

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Markku Jokisipilä

Aseveljiä vai liittolaisia?

Suomi, Saksan liittosopimusvaatimukset
ja Rytin-Ribbentropin-sopimus

ISSN 1238-3503

ISBN 951-746-632-3

www.finlit.fi

Hakapaino Oy

Helsinki 2004

■ Sisällysluettelo

ESIPUHE	7
TUTKIMUKSEN TAUSTA	9
Tutkimuksen lähtökohdat	9
Tutkimuksen keskeinen problematiikka	9
Rytin-Ribbentropin -sopimuksen historiallinen kuva	11
Tutkimuksessa käytetyt lähteet	16
Aiempi tutkimus	20
Historiankirjoitus ja Suomen jatkosota	22
Miksi vielä tutkia jatkosodan vuosia?	22
Jatkosotaa koskevasta historiantutkimuksesta yleensä	25
Suomen pulmallinen suhde Hitlerin Saksaan	27
Suomen ja Saksan aseveljeys kansainvälisessä tutkimuksessa	37
PILVET KERÄÄNTYVÄT	41
Aseveljeyden luonteen muutos	41
Käännekohta	41
Kolmannen valtakunnan ulkopoliittinen koneisto	46
Suomalainen tulkinta: Kaksi sotaa	49
Saksalaiset ja sankarikansa	53
Mannerheim muuttaa suuntaa	60
Vaikeudet alkavat	64
”Aina ovat diktaattorit sortuneet”	64
”Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan”	66
”250 parasta saksalaisdivisioonaa” ja Euroopan kohtalo	67
”Saksan valtakunta ei ole mikään Punainen Risti”	69
Uusia asemia tunnustellaan	71
Mikkelin särötöntä asevelidiplomatiaa	71
Etelätuulta Wittingin purjeissa	76
Linkomiehen lyhyt kuherruskuukausi	78
Suopecta kauppaneuvotteluissa	83
Erfurth pelastaa teräsmiehen	86
USA:N VÄLITYSTARJOUS	89
Rehellisyys kostautuu	89
Ramsay matkustaa Berliiniin	89
Ribbentrop lyö korttinsa pöytään	92
Ribbentrop vetoaa Hitlerin arvovaltaan	98
Iloinen hurjapää kohmelon vallassa	108

Kädenvääntö kovenee	110
Diplomaattisia juoksuhautoja kaivetaan	110
Sotilaat valavat öljyä laineille	111
Lepyttelyt käynnistyvät: bagatellisointia, sanahelinää ja joustoa	114
Rytin julistus ja Blücherin Berliinin-matka	117
Washingtonin rukkaset	120
Välitystarjous päätetään torjua	120
Suomen hallituksella käy tuuri	123
Ramsay huijaa saksalaisia ensimmäisen kerran	125
Suomalais-saksalaisen ystävyysvoimannäyttö	127
KÄDENVÄÄNTÖ PAKTISTA	131
Suomalaiset valmistautuvat pahimpaan	131
Vastahakoinen Blücher jatkaa painostusta	131
Jodl: ”Ribbentropilla nyt vain on tuollainen karkea tapa hoitaa asioita”	136
<i>Erklärungin</i> oikeudellinen tausta selvitetään	140
Mannerheim naureskelee ja Ribbentrop puuttuu peliin	143
Suomi esittää noottinsa	148
Ribbentrop haluaa muutoksia	151
Viljatilanne ajaa ulkoasiainvaliokunnan seinää vasten	154
Ulkoasiainvaliokunnan yli kävellään	159
Viivyttelyä, uusia aloitteita ja yllättävä ratkaisu	164
SAK:n julistus uhkaa tuhota onnistuneen viivytystaktiikan	164
Linkomies ja Mannerheim vastaavat saksalaisille	168
Nootin sijaan tarjotaan Linkomiehen puhetta	172
Uhkapeliä viljatoimituksilla	175
Neuvottelut jatkuvat sittenkin	178
Ajatus Rytin matkasta Hitlerin luo nousee uudelleen esille	183
Pääosassa Kivimäki	187
Siirto sotilasväylälle ratkaisee asian	190
Mikä sai Ribbentropin muuttamaan mielensä?	195
PITKÄ SUVANTOVAIHE	203
Pohdintaa ja sooloilua	203
Kivimäki ja Talvela protestoivat	203
Mannerheim sooloilee SS-pataljoonakysymyksessä	205
”Wilhelmstrassen poliittinen vatsakatari”	208
Blücher ymmärtää Suomea	211
Ribbentrop paitsiossa	215
Painostus tyssää heti alkuunsa	215
Akselin murtuminen tuo suomalaisille hengähdystauon	219
Uusia tyytymättömyyden aiheita	222
Linkomiehen irtiotto	225
Saksa reagoi välittömästi	228

Jodl seireeninä Mikkelissä	230
Mannerheim ja Kivimäki tulevat Hitleriä vastaan	234
Hitler jyrää Ribbentropin	235
Aseveljeys natisee liitoksissaan	240
Kevään ja talven 1944 rauhantunnustelut	240
Saksan asevientikielto – professoritason munaus?	245
Mannerheim lupaa jatkaa taistelua ”mahtavan Saksan tuella”	251
Blücher ja Ripken taistelevat viljatoimitusten puolesta	257
RYTIN-RIBBENTROPIN-SOPIMUS	261
Tulihelvetti	261
Suurhyökkäys ja Ribbentropin taipuminen	261
Mannerheim pyytää ja saa apua OKW:lta	266
”Elämä on tänään helpompaa kuin eilen”	270
Tapahtumat poliittisella rintamalla	273
Sotilaallinen tilanne heikkenee edelleen	276
Mannerheim valitsee Saksaan tukeutumisen	279
Hitler auttaa ehdolla, että VKT-linja pidetään	284
”Jumalan ja Hitlerin avulla”	288
Mannerheim johtaa ulkopolitiikkaa	290
Mannerheimin ja hallituksen erilaiset toimintalinjat	290
Ulkopolitiikan sooloilijat	294
Mistä Hitler ja Dietl puhuivat 21.–22.6.1944?	295
Ribbentrop saapuu	300
Keskustelut alkavat	304
Suomi joutuu entistä ahtaammalle	306
Mikkelissä käy vilске	312
Erillissotatesin haaksirikko	316
Ribbentropin onnistunut uhkapeli	316
Hallitus jakaantuu kahtia	319
Ribbentrop esittää vaatimuksensa	321
Hitlerin mukaan vetäminen murtaa suomalaisten vastarinnan	329
Samppanjakauppiaan viimeinen suuri bluffi?	326
Heinrichsin yhden miehen sota sopimusta vastaan	330
Linkomies pudottaa eduskunnan pois kuviosta	334
Myyttejä	337
Myytti eduskunnan syrjäyttämisen jaloista motiiveista	337
Ramsay taistelee loppuun saakka	341
Ratkaisu	343
Mitä lopulta luvattiin?	346
Myytti sopimuksen sotilaallisesta välttämättömyydestä	349
Olisiko Ribbentrop pystynyt toteuttamaan uhkauksensa?	355
Olisiko Suomessa voitu ajautua vallankaappaukseen tai sisällissotaan?	359
Saksan avun merkitys	361

ASEVELJEYDEN LOPPUSUORA	367
Selityksiä ja taktikointia	367
Jälkihoitoa	367
Sosialistit päättävät jäädä hallitukseen	369
Mannerheimin taktinen lisäavunpyyntö	371
Linkomiehen paljon odotettu puhe	372
Hitlerin vastaus	374
Ramsay perustelee tehtyä ratkaisua	377
Hitler myöntää lisäapua	379
Lopun alku	381
Saksa vetää joukkonsa pois	381
Polttopisteessä itärintaman tilanne	384
Pakolliset siirrot	387
Presidentinvaihdos herättää saksalaisten epäilyt	391
Kädenvääntö sopimuksen sitovuudesta	397
Suuret kotkat lentävät jälleen	402
Tiimalasi tyhjenee	413
TUTKIMUKSEN KESKEISET JOHTOPÄÄTÖKSET	420
Monimutkainen prosessi	420
Illuusio Rytin-Ribbentropin -sopimuksen välttämättömyydestä	422
Mannerheimin avainasema	427
Sopimuksen seuraukset	434
LÄHDELUETTELO	442
ZUSAMMENFASSUNG	450
HENKILÖHAKEMISTO	466

■ Esipuhe

Joskus lapsena poimin vanhempieni hyllystä Edwin Linkomiehen muistelmateoksen *Vaikea aika*. Kuvittelin kirjan olevan Robin Hood -henkinen seikkailuromaanini, ja pettymys oli karu, kun havaitsin sen käsittelevän tappavan tylsäksi aiheeksi mieltämäni politiikkaa. Paninkin kirjan vähin äänin takaisin paikoilleen. Lukiovuosina yhteiskunnallisen ja historiallisen tietoisuuden pikku hiljaa heräillessä kuitenkin palasin aiheeseen. Kiinnostuin poliittisesta historiasta siinä määrin, että päädyin opiskelemaan sitä Turun yliopistoon. Graduaihetta valitsessani ajauduin kuin johdatuksen kautta tutkimaan Edwin Linkomiehen toimintaa pääministerinä vuosina 1943–1944. Tässä työssä tein löytöjä, joilla katsoin olevan yleisempääkin merkitystä jatkosodan ulkopolitiikan tutkimuksen kannalta. Näissä löydöissä piilevät myös tämän väitöskirjan siemenet.

Väitöskirjatyön nyt ollessa valmis voin ilman epäilyksiä todeta sen olleen yksinäisin ja työläin tehtävä, mihin olen elämässäni tarttunut. Asettamani deadlinet osoittautuivat kerta toisensa jälkeen täysin epärealistisiksi. Urakan kestäessä motivaatiokin alkoi hiipua ja ajoittain olin täysin kyllästynyt niin aiheeseeni kuin koko tieteenalaankin. En tiedä, olisinko ryhtynyt hommaan lainkaan, jos olisin etukäteen käsittänyt sen vaatiman työmäärän. Samassa ajassa olisi nimitäin minunkin puusepäntaidoillani hyvinkin rakennettu omakotitalo, ehkä kesämökkikin. Voin vannoa, etten ikinä tee toista väitöskirjaa.

Vaikka työ oli yksinäistä, se ei olisi onnistunut ilman ulkopuolista apua. Suurin kiitos kuuluu Emil Aaltosen Säätiölle, jonka kolmivuotisen apurahan turvin tein suurimman osan tutkimuksesta. Taloudellista tukea olen saanut myös Turun Yliopistosäätiöltä ja Turun yliopiston poliittisen historian laitokselta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa haluan kiittää siitä, että se hyväksyi tutkimukseni julkaistavaksi. Kustannuspäällikkö Rauno Endeniä ja taittaja Maija Räisästä kiitän ammattitaitoisesta yhteistyöstä.

Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen henkilökunta ja tutkijat ovat olleet keskeisin taustayhteisöni. Olen saanut nauttia professori Jorma Kalelan ja professori Timo Soikkasen varauksetonta tukea jo opiskeluajoista lähtien. Kalela ansaitsee erityiskiitokset myös työn ohjaajana antamastaan kannustuksesta. Osastosihteeri Auli Kultanen puolestaan on aina auliisti antanut mittavan ammattitaitonsa käyttööni.

Laitoksen keskusteluilmapiiri on ollut stimuloiva ja haastava, vaikka joskus oppositioon jäätyäni onkin olo tuntunut aika lailla turpiinsa saaneelta. Tällöin on ollut hyvä vetäytyä nuolemaan haavojaan Marko Lehden, Ville Pernaan, Ilari Lindroosin ja Juha Tähkämaan muodostaman samanhenkisen poikakerhon inspiroivaan ja toverilliseen suojaan. Vielä haluan mainita nyt jo Tampereelle luopioituneen dosentti Vesa Vareksen, jonka aikanaan pro gradu -työstäni antama laudatur-arvosana toimi lähtölaukauksena tälle tutkimukselle.

Työn kestäessä sain erinomaista palvelua eri arkistoissa niin Suomessa kuin

Saksassakin. Erityisellä kiitollisuudella muistan Kansallisarkiston Kauko I. Rumpusta, jonka asiantuntemukseen olen turvautunut mitä erilaisimmissa kysymyksissä. Lämmin kiitos kuuluu myös kaikille tietojä, haastattelujä ja lähde- materiaalia antaneille henkilöille. Erityisesti haluan mainita Rytin-Ribbentropin-sopimusta itsekäin tutkineen Osmo Kolehmainen ja kansainvälisesti tunnetuimman Hitler-tutkijan Ian Kershaw'n. Kiitokset myös Kai R. Lehtoselle ja nyt jo edesmenneelle Sinikka Linkomies-Pohjalalle, jotka ystävällisesti sallivat minun tutustua isiensä Oskari Lehtosen ja Edwin Linkomiehen arkistokokoelmiin.

Väitöskirjani esitarkastajiksi sain kaksi todellista historian huippuasiantuntijaa, professori Mauno Jokipiin ja saksalaisen professori Manfred Mengerin. He paneutuivat työhönsä millimetrin tarkkuudella ja esittivät loistavia parannusehdotuksia. Professori Jokipiitä haluan kiittää myös suostumisesta vastaväittäjäkseni. Se on hieno tunnustus työlleni, onhan hän yksi ansiotuneimpia suomalaisia historiantutkijoita ja tietää maamme sotavuosien historiasta kenties enemmän kuin kukaan muu. Tiedemaailmasta ansaitsee kiitoksen myös suomalais-saksalainen historioitsijayhteisö, jonka tapaamisiin olen saanut osallistua. Haluan mainita varsinkin professori Bernd Wegnerin ja tutkija Kai Hendrik Patrin, joka ystävällisesti ja asiantuntevasti myös käänsi tutkimukseni yhteenvedon saksaksi.

Onneksi elämä ei kuitenkaan ole ollut pelkkää tutkimusta. Tärkein kodin ulkopuolinen yhteisöni, Turun Soutajien kahdeksikkojoukkue, ansaitsee täyden tunnustukseni hyvästä seurasta ja voittamistamme lukuisista Suomen mestaruuksista. Kilpaurheilun sekuntikellon sanelema selväpiirteisyys on tarjonnut tervetullutta vastapainoa ajoittain hyvinkin kiemuraiselle yliopistomaailmalle.

Vanhempiani Pirkko ja Rainer Jokisipilää kiitän uhrauksista, kannustuksesta ja horjumattomasta tuesta. Toivottavasti kasvatusponnistustenne lopputulos vastaa tavoitteitanne edes osaksi. Minä ainakin olen tyytyväinen. Korvaamaton ta apua ja tukea olen saanut myös tädiltäni Pirjo Järviseltä ja kesällä 2000 edesmenneeltä isoäidiltäni Mandi "Mantu" Järviseltä. Sukulaiset ja ystävät yleensäkin ovat tietämättäänkin tukeneet tutkimustyötä tarjotessaan erilaisia näkökulmia ja maanläheisempiä keskustelunaiheita.

Kun aloitin väitöskirjatyöni keväällä 1998, olin naimaton ja lapseton nuori mies. Nyt olen vähän vanhempi, Essin aviomies ja pian kolmevuotiaan Luukaksen isä. Tätä esipuhetta kirjoitan päivää ennen toisen poikamme laskettua syntymäaika. Nöyrimmän kiitoksen lausunkin vaimolleni, jolta omien vastoinkäymisten keskellä on aina riittänyt ymmärtämystä ja kärsivällisyyttä taloudellisesti järjetöntä ja aikataulullisesti kaikkiruokaista ammatinvalintaani kohtaan.

"Born to lose, live to win"

– Lemmy Kilmister

Turussa 8.1.2004

Markku Jokisipilä

■ Tutkimuksen tausta

Tutkimuksen lähtökohdat

”Niin kauan kuin suomalainen taistelee, apua annetaan.”
– Adolf Hitler 12.6.1944

”Ribbentrop kertoi minulle, kuinka vaikeata hänen oli Helsingissä ollut pitää suomalaiset ruodussa, varsinkin kun neuvottelujen aikana koko itärintaman keskiosa luhistui. Hän oli osoittanut erinäistä diplomaattista taitoa pitäessään suomalaiset siitä huolimatta rinnallamme.”
– Joseph Goebbels 23.7.1944

”Suuresta vastuusta kunnialla pääseminen ei ole mikään vahinko henkilökohtaisesti ja jokaisen velvollisuus on isänmaan kohtalonhetkinä tehdä mitä voi: yksi antaa henkensä, toinen vain paikkansa.”
– Risto Ryti 28.7.1944

Tutkimuksen keskeinen problematiikka

Kesäkuun 26. päivänä 1944 Suomen tasavallan presidentti Risto Ryti vakuutti juhlallisesti henkilökohtaisessa kirjeessään kansallissosialistisen Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitlerille, ettei hän tekisi erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan etukäteistä suostumusta. Puna-armeija oli aloittanut suurhyökkäyksensä Karjalan kannaksella 9.6., ja vaikka alkupäivien osissa rintamaa lähes silmittömäksi yltynyt perääntyminen oli saatu nopeasti loppumaan, ei sotilaallinen ahdinko vielääkään vaikuttanut helpottavan. Suomen hallitus oli 21.6. päättänyt tunnustella Moskovan neuvotteluhaluja, mutta sai kaksi päivää myöhemmin vastauksen, jonka se tulkitsi ehdottoman antautumisen vaatimukseksi. Kaiken lisäksi oli 22.6. Helsingin poliittiselle näyttämölle yllättäen tipahnut itse Suur-Saksan valtakunnanulkoministeri Joachim von Ribbentrop, joka kahden vuorokauden mittaisen pohjustuksen jälkeen iski pöytään oman, suomalaisille hyvin epämiellyttävän vaatimuksensa. Ellei Suomi nyt julkisesti irtisanoutuisi kaikista erillisrahasuunnitelmista, saisi se tulla toimeen kokonaan ilman Saksan apua. Uhkaus oli äärimmäisen kova, olihan Suomi monilla aloilla täysin riippuvainen Saksan toimituksista. Erityistä kaikupohjaa sille loi jo sisä-Suomen portteja kolkutteleva puna-armeija, jonka torjumiseen Ribbentrop lupasi lisäapua tulevan heti, kunhan vaadittu erillisrauhan kieltävä sopimus tehtäisiin.

Pitkien ja vaikeiden neuvottelujen jälkeen Suomen hallitus katsoi, että Ribbentropin vaatimuksiin oli suostuttava. Etupäässä marsalkka C.G.E. Mannerheimin ja pääministeri Edwin Linkomiehen vaatimuksista eduskunta syrjäytettiin asian käsittelystä, jolloin sopimuksen sitovuus jäi valtio-oikeudellisesti hyvin epäselväksi. Saksalaiset kuitenkin pitivät sitä aitona ja sitovana kannanilmaisuna. Tämä myöhemmin sekä Ribbentrop-sopimukseksi että Rytin-Ribben-

tropin-sopimukseksi kutsuttu järjestely merkitsi joka tapauksessa lopullista kuoliniskua Suomen ns. erillissotateesille, opille suurvaltasodasta erillään olevasta omasta puolustustaistelusta. Suomen johto oli tarrautunut tähän oppiin sitä tiukemmin, mitä pahempiin vaikeuksiin Saksan kerran voittamattomana pidetty sotakoneisto oli itärintaman kolossaalisessa voimainkoitoksessa joutunut. Toisin kuin esimerkiksi Italia, Romania tai Unkari, jotka olivat Saksan liittolaisia, Suomen korostettiin olevan vain sen ”aseveli” tai ”kanssasotija”, jonka kohtalo ja epäsuotuisa maantieteellinen asema olivat heittäneet taistelemaan samaan aikaan samaa vihollista vastaan. Suomi ei ollut solminut liitosopimuksia eikä tehnyt poliittisia sitoumuksia, vaan taisteli ainoastaan itsenäisyytensä ja riippumattomuutensa, viime kädessä koko kansallisen olemassaolonsa puolesta. Tällä taistelulla ei ollut liittymäkohtia Hitlerin Saksan sodanpäämääriin, mitä ne sitten olivatkin.

Kolmen vuoden ja yhden päivän ajan oli näillä argumenteilla vaihtelevalla menestyksellä korostettu erityisesti länsivalloille ja Ruotsille, ettei Suomi ollut Saksan satelliitti, vaan määräsi politiikastaan itse. Rytin lupauksen jälkeen tällaiset puheet olivat turhia. Kuin vahvistuksena tästä Yhdysvallat, joka siihen saakka oli kohdellut pientä pohjoista demokratiaa ainakin jonkinasteisena erityistapauksena, katkaisi suhteensa Suomeen 30.6. Talvisodan urhean sankarikansan ”goodwill” oli nyt käytetty loppuun, ja Suomi oli ymmärtäväisimpiinkin läntisten tarkkailijoiden silmissä kytkenyt kohtalonsa lopullisesti kohti väijäämätöntä tuhoaan kulkeneeseen kansallissosialistiseen Saksaan.

Tämän väitöskirjan kysymyksenasettelun keskipisteessä on juuri tämä Rytin-Ribbentropin-sopimuksessa kulminoitunut Suomen erillissotateesin haaksirikko. Tutkimuksen tavoitteena on kuitenkin olla paljon muutakin kuin pelkkä historiallinen esitys sopimuksesta ja sen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä. Suurimassa osassa aiempaa tutkimusta sopimusta on tulkittu ja kuvattu vain Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkamisen ja Rytin allekirjoituksen väliin jäävien tapahtumien kautta. Sen sijaan tämän tutkimuksen keskeinen teesi on, ettei Rytin lupausta voi eikä tule tarkastella ottamatta huomioon huomattavasti laajempaa ajallista ja temaattista taustaa. Tarkastelun aikajänne on ulotettava aina tammikuun 1943 päiviin ennen Stalingradin taistelun lopullista ratkaisua. Ribbentropin lähes *ex tempore* tekemä matka Helsinkiin on vain pieni, vaikkakin ratkaisevin, episodi sopimuksen syntyyn johtaneessa prosessissa. Ilman laajaa paneutumista Suomen ja Saksan suhteiden yleiseen kehitykseen tämän prosessin perinpohjainen selvittäminen ja uskottava kuvaaminen ei ole mahdollista. Jotta Rytin-Ribbentropin-sopimus tulisi ymmärrettäväksi, on tapahtumia kuvattava ja analysoitava niin suomalaisesta kuin saksalaisestakin näkökulmasta, ja otettava huomioon niin poliittiset kuin sotilaallisetkin tekijät.

Yksittäisiä tutkimuskysymyksiä on paljon. Miksi Rytin-Ribbentropin-sopimus tehtiin? Mitä eri osapuolet sillä tavoittelivat ja miksi? Miten suomalaisten ja saksalaisten käsitykset liitosopimuskysymyksessä erosivat toisistaan ja miksi? Vallitsiko maissa tässä suhteessa sisäinen yhtenäisyys, vai oliko olemassa useita keskenään kilpailevia näkemyksiä siitä, mille pohjalle niiden keskinäiset suhteet tulisi järjestää? Millainen oli sopimuksen syntyyn johtanut tapahtumakulku, millainen puolestaan sen laajempi historiallinen tausta? Mitkä osatekijät

olivat lopulliseen ratkaisuun vaikuttamassa, ja keitä olivat prosessin keskeiset toimijat? Oliko sopimus väistämätön? Mitä olisi tapahtunut, jos suomalaiset olisivat torjuneet Ribbentropin vaatimukset? Miltä osin eri osapuolten sopimukselle asettamat tavoitteet ja toiveet täyttyivät, miltä osin jäivät täyttymättä? Mitä Saksa siitä hyötyi? Millaisia poliittisia vaikutuksia tehdyllä ratkaisulla oli Suomessa, Saksassa ja muualla? Miten tapahtunut vaikutti Suomen ja Saksan suhteisiin? Miten sopimus muutti Suomen kansainvälistä asemaa? Mikä lopulta oli sen sotilaallinen merkitys? Kuinka paljon sillä oli vaikutusta tapahtumiin rintamalla? Mihinkään näistä kysymyksistä ei voi katsoa aiemmassa tutkimuksessa annetun tyhjentävää vastausta.

Rytin-Ribbentropin-sopimuksen historiallinen kuva

Suomen ja Saksan suhteissa vuosina 1943–44 tapahtunut kehitys, jonka kulmi-naatiopisteenä Rytin-Ribbentropin-sopimuksen voi nähdä, ansaitsee tulla mahdollisimman perinpohjaisesti selvitettyksi. Erillissotateesin tuhonnut sopimus heitti ikävän varjon Suomen käymän taistelun ylle ja kytki maan entistä tiukemmin natsi-Saksan leiriin. Se muodostaa selkeän selkeä kansallisen kipupisteen, jonka terapoiminen jatkuu yhä, kuusikymmentä vuotta tapahtumien jälkeen. Suomessa on nähty vuosikymmenten mittaan valtavaa vaivaa sen osoittamiseksi, ettei edes tämä sopimus muuttanut sotamme alusta loppuun suurvaltakamppailusta erillistä ja päämääriltään omintakeista ja yksinomaan kansallista luonetta. Erillissotateesistä on suomalaisessa historiankirjoituksessa tullut samanlainen historiallinen uskonkappale kuin aikanaan ajopuuteoriasta, jonka mukaan Suomi vuonna 1941 joutui mukaan sotaan täysin omasta tahdostaan riipumatta. Toisin kuin ajopuuteorian, jonka kestävämmyyden tutkimus on vuosien saatossa aukottomasti osoittanut, erillissotateesin perusteita ei juurikaan ole yritetty tieteellisen tutkimuksen keinoin vahvistaa tai kumota. Se on saanut jatkaa elämäänsä rauhassa tutkijoiden ja kaikkien muidenkin hyökkäyksiltä, kokipa se vielä kommunismin romahduksen jälkeen 1990-luvulla todellisen renessanssin.

Vuosien 1943–44 tapahtumat mielletään yleisesti kiinnostaviksi ja koko Suomen historian kannalta hyvin merkittäviksi. Rytin-Ribbentropin-sopimusta on pidetty maamme historiassa hyvin tärkeänä tapahtumana, yhtäältä siksi, että se Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aiheuttamassa kriittisessä tilanteessa takasi Saksan ase- ja elintarvikeavun jatkumisen, toisaalta siksi, että siitä tuli selkeä poliittinen vedenjakaja ns. ensimmäisen tasavallan ja sodanjälkeisen Suomen välille.¹ Sotasyyllisyysoikeudenkäynnin ja myöhemmän poliittisen kehityksen

1 Keskustelu sopimuksen tosiasiallisesta historiallisesta ja poliittisesta merkityksestä on tutkimuksessa jatkunut näihin päiviin asti, josta tietyksi tämäkin tutkimus on osoitus. Viimeaikaisista tässä keskustelussa esitetyistä näkemyksistä ks. esim. Seppinen 2001, 330–331, 407–412 ja Jakobson 1999, 349–351. Näistä Jukka Seppinen edustaa Suomen hallituksen ja Mannerheimin toimintaan kriittisesti suhtautuvaa ääripäätä. Hänen mukaansa Neuvostoliitto sai sodan jälkeen Suomessa liian vahvan aseman erityisesti siksi, että Rytin-Ribbentropin-sopimus antoi niin neuvostohallitukselle kuin kotimaiselle äärivasemmistollekin vahvan propagandavaltin Suomen sodanaikaisen poliittisen johdon syrjäyttämiseen. Jakobson taas puolustelee Suomen johdon menettelyä valtioviisautena ja positiivisena machiavellismina.

kautta siihen liittyy paljon kansallisen traagisuuden painolastia, joka näihin päiviin asti on estänyt täysin ristiriidattoman, metodisesti moitteettoman ja asiasällöltään aukottoman tulkinnan synnyn. Ajanjaksoa koskevaa historiankirjoitusta leimaa se perusongelma, että tapahtumia on tarkasteltu ennen kaikkea yhtäältä vuonna 1941 tehdyn Saksaan nojautuneen ulkopoliittisen perusratkaisun ja toisaalta sotasyllisyysoikeudenkäynnin luomien tähystysaukkojen kautta.

Vuoden 1941 tapahtumille annettu ylivoimainen painoarvo tuli erityisen hyvin esille laajimmassa ja kiihkeimmässä Suomessa käydyssä historiaväittelyssä, jatkosodan syntyyn keskittyneessä ns. ajopuukeskustelussa. Vuoden 1941 valintaa on pidetty talvisodan tapahtumien ja välirauhan aikaisen ulkopoliittisen ahdinkotilan väistämättömänä ja ymmärrettävänä seurauksena. Valtaosa niin aikalaisista, tutkijoista kuin muistakin myöhemmistä tarkastelijoista on katsonut, että päätös ryhtyä Saksan rinnalla sotaan Neuvostoliittoa määräsi hyvin pitkälle koko sota-ajan tapahtumat ja kavensi Suomen poliittisen johdon toimintavapauden minimiin.

Vuoden 1941 päätösten ratkaisuveden painottaminen on marginalisoinut vuosien 1942–1944 tapahtumat esittämällä ne ikään kuin predestinoituina ja vaihtoehdottomina. Keskustelu ”mahdollisen historiasta”, erilaisten kehitysvaihtoehtojen ja lopputulosten olemassaolon mahdollisuudesta, on rajoittunut sotilaallisiin yksityiskohtiin, kuten esimerkiksi siihen, olisiko suomalaisten joukkojen erilainen jako Karjalan Kannaksen ja muiden rintamien välillä muuttanut kesän 1944 taistelujen tuloksen. Todellisuudessa näiden vuosien poliittinen kehitys ei kuitenkaan ollut ennalta määrätty, vaan valinnanvaran ja erilaisten kehitysvaihtoehtojen olemassaolo on useissa yksittäistapauksissa kiistattomasti todistettavissa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on osoittaa, että ulkopoliittikan keskiössä olleiden Saksan-suhteiden hoitamiseenkin oli tarjolla useita erilaisia vaihtoehtoja.

Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta, sen syistä, synnystä ja seurauksista on vuosikymmenien saatossa tullut yksi kansallisen historiamme myyteistä, samanlainen kuin esimerkiksi Suomen itsenäisyydestä ”V.I. Leninin lahjana”, ”vapaussodasta” tai ”talvisodan hengestä”.² Suurimpana syynä tähän on ollut presidentti Risto Rytin rooliin liittyvä henkilökohtainen traagisuus. Antaessaan kohti tuhoaan kulkevan natsi-Saksan johtajalle Adolf Hitlerille erillisrauhan kieltävän lupauksen Ryti tietoisesti uhrasi oman poliittisen tulevaisuutensa, sai sotasyllisyysoikeudenkäynnissä palkakseen tästä kymmenen vuoden vankeustuomion eikä enää elinaikanaan ehtinyt saamaan uroteostaan riittävää julkista tunnustusta tai edes maineenpalautusta. Erityisesti tämä myytti tai ”toinen todellisuus”, niin kuin suomalaisessa historian tutkimuksessa hyvin vaikutusvaltainen Rytin elämäkerturi Martti Turtola on sitä nimittänyt³, on elänyt ja voimistunut akateemisen historian tutkimuksen ulkopuolella, niin sanotusti kansan suussa. Sotasyllisyysoikeudenkäynti loi henkisen ilmapiirin, joka pitkään esti

.
2 Suomalaisen historiankirjoituksen myyteistä ks. Jaakko Lyytisen mielenkiintoinen artikkeli ”Myytti nimeltä Suomi” Ylioppilaslehti 10/1999.
3 Turtola 1994, 20–21.

Suomen sota-ajan ratkaisujen kriittisen ja puolueettoman tarkastelun. Sotavuosina tavalliset ihmiset olivat voimakkaasti samaistuneet johtajiinsa ja pitkälle viedyn virallisen mielipiteenmuokkauksen sisäistäneet kansallisen yksimielisyyden vaatimuksen lähes orjallisesti. Niinpä oikeudenkäynnin syytekohtat miellettiin syytöksiksi koko kansaa kohtaan, mille asetelmalle Rytikin koko puolustuksensa tietoisesti rakensi:

”Tämä oikeudenkäyntifarssi. Todellinen syyttäjä ei ole siinä Suomen valtakunta, vaan erään suurvallan hallitus. Todelliset vastaajat eivät ole ne poliittisilla perusteilla noukitut henkilöt, jotka ovat täällä syytettyinä. Todellinen vastaaja on Suomen kansa.”⁴

Suomalainen historian tutkimukseen, jonka näkökulma usein on ollut varsin kansallinen ja Suomi-keskeinen, ei ole ollut tälle emotionaalisesti puoleensa vetävälle ja isänmaalliselle marttyrisankaritarinalle immuuni. Esimerkiksi juuri Turtola todennut Rytin olevan pitkälti itsenäisen Suomen historian ja sen traumaattisten kokemusten henkilöitymä. ”Kärsimyksen vuodet kuritushuoneessa ja sitä seuranneet hiljaisuuden ja unohduksen vuodet symbolisoivat Suomen kansalle sitä toisen maailmansodan tuloksena syntyntä historiallista vääryyttä, josta vasta puolen vuosisadan jälkeen olemme nousemassa”, kirjoitti Turtola vuonna 1994.⁵

Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä ulkoministeri Henrik Ramsay painotti, että sopimuksen solmimisen saneli maassa vallinnut hätätilanne. ”Hallitus joka viidentoista kuukauden ajan johdonmukaisesti ja energisesti oli vastustanut Saksan painostusta tuskin olisi – sen pitäisi itse kunkin ymmärtää – yhdennältoista hetkellä mennyt sitomaan itseään valtaan, joka ilmiselvästi oli matkalla kohti tuhoaan, ellei olisi ollut kysymys armeijan, kansan ja maan pelastamisesta epätoivoisesta tilanteesta juuri sillä hetkellä.” Ramsayn mukaan tarkoituksena oli välttää kohtalokas luhistuminen ja yrittää saada parempi lähtökohta neuvotteiluille. ”Saavutettiinkö nämä tavoitteet? Vastaus on kyllä. Jopa syytekirjelmä vahvistaa tämän myöntävän vastauksen, joka kesäkuun tapahtumien selvittämisen jälkeen lakonisesti toteaa: ‘Siten tilanne rintamalla vakiintui’”. Ramsay totesi myös Mannerheimin olevan tätä mieltä.⁶

L.A. Puntila, Rytin sihteeri pääministerivuosilta ja myöhempi Helsingin yliopiston poliittisen historian professori, lausui 11.11.1956 Rytin arkulla Helsingin suurlirkossa sanat, jotka kiteyttivät tämän historiallisen myyтин keskeisen sisällön ja löivät vallitsevan tulkinnan puitteet lukkoon vuosikymmeniksi eteenpäin:

” --- Mikä olisikaan ollut yksinkertaisempaa solmittaessa ns. Ribbentrop-sopimusta kuin jättää se lainsäätäjälimen käsiteltäväksi. Jos sopimus olisi tullut siellä hyväksytyksi, olisi vastuukin ollut eduskunnan. Jos se olisi tullut hylätyksi ja Suomi jäänyt vaille Saksan apua, olisi

4 Ote Rytin puolustuspuheesta sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Turtola 1994, 15.

5 Ks. Turtola 1994, 349.

6 Procope 1946, 204–205.

vastuu luhistumisesta ollut niin ikään eduskunnan. Ryti tiesi, että ehdottoman antautumisen välttämiseksi taistelun menestyksellinen jatkaminen oli välttämätöntä ja että tämän suorittamiseksi tarvittiin Saksan apua. Isänmaan vastaisuuden pelastamista ei saanut panna riippumaan tilapäisestä enemmistöstä, kun näytti olevan valittavana mahdollisuus, että hän henkilökohtaisen vastuun ottaen voisi saada maalle tarvittavan avun. Kirkkaasti ajatteleva ja lämpimästi tunteva isänmaan ystävä suoritti valintansa: hän jätti sopimuksen oman allekirjoituksensa varaan. Apua saatiin, rintamat vakiintuivat, luhistuminen oli vältetty. Valtiomies oli koonnut sveitsiläisen vapaustaistelijan tavoin keihäänkärjet omaa rintaansa.”⁷

Keskeinen osa tätä myyttiä ovat lukemattomat kuvaukset, joiden mukaan Suomen tilanne kesäkuun lopulla 1944 oli niin epätoivoinen, että se ilman sopimuksella tullutta Saksan apua olisi ajautunut välittömästi täydellisen avuttomuuden tilaan. Yritys jatkaa taistelua omin voimin olisi johtanut rintaman romahtamiseen, nälänhätään ja maan miehittämiseen. Esimerkiksi tuolloinen maatalousministeri, sopimuksen hyväksymisen puolesta hallituksessa äänestänyt Viljami Kalliokoski, kuvaili olosuhteita myöhemmin seuraavasti:

” Tilanne maassa oli silloin äärimmäisen vaikea. Rintama oli murtonut, ja venäläisten panssarivoimien vastustamiselle ei näyttänyt olevan mitään edellytyksiä. Elintarvikkeitten alalla oli myös tilanne sellainen, että Helsingin jakeluvarastot olisivat riittäneet ilmoituksen mukaan viikoksi. Niissä olosuhteissa sekä puolustuskyvyttömyys rintamalla että nälkä kotirintamalla olisivat merkinneet samaa kuin ehdoton antautuminen aseellisissa neuvotteluissa. Tulossa oli useita laivalasteja sekä elintarvikkeita että puolustustarvikkeita Saksasta – olihan sieltä tulossa divisiooniakin, joiden merkitys tosin meidän myöhemmälle sodankäynnillemme oli suhteellisen vähäinen – mutta sieltä oli tulossa myös erittäin tehokkaita panssarintorjunta-aseita. Tämä pakotti suhtautumaan myönteisesti niihin vaatimuksiin, joita silloin esitettiin. Laivat olisivat palanneet takaisin, jos sopimusta ei olisi hyväksytty.”⁸

Suomen sodanaikaista ulkopoliittikkaa sodan jälkeen selvittänyt ns. Hornborgin komitea vahvisti tämän tulkinnan oikeutuksen omalta osaltaan. Komitean mietinnön alkuperäisessä versiossa todetaan Rytin-Ribbentropin-sopimuksen lopparviointina näin:

”Toimenpiteen selittämiseksi voidaan mainita erittäin kriittillinen ja kärjistynyt tilanne, joka teki mahdottomaksi tavallisten normien soveltamisen arvostelussa ja joka jossain määrin motivoi myöskin epätoivoisia ja lopputulokseensa nähden epävarmoja yrityksiä parantaa rauhansolmimisen lähtökohtaa. Saavutettiin ehkä tarkoitusperä ja missä määrin, ei luonnollisesti ole objektiivisesti ratkaistavissa.”⁹

7 L.A. Puntilan muistopuhe presidentti Risto Rytin hautajaisissa 11.11.1956. L.A. Puntilan koelma (LAP), kansio 11, Kansallisarkisto (KA). Puheesta julkaistiin lehdissä useita erilaisia toimitettuja versioita, jotka erosivat sekä toisistaan että tästä Puntilan alkuperäisluonnoksesta.

8 Viljami Kalliokosken haastattelut 14., 30.12.1964 ja 21.1.1965. LAP, kansio 21, KA.

9 Tekijä on käyttänyt ulkoministeriön arkistossa säilytettävää versiota mietinnöstä. Hornborgin komitean mietintö 12.7.1945, sivu 106. UM 110 G 12, kotelot 76.

Tässä toteamuksessa, joka ilmeisesti komitean vasemmistojäsenten vaatimuksesta poistettiin mietinnön lopullisesta versiosta¹⁰, kristallisoituu se suhtautumistapa, joka on ollut hyvin tyypillinen myös myöhemmälle tutkimukselle. Se on uskollisesti seurannut yleisesikuntapäällikkö Erik Heinrichsin aikanaan esittämää teesiä, jonka mukaan Suomella oli valittavanaan vain kaksi vaihtoehtoa: oli joko alistuttava Neuvostoliiton vaatimaan ehdottomaan antautumiseen tai annettava Ribbentropin vaatima sitoumus¹¹. Tutkimus on siten tehnyt saman virheen kuin maan poliittinen johto aikoinaan, eli kieltäytynyt näkemästä kolmannen vaihtoehdon, taistelun jatkamisen sitoumusta antamatta, olemassaolon ja laiminlyönyt tämän vaihtoehdon toteuttamiskelpoisuuden selvittämisen.

Kesäkuun 1944 tilanteen kriittisyyden ja kaoottisuuden vuoksi tutkijatkaan eivät ole pitäneet mahdollisena eivätkä oikein suotavanaan ryhtyä perinpohjin selvittämään sopimuksen taustaa, syntyä ja seurauksia. Jos kantaa on otettu, on se yleensä tapahtunut sopimuksen välttämättömyyden puolesta siihen tapaan kuin esimerkiksi professori Matti Klinge (riittävän arvovaltaisen ja akateemisesti korkeatasoisen esimerkin mainitakseni) liki kahdellekymmenelle kielelle käännettyssä yleisteoksessaan *Katsaus Suomen historiaan*, jonka mukaan sopimuksella saatu apu vaikutti merkittävästi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjuntaan¹². Tämän tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on työntyä tämän metodologisen ja moraalisen konsensuksen tuolle puolen.

Huolimatta jatkosotaa koskevan tutkimuksen paljoudesta Rytin-Ribbentropin-sopimukseen ja sen historialliseen taustaan suoraan porautuvaa tutkimusta ei ole olemassa. Aihetta on kyllä sivuttu kymmenissä tutkimuksissa, osassa melko laajasti ja ansiokkaastikin. Yhteistä kaikille aiemmille sopimustulkinnoille kuitenkin on ollut, että ne ovat aina olleet vain pieni osa sellaisissa tutkimuksissa, joiden sisällön pääosa ja kysymyksenasettelun varsinainen kärki on suuntautunut muualle. Näin ollen parhaissakaan aihetta kosketelleissa tutkimuspuheen-vuoroissa ei ole voitu uhrata sopimukselle sitä tilaa, jota sen perinpohjainen kuvaus ja analysointi olisi edellyttänyt. Aiemmistä tutkijoista aiheelle runsaimminkin tilaa omistaneet ovat voineet käyttää sopimuksen ja sen syntyhistorian kuvaamiseen maksimissaan parikymmentä sivua. Toivon väitöskirjani osoittavan kokonaiskuvion olleen niin monimutkainen, ettei riittävästi historialliseen taustaan liitetyn, koko prosessin monimutkaisuudelle ja tapahtumien monipolvisuudelle oikeutta tekevän kuvauksen esittäminen ole tällaisen sivumäärän puitteissa kerta kaikkiaan mahdollista.

Aiempien tulkintojen suhteellinen suppeus on johtanut siihen, ettei kukaan ole toden teolla yrittänyt kaivaa esiin kaikkea sopimukseen liittyvää lähdemateriaalia sekä selvittää sen syntyä ja analysoida sen merkitystä todella perinpohjaisesti. Väitettä sopimuksen sotilaallisesta ja poliittisesta välttämättömyydestä ei ole kertaakaan alistettu todelliseen, riittävän laajaan arkistotutkimukseen, ankaraan lähdekritiikkiin ja tieteellisiin metodeihin nojaavaan totuudenmukai-

10 Ks. Tarkka 1977, 130–131.

11 Heinrichs 1959, 379. Ks. myös esim. Polvinen 1980, 76–77.

12 Klinge 1995, 135.

suuestiin. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen on väitetty olleen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen, Ribbentropin Helsinkiin saapumisen ja Moskovasta tulleen antautumisvaatimuksen ristipaineessa syntynyt välttämätön poliittinen improvisaatio.

Suomen ja Saksan suhteita hoidettiin monilla eri areenoilla, eikä tutkimuksen parhaiten valottama Helsingin hallituksen ja Saksan ulkoministeriön välinen vuorovaikutus ollut niistä edes tärkein. Poliittisesti merkittävin ajatustenvaihto kulki vuosien 1940–41 tapaan sotilasväylää pitkin, ja ratkaisevimmat päätökset tulivat päämajoista. Vaikka Saksan-suhteiden hoito hallitusmuodon mukaan kuului presidentille ja hallitukselle, jää Mannerheimin ja Suomen päämajan ulkopoliittisen roolin tarkastelemisen laiminlyövä tutkimus väkisinikin torsoksi. Samoin on huomattava, että kummassakin maassa oli keskenään kilpailevia näkemyksiä siitä, kuinka niiden keskinäisiä suhteita tulisi hoitaa. Suomalainen tutkimus on valitettavan usein vain keskittynyt moralistiselta pienvaltionäkökulmalta arvostelemaan ja tuomitsemaan Saksan Suomen-politiikan. Saksan pyrkimykset sitoa Suomi rinnalleen tiukemmin vastineeksi sille annetusta mitavasta elintarvike- ja aseavusta on Suomessa kerkeästi nimetty kiristykseksi, kun todellisuudessa kyse oli aivan normaalista valtion etujen valvonnasta. Saksalla ei ollut minkäänlaista moraalista velvollisuutta auttaa Suomea pyyteettömästi, vaikka monista suomalaisista esityksistä sellaisen käsityksen saakin.

Jo käsillä olevan tutkimuksen sivumäärästä voi päätellä, että tavoitteena on nyt ollut viedä koko sopimusprosessin tapahtumahistorian kuvauksen tarkkuus ja analyysin syvyys aivan uudelle ja ennen näkemättömälle tasolle. Keskeiset johtopäätökseni muuttavat sopimuksen olemassa olevaa historiallista kuvaa niin olennaisilta osiltaan, että uskallan väittää urakan myös kannattaneen. Kun ottaa huomioon, miten keskeinen rooli Suomen ja Saksan suhteilla yleensä ja Rytin-Ribbentropin-sopimuksella erityisesti on Suomen jatkosodan vuosien historiassa, on yllättävää, että vallitsevasta tulkinnasta löytyy niin suuria aukkoja ja aivan suoranaisia virheitäkin. Täyttämällä paikoin hyvinkin merkittävät aukot sopimuksen syntyhistoriassa pyrin korjaamaan nämä puutteet. Sopimus oli improvisaation vastakohta, eikä sitä voida ymmärtää ottamatta huomioon vuoden 1943 taustaa ja suomalais-saksalaisia suhteita kokonaisuudessaan. Käsitys sopimuksen sotilaallisesta ja poliittisesta välttämättömyydestä on liioiteltu, osin jopa kokonaan väärä.

Tutkimuksessa käytetyt lähteet

Olen pyrkinyt hyödyntämään työni lähteenä kaiken sellaisen arkistomateriaalin, jolla on voinut katsoa olevan relevanssia aiheeni kannalta. Kokonaisuutena arvioiden voikin todeta, että Suomen sotavuosien ulkopoliitiikan kannalta olennainen lähdemateriaali on kokonaisuudessaan jo pitkään ollut tutkijoiden helposti saatavissa ja vapaasti käytettävissä. Riskinä pikemminkin on se, että aineiston paljous saa asiakirjojen merellä seilaavan tutkijan kadottamaan työnsä punaisen langan.

Yksi merkittävä poikkeus tähän sääntöön kuitenkin on, ja se koskee saksalaisia lähdemateriaalia. Vaikka tätä aineistoa on paljon, on siinä myös selkeät

puutteensa. Se on äärimmäisen hajanaista, sillä paljon asiakirjoja sekä tuhottiin tietoisesti sodan loppuvaiheessa että tuhoutui ilmapommituksissa. Näin ollen esimerkiksi osa Saksan Helsingin-lähetystön asiakirjoista on käytettävissä vain Tukholman-lähetystöön juuri niiden säilymisen varmistamiseksi lähetettyinä tiedoksi-kopioina, osa taas on kadonnut kokonaan. Kerran olemassa olleiden fyysisten asiakirjojen tuhoutumista suuremman ongelman tutkimukselle muodostaa kuitenkin se tosiasia, ettei natsihallinto alunperinkään jättänyt monista keskeisimmistä toimistaan ja päätöksistään minkäänlaista kirjallista lähdettä. Tämä asiantila on toiminut esimerkiksi kannustimena sille valtaosaltaan vakavasti otettavan tieteellisen tutkimuksen ulkopuolella operoivalle revisionistiselle koulukunnalle, joka on pyrkinyt vähättelemään tai jopa kiistämään Hitlerin vastuun juutalaisten joukkotuhossa¹³.

Maailman johtaviin Kolmannen valtakunnan asiantuntijoihin lukeutuva Sheffieldin yliopiston nykyhistorian professori ja Hitler-elämäkerturi Ian Kershaw onkin todennut, että saksalaisen arkistoaineksen kaikkein selkeimmät ja tutkijan kannalta turhauttavimmat aukot liittyvätkin juuri Hitleriin ja hänen rooliinsa. Asiakirjatuotannosta vastaava virallinen keskusjohtoinen hallintokoneisto tuli Saksassa sitä heikommaksi, mitä pidemmälle sota eteni. Kun tähän lisätään Hitlerin hyvin epäbyrokraattinen ja sovittuja rutiineja kaihtanut tapa hallita ja tehdä päätöksiä, on selvää, että juuri ylintä päätöksentekoa koskevassa arkistomateriaalissa on valtavia aukkoja:

”Kolmannen valtakunnan suunnattomat byrokraattiset jäänteet eivät siten yllä Hitleriin saakka. On vaikeaa tietää, mikä osa hallintokoneiston asiakirjoista edes päätyi Hitlerille, puhumattakaan siitä, lukiko hän niitä tai mitkä olivat hänen reaktionsa. Saksan diktaattorina Hitler on historioitsijalle hyvin suurelta osin tavoittamaton, lähteiden hiljaisuuteen piiloutunut. Juuri tästä syystä ei saatavilla olevan todistusaineiston perusteella voida perustavanlaatuisia tulkintakiistoja Hitlerin paikasta natsien hallintojärjestelmässä sen paremmin välttää kuin lopullisesti ratkaistaan.”¹⁴

Mielenkiintoisella tavalla tätä perusongelmaa kuvastaa esimerkiksi se, ettei Saksan arkistoista löydy kopiota sen paremmin Rytin kirjeestä Hitlerille 26.6.1944 kuin viimeksi mainitun 4.7.1944 päiväystä vastauksestaan.¹⁵ Tässä tutkimuksessa nämä saksalaisen lähdeaineiston aukot näkyvät erityisesti vaikeutena aukottomasti osoittaa sitä, kuinka pitkälle Hitler oli Suomen tapahtumista perillä, ja kuinka paljon Suomen ja Saksan suhteet yleensä häntä kulloisenakin ajankohtana kiinnostivat. Ajoittain on hyvin hankalaa selvittää, milloin jokin Suomen-poliittinen linjaus tai kannanilmaisu todella oli lähtöisin Hitleriltä itseltään ja milloin joku hänen alaisistaan vain väitti niin omia poliittisia tarkoi-

13 Revisionistisista suuntauksista Kolmannen valtakunnan historian tutkimuksessa laajemmin ks. Jokisipilä 2000, 348–353.

14 Kershaw 1989, 4–5.

15 *Auswärtiges Amt*n poliittisen arkiston virkailija Fleischerin kirje tekijälle 28.3.2001; Ks. myös Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945 (ADAP). Serie E. Band VIII, 269 (alaviite 1).

tusperiään ajaakseen. Erityisen ongelmallista tämä on, niin kuin tullaan huomaamaan, valtakunnanulkoministeri Ribbentropin argumentteja arvioitaessa.

Kotoisen Kansallisarkistomme materiaalista arvokkaimmaksi osoittautuivat ulkoministeri Henrik Ramsayn, lähettäjä T.M. Kivimäen, Rytin, Väinö Tannerin, G.A. Gripenbergin ja C.G.E. Mannerheimin kokoelmat ja kirjeet, Suomen ulkoasiainministeriön arkistosta puolestaan Berliinin-lähetystön raportit ja sähkökäsikirjat sekä Saksan-suhteiden hoitoon liittyneet paperit, joiden joukosta löytyy runsaasti myös Ramsayn muistiinpanoja. Sota-arkiston henkilökokoelmista tärkeitä ovat olleet kenraalien Heinrichs ja Paavo Talvela kokoelmat. Arvokkaana lisänä ovat toimineet myös Lapin maaherra Kaarlo Hillilän muistiinpanot ja raportit, joita ulkoministeriön arkiston ohella löytyy Urho Kekkosen arkistosta Orimattilasta.

Saksalaisten lähdeaineiston osalta tehtävää on helpottanut se, että osa keskeisistä asiakirjoista on ollut saatavilla painettuina lähdejulkaisuina. Tärkeimpiä ovat olleet laajan valikoiman Saksan ulkoministeriön dokumentteja sisältävä *Akten zur deutschen auswärtigen Politik*, Saksan armeijan ylijohdon sotapäiväkirja *Kriegstagebuch des Oberkommando der Wehrmacht 1940–1945* ja viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana julkaistut propagandaministeri Joseph Goebbelsin allistuttavien laajat sanellut päiväkirjamerkinnot.

Laajimmat saksalaiset arkistolähderyhmät muodostuvat Saksan ulkoasiainministeriön *Auswärtiges Amt*in (AA) ja Saksan sodanjohdon erilaisista asiakirjoista. AA:n valtavan laajasta materiaalista arvokkaimmiksi ovat osoittautuneet Saksan Helsingin-lähetystön saapuneet ja lähteneet asiakirjat sekä valtiosihteerinviraston dokumentit, sotilaallisesta aineistoista taas Saksan armeijan ylijohdon ja Lappiin sijoitetun 20. Vuoristoarmeijan esikunnan paperit. Aivan korvaamattoman hyödyllisinä on tässä yhteydessä nostettava esille kahden yksittäisen toimijan, Saksan Helsingin-lähettäjä Wipert von Blücherin ja Saksan armeijan yhdysupseerina Suomen päämajassa toimineen kenraali Waldemar Erfurthin, päiväkirjat.

Suomalaisesta muistelmakirjallisuudesta kannattaa mainita Väinö Tannerin *Suomen tie rauhaan 1943–1944*, Edwin Linkomiehen *Vaikea aika*, Mannerheimin *Muistelmat*, kenraali K.L. Oeschin *Suomen kohtalon ratkaisu Karjalan kannaksella 1944*, Heinrichsin *Mannerheim Suomen kohtaloissa II*, jonka yhtä hyvin voi tietysti lukea myös tutkimuskirjallisuudeksi, sodanaikaisen Berliinin-lähettäjä T.M. Kivimäen *Suomalaisen politiikan muistelmat* sekä Paavo Talvelan *Sotilaan elämä*. Saksalaisista muistelmista eniten ovat työtäni auttaneet lähettäjä Blücherin *Suomen kohtalonaikoja*, Erfurthin *Suomi sodan myrskyissä 1941–1944*, Hans Metzgerin *Poliittiset aseveljet*, kenraali Lothar Rendulicin *Gekämpft, gesiegt, geschlagen* ja kenraali Walter Warlimontin *Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939–1945*.

Yksi historiantutkimuksen käytetyimpiä mainostemppeja on markkinoida omia johtopäätöksiään uusiin, ennen tuntemattomiin lähteisiin perustuvina. Niinpä en maltakaan olla tässä vielä esittelemättä käyttämiäni sellaisia arkistolähteitä, joita aiempi tutkimus ei syystä tai toisesta ole hyödyntänyt lainkaan tai vain aivan vähäisessä määrin. Samalla on kuitenkin korostettava, että käyttämäni lähteet ovat 90-prosenttisesti olleet tutkijoiden avoimesti käytettävissä jo kauan, monessa tapauksessa useiden vuosikymmenten ajan. Uudet lähteeni

ovatkin toimineet lähinnä joko muuta aineistoa täydentävinä tai vaihtoehtoisesti joitain pienempiä osaproblematiikkoja valaisevina. Mainitsemisen arvoisia ovat Münchenin *Institut für Zeitgeschichte* arkistossa säilytettävä brittitutkija David Irvingin kokoama Kolmatta valtakuntaa koskeva asiakirjakokoelma, oikeusministeri Oskari Lehtosen päiväkirjamuistiinpanot, Edwin Linkomiehen pari vuotta sitten Kansallisarkistoon luovutetut paperit, kansanedustaja ja ministeri Antti Kukkosen kokoelma ja brittiläisten sotilasviranomaisten Hans Metzgeriä koskeva kuulustelu- ja tutkinta-aineisto.

Historiantutkimukseen erottamattomasti kuuluva ja valitettavan usein tapahtuva tosiasia on, että monta kertaa tutkija vetää täyden vesiperän sellaisten arkistojen kohdalla, joista olisi voinut kuvitella olevan paljonkin hyötyä omalle tutkimukselle. Näin kävi tämän tutkimusprosessin kuluessa itsellenikin. Niinpä *Auswärtiges Amt*n oikeudellisen osaston valtiosopimusneuvotteluasiakirjoista ei löytynyt mitään Rytin-Ribbentropin-sopimukseen liittyvää, sen paremmin kuin *Bundesarchiv*in Koblenzin osastolla säilytettävästä Ribbentropin kokoelmastakaan, joka sisältää pelkästään taloudenhoitoon liittyviä henkilökohtaisia papereita¹⁶. Saksan Helsingin-lähetystön kakkosmiehen lähettiläs Erich Zechlinin kokoelmassa kyllä on joskus ollut Suomea erikseen koskeva asiakirjakonaisuus, mutta se ei milloinkaan kulkeutunut arkistoon saakka. Ribbentropin henkilökohtaisessa esikunnassa Suomen asioita hoitaneen lähettiläs Emil von Rintelenin paperit kyllä ovat arkistossa, mutta niitä ei luovuteta tutkijoiden käyttöön. Suomen kanssa kauppaneuvotteluja käyneen saksalaisvaltuuskunnan puheenjohtaja Karl Schnurren jäämistö koostui muistelmakäsikirjoituksesta, jossa Suomea ei edes mainittu.¹⁷ Mystisen lehdistöattasea Hans Metzgerin papereita taas en laajoista etsinnöistäni huolimatta onnistunut löytämään sen paremmin Saksasta, Suomesta, Ruotsista kuin Tanskastakaan, jotka kaikki alan asiantuntijoiden keskuudessa liikkuvissa huhuissa on mainittu niiden mahdolliseksi sijaintipaikaksi¹⁸. Lähettiläs Blücherin hyvän ystävän ja Suomeen myötä-

16 Bundesarchivin virkailija Gregor Pickron sähköpostiviesti tekijälle 21.9.1999. Toisin kuin esimerkiksi propagandaministeri Goebbels, Ribbentrop ei pitänyt päiväkirjaa. Ks. Seabury 1951, 532.

17 *Auswärtiges Amt*n virkailija tohtori Biewerin kirje tekijälle 24.8.2000.

18 Jukka Rislakki on todennut vakoilua Suomessa käsittelevässä teoksessaan *Erittäin salainen*, että Metzgerin arkisto löytyi Ruotsista vuonna 1981. Kun tiedustelin asiaa koskevia tarkempia tietoja Rislakilta, kehotti hän kääntymään Metzgeristä artikkelin kirjoittaneen professori Jukka Nevakiven puoleen. Nevakiveltä sain tietää Metzgerin kertoneen papereistaan häntä ”Itse asiassa kuultuna” -ohjelmaa varten haastatelleille suomalaisille tv-toimittajille vuonna 1981. Otinkin yhteyttä ohjelman toiseen toimittajaan Leo Lehdistöön (toinen oli Pekka Holopainen), joka ei kuitenkaan osannut sanoa Metzgerin arkiston olemassaolosta tai sijainnista mitään sen tarkempaa. Metzger oli haastattelujen teon yhteydessä vain todennut tietojensa perustuvan ”vastikään löytyneisiin omiin sota-ajan muistiinpanoihinsa”. Nämä muistiinpanot, mikäli ne ovat olemassa, ovat ilmeisesti yhä Metzgerin hallussa, sillä ainakaan Saksan Bundesarchivissa tai *Auswärtiges Amt*n arkistossa sen paremmin kuin Suomen kansallisarkistossa tai Ruotsin valtionarkistossakaan hänen papereitaan ei ole. Kuriositeettina mainittakoon, että Metzgerin Suomen-vuosistaan julkaisemat kaksi muistelmateosta seuraavat otsikoitain myöten uskollisesti tv-haastattelun käsikirjoituksen runkoa. Jukka Rislakin sähköpostiviesti tekijälle 22.2.1999; Keskustelu Jukka Nevakiven kanssa lokakuussa 1999; Leo Lehdistön sähköpostiviestit tekijälle 22.3. ja 16.6.2000; Keskustelu Leo Lehdistön kanssa 26.9.2000; Tekijän kirjeenvaihto aiheesta Ruotsin ja Tanskan valtionarkistojen kanssa. Haastatteluohjelman teosta ks. esim. Helsingin Sanomat 24.9.1981.

mielisesti suhtautuneen valtiosihteerin Ernst von Weizsäckerin kokoelma ei sekkään sisältänyt mitään olennaista asiaan liittyvää¹⁹. Kotimaisista arkistoista suurimman pettymyksen tuotti Sota-arkistossa säilytettävä Rudolf Waldenin kokoelma. Mannerheimin luottomiehen ja hallituksen keskeisen vaikuttajan arkistosta ei löytynyt mitään aiheen kannalta relevanttia jatkosotaa käsittelevää materiaalia²⁰.

Aiempi tutkimus

Asiaan tavalla tai toisella liittyvää tutkimuskirjallisuutta on niin valtava määrä, että sen läpikotainen esitteleminen vaatisi aivan oman esityksensä. Otan tässä esille vain kaikkein keskeisimmät teokset ja kehotan asiasta kiinnostunutta lukijaa loppujen osalta tutustumaan lähdeluetteloon. Samalla huomautan kuitenkin keskeisenä metodinani olleen hankkiutua arkistolähteiden äärelle aina kun se on ollut mahdollista, myös silloin, kun samoja asiakirjoja ovat useammatkin aiemmat tutkijat omista töissään jo käyttäneet. Vallitsevan tulkinnan kriittinen arviointi ja kyseenalaistaminen, jonka olen mieltänyt yhdeksi keskeisistä tutkimustehtävistäni, on tätä tietysti välttämättä edellyttänyt. Lukija huomaa, että viitataan arkistolähteisiin monissa sellaisissakin kysymyksissä, joita jo aiemmat tutkijat ovat laajasti kuvanneet. Tällaisissa tapauksissa ei ole kysymys siitä, että olisin ”lainannut” lähdeviitteen tiedot edeltäjiltäni, vaan siitä, että väistämättä tulkintaa sisältävän tutkijan kuvauksen sijaan olen katsonut tutkimustehtäväni kannalta paremmaksi hakeutua itse alkuperäislähteen luo. Toki olen myös nähin aiempiin kuvauksiin tutustunut ja ne lähdeviitteissäni aina silloin maininnut, kun ne ovat omaan tulkintaani vaikuttaneet.

Epäilemättä tärkein ja ansiokkain aihetta käsittelevä aiempi tutkimus on professori Tuomo Polvisen trilogia *Suomi kansainvälisessä politiikassa*, josta tässä on käytetty kahta ensimmäistä osaa. Suomen sotavuosien kansainvälisen toimintaympäristön analyysina Polvisen työ on urauurtava ja monessa suhteessa yhä tänä päivänä ylittämätön. Huolella tehtyjen perustusten päälle on helppo rakentaa, ja Polvisen laajaan arkistotutkimukseen pohjaava ja viileän tieteellisellä otteella kirjoitettu tutkimus onkin toiminut väitöskirjalleni varsin otollisena lähtöpisteenä. Häpeämätöntä tai ei, mutta mainitsen jo tässä kohtaa myös oman tutkimukseni *Edwin Linkomiehen poliittinen toiminta vuosina 1943–1946*, jota kirjoittaessa tehdyt löydöt toimivat tämän tutkimuksen alkusysäyksenä. Sen ohella myös professori Hannu Soikkasen valtioneuvoston historian sotavuosia käsittelevä osa on ollut suureksi avuksi Suomen poliittisen johdon toimintaa selvitettäessä.

Professori Mauno Jokipiin *Jatkosodan synty* on toiminut sekä suomalais-saksalaisen aseveljeyden taustan ja synnyn valaisijana että myös innoittajana ja hyvänä esimerkkinä syvään juurtuneiden historiallisten myyttien tieteellisestä

19 Richard von Weizsäckerin kirje tekijälle 13.9.2000. Weizsäckerin sympatioista Suomea kohtaan ks. Weizsäcker 1950, 280–281.

20 Vrt. Rudolf Waldenin kokoelma, mikrofilmit F 122/4 ja F 122/5. SA.

romuttamisesta²¹. Olen pyrkinyt lähestymään tutkimuskohdettani samalla tavalla kuin Jokipii omassa tutkimuksessaan, ts. sillä lähtöolettamuksella, että tutkimusajankohdan toimijoiden todelliset kannat käyvät paremmin ilmi heidän teoistaan kuin pelkistä puheistaan. Siksi myös tässä tutkimuksessa joudutaan ajoittain vyöryttämään lukijan silmille suuria määriä tapahtumiin liittyviä yksityiskohtia ja antamaan pitkiä kuvauksia uutta tulkintaa tukevasta asiakirjamateriaalista. Suurta apua on ollut myös Jokipiin uudesta teoksesta *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet*, jossa hän analysoi Suomen ja Saksan liittosuhteen luonnetta suomalaiselle tutkimukselle poikkeuksellisen ennakkoluulottomasti ja avoimesti.

Harvalukuisesta mutta ansiokkaasta aihetta käsittelevästä saksalaisesta tutkimuksesta on mainittava professori Manfred Mengerin lukuisat suomalais-saksalaisia suhteita käsittelevät tutkimukset, joista tärkeimpänä *Deutschland und Finnland im Zweiten Weltkrieg*. Ansiokkaalla tavalla Suomen ja Saksan suhteita lukuisissa artikkeleissa niin tapahtumahistorialliselta kuin metodiseltakin kannalta on analysoinut professori Bernd Wegner. Alan perustutkimuksena puolestaan ohittamattomia ovat Ernst Klinkin *Deutsch-finnische Waffenbrüderschaft 1941–1944* ja *Die deutsch-finnische Zusammenarbeit 1944*. Mainita täytyy myös ne suomalais-saksalaisen yhteistyön kokonaisanalyysit, joita ovat esittäneet saksalaisen historiantutkimuksen tunnetuimpiin nimiin kuuluvat tutkijat: Andreas Hillgruberin *Hitler ja Suomi*, Walter Hubatschin *Saksa ja Skandinavia toisessa maailmansodassa* ja Michael Salewskin *Staatsräson und Waffenbrüderschaft. Probleme der deutsch-finnischen Politik 1941–1944*.

Saksan ulkopoliittikkaa kokonaisuutena käsittelevä tutkimus on tietysti ollut välttämätöntä Kolmannen valtakunnan Suomen-politiikan vertailevassa analyysissä ja taustoittamisessa. Tästä erittäin laajasta tutkimusalueesta haluan ottaa esille Hans-Adolf Jacobsenin, Klaus Hildebrandin ja Martin Broszatin monet asiaa käsittelevät tutkimukset ja artikkelit, sekä astetta spesifimmät Hans-Jürgen Döscherin *Das Auswärtige Amt im Dritten Reich*, Leonidas Hillin *The Wilhelmstrasse in the Nazi Era* ja Joachim Schröderin *Deutschland und seine Bundesgenossen im Zweiten Weltkrieg*. Lisäksi myös kansainvälisen tutkimuksen turhaankin vierastama itäsaksalaisen tutkijakollegion kirjoittama moniosainen ja runsaasti alkuperäisdokumentteja painetussa muodossa sisältävä *Deutschland im zweiten Weltkrieg* -teossarja ansaitsee tulla mainituksi.

Paljon apua on ollut myös siitä, että hyvin monista tässä prosessissa keskeisistä henkilöistä on laadittu elämäkerrat. Suomalaisista toimijoista ovat useiden eri biografieneen kohteena olleet niin Mannerheim (Erik Heinrichs, Stig Jäger-skiöld, Sakari Virkkunen, J.E.O. Screen) kuin Rytikin (Kyösti Skyttä, Virkku-

21 *Jalkosodan synnyn* johdannossa Jokipii perusteli tutkimustehtävänsä näin: ”Ensinnä voi havaita, että erikoistutkimuksen asiasta luomaa monipuolista kuvaa ei liene Suomessa vielä kunnolla sisäistetty, koska tätä sivuavassa kirjallisuudessa esiintyy yhä tieteellisesti vanhentuneita käsityksiä. Lehdistökeskustelussa ja yleisen mielipiteen tasolla vanhat käsitykset kukkivat edelleen vapaasti, joskus suorastaan sodanjälkeiseen tapaan, ikään kuin asiasta ei olisi mitään kirjoitettu. Siksi historiakuvan selvennykseen näyttää vieläkin olevan tarvetta.” Perustelut soveltuisivat sanasta sanaan myös tämän tutkimuksen motivaatioksi. Ks. Jokipii 1988, 5.

nen, Turtola). Turtolan teos *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali* on tarjonnut hyvän lähtökohdan Suomen päämajan Saksan-poliittisten linjausten ja toimien selvittämiseen. Suomen ja Saksan sodanaikaisen suhteiden kuvan selvenemisen kannalta olisi äärimmäisen toivottavaa, että vielä niin Blücher, Ramsay kuin Erfurthkin saisivat elämäkerrat osakseen.

Adolf Hitleriä käsittelevän elämäkerrallisen tutkimuksen valtavasta joukosta olen tässä työssä nojannut lähinnä Ian Kershaw'n, John Lukacs'n, Joachim Festin, Sebastian Haffnerin ja David Irvingin kirjoittamiin teoksiin. Ribbentropin elämäkertoja on kirjoitettu kaksi: Michael Blochin erinomainen *Ribbentrop* ja John Weitzin *Hitler's Diplomat*. Vielä on syytä mainita kahden Suomeen hyvin ystävällismielisesti suhtautuneen upseerin biografiat, nimittäin Kurt Hermannin ja Gerda-Luise Dietlin *General Dietl* ja Bodo Scheuringin *Alfred Jodl*.

Historiankirjoitus ja Suomen jatkosota

Miksi vielä tutkia jatkosodan vuosia?

Jatkosodan vuodet 1941–1944 ovat Suomen poliittisen historian kiistattomasti tutkituin ajanjakso. Yksittäisiä tutkimuksia monografiat ja tieteelliset artikkelit yhteenlaskien on useita satoja, ja jos ottaa mukaan akateemisen maailman ulkopuolella kirjoitettuja, aikakaus- ja sanomalehtiartikkeleina, elokuvina, radio- ja tv-dokumentteina sekä viime vuosina lisäksi sähköisessä muodossa verkossa ja CD-romeilla julkaistut populaarisuhteet, nousee kokonaismäärä varmasti lähelle kymmentätuhatta. Sotatapahtumien ohella lienevät juuri Suomen ja Saksan suhteet, joita tässäkin tutkimuksessa on tarkoitus tarkastella, näissä esityksissä eniten käsitelty kysymys. Täysin oma lukunsa tässä suhteessa ovat natsi-Saksaa käsittelevät julkaisut, joita tämänkin tutkimuksen kirjallisista lähteistä on suuri osa. Erään arvion mukaan vuonna 1997 oli maailmassa saatavilla peräti 120 000 erilaista Adolf Hitleriä käsittelevää julkaisua!²²

Professori Mauno Jokipii katsoi jo vuonna 1995, että Suomessakin oli jo ”riittävästi pohdittu” Hitlerin Saksaa; olihan alan johtava kansainvälinen julkaisukin, saksalainen *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (VfZ), siirtymässä tuoreempien tapahtumien käsittelyyn. Samassa yhteydessä Jokipii totesi, että kotimainen historian tutkimus oli jo 1980-luvun lopulla ”päässyt kaikkia tyydyttävään lopputulokseen” Suomen asemasta toisessa maailmansodassa. Myös Saksan johtaviin Suomen historian tuntijoihin kuuluva professori Bernd Wegner totesi hiljattain Suomen politiikan ja Saksan reaktioiden siihen olevan kesän 1944 osalta niin tarkoin selvitetty, että ”perustavanlaatuisia uusia tulintoja tuskin on odotettavissa”.²³

Miksi siis enää istuttaa yhtäkään uutta puuta tähän metsään, joka vaikuttaa jo kauan sitten umpeen kasvaneelta? Voiko kellään olla kaiken jo kirjoitetun ja sa-

22 Knopp 1997, 8.

23 Jokipii 1995, 21–24; Wegner 2001, 329.

notun jälkeen jatkosodan historiasta enää mitään uutta ja oleellista esitettävään? Rohkenen olla Jokipiin ja Wegnerin kanssa eri mieltä ja vastaan, että ehdottomasti voi. Vuosien 1941–1944 tapahtumat olivat niin merkittäviä, että niiden vaikutus tuntui aivan ratkaisevana vielä useita vuosikymmeniä sodan päätymisen jälkeenkin. Neuvostoliiton romahduksesta ja Kylmän sodan loppumisesta huolimatta tämä vaikutus on selvästi havaittavissa yhä tänään. Tätä kirjoitettaessa Suomessa elää yhä noin 100 000 jatkosodan veteraania ja yli miljoona ihmistä, jotka itse elivät tuon ajanjakson ja joilla on valtava määrä sitä koskevia omia muistikuvia. Jatkosodan ajan poliittista historiaa hyödyntäviä argumentteja ja analogioita käytetään julkisuudessa yhä lähes päivittäin, esimerkiksi keskusteltaessa Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä, asevelvollisarmeijan säilyttämisestä tai menetetyn Karjalan palauttamisen suotavuudesta.

Vaikka itse tapahtumista onkin kulunut jo kuusi vuosikymmentä, on toinen maailmansota kaikkea muuta kuin poistunut näyttämöltä. Selvimmin sodan ja sen vaikutusten läsnäolo näkyy sotarikosten ja ihmisoikeusrikkomusten selvittämisessä ja jälkihoidossa. Esimerkiksi Saksan hallitus perusti kesällä 2000 yhdessä suurimpien saksalaisten teollisuuslaitosten kanssa 10 miljardin Saksan markan suuruisen rahaston natsihallinnon orjatyöhön pakottamille yhä elossa oleville sadoille tuhansille juutalaisille, itäeurooppalaisille ja sotavangeille. Kansainvälisen oikeuden asiantuntijat, YK:n ihmisoikeuskomissio ja kansalaisjärjestöt ovat puolestaan kehottaneet Japanin hallitusta ryhtymään vastaaviin toimiin korvausten maksamiseksi niille tuhansille eri maiden aasialaisnaisille, jotka toisen maailmansodan aikana joutuivat japanilaissotilaiden seksuaalisen väkivallan uhreiksi. Monissa maissa näiden rikkomusten selvittäminen onkin vasta alussa. Esimerkiksi syksyllä 1998 perustettiin kaikkiin Baltian maihin ja Itävaltaan historialliset komissiot selvittämään maissa sodan aikana tapahtuneita rikoksia ihmisyyttä vastaan.²⁴

Maailmanlaajuisten trendien tarkoin mittari, Hollywoodin elokuvateollisuus, on sekin havainnut toisen maailmansodan kiinnostavuuden. Päästyään työstämästä amerikkalaisten Vietnamin sodan henkistä krapulaa se on viimeisen kymmenen vuoden aikana työntänyt markkinoille lukuisia toiseen maailmansotaan sijoittuvia speaktaakkeleja: järisyttävä Holokaust-kuvaus *Schindlerin lista* (1994), Saksan kotirintamalle SS-järjestön eliittikouluun sijoittuva *Sodan lapset* (1996), pääosin vuoden 1944 Italiassa tapahtuva *Englantilainen potilas* (1996), Normandian maihinnoususta kertova *Pelastakaa sotamies Ryan* (1998), Guadalcanalin taistelua kuvaava *Veteen pürretty viiva* (1998), sukellusvenesotakuvaus *U-571* (2000), Stalingradin taistelusta kertova *Vihollinen porteilla* (2001), *Pearl Harbor* (2001) ja 120 miljoonan dollarin 10-osainen TV-sarja

24 Natsi-Saksan pakkotyöläisten korvausrahastosta ks. esim. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/837503.stm> ja HS 15.12.1999) Japanin vastuusta ns. seksiorjakyksymyksessä ks. esim. <http://asia.cnn.com/2001/WORLD/europe/12/04/japan.slaves/> ja http://www.ahrchk.net/news/mainfile.php/ahrnews_200104/1429/; Historioitsijakomissioista ks. Latvia <http://www.president.lv/index.php>, Liettua <http://www.komisija.lt/>, Viro <http://www.historycommission.ee/> ja Itävalta http://www.historikerkommission.gv.at/english_home.html (kaikilla tässä mainituilla internetsivustoilla käyty 26.7.2002)

Taistelutoverit (2001), vain muutamia mainitakseni. Kotimaisista elokuvista tähän listaan voi lisätä Olli Saarelan ohjaaman jatkosodan hyökkäysvaiheeseen sijoittuvan *Rukajärven tien* (1999), Taru Mäkelän kotirintaman tapahtumia naisnäkökulmalta valottavan *Pikkusisaren* (1999) ja Lauri Törhösen ohjaaman ja Laila Hietamiehen samannimiseen romaanin pohjautuvan *Hylätyt talot, autiot pihat* (2000), jonka tapahtumapaikkana on kesän 1944 Viipuri.

Vaikka Suomen rekisteri toisen maailmansodan ajalta sota- ja ihmisoikeusrikkosten suhteen onkin kansainvälisessä vertailussa puhdas, on meilläkin keskustelua riittänyt. Syksyllä 1998 leimahti julkisuudessa väittely suomalaisen sivistyneistön, erityisesti lääkäreiden, läheisistä suhteista natsi-Saksaan, kun Ylen TV1 lähetti MOT-sarjassaan Olli Ainolan toimittaman kaksiosaisen dokumentin *Lääketieteen musta historia*.²⁵ Toinen tasaisin väliajoin esiin ponnahtava kysymys on suomalaisen SS-vapaaehtoispataljoonan rooli itärintamalla. Aiheen herkkyyttä osoittaa sekin, että vuonna 2000 opetusministeriö päätti juutalaisjärjestöjen protestien ja syntyneen kohun vuoksi jäädyttää varat, jotka se oli jo myöntänyt Kaukasuksella kaatuneiden suomalaisten muistolaattahankkeelle.²⁶

Puhutuin aihe viime vuosina ovat kuitenkin olleet neuvostopartisaanien Itä- ja Pohjois-Suomessa suorittamat siviiliväestön surmaamiset. TV2:n Silminäkijä-sarjassa esitettiin 4.10.1998 toimittaja Risto Arkimiehen dokumentti *Vaiettu sota, unohdetut uhrin*, joka yhdessä Veikko Erkkilän aiheesta kirjoittaman kirjan kanssa poiki lopulta jopa partisaanien tihutöitä koskevan eduskuntakyselyn, tutkintapyyntön valtakunnansyyttäjälle ja valtion tiedonjulkistamis-palkinnon kummallekin edellä mainitulle. Monet ovat olleet sitä mieltä, että Venäjän valtion tulisi maksaa uhrien omaisille korvauksia tai ainakin esittää tapahtuneesta virallinen anteeksipyyntö. Kesällä 2002 eduskunta katsoi, ettei korvausten maksaminen Suomen valtion budjetista tullut kyseeseen.²⁷ Tämän työn mennessä painoon oli myös tutkija Elina Sanan teoksesta *Luovutetut* käynnistynyt valtava keskustelu, jossa vaadittiin selvittämään Suomesta saksalaisille jatkosodan vuosina mahdollisesti luovutettujen noin 3000 tuhannen henkilön kohtalot.

Historiantutkimus ei operoi tyhjiössä, eikä tällainen sotaan kohdistuvan kiinnostuksen hyökyaalto ole voinut olla vaikuttamatta siihen. Tietysti on myös äärimmäisen tärkeää, että tutkimus reagoi tällaiseen puheenvuorojen tulvaan tarjoamalla niiden tausta-aineistoksi tutkittua ja tieteellisesti pätevää tietoa. Niinpä Jokipiin ennustukset innon laantumisesta eivät ole toteutuneet sen paremmin Hitlerin Saksaa kuin Suomen roolia toisessa maailmansodassakaan käsittelevän tutkimuksen suhteen. Viime vuosina eniten kansainvälistä huomiota ja kiitosta osakseen saaneiden tutkimusten joukossa on ollut useita Hitlerin Saksaa käsitte-

25 "Lääketieteen musta historia" esitettiin ensimmäisen kerran 7.9. ja 14.9.1998. Ohjelman käsikirjoitus ja sen pohjana olleet asiakirjat ovat sähköisessä muodossa luettavissa internet-osoitteissa <http://www.yle.fi/mot/070998> ja <http://www.yle.fi/mot/140998>. Ohjelman toimittajan kirjallisia puheenvuoroja samaan keskusteluun ks. Ainola 1999, 64–67 ja Ainola 2001, 139–154. Toimittaja Ainolan johtopäätösten herättämästä keskustelusta ks. esim. Helsingin Sanomat 14.9.1999.

26 Kes. esim. Jokisipiä 1999a, 3 ja Etelä-Saimaa 18.7.2001.

27 Risto Arkimiehen sähköpostiviesti tekijälle 23.7.2002; Erkkilä, Veikko: *Vaiettu sota*. Helsinki 1998.

leviä teoksia, joista merkittävimpinä mainittakoon Ian Kershawin massiivinen Hitler-elämäkerta ja Michael Burleigh'n yleisesitys Kolmannesta valtakunnasta. Mitä taas Jokipiiin mainitsemaan *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* -aikauskirjaan tulee, on siinä vuosina 1996–2002 julkaistuista artikkeleista yhä noin joka toinen käsitellyt nimenomaan Hitlerin Saksaa. Myös kotimaisessa tutkimuksessa on tasaiseen tahtiin julkaistu tätä aihepiiriä käsitteleviä tutkimuksia, esimerkiksi Marianne Junilan suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen suhteita Pohjois-Suomessa kuvaava *Kotirintaman aseveljeyttä* (2000) ja Risto Peltovuoren saksalaisen lehdistön suhtautumista Suomeen valottanut *Sankarikansa ja kavaltajat* (2000). Jokipii on itsekin osallistunut ennustuksensa romuttamiseen, sillä hänen uusin tutkimuksensa on vertaileva analyysi suomalaisesta SS-pataljoonasta osana Hitlerin Saksan vapaaehtoisliikkeiden kenttää.²⁸

Jatkosotaa koskevasta historian tutkimuksesta yleensä

Kotoisen jatkosotatutkimuksemme lähtökohdat ovat olleet hyvin suomalaiskansallisia ja sidoksissa tutkimuksen julkaisuajankohdan poliittiseen tilanteeseen, ensin sotasyysllisyys- ja ajopuuekusteluun, sitten presidentti Urho Kekkonen kauden ulkopoliittiseen varovaisuuteen ”rähmällään oloineen” ja uusine menneisyystulkintoineen, ja lopulta 1990-luvulla YYA-kauden vastareaktioon ja hyvityksen hakemiseen ”suomettumisen” vuosiin. 1990-luvun rehabilitaatiivinen, osin jopa revansistisia sävyjä saanut käänne sulki sen ikkunan, jonka esimerkiksi Jokipii ehti jatkosodan syntyä käsitelleellä tutkimuksellaan vielä hyödyntää vuonna 1987. Kommunistisen järjestelmän ja Neuvostoliiton romahdettua 1989–1991 suomalaisen historiankirjoituksen todelliset ja kuvitellut ulkopoliittiset pidäkkeet lakkasivat olemasta, ja tämä näkyi. Keskeisimmäksi tutkimustehtäväksi nähtiin oman menneisyyden puolustaminen ennen kaikkea sotavuosien poliittisten johtajien kunnianpalautuksen kautta. 1994 ”sijaiskärsijä numero yksi”, presidentti Risto Ryt, sai valtion rahoituksella elämäkerran, joka hänestä siihen saakka oli puuttunut. 1994 valtioneuvosto esitti sotasyysllisyysoikeudenkäynnissä tuomittujen omaisille valtiovalan virallisen anteeksipyyntö.

Historiapoliitiikkaa tutkinut Helsingin yliopiston poliittisen historian professori Seppo Hentilä onkin todennut jatkosotatulkintojen muuttuneen Suomessa radikaalisti 1990-luvulla. Suurhyökkäyksen pysäyttämistä ja miehityksen välttämistä alettiin kutsua suureksi torjuntavoitoksi²⁹, ja tämä voitto kohotettiin sa-

28 Junila, Marianne: *Kotirintaman aseveljeyttä*. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Bibliotheca Historica 61. Helsinki 2001; Peltovuori, Risto: *Sankarikansa ja kavaltajat*. Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Historiallisia Tutkimuksia 208. Helsinki 2000; Jokipii, Mauno: *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet*. Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 848. Jyväskylä 2002.

29 Torjuntavoitto-termi ei kylläkään ollut mikään 1990-luvun keksintö. Sitä käytti jo Kannaksen puolustusta johtanut kenraali K.L. Oesch vuonna 1956 julkaistussa vuoden 1944 sotilaallista ratkaisua käsitelleessä teoksessaan. Myös kenraali Adolf Ehrnrooth on todennut käyttäneensä termiä johdonmukaisesti kaikissa sodanjälkeisissä julkisissa esiintymisissään. Vrt. Oesch 1956, 210–211; Ehrnrooth 1994, 153.

malle jalustalle talvisodan kanssa. Tätä teesiä ovat muiden mukana olleet rumuttamassa myös ammattihistorioitsijat. Samalla on täysin sivuutettu niin jatkosodan koko perusasetelma, aseveljeys natsi-Saksan kanssa, kuin sekin, että vuonna 1941 Suomi oli hyökkääjä ja miehitti Itä-Karjalasta laajoja Neuvostoliitolle kuuluneita alueita.³⁰ Juha Siltala puolestaan on kuvannut 1990-luvulla tapahtunutta historiatulkintojen käännettä ”Suomen antikommunistisen menneisyyden markkina-arvon nousuksi”³¹. Hentilän ja Siltalan kuvauksen täyttäviä tulkintoja ei ole vaikea löytää. Esimerkiksi suomalaisen historian tutkimuksen todellinen grand old man akateemikko Eino Jutikkala julistaa Suomen ulkoministeriön Virtual Finland -verkkosivuilla, että jatkosota päättyi Suomen ”strategiseen voittoon”.³²

Torjuntavoittotulkinnassa Suomi ajautui Saksan puolelle lähes vasten tahtaan ja kaikkien muiden vaihtoehtojen osoittauduttua mahdottomaksi etsiesään tukea Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Se halusi ainoastaan taata oman olemassaolonsa ja ottaa takaisin sen, mikä sillä oli talvisodassa vääryydellä otettu. Vuoteen 1943 mennessä kävi kuitenkin selväksi, ettei Saksalla ollut mahdollisuuksia selvittää maailmansodan voittajaksi ja ettei se todennäköisesti pystyisi lyömään edes Neuvostoliittoa. Suomi oli jäänyt häviävälle puolelle, mutta osoittautui kesällä 1944 talvisodan tapaan sitkeämmäksi kuin kukaan uskoi. Se torjui Neuvostoliiton suurhyökkäyksen, häätii saksalaiset alueeltaan ja jäi näin ainoaksi hävinneellä puolella taistelleeksi valtioksi, jota ei missään vaiheessa miehitetty. Neuvostosotilaat partioivat Berliinin, Varsovan, Prahan, Budapestin, Bukarestin, Sofian, Bratislavan, Tallinnan, Vilnan ja Riikan kaduilla, ja vähitellen koko itäinen keski-Eurooppa valui kommunististen yksipuoluediktatuuriin valtaan. Suomi puri hammasta, kiristi vyötä ja täytti rauhanehdot tunnollisesti, eikä vastoin läntisiä ennustuksia muuttunut kansandemokratiaksi. Kaiken kaikkiaan verrattuna muihin vastaavassa asemassa olleisiin maihin verrattuna Suomen sodanaikaisen politiikan oli siten pakko ollut olla erittäin onnistunutta.

Ensimmäiset varovaiset ilmauksensa tämä ”me voitimme sittenkin” -ajatus sai sotasyllisyysoikeudenkäynnissä, jossa sota-ajan keskeisimmille poliittisille toimijoille tarjoutui harvinainen tilaisuus esittää tuoreeltaan oma näkemyksensä tapahtumista. Huolimatta sensuurista, tai ehkäpä pikemminkin juuri sen vuoksi, nämä tulkinnat, erityisesti presidentti Rytin puolustuspuhe, kanonisoi- tuivat ja juurtuivat ihmisten historiakäsityksiin³³. Samalla ne muuttuivat erottamattomaksi osaksi Suomen kansallista selviytymistarinaa, joka aikanaan oli välttämätön väline sodan synkkien muistojen kollektiivisessa terapoinnissa ja

30 Professori Seppo Hentilän esitelmä *History Politics and 'Public Uses of History' in Finland*. 31.8.2002 Södertörnin yliopisto, Tukholma. Se, että Hentilä poimii tätä uutta tulkintasuuntausta kuvaavaksi esimerkiksi Lauri Haatajan toimittaman teoksen *Ja kuitenkin me voitimme*, ei kylläkään täysin tee oikeutta kaikille teoksen artikkeleille. Ks. Haataja, Lauri (toim.): *Ja kuitenkin me voitimme: sodan muisto ja perintö*. Helsinki 1994.

31 Siltala 1994, 249.

32 Ks. Jutikkalan artikkeli ”The impossible happened thrice” Suomen ulkoministeriön Virtual Finland -verkkosivuilla <http://virtual.finland.fi>.

33 Sotasyllisyysoikeudenkäynnin vaikutuksista suomalaisen historian kirjoitukseen ks. esim. Meinander 1996, 77–80; Tarkka 1977, 209.

kylmän sodan ajan ankeiksi miellettyjen ulkopoliittisten reaali-teettien kestämisessä.

Vain vähän kärjistäen voisi vallitsevan tulkinnan välittävän Suomen sotavuosien kansainvälisestä toimintaympäristöstä kuvan, jossa sekä vastustajat että liittolaiset olivat pahuuden läpätunkemia. Suomalais-saksalainen aseveljeyskin oli vain yksi ilmentymä siitä armottoman *Realpolitik*in ja *Staatsräsonin* määrittelämästä todellisuudesta, jossa pienet valtiot joutuivat toisen maailmansodan aikana elämään. Suomi oli maailmanpoliittisen kehityksen viaton uhri, jonka liikkumavaran Neuvostoliitto ja Saksa olivat passiivisten länsivaltojen katsellessa vierestä puristaneet olemattomiin. Erilaisten kehitysvaihtojen ja ratkaisumallien pohdiskelua ei ole pidetty olennaisena silloinkaan, kun ne kiistatta olivat olemassa, kuten juuri esimerkiksi kesäkuussa 1944. Sotavuosien historiallisesta kuvasta yleensä voidaan todeta, että muutamat keskeiset puheenvuorot ovat saaneet kriittisen tarkastelun yläpuolella olevan lopullisen totuuden aseman, ja niiden sisältämät virhetulkinnat ovat kulkeutuneet sotasyllisyysoikeudenkäynnin puolustuspuheista ja muistelmakirjallisuudesta maallikkojen historiakäsityksiin ja tutkimukseen sekä lopulta osaksi kansallista itseymmärrystämme.

Oman lisävärinsä suomalaisen sotavuosien historiankirjoitukseen tuo marsalkka Mannerheimille annettu lähes jumalinen asema, joka on tehnyt hänen toimintansa kaikkien puolien kriittisestä tarkastelusta ja hänen vähemmän ”ritarillisten” poliittisten motiivien valottamisesta hyvin vaikeaa. Saksassa vaadittiin 1980-luvun *Historikerstreit*in aikana demonisen Hitlerin tekemistä historialliseksi; meillä Suomessa Mannerheim yhä suurimmassa osassa tutkimuksiaakin ratsastaa korkeuksissa, jonne analyttinen ja tutkimuksellinen ote ei tunnu ulottuvan. Toimittaja Vesa Karonen ilmaisi asian osuvasti Neuvostoliiton Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944 käynnistämän suurhyökkäyksen 50-vuotismuistolle omistetussa kolumnissaan. Hänen mukaansa suomalaisessa sotahistoriallisessa tutkimuksessa kyllä oli havaittavissa selvää pyrkimystä Suomen sodanjohdon strategisten linjausten kriittiseen arviointiin, mutta nimenomaisesti Mannerheimiin tätä kritiikkiä ei uskallettu ulottaa.³⁴

Suomen pulmallinen suhde Hitlerin Saksaan

”Me emme koskaan olleet Saksan liittolaisia. Me kävimme koko ajan ainoastaan omaa sotaamme. Ne, jotka yhdistävät Suomen Saksan liittolaisiin, eivät tunne historiallista totuutta.”

– Kenraali Adolf Ehrnrooth muistelmateoksessaan 1994³⁵

.

34 Helsingin Sanomat 9.6.1994. Tuorehko esimerkki Mannerheimiin melko lailla kritiikittömästi suhtautuvasta ja vanhaa Mannerheim-myyttiä pönkittävästä kirjallisuudesta ks. Haavikko 1999, passim.

35 Teoksessaan *Kenraalin testamentti* 1990-luvulla suomalaisen patriotismin ikoniksi noussut sotilas esittää itse koetun oikeutuksella paljon myös sodan poliittista puolta koskevia toteamuksia. Erityisesti hän alleviivaa erillissotateesiä ja tuomitsee näkemykset, joiden mukaan Suomi hävisi jatkosodan. Ehrnrooth korostaa Suomen sodanpäämääränä olleen vain ja ainoastaan turvata maan itsenäisyyden. Ks. Ehrnrooth 1994, 9, 26, 83.

Kiusallisen huonosti edellä esiteltyyn torjuntavoittotulkintaan istuu se tosiasia, että Suomi taisteli yhdessä maailmanhistorian todellisen Mustan Pekan, käsittämättömiin rikoksiin ihmisyyttä vastaan syyllistyneen Hitlerin Saksan kanssa. Niinpä suomalaisissa puheenvuoroissa on laajasti esitelty niitä kaikkia erilaisia kiristys- ja painostuskeinoja, joilla autoritääriin Saksa pakotti demokraattisen Suomen pysymään rinnallaan. Vastaavasti on korostettu Suomen taistelleen puhtaasti kansallisilla motiiveilla, saadakseen talvisodassa vääryydellä menettämänsä alueet takaisin. Suomen taistelulla ei ollut mitään liittymäkohtia Saksan sodanpäämääriin tai kansallissosialistiseen ideologiaan. Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta on vuosien saatossa tullut Saksan Suomea kohtaan harjoittaman kiristuksen ja yleisemminkin pienen valtion toimintavapauden rajallisuuden symboli. Machiavellistisen suurpolitiikan kohtalonjumalat olivat ikään kuin päättäneet lyödä ja nöyryyttää Suomea vielä viimeisen kerran, ennen kuin päästivät sen nilkuttamaan runneltuna rauhaan. Kun hyökkäysvaiheen toiveet talvisodassa menetettyjen alueiden palauttamisesta valuivat kesäkuussa 1944 nuorten miesten verenä Karjalan kannaksen hiekkaan, saapui Suur-Saksan ulkoministeri Helsinkiin anastaakseen Suomelta vielä sen omanarvontunnonkin.

Julmaa historian ivaa oli, että suomalaisen ulkopolitiikan tarkimmin varjellun aarteiden, erillissotatesien, yritti riistää ja romuttaa sama mies, joka elokuussa 1939 oli Molotovin-Ribbentropin sopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa myynyt Suomen Neuvostoliitolle. Tästä sopimuksesta seurasi talvisota, jossa kärsittyjen menetysten vuoksi nytkin taisteltiin. Talvisodassa Saksa oli jättänyt Suomen oman onnensa nojaan, ja Ribbentrop uhkasi nyt käyvän samoin, ellei Suomi sitoutuisi taistelemaan Saksan rinnalla loppuun saakka. Suur-Saksan valtakunta, jonka kansa oli riittävän suuri selvitäkseen tappiostakin, yritti vetää mukanaan *Götterdämmerungin* liekkiin myös pienen Suomen, joka oli syyllinen vain siihen, että oli halunnut ottaa takaisin itseltään väkivalloin riistetyt alueet.

Rytin-Ribbentropin-sopimusta koskevien historiatulkintojen kansallis-apologeettisten painolastien purkaminen on perusteltua juuri siksi, että sopimukselle on annettu niin suuri rooli Suomen selviytymistarinassa. Sitä kautta nämä tulkinnat ovat kulkeutuneet osaksi oletettua kansallista itseymmärrystämme ja historiakäsityksiämme. Aseveljeydestä ja Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta on tullut historiallisia ikoneja, jotka viittaavat paljon tai jopa suurimmaksi osaksi muuhun kuin tiettyihin menneisyyden tapahtumiin. Suomen vaikuttimien ja louden todistelu on ollut täysin ymmärrettävä ja hyväksyttäväkin ratkaisu siihen kansalliseen traagisuuteen, joka liittyy taistelemiseen juutalaisten joukkomurhaan ja lukemattomiin muihin hirveyksiin syyllistyneen Saksan puolella. Asetelman kiusallisuutta Suomen kannalta lisää tietysti vielä se, että ideologisiksi ja henkiseksi sukulaisiksi mielletyt läntiset demokraatit taistelivat vastapuolen riveissä. Uuden tiedon löytäminen ja historiallisen ymmärryksen lisääminen ei kuitenkaan ole tällaisella näkökulmalla ollut enää pitkään aikaan mahdollista.

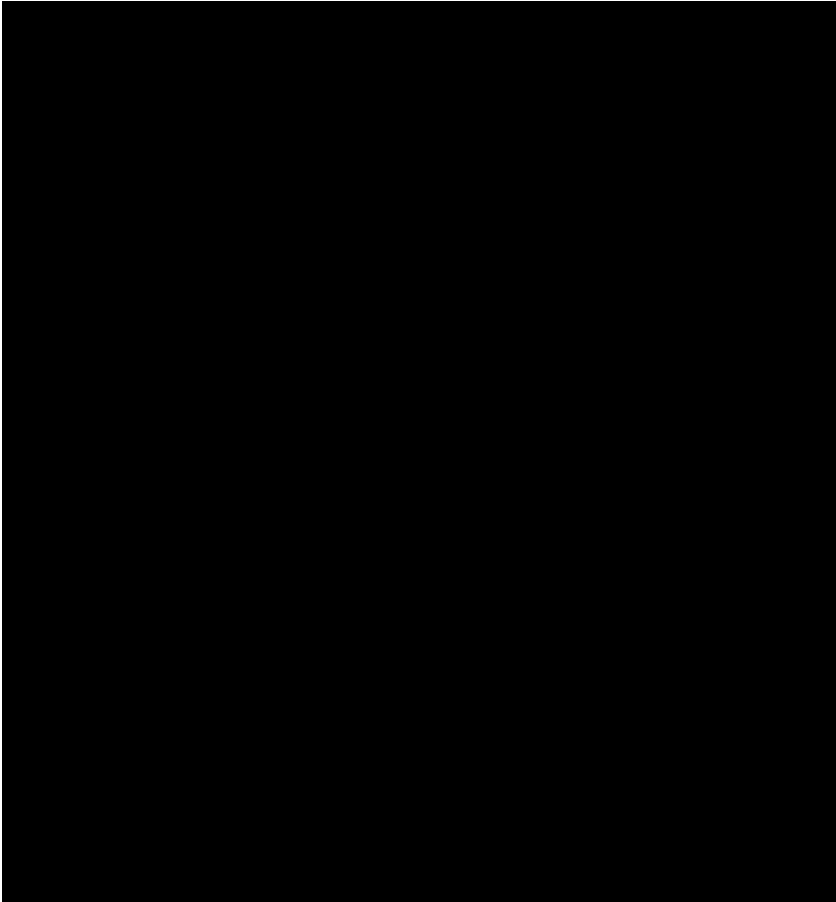
Suomessa niin aiempina vuosikymmeninä kuin nykyäänkin suosittu tulkinta, jonka mukaan maa ”joutui tekemään liiton pirun kanssa pystyäkseen taistelemaan paholaista vastaan”, on kaiken asiallisen epätasällisyytensä lisäksi ana-

kronistinen, jälkikäteen tapahtumien päälle liimattu. Vuosina 1941–1944 Saksa oli Suomelle kaikkea muuta kuin ”piru”; Kolmas valtakunta toimitti maaillemme jatkuvana virtana elintarvikkeita, polttoaineita, raaka-aineita, lannoitteita ja lukemattomia muita tarvikkeita, joita ilman Suomen taloudellinen kantokyky ei olisi sota-ajan ankaria vaatimuksia kestänyt. Ilman Saksan antamaa sotilaallista apua ja *Wehrmachtin* panosta itärintamalla Neuvostoliitto olisi mitä todennäköisimmin miehittänyt Suomen viimeistään kesällä 1944. Tämän kaiken avun Saksa antoi aina kesäkuuhun 1944 asti ilman, että Suomen tarvitsi antaa minkäänlaisia sitovia poliittisia lupauksia pysymisestään Neuvostoliiton vastaisessa rintamassa bolshevismiin lopulliseen nujertamiseen saakka. Suomea ei pakotettu osallistumaan sen paremmin Leningradin piiritysoperaatioon kuin juutalaisten tuhoamisohjelmaankaan.

Käsitys Saksasta ”piruna” alkoi yleistyä vasta aseveljeyden jo päätyttyä, kun saksalaisten toimeenpanemat käsittämättömät julmuudet juutalaisia ja miehitettyjen alueiden väestöä kohtaan tulivat julki. Propagandan ja sensuurin pimentämissä sotavuosien Suomessa puheet saksalaisten terrorista jäivät huutavan ääneksi korvessa, sillä yleensä niitä pidettiin liittoutuneiden propagandan keksintöinä. Milloin epäily heräsikin, katsottiin, ettei asia meille kuulunut ja ettemme halutessammekaan kuitenkaan olisi pystyneet tapahtumiin vaikuttamaan. Olisihan ollut suoranaista poliittista typeryyttä suuttuttaa meitä moitteettomasti kohdellut isompi aseveli tiedustelemalla tällaisten mahdollisesti täysin tuulesta temmattujen väitteiden paikkansapitävyyttä. Kansallissocialismiin ideologisesti viehättyneitä henkilöitä Suomessa oli vähän, mutta Saksan aseille menestystä ainakin itärintamalla toivoivat laajat kansalaispiirit.

Suuri syy tämän perusasetelman tunnustamisen vaikeudessa varmasti piilee pelossa leimautua natsi-Saksan myötäkarvaiseksi tarkastelijaksi. On kuitenkin huomattava, että keskitysleirien ja miehitettyjen alueiden tapahtumilla oli hyvin vähän tekemistä Saksan ja Suomen suhteiden kanssa. Suomen-suhteet olivat Hitlerin Saksan politiikan kokonaiskentässä vain hyvin pieni sivuareena, minkä havaitsee jo vaikkapa tarkastelemalla minkä tahansa Kolmannen valtakunnan historian yleisesityksen tai Hitler-elämäkerran henkilö- ja paikannimihakemistoja. Suomen demokraattisuudesta ja sen talvisodan seurauksena nauttimasta kansainvälisestä arvonnasta propagandahyötyjä tavoitelleella Saksalla oli varaa ja myös ilmiselvä halu toimia täällä toisin kuin muualla. Se Saksa, joka Suomessa esiintyi, oli täysin erilainen kuin se, jota keskitysleirivangit ja Neuvostoliiton länsiosien asukkaat joutuivat katsomaan silmästä silmään.

Sen lisäksi, että Suomen viattomuutta ja Saksan pahuutta korostava vallitseva tulkinta esittää Suomen toiminnan epäuskottavasti, se epäonnistuu myös Saksan kuvaamisessa. Saksan Suomen-politiikkaa on kuvattu yksinkertaistetusti, vivahteettomana ja monoliittisena. Äärimmillään tämä tendenssi on näkynyt kaiken tulkinnallisen syvyyden puuttumisena ja Saksan sekä saksalaisten tahattomana karrikoitumisena. Liian helposti on vedetty yhtäläisyysmerkit Adolf Hitlerin ja muun Saksan välille; koska Hitler oli antikristus, täytyi myös kaikkien muiden virallista Saksaa edustaneiden olla paholaisen asianajajia. Tässä toki ollaan hyvässä seurassa, sillä sama perusongelma on havaittavissa suurimmassa osassa kansainvälistäkin tutkimusta. Kolmannen valtakunnan hirmute-

Adolf Hitlerin pahuuden korostaminen on tutkimuksessa johtanut ajoittain koko Saksan tahattomaan karrikoitumiseen. Kuva Hans-Jürgen Syberbergin elokuvasta "Hitler - elokuva Saksasta" (1977).

kojen seurauksena Saksan ylle sodan jälkeen yksimielisesti ja maailmanlaajuisesti langetettu tuomio on oikeuttanut moraalisenä tuomarina toimimisen sielläkin, missä olisi tarvittu syvemmälle luotaavaa näkökulmaa ja silmää nyansseille.

Moralistinen ote ei tee oikeutta sille tosiasialle, että Berliinin (tai oikeammin Berchtesgadenin ja Rastenburgin) näkökulmasta Suomi oli poikkeus Saksan puolella taistelleiden pienten valtioiden joukossa. Saksan Suomen-politiikalla oli hyvin vähän liittymäkohtia siihen sotilaallisen voiman tukemaan raakaan suoraviivaisuuteen, jolla ideaa "Uudesta Euroopasta" ja arjalaisen rodun heruudesta Keski-Euroopassa ja miehitetyillä alueilla toteutettiin. Sodan jälkeen tämä natsi-Saksalta saatu erikoiskohtelu tietenkin muuttui hyvin kiusalliseksi asiaksi, ja siksi siitä joko vaiettiin tai sitten esitettiin se yhtenä todisteena erillissotateesin menestyksellisestä ylläpidosta. Todellisuudessa asia oli kuitenkin toisin päin. Se, että Saksa salli tai pikemminkin sieti erillissotateesin esillä pitämistä, oli paljon suuremmaksi osaksi seurausta Saksan tietoisesta poliittisesta linjasta kuin Suomen poliittisen johdon sinnikkyudesta ja taitavuudesta.

Suomen sodankäynti, teollisuustuotanto ja elintarvikehuolto olivat riippuvaisia Saksasta. Ilman Saksan tietoista ja tarkoituksellista sallivuutta Suomen olisi

ollut mahdotonta ylläpitää suuressa määrin illusorista kuvaa poliittisesta riippumattomuudestaan. Suomella oli Saksan viennissä erikoisasema, jota ilman sen taistelu olisi käynyt hyvin vaikeaksi ellei jopa mahdottomaksi. Taloudellisessa mielessä erillissodasta ei siten todellakaan voida puhua. Vaikka, niin kuin esimerkiksi saksalaistutkijat Salewski ja Menger ovat korostaneet, tämä erikoisasema oli seurausta saksalaisten reaalipoliittisista laskelmista eikä mistään tunnetason sympatiasta Suomea kohtaan³⁶, ei sen olemassaoloa voi kiistää. Osalle suomalaistutkijoita tämä on ollut hyvin vaikea asia hyväksyä. Saksan pahuutta alleviivaavat kuvaukset tekevät vääryyttä myös sille tosiasialle, että koronkiskuri-Ribbentropin vastapainoksi Suomella oli Saksan valtiokoneistossa ja sodanjohdossa myös monia mahtavia liittolaisia, joiden ansiosta keinotekoisena mutta Saksan näkökulmasta epäilemättä ärsyttävän erillissotateesin esillä pitäminen onnistui niinkin pitkään.

Vallitsevan tulkinnan haastajia ei areenalla juuri ole näkynyt. Eräänlaisena alan pioneerina ansaitsee kuitenkin tulla mainituksi everstiluutnantti Martti V. Terä, jonka tutkimus *Kesäkuun kriisi 1944* julkaistiin vuonna 1967. Terä katsoi suomalaisen tutkimuksen ja muistelmakirjallisuuden pyrkineen vähättelemään suomalaisten omaa vastuuta kesän 1944 vastoinkäymisistä. Tähän liittyen oli pyritty esittämään ”mahdollisimman suuri osa vastoinkäymistemme syistä Saksan silloisen valtionjohdon toimenpiteistä johtuneeksi”. Tällaisella tulkinnalla oli yleisön keskuudessa selkeä tilaus, eikä se tarvinnut tuekseen edes ”tosiasioihin tukeutuvaa todistelua”, olihan Kolmas valtakunta muutenkin saanut osakseen historian yksimielisen tuomion. Koska tapahtumia ei ollut lainkaan yritetty nähdä Saksan kannalta, oli lähtökohtana pidetty sitä, että sen velvollisuutena omista vaikeuksistaankin huolimatta oli tyydyttää Suomen kaikki tarpeet niin sodankäynnin kuin kansanhuollonkin alalta.

Terä myönsi, että aseveljeydellä Suomen kanssa oli Saksalle huomattava sotilaallinen, poliittinen ja psykologinen arvo. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että Saksa olisi luopunut omien kansallisten etujensa valvomisesta ja auttanut Suomea ilmaiseksi. Oli itsestään selvää ja aivan luonnollista, että se halusi mitattavien ase- ja elintarviketoimitustensa vuoksi olla mahdollisimman varma liittolaisensa poliittisesta luotettavuudesta. Suomalaiset tutkijat olivat syyllystyneet täydelliseen yksisilmäisyyteen ja vastuuttomaan moralisointiin kuvatessaan Saksan tähän tähtääviä toimia kiristykseksi ja rankaisemiseksi. Terä meni jopa niin pitkälle, että hän kyseenalaisti Saksan poliittisen painostuksen olemassaolon kokonaan, ja todisteli väitettään erityisesti tapahtumilla Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana.³⁷

Suomalaisessa historiankirjoituksessa on sodan jälkeen kyllästymiseen saakka korostettu sitä, ettei Suomen ja Saksan välillä ollut minkäänlaisia paperille

36 Salewski 1979, 386; Menger 1988, 165. Täysin päinvastaisiakin, Saksan sentimentaalista kiintymystä Suomeen avun motiivina korostavia tulkintoja löytyy tutkimuksesta. Ks. esim. Aspelmeier 1967, 113 ja Polvinen 1979, 243. Polvinen puhuu ”Hitlerin merkillisestä ja viinon kehittyneestä ajatusmaailmassa selvästi havaittavasta sentimentaalisesta myötätunnosta ja ihailusta Pohjolan ‚Heldenvolkia‘ kohtaan”.

37 Terä 1967, 18–19, 75–78.

kirjattuja muodollisia liittosopimuksia. Suomalaiset ryhtyivät jo sodan aikana kuvaamaan suhdettaan Hitlerin Saksaan *aseveljeydeksi*, joka oli suora käänös saksalaisten lanseeraamasta termistä *Waffenbrüderschaft*³⁸. Sodan jälkeen termin alkuperä ja poliittiset lataukset unohtuivat, ja se vakiintui nopeasti akateemisessa tutkimuksessakin käytetyksi kuvaukseksi maiden suhteesta. Länsivalloille puolestaan tarjottiin englanninkielistä määritelmää *co-belligerent*, kansasotija, josta sekin sodan jälkeen siirtyi osaksi myös historiatieteellistä käsitearsenaalia. Toisin kuin Romanian diktaattori marsalkka Ion Antonescu, Unkarin valtionhoitaja amiraali Miklos Horthy tai Bulgarian kuningas Boris III, jotka suomalaisen tutkimuksen valtavirta korostaa olleen Hitlerin satelliitteja ja natsien tahdottomia myötäjouksijoita, olivat Ryti, Mannerheim ja muu Suomen johto säilyttäneet poliittisen integriteettinsä ja asettaneet tavoitteensa puhtaasti kansallisesti pohjalle. Suomi liittyi Saksan rinnalle ainoana motiivinaan talvisodan historiallisten vääryyksien korjaaminen, eikä sillä vaikean maantieteellisen asemansa huomioiden olisi juuri muita vaihtoehtoja ollutkaan.

Tämä tulkintasuuntaus jättää kovin usein mainitsematta sen myöhemmin hyvin kiusalliseksi muodostuneen tosiasian, että monille tahoille suomalaisyhteiskunnassa aseveljeyys Hitlerin Saksan kanssa vuonna 1941 ja osin vielä myöhemminkin näyttäytyi eräänlaisena poliittisten haavekuvien ja unelmien täyttymyksenä. Sen ohella, että se tarjosi suojaa Neuvostoliiton uhkaa vastaan ja mahdollisuuden talvisodassa menetettyjen alueiden palauttamiseen, se avasi portit myös paljon rohkeammille tulevaisuusvisioille. Kansallisromanttiset kaavailut Suur-Suomen luomisesta eli ainakin Itä-Karjalan ja jopa Kuolan niemimaan liittämistä Suomeen olivat voimakkaimmillaan kesällä ja alkusyksyllä 1941, kun Saksan voitto itärintamalla näytti väistämättömältä. Sotilallisten vastoin käymisten myötä ne vaimenivat, mutta varsinkin porvarillisissa piireissä tällaiset ajatukset elivät vielä paljon myöhemminkin.

Vaikka valtaosa väestöstä vieroksuikin kansallissosialismia, odottivat monet innolla siirtymistä sodanjälkeiseen aikaan ja elämään germaanisen rodun johtamassa ”Uudessa Euroopassa”. Niillekin, jotka suhtautuivat epäillen Kolmanteen valtakuntaan, näyttäytyi Saksan ylivalta maanosassa mittaamattomasti parempana vaihtoehtona kuin elämä vahvan kommunistisen Neuvostoliiton naapurina ja sen jatkuvan uhan alla. Yllättävää kyllä, reaalipolitiikan ja kohteliaisuuden vaatimukset ylittävässä yhteistyössä natsi-Saksan edustajien kanssa parhaiten kunnostautui akateeminen eliitti. Helsingin yliopiston professorikunta oli kiistatta yksi suomalaisen yhteiskunnan saksalaismielisimmistä ryhmistä. Monet heistä kuuluivat politiikkaa kulttuurin varjolla tehneen Suomalais-Saksalaisen Seuran aktiiveihin, ja peräti yli 30 professoria liittyi jäseneksi silmälääketieteen professori Mauno Vannaksen johtamaan Suomen Valtakunnan Liittoon, jonka aatteellinen pohja oli avoimen kansallissosialistinen. Toisaalta on kuitenkin myös todettava, että avoimen kriittinen suhtautuminen Saksan miehi-

38 Aseveljeyys-Waffenbrüderschaft-käsitteen synnystä ja sisällöstä laajemmin ks. Manninen 1997, 41–51.

tyspolitiikkaan Tanskassa, Norjassa ja Virossa sekä sen harjoittamiin juutalaisvainoihin oli yleisintä ja voimakkainta juuri älymystön keskuudessa.³⁹

Kun Saksa kesästä 1940 alkaen alkoi osoittaa uudelleen elpynyttä kiinnostusta Suomea kohtaan, väistyi elokuun 1939 Molotovin-Ribbentropin-sopimuksen synnyttämä tyrmistyksen ja pettymyksen tunne varsinkin suomalaisen yhteiskunnan ylimmissä kerroksissa nopeasti jälleen virinneiden saksalaisystävällisten tunteiden tieltä. Ilmiöllä oli taustansa siinä vahvassa hegemonia-asemassa, jonka saksalainen kulttuuri Suomessa oli pitkän ajanjakson kuluessa saavuttanut. Suomessa arvostettiin Saksaa ja saksalaisia ennen kaikkea yhteisten luterilaisten traditioiden sekä saksalaisen tieteen ja taiteen saavutusten vuoksi. Unohtaa ei sovi myöskään sitä voimakasta vaikutusta, joka saksalaisella filosofialla oli Suomen kansalliseen heräämiseen 1800-luvulla. Suomalainen älymystö hallitsi saksan kielen ja koki saksalaisen kulttuurin läheiseksi, ja maiden välillä toimi vilkas ja moninainen kulttuurivaihto, johon osallistuivat niin yliopistot, erilaiset järjestöt kuin yksityishenkilötkin. Suomalaisella porvarillisella taholla tunnettiin Saksaa kohtaan myös huomattavaa kiitollisuutta jääkärikoulutuksesta ja siitä sotilaallisesta tuesta, jonka Saksan Itämeren divisioona vuoden 1918 sodassa valkoiselle osapuolelle antoi.⁴⁰

Kansallissosialistien valtaannousu ei ollut onnistunut muuttamaan tätä positiivista perussuhtautumista. Vaikka joitakin piirteitä Saksan uudessa järjestelmässä pidettiin outoina, herättivät Hitlerin kansallismielisyys ja kommunisminvastaisuus varsinkin Suomen porvarillisissa piireissä myös voimakasta vastakaikua. Saksan ”petos” 1939 aiheutti tähän lyhytaikaisen katkoksen, mutta *Wehrmachtin* salam sodan häikäisevien voittojen myötä nämä positiiviset tunteet palautuivat ja vieläpä voimistuivat moninkertaisiksi. Niinpä saksalaistutkija Hans Werner Neulenin termi ”eurofasismi” sopii hyvin kuvaamaan harvalukuisten suomalaisten kansallissosialistien ja IKL:n lisäksi myös ainakin suomenkielisen porvariston saksalaismielisimmän osan suhtautumista Hitlerin Saksaan. Saksan toivottiin voittavan sodan ja Suomen siirtyvän ”Uuteen Eurooppaan” sen kanssa hedelmällisessä ja tasavertaisessa yhteistyössä toimivana ja poliittisesti hyvin oikeistolaisena itsenäisenä valtiona. Aatteellisessa pohjassa oli paljon yhteistä Saksan kanssa, mutta alistussuhteeseen ei sentään haluttu joutua. Suomalaiset eivät olleet ajatuksineen mitenkään yksin, sillä tällainen suhtautumistapa oli levinnyt yli Euroopan.⁴¹

Suomen erotteleminen muista Saksan puolella taistelleista valtioista ei myöskään ota lainkaan huomioon sitä tosiasiaa, että esimerkiksi Romanian ja Unkarin maantieteellinen asema oli vielä paljon Suomeakin hankalampi. Kumpikin sijaitsi Saksan ja Neuvostoliiton intressipiirien leikkauskohdassa ja suoraan *Wehrmachtin* hyökkäyslinjalla kohti Neuvostoliiton eteläosia. Romania oli Sak-

39 Ks. esim. Jakobson, 327; Jokisipilä 1999b, 6–19; Peltovuori 2000, 156; Polvinen 1979, 70–71; Paasivirta 1992, 207–208; Perko 1971, 196.

40 Ks. esim. Hiedanniemi 1980, 10–11, 18–19, 28, 46; Ekberg 1991, 127–133; Peltovuori 1975, 16–32;

41 Ks. esim. Jokipii 2002, 98–99; Ekberg 1991, 155–156, 159.

salle erityisen tärkeä myös öljyn ja viljan, Unkari taas bauksiitin, mangaanin sekä lentokone- ja aseteollisuuden tuotteidensa vuoksi. Maantieteellisen sijaintinsa vuoksi Saksan voimatoinet olivat niille huomattavasti realistisempi uhkaskenaario kuin kaukana pohjoisessa sijainneelle Suomelle. Vuoden 1944 tapahtumissa ne saivat kumpikin tämän myös konkreettisesti kokea. Samoin myös Bulgarialle Saksan tahtoon taipuminen oli ollut ainoa tapa välttää miehitys ja säilyä sodan ulkopuolella sekä estää aluettaan muuttumasta sotatoimi-alueeksi.

Esimerkiksi Antonescu ja Horthy eivät olleet yhtään sen enempää natsismin pauloissa kuin Mannerheim tai Ryti. Heidän motiivinsa olivat aivan yhtä reaalipoliittisia. Saksa oli niin vahva, ettei sitä käynyt torjuminen; parempi oli siis olla liitossa sen kanssa, varsinkin kun sitä kautta näytti avautuvan kätevä mahdollisuus myös monien omien poliittisten tavoitteiden saavuttamiseen. Bulgaria taas ei huolimatta jäsenyydestään Antikomintern-paktissa liittynyt idänsotaretkeen lainkaan ja jopa säilytti diplomaattisuhteensa Neuvostoliittoon koko sodan ajan. Kuningas Boris III asettui moneen otteeseen sinnikkäästi vastustamaan Saksan vaatimuksia Bulgarian pidemmälle menevästä sitoutumisesta akselin sotatavoitteisiin. Saksalaiset sietivät tätä hivenen samoin kuin Suomen kontakteja Yhdysvaltoihin, koska asiasta ei aiheutunut sille välitöntä haittaa.

Samalla tavoin kuin Suomessa, myös Romanian ja Unkarin valtionjohdossa eläteltiin Stalingradin jälkeen toiveita siitä, että maat voisivat irtautua sodasta länsivaltojen tuella. Saksalaisten ja romanialaisten välit kiristyivät jopa siinä määrin, että itärintamalla tapahtui niiden joukkojen välillä aseellisia yhteenottoja. Ideologinen side Saksaan sen puolella taistelleista valtioista oli ainoastaan fasisistisella Italialla. Esimerkiksi Romania ja Unkari pysyivät Saksan rinnalla lähinnä vain siksi, että niiltä vaadittiin ehdotonta antautumista, jonka ne taas Neuvostoliitosta omaksumansa kuvan perusteella katsoivat mahdottomaksi. Vaikka meillä ei sitä juuri ole pantukaan merkille, ovat myös italialaiset, romanialaiset, unkarilaiset ja muiden Saksan puolella taistelleiden kansojen edustajat pyrkineet jälkikäteen ottamaan etäisyyttä Hitlerin Saksasta ja sen sodanpäämääristä, kuvaamaan oman sotansa vain rinnakkais- tai erillissodaksi sekä korostamaan oman tilanteensa vaihtoehdottomuutta aivan yhtä energisesti kuin suomalaisetkin.⁴²

Suomessa on lähes täysin sivuutettu myös se, ettei Saksa tehnyt pidemmälle meneviä sitovia liittosopimuksia kenenkään kanssa, ei edes parhaan liittolaisensa Italian kanssa. Yhteistä esikuntaa operaatioiden johtamiseksi ei perustettu, vaikka keskittämisestä tässä suhteessa olisi ollut kiistatonta etua. Yhteinen sotasuunnittelu loisti akselivaltojen leirissä poissaolollaan koko sodan ajan. Itse asiassa vasta liittoutuneiden maihinnousu Afrikkaan oli ensimmäinen operaatio koko toisessa maailmansodassa ylipäätään, jonka liittolaiset suunnittelivat yhdessä. Italialla, Unkarilla ja Romanialla ei voi katsoa olleen Saksan kanssa mi-

42 Hyviä vertailevia katsauksia Saksan liittolaismaiden asemaan ja kehitykseen ks. esim. Jokipii 1992, 219–257; Hoppe 1978, 604–611; Ránki 1985, 195–228; Schröder 1972, 731–766; Hillgruber 1960, 659–683.

tään virallisia sopimuksia yhteisestä sodankäynnistä sen enempää kuin Suomelakaan. Hitler ei halunnut ulkopuolisia sotkemaan sodanjohtoaan ja torjui tällaiset järjestelyt toimintavapauttaan rajoittavina ja päätösvaltaansa kaventavina. Lisäksi hän katsoi liittolaistensa sotilaallisen kokonaispanoksen niin pieneksi, ettei mitään polttavaa tarvetta koordinoimiseen senkään vuoksi ollut. Hän myös luotti koalitiokumppaneiden omien motiivien painavuuteen niin paljon, ettei kaivannut mitään kirjallisia vahvistuksia. Sopimuksettomassa tilassa oli vielä sekin etu, etteivät maiden toisistaan suuresti eroavat valtiojärjestelmät ja todellisten yhteisten sodanpäämäärien puuttuminen päässeet haittamaan yhteistyötä.⁴³

Jokipii on tuoreessa tutkimuksessaan osuvasti kutsunut Saksan puolella taistelleita ”kanssasotijoita”, niin kuin ne itse itseään nimittivät, ”löysiksi liittolaisiksi”. Hän on ryhmitellyt Euroopan valtioita sen mukaan, millainen niiden suhde Saksaan oli. Italia, Unkari, Romania ja Suomi olivat *itsenäisiä kanssasotijoita*, Espanja, Vichyn Ranska ja Bulgaria *ystävällismielisiä vapaaehtoisia yhteistyökumppaneita*, Slovakia ja Kroatia *miehitettömä satelliittivaltioita* sekä Tanska, Norja, Belgia, Hollanti ja Baltian maat *miehitettyjä satelliittivaltioita*.⁴⁴ Tämä jaottelu on urauurtava linjaus, sillä erillissotateesin karvoineen päivineen niellen suomalaisen tutkimuksen valtavirran näkemyksen mukaan Suomen asemaa ei ole mitenkään voinut rinnastaa muihin Saksan puolella taistelleisiin valtioihin. Hivenen toisenlaisen jaottelun on esittänyt saksalainen fasismin tutkija Hans Werner Neulen. Hän on jaotellut akselivaltioiden liittojärjestelmän kolmeen osittain päällekkäiseen ryhmään: antikomintern-sopimuksen allekirjoittajiin, kolmen vallan sopimuksen jäseniin ja kolmen vallan sopimuksen ulkopuolisiin liittolaisiin. Näistä ryhmistä Suomi kuului ensimmäiseen ja kolmanteen, mutta ei kolmen vallan sopimuksen allekirjoittajamaihin.⁴⁵

Myös ne syyt, jotka suomalais-saksalaisen liittosopimuksen puuttumiseen alunperin johtivat, on tutkimuksessa suurimmaksi osaksi joko tietoisesti tai tiedostamatta ohitettu. Niin kuin saksalaistutkija Salewski on huomauttanut, oli Suomen ja Saksan välille jo huhtikuuhun 1941 mennessä tosiasiaa syntynyt eräänlainen takaussopimus. Kumpikin osapuoli halusi kuitenkin omista intresseistään käsin välttää kaikkia muodollisia ja kansainvälisoikeudellisesti sitovia sopimusjärjestelyjä. Saksa halusi vetää Suomen mukaan hyökkäyssotaan Neuvostoliittoa vastaan, Suomi taas halusi Saksalta suojaa Neuvostoliiton valtapyrkimyksiä vastaan. Kun Saksa halusi sotaa Neuvostoliiton kanssa, pyrki Suomi sen ainakin toistaiseksi välttämään. Muodollisen liiton solmiminen olisi edellyttänyt näiden tavoitetason ristiriitojen ratkaisemista. Saksa karttoi liittosopimusta myös siksi, että sellaisen solmiminen olisi saattanut paljastaa sen aiheet Neuvostoliitolle, joka vielä tuossa vaiheessa oli sen liittolainen. Suomi taas kaivautti sopimusta siksi, että Neuvostoliitto olisi saattanut käyttää sitä tekosyynä hyökätäkseen maahan, länsivallat taas perustellakseen pysymisensä uuden Suomen ja Neuvostoliiton välitin konfliktin ulkopuolella. ”Liittosopimuksen esti-

43 Saksan liittojärjestelmän synnystä, muodosta ja niihin vaikuttaneista pohdiskeluista ks. esim. Hillgruber 1960, 681; Jokipii 1988, 682; Förster 1975, 11; Doerr 1953, 270–280.

44 Jokipii 2002, 46.

45 Neulen 1987, 30.

vät siis konkreettiset reaalipoliittiset pohdiskelut; se, että sopimuksen puuttumista myöhemmin tulkittiin aivan toisin, ei voi muuttaa tätä tosiasiaa”, korostaa Salewski.⁴⁶

Jotkut länsimaisista kirjoittajista ovat jopa pitäneet natsi-Saksan kanssa yhteistyössä toimineiden pienten valtioiden jaottelua eri kategorioihin yhteistoiminnan syvyyden ja alistussuhteen voimakkuuden mukaan täysin epäolennaisena. He ovat valmiit olleet antamaan näiden maiden johtajille synninpäästön, koska ovat katsoneet näiden viime kädessä pyrkineen ainoastaan turvaamaan kansansa eloonjäämisen suurvaltasodan puristuksissa. Esimerkiksi amerikkalaistutkija Norman Richin mukaan Emil Hacha, Josef Tiso, Horthy, Antonescu ja Boris III pelastivat kansansa joutumasta Saksan rodullisten puhdistustoimenpiteiden kohteeksi. Suhteissaan Saksaan he pyrkivät varjelemaan kansallista etua sekä välttämään taloudellista ja sotilaallista sitoutumista Saksaan niin pitkälle kuin se vain oli mahdollista. Juutalaisten, puolalaisten ja Saksan valtaamalla alueilla asuneiden venäläisten kohtalosta oli helppo päätellä, mitä tapahtui niille, jotka torjuivat yhteistyön Hitlerin Saksan kanssa tai joille tätä mahdollisuutta ei edes tarjottu.⁴⁷

Ajopuuteorian tapaan myös erillissotateesi on pelkkä historiallinen myytti, jo sota-aikana propagandistisiin tarkoituksiin kehitetty ja myöhemmin tehtyjen ratkaisujen oikeuttajana toiminut hypoteettinen ajatusrakennelma. Tutkija Ilkka Herlinin sattuvan toteamuksen mukaisesti kotoinen historiankirjoituksemme on ”myynyt jatkosodan samassa puolustustaistelupaketissa talvisodan kanssa”⁴⁸. Ilman sotasyllisyysoikeudenkäynnin puolustuspuheiden ja suomalaisen historiakirjoituksen myöhemmin antamaa tekohegitystä erillissotateesi olisi haudattu jo kauan sitten. Muodollisen liittosopimuksen puuttuminen ja jatkosodan valtaosin kansalliset tavoitteet ovat tässä yhteydessä täysin epäolennaisia, sillä ilman Saksaa ja sen tukea Suomen taistelu olisi ollut sula mahdottomuus. Suomen liittyminen idän sotaretkeen tehtiin täysin riippuvaiseksi Saksan hyökkäyksestä. Vuoden 1941 perusratkaisujen osalta Jokipii on aivan oikein korostanut, että sopimuksen puuttuminen piti paikkansa vain muodollisesti, ei asiallisesti. Suomi kävi jatkosotaansa koordinoitusti Saksan kanssa ja noudatti sota-toimissaan pilkuntarkasti yhteisten sotilasvaltuuskuntaneuvottelujen pöytäkirjoja. Salewski puolestaan on todennut suomalaisten olleen Saksan uskollisimpia liittolaisia ja on esittänyt juuri liittosopimuksen puuttumisen tämän mahdollisena syynä.⁴⁹

Ulkomaisessa tutkimuksessa vallitsee täysi konsensus siitä, että Suomi oli Saksan *de facto* -liittolainen⁵⁰. Suomalainen historiankirjoitus sen sijaan on po-

46 Salewski 1979, 382.

47 Ks. Rich 1985, 241–251. Rich menee niin pitkälle, että väittää jopa Vidkun Quislingin olleen ”ennen kaikkea norjalainen patriotti”, joka vain halusi välttää maansa bolshevisoinnin ja joka koko miehitysajan pyrki varjelemaan Norjan riippumattomuutta suhteessa Saksaan.

48 Herlin 1995, 24.

49 Jokipii 1998, 626; Salewski 1979, 380.

50 Ensimmäisenä tätä nimenomaista termiä suomeksi julkaistussa tutkimuksessa lienee käyttänyt saksalaishistorioitsija Walter Hubatsch vuoden 1961 artikkelissaan *Saksa ja Skandinaavia toisessa maailmansodassa*. Ks. Hubatsch 1961, 2. Toki erillissotateesillä on myös ulkomaiset kannattajansa, ks. esim. Sandström 1991, 219–222; Burleigh 2000, 489.

tenut aseveljeydestä natsi-Saksan kanssa johtuvaa moraalista krapulaa, joka on saanut sen kynsin hampain takertumaan erillissotateesiin. Liittosuhteen tosiasiallisuuden myöntämisen on ikään kuin katsottu jotenkin vähentävän Suomen taistelun arvoa. Itsenäisyys saatiin pelastettua, ja historiankirjoitus on katsonut sen vuoksi moraaliseksi velvollisuudekseen lakaista maton alle kaikki suomalais-saksalaisen aseveljeyden vähemmän mairittelevat piirteet. Yhä tänä päivänä erillissotateesin oikeutuksen kiistäminen saa aikaan voimakkaita vastalauseita, myös tutkijoiden piiristä.⁵¹

Suomen ja Saksan aseveljeys kansainvälisessä tutkimuksessa

Tapahtumat, jotka oman kansallisen historiamme perspektiivistä tarkasteltuina näyttävät todellisilta menneisyyden taitekohdilta ja valtavan merkittäviltä, kuitistuvat usein näkökulman laajetessa hyvinkin olemattomiksi episodeiksi. Suomessa Rytin-Ribbentropin-sopimus on kuulunut kotoisen historiankirjoituksen peruspälikoihin, eikä juuri kukaan ”itseään kunnioittava historiantutkija” ole välttynyt sitä ainakin jollain tasolla käsittelemästä. Enemmistö Hitlerin Saksan ulkopoliittikan eturivin tutkijoista sen sijaan ei ole kirjoittanut siitä riviäkään. Ne ulkomaiset tutkijat, jotka asiaan ovat laajemmin puuttuneet, ovat väistämättä jo tällä aiheenvalinnallaan tulleet sijoittaneeksi itsensä enemmän tai vähemmän marginaaliin, jonnekin Kolmannen valtakunnan tutkimuksen harmaalle alueelle.

Silloinkin kun Suomesta on kirjoitettu, on ulkomaisten tutkijoiden näkökulmaa usein arvosteltu auttamattomasta ulkokohtaisuudesta ja sokeudesta sota-ajan Suomen omintakeiselle historialle kontekstille. Monissa tapauksissa tämä kritiikki onkin ollut enemmän kuin perusteltua. Legendaarisiin tapaus tällä saralla lienee aikoinaan Suomessa valtavan kohun ja vastalauseiden myrskyn teoksellaan *Suomi toisessa maailmansodassa* herättänyt amerikkalaisprofessori Charles Leonard Lundin.⁵²

Kansainvälisesti arvostetuimpiin Suomen-tuntijoihin lukeutuva saksalainen Bernd Wegner on mielenkiintoisella tavalla kuvannut kotoisen tutkimusilmapiirimme Suomi-keskeisyyden helmasyntiä. Hän alleviivaa, että toisen maailmansodan Suomi oli kansainvälisessä politiikassa objekti, ei subjekti. Enemmän kuin oma politiikka, maan kohtaloa ohjasivat suurvaltasuhteet:

”Keskustellessani suomalaisten kollegojeni kanssa minut aina joskus valtaa vaikutelma, että heidän työnsä hyvin voimakas keskittyminen Suomen politiikkaan saa heidät yliarvioimaan sen tehokkuuden ja vai-

51 Ks. esim. allekirjoittaneen ja tohtori Jukka Seppisen aiheesta Nykypäivä-lehden sivuilla käymää keskustelua. Nykypäivä 16.11., 14.12.2001 ja ja 11.1.2002.

52 Tässä yhteydessä tulokoon kerrotuksi eräs Lundiniin liittyvä anekdootti, jota en ikävä kyllä ole pystynyt muista lähteistä vahvistamaan. Kun Lundinin teoksen suomenkielinen laitos vuonna 1957 julkaistiin, saapui tekijä itse sitä Suomeen esittelmään. Häntä kuulemaan olivat saapuneet myös kaikki elossa olleet sotasylliset. Lundinin lopetettua esittelynsä oli Linkomies, tuolloinen Helsingin yliopiston rehtori, käyttänyt kerrassaan murskaavan kritiikki-puheenvuoron, jonka jälkeen sotasylliset hänen johdollaan mielenosoituskallisesti marssivat ulos tilaisuudesta. Professori Timo Soikkasen kertomus tekijälle syksyllä 1997. Linkomies pölyytti Lundinia myös Valvojassa julkaistussa kirja-arviossaan. Linkomies 1957.

kutuksen. Suomi oli pikkuvaltio, jolla oli pikkuvaltion inhimilliset ja materiaaliset resurssit. Näin ollen sen vaikutus toiseen maailmansotaan kokonaisuudessaan oli hyvin pieni. Kaikki ne tilanteet, joissa Suomen hallituksen oli tehtävä kauaskantoisia ratkaisuja, olivat valtaosaksi suurvaltasuhteiden heijastumaa, eivät seurausta maan omasta politiikasta. – – – Helsingin näkökulmasta politiikka siis oli reagoimisen taitoa, ei toiminnan.”

Siitä, että Suomen politiikalla kuitenkin ajoittain oli kiistämätöntä liikkumavaraa, oli ennen kaikkea kiittäminen ”geostrategisesti syrjäistä sijaintia”, ei niinkään suomalaisten johtajien todellisuudentajua. Huolimatta Ahvenanmaan ja Petsamon suurstrategisesta merkityksestä Suomi ei ollut suurvaltojen näkökulmasta korvaamaton sen paremmin sotilaallisena tukialueena kuin luonnonvarojensakaan vuoksi. ”Mikäli Suomi olisi sijainnut siellä missä Puola tai Baltian maat, olisi sen kohtalo ollut koko lailla toisenlainen”, tiivistää Wegner.⁵³ Samalle kannalle tuli aikanaan myös Saksan liittolaisjärjestelmää analysoidessaan Kolmannen valtakunnan historian tunnetuimpiin tutkijoihin kuuluva Andreas Hillgruber⁵⁴.

Suomen ja Saksan aseveljeyttä koskevien suomalaisten ja ulkomaisten tulkintojen vertailu vahvistaa Wegnerin päätelmät oikeiksi. Siinä missä suomalaisilla usein on hyvinkin korostunut käsitys sen merkityksestä Saksan ja jopa koko sodan kannalta, muodostaa koko *Waffenbrüderschaft* ulkomaisissa, Saksan sota- ja ulkopoliittikkaa kokonaisuutena tarkastelevissa tutkimuksissa vain aivan pienen sivupolun, usein ei sitäkään. Esimerkiksi Joachim Festin tai Sebastian Haffnerin ylistetyissä Hitler-elämäkertoissa Suomen ja Saksan aseveljeyttä ei mainita kertaakaan, sen paremmin kuin Klaus Hildebrandin tai Hans-Adolf Jacobsenin Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikkaa koskevissa yleisesityksissäkään. Ribbentropinkin uralla Suomen kanssa saavutettu sopimus oli niin pieni sivujuonne, ettei hänen elämäkertureistaan John Weitz mainitse sitä lainkaan, ja perusteellisempi Michael Bloch hänkin uhraa sille vain puoli sivua 500-sivuisesta teoksestaan. Ribbentrop itse ei mainitse sitä lainkaan Nürnbergin sotarikosvankeudessa kirjoittamissa muistelmissaan.

Hitlerin Saksan tutkimusta on viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana sävyttänyt koulukuntakiista ”intentionalistien” ja ”strukturnalistien” välillä. Ensin mainittu tulkintasuuntaus, jonka johtavia hahmoja ovat olleet mm. Karl Dietrich Bracher, Hillgruber ja Eberhard Jäckel, katsoo Hitlerin noudattaneen tiettyä johdonmukaista, ideologisten pakkomielteiden sanelemaa poliittista ohjelmaa läpi koko uransa. Valtaan päästyään hän sovelsi tätä ideologista ohjelmaa käytäntöön tekemällä siitä Kolmannen valtakunnan virallisen politiikan. Vaikka natsismi toki oli muutakin kuin pelkkä Hitlerin persoona, oli kansallissosialistisen Saksan kuvaaminen mahdotonta ottamatta huomioon sitä äärimmäisen keskeistä roolia, joka yksinvaltaisella Hitlerillä kaikissa tärkeimmissä ratkaisuissa oli.

53 Wegner 1997, 35–40.

54 Ks. Hillgruber 1960, 680.

Strukturalistinen koulukunta taas kiinnittää Hitlerin sijaan päähuomionsa natsihallinnon moniulotteisiin valtarakenteisiin ja niissä vallinneeseen ristikkäisten ja päällekkäisten toimivalta-alueiden kaaokseen. Koulukunta kritisoi intentionalisteja Hitlerin henkilökohtaisen merkityksen ylikorostamisesta ja hänen ideologisen ajattelunsa johdonmukaisuuden liioittelusta. Tässä suuntauksessa erityisesti Martin Broszat ja Hans Mommsen ovat olleet keskeisessä asemassa. Heidän mukaansa Hitlerin epämääräiset ideologiset kannanotot olivat ensi kädessä propagandaa, eivät konkreettisia toimintaohjeita. Hänen epämääräisen ja käsitteellisesti hämärän ajattelunsa pohjalta oli mahdotonta muodostaa minikäänlaista konkreettista poliittista ohjelmaa rationaalisen päätöksenteon ohjenuoraksi. Kaiken lisäksi Hitler oli monissa suhteissa heikko diktaattori, haluton tekemään päätöksiä ja lähipiirinsä vaikutukselle altis. Hän oli lähes yksinomaan kiinnostunut vain oman arvovaltansa pönkittämisestä, ja hänen horjuvan ja epäjohdonmukaisen johtamistyyliinsä keskeisin työkalu oli ”hajoita ja hallitse” -periaate. Sen sivutuotteena hän tuli luoneeksi kaoottisen hallintojärjestelmän, jossa lukemattomat erilaiset puolueen ja valtion virastot kilpailivat vaikutusvallasta ja oikeudesta saada tulkita *Führer*insä tahtoa.⁵⁵

Kolmannen valtakunnan ulkopoliitiikan tutkimuksessa tämä kiista on saanut ilmaisunsa ennen kaikkea keskustelussa Hitlerin ulkopoliittisesta ohjelmasta ja sen sisällöstä. Intentionalistien mukaan Hitlerin ulkopoliitiikan suuntaviivat, tavoitteet ja aikataulu olivat hänen ideologisen ajattelunsa suoria ilmauksia. Hän oli ulkopoliittisten peruslinjausten määrittelyssä niin suvereenin omavaltainen, että tässä suhteessa voidaan hyvin laittaa yhtäläisyysmerkit hänen ja koko Saksan välille. Strukturalistit kiistävät tällaisen ohjelman olemassaolon kokonaan ja painottavat Hitlerin Saksan ekspansioprosessin olleen hapuileva ja sattumanvarainen. Ulkopoliittiset linjaukset syntyivät suurelta osin ”matkan varrella” reaktiivina kansallissosialistisen liikkeen kontrolloimattomaan ja radikalisoivaan dynamiikkaan. Hitler ei ollut ulkopoliitikassa vapaa toimija, vaan hänen määräysvaltaansa rajoittivat niin kansainväliset voimasuhteet, taloudelliset tekijät kuin erilaisten eliittiryhmien, kuten sotilasjohdon, teollisuuden, ulkopoliitiikan hoitoon osallistuvien monien eri tahojen ja puolueen vaatimuksetkin. Kaiken lisäksi hänen oli varjeltava imagoaan ja pyrittävä toimimaan yhdenmukaisesti propagandakoneiston hänestä luoman kuvan kanssa.

Strukturalistien mukaan puheet elintilasta ja saksalaisen rodun herruudesta olivat pitkään pelkkiä propagandan työkaluja ja ideologisia vertauskuvia ennen kuin niistä tuli saavutettavissa olevia konkreettisia tavoitteita. Hitlerillä ei ollut mitään kristallinkirkkaita ulkopoliittisiä visioita, joita hän olisi horjumattomasti ja loogisesti yrittänyt panna täytäntöön. Pikemminkin hänen ulkopoliittikkansa oli improvisaation, kokeilujen ja tarjoutuneiden mahdollisuuksien taitavan hyödyntämisen sävyttämää reagointia ulkoisiin ärsykkeisiin. Saksan ulkopoliittisten linjausten pitäminen loogisina, rationaalisinä ja jotakin tiettyä tavoitetta

55 Hyvä yleisesitys intentionalistien ja strukturalistien koulukuntakiistasta ks. Kershaw 1989, 61–81. Yleiskatsaus Hitleriin historiantutkimuksen kohteena liittyviin ongelmiin sekä tutkijoiden niistä käymään väittelyyn ks. Lukacs 1998, 1–50, 240–268.

kohti pyrkivinä on strukturalistien näkemyksessä silkkaa teleologiaa ja anakronismia. Kun intentionalistit katsovat Hitlerin tavoitelleen maailmanherruutta, näkevät strukturalistit hänen tavoitteidensa rajoittuneen elintilan hankkimiseen Euroopan itäosista.⁵⁶

Jälleen yksi osoitus suomalaisen tutkimuksen pääosin kansallisista lähtökohdista on se, että meillä tämä merkittävä ja kauaskantoinen väittely on ohitettu olankohautuksella, jos silläkään.⁵⁷ Tämä on valitettavaa, sillä keskustelulla on kiistatonta relevanssia myös arvioitaessa Suomen ja Saksan suhteita. Suomalaisen tutkijoiden enemmistö näyttäisi kallistuvan intentionalistien kannalle esittäessään, että Suomen pakottaminen muodolliseen liittosopimukseen oli Hitlerin johdonmukainen ja pitkäaikainen tavoite. Lähteistä tällainen käsitys ei kuitenkaan saa tukea, vaan pikemminkin vaikuttaa siltä, ettei Hitleriltä juurikaan liiennyt aikaa eikä kiinnostusta puuttua Suomen politiikkaan. Hänelle riitti, kunhan pohjoinen aseveli hoiti sotilaalliset velvollisuutensa.

56 Ks. esim. Kershaw 1989, 108–115; Hildebrand 1980, 189–190; Jacobsen 1978, 137–85, 169–175.

57 Merkittävimpana poikkeuksena tästä säännöstä Hentilä 1994, passim.

■ Pilvet kerääntyvät

Aseveljeyden luonteen muutos

Käännekohta

Aamulla 22.6.1941 Saksan armeija vyöryi Neuvostoliiton alueelle kolmen miljoonan sotilaan, 3600 panssarivaunun, 7000 tykin, 2500 lentokoneen, 600 000 moottoroidun ajoneuvon ja 625 000 hevosen voimin. Sen tässä maailmanhistorian suurimmassa sotatoimessa saavuttamat alkumenestykset olivat hämmästyttäviä: syksyyn mennessä yhteensä kuusi miljoonaa puna-armeijan sotilasta oli joko kaatunut, haavoittunut, kadonnut tai joutunut saksalaisten sotavangiksi. *Wehrmacht* oli vastustamattomalla voimalla jyrännyt satoja kilometrejä Neuvostoliiton rajojen sisäpuolelle. Saksalaiset kävivät alusta saakka raakaa tuhoamissotaa motiivinaan ”juutalaisen bolshevismien” hävittäminen maan päältä. Sotavankien kohtelu oli epäinhimillistä, ns. poliittisiksi komissaareiksi epäillyt ammuttiin suoralta kädeltä, ja vallattujen alueiden siviiliväestöön kohdistettiin säälimättömiä kostotoimia. Puna-armeijan rekisteri ei tässä suhteessa ollut paljon sen puhtaampi. Molemmin puolin rintamaa tunnettu pelko vangiksi joutumista kohtaan johti nopeasti sodankäynnin barbarisoitumiseen ja käsittämättömiin raakuuksiin.¹

Operaatio Barbarossan osaksi hyökkäyksen yllätys- ja shokkivaikutusten synnyttämien valtavien alkumenestysten jälkeen Saksan armeija sai pian huomata aliarvioineensa vastustajansa kyvyn vastarintaan. Odotukset nopeasta Moskovaan etenemisestä ja Neuvostoliiton täydellisestä luhistumisesta osoittautuivat epärealistisiksi. Syksyn 1941 ja talven 1942 taisteluissa puna-armeija valtavista tappioistaan huolimatta todisti pystyvänsä samanlaiseen modernin sodankäynnin vaatimusten mukaiseen totaaliseen ja äärimmäiseen taistelutoimintaan kuin Saksa. Saksan armeija puolestaan joutui taistelukykynsä ylläpitääkseen ratkomaan valtavia logistisia ongelmia, sillä suuri osa itärintaman joukoista oli hyvin pitkien ja hankalien huoltoyhteyksien takana. Toivo Neuvostoliiton voittamisesta lännessä tulosta tuottaneella salamasotastrategialla oli mennyt, ja USA:n liittyttyä joulukuussa 1941 sotaan Saksalla oli edessään uuvutustaistelu maailmanhistorian voimakkainta koalitiota vastaan. Kesän 1942 offensiivissa itärintaman eteläosissa *Wehrmacht* saattoi laskea tililleen suuria menestyksiä, mutta samalla sen huoltoyhteydet venyivät äärimmilleen. Offensiivin lopullinen tavoite, Kaukasuksen raaka-aine- ja öljyvarojen kaappaaminen Neuvosto-

1 Kershaw 2001, 393–395; Glantz 1993, 10–31; Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg IV, 72–75.

liitolta, jäi saavuttamatta. Syyskuussa 1942 Hitlerin oli myönnettävä, ettei puna-armeijan tuhoaminen hyökkäysoperaatioilla tulisi onnistumaan.²

Vuosina 1941–1942 Hitlerin onni kääntyi ratkaisevasti ja lopullisesti. Edeltävät kaksitoista vuotta olivat olleet hänelle pyörryttävää jatkuvien voittojen vyöryä, ensin sisäpolitiikassa, sitten ulkopoliitiikassa ja lopulta myös sodassa. Vuosina 1930–1934 hän nujersi sisäpoliittiset vastustajansa yksi kerrallaan ja nousi lopulta rajattomaan valta-asemaan. Vuodet 1935–1939 olivat ulkopoliittisten voittojen ilotulitusta, jolloin Hitler teki Euroopassa tahtonsa mukaan ilman vastustusta: yleisen asevelvollisuuden voimaansaattaminen, Reininmaan remilitarisointi, Itävallan *Anschluss*, Münchenin sopimus, Böömin ja Määrin sekä Memelin miehitys ja salainen etupiirisopimus Neuvostoliiton kanssa. Tämän jälkeen ulkopoliittinen voittokulku päättyi vastarinnan vihdoon herättyä ja alkoivat sotilaalliset voitot: Puola vuonna 1939, Tanska, Norja, Hollanti, Belgia, Luxemburg ja Ranska vuonna 1940, Jugoslavia ja Kreikka vuonna 1941.

Hitler oli saanut haltuunsa koko Euroopan mantereen, mutta siihen hänen voittonsa sitten loppuivatkin. Alkumenestyksestään huolimatta hyökkäys maantieteelliseltä pinta-alaltaan valtavan ja lähes loppumattomilla ihmisresursseilla varustetun Neuvostoliiton kimppuun oli raskas virhe, ja julistamalla sodan Yhdysvalloille Hitler sinetöi Saksan tappion. Häntä vastassa oli niin vahva liittoutuma, että tämän jälkeen oli kysymys vain sitä, kuinka kauan Saksa, joka toki vielä oli äärimmäisen voimakas, pystyisi taistelemalla viivyttämään väistämättömyyttä. Hitlerin on täytyntä tajuta tämä, mutta siitä huolimatta hän ei tehnyt mitään odotettavissa olevan kriisin estämiseksi tai edes lievittämiseksi. Hänelle aiemmin ominainen idearikkaus oli vuodesta 1942 alkaen kokonaan poissa, eikä hänestä enää kummunnut minkäänlaisia positiivisia poliittisia tai sotilaallisia aloitteita. Hän vetäytyi kuoreensa ja katosi julkisuudesta; ei enää julkisia puheita, ei vierailuja rintamalla tai pommitetuissa kaupungeissa. Kuten Sebastian Haffner, yksi terävänäköisimmistä Hitler-elämäkertureista, asian ilmaisee, ”on kuin Hitler ei enää olisi kiinnostunut voitosta, vaan yksinomaan jostakin muusta”.

Mitä tämä ”jokin muu” sitten oli? Haffnerin mukaan Hitler taisteli vuosina 1942–1945 vain voittaakseen aikaa. Joulukuuhun 1941 tultaessa hän tajusi, että toinen hänen suurista tavoitteistaan, Saksan maailmanvaltius, oli karannut tavoittamattomiin. Hän päätti tietoisesti hylätä sen ja omistautui kokonaan toiselle päätavoitteelleen, juutalaisten tuhoamiselle. Mahdollisuus rauhanneuvottelujen kautta rajata tulevan tappion katastrofaalisuutta ei häntä enää kiinnostanut, sen paremmin kuin mitkään muutkaan poliittiset kysymykset:

Hän oli nyt päälle päätteeksi valmis myös Saksan totaaliseen tappioon kaikkine mahdollisine seurauksineen, kunhan vihdoinkin pääsi suorittamaan juutalaisten tuhoamista kaikkialla Euroopassa, mitä oli vesi kielellä odottanut.

2 Reinhardt 1984, 205–207; Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg VI, 868–943; Philippi-Heim 1962, 107–121; Haffner 1989, 292–297.

Tästä selittyy nyt myös sodanjulistus Amerikalle, jota - - - emme pystyneet tekemään selitettäväksi millään poliittisella näkökohdalla: poliitikko Hitler luovutti joulukuussa 1941 lopullisesti vallan joukkomurhaaja Hitlerille.

Nyt selittyy myös Hitlerissä sodan jälkipuoliskolla ilmennyt täysi saattomuus ja tylsistyneisyys, jota meillä oli edellä tilaisuus ihmetellä ja joka oli silmiinpistävästi ristiriidassa hänen aiemman poliittisen valpautensa ja päättäväisyytensä kanssa. Poliitiikka, johon hänellä oli ollut niin hyvät lahjat, ei enää kiinnostanut Hitleriä; siihen ainoaan päämäärään, jota hän nyt vielä tavoitteli, hän ei sitä tarvinnut.

”Juutalaiskysymyksen lopullinen ratkaisu”, jota koskeva käsky annettiin tammikuussa 1942, vaati aikaa, ja armeijan tehtäväksi tuli nyt hankkia sitä. Juuri tähän perustui Hitlerin perääntymistä ja valloitetun alueen luovuttamista viimeiseen saakka vastustanut itsepäinen strategia. Se oli viivytystaistelua, jonka ainoana tavoitteena oli siirtää lopullinen sotilaallinen tappio niin kauas, ettei se enää ehtisi häiritä Euroopan juutalaisväestön joukkomurhaa, ja samalla pitää saksalaisten hallussa ne alueet, joilta tämän joukkomurhan uhrit saatiin.³

Suomen ja Saksan suhteiden kehityksen valossa Haffnerin teesi vaikuttaa uskottavalta. Ainakin tällä arenalla Hitler loistaa poissaolollaan ja suoranaisella kiinnostuksen puutteellaan. Suomen haluttomuus offensiivisen sodankäynnin jatkamiseen ei juurikaan häirinnyt häntä eikä hän jaksanut kiinnostua ulkoministerinsä yrityksistä puristaa suomalaisilta juhllaisia lupauksia sodan jatkamisesta lopulliseen voittoon saakka. Hän tiesi varsin hyvin, että tällaiset lupaukset olisivat väistämättä katteettomia. Lopullinen voitto ei enää ollut saavutettavissa, eivätkä mitkään sopimukset estäisi suomalaisia yrittämästä pelastamasta itseään, sitten kun sopiva tilaisuus siihen koittaisi. Toistaiseksi he olivat kuitenkin Saksasta täysin riippuvaisia ja pysyivät sotilaallisesti paikoillaan, ja se riitti Hitlerille. Taistelussa maailmanvaltiudesta Suomella oli ollut selkeä rooli bolshevisminvastaisen linnoituksen pohjoisimpana linnakkeena, mutta juutalaiskysymyksen ratkaisuun sitä ei tarvittu. Se sijaitsi maantieteellisesti kaukana Euroopan juutalaisalueista ja sen oma juutalaisvähemmistö oli pienen kokonsa vuoksi täysin merkityksetön *Endlösungin* kokonaistoteutuksen kannalta.⁴

Saksan idänsotaretkeen kolmen päivän diplomaattis-taktisen puolueettomuuskauden jälkeen liittynyt Suomi oli saavuttanut sotilaalliset tavoitteensa joulukuuhun 1941 mennessä. Se oli vallannut talvisodassa menettämänsä alueet takaisin ja edennyt Itä-Karjalassa aina Syvärille, Petroskoihin ja Karhumäkeen saakka. Saksalaisten juututtua Leningradin luo jäi lupailtu ”kädenlyönti Syvärillä” tapahtumatta. Vaikka Suomi oli sopinut sotaan liittymisestään Saksan kanssa etukäteen ja pääesikunnat olivat neuvotelleet sotatoimien synkronoimiseksi, ei Suomen ja Saksan välillä ollut minkäänlaista muodollista sodankäyntiä

3 Ks. Haffner 1982, 140–143.

4 Tässä suhteessa on varsin mielenkiintoinen se toteamus, jonka Hitler maaliskuussa 1944 esitti Unkarin valtionhoitaja amiraali Horthyille. ”Suomessa oli vain kuusi tuhatta juutalaista, mutta kuinka repivää toimintaa nämäkin harjoittivat”, oli diktaattori päivitellyt. Burleigh 2000, 771.

koskevaa poliittista sopimusta. Antikomintern-sopimukseen Suomi tosin oli marraskuussa 1941 ainoana demokraattisesti hallittuna maana liittynyt, mutta sillä ei voi katsoa olleen suurtakaan poliittista tai sotilaallista sitovuutta. Joulukuussa 1941 Suomen armeija siirtyi asemasotaan ja kotiutti vuodenvaihteen jälkeeseen kolmasosan sotilaistaan. Toisin kuin itärintaman keski- ja eteläosissa taistelleilla Saksan muilla kanssasotijoilla, suomalaisilla vuosi 1942 kului pääosin kivääri jalalla odottelun merkeissä. Saksalaiset esittivät suomalaisille turhaan toiveita offensiivisesta sodankäynnistä ja Leningradin, Muurmanskin ja Sorokan operaatioihin osallistumisesta.⁵

Loppuvuonna 1942 Neuvostoliitto siirtyi monissa kohdissa itärintamaa onnistuneesti vastahyökkäykseen ja pakotti saksalaiset vetäytymään asemistaan. Saksan propagandakoneisto onnistui pitkään naamioimaan vaikeudet operaatio Barbarossan kaltaiseen jättiläisoperaatioon luonnollisesti kuuluvaksi voittojen ja tappioiden aaltoilikkeeksi, mutta Stalingradissa iskeytyi vasten saksalaisten kasvoja mittasuhteiltaan sellainen katastrofi, että peittely oli mahdotonta. Kaupungin valtaaminen oli alunperin ollut pelkkä sivustan suojaamisoperaatio, mutta puna-armeijan vastarinnan voimistuttua Hitler oli määrännyt tälle hyökkäyssuunnalle yhä suurempia ja suurempia voimia. Neuvostoliiton sodanjohto onnistui keräämään strategiset reservinsä vastahyökkäykseen ja saartamaan koko Saksan kuudennen armeijan sekä osia neljännestä panssariarmeijasta ja Romanian neljännestä armeijasta. Rintaman pysähdyttyä Stalingradissa oli Kaukasuksen saksalaisjoukkojen kiireesti vetäydyttävä takaisin välttyäkseen itse joutumasta saarretuksi. Marsalkka Friedrich von Pauluksen lukuisista pyynnöistä huolimatta Hitler ei antanut kuudennelle armeijalle lupaa yrittää murtautua ulos Stalingradista, ja tammikuun lopussa kaupungissa jäljellä olleet 90 000 sotilasta antautuivat. Kaikkiaan Saksa menetti operaatioissa lähes 300 000 miestä. Talven 1942–43 vastahyökkäyksillä Neuvostoliitto otti takaisin suurin piirtein kaikki ne alueet, jotka Saksa edellisenä kesänä oli vallannut.⁶

Saksan vastoinkäymiset eivät suinkaan rajoittuneet itärintamalle. Pohjois-Afrikassa olivat kenraali Bernard Law Montgomeryn johtamat brittijoukot marraskuun alussa 1942 murtautuneet läpi saksalaisten ja italialaisten asemista El Alameinissa. Muutamaa päivää myöhemmin englantilaiset ja amerikkalaiset joukot nousivat maihin Marokon ja Algerian rannikoilla ja miehittivät koko ranskalaisen Pohjois-Afrikan aina Tunisian rajaan saakka. Vastavetona Hitler oli pakotettu käskemään joukkonsa myös Ranskan siihen saakka vielä miehittämättömään osaan. Sota alkoi yhä enemmän näkyä ja tuntua myös Saksan omalla maaperällä. Ison-Britannian kuninkaallisten ilmavoimien pommikoneet olivat ilmestyneet pysyviksi vieraisiksi Saksan taivaalle maaliskuussa 1942, ja vuoden jälkipuoliskolla mukaan liittyivät myös amerikkalaispommittajat. Vuo-

5 Polvinen 1979, 9–79, 133–142; Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 195–197; Lundin, 340–341; Hillgruber 1960, 675. Suomen alueen taisteluja koskevassa saksalaisessa strategisessa ja sotahistoriallisessa tutkimuskeskustelussa yksi pohdituimpia kysymyksiä onkin ollut, miksi tehokasta yhteistyötä suomalaisten ja saksalaisten joukkojen välillä ei Leningradin, Muurmanskin ja Sorokan operaatioiden suhteen onnistuttu järjestämään. Hölter 1953, 16.

6 Johansson 1998, 325–29 ja 335–42; Kehrigh 1992, 76–110; Philippi-Heim 1962, 177–192.

desta 1943 saksalaiskaupungit olivat jatkuvien ja yhä tuhoisampien ilmahyökkäysten kohteena. Kevään 1943 aikana Saksa menetti aloitteensa lopullisesti myös merisodankäynnissä, ja joutui esimerkiksi lopettamaan sukellusvenesodan kokonaan liian suuriksi kasvaneiden tappioiden vuoksi toukokuussa.⁷

Staligradiin tultaessa olivat Saksan toiveet kokonaisvoitosta menneet, ja siellä se menetti strategisen aloitteensa myös itärintamalla. Talvisotaan totuttomalla *Wehrmachtilla* oli nyt vastassaan viisimiljoonainen puna-armeija ja vuosina 1941–42 sotaponnistusten tueksi totaalisesti mobilisoitu neuvostoyhteiskunta. Saksan hyökkäyksen alta Siperiaan siirretty täysillä kierroksilla työskennellyt sotatuotantoteollisuus sekä Yhdysvalloista ja Britanniasta jatkuvana virtana saapuva aseapu pitivät huolen siitä, etteivät suuret materiaalitappiotkaan päässeet heikentämään Neuvostoliiton iskuvoimaa. Saksa oli levittänyt voimansa niin laajalle, ettei sillä ollut missään ratkaisevan iskun antamiseen riittävää kapasiteettia. Lähes 2000 kilometrin mittaisen itärintaman lisäksi saksalaisjoukkoja oli Ranskassa, Belgiassa, Hollannissa, Tanskassa, Norjassa, Suomessa, Kreikassa, Kreetalla ja Pohjois-Afrikassa. Vuoden 1943 alussa vielä valtaavan voimakas Saksan armeija kyllä pystyi toistaiseksi pitämään nämä asemat, mutta etenemään siitä ei enää ollut. Hitler-biografi Joachim Fest on osuvasti kuvannut tätä kokonaisyhtälöä kaikessa mahdottomuudessaan:

”Hän [Hitler] halusi pysyä Pohjois-Afrikassa, pitää Tunisian hallussaan, edetä Algeriaan, puolustaa Kreetaa, pitää 14 Euroopan maata miehitettyinä, nujertaa niin Neuvostoliiton kuin Englannin ja Yhdysvallatkin, ja tämän kaiken ohella, nyt yhä useammin esiintyöntyvän alkuperäisen pakkomielteensä mukaisesti, varmistaa, että nyt ensimmäistä kertaa todella ”tunnistettaisiin kansainvälinen juutalaisuus kaikessa demonisessa vaarallisuudessaan”, niin kuin hän kaiken perääntymisen, pakenemisen ja tuhon keskellä sanoi.”⁸

Idänretken vastoinkäymiset kenraaliensa syyksi pistänyt Hitler oli joulukuussa 1941 ottanut Saksan armeijan ylipäällikkyyden itselleen. Itse asiassa yksi kolmannen valtakunnan asevoimien merkittävimmistä heikkouksista piili sen erikoislaatusessa komentojärjestelmässä, joka kehittyi juuri sodan aikana. Hitlerin johtajuuden alla kehittyi sotilaallinen organisaatio, jota vaivasi krooninen strategisen ohjauksen ja kokonaisnäkemysten puute. Jokaisella perinteisistä aselajeista oli oma ylijohdonsa: armeijalla OKH (*Oberkommando des Heeres*), laivastolla OKM (*Oberkommando der Marine*) ja ilmavoimilla OKL (*Oberkommando der Luftwaffe*). Vain Hitlerillä oli käskyvalta koko asevoimiin. Lisäksi Hitler oli perustanut OKW:n (*Oberkommando der Wehrmacht*) omaksi henkilökohtaiseksi sotilaalliseksi esikunnakseen. OKW koostui neljästä virastosta: asevoimien johtoesikunnasta (*Wehrmachtführungsstab*), ulkomaan- ja tiedusteluvirastosta (*Amt Ausland/Abwehr*), asevoimien yleisvirastosta (*Allgemeines Wehrmachtsamt*) ja sotatalous- ja varusteluvirastosta (*Wehrwirtschafts-*

7 Fest 1973, 905–906; Pajari 1982, 180–186; Hildebrand 1995, 774; Bullock 1958, 434.

8 Fest 1973, 907.

und Rüstungsamt). Tärkein näistä oli johtoesikunta, joka oli Hitlerin tärkein operatiivinen työkalu. Yksittäisten aselajien ylijohdot oli alistettu OKW:lle, jonka päällikkö heikkoluontoiseksi kuvattu kenraalisotamarsalkka Wilhelm Keitel, jolla ei kuitenkaan ollut Hitleristä riippumatonta itsenäistä käskyvaltaa. Sitä ei ollut myöskään johtoesikunnan päällikkö kenraali Alfred Jodlilla, joka tosiasiallisesti oli Hitlerin tärkein sotilaallinen neuvonantaja. Käskeyntö-oikeuden puuttuminen teki OKW:sta tehottoman ja hitaan johto-elimien sekä johti jatkuviin toimivaltariitoihin yskittäisten aselajien johtelinten kanssa. Erityisesti näitä riitoja oli itärintaman taisteluja johtaneen OKH:n kanssa. OKW itse vastasi kaikista muista sotänäyttämöistä, näiden mukana myös Suomesta.⁹

Hitlerin sodanjohtotyylisiin kuului erottamattomasti periaate, jonka mukaan kerran vallatusta alueesta ei luovuttu kuin äärimmäisen pakon edessä. Juuri tämänkaltainen kohtalokas joustamattomuus oli syynä Stalingradin kaltaisiin katastrofeihin, mutta myös siihen, etteivät liittoutuneet menestyksistään huolimatta voineet odottaa sodan päättyvän vielä pitkään aikaan. Tammikuussa 1943 pidetyssä Casablancan konferenssissa USA:n presidentti Franklin Roosevelt ja Britannian pääministeri Winston Churchill olivat neuvostojohtaja Josif Stalinia konsultoimatta sopineet, että Saksan suhteen sovellettaisiin ehdottoman antautumisen periaatetta. Hitlerin suunnitelmia tämä ei muuttanut millään tavalla, sillä hänelle oli koko ajan ollut kyse joko voitosta tai tuhoutumisesta. Hän ei missään vaiheessa edes realistisesti harkinnut rauhan hakemista neuvotteluteitse tai minkäänlaisia muitakaan kompromissiratkaisuja. Ainoa mahdollinen poikkeus, jonka Hitlerin ajattelu tässä suhteessa salli, oli sovintoratkaisu ”arjalaisuutta” edustavan Ison-Britannian kanssa, joka olisi poistanut sivustauhan lännestä ja antanut tilaisuuden keskittyä sataprosenttisesti itärintaman ideologiseen tuhoamissotaan. Vuosien 1940–1941 ilmasota Englannin asutuskeskuksia vastaan ja viimeistään USA:n liittyminen sotaan oli kuitenkin kuluttanut loppuun sen etikkooajan, joka tällaiselle ratkaisulle mahdollisesti jossain vaiheessa oli. Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaari Vjatseslav Molotov puolestaan totesi USA:n Moskovan-lähettiläs William Standleyille, ettei rauhaa Suomen kanssa voitu tehdä niin kauan kun maassa oli saksalaisia joukkoja ja Suomen armeija piti hallussaan Neuvostoliitolle kuuluvia alueita.¹⁰ Suomi oli siis jäämässä äärimmäisen hankalaan välikäteen, katkeraan loppuun saakka taistelemaan valmiin Hitlerin Saksan ja sen täydelliseen nujertamiseen yhteisesti sitoutuneiden Neuvostoliiton ja länsivaltojen puristuksiin.

Kolmannen valtakunnan ulkopoliittinen koneisto

Hitlerin Saksa edustaa ulkopoliittikan historian tutkijalle aivan erityistä haastetta, sillä sen tapauksessa ei ole lainkaan selvää, mitä kaikkia ilmiöitä ja toimijoita

9 Saksan sodanjohtajärjestelmästä ks. esim. Snyder 1998, 258–259.

10 Weinberg 1994, 482; Polvinen 1979, 193–194 ja 281; Kershaw 2001, 577; Tarkka 1987, 69. Ehdottoman antautumisvaatimuksen taustasta ja Casablancan konferenssista laajemmin ks. Moltmann 1967, 171–198. Rauhankysymykseen liittyvistä pohdinnoista Saksassa ks. Martin 1976, 95–113.

termi ulkopoliittikka kattaa. Kolmannen valtakunnan organisatorinen rakenne ja päätöksentekojärjestelmä eroavat niin suuresti ns. normaalien kansallisvaltioiden vastaavista, ettei tutkija voi sen ulkopoliittikkaa tutkiessaan nojautua pelkästään kansainvälisten suhteiden historian perinteisiin metodologisiin työkaluihin ja ratkaisumalleihin. Aivan oman erityisen lisänsä asetelmaan tässä tutkimuksessa tuo se tosiasia, että tutkitaan sota-aikaa, jolloin poliitikkojen ja virkamiesten ohella myös asevoimien edustajilla saattaa olla huomattavaakin puhevaltaa ulkopoliittisiin kysymyksiin liittyen.

Saksan alueellisen laajentumisen myötä yhä suurempi määrä ministeriöitä ja virastoja osallistui ulkopoliittikan hoitoon miehitettyillä alueilla, satelliittivaltioissa ja puolueettomissa maissa. Kun Hitler keskittyi lähes pelkästään sodanjohtoon, oli tästä seurauksena raivoisa valtataistelu ja jatkuvat toimivaltariidit eri instanssien välillä. Tähän köydenvetoon osallistuivat niin armeijan komentajat, korkeat siviilihallinnon virkamiehet, SS:n ja poliisivoimien johto, propagandaministeriö, talousministeriö, valtakunnanmarsalkka Hermann Göringin nelivuotissuunnitelmavirasto, puolue-elimet, suurten monopoliyritysten johtajat, Alfred Rosenbergin miehitettyjen itäalueiden ministeriö, Saksan ulkomailla toimivat valtakunnankomissaarit kuin monenkirjavat ulkopoliittiset tutkimuslaitoksetkin. Vahvimilla olivat ne, joilla oli suora pääsy Hitlerin puheille. Sotavuosina tällaisesta asemasta sotilasjohdon ohella pääsivät nauttimaan ainoastaan *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler, propagandaministeri Goebbels, varusteluministeri Albert Speer, Ribbentrop ja *Luftwaffen* ylipäällikkö Göring. Muista audiensseista päätti puoluekanslian päällikkö ja Hitlerin oikea käsi Martin Bormann.¹¹

Tästä asiantilasta seuraa, että vain diplomaattisiin päätöksiin perustuva analyysi Saksan ulkopoliittikasta jää väistämättä yksipuoliseksi ja pinnalliseksi. Hitler käytti ulkopoliittikassaan niin perinteisiä (AA), vallankumouksellisia (SS, NSDAP) kuin sotilaallisiakin (OKW, OKH) instrumentteja. Hänen johtamistyylinsä kuului antaa kullekin virastolle vain sen verran informaatiota kuin hän katsoi käsillä olevan tehtävän suorittamisen välittömästi vaativan. Vain hänellä itsellään oli riittävästi tietoa kokonaiskuvan muodostamiseksi, ja rohkaisemalla eri toimijoiden keskinäistä kilpailua hän varmisti sen, ettei mikään niistä pääsyt nousemaan liian vahvaksi.¹²

Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikan hoitoon osallistuneiden eri tahojen toiminnalle oli ominaista se, että sillä hyvin usein oli kaksi aivan erillistä tavoitetta: yhtäältä toimenpiteet tähtäsivät tietynlaisen ennalta määritellyn ulkopoliittikan toteuttamiseen, toisaalta niillä samanaikaisesti pyrittiin kalastelemaan Hitlerin suosiota ja näin pönkittämään omaa valta-asemaa natsivaltion sisäisessä valtataistelussa. Näillä toimijoilla ei suinkaan aina ollut täsmällistä ja selvää

11 Jacobsen 1968, passim; Jacobsen 1999, 85; Seabury 1951, 540–544. Saksan ulkopoliittikan sisältöön vaikuttaneista lukuisista erilaisista tutkimusinstituuteista ja akateemisista yhteisöistä ks. erityisesti Neulen, 31. Sodan jälkeen vuosina 1943–1945 AA:n valtiosihteerinä toiminut Steengracht totesi Ribbentropin ajasta 60 prosenttia huvonneen toimivaltakiistoihin muiden virastojen kanssa.

12 Ekberg 1991, 151; Jacobsen 1999, 89; Peltovuori 1975, 11–12.

"Tämän maan asioissa määrää yksi tahto, aurinko, ja jos tämä aurinko menee pilveen, se varjostaa kaiken" (Paavo Talvela Hitleristä 1943). Valtava väkijoukko tervehtii Valtakunnan-kanslian parvekkeella seisovaa Hitleriä 6.4.1940. (Kershaw 2001)

kuvaa diktaattorin aikeista ja tavoitteista, jolloin toiminta ajoittain perustui puhtaaseen arvailuun ja spekulatiiviseen ennakkointiin. Hans-Adolf Jacobsen, yksi johtavista Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikan tutkijoista, onkin todennut, että näiden arvailuprosessien aikana saatettiin rakennella hyvinkin mielikuvituksellisia ulkopoliittisia korttitaloja.¹³

.....
13 Jacobsen 1999, 91.

Hitlerin Saksan ulkopoliittinen päätöksentekojärjestelmä syntyi sekoituksena sattumaa ja tietoista suunnittelua. Siten ei tule myöskään yliarvioida tämän koneiston lopputuotteen eli kansallissosialistisen ulkopoliitiikan johdonmukaisuutta ja sen takana piilevää systemaattisuutta ja suunnitelmallisuutta. Hitler ei suinkaan alistanut kaikkia ulkopoliitiikan osa-alueita orjallisesti oman kokonaisnäkemysensä mukaisiksi, vaan päinvastoin rohkaisi alaiensa välistä keskinäistä kilpailua ja antoi asioiden usein kulkea omalla painollaan niihin puuttumatta. Tämän toimintatavan taustalla oli eräänlainen sosiaalidarwinistinen näkemys ulkopoliitikasta, ts. käsitys siitä, että pitkällä aikavälillä elinkelpoisin ulkopoliittinen linja selviäisi voittajaksi. Usein hän myös tietoisesti pyrki siihen, että hänellä tarvittaessa olisi hallussaan useampia erilaisia instrumentteja haluamansa ulkopoliittisen tavoitteen aikaansaamiseksi. Tästä syystä hän antoi organisatorisen kaaoksen kukoistaa ja jätti eri tahojen toimivaltarajat selkeästi määrittelemättä.¹⁴

Kuten tulemme huomaamaan, Hitlerin ulkopoliittisen johtamistyylin vaikutukset useine erilaisine ja joskus keskenään ristiriidassa olevine linjoinen olivat selkeästi havaittavissa myös Suomessa. Siinä suhteessa Suomi kuitenkin erosi Saksan muista liittolaismaista ja erityisesti satelliittivaltioista ja miehitystyistä alueista, että täällä muiden kuin AA:n ja OKW:n ulkopoliittinen valta jäi hyvin pieneksi. Esimerkiksi SS-järjestöllä oli hyvin vahva rooli Saksan ulkopoliitikassa yleensä ja erityisesti ulkomaantiedustelussa, jota hoiti sen tiedustelusiipi SD (*Sicherheitsdienst*). SD värväsi ulkomailta kontaktihenkilöjä ja agenteja sekä asetti Saksan ulkomaisten lähetystöjen yhteyteen Gestapon virkailijoita, jotka toimivat ja raportoivat edustustojen päällikköjen ohi. Gestapo puolestaan pyrki luomaan kontakteja ideologisesti ystävällisten ja strategisesti tärkeiden maiden poliisivoimiin ja organisoimaan nämä Saksan johdon alle yhtenäiseksi bolshevisminvastaiseksi rintamaksi.¹⁵ Suomessa SD:n edustajana toiminut Alarich Brossin osuus ulkopoliitikassa jäi kuitenkin harmittomaksi näperelyksi, sillä Saksan Helsingin-lähetystö piti hänet tiukassa talutusnuorassa. Myös vakavasti otettavan tiedustelutoiminnan edellyttämä suhdeverkosto asemamaan sisällä puuttui häneltä täysin.¹⁶

Suomalainen tulkinta: Kaksi sotaa

”Minä olin samaa mieltä, että vaali Saksan ja Venäjän välillä on meille selvä (me olemme Saksan mukana) mutta sanoin olevani skeptillinen Saksan voittoon nähden.”

– J.K. Paasikiven muistiinpano 9.1.1943 keskustelusta Antti Hackzellin kanssa.¹⁷

Suomessa vain muutamalla harvalla armeijan johtohenkilöllä ja poliittisen johdon sisärenkaalla eli ns. sotakabinetilla oli todella kattava kuva kokonaistilan-

14 Mommsen 1978, 43; Jacobsen 1999, 91–92.

15 SS:n roolista ulkopoliitikassa ks. esim. Jacobsen 1999, 82; Seabury 1951, 547–548.

16 Brossista ja hänen toiminnastaan Suomessa ks. esim. Metzger 1986, 62–67; Nevakivi 1983, 34–36; Ekberg 1991, 264–265.

17 J.K. Paasikiven päiväkirja 9.1.1943. Paasikivi 1991, 249.

teesta ja siinä vuodenvaihteessa 1942–43 tapahtuneesta ratkaisevasta muutoksesta. Tähän johtoblokkiin kuuluivat sotilaista Mannerheim ja yleisesikuntapäällikkö Erik Heinrichs, poliitikoista presidentti Ryti, pääministeri J.W. Rangell, ulkoministeri Rolf Witting, puolustusministeri Rudolf Walden ja valtiovarainministeri Väinö Tanner. Saksa ei halunnut antaa itärintaman vastoinkäymisistä totuudenmukaista kuvaa edes samalla puolella taistelevien maiden johtajille, joten niiden todellisen mittakaavan selvittämisessä Suomessakin olttiin paljolti itse hankitun informaation ja siitä tehtyjen päätelmien varassa. Avainhenkilöitä tietojen hankinnassa olivat Suomen Berliinin-lähettiläs T.M. Kivimäki ja Suomen armeijan edustajana Saksan päämajassa ollut kenraali Paa-vo Talvela, joiden raporttien pohjalta tilannetta Helsingissä ja Mikkelissä arviotiin. Jo sisärenkaan ulkopuoliset ministerit ja Mannerheimin omaan esikuntaan kuulumattomat sotilaat saivat tietoja hyvin säännöstellysti, kansanedustajista ja rintamakenraaleista puhumattakaan. Siviiliväestön ja armeijan ensisijaisena tiedonlähteenä sotilaallisista ja poliittisista tapahtumista olivat sanomalehdet, joissa annettuja tietoja säätelivät niin sensuurista vastannut Valtion Tiedotuslaitos kuin päämajan propagandaosastokin.¹⁸

Jo sotaa edeltäneissä yhteistä idänsotaretkeä koskeneissa neuvotteluissa 1941 oli saksalaisille alleviivattu sitä, ettei taistelu Saksan rinnalla saisi vaikuttaa maan itsenäiseen statukseen ja itsemääräämisoikeuteen millään lailla. Kunhan tämä reunaehto toteutuisi, saattoi hallituksen sisäpiiri luottaa siihen, että myös yleinen mielipide tukisi Suomen sotaan liittymistä. Saksan idänhyökkäyksen pysähtyttyä syksyllä 1941 alettiin Suomessa vähitellen korostaa erillissotateesiä, jonka mukaan Suomi kävi aivan omaa erillistä taisteluaan Neuvostoliittoa vastaan. Tällä taistelulla ei ollut yhteyttä sen paremmin Saksan ja Neuvostoliiton väliseen kamppailuun kuin suursotaan ylipäättäenkään. Suomi halusi olla Saksan kanssasotija (*co-belligerent*) tai aseveli (*brother-in-arms*, *Waffengefährte*), mutta ei liittolainen. Suomi kieltäytyi osallistumasta Leningradia vastaan suunnattuun hyökkäykseen, ei jatkanut Aunuksessa Syväriä pidemmälle, eikä edennyt pohjoisrintamalla yksin Muurmannin radalle. Tilannetta tarkasteltiin omista kansallisista etunäkökohdista käsin ja bolshevisminvastaisuutta lukuun ottamatta ilman ideologisia yhtäläisyyksiä Hitlerin Saksan kanssa. Saksan kelmassa ei oltu kansallissosialismin vetovoiman vaan geopolitiittisten ja strategisten realiteettien vuoksi. Mitä pidemmälle suursota eteni, sitä yleisemmäksi tuli ”kahden sodan” tarkastelutapa. Yhtäältä oli Saksan liittoutuneita vastaan käymä sota, johon ei haluttu assosioitua, toisaalta Saksan ja Neuvostoliiton sota, jossa Saksa vahvana aseveljenä ja ainoana mahdollisena tukena idän uhkaa vastaan edusti pelastavaa ja turvaavaa voimaa. Saksan toivottiin ja hyvin kauan myös uskottiin ennen väistämätöntä kokonaishäviötä pystyvän kuitenkin lyömään Neuvostoliiton.¹⁹

.

18 Killinen 1983, 231; Paasivirta 1992, 199–201.

19 Erillissotateesistä ja sen käyttönotosta ks. esim. Polvinen 1979, 60–76; Jokipii 2002, 54–55 ja siinä mainitut lähteet; Turtola 1994, 258–261; Perko 1971, 92–105. Sodanaikainen sensuuripäällikkö Kustaa Vilkuna on määrittänyt erillissotateesin synnyn jo syksyyn 1941. Pioneerina asiassa toimivat sosialidemokraattiset puolue-elimet, jotka korostivat Suomen so-

Tämän suhtautumistavan juuret olivat tietysti antikommunismissa. Saksa ja erityisesti sen armeija nähtiin eräänlaisena läntisen sivistyksen ja kulttuurin suojalinnakkeena aasialais-bolshevistista barbariaa vastaan. Suomalaiset ja muut Saksan puolella taistelleet eivät toki olleet näkemyksensä kanssa mitenkään yksin, vaan tämän asenteen edustajia löytyi jopa miehitetystä Länsi-Euroopastakin. Mitä lähemmäs lopullinen tappio hiipi, sitä voimakkaammin myös natsi-Saksan propagandakoneisto pyrki tätä teemaa hyödyntämään pitääkseen liitoksissaan natisevan bolshevisminvastaisen koalition koossa sekä kylvääkseen eripuraa ja epäluuloja Neuvostoliiton ja sen liittolaisten välille. Kolmannen valtakunnan tuhoa tämä propagandarummutus ei kyennyt estämään, mutta sodan jälkeen samainen teesi osoittautui muuttuneissa Kylmän sodan oloissa poliittisesti hyvin käyttökelpoiseksi ja mm. helpotti Länsi-Saksan integroitumista läntiseen ideologiseen leiriin.²⁰

Myöhempien historiakäsitysten kannalta on mielenkiintoista, että sodanjälkeisinä vuosikymmeninä Suomen erillissotateesi on siirtynyt monen suomalaisen historiantutkimuksen valtavirtaa edustavan tutkijan tutkimuksiin lähes sellaisenaan eli siinä muodossa, kun Suomen valtionjohto sen sotavuosina halusi esittää. Kriittiset äänet ovat olleet selkeänä vähemmistönä, joskin erityisesti monet ulkomaiset tutkijat ovat pyrkineet tuomaan tähän kuvaan vivahteita ja osoittamaan, että erillissotateesi on historiallisena analyysityökaluna kovin yksinkertaistava ja pintapuolinen. Professori Mauno Jokipii on tuoreimmassa tutkimuksessaan tehnyt hyvän yhteenvedon vallitsevasta näkemyksestä todetessaan yleisesti myönnetyn, ettei Suomi ollut ”Saksan varsinainen liittolainen, vaan ainoastaan löyhä yhteistyösakas eli *koalitiokumppani*”.²¹

Mannerheim oli menettänyt uskonsa Saksan kokonaisvoittoon jo varhaisessa vaiheessa, ja suhtautui yhä skeptisemmin myös sen mahdollisuuksiin lyödä puna-armeija. Poliittisena realistina hän kuitenkin ymmärsi, ettei Suomen nykyiselle ulkopoliittiselle suuntaukselle tällä hetkellä löytynyt elinkelpoista vaihtoehtoa, ja oli tämän sekä Saksan mittavien ase- ja elintarviketoimitusten ansiosta valmis toistaiseksi jatkamaan yhteistyötä ideologisesti vieroksumansa Kolmannen valtakunnan kanssa. Samalla hän kuitenkin tajusi olevan välttämätöntä vähitellen aloittaa valmistelut Suomen irrottamiseksi sen rinnalta.²² Muu sotilasjohto, Walden mukaan lukien, pyrki mahdollisuuksien mukaan välttämään poliittisten tapahtumien kommentoimista kokonaan, mutta mikäli tämä ei ollut mahdollista, seurasivat he ehdottoman lojaalisti marsalkan määrittelemiä linjoja.

danpäämäärien rajoittuvan maan vapauden, riippumattomuuden ja demokratian puolustamiseen. Vilkuna arvioi jo tuolloin suurimman osan kansaa jakaneen tämän näkemyksen. Aivan aluksi puhuttiin ”erikoissodasta”, mutta pian ryhdyttiin puhumaan ”erillisestä sodasta” tai ”erillissodasta”. Julkisuuteen tämän termin toi presidentti Ryti marraskuussa 1941 amerikkalaiselle lehtimiehelle Henry J. Taylorille antamassaan haastattelussa. ”Suomi käy erillistä sotaansa ja armeijamme ei tule marssimaan pitemmälle kuin ennakolta määrätylle puolustuslinjalle”, totesi Ryti tuolloin amerikkalaistoimittajalle. Ks. Vilkuna 1962, 75.

20 Aiheesta laajemmin ks. esim. Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg IV, 908–935; Wegner 1980, 101–136; Bartov 1999, 147; Neulen 1987, 37–38; Hillgruber 1960, 681.

21 Jokipii 2002, 54–55. Aiheesta laajemmin ks. myös Menger 1991, 547–563; Ueberschär 1982, 355–382 ja Salewski 1979, 370–391.

22 Jägerskiöld 1981, 348–349; Virkkunen 1989, 186–187; Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 197; Killinen 1983, 161; Jokipii 1996, 98.

Poliittisesta johdosta voi todeta presidentti Rytin suhtautuneen vielä vuoden 1943 alussa Saksan mahdollisuuksiin jonkin verran Mannerheimia optimistisemmin. Mitään illuusioita hänelläkään ei suursodan tulevasta kulusta ollut, mutta hän uskoi ja toivoi Saksan selviytyvän voittajaksi itärintamalla ennen romahdustaan²³. Toisena vaihtoehtona hän otti huomioon mahdollisuuden, että Saksa tekisi erillisrauhan Ison-Britannian tai Neuvostoliiton kanssa, jolloin myös Suomi voisi irtautua sodasta rikkomatta välejänsä isompaan aseveljeen. Suomen johdon saksalaismielisin edustaja oli epäilemättä ulkoministeri Rolf Witting, jonka osakkeet Berliinissä varsinkin avomielisen tiedottamisen vuoksi olivat korkealla. Pääministeri J.W. Rangell oli uskonut ulkopoliitiikan hoidon hyvin pitkälle presidentin ja ulkoministerin hoidettavaksi, mutta kannatti Saksan-suuntausta. Tanner jo suhtautui jo sosialidemokraattisten lähtökohtiensa vuoksi jatkosotaan edellä mainittuja kriittisemmin, mutta pragmaattikkona hänkin tajusi vaihtoehtojen vähyyden ja suhtautui noudatettuun ulkopoliitiikkaan lojaalisti. Saksaan sijoitettujen Kivimäen ja Talvelan oli ymmärrettävästi vaikea pysyä totaalisen immuuneina Saksan propagandalle ja arvioida suurpolitiikkaa täysin neutraalisti. Kummankin raporteista paistoi läpi vahva usko Saksan voittoon ainakin itärintamalla, Talvelan tapauksessa enemmänkin. Kenraali elätteli vielä toiveita Leningradin kukistumisesta ja neuvoi Mannerheimia vielä maaliskuussa 1943 tukemaan saksalaisia tässä operaatiossa.²⁴

Muu hallitus seurasi suhtautumisessaan eduskunnassa ilmenevää mielipidejakoa, sodan jatkoon kannalla ja Saksaan uskovia olivat IKL, kokoomus ja maalaisliitto, häilyvänä väliryhmänä pieni edistyspuolue, Saksasta etäisyyttä ottavana ”oppositiona”, tässä järjestyksessä, sosialistit ja ruotsalaiset. Yksittäisiä poikkeuksia tietysti löytyi, mutta yleisellä tasolla tarkasteltuna mielipidejako oli tämä. IKL/kokoomus/maalaisliitto -sektorilta löytyi korostetun saksalaismielisten blokki, jotka eivät Suur-Suomi -intoilun laannuttuakaan olleet kadottaneet uskoaan Saksan kykyyn selviytyä voittajana koko sodasta. Heidänkään ajattelunsa ei rakentunut kansallissocialismin ihailun pohjalle, vaan he kannattivat ulkopoliittista Saksan suuntausta perinteisistä ja yleiskulttuurisista syistä, jotka olivat riippumattomia välittömistä sotarealiteeteista. Osatekijöitä tässä suhtautumistavassa olivat Saksan kielen ja kulttuurin vanhastaan vahva asema Suomessa, vuoden 1918 aseveljeyden muisto ja yleinen kommunisminvastaisuus. Tässä suuntauksessa oli myös niitä, jotka eivät olisi panneet pahakseen kiinteämpääkään suhdetta Saksaan mukaan lukien sotilaspoliittinen liittosopimus.²⁵

23 Esimerkiksi 16.2.1943 Rytin lauseita Lapin maaherra Kaarlo Hillilälle, ettei hän ole koskaan uskonut Saksan voittavan länsivaltoja, mutta kylläkin Neuvostoliittoja. Nyt oli kuitenkin Rytin mukaan tämäkin alkanut näyttää epätodennäköiseltä. Kaarlo Hillilän muistiinpano 16.2.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätö / Urho Kekkosen arkisto.

24 Ks. esim. Soikkanen 1977, 152–153; Talvela 1977, 223; Jägerskiöld 1981, 349; Killinen 1983, 161; Turtola 1994, 247. Saksalaistutkijoista Klink ja häneen nojautunut Hillgruber ovat todenneet Mannerheimin lähettäneen Talvelan Saksaan siksi, että tämä oli ”yksi kriittisimmistä suomalaisupseereista”. Totuuden nimissä on kyllä sanottava heidän tässä arviointaan pahasti vikaan, ainakin mikäli kriittisyydellä tarkoitetaan suhtautumista Saksaan ja saksalaisiin. Vrt. Klink 1958, 407; Hillgruber 1960, 674.

25 Ks. esim. Ekberg 1991, 159; Jokisipilä 1999b, 89–90.

Samojen poliittisten jakoviivojen suuntaisesti ajatteli koko väestö. Oppositioasenne, joka tosin oli hyvin lievä, keskittyi työväestöön, ruotsinkielisiin ja korkeasti koulutettuihin kaupunkilaisiin. Sodan pitkittyminen oli säännöstelyineen ja muine arkipäivän vaikeuksineen synnyttänyt selvää väsymystä. Oli ryhdytty miettimään, oliko sotaan liittyminen vuonna 1941 sittenkin ollut virhe. Jos olisi odotettu Neuvostoliiton heikentymistä, olisi omat tavoitteet voitu saavuttaa helpommallakin, ajateltiin. Tyytymättömyys oli kuitenkin vielä hyvin lievää, eikä mistään yleisestä levottomuudesta voinut puhua. Saksan vaikeudet katsottiin toistaiseksi vain väliaikaisiksi ja uskottiin ”Hitlerin vielä hoitavan asian”. Nekin, jotka epäilivät Saksan voittoa länsivalloista, uskoivat sen kyllä kykenevän lyömään Neuvostoliiton. Leningradin saarron murtuminen tammi-kuun 1943 lopulla muutti asenteita epävarmemmiksi. Leningradin rintaman tapahtumilla yleensäkin oli suomalaisiin paljon suurempi vaikutus kuin itärintaman eteläosista tulevilla tiedoilla.²⁶ Kaiken kaikkiaan sodanvastainen toiminta Suomessa oli Saksan muihin liittolaismaihin verrattuna hyvin vähäistä. Järjestäytyntä vastarintaliikettä ei ollut lainkaan, ainoastaan muutamia hajanaisia metsäkaartilaisryhmittymiä. Ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä hallitus kyllä oli pidättänyt noin kaksituhatta sodanvastustajaa.²⁷

Armeijan syvissä riveissä suhtautuminen noudatti siviiliväestön parissa havaittavaa, puoluesidonnaisuuden mukaan kulkevaa linjaa, joskin ilmeisesti rintamasotilaat keskimäärin tarkastelivat Suomen mahdollisuuksia siviilejä aavistuksen verran optimistisemmin. Rintamakomentajien joukossa oli paljon jääkäreitä, joiden ajatteluun saksalaisella sotilaskoulutuksella oli ollut suuri vaikutus. Usko Saksan sotilaalliseen ylivertaisuuteen istui tiukassa ja esimerkiksi Leningradin valloitusta ja Muurmannin radan katkaisemista tarkasteltiin lähinnä sotilastekniseltä kannalta ottamatta huomioon niihin liittyviä poliittisia tekijöitä. Omien aseiden menestys oli vahvistanut tätä suhtautumistapaa, eikä asemasotaan ryhmittymistä ja päämajan haluttomuutta offensiiviseen sodankäyntiin aina hyväksytty. Tämän suuntauksen edustajia oli paljon myös nuoremmassa upseerikunnassa, jonka ajatteluun vaikuttivat yleinen kommunisminvastaisuus, AKS-läinen nationalismi Suur-Suomi-haaveineen ja hyvät henkilökohtaiset suhteet saksalaisiin.²⁸

Saksalaiset ja sankarikansa

Suomen ja Saksan suhteisiin vaikuttaneista taustatekijöistä tärkein oli maiden keskinäinen riippuvuus toisistaan. Suomella oli Saksan sodankäynnin ja politiikan kannalta kiistaton ja huomattavakin kokonaisstrateginen merkitys. Lähes Leningradin esikaupunkialueilla asemasotaansa käynyt Suomen armeija oli Saksan Pohjoisen armeijaryhmän rinnalla toinen leuka niistä pihdeistä, jotka

26 Mielialoista kotirintamalla ks. esim. Favorin-Heinonen 1972, 161–169; Jutikkala 1997, passim.

27 Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 196.

28 Mielialoista rintamalla ks. esim. Salminen 1976, passim; Upseeripiirien hyvistä suhteista saksalaisiin ks. esim. Österman 1966, 142; Peltovuori 1975, 25.

sulkivat puna-armeijan sotalaivoilta pääsyn Itämerelle ja näin osaltaan turvasi Saksan sotataloudelle elintärkeän rautamalmin saannin Ruotsista, Lapissa ja Baltiassa olevien saksalaisten joukkojen huoltoreitit ja Saksan sukellusvenelaivaston koulutusalueet. Samalla Suomen armeija tietysti sitoi suuren määrän puna-armeijan joukkoja alueelleen ja näin kevensi Saksan kokonaistaakkaa itärintamalla. Lappi ja Pohjois-Suomi puolestaan tarjosivat Saksalle Petsamon nikkeli-kaivosten tuotannon ja tukialueen hyökkäyksille Neuvostoliittoon sotamateriaalia Jäämerellä kuljettavia liittoutuneiden laivasaattueita vastaan. Lisäksi alueen hallussapito sulki liittoutuneilta yhden mahdollisen mairinnousrintaman Välimeren alueen ja Ranskan länsirannikon lisäksi. Suomen taistelu Saksan rinnalla varmisti myös Ruotsin pysymisen puolueettomana, mikä puolestaan oli Saksalle välttämätöntä miehitetyn Norjan vuoksi. Taloudelliselta kannalta Suomi oli Saksalle merkittävä nikkelin ohella erityisesti kuparin, kobolttin, molybdeenin, rikkikiisun ja puun tuottajana.²⁹

Jos oli Suomi Saksalle tärkeä, ei Suomi olisi voinut kuvitellakaan käyvänsä sotaa ilman suuremman aseveljen apua. Suomen ulkomaankaupasta peräti 90 prosenttia tapahtui Saksan ja sen liittolaisten ja satelliittien kanssa. Suomella ei ollut omasta takaa rautaa, terästä, hiiltä tai öljyä. Lisäksi maa tarvitsi joka vuosi kolmasosan viljastaan, 200 000–250 000 tonnia, ulkomailta, ja valtaosa tästä määrästä tuli juuri Saksasta. Samaten Suomen armeijan varustaminen tapahtui saksalaisilla aseilla. Unohtaa ei sovi myöskään saksalaisten joustavia maksujärjestelyjä, joiden avulla suurin osa tavarasta saatiin luotolla, jota ei sitten sattuneesta syystä koskaan tarvinnut maksaa takaisin. Strateginen riippuvaisuus oli vielä taloudellistakin suurempi; Suomenlahden etelärannikkoa hallussaan pitänyt Saksan pohjoinen armeijaryhmä sitoi suuria venäläisvoimia Leningradin alueelle ja suojaasi Suomea sivustahyökkäyksiltä, maan pohjoisosien puolustus taas oli 20. Vuoristoarmeijan vastuulla. Tarvittaessa Saksa olisi pystynyt Etelä-Suomen alueella mittaviin sotilasoperaatioihin Itämeren laivastonsa ja Baltiaan sijoitettujen ilmavoimiensa avulla. Oli selvää, että Saksan taloudellisten ja mahdollisesti sotilaallistenkin vastatoimenpiteiden uhka toimi Suomen rauhanpolitiikan tehokkaana hillitsijänä.³⁰

Suomi oli ainoa Saksan puolella taisteleva demokraattinen maa. Kaiken lisäksi se talvisodan vuoksi nautti laajaa kansainvälistä arvonantoa. *Heldenvolk* oli bolshevisminvastaisen muurin ainoa kansanvaltainen tiili, jonka propaganda-arvon varsinkin Hitler ymmärsi. Itsenäisyytensä puolesta kamppailevaa, perinteisessä saksalaismielisyydessään ja kommunisminvastaisuudessaan järkkämätöntä Suomea ei ollut tarvinnut pakottaa tarttumaan aseisiin, ja siksi sen asevelilojaaliuteen myös luotettiin. Suomen osanotto omasta vapaasta tahdostaan oli näyttävä propaganda-argumentti, eikä sitä haluttu pilata vaatimalla liit-

29 Suomen merkityksestä Saksalle ks. esim. Polvinen 1979, 242–243, 296; Menger 1988, 165; Salewski 1979, 327; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 429; Terä 1967, 83, 96–101.

30 Suomen taloudellisesta, varusteluteollisesta ja strategisesta riippuvuussuhteesta Saksaan ks. esim. Terä 1967, passim; Pihkala 1982, 91–102; Menger 1988, 164; Jägerskiöld 1981, 300; Salewski 1979, 388–389; Ilkka Seppinen 1983, 218, 237; Visuri-Forsberg 1992, 219; Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 521.

tosopimusta, josta ei olisi irronnut mitään konkreettisia lisähyötyjä. Tämä propaganda-arvo myös kasvoi sitä mukaa, kun Saksa itse ja sen muut liittolaiset ajautuivat sodankäynnissään yhä pahempiin vaikeuksiin. Erityisesti akselikumppani Italian romahduksen jälkeen Suomi muodosti eräänlaisen ”vapaahetken aseveljeyden näyteikkunan”³¹, jota saksalaiset mielellään muulle maailmalle esittelivät.³² Lievää tyytymättömyyttä sen sijaan aiheutti Suomen kieltäytyminen osallistumasta Leningradin-vastaiseen offensiiviin, mutta luvatussa ”kädenlyönnin” tapahtumatta jäämisen aiheuttama huono omatunto ja painopisteen siirtyminen itärintaman eteläosiin oli saanut saksalaiset luopumaan pidemmälle menevistä toimenpiteistä. Sotilaallisessa mielessä suomalaiset olivat osoittautuneet huomattavasti muita Saksan liittolaisia pätevämmiksi ja hyödyllisemmiksi, eikä tätä haluttu turhaan sotkea.

Hitlerin adjutanttin, majuri Gerhard Engelin muistiinpanojen mukaan diktaattori kyllä oli nähnyt Suomen ja Saksan yhteistyön mahdolliset kitkakohdat selkeästi jo tammi-helmikuun vaihteessa 1941, siis jo silloin, kun Suomi sai ensimmäiset tiedot Saksan aikeista hyökätä Neuvostoliittoon:

”Partneriudesta tulisi vaikea, koska Suomi haluaisi pysyä vapaana sopimuksista, ei missään tapauksessa rikkoo välejä Amerikan kanssa, ei mahdollisuuksien mukaan Englanninkaan kanssa. Se on hänelle (Hitlerille) samantekevää. He ovat rohkea kansa, ja siellä on hänellä ainakin varma sivustasuojia puhumattakaan siitä, että aina on hyvä omistaa aseveljiä, jotka ovat kostonhaluisia, ja se on pantu merkille. Poliittisesti täytyisi olla varovainen. Kansa on herkkätuntoista, eikä sitä voi holhota, kuten täytyy menetellä slovakien kanssa.”

Suomalaisten talvisodassa ja jatkosodan alkukuukausina osoittamaa sotilaallista kuntoa Hitler ihaili vilpittömästi.³³ Tammikuussa 1942 diktaattori oli todennut Saksan päämajassa vierailleelle Heinrichsille loistavasti taistelleen Suomen olevan ”ilman sopimustakin todellinen liittolainen”. Saksan tapana ei ollut pyytää muita maita taistelemaan puolestaan. Sitä, joka taisteli yhteisen asian puolesta kuin Suomi, ei varmasti jätettäisi oman onnensa nojaan, oli Hitler vakuutellut.³⁴ Eräässä pöytäkeskustelussaan huhtikuussa 1942 hän puolestaan totesi, että olisi huomattavasti viisaampaa pitää tällainen sankarikansa liittolaisena kuin yrittää liittää sitä osaksi Saksan valtakuntaa, koska siitä tulisi vain kompli-

31 Tämän osuvan termin on lanseerannut saksalaistutkija Manfred Menger. Ks. Menger 1988, 165. Mengerin mukaan Tuomo Polvinen oli termin alkuperäinen isä.

32 Demokraattisen Suomen propaganda-arvosta Saksalle ks. esim. Jokipii 1988, 626–627; Jägerskiöld 1981, 336; Menger 1988, 165; Ekberg 1991, 155. Suomalaisessa tutkimuksessa on usein korostettu Hitlerin arvaamattomuutta ja sitä, kuinka poliittiset arvovaltanäkökohdat ja kostonhimo petollisia liittolaisia kohtaan hallitsivat hänen ajatteluaan. Vaikka nämä elementit kiistatta olivat keskeisiä diktaattorin ajattelussa, havaitsee niistä hyvin harvoin jälkiä hänen Suomen-politiikassaan, jota pikemminkin voisi kuvata harkitsevaksi ja joustavaksi. Vrt. esim. Jägerskiöld 1981, 336; Polvinen 1980, 57–58.

33 Suomennettu siteeraus Sakari Virkkusen Mannerheim-biografiasta. Virkkunen 1989, 83. Ks. myös Warlimont 1962, 158–159; Charles Bloch 1992, 379; Hillgruber 1983, 349. Saksan eri yhteiskuntapiirien suhtautumisesta Suomeen talvisodan aikana ks. Peltovuori 1975, 97–112.

34 Killinen 1983, 170.

kaatioita³⁵. Mannerheimin syntymäpäivillä 1942 hän totesikin Rytille suomalaisten olevan Saksan ainoita todella luotettavia ystäviä. Voimavaroihinsa nähden Suomi oli tehnyt itsenäisyytensä puolustamiseksi ja bolshevismiin torjumiseksi enemmän kuin mikään muu kansa, eikä siltä enempää voitu kohtuudella vaatiakaan, oli diktaattori lausunut.³⁶ Nämä mielenilmaukset on kuitenkin ensi kädessä ymmärrettävä ilmauksina siitä omista intresseistä lähtevästä mielenkiinnosta, joka Hitlerissä Suomea kohtaan heräsi hänen lyötyä lukkoon suunnitelmansa Neuvostoliittoon hyökkäämisestä. *Mein Kampf*issa tai kokonaan ulkopolitiikalle omistetussa ”Hitlerin toisessa kirjassa” Suomea ei nimittäin edes mainita³⁷.

Sodan aikana Suomella oli saksalaisten ajattelussa yleisemminkin muihin liittolaisiin verrattuna tietynlainen erikoisasema, joka kävi ilmi erityisesti siinä, että Saksa näki vaivaa pitääkseen suhteet aidosti hyvinä, ei vain julkisuuteen suunnatuissa diplomaattisissa julistuksissa. Suomalaisten rinnalle Hitlerin ajattelussa tässä suhteessa nousi oikeastaan vain Romania, jonka diktaattori Antonescu Hitler arvosti jopa niin suuresti, että asettui tukemaan tätä omia ideologisia liittolaisiaan vastaan, kun fasistinen Rautakaarti yritti tammikuussa 1941 tehdä Bukarestissa vallankaappauksen. Stalingradin katastrofin, jonka suurena osatekijänä saksalaiset pitivät romanialaisten joukkojen heikkoja suorituksia, tuloksena Romanian arvonanto alkoi Hitlerin päämajassa kuitenkin vähitellen laskea.³⁸

SS:n tiedustelupalvelu *Sicherheitsdienst*in (SD) teettämässä mielipidetutkimuksissa kävi ilmi, että Saksan kansa piti vain suomalaisia tasaveroisina liittokumppaneina. Saksa ei puuttunut Suomen sisäisiin asioihin eikä yrittänyt tyrkyttää sille kansallissosialismia. Saksan Suomelle myöntämä erikoisasema ja saksalaisten pyrkimys ”olla siivosti” kontakteissaan suomalaisten kanssa aiheutti sen, että Suomessa oli aseveljeyden parina ensimmäisen vuotena vaikeaa päästä selville natsihallinnon todellisesta luonteesta. Vasta Saksan jouduttua sotilaallisiin vastoinkäymisiin suomalaisille alkoi kirkastua hitaasti ja kivuliaasti, että saksalaiset ajoivat myös täällä vain omia tavoitteitaan ja ettei heitä juurikaan Suomen kansallinen etu liikuttanut. Erityisen vastenmielisenä koettiin Saksan toiminta Norjassa, Tanskassa ja Virossa, ja esimerkiksi lähettiläs T.M. Kivimäki jaksoi ja uskalsi koko sodan ajan pienen valtion edustajaksi hatunoston arvoisella sinnikkyydellä kerta toisensa jälkeen protestoida saksalaisten miehityspolitiikkaa. Suomen kannalta oli kiusallista taistella samalla puolella sellaisen valtion kanssa, joka jatkuvasti nöyryytti veljeskansoja ja polki niiden oikeuksia sekä osoitti halveksuntaa demokratiaa ja kulttuuria kohtaan.³⁹

Toki Saksan johdosta löytyi kriittistäkin suhtautumista Suomeen: juutalaispropagandaansa kiviseen maaperään Suomessa kylvänyt SS-valtakunnanjohtaja Himmler ja propagandaministeri Goebbels olivat tyytymättömiä eivätkä ym-

.

35 Picker 1951, 64, 92; Ekberg 1991, 153; Peltovuori 1975, 110; Hillgruber 1983, 350.

36 Turtola 1994, 285–286.

37 Hillgruber 1983, 346.

38 Romanian asemasta Hitlerin ajattelussa ks. esim. Hillgruber 1960, 661.

39 Salewski 1979, 385–387; Sandström 1991, 122.

märtäneet Hitlerin suvaitsevuuatta pientä pohjoista aseveljeä kohtaan. Varsinkin sosialidemokraattien hallitsevaan asemaan Suomessa epäluuloisesti suhtautunut Goebbels katsoi kuitenkin, ettei suomalaisilla ollut mitään käytännön edellytyksiä irtautua sodasta. NSDAP:lla ja SS:llä oli joitakin kaavailuja Suomen suunnalla, mutta niin kaiken ylempien tasojen tuen kuin suomalaisen kansallissosialistisesti suuntautuneen vastarakkautensa puuttuessa ne jäivät varjonyrkeilyiksi. Erityisesti SS:n piirissä eläteltiin silti toiveita siitä, että Suomen demokraattinen julkisivu romahtaisi kunhan vain yhteinen voitto Neuvostoliitosta varmistuisi⁴⁰. Lapin saksalaisjoukkojen komentaja kenraali Eduard Dietl oli pettynyt Lapin sotatoimien jämähtämiseen ja suomalaisten osastojen vetämiseen takaisin pois pohjoisesta, mutta sotilaallisena realistina ymmärsi tilanteen. Kaiken kaikkiaan Dietl suhtautui suomalaisiin kuitenkin hyvin positiivisesti. Hänellä oli suorat ja hyvät suhteet Hitleriin, ja hän oli jo kesällä 1942 luvannut tarvittaessa vaikuttaa diktaattoriin Suomen hyväksi⁴¹. Euroopan-laajuista liittojärjestelmää kaavailut Ribbentrop haikaili liittosopimuksen perään, mutta Hitlerin tuki jäi saamatta. Valtakunnanmarsalkka Hermann Göringiä muodollisen liittosopimuksen puuttumisenkaan ei haitannut; hän piti Suomea yhtä kaikki ”Saksan parhaana ja luotettavimpana liittolaisena”.⁴² Saksan johtavista sotilaselimistä OKW otti kontakteissaan Suomen päämajaan aina myös poliittiset tekijät huomioon. Se edusti Suomen suuntaan näkemystä, että Saksa selviäisi Neuvostoliiton lyömisestä yksinkin, ja että Suomen rooli rajoittui vihollisdivisioonien sitomiseen itärintamaan pohjoisosalle. Sen sijaan maavoimien esikunta OKH, jolla ei ollut rasitteenaan pakkoa poliittisiin pohdiskeluihin, toivoi Suomen aktiivista osallistumista hyökkäyssodankäyntiin saksalaisten oman kuorman keventämiseksi.⁴³

Saksalaiset myös pitivät maiden välistä suhdetta niin erikoislaatuisena, ettei liittosopimustaan oikeastaan senkään vuoksi tarvittu. He korostivat yhdessä aseveljinä käytyjen taistelujen moraalista velvoittavuutta, joka sitoi maat yhteen ainakin yhtä voimakkaasti kuin muodollinen liittosopimus. Suomalaisten moraalisen velvollisuudentunteen lisäksi katsottiin näissä oloissa täysin riittäväksi, että Hitler oli julkisesti todennut operaatio Barbarossan käynnistyessä saksalaisten sotivan ”liitossa suomalaisten kanssa” ja että Suomi oli liittynyt Antikomintern-paktiin. Myös suomalaisten avoimuus ja avuliaisuus olivat sitä luokkaa, ettei aihetta epäilykseen juuri ollut. Ilman liittosopimustakin poliittinen kontakti oli läheinen. Ulkoministeri Rolf Wittingin ja opetusministeri Antti Kukkosen kautta aivan huipputasonkin tiedot kulkivat avoimesti Saksan lähetystyöhön, eikä eduskunnasta auliita ”takuumiehiä” puuttunut. Yleensäkin suoma-

40 Loock 1976, 700.

41 Kaarlo Hillilän muistiinpanot 27.–28.5.1942. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavaltaisen Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

42 Peltovuori 2000, 133, 144–146; Talvelan raportti Mannerheimille 20.2.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Goebbels Tagebücher 3., 4., 5. ja 8.2.1943. Hyvä esitys Goebbelsin suhtautumisesta Suomeen ks. Wegner 2001, 329–351.

43 Ks. esim. Killinen 1983, 162. Saksan sotilasjohdon organisaatiosta ja sotilasesikuntien keskinäisistä toimivaltajärjestelyistä ks. esim. Polvinen 1979, 301; Bullock 1958, 415; Gemzell 1965, 335–336.

laisen yhteiskunnan ylimmät kerrokset olivat pitäneet huolen siitä, että suhteet Saksan olivat kunnossa. Esimerkiksi Suomalais-Saksalainen Seura, jonka johdokunnassa istui suuri joukko entisiä tai nykyisiä ministereitä ja kansanedustajia sekä muiden alojen kärkinimiä, oli koko sodan ajan kulttuurivaihdon siivellä tehnyt eräänlaista epävirallista ulkopoliittikkaa vakuuttaen saksalaiset merkittävien suomalaistahojen halusta ylläpitää mahdollisimman läheisiä suhteita maiden välillä.⁴⁴

Merkittävintä oli, että Saksan tärkeimmät yhteyspaikat Suomessa olivat NSDAP:hin kuulumattomien ”vanhan koulun” miesten, karriääridiplomaatti Wipert von Blücherin ja karriääriupseeri Waldemar Erfurthin hallussa. Asemaansa erityisoloja ja kansallista omaleimaisuutta kunnioittavina he toimivat ikään kuin maltillistavina suodattimina esimiestensä Ribbentropin ja Keitelin usein jyrkällekin Suomen-politiikalle. Voikin sanoa juuri heidän toimintansa hyvin usein luoneen sen ulkopoliittisen liikkumavaran, jossa Suomen erillisotatteesi saattoi elää ja hengittää. Katsoessaan jonkin tietyn esimiestensä Suomeen kohdistuvan toimen epätarkoituksenmukaiseksi he eivät epäröineet tuoda kantaansa julki. Tästä syystä heihin kohdistettiin sekä AA:ssa että Saksan sotilasjohdossa myös kritiikkiä. Uransa Hitlerin aikana luonut korkeiden upseerien nuorempi polvi oli jo 1941 kyseenalaistanut termillä *die alte Jungfer* (ikäneito) kuvailemansa Erfurthin sopivuuden yhteysupseerin paikalle. Siirtyessään Saksan maavoimien esikunnan OKH:n viidennen päämajoitustestarin paikalta Mikkeliin Erfurth oli jo 62-vuotias (s. 1879) ja todellisena Saksan vanhan armeijan kasvattina edusti aivan toisenlaisia perinteitä ja aatemaailmaa kuin nuoremmat kenraalit. Perusteellisen sotilaskoulutuksen ja tiukkojen kunniakäsitusten ohella Erfurthilla oli myös humanistista sivistystä aina Tübingenin yliopistossa suoritetun tohtorintutkinnon verran. Ehkäpä tästä syystä OKW:n epäilijätkin uskoivat hänen kaikesta huolimatta olevan juuri sopiva henkilö yhteistyöhön ”diiva Mannerheimin” kanssa. Erfurth onnistui tehtävässään erinomaisesti ja kehitti sotavuosina luottamukselliset suhteet niin Mannerheimiin, tärkeimpään päivittäiseen keskustelukumppaniinsa esikuntapäällikkö Heinrichsiin kuin lähettiläs Blücheriinkin. Hänen Mikkeliin tulonsa jälkeen ei Saksan lähetystön yhteydessä toimineilla sotilasasiamies eversti Horst Kitschmannilla ja laivastoasiamies kommodori Reimar von Boninilla enää juurikaan ollut vaikutusta maiden välisiin suhteisiin. Sotilaallisena informaatiokanavana OKW:n ja Hitlerin suuntaan Erfurthin merkitys oli ylivoimainen.⁴⁵

Asemapaikallaan jo vuodesta 1935 toiminut Saksan Helsingin-lähettiläs Blücher (s. 1883) edusti hankin kovin toisenlaista maailmaa kuin erityisesti Ribbentropin ulkoministerikaudella *Auswärtiges Amt*in rekrytoidut nuoret jäsenkirjadiplomaatit. Virastona AA:lle oli ominaista tietty jatkuvuus, eikä se monissa suhteissa ollut muuttunut paljoakaan siirryttäessä ensin keisarivallasta Weimarin tasavaltaan ja sitten Kolmanteen valtakuntaan. Tämän pysyvyyden

44 Jokisipilä 1999b, 20–25; Liukkonen 2002, 125–126; Perko 1971, 70.

45 Mannerheimin ja Erfurthin suhteesta ks. esim. Jägerskiöld 1981, 94–95; Erfurth 1951, 176, 257; Lehmus 1971, 208; Lehmus 1967, 235–236.

takeena oli ollut ennen kaikkea tiukka rekrytointipolitiikka, jonka tuloksena ministeriön henkilökunnasta enemmistö oli aatelista syntyperää olevia, evankelista uskoa tunnustavia, taloudellisesti varakkaita ja useimmiten korkean laki- tai sotilaskoulutuksen saaneita konservatiivisia uradiplomaatteja. ”Ei tule unohtaa sitä, että diplomaatiassa ovat pään lisäksi aina näytelleet tärkeää roolia kaksi muuta ”peetä” (perimä ja pankkitili)”, kuvasi AA:n toiminnasta kirjoittanut Walter Zechlin tätä ilmiötä osuvasti vuonna 1935.⁴⁶ Tähän ryhmään Blücherkin kuului. Ribbentropin tultua ulkoministeriksi AA:n henkilöstöpolitiikka muuttui selvästi. Enää eivät ammatillinen pätevyys, aristokraattinen tausta ja yhteiskunnalliset yhteydet olleet tärkeimpiä rekrytointikriteerejä, vaan kansallissosialistinen maailmankatsomus ja oikeat rotuideologiset mielipiteet. Tavoittelemaansa täydellistä muutosta aiempaan Ribbentrop ei kuitenkaan missään vaiheessa saanut toteutettua, sillä hän oli riippuvainen juuri esimerkiksi Blücherin kaltaisten karrääridiplomaattien asiantuntemuksesta ja kokemuksesta.⁴⁷

Helsingin-lähetystön lehdistöattasea Hans Metzger oli lähes 30 vuotta nuorempi kuin Blücher ja liittynyt NSDAP:hin vuonna 1933. Näin häntä voi pitää edustavana esimerkkinä Ribbentropin aikana ulkoministeriön palvelukseen rekrytoidusta uudesta diplomaattisukupolvesta. Hänen kommentistaan saa hyvän kuvan Blücherin sukupolven ja nuorempien diplomaattien maailmankatsomuksellisista eroista. Metzger kuvaili esimiästään ”kaikkinaiseen saivarteluun taipuvaiseksi keisarinajan alamaiseksi” Mecklenburgista, jossa ”kellotkin kävivät taaksepäin”. Ribbentropin, joka hänkin piti Blücheriä ajattelultaan kangistuneena *Kaiserreichin* reliikkinä, halveksuva suhtautuminen alaiseensa olikin Saksan ulkoministeriössä eräänlainen julkinen salaisuus. Blücher kuitenkin sai pitää paikkansa AA:ssa vuosina 1938 ja 1943 tehdyissä suurissa uudelleenjärjestelyissä, jossa korkeimmat virkapaikat lähes täysin puhdistettiin weimarilaisen professionaalidiplomatian edustajista. Blücher tunsii asemamaansa ja sen tärkeät henkilöt niin hyvin, ettei Ribbentropilla ollut asettaa hänen tilalleen ketään esimerkiksi Saksan Rooman-lähettiläänsä Hans-Georg von Mackensenin kaltaista henkilöä, joka samalla olisi ollut sekä kokenut ja pätevä diplomaatti että tinkimätön kansallissosialisti.⁴⁸

Lopuksi on lausuttava myös muutama sananen valtakunnanulkoministeri Ribbentropista itsestään, joka tässä käsiteltävänä olevassa prosessissa tietysti näyttelee hyvin keskeistä osaa. Toisin kuin suurimmalla osa muista Kolmannen valtakunnan johtohenkilöistä, Ribbentropin kansallissosialistinen herätys oli varsin myöhäistä perua. NSDAP:n jäseneksi hän liittyi vasta 1932, eikä hän voinut leveillä muistoilla puolueen taisteluvuosilta. Hitler oli nostanut hänet asemaansa vastalahjaksi tarvittavan suhdeverkoston luomiseen liittyneistä henkilökohtaisista palveluksista. Ribbentropin ulkopoliittinen pätevyys rajoittui lähin-

46 AA:n henkilöstön koostumuksesta ks. esim. Döscher 1987, 306; Hill 1967, 566; Jacobsen 1999, 58–61; Charles Bloch 1992, 56–63.

47 Döscher 1987, 309; Seabury 1951, 533–535; Zechlin 1935, 74; Jacobsen 1985, 171–199.

48 Ks. esim. Metzger 1986, 82–83, 154–155, 249, 269; Blücher 1950, 122–123, 176–177, 193, 296–299, 380; Die Weizsäcker-Papiere, 208–210, 372; Weizsäcker 1950, 280–281, 300–301; Jacobsen 1999, 58–62.

nä viinikauppiaana hankittuun kansainvälisen työkokemukseen ja kielitaitoon. Lisäansiona hänellä vielä tuolloin oli takanaan Kolmannen valtakunnan todellisen mahtimiehen *Reichsführer-SS* Heinrich Himmlerin tuki. Osaksi Hitler oli Ribbentropin nimityksellä myös tähdännyt Konstantin von Neurathin, Ulrich von Hasselin ja Herbert von Dirksenin kaltaisten konservatiivisten aristokraattidiplomaattien muodostaman sisärenkaan vaikutusvallan murentamiseen ulkoasianhallinnossa. Tässä hän onnistuikin, sillä Ribbentrop teki kaikkensa muuttaakseen AA:n mallikelpoiseksi kansallissosialistiseksi virastoksi ja miehitti ministeriön avainpaikat puolueveteraaneilla ja SS-johtajilla. Oman esikuntansa *Dienststelle Ribbentropin* 74 virkailijasta hän nimitti ulkoministeriön tehtäviin peräti 28. Oli selvää, että muuttuneessa tilanteessa uuden ulkoministerin linjauksiin kriittisesti suhtautuneet vanhat karriäridiplomaatit joutuivat pahaan paitsioasemaan. AA:n toimintaa Ribbentropin kaudella leimasikin voimakas vastakkainasettelu tämän ryhmän ja ulkoministerin välillä.⁴⁹

Ribbentrop oli johtanut *Dienststelle Ribbentropiaan* vuodesta 1934 alkaen. Ulkopoliittisiin erikoistehtäviin keskittyneen viraston työkenttä oli ollut laaja ja monenkirjava. Hitler käytti sitä erityisesti silloin, kun jokin asia piti hoitaa ohi AA:n virallisten kanavien. Ribbentrop osoittautui tässä työssään niin menestykselliseksi, että Hitler nimitti hänet ensin ensimmäiseksi ulkopoliittiseksi neuvonantajakseen vuonna 1937 ja sitten ulkoministeriksi helmikuussa 1938. Hitlerin luottamus ja hyvät suhteet Himmleriin takasivat hänelle NSDAP:sta ja sen sisäisistä valtataisteluista riippumattoman ja vahvan aseman. Hänen vaikutusvaltansa oli huipussaan vuosina 1938–1940. Tämän jälkeen hänen suosionsa Hitlerin silmissä alkoi laskea ja hänestä tuli yhä enemmän vain yksi ulkopoliittikan alan käskyjen toimeenpanijoista muiden joukossa.⁵⁰ Ribbentropin omien ulkopoliittisten visioiden kulmakivenä oli ajatus ”euroaasialaisesta mannerblo-kista” eli Saksan, Italian, Neuvostoliiton ja Japanin muodostamasta liittokunnasta. Siksi hän alunperin vastusti hyökkäystä Neuvostoliittoon ja myös suosittelee sodan aikana useaan kertaan Hitlerille sen poliittista päättämistä.⁵¹ Osaksi tästä Neuvostoliitto-myönteisyydestä lienee johtunut myös hänen esimiästään kylmäkiskoisempi suhtautuminen Suomeen, joka Saksan aseveljenä oli yhtenä esteenä Moskovan kanssa tehtävän sovinnon tiellä.

Mannerheim muuttaa suuntaa

Neuvostojoukot olivat 19.11.1942 alkaneella vastahyökkäyksellään onnistuneet murtamaan Stalingradia puolustaneiden romanialaisjoukkojen linjat sekä kaupungin pohjois- että eteläpuolella. Tällä valtavalla pihtiliikkeellä puna-ar-

49 Ks. esim. Broszat 1981, 296–297; Döscher 1987, 153, 157; Jacobsen 1999, 58–61; Seabury 1951, 532–555; Weizsäcker 1950, 300–301.

50 Ribbentropin noususta Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikan huipulle ks. esim. Kley 1996, passim; Jacobsen 1999, 80–81; Seabury 1951, 535–537; Charles Bloch 1992, 51–55; Neulen 1987, 30; Michalka 1978, 491–492.

51 Ribbentropin suhtautumisesta idänsotaretkeen ja Neuvostoliittoon ks. esim. Ribbentrop 1953, 261; Martin 1976, 103, 111; Michael Bloch 1994, 331.

meija saartoi 22 vihollisdivisioonaa kaupungin sisäpuolelle, eivätkä saksalaiset yrityksistään huolimatta pystyneet murtamaan tätä saartorengasta. 10.1.–2.2.1943 käyty ratkaisutaistelu päättyi vielä elossa olleiden 90 000 saksalaisen ja romanialaisen sotilaan antautumiseen. Kaatuneina ja sairauksiin kuolleina heitä oli jäänyt Stalingsradiin lähes 150 000. Samoihin aikoihin puna-armeijan Kaukasuksella aloittama vastahyökkäys johti läpimurtoon ja rintaman siirtymiseen peräti 350 kilometriä takaisin kohti länttä.⁵²

Myös itärintaman keskiosissa Rzevissä ja Velikije Lukissa neuvostojoukot aiheuttivat saksalaisille raskaita tappioita ja pakottivat nämä vetäytymään. Maaliskuuhun 1943 mennessä rintama oli palautunut suurin piirtein samaan paikkaan kuin Saksan kesähyökkäyksen alkaessa 1942. Saksan ja sen liittolaisten tappiot olivat valtavat: yhteensä noin 75 divisioonaa oli jouduttu pyyhkimään pois vahvuudesta. 12. tammikuuta 1943 alkoi neuvostojoukkojen hyökkäys myös Pähkinälinnaan ulottuvaa, Leningradin maayhteydet katkaisevaa *Heeresgruppe Nordin* rintamaa vastaan. Saksalaiset menettivät Pähkinälinnan ja Leningradiin aukeni n. 10 km leveä käytävä, jota venäläiset eivät kuitenkaan yrityksistään huolimatta onnistuneet laajentamaan. Joka tapauksessa Saksa sai haudata toiveet Leningradin valtauksesta lopullisesti. Tosin Hitler vielä maaliskuun 13. päivänä antoi käskyn ryhtyä valmisteluihin kaupungin valtaamiseksi, mutta sen toteuttamiseen ei milloinkaan päästy.⁵³

Psykologisessa mielessä Stalingrad oli yksi toisen maailmansodan suurista käännekohdista, ellei jopa suurin. Saksan kärsimä valtava tappio käänsi mielialat nousuun erityisesti tietysti Neuvostoliitossa, mutta myös muissa liittoutuneissa. Saksan liittolaiset ja puolueettomat maat joutuivat tarkastamaan käsityksiään Hitlerin joukkojen ylivertauudesta, ja Saksassakin usko *Führerin* kykyihin sodanjohtajana jos ei nyt romahtanut niin ainakin horjui vakavasti. Psykologinen käänne ei kuitenkaan ollut sama asia kuin sotilaallinen. Vaikka saksalaisten kilpeen oli tullut pahanlaatuinen lommo, oli ratkaisevin tekijä kokonaisuhtälössä kuitenkin ennallaan: Hitlerin horjumaton vakaumus jatkaa taistelua viimeiseen patruunaan. Yhä ilmeisemmäksi käyvä kriisi ei pelottanut Kolmannen valtakunnan johtajaa, vaan pikemminkin hänen itseluottamuksensa vain kasvoi sen myötä. Hän ikään kuin etsi kriisejä sen sijaan että olisi pyrkinyt välttelemään niitä, koska uskoi tämän tuovan uutta voimaa ja voitonvarmuutta. Tämä oli hänen menestysresepteistään vanhin, joka oli osoittanut tuloksellisuutensa jo kesällä 1921 NSDAP:n sisäisissä valtataisteluissa. Stalingrad kyllä oli merkinnyt strategista käännettä, mutta sen käytännön seurauksia ennustettaessa tuli olla varovainen. Ison-Britannian pääministeri Winston Churchill tajusi tämän: ”Tämä ei ole vielä loppu. Tämä ei ole vielä edes lopun alkua. Mutta ehkäpä tämä on alun loppu.”⁵⁴

52 Philippi-Heim 1962, 177–192; Kehrige 1992, 86–110; Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg VI, 1024–1060; Kershaw 2001, 544–550.

53 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg VI, 898–906; Johansson 1998, 340–341; Polvinen 1979, 141–142, 241; Churchill 1989, 657–659; Ziemke 1959, 242; Seppälä 1991, 41.

54 Fest 1973, 905, 910; Jacobsen 1961, 210.

Oli selvää, että sodan kulku herätti myös Suomessa levottomuutta. Valtion Tiedotuslaitoksen mielialatutkimusten mukaan Saksan Stalingradissa kärsimä tappio horjutti vakavasti suomalaisenkin yleisön uskoa Saksan voittoon. Eräiden arvioiden mukaan se oli voimakkaimmin suomalaisten mielipiteisiin vaikuttanut tapahtuma koko sodan aikana.⁵⁵ Voimakkuudestaan huolimatta tämä yleinen mielialakäännös tapahtui kuitenkin vain asteittain eikä saanut väestön keskuudessa konkreettisia ilmaisuja esimerkiksi oppositiohenkisen poliittisen aktivoitumisen muodossa. Samalla tämä käänös kuitenkin oli kiistaton tosiasia, joka johtoblokin oli ulkoisten ärsykkeiden ohella otettava toiminnassaan huomioon.

Ensimmäisenä reagoi itärintaman sotilaallisesta tilanteesta parhaiten perillä ollut marsalkka Mannerheim. Hän lähetti jo 15.1.1943 kenraali Talvelalle Berliiniin ohjeen, jonka mukaan Suomen erikoisaseman, ts. maan käymän taistelun erillisyyden suursodasta, esille tuleminen ei olisi ”meille nykyoloissa vahingoksi”. Oli pyrittävä osoittamaan Suomen käyvän omaa erillistä sotaansa ilman liittoa Saksan kanssa. Lopputaistelujen jo riehussa Stalingradissa Talvela 26.1. matkusti Suomeen puhumaan Saksan itärintaman tilanteesta Mannerheimin ja presidentti Rytin kanssa.⁵⁶ Seuraavana askeleena Mannerheim pyysi tammi-kuun 29. päivänä Saksan 20. Vuoristoarmeijan komentaja Dietliltä takaisin neljää saksalaisille alistetuista viidestä suomalaispataljoonasta. Dietl oli kuitenkin haluton luopumaan Lapin oloissa taisteluarvoltaan saksalaisia paremmista suomalaissotilaista, varsinkin kun osastojen pienuuden huomioiden kyseessä oli selkeästi vain rivien väliin kätkeyty epäluottamuslause Saksaa kohtaan.⁵⁷

Suomen valtiolaivan uudesta kurssista päätettiin jo Stalingradin kukistumista seuranneena päivänä, helmikuun 2. päivänä, Mikkelissä Mannerheimin isännöimässä kokouksessa, johon Helsingistä olivat saapuneet Ryti, pääministeri Rangell, puolustusministeri Walden ja valtiovarainministeri Tanner. Huomionarvoista on, ettei ulkoministeri ollut kokouksessa lainkaan läsnä. Ulkopoliittisen Saksan-suuntauksen kärkinimeksi mielletyn Wittingin aika alkoi olla ohitse; hänelle ei ollut käyttöä uuden toimintalinjan toteuttamisessa. Osasyynä olivat myös ulkoministerin ja kokouksen isännän heikot välit. Mannerheim ei ollut peitellyt Wittingiä kohtaan tunteensa vastenmielisyyttä; hän oli jopa Erfurthille todennut, että Witting ymmärsi sodankäynnistä ”yhtä vähän kuin Aleksanteri Suuren hevonen”⁵⁸. Eversti Aladár Paasosen esittämästä sotilaallisesta katsauksesta kävi selvästi ilmi, että Saksan asema oli peruuttamattomasti heikentynyt. Suursota oli saapunut ratkaisevaan käännekohtaan, eikä Saksalla enää ollut toivoa Neuvostoliiton voittamisesta tai edes sovintorauhasta. Sisären-

55 Favorin-Heinonen 1972, 161–169; Perko 1971, 160, 173. Valtion Tiedotuslaitos ennakoiti itärintamalla tapahtumassa olevaa käännettä antamalla Stalingradin jälkeen julkaisutarkastajille ja lehdistölle ohjeet ”jatkuvan ryssittelyn” ja venäläisten solvaamisen välttämisestä.

56 Talvela 1977, 207.

57 Mannerheimin kirje Dietlille 19.1.1943. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 502. KA; Ziemke 1959, 242; Polvinen 1979, 241–242; Jägerskiöld 1981, 339–340; Menger 1988, 165; Klink 1958, 405.

58 Killinen 1983, 171. Mannerheimin ja Wittingin huonoista väleistä ks. myös Jägerskiöld 1981, 300–301; Lehmus 1967, 225–226.

gas tuli koko päivän kestäneiden neuvottelujen jälkeen siihen tulokseen, että Suomen olisi pyrittävä irtautumaan kohti tappiota kulkevasta sodasta. Neuvostoliiton kanssa olisi pyrittävä luottamuksellisiin suhteisiin, vaikka se saattaisikin merkitä Itä-Karjalasta luopumista. Rauhantilan palauttamisen Suomen ja Englannin välille uskottiin olevan helpompaa. Kaikkien rauhanaloitteiden ennakkoodellytyksenä oli kuitenkin Saksan suostumus, sillä aseveli oli kaikista vastoinkäymisistään huolimatta yhä hyvin voimakas ja saattoi aiheuttaa omille teilleen pyrkivälle Suomelle raskaita seuraamuksia.⁵⁹

10. helmikuuta Blücher keskusteli ulkoministeri Wittingin kanssa ”kaikkialta maailmasta” saapuvista Suomen erillisrauhaa koskevista tiedoista. Witting toteasi liittoutuneiden pyrkivän hyödyntämään lähestyvää presidentinvaalia ja Saksan itärintamalla kärsimien tappioiden aiheuttamaa huolestumista saadakseen Suomen irrottautumaan sodasta. Tällainen agitaatio ei kuitenkaan ollut tehnyt minkäänlaista vaikutusta. Witting korosti, ettei kukaan hallitusta kritisoineistaakaan kansanedustajista ollut tuominnut tähän asti noudatettua ulkopoliittikkaa, puhumattakaan että olisi pystynyt ehdottamaan sille jotain realistista vaihtoehtoa. Tilanteen selkeyttämiseksi Suomen Washingtonin-lähettiläs Hjalmar Procopé tulisi toimittamaan alivaltiosihtööri Sumner Wellesille Suomen ulkopoliittikkaa koskevan asiantuntijamuiston. Witting lupasi toimittaa tästä kopion myös Blücherille.⁶⁰ Ainakaan Suomen ulkoministerin käytöksen perusteella Blücherillä ei siis ollut mitään syytä epäillä Suomen aseveliuskollisuutta.

Tie sotakabinetin sodasta irtautumista koskevasta periaatepäätöksestä käytännön toimintaan oli kuitenkin pitkä ja täynnä vaarallisia kuoppia. Tehtävä kaiken kaikkiaan oli äärimmäisen vaikea. Rauhan oli nimittäin samanaikaisesti oltava Moskovan näkökulmasta tyydyttävä, taattava Suomen itsenäisyys ja vieläpä tarjottava toteuttamiskelpoinen irtautumisväylä aseveljeydestä. Mikäli odotettaisiin liian kauan, vetäisi Saksa Suomen mukanaan kadotukseen, mikäli taas kiirehdyttäisiin liikaa, olivat riskinä Hitlerin sotilaalliset vastatoimet. Kaiken lisäksi valtaosa kansasta oli tiedotuspimennon vuoksi autuaan tietämätön maan sotilaspoliittisen tilanteen ratkaisevasta heikkenemisestä. Tehokkaan sensuurin ja tietoisien mielipiteiden ohjailun vuoksi sillä ei ollut selkeätä käsitystä siitä, kuinka riippuvainen Suomi oli Saksan ase-, elintarvike- ja muista toimituksista. Vaikka Stalingradin käänne olikin vaikuttanut mielialoihin negatiivisesti, ei tämän käänteen kohtalokkuutta myös Suomen kannalta juurikaan käsitetty, olihan oma hyvin varustettu ja taistelukykyinen armeija vielä hyvissä asemissa osin kaukana vanhojen rajojen itäpuolella. Suurimmalla osalla ihmisiä asemasotavaiheen arki jatkui muuttumattomana ilman, että minkäänlaiset hälytyskellot olisivat ryhtyneet heidän ajatuksissaan soimaan. Ennen rauhanaloit-

59 Tanner 1952, 12–17; Mannerheim 1952, 360–361; Polvinen 1979, 202–203; Tarkka 1987, 70–71; Paavolainen 1989, 226; Turtola 1994, 272.

60 Blücher AA:lle 10.2.1943, ADAP. Serie E. Band V, 196. Suomen erillisrauhasta todella liikkui runsaasti kansainvälisiä spekulatioita näihin aikoihin. Esimerkiksi Budapestissa Suomen sotilasasiamies eversti Walter Horn kirjasi päiväkirjaansa ”koko maailman puhuvan edessä olevasta Suomen erillisrauhasta”. Ks. Walter Hornin päiväkirja 19.2.1943. Eversti Walter Hornin päiväkirjat 1940–1944, mikrofilmi F 42/2. SA.

teita Suomen johdon olikin pyrittävä saattamaan maan uhkaava tilanne laajempien kansalaispiirien tiedoksi. Totutusta marssijärjestyksestä poiketen tätä ei suinkaan ottanut hoitaakseen pääministerin alainen Valtion Tiedotuslaitos, vaan päämaja ja Tannerin johtama sosialidemokraattien puolueenvosto.

Vaikeudet alkavat

”Aina ovat diktaattorit sortuneet”

Mannerheim lähetti eversti Aladár Paasosen antamaan eduskunnalle saman ”ehdottoman realistisen” sotilaspoliittisen katsauksen, jonka tämä oli 3.2. esittänyt sisärenkaalle Mikkelissä. Paasosen teki tehtäväksi sopivan hänen sotilaaksi poikkeuksellisen laaja poliittinen kokemuksensa. Hän oli toiminut sotilas-asiamiehenä Berliinissä ja Moskovassa, presidentti Kallion adjutantina ja Suomen valtuuskuntien jäsenenä niin Moskovan neuvotteluissa syksyllä 1939 kuin Kansainliiton yleiskokouksessakin 1940 sekä neuvotellut talvisodan aikana Ranskassa aseavusta. Paasosen mukaan Mannerheim evästi häntä tehtävään toteamalla: ”Antakaa nyt noitten edustajien kuulla kunniansa, älkääkää säästäkö ruutia sillä useimmat heistä ovat syylliset siihen että me olemme siinä missä olemme”. Mannerheimin mukaan nykyinen tilanne olisi ollut vältettävissä, mikäli kansanedustajat eivät olisi estäneet maanpuolustuksen rakentamista.⁶¹

Paasosen esitystä eduskunnan suuren valiokunnan huoneeseen saapuivat 10.2. kuulemaan lähes kaikki edustajat. Myös puolustusministeri Walden oli läsnä. Kokoomuksen J.O. Ikola on päiväkirjamaistiinpanoissaan kuvannut sekä Paasosen esitystä että sen herättämiä reaktioita laajasti. Hänen mukaansa Paasonen aloitti osoittamalla kartalta, miten puna-armeijan talvioffensiivi oli pakottanut saksalaiset perääntymään pitkiä matkoja Orelin, Kurskin, Harkovin ja Donin seuduilla kuten myös Kaukasiassa, monin paikoin kesähyökkäyksen alkupisteen taaksekin. Stalingradissa Saksan liittolaisineen oli menettänyt taistelukyvyttömiksi noin 60 divisioonan verran joukkoja.

Neuvostoliitto oli vahvistunut muutenkin. Siperiaan siirretty sotateollisuus valmisti kuukaudessa noin 1200 lentokonetta ja 1000 panssarivaunua. Saksalaisten tekniikkaa ja sodankäyntiä opiskellut venäläinen sodanjohto oli nyt taktiselta osaamiseltaan ainakin samaa luokkaa kuin saksalaisilla. Hitlerin kannalta tulevaisuus näytti synkältä. ”Aina ovat diktaattorit sortuneet”, ennusteli Paasonen. Neuvostoliiton menestyksellinen talvihyökkäys oli osoittanut kesäoffensiivin päätyttyä tehtyjen laajojen kotiutusten olleen Hitleriltä selvä virhe. Vastavetona Saksa kyllä oli mobilisoinut kaksi miljoonaa miestä, mutta ne oli koulutettava ennen rintamalle siirtoa. Lisäksi venäläisillä oli vielä Moskovan eteläpuolella reservissä noin 20 koskematonta divisioonaa.

.
61 Paasonen 1954, 136; Mannerheim 1952, 415–416.

Paasonen kertoi kansanedustajille, että niin Saksan sodanjohdo kuin suomalaisetkin olivat varoittaneet Hitleriä siirtämästä hyökkäyksen painopistettä Etelä-Venäjälle, mikä pidensi rintamaa 600 kilometrillä ja jätti satojatuhansia saksalaisia vaikeiden huoltoyhteyksien taakse Volgalle. Tästä aiheutuneeseen sotilaalliseen katastrofiin verrattuna Saksan vaikeudet Pohjois-Afrikassa olivat toisarvoisia. Saksalaiset olivat kyllä olleet hyvin lähellä saavuttaa sotilaalliset tavoitteensa itärintamalla, mutta Hitler oli väliintulollaan sekoittanut sodanjohdon suunnitelmat. Sukellusvenesodassa Saksalla kyllä oli ollut menestystä. Suomea ajatellen tämä ei kuitenkaan tiennyt hyvää. Korkeat upotusluvut pitäisivät Englannin sivussa Manner-Euroopasta ja päävastuu Saksan torjumisesta pysyisi Neuvostoliitolla. Moskovan asema liittolaisten joukossa oli niin vahva, ettei se tulisi kuuntelemaan muiden ohjeita järjestäessään välejäan Saksan puolella taisteleiden pienten valtioiden kanssa. Paasonen kehottikin valmistautumaan siihen, että Suomen täytyisi tehdä ”vielä toinen Moskovan rauha”. Tämä olisi kuitenkin vain välirauha, jota seuraisi ”draaman kolmas näytös” – Englannin johdolla Keski- ja Itä-Euroopassa käytävä sota Neuvostoliittoa vastaan! Saattaisi käydä niinkin, että Neuvostoliitto ja Japani taistelisivat liitossa Englantia ja Yhdysvaltoja vastaan. Joka tapauksessa Saksan toivo suursodassa oli mennyt.

Kansanedustajien suhtautuminen Paasonen ajatuksiin oli jakautunutta. Huolellisesti vaalittu kansallisen yksimielisyyden julkisivu kätki alleen eduskunnassa jo tapahtuneen jaon sodan ja rauhan kannattajiin. Saksalaismieliset ja sodan jatkamista kannattaneet oikeistoedustajat olivat hyvin närkästyneitä ja keskeyttivät Paasonen useaan otteeseen välihuudoillaan. Oikeiston arvovaltaisın mies, kokoomuksen Edwin Linkomies tivasi esityksen päätyttyä Waldenilta, kuinka korkea-arvoinen upseeri saattoi sortua tällaiseen defatistiseen ennusteluun. Pääasiassa sosialidemokraateista ja ruotsinkielisistä muodostunut rauhanoppositioryhmä sitä vastoin oli tyytyväinen, kävivätpä sosialidemokraatit Sylvi-Kyllikki Kilpi ja Väinö Voionmaa sekä maalaisliiton rauhanmiehet Uno Hannula ja Lennart Heljas everstiä kädestä pitäen kiittämässä. Paasonen yritti päästä puheisiin oikeistonkin kanssa, mutta Ikolan mukaan esimerkiksi kokoomuslainen tinkimätön Saksan-ystävä Mikko Hurta kieltäytyi edes tervehtimästä häntä.⁶²

Blücher tiedotti AA:lle Paasonen saaneen esiintymisestään moitteet ja Heinrichsin matkustaneen Helsinkiin hälventämään esitelmän synnyttämää paniikkivaikutusta. Oli kuitenkin laskettava sen varaan, että Paasonen pessimistiset lausumat nyt kulkeutuisivat kansanedustajien kautta koko maahan. Wittingiltä saamiinsa tietoihin viitaten Blücher kertoi Suomen sotilasjohdossa Mannerheimista alkaen vallitsevasta levottomuudesta. Rintamalla ja siviilien joukossa mieliala oli kuitenkin hyvä.⁶³

62 J.O. Ikolan päiväkirjamaistiinpanot 10.2.1943. Vaasan maakunta-arkisto; Paasonen 1954, 135–136; Jokisipilä 1999b, 80–90; Linkomies 1970, 135; Frietsch 1945, 479–482; Uino 1991, 125; Perko 1971, 156; Myllyniemi 1985, 207–209; Mannerheim 1952, 415–416; Lehmus 1967, 102. Mannerheim on muistanut esitelmän ajankohdan väärin todetessaan sen tapahtuneen 9.2.1943.

63 Blücherin sähkö nro 357 AA:lle 16.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183414; Blücher Tagebuch 16.2.1943. KA.

”Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan”

Helmikuun 14. päivänä Suomen sosialidemokraattisen puolueen puolueenuevosto käsitteli maan asemaa sodassa Stalingradin tapahtumien pohjalta. Se hyväksyi Tannerin valmisteleman julkilausuman, jonka olennaisimmassa kohdassa todettiin:

”Kuultuaan selostukset maamme ulkopoliittisesta ja sisäpoliittisesta asemasta Sosialidemokraattinen Puolueenuevosto, aikaisemmin esittämänsä kannan mukaisesti selittää, että Suomen nykyinen sota talvisodan jatkona on puolustustaistelua, johon kansamme vastoin tahtoaan on ollut pakotettu ryhtymään. Sen tarkoituksena on maamme vapauden ja itsenäisyyden turvaaminen. Se on siten erillinen sota, joten me emme ole osallisia suurvaltain välisessä kamppailussa emmekä taistele kummankaan suurvaltaryhmän tavoitteiden puolesta. Se seikka, että Suomi Saksan rinnalla taistelee samaa vihollista, Neuvostoliittoa, vastaan, ei muuta tätä tosiasiaa. Siitä johtuu myös, että Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan, milloin siihen sopiva hetki ilmaantuu ja sen vapaus ja itsenäisyys on turvattu.”

Kun julkilausumassa vielä painotettiin Suomen läheistä suhdetta Yhdysvaltoihin ja pohjoismaihin, joskin ystävälliset ja korrektit suhteet myös Saksaan mainiten, aiheutti se runsaasti kohua. Vaikka se julkaistiin vasta 16.2. Helsingin Sanomissa, tiedotti hyvät lähteet omaava Blücher asiasta Berliiniin jo presidentinvaalipäivän iltana 15.2. Julkilausuma sai runsaasti julkisuutta aina ulkomaita myöten. Esimerkiksi Stockholms Tidningenin Helsingin-kirjeenvaihtaja Bertil Svahnström piti sitä käänteentekeväenä aloituksena julkisessa rauhankeskustelussa.⁶⁴

Seuraava päivä kului Blücheriltä tilanteen kuumeisessa selvittelyssä, josta hän illalla raportoi *Auswärtiges Amtiin*. Tavatessaan Wittingin lähettiläs protestoi sosialidemokraattien julkilausumaa ja käytti kovempaa kieltä kuin milloinkaan aiemmin. Tällaiset julistukset vaikuttivat hyvin epäedullisesti ja saattaisivat maksaa tuhansien saksalaisten sotilaiden hengen. Vaikka maiden välillä ei ollut liittosopimusta, Suomi ei voinut irtautua veren sinetöimästä aseveljeydestään Saksan kanssa ”kuin jostain yksityisestä liiketoimesta”. Bolshevikkien ollessa vallassa olivat ajatukset vapauden ja itsenäisyyden turvaamisesta epärealistisia.

Witting, jolle asia oli perin kiusallinen, painotti, ettei tällaisella yhden puolueen ”teoreettisella tuotteella” ollut mitään tekemistä Suomen virallisen politiikan kanssa. Blücher totesi julkilausuman ajankohdan väkisinkin synnyttävän sen vaikutelman, että puolue näin halusi kytkeä presidenttiehdokkaansa Rytin omaan ulkopoliittiseen ohjelmaansa. Witting lupasi, että sisäinen kuohunta vaimentuisi presidentinvaalin ja sitä seuraavan hallitusremontin jälkeen. Wittingin mukaan erillisrauhapohdiskelut olivat turhia, sillä niin USA kuin Englantikin

64 Tanner 1952, 28–29; Voionmaa 1971, 214; Blücherin sähke nro 116 AA:lle 15.2.1943, ADAP. Serie E. Band V, 238 (alaviite 2); Polvinen 1979, 262; Soikkanen 1977, 158; Svahnström 1944, 303.

pitivät Suomen kohtaloa sen itsensä ja Neuvostoliiton välisenä asiana.⁶⁵ Muista lähteistään Blücher kuuli, että puolueuuvoston vasemmistoradikaalijäsenet olivat jälkikäteen lisänneet julkilausumaan sen raskauttavimman lauseen. Hallitus oli jo reagoinut asiaan ja pääministeri Rangel tuli vaatimaan asiasta selvitystä Tannerilta.⁶⁶

Samaan aikaan Ribbentrop pommitti asiasta Kivimäkeä, johon hän jo vanhastaan suhtautui tietyllä epäluulolla. Ulkoministeri kertoi julistuksen tehneen kovin huonon vaikutuksen Hitleriin ja samoin tulevan käymään myös saksalaisten sotilaiden kohdalla. Julistus herättäisi ihmetystä Saksan liittolaisissa ja tarjoaisi vihollismaiden propagandanikkareille hyvän keinon Saksan heikkouden todisteluun. Kivimäen asia yllätti koko lailla ”housut kintuissa”, sillä hän kuuli koko julistuksesta nyt ensimmäistä kertaa. Närkästynyt lähettiläs tiedustelikin ulkoministeriöltä syytä julistuksen julkaisemiseen ja pyysi seuraavan kerran vastaavaa sattuessa ilmoittamaan asiasta heti puhelimitse. Kivimäki sai kuunnella Ribbentropin kahden tunnin esitelmän Saksan voiton varmuudesta ja sen elintärkeästä merkityksestä koko Euroopalle. Suomen hallituksen, jolla sentään oli sensuuri käytössään, olisi tullut estää tällaisen lausunnon julkaiseminen. 20.2. Kivimäki sai Ribbentropilta vielä toisenkin asiaa koskevan ripityksen siitä, kuinka epäreilua peliä Suomi pelasi.⁶⁷

”250 parasta saksalaisdivisioona” ja Euroopan kohtalo

Sosialidemokraattien puolueuuvoston julistus liittyi vahvasti kulisseissa kuumimmillaan olleeseen presidentinvaalikamppailuun. Ryti oli valittu vuoden 1940 vaaleissa virkaansa vain kesken kauttaan edesmenneen presidentti Kyösti Kallion kauden jäljellä olevaksi ajaksi, ja näin oli maaliskuussa 1943 pidettävä uusi presidentinvaali. Vaali päätettiin toimittaa vuoden 1940 tavoin käyttäen vuoden 1937 valitsijamiehiä, koska normaalien valitsijamiesvaalien järjestäminen olisi sotaoloissa ollut äärimmäisen hankalaa. Ensin näytti siltä, ettei Rytillä ilmaantuisi vastaehdokkaita, mutta vuoden 1942 lopulla alkoi nousta esille myös Mannerheimin nimi. Hänen ehdokkuutensa takana oli monenkirjavaa joukkoa, mm. ruotsalaisen kansanpuolueen ja maalaisliiton kansanedustajia, sotilasjohtoa sekä pieni kansallissosialistinen ryhmittymä. Ne pitivät sotilaalli-

65 Blücherin sähkö nro 349 AA:lle 16.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183411–183412; Blücher 1950, 334–335; Polvinen 1979, 263–264; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 427.

66 Blücherin sähkö nro 358 AA:lle 16.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183415; Blücher Tagebuch 16.2.1943. KA.

67 Kivimäen kaksi eri sähköä Berliinistä 17.2.1943. UM Eba 1943 Berliini; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohdat 368–371 (17.2.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Tanner 1952, 28–29; Polvinen 1979, 262–263. Himmlerin henkilääkärin, mystisen lääkintäneuvos Felix Kerstenin mukaan Ribbentrop suhtautui Kivimäkeen hyvin epäluuloisesti. Valtakunnanulkoministeri oli hänen kuulleensa todennut Suomen lähettilään olevan ”pasifistikonna”, Saksan vihollinen ja halveksuvan ”Führerin suuria aatteita”. Kuultuaan Kivimäen kaiken lisäksi puolustaneen juutalaisia Ribbentrop oli jopa harkinnut pyytävänsä Suomen hallitusta kutsumaan hänet takaisin. Vrt. Kersten 1947, 165–166.

sen ja poliittisen johdon keskittämistä yksiin käsiin välttämättömänä. Toiset uskoivat sen johtavan rauhantunnusteluihin, toiset taas näkivät siinä takeen sodan jatkamiselle. Mannerheim itse ei ollut suostumustaan antanut, mutta Walden oli käynyt asiaan liittyviä keskusteluja monien tahojen kanssa. Mannerheim asetti ehdokseen etukäteisen varmuuden valinnasta. Kun tämä ehto ei täyttynyt, ilmoitti hän vaalipäivän aamuna, ettei hän ollut käytettävissä. Ryti valittiin 269 äänellä kolmestasadasta mahdollisesta.⁶⁸

Myöhään 16.2. illalla lähettämässään sähkeessä Ribbentrop kehotti Blücheriä tekemään ensi tilassa onnittelukäynnin Rytin luo. Lähettilään tuli todeta vaalituloksen osoittavan kansan seisovan yhtenäisenä rintamana noudatetun politiikan takana ja vievän näin pohjan Yhdysvaltojen, Englannin ja Ruotsin erillisrauhapropagandalta. Oli valitettavaa, että sosialidemokraattien epämiellyttävä julkilausuma oli nyt heikentänyt tätä vaikutusta. Kaikki varomattomat lausunnot vahvistaisivat vihollista moraalisesti. Blücherin tuli tehdä Rytille selväksi, että Euroopan kohtalo riippui Saksan ja sen liittolaisten käymästä bolshevisminvastaisesta taistelusta. Saksan tappio merkitsisi myös Suomen loppua, sillä mikäli ”250 parasta saksalaisdivisioonaa” eivät pystyisi pitämään Staliniä poissa Euroopasta, siihen eivät pystyisi Yhdysvallat tai Englanti mistään pohjoismaisesta yhteenliittymästä puhumattakaan. Saksa ei halunnut puuttua Suomen sisäisiin asioihin tai uhata sen poliittista tai taloudellista itsenäisyyttä, vaan päinvastoin taisteli myös suomalaisten puolesta ja antoi heille jatkuvasti elintarvikeapua.

Itärintaman eteläosassa tapahtuneen läpimurron Ribbentrop laittoi liittolaisjoukkojen kokemattomuuden ja saksalaisjoukkojen vähyyden tiliin. Rintama tulisi pian vakiintumaan, kun valtavia tappioita kärsineiden venäläisten olisi pakko lopettaa eteneminen. Keväällä uusin joukoin ja asein sitten toteutettaisiin *Führerin* käsky bolshevismiin täydellisestä hävittämisestä. Saksa tulisi kaikissa olosuhteissa voittamaan sodan. Liittoutuneiden maihinnousuyrityksiä ei tarvinnut pelätä, siitä pitivät huolen Euroopan mantereen uhanalaisiin paikkoihin keskitetyt runsaat saksalaisjoukot ja liittoutuneiden tonnistoria yhä tehokkaammin harventava Saksan sukellusveneese. Nyt tuli vain pysyä rauhallisena ja pitää noudatetusta poliittisesta linjasta kiinni ilman kompromisseja. Blücher sai ohjeet puhua myös Wittingin ulkoministerinä pysymisen puolesta. Kivimäki oli saanut kuulla samat asiat Ribbentropilta Berliinissä jo aiemmin.⁶⁹

Helmikuun 17. päivän illalla Blücher tiedotti Berliiniin Rytin kanssa hetkeä aiemmin käymästään keskustelusta. Ryti oli myöntänyt sosialistien julkilausuman olleen sopimaton ja epäonnistuneesti muotoiltu, mutta painotti, että hallituksessa kysymystä sodasta irtautumisesta ei ollut käsitelty. Rytin kuuleman mukaan julkilausumankin tarkoituksena oli ollut vain irtisanoutua valloitusodasta. Blücherin viittauksen saman päivän Suomen Sosialidemokraatin pääkir-

68 Hirvikallio 1958, 104–123; Uino 1991, 113–134; Jokisipilä 1997, 18–23; Turtola 1994, 267–270; Antti Hackzell T.M. Kivimäelle 25.1.1943. Antti Hackzellin kokoelma, kansio 6. KA.

69 Ribbentropin sähke nro 207 Blücherille 16.2.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064103–H064105; Ks. myös ADAP. Serie E. Band V, 238 (alaviite 2).

joitukseen, jossa sopivan ajankohdan löytäminen sodasta irtautumiseen nimettiin yhdeksi Suomen politiikan tärkeimmistä kysymyksistä, Ryti ohitti ilman kommentteja. Blücher ehdotti, että joku johtavista sosialisteista esittäisi julkisen oikaisun. Ryti lupasikin puhua asiasta puhemies Väinö Hakkilan kanssa. Ryti totesi, että uuden hallituksen virkaanastujaisjulistuksesta kävisi joka tapauksessa ilmi, ettei se kannattanut julkilausumassa hahmoteltua politiikkaa. Blücher ei täysin luottanut Rytin vilpittömyyteen asiassa, ja hän tiedotti *Wilhelmstrasselle* vain ajan mittaan selviävän, oliko julkilausuma todella niin viaton kuin presidentti väitti. Ryti myönsi, että vain Saksa pystyi suojelemaan Suomea Neuvostoliitolta, joskin Euroopan kannalta paras vaihtoehto olisi Saksan ja Englannin sovinto. Hän oli huolissaan itärintaman kehityksestä, mutta ei ollut joutunut pessimismin valtaan eikä pitänyt Paasosen arvioita oikeina. Suomen kannalta Rytin mukaan tärkeintä oli se, ettei Leningradin seudun taistelussa luovutettaisi enää yhtään enempää alueita.⁷⁰

Sosialistien julkilausumaa pohdittiin Saksassa myös AA:n ulkopuolella. Propagandaministeri Goebbels kirjasi 17.2. päiväkirjaansa sen osoituksena uusista osittain Saksan-vastaisista virtauksista Suomessa. Sosialisteilta tietysti ei voinut odottaakaan mitään ylitsevuotavia ystävydensanoja, mutta Suomen tilannetta oli seurattava tarkkaan, ettei tulisi ikäviä yllätyksiä.⁷¹ Saksan sodanjohdossa sen paremmin sosialistien julkilausumalla kuin Paasosen esitelmälläkään sen sijaan ei vaikuta olleen suurempaa vaikutusta. 18.2. OKW jyräsi Dietlin vastaväitteet ja määräsi tämän luovuttamaan Mannerheimin pyytämät saksalaiskomennossa olleet suomalaiset pataljoonat takaisin.⁷²

”Saksan valtakunta ei ole mikään Punainen Risti”

Lähettiläs Blücher pohti keinoja suomalaisten ruodussa pitämiseksi. Kuinka estää Suomea lähtemästä omille teilleen, kun juridisesti sitova liittosopimus puuttui? Hän piti parhaana lähestymistapana suomalaisten moraaliseen velvollisuudentuntoon vetoamista, koska heille moraalinen side oli juridisia pykäläiä velvoittavampi. ”Saksan ja Suomen välillä ei ole musteella kirjoitetun liiton juridista sidettä, vaan verellä sinetöidyn aseveljeyden moraalinen side”, hahmotteli lähettiläs toimintalinjaansa sähkeessään *Auswärtiges Amtiin*. Samalla hän kuitenkin varoitti julkistamasta tätä määritelmää, ettei se propagandakäytössä degeneroituisi pelkäksi tyhjäksi iskulauseeksi.⁷³ Toisena toimenpiteenä hän suosittelisi Saksan elintarvikeavun määrän julkistamista. Hän pyysi tarkkoja tietoja Saksan toimituksista ja ehdotti, että Saksa pyytäisi Suomea itseään julkistamaan nämä tiedot. Julkistaminen voitaisiin tehdä maaliskuun alun kauppaneu-

70 Blücherin sähke nro 365 AA:lle 17.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183417–183418; Blücher Tagebuch 17.2.1943. KA; Ks. myös ADAP. Serie E. Band V, 238.

71 Goebbels Tagebücher 17.2.1943; Peltovuori 2000, 164.

72 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (KTB OKW) 1941–1945. Band III:1943/1., 138–139 (18.2.1943); Polvinen 1979, 242.

73 Blücherin sähke AA:lle 19.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183432; Polvinen 1979, 264.

vottelujen yhteydessä esimerkiksi Saksan kauppaneuvotteluvaltuuskunnan johtajan lähettiläs Schnurren haastattelussa. Myös sotilaallisen sekä siviilisektorin teräs-, bensiini- ja öljytoimitusten ”propagandistista hyödyntämistä” oli syytä harkita, suositteli Blücher.⁷⁴

Blücher ei kuitenkaan uskonut pelkän propagandan riittävän. Saksan oli vaurduttava myös siihen, että jatkuvat erillisrauhapuheet voisivat johtaa myös poliittisiin ratkaisuihin. Suomen liekanarua oli kiristettävä ja taloussopimusten aiemmasta suurpiirteisyydestä oli luovuttava. Suomen elintarvikehuollolle ja teollisuudelle välttämättömistä toimituksista olisi sovittava vain pieninä erinä kerrallaan ja lyhyiksi ajanjaksoiksi. Tämä olisi parasta vastalääkettä rauhankuumeelle ja osoittaisi suomalaisille konkreettisesti heidän ulkopoliittisen liikkumavaransa rajat. Menettelyn perusteet oli kuitenkin pidettävä suomalaisilta salassa. Lähettilään ehdotus tapasi Berliinissä otollisen maaperän, ja 2.3. *Auswärtiges Amt*n kauppapoliittisen osaston johtaja Emil Wiehl tiedusteli Blücherin näkemystä siitä, kuinka pitkälle aikavälille toimituksista olisi sovittava. Sen pohjalta Ribbentrop sitten päättäisi, sovellettaisiinko neuvotteluissa lähettilään ehdottamaa viivytystaktiikkaa. Päivää myöhemmin lähetetyssä vastauksessaan Helsinkiin saapunut Schnurre ja Blücher esittivät asetoimitusten jakamista tasaisesti koko vuoden ajalle ja vain osittaisten lupauksen antamista kaikkein tärkeimmillä toimitussektoreilla. Lisätoimitukset olisi myös tehtävä aina riippuvaisiksi uudesta harkinnasta. Suomen ulkomaankauppaa sotavuosina tutkineen Ilkka Seppisen mukaan Saksa pyrkiikin tästä eteenpäin johdonmukaisesti tiukentamaan taloudellista otettaan Suomesta. Ensimmäinen askel oli toimitusten säännöstely, jolla estettäisiin varastojen muodostuminen ja pidettäisiin aseveli haavoittuvaisena taloudelliselle painostukselle, mikäli tarvetta siihen ilmenisi.⁷⁵

Blücher esitti vaatimuksensa Wittingille 22.2. Ulkoministerin vakuutetut sosialistien julkilausuman vaikutuksen laantumisesta kaikuivat kuuroidelle korville. Blücher vaati, että uuden hallituksen olisi julkisesti todettava ”suomalais-venäläisen sodan ja saksalais-venäläisen sodan historiallisen kehityksen sulautuneen toisiinsa ja Suomen sitä kautta tulleen Saksan kanssa kohtalonyhteyteen, josta se ei voinut yksipuolisesti irtautua”. Witting ei halunnut kommentoida esitystä, koska hän ei voinut puhua tulevan hallituksen puolesta. Blücher vihjasi myös elintarviketoimitusten katkaisemisen mahdollisuuteen. Oli paradoksaalista, että samaan aikaan kun vastuulliset suomalaiset neuvottelivat Berliinissä maalle välttämättömistä toimituksista, ajoivat vastuuttomat elementit sodasta irtautumista. Wittingillä ei ollut mitään Saksan Suomelle antaman avun määrien julkistamista vastaan.⁷⁶

74 Blücherin sähke nro 395 AA:lle 20.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183435; Polvinen 1979, 264.

75 Blücherin sähke nro 422 24.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183449; Wiehlin sähke nro 262 Schnurrelle 2.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064166; Schnurren sähke nro 503 AA:lle 3.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183 483–84; Ks. myös ADAP. Serie E. Band V, 282 ja 352 (alaviite 1); Polvinen 1979, 264–265; Seppinen 1983, 170, 176–177; Menger 1988, 164; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 428, 430.

76 Blücherin sähke nro 407 AA:lle 22.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183440–183441.

AA:n lehdistöosaston varapäälikkö, lähettiläs Gustav Braun von Stumm ilmoitti 23.2. *Wilhelmstrassen* hyväksyvän Saksan Suomelle antamien toimitusten hyödyntämisen propagandassa. Soveliain foorumi olisivat suomalaisten lehtien kauppaneuvotteluja koskevat pääkirjoitukset. Lähettiläs Schnurre voisi tarvittaessa antaa täydentäviä tietoja haastatteluisa. Blücher sai AA:lta suunta- viivat, joiden mukaan se halusi Saksan toimituksia julkisuudessa käsiteltävän. Perusajatuksena oli, että Saksa halusi omista vaikeuksistaan välittämättä taata, että Suomen elintarvike-, raaka-aine- ja polttoainehuolto, teollisuustuotanto sekä armeijan aseistus pysyisivät sellaisella tasolla, että maa pystyisi käymään bolshevisminvastaista taisteluaan menestyksekkäästi. Blücher sai yksityiskoh- taisen listan määristä, joista hänen tuli ”yhteisymmärryksessä Suomen hallituk- sen kanssa” valita tarkoitukseen parhaiten sopivat. Sotatarviketoimitusten mää- riä ei listassa mainittu. AA kehotti tavaratoimisten ohella julkistaman myös sen huomattavan taloudellisen avun, jota Saksa antoi Suomelle joustavien maksu- järjestelyjen ja luottojen muodossa.⁷⁷ Ribbentrop puuttui sosialistien julkilau- sumaan vielä kertaalleen. Sähkeessään 24.2. hän korosti, että puheet lähemmäs- tä kontaktista Yhdysvaltoihin merkitsivät ”istumista kolmen tuolin väliin”, sillä Saksan lisäksi ne ärsyttivät myös Neuvostoliittoa, joka ei kaivannut liittolaisensa puuttumista omiin asioihinsa. Yhdysvallat ei voisi eikä haluaisikaan vaaran- taa suhteitaan Moskovaan Suomea auttamalla. Blücherin tuli tehdä suomalaisil- le selväksi, että sosialistien julkilausuma oli mieletön ja epärealistinen, koska se sivuutti nämä ulkopoliittiset realiteetit.⁷⁸

Kansanhuoltoministeri Henrik Ramsay piti 25.2. puheen, jonka ärsyttämään Blücher sai vielä yhden lisäajatuksen suomalaisten painostamiseksi. Ramsay oli korostanut Saksan toimituksiin verrattuna pientä Tanskan osuutta Suomen viljantuonnissa ja jättänyt mainitsematta, että kyseisten viljaerien saaminen oli ollut mahdollista vain, koska Saksa oli niistä Suomen hyväksi luopunut. Tällai- sesta pohjoismaisen linjan korostamisesta aseveljeyden kustannuksella ja takti- koinnista pääsemiseksi Blücher ehdotti, että tanskalainen vilja olisi korkeam- mista rahtikustannuksista huolimatta kuljetettava Suomeen Saksan kautta.⁷⁹

Uusia asemia tunnustellaan

Mikkelin särötöntä asevelidiplomatiaa

Saksan sodanjohdolliset järjestelyt Suomen suunnalla poikkesivat huomatta- vasti muiden kanssasotijamaiden kanssa noudatetusta menettelystä. Romania- laiset, unkarilaiset ja italialaiset joukot oli liitetty osaksi saksalaisarmeijoita sul-

77 Braun von Stummin sähke nro 233 Blücherille 23.2.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064134–H064136.

78 Ribbentropin sähke nro 375 Blücherille 24.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183447. Ks. myös AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/ H064142 ja ADAP. Serie E. Band V, 284–285.

79 Blücherin sähke nro 472 AA:lle 1.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/ 183462; Polvinen 1979, 265; Seppinen 1983, 178.

jettuina osastoina ja alistettu maavoimien esikunta OKH:lle, joka vastasi itärintaman sodanjohdosta kokonaisuudessaan. Suomen alueella OKH:lla ei kuitenkaan ollut roolia lainkaan, sillä minkäänlaista alistussuhdetta ei ollut. Lapin saksalaisjoukot ja niiden esikunta *Armeoberkommando Norwegen* oli koko muusta itärintamasta poiketen alistettu OKW:lle, ja vain viimeksi mainitulla oli kenraali Erfurthin kautta virallinen korkean tason edustus Suomen päämajassa. Poikkeavan järjestelyn syyt olivat osaksi poliittisia, osaksi maantieteellisistä seikoista ja Suomen erityisolosuhteista johtuvia. Alunperin saksalaiset olivat kyllä kaavailleet antavansa kaikki Suomen alueella toimivat joukot Mannerheimin johdettaviksi, mutta tämä ei järjestelyyn suostunut, koska olisi näin joutunut OKW:n alaisuuteen itsekin. Niinpä *AOK Norwegenin* ja Suomen päämajan yläpuolella ei ollut mitään koordinoivaa elintä, joka olisi pyrkinyt synkronoimaan näiden kahden taistelutoimintaa. Saksalaiset saattoivat esittää Suomen sotilasjohdolle ainoastaan operaatioita koskevia toivomuksia, eivät sen enempää.⁸⁰

Päämajassa Saksan-suhteiden hoidosta, joka etupäässä oli yhteydenpitoa kenraali Erfurthiin, vastasi yleisesikuntapäällikkö Erik Heinrichs. Mikkelin päämajassa yleisesikuntapäällikkö ei ollut sellainen strategisista kokonaisanalyseistä ja asioiden esittelystä ylipäällikölle vastaava keskeinen johtoporras kuin yleensä, vaan pikemminkin Mannerheimin apulainen. Toisaalta juuri Heinrichsin keskeinen rooli kontaktien hoidossa saksalaisiin sotilasviranomaisiin antoi hänelle hyvin poikkeuksellisen roolin eräänlaisena Mannerheimin omana ulkoministerinä, johon hänet olivat pätevoittäneet palvelus Jääkäripataljoona 27:ssä, opiskelu Pariisissa *Ecole Supérieure de Guerre*ssa ja 1941–1942 Saksan sotilasjohdon kanssa Mannerheimin toimeksiannosta käydyt neuvottelut yhteisestä sodankäynnistä.⁸¹

Suurvallan armeijan edustajaksi pienemmän aseveljen päämajassa Erfurth oli suomalaisille suorastaan ihanteellinen yhteistyökumppani. Hänen suhtautumisensa Mannerheimiin oli lähes jumaloivaa ja hänellä riitti ymmärtämystä Suomen erityisasemalle kenties enemmän kuin kenelläkään muulla virallisen Saksan edustajalla. Erfurth näki sotapäällikkö- ja valtiomies-Mannerheimissa positiivisessa mielessä George Washingtonin, Kustaa II Adolfin ja Ludwig XIV:n veroisen hahmon, 19. vuosisadan ”vanhan koulukunnan aristokraatin kuolemattoman perikuvan” ja ”suuren ratsuväen viimeisen edustajan”, jota ilman Suomen kansa olisi maailmansodassa tuhoutunut.⁸² 20. Vuoristoarmeijan komentaja, Hitlerin suosikkikenraali ja vakaumuksellinen kansallissosialisti Eduard Dietl katsoi Erfurthin menneen aina pehmyyteen saakka Mannerheimia kohtaan osoittamassaan joustavuudessa.⁸³ Erfurth katsoi Suomen tulleen temmatuksi maailmansotaan vastoin omaa tahtoaan ja joutuneen suurvaltojen epä-

80 Hillgruber 1960, 664–665; Doerr 1953, 275; Jokipii 1992, 235–237

81 Turtola 1988, 194–195, 197; Jägerskiöld 1981, 68–70; Killinen 1983, 231. Heinrichs ja Erfurth ystäväystyivät jokapäiväisen kanssakäymisen seurauksena ja olivat keskenään kirjeenvaihdossa sodan jälkeen. He myös tapasivat vielä kertaalleen 1950-luvulla.

82 Erfurth 1951, 5–14, 293–294; Erfurth Kriegstagebuch passim. KA; Lehmus 1971, 208–209.

83 Jägerskiöld 1981, 94–95, 341.

oikeutetun kiristyksen uhriksi. Tämän käsityksen ainakin sodan jälkeen jakoi myös Erfurthin hyvä ystävä lähettiläs Blücher, joka vuonna 1950 julkaistuissa muistelmissaan esitti professori Arvi Korhosen myöhemmin legendaariseksi tekemän määritelmän Suomesta suurpolitiikan pyörteisiin joutuneena ajopuuna. Sodan jälkeen Erfurth auliisti myönsi, että Suomi toimi syksyllä 1944 Saksan rinnalta irtautuessaan täysin oikealla ja ainoalla mahdollisella tavalla.⁸⁴

Erfurthin romantissävyyisellä uskolla Suomen asevelilojaaliuteen selittynee ainakin osaksi se, ettei hän ensin pannut merkille Paasosen esitelmää tai sosialistien julkilausumaa lainkaan. Erillisrauhavihjeitä aina valppaasti tarkkailleen Blücherin selvitellessä Helsingissä kuumeisesti julkilausuman alkuperää ja tarkoitusta kuunteli Erfurth Mikkelissä Heinrichsin puheita siitä, kuinka Mannerheim oli muutamia päiviä aiemmin ylistänyt Saksan Suomea kohtaan osoittamaa poikkeuksellista ritarillisuutta. Vihdoin 19.2. tieto julkilausumasta saavutti saksalaisenraalin, joka kyllä ymmärsi sen merkityksen. Päiväkirjaansa hän kirjoitti kyseessä olevan ensimmäinen kerta, kun erillisrauhasta puhutaan julkisesti. Erfurth ei kuitenkaan pitänyt asiaa kovin merkittävänä, ja keskusteli siitä Heinrichsin kanssa vain kerran, tällöinkin vain ohimennen ja julistuksen ajankohdan sopimattomuutta valitelleen yleisesikuntapäällikön aloitteesta.⁸⁵ Erfurth ei ylipäättäänkään pannut kovin paljon painoa Helsingin poliittisille tapahtumille.

Paasosen esiintymisestä ehti kuluu kokonainen viikko, ennen kuin Erfurth noteerasi sen. Tällä kertaa saksalaisenraali osoitti kuitenkin huomattavasti suurempaa kiinnostusta. Mikkelissä vierailut Saksan sotilasasiamies eversti Kitschmann kertoi Erfurthille täyden pessimismin vallassa esiintyneen Paasosen kehottaneen kansanedustajia varautumaan kaikkeen ja tehneen tahdittomia huomautuksia autoritäärisistä valtioista. Yleistä ihmetystä oli herättänyt se, ettei tilaisuudessa läsnä ollut ministeri Walden ollut puuttunut puheeseen. Kitschmann katsoi tämän todistavan Talvelan raporttien järkyttämän päämajan tulevaisuususkon horjumisesta. Erfurth, jonka luottamus suomalaisten sotilaskunnan sanelemaan lojaaliuteen isompaa aseveljeä kohtaan hipoi ajoittain naiiviutta, totesi saaneensa keskusteluistaan Heinrichsin kanssa pikemminkin päinvas-taisen vaikutelman. Kitschmannin väitteitä Paasosen irrottamisesta päämajan tiedusteluosaston päällikön tehtävistä hän piti täysin epäuskottavina, mitä ne tietysti olivatkin.⁸⁶

24.2. Heinrichs mainitsi Erfurthille, että Ribbentrop oli moittinut sosialistien julkilausumaa Kivimäelle. Yleisesikuntapäällikkö myönsi julistuksen ajankohdan olleen huonosti valittu, olihan angloamerikkalainen erillisrauhapropaganda ollut juuri silloin voimakkaimmillaan.⁸⁷ Lehdistöupseeriltaan Erfurth kuuli, että Paasonen oli puhunut päämajan valtuutuksella. Tämä valtuutus ei kuitenkaan ollut koskenut pessimististä loppukappaletta, jonka Paasonen oli lisännyt

84 Erfurth 1951, 18–21; Blücher 1950, 237; Korhonen 1961, 340; Lehmus 1967, 235–236.

85 Kriegstagebuch Erfurth 15., 19. ja 24.2.1943. KA; Erfurth 1951, 190; Jägerskiöld 1981, 339; Klink 1958, 405.

86 Kriegstagebuch Erfurth 16. ja 19.2.1943. KA; Jägerskiöld 1981, 339. Erfurthin hyväuskoi-suudesta suomalaisten suhteen ks. esim. Ahto 1980, 47.

87 Kriegstagebuch Erfurth 24.2.1943, KA.

jälkikäteen saatuaan Helsingissä tapaamaltaan Talvelalta hyvin synkän kuvauksen sotatilanteesta. Suomen päämaja oli välittömästi irtisanoutunut autoritääristen valtioiden historiallista lyhytikäisyyttä koskevasta loppupäätelmästä. Erfurthin luottamusta Talvelan ja Paasosen asevelilojaaliuteen nämäkään tiedot eivät horjuttaneet. Hän katsoi niin Kitschmannin kuin lehdistöupseerinsakin olevan tietoineen täysin hakoteillä.⁸⁸ Vaikka Erfurth oli rauhallinen, katsoi Paasonen itsekin katsoi parhaaksi rauhoitella pillastuneita. 27.2. hän toimitti Saksan sotilaallisen tiedustelupalvelun *Abwehrin* Suomen edustajalle Alexander Cellariukselle lyhennelmän esitelmästään osoittaakseen, että koko kohu perustui väärinkäsityksiin. Cellarius sai esitelmästä huomattavasti ”siistityn”, saksalaisille myönteisen version, josta Paasonen oli saksinut pahimmat kohdat pois. Cellarius toimitti kopion Erfurthille, joka oli lukemaansa tyytyväinen. Erfurth katsoi Paasosen joutuneen vihamiestensä henkilökohtaisen ajojahdin kohteeksi ja koko sopan johtuvan tästä.⁸⁹

Samaan aikaan kun Blücher väänsi Helsingissä Wittingin ja Rytin kanssa kättä sosialistien julkilausumasta ja kehitteli keinoja Suomen ojentamiseksi, oli Suomen sotilasjohdolla käynnissä aivan oma diplomaattinen operaationsa, joka koostui samanaikaisesta puolustuksesta ja hyökkäyksestä. Operaation puolustusosa oli Mannerheimin henkilökohtainen kirje *Reichsführer-SS* Heinrich Himmlerille, jonka Talvela toimitti perille 22.2. Siinä marsalkka kiitti Saksaa lämpimästi Suomen saamista aseista ja ammuksista. Kolme päivää myöhemmin lähettämässään vastauksessa Himmler lausui julki ilonsa siitä, että apua osattiin arvostaa. Tilaisuuden diplomaattiseen hyökkäykseen taas tarjosi valtakunnanmarsalkka Hermann Göringin 30.1. kansallissosialistien valtaannousun kymmenvuotispäivänä pitämä puhe. Göringin mukaan Neuvostoliiton heikko esitys talvisodassa 1939–1940 Suomea vastaan oli saanut saksalaiset aliarvioimaan puna-armeijan suorituskyvyn. Tosiasiassa koko sota oli ollut ”maailmanhistorian suurin naamiointi”, johon Stalin oli tarkoituksella lähettänyt puutteellisesti varustettuja ja liian vähäisiä joukkoja salatakseen Neuvostoliiton todellisen varustelutason. Suomen lehdistössä puhe leimattiin loukkaavaksi ja totuutta väristeleväksi, mutta hallitus ja ulkoministeriö pysyttelivät hiljaa.⁹⁰

Paasosen esitelmän ja sosialistien julkilausuman jäykistämässä ilmapiirissä Mannerheim tarttui hanakasti vanhan ystävänsä Göringin huonosti harkittuihin sanoihin. Niitä protestoimalla saatiin jos ei nyt huomio kokonaan siirretyksi pois Suomessa esitetyistä erillisrauha-ajatuksista niin ainakin osoitetuksi, että aseveljeä loukkaavia vaikkakin ehkä tahattomia julkisia lausuntoja esiintyi myös Saksan puolella, vieläpä aivan korkeimmalla tasolla. Sopivaa oikaisua omalla tahollaan miettinyt lähettiläs Kivimäki ehdotti, että kirjailija V.A. Kos-

88 Kriegstagebuch Erfurth 25.2.1943. KA.

89 Talvela 1977, 234; Kriegstagebuch Erfurth 10.3.1943. KA. Cellariuksesta ja Abwehrin toiminnasta Suomessa ks. Ekberg 1991, 132, 263.

90 Himmlerin kirje Talvelalle 25.2.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. Sotaarkisto (SA); Talvela 1977, 210–212; Peltovuori 2000, 159–160. Göringin teeseissä ei sinänsä ollut mitään uutta. Teoria talvisodasta Neuvostoliiton hämäyksenä oli keksitty jo syksyllä 1941 kun puna-armeijan vastarinta oli osoittautunut huomattavasti luultua kovemmaksi. Ks. esim. Weizsäcker 1950, 281–282.

kenniemi kutsuttaisiin Berliiniin valtakunnanmarsalkkaa haastattelemaan.⁹¹ Koskenniemi oli Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinnan ohella yksi näkyvimpiä Hitlerin Saksaan ja natsismiin myönteisesti suhtautuneita suomalaisen julkisen elämän edustajia. Syksyllä 1941 hänet oli valittu jopa Goebbelsin propagandaministeriön aloitteesta perustetun ”Eurooppalaisen kirjailijaliiton” varapuheenjohtajaksi.⁹²

Mannerheimin käskystä Talvela kävi Romintenin *Reichsjägerhof*issa tapaamassa Göringiä. Suomalaisten moitteista suorastaan loukkaantunut valtakunnanmarsalkka korosti, ettei hän ollut halunnut mitenkään vähätellä Suomen ansioita talvisodassa. Oli kuitenkin kiistämätön tosiasia, että Neuvostoliitto oli keskeyttänyt hyökkäyksensä salatakseen todelliset voimansa. Tarvittaessa Stalin olisi kyllä kyennyt heittämään Suomea vastaan ”20 000 lentokonettaan ja 15 000 hyökkäysvaunuaan”, uudet aseensa ja rajattomat ihmisresurssinsa. Puhumalla ”naamioinnista” hän ei suinkaan ollut tarkoittanut ”valesotaa” (*Scheinkrieg*). Göring kertasi Suomelle vuosien mittaan tekemiään suuria palveluksia ja tarjoutui antamaan Suomen lehdistölle puhettaan koskevan haastattelulausunnon.

Talvela pyrki parhaansa mukaan leimaamaan koko tapauksen väärinkäsitykseksi ja lepyttelemään kimpaantunutta keskustelukumppaniaan. Närkästyksensä huolimatta Göring halusi hyvittää tapahtuneen. Hän kirjoitti Hitlerille muistion Suomen aseistuksen puutteista ja onnistuikin hankkimaan 130 kappaletta 75 millimetrin pst-tykkeitä. Mannerheim ei innostunut ajatuksesta lähettää suomalaisia lehtimiehiä Göringin luo, koska sillä olisi saattanut olla hyvinkin haitallisia julkisuusvaikutuksia. Hän ilmoitti Erfurthille katsovansa parhaaksi jättää asian yksin saksalaisten huoleksi. Helmikuun 26. päivä, eli lähes kuukausi haastattelun jälkeen hän kuitenkin tarttui itse kynään ja pyysi kirjeessään Göringille tätä jossain toisessa puheessa korjaamaan sanojensa aiheuttamat väärinkäsitykset.⁹³

Helmikuun loppupuolen ja maaliskuun alun tapahtumat sekä erityisesti Göring-episoodi havainnollistavat hyvin sitä perustaktiikkaa, jota päämaja tästä eteenpäin suhteessa Saksaan onnistuneesti noudatti. Jo tällöin sumeilematta hyödynnettiin Suomen ja Saksan suhdetta ilmeisen korostetusti puhtaan sotilaalliselta kannalta tarkastelevan Erfurthin taipumusta aliarvioida Helsingin poliittisten tapahtumien merkitystä ja uskoa aseveljestä pelkkää hyvää. Maaliskuun 2. päivänä Erfurth lupasi puolustusministeriön yhteistoimiston päällikölle eversti Väinö Paanaselle, jääkäreitä hänkin, tukensa sotatarviketoimituksia koskevien neuvottelujen suotuisaan loppuun saattamiseksi, ja puhuikin asiasta

91 UM Berliinin-lähetystölle 23.2.1943. UM Dca Berliini 1943.

92 Koskenniemen suhtautumisesta Hitlerin Saksaan ks. esim. Hiedanniemi 1980, 47, 91; Viljanen 1967, 60–65; Paasivirta 1992, 121–122; Visuri-Forsberg 1992, 211; Ekberg 1991, 162–163.

93 Mannerheimin kirje Göringille 26.2.1943. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 503. KA; Talvelan raportti Mannerheimille 20.2.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA; Talvela 1977, 214–219; Vahe 1994, 226–227; Kriegstagebuch Erfurth 24.2.1944. KA. Göringin myötämielisestä suhtautumisesta Suomeen talvisodan aikana ks. Peltovuori 1975, 109–110.

Saksan neuvotteluvaltuuskunnan johtajalle lähettiläs Schnurrelle.⁹⁴ Tämä siis tapahtui tilanteessa, jossa Blücher oli jo esittänyt AA:lle varsin kattavan ohjelman Suomen taloudelliseksi painostamiseksi.

Etelätuulta Wittingin purjeissa

15.2.1943 pidettäväksi määrätty presidentinvaali oli merkittävä tapahtuma myös siksi, että sen jälkeen hallitus vakiintuneen käytännön mukaisesti asettaisi paikkansa käytettäväksi. Saksa luonnollisestikaan ei tyytynyt toimettomana sivusta seuraamaan hallituspaikkojen uudelleenjakoa. Mieluisan hallituksen saamiseen ja erityisesti Wittingin pysymiseen ulkoministerinä tähtäävät toimet alkoivat jo runsasta kuukautta ennen presidentinvaalia. Ribbentrop ehdotti Blücherille Rytin ja Wittingin kutsumista Saksaan vastavierailuna Hitlerin edellisenä kesänä Mannerheimin 75-vuotissyntymäpäiville tekemälle onnitteluviisitille, mutta Blücherin suosituksesta suunnitelma haudattiin presidentinvaalin läheisyyden vuoksi. USA olisi tällaisen matkan johdosta saattanut katkaista suhteensa Suomeen, mikä puolestaan olisi vaarantanut Saksan intressissä olevan Rytin uudelleenvalinnan.⁹⁵ Kuolettamalla ehdotuksen lähtökuoppiinsa Blücher teki suomalaisille suuren palveluksen, sillä jos vierailu olisi toteutettu, olisi se epäilemättä lisännyt länsivalloissa ja Ruotsissa epäluuloja Suomea kohtaan. Jos ehdotus olisi torjuttu, olisi sillä puolestaan saattanut olla kiusallisia seurauksia Suomen ja Saksan suhteille.

Tammikuun 11. päivänä Blücher raportoi Berliiniin hallituskysymyksen näkymistä. Saksan edun mukaista olisi, että nykyisistä ministereistä jatkaisivat Rangell, Witting, Walden, Tanner, Toivo Horelli, Kukkonen ja Ramsay. Pahiten vaaravyöhykkeessä oli Saksan kannalta kaikkein tärkein ministeri Witting, jota moitittiin niin kansanedustajien huomiotta jättämisestä, yksipuolisesti Saksaan nojautuvasta ulkopoliitikasta kuin pohjoismaisen ulkopoliittisen suuntauksen laiminlyömisestäkin⁹⁶. Blücher katsoi, että ennen presidentinvaalia oli tapahtuttava ”jotain, mikä ottaisi tuulen ulkoministerin vastustajien purjeista”. Tähän pelkkä Wittingin eduskuntapuhe tuskin riittäisi, ja skandinaavisen suuntauksen kannattajien alati kasvavalle ryhmälle olisi todennäköisesti pakko tehdä myönnytyksiä.

Witting itse oli esittänyt Blücherille ajatuksen peräkkäisistä vierailuista Tukholmaan, Kööpenhaminaan ja Berliiniin, mitä lähettiläs pitikin kaikille osapuolille oikeutta tekevänä ja taidokkaana. Ulkoministeri ei kuitenkaan ollut ottanut asiaa enää uudelleen esille, eikä Blücher tiennyt, oliko ajatus törmännyt Rytin ja Rangellin vastustukseen vai odottiko se vain rohkaisua Saksan puolelta. Blücher pyysikin Ribbentropilta valtuutusta kutsua Witting Berliiniin vielä tam-

94 Kriegstagebuch Erfurth 2.3.1943. KA.

95 Ribbentropin sähke nro 22 Blücherille 8.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183326; Blücherin sähke nro 58 AA:lle 9.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183327.

96 Rangellin hallituksen ja erityisesti Wittingin aseman vaikeutumisesta ks. esim. Soikkanen 1977, 152–153; Linkomies 1970, 143–144 ja Suomi 1986, 361–362.

mikuun aikana. Berliinin-matkaa ei kuitenkaan tullut irrottaa kokonaissuunnitelmasta, sillä halutun vaikutuksen aikaansaamiseksi myös vierailut Tukholmaan ja Kööpenhaminaan olivat välttämättömiä. Vajaata viikkoa myöhemmin Ribbentrop ilmoittikin Wittingin olevan Saksaan ”sydämellisesti tervetullut milloin tahansa”.⁹⁷

Hiekka Wittingin tiimalasissa oli kuitenkin kulumassa loppuun. Blücher sähköt AA:lle 20.1. saaneensa ulkoministeriltä sen käsityksen, ettei aika ennen presidentinvaalia enää riittäisi vierailun toteuttamiseen. Ribbentrop ilmoitti jättävänsä matkustuspäätöksen Wittingin omaan harkintaan ja kehotti Blücheriä luopumaan asiassa kaikista vaikutusyrytyksistä.⁹⁸ Vaikka Wittingin osakkeiden nostamiseksi suunniteltu julkisuuskampanja tältä osin epäonnistui, eivät saksalaiset vielä luovuttaneet. Ribbentrop määräsi Blücherin ottamaan asian esille onnittelukäynnillään Rytin luo ja korostamaan, miten erinomaista yhteistyö Wittingin kanssa oli ollut. Witting tunnettiin ulkomaita myöten ”yhteisen Neuvostoliiton-vastaisen poliittisen sodankäynnin” kannattajana, ja siksi ulkoministerin vaihdos tulkittaisiin Suomen ulkopoliittisena suunnanmuutoksena, varsinkin kun sitä oli ulkomaisissa puheenvuoroissa vaadittu. Lopuksi Blücherin tuli tietenkin korostaa sitä, ettei tarkoituksena ollut millään tavalla sekaantua Suomen sisäisiin asioihin!⁹⁹

Saksalaisten toiveet Wittingin virassa pysymisestä kärsivät pahan kolauksen Rytin ja Blücherin keskustelussa 17.2. Ryti myönsi Wittingin tehneen huomattavia palveluksia isänmaalle ja totesi arvostavansa tätä ihmisenä suuresti. Hänen ulkopolitiikassaan ei ollut kritisoitavaa, mutta ulkoministerin suhteet erityisesti eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaan olivat niin huonot, että hänestä oli luovuttava. Euroopan kannalta olisi parasta, että Saksa ja Englanti pääsisivät sovintoon. Blücher tiedotti AA:han, että lähiajat tulisivat osoittamaan, olisiko sosialistien julkilausuman lause sodasta irtautumisesta niin viaton kuin presidentti Ryti väitti. Rytinkään puheet eivät saaneet saksalaisia luopumaan Wittingistä. Asiaan palasivat vielä niin Ribbentrop kuin AA:n pohjoismaiden osaston päällikkö Werner von Grundherrkin.¹⁰⁰

Oli kuitenkin selvää, ettei saksalaisten takertumisella Wittingiin enää ollut vallitsevassa tilanteessa menestymisen edellytyksiä. Ulkoministeristä oli tullut ulkopoliittisen Saksan-suuntauksen henkilöitymä ja hänen katsottiin epäonnistuneen raskaasti suhteiden hoidossa USA:han ja Iso-Britanniaan. Länsivalloista ja Ruotsista oli tullut suoranaisia kehotuksia korvata hänet sopivammalla henki-

97 Blücherin sähke nro 60 AA:lle 11.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183328–183329; Ribbentropin sähke nro 131 Blücherille 14.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183333; Blücher 1950, 330.

98 Blücherin sähke AA:lle 20.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/18364; Ribbentropin sähke nro 179 Blücherille 23.1.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/18380.

99 Ribbentropin sähke Blücherille 16.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183407–183410.

100 Blücherin sähke nro 365 AA:lle 17.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183417–183418; Blücher Tagebuch 17.2.1943. KA; Blücher 1950, 335–336; Kivimäen ”Hajatietoja” Berliinistä 24.2.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Ks. myös ADAP. Serie E. Band V, 238–239 ja Polvinen 1979, 266.

löllä. Lisäksi ulkoministerin ja eduskunnan välit olivat peruuttamattomasti pillalla. Edes Wittingin ulkopoliitiikkaan sinänsä tyytyväiset ulkoasiainvaliokunnan jäsenet eivät sulattaneet hänen epämääräistä ja usein ylimieliseltä vaikuttanutta esiintymistapaansa. Kun hän kaiken lisäksi oli avoimesti todennut, ettei hän enää luottanut valiokuntaan, ei yhteistyön jatkamisen edellytyksiä ollut.¹⁰¹

Linkomiehen lyhyt kuherruskuukausi

Blücher oli Wittingin ja kansanedustajatuttaviensa kautta hyvin perillä hallituskysymyksen vaiheista. Hän tiesi sosialidemokraattien vaativan suurempaa edustusta ja maalaisliiton olevan tyytymätön nykyisiin ministereihinsä. 23.2. lähettiläs tiedotti Berliiniin Rytin muodostavan uutta hallitusta niin harkiten, ettei se astuisi virkaansa ennen maaliskuun puoliväliä. Blücher piti varmana ainakin Wittingin, Horellin, Väinö V. Salovaaran ja K.-A. Fagerholmin jäämistä syrjään uudesta ministeristöstä. Mahdollisena uutena ulkoministerinä oli mainittu ainakin Ramsay, Kivimäki ja ministeri Aarno Yrjö-Koskinen, sisäministerispekulaatioissa oli Horellin seuraajana vilahdellut Linkomiehen nimi. Blücher uskoi myös ulkoministeriön poliittisen osaston johtajan Aaro Pakaslahden olevan vaaravyöhykkeessä.¹⁰²

26.2. AA:n pohjoismaisen osaston päällikkö Werner von Grundherr sähköitti Helsingin-lähetystölle listan seikoista, jotka uuden hallituksen muodostamisessa olivat Saksalle erityisen tärkeitä. Grundherr oli yksi AA:n parhaita Suomen-tuntijoita, sillä hän oli vuosina 1926–1935 palvellut Saksan Helsingin-lähetystössä lähetystöneuvoksena. Tuolta ajalta oli perua myös hänen myönteinen perussuhtautumisensa Suomeen ja suomalaisiin, jota hän ei ollut pyrkinyt kätkemään talvisodankaan aikana. Vuonna 1888 syntynyt Grundherr oli tullut AA:n palvelukseen jo ennen kansallissosialistien valtaannousua, eikä hän ollut NSDAP:n jäsen. Kesäkuussa 1940 hän ensimmäisen sotavuoden salamasotavoittojen huumassa kyllä oli ilmeisesti uranäkymiään parantaakseen hakenut puolueen jäsenkirjaa. Puoluekanslian päällikkö Martin Bormann oli kuitenkin hylännyt hakemuksen vedoten ”hakijan selvään turhamaisuuteen, horjuvaisuuteen, aiemman kiinnostuksen puuttumiseen NSDAP:ta kohtaan sekä ilmiselvään opportunistiin”. Vaikka Grundherr hoitikin virkatehtävänsä tunnollisesti ja lojaalisti esimiästään Ribbentropia kohtaan, oli hän ilmiselvästi juuri nähin aikoihin arvioimassa käsityksiään Kolmannesta valtakunnasta uudelleen. Viimeistään syksystä 1943 alkaen hänen voikin katsoa kuuluneen siihen hiljaiseen mutta tehokkaaseen oppositioon, joka vastusti poliittisen liittosopimuksen kiristämistä Suomelta.¹⁰³

101 Soikkanen 1977, 152–153.

102 Blücherin sähke nro 349 AA:lle 16.2.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183411–183412; Blücherin sähke nro 411 AA:lle 23.2. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahteberichte 1943. 6436/H062642–H062643.

103 Grundherrin poliittinen uudelleenorientoituminen onnistui poikkeuksellisen hyvin. NSDAP-kytentöjen puuttumisen ja virka-asemansa suhteellisen näkymättömyyden ansiosta hän pääsi jatkamaan diplomaatinuraansa vielä sodan jälkeenkin. Konrad Adenauerin ensimmäisen hallituskauden aikana hän toimi Saksan Liittotasavallan lähettiläänä Ateenassa. Vuonna

Grundherr piti Rytin läheisen ystävän Rangellin pysymistä pääministerinä parempana vaihtoehtona kuin tässä yhteydessä usein mainittujen Kivimäen, Tannerin, J.K. Paasikiven tai Harri Holman nimittämistä virkaan. Uudesta ulkoministeristä puhuessaan Grundherr yllättäen sivuutti Blücherin paria päivää aiemmin mainitsevat nimet ja korosti, että saksalaisystävällisen kokoomuksen ”nousevan miehen” Edwin Linkomiehen nimittäminen tälle postille olisi tervehtullutta. Grundherr kertoi Linkomiehen menestyksekkäästä Unkarin-matkasta, jolla tämä oli tavannut Unkarin valtionjohtoa aina Horthya myöten. Grundherrilla oli ollut tilaisuus keskustella Linkomiehen kanssa, kun tämä paluumatkallaan oli pysähtynyt Berliinissä. Keskustelusta oli käynyt ilmi, että Linkomies suhtautui Saksaan ”hyvin positiivisesti” ja tuomitsi sosialidemokraattien januskasvoisen asenteen. Kulttuuriministeri Antti Kukkosen pysyminen virassaan olisi tärkeätä, sillä hän oli poliittisilta asenteiltaan erittäin saksalaisystävällinen¹⁰⁴. Sosialiministeri Fagerholmista sen sijaan olisi parasta päästä eroon, sillä hän piti yllä läheistä kontaktia aateveljiinsä Ruotsissa ja oli yksi pohjoismaista ulkopoliittikkaa ja pikaista erillisrauhaa kannattavan ryhmän vahvimmita edustajista.¹⁰⁵

Grundherrin Linkomiehessä havaitsema suuri Saksan-myönteisyys lienee ollut tässä vaiheessa enää pelkkä julkisivu, sillä oman kuvauksensa mukaan tämä oli menettänyt uskonsa Saksan voittoon jo paljon aikaisemmin. Tavatessaan Horthyn Budapestissa Linkomies oli havainnut, että myös Unkarin valtionhoitaja tajusi akselin liittokunnan sotilaallisen tilanteen toivottomuuden eikä uskonut Saksan voittavan sotaa edes itärintamalla. Linkomies piti Unkarin parlamentissa Suomen sotaa käsittelevän esitelmän, joka henki lähes sotaista puolustustahtoa, mutta Saksaa hän ei maininnut sanallakaan. Tämä tietysti herätti epäilyjä paikalla olleissa saksalaisdiplomaateissa. Berliinissä Linkomies oli Grundherrille vähätellyt sosialidemokraattien julkilausuman merkitystä ja painottanut, että ainoastaan pieni osa kansasta kannatti siinä esitettyjä ajatuksia. Muistelmakuvauksensa mukaan hän teki tämän vain siksi, koska tiesi Suomen olevan Saksasta täysin riippuvainen niin aseiden kuin elintarvikkeidenkin suhteen.¹⁰⁶

1949 liittovaltiopäivien asettama tutkimuskomissio kuitenkin totesi hänen toimintansa Kolmannessa valtakunnassa sellaiseksi, ettei hänen enää voinut katsoa soveltuvan ulkoasiainhallinnon palvelukseen. Grundherr pyysi eroa terveydellisistä syistä ja sai sen välittömästi. Grundherrista ks. esim. Döscher 1987, 70–71; Blücher 1950, 13; Peltovuori 1975, 108; Salewski 1979, 390.

104 Tässä Grundherr osui oikeaan. Kukkonen oli läheisissä väleissä erityisesti Metzgerin, mutta myös Blücherin kanssa, ja keskusteli näiden kanssa varsin avoimesti poliittisista kysymyksistä. Ks. esim. Antti Kukkosen vuonna 1971 laatima muistiinpano ”Eräs jatkosodan vaihe”. Antti Kukkosen arkisto, kotelo 5. Joensuun Maakunta-arkisto; Liukkonen 2002, 87–88; Metzger 1986, 15–16; Perko 1971, 70.

105 Grundherr Saksan Helsingin-lähetystölle 26.2.1943 Nr. 444, AA/KA.

106 Linkomies 1970, 119–125, 131–132; Jokisipilä 1997, 18–19; Walter Hornin päiväkirja 16.1.1943. Eversti Walter Hornin päiväkirjat 1940–1944, mikrofilmi F 42/2. SA. Linkomiehen Budapestissa pitämä esitelmä julkaistiin sekä ranskaksi että unkariksi ja se saavutti Unkarissa laajan lukijakunnan. Linkomies 1943, 1–12. Linkomiehen mukaan esitelmä oli osittain samanlainen kuin hänen toukokuussa 1942 Roomassa pitämänsä esitelmä ”Suomen taistelu bolshevismia vastaan”. Tämä esitelmä löytyy Helsingin yliopiston kirjastossa säilytettävistä Edwin Linkomiehen papereista. ”Suomen taistelu bolshevismia vastaan”. Edwin Linkomiehen kokoelma, kansio Coll. 133.1. Helsingin yliopiston kirjasto; Linkomies 1970, 103–104.

Hyviäkin uutisia AA:iin toki saapui. Maaliskuun 2. päivänä Saksan Quirinaliuksen lähettiläs Hans-Georg Mackensen, *SS-Gruppenführer* ja hyvät suhteet SS-valtakunnanjohtoon omannut Hitlerin vakaumuksellinen kannattaja, tiedotti AA:han tavanneensa samana päivänä Suomen Rooman-lähettiläs Onni Talaksen. Talas oli Wittingin valtuuttamana julistanut, että Suomen ulkopoliittikka tulisi pysymään muuttumattomana täysin riippumatta ulkoministerin henkilöstä. Witting oli lisäksi arvioinut suurella todennäköisyydellä pysyvänsä ulkoministerinä. Talas oli Mackensenille erityisesti alleviivannut tämän ilmoituksen tärkeyttä.¹⁰⁷

Hallitustunnustelut olivat pitkät ja hankalat. Mahdollisina pääministerikandidaatteina ehtivät esiintyä maalaisliiton Tyko Reinikka, lähettiläs Kivimäki ja sosialidemokraattinen eduskunnan puhemies Väinö Hakkila. Kuitenkin vasta Linkomiehessä löytyi ehdokas, jonka sekä presidentti että kaikki puolueet saattoivat hyväksyä. Ulkoministerin paikalla tapahtui odotettu muutos, kun anglofiilinä tunnettu Ramsay tuli Wittingin tilalle. Myös erityisesti juutalaispakoilaisten jäykällä kohtelulla itsensä mahdottomaksi tehnyt sisäministeri Horelli sai lähtöpassin. IKL:n, jolla Rangellin hallituksessa oli ollut yksi ministerisalkku, Linkomies jätti uuden hallituksen ulkopuolelle, kun puolue kieltäytyi tulemaan samaan hallitukseen saksalaisvastaisen Fagerholmin kanssa. Sosialidemokraatit taas asettivat Fagerholmin hallituksessa pysymisen oman mukanaolonsa ehdoksi. Ulkoministerin vaihdos ja IKL:n jääminen oppositioon antoivat uudelle hallitukselle selkeästi enemmän liikkumatilaa rauhanhankesymyksen alueella.¹⁰⁸

Välittömästi uuden hallituksen kokoonpanon selvittyä Grundherr laati AA:n johtoportaita varten asiaa koskevan muistion. Siinä hän korosti hallitusneuvottelujen vaikeuksien olleen luonteeltaan pelkästään sisäpoliittisia. Esivaiheissa huomionarvoisinta oli, että Ryti oli ensin antanut hallituksen muodostajan tehtävän puhemies Hakkilalle, joka oli sosialidemokraateista ”oikeistolaisiin” ja tunnettiin jyrkästä venäläisvastaisuudestaan sekä valloitetun Karjalan Suomeen liittämistä puoltavista mielipiteistään. Linkomiehen pääministeriyyttä Grundherr piti Saksan kannalta erittäin tervetulleena. Linkomies oli Saksaan hyvin ystävällisesti asennoituvan kokoomuspuolueen jäsen ja suhtautui bolshevismiin erittäin vihamielisesti. Grundherr korosti vielä tässäkin yhteydessä Linkomiehen puhuneen Berliinissä käydessään hyvin saksalaisystävällisesti.

Wittingin syrjäytyminen oli valitettavaa, olihan hän ollut saksalaisten kanssa mitä tiiviimmässä ja luottamuksellisimmassa yhteistyössä. Ramsayn tulo ulkoministeriksi Grundherr kuitenkin piti näissä olosuhteissa hyvänä, sillä hänestä oli viime vuosina käydyissä kauppaneuvotteluissa, joita hän oli Suomen puolelta johtanut, syntynyt edullinen vaikutelma. Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön johtajana Ramsaylla tosin oli hyvät suhteet johtaviin englantilaisiin piireihin,

.

107 Mackensenin sähke nro 975 AA:lle 2.3.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183479. Mackensenista ks. esim. Döscher 1987, 76–77.

108 Linkomiehen hallituksen muodostamisesta ks. esim. Jokisipilä 1997, 24–33; Linkomies 1970, 146–166; Polvinen 1979, 207; Soikkanen 1977, 152–156; Fagerholm 1977, 142–143; Jägerskiöld 1981, 344–36.

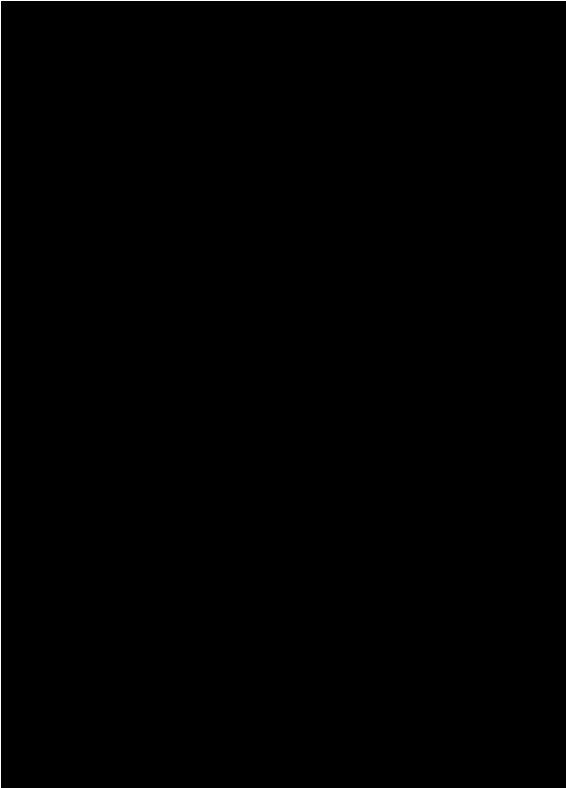
mutta kylmänä poliitikkona hänellä oli realistinen näkemys vallitsevasta tilanteesta. Joka tapauksessa hänen voitiin olettaa yrittävän parantaa Suomen suhteita Yhdysvaltoihin. Kansallissosialistiseksi kuvaamansa IKL:n jäämisen hallituksen ulkopuolelle Grundherr tyytyi vain ohimennen toteamaan. Epämieluisin piirre Linkomiehen ministeristössä oli ruotsalaisten sosialidemokraattien kanssa veljeilevän pasifistisen ja pohjoismaista suuntausta kannattavan Fagerholmin pysyminen sosialiministerinä. Valtiovarainministerinä jatkanutta Tanneria Grundherr kuvaili erittäin venäläisvihamieliseksi mutta vahvan sympaattiseksi länsivaltoja kohtaan ja Kolmanteen valtakunnan ”sisimmässään torjuvasti” suhtautuvaksi. Saksan kannalta oli merkityksellistä vielä Leo Ehrnroothin tulo sisäministeriksi. *Führerin* 50-vuotisjuhlillakin vierailleella Ehrnroothilla oli tiettyjä ansioita toiminnastaan Saarín alueen hallituksessa, mutta hän oli ”luonteeltaan heikko”. Grundherr suositteli, että Saksan lehdistö kuvailisi uuden hallituksen kokoonpanoa sekä erityisesti Linkomiehen ja Ramsayn nimityksiä myönteisessä sävyssä. Lehdistökommenteissa olisi kuitenkin hyvä osoittaa muutamia ystävällisiä toteamuksia myös eroavalle ulkoministeri Wittingille. Uuden hallituksen työtä ei tullut missään nimessä vaikeuttaa kuvaamalla sitä saksalaismieliseksi, koska sitä se ei ollut. IKL:n poisjäämistä tai Fagerholmin virassa pysymistä ei tullut noteerata julkisuudessa lainkaan.¹⁰⁹

Myös valtakunnan lehdistöpäällikkö Otto Dietrich antoi Saksan sanomalehdille ohjeet kirjoittaa uudesta hallituksesta ”ystävällisesti ilman poliittisia pohdiskeluja” ja IKL:n puuttumista mainitsematta. Samoin AA:n lehdistökonferenssissa Grundherrin muistion pohjalta puhunut ministeriön lehdistöpäällikkö Paul Karl Schmidt varoitteli mainitsemasta IKL:n syrjäyttämistä. Linkomiehen antibolshevismia ja saksalaismielisyttä Schmidt sen sijaan erityisesti alleviivasi. Hallitusta ei kuitenkaan saanut kuvata saksalaismieliseksi eikä Suomesta puhua liittolaisena, vaan asetoverina (*Waffengefährte*).¹¹⁰ Myöhempien tapahtumien valossa on hivenen yllättävää, että näin ollen ainakin AA:n lehdistöosastolla näytettiin kunnioitettavan Suomen erillissotateesiä. Osaksi tämä selittynee osaston johtajan Paul K. Schmidtin persoonan kautta. Ribbentropin omasta esikunnasta *Dienststelle Ribbentropista* AA:iin vuonna 1938 tulleen Schmidtin kansallissosialistisesta vakaumuksesta ei ollut epäselvyyttä; hän oli sekä NSDAP:n että SS-järjestön jäsen. Älykkäänä ja poliittisesti tarkkavainuisena hän kuitenkin myös ymmärsi Suomen herkkää tilannetta eikä halunnut rasisittaa maiden suhteita turhilla liittolaispuheilla. Schmidt oli saattanut saada asiassa valistusta myös alaiseltaan ja tuttavaltaan Metzgeriltä, joka ainakin muistelmakuvauksensa mukaan ymmärsi ja tuki Suomen erillissotateesiä täydestä sydäimestään.¹¹¹

109 Grundherrin muistio 5.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183493–183495; Peltovuori 2000, 170–171.

110 Peltovuori 2000, 171.

111 Peltovuori 2000, 19; Döscher 1987, 153–154; Metzger 1986, 150–151. Metzgeristä ja hänen kontakteistaan suomalaisiin ks. myös Nevakivi 1983, 27–32; Rislakki 1982, 159–160; Ekberg 1991, 132.

*Diplomaattisten
viivytystaistelujen
mestari ulkoministeri
Henrik Ramsay.
(Erkki Maasalon
kuvat)*

Saksan Helsingin-lähetystössä uuden pääministerin henkilöllisyyden aiheuttama tyytyväisyys ei kuitenkaan ollut aivan yhtä jakamatonta kuin Grundherrin muistiossa. Hans Metzger muistelee todenneensa työtovereilleen Linkomiehen pääministeriyden varmistuttua, että ”kaikki meidän aploodimme ja muut suosionsoituksemme Linkomiehelle” tulisivat osoittautumaan täysin turhiksi, koska tämä ei sitoisi käsiään Saksan vuoksi. Blücher ei voinut uskoa, että Linkomies neuvottelisi erillisrauhasta, mutta niin sotilasasiamies Kitschmann kuin lähettiläs Erich Zechlinkin kallistuivat Metzgerin kannalle. Ramsayn ulkoministeriydessä Metzger näki lisävahvistuksen maan uuden ulkopoliitikan ääriveriiville: Suomi tulisi etsimään rauhaa. Kenraali Erfurth taas ei pitänyt uutta ministeristöä minään rauhankabinetina, vaikka ”suuret Saksan ystävät” Rangell ja Witting jäivätkin pois. ”Vapaan käden hallitus” se kuitenkin oli.¹¹²

Propagandaministeri Goebbels, joka oli tarkkaan seurannut Suomen hallituspuuhia ja ollut tunnustelujen eri vaiheista hyvin perillä, luonnehti päiväkirjaansa uutta hallitusta positiiviseen sävyyn mutta samalla myös realistisesti. Linkomiestä hän piti ”oikein kelvollisena”, hallitusta kokonaisuudessaan poliittisesti jonkin verran ”värittömänä” mutta joka tapauksessa bolshevismiin hyvin vihamielisesti suhtautuvana. Uusi pääministeri oli julkisesti todennut, että Suomen oli jatkettava taistelua turvallisuutensa puolesta, ja Goebbels katsoi tämän riittä-

.
¹¹² Metzger 1986, 143; Erfurth 1951, 190.

vän myös Saksalle. Kaiken kaikkiaan hän piti hallituskysymyksen ratkaisua ”akselivaltojen täytenä menestyksenä”.¹¹³

Ainakaan sen keskustelun perusteella, jonka AA:n valtiosihteeri Weizsäcker kävi Helsingistä asemapaikalleen palanneen lähettiläs Kivimäen kanssa 10.3., saksalaisilla ei juurikaan ollut syytä epäillä suomalaisten aseveliuskollisuutta. Kivimäki kertoi käyneensä pitkiä keskusteluja Linkomiehen, Ramsayn ja Waldenin kanssa ja esitti niihin perustuen varsin pitkälle menevän yhteenedon uuden hallituksen ulkopoliittisesta linjasta:

”Suomen ulkopoliitiikka on ja pysyy muuttumattomana. Toivotaan niin kuin tähänkin asti läheistä ja vilpitöntä yhteistyötä ja yhteenkuuluvuutta Saksan kanssa. Suomeen turvaaminen onnistuu vain Venäjän tappion kautta; se tarkoittaa, että Suomen täytyy ja se tahtoo jatkaa taistelua yhteisrintamassa Saksan kanssa.”

Niin presidentti, hallitus kuin marsalkka Mannerheimkin pitivät sosialidemokraattien julkilausumaa valitettavana, eikä sillä ollut mitään tekemistä hallituksen ulkopoliitiikan kanssa. Tällaiset kannanotot olivat kuitenkin demokratialle tyypillisiä, eikä niitä tullut yliarvioida. Weizsäcker ilmoitti, ettei julistus ollut jättänyt jälkiä maiden suhteisiin, ja että Saksan puolesta asia oli loppuunkäsittely. Uuden hallituksen muodostamisessa ilmenneet vaikeudet Kivimäki laittoi kokonaan sisäpoliittisten vaikeuksien tiliin. Wittingin syrjäytyminen oli johtunut ennen kaikkea hänen vaikeasta persoonastaan sekä hänen omasta halustaan jättäytyä pois. Mielialat niin Helsingissä kuin rintamallakin olivat korkealla, lopetti Kivimäki.¹¹⁴

Suopecta kauppaneuvotteluissa

Uuden hallituksen Saksassa saama suopecta vastaanotto ei jäänyt pelkkien puheiden tasolle. Helmikuun diplomaattisen matalapaineen jälkeen Suomessa pelättiin, etteivät maaliskuun kauppaneuvottelut Saksan kanssa tulisi sujumaan yhtä jouheasti kuin ennen. Kuten edeltä on käynyt ilmi, lähettiläs Blücher oli helmikuun lopulla ehdottanut AA:lle toimitusten säännöstelyä suomalaisten ruodussa pitämiseksi. Kauppapoliittisen osaston päällikkö Emil Wiehl ei kuitenkaan pitänyt tätä järkevänä. 4.3. laatimassaan muistiossa hän kehotti luopumaan Suomen painostamisesta, koska se ajankohdan vuoksi olisi väistämättä tehotonta. Talvella laivaliikenne oli joka tapauksessa suurimmaksi osaksi keskeytyksissä, eikä hidastustaktiikka näin ollen purisi ennen lokakuuta. Suomeen oli nimittäin juuri jääolojen vuoksi kuljetettu mahdollisimman paljon tavaraa syksyllä 1942. Näin painostuksella parhaimmillaankin olisi pelkkä mielenosoituksen arvo, eikä sitä voinut pitää vallitsevassa tilanteessa suotavana.¹¹⁵

113 Goebbels Tagebücher 18.2., 23.2., 1.3., 2.3., 3.3., 4.3. ja 6.3.1943; Peltovuori 2000, 170.

114 Weizsäckerin muistiinpano 12.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/H093265–H093267; Kivimäen ”Hajatietoja XIV” Berliinistä UM:lle 12.3.1943. UM Eaa 1943 Berliini.

115 Wiehlin muistio 4.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183490–491; Sepinen 1983, 173.

Wiehl ei laatinut muistiotaan turhaan. Ribbentrop päätti Grundherrilta, Weizsäckeriltä ja Blücheriltä saamistaan, erityisesti uuden pääministerin saksalaismielisyttä ja Suomen ulkopoliittisen linjan muuttumattomuutta koskevista tiedoista ilahtuneena antaa Linkomiehen hallitukselle huomenlahjan. Hän säilöi Blücherin suunnitelman pöytälaatikkoonsa ja antoi 6.3. Saksan kauppavaltuuskunnalle täysin päinvastaiselta pohjalta lähtevät ohjeet. Schnurren tuli Helsingissä pyrkiä suomalaisten kanssa mahdollisimman täydelliseen yksimielisyyteen ja välttää kaikkea, minkä nämä voisivat tulkita yrityksiksi lyhentää toimitussopimusten ajallista kestoa tai viivyttelyksi. Blücherin ehdotukseen voitaisiin palata myöhemmin, mikäli tarvetta ilmenisi.¹¹⁶

7.3. Schnurre ja Suomen valtuuskunnan puheenjohtaja Rainer von Fieandt keskustelivat jälkimmäisen maatilalla neuvottelujen tuloksen uutisoinnista lehdistössä. Yllättävää kyllä von Fieandt halusi, että taloussopimuksista annettavista lehdistötiedotteista kävisi aiempaa selvemmin ilmi se, kuinka riippuvainen Suomen huolto on Saksasta. Toivomus oli melkoisessa ristiriidassa hallituksen erillissotalinjan kanssa, jonka punaisena lankana oli pikemminkin vähätellä tätä riippuvaisuutta tai vaieta siitä kokonaan. Fieandin mukaan Saksan toimitusten tärkeys oli kyllä johtaville poliitikoille ja sotilaille tuttu asia, mutta puheet erillisrauhasta osoittivat, etteivät kansa ja puolueet täysin käsittäneet tilannetta. Schnurre laati von Fieandin toteamusten innoittamana kommunikation, jossa voimakkaasti korostettiin Saksan toimitusten merkitystä Suomen elintarvikehuollon ja sodankäynnin kannalta, ja esitettiin pitkä luettelo kauppavararoista, joiden suhteen Suomi oli Saksasta riippuvainen: polttoaineet, teräs, kemikaalit, lannoitteet, tekstiiliraaka-aineet ja koneet sekä vilja ja muut elintarvikkeet. Uusi sopimus turvasi näiden toimitusten jatkumisen entisen suuruisina, osin huomattavasti suurempinakin, ja takasi että ”maiden toisiaan täydentävät taloudelliset voimat” saadaan tehokkaimmalla mahdollisella tavalla sodankäynnin käyttöön. Suomen vienti Saksaan todettiin vasta kommunikation lopussa ja vain täysin ohimennen.¹¹⁷

Berliinissä oltiin kuitenkin von Fieandtia ja Schnurrea varovaisempia. Wiehl piti Schnurren kommunikaehdotusta liian huomiota herättävänä ja seikkaperäisenä. Vihollisen propagandanikkarit väittäisivät sen pohjalta, että Saksa pyrki Suomen täydelliseen taloudelliseen alistamiseen. Saksan avun laajuuden näin räikeä alleviivaaminen laukaisisi ryöpyn vetoimuksia yhtä laajan avun saamiseksi muista liittolaismaista ja herättäisi katkeruutta niukkuudesta kärsivällä kotirintamalla. Wiehl ja Ribbentrop kyllä halusivat, että Saksan toimitukset saisivat näkyvää ja pysyvää julkisuutta Suomessa, mutta tämän tuli tapahtua suomalaisten omasta aloitteesta, esimerkiksi hallituksen erillisessä tiedonannossa. Wiehl ehdotti huomattavasti maltillisempaa muotoilua, jossa vain todettiin sopimuksen varmistavan maiden taloudellisten resurssien sodankäynnin

116 Wiehlin sähkö nro 252 Schnurrelle 6.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064185.

117 Schnurren sähkö nro 541 AA:lle 7.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183500; Schnurren sähkö nro 550 AA:lle 9.3.1943. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062831–H062832. Ks. myös Seppinen 1983, 179.

kannalta tehokkaimman käytön myös tulevaisuudessa. Vain elintarvikkeiden osalta todettiin yksityiskohtaisemmin, että ”Suomen ravintotilanne satovuonna 1942/1943 voidaan katsoa olevan Saksan toimitusten ansiosta turvattu”.¹¹⁸

Schnurre hyväksyi ehdotetun muotoilun. Hän ei uskonut tuottavan vaikeuksia saada suomalaiset itse painottamaan Saksan avun tärkeyttä julkisesti, olivathan jo neuvottelujen aikana niin Ramsay kuin von Fieandtkin antaneet lehdille varsin kattavia kuvauksia Saksan toimitusten määrästä ja laadusta. Myös lehdissä nyt julkaistavat yhteenvedot neuvottelujen tuloksista tulisivat entisestään vahvistamaan Saksalle edullista vaikutelmaa. Kuin pisteenä i:n päälle tuli allekirjoituspäivänä AA:sta vielä päätös, ettei Blücherin ehdottamaan Tanskasta Suomeen tulevien toimitusten supistamisiin ja rahtaamiseen Saksan kautta ryhdyttäisi. Käytännön syyt tekivät Ribbentropin periaatteessa hyvänä pitämän ajatuksen toteuttamiskelvottomaksi. Tanskalaisten tuotteiden kierrättäminen Saksan kautta rasittaisi liikaa saksalais-tanskalaista clearing-tiliä. Lisäksi oli muistettava, että koska Suomi rahoitti osan viennistään ruotsalaisella luotolla, sai Tanska Ruotsista sellaisia tavaroita, joita Saksa ei sille pystynyt toimittamaan. Toimenpidettä ei pystyttäisi salaamaan, ja se herättäisi ei-toivottuja reaktioita niin Tanskassa kuin Suomessakin.¹¹⁹

Kauppaneuvottelujen saama Suomelle yllättävänkin edullinen päätös vihjasi siihen suuntaan, että hallituksen toimintavapaus suhteessa Saksaan oli laajentunut. Tuore ministeristö osasi ottaa hetkestä vaarin ja teki joukon päätöksiä, joilla se manifestoi toimivansa suhteessa isompaan aseveljeen huomattavasti edeltäjänsä riippumattomammin. Samalla se kuitenkin halusi myös välttää turhaa Saksan ärsyttämistä, ja antoi 10.3. määräyksen, jonka mukaan erillissotateesistä sai kirjoittaa vain sensuuripäällikkö Kustaa Vilkun erikoisluvalla. 13.3. ulkoministeriö pyysi Saksaa luopumaan norjalaisten käytöstä 20. Vuoristoarmeijan työvoimana, koska sen pelättiin huonontavan Suomen suhteita muihin pohjoismaihin. Suursaarella sotatoimialueen välittömässä läheisyydessä sijainnut juutalaispakolaisten leiri siirrettiin sisä-Suomeen turvallisempiin oloihin. Hallitus otti myös käsiteltäviksi ne juutalaisten kansalaisuusanomukset, jotka edellisen hallituksen sisäministeri Toivo Horelli oli haudannut pöytälaatikkoonsa, ja myönsi Suomen kansalaisuuden kaikkiaan 110 juutalaiselle.¹²⁰ Suomen hallituksessa tajuttiin, mihin suuntaan juutalaiskysymys oli menossa. Ramsay totesi lähettiläs Gripenbergille 14.3., että saksalaiset näyttivät aikovan tappaa kaikki Euroopan juutalaiset. Siksi hallitus ponnisteli pelastaakseen Saksassa ja miehityillä alueilla oleskelevat Suomen juutalaiset.¹²¹

118 Wiehlin sähke nro 316 Schnurrelle 10.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064206; Wiehlin sähke nro 320 Schnurrelle 10.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064210.

119 Schnurren sähke nro 567 Wiehlille 11.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062852; Wiehlin sähke nro 326 Schnurrelle 11.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064216.

120 Jokisipilä 1997, 36–37; Polvinen 1979, 259–261; Voionmaa 1971, 227; Linkomies 1970, 233–234; Vilkuna 1962, 77, 92.

121 Gripenbergs dagbok 14.3.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti VAY 3436. KA.

Erfurth pelastaa teräsmiehen

Maaliskuun puolivälissä kohosivat ensimmäiset pilvet siihen saakka poutaisena pysytelleelle sotilassuhteiden taivaalle. OKW:ssa pidettiin 16.–17.3. konferenssi Skandinavian alueen operaatioiden koordinoimiseksi, johon matkusti myös 20. Vuoristoarmeijan esikuntapäällikkö kenraalimajuri Ferdinand Jodl, kenraaliversti Alfred Jodlin pikkuveli. Jodl nuorempi kertoi omassa esityksessään Stalingradin muuttaneen mielialoja Suomessa saksalaisvastaisemmiksi. Hallitukseen ei enää uskonut Saksan voittoon, mutta erityisen voimakasta pessimismi oli Mannerheimin päämajassa. Ainakin osaksi tämä johtui yhteysupseeri kenraali Talvelan antamasta synkstä kuvasta. Jodl uskoi suomalaisten valmistautuvan ulkopoliittiseen kurssinmuutokseen. Ainoastaan Saksan huomattava sotilaallinen menestys tulevana kesänä saattaisi estää heitä yrittämästä sodasta irtautumista. Kokonaan toinen asia sitten oli se, voisiko Suomi saavuttaa hyväksyttävän rauhan. Länsiliittoutuneet eivät vaikuttaneet pystyvän tarjoamaan sille mitään tehokkaita takeita, ja ilman niitä maa olisi täysin Neuvostoliiton armoilla. Jodl vanhempi ei jakanut pikkuveljensä skeptisyyttä suhteessa suomalaisiin, vaan uskoi heidän kansallisten etujensa puolustamiseksi kyllä pysyvän Saksan rinnalla. Kesäksi suunniteltu operaatio Leningradia vastaan tulisi pyyhkäisemään pessimismin pois. Jodl vanhempi uskoi, että tilanne korjautuisi pessimismia levittäneen Talvelan pois vaihtamisella, ja tarjoutui pyytämään tätä Mannerheimilta.¹²²

Jodl vanhempi pyysi 20.3. kirjeessään Erfurthia esittämään käsityksensä Talvelasta. Hän korosti, että Saksan sotilas- ja laivastoasiamiesten mukaan juuri Talvela oli se pahahenki, joka oli ollut Paasosen defaitistisen eduskuntakatsauksen takana. Suomalaisen yhteysupseerin pessimismi oli Berliinissä yleisesti tiedossa, ja jopa *Reichsführer-SS* Himmler oli häntä kritisoinut. Himmlerin näkökäsityksen takana oli ennen kaikkea se jäykkyys, jota Talvela oli suomalaisen SS-vapaaehtoispataljoonan kysymyksessä osoittanut. Talvela oli tiukasti vaatinut, ettei suomalaisosastoa käytettäisi poliittisiin propagandatarkoituksiin, vaan että sitä oli käsiteltävä pelkästään sotilaallisena asiana. Hitler vaatikin nyt, että Talvela siirrettäisiin muualle. Erfurth leimasi tiedot täysin paikkansapitämättömiksi ja korosti Talvelan pois kutsumisen olevan mahdotonta. Vaatimuksessa pysyminen aiheuttaisi vakavan poliittisen kriisin, sillä Mannerheim ei nielisi luottomieheensä kohdistuvaa perusteetonta epäluottamuslausetta. Erfurthin käsityksen mukaan ongelmana ei ollut Talvela, vaan ennen kaikkea sotilas- ja laivastoasiamiesten hataralla pohjalla olevat ja kontrolloimattomat raportit, jotka antoivat OKW:lle väärän kuvan Suomen poliittisesta tilanteesta.

Erfurth oli jo viikkoa aiemmin pyytänyt saada mahdollisimman pian saapua Hitlerin päämajaan keskustelemaan Suomen tilanteesta. Kenraali Warlimontin näytettyä suunnitelmalle vihreää valoa Erfurth kertoi aikeistaan myös Heinrichsille, ja totesi joutuvansa mitä todennäköisimmin OKW:ssa vastaamaan kysymyksiin hallituksenvaihdoksen vaikutuksista Suomen ulkopoliitiikkaan. Saisiko

122 Ziemke 1959, 244–245.

hän silloin vastata, ettei mikään ole muuttunut, ja että myös Mikkelissä kaikki oli ennallaan? Heinrichs vastasi myöntävästi. Ryti oli yhä presidentti, ja uusi pääministeri Linkomies kannatti lämpimästi saksalaismielistä politiikkaa. Wittingistä oli jouduttu luopumaan, koska hän oli ”koko lailla kulunut niin terveydellisesti kuin poliittisestikin”. Erfurth tiedotti nämä näkemykset Jodlille ja pyysi tätä pidättäytymään kaikista toimenpiteistä, kunnes hän olisi saapunut antamaan asiasta suullisen selonteon.¹²³

Erfurth lensi Berliiniin 22.3. ja jatkoi sieltä kaksi päivää myöhemmin junalla Salzburgiin Jodlia tapaamaan. Keskustelun pääaiheeksi nousi Talvela. Jodl kertoi tämän joutuneen erityisesti Himmlerin epäsuosioon. Suomalaiskenraali oli Berliinissä liikkunut varomattomasti hämäreperäisessä seurassa ja päästellyt suustaan defaitistisia lausuntoja. Hän ei vaikuttanut tajuavan olevansa jatkuvasti Himmlerin vakoojien tarkkailtavana. Erfurth koetti parhaansa mukaan puolustella Talvelaa ja varoitti kohtelemasta tätä tahdittomasti. Jodl vakuuttui Erfurthin puheista ja totesi, ettei mihinkään yrityksiin Talvelan kaatamiseksi tultaisi ryhtymään. Hän halusi kuitenkin keskustella suomalaiskenraalin kanssa epämuodollisesti varoittaakseen tätä ”liian pitkälle menevästä varomattomuudesta”. Jodl korosti Hitlerin tarkastelevan suomalaisia ennen kaikkea poliittisena tekijänä ja siksi vaativan ehdottomasti ”mitä suurinta joustavuutta” suhteessa heihin. Suomalaisiin verrattuna kokemukset kaikkien muiden liittolaisten kanssa kun olivat erittäin heikkoja.

Erfurth jatkoi offensiiviaan suomalaisten puolesta myös keskustellessaan Keitelin kanssa, ja onnistui vakuuttamaan tämän siitä, että myös tiedot eversti Paasosen eduskunnassa osoittamasta pessimismistä olivat väritettyjä ja liioiteltuja. Tapaus Talvela sen sijaan oli Keitelin mukaan huomattavasti visaisempi pähkinä purtavaksi, sillä Himmler oli raivostunut suomalaiskenraalin edesottamuksista. Kaiken lisäksi Himmlerin oli onnistunut tartuttaa tämä sama asenne myös Hitleriin. Talvelan liikkeitä Berliinissä tarkkaillut turvallisuuspalvelu SD oli havainnut hänen perustaneen italialaisten ja unkarilaisten kollegojensa kanssa todellisen defaitistiklubin. Hitler vaikuttikin polttaneen pärensä Talvelaan nyt lopullisesti, ja olisikin hyvä, että tämä mahdollisimman pian lähtisi Berliinistä. Erfurth myönsi, ettei Berliini ehkä ollut sopivin paikka Talvelan kaltaiselle ”vilkkaalle ja itsenäiselle” henkilölle, joka suurkaupungissa kyllä löytää kaikenlaista seuraa. Talvela oli kuitenkin Mannerheimin luotettu, ja siksi asiassa olisi vältettävä kaikkea työkeyttä ja äkkipikaisuutta. Mannerheim tulisi ajana mittaamaan varmasti kutsumaan Talvelan omasta aloitteestaan rintamatehtäviin. Lopulta Erfurthin onnistuikin kääntää Talvelan asiassa myös Keitelin pää, ja hän saikin ennen paluutaan Suomeen kuulla *Amtsgruppe Auslandin* amiraali Leopold Bürkneriltä, ettei mihinkään toimenpiteisiin ryhdyttäisi. Tyytyväinen Erfurth kirjoitti päiväkirjaansa saavuttaneensa sen tärkeän tavoitteen, jonka oli vierailulle *Führerin* päämajassa asettanutkin.¹²⁴

123 Kriegstagebuch Erfurth 14., 17. ja 20.3.1943. KA; Jokipii 1968, 478–479, 688; Jokipii 2002, 303; Jägerskiöld 1981, 339.

124 Kriegstagebuch Erfurth 24.–29.3.1943. KA; Polvinen 1979, 242; Klink 1958, 405. Klink on virheellisesti esittänyt myös Heinrichsin olleen tällä matkalla mukana.

Talvelan episodi osoitti, että samoin kuin vielä tässä vaiheessa AA, myös OKW halusi osoittaa suomalaisia kohtaan joustavuutta. Yhtäältä tähän olivat vaikuttamassa sekä suomalaisten itsensä että Erfurthin antama vastainformaatio, toisaalta myös Hitlerin nimenomainen määräys suomalaisten näkökantojen huomioimisesta, johon Jodl Erfurthin kanssa keskustellessaan viittasikin. Ulkoministeriön tavoin myös OKW halusi antaa Suomen uudelle hallitukselle mahdollisimman hyvän alun. Kaiken lisäksi Hitlerin päämajassa tiedettiin Talvelan ja Paasosen olevan Mannerheimin luottomiehiä, joihin kohdistuvien epäluulojen julkinen ilmaiseminen olisi ollut suora loukkaus myös marsalkkaa itseään kohtaan. OKW:lla ei ollut pienintäkään tarvetta näin dramaattiseen mielenilmaukseen tässä sinänsä kiusallisessa mutta kokonaisuuden kannalta kuitenkin pienessä asiassa. Olisi ollut järjetöntä tällaisen pikkuasian takia riitauttaa välit suomalaisiin, jotka olivat muihin liittolaisiin verrattuna hoitaneet sodankäyntinsä erinomaisesti aivan niin kuin Hitlerkin totesi.

■ USA:n välitystarjous

Rehellisyys kostautuu

Ramsay matkustaa Berliiniin

Uusi hallitus joutui ulkopoliittiseen tulikasteeseensa oltuaan virassa vain pari viikkoa. Yhdysvaltain Suomen-asiainhoitaja Robert McClintock jätti 20.3. Ramsaylle nootin, jossa Yhdysvallat tarjosi palveluksiaan rauhan aikaansaamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välille. Yhdysvallat oli tätä ennen hankkinut aloitteelleen Moskovan suostumuksen.¹ Hallituksen oli nyt selvitettävä, piilikö tarjouksen taustalla Neuvostoliiton aito rauhantahto, ja millaisilla ehdoilla rauha olisi saatavissa. Tehtävä oli vaikea, sillä voitiin ennakoida, ettei Saksa katsoisi tällaisia rauhankeskusteluja hyvällä.

Asiaa pohdiskelemaan kokoontui 22.3. presidentin työhuoneeseen mahdollisimman arvovaltainen sisärengas, eli presidentti, ylipäällikkö ja hallituksen ulkoasiainvaliokunta, johon kuuluivat Linkomies, Ramsay, Walden, Tanner ja Reinikka. Ramsayn mielestä alustaviinkaan rauhankeskusteluihin ei voitu ryhtyä Saksalle ilmoittamatta. Hän esitti, että Yhdysvalloilta tiedusteltaisiin tarkemmin tarjouksen pohjaa, ja että hän itse matkustaisi Saksaan tiedottaakseen tarjouksesta ulkoministeri Ribbentropille sekä tiedustellakseen Saksan suhtautumista Suomen sodasta irtautumiseen. Mannerheim puolsi tätä voimakkaasti, mutta Linkomies, Tanner ja Reinikka epäilivät matkan tarkoituksenmukaisuutta. Ryti häilyi kahden vaiheilla, mutta asettui lopulta kannattamaan matkaa. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta päätti pyytää USA:lta lisätietoja tarjouksesta ja samanaikaisesti lähettää Ramsayn Berliiniin neuvottelemaan asiasta Ribbentropin kanssa.²

Jälkikäteen arvioituna on vaikeaa ymmärtää, mitä positiivista Mannerheim ja poliittinen johto kuvittelivat voivansa saada aikaan ilmoittamalla USA:n tar-

1 Polvinen 1979, 211; Polvinen 1995, 328; Soikkanen 1977, 158; Paavolainen 1989, 227.

2 Mannerheim kertoo muistelmissaan vastustaneensa Ramsayn matkaa jyrkästi. Koska kuitenkin sekä Linkomies, Tanner, Ramsay ja kokouksessa läsnäolleen Reinikan informoima Metzger ovat esittäneet marsalkan kannattaneen Berliiniin menoa, on selvää ettei Mannerheimin kuvaus pidä paikkaansa. Tästä huolimatta esim. Alpo Rusi on tehnyt tulkintansa yksinomaan marsalkan muistelmakuvaukseen perustuen. *Valtioneuvoston historiassa* Soikkanen välttää ympärilyönteillä muotoilullaan ottamasta kantaa aiheeseen. Jägerskiöld on vertailut useita eri lähteitä, mutta päättyy lopulta epämääräisesti toteamaan, että Mannerheim tiesi matkasta, mitä suhtautui siihen kriittisesti, ja että näin hänen vastuunsa tässä kysymyksessä oli rajallinen. Linkomies on myöhemmin polemisoinut voimakkaasti Mannerheimin muistelmakuvausta vastaan ja todennut sen perustuvan ”kohtalokkaaseen muistiharhaan”. Myös Heinrichs on kallistunut samalle kannalle. Polvinen 1979, 212–213; Mannerheim 1952, 418–419; Väinö Tannerin muistiinpanot 22.3.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Linkomies 1970, 217–219; Rusi 1982, 258; Soikkanen 1977, 158; Metzger 1986, 149–151; Linkomies 1958, 188. Tanner 1952, 52–54; Jägerskiöld 1981, 362–363; Heinrichs 1959, 327; Paavolainen 1989, 227.

jouksesta Ribbentropille. Miten he saattoivat olla niin hyväuskoisia, että luulivat Saksan valtakunnanulkoministeriltä löytyvän ymmärtämystä Suomen erillisrahasuunnitelmille? Heidän puolustuksekseni on todettava, että jos asiaa ajatteli puhtaasti sotilaalliselta kannalta, ei ajatus Suomen irtautumisesta Saksan suostumuksella ollut aivan epärealistinen. Oli monia syitä, jotka puhuivat 20. Vuoristoarmeijan Lapista poisvetämisen puolesta. Saksa tarvitsi kipeästi voimia muualla, ja alkoi olla yhä selvempää, ettei Murmanskien valtaaminen saksalaisilta onnistuisi. Lisäksi pohjoisen laivareitin merkitys oli jatkuvasti vähentynyt, kun liittoutuneet kuljettivat yhä suuremman osan toimituksistaan Neuvostoliittoon Persianlahden kautta. Myös Ramsayn korostamalla lojaaliuden vaatimusten kunnioittamisella oli selkeät perusteensa, sillä oli selvää, että Saksa kyllä omia tiedotuskanaviaan pitkin piankin olisi päässyt perille keskusteluista Washingtonin kanssa. Ei olisi näyttänyt kovinkaan hyvältä, jos uusi hallitus ensi töikseen olisi jäänyt kiinni tämän mittaluokan diplomaattisen operaation käynnistämisestä Saksan selän takana.

Välittömästi sisärenkaan kokouksen jälkeen annettiin lähettiläs Kivimäelle tehtäväksi Berliinissä tiedustella, olisiko Ribbentrop valmis ottamaan Ramsayn vastaan. Kivimäki esitti asian seuraavana päivänä (23.3.) valtios sihteeri Weizsäckerille ja korosti Ramsayn haluavan matkustaa yksityisluontoisesti ilman julkisuutta. Lähettiläs saattoikin samana iltana ilmoittaa puhelimitse ylipäällikön erikoisjunassa Pasilan asemalla neuvottelussa yhdessä Rytin, Mannerheimin, Tannerin ja Waldenin kanssa olleelle Ramsaylle, että Ribbentrop ottaisi Ramsayn mielellään vastaan jo perjantaina 26.3.³

Kivimäki hyödynsi tapaamisensa Weizsäckerin kanssa myös harjoittaakseen jonkin verran ulkopolitiittista yksityisyritteliäisyyttä. Hän kertoi lukeneensa hiljattain Ruotsin lehdistä tiedon, jonka mukaan Saksa tulisi pian esittämään julkisuudessa oman ”Eurooppa-ohjelmansa”, ts. suuntaviivat sille, miten maanosan asiat sodan jälkeen järjestettäisiin. Weizsäcker kiisti tietävänsä asiasta mitään ja totesi, ettei lehtitietojen pohjana voinut olla ainakaan mikään virallinen saksalainen lausunto. Kivimäki ei tästä masentunut, vaan korosti itse kannattavansa lämpimästi tällaisen julistuksen esittämistä. Se antaisi sopivan piristysruiskeen mielialoille Saksan liittolaismaissa, joissa nyt oli alkanut ilmetä tiettyä horjumista. Esimerkiksi Suomessa odotettiin Saksan esittävän jonkin ”johtavan ajatuksen”, joka soveltuisi iskulauseksi niin Saksan ystäville kuin puolueettomillekin maille. Kivimäki viittasi myös Churchillin hiljattain pitämään pienille valtioille suunnattuun puheeseen, jonka vastapainoksi nyt kaivattiin saksalaista puheenvuoroa. Paras hetki sellaisen esittämiseen olisi juuri nyt, kun sotilaallinen aloite itärintamalla oli siirtymässä takaisin Saksalle, korosti lähettiläs. Lopuksi hän alleviivasi puhuneensa yksityishenkilönä, vaikka uskoikin Suomen hallituksen olevan samalla kannalla.⁴

3 Ribbentropin sähke nro 378 Blücherille 23.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 6437/H064277; Tanner 1952, 54; Kivimäki 1965, 250.

4 Neulen 1987, 374–375; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 427.

Ramsayn matkaan kuitenkin tuli mutkia. Ribbentropia nimittäin kummastutti Suomen ulkoministerin yllättävä ja kiireellinen vierailupyyntö. Mitkä olivat sen motiivit ja miksi tapaaminen oli niin tärkeää pitää salassa? Kivimäki oli pyyntöä välittäessään todennut, ettei hänelläkään ollut Ramsayn tavoitteista tarkkaa tietoa ja sanonut vain olettavansa tämän haluavan keskustella yleistilanteesta ja ”yksittäisistä suomalais-saksalaisista ongelmista”. Ribbentrop tiukkasikin matkan motiiveja myös Blücheriltä ja Grundherrilta, mutta he olivat asiassa aivan yhtä tuuliajolla. Varmuudella he uskalsivat sanoa vain sen, että Ramsay halusi puhua Suomen suhteista Yhdysvaltoihin. Blücher kertoi matkan olevan niin salainen, että ulkoministerin poissaoloa perusteltiin käynnillä Mikkelin päämajassa. Ramsay oli sanonut salaisuuden johtuvan siitä, että käynti saattaisi häiritä Suomen suhteita Yhdysvaltoihin. Mitään erityistä syytä matkaan Blücherillä ei ollut tiedossaan, ja hän itse piti sitä lähinnä ”uuden ministerin toiminnallisuuden purkauksena” ja materiaalin keruuna ulkopoliittista päätöksentekoa varten. Hän uskoi Suomen ulkoministerin haluavan keskustella myös Suomen sisäisestä tilanteesta ja itärintaman tulevaisuudennäkymistä. Grundherr lisäsi todennäköisten keskusteluteemojen listaan vielä Euroopan tulevan uudelleenjärjestelyn suuntaviivat, Viron tilanteen ja inkeriläisten asuttamisen Suomeen.⁵

Ribbentropia matkan tavoitteiden epäselvyys ja erityisesti salassapitämisvaatimuksen perustelu Suomen Yhdysvaltain-suhteiden tärkeydellä ärsyttivät suuresti. Ukkosenjohdattimeksi joutui Kivimäki, jonka Ribbentrop kutsui luokseen maaliskuun 24. päivän illalla. Valtakunnanulkoministeri arvosteli Suomen pyrkimystä ylläpitää hyviä suhteita Washingtoniin. Se oli täysin luonnotonta, antoihan Yhdysvallat aseita Suomen ja Saksan yhteiselle viholliselle ja käytti Helsingin-lähetystöönsä Neuvostoliiton hyväksi tehtävän vakoilutoiminnan keskuksena. Ribbentrop ilmoitti virkaahuoneessaan ympärää kävellessä ja vihasta puhisten Ramsayn voivan aivan vapaasti jäädä saapumattakin, jos hän kerran niin paljon pelkäsi tapaamisen julkituloa. Kivimäki soitti välittömästi Ramsaylle tämän kotiin Espooseen ja kertoi saamastaan ripityksestä. Hämmästynyt ulkoministeri totesi saapuvansa kaikesta huolimatta. Ramsay soitti vielä Blücherille ja korosti salassapitopyynnön tähdänneen vain turhan lehdistöspekuloinnin estämiseen. Joka tapauksessa hän piti matkaa niin tärkeänä, että tekisi sen vaikka sitten julkitulon uhallakin.⁶

Ramsay lähti matkaan maaliskuun 25. päivänä aamuseitsemältä. Kivimäki tavoitti Weizsäckerin puhelimitse vähän ennen yhtätoista ja ilmoitti Suomen ulkoministerin saapuvan Berliiniin tunnin sisällä. Hän korosti Blücherin käsittä-

5 Ribbentropin sähke nro 378 Blücherille 23.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 6437/H064277; Blücherin sähke nro 661 AA:lle 23.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062951–H062952; Blücherin sähke nro 672 AA:lle 24.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062966–H062967; Grundherrin muistio 24.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183545; Polvinen 1979, 267.

6 Kivimäki 1965, 250–251; Blücherin sähke nro 679 AA:lle 25.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183549; Weizsäckerin muistio nro 194 25.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183546.

neen salassapitopyynnön väärin ja painottaneen liikaa Suomen halua varjella suhteitaan Yhdysvaltoihin. Olisi hyvin valitettavaa, mikäli Ribbentrop ja Weizsäcker nyt tämän väärinkäsityksen vuoksi kieltäytyisivät ottamasta Ramsayta vastaan. Ramsay oli jo Blücherin kanssa selvittänyt asian, ja halusi nyt oikaista väärinkäsityksen myös Berliinissä. Viileästi esiintynyt Weizsäcker ei ottanut asiaan minkäänlaista kantaa eikä luvannut tapaamisen järjestävän.⁷

Kun Ramsay sitten hieman ennen puoltapäivää laskeutui Tempelhofin kentälle, hän havaitsi Ribbentropin ärtymyksestään huolimatta noudattaneen ainakin salassapitotoivetta. Vastaanotto-seremonioihin normaalisti kuuluvista kunniaavartiosta ja sotilassoittokunnasta ei nimittäin näkynyt jälkeäkään, ja saksalaisista paikalla oli ainoastaan Ribbentropin henkilökohtaiseen lähipiiriin kuulunut *Auswärtiges Amtin* protokollapäällikkö Alexander von Dörnberg. Ramsayn mielestä tämä hiustensa värin ja fyysisen kokonsa vuoksi ”Punaiseksi Torniksi” kutsuttu vapaaherra ja kreivi lienee kuitenkin tehnyt *SS-Oberführerin* univormussaan yksinäänkin aivan riittävän mahtipontisen vaikutuksen.⁸

Ramsayn tulopäivä kului Kivimäen virka-asunnossa, jossa lähettilään ja ulkoministerin lisäksi oli saapuvilla myös kenraali Talvela. Ramsay kertoi näille vierailunsa tarkoituksen ja kolmikko kävi yhdessä läpi muistion, jonka hän oli tapaamista varten kirjoittanut. Kivimäki yritti jatkuvasti saada Weizsäckeriä uudelleen langan päähän sopiakseen audienssista Ribbentropin luo, mutta tämä onnistui vasta illalla. Ramsay ehtikin jo päivän mittaan vakavasti harkita paluamista takaisin Suomeen. Tapaaminen kuitenkin järjestyi heti seuraavaksi päiväksi.⁹ Ribbentrop ei siis antanut Ramsayn odottaa Berliinissä vuorokautta, niin kuin esimerkiksi Polvinen on esittänyt¹⁰, vaan tapasi tämän täsmällisesti aiemmin sovitun aikataulun mukaisesti.

Ribbentrop lyö korttinsa pöytään

Kun Ramsay ja Kivimäki seuraavana aamuna kello 12 saapuivat Ribbentropin virkahuoneeseen, oli valtakunnanulkoministerin itsensä lisäksi paikalla vain Ribbentropin henkilökohtainen avustaja erikoislähettiläs Emil von Rintelen. Ramsay pyysi saada siirtyä suoraan asiaan ja luki paperista tilaisuuteen valmistamansa muistion, jossa kerrottiin Yhdysvaltain välitystarjouksesta ja sen käsittelystä hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa. Ramsay korosti saapuneensa Berliiniin keskustellakseen asiasta täysin avoimesti Ribbentropin kanssa. Tässä oli myös syy vierailun pitämiseen toistaiseksi salassa julkisuudelta. Muistion kuvaus USA:lle esitetyn lisätietopyynnön taustasta ja asian Saksalle ilmoittamisen perusteista on varsin mielenkiintoinen ja ansaitsee tulla kokonaisuudessaan siteeratuksi:

.
7 Weizsäckerin muistio nro 194 25.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183546.
8 Kivimäki 1965, 251; Dörnbergistä ks. esim. Döscher 1987, 192–193 ja Weitz, 49, 119, 160.
9 Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 387 (26.3.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Kivimäki 1965, 250.
10 Polvinen 1979, 267.

” Voittaakseni suhteessa Amerikkaan aikaa, olen tällä välin sanonut USA:n asianhoitajalle, että olisin kiitollinen kaikista saatavilla olevista tiedoista koskien aiottujen keskustelujen pohjaa. Te tulette huomaamaan, Eksellenssi, että olen kirjeessäni herra McClintockille uudelleen painottanut Suomen kansan ystävällisiä tunteita Amerikan kansaa kohtaan. Tällä on sisäpoliittinen syy. Suomen kansalla on erilaisista syistä johtuen sellaisia tunteita – siirtolaisten yhteydet kotimaahan, vuoden 1918 leipäapu jne. Suhteet USA:han tulevat todennäköisesti ennemmin tai myöhemmin lopullisesti katkeamaan. Silloin Suomen hallituksen on pystyttävä osoittamaan, että Suomen puolelta on tehty kaikki suinkin mahdollinen tämän yhteyden, vaikka kuinka ohuenkin, säilyttämiseksi. Muuten voisimme vakaan näkemykseni mukaan tulla tuloksiin, jotka eivät ole mitenkään toivottavia. Suhdekatkoksen syyn on oltava amerikkalaisella puolella. – Voidaan sanoa, että eihän tällä ole mitään tekemistä niiden tosiasioiden kanssa, joiden varaan politiikka rakentuu. Pieni kansa, jolla on sellaiset valtioelämä muodot kuin Suomella, ei saa kuitenkaan laiminlyödä olosuhteiden huomioon ottamista. Meidän on Suomessa säilytettävä ja turvattava kaikenlaisten mielipide-eroavaisuuksien varjostamaton luja yhtenäisyys.

Meillä on siis, Eksellenssi, tämä tarjous käsissämme. Sen edelleen käsittely on edessä. En kuitenkaan halua edes kirjoittaa jatkokäsittelystä saattamatta tarjousta Teidän tietoonne ja kuulematta Saksan kannanottoa. Kaikkien väärinkäsitysten välttämiseksi haluan painottaa vakaukseni, jonka mukaan erillisrauha Saksan selän takana ei voi tulla kysymykseen. Minulle on myös ilman muuta selvää, että se, mitä tässä on aikomuksena, on kaikkea muuta kuin objektiivinen, Suomen edun huomioiva rauha, vaan että taustalla ehkä enemmän vaikuttaa mahdollisuus heikentää idänvastaista rintamaa missä mahdollista. Siksi voisi sanoa, että kaikki on täten selvää. Mutta pienelle Suomen kansalle on nyt esitetty kysymys kuitenkin vakava kysymys, jota arvioitaessa on kaikki näkökannat otettava huomioon ja punnittava. Luottamus Saksaan pysyy. Sitä osoittaa jo se tosiasia, että olen kiiruhtanut tapaamaan Teitä, Eksellenssi.”

Ramsay jatkoi kuvailemalla mielialoja Suomessa. Pieni kansa oli vuodesta 1939 alkaen kärsinyt yli 60.000 miehen tappiot puolustaessaan 900 kilometrin maarintamaansa ja pitkää rannikkoaan. Oli selvää, että tiettyä väsymystä oli havaittavissa. Tämä ei kuitenkaan ollut mitään hermojen pettämistä vaan ”tervettä lihasväsymystä”, samanlaista kuin ”ahkeralla metsätyöläisellä pitkän työpäivän jälkeen”. Sodasta oli tullut pidempi kuin Suomessa oli koskaan osattu odottaa. Helsinki oli hyvin altis ilmahyökkäyksille, ja venäläisten eteneminen Suomenlahden etelärannalle olisi kohtalokasta. Rintaman siirtyminen itäänpäin sen sijaan kohottaisi mielialoja, ja erityisesti Leningradin kukistuminen vaikuttaisi tässä suhteessa ratkaisevasti. Muistionsa lopuksi Ramsay käsitteli varovaisesti mahdollisia vaihtoehtoja taistelulle:

” . . . Suomessa on noussut esille sellaisia ajatuksia kuin miten maa yhteisymmärryksessä Saksan kanssa voisi hankkia itselleen työrauhan ja rauhallisemmat olosuhteet. Tähän ongelmaan ei löydy helposti ratkaisua, kenties ei lainkaan. Painotan, ettei Suomen hallituksessa ole tällaisia kysymyksiä käsitelty, mutta haluaisin kuitenkin mainita, että esimerkiksi yksityishenkilöiden keskuudessa toisinaan kuulee, että kenties mah-

dollista olisi aseellinen puolueettomuus, jossa Suomen teollisuutta voitaisiin hyödyntää kattavammin kuin nyt, joka olisi hyväksi koko Suomen talouselämälle; myös mikäli ajatus pohjoismaisesta blokista ylipäättään voi tulevaisuudessa kypsyä, voidaan myös sellaisen ajatuksen arvoa bolshevisminvastaiselle taistelulle pohdiskella.”¹¹

Näin Ramsay siis leimasi koko USA:n välitystarjouksen kieroiluksi, jonka tarkoituksena oli vain heikentää Neuvostoliiton vastaista rintamaa. Se, että siihen kuitenkin täytyi vastata, johtui lähes pelkästään sisäpoliittisista ja taktisista syistä sekä tarpeesta säilyttää kansallinen yksimielisyys. Mitään todellisia rauhannäkömahdollisuuksia ei ollut, eikä Suomen hallitus antaisi USA:n hämätä itseään. Ramsay alleviivasi viestiään sanoutumalla täysin yksiselitteisesti irti erillissotatesisistä ja korostamalla Suomen positiivista mielenkiintoa Leningradin nujertumiseen. Aivan muistionsa loppuksi hän koetti varovasti kepillä jäätä viittaamalla hallituksen ulkopuolella esitettyihin näkemyksiin aseellisesta puolueettomuudesta ja pohjoismaisen suuntauksen vahvistamisesta.

Ramsayn kaikista vakuutuksista ja varovaisuudesta huolimatta vastaanotto oli jätävä. Ribbentrop vastasi hyökkävällä ja töykeällä monologilla, joka jatkui käytännöllisesti katsoen keskeytyksettä 1½ tunnin ajan. Huomattuaan yrityksensä muuttaa valtakunnanulkoasiainministerin puhetulvaa todelliseksi keskusteluksi Ramsay tyytyikin vain kuuntelemaan. Ribbentrop korosti Suomen Saksassa nauttiman suuren sympatian olevan arvokas voimavara, jota kannatti varjella. Sotilaallisesti Suomi oli muihin liittolaisiin verrattuna täyttänyt paikkansa aina erinomaisesti. Nyt se oli kuitenkin politiikallaan vaarantanut Saksan kansan myötätunnon ja kiinnostuksen aseveljeyteen. Suomi oli toiminut niin kuin se taisteli kohtalonyhteydessä ei Saksan vaan USA:n kanssa. Ribbentrop painotti myös Hitlerin seuranneen tätä kehitystä ja nähneen Suomen viimeisen nootin USA:lle. Saksa kyllä otti sisäpoliittiset syyt huomioon, mutta Suomen oli tajuttava, ketä vastaan se taistelee. Saksan kansa ja sotilaat pitäisivät Suomen erillisrauhaa petoksena bolshevisminvastaista pyhää taistelua vastaan. Jos Suomi halusi kulkea omia teitään, olisi Saksallakin vapaat kädet joka suuntaan¹²

.

11 Ramsayn Ribbentropille 26.3.1943 jättämä muistio. Liite Weizsäckerin muistioon nro 204 1.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183587– 183591; Asiakirja löytyy myös sekä Ramsayn omasta kokoelmasta että Mannerheimin papereita sisältävästä Kansallisarkiston ns. Grensholm-kokoelmasta. Ks. Muistio 26.3.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; Ramsayn kirje Mannerheimille 28.3.1943, liite. Grensholm-Samlingen/Gustaf Mannerheim, mikrofilmi kortti VAY 5613. KA; Referoitu kuvaus muistion sisällöstä ks. Ribbentropin sähke nro 397 Blücherille 27.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064299–H064305. Ks. myös Kivimäen *Kronologinen yhteenvedo Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 397 (7.4.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA. Suomalaisessa tutkimuksessa on näistä Ramsayn lausunnoista hyvin pitkälti vaiettu kokonaan. Esimerkiksi Tuomo Polvisen *Barbarossasta Teheraniin* -tutkimuksessa esittää muistiosta varsin kaunistellun version. Hän ei tuo esille sitä, kuinka voimakkaasti Ramsay painotti tarjoukseen vastaamiseen sisäpoliittisia motiiveja, eikä mainitse tämän vakuutteluja siitä, kuinka Suomi ei voisi tehdä rauhaa Saksan selän takana. Ks. Polvinen 1979, 267. Tutkimusalan toinen auktoriteetti Hannu Soikkanen sentään on maininnut muistiosta korostetun ”Suomen hallituksen avointa Saksan-politiikkaa”. Ks. Soikkanen 1977, 158.

12 Polvinen on tässä kohdassa tehnyt melko raskaan käännösvirheen toteamalla, kuinka Saksa katsoisi saaneensa ”kaikissa suhteissa vapaat kädet Suomeen nähden”. Näin käännettynä lau-

eikä se tuntisi itseään suhteessa Suomeen sidotuksi. Ribbentrop ei vielä tiennyt Hitlerin mielipidettä tästä kirjeenvaihdosta, mutta mikäli amerikkalaiset julkis-
taisivat sen, aiheutuisi siitä peruuttamattomia vaurioita.

Yrittikö Suomi ”jatkuvilla lemmensilmäyksillään” USA:n kanssa hankkia jonkinlaista jälleenvakuutusta tältä Saksan pahimmalta viholliselta? Tämä oli järjetöntä, sillä USA ei voisi eikä haluaisikaan tarjota Suomelle pienintäkään poliittista tai sotilaallista suojaa Neuvostoliittoa vastaan. Roosevelt oli ryhtynyt sotaan vain johtaakseen huomion pois New Dealinsa kohtaamasta sisäpoliittisesta katastrofista, Euroopan kohtalo ei häntä kiinnostanut. Washingtonin Suomen-politiikan ainoa tavoite oli heikentää Neuvostoliiton vastaista rintamaa ja siksi pelkät taktisessakin mielessä käydyt keskustelut amerikkalaisten kanssa olivat Suomelle hyvin vaarallisia.

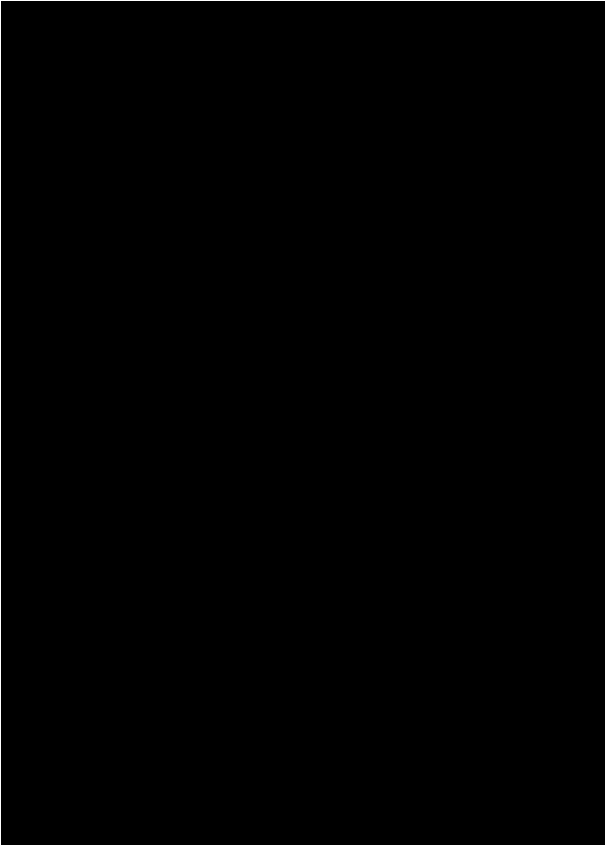
Suomen 24.3.1943 päivätyn vastausnootin rauhanneuvottelukutsua muistut-
tava sanamuoto oli hyvin valitettava. Washington uskoi Suomen sen perus-
teella suostuvan tarjoukseen ja esittäisi lisäehdotuksia. Se saattaisi jopa julkis-
taa kirjeenvaihdon ja väittää neuvottelujen alkaneen. Mikäli Suomen hallitus
todella piti USA:n tarjousta pelkkänä taktisena vetona, miksi se vaikeutti kysy-
myksen jatkokäsittelyä ja tulevaa asemaansa tällaisella vastauksella? Washing-
tonin taktinen peli oli nyt lopetettava yksiselitteisen torjuvalla vastauksella, sillä
kontaktin jatkaminen veisi Suomen kaltevalle alustalle.

Suomalaisten ei tullut uskoa, että Englanti ja Yhdysvallat pystyisivät pidät-
telemään bolshevismin vyöryä länteen. USA:n lehdistö oli suoraan myöntänyt,
etteivät länsiliittoutuneet voisi estää Neuvostoliittoa valtaamasta haluamiaan
alueita. Ribbentropin mukaan Roosevelt ja Churchill olivat häikäilemättömiä
pelureita, jotka auliisti sälyttivät liittoutuneiden sodankäynnin päätaakan Neu-
vostoliiton kannettavaksi. USA:n ja Englannin ansiot rajoittuivat vähämerki-
tyksisiin taktisiin voittoihin Pohjois-Afrikassa ja siviiliväestön pommittamiseen
Saksassa. Kokemus osoitti englantilaiset ja amerikkalaiset jääkylmiksi oman
edun tavoittelijoiksi, jotka kiristivät ja alistivat muita aina kun mahdollista.

Mikäli USA:n onnistuisikin hankkia Suomelle erillisrauha, tulisi Neuvosto-
liitto sen heti tilaisuuden tullen rikkomaan. Ribbentrop muistutti, kuinka Stalin
oli hänelle aikoinaan Moskovassa luvannut kunnioittaa Baltian maiden itsenäisyyttä.
Pohjimmiltaan Stalin vihasi Amerikkaa ja Englantia vielä Saksaakin
enemmän, ja tilaisuuden koittaessa kävelisi epäröimättä niin Rooseveltin kuin
Churchillinkin yli. Neuvostodiktatuurin tavoitteena oli pystyttää koko Euroop-
paan Kuusisen hallituksen kaltaisia ministeristöjä ja luoda ”Vladivostokista
Calais’iin ulottuva neuvostoblokki”. Stalin oli ”aasialainen petoeläin”, häikäile-
mätön, brutaali ja vaarallinen, eikä hänen kanssaan voinut tehdä kompromisseja.

.....

sunto muuttuu huomattavasti uhkaavammaksi, koska sen voi tulkita verhotuksi miehi-
tysuhkaukseksi, niin kuin Polvinen ko. kohdan harvennettuna esittämällä epäilemättä tar-
koittaakin. Lähettiläs von Rintelenin keskusteluista laatimien muistiinpanojen mukaan
Ribbentrop totesi sanatarkasti: ”Wenn Finland seinen eigenen Weg gehen wolle, so würde
sich auch Deutschland nicht mehr Finnland gegenüber für gebunden halten, sondern nach
jeder Richtung freie Hand haben und daraus seine Folgerungen ziehen.” Ribbentrop siis
halusi tehdä selväksi, että myös Saksa voisi tehdä erillisrauhan Suomesta välittämättä, mikä-
li suomalaiset haluaisivat lähteä omille teilleen. ADAP. Serie E. Band V, 471.

Hitlerin Saksa pyrki esittämään Neuvostoliittoa vastaan käydyin sodan eurooppalaisen sivistyksen ja länsimaisen kulttuurin ristiretkenä "aasialais-juutalais-bolshevistista barbariaa" vastaan. Propagandajuliste vuodelta 1942. (London Museum of War)

Suomen kontakti USA:han ja maassa esitetyt monet julkiset kannanotot erillisrauhan puolesta olivat nyt aiheuttaneet sen, että Saksan ja Suomen suhteet oli täysin avoimesti ja perin pohjin selvitettävä. Saksan oli voitava luottaa siihen, että sen liittolaiset ja asetoverit seisoivat yhteisessä rintamassa horjumatta. Ribbentrop vaati Suomelta "Saksan hallituksen nimissä" täysin yksiselitteistä julistusta siitä, että se ei milloinkaan tekisi erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa. Samalla oli Yhdysvaltain välitystarjous torjuttava niin selväsanaisesti, ettei Washington voisi muutaman kuukauden kuluttua jatkaa "kieroa peliään". Suomen oli tehtävä joka suuntaan selväksi, ettei se katsonut voivansa käydä neuvotteluja ilman Saksan suostumusta. Saksa oli oikeutettu tähän täsmennykseen, mutta se oli ehdottoman välttämätöntä myös Suomen omien etujen vuoksi. Suomen oli myös neuvoteltava Saksan kanssa siitä, kuinka USA:n tarjous käytännössä torjuttaisiin. Ribbentrop korosti useaan otteeseen, että Suomen hallituksen oli syytä pitää asiassa kiirettä.

Ribbentrop kuvaili pitkään, miten Saksa raskain uhrein taisteli ei vain itsensä vaan myös Suomen ja koko Euroopan puolesta. Saksan kansa tiesi tämän ja sen oli siksi voitava laskea myös Suomen varaan. Vuonna 1940 Saksa oli pelastanut Euroopan bolshevismilta, kun Hitler oli torjunut Molotovin Berliinissä esittämät vaatimukset Suomen, Romanian, Bulgarian ja Turkin jättämisestä Neuvostoliiton etupiiriin. Sen Ribbentrop jätti armeliaasti mainitsematta, että hän itse

tuolloin oli ollut valmis uhraamaan Suomen pitääkseen suhteet Neuvostoliittoon hyvinä¹³. Suostumalla näihin vaatimuksiin Saksa olisi välttänyt sodan ja Neuvostoliiton laajentumispyrkimykset olisivat purkautuneet Euroopan pohjois- ja eteläosiin. Molotov oli tarjonnut vastapalvelukseksi jopa Neuvostoliiton liittymistä kolmen vallan sopimukseen. *Führerin* ehdottoman torjuva kanta perustui Saksan omien etujen lisäksi myös saksalaisten Suomea kohtaan tuntemaan sympatiaan ja tietoon siitä, että Suomen luhistuminen ei olisi Saksankaan etujen mukaista. Saksa tiesi Neuvostoliiton varustautuneen 15 vuoden ajan tavoitteenaan koko Euroopan miehittäminen. Stalin olisi elokuussa 1941 hyökännyt Saksaan, ellei Saksa olisi ehtinyt ensin. Hitler oli halunnut välttää tilanteen, että kun Saksalla joskus 15–20 vuoden kuluttua kenties olisi heikompi johtaja, olisi ”slaavilainen aalto” pyyhkäissyt yli Euroopan. Suomen, Saksan ja koko eurooppalaisen sivistyksen ainoa pelastuksen toivo piili Saksan armeijan voitossa. Saksa puolestaan tulisi jatkamaan sotaa niin kauan, että bolshevismien vaara olisi poistettu.

Baltiassa ja pohjoismaissa ei Saksan uhrauksille osattu antaa riittävää arvoa, korosti Ribbentrop. Baltian maita ei olisi koskaan edes perustettu ilman saksalaisen veren vuodatusta, ja nyt Saksa oli ne jo toistamiseen vapauttanut. Ribbentrop alleviivasi myös kenraali Rüdiger von der Goltzin osuutta Suomen vuoden 1918 sodassa¹⁴. Koko Skandinavia olisi nyt sotanäyttämö, ellei Saksa olisi miehittänyt Norjaa. Väitteet, että Saksan tavoitteena oli koko muun Euroopan alistaminen, olivat englantilais-amerikkalaista propagandaa. Kova sota vaati joskus kovia otteita, eikä ulkopuolisten ei kannattanut tyrkyttää Saksalle neuvoja siitä, miten menetellä miehitettyillä alueilla. Uutta Eurooppaa tosin ryhdyttiisiin luoma vasta lopullisen voiton varmistuttua, mutta Saksan liittolaiset saattoivat olla varmoja saavansa siinä kunniapaikan.

Ribbentropin mukaan itärintaman eteläosien viimeaikaiset tapahtumia suinkaan tullut käsittää Saksan tappioksi, vaan joksikin, mitä sotahistoria kenties joskus tulisi pitämään ensimmäisen maailmansodan Marnen taistelun veroisena ihmeenä. Saksan armeija oli tukkinut sotilaallisiksi pettymyksiksi osoittautuneilta liittolaisilta jääneen 700 kilometrin aukon rintamassa, vetänyt Kaukasian armeijan vahingoittumana takaisin ja ryhtynyt uudelleen hyökkäykseen. Jos Donilla olisi ollut saksalaisia joukkoja, ei Stalingradia olisi milloinkaan menetetty. Tappiot eivät olleet heikentäneet Saksan iskuvoimaa, eivätkä edes Neuvostoliiton valtavat ihmis- ja materiaaliressurit auttaisi tätä sotilaallista ylivoimaa vastaan. Ribbentrop piti mahdollisena, että Saksan uusi hyökkäys aiheuttaisi Venäjällä ensimmäisen maailmansodan kaltaisen luhistumisen ja saisi valtavista tappioista ja nälänhädästä kärsivän maan hakemaan rauhaa. Mikäli län-

13 Molotovin Berliinin-vierailuista ks. esim. Korhonen 1961, 137–155; Kershaw 2001, 332–334; Bullock 1958, 392–393; Charles Bloch 1992, 320–322; Hillgruber 1983, 348.

14 Ajatus Saksan suuresta roolista Suomen tapahtumissa vuosina 1917–1918 oli natsijohdossa yleinen. Esimerkiksi Hitler oli maalikuussa 1940 todennut luonaan vierailleelle ruotsalaiselle tutkimusmatkailijalle Sven Hedinille, ettei Suomea ilman Saksan apua milloinkaan olisi syntynytkään. Hedin oli pyytänyt Hitleriä tekemään jotain talvisodassaan epätoivoiselta näyttävään tilanteeseen joutuneiden suomalaisten hyväksi. Ks. Hillgruber 1983, 347.

siliittoutuneet yrittäisivät maihinnousua, työntäisi Saksa myös ne saman tien takaisin mereen. Viiden miljoonan miehen reservit takasivat sen, että sota käytäisiin ilman kompromisseja lopulliseen voittoon saakka. Ramsayn viittaukset Leningradin rintamatilanteen huolestuttavuuteen Ribbentrop kuittasi toteamalla Hitlerin tavoitteena olevan koko kaupungin katoaminen kartalta. Saksa jatkaisi hyökkäystään myös siellä, vaikka tarkkaa aikaa ei vielä voitu sanoakaan.

Keskustelun päätteeksi Ramsay ojensi kollegalleen kopiot USA:n nootista 20.3.1943 ja omasta lisätiedustelukirjeestään 24.3.1943. Yllätynyt Ribbentrop, joka ei ollut huomannut Ramsayn lukemassa muistiossa ollutta mainintaa asiasta, tajusi vasta nyt tämän pyytäneen lisätietoja USA:n tarjouksen pohjasta *kirjallisesti*. Hän kysyi Ramsaylta tiukkaan sävyyn, mihin tämä kirjeellään pyrki. Ramsayn mukaan kyseessä oli lähinnä hallituksen sisäpoliittisen aseman turvaaminen ja ajanpeluu, joka oli välttämätöntä kansan mielialojen vuoksi. Suomen hallitus oli lähettänyt ulkoministerinsä Berliiniin, koska se halusi oikaista väärinkäsitykset ja kuulla Ribbentropin näkemyksen asiasta ennen päätöksen tekoa. Suomi ei voinut toimia Saksan selän takana. Ramsay uskoi hallituksen päätyvän samalle kannalle, kun se tekisi päätöksensä Saksan kannasta nyt saatujen tietojen pohjalta. Ribbentrop lopetti keskustelun kello 14 toteamalla lakonisesti vain ottavansa Ramsayn ilmoitukset tiedoksi. Kun tunnin kuluttua kokoonnuttiin lounaalle, ilmoitti Ribbentrop haluavansa jatkaa keskusteluja aiheesta vielä samana iltana kello 19. Hyvät ruuat ja viinikään eivät laukaisseet kireää tunnelmaa; lounas syötiin nopeasti keskustelun rajoittuessa muodon vuoksi lausuttuihin tyhjäänpäiväisyyksiin.¹⁵

Ribbentrop vetoaa Hitlerin arvovaltaan

Kun kello 19 kokoonnuttiin uuteen tapaamiseen, ilmoitti Ribbentrop tiedottaneensa iltapäivän keskustelujen sisällön *Führerille*, jonka vaikutelma asiasta ”ei ollut edullinen”. Hän luki Hitlerin kanssa käymänsä keskustelun pohjalta kirjoittamansa muistion ääneen. Sen mukaan Saksan kansa ja armeija pitäisivät Suomen suostumista Yhdysvaltain välitystarjoukseen petoksena Saksaa ja yhteiseurooppalaista bolshevisminvastaista taistelua kohtaan ”kaikkine siitä koituvine seurauksineen”. Suomen hallituksen oli nyt annettava selonteko asen-

15 Lähettiläs von Rintelenin muistiinpanot Ribbentropin ja Ramsayn ensimmäisestä tapaamisesta 26.3.1943. ADAP. Serie E. Band V, 467–476; Ribbentropin sähke nro 397 Blücherille 27.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064299–H064305; Kivimäen raportti ”Ulkoministeri Ramsayn ja von Ribbentropin kohtaaminen” 29.3.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Ramsayn kirje Mannerheimille 28.3.1943. Grensholm-Samlingen/Gustaf Mannerheim, mikrofilmi kortti VAY 5613. KA; Kivimäki, 251–257; Kivimäen kirje Elli Kivimäelle 27.3.1943. T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 4. KA; Jokipii 1981, 193. Kirjoittaessaan muistelmiaan T.M. Kivimäki ei ilmiselvästikään enää pystynyt muistamaan tarkoin Ramsayn Berliinin-visiitin kaikkia tapahtumia, ja häneen ilmiselvästi olivat vaikuttaneet muiden keskeisten toimijoiden kuten Tannerin ja Mannerheimin omista aiemmissa muistelmissaan tapahtuneesta esittämät niin ikään puutteelliset kuvaukset. Kivimäki muistaa virheellisesti, että Ramsay ja hän olisivat tavanneet Ribbentropin kahtena peräkkäisenä päivänä. Hän väittää Ribbentropin keskeyttäneen ensimmäisen tapaamisen kuuluttuaan USA:n välitystarjouksesta ja ”rynnänneen raivostuneena soittamaan Hitlerille” kertokseen asiasta.

teestaan ja aikeistaan. Sen oli yksiselitteisesti julistettava, ettei se solmisi aselepoa tai rauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan suostumusta. Tämä voisi tapahtua valtionpäämiesten välisen luottamuksellisen kirjeenvaihdon muodossa, jonka salaisena pysymisestä Saksa antoi takeet. Valtakunnanhallitus puolestaan oli valmis vastaavalla tavalla irtisanoutumaan aselevosta ja erillisrauhasta Neuvostoliiton kanssa.

Oli valitettavaa, että Suomen hallitus oli pyytänyt Yhdysvalloilta tarjousta koskevia lisätietoja, Ribbentrop korosti. Ramsayn ilmoittaman tavoitteen, ajan voittamisen, saavuttamisen sijaan se vain ajaisi Suomen hallituksen umpikujaan ja aiheuttaisi aikanaan sitäkin räikeämmän välirikon Yhdysvaltojen kanssa. Lisäksi USA voisi selittää jo lisätietojen pyytämisen tarjouksen hyväksymiseksi ja julkistamalla koko asian vahingoittaa niin Suomen asemaa Saksassa kuin koko bolshevisminvastaista taistelua. ”Ennalta arvaamattomien vahinkojen” välttämiseksi Suomen oli nyt välittömästi ja lisäilmoituksia odottamatta ehdottomasti torjuttava välitystarjous. Tähän ei pitänyt olla esteitä, olihan Ramsay itsekin todennut, ettei Suomen hallituksen tarkoituksena ollut sitä miltään osin hyväksyä. Ribbentrop esitti Saksan hallituksen ehdotuksen vastauksen ydin-kohdaksi:

”Suomen hallitus ei katso nykyisessä tilanteessa voivansa hyväksyä Amerikan välitystarjousta, koska Suomen hallitus on päättänyt käydä puolustustaistelua Neuvostovenäjää vastaan Suomen suojaamiseksi niin kauan, kunnes uhka Suomen valtiota kohtaan idästä on lopullisesti pois-suljettu.”

USA:n tarjouksen pikainen torjuminen oli Suomen edun mukaista myös siksi, ettei Washington sen jälkeen voisi uusilla muistioilla saattaa Suomea uudelleen vaikeaan tilanteeseen. Suomen hallituksen tuli neuvotella vastauksen lopullisesta muotoilusta Saksan kanssa. Muistionsa lopuksi Ribbentrop julisti, että Suomi saattoi turvata vapaan tulevaisuutensa sekä olemassaolonsa suvereenina ja itsenäisenä valtiona vain jatkamalla taistelua Saksan ja sen liittolaisten kanssa lopulliseen voittoon saakka.

Ramsay kommentoi muistiota vain toteamalla, ettei Saksa voinut vaatia vastauksen antamista välittömästi, koska Suomen valtiollisessa elämässä asiat etenevät ”harkitsevalla rauhallisuudella”. Mikäli yksimielisyys haluttiin säilyttää, ei asiaa tullut viedä läpi pakolla ja hätäillen. Ribbentrop ei kuitenkaan antanut periksi, vaan korosti tarjouksen torjumisella olevan nyt sitäkin suurempi kiire, kun oli pelättävissä, että USA julkistaisi koko asian. Nyt käytävä ”pyhä taistelu” ratkaisisi niin Euroopan kuin Suomenkin kohtalon vuosisadoiksi eteenpäin, eikä Suomen tullut ”häpäistä” sitä neuvotteluihin antautumalla. Mikäli Yhdysvallat nyt onnistuisi murtamaan Neuvostoliiton-vastaisen rintaman, ei Saksan kansa unohtaisi sitä koskaan. Tällaisen vaihtoehdon varalta, korosti Ribbentrop vielä keskustelun lopuksi, Saksa varasi itselleen ”täyden toimintavapauden”.¹⁶

16 Lähettiläs von Rintelenin muistinpanot Ribbentropin ja Ramsayn toisesta tapaamisesta 26.3.1943. ADAP. Serie E. Band V, 480–481; Ribbentropin muistio Ramsaylle 26.3.1943.

Ramsayn hyväuskoinen tiedotusmatka oli siis epäonnistunut täydellisesti. Ymmärtämyksen ja sympatian sijaan hän sai Ribbentropilta juuri sen, mitä Suomen oli tähän saakka onnistunut menestyksellisesti välttää, eli vaatimuksen poliittisesta liittosopimuksesta. Varsinkin nyt uudessa tilanteessa, sisärenkaan päätettyä ryhtyä ottamaan Saksasta etäisyyttä, vaatimus oli äärimmäisen kiusallinen ja täysin vastakkainen Suomen poliittisten tavoitteiden kanssa. Näin tarkasteltuna Ramsayn matka, jota jälkikäteen arvioiden voi pitää Suomen johdolta täysin naiivina siirtona, oli raskaimman mittaluokan ulkopoliittinen munaus. Mitä ilmeisimmin se myötämielisyys, jota Berliinistä oli Linkomiehen uudelle hallitukselle täysin taktisista syistä osoitettu, oli saanut Suomen johdon kuvittelemaan, että Saksa olisi valmis hyväksymään jopa aseveljensä rauhankeskustelut USA:n kanssa.¹⁷

Valitsemallaan menettelytavalla Suomen hallitus romutti itse omat hyvät aikeensa ikään kuin kaksinkertaisesti. Washingtonin välitystarjouksen tiedottaminen Saksalle, mikä väistämättä ennemmin tai myöhemmin olisi tullut myös amerikkalaisten tietoon, varmisti sen, ettei tarjous missään oloissa olisi voinut johtaa tulokseen. Saksalla oli kaikki syyt estää huomattavia vihollisvoimia sitoneen Suomen irtautuminen yhteisestä rintamasta, eikä USA:lla puolestaan enää ollut juurikaan intressiä jatkaa kontaktia sen jälkeen kun Suomi toiminnallaan näin viestitti olevansa Saksasta niin riippuvainen, että se esti itsenäisen harkinnan. Kolmatta viikkoaan virassa istunut Linkomiehen hallitus tuskin olisi voinut enää pahemmin tahrata ulkopoliittisista tiliään kuin mitä tämä viattomalta tuntunut ja hyvässä uskossa suoritettu informointimatka Ribbentropin luoti. Suomi onnistui toimillaan ärsyttämään niin saksalaisia, Neuvostoliittoa kuin länsivaltojakia, joissa nyt voimistui käsitys, että se todella oli Saksan satelliitti. Rauhanehdoista ei ollut saatu minkäänlaista selvyttä, ja nyt rauhan mahdollisuuskin vaikutti karanteen suomalaisten ulottumattomiin.

Stalingradin ja erityisesti Ramsayn Berliinin-visiitin jälkeen *Auswärtiges Amtin* Suomen-politiikalla oli kolme rinnakkaista tavoitetta. Yhtäältä pyrittiin pelottelupropagandan ja kaunisteltujen tilannekatsauksien avulla luomaan suomalaisille sellainen kuva suursodasta, että apua oli saatavissa vain Saksasta, ja että vain Saksan voitto olisi Suomen kannalta onnellinen lopputulos. Toisena linjana Saksan politiikassa kulkivat yritykset painostaa Suomi sitovaan liittosopimukseen, jossa aseveli irtisanoutuisi erillisrauhan mahdollisuudesta. Kolmannen areenan muodosti Suomen taloudellinen riippuvuus Saksasta, jota hyö-

Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; von Rintelenin sähkö nro 395 Blücherille 27.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. H064293–H064295; Kivimäen raportti ”Ulkomministeri Ramsayn ja von Ribbentropin kohtaaminen” 29.3.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Ribbentropin sähkö nro 397 Blücherille 27.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064299–H064305; Ramsayn kirje Mannerheimille 28.3.1943. Grensholm-Samlingen/Gustaf Mannerheim, mikrofilmi kortti VAY 5613. KA; Kivimäki 1965, 252–257.

17 Jukka Seppinen on tutkimuksessaan *Paasikiven aikakauteen* kritisoinut Ramsayta tämän ”kyvyttömyydestä harjoittaa puhdasta etupolitiikkaa” ja kunniakäsitteen sanelemasta liiasta henkisestä sidonnaisuudesta Saksaan. Vaikka tämä arvostelu Ramsayn koko ulkoministeri-kauden toimintaa arvioiden tuntuu liian kovalta, voi sitä tämän Ribbentropin informointi-matkan osalta pitää oikeaan osuneena. Vrt. Seppinen 2001, 406.

dyntäen pyrittiin tekemään sen irtautuminen sodasta myös käytännössä mahdolliseksi. Propagandatyöhön osallistuivat kaikki suomalaisten kanssa tekemisissä olevat saksalaistahot, diplomaattinen ja taloudellinen painostus sen sijaan olivat valtaosaltaan *Auswärtiges Amtin* vastuulla. Maiden välinen alunperin vilpitön ja avoin aseveljeysuhde korvautui vähitellen molemminpuolisella kyräilyllä ja epärehellisyydellä; Ribbentrop pyrki hyödyntämään kaikkia mahdollisia painostuskeinoja pitääkseen Suomen yhteisessä rintamassa, Suomi taas pyrki karistamaan Saksan vaikutuksen politiikastaan ja etsi tietä rauhaan jatkuvasti.¹⁸

Yksi tärkeä raja-alue kuitenkin on tehtävä: tämä molemminpuolinen epäluulo ei missään vaiheessa levinnyt suhteiden sotilasvälille. Tämä osittain Mannerheimin tietoisin pyrkimyksiin ja osittain Hitlerin tietoiseen välinpitämättömyyteen perustuva tosiasia sai lopulta äärimmäisen suuren merkityksen. Niinpä Tuomo Polvinen liioittelee raskaasti todetessaan, että kevään 1943 jälkeen liitosopimusvaatimus muodosti Kolmannen valtakunnan Suomen-politiikan ytimen¹⁹. Se varmasti oli keskeinen Ribbentropille ja osalle hänen alaisistaankin, mutta siellä, missä Saksan politiikka lopulta ratkaistiin eli Hitlerin päämajassa, vaatimus ei missään vaiheessa saanut osakseen aktiivista kannatusta. Suomi ei ollut ainoa valtio, jonka kanssa Saksa kävi tärkeimmät neuvottelut sotilasteitse; itse asiassa tämä oli muotoutunut vuosina 1940–1942 diktaattorin normaaliksi käytännöksi Ribbentropin ollessa näistä neuvotteluista täysin syrjässä²⁰. Voikin spekuloida sillä, olisiko tapahtumien kehitys muodostunut toisenlaiseksi, mikäli USA:n välitystarjousta koskevat keskustelut eivät olisi jääneet pelkästään Ramsayn ja Ribbentropin välisiksi. Tutkijoista Terä on ollut sitä mieltä, että Saksan informoimisen tulos ja jälkiseuraukset olisivat olleet huomattavasti helpommat, jos Mannerheim olisi neuvotellut asiasta Hitlerin kanssa. Terän mukaan marsalkan henkilökohtaisilla näkemyksillä oli niin suuri vaikutus Hitleriin, että tämä niiden vuoksi joskus jopa muutti aiemmin tekemiään ratkaisuja.²¹

Juuri tähän liittyy kaikkein ratkaisevin selvittämätön tekijä Ramsayn Berliin-vierailussa. Oliko Hitler lainkaan tietoinen ulkoministerinsä suomalaisille esittämistä vaatimuksista? Miten on selitettävissä se, ettei lähteistä löydy minikäänlaista tukea niille Ribbentropin väitteille, joiden mukaan Hitler oli hänen esittämiensä liitosopimusvaatimusten takana? Näiden vaatimusten painavuuden ja vakavasti otettavuuden kannalta oli tietenkin täysin eri asia, seisoiiko diktaattori todella niiden takana vai olivatko ne vain epätoivoista arvovaltataistelua oman asemansa puolesta käyneen Ribbentropin yksityisyrityksiä.

Oliko Ribbentrop todella ollut keskustelujen välissä yhteydessä Hitleriin niin kuin hän itse Ramsaylle väitti? Vaikka tämä on Saksan painostuksen vakavuuden arvioimisen kannalta äärimmäisen keskeinen asia, ei aiempi tutkimus ei ole pyrkinyt sitä selvittämään, vaan on ottanut valtakunnanulkoministerin väittei-

18 Salewski 1979, 387–388; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 403.

19 Polvinen 1979, 262.

20 Ks. esim. Michael Bloch 1994, 348–349.

21 Vrt. Terä 1967, 80–81.

den todenperäisyyden ikään kuin itsestään selvyytensä. Osaltaan tähän on ollut vaikuttamassa suomalainen muistelmakirjallisuus, jossa Hitlerin mukana oloa on kovasti korostettu²². Mittavat omakätiset etsinnät arkistoissa niin Suomessa kuin Saksassakin sekä saksalaisten arkistojen asiantuntijoille esitetyt tiedustelut²³ eivät kuitenkaan tuottaneet tulokseksi yhtään ainoata asiakirjaa, joka olisi vahvistanut Ribbentropin väitteen. Sellaista valtakunnanulkoministerin omasta kertomuksesta riippumattonta todistusaineistoa, joka vahvistaisi keskustelun hänen ja Hitlerin välillä todella tapahtuneen, ei kerta kaikkiaan ole olemassa. Sellaisia lähteitä kyllä löytyy, jotka päinvastoin enemmän tai vähemmän suorasti viittaavat siihen, ettei tällaista keskustelua ikinä käyty.

Hitlerin henkilökohtainen palvelija *Obersturmführer* Heinz Linge merkitsi sotavuosina päivittäin muistiin diktaattorin päiväohjelman, tärkeimmät käydyt keskustelut ja merkittävimmät tapahtumat. Lingen muistiinpano maaliskuun 26. päivältä ei mainitse mitään keskustelua Hitlerin ja Ribbentropin välillä tapahtuneen.²⁴ Myös Hitlerin läheisimpiin alaisiin kuulunut NSDAP:n puoluekanslian päällikkö Martin Bormann piti tarkkaa kirjaa *Führerin* päivittäisistä keskusteluista ja hänen luonaan vierailleista henkilöistä. Hänenkään päiväkirjansa ei maaliskuun 26. päivältä mainitse Ribbentropia.²⁵

Entäpä sitten puhelinkeskustelun mahdollisuus? Aikaisin ajankohta, jolloin sellainen olisi ollut mahdollinen oli kello kahden ja kolmen välillä iltapäivällä, siis ensimmäisen Ramsayn kanssa käydyn keskustelun päättymisen ja yhteisen lounaan välisenä aikana. Koko tuon ajan Hitler kuitenkin piti päämajassaan tilannekatsausta. Vielä lounaalla Ribbentrop ei edes ottanut väitettyä keskustelua puheeksi, joten tämä ajankohta on siksikin epätodennäköinen. Toinen mahdollisuus sijoittuu välille noin kello 15.30 (ottaen huomioon sen, että Ribbentropin tarjoama lounas syötiin nopeasti) ja kello 19.00, jolloin ulkoministerit tapasivat uudelleen. Hitler oli syömässä kello 15.15–16.10, jonka jälkeen hän keskusteli aina puoli kuuteen saakka *Hitler-Jugend*n johtaja Baldur von Schirachin kans-

22 Esimerkiksi Väinö Tanner on ulkoministerien tapaamista kuvatessaan todennut, että Ribbentrop oli soittanut Hitlerille Ramsayn kanssa käymänsä keskustelun aikana, ja että diktaattori oli ”jyrkässä sävyssä” yhtynyt ulkoministerinsä vaatimuksiin. Ks. Tanner 1952, 55–57. Kivimäki puolestaan on todennut Ribbentropin keskeyttäneen Ramsayn kuultuaan USA:n välitystarjouksesta ja ”rynnänneen raivostuneena soittamaan Hitlerille”. Puhelinkeskustelun jälkeen hän oli kehottanut suomalaisia saapumaan seuraavana aamuna kuulemaan, ”mitä Saksa oli päättänyt”. Ks. Kivimäki 1965, 251–252. Saksalaisista Goebbels kyllä mainitsee Ribbentropin toimineen Hitleriltä saamansa toimeksiannon perusteella, mutta hänen tietonsa tulivat AA:sta, joten ne eivät ole yhtään sen luotettavampia kuin Ribbentropin omatkaan kertomukset. Goebbels *Tagebücher* 30.3.1943. Martti V. Terän tutkimuksessa on orastava oikeansuuntainen tulkinta tapahtuneesta. Hän toteaa Ribbentropin pyrkineen kaikin keinoin, ”joskus jopa itsenäisesti ja Hitlerin tietämättä” vaikuttamaan Suomea koskeviin poliittisiin ja kauppapoliittisiin ratkaisuihin. Ks. Terä 1967, 81.

23 Ks. *Auswärtiges Amt*n arkiston virkailija Fleischerin kirje tekijälle 28.3.2001; Bundesarchivin virkailija Göttlicherin kirje tekijälle 25.7.2001; Hitler-elämäkerturi David Irvingin sähköpostiviesti tekijälle 21.7.2001.

24 Heinz Lingen muistiinmerkitsemä Hitlerin päiväohjelma 26.3.1943. Brittitutkija David Irvingin keräämä asiakirjakokoelma *Records and documents relating to the Third Reich*, mikrofilmi 23/DJ 25. Institut für Zeitgeschichte.

25 Martin Bormannin kirjoittama Hitlerin päiväkirja 26.3.1943. Brittitutkija David Irvingin keräämä asiakirjakokoelma *Records and documents relating to the Third Reich*, mikrofilmi 23/DJ 19. Institut für Zeitgeschichte.

sa. Tämän jälkeen hän oli ulkona kävelyllä aina iltaseitsemään saakka.²⁶ Tällainen keskustelu olisi myös vienyt niin paljon aikaa, että se varmasti olisi tullut merkityksi em. Lingen päiväkirjaan. Ribbentropin olisi pitänyt antaa Ramsayn matkasta ja sen syistä täysin tietämättömälle Hitlerille verrattain laaja taustaselvitys. Hitler taas säännönmukaisesti ilmaisi omat kantansa hyvin perusteellisesti ja aikaavievästi, joten aikaa olisi tarvittu vähintään puoli tuntia, todennäköisemmin hyvinkin kokonainen tunti tai kaksikin.

Sekään, että kontakti Ribbentropin ja Hitlerin välillä olisi tapahtunut kuriirikuljetuksella siirtyneiden asiakirjojen avulla, ei ole mahdollista. On lähes mahdotonta, että sihteerinä toiminut Rintelen olisi riittävän nopeasti ehtinyt kirjoittaa laajasta keskustelusta tekemänsä muistiinpanot puhtaaksi. Puhtaaksi kirjoitettu versio on nimittäin laajuudeltaan yli kymmenen konekirjoitusliuskaa. AA:n edustaja esitteli Hitlerille tärkeimmät ulkoasiainhallinnon asiakirjat lyhyesti (noin 10–15 minuuttia) kahdesti päivässä, aina sotilaallisen tilannekatsauksen jälkeen. Kun ottaa huomion, että ajomatka Fuschlista 60 kilometrin päässä sijainneeseen Berghofiin kesti lähes tunnin, ei ole mahdollista, että ulkoministerien tapaamista koskevat asiakirjat olisivat ehtineet ensimmäisen tilannekatsauksen jälkeiseen esittelyyn. Jälkimmäinen katsaus päättyi vasta kello 22.10, jolloin toinenkin tapaaminen oli jo ohi.²⁷ Kaiken edellämäinon nojalla vaikuttaa ilmeiseltä, että väitettyä keskustelua tai muutakaan kontaktia Ribbentropin ja Hitlerin välillä ei tapahtunut.

Vielä samana iltana Kivimäki tarjosi Ramsayn kunniaksi asunnollaan päivälliset, jossa suomalais-saksalaisten suhteiden setviminen jatkui *Auswärtiges Amtin* korkeiden virkamiesten kanssa. Suomalaisista paikalla olivat Ramsay, Talvela, lähetystöneuvos Edvin Lundström ja läpikulkumatalla Sveitsiin ollut ministeri Carl Enckell, saksalaisista Wezsäcker, Wiehl, Schnurre ja Grundherr. Ramsay käytti Kivimäen kiireessä mutta taitavasti järjestämien illallisten tarjoamaa otollista ilmapiiriä hyväkseen selostaakseen saksalaisille Suomen poliittisen aseman arkaluontoisuutta ja valtiollisen päätöksenteon suhteellista hitautta. Vermutin, poronlihan, sienimunakkaan, oluen, snapsien, punaviinin, lampaanpaistin, omenakakun ja samppanjan lomassa hänen onnistuikin kehittää näitä teemoja Wezsäckerille huomattavasti pidemmälle kuin Ribbentropin kanssa. Talvela puolestaan korosti Grundherrille Suomen puolustusvoimien poliittista moitteettomuutta, jonka Suomen politiikkaa muuten arvostellut lähettiläs olikin valmis tunnustamaan. Paluumatkalleen Helsinkiin Ramsay lähti aamulla 27.3.²⁸

Ramsaylle esitetyillä paktivaatimuksilla oli myös laajempi taustansa. Ribbentrop oli vain muutamaa päivää aiemmin hahmotellut oman kunnianhi-

26 Heinz Lingen muistiinmerkitsemä Hitlerin päiväohjelma 26.3.1943. Brittitutkija David Irvingin keräämä asiakirjakokoelma *Records and documents relating to the Third Reich*, mikrofilmi 23/DJ 25. Institut für Zeitgeschichte.

27 Sonnleithner 1989, 15; Heinz Lingen muistiinmerkitsemä Hitlerin päiväohjelma 26.3.1943. Brittitutkija David Irvingin keräämä asiakirjakokoelma *Records and documents relating to the Third Reich*, mikrofilmi 23/DJ 25. Institut für Zeitgeschichte.

28 Kivimäen kirje Elli Kivimäelle 27.3.1943. T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 4. KA; Talvelan raportti Mannerheimille 29.3.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvelan muistiinpanot; Talvela 1977, 227.

moisen ulkopolitiittisen kokonaisuohjelmansa, ”Eurooppalaisen konfederaation”, ääriviivat. Wienissä tai Salzburgissa valtionpäämiesten ja tärkeimpien ministerien läsnä ollessa perustettava konfederaatio koostuisi ainakin Saksasta, Italiasta, Ranskasta, Tanskasta, Norjasta, Suomesta, Slovakiasta, Unkarista, Romaniasta, Bulgariasta, Kroatiaista, Serbiasta, Kreikasta ja mahdollisesti Espanjasta. Mikäli *Führer* myöntäisi muille miehityksille maille itsenäisyyden, voisivat myös nämä samalla liittyä. Ohjelma oli poliittisten tarkoituksenmukaisuussyiden sanelema; Ribbentrop katsoi sen hälventävän Saksan liittolaisten ja puolueettomien maiden pelkoja sodan päättymisen jälkeen kylmästi Suur-Saksan valtaan alistettavasta Euroopasta. Lupaukset sodan jälkeen toteutettavasta valtiollisesta itsenäisyydestä rauhoittaisivat miehityksien alueiden väestöä ja saisivat heidät tukemaan Saksan sotaponnistuksia aivan toisella tavalla kuin tähän saakka ja keventäisivät näin huomattavasti Saksan armeijan taakkaa. Itsetään selvää oli, että nämä kaavailut valtiot tulisivat sitten sodan jälkeen kuulumaan irrottamattomasti Saksan valtapiiriin.

Onnistuessaan suunnitelma heikentäisi venäläisten taisteluvoimaa synnyttäessään heissä tunteen, että heillä oli vastassaan koko Eurooppa. Se lamaannuttaisi myös englantilaiset ja yhdysvaltalaiset niin sotilaallisesti kuin sisäpoliittisesti, koska se muuttaisi heidät alistettujen kansojen vapauttajista tunkeilijoiksi. Lisäksi Saksan johtaman vahvan konfederaation synty estäisi puolueettomia maita ryhtymästä liian läheisiin suhteisiin länsiliittoutuneiden kanssa. Nämä suunnitelmat olivat täysin Ribbentropin yksityisprojekteja; niitä ei tehty Hitlerin toimeksiannosta eikä valtakunnanulkoministeri onnistunut myöskään saamaan niille esimiehensä hyväksyntää. Ribbentrop tunnustikin sodan jälkeen vankeudessa kirjoittamissaan muistelmissa avoimesti, ettei Hitler pitänyt häntä ajan tasalla Euroopan tulevaisuutta koskevista suunnitelmistaan, vaan että hän silloin tällöin vain sattui niitä mutkan kautta kuulemaan.²⁹

Ribbentropin alkuperäinen idea ”Euroopan Yhdysvalloista” oli syntynyt jo vuonna 1940 heti Ranskan sotaretken päättymisen jälkeen. Suunnitelmaa oli AA:ssa työstetty lokakuusta 1942 alkaen erityisessä Eurooppa-valiokunnassa, jonka tehtävänä oli laatia houkuttelevia ehdotuksia maanosan asioiden järjestämiseksi tulevaisuudessa. Kunhan ensin saavutettaisiin rintamalla jokin suuri ja näyttävä voitto, tapaisivat tällaiset suunnitelmat muualla Euroopassa varmasti vastakaikua, järkeili Ribbentrop Hitlerille. Asia oli esitettävä eurooppalaisille siinä valossa, ettei heillä ollut muuta vaihtoehtoa kuin valita Hitlerin ja Stalinin välillä. Bolshevismien leviämistä kohtaan tunnetun pelon hyödyntäminen tarjosi loistavan työkalun Saksan johdolla suoritettavan Euroopan uudelleen järjestelyn propagandamiseksi. Tässä suhteessa Ribbentrop ei erehtynyt; tällaiset propagandateesit upposivat monissa maissa hyvin hedelmälliseen maaperään. Oma vaikutuksensa asiaan oli tietysti silläkin, että sodan jatkuessa ja vaihtoehtojen jatkuvasti vähetessä pakkovalinnasta kommunismin ja kansallissosialismin vä-

29 Ribbentropin 21.3.1943 päivätty muistio eurooppalaisesta valtioliitosta *in extenso* ks. Neulen 1987, 106–110. Ks. myös Hildebrand 1995, 776–777; Michael Bloch 1994, 373; Kershaw 2001, 584; Sonnleithner 1989, 138; Jokipii 2002, 98–99; Charles Bloch 1992, 380–381; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 410–411; Ribbentrop 1953, 248.

lillä tuli erityisesti itäisessä Keski-Euroopassa ja Kaakkois-Euroopassa yhä suu-remmassa määrin konkreettista todellisuutta. Itsenäisen ulkopolitiikan mahdollisuudet supistuivat kommunistisen ja kansallissosialistisen diktatuurin puristuksessa olemattomiin. Hitlerin Saksaa ei näissä maissa juurikaan rakastettu, mutta sen tappion mahdollisuus avasi vielä paljon synkempiä tulevaisuudennäkymiä.³⁰

Ribbentropin visiot federatiivisesta Euroopasta kaikuvat kuitenkin kuuroille korville jo yksin siitä syystä, että Hitler keskittyi johtamaan sotaa eikä halunnut tuhlata aikaansa tällaiseen hypoteettiseen taivaanrannamaalailuun. Valtakunnanulkoministerin lisäksi tällaisia ehdotuksia olivat hänelle esittäneet mm. italialaiset ja Vichy-Ranskan pääministeri Pierre Laval. Hitlerin Euroopan tulevaisuutta koskevat suunnitelmat lähtivät kuitenkin aivan toisenlaiselta pohjalta. Hän piti suunnitelmia federatiivisesta fasisisesta Euroopasta silkkana hölynpölynä eikä suostunut niistä edes keskustelemaan. Hänelle Eurooppa oli vain väline taistelussa maailmanvallasta. Hän halusi voitettun sodan jälkeen luoda lähes koko maanosan kattavan Suur-Saksan Valtakunnan, yhtenäiseksi organisoidun totalitäärisen ja taloudellisesti omavaraisen imperiumin, jossa valloituksilla saadut uudet alueet pidettäisiin tiukasti riippuvaisina keskuksesta. Euroopan sisäiset rajat menettäisivät merkityksensä. Hän puhui ”pienvaltiorojusta”, joka oli lakaistava pois Euroopan kartalta tämän imperiumin tieltä.

Hitler uskoi maailman tulevaisuudessa jakautuvan neljään suureen talousimperiumiin: Yhdysvaltoihin, brittiläiseen imperiumiin, Japanin johtamaan Kaakkois-Aasiaan ja Eurooppaan. Uusi Eurooppa ei syntyisi minkään federatiivisen sopimusjärjestelmän kautta, vaan rodullisesti vahvimman valtion eli Saksan kylmänä voimapolitiikkana ja alistamistoimenpiteenä. Saksalaisten, hollantilaisten, flaamien, tanskalaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten muodostaman 120–130 miljoonan ihmisen ”germaanisen ytimen” ympärille ryhmittäisiin muu Eurooppa, jolloin Berliinistä käsin hallittaisiin noin 400 miljoonan ihmisen aluetta. Kansallissosialismi tulisi ulottamaan vallankumouksensa koko maailmaan ja perustamaan rodun käsitteelle pohjautuvan uuden maailmanjärjestyksen. Saksan häviön varalta Hitler ei suunnitelmia tehnyt, sillä hänelle vaihtoehtoina olivat vain voitto tai kuolema. Hän ei suostunut esittämään minkäänlaista omaa Eurooppa-ohjelmaansa edes taktisena vastavetona liittoutuneiden Atlantin julistukselle, koska sellainen olisi hänen käsityksensä mukaan osoittanut vain heikkoutta. Hänelle kysymys oli ennen kaikkea elintilan hankkimisesta idästä sekä rotuideologisesta ratkaisusta niin Neuvostoliiton vallattujen alueiden väestön kuin Euroopan juutalaistenkin suhteen.³¹

30 Hildebrand 1996, 776–777; Neulen 1987, 125–127; Michael Bloch 1994, 339. AA:n piirissä tehdyistä erilaisista suunnitelmista ”Uudeksi Euroopaksi” ks. esim. Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 409–417; Salewski 1985, 37–128; Deutschland im zweiten Weltkrieg 4, 301–313.

31 Hitlerin ulkopolitiikkaa ja liittojärjestelmiä koskevista visioista ja käsityksistä ks. esim. Hitlers Zweites Buch, 129–130; Kluge 1955, passim; Charles Bloch 1992, 35–44; Fest 1973, 939–940; Rich 1985, 249; Schröder 1972, 732; Hillgruber 1965, 16–30; Martin 1976, 98–98; Ekberg 1991, 151–153; Hillgruber 1983, 346–352 (kaksi viime mainittua erityisesti Suomea koskien). Eurooppalaista fasismia tutkinut Hans Werner Neulen on jopa todennut, että Saksa hävisi toisen maailmansodan poliittisesti juuri siksi, ettei se pystynyt luomaan toimivaa ja uskottavaa Eurooppa-käsitettä. Ks. Neulen 1987, 15–17, 21–23.

Saksan liittolaisten ja kanssasotijoiden kannalta Hitlerin täydellinen haluttomuus kaikkiin kompromisseihin ja poliittisista tavoitteista tinkimiseen edes väistämättömältä näyttävän sotilaallisen tappion edessä oli tietysti äärimmäisen epämiellyttävä asia, koska se teki yritykset yhteisestä koalitiosta irtautumiseksi hengenvaarallisiksi. Hitler tajusi varsin hyvin, että liittoutuneiden päästessä yhä enemmän suursodassa niskan päälle eivät suostuttelu ja propaganda enää riittäisi pitämään Saksan liittokumppaneita kurissa. Vichy-Ranskan miehitys marraskuussa 1942 merkitsi tässä suhteessa käännekohtaa Hitlerin ajattelussa; sen jälkeen leijui miehityksen uhka kaikkien sodasta irtautumista havittelevien Saksan kanssa liitossa olevien tai siitä riippuvaisten maiden yllä.³²

Vaikka Suomikin totta kai joutui ottamaan tällaisen mahdollisuuden poliitikassaan huomioon, oli sillä tässä pelissä kuitenkin kaksi sellaista valttikorttia, jotka esimerkiksi Romaniaalta ja Unkarilta puuttuivat: edullinen maantieteellinen sijainti etäällä Saksasta ja sen strategisilta painopistesuunnilta sekä voimakas ja iskukykynsä säilyttänyt oma armeija. Saksan ulkopoliitiikan ja sotatavoitteiden tutkimuksen johtaviin auktoriteetteihin lukeutuva Andreas Hillgruber puki tämän Suomen aseman suhteellisen edullisuuden hyvin sanoiksi Kanavalehdessä vuonna 1983 julkaistussa artikkelissaan ”Hitler ja Suomi”, joka valittavasti yhä lienee ainut häneltä suomennettu tutkimuksellinen puheenvuoro:

”Varmaa on, että Hitler ei laskenut Suomen kuuluvan Saksan tulevaisuuden elintilaan. Suomella ei siis ollut vaaraa joutua, kuten Baltian valtioilla kaavaillun suuren itäekspansion puitteissa, Hitlerin valloitusten sivukohteeksi. Toisaalta häneltä puuttui tyystin kiinnostus kokonaisuudessaan hyvien suomalais-saksalaisten suhteiden jatkuvuuteen ja niiden vaalimiseen.”

Hitlerin Suomea koskevan kiinnostuksen puutetta ei tule kuitenkaan tulkita vihamielisyydeksi, vaan yksinkertaisesti maantieteellisestä ja osin poliittisestakin etäisyydestä johtuneeksi välinpitämättömyydeksi. Vileimmilläänkään Hitlerin strategiset tavoitteet eivät Suomen suunnalla olleet kovin pitkälle meneviä. Jo maaliskuussa 1941, kun Saksa oli Manner-Euroopan ehdoton herra, eikä itärintaman tulevista vastoinkäymisistä vielä ollut tietoaakaan, Hitler totesi jättävänsä ”Pohjois-Venäjän” voiton jälkeen Suomen miehitettäväksi.³³

Ribbentropin urakkaa Suomen suunnalla vaikeutti entisestään se tosiasia, että Hitlerin ajattelussa diplomatialla oli täysin toissijainen rooli verrattuna propagandaan ja voimankäyttöön. Diktaattori kyllä tutustui ainakin osaan AA:n tuottamaa raportti- ja muuta materiaalia, mutta teki ratkaisunsa ministeriön suosituksista piittaamatta³⁴. Omille teilleen pyrkivän Suomen suhteen ei Hitlerin perustyökaluista kuitenkaan enää vuoteen 1943 tultaessa ollut paljoakaan apua: propaganda oli demokratiaan voimakkaasti sitoutuneessa maassa ajanhukkaa, muihin liittolaisiin verrattuna hyvin taistelleen aseveljen sotilaallinen alistami-

32 Tästä käännteestä Hitlerin ajattelussa ks. esim. Hildebrand 1995, 773. Saksan pyrkimyksistä sitoa liittolaiset tiukemmin itseensä ks. Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 418–445.

33 Hillgruber 1983, 346–349.

34 Ks. esim. Hill 1967, 552.

nen taas olisi ollut typerää hätävarjelun liioittelua ja kaiken lisäksi onnistumiseltaan äärimmäisen epävarmaa.

Suomelle esitetty liittosopimusvaatimus oli siten pahassa ristiriidassa Hitlerin tulevaisuutta koskevia sitoumuksia välttävän linjan kanssa. Saksalaistutkija Gerd Ueberschär onkin todennut tämän nimenomaisesti analysoidessaan Hitlerin suhtautumista Suomeen. Diktaattori ei ollut kiinnostunut solmimaan Suomen kanssa mitään sopimuksia, koska ne väistämättä olisivat sisältäneet molemmipuolisia velvoitteita ja näin rajoittaneet Saksan toimintavapautta³⁵. Ribbentrop yritti kuitenkin nyt kaupata Suomelle vastasuorituksena lopullisesta kiinnittymisestä suuren aseveljen rinnalle Saksan vastaavaa irtisanoutumista aselevosta tai erillisrauhasta Neuvostoliiton kanssa. Hitlerin ajattelussa tällaisten lupauksen käyttämisessä diplomaattisina vaihto-objekteina ei kuitenkaan ollut mitään mieltä. Bolshevismin vastaisen sodan käyminen loppuun saakka oli hänelle maailman itsestään selvin asia. Itse asiassa Hitler oli jo Neuvostoliiton vastaisen sodan ensimmäisenä päivänä vakuuttanut Ryttille lähettämässään kirjeessä, ”ettei Saksa, tapahtui mitä tahansa, koskaan jätä Suomea pulaan”³⁶. Näin ollen se kauppatavara, jota Ribbentrop nyt yritti suomalaisille pakkomyydä, oli annettu ilmaiseksi jo kesällä 1941.

Tuoreempiakin osoituksia Hitlerin suhtautumisesta oli: keskustellessaan Romanian diktaattorin Antonescun kanssa 12.4. hän antoi silloinkin aivan spontaanisti lupauksen oman asenteensa pysyvyydestä:

”Hän [Hitler.MJ] ei koskaan ryhtyisi mihinkään ilmoittamatta siitä etukäteen liittolaisilleen. Saksan historia oli täynnä esimerkkejä uhrauksista, joita se oli tehnyt liittolaistensa puolesta. Silti se ei ollut milloinkaan neuvotellut rauhasta liittolaistensa tietämättä. Hän (*Führer*) tulisi joka tapauksessa aina puhumaan Mussolinin, Antonescun, Horthyn ja Rytin kanssa avoimesti eikä koskaan ryhtyisi heidän selkensä takana rauhanneuvotteluihin. Saksa ja sen liittolaiset sidottuja toisiinsa niin myötäkuin vastoinkäymisissäkin. Niiden joukot ovat taistelleet yhdessä.”³⁷

Lausunnon painoarvoa punnittaessa on hyvää pitää mielessä se tosiasia, että Hitler arvosti Antonescun varsin korkealle. Muista liittolaisjohtajista poiketen Romanian diktaattori oli usein nähty vieras myös Saksan päämajassa, sillä Hitler halusi osoittaa pitävänsä tätä enemmän sotilaana (ja siten arvostettavampana) kuin poliitikkona. Sotavuosina Antonescu viettikin Hitlerin kanssa kasvatusten aikaa jopa Mussoliniakin enemmän. *Führerin* ihmistuntemus kuitenkin petti Antonescun suhteen, sillä juuri tämän keskustelun aikoihin romanialaismarsalkka hautoi mielessään suunnitelmaa, jonka mukaan kaikki Saksan puolella taistelleet pienet valtiot olisivat Italian johdolla yhtenä ryhmänä irtautuneet Saksan rinnalta! Tästä suunnitelmasta ei kuitenkaan Mussolinin horjuvaisuuden vuoksi tullut mitään sen enempää.³⁸

35 Ks. Ueberschär 1978, 401–402; Jokipii 1988, 627; Jokipii 2002, 54–55.

36 Hillgruber 1983, 349.

37 Hitlerin ja Antonescun keskustelu 12.4.1943. Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler II, 222.

38 Ránki 1985, 203–204; Hillgruber 1960, 675–676; Michael Bloch 1994, 371.

Näin Hitler siis rinnasti Suomen Italiaan, Romaniaan ja Unkariin aivan kai- kista liittosopimuksista riippumattakin. Sopimukset olivat hänelle pelkkää pa- peria; yhdessä samaa vihollista vastaan käyty taistelu oli se, millä oli merkitys- tä. Osaltaan tämäkin toteamus osoittaa, että Ribbentrop toimi Suomea painos- taessaan aivan omin nokkineen, esimiehensä tietämättä. Kaiken edellämainitun jälkeen on pakko pitää selvänä, ettei Ribbentropilla ollut Hitlerin tukea vaati- muksilleen, vaan kyse oli pelkästä Ribbentropin yksityisyrityksestä.

Iloinen hurjapää kohmelon vallassa

Blücher sai Ramsayn Berliinin-visiitin yksityiskohdat tietoonsa 27.3. Ribben- trop kehotti häntä pitämään huolen siitä, etteivät suomalaiset voisi turvautua minkäänlaiseen viivytystaktiikkaan, vaan antaisivat Saksan vaatimuksiin nope- an ja selkeän vastauksen. Ensi töikseen Blücher pyysi AA:ta etsimään Saksassa käymässä olleen Erfurthin käsiinsä ja informoimaan häntä viime päivien ulko- poliittisista tapahtumista. Erfurthilla oli vaikutusvaltaa Mannerheimiin, ja siksi tilanteen selvittäminen vaati hänen pikaista paluutaan Mikkeliin.³⁹

Blücher ei aikailut. Huolimatta siitä, että oli sunnuntai, hän yritti tavoittaa Ramsayta, joka kuitenkin oli poistunut kaupungista Espoon kartanoonsa vii- konloppua viettämään ja Berliinissä saamiaan haavoja nuolemaan. Niinpä Blücher kiirehti pääministerin virka-asunnolle tapaamaan ulkoministerin sijais- ta, vanhaa tuttuaan Linkomiestä. ”Erikoislentokoneen käytön vuoksi on suoma- lais-saksalaisissa suhteissa nyt sellainen tempo, että minunkin on uhrattava py- häpäivä keskusteluihin”, antoi hän piikkikään perustelun epätavalliselle ta- paamisajankohdalle. Hän suomi Ramsayta ankarasti siitä, että tämä oli salannut häneltä sekä USA:n välitystarjouksen että siihen antamansa vastauksen. ”En halua sanoa, mitä tällaisesta toimintatavasta ajattelen, mutta minun täytyy tode- ta, että ensimmäistä kertaa aseveljeyden aikana minuun sovelletaan tällaisia me- todeja”, tilitti Blücher. Referoituaan Berliinissä ulkoministerien välillä käytyjä keskusteluja, joista Linkomies jo oli saanut Ramsaylta kuulla, lähettiläs iski pöytään Saksan vaatimukset kaikkien rauhankeskustelujen katkaisemisesta ja erillisrauhan kieltävän sopimuksen tekemisestä. Ojentaessaan vaatimukset sis- ältävää kirjallista noottia Linkomiehelle Blücher luetteli sen tueksi samat pe- rustelut kuin Ribbentrop Berliinissä Ramsaylle.

Linkomies totesi osanneensa jo ennakoita odottaa Berliinistä tämänsuun- taista reaktiota. Blücher vastasi ivallisesti, että vaikka tällainen oivallus saattoi- kin antaa pääministerille ”tiettyä älyllistä tyydytystä”, ei siitä syntyneiden va- hinkojen korjaamisessa olisi mitään apua. Rivien välissä Blücher kuitenkin ais- ti, että Linkomies tunsu jopa iloa siitä opetuksesta, jonka Ramsayn Berliinin-vi-

39 Rintelenin sähke nro 395 Blücherille 27.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064293–H064295; ja Rintelenin sähke nro 396 Blücherille 27.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183554–183556; Ribbentropin sähke nro 397 Blücherille 27.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183561–183570; Blücherin sähke nro 700 AA:lle 28.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183572. Ks. myös ADAP. Serie E. Band V, 493–495.

siitti erillisrauha-ajatuksen kannattajille antoi. Linkomies jatkoi analysoimalla Suomen aseman erityispiirteitä:

”Suomen ja Saksan välillä on se ero, että Suomi pitää Yhdysvaltoja ystävänä, kun taas Saksa näkee siinä vihollisen. Suomen kaltaisen pienen kansan on hoidettava kansainvälisiä suhteitaan huolellisesti, myös ja erityisesti Yhdysvaltoihin. Suomen hallituksen on otettava huomioon myös kansan mielipide.”

Linkomies kuitenkin korosti, ettei voinut kuvitellakaan Suomelle muuta tulevaisuutta kuin taistelun jatkamisen Saksan rinnalla. Realistisia mahdollisuuksia erillisrauhaan ei ollut, joten Yhdysvaltain tarjoukselta puuttui kaikki pohja. Ramsayn menettelyä Linkomies ei halunnut ryhtyä puolustelemaan, koska tämä ei ollut esittänyt vastauskirjettään hallituksellekaan. Ulkoministeri oli mennyt liian pitkälle ainakin kuvatessaan välitystarjousta ”hyväntahtoiseksi” (*benevolent*). ”Katsotaan, miten saisimme asian järjestetyksi”, lupasi Linkomies. Blücher kehotti kiirehtimään, sillä Suomen oli nyt ehdottomasti korjattava aiheuttamansa vahingot.⁴⁰

Keskustelun aikana tuli pääministerin virka-asunnolle puhelu Ramsaylta, joka oli saanut tietää Blücherin olevan siellä. Hän kertoi saapuneensa Espoosta Helsinkiin, ja pyysi lähettilästä saapumaan välittömästi luokseen. Tapaamisen aluksi Linkomiehen luona hyvään vauhtiin päässyt Blücher uudisti protestinsa ulkoministerin aseveljeyden historiassa ainutlaatuisen salakähmäisestä toimintatavasta ja siitä, että tämä ylipäättään oli vastannut Yhdysvaltain tarjoukseen. Washington voisi nyt julkaista Ramsayn kirjeen ja selittää Suomen ottaneen välitystarjouksen vastaan. ”Ramsaylla oli silmin nähden huono omatunto”, arvioi Blücher. Tällä kertaa ”tuo muuten niin reippaan iloinen hurjapää” nimittäin tuskin jaksoi edes puolustaa itseään. Ulkoministeri korosti, ettei pyrkinyt erillisrauhaan, vaan hyvien suhteiden ylläpitämiseen Yhdysvaltain kanssa. Hän ymmärsi täysin, että Saksa tulkitsisi välitystarjoukseen suostumisen petokseksi, eikä halunnut protestoida Saksan nyt esittämiä vaatimuksia tai kyseenalaistaa niiden oikeutusta. Hän yritti vedota asian kuntoon saattamisen tiellä oleviin sisäpoliittisiin hidasteisiin, mutta Blücheriltä ei myötätuntoa herunut. ”Kun ulkopoliitikassa tehdään näin paha virhe, on se korjattava niin pian kuin mahdollista”, totesi hän ja kuittasi keskustelun päättyneeksi.

”Keskustelu jätti minuun sen vaikutelman, että Ramsay oli palannut ensimmäiseltä lennoltaan ulkopoliittikkaan vahvassa krapulassa”, kirjoitti Blücher päiväkirjaansa. Täysin hampaattomaksi Berliinissä kärsitty tappio ei ulkoministeriä kuitenkaan ollut tehnyt. Siitä on todistuksena Blücherin seuraava muistelmakuvaus, jota hän ymmärrettävistä syistä ei sähköttänyt esimiehilleen *Auswärtiges Amtiin*:

40 Blücherin sähke nro 707 Ribbentropille 28.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183573–183575; Blücher Tagebuch 28.3.1943. KA; Linkomies 1970, 220–221; Blücher 1950, 343; Kriegstagebuch Erfurth 30.3.1943. KA; Jokisipilä 1997, 38–39; Polvinen 1979, 347.

” . . . kun hän [Ramsay, MJ] sittemmin oli jälleen saavuttanut sielullisen tasapainonsa hän lausui kiistaveikostaan Ribbentropista huomautuksen joka osoitti hänen olevan terävä psykologi. Suomalaisen purjehdusseuran piiristä otettua vertausta käyttäen hän vertasi kärkevästi mutta osuvasti Ribbentropia perämieheen joka ohjaili purjelaivaa, missä oli voimakas apumoottori, täydelleen luottaen tuohon moottoriinsa. Tämä moottori oli Saksan armeija. Niin kauan kuin moottori pysyi käynnissä kaikki sujuisikin hyvin. Mutta annapa että sattuisi tulemaan moottorivika, silloin asia kävisi arveluttavaksi, sillä Ribbentrop ei ymmärtänyt mitään purjehtimisen- ja varsinkaan ei mitään luovimisen taidosta.”⁴¹

Kädenväöntö kovenee

Diplomaattisia juoksuhautoja kaivetaan

Sen jälkeen kun sekä Linkomies että Ramsay olivat diplomaattisena ensiapuna kumpikin omasta puolestaan sanoutuneet irti erillissotateesistä Blücherin kanssa keskustellessaan, alkoi hallituksen ulkoasiainvaliokunta 29.3. selvittämään syntynyttä sotkua. Päätettiin, että Ramsay ryhtyisi laatimaan kielteistä vastausta Yhdysvalloille, koska sodasta irtautuminen vastoin Saksan näin jyrkkää kantaa olisi mahdotonta. Linkomies ja Reinikka halusivat, että vastaus lähetettäisiin heti ja toimitettaisiin etukäteen myös Saksan tiedoksi. Ainakin Reinikka oli tulkinut Ribbentropin puheita niin, että mikäli kontaktia USA:han ei välittömästi katkaistaisi, odottaisi Suomea Norjan kohtalo eli saksalaismiehitys. Hän piti myös lähes väistämättömänä, että Suomi ja USA ennemmin tai myöhemmin ajautuisivat sotaan keskenään. Kun Ramsay, Walden ja Tanner sen sijaan pitivät parhaimpana odottaa ensin lisätietoja Washingtonista, päätti valiokunta toistaiseksi vielä odotella.⁴²

Päivää myöhemmin Blücher tiedusteli Ramsaylta, kuinka asia oli edistynyt. Ramsay kertoi hallituksen saavan USA:lle menevän vastauksen valmiiksi ylihuomiseen mennessä, jonka jälkeen se esitettäisiin eduskunnalle. Blücher vaati, että vastaus olisi alistettava Saksan tarkistettavaksi, mutta sai kuulla tämän aiheuttavan niin ajallisia kuin menettelytapaankin liittyviä hankaluuksia. Hallituksen hyväksynnän jälkeen vastausta nimittäin ei enää voitaisi muuttaa, vaikka Saksa sitä haluaisikin. Missään tapauksessa ei saisi syntyä vaikutelmaa, että Suomen hallitus toimii saksalaisten painostamana. ”Tokihan hallitus voi missä vaiheessa tahansa tarkistaa itse tekemäänsä päätöstä”, vastasi Blücher. Ramsay itsehän oli käynyt Saksassa neuvoja pyytämässä. Eikö olisi vain luonnollista, että tämä ajatustenvaihto jatkuisi myös koskien vastauksen sanamuotoa? Ribbentrop kyllä kertoisi mielipiteensä nopeasti. Ramsay lupasi ilmoittaa vastauksen tekstin ”heti kun se kävisi päinsä”, mutta totesi asiaan liittyvän suuria sisä-

41 Blücher Tagebuch 28.3.1943. KA; Blücherin sähke nro 707 Ribbentropille 28.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183573–183575; Blücher 1950, 343.

42 Jokisipilä 1997, 39; Tannerin muistinpänot 29.3.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 57; Linkomies 1970, 221–222; Soikkanen 1977, 159. Reinikan käsitksistä ks. J.K. Paasikiven päiväkirja 30.3.1943. Paasikivi 1991, 274–275.

poliittisia vaikeuksia. Blücher ei suostunut ymmärtämään, mitä nämä vaikeudet olivat. Kannattiko siis joku Suomessa erillisrauhaa ja suhteiden katkaisemista Saksaan, hämmästeli hän. Ramsay kielsi tämän ja korosti vielä kertaalleen, ettei erillisrauha Saksan selän takana tulisi kysymykseenkään.⁴³

Samana päivänä Blücher sai AA:sta Grundherrilta käskyn informoida ulkopolitiittista tapahtumista myös kenraali Erfurthia, joka parhaillaan oli paluulennolla Berliinistä Helsinkiin. Herrat keskustelivatkin Helsingissä puolentoista tunnin ajan ennen kuin Erfurth jatkoi iltajunalla Mikkeliin. Blücher kertoi Ramsayn Berliinin-matkasta ja antoi Erfurthille kopion Suomen hallituksen saamasta nootista. Hän ei uskonut suomalaisten näyttävän vastaustaan Saksalle etukäteen. Hallituksen ja eduskunnan hyväksytyä sen ei sitä enää voitaisi muuttaa. Saksalla ei ollut mitään intressiä pakottaa Ramsayta eroamaan, eikä myöskään olisi hyvä, jos Suomen ratkaisut vaikuttaisivat Saksan painostuksen alla syntyneiltä, korosti lähettiläs. Hän pyysi Erfurthia keskustelemaan Heinrichsin kanssa. Se, tulisiko asiasta puhua myös Mannerheimille, riippuisi tämän keskustelun tuloksesta ja siitä vastaanotosta, jonka Erfurth marsalkalta nyt palatessaan saisi. Blücher pyysi Erfurthia ilmoittamaan välittömästi, mikäli päämajassa olisi havaittavissa jotain tavallisuudesta poikkeavaa, ja lupasi vastavuoroisesti pitää tämän ajan tasalla Helsingin tapahtumista.⁴⁴

Aamuyöllä 31.3. lähetystöön saapui Ribbentropin sähke, jossa tämä varoittelee Blücheriä suomalaisten viivytystaktiikasta ja kielsi häntä ryhtymästä minikäänlaisiin Berliinissä esitettyjä vaatimuksia koskeviin keskusteluihin. Saksan kanta oli esitetty täysin yksiselitteisesti, eikä siihen ollut mitään lisättävää. Keskusteluihin antautuminen vain puurouttaisi koko prosessin ja synnyttäisi vaikutelman, että lähettiläs tunsii tarvetta puolustella Saksan näkemyksiä. Suomen johdolle tuli tehdä selväksi, että maiden suhteissa syntynyt epäselvyys oli äärimmäisen vakava asia, joka Suomen hallituksen oli hoidettava vaaditulla tavalla.⁴⁵ Mielenkiintoista kyllä, Ribbentrop ei enää tässä vaiheessa vedonnut lainkaan Hitlerin nimeen.

Sotilaat valavat öljyä laineille

Pian kävi ilmi, että Mikkelin päämaja oli valmis menemään joustavuudessaan suhteessa Saksaan huomattavasti hallitusta pidemmälle. Heinrichs pyysi Erfurthia välittömästi luokseen, kun oli kuullut tämän saapuneen Mikkeliin. ”Jumalan kiitos, että olette palannut. Olitte tuskin lähtenyt, kun täällä jo pääsi piru irti. Marsalkka on kysellyt jatkuvasti, oletteko jo palannut”, totesi hän Erfurthille. Sukeutui varsin mielenkiintoinen keskustelu, jota Erfurth päiväkirjassaan referoi seuraavasti:

43 Blücher Tagebuch 30.3.1943. KA; Blücherin sähke nro 715 Ribbentropille 30.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183577–183578.

44 Blücher Tagebuch 30.3.1943. KA; Kriegstagebuch Erfurth 30.3.1943. KA.

45 Ribbentropin sähke nro 399 Blücherille 30.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183581–183582.

”Kerrotuani kokemuksistani Führerin päämajassa siirtyi Heinrichs varovasti tunnustellen käsittelemään toista teemaa. ”Täällä huhut Suomen erillisrauhasta ovat eläneet edelleen”. Hän halusi näin kaiketi saada selville, mitä tiesin ulkopoliittisista tapahtumista. Otinkin härkää sarvista ja kysyin häneltä, mitä hän tiesi Ramsayn matkasta Ribbentropin luo. Nyt Heinrichs paljasti korttinsa ja kertoi olevansa täysin tapahtumien tasalla. Keskustelimme syntyneestä ikävästä tilanteesta. Heinrichs sanoi sotilaalle olevan ilman muuta selvää, että poliittisen rintamanvaihdoksen tekniset vaikeudet olisivat vallan tavattomia. Jo siksi tällainen ratkaisu olisi täysin mahdoton. Sain hänen puheistaan sen käsityksen, että valtakunnanhallituksen vaatima Suomen kieltävä vastaus USA:lle ilmeisesti olisi mahdollista saada aikaan. Tosin Suomen hallituksen kannalta tilannetta helpottaisi, mikäli ensin odotettaisiin USA:n tarjousta. Ilmoitin kuitenkin, ettei Saksa voisi tästä keskustellakaan.”

Vaatimusta erillisrauhan kieltävästä sitoumuksesta Heinrichs sen sijaan piti äärimmäisen vaikeana, koska siltä ”puuttuivat kaikki perustuslailliset edellytykset”. Oli kyseenalaista, olisiko Ryti oikeutettu antamaan sellaista omissa nimissään. Heinrichs epäili, olisiko tällainen sitoumus ylipäätyään kovinkaan tärkeä. Oliko vaatimus todella seurausta edeltäneistä tapahtumista vaiko enemmänkin Ramsayta vastaan suunnattu rankaisutoimenpide? Erfurth katsoi vaatimuksen olevan täysin looginen ja ymmärrettävä seuraus siitä, että Ramsay oli vastannut USA:n asiainhoitajalle kirjallisesti. Erfurth keskusteli myös Mannerheimin kanssa, mutta ulkopoliittista kriisiä ei edes sivuttu. Illalla Erfurth kertoi Mikkelin kuulumiset puhelimesta Blücherille, jolta ne puolestaan kulkeutuivat Berliiniin. Lähettiläs kehotti myös kenraalia toimimaan Ribbentropin antamien ohjeiden mukaisesti. Erfurthin tuli vain korostaa Saksan pitävän maiden suhteiden heikkenemistä hyvin vakavana ja pidättäytyä ulkopoliittikkaa koskevista keskusteluista.⁴⁶

Tämän hetken vannoutunein myöntöväisyssuunnan edustaja oli epäilemättä kenraali Talvela, joka pelkäsi poliittisissa suhteissa ilmenneen kitkan leviävän myös sotilassuhteisiin. Ensimmäiset merkit olivat jo havaittavissa: Göring ei vielääkään ollut vastannut Mannerheimin 26.2. lähettämään kirjeeseen, eikä Talvelan lukuisiin audienssipyyntöihin Jodlin luo ollut reagoitu. ”Tämän maan asioissa määrää yksi tahto, aurinko, ja jos tämä aurinko menee pilveen, se varjostaa kaiken”, kuvasi hän Saksan tilannetta Ramsaylle. Talvelan maaliskuun viimeisenä päivänä Kivimäelle laatimasta muistiosta käy hyvin ilmi, ettei hän pitänyt Ribbentropin vaatiman sitoumuksen antamista mitenkään mahdollisena. Saksan lupauksista huolimatta Leningrad ja Murmansk olivat yhä valtaamatta, eikä rintamayhteyttä suomalaisten ja saksalaisten joukkojen välille saatu aikaan, analysoi Talvela. Suomi oli joutunut käymään sotaansa paljon kauemmin, pidemmällä rintamalla ja suuremmin voimainponnistuksin kuin alunperin oli kaavailtu. Oli selvää, että tässä tilanteessa maan sisäinen tilanne oli vaikeutunut ja mielialat heikentyneet. Siksi poliittisesta sitoutumisesta olisi myös saatava kunnan hinta:

46 Kriegstagebuch Erfurth 31.3.1943. KA; Blücherin sähke nro 725 AA:lle 31.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183579–183580.

”Jos Suomi nyt menee poliittisiin sitoumuksiin, ne voitaisiin ehkä kombinoida sotilaallisiin edellytyksiin. Pietarin valtaus olisi ehkä yksi sellainen, koska se helpottaisi suuresti Suomen rintamatilannetta. Toinen olisi, että saksalaiset puolustavat Suomen pohjoista rintamaa sellaisin voimin, jotka he ovat jo sinne luvanneet. Vielä voitaisiin ehkä sopia mahdollisen aselevon tai rauhanteon varalta demarkaatiolinjasta ja alueesta, jonka kohtalosta Suomi saisi sataprosenttisesti määrätä.”

Talvela korosti Kivimäelle puhuvansa vain omasta puolestaan, ja että muistiossa esitettyjä ajatuksia laajemmalle levitettäessä olisi saatava Mannerheimin hyväksyntä. Mitenkään Mannerheimin selän takana Talvela ei näkemyksiään esittänyt, vaan toimitti lojaalisti kopion tästäkin muistiosta Mikkeliin. Marsalkka tunsu yhteysupseerinsa Saksan-poliittiset näkemykset, olihan tämä vain muutamaa viikkoa aiemmin mm. ehdottanut, että Mannerheim hoputtaisi saksalaisia keskittämään voimiaan Leningradin valtaamiseksi.⁴⁷

Kun peli näytti juuttuneen pattitilanteeseen, katsoi Mannerheim aiheelliseksi iskeä valttikorttinsa pöytään. 2.4. Talvela ilmoitti SS-joukkojen esikunnan komento-osaston päällikölle *Obergruppenführer* Hans Jüttnerille Mannerheimin suostuvan suomalaisen SS-vapaaehtoispataljoonan palvelusopimusten uusimiseen. SS-kenraali Gottlob Berger oli marraskuussa 1942 ilmoittanut *SS-Hauptamtin* haluavan, että suomalaisosasto jatkaisi SS-divisioonana Wikingin osana, ja että jo vuoden 1943 alussa pataljoonaan lähetettäisiin Suomesta 600 uutta vapaaehtoista. Alkuvuoden 1943 aikana tämä toivottu määrä nousi aina tuhanteen mieheen saakka. Hallitus oli selkeästi koko ulkopoliittiseksi rasitteeksi muodostuneen osaston lopettamisen kannalla ja katsoi sopivan ajankohdan tähän tarjoutuvan 1.5., jolloin vapaaehtoisten sopimukset menivät umpeen. Päämajan kanssa käytyjen keskustelujen perusteella poliittinen johto luuli myös Mannerheimin olevan samaa mieltä. Marsalkka oli kuitenkin välttänyt esittämästä täsmällistä käsitystään asiasta. Jüttner oli maaliskuun lopulla Himmlerin toimeksiannosta jo useampaan kertaan kärsimättömästi tiedustellut suomalaisten aikeita asian suhteen. Hyvin taistelleeseen ja propaganda-arvoltaan korkeaan pataljoonaan mieltynyt *Reichsführer-SS* luonnollisesti halusi sen jatkavan Saksan rintamalla.⁴⁸

Talvela oli ratkaisusta äärimmäisen hyvillään. Hän katsoi Mannerheimin nopean myönteisen vastauksen hälventäneen sitä ärtymystä, jota pataljoonan täydennyskysymyksessä pitkään jatkunut epäselvyys oli SS:n johdossa herättänyt. Kun poliittiset suhteet nyt Ramsayn Berliinin-matkan seurauksena olivat sangen kireät, oli tärkeää, ettei vielä Himmleriäkin suututettaisi. Talvela tiesi Himmlerin vaikutusvallan olevan suuri ja koko ajan kasvussa. Suomen hallituk-

47 Talvelan muistio 31.3.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 223 ja 227–228.

48 Talvelan sähkö Mannerheimille 27.3.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvelan raportti Mannerheimille 29.3.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvelan raportti Mannerheimille 2.4.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Jokipii 1968, 686; Talvela 1977, 225–226, 229. SS-pataljoonan värväyksestä, sen asioita hoitaneesta vapaaehtoistoimikunnasta ja asiaan liittyneistä neuvotteluista Suomessa ja Saksassa ks. myös Nevanlinna 1976, 142–143, 145–147.

selle Mannerheimin omin päin antama ilmoitus sen sijaan oli hyvin epämiellyttävä yllätys, koska se oli jo päättännyt, ettei pataljoonalle myönnettäisi jatkoa. Näin marsalkka käveli tässä kiistatta ulkopoliitiikan alaan kuuluneessa asiassa kylmästi hallituksen yli.⁴⁹

Suomalais-saksalaisten suhteiden hoidon sotilaallisen linjan keskeisten toimijoiden roolit alkoivat nyt hahmottua niiksi, joina ne pysyivät aina aseveljeyden loppuun saakka. Talvela oli saksalaisten ehdotuksiin myöntäväisesti suhtautuva maiden mahdollisimman läheisen yhteistyön kannattaja, Heinrichs taas väsymätön Suomen politiikan parhain päin selittäjä ja puolustelija, Erfurth puolestaan suomalaisten asennetta pitkälle ymmärtänyt näiden kantojen välittäjä. Mannerheim piti korttinsa piilossa ja pysytteli taustalla, ellei sitten jokin äärimmäisen tärkeä kysymys vaatinut hänen suoraa puuttumistaan asioihin. Huomionarvoista on, että Suomen Saksan-suhteiden julkisivu oli tällä sotilaslinjalla huomattavasti Helsingin hallituksen noudattamaa pidättyväiseen korrektiuteen pyrkivää linjaa myöntäväisempi. Kun Linkomies ja Ramsay, jotka kyllä hekin omilla lausunnoissaan saksalaisille suorasanaisesti tuomitsivat erillissotatessin, yrittivät parhaansa mukaan taistella Saksan liian pitkälle meneviä vaatimuksia vastaan, elätteli Talvela vielä kuvitelmia sotilaallisen yhteistyön syventämisestä erityisesti Leningradin kukistamiseksi. SS-vapaaehtoispataljoonan sopimusten uusimiskysymyksessä tämä ero tuli konkreettisimmin esiin, kun Mannerheim teki hallituksen linjaan nähden täysin vastakkaisen ratkaisun siitä poliittiselle johdolle edes ilmoittamatta.

Suomalaista SS-pataljoonaa tutkinut Jokipii on tulkinut Mannerheimin joustaneen kysymyksessä siksi, että hän halusi osaltaan välttää diplomaattisen kriisin kärjistymistä ja ennen kaikkea tämän kriisin leviämisen myös sotilasasioihin. Tosiasiassa hän suhtautui ajatukseen pataljoonan täydentämisestä yhtä torjuvasti kuin hallituskin. Marsalkan myöntäväisyys ei siis ollut epäjohtomukaisuutta, vaan puhdas poliittinen veto. Se myös tuotti myös välittömiä positiivisia tuloksia: pataljoona vedettiin lepoon etulinjasta ja ennen kaikkea sotilas-suhteet pysyivät häiriöttöminä.⁵⁰ Hallituksen näkökulmalta marsalkan toiminta siitä huolimatta oli tietysti epäkorrektia ja ikävää. Mitenkään ainutkertaiseksi tämä tapaus ei myöskään jäänyt, vaan Mannerheim itse asiassa kehitti tästä tarkoituksenmukaisuussyiden sanelemasta poliittisen johdon ohittamisesta itselleen työkalun, johon hän myöhemminkin tarttui aina tarvittaessa ja vieläpä menestyksellisesti.

Lepyttelyt käynnistyvät: bagatellisointia, sanahelinää ja joustoa

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta jatkoi keskusteluja tilanteesta 31.3. Ramsay oli valmistellut välitystarjoukseen kielteisen vastauksen, jonka mukaan Yhdysvaltain ”hyviä palveluksia” ei tällä kertaa voitaisi käyttää. Kirjeen lähettämistä

49 Talvelan raportti Mannerheimille 2.4.1944. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 230; Jokipii 1968, 708–712.

50 Jokipii 1968, 686.

Suomalais-saksalaisten suhteiden hoidon sotilaslinjan keskeisiä hahmoja. Vasemmalta kenraalit Heinrichs, Walden ja Erfurth. (Seppälä 1981)

kuitenkin lykättiin edelleen siinä toivossa, että Washingtonilta tulisi vastaus tarjouksen pohjaa koskevaan tiedusteluun.⁵¹ Ulkoministerillä oli nyt visainen pulma: miten viivyttää välitystarjouksen torjumista saksalaisten epäilyksiä herättämättä? Ramsayn taktiikka oli sekoitus vähättelyä, sanahelinää ja muissa kysymyksissä osoitettua joustavuutta. 1.4. hän valitteli Blücherille, että asian käsittely ulkoasiainvaliokunnassa oli yhä kesken, ja lupasi pitää lähettilään tilanteen tasalla. ”Itse asian puolesta kaikki on selvää”, hän korosti. Turhan hajaannuksen ja jälkipuheiden välttäminen vain vaati ”kaikkien tahojen harmonista myötävaiikutusta”. ”Kyllähän Saksassa toki tiedetään, että Suomeen voi luottaa”, vakuuteli Ramsay. Osoituksena tästä hän kertoi Suomen hallituksen päättäneen suostua Ribbentropin vaatimukseen eestinkielisten radiolähetysten lopettamisesta. Blücher ei heltynyt, vaan Ribbentropilta saamiensa ohjeiden mukaan korosti tilanteen vakavuutta ja pikaisen Saksan vaatimukseen vastaamisen tärkeyttä. Asian edettyä aina Hitlerille saakka ei jatkokeskusteluja enää voitu käydä, painotti Blücher.⁵²

Samana päivänä Berliinissä AA:n valtios sihteeri Weizsäcker korosti Kivimäelle, että olisi ehdottoman välttämätöntä pikaisesti selvittää maiden suhteissa ilmenneet epäselvyydet. Kivimäki alleviivasi, ettei asioita Suomessa voitu käsitellä yhtä nopeasti kuin Saksassa. Suomen hallitus kyllä ymmärsi Saksan kan-

51 Ramsayn selostus hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa 31.3.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; Tanner 1952, 57; Jokisipilä 1997, 39.

52 Blücherin sähköet nro 734 ja 735 AA:lle 1.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183583–183584; Blücher Tagebuch 1.4.1943. KA.

nan ja halusi hoitaa asian päiväjärjestykseen mahdollisimman pian, mutta ratkaisua oli valmisteltava valtiokoneiston eri portaissa, jotta sillä olisi painoarvoa. Kivimäki korosti Suomen järjestelmän kuitenkin toimivan hitaudestaan huolimatta hyvin, minkä jo maan sotapanos osoitti. Weizsäcker vastasi uskovansa, että suomalaiset tekisivät voitavansa. Nyt oli kuitenkin syytä kiirehtiä, sillä Ribbentropin vaatimuksista ei voitu tinkiä tuumakaan. Kivimäki huomautti saaneensa sen vaikutelman, että Saksan valtakunnanhallitus ei halunnut ratkaista Euroopan pienten kansojen kohtaloa ennen rauhantekoa. Hän totesi, että Saksan työtä monissa suhteissa helpottaisi, mikäli se tässä suhteessa valottaisi suunnitelmiaan jonkin verran. Weizsäckerin mukaan tämänkaltaisten tulevaisuudensuunnitelmien kanssa oli syytä olla varovainen.

Ulkoministeriöltä saamansa ohjeen⁵³ mukaisesti myös Kivimäki markkinoi päätöstä lopettaa eestinkieliset radiolähetykset. Weizsäckerin mielenkiintoinen muistiinpano todistaa Suomen pyrkineen käyttämään suhdettaan Viroon eräänlaisena diplomaattisena kauppatarvarana:

”Suomen lähettiläs sanoi minulle tänään, että Suomen hallitus on vielä kertaalleen harkinnut Eestiin suunnattua propagandaansa. Eestinkieliset radiolähetykset on kielletty. Suomen ja Viron välisten kulttuuriyhteyksien vaalimista Suomen hallitus pitää täysin harmittomana, mutta on valmis tulemaan tässäkin meitä pidemmälle vastaan, mikäli sitä haluamme.”⁵⁴

Näin Kivimäki siis tarjosi Saksalle kaiken suomalais-virolaisen yhteydenpidon lopettamista! Lieneekö tämä ollut sellainen ”uusi vakuutus Suomen vilpittömyydestä”, jota hän itse Suomen ja Saksan ”vähemmän tyydyttävien” välien korjaamiseksi päivää myöhemmin ulkoministeriölle lähettämässään kirjeessä peräänkuulutti.⁵⁵ Hallitus pyrki lepyttelemään Berliiniä myös sensuuripoliittikan keinoin. 1.4. annetussa määräyksessä korostettiin kuinka ensiarvoisen tärkeää oli, että Saksassa vallitsi Suomelle suojeva mielipide. Siksi kaikki ”separatistinen” ja epälojaali kirjoittelu oli lopetettava. Saksan miehityspoliittikka Norjassa ja Tanskassa ei saanut arvostella eikä myöskään tullut ilmaista sympatioita Viron suuntaan.⁵⁶

Poliittinen johto yritti parhaansa mukaan vakuuttaa saksalaiset siitä, ettei välitystarjouksen perinpohjaisesta käsittelystä ollut Saksalle mitään haittaa, vaan päinvastoin. Suomen torjuva kanta olisi itsestäänselvyys, ja mitä useampia valtiokoneiston osia osallistuisi sen muotoiluun, sitä lujemmin koko suomalainen yhteiskunta seisoi suomalais-saksalaisen aseveljeyden takana. Pilleriä soke-roitiin tarjoamalla uhrilampaaksi monen Suomessa tärkeänä pitämät kontaktit Viroon, samaan aikaan kuin useita satoja virolaisia taisteli vapaaehtoisina oman armeijamme riveissä.

53 Ulkoministeriö Berliinin-lähetystölle 30.3.1943. UM Dca Berliini 1943.

54 Weizsäckerin muistio nro 205 1.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183592.

55 Kivimäen ”Hajatietoja” Berliinistä 2.4.1943. UM Eaa 1943 Berliini.

56 Vilkuna 1962, 17.

Huhtikuun ensimmäisenä päivänä politiikkaa tehtiin myös Mikkelin Kasinolla, jossa Erfurth tarjosi läksiäisillalliset yhteysesikunnassaan palvelleelle majuri von Frenckenbergille. Eversti Paasonen valitteli Mannerheimilla nyt olevan suuria huolia kannettavanaan. Tästä huolimatta marsalkka oli kuitenkin ”tehnyt kaikkensa” Suomen ja Saksan suhteissa ilmenneiden pulmien saattamiseksi järjestykseen ”lopullisesti ja mahdollisimman pian”. Lausunnonlehti pantiin painoa: Erfurth tiedotti sen välittömästi Blücherille, joka puolestaan sähköitti sen eteenpäin Berliiniin ”varmalta takuumieheltä” tulleen tietona.⁵⁷

2.4. Ramsay jatkoi viivytystaisteluaan Blücherin kanssa. Hän kertoi Washingtonille annettavan vastauksen käsittelyn jatkuvan koko hallituksen voimin vielä seuraavana päivänä, jonka jälkeen hän toivoi voivansa antaa sen lähettäjälleen luettavaksi. Maanantaina 5.4. teksti esitettäisiin eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle, minkä jälkeen se voitaisiin tiistaina lähettää. Hallituksessa ei asian kanssa pitänyt enää tulla vaikeuksia, Ramsay lupaili. Tekstin muuttaminen myöhemmin kyllä olisi hyvin vaikeata.⁵⁸

Rytin julistus ja Blücherin Berliinin-matka

Alkuun suomalaisten viivyttelytaktiikka onnistui hyvin. Ribbentropin ultimatumista oli kulunut jo viikko, eikä saksalaisille ollut luvattu mitään konkreettista suuntaan eikä toiseen. Oli kuitenkin selvää, että heidän kärsivällisyytensä loppuisi nopeasti, jos jatkuvasti vain vedottaisiin asian käsittelyn keskeneräisyyteen. Lauantaina 3.4. hallituksen ulkoasiainvaliokunta totesi yksimielisesti, että asialle olisi nyt nopeasti tehtävä jotain. Walden ehdotti, että Ramsay matkustaisi uudelleen Berliiniin, jossa hän vakuuttaisi Suomen ”pelaavan avoimin kortein” ja ilmoittaisi Saksan epäilyjen loukanneen meitä. Suomi hoitaisi ulkosuhteensa itse eikä sallisi Saksan puuttua niihin. Linkomies piti ajatusta hyvänä, mutta ehdotti, että Ramsayn sijasta matkaan lähtisi Mannerheim, jonka auktoriteettiin saksalaiset enemmän luottaisivat. Tanner piti uutta matkaa nöyristelynä. Kompromissina päätettiin, että presidentti Ryti esittäisi Blücherille Suomen ulkopolitiikkaa koskevan julistuksen. Valiokunta sopi Rytin kanssa, että tämä antaisi 5.4. Blücherille kirjallisina ”tarpeelliset ilmoitukset”.⁵⁹

Ramsay pahoitteli Blücherille, että hän oli arvioinut tilanteen väärin. Hallitus ei sittenkään ollut vielä saanut ratkaisua aikaan, mutta vaikeudet eivät olleet mitenkään ylitsepääsemättömiä. Asian käsittely jatkuisi maanantaina. Ramsay pyysi Blücheriä tuolloin hakeutumaan presidentin puheille. Blücher lupasi noudattaa kutsua, mutta korosti, ettei suostuisi ryhtymään Rytinkään kanssa mihinkään tinkimiskeskusteluun. Eteenpäin päästäisiin ainoastaan, mikäli Suomi

.

57 Erfurthin sähkö Blücherille 1.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H063054; Blücherin sähkö nro 739 AA:lle 2.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H063052–H063053; Kriegstagebuch Erfurth 1.4.1943. KA.

58 Blücherin sähkö nro 745 AA:lle 2.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183595.

59 Tannerin muistiinpanot 3.4.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 57–58; Jokisipilä 1997, 39; Paavolainen 1989, 288; Jägerskiöld 1981, 365.

mahdollisimman pian vastaisi Saksan vaatimuksiin Berliiniä tyydyttävällä tavalla. Ratkaisua ei tullut viivyttää turhilla keskusteluilla.⁶⁰

Ramsay ei antanut Blücherin skeptisyyden masentaa itseään, vaan ryhtyi laatimaan Rytin kirjallista lausuntoa Saksalle. Heti sen alussa painotettiin, ettei Suomen ja Saksan välillä ollut muodollista sitoumusta. Tästä huolimatta Suomi oli viimeistä piirtoa myöten täyttänyt velvollisuutensa tässä sodassa ja kantanut sen vaatimat uhrit. Tämä puhui selkeää kieltä Suomen lojaaliudesta ja luottamuksesta Saksaa kohtaan. Suomen valtiolliselle elämälle oli kuitenkin ominaista kaikkien kysymysten perusteellinen harkinta, ja sitä vaati myös kansan yhtenäisyyden säilyttäminen. Sota oli kestänyt odotettua kauemmin. Pitkät rintamat ja vaikeat tuotanto-olosuhteet vaativat äärimmäisiä ponnistuksia koko kansalta. Oli vain luonnollista, että esiintyi tarvetta erilaisten mielipiteiden esittämiseen:

”Tiedän, että Saksan hallitus ymmärtää kansamme omaleimaisuuden ja valtiollisen elämämme muodot. Saksa voi luottaa Suomen aikomuksiin. Suomen tie ei kulje Saksan selän takana. Suomen hallituksella on ollut kunnia ulkoministerinsä kautta avoimesti tiedottaa valtakunnanulkoministerille ne tiedot, jotka koskevat Suomelle ajankohtaisia kysymyksiä ja meillä on aihetta vaatia että esiintymisemme kuten aiemmin myönnettään todistavan avoimesta suomalaisesta mielenlaadusta.

Suomen kansa pitää näitä kysymyksiä vakavina ja niitä on huolellisesti harkittava, jotta yhteiseen vastuuseen perustuva yhtenäisyys lujittuisi taistelun jatkuessa. Tämä on Suomen hallituksen aikomus. Suomen hallituksen on harkittava ja valittava keinot tämän aikeen toteuttamiseksi ottaen huomioon maan olosuhteet. Mutta ottaen huomioon Suomen kansan omaleimaisuuden ja käsitykset on tässä kohtaa myös vältettävä vähäisintäkään merkkiä, joka voitaisiin tulkita irtautumiseksi Suomen suvereenista tavasta päättää itse omasta kohtalostaan.

Saksan ja Suomen suhteilla on syvälle menevää historiallista merkitystä ja ne ovat näiden vuosien aikana lujittuneet ja säilyneet vapaassa yhteisymmärryksessä. Suomi on, tietoisena velvollisuuksistaan, seurannut sitä käskyä, jonka tässä tapauksessa itsestäänselvä lojaaliuden vaatimus asettaa. Suomen hallituksen vilpittömänä tahtona on myös tulevaisuudessa täysin noudattaa tätä lojaaliutta. Tässä suhteessa Suomen asenteesta ei voi olla epäilystäkään.

Lopuksi haluan antaa vakuutuksen siitä käsityksestä, joka Suomen kansalla on Saksan meille näinä vuosina antamasta avusta. Täällä arvostetaan korkealle ne Suomen kohtalon kannalta ratkaisevat päätökset, jotka Saksan valtakunnankanslerilla oli vaakakupissa Berliiniin lokakuun 1940 neuvottelujen yhteydessä, apu jota olemme saaneet elintarvikkeina ja sotamateriaalina, tuki jota meille niin monessa suhteessa on annettu.

Toivon, että se luottamus, jota Saksa, sen valtakunnankansleri ja hallitus, sen armeija ja kansa ovat osoittaneet Suomelle ja jonka Suomi on pyrkinyt taistelullaan ja lojaaliudellaan ansaitsemaan, voi säilyä ja lujittua yhteisymmärryksen merkeissä.”⁶¹

60 Blücherin sähke nro 750 AA:lle 3.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183596–183597.

61 Ramsayn lausuntoluonnos 4.4.1943 ja sen saksannos. UM 110 B1, kotelo 10; Kopiot asiakirjoista löytyvät myös Ramsayn Kansallisarkistossa säilytettävien paperien joukosta. Ks. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA. Suomalainen tutkimus on sivuuttanut tämän lausunnon kokonaan.

Vaikka julistus pintapuolisesti tarkasteltuna vaikuttaa lähinnä harmittomalta diplomaattiselta sanahelinältä, liikkui Ryti siinä valta-oikeuksiensa rajamailla, ehkä jopa rikkoikin niitä. Ahtaasti ja kirjaimellisesti tulkittuna julistus nimittäin sisältää lupauksen jos ei nyt aivan neuvotella Saksan kanssa kaikista tärkeistä poliittisista ratkaisuista niin ainakin ilmoittaa sille niistä etukäteen. Julistus olisi kaventanut Suomen ulkopoliittista liikkumavapautta dramaattisesti ilman, että eduskunta oli päässyt lausumaan käsitystään asiasta.⁶² Myöhemmän kehityksen kannalta olikin onnellista, ettei julistusta koskaan päästy esittämään. Saatuaan kuulla Suomen presidentin pyytäneen Blücheriä luokseen Ribbentrop nimittään päätti estää tapaamisen ja kutsui lähettiläänsä kiireesti pois Helsingistä⁶³. Hän ei halunnut antaa suomalaisille enää yhtään tilaisuutta pitkittää asian käsittelyä. Blücherin pois kutsuminen olisi myös sopivan mielenosoituksellinen keino lisätä painetta Saksalle edullisen ratkaisun aikaansaamiseksi.

Iltapäivällä 4.4. AA:n pohjoismaiden osaston päällikkö Grundherr tiedotti Blücherille, että tämän oli välittömästi, mieluiten jo samana iltana, saavuttava Berliiniin raportoimaan. Blücher ilmoitti Ramsaylle, ettei tapaamisesta Rytin kanssa nyt tulisikaan mitään. Hämmästynyt Ramsay vastasi toivovansa, ettei lähettiläs viipyisi pitkään poissa. Kun Blücher ei vastannut tähän mitään, totesi ulkoministeri: ”Sitten voin vain toivottaa hyvää matkaa”. Metzger korosti Vilkunalle, että lähettilään vaitonaisuus oli tarkoitettu viestiksi siitä, ettei hän tulisi palaamaan Helsinkiin ennen kuin kontakti Yhdysvaltojen kanssa olisi katkaistu. Ennen lähtöään Blücher selosti tilanteen varamiehelleen lähettiläs Zechlinille ja kielsi häntä ryhtymästä asiassa Ramsayn kanssa minkäänlaisiin keskusteluihin. Vain painostus pikaiseen ratkaisuun oli sallittua.⁶⁴

Tilanne oli näin suomalaisten kannalta yhtäkkiä heikentynyt huomattavasti. Rytin kaavaillussa julistuksessa Blücherille oli tultu vastaan jo pitkälle, varsinkin kun ottaa huomioon julistuksen sisällön, joka *de facto* olisi merkinnyt presidenttitason kieltäytymistä erillisrauhasta ilman edeltäviä neuvotteluja Saksan kanssa. Nyt tämä kompromissisuunnitelma valui hiekkaan. Vaikuttaa hyvin todennäköiseltä, että Ribbentropin onnistui jotenkin saada suomalaisten julistus-suunnitelmasta vihiä (esimerkiksi Reinikan mahdollisesti informoimien IKL:n edustajien kautta). Blücherin saatua äkkilähdön Helsingistä kävi suomalaisille selväksi, että Ribbentrop oli tosissaan. Saksan ulkoministerille nootin sisältönä kelpasivat vain hänen itsensä ehdottamat muotoilut sanatarvasti, eikä tässä vaikuttanut nyt pitkällekään menevä myöntöväisyys auttavan.

62 Presidentin oikeudesta antaa tämänkaltaisia julistuksia eduskuntaa kuulematta juridiselta kannalta arvioituna ks. esim. Jyränki 1981, 205–207, 245–249, 254.

63 Ribbentropin menettely tuo mieleen kesäkuun 1941, jolloin hän itse parhaansa mukaan pakoili Berliinissä Neuvostoliiton lähettiläs Dekanosovia, jotta tämä ei ehtisi enää ennen operaatio Barbarossan alkua esittää mitään rauhan säilyttämiseen tähtääviä diplomaattisia aloitteita. Sekä hänellä että Hitlerillä oli Berliinissä juna lähtövalmiina siltä varalta, että Dekanosov vaatisi tapaamista. Ks. esim. Michael Bloch 1994, 332; Shirer 1998, 848; Weitz 1992, 249. Samaan tapaan oli Ribbentrop nyt päättänyt, ettei neuvotteluratkaisu tässä asiassa tulisi kyseeseen.

64 Grundherrin sähke Rintelenille 7.4.1943.AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183605; Blücherin sähke Rintelenille 7.4.1943.AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183606; Kaarlo Hillilän muistiinpanot 7.–13.4.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

Washingtonin rukkaset

Välitystarjous päätetään torjua

Blücher lensi Berliiniin huhtikuun viidennen päivän aamuna. Kesti kokonaiset kaksi päivää, ennen kuin hänet kutsuttiin *Auswärtiges Amtiin*, ja silloinkin hän tapasi vain Grundherrin. Ribbentropia ei ministeriössä näkynyt, sillä hän oli matkustanut Salzburgin lähistöllä sijaitsevaan Fuschlin linnaansa. Hitlerin epäsuosioon joutumista pelännyt Ribbentrop pyrki aina kun mahdollista olemaan lähellä esimiestään. Mikäli diktaattori oleskeli Berchtesgadenissa hän päivysti läheisessä Fuschlissa ja matkoille valtakunnanulkoministeri seurasi häntä omassa *Westfalen*-esikuntajunassaan. Suurimman osan ajastaan sotavuosina Ribbentrop kuitenkin piti majaa Steinortin linnassa Schwentzeitseessä, vajaan 50 kilometrin päässä Itä-Preussin Rastenburgista, jossa Hitlerin päämaja *Wolfschanze* sijaitsi. Hitler oli vaatinut tämän välimatkan ulkoministeriinsä, jotta tämä ei ”tulisi jatkuvasti vaivaamaan minua asioillaan”. Samaa sääntöä oli noudatettu myös Hitlerin Vinnitsan päämajan suhteen: Ribbentropin oma päämaja *Feldmark* sijaitsi Berdichevissä. Normaali diplomaattinen kanssakäyminen Ribbentropin kanssa oli siten lähes mahdotonta; hän ei juuri koskaan ollut tavattavissa varsinaisella virkapaikallaan Berliinissä.⁶⁵ Nyt hän odotteli Fuschlissa kutsua Klessheimin linnaan lähellä Salzburgia, jossa Mussolini parhaillaan (7.–10.4.1943) oli vierailulla. Diktaattorien keskustelut koskivat itärintaman kokonaistilannetta ja Afrikan tapahtumia eikä Suomea edes sivuttu. Mussolini yritti turhaan taivutella Hitleriä ryhtymään rauhantunnusteluihin neuvostohallituksen kanssa ja esittämään julkisuudessa jonkinlaisen Euroopan tulevaisuutta koskevan julistuksen. Ribbentropia ei kutsuttu mukaan keskusteluihin. Tästäkään huolimatta häneltä ei riittänyt kiinnostusta Blücherin tapaamiseen. Ulkoministeri ei myöskään vaivautunut vastaamaan yhteenkään Grundherrin näinä päivinä Fuschliin lähettämistä Suomen tilannetta koskevista sähkeistä!⁶⁶

Helsingissä neuvotteluja Saksan puolelta jatkoi lähettiläs Zechlin. Ramsay kokeili heti ensimmäisessä tapaamisessa 6.4., soisiko vastapelurin vaihtuminen nyt paremmat mahdollisuudet viivytystaktiikan noudattamiseen. ”Lähettilään matka on käynnistänyt asiassa uuden vaiheen”, alleviivasi hän. Tarkoituksena oli ollut, että presidentti Ryti olisi esittänyt Suomen näkökannat Blücherille. Kun lähettiläs kuitenkin nyt oli poistunut maasta, ei auttanut muu kuin jättää asia lepäämään hänen paluuseensa asti. Zechlin ei kuitenkaan tähän vipuun

65 Ribbentropin käytännöistä tässä suhteessa ks. esim. Michael Bloch 1994, 336–337, 352; Jacobsen 1999, 58; Seabury 1951, 544; Kersten 1947, 65. Polvinen väittää Ribbentropin pysytelleen ”enimmäkseen *Führerin* päämajassa ollakseen aina mahdollisimman lähellä herraansa ja mestariaan”. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä valtakunnanulkoministeri ei missään vaiheessa oleskellut pysyvästi eikä edes pidempiä aikoja päämajassa. Vrt. Polvinen 1979, 251.

66 Grundherrin muistio 6.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183604; Grundherrin ja Blücherin sähköiset Rintelenille 7.4.1943. Ks. ed. alaviite; Blücherin Erfurthille matkastaan antama kuvaus. Kriegstagebuch Erfurth 13.4.1943. KA; Mussolinin ja Hitlerin tapaamisesta ks. esim. Kershaw 2001, 581; Irving 1983, 577–578; Schmidt 1949, 563–656; Hauner 1983, 182–183; Martin 1976, 102; Michael Bloch 1994, 373–374.

mennyt. ”Kuka Teille on sanonut, että Blücher ylipäättään tulee takaisin?”, kysyi hän Ramsaylta. Puheiden aika oli ohi, ja Suomen hallituksen oli nyt toimittava. Ramsay vastasi ikään kuin Zechlinin jäykkä kanta olisi tullut hänelle täytenä yllätyksenä:

”Olen ilmoituksestanne kiitollinen. Tilanne on minulle nyt selvä. Tulen tiedottamaan asian vastaavalla tavalla presidentille.”⁶⁷

Hallitus hyväksyi ulkoasianvaliokunnan vastausluonnoksen USA:lle päivää myöhemmin. Heti istunnon jälkeen Ramsay esitti sen myös Zechlinille. Hän totesi tekevänsä tämän ”täysin henkilökohtaisesti ja vilpittömän suomalais-saksalaisen yhteistyön hengessä”. Tästä siirrosta, joka käytännössä merkitsi Saksan hyväksynnän pyytämistä vastaukselle, on suomalainen historian tutkimus armeliaasti vaiennut. Vastaus oli seuraavanlainen:

”Suomen hallitus ei ole voinut nähdä viitteitä eikä ole saanut tietoja, jotka osoittaisivat, että ehdotettujen neuvottelujen aloittaminen Neuvostoliiton kanssa nykyisissä oloissa voisi johtaa kestävien takuiden saamiseen Suomen tulevaisuudelle, minkä puolesta Suomi suurin uhrein on käynyt taistelua vuodesta 1939 lähtien. Suomen kansalla ei siis ole muuta tietä kuin jatkaa puolustustaisteluaan siksi, kunnes Suomen riippumattomuuden, vapauden ja demokraattisen järjestelmän säilyttäminen on turvattu ja uhka Suomea vastaan lakannut. Näin ollen Suomen hallitus ei katso voivansa ryhtyä ehdotettuihin keskusteluihin.”⁶⁸

Ramsay korosti hallituksen hyväksyneen sanamuodon yksimielisesti. Tämä osoitti, ettei hallituksessa tai puolueiden välillä vallinnut tässä ”elintärkeässä kysymyksessä” minkäänlaisia mielipide-eroja. Ramsay pyysikin, ettei Saksa ehdottaisi luonnokseen muutoksia, koska niiden toteuttaminen olisi hyvin vaikeata. Ramsay toivoi saavansa Saksan hyväksynnän 8.4. iltapäivään mennessä, jonka jälkeen luonnos esitettäisiin puoluejohtajille ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Presidentin esittelyyn se olisi valmis viimeistään 10.4. Ramsay lupasi nyt ryhtyä käsittelemään myös ”toista Saksan vaatimusta”, so. vaatimusta poliittisesta sopimuksesta.⁶⁹

Blücherin pois kutsuminen oli Suomen johdolle konkreettinen merkki siitä, että Ribbentrop oli tosissaan. Viivyttelyn vielä jatkuessa hän saattaisi määrätä Saksan taloudellisen avun Suomelle lopetettavaksi ja kenties jopa katkaista diplomaattisuhteet. Yhden peukaloruuvin lisää saksalaisille tarjosi 12.4.1943 järjestettäväksi aiottu Suomalais-Saksalaisen Seuran 25-vuotisjuhla, johon valtiovarainministeri kreivi Lutz von Schwerin-Krosigkin oli määrä saapua juhlapuhujaksi. 7.4. Grundherr kuitenkin ilmoitti Zechlinille, että ”kiireelliset virka-

67 Zechlinin sähkö nro 767 AA:lle 6.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183602; Grundherrin muistio 6.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183604; Kriegstagebuch Erfurth 13.4.1943. KA.

68 Polvinen 1979, 220.

69 Zechlinin sähkö nro 786 ja 787 AA:lle 7.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183607–183609.

esteet” vaativat Schwerin-Krosigkin pysymistä Berliinissä ja valtuutti tämän ”näillä perusteluilla” ilmoittamaan matkan peruuntumisesta suomalaisille. Yhteys ulkopoliittiseen kriisiin oli selvä, sillä vain muutamaa päivää aiemmin niin Hitler, jonka lupa valtakunnanhallituksen jäsenen ulkomaanmatkalle aina tarvittiin, kuin Ribbentrop itsekin olivat jo hyväksyneet Blücherin esityksen Schwerin-Krosigkin matkasuunnitelmaksi. Sen mukaan valtiovarainministerin oli tarkoitus saapua Helsinkiin 10.4. ja tavata vierailunsa aikana niin presidentti, pääministeri kuin ulkoministerikin.⁷⁰

Schwerin-Krosigkin matkan peruminen oli tarkkaan harkittu ja taitavasti kohdistettu ulkopoliittinen protesti, sillä vuoden 1918 aseveljeyden kunniaksi perustettu Suomalais-Saksalainen Seura ei ollut mikään tahansa ystävyysseura. Seuran johtokunta oli entisten ja nykyisten ministerien ja kansanedustajien, teollisuusjohtajien ja kulttuurielämän kärkinimien miehittämä. Seura olikin koko sodan ajan hoitanut omia suhteitaan Saksaan ohi hallituksen ja noudattanut omaa, hallituksen linjaa huomattavasti saksalaisystävällisempää ja yhteistyöhenkisempää ulkopoliittista linjaansa. Sen vieraina oli Suomessa käynyt useita huomattavia virallisen Saksan edustajia, mm. valtakunnanurheilujohtaja Hans von Tschammer und Osten, *Reichsfrauenführer* Gertrud Scholtz-Klink ja Talviavun johtaja Erich Hilgenfeldt. Seuran jäsenistön yhteiskunnallinen painoarvo antoi tähän mahdollisuuden ja sai myös saksalaiset ottamaan seuran vakavasti. Seuran 25-vuotisjuhlien sotkeminen oli järeä ulkopoliittinen uhkaus, joka oli epäsuorasti suunnattu myös hallitusta vastaan, sillä pääministeri Linkomies oli seuran hallituksen jäsen ja yksi sen näkyvimpiä toimijoita. Kun Linkomiehen hallitusta muodostettiin, oli AA laskenut juuri toiminnan Suomalais-Saksalaisessa Seurassa yhdeksi uuden pääministerin suurimmista ansioista.⁷¹

9.4. Linkomies ja Ramsay juttasivat torjuvan vastauksen Yhdysvaltain välitystarjoukseen läpi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa, vaikka osa edustajista olisi halunnut odottaa tietoja tarjouksen pohjasta. Ministerien korostettua viivyttelyn vaaroja niin Saksan-suhteiden kuin sisäisen rintamankin kannalta sekä mainittua Mannerheimin olevan hallituksen takana vastustajat kuitenkin luopuivat äänestytävästä asiasta. Ramsay ilmoitti välittömästi tämän jälkeen Zechlinille, että Suomen hallituksen torjuva vastaus annettaisiin USA:n asiainhoitaja McClintockille seuraavana päivänä, lauantai-iltapäivällä 10.4.⁷²

Saksan painostus oli siis tehonnut. Blücherin poiskutsuminen ja uhkaus finanssiministeri Schwerin-Krosigkin Suomen-matkan peruuttamisesta saivat sisärenkaan päättämään, ettei USA:n välitystarjouksen torjumista enää voitu ly-

70 Blücherin sähke nro 614 AA:lle 15.3.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062901–H062902; AA:n sähke nro 417 Helsingin-lähetystölle 3.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 6437/H064323; Grundherrin puhelinsanoma Zechlinille 7.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 6437/H06432; Kriegstagebuch Erfurth 5.4.1943. KA.

71 Jokisipilä 1999b, 5–44; Blücherin sähke nro 522 AA:lle 6.3.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183497–183498.

72 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 9.4.1943. Eduskunnan kirjasto; Voionmaa 1971, 233–235; Frietsch 1945, 542–543; Zechlinin sähke nro 802 AA:lle 9.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183611.

kätä. Saksa oli osoittanut jo tähän mennessä niin syvää närkästystä, ettei Washingtonin vastausta lisätiedusteluun voitu jäädä odottelemaan. Muussa tapauksessa oli pelättävissä, että Ribbentrop siirtyisi protesteissaan symboliselta konkreettiselle tasolle ja esimerkiksi keskeyttäisi viljatoimitukset. Päätös tietysti merkitsi tuntuvaa kolausta erillissotateesin uskottavuudelle. Toisin kuitenkin kuin luultiin, episodi ei vielä ollut tullut viimeiseen vaiheeseensa.

Suomen hallituksella käy tuuri

Sattumalla on joskus suurikin merkitys historiassa. Näin kävi myös nyt. McClintock kävi 9.4. Ramsayn luona luovuttamassa muistion, jossa todettiin Yhdysvaltain olevan tietoinen Saksan painostuksesta Suomea kohtaan. Washington ilmoitti nyt, että jos Suomi nyt ”suostuu johonkin enempään” Saksan kanssa, ei se voisi olla vaikuttamatta Yhdysvaltain ja Suomen suhteisiin. Tällä tietysti tarkoitettiin diplomaattisten suhteiden katkaisemista. Jätettyään muistion asiainhoitaja pyysi seuraavaksi päiväksi audienssia Rytiltä, jolle hänellä oli ”tärkeätä ilmoitettavaa”.⁷³

Ryti otti McClintockin vastaan lauantaina kello 11.30. Yllätyksekseen hän sai nyt, kahden ja puolen viikon kuumeisen odotuksen jälkeen, vastaanottaa Yhdysvaltain vastauksen Ramsayn 24.3. lähettämään tiedusteluun välitystarjouksen pohjasta. Sen mukaan tarkoituksena oli ollut vain suoran kosketuksen järjestäminen Helsingin ja Moskovan välille:

”Me emme ole missään vaiheessa aikoneet toimia välittäjinä saattaaksemme puolelta toiselle tietoja mahdollisista rauhanehdoista, emmekä siksi voi tyydyttää ulkoministeri Ramsayn kirjeessä 24.3.1943 esitettyä ehtoa ennakkopyyntönä *State Departmentin* ehdotuksen käsittelemiseksi”.⁷⁴

Tilanne oli yhtäkkiä selvinnyt! Suomen hallitus oli Ribbentropin painostuksesta jo päättänyt torjua Yhdysvaltain tarjouksen lisätietoja odottamatta, kun sen syliin näin putosi perusteltu syy torjuvaan vastaukseen. Tämä tapahtui vain muutamia tunteja ennen Zechlinin ja Ramsayn tapaamista, jossa Suomen vastaus annettiin Saksalle, ”viime tingassa”, kuten Linkomies myöhemmin totesi. Hallitus oli ennakoivasti päätännyt tapahtumia niin pitkälle, että Valtion Tiedotuslaitoksessa oli jo laadittu lehtiä varten pääkirjoituksia, joissa kerrottiin USA:n katkaisseen suhteensa Suomeen⁷⁵. Kun oli käynyt ilmi, ettei Yhdysvallat voineet toimittaa tietoja mahdollisten rauhankeskustelujen pohjasta, oli selvää, ettei Suomen hallitukselle jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin lopettaa rauhankeskustelut. Virallinen päätös asiasta tehtiin välittömästi Rytin ja McClintockin tapaamisen jälkeen kello

73 Polvinen 1979, 219; Tannerin muistiinpanot 9.4.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 59–60; Paavolainen 1989, 228.

74 Polvinen 1979, 221; Soikkanen 1977, 158.

75 Jutikkala 1997, 258–259.

12 alkaneessa valtioneuvoston istunnossa. Ramsay ojensi vastauksen McClintockille kello 16.⁷⁶

Suomalaisessa historiantutkimuksessa on tähän saakka esitetty, että kielteisen vastauksen antamisesta päätettiin vasta kun oli selvinnyt, ettei Yhdysvalloilla ollut Neuvostoliiton ehtoja tiedotettavanaan. Varsinainen syytöytehdas tässä tapauksessa on Väinö Tannerin muistelmateos, jossa tapahtumia on kaunisteltu yhden päivämäärän verran. Tanner toteaa hallituksen ulkoasiainvaliokunnan päättäneen 9.4. siirtää vastauksen antamista ”ainakin seuraavaan maanantaihin (11.4.1943)” saakka. Tässä Tanner, sen lisäksi että muistaa viikonpäivän väärin (11.4. oli sunnuntai), jälkikäteisesti siirtää päätettyä vastauksen antamispäivää yhdellä myöhemmäksi ja esittää päätöksen ehdollisempänä kuin mitä se todellisuudessa oli. Tutkimusalan klassikko, Tuomo Polvisen *Suomi suurvaltojen politiikassa* esittää tapahtumat juuri Tannerin muistelmakuvaukseen nojautuen, ja sitä kautta tämä ajallisesti pieni mutta merkitykseltään suuri retusointi on levinnyt suurimpaan osaan aihetta käsittelevää tutkimusta⁷⁷. Virhe on merkityksellinen erityisesti siksi, että Suomen menettelyä tässä kysymyksessä on käytetty lukemattomia kertoja osoituksena maan ulkopoliittisesta riippumattomuudesta ja itsenäisyydestä suhteessa Saksaan. Suomen johto kyllä testasi liikkumavaraansa viivyttelämällä, mutta taipui heti, kun Ribbentrop otti järeämmät painostukset käyttöön.

Tannerin omasta ajattelusta tässä kysymyksessä on jäänyt mielenkiintoinen ja paljon puhuva todistus J.K. Paasikiven jatkosodan aikaisiin päiväkirjoihin. Paasikivi kävi Ramsayn luona 7.4. pidetyillä ”teekutsuilla” kahdenkeskisen keskustelun Tannerin kanssa, josta hän kirjasi ylös Tannerin sanomana seuraavaa:

”Nyt on pian vastattava USA:lle ja se menee siihen suuntaan, että neuvotteluista Venäjän kanssa ei voi tulla mitään. Emme tiedä Venäjän aikeista emmekä luota Venäjään. Saksan vuoksi ei voi tehdä muuta kuin vastata pian ja rauhanneuvottelut USA:n bona offician välityksellä lopettaa. Sillä jos jatketaan, niin voi olla pahat seuraukset: a) Emme saa elintarpeita eikä muita tavaroita: ruista, hiiltä, bensiiniä. Armeija ei voi toimia. Elämä loppuu. b) Saksalla on hallussaan kaikki Suomen lentokentät ja 100000 miestä. Luultavasti miehittää Suomen. c) Toiset luulevat, että Saksa panee toimeen täällä vallankaappauksen, mutta sitä luultavasti ei tarvitse pelätä. Meillä ei siis ole mitään tehtävissä. Mutta sopimukseen, paktiin Saksan kanssa emme mene. Tuli mitä tahansa.”

Tanner oli jopa sitä mieltä, että vaikka Moskova tarjoaisi rauhan pohjaksi vuoden 1939 rajoja, ei siihen voitaisi Saksan takia suostua.⁷⁸ Kaiken kaikkiaan Tannerin Paasikivelle esittämissä toteamuksissa kiteytyi hyvin se sisärenkaan peruslinja, että kontaktin katkeaminen USA:han olisi huomattavasti pienempi paha kuin Saksan suuttuttaminen.

76 Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelystä 10.4.1943. UM Cac Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelystä 1941–1944; Suomen vastaus USA:lle 10.4.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 4. KA.

77 Ks. Polvinen 1979, 219–220; Tanner 1952, 60.

78 J.K. Paasikiven päiväkirja 7.4.1943. Paasikivi 1991, 275–276.

Ramsay huijaa saksalaisia ensimmäisen kerran

Näin Suomi onnistui siis katkaisemaan rauhankeskustelut Washingtonin kanssa Saksan vasalliksi kuitenkaan leimautumatta. Ulospäin tilanne näytti siltä, että Suomi oli tehnyt ratkaisunsa asiassa omasta vapaasta harkinnastaan ja Saksan painostusyrityksiin taipumatta. Suhteet Yhdysvaltoihin eivät katkenneet, jos eivät toki parantuneetkaan. Washingtonissa ei katsottu Suomen ”suostuneen johonkin enempiin”, mikä olisi riittänyt syyksi diplomaattisuhteiden katkaisemiselle. Osaksi tähän oli vaikuttamassa myös tietenkkin se huono omatunto, joka Yhdysvalloilla tapahtuneen jälkeen oli. Washington oli kyllä saanut tietää Moskovan ehdot, mutta oli pitänyt niitä niin kovina, etteivät suomalaiset niitä missään tapauksessa hyväksyisi. Haluamatta olla mukana epäonnistumaan tuomitussa rauhantunnustelussa amerikkalaiset päättivätkin itse haudata ajatuksen välittäjänä toimimisesta.⁷⁹

Sen sijaan suhteissa Berliinin oli vaarana juuri se, mitä Paasikivi oli jo 22.3. Rytin kanssa keskustellessaan pelännyt tapahtuvan, ellei Yhdysvallat voisikaan toimittaa hyväksyttäviä ehtoja ja jätätisiin Kolmannen valtakunnan rinnalle:

”. . . olemme vain munanneet itsemme Saksan edessä ja joutuneet entistä enemmän sen holhoukseen”.⁸⁰

Ramsay murehtikin Saksan suhtautumista; asiassa tapahtuneen kahden viikon viivyttelyn vuoksi Berliinistä ei ollut aplodeja odotettavissa, vaikka Ribbentropin ensimmäinen vaatimus nyt olikin täytetty. Kun odotus kuitenkaan ei tuottanut toivottua tulosta, oli Berliiniä ärsytetty aivan turhaan. Vaikka asia nyt näytti saaneen edullisen ratkaisun, ei Ramsaylla ollut varaa antautua saman helpotuksen ja hyvänolon tunteen valtaan, joka asioiden lopulta saaman edullisen ratkaisun tapahduttua näytti vallanneen ainakin Linkomiehen ja Tannerin. Hän tajusi, että saksalaiset omien kanaviensa kautta ennemmin tai myöhemmin kuulisivat tästä USA:n tuoreimmasta ilmoituksesta. Saksa oli saatava vakuuttuneeksi siitä, ettei Suomen viivytys suinkaan ollut johtunut halusta odotella Washingtonin tietoja Neuvostoliiton ehdoista, vaan että Suomi olisi joka tapauksessa hylännyt välitystarjouksen täysin oma-aloitteisesti, ja että viivytys oli johtunut pelkästään sisäpoliittisista koukeroista ja demokratian vaatimuksista. Näin tapahtuneesta ei jäisi pysyviä lommoja maiden suhteisiin.

Annettuaan Suomen vastauksen McClintockille Ramsay tapasi Zechlinin ja esitti asian juuri tässä valossa. Hän kertoi Suomen nyt torjuneen välitystarjouksen ja antoi kopion vastauksesta lähetystöneuvokselle. Vasta tämän jälkeen hän aivan kuin aivan toisena asiana mainitsi saaneensa vastauksen myös tarjouksen pohjaa koskevaan tiedusteluun.⁸¹ Hämmästyttävää kyllä, saksalaiset nielivät Ramsayn syötiin, eivätkä nähneet näiden kahden tapahtuman keskinäistä yhteyt-

79 Välitystarjouksen vaiheista Washingtonissa ja Moskovassa ks. esim. Polvinen 1979, 208–221; Polvinen 1995, 328–330.

80 Virkkunen 1985, 231.

81 Zechlinin sähköet nro 810, 816 ja 817 AA:lle 10.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183613–183617; Polvinen 1979, 219–220.

tä. Heille ei missään vaiheessa valjennut, että vain hyvä onni oli pelastanut suomalaiset antamasta torjuvaa vastausta ilman lisätietoja tarjouksen pohjasta. Zechlin tiedotti tapahtumista kahdella eri sähköllä, eikä edes jossitellut kahden tapahtuman mahdollista yhteyttä toisiinsa. Ribbentrop määräsi Blücherin palamaan Helsinkiin yhdessä Schwerin-Krosigkin ja Grundherrin kanssa. Myös Blücherin pari päivää myöhemmin Erfurthille tapahtuneesta antama selvitys todistaa Ramsayn onnistuneesta huijauksesta:

”Merkillisen sattuman kautta Yhdysvaltain asiainhoitaja oli vähän Suomen vastauksen antamisen jälkeen tuonut hänelle [Ramsaylle.MJ] uuden amerikkalaisen nootin, joka sisälsi vastauksen Ramsayn kirjeeseen. Tämä amerikkalainen nootti oli suomalaisille suuri pettymys, mutta vahvasti hallituksen asemaa suhteessa eduskuntaan huomattavasti.”

Asian todellinen laita ei valjennut lähettiläälle sodan jälkeenkään, sillä 1950 julkaistuissa muistelmissaan hän ei näe yhteyttä Suomen USA:lle antaman torjuvan vastauksen ja Suomen lisätietopyyntöön tulleen vastauksen välillä. Erfurthin muistelmista puolestaan ilmenee, että myös hän jäi saman käsityksen valtaan.⁸²

Näin oli kaikki viime hetkessä selvinnyt. Blücher palasi Suomeen 11.4. mukaan Suomalais-Saksalaisen Seuran juhliin saapuvat Schwerin-Krosigk ja Grundherr. Pääministeri Linkomies järjesti uudelleen löytynyttä asevelisopua juhlistaakseen illalliset, joissa suomalaisista läsnä olivat Ramsay, Tanner, Walden ja Reinikka, siis hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokonaisuudessaan, sekä entinen ulkoministeri ja ulkopoliittisen Saksan-suuntauksen henkilöitymä Rolf Witting. Saksalaisista paikalla olivat Schwerin-Krosigk, Scholl, Grundherr, Erfurth, Blücher ja lähetystöneuvos Reiner Kreuzwald. Erfurthin päiväkirjasta käy ilmi, kuinka ainakin puolustusministeri teki parhaansa vakuuttaakseen saksalaiset Suomen lojaaliudesta:

”Walden, joka minua kohtaan aina käyttäytyy erityisen huomaavaisesti, sanoi minulle, että nythän on kaikki taas järjestyksessä. Hän ei oikein ollut ymmärtänyt koko ulkopoliittisia vaikeuksia, sillä olihan selvää, että Suomi saattoi vain kulkea yhdessä Saksan kanssa. Koko Suomen kansa tiesi tämän.”

Vanhan ystävänsä Grundherrin kanssa puhunut Ramsay sai kuitenkin huomata, etteivät pelkät puheet tällä kertaa riittäisi. Grundherr otti liittosopimuskeskustelun puheeksi ja korosti Ribbentropin toivovan, että Suomi vastaisi myös Saksan tähän vaatimukseen mahdollisimman pian. Ramsay vastasi, ettei tämän kysymyksen käsittelyä ollut ehditty vielä edes aloittaa, mutta että se jo puhtaasti valtio-oikeudelliselta kannalta oli hyvin ongelmallinen. Hän sai sen käsityksen, että saksalaiset palaisivat asiaan aivan lähipäivinä ja kovemmassa äänensävyssä.⁸³

82 Kriegstagebuch Erfurth 13.4.1943. KA; Blücher 1950, 345; Erfurth 1951, 192.

83 Kriegstagebuch Erfurth 11.4.1943. KA; Jägerskiöld 1981, 382–383.

Ramsay alkoi päässään hahmotella taktiikkaa liittosopimusvaatimuksiin vastaamiseksi. Kirjeessään Mannerheimille⁸⁴ hän arvioi tilannetta näin:

”Kun Amerikan kysymys on järjestyksessä, minusta näyttää siltä, että meidän asemamme on melkoisesti vahvempi. Sopimus merkitsisi tuntuva muutosta aikaisempaan suhtautumiseemme. Ilman eduskuntaa presidentti tuskin voisi suostua ehdotettuun kirjeenvaihtoon, ja eduskunnassa äänestys aiheuttaisi tuloksestaan riippumatta kohtalokkaan hajaanuksen. Sisäisen yhtenäisyyden säilyttämiseksi on todennäköisesti välttämätöntä pysytellä torjuvalla kannalla, tietyksi monet ulkopoliittiset näkökohdat (Amerikka, Ruotsi, Pohjola) puhuvat samaan suuntaan. Kieltevään vastaukseen liittyy riskinsä, mutta luultavasti nämä riskit on otettava.”

Liittosopimusvaatimusta ei kuitenkaan tarvinnut torjua tyyliä muodossa, korosti Ramsay. Paras vaihtoehto olisi juuri sen kaltainen Rytin ilmoitus Blücherille, joka jo aikaisemmin oli laadittu. Suomella oli oikeus vaatia, että sen lojaa-liuteen luotetaan, olihan se seissyt tähänkin asti vakaana ilman minkäänlaisia sopimuksia. Saksalaisille oli korostettava myös tällaisten sopimusten yhteensopimattomuutta demokratian kanssa. Suomen kansa ei voisi eikä haluaisi olla mukana missään sellaisessa, joka vähänkään vaikuttaisi ”luopumiselta Suomen suvereenisista oikeuksista”. AA:ssa hiljattain tapahtuneita henkilövaihdoksia Ramsay piti Suomelle epäedullisina, ja korosti olevan syytä varautua Saksan taholta tiukempaan suhtautumiseen ja tyyliinkin mielenilmaisuihin. ”Tähän meidän on vastattava kohteliaalla, rauhallisella ja määrätietoisella lujalla suhtautumisella”, hahmoteli hän Mannerheimille diplomaattista perustaktiikkaansa.⁸⁵

Suomalais-saksalaisen ystävyuden voimannäyttö

Nyt ulkopoliittisen kädenväännön keskiöön tempautui 25-vuotisjuhlinsa valmistautuva Suomalais-Saksalainen Seura. Seuran vuosipäivä olisi oikeasti ollut vasta syksyllä, mutta seuran johto oli halunnut maksimoida juhlan näkyvyyden järjestämällä sen osana Helsingin vapautuksen 25-vuotisjuhlia, jolloin suomalais-saksalaisten suhteiden perinteet ja aseveljeysteema olisivat muutenkin vahvasti esillä julkisuudessa. Blücher oli jo helmikuun lopulla sosialidemokraattien puolueuuevoston julkilausuman jälkitunnelmissa suosittanut seuran puheenjohtaja professori Berhard Wuolteelle, että saksalaisystävälliset piirit hyödyntäisivät juhlapäivän tarjoamaa tilaisuutta omien näkemystensä julkituomiseen.⁸⁶

Blücherin lisäksi juhlapäivän poliittisen käyttökelpoisuuden tajusi myös Ribbentrop, joka, kuten edellä nähtiin, käytti sitä painostaakseen Suomea lopettamaan rauhankeskustelut Yhdysvaltain kanssa ja uhkasi jopa perua Schwerin-Krosigkin osallistumisen tilaisuuteen. Välitystarjouksen torjumisen jälkeisessä

84 Jostain syystä kyseistä Ramsayn kirjetä ei löydy Kansallisarkiston Grensholm-kokoelmasta, vaikka se Jägerskiöldin mukaan siellä pitäisi olla. Ks. Jägerskiöld 1981, 382–383.

85 Jägerskiöld 1981, 382–383.

86 Blücher Tagebuch 26.2.1943. KA.

tilanteessa juhla puolestaan tarjosi Suomen hallitukselle loistavan tilaisuuden Saksassa Suomea kohtaan heränneiden epäilyjen hälventämiseen, koska se mahdollisti maan arvovaltaisimpien piirien saksalaisystävällisten tunteiden voimakkuuden julkisen osoittamisen ilman poliittista sitovuutta. Niinpä juhlasta lopulta tuli näkyvämpi ja ulkopoliittisesti merkittävämpi kuin seuran johto oli uskaltanut toivoakaan. Tilanne muistutti jonkin verran kevättä 1938, jolloin Helsingin valtauksen 20-vuotisjuhlista muodostui näyttävä mielenosoitus suomalais-saksalaisen ystävyden puolesta ulkoministeri Rudolf Holstin Saksaan pidettyväisest ja jopa vihamielisest asennoitunutta ulkopoliittikkaa vastaan⁸⁷.

Liikkeellä olivat myös sairastelujensa vuoksi itse juhlallisuuksiin osallistumasta estyneen (ja varmasti myös haluttoman) Mannerheimin emissaarit. Puolustusministeri Walden kävi iltapäivän aikana sekä kenraali Erfurthin että lähettiläs Blücherin luona lausumassa kiitokset ”Saksan aseveljeydestä viimeisen 25 vuoden aikana”. Berliinissä Talvela puolestaan kestitti luonaan Suomessa vuonna 1918 taistelleen saksalaisdivisioonan komentaja kreivi Rüdiger von der Goltzia ja valittua joukkoa muita *Finnlandkämpfereitä*.⁸⁸

Helsingin yliopiston juhlasalissa pidetystä iltajuhlasta kehkeytyi yksi sotavuosien näyttävimpiä ja juhlallisimpia tilaisuuksia. Poliittisesta johdosta siihen osallistuivat presidentti ja koko hallituksen ulkoasiainvaliokunta sekä sisäministeri Leo Ehrnrooth ja opetusministeri Kalle Kauppi. Suomalaisista järjestöistä olivat edustettuna suojeluskunnat, Lotta Svärd, Jääkäriliitto ja Rintamamiesliitto. Saksalaisista paikalla olivat koko lähetystön henkilökunta, kenraali Erfurth sekä saksalaisen siirtokunnan, NSDAP:n Helsingin-osaston, saksalaisen kauppakamarin ja *Deutsche Akademin* edustajat. Suomalais-saksalaisten suhteiden tärkeistä hahmoista paikalta puuttui ainoastaan presidentti P.E. Svinhufvud, jota ”ilkeänlainen influenssa” esti osallistumasta juhlallisuuksiin⁸⁹. Juhlan aluksi kuultiin Helsingin varuskunnan soittokunnan esittäminä Jean Sibeliuksen *Alla Marcia* ja Richard Wagnerin *Nürnbergin mestarilaulajien* alkusoitto, tilaisuus taas päätettiin peräkkäin yhdessä laulettuihin Suomen ja Saksan kansallislauluihin.

Vaikka ministeri Schwerin-Krosigkin juhlaesitelmä pääasiassa käsitteli kansallissosialistista sota- ja rahataloutta, saattoivat hallituksen jäsenet kuitenkin tyytyväisenä panna siitähin merkille, että pahimmat pilvet suomalais-saksalaisen ystävyden taivaalta olivat ainakin toistaiseksi hälvenneet. Valtakunnanvaltiovarainministeri haki nykyiselle aseveljeydelle historiallista taustaa aina *Kalevalan* ja *Nibelungenliedin* yhtäläisyyksistä saakka ja korosti, että Euroopan kansoista ensimmäisenä juuri suomalaiset olivat oppineet tuntemaan Venäjän vihollisena. ”Vuosisataisella vastarinnallaan” Suomi täytti ei vain kansallista ja pohjoismaista, vaan myös yleiseurooppalaista tehtävää. Parhaiten tämä oli käy-

87 Kevään 1938 juhlinnasta ks. esim. Peltovuori 1975, 26.

88 Kriegstagebuch Erfurth 12.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 835 AA:lle 13.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Darachtberichte 1943. 6436/H063175; Talvela 1977, 233.

89 P.E. Svinhufvudin kirje Bernard Wuolteelle 7.4.1943. Bernhard Wuolteen kokoelma, kansio 1, KA.

nyt ilmi juuri vuonna 1918, kun suomalaiset ja saksalaiset sotilaat olivat yhdessä taistelleet ”Helsingin vapauttamiseksi punaisten ikeestä”. Omalta hallinnonalaltaan tuoreena merkinä suomalais-saksalaisen aseveljeyden elinvoimaisuudesta hän nosti esiin Suomen ja Saksan ”esikuvallisen” kauppasopimuksen. Oli luonnollista, että yhdessä ”taistelukentillä verta vuodattaneet” tukivat toinen toisiaan myös taloudellisesti.⁹⁰

Maiden suhteissa tapahtuneeseen myönteiseen käänteiseen tyytyväinen Erfurth kirjasi päiväkirjaansa, että Schwerin-Krosigkin tunnin kestänyttä ”suurella virtuositeetilla” pidettyä puhetta kuunneltiin huomattavalla mielenkiinnolla. Myös Blücher oli tyytyväinen Saksan finanssiministerin saamaan vastaanottoon. Juhlan loisteliaisuus ja lehdistössä saama runsas myönteinen huomio olivat Saksaan suunnattuja merkkejä siitä, että ulkopolitiisella Saksan-suuntauksella oli Suomen arvovaltaisimpien piirien, joita Suomalais-Saksalaisen Seuran jäsenistö kiistämättä edusti, täysi tuki ja kannatus. Oli tuskin sattumaa, että pääministeriä lähellä ollut Uusi Suomi⁹¹ käytti eniten tilaa Schwerin-Krosigkin puheen ja ”arvokkaan suomalais-saksalaisen kulttuurijuhlan” kuvaamiseen.⁹²

Huvittavana kuriositeettina siteerattakoon tässä vielä Linkomiehen itsensä samasta tilaisuudesta antamaa muistelmakuvausta. Hän kirjoitti sen sotasyllisyystuomiota istuessaan, jolloin sekä halu että tarve diplomaattisiin korulauseisiin olivat karisseet:

”Jouduin olemaan läsnä, kun von Schwerin-Krosigk piti esitelmänsä yliopiston juhlasalissa. Esitelmä oli saksalaisen kuiva, enkä enää muista mitään sen sisällyksestä. Minun oli vaikea sen aikana pitää silmiäni auki. Vähän väliä havaitsin niiden väkisin menevän umpeen ja pelkäsin, että esitelmöitsijä voisi katederista huomata minun torkahtavan. Kun sitten vilkaisin vierustovereihini tasavallan presidenttiin ja puolustusministeriin, näin että heidänkin silmänsä olivat tiukasti kiinni.”⁹³

Juhlan jälkeen tarjosi Suomalais-Saksalainen Seura illalliset Seurahuoneella. Myös siellä oli Linkomiehen ja Ramsayn johdolla läsnä useita hallituksen jäseniä. Puheenjohtaja Wuolteen lausuttua vieraat tervetulleiksi ja luettua ääneen Mannerheimin seuralle lähettämän onnittelusähkeen pidettiin aseveljeyden kunniaksi ”monta korkealentoista puhetta”, niin kuin läsnä ollut Tanner tilaisuutta myöhemmin muistelmissaan kuvasi. Pääpuhuja Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinna kuvasi Suomen ja Saksan aseveljeyttä ”kiinteän ja vakavan turvallisuuden saavuttamiseen” tähtäävän politiikan konkreettiseksi

90 Uusi Suomi 13.4.1943.

91 Uutta Suomea pidettiin yleisesti eräänlaisena Linkomiehen epävirallisena äänenkannattajana. Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho oli Linkomiehen pitkäaikainen ystävä ja yhteistyökumppani. Linkomiehen suhteista Uuteen Suomeen ja Ahoon ks. esim. Luostarinen 1986, 197–198 ja Perko 1971, 21–22.

92 Kriegstagebuch Erfurth 12.4.1943. KA; Blücher Tagebuch 13.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 835 AA:lle 13.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H063175; Jokisipilä 1999b, 26–30; Uusi Suomi 13.4.1943.

93 Linkomies 1970, 223.

muodoksi. Pääministeri Linkomies tyytyi vain kiittämään seuraa suomalais-saksalaisten kulttuurisuhteiden ylläpitämisestä. Muita puheita ”erinomaisina” pitänyt Erfurth arvioikin Linkomiehen esiintymisen ”jotenkin värittömäksi”. Saksalaisista puhuivat seuran kunniajäseneksi tilaisuudessa nimitetty Blücher ja Berliinin Saksalais-Suomalaisen seuran ja kenraali von der Goltzin terveiset tuonut Grundherr.⁹⁴

Suomen hallituksen vaivannäkö aseveljeyden juhlapäivän valjastamiseksi ulkopolitiikan vankkureiden eteen ei valunut hukkaan. Päivän tapahtumat välittivät kuvan rikkumattomasta ja entisestään lujittuneesta suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä, ja vielä vähän aikaa sitten kulisseissa käyty kova diplomaattinen vääntö vaikutti olevan enää paha muisto vain. Blücher kuvaili juhlaa raportissaan AA:lle ”vaikuttavaksi saksalais-suomalaisen aseveljeyden manifestaatioksi” ja korosti Suomen hallituksen ”tehneen kaikkensa antaakseen vierailulle ko-meat ja arvokkaat puitteet”. Blücher uskoi Schwerin-Krosigkin esitelmän ja persoonan edistäneen suomalaisten ”luottamusta lopulliseen voittoon”.

Lähettiläs pani tyytyväisenä merkille myös visiitin osakseen saaman laajan lehdistöjulkisuuden. Myös saksalainen lehdistö yritti ottaa kansallissosialistisen Saksan ja demokraattisen Suomen symbioottista suhdetta korostaneesta juhlapäivästä kaiken irti. Jopa NSDAP:n virallinen pää-äänenkannattaja *Völkischer Beobachter* omisti runsaasti tilaa suomalais-saksalaisen aseveljeyden 25-vuotisjuhlalle kahtena peräkkäisenä päivänä. Eräänlaista AA:n epävirallisen äänitorven asemaa nauttinut *Berliner Börsen-Zeitung* uutisoi sekin Suomalais-Saksalaisen Seuran juhlasta etusivullaan.⁹⁵

Suomalais-Saksalaisen Seuran juhlapäivään liittyneet tapahtumat olivat oireellinen esimerkki siitä perusstrategiasta, jolla Suomen johto pyrki vastaamaan Saksan koventuvaan ulkopolitiittisen painostukseen. Maiden välisen ystävyuden ja yhteenkuuluvuuden osoituksia pyrittiin kanavoimaan virallista diplomatiavaarattomammille väylille ja suomalais-saksalaisen kanssakäymisen epäviralliseen muotoihin. Samaan aikaan kun hallitus neuvotteluissaan Saksan edustajien kanssa linnoitautui erillissotateesiin taakse, esiinnyttiin ystävyysseuroissa ja muilla vastaavilla foorumeilla sekä henkilökohtaisissa kontakteissa korostetun saksalaisystävällisesti. Näin pyrittiin rauhoittamaan saksalaisia viestimällä ainakin rivien välistä ja usein ihan suoraankin, että koko erillissotateesi oli vain kulissi, jota sisäpolitiittisen taktikoinnin sekä Ruotsin ja länsivaltojen reaktioiden vuoksi täytyi pitää esillä.

94 Uusi Suomi 13.4.1943; Kriegstagebuch Erfurth 12.4.1943. KA; Tanner 1952, 63.

95 Blücherin sähke nro 835 AA:lle 13.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Daraht-berichte 1943. 6436/H063175; Peltovuori 2000, 173.

■ Kädenvääntö paktista

Suomalaiset valmistautuvat pahimpaan

Vastahakoinen Blücher jatkaa painostusta

Blücherin 13.4. Ramsayn luo tekemä visiitti haihdutti suomalaisten illuusiot siitä, että aseveljeyden 25-vuotisjuhlien saama näkyvyys olisi poistanut liittosopimusvaatimuksen AA:n agendalta. Blücher lausui kiitokset Schwerin-Krosigkille osoitetusta vieraanvaraisuudesta, ja totesi, että USA:n välitystarjouksen torjuminen oli tyydyttänyt Saksaa. Ribbentropin toinen vaatimus oli kuitenkin yhä vastaamatta. ”Odotamme Suomen hallitukselta täsmällistä julistusta, ettei se solmi aselepoa tai rauhaa Venäjän kanssa ilman yhteisymmärrystä Saksan kanssa”, korosti Blücher. Ramsay vastasi, että koska hallitus oli ensin halunnut saada valmiiksi ensimmäisen vaatimuksen, ryhdyttäisiin tämän kysymyksen käsitelyyn vasta nyt. Kysymys oli valtio-oikeudellisesti hankala, sillä oli selvitettävä, kuuluiko se eduskunnan ratkaisovaltaan. Käsitelyle ei siksi voinut antaa mitään määräaika. Blücher kieltäytyi antautumasta asiassa pidempiin keskusteluihin ja kehotti pitämään kiirettä.¹

Suomalaisten kannalta tilannetta tuskin helpotti se sisäinen käymistila, johon Saksan ulkoministeriö samoihin aikoihin ajautui. AA:n asemat Saksan sisäisessä valtakamppailussa ja Hitlerin suosion tavoittelussa olivat heikentyneet koko sodan ajan. Hitler ja Kolmannen valtakunnan muut johtajat suhtautuivat epäilyksellä AA:n karriääridiplomaatteihin, eivätkä uskoneet näiden täydestä sydämestään kannattavan kansallissosialismia. Eniten olivat laskeneet kuitenkin ulkoministeri Ribbentropin henkilökohtaiset osakkeet. Himmleriä lukuun ottamatta kaikki Hitlerin Saksan johtomiehet, jotka itse kuuluivat kansallissosialistisen liikkeen veteraaneihin, olivat vieroksuneet ulkopuolisena nousukkaana ja opportunistina pitämäänsä ”samppanjakauppiasta” jo alusta saakka, mutta sie täneet tätä Hitlerin vuoksi. Kevääseen 1943 tultaessa Ribbentropin arvovalta alkoi kuitenkin olla lopullisesti mennyttä; Göring nimitti häntä Italian ulkoministeri kreivi Galeazzo Ciano kanssa keskustellessaan ”Saksan ensimmäiseksi papukaijaksi”, Goebbels puolestaan totesi ulkoministeristä, että ”nimensä hän on ostanut, rahansa hän on nainut, ja virkansa hän on saanut keinottelemalla”. Propagandaministeriä ärsytti kovasti myös se, että Ribbentrop oleili Hitlerin päämajan lähetyvillä ja jätti ministeriönsä pitkiksi ajoiksi ilman johtajaa. Goebbels uskoi olevansa ulkoministeriksi huomattavasti Ribbentropia kyvykkäämpi ja kävi omaa kampanjaansa tämän kamppitukseksi. Yhä useammin

1 Blücher Tagebuch 13.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 832 AA:lle 13.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183619–183620; Ramsayn muistiinpano paktiasian vaiheista 1943. Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA.

myös Hitlerin itsensä kuultiin laskevan leikkiä ”tärkeilevästä”, ”turhamaisesta” ja ”rajoittuneesta” ulkoministeristään.²

Auswärtiges Amtin historiaa tutkinut Leonidas E. Hill on toki todennut, ettei Saksan ulkoministeriön syrjäytyminen todellisesta vallasta ollut aivan niin täydellinen kuin vankilatuomion ja jälkimaailman vihat välttämään pyrkieneet saksalaisdiplomaatit ja myös osa tutkijoista sodan jälkeen väittivät. AA:lla ei ollut edes missään vaiheessa ollut sellaista täyttä kontrollia ulkopoliitikasta, jonka se sitten olisi voinut menettää, vaan tosiasiaa jo vuodesta 1870 alkaen sen rooli oli painottunut enemmän ulkopoliitiikan toteuttamiseen kuin sen muotoilemiseen. Ribbentropin ja hänen esikuntansa suhteen syrjäytymisteesi kuitenkin pitää paikkansa, sillä juuri he olivat niitä, jotka 1930-luvulla kiilasivat AA:n konservatiivisen siiven ohi ulkoasiainhoidossa.³

Ribbentrop oli pyrkinyt parantamaan heikkeneviä asemiaan monin eri tavoin. Kesällä 1940 hän oli yrittänyt toimeenpanna AA:ssa täydellisen korkeimpien virkapaikkojen uusjaon, jossa 160 virkamiestä olisi joko erotettu tai siirretty eläkkeelle. Näiden joukossa olivat myös Blücher ja tuolloin Saksan lähettiläänä Liettuassa ollut Zechlin sekä toistakymmentä muuta lähetystön päällikköä. Hitlerin asetuttua suunnitelmaa vastustamaan Ribbentrop joutui kuitenkin luopumaan näin suurisuuntaisesta uudelleenjärjestelystä. Vuosina 1940–41 hän kuitenkin yritti vahvistaa otettaan ulkopoliitikasta erityisesti SS:n suuntaan nimitämällä lähettiläiksi joukon vanhoja SA-järjestön johtomiehiä.⁴ Nämäkään siirrot eivät kuitenkaan pysäyttäneet hänen tähtensä laskua. Keväällä 1943 AA:ssa syntyneen luottamuskriisin myötä Ribbentrop päätti lopettaa viraston ylimpien kerrosten valtataistelun ja juonittelut kertaheitolla sekä antaa erityisesti vanhojen konservatiividiplomaattien ryhmälle ratkaisevan tyrmäysiskun. Näin hän uskoi saavansa ministeristönsä pois siitä paitsiosta, johon se väistämättä ”Uuden Euroopan” rakentamisessa näytti joutuneen.

Varsinaisena lähtölaukauksena prosessille toimi AA:n kontakteista SS:iin ja muihin puolueen organisaatioihin vastanneen pahamaineisen ja huomattavaa itsenäisyyttä nauttineen *Abteilung Deutschlandin* johtajan, Ribbentropin luotetun ja henkilökohtaisen suosikin, alivaltiosihteerin Martin Lutherin yritys päästä eroon esimiehestään. Gestapon kakkosmiehen, RSHA:n ulkomaantiedustelun johtaja Walter Schellenbergin tukema suunnitelma meni lopulta mönkään, kun Ribbentropin entinen ystävä Himmler kieltäytyi tukemasta sitä ja vieläpä kertoi asiasta ulkoministerille itselleen. *Abteilung Deutschland* hajotettiin kahtia ja jäännökset alistettiin tiukasti Ribbentropin valvontaan. Luther puolestaan vangittiin ja lähetettiin Sachsenhausenin keskitysleiriin.⁵

.

- 2 Weizsäcker 1950, 347; Döscher 1987, 158; Semmler 1947, 18–19; Domarus 1973, 1715; Picker 1951, 91–92; Schwartz 1943, 27; Seabury 1951, 545; Sonnleithner 1989, 16–17; Charles Bloch 1992, 51–55; Goebbels Tagebücher 30.3.1943.
- 3 Aiheesta laajemmin ks. Hill 1967, 546–547 ja 551; Hillin kritisoimista AA:n syrjäytymistä korostaneista näkemyksistä tutkimuksessa ks. esim. Hubatsch 1961, 2.
- 4 Ribbentrop nimitti 1940 Manfred von Killingerin vuonna 1940 Bukarestiin, 1941 Dietrich von Jagowin Budapestiin, Hans Ludinin Pressburgiin, Siegfried Kaschen Agramiin ja Adolf Beckerlen Sofiaan. Jacobsen 1999, 62–63; Broszat 1981, 299; Sonnleithner 1989, 129; Michael Bloch 1994, 330.
- 5 Weitz 1992, 267–269; Michael Bloch 1994, 364–365; Hildebrand 1995, 775–776; Döscher 1987, 256–261; Jacobsen 1999, 58–59; Seabury 1956, 195–196; Broszat 1969, 365–368.

Nyt Ribbentrop katsoi saaneensa tilaisuuden toteuttaa myös jo pitkään kaa-vailemansa vaihdokset ministeriön ylimmillä virkapaikoilla. Ulkoministerin saatua työnsä päätökseen oli tilanne AA:ssa sellainen, että ministeriön kymmenestä osastonjohtajasta yhdeksän oli NSDAP:n jäseniä. Näistä kuusi kuului lisäksi vielä myös SS:iin. Ainoa osastonjohtaja, joka ei ollut kummankaan jäsen, oli oikeudellisen osaston johtaja Erich Albrecht. Hänen lisäksi vanhaa Weimarin diplomaattikuntaa ryhmässä edustaneita poliittisen osaston Andor Henckeä ja kauppapoliittisen osaston Wiehliä lukuun ottamatta kaikki olivat Ribbentropin omia suojaajia.⁶

Juutalaisväestön tuhoamissuunnitelmiin ensin välinpitämättömästi ja sitten torjuvasti suhtautunut Ribbentrop päätti vuoden 1942 aikana lähteä täysin purjein mukaan myös *Endlösungin* toteuttamiseen vahvistaakseen asemaansa Hitlerin silmissä. *Auswärtiges Amtin* osuutta juutalaisten kansanmurhassa tutkineen Hans-Jürgen Döscherin mukaan ministeriön sisäinen painopiste muuttui-kin nyt näiden henkilöstövaihdosten seurauksena olennaisesti:

”Mitä pitempään toinen maailmansota kesti ja mitä voimakkaammin ulkopoliittinen liikkumavara kaventui, sitä enemmän valtakunnanulkoministeri Ribbentrop pyrki korvaamaan menetetyn kompetenssin uusilla, sodan määräämillä tehtävillä säilyttääkseen vaikutusvaltansa Hitleriin. Perinteinen ulkopoliittikka degeneroitui siten yhä enemmän ulkomaanpropagandaksi, miehityspoliitikaksi ja lopulta tuhoamispoliitikaksi. Tämä tehtävien muuttuminen johti AA:ssa rakennemuutoksiin, jotka saivat parhaan ilmaisunsa Abteilung Deutschlandin ja vastaavasti sen seuraajien, osastojen Inland I ja Inland II koon kasvussa. Samalla kun nämä yksiköt, joiden organisaatio ja miehitys tähtäsivät etupäässä SS:n, siis sisäpoliittisen vallanhaltijan, toimivallan lisäämiseen, menettivät AA:n perinteiset osastot merkitystään.”⁷

Suomen kannalta merkittävintä muutoksissa oli se tappio, jonka perinteinen konservatiivinen linja valtiosihteerin vaihdoksessa koki. Vaikka Weizsäcker oli Ribbentropin toivomuksesta liittynyt sekä NSDAP:hen että SS:iin, vieroksui hän kansallissosialismia maailmankatsomuksena ja ainakin yritti käyttää avainasemaansa ministeriössä eräänlaisena iskunvaimentimena ja jarruna rajataksien ulkopoliittikan haittoja. Lisäksi hän tunsu jonkin verran Suomen oloja ja suhtautui siihen myötämielisesti. Uusi valtios sihteeri Adolf von Steengracht sen sijaan oli kuulunut jo vuodesta 1936 Ribbentropin lähipiiriin ja siirtyi uuteen toimeensa tämän henkilökohtaisen esikunnan johtajan paikalta. Häntä pidettiin yleisesti keskinkertaisuutena, täysin kokemattomana ja ”puhtaana Ribbentropin luomuksena”. Diplomaattisesti Steengracht oli kokemattomin valtios sihteeri siten vuoden 1920, eikä hänellä oikeastaan ollut mitään muita uuteen virkaan pätevyittäviä ansioita kuin Ribbentropin luottamus. Tämä oli myös yksi syy siihen, miksi valtakunnanulkoministeri ylipäättään Steengrachtin valitsi; hän halu-

6 Jacobsen 1999, 62; Döscher 1987, 192–193; Hildebrand 1995, 775–776; Seabury 1956, 195–196; Seabury 1951, 549–550; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 403–405.

7 Döscher 1987, 310; Bloch 1994, 357.

si pelkän hallinnoijan, ei uutta Weizsäckerin tapaista itsenäisen ulkopoliittisen ajattelun harrastajaa.⁸ Lähettiläs Kivimäki tajusi heti tuoreeltaan Weizsäckerin lähdön suistavan AA:n ”yhä enemmän SS-miesten käsiin”.⁹ Toisaalta henkilövaihdokset AA:ssa eivät merkinneet mitään väistämätöntä muutosta Saksan ulkopoliitiikkaan. Esimerkiksi Goebbels piti ”täysin keskinkertaisen” Steengrachtin nimitystä suurena virheenä, mutta ei katsonut sillä olevan juurikaan vaikutusta. Kaikista tärkeistä ulkopoliittisista kysymyksistä Hitler päätti yksin, eikä Ribbentropillakaan ollut muuta kuin eräänlaisen ”korkean valtiosihteerin” asema, pohdiskeli propagandaministeri osuvasti Saksan ulkopoliittista marssi-järjestystä päiväkirjassaan.¹⁰

Blücher menetti uudelleenjärjestelyssä viimeiset ystävänsä ja puolustajansa AA:n ylimmillä paikoilla. Hän oli ollut yksi niistä 24:sta henkilöstä, joiden virassa pitämistä Weizsäcker oli Ribbentropilta oman eronsa uhalla kesällä 1940 vaatinut. Ehkä jo tulevaa suomalais-saksalaista aseveljeyttä ennakoiden hän oli tuolloin ulkoministerille painottanut, ettei ehdottoman luotettavan Blücherin ”fennofiilisestä” asenteesta kenties olisi Itämeren alueen tulevan poliittisen kehityksen huomioiden haittaa.¹¹ Kenraali Erfurthille lähettiläs valittelikin, ettei Berliinistä enää löytynyt hänelle tukea tai ymmärtämystä, kun hänen ”monivuotiset tukijansa ja ystävänsä” Weizsäcker ja alivaltiosihteerit Ernst Woermann nyt siirtyivät ulkomaanposteille. Heidän seuraajiaan Steengrachtia ja Henckeä Blücher ei käytännössä tuntenut lainkaan.¹² Muistelmakuvauksensa mukaan lähettiläs alkoi itsekin harkita eroaan, koska Ribbentropin politiikan edustaminen tuntui yhä vaikeammalta, ja koska ”vastustusasenteeni kansallissocialismin oppilausemia ja menettelytapoja vastaan oli entisestäänkin kärjistynyt”. Velvollisuudentunto ja usko Weizsäckerin tyyllisen ”ulkopoliittisen obstruktionismin” onnistumismahdollisuuksiin Suomessa ajoivat häntä kuitenkin jatkamaan:

”. . . piti vielä ottaa huomioon se seikka että minun seuraajakseni tulisi varmaankin joku puolueen mies, todennäköisesti joku Terbovenin kaltainen SS-mies. Hän ei vähääkään arastelisi kajoamista maan sisäisiin asioihin, ei osoittaisi vähääkään kunnioitusta Suomen kansanvaltaisuutta eikä lainkaan ymmärtämystä suomalaisten erikoisluonteisuutta kohtaan. Silloin Suomessakin syntyisi samanlaiset olot kuin Norjassa ja Tanskassa ja minun monivuotisen työni hedelmät olisivat tuhoutuneet lyhyessä ajassa. Toisaalta taas voisin tiedotustoiminnallani ja sillä tavalla, miten saamani ohjeet toteutin, edelleen niinkuin tähänkin asti estää paljon pahaa tapahtumasta.”¹³

8 Goebbels Tagebücher 2.4., 3.4. ja 26.5.1943; Döscher 1987, 187–191; Jacobsen 1999, 62–63; Weizsäcker 1950, 188, 280–281; Hassell 1988, 275; Michael Bloch 1994, 373.

9 Ks. esim. Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 405 (15.4.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Kivimäen ”Hajatietoja XVII” Berliinistä 9.4.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Berliinin-lähetystö UM:lle 9.4.1943. UM Eba 1943 Berliini; Charles Bloch 1992, 58–61.

10 Goebbels Tagebücher 3.4. ja 26.5.1943.

11 Die Weizsäcker-Papiere, 208–210; Weizsäcker 1950, 280–281. Blücher oli talvisodan aikana Saksan virallisesta kylmästä linjasta piittaamatta suhtautunut Suomeen johdonmukaisen myötämielisesti ja esittänyt toistuvia vetoamuksia virallisen politiikan muuttamiseksi. Ks. Peltovuori 1975, 97.

12 Kriegstagebuch Erfurth 13.4.1943. KA.

13 Blücher 1950, 346.

Vaikka Blücherin käsitys omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja toimintansa merkityksestä saattoi olla korostunut (ei mikään harvinainen synty sota-ajan vaikuttajien muistelmissa!), oli hän joka tapauksessa Saksan lähettiläiden joukossa NSDAP:n jäsenkirjaa omistamattomana ja puhtaana weimarilaisen vanhan koulun kasvattina todella harvinainen lintu, ja sellaisena Suomelle hyvin arvokas. Vaikka Blücher Ramsayn kanssa keskustellessaan esiintyikin tiukasti Ribbentropin vaatimusten ajajana, oli hän itsekkin alkanut epäillä esimiehensä Suomen-politiikan tarkoituksenmukaisuutta. Hän tunnusti Erfurthille odottavansa suuria vaikeuksia erillisrauhan kieltävää sitoumusta koskevan vaatimuksen kanssa. Suomen hallitusmuoto jätti tällaisissa kysymyksissä hyvin vähän liikkumavaraa, ja lisäksi ”tämä kohtuuton vaatimus kävisi suomalaisten kunnialle”. AA:lle hän kertoikin ”varmasta lähteestä” kuulleensa, että ”vaikutusvaltainen hallituksen jäsen”, joka ei kuitenkaan ollut ulkoministeri Ramsay, oli sanonut, etteivät suomalaiset antaisi Saksan komennella itseään. Mikäli maan sisäisiin asioihin yritettäisiin puuttua, olisi seurauksena vain Suomen asenteen jäykistyminen.¹⁴

Vaikka Blücher ei olekaan suomalaisessa historiankirjoituksessa juurikaan tunnustusta osakseen saanut, ei hänen ajattelussaan kevään 1943 mittaan tapahtuneen todellisuuteen havahtumisen ja muutoksen merkitystä voi Suomen kannalta liikaa korostaa. Hän oli täysin eri linjoilla kuin Suomen mahdollisimman pitkälle menevä poliittista alistamista havitellut esimiehensä. Ribbentrop tunsu Suomen-lähettiläänsä ajatukset ja olisi epäilemättä vaihtanut hänet toiseen välittömästi, jos se vain olisi ollut mahdollista. Vuodesta 1935 alkaen asepaikallaan toiminutta ja laajan suhdeverkoston suomalaisen yhteiskuntaan luonutta Blücheriä ei kuitenkaan käynyt niin vain korvaaminen. Se ei varsinkaan onnistunut sellaisilla lähinnä entisen *Dienststelle Ribbentropin* tai SA-järjestön piiristä tulevilla kandidaateilla, joita Ribbentropilla oli käytettävissään.

Sen lisäksi, että Blücher toimi AA:n Suomen-politiikan lieventäjänä ja puskurina, hän teki myös turhiksi SS:n, NSDAP:n *Auslandsorganisationin*, Gestapon ja muiden vastaavien muualla Euroopassa huomattavaakin ulkopoliittista merkitystä omanneiden saksalaistahojen juurtumisyrietykset Suomeen. Hän halusi aidosti ottaa toiminnassaan huomioon Suomen erityisolosuhteet, kunnioittaa maan demokraattista hallitusmuotoa ja välttää kaikkea puuttumista sen sisäisiin asioihin. Hän ei myöskään halunnut olla missään tekemisissä suomalaisten kansallissosialististen tai fasististen ääriryhmien kanssa. Suomalaisen yhteiskunnan hyvin tuntevan ja maailmaa vanhaan aatelissukuun kuuluvan mallillisen konservatiivin näkökulmasta tarkastelleen karriääridiplomaatin asema Suomessa oli niin vahva, että ulkopoliittikan onnenonkijoiden oli turha yrittää tunkeutua samalle areenalle.

14 Kriegstagebuch Erfurth 13.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 844 AA:lle 14.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183622.

Jodl: ”Ribbentropilla nyt vain on tuollainen karkea tapa hoitaa asioita”

Huhtikuun alussa kenraali Talvela alkoi epäillä Suomen ja Saksan diplomaattisuhteiden kitkan levinneen pikku hiljaa myös sotilassuhteisiin. Viitteenä tästä hän piti sitä, ettei tapaamista kenraali Jodlin kanssa pyynnöistä huolimatta ollut järjestynyt. Talvela päätti pyytää tapaamista ohi tavanomaisen virkatien, ja tilaisuuden tähän tarjosi Merenkulkuhallituksen pääjohtajan amiraali Svante Sundmanin Berliinin-vierailu huhtikuun alussa. Talvela hankki Kööpenhaminan vapaasatamasta diplomaattioikeuksiensa ja ”riittävän” edustusbudjettinsa avulla tarvittavat ruuat ja juomat, jotka sitten tarjosi asunnollaan Sundmanin kunniaksi järjestämillään päivällisillä. Hän oli kutsunut mukaan kaikki Berliinissä oleilleet amiraalit, joiden joukossa oli myös kontra-amiraali Leopold Bürkner, OKW:n vastavakoiulun ulkomaanosaston päällikkö, ”Saksan suuren päämajan tärkein edustaja Berliinissä”. Talvela rohkaistui koettamaan onneaan tämän kanssa:

”Illan kuluessa mietin, uskaltaisinko esittää hänelle pyynnön päästä Berchtesgadeniin ohi varsinaisten virkateiden. Niin kuin tunnettua merimiehet ovat eri miehiä eivätkä sylje lasiin ainakaan silloin kun juomat ovat korkeata luokkaa. Niin tapahtui nytkin ja kun kahvit ja konjakit oli nautittu ja olimme siirtyneet whiskyyn, uskalsin paljastaa suruni amiraali Bürknerille. Bürkner oli niin tärkeässä asemassa oleva herra, että ilman viinan rohkaisua en ikinä olisi uskaltanut hänelle valittaa, etten ollut päässyt Berchtesgadeniin kenraali Jodlin puheille. Kun nyt tämän tein, Bürkner vastasi heti: ’Sehän on ennenkuulumatonta. Järjestän asian heti huomenna.’”¹⁵

Seuraavana aamuna Talvela pohdiskeli, mahtaisiko Bürkner edes muistaa lupastaan, olihan ”grogien otto tapahtunut tiiviissä tahdissa”. Amiraali kuitenkin vahvisti asian heti aamuyhdeksältä, ja kun vierailu Berchtesgadeniin 14.4. tapahtui, lähti hän itse mukaan saattajaksi. Talvela tapasi Saksan kaksi korkeinta sotilasviranomaista, Jodlin ja OKW:n päällikön marsalkka Wilhelm Keitelin. Talvela oli ennen lähtöään saanut Heinrichilta luvan myös ulkopoliittisten asioiden käsittelyyn, joten hän siirtyi Jodlin kanssa kiertelemättä asiaan. Lukuun ottamatta muutamia varomattomia lausuntoja, erityisesti sosialidemokraattien taannoista julkilausumaa, Suomi ei ollut antanut aihetta maiden välien huonontumiselle, korosti Talvela. Armeijassa henki ja kuri olivat hyviä, eikä sen piirissä ollut esiintynyt minkäänlaisia ”sotilaspoliittisia mielenilmaisuja”.

Talvela valotti Suomen nykytilanteen taustaa. Talvisodan raskaista uhreista ja yleisestä sotaväsymyksestä huolimatta maa oli lähtenyt uuteen sotaan täysin palkein. Ennen kaikkea Saksalta saadun informaation nojalla uskottiin nimittäin vakaasti siihen, ettei sodasta tulisi pitkäaikaista. ”Kädenlyönti Syvärillä”, Muurmannin radan valtaus ja Leningradin kukistaminen olivat kuitenkin yhä tekemättä, ja Suomen puolustettavaksi oli jäänyt lähes 800 kilometriä pitkä, ohuesti ja olemattomin reservein miehitetty rintama. Huolimatta taistelutoimin-

15 Talvela 1977, 232–233; Vahe 1994, 227. Bürkner oli suomalaisille tuttu jo toukokuussa 1941 Salzbrugissa käydyistä sotilasneuvotteluista. Ks. Jokipii 1988, 300, 305, 309.

nan laimeudesta tilanne oli maalle hyvin kuluttava, ja siksi kaipuu rauhaan oli luonnollista. Siviileillä oli taipumus liioitella sekä myötä- että vastoinkäymisiä, ja erityisesti Saksan vaikeudet itärintamalla olivat entisestään kuluttaneet sotaan väsyneen kansan hermoja. Demokraattisessa Suomessa pessimistiset mielenilmaisut olivat näkyvämpiä ja ”ehkä räikeämpiä” kuin Saksassa tai muissa sen puolella taistelevissa maissa.

Talvela halusi vakuuttaa Jodlin siitä, että demokratia haittapuolistaan huolimatta oli Suomelle sodankin aikana paras vaihtoehto. Päätöksiä ei kuitenkaan voitu tehdä niin nopeasti ja ”selväpiirteisesti” kuin Saksassa:

”Talvisota osoitti kuitenkin, että kansa teki meidän vapaan hallitusmuotomme puitteissa kaiken sen, mitä miltään kansalta voidaan odottaa. Myös tämän sodan aikana järjestelmä on mielestäni kestänyt koetuksensa. Mutta sodan pitkittyessä ja kansan väsyessä ilmenevät kansan mielialat tämän järjestelmän puitteissa hyvin selvästi, ja maan johtavien miesten on otettava tämä huomioon. Kansan mielialaa ilmentää eduskunta, ja hallituksen on tärkeissä päätöksissään kuunneltava eduskunta. - - - Suomessa vaaditaan sen johtomiehiltä suurta taitoa ja joustavuutta asioiden hoitamisessa. Tahdon kuitenkin jo tässä vaiheessa vakuuttaa omana käsityksenäni, että Suomen johtomiehet, sekä edellinen että nykyinen hallitus, suhtautuvat vilpittömästi ja rehellisesti yhteiseen taisteluunne eivätkä halua mitään niin paljoa kuin bolševismin nujertamista.”

Talvela kävi yksitellen läpi Saksan tyytymättömyyden aiheet osoittaakseen, ettei todellista syytä huoleen ollut. Sosialistien julkilausuma oli presidentinvaaliin liittyvää ulkopoliittista kannunvalantaa ja ”onneton kohta erikoisrauhasta” joukkokokouksille tyypillinen harkitsemattomuus, jonka ”nälkämaiden” edustajat olivat ajaneet läpi sosialistiministerien vastustuksesta huolimatta. Paasosen esitelmän synnyttämä kohu puolestaan oli perustunut puhujan huolimattomien sanavalintojen synnyttämiin väärinkäsityksiin.

Yhdysvaltain välitystarjous oli vain osa vihollispropagandan Suomeen kohdistamaa painostusaaltoa, ja Suomi tulisi sen torjumaan (Talvela ei tässä vaiheessa vielä tiennyt, että hallitus oli näin jo tehnyt). Oli kuitenkin otettava huomioon se Yhdysvaltojen ja Suomen välillä perinteisesti vallitseva ystävyys, jonka vuoksi Suomen kansan olisi hyvin vaikeata käsittää sodan syttymistä maiden välille. Siksi olisi parempi, että jos maiden välit sodan jossain vaiheissa rikkoutuisivat, tapahtuisi se Yhdysvaltain aloitteesta. Olisi valitettavaa, mikäli Suomen ja Saksan ”erinomainen aseveljeys” nyt turmeltuisi tällaisten epäolennaisten seikkojen vuoksi, korosti Talvela. Saksalla ei ollut liikaa ystäviä eikä ainakaan vilpittömämpiä kuin Suomessa. Suomalaiset olivat aina vapaussodastaan saakka osallistuneet bolshevisminvastaiseen taisteluun merkittävällä panoksella. Jopa tulevan rauhanteon ja Euroopan uudelleenjärjestelyn aikana Saksalle olisi hyötyä Suomen kaltaisesta uskollisesta vaikkakin pienestä ystävästä.

Jodl oli Talvelan selostuksesta kuin puulla päähän lyöty. Hän ei voinut käsittää, mihin tällaisia puolustuspuheita tarvittiin. Talvela kertoi Ramsayn Berliinin-visiitistä ja sitä seuranneesta ulkopoliittisesta jännitystilasta. Jodl totesi tähän, että ”kahden kansan kesken ei ole olemassa niin suurta rakkautta, että toinen antaisi tappaa itsensä toisen takia”. Ihmiselämässäkin tällainen oli hyvin

poikkeuksellista. Jodl korosti jokaisen kansan epätoivoisessa tilanteessa toimivan oman henkensä pelastamiseksi:

”Jos Suomen olisi pakko laskea, että Saksa tulee lyödyksi, jolloin se joutuisi jälleen yksin Venäjän mahtia vastaan, sen olisi luonnollisesti katsottava, mistä apua on saatavissa, ja sitä ei varmastikaan olisi muulla taholla kuin Amerikassa. Vaikka hän ei uskonut tämän avun tehokkuuteen – paitsi siinä tapauksessa, että Venäjä olisi heikentynyt lopullisesti taistelussa Saksa vastaan – ymmärsin asian omasta puolestani siten, että Jodl tajusi meidän haluavan säilyttää itsellemme tämän takaportin.”

Jodl oli kuitenkin vakuuttunut Neuvostoliiton häviöstä, eikä pitänyt Suomen erillisrauhaa käytännössä mahdollisena. Suomi jäisi ”yksin ja avoimena” Neuvostoliittoa vastaan, jonka tekemät rauhansopimukset olivat, niin kuin suomalaiset hyvin tiesivät, arvottomia. Suomen sotaväsymys sinänsä kyllä oli täysin ymmärrettävää. Jodl kertoi ”usein huolestuneena ajatelleensa” Suomen rintamaa ja pelänneensä, että Neuvostoliitto keskittäisi sinne muutamia panssariarmeijakuntia. Hänen mukaansa myös Hitler oli miettinyt tätä asiaa ja päättänyt siksi siirtää myöhemmin Pohjois-Suomeen kaksi saksalaista jääkäripataljoonaa.

Saksa tahtonut puuttua muiden maiden hallitusjärjestelmiin, Jodl painotti. Hitler oli aina korostanut, ettei kansallissosialismi ollut vientitavaraa. Demokratia saattoi toimia erinomaisesti, mutta historia osoitti, ettei se sopinut Saksalle. Saksa ei tahtonut millään tavalla puuttua Suomen sisäisiin asioihin, eikä Suomessa ollut tapahtunut mitään, minkä vuoksi Saksan pitäisi suhtautua siihen nurjamielisesti. Mikä tärkeintä, ainakaan Jodlin kuullen Hitler ei ollut milloinkaan todennut muuttaneensa kantaansa Suomen suhteen. Käydessään päämajassa Erfurth oli antanut Suomesta myönteisen kuvan. Vaikka Suomella olisi yhteisessä sodankäynnissä kantamansa taakan suuruuden vuoksi ollut kaikki syyt ilmaista Saksalle huolestumisensa itärintaman vastoinkäymisten vuoksi, ei Suomen sotilasjohto ollut sitä tehnyt. Jodl toisti useaan otteeseen, ettei hän mitenkään voisi uskoa Suomen olevan petollinen. Kansa, joka ilman mitään lupauksia ja sopimuksia toimii ”niin suurenmoisen uljaasti” kuin Suomi tässä sodassa, ei kerta kaikkiaan voisi tehdä petosta Saksan selän takana. Talvela vakuutti asian olevan juuri näin ja korosti Suomen sodanaikaisen politiikan olevan tästä selvä osoitus.

Jodl toi keskustelun kuluessa yhä uudelleen esiin myötätuntonsa Suomea kohtaan, ja Talvela uskoikin hänen ”varmasti tulevan sopivassa tilaisuudessa valaisemaan *Führerille* Suomen asiaa oikealla tavalla”. Jodl sanoi jopa ymmärtävänsä täysin Suomen halun ylläpitää hyviä suhteita Yhdysvaltoihin, eikä nähnyt syytä sille, miksi maiden täytyisi joutua sotaan keskenään. Talvela sai sen käsityksen, ettei tämä ollut Ramsayn Berliinin-visiitistä ja sen seurauksista edes tietoinen. Jodl tyytyi vain toteamaan, että Ribbentropilla ”nyt on tuollainen kärkeä tapa asioiden hoitamisessa”. Tästä Talvela aivan oikein päätteli, että Saksan ulkoministeri oli toiminut asiassa omin päin ja ilman Hitlerin valtuuksia.¹⁶

16 Talvelan ja Jodlin tapaamisesta ks. Talvelan raportti Mannerheimille 15.4.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18, SA; Talvela 1977, 233–243; Talvelan 16.9.1963 sanelema kuvaus Berchtesgadenin-matkasta ja sen taustasta. Paavo Talvelan kokoelma, mik-

*Hitlerin tärkein sotilaallinen
neuvonantaja ja OKW:n
johtoesikunnan päällikkö
kenraali Alfred Jodl oli yksi
Suomen vahvimpia tukijoita
Saksan johdossa. Hän oli
valmis hyväksymään jopa
suomalaisten
erillisrauhaponnistelut.
(Scheurig 1999)*

Talvela osui ehdottoman oikeaan arvellessaan, että Jodl oli ”sydämellinen Suomi-ystävä”¹⁷. Jodl kuului Kolmannen valtakunnan johtajista maltillisimpiin; hän esimerkiksi kritisoi voimakkaasti Rosenbergin toimintaa vallattujen itäalueiden ministerinä ja vaati poliittisia toimenpiteitä itärintaman sotilaallisen kuorman keventämiseksi, erityisesti alueen tulevaisuutta koskevan poliittisen ohjelman esittämistä. Jodlin elämäkerturi Bodo Scheurig on todennut, että Saksan liittolaisista Suomi oli hänelle kaikkein läheisin. Maa, sen armeijan urheus sekä ylipäällikkö Mannerheimin olemus ja sotilaallinen asiantuntemus olivat tehneet häneen suuren vaikutuksen jo hänen vieraillessaan Mikkelissä syksyllä 1941.¹⁸ Jodlin osoittama myötätunto ja ymmärrys muodostivatkin pohjan sille hallituksen linjasta poikkeavalle ulkopoliittiselle tilanearviolle, jonka nojalla Mannerheim asettui tiukasti vastustamaan Ribbentropin vaatimuksia.

Kun Suomen päämajassa seuraavina kuukausina arvioitiin suomalais-saksalaisia suhteita, painoivat Jodlin sanat vaa’assa paljon. Ribbentropin jyrkkyyttä ja uhkauksia vastaan asetettiin se ymmärtämys ja suopeus, jota Hitlerin tärkein sotilaallinen neuvonantaja ja oikea käsi Suomelle osoitti. Niin kauan kuin Hitle-

rofilmi F 129/18. SA; Talvelan 16.1.1964 sanelema kuvaus samasta aiheesta. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/19. SA; Vahe 1994, 227–228; Jägerskiöld 1981, 382. Polvinen on jostain syystä haudannut nämä Jodlin ulkopoliittisesti erittäin merkittävät toteamukset oman tutkimuksensa alaviitteeseen. Vrt. Polvinen 1979, 244 ja alaviite 6.

17 Talvelan muistuinpano 27.9.1942. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/17. SA; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 405 (15.4.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA

18 Goebbels Tagebücher 19.5.1943; Scheurig 1999, 184–186, 261 ja 273.

rin lähipiirissä vallitsi tällainen suhtautuminen pienempään aseveljeen, ei kukoilevan valtakunnanulkoministerin uhkailuja tarvinnut ottaa liian vakavasti.

Yllättävää kyllä, sotilasjohto ei tiedottanut Jodlin näkemyksiä heti hallituksen tietoon, vaikka niiden ulkopoliittinen merkitys oli ilmiselvä ja painava. Talvela itse suositteli Heinrichsille, että ainakin Ramsay saisi hänen raporttinsa luettavakseen¹⁹. Talvela oli myös neuvotellut matkastaan Kivimäen kanssa ja tiedottanut sen tulokset tälle, mutta lähettiläs ei jostain syystä edes sivunnut kysymystä raporteissaan ja sähköissään ulkoministeriölle²⁰. Kivimäki ilmeisesti luotti siihen, että asia tulee Helsingin hallituksen tietoon reittiä Talvela-Mannerheim pitkin. Toisaalta tämä Mannerheimin säästeliäs tiedottaminen oli täysin johdonmukaista hänen linjalleen, joka pyrki mahdollisimman tiukasti pitämään diplomatian sotilaalliset ja poliittiset väylät toisistaan erillään, mutta toisaalta siinä voi nähdä myös täysin tietoista hallituksen pimennossa pitämistä. Näin hän oli menetellyt aiemminkin; esimerkiksi kun Heinrichs elokuussa 1942 palasi Hitlerin päämajasta Suomeen, piti Mannerheim tarkasti huolen siitä, että hän ei ehtisi keskustelemaan matkastaan Helsingissä Rytin kanssa, vaan saapuisi suoraan Mikkeliin²¹. Mannerheim ikään kuin pyrki varaamaan Hitlerin päämajan osoittaman suopeuden omaksi monopolikseen eikä halunnut tahrata nimeään esimerkiksi vetoamalla OKW:iin Ribbentropin painostuksen lopettamiseksi.

Erklärungin oikeudellinen tausta selvitetään

Samana päivänä kun Talvela tapasi Jodlin (14.4.) ryhtyi hallituksen ulkoasiainvaliokunta käsittelemään Ribbentropin toista vaatimusta. Aluksi kerrattiin, mitä Suomen hallitusmuodon 33. pykälä määräsi eduskunnan osuudesta ulkovaltojen kanssa tehtävissä sopimuksissa:

”Suomen suhteista ulkovaltoihin määrää presidentti, kuitenkin niin, että sopimukset ulkovaltojen kanssa ovat eduskunnan hyväksyttävät, mikäli ne sisältävät säännöksiä, jotka kuuluvat lainsäädännön alaan tai valtiosäännön mukaan vaativat eduskunnan suostumusta. Sodasta ja rauhasta presidentti päättää eduskunnan suostumuksella.”

Pykälää tulkittiin niin, että Ribbentropin vaatima sitoumus voitaisiin antaa vain eduskunnan suostumuksella. Se taas ei ollut mahdollista, koska eduskunta ei tällaista järjestelyä hyväksyisi, romuttaisihan se täysin teesin Suomen erillisestä sodasta, aiheuttaisi suhteiden katkeamisen Yhdysvaltoihin ja mahdollisesti Ruotsiinkin sekä synnyttäisi maassa vakavan sisäisen hajaannuksen. Asia oli hoidettava ilman eduskuntaa, jolloin vaihtoehdoksi jäi tavanomainen diplo-

19 Talvelan raportti Heinrichsille 16.4.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA.

20 Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 405 (15.4.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Kivimäen raportit nro 16–20 Berliinistä UM:lle 15.4.–13.5.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Berliinilähetystön sähköiset UM:lle 15.4.–15.5.1943. UM Eba Berliini 1943.

21 Ks. Turtola 1994, 247.

maallinen nootti, jossa sitoumus jäisi salaiseksi hallitusten väliseksi järjestelyksi. Ramsay sai tehtäväkseen ryhtyä valmistelemaan noottia.²²

Valiokunta katsoi kuitenkin parhaaksi varautua myös siihen, ettei nootti riittäisikään. Saksa saattaisi asettaa sopimuksen tekemisen Suomelle elintärkeiden Saksan vilja-, polttoaine-, lannoite- ja asetoimitusten ehdoksi, jolloin jonkinlaiseen sopimusjärjestelyyn olisi pakko suostua. Tällöinkin sille olisi kuitenkin pyrittävä löytämään mahdollisimman väljä ja vähän sitova muoto. Tältä kannalta ajateltuna Ribbentropin itsensä ehdottama muoto, Rytin ja Hitlerin välinen luottamuksellinen kirjeenvaihto, oli itse asiassa Suomenkin kannalta paras vaihtoehto, sillä se jätti valtio-oikeudellisesti hyvin paljon tulkinnanvaraa. Valiokunta päätti selvittää tällaisen kirjeenvaihdon juridisen pätevyuden.²³

Ramsay laaditti ulkoministeriön johtavalla kansainvälisen ja valtiosääntö-oikeuden asiantuntijalla Erik Castrénilla muistion presidentin oikeudesta päättää sodasta ja rauhasta Suomen valtiojärjestyksen mukaan. Heti laajan muistionsa kärkeen Castrén totesi, että presidentti on ulkopoliitiikan ylin johtaja ja että aloiteoikeus ulkovaltojen kanssa tehtävissä sopimuksessa on hänellä:

”Eduskunta ei siis voi päättää, että on ryhdyttävä sotaan tai että rauha on solmittava, enintään eduskunta voi tässä suhteessa hyväksyä toivomusaloitteen, jonka noudattamiseen presidentillä ei kuitenkaan ole velvollisuutta. Jos presidentti haluaa, voi hän pysymällä passiivisena antaa keran aloitetun sodan jatkua, niin kauan kuin hänen toimikautensa kestä.”

Sen sijaan se, voisiko presidentti eduskuntaa kuulematta luvata jollekin ulkovallalle olla tekemättä erillisrauhaa, oli huomattavasti vaikeampi kysymys. Castrén tulkitsi siteeraamiensa alan johtavien suomalaisasiantuntijoiden, eduskunnan oikeusasiamies Esko Hakkilan, Helsingin yliopiston valtio-oikeuden professori ja Haagin kansainvälisen tuomioistuimen jäsen Kaarlo Kairan sekä kansainvälisen oikeuden professori Rafael Erichin olevan sillä kannalla, ettei presidentti sodan aikanakaan voisi tehdä erillisrauhan kieltävää sopimusta ilman eduskunnan suostumusta.

Castrénin mukaan erillisrauhan kieltävä sopimus koskee nimenomaisesti sodan ydinkysymystä eli valintaa rauhantilan ja sodan välillä, ja näin ollen se hallitusmuodon 33 §:n mukaan vaatii eduskunnan hyväksynnän:

”Kun eduskunta hyväksyy sodanjulistuksen, tekee se päätöksensä siitä tietoisena, ettei valtakunta ole tehnyt minkäänlaisia rauhan tilaan paluumista vaikeuttavia liittosopimuksia ja että kysymyksessä on erilainen sota, jonka päätyminen on ainakin periaatteessa riippumaton tällaisista sitoumuksista. Jos presidentti sitten sodan aikana kuitenkin solmii tällaisen sopimuksen moneksi tai epämääräiseksi ajaksi, muuttuvat ne edellytykset, jotka olivat olemassa eduskunnan sodanjulistusta koskevaa päätöstä tehtäessä ja jotka ovat voineet vaikuttaa aivan ratkaisevasti sen kannanottoon.”

22 Tanner 1952, 65–66; Jägerskiöld 1981, 196; Linkomies 1970, 226; Soikkanen 1977, 159–160; Jokisipilä 1997, 41–42.

23 Jokisipilä 1997, 42–43; Turtola 1994, 280–281; Turtola 1996, 89–90.

Vaikka eduskunta ei voinutkaan pakottaa presidenttiä toimikaudellaan jättämään sille esitystä rauhan solmimisesta, voisi uusi presidentti asettua tässä kysymyksessä toiselle kannalle edellyttäen, ettei häntä ole estämässä valtiota velvoittava liittosopimus. Presidentti voisi valtuuksiaan ylittämättä antaa ulkovalle lupauksen siitä, että tulisi sopimuksessa määriteltyjen ehtojen täytyessä esittämään eduskunnalle sodan julistamista. Näin eduskunnalla olisi asiassa lopullinen päätösvalta ja hallitusmuodon 33 §:n vaatimus täyttyisi. Hivenen epätasällisessa ja monitulkintaisessa loppupäätelmässään Castrén toteaa, ettei tämä vaatimus sodan aikana ilman eduskunnan suostumusta tehdyn liittosopimuksen osalta täyty. Samalla hän kuitenkin näyttäisi jättävän lopullisen ratkaisun poliitikkojen tehtäväksi, joskin samalla varoittaen sen vaarallisista seurauksista:

”Sodan aikana eduskunnan myötävaikutuksesta tehdyllä liittosopimuksella, jos se katsotaan valtiota velvoittavaksi, saattaa sitä vastoin olla maalle paljon vakavammät seuraukset, joiden syntymistä siis eduskunta eikä edes uusi presidentti voisi estää.”²⁴

Ramsay lähetti asiasta jo samana päivänä kirjeen Kivimäelle. Lähettiläs katsoi olevan parasta hankkia sellainen oikeuslausunto, jossa selkeästi osoitettaisiin Ribbentropin ehdottaman kirjeenvaihdon olevan ristiriidassa Suomen hallitusmuodon kanssa.²⁵ Castrénin muistion teettäminen osoittaa hallituksen ottaneen vakavasti huomioon sen mahdollisuuden, että Ribbentropin vaatimuksiin olisi suostuttava. Toistaiseksi sotilaallisen tilanteen muuttumattomuus omilla rintamalla antoi ulkopoliittista liikkumavaraa omassa sodankäynnissään vastoinkäymisiä kohdanneen Saksan suuntaan, mutta samalla oli varauduttava siihen, että tilanteen muuttuessa pystyttäisiin toimimaan nopeasti ja turvaamaan elintärkeiden ase-, elintarvike- ja polttoainetoimitusten jatkuminen Saksasta.

Castrénin kaltaisen kansainvälisesti arvostetun oikeusasiantuntijan ammattiliseen asiantuntemukseen ja arvovaltaan ankkuroitu asiakirja tarjosi kaksi sitovuudeltaan eriasteista etenemisvaihtoehtoa siltä varalta, että saksalaiset eivät luopuisi sopimusvaatimuksestaan. Ensimmäiseksi voitaisiin yrittää vedota pyydetyn kannanilmaisun valtiosääntöoikeudelliseen mahdottomuuteen ja ehdottaa, että sille pyrittäisiin löytämään vähemmän sitovia muotoja. Jos tämä ei onnistuisi ja sopimus jouduttaisiin tekemään Ribbentropin ehdottamassa muodossa, tarjoaisi Castrénin muistion epämääräinen loppukappale sopivia juridisia

24 Erik Castrénin muistio 15.4.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 37. KA. Sosiaalisuusvoikeudenkäyntiä tutkinut Jukka Tarkka on harhaanjohtavasti liittänyt Castrénin selvityksen teettämisen keväällä 1943 vireillä olleisiin rauhantunnusteluihin. Tosiasiassa kontakti USA:han katkesi jo viisi päivää ennen muistion valmistumista. Tarkka puhuu myös 26.6.1944 päivätyistä uudesta lausunnosta, vaikka kyseessä on yksi ja sama 15.4. päiväty muistio. Castrénin lausunto oli esityslistan liitteenä siinä valtioneuvoston istunnossa 26.6.1944, jossa Rytin-Ribbentropin -sopimus hyväksyttiin. Ks. Tarkka 1977, 32–33. Turtola puolestaan toteaa Rytin-elämäkerrassaan, että myös Rafael Erich ja Kaarlo Kaira laativat omat muistionsa asiasta. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan kyse oli siitä, että Castrén viittasi omassa muistiossaan näiden oikeusoppineiden aiemmin esittämiin näkemyksiin. Vrt. Turtola 1994, 280–282.

25 Berliinin-lähetystö UM:lle 17.4.1943. UM Eba Berliini 1943.

takaportteja ja perusteluja irtautua sitoumuksesta jossain myöhemmässä vaiheessa yksipuolisella toimenpiteellä. Vielä keväällä 1943 ensimmäinen toimintalinja tuotti tulosta, mutta sitten kesäkuussa 1944 katsottiin olevan pakko turvautua jälkimmäiseen. Tällöin sopimusta hyväksyttäessä juridisena perusteluna käytettiin juuri tätä Castrénin muistiota.

Mannerheim naureskelee ja Ribbentrop puuttuu peliin

Mannerheim oli huhtikuun alkupäivinä sairastunut keuhkotulehdukseen. Kun lääkitys ei vaikuttanut tehoavan suostui Mannerheim henkilääkäriinsä Lauri Kalajan suosittelemaan toipumislomaan lauhkeammassa ilmastossa. Kohteeksi valittiin Sveitsin Lugano. Huhtikuun 14. päivänä marsalkka matkusti Mikkelistä Helsinkiin, jossa hän vietti pari päivää keskustellen ulkopoliitikasta Ramsayn ja Rytin kanssa. Hän korosti, että liittosopimuksen tekeminen olisi vallitsevassa tilanteessa Suomen kannalta hulluutta. Liittosopimusvaatimus ei ollut lähtöisin Hitleristä, vaan Ribbentropin ”henkilökohtaisen kunnianhimon sanelema tempu”. Sen torjumiseen tuli käyttää ”kaikkia passiivisen vastarinnan muotoja”.²⁶ Marsalkka oli ilmiselvästi tässä vaiheessa jo saanut tietää Jodlin lausunnoista Talvelalle, mutta jostain syystä hän ei antanut niistä yksityiskohtaisia tietoja sen paremmin Rytille kuin Ramsayllekaan.

Mannerheim lähti matkaan huhtikuun 17. päivänä. Lentokone teki välilaskun Berliinin lähistölle pienelle Rangsdorfin sotilaskentälle, jonne olivat saapuneet Kivimäki, Talvela ja saksalainen majuri von Albedyll. Muistelmakuvauksensa mukaan Mannerheim esitti Kivimäelle kielteisen kantansa paktivaatimukseen ja epäilynsä siitä, ettei Hitler ollut sen takana. Mikäli näin olisi ollut, saksalaiset eivät olisi tyytyneet odottamaan suomalaisten vastausta viikkokausia, niin kuin nyt oli tapahtunut. Kivimäki ei ollut samaa mieltä, vaan pelkäsi vastustuksen aiheuttavan jyrkkiä vastatoimenpiteitä. Saksan mahdollisuuksin selviytyä sodasta voittajana hän uskoi yhtä vähän kuin Mannerheimkin.²⁷

Talvela puolestaan selosti Mannerheimille vielä käyntiään Jodlin ja Keitelin luona. Marsalkka kiitteli Talvelaa onnistuneesta visiitistä ja lupaili tälle pääsyä rintamalle, ”om det blir krig”. Toistaiseksi kenraalista oli kuitenkin enemmän hyötyä Saksassa. Mannerheim katsoi Jodlin puheiden vahvistavan sen käsityksen, että koko paktiasia oli ”Ribbentropin ja Blücherin hommaa”. Sotilassuhteissa ei ollut havaittavissa pienintäkään jännitystä, ja marsalkka kertoikin neuvoeensa hallitusta, ettei mitään sopimuksia tule tehdä:

”Mitä saksalaiset voivat tehdä: miehittää Suomen kuten Norjan? Se ei kannattane. Uhkana oli, että saksalaiset voisivat ilmoittaa meille, että he jättävät Suomen oman onnensa nojaan, myös rauhan teossa. Pitää olla Saksalle lojaali ja korrekti, vedottava ridderlighet. Vaikka saksalaiset ovat karkeita, niin heissä on tätä ominaisuutta ja he pitävät, kun siihen vedotaan.”

26 Virkkunen 1989, 211; Mannerheim 1952, 420–421.

27 Mannerheim 1952, 419–420.

Talvelan ehdotuksen sopimuksen käyttämisestä kauppatavarana Saksan suuntaan Mannerheim torjui, koska uskoi Suomen ”muutenkin saavan ruokahalunsa mukaan”, mikäli sota päättyisi voittoisasti. Marsalkka kielsi Talvelaa edes puhumasta paktista saksalaisten kanssa, ja sanoi arvelevansa, että suuret valtiot vielä väsyvät sotaan ja tekevät rauhan. Talvela ei luovuttanut, vaan ehdotti, että Mannerheim kävisi matkansa aikana tapaamassa Hitleriä, joka häntä suuresti arvosti. Marsalkka torjui ajatuksen suoralta kädeltä korostaen olevansa ”hake-massa vain virkistystä”. Jossain myöhemmässä tilaisuudessa hän sen sijaan voisi harkita keskustelewansa Hitlerin kanssa, koska ”piti Saksan politiikkaa epäonnistuneena”. Vihdoin nyt Mannerheim päätti myös jakaa kolme vuorokautta panttaamansa tiedot Jodlin suopeasta suhtautumisesta Suomeen ja määräsi Talvelan ensin Helsinkiin kertomaan Jodlin käsityksistä Rytille ja Linkomiehelle ja sitten saapumaan Luganoon raportoimaan marsalkalle poliittisen johdon reaktioista.²⁸

Samaan aikaan Helsingissä Ramsay ei saanut Blücheriltä hetkeäkään hengähdyksaikaa, sillä jo 15.4. tämä oli jälleen tivaamassa vastausta paktivaatimukseen. Ramsay totesi asian käsittelyn olevan vasta alkuvaiheessa. Ulkoasianvaliokunnassa ei kuitenkaan oikein ymmärretty, miksi Saksa sitoumusta vaati:

”Kun Suomi kesäkuussa 1941 astui Saksan rinnalla sotaan Neuvostoliittoa vastaan, teki se sen minkäänlaisia sitovia lupauksia antamatta tai vaatimatta. Tämä sota on kestänyt kauemmin kuin mikään aiempi. Kuitenkin Suomi oli taistelussa, uhrauksissa ja työssä tehnyt kaiken, mitä siltä voitiin edellyttää. Sen asenne on näinä vuosina ollut kaikissa suhteissa niin yksiselitteinen, ettei Suomea kohtaan voi olla minkäänlaisia epäilyksiä. Saksaa kohtaan Suomi oli tässä sodassa osoittanut täyttä lojaaliutta. Suomen tie ei kulkenut Saksan selän takana. Suomi voi vaatia, että sen uskollisuus tunnustetaan. Suomi on osoittanut haluavansa säilyttää Saksan luottamuksen myös tästä eteenpäin.”

Tilanne oli kärjistynyt Yhdysvaltain välitystarjouksen ja Ramsayn siihen antaman vastauksen vuoksi, vastasi Blücher. Jos Suomi todella aikoi lojaalisti pysyä Saksan kelkassa, miksei presidentti voisi myös antaa sitä koskevan julistuksen (*Erklärung*)?²⁹ Samana päivänä Blücher tapasi vielä suomalaisen oikeiston harmaan eminenssin K.N. Rantakarin, jolla oli kerrottavanaan yllättävän tarkkoja tietoja neuvottelujen kulusta hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa. Rantakari kertoi Tannerin sanoneen, että hänen oli vaikeaa puolustaa erillisrauhan kieltävää sopimusta omassa puolueessaan, sillä oppositio saattaisi leimata hänet sosialidemokratian peruseriaatteiden petturiksi. Asian esittäminen eduskunnalle olisi typerää. Mikäli yleensä oli jokin käyttökelpoinen keino, oli se valtionpäämiesten välinen kirjeenvaihto, tiesi Rantakari Tannerin todenneen.³⁰

.

28 Talvelan 24.1.1964 sanelema kuvaus ”Eräs kriisi Suomen ja Saksan välillä keväällä 1943”. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/19. SA. Talvela 1977, 244–246.

29 Blücher Tagebuch 15.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 854 AA:lle 15.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183625.

30 Blücher Tagebuch 15.4.1943. KA.

Positiivisia viestejä AA:lle Blücher saattoi tiedottaa vain hallituksen ulko-
 puolelta. Rangellin hallituksen maalaisliittolainen opetusministeri Antti Kuk-
 konen vakuutteli lähettiläälle Suomen aseveliuskollisuutta ja sanoi olevansa
 häpeissään, kun sitä koskevia epäilyjä nyt oli voinut syntyä. Yhdysvaltain väli-
 tustarjoukseen vastaaminen oli ollut raskas virhe, josta etupäässä oli vastuussa
 Linkomies. Washingtonin vastaus oli osoittanut, ettei sieltä suunnasta ollut
 odotettavissa mitään. Kukkonen korosti maalaisliittolaisten yhtä tai kahta poikkeus-
 lukuunottamatta kannattavan sodan jatkamista Saksan rinnalla. Suomi oli
 Saksasta kaikilla alueilla mutta erityisesti taloudellisesti niin riippuvainen, ettei
 se voinut lähteä omille teilleen. Oppositio mieltä löytyi vain ”tietyistä ruotsalai-
 sista piireistä ja vasemmistososialisteista”. Witting puolestaan ilmaisi Blüche-
 rille avoimen tyytyväisyytensä siitä, että Yhdysvaltojen negatiivisen asenteen
 vuoksi oli erillisrauhan kannattajat ”vaiennettu vähintään puoleksi vuodeksi”.³¹
 Virallisen Suomen asenteessa ainoaksi valopilkkuksi jäi radiopuhe, jolla Ryti
 avasi valtakunnallisen kampanjan maataloustuotannon kohottamiseksi. Siinä
 hän totesi, ettei Suomi olisi voinut selviytyä ilman ”naapurimaidensa”, ennen
 kaikkea Saksan ja Tanskan, elintarviketoimituksia. Suomi oli suuressa kiitollis-
 suudenvellassa siitä, että ne näin olivat ”pelastaneet meidät vaikeasta hädästä”.³²

Blücher painoi töitä hiki hatussa. 17.4. hän tiedusteli Ramsaylta, joko tällä
 olisi jotain ilmoitettavaa, mutta Ramsaylla ei ollut. Kahta päivää myöhemmin
 lähettiläs tiedotti AA:lle ”varmasta lähteestä” kuulleen oikeuskansleri Oiva
 Huttusen todenneen, ettei presidentti voisi ilman eduskuntaa antaa oikeudelli-
 sesti sitovia julistuksia. Ulkoasiainvaliokunta taas ei halunnut antaa asiaa edus-
 kunnalle, koska vastustus siellä olisi niin voimakasta, että se romahduttaisi kan-
 sallisen yksimielisyyden.³³ Blücher oli siis täysin selvillä lähes kaikesta, mitä
 hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa tapahtui. Castrén ja oikeuskansleri toki
 menivät häneltä sekaisin, mutta muistion keskeisen sisällön hän oli jo saanut
 tietoonsa, vaikka se oli valmistunut vasta kahta päivää aiemmin.

Blücherin informaatiokanavana Suomen hallituksen sisäisistä tapahtumista
 oli todennäköisesti lehdistöattasea Metzger, joka sai kuulla hallituksen ulkoasi-
 ainvaliokunnan keskusteluista joko suoraan valiokunnan jäsen Reinikalta tai
 sitten tämän informoimalta vanhalta ystävältään Antti Kukkoselta. 18.4. käytiin
 paktiasiaassa mielenkiintoinen keskustelu Metzgerin ja sensuuripäällikkö Vilku-
 nan välillä. Ensin mainittu kertoi Hitlerin katseen nyt olevan suunnattu Suo-
 meen ja diktaattorin tulevan vaatimaan erillisrauhan kieltävän sopimuksen sol-
 mimista. Vilkuna totesi, että mikäli Suomen hallitus joutuisi tällaiseen sopimuk-
 seen taipumaan, kävisi yleisen mielipiteen kurissa pitäminen lähes mahdotto-
 maksi. Sosialidemokraatit eivät tulisi järjestelyyn suostumaan, ja sisäisen rint-
 man rakoilu lamauttaisi Suomen taistelukyvyn. Vilkuna totesi Suomen ja Sak-
 san etujen olevan yhteiset niin kauan kuin sota Neuvostoliittoa vastaan jatkuu.

31 Blücher Tagebuch 15.4.1943. KA.

32 Blücherin sähke nro 882 AA:lle 19.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte. 6436/H063235.

33 Blücher Tagebuch 17.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 886 AA:lle 19.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183631.

Metzger ymmärsi suomalaisten vaikeudet ja ehdotti, että Witting tai Rangell, ”joista Himmler erityisesti pitää”, matkustaisi salaisesti Saksaan selostamaan Suomen asennetta SS-valtakunnanjohtajalle, joka puolestaan voisi pyrkiä vaikuttamaan Hitleriin. Ribbentropia taas voisi yrittää lähestyä AA:n lehdistöosaston päällikön Paul K. Schmidtin kautta. Kolmas vaihtoehto oli Rytin salainen vakuutuskirje Hitlerille. Metzger ilmaisi myös, ettei Fagerholmin ero hallituksesta olisi suomalais-saksalaisille suhteille suinkaan haitaksi. Ainoa suora seuraus keskustelusta oli se, että kolme päivää myöhemmin sensuuri kielsi lehtiä käsittelemästä Suomen asemaa suursodassa millään lailla.³⁴

22.4. Blücher kertoi ”varmasta lähteestä, jota ei saanut komprometoida”, saamansa mielenkiintoisen tiedon. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta oli samana päivänä hyväksynyt Rytin ehdotuksen Wittingin lähettämisestä ”erikoisvaltuutettuna” Berliiniin paktikysymyksen järjestyksen saamiseksi. Alun vastustelun jälkeen Witting oli suostunut tehtävään. Ehdotuksesta, jonka hän perillä tulisi tekemään, käytiin vielä keskustelua. Witting-suunnitelmasta ei ole mitään jälkeä suomalaisissa lähteissä, ja onkin todennäköistä, että kyseessä oli Blücherin tietoon joko ulkoministeriöstä tai hallituksen ulkoasianvaliokunnasta tietoisessa viivytelytarkoituksessa uitettu ankkuri. Ramsay kyllä oli tietoinen Metzgerin Vilkunalle esittämästä ehdotuksesta, mutta sen paremmin hän kuin Rytikään, jolle Vilkuna asiasta raportoi, eivät ryhtyneet mihinkään toimenpiteisiin. Toinen mahdollisuus on se, että Metzger oli asiaan myönteisesti suhtautuneiden Kukosen ja Reinikan kanssa käymiensä keskustelujen rohkaisemana esittänyt asian esimiehelleen siinä valossa, että Wittingin vierailu olisi varma asia. Huhtikuun lopulla Blücher ilmoittikin, jälleen ”varmasta lähteestä” kuultuna, ettei Wittingin matkasta sittenkään tulisi mitään, koska Kivimäki oli uhannut sen vuoksi erolla. Niinpä Blücher 24.4. tiedusteli jälleen Suomen kantaa paktikysymykseen Ramsaylta, joka kuitenkin ”ei vielä voinut sanoa tähän mitään”.³⁵

Talvela saapui Suomeen 21. huhtikuuta ja ehti kuuden päivän visiittinsä aikana raportoida matkastaan Hitlerin päämajaan niin Rytille, Linkomiehelle kuin Heinrichsillekin. Kuten odottaa saattoikin, poliittinen johto otti tiedot Hitlerin sotilaallisen oikean käden eli Jodlin myönteisestä suhtautumisesta Suomeen innokkaana ja kiitollisena vastaan.³⁶ Ramsayn vastarintaa tiedot lujittivat entisestään, ja hän ehti väistellä Blücherin paktiasiaa koskevia kysymyksiä lähes kahden viikon ajan, kunnes Ribbentropin kärsivällisyys loppui. Lähettiläs Franz von Sonnleithner valtakunnanulkoministerin henkilökohtaisesta esikunnasta

34 Vilkunan muistiinpano 18.4.1943. Kustaa Vilkunan kokoelma, kotelo 9. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto; Vilkunan muistiinpano ”Itä-Karjala, Suur-Suomi, erillissota”. Kustaa Vilkunan kokoelma, kotelo 8. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto; Vilkuna 1962, 77–79.

35 Blücherin sähke nro 926 AA:lle 22.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183633; Blücherin Tagebuch 24.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 977 AA:lle 30.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183652; Ramsayn muistio 26.4.1943. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5615. KA.

36 Talvelan 24.1.1964 sanelema kuvaus ”Eräs kriisi Suomen ja Saksan välillä keväällä 1943”. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofiliimi F 129/19. SA; Talvela 1977, 246; Vahe 1994, 229; Jägerskiöld 1981, 376.

sähkötti Blücherille 26.4. Ribbentropin määräyksen, että suomalaisten viivyttelyn ja välttelyn lopettamiseksi olisi vaadittava Ramsayta antamaan asiassa vastaus välittömästi.³⁷ Blücher teki työtä käskettyä seuraavana päivänä. ”Ramsay oli nolo ja sanoi jonkin aikaa jähkailtuaan valittavansa sitä, ettei voinut antaa minulle vastausta tänään, mutta toivoi voivansa sen antaa aivan lähipäivinä”, kirjasi lähettiläs päiväkirjaansa. Ramsaylle hän korosti välttelyn vaikuttavan Berliinissä hyvin epäedullisesti. Sisäisiin vaikeuksiin vetoaminen ei enää auttanut, olihan asia ollut vireillä jo yli kuukauden. ”Huolien täyttämän vaikutelman” tehnyt Ramsay ymmärsi tämän, mutta korosti, ettei parhaalla tahdollaakaan voinut toistaiseksi antaa muuta vastausta.³⁸

Blücher sai vielä samana iltana puhelinsoiton Ribbentropin henkilökohtaiselta avustajalta, lähettiläs Rinteleniltä. Tämä valtuutti Blücherin aloittamaan keskustelut sitoumuksen sanamuodoista. Ennen kuin hyväksyisi mitään, hänen tuli kuitenkin olla yhteydessä Berliiniin. Blücher kertoi Ramsayn pyytäneen muutamia päiviä lisäaikaa ja suositteli pyyntöön suostumista. Hän heitti myös ilmoille ajatuksen siitä, että joku Suomen hallituksesta saapuisi Berliiniin, mutta Rintelen ei siihen tarttunut.³⁹ Päivää myöhemmin asiaan puuttui itse Ribbentrop. Sähkeessään Blücherille hän totesi Suomen viivyttelyn johtuvan amerikkalaisten uhkauksista katkaista suhteet ja korosti olevan vastapainostuksen aika. Blücherin tuli vaatia kirjeenvaihdon sanamuotoja koskevan keskustelun aloittamista viipymättä. Sanamuotojen tuli mahdollisimman tarkoin noudattaa Ramsaylle Berliinissä esitettyjä muotoiluja. Suomalaisia oli syytä varoittaa viivyttelytaktiikan kohtalokkaista seurauksista. Propagandaministeri Goebbels tuki Ribbentropin kovaa linjaa, sillä hän katsoi olevan välttämätöntä ”antaa suomalaisille kova oppitunti liittolaisuskollisuudesta”.⁴⁰

Samoin kuin jo huhtikuussa harjoitti AA nytkin painostusta virallisen Saksan edustajien Suomen vierailuihin puuttumalla. Tällä kertaa oli kyseessä talousministeriön valtios sihteeri Friedrich Landfried, jonka oli sekä Hitlerin että Ribbentropin jo kertaalleen hyväksymän matkasuunnitelman mukaan tarkoitus 3.5. matkustaa Helsinkiin suomalais-saksalaisen kauppakamarin vieraaksi. Weizsäcker sai tehtäväkseen ilmoittaa Landfriedille, ettei ”valtakunnanulkoministeri pitänyt hänen matkaansa Suomeen tällä hetkellä sopivana poliittisen tilanteen vuoksi”. Landfriedin tuli keksiä pois jäämiselleen ”sopiva syy”, joka ei synnyttäisi suomalaisissa mielipahaa. Landfried ymmärsi tilanteen ja peruutti matkansa.⁴¹ USA:n välitystarjouksen torjumisen Berliinissä synnyttämä myönteisyys pientä aseveljeä kohtaan oli nyt kulutettu loppuun. Ribbentropin puututtua

37 Sonnleithnerin sähke nro 505 Blücherille 26.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064421.

38 Blücher Tagebuch 27.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 944 AA:lle 27.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183641.

39 Blücher Tagebuch 27.4.1943. KA.

40 Ribbentropin sähke nro 557 Blücherille 28.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183643–183644; Goebbels Tagebücher 25.4.1943. Ks. myös Seppinen 1983, 173.

41 Wiehlin sähke nro 95 Ribbentropille 29.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183645; Weizsäckerin muistinpäätös nro 256 29.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183646; Ks. myös Seppinen 1983, 173.

asiaan henkilökohtaisesti ei Suomen hallitus voinut enää viivytellä, vaan jotain oli tehtävä ja pikaisesti.

Suomi esittää noottinsa

Esimiehensä ohjeiden mukaisesti Blücher hakeutui Ramsayn puheille 29.4. ja ilmoitti saaneensa Berliinistä määräyksen esittää keskustelun aloittamista valtionpäämiesten välisen kirjeenvaihdon sanamuodoista. Ramsay kertoi hallituksen valmistelevan ”julistusta”, jonka viimeistely kestäisi vielä joitakin päiviä. Lähettiläs varoitti tällaisen viivytystaktiikan epäedullisista vaikutuksista Saksassa ja vaati Ramsayta vastaamaan välittömästi, oliko hän valmis aloittamaan sanamuotokeskustelut vaiko ei. Ulkoministeri totesi, ettei voinut sanoa asiaan vielä mitään, koska julistus ei ollut vielä valmis. Se annettaisiin diplomaattisessa nootissa, jossa ilmoitettaisiin Suomen jatkavan puolustustaisteluaan ja noudattavan suhteissaan Saksaan samaa avoimuutta ja vilpittömyyttä kuin tähänkin asti. Blücherin mielestä tällainen julistus ei vastannut Saksan toiveita, ja se saatettaisiin jopa hylätä. Suomen hallituksen oli nyt selkeästi sanottava, ettei se tekisi rauhaa tai aselepoa Neuvostoliiton kanssa ilman yhteisymmärrystä Saksan kanssa. Ramsay vastasi, ettei hallitus voisi ilman eduskuntaa antaa tällaista julistusta, eikä asian vieminen sinne olisi hyväksi. Blücherin mukaan ulkopolitiikassa ei voitu vedota tällaisiin sisäisiin toimivaltaongelmiin.

Ramsay korosti, että Saksa saattoi kyllä luottaa Suomeen ilman julistuksiaan. Blücher puolestaan vetosi jälleen Ramsayn USA:n välitystarjoukseen antamaan vastaukseen, joka oli ”muuttanut koko asian kirjalliseksi”. Ramsayn luvattua tiedottaa nootin vaiheista vasta seuraavana maanantaina (3.5.1943), yleensä maltillisesti esiintynyt Blücher siirtyi uhkailuun:

”Puhuttelin Ramsayta painokkaasti ja sanoin hänelle, että Saksa oli tuhonnut Puolan armeijan 18 päivässä. Nyt Suomen hallitus oli harkinnut vastaustaan 33 päivää. En voisi ymmärtää minkäänlaista lisäviivytelyä. Alleviivasin, että nyt oli kysymys siitä, että annettaisiin julistus, joka vastaisi sitä, mitä Saksa toivoi, eli ei rauhaa tai aselepoa Neuvostoliiton kanssa ilman yhteisymmärrystä Saksan kanssa. Muut asiat ovat meille samantekeviä.”

Ramsay vetosi sinnikkäästi sisäisiin hankaluuksiin ja keskustelu ajautui kuolleeseen pisteeseen. Tiukkuudestaan huolimatta Blücher halusi vielä tarjota suomalaisille takaportin ja mahdollisuuden pelastaa kasvonsa. Hän ehdotti, että hän saapuisi takaisin vielä myöhemmin samana päivänä, ja laatisi raporttinsa Berliiniin vasta tämän jälkeen. Silloin Ramsaylla oli kyllä syytä olla jotain konkreettista kerrottavaa, koska muuten vaikutelma Berliinissä olisi äärimmäisen huono. Ramsay lupasi kutsua lähettilään luokseen toistamiseen joka tapauksessa.⁴²

42 Blücher Tagebuch 29.4.1943. KA; Blücherin sähke nro 971 AA:lle 29.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183650–183651; Ramsayn kirje G.A. Gripenbergille 1.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6310. KA.

Ramsay ymmärsi, ettei enää auttanut viivytellä. Ribbentropin puuttuttua asiaan henkilökohtaisesti oli saksalaisille pakko tarjota jotain, mikäli haluttiin välttyä mahdollisesti raskailtakin vastatoimenpiteiltä. Ehdotus Suomen nootiksi oli ollut ensimmäisen kerran hallituksen ulkoasiainvaliokunnan käsittelyssä jo 21.4., mutta asia oli tuolloin jätetty vielä lepäämään. Ramsay kutsui valiokunnan koolle välittömästi Blücherin käynnin jälkeen, jolloin katsottiin, ettei enää voitu odottaa maanantaihin, vaan vastaus olisi annettava heti, ”ennen kuin Berliinistä tulisi jokin jyrkempi vaatimus”. Ensiapuna Linkomies määräsi sensuuriviranomaiset pitämään huolen siitä, että rauhanasiaa koskeva lehdistökirjoittelu loppuisi kokonaan. Valtioneuvosto päätettiin kutsua koolle jo samaksi iltapäiväksi, jotta nootti saataisiin siellä hyväksytyä. Kutsu kuitenkin peruutettiin, kun Ramsay omavaltaisesti päätti neuvotella nootin sanamuodoista ensin epävirallisesti Blücherin kanssa.⁴³

Yleensä rauhallisen lähettilään aamupäivän keskustelussa osoittama jyrkkyys mitä ilmeisimmin oli saanut Ramsayn ajattelemaan, että nyt oli parasta joustaa mahdollisimman pitkälle. Niinpä hän päätti esittää laatimansa nootti-ehdotuksen Blücherille ja tunnustella, voisivatko saksalaiset sen hyväksyä. Näin Saksan lähettiläs ja hänen kauttaan myös Ribbentropin AA pääsivät lausumaan käsityksensä Suomen hallituksen tulevasta kannanotosta ennen kuin edes kaikki omat ministerit olivat sitä nähneet. Vaikka Ramsayn menettely tietysti diplomaattisesti oli ovela ja kenties viisaskin veto, täytyy sitä demokratian pelisääntöjen, hallituksen arvovallan ja sisäisen lojaaliuden kannalta pitää arveluttavana. Saksalle ikään kuin tyrkytettiin mahdollisuutta sekaantua Suomen korkeimman poliittisen tason sisäiseen päätöksentekoon.

Blücher sai ehdotuksen nähtäväkseen illansuussa. Saksan mahdolliset muutostoiveet pyrittäisiin ottamaan huomioon, lupasi Ramsay. Nootin teksti oli seuraava:

”Viitaten herra valtakunnanulkoministeri Ribbentropin Suomen ulkoministerille 26.3.1943 antaman muistion toiseen kohtaan on Suomen hallituksella kunnia julistaa Suomen asenteesta ja aikeista seuraavaa:

Kesäkuussa 1941 Suomen oli jälleen ryhdyttävä puolustamaan itseään Neuvostoliittoa vastaan. Selkeästi tietoisena länsimaista kulttuuria ja Eurooppaa bolshevismien taholta uhkaavan vaaran merkityksestä astui Suomi Saksan rinnalle taistellakseen uudelleen turvallisuutensa ja tulevaisuutensa puolesta. Huolimatta 1939–1940 talvisodan kovista koettelemuksista on kansa kantanut kaikki ne uhrin ja kestänyt kaiken sen puutteen, jotka sota on vaatinut. Suomen armeija on täyttänyt tehtävänsä kaikessa laajuudessaan ja turvannut pitkät rintamalinjansa. Suomen valtiollinen järjestelmä on näinä vuosina pysynyt lujana ja yhtenäisenä. Suomen hallitus on osoittanut Saksan hallitusta kohtaan vapaasti ja avoimesti horjumatonta lojaliteettia. Kaikki nämä tosiasiat ovat antaneet Suomen asenteesta ja aikomuksista yksiselitteisen todistuksen.

43 Tanner 1952, 66–67; Linkomies 1970, 227; Vilkuna 1962, 88.

Suomen kansa ymmärtää täysin ja kokonaisuudessaan sen tuen arvon, jota Saksa on näinä vuosina antanut Suomen kansanhuollolle kuten myös suhteessa Suomen sodankäynnin perustavaa laatua oleviin muihin materiaaliisiin edellytyksiin. Suomen hallitus on tietoinen tämän tuen ratkaisevasta merkitystä, kuten myös siitä tosiasiaista, että Saksan ja Suomen kansojen luottamuksellinen ystävyys tulee myös tulevaisuudessa pysymään elintärkeänä. Se Suomelle ratkaiseva päätös, jonka Saksan valtakunnankansleri teki marraskuussa 1940, kun hän torjui Neuvostoliiton vaatimukset ja asettui puolustamaan Suomen itsenäisyyden säilyttämistä, tulee muodostamaan Suomen historiassa aina pysyvän merkkipaalun.

Ne tosiasiat, joihin Suomen hallitus on edellä viitannut, ovat antaneet molempien kansojen väliselle luottamukselle tämän kiinteän perustan.

Suomi astui Saksan rinnalle vapaasti ja avoimesti taistellakseen turvallisuutensa ja tulevaisuutensa puolesta bolshevismia vastaan, ja Suomen hallituksen vakaana aikomuksena on jatkaa Suomen puolustustaistelua, kunnes idästä uhkaava vaara on eliminoitu. Suomen hallitus tulee politiikassaan myös jatkossa seuraamaan niitä avoimen vilpittömyyden ja taisteluyhteydessä kasvaneen luottamuksen suuntaviivoja, jotka tähänkin saakka ovat olleet ominaisia sen suhtautumiselle Saksaan.”⁴⁴

Valtiosääntöoikeudelliselta kannalta arvioituna Ramsayn noottiluonnos oli vähintäänkin ongelmallinen. Sen viimeisessä kappaleessa luvattiin jatkaa taistelua ja epäsuorasti kytkettiin tämä lupaus Saksan-suhteissa noudatettavaan avoimeen ja luottamukselliseen linjaan, ts. rivien välissä ehdollistettiin ja alistettiin Suomen politiikan mahdolliset muutokset Saksan kanssa etukäteen käytäville neuvotteluille. Kuten edellä nähtiin, olivat tällaiset lupaukset jo pelkästään presidentin antamina juridisesti erittäin pulmallisia ja hallitusmuodon suomien valtaoikeuksien rajoja venyttäviä. Nyt kaavailtiin hallituksen nimissä annettavaksi julistusta, jonka saattoi hallitusmuodon mukaan tulkita vaativan eduskunnan hyväksynnän.

Blücheriä luonnos ei kuitenkaan tyydyttänyt. Luettuaan sen pari kertaa nopeasti läpi hän totesi tiukasti, ettei se muodoltaan ja sisällöltään vastannut Saksan toiveita. Ramsay ei kiistänyt tätä, mutta korosti, että valtionpäämiesten välinen kirjeenvaihto olisi hallitusmuodon kannalta vaikeasti toteutettavissa. Vakuutus, ettei Neuvostoliiton kanssa solmittaisi rauhaa tai aselepoa ilman yhteisymmärrystä Saksan kanssa, olisi käsiteltävä eduskunnassa, jossa sen läpiajaminen aiheuttaisi suuria vaikeuksia. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta piti siksi parempana noottienvaihtoa, jossa puhuttiin ”taisteluyhteydessä kasvaneesta luottamuksesta”. Blücher lupasi toimittaa nootin Berliiniin, vaikka se hänen oman käsityksensä mukaan oli epätydyttävä.

Ramsayn kanssa osoittamastaan jäykkäniskaisuudesta huolimatta Blücher ymmärsi hyvin tämän esittämät näkökohdat ja oli taipuvainen olemaan samaa mieltä, vaikka hän ei sitä luonnollisestikaan voinut Ramsaylle ääneen todeta. Niinpä hän ryhtyi rohkeaan yritykseen ja ehdotti keskustelusta laatimansa raportin lopussa Ribbentropille, että Saksa tinkisi vaatimuksistaan:

44 Noottiehdotus 29.4.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; Ks. myös Linkomies 1958, 191.

”Meidän kesken haluaisin kuitenkin huomauttaa, että vakuutus taisteluyhteydessä kasvaneesta uskollisuudesta epäilemättä on vakavasti tarkoitettu ja suomalaiset pitävät sitä sitovana. Ulkoministerin lausuntoja vaikeuksista eduskunnassa ei tule ymmärtää tekosyiksi. Saksan vaatimuksista kiinni pitäminen saattaa johtaa rajuihin sisäisiin mullistuksiin, joiden vaikutusta Suomen sotapanokseen ei voisi ennalta arvioida.”⁴⁵

Ribbentrop katsoi suomalaisten sinnikkään diplomaattisen vastarinnan johtuvan siitä, että nämä uskoivat voivansa saada rauhanponnisteluilleen poliittista tukea länsivalloilta. Niinpä hän näki erityistä vaivaa vakuuttaakseen suomalaiset siitä, ettei Yhdysvalloista tai Isosta-Britanniasta olisi erillisrauhan takaajaksi. 1.5. valtakunnanulkoministeri lähetti erikoissähkeellä Blücherille kopion Saturday Evening Postissa julkaistusta artikkelista, joka hänen mielestään todisti liittoutuneista vain Neuvostoliitolla olevan sanansijaa Euroopassa ja kaikkien englantilais-amerikkalaisten maanosan tulevaisuutta koskevien suunnitelmien olevan pelkkiä pilvilinnoja. Artikkelissa nimittäin todettiin suoraan, ettei Yhdysvaltakkaan pystyisi torjumaan Neuvostoliiton Baltian maita, Romaniaa ja Suomea koskevia vaatimuksia. Blücherin tuli esittää artikkeli Ramsaylle todistena siitä, että amerikkalaiset itsekin myönsivät kyvyttömyytensä puuttua itäisen liittolaisensa toimintaan. Saksassa oli jo kauan tajuttu, että länsiliittoutuneiden yritykset esiintyä Euroopan suojelijoina ja tulevaisuuden takaajina olivat ”täysin naurettavia ja pelkkää itserakasta bluffia”. Oli toivottavaa, että suomalaisetkin vähitellen käsittäisivät niiden toimet ”vain surkeaksi peliksi”, joka itse asiassa oli Euroopan kannalta hengenvaarallista heikentäessään Neuvostoliittoa vastaan sotivien maiden taisteluhenkä. Suomen kannalta olisi parasta katkaista suhteet Yhdysvaltoihin kokonaan, sillä oli tullut aika ”tarttua kurkusta” kaikkia bolshevistisen propagandan levittäjiä. Suhteiden ylläpitämisessä ei ollut Suomen sodankäynnin kannalta ”yhtäkään positiivista osatekijää”, vaan päinvastoin se oli huomattava riski.⁴⁶

Ribbentrop haluaa muutoksia

Blücher käytti hyväkseen kaikki tilaisuudet muuttaakseen esimiehensä suhtautumista Suomeen joustavammaksi. 30.4. oli Ribbentropin 50-vuotissyntymäpäivä, ja esimiehensä herkkyyden tällaisille huomionosoituksille tiennyt lähettiläs tiedotti koko Suomen lehdistön sosialidemokraattiset lehdet mukaan luetuina julkaisseen Saksan ulkoministeristä laajoja kuvallisia artikkeleita.⁴⁷ Blücherin tehtävä ei ollut helppo. Ribbentrop korosti vastaussähkeessään, ettei Suomen noottiluonnos ollut riittävä. Missään kohdassa sitä ei todettu, että Suomi jatkaisi taisteluaan Neuvostoliittoa vastaan yhdessä Saksan kanssa lopulli-

45 Blücher Tagebuch 29.4.1943. KA; Blücherin sähkeet nro 970 ja 971 AA:lle 29.4.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183648–183651.

46 Ribbentropin sähke nro 566 Blücherille 1.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183653–183654.

47 Blücherin sähke nro 981 AA:lle 30.4.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H061837.

seen voittoon saakka. Nykyinen tai sitä seuraava hallitus saattaisi jonakin päivänä tulkita nyt ehdotettua muotoilua niinkin, että Ison-Britannian ja Yhdysvaltain takaama erillisrauha antoi riittävän suojan idästä uhkaavaa vaaraa vastaan. Ramsayn puheet vaikeuksista saada eduskunta hyväksymään Saksan ehdottama sitova muotoilu vain jälleen kerran vahvistivat sen, että ”laajat poliittiset piirit” Suomessa haluavat pitää erillisrauhan mahdollisuuden avoimena. Siksi olisi jo Suomen omankin edun kannalta mitä tärkeintä, että hallitus löisi kerralla ja lopullisesti lukkoon selkeän erillisrauhasta irtisanoutuvan kantansa.

Horjuville suomalaisille tuli yhä uudelleen tehdä selväksi, että olisi kohtalokas illuusio uskoa Suomen voivan varmistaa turvallisuutensa ja itsenäisyytensä Ison-Britannian ja Yhdysvaltain takaamalla erillisrauhalla Neuvostoliiton kanssa. Suomi saattoi taata olemassaolonsa suvereenina ja itsenäisenä valtiona ainoastaan jatkamalla taistelua Saksan rinnalla lopulliseen voittoon saakka. Blücherin tuli vielä kertaalleen tehdä tämä Saksan ulkoministerin nimissä Ramsaylle selväksi ja yrittää yhdessä tämän kanssa löytää Saksan vaatimukset täyttävä muotoilu. Vaikka vastaus oli tiukka, olivat suomalaisten vastarinta ja Blücherin esittämät varaukset kuitenkin horjuttaneet Ribbentropin itseluottamusta siinä määrin, että hän katsoi tarpeelliseksi esittää lähettilälleen myös varasuunnitelman:

”Mikäli kuitenkin kaikesta huolimatta uusi keskustelunne Ramsayn kanssa vahvistaa olettamuksenne, että vaatimuksistamme kiinni pitäminen todellakin johtaisi vaikeisiin sisäisiin mullistuksiin ja arveluttaviin seurauksiin Suomen sotapanokselle, valtuutan Teidät julistamaan, että lopulta tyydyimme noottienvaihtoon sillä edellytyksellä, että irtisanoutuminen erillisrauhasta tulee siinä ilmi, jos ei nyt tarkasti juuri näillä sanoilla niin kuitenkin muuten yksiselitteisesti.”

Ribbentrop katsoi Suomen noottiluonnoksen soveltuvan hyvin tähän tarkoitukseen, kunhan siihen tehtäisiin muutamia muutoksia. Ramsaylle 26.3. Berliinissä annettuun muistioon ei saanut viitata, koska se oli Suomen ulkoministerille henkilökohtaisesti osoitettu asiakirja. Muistion ja nootin vertaaminen myös osoittaisi heti, että Saksan vaatimat muotoilut oli korvattu toisilla, joka ”saattaisi antaa aihetta väärin johtopäätöksiin”. Tietenkään Ribbentrop ei halunnut käyvän ilmi, että hän oli alentunut pitkiin neuvotteluihin suomalaisten kanssa ja joutunut niiden päätteeksi vielä taipumaan alkuperäisestä kannastaan. Nootin alkulause oli siksi kirjattava seuraavaan muotoon:

”Viitaten Saksan valtakunnanulkoministeri herra Ribbentropin ja Suomen ulkoministerin herra Ramsayn välillä Berliinissä 26. maaliskuuta 1943 käytyyn keskusteluun, on Suomen hallituksella kunnia julistaa valtakunnanhallitukselle seuraavaa: . . .”

Luonnoksen toisen kappaleen lause ”Suomen armeija on täyttänyt tehtävänsä kaikessa laajuudessaan ja turvannut pitkät rintamalinjansa” puolestaan voitaisiin ymmärtää niin, että Suomen armeija irtisanoutuu kaikesta tulevasta aktiivisesta toiminnasta ja erityisesti offensiivisesta sellaisesta. Lause olisi siksi muutettava muotoon ”Suomen armeija on suorittanut tähän astiset tehtävänsä kaikessa laajuudessa ja tulee tekemään näin myös tästä eteenpäin”.

Nämä kaksi muutosta olivat kuitenkin vielä sivuseikkoja nootin loppukapaleeseen verrattuna. Siitä oli käytävä ilmi selkeästi Suomen sitoutuminen Saksan rinnalle lopulliseen voittoon saakka, vaikka ehkä hallitusmuodon asettamien rajoitusten vuoksi jonkinlaista kiertoilmaisua käyttäen. Ribbentropilla itsellään oli tähän jo ehdotus valmiina:

”Suomi astui vapaasti ja avoimesti Saksan rinnalle taistellakseen turvallisuutensa ja tulevaisuutensa puolesta bolshevismia vastaan. Suomi tulee jatkamaan tätä taistelua Saksan rinnalla, kunnes se vaara, joka uhkaa molempia maita idästä, on lopullisesti eliminoitu. Siten Suomi tulee myös tästä eteenpäin säilyttämään sen taisteluyhteydessä kasvaneen uskollisuuden, joka tähän saakka on ollut ominaista sen asenteelle suhteessa Saksaan.”

Ribbentrop korosti, että nämä muotoilut olivat lopullisia, eikä niitä saanut missään nimessä vesittää. Ramsayn tuli henkilökohtaisesti allekirjoittaa nootti ja osoittaa se Blücherille. Asia oli syytä hoitaa kiireellisesti.⁴⁸

Blücher välitti Ribbentropin näkemykset Ramsaylle keskiviikkona 5.5. Ramsay korosti, että ellei Saksa tinkisi vaatimuksistaan, olisi edessä vaikeita sisäisiä kiistoja. Nykyisessä tilanteessa tämä olisi hyvin vaarallista, koska tuottajien ja kuluttajien suhteet olivat maataloustuotteiden hintakysymyksen vuoksi jo valmiiksi kriisissä⁴⁹. Blücher vakuuttui siitä, että normaalimuotoiseen, eduskunnan hyväksymään liittosopimukseen suostuminen olisi Suomelle yksinkertaisesti mahdotonta. Turvautuen Ribbentropilta saamaansa tinkimisvaraansa hän totesi Saksan tyytyvän erillisrauhan kieltävään noottienvaihtoonkin ja luovutti esimiehensä kirjalliset muutosehdotukset. ”Kasvot kirkastuneina” Ramsay luki ne läpi ja totesi ”ilman muuta” hyväksyvänsä ensimmäisen kohdan. Toisesta kohdasta olisi vielä neuvoteltava asiantuntijoiden kanssa, mutta sekin vaikutti hänestä hyväksyttävältä.

Sen sijaan kolmannelta kohdasta, niin kuin odottaa saattoikin, ei näin nopeaan yksimielisyyteen päästy. Ramsayta epäilyttivät toteamukset ”molempia maita” idästä uhkaavasta vaarasta ja sen ”lopullisesta” nujertamisesta. Olihan mahdollista, että sota vielä ”jossain päin Kaukasusta” jatkuisi sen jälkeenkin, kun taistelutoimet pohjoisessa jo olivat päättyneet. Tällaisessa tilanteessa molemmat maat eivät enää olleet uhattuina. Idän vaaraa ei myöskään voitaisi milloinkaan todella lopullisesti eliminoida. Blücher torjui Ramsayn perustelut suoralta kädeltä; sota Neuvostoliittoa loppuisi yhtä aikaa kaikkialla, ja eliminoinnin lopullisuuden korostamisella pyrittiin vain alleviivaamaan tämän tavoitteen tärkeyttä. Muutokset oli hyväksyttävä sellaisinaan. Ramsay lupasi palata asiaan keskusteltuaan ministerikollegoidensa kanssa. Hän pelkäsi esille nostamiensa kahden sanamuodon herättävän voimakasta vastustusta erityisesti halli-

48 Ribbentropin sähke nro 597 Blücherille 3.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183656–183658.

49 Tuottajien ja kuluttajien ristiriidasta ks. esim. Soikkanen 1977, 161–162; Paavolainen 1989, 219–221; Tanner 1952, 79–82; Linkomies 1970, 242–249; Jokisipilä 1997, 53–58.

tuksen yhteisistunnossa, jossa asia ulkoasiainvaliokunnan lisäksi käsiteltäisiin. Hallituskäsittelyn tarkoituksena oli antaa nootille mahdollisimman suuri painoarvo.

Kaiken kaikkiaan asia oli Ramsayn mukaan nyt kuitenkin ”ottanut suuren askeleen eteenpäin”, olihan löydetty kulkukelpoinen väylä. Hän tiedusteli, voisiko Saksa vastausnootissaan antaa lupauksen elintarvike- ja sotamateriaaliavun jatkamisesta. Blücher vastusti ajatustusta, mutta korosti samalla, ettei hänellä ollut mitään syytä olettaa Saksan toimituksiin olevan tulossa muutoksia. Otaksuttavasti vastausnootti olisi pelkkä vastaanottokuittaus, eli siinä ei toistettaisi Suomen hallituksen antamaa julistusta. Tämä herätti Ramsayssa tyytyväisyyttä, sillä Suomen intressissä tietenkin oli, etteivät annetut vakuutukset kantautuisi Berliinistä joko tarkoituksellisesti tai tahattomasti eteenpäin esimerkiksi Washingtoniin. Lopuksi hän muistutti Suomen tarvitsevan vielä 30 000 tonnia viljaa selvittääkseen seuraavaan satoon saakka. Saksa voisi vähentää tämän osuuden siitä määrästä, joka Suomelle oli luvattu seuraavalle toimituskaudelle.⁵⁰

Viljatilanne ajaa ulkoasiainvaliokunnan seinää vasten

Saksalaisten hyväksytyä pelkän noottienvaihdon Ramsay tajusi heidän tiukan asenteensa nyt horjuvan. Niinpä hän ryhtyi välittömästi toimiin keskeneräisessä vilja-asiassa. Samana päivänä kun Blücher esitti Ribbentropin muutosehdotukset antoi lähetystöneuvos Edvin Lundström Berliinissä AA:n kauppapoliittisen osaston pohjoismaisen osaston johtajalle lähetystöneuvos Hilger van Scherpenbergille verbaalinootin, jossa Saksaa pyydettiin mahdollisimman pikaisesti toimittamaan 30 000 lisäviljatonna ja vähentämään määrä seuraavan toimituskauden kiintiöstä. Näin Suomi pystyisi lykkäämään väistämättömäksi käynyttä leipäannosten pienentämistä myöhemmäksi. Väestöä pystyttäisiin rauhoittamaan lupaamalla palauttaa annokset entiselleen heti, kun uusi sato sen sallisi. Lundström pyysi, että pyyntö käsiteltäisiin luottamuksellisesti, koska heikon viljatilanteen julkitulo saattaisi johtaa paniikkireaktioihin ja voisi olla haitallista ulkopoliittisestikin.

Samalla Suomi pyysi myös saada Tanskasta ne 7600 nautaa, joita koskevat neuvottelut oli jo edellissyksynä luvattu käynnistää. Neuvottelukutsua ei kuitenkaan ollut kuulunut, ja kaiken lisäksi Saksan maatalousministeriö oli ottanut asiassa torjuvan kannan. Kotimaisen lihakarjan määrä oli jatkuvasti vähentynyt huolimatta siitä, että väestön liha-annos jo nyt oli poikkeuksellisen pieni. Suomessa pantaisiin siksi erityistä painoa Saksan vastaantulolle tässä kysymyksessä, korosti Lundström. Keskustelun lopuksi Lundström luovutti Scherpenbergille Suomen viljatilannetta koskevan muistion, josta kävi tarkoin ilmi eri-

50 Blücherin sähke nro 1010 AA:lle 5.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183660–183661; Blücher Tagebuch 5.5.1943 KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 6.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6310. KA; Linkomies 1958, 191.

ikäisten ja eri ammateissa työskentelevien suomalaisten kuukausittaisten vilja-annosten suuruus.⁵¹

Samoihin aikoihin kiersi Berliinin diplomaattipiireissä itsepintainen huhu, että Hitler vaatisi Rytii saapumaan neuvotteluihin. Nämä perättömät huhut, joiden todenpohjaisuutta Suomen Berliinin-lähetystö 5.5. tiedusteli ulkoministeriöstä, olivat todennäköisesti painostustarkoituksessa AA:sta liikkeelle laskettuja.⁵² Tiettyjä spekulatioita oli ilmassa myös siitä, että Mannerheim olisi Sveitsin-matkansa aikana tavannut Saksan johtoa ja mahdollisesti jopa Hitlerin.⁵³ Rytin tai Mannerheimin käynti Hitlerin luona olisi kyllä sangen loogisesti sopinut Hitlerin keväällä 1943 järjestämän liittolaistensa ja satelliittiensä tapaamisten sarjan jatkoksi, ja siksi kaiketi nämä huhut niin sitkeästi elivätkin. 31.3–29.4. välisenä aikana Berchtesgadenissa olivat vierailleet niin Bulgarian Boris III, Mussolini, Romanian diktaattori marsalkka Ion Antonescu, Unkarin valti-onhoitaja amiraali Miklos Horthy, Norjan pääministeri Vidkun Quisling, Slova-kian presidentti Josef Tiso, Kroatian nationalistijohtaja Ante Pavelic kuin Vichyn Ranskan pääministeri Pierre Laval’kin. Hitler kävi keskusteluja oman mielensä mukaan ja keskittyi lähinnä propagandan tekemiseen. OKW oli toimittanut hänelle laajoja muistioita, jotta keskusteluja voitaisiin hyödyntää yhteisen sodankäynnin koordinoimiseen, mutta Hitler ei edes vilkaissut niitä. Hän sekoitteli imartelua ja vain heikosti verhottuja uhkauksia valaakseen liittolai-siinsa uutta taisteluhenkeä ja päättäväisyyttä. Esimerkiksi Horthylle hän totesi Saksan ja sen liittolaisten olevan ”samassa veneessä myrskyävällä merellä”. Oli päivänselvää, että mikäli joku niistä haluaisi jäädä pois kyydistä, olisi seurauksena ”välitön hukkuminen”. Goebbelsin propagandakoneisto pyrki parhaansa mukaan lyömään rumpua näistä tapaamisista ja siten manifestoimaan Saksan ja sen liittolaisten yhtenäisyyttä.⁵⁴

Hitler ei joko uskonut tällaisten keskustelujen tuloksellisuuteen suomalaisten kanssa, tai sitten hän katsoi heidän pysyvän yhteisessä rintamassa ilman maanitelujakin. Ei tarvinnut olla kaksinenkaan kansainvälisen politiikan asiantuntija tajutakseen, ettei Suomella vielä tässä vaiheessa ollut juuri muita vaihtoehtoja kuin jatkaa Saksaan nojautuvaa politiikkaansa. Niinpä Hitler ei missään vaiheessa tehnyt sen paremmin Rytille kuin Mannerheimillekaan edes tunnustele-vaa ehdotusta neuvotteluista, kutsun lähettämisestä puhumattakaan. Blücher

-
- 51 Scherpenbergin muistuinpano keskustelusta Lundströmin kanssa 5.5.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/H093459–H093462; Berliinin-lähetystö UM:lle 17.6.1943. UM Eba Berliini 1943. Ilkka Seppinen tutkimuksessa *Suomen ulkomaankaupan ehdot* esitetty kuvaus tapaamisesta on pahasti virheellinen. Seppinen esittää sen tapahtuneen 15.3.1945 (!) ja nimeää pyynnön esittäjäksi Kivimäen. Ks. Seppinen 1983, 179.
- 52 Berliinin-lähetystö UM:lle 5.5.1943. UM Eba Berliini 1943. Kivimäen *Kronologinen yhteenvedo Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 414 (5.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.
- 53 Ks. esim. Walter Hornin päiväkirja 29.4.1943. Eversti Walter Hornin päiväkirjat 1940–1944, mikrofilmi F 42/2. SA.
- 54 Hitlers Lagebesprechungen, 195–196; Domarus 1973, 2003–2008; Kershaw 2001, 581–582; Hildebrand 1995, 780–781; Warlimont 1962, 331–332; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 418; Michael Bloch 1994, 373–374.

kyllä heitti Rytille 7.5. ajatuksen tapaamisesta Hitlerin kanssa ulkopoliittisen kriisin selvittämiseksi, mutta teki sen täysin omasta aloitteestaan, edellä mainitusta tapaamisten sarjasta täysin riippumatta. Ryti kuitenkin torjui aloitteen ”hyvin ystävällisellä mutta täysin yksiselitteisellä tavalla”, koska tapaaminen olisi herättänyt liikaa huomiota.⁵⁵

Tämä keväinen tapaamisten sarja oli jälleen yksi todiste siitä, että toisin kuin Ribbentrop, Hitler ei asettanut Suomea samalle viivalle muiden liittolaistensa ja satelliittiensä kanssa. Kuukauden sisällä Berchtesgadenissa vierailivat Suomea lukuunottamatta kaikkien Saksan liittolaisten ja satelliittien sekä sen valtaan nostamien nukkehallitusten johtajat. Hitler ei ollut kiinnostunut poliittisesta liittosopimuksesta Suomen kanssa, eikä todennäköisesti edes tiennyt AA:n Suomen-poliittisesta kiristyslinjasta. Tätä todistaa sekin, että kun kenraali Talvela 6.5. keskusteli OKW:n vastavakoilun päällikkö Bürknerin kanssa maiden suhteista tämä vakuutti, että saksalaisella sotilastaholla suhteita pidettiin aivan yhtä hyvinä ja lämpiminä kuin ennenkin. Bürkner oli keskustellut asiasta sekä Keitelin että Jodlin kanssa ja ottanut selvää myös OKH:n yleisesikuntapäällikön Kurt Zeitzlerin kannasta.⁵⁶ Hitlerin kanssa päivittäin keskustelleet Keitel, Jodl ja Zeitzler edustivat Kolmannen valtakunnan todellista sisäpiiriä toisin kuin todellisesta vaikutusvallasta lähes täysin syrjäytynyt Ribbentrop, ja siksi myös heidän ulkopoliittisilla näkemyksillään oli enemmän painoarvoa. Oireellista kyllä, nämäkään positiiviset Talvelan tiedot eivät vaikuta kulkeutuneen Mikkelistä Helsinkiin saakka.

Käsitellessään Saksan muutosehdotuksia 6.5. hallituksen ulkoasiainvaliokunta jakaantui kahtia. Linkomies ja Reinikka kannattivat Saksan muutosehdotusten hyväksymistä, toiset puolestaan katsoivat niiden muuttavan nootin luonnetta julistuksesta *de facto* -valtiosopimukseksi. Valiokunnan enemmistön tulkinnan mukaan Suomi olisi muutokset hyväksyessään sitoutunut jatkamaan taistelua niin kauan, kunnes Saksakin olisi valmis tekemään rauhan. Linkomies piti Ribbentropinkin ehdotusta niin ylimalkaisena, ettei se sitoisi Suomea mihinkään. Reinikka puolestaan kuului siihen poliitikkosiipeen, joka todella uskoi Saksan lopulta selviävän voittajaksi ja kannatti siksi sodan jatkamista Saksan rinnalla loppuun saakka. Ramsay evästettiin jatkamaan tinkimistä Blücherin kanssa vähemmän sitovien muotoilujen löytämiseksi.⁵⁷

Seuraavana päivänä Ramsay ehdottikin Blücherille, että toisen kohdan toteamus ”ja tulee tekemään näin myös tästä eteenpäin” muutettaisiin muotoon ”ja pitää itsensä jatkossakin taisteluvälmiudessa”. Etukäteen ei voitu tietää, pystyisikö Suomen armeija suorittamaan kaikki tehtävänsä, sillä tulevaa kehitystä ei voitu ennustaa. Blücher torjui tämän jyrkästi, koska muotoilu tulkittaisiin Berliinissä pysyväksi puolustuskannalle siirtymiseksi, jollaisena se vaikuttaisi ”kuin punainen vaate”. Annettujen tehtävien suorittaminen oli eri asia kuin niil-

55 Blücher Tagebuch 7.5.1943. KA; Soikkanen 1977, 160.

56 Talvelan raportti Mannerheimille 6.5.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 248–250.

57 Tannerin muistiinpanot 6.5.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Jokisipilä 1997, 43–44; Linkomies 1970, 228–229; Tanner 1952, 68.

le asetettujen tavoitteiden täyttyminen. Julistus, että Suomen armeija täyttäisi velvollisuutensa myös tulevaisuudessa, ei vaatinut ennustamista.

Ramsay korosti vielä, että termit ”molempia maita” ja ”lopullisesti” herättäisivät hallituksessa ankaraa vastustusta, koska monet tulkitsivat tällaisten ilmaistujen vaativan eduskunnan hyväksyntää. Blücher ei ymmärtänyt, miten venäläinen vaara voisi uhata vain toista maata. Oli totta, että maat olivat liittyneet sotaan ilman molemminpuolisia sitoumuksia, mutta pian kaksi vuotta jatkunut sota oli tehnyt liittolaisuudesta poliittisen tosiasian. Kumpikaan ei voinut irtautua sodasta Neuvostoliittoa vastaan. Ramsayn kirjallista vastaehdotusta Blücher ei suostunut edes ottamaan vastaan. Suomalaisten tuli nyt tajuta Saksan tehneen suuren myönnytyksen suostuessaan noottienvaihtoon ja hyväksyä ehdotetut sanamuodot, hän korosti. Puheet erillisrauhasta oli kerta kaikkiaan lopetettava. Ramsay vastasi harkitsevansa asiaa vielä seuraavaan aamuun saakka ja pyysi, että Saksa antaisi vastausnoottinsa salaisesti ja että se olisi pelkkä vastaanottovahvistus. Elintarvike- ja asetoimitusten jatkumisesta Suomi pyysi Saksalta erillistä ilmoitusta, joka ei saanut olla missään yhteydessä noottiin, koska muuten voitaisiin sanoa Suomen antaneen ulkopoliittisen sitoumuksen vastasuoritukseksi toimitusten jatkumisesta.⁵⁸ Hallituksen ulkoasiainvaliokunta yritti siis saada julistuksesta myös jonkinlaisen hinnan eli takeet Saksan toimitusten jatkumisesta. Erillissotatesin varjelemiseksi se halusi kuitenkin tämän tapahtuvan muiden katseilta piilossa.

Ribbentrop alkoi nyt toden teolla ärsyntyä. Hänen henkilökohtainen avustajansa lähettiläs Rintelen soitti Blücherille jo samana iltana ja kielsi tätä edes neuvottelemasta muutosehdotuksista. Seuraavana aamuna Ramsay saikin huomata sanamuotoehdotustensa kaikuvan kuuroille korville. Blücher totesi suoraan, että Ribbentrop oli kieltänyt häntä jatkamasta keskustelua aiheesta. Ramsay kertoi ulkoasiainvaliokunnan ratkaisevan asian vielä samana päivänä, ja lupasi ilmoittaa tuloksen iltapäivän kuluessa. Valiokunnan päätöksen jälkeen asia esiteltäisiin hallitukselle.⁵⁹

Ramsay selitti valiokunnalle, että Saksa vaati asiassa välitöntä ratkaisua eikä suostuisi enää keskustelemaan sanamuodoista. Tässä vaiheessa Ramsay ja Tanner pyörsivät kielteisen kantansa ja siirtyivät kannattamaan Ribbentropin vaatimusten hyväksymistä. Puolustusministeri Waldenin jäätyä yksin vastustavalle kannalle valiokunta päätti esittää hallitukselle, että nootti annetaan Saksan vaatimassa muodossa. Ramsay tiedotti päätöksen Blücherille ja kutsui asiaa käsittelevän hallituksen yhteisistunnon kokoon tiistaille 11.5. Aiemmin istuntoa ei ollut mahdollista pitää, sillä suuri osa ministereistä oli poissa kaupungista.⁶⁰

58 Blücher Tagebuch 7.5.1943. KA; Blücherin sähke nro 1021 AA:lle 7.5.1943.AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183664; Jokisipilä 1999c, 52.

59 Blücher Tagebuch 8.5.1943. KA.

60 Ramsayn muistiinpano 8.5.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; Blücherin sähke nro 1038 AA:lle 8.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183667. Ks. myös Jokisipilä 1997, 43–45 ja Jokisipilä 1999c, 52.

Tämä ulkoasiainvaliokunnan päätös on siitä harvinainen ja mielenkiintoinen, että niin valiokunnan jäsenet itse kuin heidän myöhempiin kuvauksiinsa uskollisesti tukeutunut tutkimuskin ovat vaienneet siitä täysin. Selitykseksi vaikenemiselle voisi tietysti tarjota sitä, että päätös lopulta oli merkityksetön, koska sitä ei hallituksessa heränneen vastarinnan vuoksi koskaan pantu täytäntöön, mutta se ei pitäisi paikkaansa. Päinvastoin, päätös oli merkittävä jo senkin vuoksi, että se kumottiin, koska ulkoasiainvaliokunnan esityksille näin kävi äärimmäisen harvoin. Päätöksen ulkopoliittista painavuutta osoittaa sekin, että sen läpimeino hallituksessa ilmeisesti varmana pitänyt Ramsay antoi sen välittömästi saksalaisten tiedoksi. Ribbentrop ehti jo hetken uskoa voittaneensa maaliskuun lopulla alkaneen ulkopoliittisen kädenväännön ja saaneensa vaatimansa erillisrauhan kieltävän julistuksen. Päätöksen kaatuminen hallituksessa puolestaan antoi saksalaisille yhden tyytymättömyyden aiheen lisää ja syvensi kriisiä entisestään.

Miksi valiokunta sitten muutti mieltään kahdessa päivässä? Saksan painostuksen voimistuminen Ribbentropin henkilökohtaisen intervention kautta ja viljatilanteen tulevaisuudennäkymien yhteisvaikutus ajoivat sen puun ja kuoren väliin. Näytti selvältä, että jos Saksan vaatimukset torjuttaisiin, saataisiin samalla heittää hyvästit pyydetylle 30 000 lisäviljatonnille, mikä puolestaan pakkottaisi pienentämään leipäannoksia. Tämäkään ei välttämättä riittäisi, sillä Ribbentrop saattaisi rankaista suomalaisia aiheuttamalla katkoksia muihinkin kuin viljatoimituksiin, kenties jopa jäädyttämällä kaiken Saksan avun. Tällöin Suomi ajautuisi akuuttiin huoltokriisiin, joka muuttaisi sisäisen tilanteen todella räjähdysherkäksi. Linkomiehen myöhemmin muistelmiinsa kirjaama ajatuskettu Saksan vaatimukseen suostumisen lopullisesta merkityksestä lienee edustava koko valiokunnan suhtautumisen kannalta:

”Kun pidin niissä oloissa välttämättömänä, että suhteemme Saksaan oli saatava korjatuiksi, olin valmis hyväksymään saksalaisten ehdotuksen. Häätä ei lue lakia, ja meidän oli välttämättä saatava viljaa ja aseita. Eivätkä ylimalkaiset sananparret voineet olla esteenä sille, että jatkuvasti toimisimme etujemme mukaisesti rauhankysymyksessä, mikäli sen esille ottamiseen tulisi tilaisuus.”⁶¹

Mutta oliko kuitenkaan kyse sellaisista ”ylimalkaisista sananparsista”, joihin Linkomies viittasi? Nootti ei ehkä ollut yhtä selväsanainen kuin presidentti Rytin runsasta vuotta myöhemmin valtakunnankansleri Adolf Hitlerille lähettämä kirje, mutta johtopäätös oli päivänselvä ilman rivien välistä lukemistakin: Suomi sanoutui irti erillisrauhasta. Mikäli noottienvaihto olisi tässä muodossa toteutunut, olisi Suomi jo toukokuussa 1943 sitoutunut olemaan tekemättä erillisrauhaa, eikä sillä kesäkuussa 1944 olisi enää ollut Saksalle mitään tarjottavaa vastineeksi lisätystä sotilaallisesta avusta. Ulkoasiainvaliokunnan esityksen hyväksyminen olisi itse asiassa johtanut Rytin-Ribbentropin-sopimusta vaarallisemman ja sitovamman järjestelyn syntymiseen; kun Ryti 26.6.1944 antoi lu-

.
61 Linkomies 1970, 229.

pauksen lähinnä omista nimissään, olisi siihen nyt parlamentaarisen hallituksen kautta sidottu myös eduskunta. Tämä lienee suurin syy siihen, että niin Linkomies, Tanner kuin Kivimäkikin ovat armeliaasti vaienneet päätöksestä muistelmissaan, sotasyällisysoikeudenkäynnistä nyt puhumattakaan. Tutkimusalan johtavat auktoriteetit, Tuomo Polvinen ja Hannu Soikkanen, puolestaan ovat nojanneet tapahtumakuvauksessaan Tannerin kaunisteltuun muistelmaversioon, ja heidän kauttaan tulkinta on levinnyt koko myöhempään tutkimukseen.

Ulkoasiainvaliokunnan yli kävellään

Lähteitten perusteella on hivenen vaikea tarkkaan sanoa, kenelle ansio ulkoasiainvaliokunnan päätöksen kaatamisesta lopulta kuuluu. Marsalkka Mannerheim, joka sisäpiiriläisistä ainoana on asiaa myöhemmin käsitellyt, ottaa muistelmissaan kaiken kunnian tapahtuneesta itselleen. Niin kuin jo mainittu, muut asianosaiset ovat vaienneet päätöksestä ja sen käsittelystä tyystin vaienneet, jostain syystä jopa Fagerholm, jonka ansion päätöksen kaatamisessa muut lähteet vahvistavat. Ulkoministeriön sähköiden, suomalaisten ”luottamusmiestensä” ansiosta hallituksen ulkoasiainvaliokunnankin keskusteluista hyvin perillä olleen Blücherin päiväkirjan sekä hänen Berliiniin lähettämiensä raporttien perusteella tapahtumaketju on kuitenkin rekonstruoitavissa tyydyttävällä tarkkuudella.

Toipumislomaltaan Luganosta palaavan Mannerheimin lentokone laskeutui Malmin kentälle toukokuun 9. päivän illalla. Marsalkkaa vastassa ollut puolustusministeri Walden kertoi tulijalle välittömästi, että ulkoasiainvaliokunta oli ”lähinnä elintarviketilanteen kriittisyyden vuoksi” päättänyt antaa nootin Ribbentropin vaatimassa muodossa. Muistelmakuvauksensa mukaan epämieluisasti yllättynyt marsalkka ihmetteli, miksi hallitus pysyttyään ensin lujana viikkokausia nyt oli päättänyt taipua. Hän oli Sveitsissä ollessaan tullut entistä vakuuttuneemmaksi siitä, että Saksan kanssa liittosopimuksen tekevä valtio sitoisi kohtalonsa uppoavaan laivaan. Saadakseen ulkoasiainvaliokunnan perääntymään päätöksestään hän kutsui paluunsa jälkeisenä päivänä Linkomiehen esikuntajunaansa, jossa paikalla olivat myös Walden ja Heinrichs.

”Suoraa puhetta ja jyrkkiä kannanottoja väistämättä selitin, että hallitus oli ottamassa maalle kohtalokkaan askelen, ja lausuin painokkaasti, että oli välttämätöntä vielä yhdennellätoista hetkellä tarkistaa tuo päätös. Kävin myös tasavallan presidentin puheilla esittäökseni hänelle näkökantani. Ennen päämajaan paluutani hallitus peruutti päätöksensä.”⁶²

Mannerheimin kuvausta on mahdotonta vahvistaa muista lähteistä. Vajaata vuosikymmentä myöhemmin presidentti Ryti ei enää ainakaan muistanut marsalkan roolia tapahtuneessa. Mannerheimin muistelmiin tekemissään reunahuomautuksissa hän nimittäin toteaa: ”Melkein väittää pakottaneensa hallituksen

.
62 Mannerheim 1952, 422; Klink 1958, 406.

peruuttamaan suostumuksen paktiin. Onko asia niin kysyttävä Linkomiehel-
tä”.⁶³ Kovin selkeästi Mannerheim ei siis ollut kantaansa ainakaan Rytille esit-
tänyt. Linkomies puolestaan on Henrik Ramsayn ulkoministerikaudesta vuonna
1958 julkaisemassaan katsauksessa leimannut Mannerheimin muistelmaku-
vauksen virheelliseksi ja kiistänyt jopa sen, että ulkoasiainvaliokunta olisi suos-
tunut Ribbentropin vaatimuksiin.⁶⁴ Mannerheimin kielteiseen kantaan kuiten-
kin viittaa myös se, että puolustusministeri Walden, joka aina sovitti oman
esiintymisensä marsalkan mielipiteisiin, vastusti nootin antamista loppuun
saakka. Kun Walden muutamaa kuukautta myöhemmin puhui asiasta Paasiki-
velle, hän ei kuitenkaan yllättävää kyllä maininnut Mannerheimia lainkaan.
Hän muisteli olleensa ”jotenkin yksin alussa, kun oli kysymys, että olisi annet-
tava sitoumus Saksalle, että ei tehdä erikoisrauhaa”. Vähitellen hänen oli kui-
tenkin onnistunut saada myös muut kannalleen.⁶⁵

Loppusyksyllä 1945 Mannerheim antoi sotasyllisyysoikeudenkäynnin tut-
kintaan liittyen Kustaa Vilkunalle haastattelulausunnon, jossa marsalkka Vilku-
nan muistiinpanojen mukaan kuvasi tätä episodita seuraavasti:

”Ribbentrop sopimuksen Linkomiehen hallitus päätti kirjoittaa alle jo
toukokuussa 1943, mutta hän esti sen. Hän oli koko ajan Linkomiehen
hallitukselle teroittanut, että vaatimukseen ei pidä suostua, koska se ei
näytä olevan Hitleristä vaan Ribbentropista lähtöisin ja siitä voidaan
välttyä. Sairasmatkallaan Luganoon hän tapasi Kivimäen Berliinissä. K.
vaati sopimusta, ”koska kerta oltiin S:n rinnalla sodassa”. Hän: ”Ei”,
koska sillä Ribb. vain haluaa parantaa huonoja osakkeitaan. Tullessaan
Malmin kentälle hän Waldenilta kuuli, että sopimus on kuitenkin päätet-
ty allekirjoittaa. Kun se ei vielä ollut tapahtunut, se päätös peruutettiin
hänen vaatimuksestaan. Pian tuli tieto Saksasta, että asia on nyt pois päi-
väjärjestyksestä. Kesäkuussa 1944 tilanne oli toinen. Vaatimus oli Hitle-
rin ja se oli nopeasti hoidettava myös leveranssien takia. Ei ollut tiedossa
olisiko NI. ottanut silloin suomalaisia vastaan. Hän ei voinut nyt kieltää.
Hän olisi heti kirjoittanut alle, kysymättä hallituksen mieltä.”⁶⁶

Se joka tapauksessa on varmaa, ettei Mannerheim ollut liikkeellä yksin. 10.5.
Kivimäki lähetti Berliinistä sähkeen, jossa hän varoitti hallitusta antamasta Sak-
salle minkäänlaisia kirjallisia sitoumuksia, koska Ribbentrop voisi julkistaa ne
aiheuttaakseen Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden katkeamisen.⁶⁷ Kivimäki jos
kuka tunsikin saksalaisten menettelytavat, joten hänen neuvonsa oli syytä ottaa va-
kavasti. Hallitus käsitteli asiaa 11.5., ja Blücher kuuli kokouksen kulusta tavan-
mukaisesta ”salaisesta lähteestään”. Tämä lähde lienee ollut Reinikka, joka oli

63 Rytin huomautuksia Mannerheimin muistelmien toiseen osaan. Risto Rytin kokoelma,
kansio 10. KA.

64 Linkomies 1958, 191.

65 J.K. Paasikiven päiväkirja 5.9.1943. Paasikivi 1991, 289.

66 Vilkun muistiinpanot Mannerheimin haastattelusta 16.10.1945. Kustaa Vilkun kokoel-
ma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto. Ks. myös
Herlin 1993, 232.

67 Kivimäki UM:lle 10.5.1943. UM Eba 1943 Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen
yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 416
(10.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Soikkanen 1977, 160.

kertonut asiasta joko suoraan lehdistöattasea Hans Metzgerille tai sitten Metzgerin kanssa lähes päivittäin seurustelleelle Antti Kukkoselle. Istunnossa oli syntynyt yhteenotto Linkomiehen ja Fagerholmin välillä. Sosiaaliministeri vastusti nootin antamista jyrkästi, leimasi koko asian ”saksalaisten kiristykseksi” ja korosti, ettei edes pohjoismaille ollut annettu tällaisia julistuksia. Fagerholmin ”käytyä hävyttömäksi” Linkomies keskeytti istunnon.⁶⁸ Seuraavana päivänä kävi ilmi, että Fagerholm oli onnistunut vetämään myös sisäministeri Ehrnroothin puolelleen. Tanner korosti ilmaisun ”molempia maita” olevan Suomen kannalta arveluttava ja sen hyväksymisen aiheuttavan vaikeuksia varsinkin sosialidemokraattisen puolueen sisällä. Hallitus päätti, että saksalaisille todettaisiin ”virallisena versiona”, että johtavat lakiasiantuntijat olivat todenneet nootin Saksan ehdottamassa muodossa vaativan eduskunnan hyväksynnän.⁶⁹ Sensuuripäällikkö Vilkuna puolestaan kertoi 13.5. Urho Kekkokselle, että ulkoasiainvaliokunnan Saksalle annettavaa julistusta koskeva kanta oli kaatunut nimenomaan hallituksen piirissä syntyneeseen ankaraan vastustukseen. Kekkonen saamien tietojen mukaan erityisesti ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Asko Ivalo oli puhunut sen puolesta, ettei suhteissa Saksaan tullut sortua liian pitkälle menevään myöntyväisyyteen.⁷⁰

Blücher, joka ilmiselvästi oli alkanut epäillä koko noottipuuhan sekä siihen liittyvän loputtomalta tuntuvan soutamisen ja huopaamisen mielekkyyttä, piti Suomen hallituksen sisäisen mielipidejakautuman ja suunnitelman juridisiin perusteisiin vetoamiseksi omana tietonaan. Tämä Blücherin suomalaisille osoittama yllättävä lojaalius oli tietenkin erittäin merkittävää, sillä ilman sitä Ribbentropin painostus olisi taatusti yltynt entistä kovemmaksi. Berliiniin lähettämässään raportissa hän käsitteli suomalaisten vaikeuksia hyvin ymmärtävään sävyyn ja kertoi, ettei hallitus kaksipäiväisistä keskusteluistaan huolimatta ollut saanut aikaiseksi minkäänlaista ”definiitivistä kannanottoa”. Jo alustavat tunnustelut olivat kuitenkin osoittaneet, että ”ulkoministerin kovista ponnisteluista huolimatta” suuri osa ministereistä vastusti Saksan vaatimuksia. Tuottajien ja kuluttajien ristiriita oli aiheuttanut hallituksessa voimakkaita sisäisiä jännitteitä, ja nyt tämä uusi ulkopoliittinen kiista uhkasi ajaa koko hallituksen kriisiin. Ilmassa roikkui uhka sosialidemokraattien erosta ja sitä kautta koko kansallisen yksimielisyyden romahtamisesta.⁷¹

Samana iltana Blücher sai tietää hallituksessa syntyneestä vastarinnasta ja nootin tiellä olevista juridisista esteistä myös virallista tietä Ramsaylta. Näissä oloissa ei noottia voitaisi ottaa hallituksen käsiteltäväksi. Lähettiläs totesi tämän olevan ”hyvin ikävä yllätys” ja vyörytti Ramsaylle todellisen kysymysryöpy. Eikö hallituksen päätöksen pitänyt ulkoasiainvaliokunnan puoltavan kannan

68 Blücherin sähke nro 1058 AA:lle 11.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183671; Jägerskiöld 1981, 383.

69 Blücher Tagebuch 12.5.1943. KA; Jägerskiöld 1981, 383.

70 Kaarlo Hillilän muistiinpanot 13. ja 17.5.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

71 Blücherin sähke nro 1068 AA:lle 12.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183674.

jälkeen olla pelkkä muodollisuus? Eivätkö kaikki hallituspäätökset demokraattisissa maissa syntyneet enemmistöpäätöksillä? Eikö pää- ja ulkoministerillä muka ollut sen vertaa arvovaltaa, että he saisivat ajettua läpi ulkoasiainvaliokunnan jo hyväksymän ratkaisun? Miksi juridisia esteitä ei ollut mainittu siinä vaiheessa, kun ulkoasiainvaliokunta käsitteli asiaa? Ramsay totesi yrittäneensä kaikkensa. Näin tärkeässä kysymyksessä ei voitu kävellä opposition yli ilman suuria riskejä. Keskusteluja voitaisiin kuitenkin jatkaa molempia osapuolia tyydyttävien muotoilujen löytämiseksi, hän ehdotti. Blücher torjui ajatuksen korostaen Saksan jo osoittaneen suurta joustavuutta ja Ribbentropin nimenomaisesti kieltäneen jatkokeskustelut. Mikäli Suomi nyt ajaisi tilanteen umpikujaan, syntyisi hyvin vaarallinen tilanne.

Blücherin jäykkyys oli kuitenkin enää vain virka-aseman sanelema julkisivu. Raportissaan hän korosti suuren osan Suomen kansasta hyväksyvän sotapolitiikan vain sillä edellytyksellä, että taistelua käytiin puolustussotana Neuvostoliittoa vastaan ja ilman minkäänlaista sidettä akselivaltoihin. Jos hallitus hylkäisi tämän ”poliittisen katekismuksen”, joutuisivat sosialidemokraattiset ja ruotsalaiset ministerit hyvin vaikeaan asemaan. Juuri siksi he vastustivat noottia. Jos he tilanteen mahdollisesti kärjistyessä eroaisivat, voisivat he julkisuudessa ylpeillä sillä, että he eivät olleet taipuneet Saksan kiristykseen. Heidän eronsa loisi kaoottisen tilanteen, sillä sota-aikana maata voitiin hallita vain yleisellä koalitiolla. Blücher katsoi, ettei joustamattomalla asenteella ollut enää mitään saatavissa:

”Olen tähän asti noudattanut ohjetta, ettei Saksan muutosehdotuksia saa missään olosuhteissa vesittää. Koska tapahtumat ovat kuitenkin tehneet ohjeesta useassa mielessä vanhentuneen, pyydän valtuuksia keskustella ulkoministerin kanssa Saksan muutosehdotukset korvaavista uusista muotoiluista ja ohjetta, mitkä sanonnat ”molempia maita” ja ”lopullisesti” sijaan olisivat meidän kannaltamme hyväksyttäviä. Ilman tällaista keskustelua ei täältä käsin ole nähtävissä ulospääsyä nykyisestä umpikujusta.”

Blücher viivytti raporttinsa lähettämistä vuorokaudella siinä toivossa, että suomalaiset sittenkin lopulta päättäisivät suostua Saksan vaatimuksiin, mutta turhaan. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta päätti, ettei noottiasiaa tultais Saksan ehdottamassa muodossa esittämään hallitukselle lainkaan. Suomi pysyisi oman alkuperäisen ehdotuksensa kannalla.⁷²

Ramsay suhtautui tilanteeseen rauhallisesti. 14.5. lähetti G ripenbergille lähettämässään kirjeessä hän totesi, että saksalaisten tyytymättömyys näytti keskittyneen yksinomaan *Wilhelmstrasselle*. Sotilaallisissa suhteissa sen paremmin kuin kaupankäynnissä tai kulttuurivaihdossakaan ei ollut esiintynyt

72 Blücherin sähke nro 1071 AA:lle 13.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183678–183679; Blücher Tagebuch 12.5.1943. KA; UM Berliinin-lähetystölle 12.5.1943. UM Dea Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehityksestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 420 (12.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Ks. myös Seppinen 1983, 181 ja Jokisipilä 1997, 45.

minkäänlaisia häiriöitä.⁷³ Niinpä ulkoministeri ei antanut Blücherin vastahakoisuuden häiritä itseään, vaan luovutti tälle päivää myöhemmin Suomen kirjallisen vastaehdotuksen nootin toiseen kohtaan. Siinä kiistelty lause oli saanut seuraavan muodon:

”Suomen armeija on tähän mennessä täyttänyt koko laajuudessaan ne tehtävät, jotka isänmaan vapaus ja turvallisuus on sille asettanut. Se tulee tekemään niin edelleenkin.”

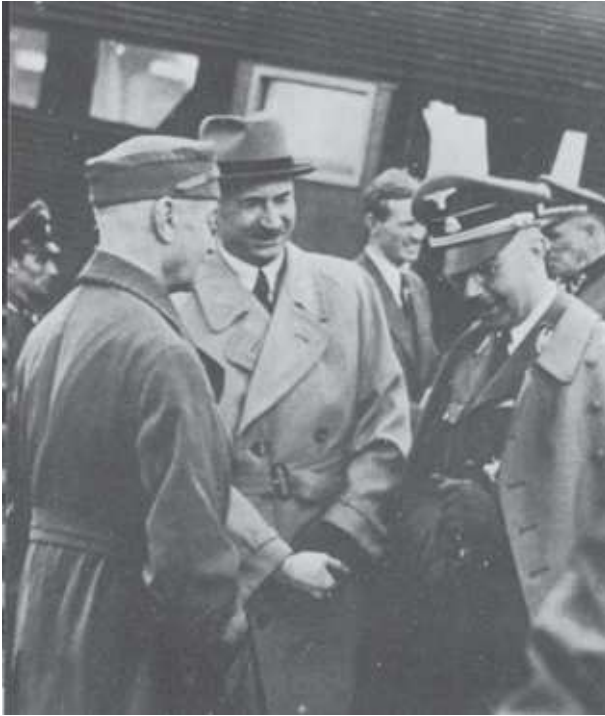
Koska ehdotus ei sisältänyt mitään suurimpaan kiistan aiheeseen eli nootin kolmanteen kohtaan liittyvää, päätteli Blücher, että sitä koskevat erimielisyydet hallituksessa jatkuivat yhä.⁷⁴

Vaikka noottikeskustelut vielä jatkuivat, oli saksalaisille nyt selvää, etteivät suomalaiset tulisi hyväksymään Ribbentropin ehdottamia muutoksia. Saksasta riippuvaisen pienemmän aseveljen menestyksellinen vastarinta merkitsi Suur-Saksan ulkoministerille pahaa arvovaltatappiota ja Suomelle vastaavasti pienelle maalle harvinaista diplomaattista suurvoittoa. Ribbentropin vaatimuksia tiukasti vastustamaan asettuneille Mannerheimille, Waldenille, Kivimäelle, Fagerholmille ja Ehrnroothille tapahtumien saama ratkaisu oli komea sulka hattuun. Heidän toimintansa ansiosta Suomi säilytti suhteissaan Saksaan sen diplomaattisen liikkumavaran ja riippumattomuuden, jota sitten kesällä 1944 huomattavasti kriittisemmässä tilanteessa pystyttiin käyttämään AA:n ja OKW:n suuntaan kauppatavarana vaihdossa Saksan ase- ja viljatoimitusten jatkumisesta.

Mikäli nootti olisi Ribbentropin vaatimassa muodossa annettu, olisi se myös vaarantanut sodan ponnistukset siihen saakka lähes hämmästyttävän hyvin kestäneen kansallisen yksimielisyyden, sillä suuri osa väestöstä olisi pitänyt hallituksen menettelyä tuomittavana. Samalla olisi saatu myös sanoa hyvästit muiden pohjoismaiden ja länsivaltojen sympatioille, jotka konkreettisten vaikutustensa vähäisyydestä huolimatta eivät suinkaan olleet vailla merkitystä. Oma kiistaton ansionsa Suomen kannalta onnellisessa ratkaisussa oli myös lähettiläs Blücherillä, joka toimi Suomessa esimiehensä jäykkää linjaa lieventäjänä iskunvaimentajana. Hän osoitti Kolmannen valtakunnan diplomaattiksi harvinaislaatuista ammatillista ja henkilökohtaistakin rohkeutta suosittelemalla Ribbentropille avoimesti ja suorasanaisesti tästä linjasta luopumista. Samoin tunnustuksen ansaitsee ulkoministeri Ramsay, joka jouduttuaan omine, Ribbentropin vaatimuksiin suostumista kannattavine mielipiteineen hallituksessa häviävälle kannalle, mukautui tilanteeseen ja hoiti asiaan liittyvät omalta kannaltaan epäilemättä kiusalliset neuvottelut taidokkaasti ja energisesti.

73 Ramsayn kirje Gripenbergille 14.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6310. KA.

74 Blücherin sähkö nro 1075 AA:lle 13.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183680.

Saksan Helsingin- lähettiläs Wipert von Blücherille kuuluu osa-ansio siitä, että Suomi onnistui ylläpitämään erillissotateesiään. Tässä Blücher keskellä kenraali Waldenin ja SS- valtakunnanjohtaja Heinrich Himmlerin seurassa. (Seppälä 1981)

Viivyttelyä, uusia aloitteita ja yllättävä ratkaisu

SAK:n julistus uhkaa tuhota onnistuneen viivytystaktiikan

Suurin uhka Ramsayn toistaiseksi menestyksekkäälle viivytystaistelulle tuli yllättäen Suomen rajojen sisäpuolelta. 8.5. julkaistiin suomalaisissa lehdissä Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliiton kirjelmä pääministeri Linkomiehelle, jossa vaadittiin palkkoihin hintatasoa nousua vastaavia korotuksia. Merkittävintä kirjelmässä oli kuitenkin sen ulkopoliittinen osa, joka oli Suomen ja Saksan suhteiden kannalta hyvin kiusallinen. AA:n tuntosarvet olivat tietysti erityisen herkinä tällaisten kannanottojen suhteen, ja paktivaatimusten kannalta julki-lausuma tuli pahimpaan mahdolliseen aikaan. Siinä valitettiin pitkään jatkuneen sodan raskautta ja epäsuorasti kyseenalaistettiin koko taistelun tarkoitus. Virallista tiedotuspolitiikkaa arvosteltiin ja hallitusta vaadittiin solmimaan rauha heti, kun siihen maan vapautta ja turvallisuutta vaarantamatta tarjoutuisi tilaisuus. Oli vaalittava suhteita muihin pohjoismaihin, eikä välejä USA:han saanut päästä katkeamaan. Saksasta tekstissä ei puhuttu sanallakaan. Julistus herätti Blücherin epäilykset välittömästi.⁷⁵

Blücher sähkötti ulkopoliittisen osan Berliiniin kahta päivää myöhemmin. 11.5. mennessä hänelle oli selvinnyt, että julistus oli lähtöisin SAK:n puhe-

⁷⁵ Suomen Sosialidemokraatti 8.5.1943; Blücher Tagebuch 8.5.1943. KA; Ilkka Seppinen 1983, 180.

johtaja Eero A. Wuoren kynästä. Tekstin muotoiluun olivat osallistuneet myös vasemmistososialistit J.W. Keto ja Alekski Aaltonen. Blücher jatkoi jo nootti-asian yhteydessä omaksumaansa Suomelle edullista raportointityyliä ja vähäteli kirjelmän ulkopoliittista merkitystä. Hän korosti, että julkilausuman ensisijainen tarkoitus oli sisäpoliittinen: vahvistaa sosialistien asemaa tuottajien ja kuluttajien välisessä taistelussa. Toisin kuin ulkomaisissa lehdissä, Suomessa ei juurikaan ollut kiinnitetty huomiota toteamuksiin pikaisesta rauhanteosta. Blücher uskoi julkilausuman syntyneen Tannerin selän takana, eikä ottanut asiaa Ramsayn kanssa edes puheeksi.⁷⁶

Berliinissä asiaa sen sijaan ei pidetty yhtä harmittomana, ja Suomen edustajat Saksassa saivat sen vuoksi kestää monet helteet. Kivimäki, joka kaiken lisäksi sai tietää tapahtuneesta Berliinissä käsiinsä saamista ruotsalaisista lehdistä, tajusi asian tulenarkuuden ja vaati ulkoministeriöltä välitöntä selitystä. Niin häneltä kuin Talvelaltakin alkoivat kärsivällisyys ja usko loppua. Närkästynyt lähettiläs totesi Rytille pelkäävänsä SAK:n julistuksen synnyttävän samanlaisen kriisin kuin sosialidemokraattisen puolueuuevoston julkilausuma helmikuussa. Saksaa ei mainittu sanallakaan, mutta Neuvostoliitosta kyllä puhuttiin. Tällaisien lausuntojen ansiosta puheet Suomen demokratian kyvystä hoitaa asiat vaikeinakin aikoina voitaisiin ennen pitkää siirtää ”satujen joukkoon”. Jos nyt syntyisi hallituspula, kävisivät ulkopoliittiset vaikeudet ylitsepääsemättömiksi, ja saattaisi olla ”pakko lähteä taisteluun puolueita vastaan ja siten keskellä sotaa horjuttamaan valtiojärjestyksen perusteita”. Talvela valitti joutuvansa Berliinissä valehtelijoiden kirjoihin, kun oli ensin yrittänyt selitellä sosialidemokraattien puolueuuevoston lausuntoa parhain päin ja sitten SAK lyö tiskiinkin tällaisen julistuksen.⁷⁷

Ensimmäiset moitteet Talvela sai 11.5. AA:n sotilasasiamiesosaston päällikkö eversti Schuchardtilta, joka pelkäsi vihollisleirin ja puolueettomien maiden lehdistön tekevän asiasta suuren numeron ja näin vaikeuttavan myös Saksan ponnistuksia. 12.5. Grundherr protestoi julkilausumaa Talvelalle ja sotilasasiamies Walter Hornille ja vertasi sitä juuri sosialidemokraattisen puolueuuevoston julkilausumaan. Taas oli puhuttu pikaisen rauhanteon, pohjoismaisen suuntauksen ja USA:n suhteiden puolesta mainitsematta sanallakaan aseveljeyttä tai Saksan elintarviketoimituksia. Hitlerin tietoon tulleina tällaiset julistukset olisivat hyvin vaarallisia. Osa Suomen lehdistä kirjoitti jatkuvasti, kuinka valitettavaa Suomen ja Yhdysvaltain suhteiden katkeaminen olisi, ikään kuin tämä olisi tärkeämpi asia kuin sota yhteistä vihollista vastaan. Erityisesti vihollismaiden mutta myös Ruotsin lehdistö tietysti käytti tällaista kirjoittelua sumeilematta hyväkseen Suomen ja akselin vahingoksi. Suomen hallitus ei ollut toiminut riittävän tarmokkaasti ylläpitääkseen sodan vaatimaa mielialaa. Grundherrin ”hy-

76 Blücherin sähke nro 1057 AA:lle 11.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183677.

77 Berliinin-lähetystö UM:lle 11.5.1943. UM Eba Berliini 1943.; Kivimäen kirje Rytille 11.5.1943. T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA; Kivimäen *Kronologinen yhteenvedo Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohdat 418–419 (1.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

vin närkästyneeltä” arvosteluryöpyltä säästyi ainoastaan Mannerheim, josta hän puhui ”erittäin kunnioittavasti”. Talvela ”yhtyi täysin” hänen näkemyksiinsä ja piti tällaisia kirjoituksia ”erittäin valitettavina”. Ne olivat kuitenkin ”pien-
ten ryhmäkuntien” yksittäisiä aikaansaannoksia, eikä ollut epäilystäkään siitä, että Suomen kansa ja erityisesti sen armeija seisoisivat yhtä horjumattomina kuin tähänkin asti. Sen verran Talvelakin kuitenkin myönsi, että Suomen yhte-
näisrintama ”valitettavasti oli parhailtaan kovan koetuksen alla”.⁷⁸

Päivää myöhemmin Grundherr uudisti kiihkeän nuhdesaarnansa sattumalta tapaamalleen Kivimäelle. Sosialidemokraattien puolueuuevoston julistus voitiin vielä panna varomattomuuden tiliin, mutta saman virheen toistuminen osoitti tarkoituksellisuutta. Miksi hallitus ei ollut estänyt julkilausuman pääsyä lehtiin? Suomalaisten oli tajuttava, että poliittinen rintama oli yhtä tärkeä kuin sotilaallinenkin, ja lakattava ruokkimasta vihollispropagandaa. Tapahtunut saattaisi tehdä Hitleriin hyvin epäedullisen vaikutuksen, jota olisi mahdotonta myöhemmin korjata. Saksalaisten oli myös vaikea uskoa sitä, että julkilausuma olisi syntynyt Tannerin siitä tietämättä. Kivimäki pyysi ulkoministeriötä välittömästi toimittamaan selvityksen julkilausuman synnystä ja julkistamisen syistä sekä siitä, olivatko hallituksen jäsenet olleet asiasta etukäteen tietoisia.⁷⁹

Raportissaan Mannerheimille Talvela alleviivasi sitä, että nyt Schuchardtin suulla ensimmäistä kertaa Suomen toimintaa arvosteltiin myös suhteiden sotilasväylällä. Oli mahdollista, ettei sotilasasiamiesoston päällikkö ilmaissut tässä pelkkiä omia mielipiteitään, sillä hän oli vain vähän aiemmin tavannut esikuntapäällikkö Zeitzlerin. Suomen onneksi Schuchardtin ja Grundherrin esiintymiset olivat ainakin toistaiseksi jyrkässä ristiriidassa Jodlin ja amiraali Bürknerin puheiden kanssa. Majuri von Albedyll oli samana päivänä maininnut Talvelalle Hitlerin todenneen aivan äskettäin, ettei hänen suhtautumisensa Suomeen ollut mitenkään muuttunut. Albedyll varmasti tiesi mistä puhui, sillä hänellä oli hyvät yhteydet Hitlerin päämajaan lankonsa ja kadettitoverinsa majuri Gerhard Engelin, *Führerin* adjutantint kautta.⁸⁰

Ainakaan toistaiseksi SAK:n julistuksesta ei vaikuttanut seuranneen mitään konkreettista haittaa. Päinvastoin näytti siltä, että Blücherin esittämät epäilykset Suomen painostamisen tarkoituksenmukaisuudesta alkoivat pikku hiljaa kantaa Berliinissä hedelmää. Grundherr soitti 14.5. Rintelenille Ribbentropin esikuntaan ja korosti olevansa Blücherin kanssa täysin samaa mieltä. Keskusteluja nootin sanamuodoista tulisi jatkaa. Blücher oli sitkeä neuvottelija, eikä taatusti

78 Grundherrin muistiinpano 12.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183675; Talvelan raportti Mannerheimille 12.5.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 252–254.

79 Grundherrin muistiinpano 15.5.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/H093597–H093602; Berliinin-lähetystä UM:lle 13.5.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 421 (13.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA. Ks. myös Ramsayn kirje Gripenbergille 14.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6310. KA.

80 Talvelan raportti Mannerheimille 12.5.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 253–254; Jägerskiöld 1981, 373.

suostuisi mihinkään sellaiseen, mille Ribbentrop ei ollut antanut siunaustaan. Sen sijaan Saksan joustamattomuus saattaisi aiheuttaa sosialidemokraattien eron hallituksesta ja rikkoa yhtenäisrintaman. Kuullessaan Saksan painostavan Suomea vihollispropaganda saisi uutta vettä myllyynsä. Rintelen ei luvannut muuta kuin välittää Grundherrin näkemykset eteenpäin Ribbentropille. Grundherr toimitti näkökantansa myös valtiosihteeri Steengrachtin tietoon.⁸¹

Päivää myöhemmin Grundherr tapasi uudelleen Kivimäen, joka pahoitteli SAK:n kirjelmää ja erityisesti siinä Suomen ja Yhdysvaltojen mahdollisesta suhteiden katkeamisesta käytettyä ilmaisua ”kohtalokas”. Tanner ei ollut tiennyt asiasta mitään etukäteen. Kirjelmä oli ollut täysin SAK:n sisäinen asia ja sen motiivit piilivät lähinnä kuluttajien ja tuottajien välisessä hintataistelussa. Valitettavasti Ruotsin lehdistö oli vääristelty ja polemisoitu asiaa nostamalla kirjelmästä esiin pelkän ulkopoliittisen osan. Grundherr vastasi, että Suomessa piti olla riittävästi kokemusta siitä, että erityisesti anglosaksiset mutta myös ruotsalaiset tiedotusvälineet takertuivat innolla kaikkeen sellaiseen, josta saattoi olla propagandahyötyä Suomen irrottamiseksi Saksasta. Suomessa ei vielääkään riittävästi ymmärretty julkisten lausuntojen ulkopoliittista merkitystä.

Myönnettyään Grundherrin näkemykset oikeiksi Kivimäki aloitti hyvin valmistellun diplomaattisen offensiivin puolustellakseen Suomen politiikkaa. Suomi oli Saksan toivomuksesta syksyllä 1941 ignoroinut kokonaan Neuvostoliiton Tukholman kautta esittämän rauhantarjouksen, vaikka sille oli tarjottu vuoden 1939 rajoja, vieläpä Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen takaamina. Se oli antanut SS-vapaaehtoisia, vaikka sillä itsellään oli suuri pula asekelpoisista miehistä. Demokraattisessa maassa lehdistöä ei voitu suitsia liian ankarasti. Mikä tahansa Suomen hallitus, joka katkaisisi suhteet Yhdysvaltoihin, kaatuisi välittömästi. Kansan tietoisuudessa vaikutti voimakkaasti se, että Yhdysvallat oli pelastanut Suomen nälänhädältä vuonna 1918, kuten myös siellä asuvien suomalaissiirtolaisten suuri määrä. Samaan hengenvetoon Kivimäki kuitenkin totesi johtuneen vain onnellisesta sattumasta, etteivät Suomen ja Yhdysvaltain suhteet olleet jo vähän aiemmin katkenneet.

Saksa saattoi luottaa Suomeen yhtä paljon ja enemmänkin kuin muihin liittolaisiinsa, jotka eivät olleet antaneet Neuvostoliiton-vastaisessa taistelussa yhtä suurta panosta. Suomen armeija oli taistellut urheasti ja puolusti satojen kilometrien rintamaa Karjalan Kannaksella, Syvärillä ja Äänisjärven länsirannalla. Tähän saattaisi tuoda muutoksen vain se ”teoreettinen” mahdollisuus, että sotilaallinen tilanne Leningradin luona muuttuisi niin, että venäläiset voisivat hyökätä Karjalan Kannakselle. Tällöin ”voisi Suomelle tulla sotilaallisesti ja siten ilmeisesti myös poliittisesti uusi tilanne”. Hallitus kyllä ymmärsi, että Suomen sodasta irtautumisella voisi olla vakavia vaikutuksia muihin Saksan liittolaisiin ja koko bolshevisminvastaiseen taisteluun. Kivimäki pyysi ymmärtämystä Suomen hallituksen ”sisäpoliittiselle pakkotilanteelle” ja vannoi ”uskollisuutta aseveljeyden hengessä, joka merkitsi enemmän kuin pala paperia”.

81 Grundherrin muistiinpano 14.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183682.

Grundherrin mukaan SAK:n kirjelmä ei nähtävästi sittenkään ollut tehnyt Hitleriin hänen pelkäämäänsä vaikutusta. Suomalaisten oli kuitenkin tajuttava, että myös ”ulkopoliittisen puolustuslinjan” oli pidettävä. Vihollispropaganda hyödyntäisi pienimmänkin aukon tässä linjassa rikkoakseen Suomen kansan yhtenäisyyden. Oli valitettavaa, ettei Suomi ulospäin vaikuttanut enää yhtä yksimieliseltä kuin aiemmin. Saamiensa ohjeiden mukaisesti Grundherr vältti kaikkea keskustelua nootista tai muiden vastaavien julistusten antamisesta. Ribbentropille hän kertoi Kivimäen yrittäneen Suomen ponnistuksia esittelemällä aikaansaada suopeaa mielialaa maataan kohtaan. Samalla lähettiläs oli kuitenkin antanut ymmärtää Suomen hallituksen olevan ”eräänlaisessa sisäpoliittisessa pakkotilanteessa, jota se ei voisi helposti voittaa, ei silloinkaan, mikäli me painostaisimme sitä.”⁸²

Saksalaisten lopulta melko ponnettomiksi jääneet vastalauseet SAK:n kirjelmästä olivat jälleen yksi osoitus siitä kiistattomasta liikkumavarasta, jota Suomen ulkopoliitikalle suhteessa Saksaan tarjoutui. Hitler piti koko asiaa niin vähäpätöisenä, ettei jaksanut siihen edes reagoida. Osoituksena Suomen ulkopoliittisesta itsenäisyydestä kirjelmä rinnastuu merkityksessään sosialidemokraattisen puolueuuevoston helmikuussa esittämään julkilausumaan. Siksi onkin hivenen hämmästyttävää, etteivät alan tutkimusklassikot Polvisen *Barbarossasta Teheraniin* ja Hannu Soikkasen *Valtioneuvoston historia* mainitse sitä lainkaan. Ulkomaankauppatutkija Ilkka Seppinen sen sijaan sortuu hivenen tarkoitushakuiselta vaikuttavaan jälkikäteiseen paisutteluun kirjelmän merkitystä arvioiessaan. Hänen mukaansa se oli ”ensimmäisiä julkisia ilmauksia siitä politiikasta, jonka avulla Suomi loppukesällä 1944 pääsi sodasta irti ja jota on sen jälkeen harjoitettu: Suomen turvallisuuden perustaminen rauhanomaisiin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa”.⁸³ Joka tapauksessa se oli kiistaton osoitus siitä, että sensuurista huolimatta Suomessa pääsivät julkisuuteen sellaisetkin puheenvuorot, jotka eivät olleet sopusoinnussa hallituksen virallisen Saksalle myönteisen linjan kanssa.

Linkomies ja Mannerheim vastaavat saksalaisille

Helsingissä tajuttiin, että Ruotsin lehtien näkyvä uutisointi ja niissä esitetyt omat tulkinnat olivat tehneet ulkopoliittisesti harmittomalta vaikuttaneesta kirjelmästä vakavan vaaran Suomen ja Saksan suhteille.⁸⁴ Sekä Ramsay että Tanner pyysivät Wuorelta selitystä. Wuori totesi kirjelmän olleen suunnattu pääasiassa SAK:n omalle jäsenistölle ja valitteli Ruotsin lehdistön paisutelleen sen ulkopoliittista osaa. Varsinainen aihe olivat palkat ja hintataso, mutta ulkopoli-

82 Grundherrin muistiinpano 15.5.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/H093597–H093602.

83 Vrt. Ilkka Seppinen 1983, 180. Polvisen ja Soikkasen vaikenemisen voisi tulkita uskollisuudeksi johtohenkilöiden muistelmateoksille, joka on suomalaiselle tutkimukselle melko tyyppillistä. Tanner ja Linkomies eivät nimittäin hekään mainitse kirjelmää sanallakaan.

84 UM Berliinin-lähetystölle 11.5.1943. UM Dca Berliini 1943; Ramsayn kirje Gripenbergille 14.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6410. KA.

tiikkaa ja sotaakaan ei voitu täysin sivuuttaa, koska nykyoloissa kaikki ongelmat tavalla tai toisella kytkeytyivät niihin. Niitä oli kuitenkin käsitelty vain ”teoreettiselta kannalta”, eikä tarkoituksena ollut esittää mitään vaatimuksia. Aseveljeys Saksan kanssa oli jäänyt mainitsematta, koska sitä muutenkin oli pidetty niin itsestään selvänä asiana. Wuori viittasi saman päivän *Palkkatyöläisessä* julkaistuun kirjelmää koskevaan kommenttiinsa, jossa painotettiin lujan sisäisen rintaman tärkeyttä hallituksen politiikan ja sotaponnistusten onnistumiselle.⁸⁵

Kivimäkeä kehoitettiin painottamaan saksalaisille, ettei Tanner tai kukaan muukaan hallituksen jäsenistä ollut tiennyt kirjelmästä mitään etukäteen. Sensuuri oli tulkinnut sen pääaiheeksi sisäpolitiikan, eikä ollut kiinnittänyt huomiota ulkopoliittiseen ponsilauselmaan. Ruotsin lehdet olivat tehneet siitä koko kirjelmän pääkysymyksen, mikä ei vastannut totuutta.⁸⁶ Kivimäki manaili Ruotsin lehdistön Suomelle tekemää karhunpalvelusta. Useilta saksalaistahoilta oli nyt tehty Kivimäelle selväksi, että yhteistyö kävisi hankalaksi, jos länsivaltojen hyväksi koitua kirjoittelu Suomessa jatkuisi.⁸⁷

Viivyttely Ribbentropin paktivaatimuksiin vastaamisessa oli ajanut maiden diplomaattiset suhteet koko aseveljeyden ajan pahimpaan kriisiin, ja nyt SAK:n kirjelmä kärjisti tilannetta entisestään. Pääministeri Linkomies päätti vastaavien ikävien yllätysten välttämiseksi uhrata lehdistönvapauden aseveljeyden alttarille. Hän antoi sensuurille 10.5. ja 14.5. ohjeet, joiden mukaan Suomen sotilaspoliittista asemaa, mukaan lukien erillissotateesi, koskevia kirjoituksia ei enää tullut päästää lehtien sivuille lainkaan.⁸⁸ Hallitus käsitti, että Saksalle oli jatkuvien pettymysten vastapainoksi nyt pakko tarjota myös jotain positiivista ja konkreettista.

12.5. vietettiin kansallisen herättäjän J.V. Snellmanin juhlapäivää, jonka kunniaksi Sibelius-akatemiassa pidettiin erityinen Snellman-juhla. Tilaisuuden pääpuhujaksi jo aiemmin lupautunut Linkomies käytti näin tarjoutunutta tilaisuutta Suomen ulkopoliittikan muuttumattomuuden ja taistelutahdon vakuuttelamiseen. Hänen puheensa oli todellinen patrioottisen retoriikan mestarinäyte, jossa hän lennokkaasti peilasi Snellmanin elämäntyötä sodan runtelemaan nykyhetken sekä nivelsi historian ja nykyhetken yhdeksi kansallishengen läpitynkemäksi kokonaisuudeksi. Linkomies tiesi, että hänen puheensa luettaisiin tarkoin myös Saksan Helsingin-lähetystössä, jossa Snellman hegeliläisen filosofisen perinnön edustajana tietysti oli korkeassa kurssissa.

Linkomies lausui heti kärkeen, että Suomen olisi pakko jatkaa ”oikeutettua puolustustaisteluaan siihen saakka, kunnes itsenäisyytemme ja turvallisuutemme on lopullisesti taattu”. Talvisodan kurimuksesta selvinnyt kansakunta ei antaisi epäuskon vallata ajatuksiaan. Suomen tärkein historiallinen tehtävä oli

85 UM Berliinin-lähetystölle 14.5.1943. UM Dca Berliini 1943; Eero A. Wuoren kirje Väinö Tannerille 14.5.1943. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA.

86 UM Berliinin-lähetystölle 14.5.1943. UM Dca Berliini 1943.

87 Kivimäen ”Hajatietoja XXI” Berliinistä 17.5.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 426 (17.5.1943). KA.

88 Perko 1971, 178; Rusi 1982, 262–263, 266.

idästä tulevan paineen torjuminen. Se oli Suomen kansan ”ikuista taistelua, pyhäää sotaa”. Olosuhteet olivat tälle taistelulle nyt suotuisimmat kuin koskaan aikaisemmin. Oman viljan loppuessa oli leipää saatu ”samaa vihollista vastaan taistelevasta maasta”. Kansa oli henkisesti vahvempi kuin milloinkaan ennen, koska se tiesi nykyisen taistelun merkityksen. Kansan tuli luottaa siihen, että hallitus toimisi oikeudenmukaisesti ja yksinomaan maan etua silmällä pitäen. Maan kohtalon ollessa vaakalaudalla oli sisäiset kiistat haudattava. Linkomies lopetti puheensa itselleen hyvin ominaiseen paatokselliseen vetoomukseen kamppailun jatkamiseksi, jonka vankkumaton päättäväisyys oli selkeä saksalaisille suunnattu viesti:

”Hellittämätön puolustautuminen idän vaaraa vastaan on nyt niinkuin ennenkin Suomen kansan suurin tehtävä. Kaikki suuri, mitä täällä on tehty, on tehty uskossa Suomen kansaan ja sen tulevaisuuteen. Me uskomme, että Suomen kansa on kestävä historiallisen tehtävänsä suorittessaan säilyttäen kylmäverisyytensä, samalla kuin sitä kannustaa jatkuvaan taisteluun sen sydämessä lähtemättömänä asuva, kaiken voittava isänmaanrakkaus.”⁸⁹

Vahvistaakseen puheen vaikutusta ulkoministeriö ilmoitti Blücherille, että Linkomies oli nimenomaisesti halunnut hälventää SAK:n kirjelmän huonoja vaikutuksia. Blücher toimittikin puheen tekstin välittömästi Berliiniin.⁹⁰

Linkomies jatkoi ulkopoliittista offensiiviaan kaatuneiden muistopäivänä 16.5. Jokioisten pääjuhlasta koko maahan suorana lähetyksenä radioidussa puheessaan. Yleisluontoisen alkuosan jälkeen hän totesi olevan vielä hämärän peitossa, kuinka kauan sota jatkuisi ja millaiseksi muodostuisi Suomen vapauden lopullinen hinta. Oli kuitenkin varmaa, että oltiin oikealla tiellä, eivätkä uhraukset olleet olleet turhia. Taistelua oli sankarivainajien muiston nimissä jatkettava ”samoissa merkeissä kuin siihen kävimme ja sitä olemme tähän asti käyneet”, sillä mahdollisuutta rauhaan ei ollut näköpiirissä. Neuvostoliitto pyrki liittämään Suomen vaikutuspiiriinsä, johon joutuminen olisi kuolinisku Suomen itsenäisyydelle ja kansalliselle olemassaololle. Suomen kansa ei milloinkaan taipuisi tähän, eikä siksi ollut mahdollista kääntyä pois siltä tieltä, johon Neuvostoliiton hyökkäys oli maan ajanut:

”Suomen kansa on varmasti riittävässä määrässä todellisuudentajuinen ymmärtääkseen tämän. Se ei antaudu haihattelevien harhakuvitelmiin valtaan uskoakseen, että valtio, joka häikäilemättömästi rikkoi ennen talvisotaa kanssamme tekemänsä sopimukset ja joka ei myöskään noudattanut itse sanelemansa pakkorauhan määräyksiä, nyt olisi muuttunut sellaiseksi, että siihen paremmalla syyllä voitaisiin luottaa. Suomen kansa haluaa varmasti mieluummin taistella viimeiseen saakka kuin antautua raskaista kokemuksista perusteellisesti tuntemansa itäisen naapurin ar-

89 Uusi Suomi 13.5.1943.

90 Blücherin sähkö nro 1077 AA:lle 13.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183681; Blücherin sähkö nro 1079 AA:lle 14.5.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H061951.

moille. Sellainen ajatuskin olisi rikos niiden sankarivainajien muistoa kohtaan, joita tänä päivänä kunnioitamme.”

Linkomies torjui puheessaan myös kaikki ne epäilyt, joita saksalaiset olivat esittäneet Suomen sisäisen rintaman kestävydestä. Hänen mukaansa kaikki eri yhteiskunta- ja kieliryhmät olivat ”yhtä alttiisti” kestäneet sodan uhrin. Yksimielisyys oli suomalaisen suurin voima. Demokratiassa ei tosin täysin voitu välttää erimielisyyksiä, mutta toisarvoisten seikkojen vuoksi yhtenäisyyttä ei saanut rikkoo. Kiistat oli käsiteltävä rakentavassa hengessä, sillä julkinen riitelä hyödyttäisi vain vihollista.⁹¹

Linkomies määräsi Valtion Tiedotuslaitoksen pitämään huolen siitä, että hänen puheensa uutisoitaisiin lehdissä näkyvästi. Toive täytettiin ja puhe noteerattiin etusivun uutisena myös Saksassa, Italiassa ja Romaniassa. Paljon julkisuutta osakseen sai myös Mannerheimin samana päivänä antama puolustustahtoa, päättäväisyyttä ja uhrivalmiutta uhkunut päiväkäsky. Hitlerin lähipiirissä erityisesti Goebbels pani tyytyväisenä merkille Suomen pääministerin ja marsalkka Mannerheimin päättäväiset esiintymiset. Hänen tulkintansa mukaan niistä kävi selvästi ilmi, ettei Suomi tulisi missään olosuhteissa jättäytymään Neuvostoliiton armoille, vaan taistelisi viimeiseen saakka. Myös Saksassa lomailuttu Erfurth piti näitä puheita merkittävänä. Moskovassa Linkomiehen puhe puolestaan teki odotetun huonon vaikutuksen ja neuvostojohto jopa viittasi siihen vielä useita kuukausia myöhemminkin esimerkkinä rauhantunnustelujen esteenä olevista asenteista. Myöhemmistä tutkijoista Kullervo Killinen on esittänyt puheen jopa antikomintern-paktiin liittymisen veroisena julkisena kannanottona ulkopoliittisen Saksan-suuntauksen puolesta. Myös Manfred Menger on tulkinut pääministerin siinä ”nimenomaisesti tunnustautuneen sodan jatkamiseen Saksan rinnalla”.⁹² Yllättävää kyllä, Linkomies ei ollut neuvotellut puheestaan etukäteen kenenkään kanssa, ei edes ulkoministerin tai presidentin. Vaikka Ramsay, joka oli odottanut puheen olevan vain ”tavanmukainen toukokuun 16. päivän puhe”, pitikin hänen menettelyään osoituksena kokemattomuudesta, ymmärsi hän puheen ulkopoliittisen käyttökelpoisuuden välittömästi. Saman huomion teki myös Kivimäki, joka 18.5. pyysi ulkoministeriötä pikaisesti lähettämään puheesta saksan- ja ranskankieliset käännökset.⁹³

Linkomiehen puhe ja Mannerheimin päiväkäsky olivat kiistämättömän onnistuneita ulkopoliittisia vetoja. Ne kumpikin uhkuivat puolustustahtoa ja saivat runsaasti julkisuutta ulkomaillakin, mitkä kummatkin olivat Saksan näkökulmasta hyvin myönteisiä seikkoja. Ne pantiinkin Saksassa merkille aivan kor-

91 Uusi Suomi 17.5.1943; Linkomies 1970, 241.

92 Jokisipilä 1997, 47; Rusi 1982, 264; Goebbels Tagebücher 18.5.1943; Peltovuori 2000, 174; Kriegstagebuch Erfurth 18.5.1943. KA; Killinen 1983, 234; Menger 1988, 166; Deutschland im zweiten Weltkrieg 4, 316.

93 Linkomies 1970, 241; Ramsayn kirjeet Gripenbergille 19. ja 21.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA; Rusi 1982, 264; Jägerskiöld 1981, 383–384; Berliinin-lähetystö UM:lle 18.5.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittämisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 427 (18.5.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

keimpia tahoja myöten, mikä epäilemättä oli myös ollut suomalaisten tavoitteenä. Painostuslinjastaan yhä kiinni pitänyt Ribbentrop tuli ikään kuin säkitetyksi: jos asiat näyttivät Suomessa olevan näin hyvällä mallilla, mitä hyötyä ja järkeä pienen aseveljen painostamisessa oli?

Nootin sijaan tarjotaan Linkomiehen puhetta

Blücher oli 15.5. kiinnittänyt AA:n huomion IKL:n päivää aiemmin antamaan julistukseen, jossa korostettiin luottamuksellisten Saksan-suhteiden merkitystä, vaadittu sodan jatkamista ”lopulliseen voittoon” ja kehoitettiin hallitusta laittamaan sulku vihollispropagandalle. Blücher totesi, ettei IKL:n edustamalla näkemyksillä ollut kansan parissa kannatusta ja varoitti esimiehiään yliarvioimasta julistuksen merkitystä.⁹⁴ Hallituksen päämiehen lausunto sen sijaan oli aivan eri asia, ja Blücher sähköittikin Linkomiehen puheen Berliiniin välittömästi luettuaan sen lehdistä. Itse asiassa lähettiläs markkinoi puhetta Berliinille jo ennen kuin suomalaiset itsekään ehtivät vielä ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin.⁹⁵ AA ei kuitenkaan toistaiseksi reagoinut asiaan millään tavalla. Kun Blücher ja Grundherr 17.5. keskustelivat puhelimitse, käsiteltiin pelkkää nootiasiaa eikä Linkomiehen puhe noussut lainkaan esille. Grundherrin kerrottua Ribbentropin haluavan vielä harkita asiaa muutaman päivän ajan Blücher lupasi olla tekemättä mitään. Blücher tiedusteli, oliko hänen sanamuotokeskustelujen jatkamista koskeva välittävä ehdotuksensa saanut ”ylemmissä paikoissa” ymmärtämystä osakseen. ”Vain tiettyyn asteeseen saakka”, kuului Grundherrin vastaus.⁹⁶

Raportissaan AA:lle Blücher pohdiskeli muuttunutta tilannetta. Suomen kanta sotaan kävi ilmi Linkomiehen Snellmanin-päivän ja kaatuneiden muistopäivän puheista. Maan oli pakko jatkaa puolustustaisteluaan, kunnes sen itsenäisyys ja turvallisuus olisi lopullisesti taattu. 16.5. Linkomies oli nimenomaisesti todennut suomalaisten mieluummin taistelevan viimeiseen asti kuin antautuvan Neuvostoliiton armoille. Saksan nootiehdotuksista pääministerin näkökannat erosivat vain siinä, että niissä painotettiin myös sodan puolustuksellista luonnetta eikä sen loppumista asetettu riippuvaiseksi molempia maita, so. myös Saksaa, uhkaavan vaaran nujertamisesta. Blücher ehdotti nyt AA:lle, että jatkossa katsottaisiin Suomen pääministerin nyt ”ottaneen etäisyyttä erillisrauhaidiaan ja siten luoneen uuden tilanteen”. Erimielisyydet voitiin nyt ratkaista niin, että Saksa hyväksyisi Suomen muutosehdotuksen nootin toiseen kohtaan eli toteamuksen siitä, että Suomen armeija tulisi edelleenkin täyttämään ”koko laajuudessaan ne tehtävät, jotka isänmaan vapaus ja turvallisuus” asettivat.

Blücherillä oli uusi ehdotus myös ratkaisevimpaan kolmanteen kohtaan. Hän ehdotti nyt seuraavaa sanamuotoa:

94 Blücherin sähke nro 1094 AA:lle 16.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183685.

95 Blücherin sähke nro 1096 AA:lle 17.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183686–183688.

96 Blücher Tagebuch 17.5.1943. KA.

”Suomi astui vapaasti ja avoimesti Saksan rinnalle taistellakseen turvallisuutensa ja tulevaisuutensa puolesta kumpaakin maata uhkaavaa bolshevismia vastaan. Suomi tulee jatkamaan tätä taistelua Saksan rinnalla, kunnes tämä vaara todella on nujerrettu.”

Lähettiläs uskoi tämän muotoilun olevan suomalaisille helpompi niellä, koska toteamus kumpaankin maahan kohdistuvasta uhasta oli nyt siirretty menneisyyteen viittaavaan ensimmäiseen lauseeseen. Toisen lauseen viittaus ”tähän vaaraan” kuitenkin siirsi lupauksen koskemaan myös nykyhetkeä, mutta verhotusti, järkeili Blücher. Suomalaiset eivät olleet pitäneet siitä, että puhuttiin vaaran ”täydellisestä” nujertamisesta, joten nyt oli sen sijaan käytetty astetta lievempää sanaa ”todella”.⁹⁷ Blücher katsoi näin löytäneensä muotoilun, jonka suomalaiset voisivat hyväksyä, mutta joka kuitenkin tarkalleen ottaen oli aivan yhtä sitova.

Päivää myöhemmin Blücher oli jälleen puhelinyhteydessä Grundherriin. Ribbentrop oli nähnyt Ramsayn vastaehdotuksen nootin toiseen kohtaan, ja halusi nyt tietää, mitä sen jälkeen oli tapahtunut. Oliko vastarinta hallituksessa voitettu vai oliko joitakin tehty uusia ehdotuksia? Blücher kertoi torjuneensa Ramsayn ehdottamat jatkokeskustelut. Pääministerin kaksi puhetta olivat olennaisimmat uudet tapahtumat. Tilanne hallituksessa ei ollut muuttunut mitenkään. Blücher pyysi Grundherria vaikuttamaan siihen suuntaan, että neuvotteluja mahdollisimman pian voitaisiin jatkaa. Lisäviivytyks aiheuttaisi vain vahinkoa.⁹⁸

Vihdoin samana iltana Ribbentrop sai harkintansa päätökseen. Hän sähkötti Blücherille hyväksyvänsä Suomen vastaehdotuksen nootin toiseen kohtaan, koska varsinainen pääkohta oli kolmas. Ribbentrop käski Blücheriä tiukkaamaan Ramsaylta, miksi tämä ei ollut antanut kuulua itsestään lähes viikkoon. Ribbentrop hyväksyi ajatuksen viittaamisesta Linkomiehen puheisiin, joissa ”jo oli tähän astista laajemmin huomioitu” Saksan vaatimukset. Kolmannen kohdan läpiajaminen hallituksessa Saksan vaatimassa muodossa ei nyt pitäisi olla vaikeaa, kun pääministeri itsekin oli torjunut ajatuksen erillisrauhasta. Ribbentrop antoi siunauksena myös Blücherin ehdotukselle kolmannen kohdan muotoiluksi, lisäten kuitenkin sen loppuun vielä yhden lauseen:

”Näin Suomi tulee säilyttämään myös jatkossa sen taisteluyhteydessä kasvaneen uskollisuuden, joka tähän asti on ollut tunnusomaista sen suhteelle Saksaan.”

Blücherin tuli esittää tämä ”Suomen hallitukselle kenties mukavampi muotoilu” omana aloitteenaan. ”Pyydän pitämään huolen siitä, että asia nyt tulee selvitettyksi”, lopetti Ribbentrop sähkönsä.⁹⁹

Tällä välin Suomen hallitus oli kuitenkin päättänyt rohkeasti panna kaikki munat yhteen koriin. Linkomiehen kaatuneiden muistopäivän puhe, jolle Man-

97 Blücherin sähke nro 1116 AA:lle 19.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183689–183690.

98 Blücher Tagebuch 20.5.1943. KA.

99 Ribbentropin sähke nro 778 Blücherille 20.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183691–183692; Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 112 (alaviite 4).

nerheim oli saman päivän päiväkäskyssään antanut hyvää sivustatukea, sisälsi niin voimakkaan julkisen kannanoton ulkopoliittisen *status quon* puolesta, että sen oli riitettävä. Myös Tanner oli kantanut oman kortensa kekoon julistamalla 18.5. julkaistussa tukholmalaisen *Aftonbladetin* haastattelussa, että koko Suomen hallitus yhtyi yksimielisesti pääministerin puheissa esitettyihin näkemyksiin. Kun Suomen puolelta näin olivat sekä hallituksen päämies, työväestön johtaja että yleisesti koko maan arvovaltaisimpana miehenä pidetty armeijan ylipäällikkö lyhyen ajan sisällä ottaneet julkisuudessa näkyvästi kantaa sodan jatkamisen puolesta, ei enää ollut tarpeen jatkaa pitkittyneitä keskusteluja noottienvaihdosta. Uuden ratkaisun kauppaaminen saksalaisille alkoi välittömästi. Vatikaaniin lähdössä ollut Suomen Vichyn-lähettiläs Harri Holma totesi jäähyväiskäynnillään paikallisessa Saksan edustustossa, että Suomen johdon viimeaikaiset julkiset esiintymiset osoittivat ulkopoliittisen ”epäselvyyden vaiheen” nyt lopullisesti päättyneen. Lisäksi hän totesi tyytyväisenä, että Yhdysvaltojen ”ennen kuulumattomat” intrigit epäluulon kylvämiseksi Suomen ja Saksan välille olivat epäonnistuneet. Samaan Saksan lepyttelyyn tähdänneiden toimenpiteiden sarjaan on laskettava myös sensuuripäällikkö Vilkun 20.5. lehtien päätoimittajalle lähettämä kirje, jossa Saksan tilannetta itärintamalla arvioitiin optimistisesti.¹⁰⁰

Tavatessaan Ramsayn 22.5. Blücher esiintyi Ribbentropilta saamiensa ohjeiden mukaisella tiukkuudella. Ramsay torjui viivyttelysyytöksen ja totesi, että Suomen ”asenne ja aikomukset” oli nyt avoimesti esitetty koko maailmalle erityisesti Linkomiehen puheessa mutta myös Mannerheimin päiväkäskyssä 16.5. ja Tannerin *Aftonbladetin* haastattelussa 18.5.. Niinpä Suomen hallitus katsoi, ettei noottienvaihtoa enää tarvittaisi. Blücher torjui ajatuksen jyrkästi ja varoitti Ramsayta edes harkitsemasta mitään tällaista. Berliinissä sitä pidettäisiin loukkauksena, ja seuraukset voisivat olla vakavat. Ramsay korosti, että mikäli vielä näin painavienkin puheenvuorojen jälkeen vaadittaisiin erillistä noottia, pitäisivät suomalaiset sitä epäluottamuslauseena. Maiden suhteet olivat nyt niin hyvät, että nootti olisi täysin tarpeeton. Kun Blücher ei antanut periksi, suostui Ramsay ottamaan hänen uuden noottiehdotuksensa vastaan ja lupasi keskustella asiasta muun hallituksen kanssa. Vilkaistuaan ehdotusta ulkoministeri totesi, että ”kummastakin maasta” puhuminen vaatisi aina eduskunnan mukanaoloa. Blücherin mukaan Saksa ei enää voisi tulla Suomea enempää vastaan. Olisi hyvin vaarallista, ellei Ramsay nyt hoitaisi asiaa tyydyttävään päätökseen. Mannerheimille lähettämässään kirjeessä Ramsay totesi Suomella olevan nyt kaksi vaihtoehtoa. Voitaisiin joko olla antamatta minkäänlaista julistusta ja pitää kiinni siitä, että tilanne on pääministerin puheen kautta selvitetty. Vaihtoehtoisesti voitaisiin ilmoittaa hallituksen olevan valmis antamaan Suomen alkuperäisen ehdotuksen mukainen julistus.¹⁰¹

.

100 Kriegstagebuch Erfurth 18.5., 21.5.1943. KA; Saksan Pariisin-edustuston sähke nro 3280 AA:lle 21.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183693; Perko 1971, 156.

101 Blücher Tagebuch 22.5.1943. KA; Blücherin sähke nro 1131 AA:lle 22.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183694–183695; Ramsayn kirje Mannerheimille 27.5.1943. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5613. KA; Linkomies1958, 192; Jägerskiöld 1981, 384.

25.5. Ramsay valitteli Blücherille, ettei voisi vielääkään antaa vastausta. Blücher totesi tiukasti saksalaisten odottaneen nyt jo kaksi kuukautta. Ramsay lupasi tehdä voitavansa, jotta asia saataisiin pian järjestykseen.¹⁰² Blücher oli tällä välin saanut tietää ”salaisesta lähteestään”, että vastarinta noottia kohtaan oli hallituksessa vain entisestään lisääntynyt. Kaikki sosialidemokraattiset ministerit ja sisäministeri Ehrnrooth katsoivat, ettei sitä voitu antaa ilman eduskunnan hyväksyntää, ja vetosivat tässä kohtaa erityisesti sanamuotoon ”kumpaakin maata”. Blücherin saamien tietojen mukaan oikeuskansleri Oiva Huttunen tuki nootin vastustajia ja pääministeri Linkomies puolestaan horjui kahden vaiheilla.¹⁰³

Uhkapeliä viljatoimituksilla

Kuten edeltä nähtiin, oli Suomi 5.5. pyytänyt Saksalta 30 000 lisäviljatonna, jotta voitaisiin välttyä jo ennestään pienten leipäannosten leikkaamiselta, sekä 7 600 nautaa Tanskasta, jotka tietysti nekin olivat Saksan hyväksynnän takana. AA:ssa valmistelut lankesivat kauppapoliittisen osaston osastopäällikkö Karl Clodiuksen tehtäväksi. Clodius oli pyytänyt asiasta lausuntoa Saksan ravintoministeriöltä (*Reichsernährungsministerium*), joka oli todennut, ettei Saksan oma huoltotilanne sallinut kumpaankaan pyyntöön suostumista. Ravintoministeriön valtiosihteeri Herbert Backe oli kuitenkin todennut voivansa toimittaa Suomeen jonkin verran kauraa, mikäli AA pitäisi apua aivan välttämättömänä. Lähetystöneuvos Lundström ilmoitti Clodiukselle, että Suomi voisi siirtää leipäannosten leikkaamista lähemmäs uutta satoa, mikäli Saksa toimittaisi edes 12 000 tonnia viljaa. Leikkauksen jäädessä tilapäiseksi sen sisäpoliittiset seuraukset pysyisivät hallittavissa. Suomalaiset pyysivät mahdollisimman nopeaa ratkaisua, jotta leikkausten valmistelut saataisiin tarvittaessa ajoissa käyntiin. Clodius ei kuitenkaan heltynyt, vaan suositteli Ribbentropille ratkaisun viivyttämistä siksi, kunnes ”käynnissä olevat poliittiset neuvottelut” johtaisivat Saksaa tyydyttävään tulokseen. Välittömästi tämän jälkeen olisi Suomelle annettava ainakin pieni määrä viljaa, josta toki voitaisiin sopia ravintoministeriön kanssa jo nyt.¹⁰⁴

Ribbentrop suostui ehdotukseen ja määräsi Clodiuksen toistaiseksi lopettamaan asiaa koskevat neuvottelut myös ravintoministeriön kanssa. Suomea painostettiin muualtakin: samoihin aikoihin Saksan talousministeriö ilmoitti, että se pystyisi nyt toimittamaan vain puolet kesäkuulle luvatussa bensiinistä ja polttoöljystä.¹⁰⁵ Kun vastausta vilja-asiassa ei kuulunut, hakeutui Lundström uudel-

102 Blücherin sähke nro 1143 AA:lle 25.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183700; Blücher Tagebuch 25.5.1943. KA.

103 Blücherin sähke nro 1141 AA:lle 24.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183696.

104 Clodiuksen muistio nro 38 Ribbentropille 15.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183697–183699.

105 Puhelinsanoma Berliinistä 24.5.1943. UM Eba Berliini 1943; Berliinin-lähetystä UM:lle 24.5.1943., UM Eba Berliini 1943.

leen Clodiuksen puheille. Tämän jälkeen seurasi jotain hyvin mielenkiintoista. Lundström nimittäin ilmoitti, että Suomen hallitus oli päättänyt peruuttaa 1.6. alkavaksi kaavailun leipäannosten leikkaamisen. Vaikka vastausta lisäviljapyyntöön ei ollut tullut, Suomen hallitus luotti Saksan apuun. Ällistynyt Clodius vastasi, ettei valtakunnanhallitus ollut luvannut mitään eikä missään vaiheessa ollut annettu edes toiveita positiivisesta vastauksesta. Lundström vastasi hallituksensa kyllä tietävän tämän kaiken, mutta olevan silti vakuuttunut siitä, että Saksa lopulta auttaisi. Clodius totesi vastuun päätöksestä olevan yksin Suomen hallituksella ja korosti, ettei ollut mitään takeita siitä, että Saksasta tulisi uusia toimituksia ennen Suomen uutta satoa.

Muistiossaan Ribbentropille Clodius korosti Suomen hallituksen päätöksen merkitsevän sitä, että ellei Suomella ollut salaisia viljareservejä, loppuisi leipä maasta kokonaan noin neljä viikkoa ennen uutta satoa. Suomi pyrki nyt ilmiselvästi sitomaan Saksan kädet asiassa ilmoittamalla jättäytyvänsä sen avun varaan, päätteli Clodius. Nähtävästi suomalaiset olettivat, että kun maata uhkaisi nälänhätä, ei Saksalle jäisi muuta vaihtoehtoa kuin auttaa. Suomen huoltokysymys olisi siksi nyt välttämättä selvitettävä. Clodius pyysi Ribbentropia joko antamaan valtuudet jatkaa viljaneuvotteluja tai, mikäli suomalaisten pyyntö yhä ”poliittisin perustein” torjuttaisiin, ilmoittamaan Suomen hallitukselle vielä kertaalleen yksiselitteisesti, ettei se voinut laskea Saksan avun varaan. Saksa ei voinut ottaa vastuuta siitä, että Suomen hallitus annosteli viljansa niin, ettei se riittäisi uuteen satoon saakka. Clodius tiedotti tapahtuneesta myös Helsingin-lähetystölle ja varoitti sitä ryhtymästä asiassa mihinkään toimenpiteisiin. Mikäli suomalaiset ottaisivat asian puheeksi, tuli Blücherin esiintyä yhdenmukaisesti Lundströmille Berliinissä ilmaistun linjan kanssa.¹⁰⁶

Lähteiden perusteella on mahdotonta sanoa, toimiko Lundström omin päin vai todella hallitukselta saadun tehtävän perusteella, niin kuin hän asian Clodiukselle esitti. Vaikka niin ulkoministeriön, Ramsayn kuin Kivimäenkin arkistot vaikenivat asiasta, on vaikeaa kuvitella lähetystöneuvoksen toimineen näin tärkeässä ja kauaskantoisessa asiassa omin päin. Joka tapauksessa Lundströmin ilmoitus, jota Ilkka Seppinen on osuvasti kuvaillut ”kuin parhaan salamasaesimerkin soveltamiseksi”¹⁰⁷, oli nerokas siirto, sillä se siirsi vastuun Suomea mahdollisesti odottavasta akuutista huoltokriisistä ja jopa nälänhädästä yksin Saksan harteille. Mitä ilmeisimmin suomalaiset laskivat, ettei AA:n rohkeus riittäisi tällaisen vastuun ottamiseen. Viljatilanteella oli suora vaikutus myös Suomen sotilaalliseen suorituskykyyn, ja Hitler, joka ei kaksi kuukautta jatkuneen ulkopoliittisen kädenväännön aikana ollut osoittanut minkäänlaista kiinnostusta koko paktiasiaan, ei taatusti katsoisi hyvällä pohjoisen aseveljen sotaponnistusten tietoista hankaloittamista toisarvoisten poliittisten erimielisyyksien vuoksi.

106 Clodiuksen muistio nro 38 Ribbentropille 15.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183697–183699; Clodiuksen sähke nro 649 Helsingin-lähetystölle 28.5.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064576. Ks. myös Seppinen 193, 179–180.

107 Seppinen 1983, 180.

Clodiuksen tiedot suomalaisten yllättävästä vedosta herättivät myös Blücherin kiinnostuksen, ja hän ryhtyi selvittelemään asian taustoja Helsingissä. Keskusteltuaan ”asioista perillä olevien” suomalaisten kanssa hän raportoi, ettei leipäviljan huoltotilanteesta voinut saada selvää kuvaa. Sadon väitettiin jäävän 68 000 tuhannen tonnin päähän arvioidusta, mutta kaikki asiaa koskeva tilastomateriaali pidettiin salassa. Ramsay oli pyytänyt Saksalta vain 30 000 viljatonna, vaikka kansanhuoltoministeriö oli toivonut enemmän. Hänen käsiään satoi maaliskuun suomalais-saksalaisten kauppaneuvottelujen kommunikoa, jossa oli todettu Suomen huolto turvatuksi syksyyn saakka. Kansanhuoltoministeriö oli vastustanut kommunikoa ja todennut jo tuolloin, että viljavarastot riittäisivät nykyisellä leipäannoksella vain toukokuun loppuun. Hallitus oli kuitenkin päättänyt siirtää annosten leikkaamisen heinäkuuhun, jolloin sen mielialavaikutukset olisivat vähäisemmät¹⁰⁸. Se luotti saavansa viljaa Saksasta vähintään 1–2 kuukaudeksi. Maan huoltotilanne ei kuitenkaan ollut mitenkään huono, ja satonäkymät olivat oikein hyvät. Perunavarastojen runsaus tarjosi tiettyjä mahdollisuuksia kompensoida leivän puutetta. Blücher ehdottikin AA:lle, että koska Suomen hallitus harjoitti Saksaa kohtaan poliittista viivytystaktikkaa, tekisi Saksa sitä kohtaan taloudellisella alalla ja erityisesti tässä viljakasvityksessä samoin.¹⁰⁹

Kun saksalaiset vaikenivat, tiedusteli Kivimäki 8.6. Clodiukselta vilja-asian kohtaloa. Hän painotti Suomen hallituksen luopuneen Saksan avun toivossa leipäannoksen pienentämisestä ja olevan nyt hyvin huolissaan, kun vastausta ei vielä kukaan kuulunut. Clodius totesi, ettei kysymystä vielä voitu ratkaista. Asia riippui Saksan ravintoministeriöstä, jonka kanta ainakin tähän asti oli ollut jyrkän kielteinen. Vastuu annosten ennallaan pitämisestä lankesi yksin Suomen hallitukselle. Kivimäki tulkitsi elintarvikeministeriöön vetoamisen pelkäksi verukkeeksi poliittiselle painostukselle, mutta pyysi, että vastaus joka tapauksessa annettaisiin mahdollisimman pian.¹¹⁰

Clodius pyysi ravintoministeriön valtiosihteeri Backea varaamaan 10 000 – 12 000 tonnia kauraa tarvittaessa Suomeen toimitettavaksi. Ravintoministeriöstä oli tosin korostettu, että Saksan ja miehitettyjen alueiden huollossa oltaisiin seuraavien kuukausien aikana ahtaalla, joten viljalle olisi ollut käyttöä muuallakin. Clodius pyysi Ribbentropia vastaamaan suomalaisten lisäviljapyyntöön välittömästi, jotta Suomi ehtisi suorittaa välttämättömät toimenpiteet selvittääkseen edes joten kuten omilla varastoillaan seuraavaan satoon. Mikäli pyyntöön taas suostuttaisiin, tulisi viivytyksettä aloittaa ravintoministeriön kanssa neuvottelut viljamääristä. Clodius esitti, että Suomelle nyt ”poliittisten

108 Suomalaisessa tutkimuksessa on sitkeästi elänyt käsite, että Suomi olisi vastavetona Saksan painostukseen todella pienentänyt leipä-annoksia. Ks. esim. Polvinen 1979, 271.

109 Blücherin sähke nro 1208 AA:lle 1.6.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6436/H062062.

110 Berliinin-lähetystö UM:lle 8.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenvedo Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohdat 433–434 (8.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Clodiuksen muistio nro 54 Ribbentropille 9.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253752–253754. Ks. myös Seppinen 1983, 179–180.

neuvottelujen kulusta huolimatta” annettaisiin viljaa. Tästä olisi selkeitä propagandahyötyjä, kun taas torjuva vastaus pakottaisi suomalaiset leikkaamaan leipännoksia ja muuttaisi mielialoja Saksalle kielteisemmiksi. Myös Saksan kauppavaltuuskunnan puheenjohtaja Karl Schnurre asettui voimakkaasti kannattamaan avun myöntämistä Suomelle.¹¹¹

Näin alkoi vaikuttaa siltä, että suomalaisten uhkapeli vilja-asiassa onnistuisi. Yllättävä yksipuolinen ilmoitus luottamisesta Saksan avustusvalmiuteen oli ovela sivustahyökkäys Ribbentropin painostuslinjaa vastaan. Se siirsi vastuun Suomen elintarvikehuollon vaikeuksista Saksalle ja käänsi maiden välisen diplomaattisen asetelman päinvastaiseksi. Kun Suomi yli kahden kuukauden ajan oli joutunut perustelemaan, miksi se ei voisi solmia Saksan kanssa poliittista liittosopimusta, joutui AA nyt selittelemään, mistä vaikeudet viljatoimituksissa johtuivat. Näin Suomen hallitus jatkuvasti testasi omaa ulkopoliittista liikkumavaraansa saadaksesen selville, pitäisikö Ribbentropin kova linja todella loppuun saakka.

Neuvottelut jatkuvat sittenkin

Tavatessaan Rytin 26.5. Blücher jatkoi offensiiviaan Saksan noottiehdotuksen hyväksymiseksi. Yli kaksituntisen keskustelun aluksi hän myönsi Suomen liittyneen Saksan rinnalle vuonna 1941 ilman liittosopimusta. Sota oli kuitenkin ”tosiasioiden voimalla” luonut maiden välille erikoissuhteen, ”verellä sinetöidyn aseveljeyden”. Saksalaiset eivät olleet milloinkaan edes harkinneet jättävänsä Suomea pulaan, mutta Suomessa puhuttiin sodasta irtautumisesta usein aivan julkisestikin. Juuri tämä oli rohkaissut Yhdysvaltojakin esittämään välitystarjouksensa. Kun Suomi kahden kuukauden odotuksenkaan jälkeen ei ollut antanut Ribbentropin vaatimaa julistusta, syntyi väkisinakin vaikutelma tahallisuudesta viivyttelystä. Maiden välinen luottamus kriisi hyödytti vain vihollista ja siksi se oli pian selvitettävä.

Rytin vastaus oli tiukka. Hän korosti Suomen hoitaneen kaikki sotilaalliset velvollisuutensa, vaikka maa suhteellisesti oli menettänyt kaatuneina enemmän kuin Saksa. Oli väärin kohdella sitä epäluuloisesti ja vaatia kirjallisia vakuutuksia sodan jatkamisesta. Lehdistökeskusteluun ja erilaisiin julkilausumiin ei tullut kiinnittää liikaa huomiota, sillä keskustelun vapaus oli demokratian peruspiirre. Itse asiasta ei vallinnut minkäänlaisia erimielisyyksiä: Suomi jatkaisi sotaa Neuvostoliittoa vastaan, kuten pääministeri Linkomieskin oli puheessaan sanonut. Ryti väitti Linkomiehen myös sopineen puheestaan etukäteen hänen kanssaan, mikä ei kuitenkaan, niin kuin edeltä näimme, pitänyt paikkaansa.

Blücher ei taipunut, vaan korosti Suomen julkisen erillisrauhakeskustelun ja Ramsayn salamyhkäisen toimintatavan pakottaneen Saksan nykyisiin vaatimuksiinsa. Viikkokausia jatkuneita noottikeskusteluja ei noin vain voitaisi katkaista yhteen puheeseen vetoamalla. Rytin ehdotuksen Linkomiehen puheen lähettamisestä diplomaattisen nootin muodossa hän torjui suoralta kädeltä. Ryti

111 Clodiuksen muistio nro 54 Ribbentropille 9.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253752-253754; Salewski 1979, 391; Seppinen 1983, 180.

huomautti Saksan ehdotusten vaativan hallitusmuodon mukaan eduskunnan hyväksynnän. Eduskuntakäsittely synnyttäisi suuria sisä- ja ulkopoliittisia vaikeuksia, eikä nootin hyväksymisestä ollut mitään takeita. Eduskunnassa asia ei myöskään enää pysyisi salassa, vaan siitä nousisi suuri julkinen kohu. Kaikkialla puhuttaisiin Saksan harjoittamasta painostuksesta ja kuvattaisiin Suomi sen vasallivaltioksi. Tästä aiheutuvat haitat olisivat Saksankin kannalta suuremmat kuin nootista saatava hyöty.

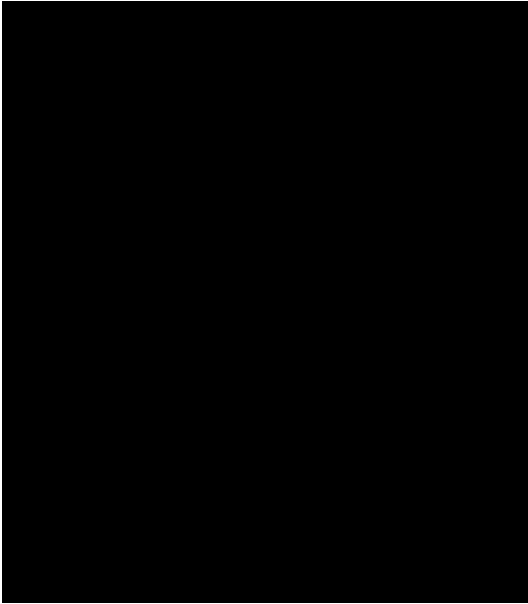
Blücheriä eivät Rytin argumentit vakuuttaneet. Hän korosti juristina tietävänsä, että lakia voitiin tulkita joko laajasti tai ahtaasti. Poliitikkojen tehtävä oli päättää, kumpi tapa valittaisiin. Miksi nyt vedottiin juridisiin ongelmiin, vaikka hallituksen ulkoasiainvaliokunta oli Saksan ehdotuksen jo kertaalleen hyväksynyt? Saksa kantoi päätaakan sodassa Neuvostoliittoa vastaan sekä toimitti Suomelle aseita ja elintarvikkeita, joten ei voitu ajatellakaan, että Suomi noin vain voisi mielensä mukaan irtautua sodasta. Nyt oli osoitettava päättäväisyyttä eikä annettava vihollisleirille aihetta turhiin kuvitelmiin. Noottienvaihdon jälkeen myös Suomen julkinen keskustelu ja yleinen mielipide rauhoittuisivat. Ryti lupasi hoputtaa Ramsayta kumpaakin osapuolta tyydyttävän ratkaisun etsimisessä, mutta ei muuta.

Keskustelun lopuksi Blücher sai kuitenkin aihetta tyytyväisyyteen. Ryti alleviivasi, ettei uskonut Neuvostoliiton sotaponnistuksista riippuvaisten länsiliittoutuneiden pystyvän hillitsemään Moskovan valtopyrkimyksiä. Tarvittaessa länsivallat olivat valmiit uhraamaan Suomen, Puolan ja Baltian maat. Suomen ja Yhdysvaltain välirikko olisi väistämätön, mutta sisäpoliittisista syistä Suomen hallituksen oli toimittava niin, ettei sen voitaisi väittää aiheuttaneen suhteiden katkeamista. Länsivallat eivät pystyisi auttamaan Suomea, eivätkä rauhan tultuakaan ”liikuttaisi sormeaankaan” sen hyväksi. Siksi Suomen oli pidettävä kiinni hyvistä suhteistaan Saksaan ja jatkettava sotaa sen rinnalla. Saksa ei milloinkaan uhraisi Suomea. Blücher tiesi esimiestensä AA:ssa haluavan kuulla juuri tällaisia lausuntoja Suomen presidentin suusta ja nimesi Rytin raportissaan ”yhdeksi varimmista Suomen ja Saksan suhteiden tukipylväistä”. Presidentti piti sodan jatkamista selvästi ainoana vaihtoehtona, ja siksi myöskään hänen mainitsemiaan sisäpoliittisia vaikeuksia ei tullut tulkita verukkeiksi.¹¹²

Samana iltana Blücher tapasi myös juuri Saksasta palanneen Erfurthin ja kertoi tälle nootiasian vaiheista. Asiasta oli tullut Saksalle arvovaltakysymys, mutta suomalaiset eivät halunneet sitoutua taisteluun kuin siksi aikaa, jonka heidän itärajojensa turvaaminen vaati. Ramsay oli keskustelukumppanina huomattavasti etäisempi kuin Witting, eikä Linkomieskään ollut Saksan kannalta yhtä luotettava kuin Rangell. Blücher kertoi myös ”ankaran luottamuksellisesti” kuulleen sa Mannerheimin lähentyneen ”rauhanpuoluetta”. Erfurth ei voinut uskoa tätä ja vaati lähettilästä olemaan raportoimatta asiaa Berliiniin.¹¹³

112 Blücher Tagebuch 26.5.1943. KA; Blücherin sähke nro 1153 AA:lle 26.5.1943, AA; Blücherin sähke nro 1163 AA:lle 27.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 290/183701–183703; Rytin päiväkirjamuistuinpano 26.5.1943. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Kriegstagebuch Erfurth 27.5.1943. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 102–104.

113 Kriegstagebuch Erfurth 27.5.1943. KA.

*Virallisen Saksan edustajista
yhdysupseerina toiminut
kenraali Waldemar Erfurth
oli se, jolta löytyi eniten
ymmärtämystä ja sympatioita
Suomen hankalalle asemalle.*

28.5. Ramsay ilmoitti Blücherille suomalaisten valtiosääntöasiantuntijoiden tulleen siihen tulokseen, että Saksan vaatimien ilmaisujen käyttö nootissa edellytti eduskunnan hyväksyntää. ”Itse asiasta olemme kuitenkin täysin yksimielisiä”, lohdutteli Ramsay ja esitti keskustelujen jatkamista sopivamman muotoilun löytämiseksi. Kimpaantunut Blücher vastasi olevansa kiinnostunut vain siitä, että nootti nyt allekirjoitettaisiin. Oli samantekevää, oliko eduskunta mukana vai ei. Muotoiluja ei saanut missään tapauksessa lieventää. Niiden oli suljettava pois myös mahdollisuus länsivaltojen takaamasta erillisrauhasta. Suomi ei kerta kaikkiaan voisi kieltäytyä antamasta tällaista julistusta, kun se samaan aikaan jatkuvasti otti vastaan Saksan apua. Sodankäyntinsä suomalaiset olivat kyllä hoitaneet mallikkaasti, mutta ”ideoiden taistelukentällä” he olivat tehneet akselille valtavaa vahinkoa ruokkimalla vihollispropagandaa erillisrauhapuheillaan.

Kun nyt näytti siltä, että ajatus Saksan vaatimusten kuittaamisesta Linkomiehen puheella oli ajautunut täydelliseen umpikujaan, veti Ramsay hatustaan vielä yhden uuden ehdotuksen. Hän esitti, että Suomi antaisi vaaditun julistuksen muistion (Ramsay käytti termiä *Aide-mémoire*) muodossa, jolloin eduskunta ”kenties voitaisiin kiertää”. Blücher totesi vastauksen riippuvan AA:sta, mutta korosti, ettei julistuksen muotoa tässäkään tapauksessa saisi laimentaa. Ramsay lupasi keskustella ajatuksesta muun hallituksen kanssa ja tiedottaa tuloksista pikaisesti. Ehdotuksen vilpittömyyteen luottanut Blücher halusi antaa Ramsaylle työrauhan eikä raportoinut keskustelusta AA:lle lainkaan. Ramsayn muistioajatus sai presidentin ja pääministerin hyväksynnän jo samana päivänä. Rytin mukaan muistion tuli olla ”muodollisesti mahdollisimman vaatimaton”, koska saksalaiset saattaisivat sen lupauksistaan huolimatta kuitenkin julkistaa.¹¹⁴

114 Blücher Tagebuch 28.5.1943. KA; Kaarlo Hillilän muistiinpano 28.5.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

Seuraavana päivänä Ramsay vahvisti lopullisesti, ettei noottia Saksan vaatimassa muodossa edes Blücherin esittämin muutoksin voitaisi antaa ilman eduskuntaa. Sinne hallitus taas ei halunnut asiaa viedä. Blücher totesi Ramsayn ilmoituksen olevan ”erittäin epätydyttävä” ja kysyi, tarkoittiko tämä nyt todella sitä, että Suomi torjuisi Saksan toisen vaatimuksen kokonaan. Ramsay lupasi yhä jatkaa ponnistelujaan kumpaakin osapuolta tyydyttävän ratkaisun löytämiseksi. Kuitenkin myös muistioajatus oli herättänyt hallituksessa vastarintaa, ja Ramsay pyysikin muutamia päiviä lisää aikaa jatkaakseen kollegojensa taivuttelea. Blücher ihmetteli, miksi juridisiin vastaväitteisiin turvauduttiin vasta nyt, kun asia kaikkineen oli ollut vireillä jo yli kaksi kuukautta. Se herättäisi Saksassa epäluuloa ja synnyttäisi vaikutelman, että osa hallituksestakin hyväksyi erillisrauhakaavailut. Oli mahdotonta sanoa, mitä Saksan hallitus nyt tekisi.

Kuitenkin myös Blücher näki Ramsayn muistioajatuksessa tervetulleen ollenkorren ja hän ryhtyikin markkinoimaan sitä AA:lle välittömästi. Hän jopa esitti ehdotuksen sen käytännön toteuttamiseksi. Muistio toimitettaisiin liitteenä Ramsayn kirjeessä Blücherille, jossa todettaisiin ”oheisen Aide-mémoiren ilmaisevan Suomen hallituksen asenteen ja aikomukset”. Oli syytä varautua siihen, että Suomen hallitus kertakaikkisesti kieltäytyisi viemästä asiaa eduskuntaan. Asian käsittely siellä synnyttäisi ”ei-mieltäylentävän väittelyn” ja kiinnittäisi koko maailman huomion Suomen ja Saksan suhteiden vaikeuksiin. Siksi ei ollutkaan järkevää vaatia asian viemistä eduskuntaan. Arvovaltasyistä Saksa ei kuitenkaan voinut luopuakaan vaatimuksestaan, joten kysymyksen käsittelyä oli jatkettava. Suomeen kohdistettu painostus oli kuitenkin pidettävä piilossa julkisuudelta ja mitoitettava tarkoituksenmukaisesti. Sen tuli olla tuntuva ja sen tuli aiheuttaa Suomelle konkreettisia ja selvästi havaittavia haittoja. Samalla se ei kuitenkaan saanut olla niin kovaa, että suomalaiset kokisivat itsensä nurkkaan ahdistetuiksi ja pyrkisivät sen vuoksi irtautumaan Saksan leiristä. Painostuskeinoiksi Blücher suositteli siviilisektorin apuositimusten jarruttamista, Saksan lehdistön kielenkäytön koventamista Suomea koskevassa kirjoittelussa ja virallisten vierailujen vähentämistä.¹¹⁵ Ribbentrop otti lähettiläänsä neuvot varteen ja ilmoitti päivää myöhemmin hyväksyvänsä Suomen julistuksen antamisen muistion muodossa. Tällöinkin sen tietenkin olisi oltava ”luonteeltaan virallinen ja sitova” sekä vastattava sisällöltään Saksan noottiehdotusta.¹¹⁶

Jälleen kerran Ribbentrop siis taipui Blücherin vastaansanomattomien argumenttien edessä ja tinki kannastaan. Mitä useammin näin tapahtui, sitä varmempia suomalaiset saattoivat olla siitä, ettei Saksan ulkoministerillä kovista puheistaan huolimatta ollut todellisia keinoja pakottaa Suomea toimimaan niin kuin hän halusi. Lehdistöattasea Metzgeriltä tulleet tiedot tukivat tätä tulkintaa. Metzger oli nimittäin vähän aiemmin kertonut Vilkunalle Hitlerin Saksan Helsingin-lähetystöön lähettämästä sähköisestä, jossa tiedusteltiin, mistä maiden välisen kiristyminen oikein johtui. Oliko syynä Ruotsin lehtien propaganda, Sak-

115 Blücher Tagebuch 29.5.1943. KA; Blücherin sähkö nro 1185 AA:lle 29.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183709–183710.

116 Lähettiläs Friedrich Gausin sähkö nro 871 Blücherille 30.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183712. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 113 (alaviite 7).

san sotilaalliset vaikeudet Afrikassa vai jokin muu syy, oli diktaattori sähköes-
sään tiukannut.¹¹⁷ Metzgerin ilmoitus vahvistaa osaltaan sitä käsitystä, ettei Hit-
ler ollut Ribbentropin Suomeen liittyvistä pyrkimyksistä tietoinen, saatika että
olisi tukenut niitä.

Ramsay pani tyytyväisenä merkille, että jännitys maiden suhteissa keskittyi
yksinomaan ulkoministeriöiden väliselle diplomaattiselle linjalle. Kireydestä ei
näkynyt jälkeäkään siellä, mistä siitä olisi ollut todellista konkreettista haittaa
eli sotilas- ja kauppasuhteissa. Ramsay itse alkoi kallistua sille kannalle, että
paras ratkaisu asiassa olisi saada saksalaiset hyväksymään Linkomiehen puhe.
Sisällöltään puhe oli sellainen, että sen kyllä olisi pitänyt saksalaisille riittää,
mutta siitä huolimatta sillä ei olisi mitään tosiasiallista sitovuutta diplomaattise-
na kannanilmaisuna, järkeili ulkoministeri.¹¹⁸

Sisärengas jatkoi kuitenkin myös toisen vaihtoehdon eli muistiosuunnitel-
man toteuttamiskelpoisuuden selvittämistä. Toukokuun viimeisenä päivänä hal-
lituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontui yhdessä Kivimäen ja Tukholman-lä-
hettiläs G.A. Gripenbergin kanssa pohtimaan sopivaa sanamuotoa tälle muis-
tiolle. Ramsay esitti ehdotuksen, josta hän, Linkomies ja Kivimäki olivat pääs-
seet yksimielisyyteen. Sen ydinkohdassa todettiin:

”Suomi astui Saksan rinnalle vapaasti ja avoimesti taistellakseen turval-
lisuutensa ja tulevaisuutensa puolesta bolshevismia vastaan, ja Suomen
hallituksen vakaa aikomus on jatkaa Suomen puolustustaistelua, kunnes
idästä uhkaava vaara on eliminoitu. Poliitikassaan Suomen hallitus tulee
myös tästä eteenpäin seuraamaan niitä avoimen vilpittömyyden ja taiste-
luhytydessä kasvaneen luottamuksen suuntaviivoja, jotka ovat olleet
tunnusomaisia sen asenteelle Saksaa kohtaan.”¹¹⁹

Tämä välittävä ehdotus kaatui kuitenkin Waldenin tiukkaan vastustukseen.
Puolustusministeri vaati kategorisesti, ettei Saksalle annettaisi minkäänlaista
kannanilmaisua. Ministerikollegat arvelivat Waldenin vaatimuksen perustuvan
Mannerheimin käsityksiin, niin kuin asia olikin. Paria päivää myöhemmin mar-
salkka nimittäin painotti luonaan vierailleelle Gripenbergille, ettei Suomen tul-
lut nyt ”millään tavoin sitoa itseään” Saksaan. Hän piti ”epäritarillisena” sitä,
että saksalaiset nyt vaativat sitovia selityksiä, kun eivät olleet tehneet niin suur-
ten voittojensakaan aikaan. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta ei katsonut voi-
vansa asettua vastustamaan Mannerheimin kantaa. Kivimäki sai tehtäväkseen
ilmoittaa Berliinissä, ettei Suomen hallitus enää pitänyt minkäänlaisten julis-
tusten antamista tarpeellisena.¹²⁰

.
117 AA:n papereissa tätä sähköä tai kopiota siitä ei ole säilynyt. Vilkuna kertoi Metzgerin anta-
masta tiedosta keskustellessaan Hillilän kanssa. Kaarlo Hillilän muistiinpano 24.5.1943. Kaar-
lo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätö / Urho Kekkosen arkisto.
118 Ramsayn kirje Gripenbergille 26.5.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY
6311. KA.
119 Luonnon Aide-mémoireksi 31.5.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA.
120 Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–
11.9.1944*, kohta 430 (4.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Kivimäki 1965,
256; Linkomies 1970, 230; Gripenbergs dagbok 31.5. ja 2.6.1943. G.A. Gripenbergin
kokoelma, mikrokortti VAY 3437. KA; Jägerskiöld 1981, 384–385.

Päivää myöhemmin Ramsay tiedotti Blücherille, ettei Aide-mémoire-suunnitelmastakaan tulisi mitään. Maiden suhteiden kannalta olisi parasta lopettaa kaikki sanamuotokeskustelut, sillä ne eivät yksinkertaisesti voisi johtaa tulokseen. Saksan tuli nyt vain luottaa Suomeen ja tyytyä Linkomiehen puheeseen. Siinä oli selkeästi ilmaistu Suomen ulkopoliittinen kanta, joten tilannetta saattoi pitää selvitettyinä. Hämmästynyt Blücher totesi tiukasti, että Saksa oli jo kertaalleen torjunut tämän ehdotuksen. Kun Ramsay ojensi hänelle saksankielisen käännöksen puheesta, jonka koko ulkopoliittinen osa oli alleviivattu punakynällä, lähettiläs pyysi häntä näyttämään siitä erillisrauhan kieltävän kohdan. Tätä ulkoministeri ei pystynyt tekemään, ja Blücher totesi hänen menettelynsä ”tekevän sovintoon pääsemisen nyt hyvin vaikeaksi”. Ribbentropille lähettämässään sähkössä Blücher ilmoitti asian nyt ajautuneen täysin kuolleeseen pisteeseen ja pyysi saada saapua Berliiniin keskustelemaan jatkosta.¹²¹

Suomen johto vaikutti nyt jakautuneen kahtia suhtautumisessaan Saksan vaatimuksiin. Hallitus edusti eräänlaista ”pienemmän pahan” linjaa ja oli valmis antamaan Suomen ulkopoliittisesta asenteesta jonkinlaisen julistuksen saksalaisille, kunhan tämä julistus vain olisi muodoltaan sellainen, ettei sitä voitaisi tulkita selkeäksi lupaukseksi olla solmimatta erillisrauhaa. Mannerheim ja hänen äänitorvena hallituksessa toiminut Walden puolestaan olivat sitä mieltä, ettei suomalaisten tullut antaa tuumaakaan periksi. Minkäänlaista julistusta ei tullut antaa. Marsalkka oli aivan oikein päätellyt, ettei Hitler ollut esitettyjen vaatimusten takana, vaan kyseessä oli Ribbentropin yksityisprojekti. Tästä vakauksesta kumpusi hänen varmuutensa siitä, että AA:n vaatimukset voitiin torjua ilman pelkoa vakavista vastatoimenpiteistä. Mannerheimin arvovalta oli niin suuri, ettei hallituksen ulkoasiainvaliokunta katsonut voivansa menetellä vastoin hänen käsityksiään ja luopui kannastaan.

Ajatus Rytin matkasta Hitlerin luo nousee uudelleen esille

Vaikka Mannerheim asettui tiukasti vastustamaan kaikkien Suomen asennetta koskevien kirjallisten julistusten antamista, ei hänenkään linjansa ollut pelkkää torjuntaa, vaan sisälsi myös tarkkaan harkittuja aloitteita Saksan suuntaan. Väylänä näille aloitteille hän käytti yksinomaan sotilaallisia kanavia ja piti tarakan huolen siitä, että suomalais-saksalaisten suhteiden hoidon sotilaallinen ja poliittinen foorumi pysyivät tiukasti erillään toisistaan. Heinrichs totesi 29.5. Helsingistä Mikkeliin palanneelle Erfurthille suomalaisten ajautuneen ulkopoliittiseen umpikujaan, josta onnellista ulospääsyä ei ollut näkyvissä:

”Myös Heinrichs piti Saksan vaatimusta täysin mahdottomana täyttää ja näki tulevaisuuden hyvin synkkänä. Ilmiselvästikään nyt ei ole kysymys pelkästä poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta, vaan myös suomalaisten ylpeydestä, joka kapinoi Saksan vaatimusta vastaan. Heinrichs puhui suomalaisten tarkoituksellisesta rankaisemisesta ja nöyryyttämisestä.”

121 Blücherin sähköet nro 1199 ja 1200 Ribbentropille 1.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253721–253723; Blücher Tagebuch 1.6.1943. KA.

Heinrichs myönsi, että suomalaisten lehtien ja poliitikkojen harjoittama erillis-rauhakeskustelu kyllä oli ollut sopimatonta, ja syytti kylmästi hallitusta sen laiminlyönneistä ja liiasta sallivuudesta tässä suhteessa. Saksan vaatimusten hyväksyminen ilman eduskuntaa oli kuitenkin mahdotonta, ja eduskuntakäsittely taas olisi riski niin kansallisen yksimielisyyden kuin armeijan taisteluhengenkin kannalta. Paras tae ja suoja Saksan ja Suomen aseveljeydelle piili juuri sen vapaaehtoisuudessa. Jos se korvattaisiin pakolla, saattaisi syntyä suuria vahinkoja. Heinrichs esitti oman ehdotuksensa pulman ratkaisuksi:

”Suomalaiset ovat nyt umpikujassa. He panevat toivonsa Führeriin, joka on heitä usein auttanut ja useasti osoittanut olevansa heitä kohtaan hyväntahtoinen. – – – Olisipa nyt vain mahdollista selittää Suomen hallitusmuodosta aiheutuvat vaikeudet perinpohjin Führerille itselleen ja selvittää Saksan vaatimuksen täyttämisen mahdottomuus.”¹²²

Heinrichs ei taatusti tehnyt tätä ehdotustaan Mannerheimin tietämättä. Aivan samoin kuin Walden ja Talvela, myös hän oli poliittisia kysymyksiä käsitellessään täydellisen lojaali ylipäällikölleen ja esitti vain tämän hyväksymiä käsityksiä. Päämaja oli siis päättänyt yrittää ratkaista ulkopoliittisen kriisitilanteen kiertämällä Ribbentrop ja vetoamalla suoraan Hitleriin. Tämä sopi hyvin yhteen sen käsityksen kanssa, joka Mannerheimilla oli Saksan harjoittaman painostuksen alkulähteestä. Hän ei missään vaiheessa uskonut liittosopimusvaatimuksen olevan lähtöisin Hitleristä, eikä katsonut tämän sitä edes tukevan.

Heinrichsin ehdotus perustui siihen käsitykseen, että Hitleriltä löytyisi ymmärtämystä suomalaisille näkökohdille. Ehdotuksen rivien välistä saattoi lukea myös Suomen päämajan valmiuden lähettää joku suomalainen tarvittaessa tapaamaan Saksan johtajaa asian selvittämiseksi. Mitä todennäköisimmin tämä ”joku” olisi ollut juuri Heinrichs tai Talvela, sillä Mannerheimilla itsellään ei taatusti ollut mitään intressiä tai halua tällaisen matkan tekemiseen. Sen paremmin Saksan sotilasjohdon asiakirjoista kuin Erfurthin päiväkirjasta tai muistelmistakaan ei käy ilmi, tiedottiko saksalaisenraali ehdotuksen OKW:lle tai Hitlerille, mutta asian tärkeyden huomioiden näin on epäilemättä täytyntä tapahtua. Suomen kannalta huonompi asia sen sijaan oli, että Erfurth informoi tapahtuneesta Blücheriä, jonka kautta ehdotus tietenkin kulkeutui myös Ribbentropin tietoon.

Ribbentrop näkikin ehdotuksessa uuden keppihevosen itselleen ja tarttui siihen välittömästi. Hän määräsi Blücherin ennen kesälomalle Saksaan lähtöään ”sopivaksi katsomallaan tavalla” kertomaan suomalaisille pohdiskelleensa, kuinka ulkopoliittisesta pattitilanteesta päästäisiin ulos tavalla, joka ”yhtäältä täysin vastaisi suomalais-saksalaista aseveljeyttä ja ystävyyssuhdetta ja toisaalta toisi mukanaan ratkaisun syntyneisiin vaikeuksiin”. Lähettilään tuli viitata Heinrichsin Erfurthille esittämään ehdotukseen ja ehdottaa, että presidentti Ryti saapuisi lyhyelle käynnille Saksaan vastavierailuna Hitlerin kesäkuussa 1942

122 Blücherin sähke nro 1190 AA:lle 31.5.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 290/183713; Kriegstagebuch Erfurth 29.5.1943. KA.

Suomeen tekemälle visiitille. Blücherin tuli korostaa tämän olevan täysin hänen ”henkilökohtainen ajatuksensa”, mutta samalla todeta Rytin varmasti olevan Hitlerille mieluihin vieras.

Ribbentrop oli jo alistunut siihen, ettei saisi ajettua maaliskuussa Ramsaylle esittämäänsä liittosopimusvaatimusta läpi. Rytin visiitti Hitlerin luona tarjosi hänelle nyt oljenkorren, jonka toteutuessa hän olisi selvinnyt kiistastaan suomalaisten kanssa suurin piirtein arvioiden voittajana, vaikka suomalaiset eivät olleetkaan antaneet pyydettyjä julistuksia. Niinpä Ribbentrop oli valmis unohtamaan noottikeskustelut, mikäli Blücher voisi Saksaan saapuessaan ilmoittaa Rytin aikovan vieraillla Hitlerin luona:

”Vain Teidän henkilökohtaiseksi informaatioksenne huomautan vielä, että ottaen huomioon sen, että on ilmiselvästi mahdotonta päästä Suomen hallituksen kanssa eteenpäin tähän asti kuljetulla tiellä, aiomme korvata kaavaillun noottienvaihdon Führerin ja Suomen presidentin keskustelulla. Toisaalta emme kuitenkaan halua esittää Suomen presidentille kutsua tällaiseen keskusteluun niin kauan kun ei ole varmuutta siitä, että herra Ryti myös todella saapuu.”

Blücherin tuli nyt tunnustella maaperää tällaisen kutsun onnistumiselle ja mahdollisuuksien mukaan tuoda myönteinen vastaus mukanaan Saksaan. Hän ei saanut missään tapauksessa paljastaa toimivansa Ribbentropin toimeksiannosta.¹²³

Melkoisesti tavoistaan poiketen Blücher kuitenkin kieltäytyi ottamasta tehtävää vastaan ja sähkötti Ribbentropille oman mielipiteensä asiasta. Hän kertoi jo itsekin harkinneensa samaa ajatusta, mutta luopuneensa siitä useastakin erisyystä. Suomen hallituksessa oli voimakasta kannatusta ajatuksella, että maan tulisi varovaisesti ottaa etäisyyttä Saksasta, ja oli hyvin epätodennäköistä, että Ryti viittaisi tälle ajattelutavalle kintaalla matkustamalla Hitlerin luo. Se tulkittaisiin yleisesti Canossan-matkaksi ja aiheuttaisi todennäköisesti myös suhteiden katkeamisen Yhdysvaltoihin. Koska näissä olosuhteissa ”varovaisinkin tunnustelu” mitä todennäköisimmin epäonnistuisi, pyysi Blücher esimiestään vielä kertaalleen harkitsemaan asiaa ja vasta sitten antamaan lopullisen toimeksiannonsa.¹²⁴

Blücherillä oli näkemykselleen selkeät perusteet. AA:n ainoa kiristysruuvi, viljatoimitusten jarruttaminen, alkoi nimittäin sekin lahota käsiin. Samana päivänä lähettiläs tiedotti Berliiniin myös ”salaisesta lähteestä” kuulemiaan tietoja Suomen hallituksen sisäisiä keskusteluista. Ruotsissa vierailut sisäministeri Ehrnrooth oli kertonut Ruotsin luvanneen kattaa puolet Suomen 30 000 tonnin

123 Ribbentropin sähkö nro 876 Blücherille 2.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253724–253725; Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 129 (alaviite 1). Polvinen ei ole *Barbarossasta Teheraniin* -tutkimuksessaan kiinnittänyt lainkaan huomiota siihen, mistä Ribbentrop sai herätteen ajatukselleen. Itse asiassa hän esittää sen Ribbentropin omana aloitteena ja jättää koko Heinrichsin ja Erfurthin asiaa koskevan keskustelun mainitsematta. Vrt. Polvinen 1979, 271–272.

124 Blücherin sähkö nro 1218 aa:LLE3.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253727–253728. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 129; Polvinen 1979, 272.

viljavajauksesta. Tukholmassa katsottiin Suomen ”istuvan väärässä veneessä”, sillä akselivallat tulisivat häviämään sodan ”75 prosentin todennäköisyydellä”. Suomen ei tullut antaa periksi Saksan painostukselle, vaan päinvastoin irtautua sodasta mahdollisimman pian. Neuvostoliitto oli sodassa heikentynyt vuosikymmeniksi eteenpäin, joten erillisrauhasta sen kanssa ei olisi vaaraa. Blücher korosti AA:lle, että tällaisilla näkemyksillä oli vaikutusta hallituksen jäseniin. ”Linkomies ei ole mikään johtajaluonne, ja yhtä vähän pystyy ulkoministeri ajamaan tahtoaan läpi”, hän tiedotti.¹²⁵

Ryтин Saksan-matkaa havitelleen Ribbentropin huomio kohdistui nyt tiukasti Suomeen, ja hän vastasi heti seuraavana päivänä. Hän korosti jo ottaneensa huomioon sen mahdollisuuden, ettei Ryti voisikaan matkustaa Hitlerin luo. Juuri tämän vuoksi Blücherin tulikin esittää ajatus omana henkilökohtaisena aloitteenaan. Vaikka Suomen vastaus mahdollisesti olisikin kielteinen, kannatti ehdotus silti ”aivan kevyessä muodossa” tehdä. Näin suomalaisille osoitettaisiin ainakin yksi ulospääsy Saksan-suhteiden umpikujasta. Oli muistettava, että ajatuksen jonkun arvovaltaisen suomalaisen matkasta Hitlerin luo oli esittänyt kenraali Heinrichs ja vieläpä täysin yksiselitteisessä muodossa. Yksityiskohdissa Blücher sai vapaat kädet, mutta Saksan hallitusta ei saanut millään lailla kytkeä ehdotukseen. Lähettiläs voisi esimerkiksi todeta, että nykyisessä tilanteessa olisi hyvä, mikäli Hitler ja Ryti voisivat keskustella ”sodankäynnin ja politiikan yhteisistä kysymyksistä”.¹²⁶

Asiassa kävi aivan niin kuin Blücher oli ennakoinutkin. Kun lähettiläs ennen lomalle lähtöään hyvästelykäynnillään Ryтин luona otti asian puheeksi, torjui tämä ajatuksen suoralta kädeltä. Presidentti korosti tällaisen matkan herättävän aivan liikaa huomiota ja lopetti keskustelun aiheesta siihen. Kun Ramsayllaakaan ei ollut Blücherille mitään uutta kerrottavanaan, päätti lähettiläs poistua kesälomalleen Saksaan. Hän pyysi Ribbentropilta audienssia mahdollisuuksien mukaan jo saapumisillakseen tai sitä seuraavalle päivälle. Yllätyksekseen hän sai kuitenkin kuulla, ettei Ribbentrop pitänyt tapaamista tarpeellisena. Lähettilään paluuajankohdasta päättämisen suomalaisten sitkeästä ja menestyksekkäästä vastarinnasta ärsyntyneet ulkoministeri kuitenkin varasi itselleen.¹²⁷

Nyt olivat siis niin virallinen liittosopimus, noottienvaihto, muistiosuunnitelma kuin ajatus Ryтин Saksan-matkastakin kariutuneet. Ajatus kriisin hoitamisesta Linkomiehen puheella kärsi sekin, suomalaisten tosin sitä tietämättä, pahan kolauksen. AA:iin nimittäin saapui SS:n tiedustelupalvelu SD:n raportti, jonka mukaan pääministeri Linkomies ei ollut Saksalle lojaali. Tiedustelupalvelun tiedot perustuivat erääseen keskusteluun, jonka Linkomies oli käynyt Kansallisosakepankin pääjohtaja Mauri Honkajuuren kanssa. SD:n mukaan Linko-

125 Blücherin sähke nro 1219 AA:lle 3.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253729–253730.

126 Ribbentropin sähke nro 885 Blücherille 4.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253744–253745.

127 Blücherin sähke nro 1243 AA:lle 7.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253749–253750; Rintelenin puhelinsanoma Blücherille 8.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253751. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VI, 150–151; Polvinen 1979, 272; Turtola 1994, 286.

mies vastusti ”varauksetonta yhteistyötä” Saksan kanssa. Pääministeri oli korostanut Honkajuurelle, kuinka tärkeää oli jatkuvasti alleviivata Suomen sodan erikoisluonnetta ja karsia kontaktit akselivaltoihin vain kaikkein välttämättömpään. Seuraavat viikot näyttäisivät, oliko poliittinen ja sotilaallinen aloite siirtynyt täysin liittoutuneille. Saksa ei enää pystyisi pääsemään samanlaiseen ratkaisuasemaan kuin kesällä 1942. Suomelle tämä merkitsi ”Saksan ideologisen vaaran sammumista”, oli Linkomies SD:n mukaan korostanut. Suomen tuli nyt vaalia pohjoismaisia suhteitaan ja ylläpitää tiiviitä yhteyksiä Euroopan muihin demokraattisiin valtioihin.¹²⁸

Pääosassa Kivimäki

Palattuaan Suomesta Berliiniin Kivimäki tapasi AA:n valtiosihtööri Steengrachtin 3.6. ja teki parhaansa vakuuttaakseen tämän siitä, että suomalaiset pysyisivät Saksalle lojaaleina, vaikka viralliset sitoumukset puuttuivatkin. Hän kertasi maiden välisten suhteiden kriisin vaiheita ja painotti, ettei Suomi voinut antaa Saksan vaatimaa julistusta ilman eduskunnan hyväksyntää. Eduskuntakäsittely puolestaan vaarantaisi kansan yksimielisyyden ja vahingoittaisi Suomen ja Saksan ”yhteistä asiaa” antamalla ”ruotsalaismieliselle yläsäädylle” ja sosialidemokraattisen puolueen oppositiolle mahdollisuuden puuttua asioiden kulkuun. Suomalaisten ”ylivoimainen enemmistö” kannatti uskollista aseveljeyttä Saksan kanssa, mutta ristiriidat eduskunnassa hämmäntäisivät sitä. Oli ymmärrettävää, että tietyt Suomessa esitetyt yksittäiset varomattomat lausunnot olivat herättäneet Saksan hallituksessa pelon siitä, että maa halusi irtautua sodasta. Pääministeri Linkomiehen 16.5. pitämä puhe osoitti kuitenkin tällaiset pelot täysin turhiksi.

Steengrachtin kuvauksen mukaan Kivimäki valitti ”kyyneleet silmissä” sitä, että mitättömät muutoseikat nyt uhkasivat rikkoa Saksan ja Suomen tiiviin aseveljeyden. Silloin hänen ”elämäntyönsä ja ennen kaikkea työnsä Berliinissä” olisivat menneet hukkaan. Tärkeintä oli luottamus, ja sitä vastaan sopimukset eivät painaneet mitään. Toisin kuin esimerkiksi Unkari, Suomi kyllä antaisi viimeisenkin miehensä yhteiseen taisteluun. Oli valitettavaa ja käsittämätöntä, ettei Saksan hallitus luottanut rehellisyytensä moneen otteeseen todistaneeseen Suomeen. Osoittaakseen hyvää tahtoaan Suomen hallitus oli nyt valmis uusimaan SS-vapaaehtoisosaston umpeutuvan sopimuksen, vaikka miehiä olisi kipeästi tarvittu omillakin rintamilla.

Viitaten Blücherin puheisiin Saksan vaatimusten uhmaamisen ”katastrofaalisista seurauksista” Suomelle Kivimäki korosti elintarvike- ja muiden toimitusten katkaisemisella uhkaamisen olevan epätarkoituksenmukaista:

128 SD:n raportti 31.5.1943, AA. SD lienee tullut tästä keskustelusta tietoiseksi niin, että Honkajuuri oli kertonut siitä ministeri Reinikalle, joka oli hänen työtoverinsa Kansallisosakepankissa. Reinikka sitten todennäköisesti on maininnut keskustelusta Hans Metzgerille joko suoraan tai Antti Kukkosen kautta. Metzger taas on tiedottanut asian joko SD:n Suomen-edustaja Alarich Brossille tai suoraan SD:lle.

”- - - Suomalaiset ovat kova kansa, joka on valmis vapaaehtoisesti kestä-
mään kaikenlaista, mutta joka pitää uhkauksia nöyryytyksenä. Hän [Ki-
vimäki] muistutti tässä yhteydessä siitä taistelusta, jonka Suomi kävi
yksin ilman toivoa bolshevikkeja vastaan. Silloin oli osoittautunut, että
tämä kansa on uskollinen kansa.”

Saksa ei saanut menettää luottamustaan, mutta sen täytyi ottaa huomioon olo-
suhteet ja Suomen hallitusmuoto. Suomen perustuslaissa kyllä oli puutteensa,
eikä demokraattinen hallitustapa ollut helppo. Laki edellytti ”tietyn vapauden”
sallimista julkiselle keskustelulle. Lehdistölausunnot eivät kuitenkaan kerto-
neet hallituksen aikeista, ja kaikenlaiset huhut katosivat yhtä nopeasti kuin oli-
vat syntyneetkin. Suomen hallitus tiesi, että lehdistökirjoittelu oli osaksi ollut
Saksalle haitallista. Ulkoministeri Ramsay olikin Kivimäen kehotuksesta nyt
määrännyt, että lehdistönvapautta ulkopoliittisissa asioissa kavennettaisiin.
”Tämä taistelu käydään uskollisesti loppuun saakka”, julisti Kivimäki puolus-
tuspuheensa lopuksi.

Steengracht myösi itsensä Hitlerin useasti ylistäneen ”suomalaisten sotilai-
den esimerkillistä asennetta”. Eduskunta ei kuitenkaan ollut sama kuin kansa.
Sopimuksen puuttuessa oli demokratiassa mahdollista, että ”häikäilemättömät
kansanedustajat” halveksisivat kansan luottamusta ja syöksisivät maan onnetto-
muuteen. Siksi myös Suomen kansan oma etu vaati sitovaa julistusta sodan jat-
kamisesta. Kivimäki kertoi pohdiskelleensa jatkuvasti keinoja asioiden korjaa-
miseksi ja saaneensa ajatuksen, joka kyllä oli hänen omansa, mutta jonka hän
uskoi myös hallituksensa hyväksyvän. Suomen hallitus voisi tarjota pääminis-
teri Linkomiehen 16.5. pitämää puhetta ”sitovana julistuksenaan”. Siinä oli ko-
ko maailmalle julistettu Suomen mieluummin taistelevan ”viimeiseen veripi-
saraan” saakka kuin antautuvan itänaapurinsa armoille. Tätä pidemmälle ei ju-
listus voinut mennä. Steengracht totesi, ettei tämä hänen käsityksensä mukaan
vastannut Saksan vaatimuksia, mutta lupasi tiedottaa ehdotuksen Ribbentro-
pille.¹²⁹

8.6. Kivimäki tiedusteli Clodiukselta vastausta Suomen lisäviljapyyntöön,
mutta turhaan. Asia riippui ensi kädessä asiaan tähän asti jyrkän kielteisesti suh-
tutuneesta ravintoministeriön valtiosihteeri Backesta. Hän saapuisi Berliiniin
vasta muutaman päivän kuluttua, joten asialle ei tällä erää voitu tehdä mitään.
Kivimäki luovutti Clodiukselle satovuotta 1943–1944 koskevan nootin, jossa
todettiin Suomen ennakoitu kokonaistuontitarve 246.000 viljatonniksi. Vajauk-
sen kattamiseksi Suomi pyysi Saksaa mahdollisimman pian toimittamaan
100.000 tonnia viljaa. Jäljelle jäävästä määrästä voitaisiin neuvotella Suomen
oman sadon valmistuttua. Clodius korosti, ettei neuvotteluja uudesta viljasopi-

.
129 Steengrachtin muistio nro 278 Ribbentropille 3.6.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Hel-
sinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/H093797–H093803; Kivimäki UM:lle 4.6.1943. UM
Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenvedo Suomen ja Saksan suhteiden
kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 430 (4.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio
2. KA; Steengrachtin muistio AA:n lehdistöosaston Schmidtille 3.6.1943. AA. Büro des
Staatssekretärs. Finnland. 642/253741; Kivimäki 1965, 256–257. Ks. myös Salewski 1979,
389.

muksesta voitaisi aloittaa ennen kesä-heinäkuun vaihdetta, jolloin Saksan pääneuvottelija Schnurre palaisi Hitlerin päämajasta. Kivimäki ehdotti, että ajan voittamiseksi sopimusta ryhdyttäisiin alemmissa virkamiesportaissa jo valmistelemaan. Clodius lupasi selvittää, olisiko tämä mahdollista.¹³⁰

Huolestunut Kivimäki hoputti hallitusta nyt julistamaan Linkomiehen puheen maan viralliseksi kannaksi. Asiasta oli tullut Saksalle arvovaltakysymys, jossa se ei helposti antaisi Suomelle viimeistä sanaa. Oli syytä yrittää lievittää suhteiden jännitystä ja pyrkiä poistamaan Saksan ”ylimmällä taholla kenties oleva” epäluottamus. Kivimäkikään ei siis ollut aivan varma, kuinka korkealle Saksan virkakoneistossa Suomea kohtaan tunnettu närkästys ulottui. Joustamattomuus joka tapauksessa kuitenkin vain hankaloittaisi elintarvikeneuvotteluja ja tavarantuontia, joissa oli vaikeuksia muutenkin. Mikäli ehdotus Saksalle kelpaisi, kannattaisi myös Suomen hallituksen se muita ajateltuja vaihtoehtoja vähemmän sitovana hyväksyä.¹³¹ Hallitus ei kuitenkaan reagoinut lähettilään ehdotuksiin millään tavalla, vaan pysytteli odottavalla kannalla. Poikkeuksellisen viileästi käyttäytynyt Grundherr valitteli Kivimäelle 11.6., ettei sopimusta maiden välille ollut Saksan jatkuvista myönnytyksistäkään huolimatta syntynyt. Hallituksen kieltäytyminen viemästä asiaa eduskuntaan osoitti, että ulkopoliittinen oppositio oli voimakas, ja että koko paljon mainostettu yksimieliisyys kenties olikin vain pelkkä tyhjä kulissi. Linkomiehen puhe olisi voinut ratkaista kriisin, mutta sen sanamuodoista olisi tullut sopia yhteisesti etukäteen. Puheeseen jälkikäteen viittaaminen taas ei ollut normaalin diplomaattisen menettelyn mukaista. Ratkaisu oli nyt yksin Ribbentropin käsissä. Kivimäki sähköitti Helsinkiin, ettei voisi mennä Steengrachtin luo ennen kuin hallitus ilmoitaisi kantansa hänen ehdotukseensa.¹³² Kaiken kukkuraksi ilmoitti Saksan talousministeriökin vielä samana päivänä, että aiemmin ilmoitettu bensini- ja polttoöljytoimitusten puolittaminen koskisi kesäkuun lisäksi myös heinäkuuta ja olisi lopullinen, ts. puuttuvia määriä ei toimitettaisi myöhemminkään.¹³³ Tässä toki oli kysymys kokonaistilanteen vaikeuksista enemmän kuin mistään tietoisesti juuri Suomea vastaan suunnatusta toimenpiteestä. Saksan oli pakko säästää öljyään, sillä se ei voinut saada sitä enää muualta kuin Romaniasta. Suomen tilanteen kokonaiskuvaa kyllä tämäkin toimenpide oli omiaan heikentämään. Suomalais-saksalainen aseveljeys ei vaikuttanut juuri tällä hetkellä olevan Berliinissä kovinkaan korkeassa kurssissa.

130 Berliinin-lähetystö UM:lle 8.6.1943. UM Eba Berliini 1943; AA:n kauppapoliittisen osaston Pohjois-Euroopan jaoksen päällikön lähetystöneuvos van Scherpenbergin sähke Saksan Helsingin-lähetystölle 8.7.1943 ja sen liitteenä oleva Suomen 8.6.1943 päivätty nootti.AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 6676/H093852–H093854; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 433 (8.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

131 Kivimäki UM:lle 8.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 434 (8.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

132 Berliinin-lähetystö UM:lle 11.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 438 (11.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

133 Berliinin-lähetystö UM:lle 11.6.1943. UM Eba Berliini 1943.

Siirto sotilasväylälle ratkaisee asian

Samaan aikaan kun Kivimäki Berliinissä ja Ramsay Helsingissä rämpivät kau-
laa myöten diplomaattisten vastoinkäymisten suossa, jatkui Suomen ja Saksan
aseveljeys sotilaslinjalla yhtä harmonisesti kuin aina ennenkin. Kun Manner-
heim 4.6. täytti 76 vuotta, totesi Hitler onnitelusähkeessään saksalaisten ”va-
kaasti luottaen katsovan ylöspäin Teihin ja Teidän urheisiin sotilaihinne”. Mar-
salkan jo samana päivänä lähettämä kiitossähke muistutti melkoisesti ulkopo-
liittista kannanottoa:

”Suomen armeija, joka käy jo kolmatta sotaansa bolshevistisen tyran-
nian painetta ja uhkaa vastaan, luo ihailulla ja aseveljellisellä luottamuk-
sella sekä nykyisen kohtalonkamppailun merkityksestä mitä syvimmin
tietoisena katseensa Saksan ylpeään ja voimakkaaseen armeijaan.”¹³⁴

Mannerheimilla oli kaunopuheisuuteensa muitakin syitä kuin pelkkä kohteliai-
suus tai pyrkimys Hitlerin kautta vaikuttaa maiden viilenneisiin diplomaatti-
suhteisiin. Hän oli nimittäin 1.6. esittänyt Erfurthin kautta OKW:lle sotasaaliik-
si otettuja neuvostoliittolaisia T-34-panssarivaunuja koskevan pyynnön ja ker-
tonut Suomen tarvitsevan niitä aina 50 kappaleeseen asti. Viiden päivän kulut-
tua Keitel ilmoitti hyvin ystävälliseen sävyyn, ettei sotasaalisvaunuja juuri nyt
ollut saatavilla, mutta että OKW toimittaisi Suomeen 30 saksalaista rynnäkö-
tykkiä. Kun Erfurth kertoi päätöksestä Heinrichille, mainitsi tämä Suomessa
vierailulla olleen kenraali Felix Steinerin, jonka alaisuudessa suomalaiset SS-
vapaaehtoiset olivat taistelleet, päivää aiemmin suurpiirteisesti luvanneen Man-
nerheimille panssareita omista varastoistaan. Mannerheim oli ottanut suoma-
laisten SS-miesten kotiinpaluujuhllaisuuksiin saapuneen Steinerin vastaan
Kaivopuiston asunnossaan. Marsalkan otettua T-34-vaunuja koskevan pyyntön-
sä OKW:lle puheeksi Steiner kertoi oman divisioonansa hiljattain saaneen näitä
Donetsilla sotasaaliiksi toista sataa kappaletta ja totesi toivovansa, että ainakin
osa niistä voitaisiin antaa Suomelle. Heinrichs tiedusteli, miten nyt tuli menetel-
lä kahdelta eri saksalaistaholta tulleiden lupausten kanssa. Erfurth katsoi Stei-
nerin lupailleen liikoja, mutta ei halunnut puuttua asiaan, koska ymmärsi Suo-
men kyllä mielellään ottavan vastaan kaiken mahdollisen avun. Mannerheim oli
OKW:n lupauksesta luonnollisesti tyytyväinen. ”Teillähän vaikuttaa olevan
varsin hyvät yhteydet”, hän totesi ja kiitti saksalaiskenraalia toiveensa nopeasta
täyttymisestä. Erfurth painotti Keitelin päätöksen osoittavan, että *Wehrmachtin*
johto halusi auttaa Suomen armeijaa. Mannerheimin tiedusteltua ketä päätök-
sestä tulisi kiittää, ehdotti kenraali kiitossähkettä Keitelille. Marsalkka vastasi
tämän sopivan hyvin, koska hän ei halunnut liian usein vedota Hitleriinkään.
Steiner puolestaan sai myöhemmin OKW:lta anteliaisuudenpuuskastaan nuh-
teet, eikä Donetsin sotasaalispanssareista kuultu Suomessa sen koommin.¹³⁵

134 Kriegstagebuch Erfurth 4.–5.6.1943. KA; Mannerheimin sähke Hitlerille 4.6.1943. Gustaf
Mannerheimin kokoelma, kansio 511. KA; Erfurthin päiväkirja 5.6.1943.

135 Kriegstagebuch Erfurth 6.6.1943. KA; Jokipii 1968, 706. Tätä Keitelin päätöstä lähettää
Suomeen 30 rynnäkötykkiä eivät ole myöhemmin maininneet sen paremmin Mannerheim,

Keitelin lupaus 30 rynnäkötykistä oli jälleen yksi osoitus siitä, ettei Hitlerin päämaja todennäköisesti edes tiennyt tai ei ainakaan välittänyt Ribbentropin pyrkimyksistä painostaa Suomea tiukempaan sitoutumiseen Saksan rinnalle. OKW:n päällikön suurpiirteinen lupaus päinvastoin viestitti suomalaisille, että maiden suhteissa kaikki oli kunnossa. Keväällä 1943 Suomi sai Saksasta myös ennalta sovitut 29 Messerschmidt 109 G- hävittäjälentokonetta ja 24 Junkers 88 -pommituslentokonetta täysin häiriöttömästi¹³⁶. Samaten laivattiin Ribbentropin painostuskauden aikana Saksasta Suomeen bensiiniä keskeytyksettä ja littalteen sovitut määrät¹³⁷. Diplomaattisuhteissa vallitseva jännitystilä oli pelkkä myrsky vesilasissa, jonka Ribbentrop itse oli omiin tarkoituksiinsa luonut. Saksan sotilasjohdon toimien näin jatkuvasti nakertaessa valtakunnanulkoministerin painostuslinjan uskottavuutta AA:lla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin tinkiä omista tavoitteistaan yhä enemmän.

Neuvoton Ribbentrop pyysi nyt Steengrachtilta ja Blücheriltä esitystä siitä, kuinka Suomen tapauksessa edettäisiin. Tavatessaan Berliinissä 12.6. viimeksi mainitut pitivät Kivimäen Linkomiehen puhetta koskeneeseen ehdotukseen suostumista mahdollisena, kunhan se tapahtuisi Saksan ehdoilla. Heidän suunnitelmansa mukaan Steengracht toteaisi Kivimäelle olevan valitettavaa, että aseveljet olivat muotoseikkojen vuoksi ajautuneet tilanteeseen, joka ”ei vastannut kansojen todellista keskinäistä asennetta”. Kivimäen ehdotus oli nyt tarjonnut kulkukelpoisen väylän asioiden korjaamiseksi. Suomen hallituksen tuli ilmoittaa kirjeessä valtakunnanhallitukselle, että Linkomiehen puheessa oli sen virallinen kanta esitetty ”sitovana julistuksena”. Lisäksi sen tuli antaa lupaus ”pysymisestä aseveljeydelle uskollisena” ja vahingollisten julkisten lausuntojen estämisestä. Lopullinen muoto voitaisiin jättää Suomen hallituksen omaan harkintaan, jotta se tuntisi kirjeen muotoilun olevan ”puhtaasti suomalainen tuote”.

Steengracht suhtautui suunnitelman onnistumisen mahdollisuuksiin luottavaisemmin kuin skeptinen Blücher. Hän korosti Ribbentropille, ettei kaavailtu menettely vaatinut Suomen hallitukselta mitään uusia päätöksiä, vaan ainoastaan ”jo pidetyn puheen tulkittamista”. Aseveljeyden vastaisten lausuntojen estämistä koskeva toteamus puolestaan tarjosi mahdollisuuden ”näennäisen myönnytyksen” tekemiseen, koska siitä voitiin tarvittaessa luopuakin.¹³⁸ Ribbentrop ei kuitenkaan reagoinut suunnitelmaan millään tavalla. Vaikuttaakin siltä, että hän pohdiskeli aivan toisenlaisia ratkaisumalleja. Valtakunnanulkoministerin lähipiiriin kuulunut AA:n protokollapäällikkö Alexander von Dörnberg oli 10.6. tiedustellut Saksan Helsingin-lähetystöltä Linkomiehen ja Ramsayn syntymäpäiviä.¹³⁹ Tämä saattoi merkitä sitä, että Ribbentrop kaavaili tekevänsä jomman

Heinrichs kuin Polvinenkaan. Tämä on hivenen oudoksuttavaa, kun ottaa huomioon päätöksen merkityksen Suomen puolustusvalmiuden lisäämisen kannalta. Vaikka näiden rynnäkötykkien tulo Suomeen viivästyi aina maaliskuuhun 1944 saakka, olivat ne huomattava voimallisä panssaripulasta kärsivälle Suomen armeijalle. Ks. esim. Käkälä 1996, 81.

136 Ks. Pajari 1982, 121.

137 Ks. Terä 1967, 62–63.

138 Steengrachtin muistio nro 288 Ribbentropille 12.6.1943 liitteinen. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253757–253759.

139 Dörnbergin sähkö nro 704 Helsingin-lähetystölle 10.6.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064636.

kumman luo samanlaisen onnitteluvisiitin kuin Hitler vuotta aiemmin oli tehnyt Mannerheimin syntymäpäiville. Ajat eivät kuitenkaan täsmänneet, joten Ribbentropin täytyi luopua tästäkin suunnitelmasta.

Keskusteltuaan Blücherin Steengracht tapasi Kivimäen sattumalta erällä diplomaattipäivällisillä. Valtiosihteeri totesi haluavansa puhua Kivimäen kanssa heti viikonlopun jälkeen, ”konkretisoidakseen vireillä olevan asian”. Sähkeeseen Helsinkiin Kivimäki jälleen kerran korosti ratkaisun välttämättömyyttä. Lähettiläs katsoi, että nyt kun Hitler ja Mannerheimkin olivat vaihtaneet asiassa sähkeitä¹⁴⁰, ei esteitä kysymyksen hoitamiseksi ”memorandumin” avulla enää ollut. Näin vain vahvistettaisiin se, minkä hän oli jo suullisesti esittänyt. Muistion johdannossa toki tuli viitata käytyihin neuvotteluihin.¹⁴¹ Hallitus ei kuitenkaan edelleenkään reagoinut Kivimäen ehdotuksiin, ja keskustelu suomalais-saksalaisista suhteista jatkui seuraavaksi Kivimäen, Berliinissä vierailleen Suomen Vichyn-lähettiläs Aaro Pakaslahden ja Grundherrin kesken. Grundherr ei uskonut, että Linkomiehen puhe riittäisi asian hoitamiseen. Puhuminen pelkästä luottamuksesta oli kysymyksen liiallista yksinkertaistamista. Saksan suhtautuminen Suomeen oli viilentynyt ennen kaikkea siksi, että maassa yhä kovaaäänisemmin puhuttiin pohjoismaisen suuntauksen ja hyvien Yhdysvaltojen-suhteiden puolesta. Saksaa sen sijaan ei ollut mainittu edes Linkomiehen puheessa, muista lausunnoista puhumattakaan. Jokin ulospääsy kriisistä oli pakko löytää, mutta aloitteen oli tultava Suomesta.¹⁴²

Kivimäki teki hartiavoimin töitä vilja-asian järjestämiseksi. Kun AA ei runsaan viikonkaan jälkeen ollut ilmoittanut, voitaisiinko uuden viljasopimuksen valmistelut alemmissa virkaportaisissa aloittaa, lähetti Kivimäki asiasta kirjeen suoraan Saksan pääneuvottelija Schnurrelle Hitlerin päämajaan. 16.6. hän otti viljakysymyksen uudelleen puheeksi myös Clodiuksen kanssa ja Lundström jätti AA:n kauppapoliittisen osaston pohjoismaiden jaoston johtaja van Scherpenbergille Suomen viljatilannetta koskevan muistion. Scherpenberg oli tässä yhteydessä todennut Saksan sadon myöhästyvän kylmien säiden vuoksi ja epäillyt, ettei viljaa heinäkuussa voitaisi toimittaa. Kun Kivimäki 18.6. tapasi ravintominstriön valtiosihteeri Backen, valitti tämä Suomen lisäviljapyynnön täyttämisen olevan nykyoloissa hankalaa. Kivimäen painotettua Suomen tilanteen vaikeutta valtiosihteeri totesi vain, ettei ratkaisu riippunut yksin hänestä. Tämä oli selvä viittaus siihen, että viljakysymyksen vaikeudet sittenkin piilivät pääasiassa AA:ssa. Kivimäki päätteli nyt diplomaattisen tien olevan tukossa ja kääntyi Talvelan puoleen pyytäen tätä käyttämään omia väyliään saksalaisiin vaikuttamiseksi.¹⁴³

140 Kivimäki viittasi tällä Hitlerin Mannerheimille lähettämään syntymäpäiväonnitteluun ja marsalkan vastaanäskeseen, mikä osaltaan viittaa vahvasti siihen, että marsalkka oli laatinut sähkeensä nimenomaan pitäen silmällä maiden välisissä diplomaattisuhteissa vallitsevan kriisin lievittämistä.

141 Berliinin-lähetystö UM:lle 12.6.1943. UM Eba Berliini 1943.

142 Berliinin-lähetystö UM:lle 16.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 439 (16.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 18.6.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA.

143 Berliinin-lähetystö UM:lle 17. ja 18.6.1943. UM Eba Berliini 1943. Ks. myös Seppinen 1983, 179–180.

Samoihin aikoihin Erfurth keskusteli Helsingissä ulkopoliitikasta Zechlinin kanssa. Lähetystön kakkosmies piti todennäköisenä, että Blücher pidettäisiin suomalaisten painostamiseksi Saksassa lomaltapaluun jälkeenkin. Zechlinin varoituksista huolimatta Blücher oli itse esittänyt Ribbentropille pois kutsumistaan ”viimeisenä painostuskeinona suomalaisia vastaan”. Nyt myös suomalaiset olivat ryhtyneet huolestuneina puhumaan tästä vaihtoehdosta. Blücherin Saksan virallisesta linjasta huomattavasti poikennut suomalaisystävällinen asenne talvisodan aikana oli vielä hyvässä muistissa, ja hänen mahdollinen korvaamisensa jollain toisella henkilöllä tajuttiin merkitsevän Suomen kannalta selvää heikennystä. Outoa kyllä jopa suomalaisten SS-vapaaehtoisten komentaja kenraali Felix Steiner oli Suomessa vieraillessaan avoimesti arvostellut Blücheriä, ihmetteli Zechlin¹⁴⁴. Ramsaylta ”ei voinut kuulla enää juuri mitään” ja muutenkin keskustelut suomalaisten kanssa kävivät yhä niukemmiksi. Zechlin ei uskonut, että diplomatian avulla olisi enää mitään saavutettavissa. Niin Ryti, Kivimäki, Linkomies kuin Ramsaykin olivat osoittautuneet ”käyttökelvottomiksi”. Erfurth heitti ilmoille ajatuksen ”suuren molemminpuolisen intressin” toisiinsa kytkemien Hitlerin ja Mannerheimin keskustelusta ilmapiiriin parantamiseksi. Zechlin piti ideaa harkinnan arvoisena, mutta korosti, että se voitaisiin toteuttaa vain, mikäli Saksan aseilla olisi menestystä, esimerkiksi torjutun maihinnousuyrityksen jälkeen. Hän mainitsi Blücherin aiemmin Erfurthille kertomien Mannerheimia koskevien negatiivisten tietojen saaneen nyt vahvistuksen eräästä toisestakin lähteestä. Kaiken kaikkiaan Zechlin piti Mannerheimia Saksan kannalta hankalana ja epävarmana kumppanina. Erfurth kuitenkin kiisti edelleen jyrkästi tällaisten tietojen paikkansa pitävyyden.¹⁴⁵

Zechlinin analyysi Ramsaysta osui kohdalleen. Ulkoministeri nimittäin tarkasteli tilannetta olosuhteet huomioiden yllättävänkin rauhallisesti, eikä hänellä ollut pienintäkään aikomusta ryhtyä asiassa enää mihinkään uusiin diplomaattisiin aloitteisiin. Linkomiehen puhe olisi suomalaisten viimeinen tarjous. Mitään uusia kirjallisia julistuksia ei enää tullut esittää, sillä viikkokausien neuvottelujen jälkeen ”kaikkein viattomimmatkin rivit” tulkittaisiin niin ulko- kuin sisäpoliittisestikin myönnytyksiksi. Peräänantamattomuuden puolesta puhui se tosiseikka, ettei suomalaisten vastarinta ollut aiheuttanut mitään suoria vastatoimenpiteitä. Diplomaattisen riitelyn jatkuessa oli Suomen armeija saanut Saksasta huomattavan suuria sotamateriaalitoimituksia täysin sovitun aikataulun mukaisesti. Viljakysymys tosin oli ratkaisematta, mutta senkin Ramsay katsoi johuttuvan etupäässä teknisistä syistä. Hän uskoi toimitusten jatkuvan siittäkin huolimatta, että paktiasia varmasti jättäisi maiden suhteisiin tiettyjä jännitteitä.¹⁴⁶

Talvela ryhtyi Kivimäen avunpyynnön jälkeen välittömästi toimiin. 19.6. hän keskusteli tunnin ajan jo aiemmin hyvin yhteistyöhaluiseksi ja Suomelle myö-

144 Tällä toki saattoi olla taustansa myös siinä yleisemmässä vastakkainasettelussa ja antipatiassa, joka vallankumouksellisen ja kansallissosialistisen SS:n sekä traditionaalisen ja aristokraattisen vanhan AA:n välillä vallitsi. Ks. esim. Charles Bloch 1992, 56–63; Jacobsen 1993, 59–60.

145 Kriegstagebuch Erfurth 17.6.1943. KA

146 Ramsayn kirje Gripenbergille 18.6. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA.

tämieliseksi osoittautuneen OKW:n vastavakoilun päällikön amiraali Bürknerin kanssa. Bürkner mainitsi matkustavansa lähipäivinä Hitlerin päämajaan, ja Talvela hyödynsi näin tarjoutuneen tilaisuuden puhua Suomen ja Saksan suhteiden ongelmista. Erityisesti hän painotti sitä, että Saksan viljatoimitusten takkuaminen heikensi maan huonoa viljatilannetta entisestään ja alkoi nyt vaarantaa myös armeijalle kootut varastot. Suomalaisten mielestä oli hämmästyttävää, etteivät kaikki ”julkisesti annetut vakuutuksetkaan” riittäneet osoittamaan Saksalle, missä Suomi seiso. Bürkner, joka vaikutti olevan poliittisista asioista melko huonosti perillä, lupasi ottaa asian päämajassa esille ja pyrkiä vaikuttamaan siihen suuntaan, ettei ainakaan Suomen armeijan toimituksiin kajottaisi. Kuitenkaan sen paremmin hän kuin majuri von Albedyllkään, jolle Talvela vilja-asiasista myös puhui, eivät kuitenkaan viljan saannin vaikeutumisen olevan seurausta poliittisista syistä.¹⁴⁷ Paria päivää myöhemmin Kivimäki tiedusteli ulkoministeriöltä vielä kertaalleen, voisiko hän esittää Linkomiehen puheen sisällyksen suullisesti ”presidentin istunnossa kiinnilyötynä hallituksen kantana”, mikäli Steengracht vaikuttaisi suopealta tällaiselle järjestelylle. Viime viikot ”täydellisen passiivisuuden” linjaa noudattanut ja minkäänlaisen kirjallisen kannanoton antamista vastustanut Ramsay piti Kivimäen ehdotusta ”ratkaisuna, jota kenties olisi ajateltavissa”.¹⁴⁸ Hallitus ei kuitenkaan ehtinyt vastata lähettilään tähänkään pyyntöön, kun Ribbentrop yllättäen puuttui peliin ja ratkaisi koko kysymyksen.

Steengrachtin valotettua niitä perusteluja, joita Suomen hallituksella oli kaikkia poliittisia sitoumuksia vastustavalleen, Ribbentrop päätti antaa periksi. 23.6. hän määräsi valtiosihteerin ilmoittamaan Kivimäelle, että Suomi oli osoittanut lojaaliutensa teoillaan, ja että Saksa luotti sen myös jatkossa pysyvän uskollisena. Yhdessä vuodatettu veri oli tae siitä, että saksalaiset ja suomalaiset sotilaat taistelisivat rinta rinnan aina voittoisaan loppuun saakka. Saksan puolesta liitosopimuskeskustelu oli nyt päättynyt ja koko asia siirtynyt pois päiväjärjestyksestä. Siksi ei myöskään ollut tarvetta jatkaa keskusteluja Kivimäen 3.6. tekemästä ehdotuksesta pääministeri Linkomiehen puheen hyväksymisestä Suomen ulkopoliittisena kantana. Viljakuljetukset käynnistettäisiin välittömästi ja syntyneet ”tahattomat varastot” purettaisiin. Myös Suomen tulevaa satovuotta koskevat viljatoivomukset otettaisiin nyt ”hyväntahtoisessa mielessä” käsittelyyn. Lähettiläs Blücher palaisi lomansa loputtua normaalisti Helsinkiin. Kivimäki oli ilmoituksesta luonnollisesti hyvin helpottunut ja kertoi tiedottavansa sen välittömästi hallitukselleen. Suomi pysyisi Saksalle lojaalina myös tulevaisuudessa, julisti hän. Steengracht esitti vielä lopuksi ”yksityisesti” pyynnön, että Suomen lehdistö pidättäytyisi Saksalle haitallisista lausunnoista. Hän antoi Saksan Helsingin-lähetystölle määräyksen seurata erityisen tarkasti Suomen lehdistö-

.....

147 Talvelan raportti Mannerheimille 19.6.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 256–257.

148 Berliinin-lähetystö UM:lle 21.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 445 (21.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 22.6.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA.

kirjoittelua sekä huomattavimpien järjestöjen ja yksityisten henkilöiden julkisia lausuntoja. Schnurrelle hän tiedotti, että kaikki ”taloudelliset erityisohjeet” oli nyt peruutettu ja tavaraliikenne jatkuisi normaaliin tapaan.¹⁴⁹

Hyvät uutiset saivat lopullisen vahvistuksensa päivää myöhemmin, kun Schnurre soitti Hitlerin päämajasta Kivimäelle. Hän valitteli kovasti, ettei ollut pystynyt ennemmin vastaamaan Kivimäen runsasta viikkoa aiemmin lähettämään viljakasymystä koskevaan kirjeeseen millään tavalla. Päätöksen tekijää nimeämättä hän kertoi nyt ”periaatteellisesti suostutun” 17.000–20.000 viljatonnin toimittamiseen Suomelle. Clodius hoitaisi asian käytännön järjestelyt lähipäivinä. Seuraavan satovuoden viljatoimituksista sen sijaan olisi parasta keskustella vasta 19.7. alkavien kauppaneuvottelujen yhteydessä.¹⁵⁰

Nyt Saksa siis koomisiakin piirteitä saaneen kolmen kuukauden diplomaattisen kädenvääntömaratonin jälkeen aivan yhtäkkiä ja yllättäen ilmoitti, ettei Suomen tarvitsisikaan antaa mitään todisteita poliittisesta luotettavuudestaan. Ribbentrop oli jatkuvasti tinkinyt vaatimuksistaan ensin liittosopimuksesta diplomaattiseen noottiin, sitten nootista muistioon ja lopulta pääministerin puheeseen, mutta myönnytyksistään huolimatta hän jäi nyt täysin tyhjin käsin. Suomalaisen sinnikäs vastarinta, ajanpeluu ja ovelat diplomaattiset harhautusliikkeet tuottivat lopulta todellisen murskavoiton tässä ulkoministeriöiden keskinäisessä köydenvedossa. Ribbentropin jo entuudestaan kovasti kolhiintunut maine sai yhden pahan lommon lisää. Lähellä onnistumista hän kyllä oli ollut, ja ilman Mannerheimin ja Fagerholmin interventioita hän olisi onnistunut Suomelta ainakin jonkinlaisen julistuksen saamaankin.

Mikä sai Ribbentropin muuttamaan mielensä?

Mitä oli tapahtunut? Miten oli mahdollista, että Suur-Saksan ylpeä ja omanarvontuntoinen ulkoministeri lähes kolmen kuukauden diplomaattisen offensiivien jälkeen yhtäkkiä luopui kaikista vaatimuksistaan? Ratkaisu oli täysi mysteeri asiaa läheltäkin seuranneille. Kivimäki katsoi, että saksalaiset olivat lopultakin oivaltaneet liiallisen painostuksen vain ajavan Suomen omille teilleen. Hän kertoi Ramsaylle viitanneensa Grundherrille oman eronsa mahdollisuuteen, mikäli maiden suhteissa ei tapahtuisi käännettä parempaan. Hän uskoi tämän osaltaan vakuuttaneen saksalaiset siitä, etteivät suomalaiset muuttaisi liittosopimusta koskevaa kantaansa. Myös Ribbentrop oli tajunnut tämän, ja kun toisaalta Kivimäen 3.6. tekemä ehdotuskaan ei vastannut hänen toiveitaan, päätti hän tyytyä vetoamaan suomalaisten ”ritarillisuuteen”. Kivimäki piti myös mahdollisena,

149 Kivimäen kirje Ramsaylle 25.6.1943 (kopio). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA; Steengrachtin muistio nro 311 Ribbentropille 23.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253767; Steengrachtin sähke Saksan Helsingin-lähetystölle 24.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253768–253769; Berliinin-lähetystö UM:lle 23.6.1943. UM Eba Berliini 1943. Toisin kuin Polvinen väittää, Ribbentrop ei maininnut Linkomiehen puhetta päätöksensä syynä. Vrt. Polvinen 1979, 272.

150 Kivimäen kirje Ramsaylle 25.6.1943 (kopio). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 447 (25.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA

että itse Hitler oli puuttunut asiaan. Talvelan informoima Bürkner oli korostanut diktaattorille, että viljatoimitusten supistaminen haittasi myös Suomen armeijaa, ja että poliittiset erimielisyydet tässä lopulta kuitenkin verrattain vähäpätöisessä kysymyksessä turhaan häiritsivät maiden suhteita. Kivimäki kuitenkin piti selvänä, ettei Ribbentrop tulisi unohtamaan kärsimäänsä tappiota. Jatkossa suhteita olikin hoidettava kaikella varovaisuudella eikä laskettava sen varaan, että Saksa aina antaisi periksi.¹⁵¹

Talvela oli tapahtuneen suhteen aivan yhtä ymmällä kuin Kivimäkikin, mutta uskoi, että ratkaisun takana oli Hitler. Hänen Bürknerille esittämänsä toteamukset olivat ”saattaneet myötävaikuttaa” *Führerin* päätökseen, mutta tästäkään Talvela ei ollut varma, kun ei ollut amiraalia heidän keskustelunsa jälkeen tavannut. Myös kenraali Jodlilla oli ollut sormensa pelissä, uskoi Talvela. Saksalaiskenraalin huhtikuussa esittämiin näkemyksiin nojautuen Talvela katsoi tämän ”vähitellen ja kaikessa hiljaisuudessa” vaikuttaneen Hitleriin Suomen hyväksi. Mannerheimille lähettämässään raportissa hän lisäksi painotti uskovansa, että Kivimäen ”hillitty ja arvokas” esiintyminen oli vaikuttanut huomattavasti myönteiseen ratkaisuun. Saksalaisten oli kannattanut tinkiä ”pelkkien ambitionäkökohtien” sanelemista vaatimuksistaan, koska heillekin oli kiistatonta hyötyä siitä, että maiden suhteet olivat kunnossa.

Tapahtunut oli ”melkoinen kolaus” Ribbentropille, Grundherrille ja Blücherille, ja siksi heidän kanssaan oli nyt toimittava ”taidolla ja varovaisuudella”, korosti Talvela. Mikäli tällä voitolla nyt ryhdyttäisiin elämöimään, nämä eivät epäröisi käyttää sitä Hitlerin luona suomalaisia vastaan. Talvela katsoikin, ettei tapahtumien saama käänne välttämättä ollut pelkästään hyväksi:

”Se, että olemme nyt välttyneet sopimuksen teosta, voi sisältää myös erään kielteisen puolen. Saattaa tulla tilanne, jolloin meille olisi kuitenkin hyödyllistä saada aikaan sopimuksia, ja tällöin ainakin ne henkilöt, jotka ovat kärsineet tässä vaiheessa tappion ajamassaan suunnassa, tulevat muistamaan sen.”

Keskustellessaan muutamaa päivää myöhemmin Kivimäen kanssa Talvela vakuuttui entisestään siitä, että Suomelle myönteisen päätöksen takana oli itse *Führer*. Kivimäki kertoi saaneensa ”erään lähteen” (jonka Talvela arveli olleen monien natsijohtajien ”henkivarantajana” toiminut mystinen lääkintäneuvos Felix Kersten) kautta tietää, että Ribbentropin ja *Reichsführer-SS* Himmlerin suhtautuminen Suomeen oli viime aikoina ollut ”hyvin epäsuopea”. Tämä epäsuopeus oli kohdistunut erityisesti Mannerheimiin, koska Suomesta saatujen tietojen mukaan kielteinen kanta liittosopimukseen riippui nimenomaan hänestä. Talvela katsoi tämän osoittavan, että viljasaarron purkamisen oli määrännyt sotilasjohto ja Hitler itse. Samaan suuntaan näyttivät osoittavan myös muutamat

151 Kivimäen kirje Ramsaylle 25.6.1943 (kopio). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 447 (25.6.1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

muut seikat. Kun Talvela hiljattain oli saanut aivan muihin asioihin liittyvän kirjeen Hitlerin adjutantilta Rudolf Schmundtilta, ”uhkui hänen vastauskirjeensä niin vilpittöntyä ystävällisyyttä, jotta rohkenisin siitäkkin päätellä korkeimman ilmapiiirin olevan meille hyvin suosiollinen”. Berliinin diplomaattipiireissä kerrottiin Hitlerin todenneen hiljattain luonaan vierailleelle amiraali Horthylle, että vaikka *Heeresgruppe Nordin* vetäminen Riikan tasalle kyllä olisi strategisesti perusteltua, hän ei halunnut siihen Suomen vuoksi halunnut ryhtyä.¹⁵²

Ramsay tietysti oli tyytyväinen siitä, että kysymys nyt oli onnellisesti ratkennut. Samalla hänkin kuitenkin katsoi, ettei tästä diplomaattisesta torjuntavoitosta saanut ”tehdä numeroa ulospäin”, koska se taas osaltaan vaikeuttaisi Saksan-suhteiden hoitoa. Saksalaiset olivat kaikkea muuta kuin ”good losers”, painotti hän Gripenbergille, mutta uskoi, että maiden suhteissa nyt saavutettaisiin ”parempi ymmärrys”. Suomalaiset olivat puolustaneet itsenäistä asemaansa, mutta eivät olleet tehneet sitä vihamielisesti. Ramsayn mukaan oli turhaa spekuloida Ribbentropin ratkaisun taustalla vaikuttaneita syitä. Ratkaisu saattoi olla seurausta Suomen päättäväisyydestä, mutta ”saattoi olla olemassa myös aivan muita syitä, jotka eivät ole meidän tiedossamme”.¹⁵³

Sen enempää tietoa asiasta ei ollut Suomen-politiikkaa hoitaneilla saksalaisillakaan. Erfurth tiedusteli ratkaisun perusteita Saksan Helsingin-lähetystöstä, mutta Zechlin ei osannut häntä valistaa.¹⁵⁴ Hänkin oli kuitenkin pannut merkille Suomen ja Saksan suhteissa sen saman kaksijakoisuuden, joka oli erityisesti Ramsaylle tarjonnut selkänöjaa neuvotteluissa AA:n edustajien kanssa. Saksalaiskenraali kuvasti tätä myöhemmin osuvasti:

”Kuitenkin on todettava, ettei tämä suhteiden kylmeneminen ulottunut sotilaalliselle alalle. Suomen päämajan saksalainen kenraali nautti edelleen, kuten tähänkin saakka, Mannerheimin täyttä luottamusta ja suurta arvonantoa suomalaisten upseerien taholta. Myös OKW näytti edelleenkin osoittavan suurta myötämielisyyttä Mannerheimin aika ajoin esittämiä toivomuksia kohtaan. Sotilaallisten kysymysten suhteen oli aseveljien yhteisymmärrys näin ollen vielä täysin ehyt.”¹⁵⁵

Ribbentropin tietoisesti syrjäyttämä ja huvilalleen Garmisch-Partenkircheniin lomanviettoon matkustanut Blücher ei tiennyt asiasta senkään vertaa. Myöhemmin niin hän kuin lehdistöattasea Hans Metzgerkin arvelivat muistelmissaan Ribbentropin paremman puutteessa vain tyytyneen Linkomiehen puheeseen, koska sekin oli tulkittavissa sitovaksi kannanilmaisuksi.¹⁵⁶ Niin kuin edeltä nähtiin, tästä ei kuitenkaan ollut kysymys, sillä Ribbentrop oli nimenomaisesti torjunut ajatuksen asian hoitamisesta pääministerin puheella ja yksinkertaisesti vain luopunut vaatimuksistaan.

152 Talvelan raportit Mannerheimille 25. ja 29.6.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA; Talvela 1977, 259–260. Ks. myös Jägerskiöld 1981, 385.

153 Ramsayn kirje Gripenbergille 28.6.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA.

154 Kriegstagebuch Erfurth 25.6.1943. KA.

155 Erfurth 1951, 193.

156 Blücher 1950, 345; Metzger 1986, 154.

Lähteiden perusteella ei ole mahdollista sanoa, puuttuiko Hitler asiaan, mutta kaikesta päätellen näin lienee tapahtunut. Muuten olisi hyvin vaikea selittää sitä, että valtaoikeuksistaan ja omanarvontunnostaan tarkka Ribbentrop olisi noin vain suostunut luopumaan vaatimuksesta, jonka taakse hän oli ladannut kaiken henkilökohtaisen arvovaltansa ja johon oli yrittänyt suomalaiset pakottaa kolmen kuukauden ajan. Jonkin verran asiaan on saattanut vaikuttaa niinkin banaali seikka kuin Ribbentropin saama keuhkokuume, joka kaatoi hänet vuoteeseen juuri kesäkuun loppupuolella ja varmasti tappoi suurimman innon käydä diplomaattista hyökkäyssotaa¹⁵⁷. Sotilassuhteiden pysyminen säröttöminä joka tapauksessa osoittaa, että koko paktiasia oli valtakunnanulkoministerin henkilökohtainen projekti. Hitlerin lähimmät sotilaalliset neuvonantajat Keitel ja Jodl olivat kumpikin antaneet tukensa Suomelle. Jodl oli huhtikuussa todennut ymmärtävänsä sen, että Suomi halusi säilyttää ulkopoliittisen riippumattomuutensa, ja korostanut, ettei Saksa tahtonut pakottaa pienempää aseveljeään mihinkään. Keitel puolestaan päätti Mannerheimin pyynnöstä antaa Suomelle 30 rynnäkötykkiä samaan aikaan, kun AA yritti elintarvike- ja asetoimituksiin liittyvillä uhkauksilla puristaa suomalaisilta lupausta taistelun jatkamisesta hamaan loppuun saakka.

Kaiken lisäksi tilanne ”Euroopan linnoituksen” eteläosien suhteen oli niin uhkaava, ettei Hitlerillä ollut pienintäkään intressiä kriisiyttää tilannetta vielä pohjoisessakin. Akselivaltojen joukot olivat menettäneet Pohjois-Afrikan toukokuun puolivälissä, ja oli vain ajan kysymys, milloin liittoutuneet yrittäisivät Sisilian kautta maihinnousua Manner-Eurooppaan.¹⁵⁸ Vastaavasti itärintaman suhteen Hitlerin ajatukset askartelivat operaatio *Zitadellen* valmisteluissa, jonka tarkoituksena oli hakea lopullista ratkaisua aiheuttamalla puna-armeijalle keskitetyllä panssarihyökkäyksellä Kurskin luona mahdollisimman suuria tappioita¹⁵⁹. Tässä tilanteessa olisi ollut mieletöntä ahdistaa oman sotilaallisen tonttinsa moitteettomasti hoitaneet suomalaiset nurkkaan ja jopa riskeerata heidän sodasta irtautumisensa vain jonkin lupauksen takia, joka ei kuitenkaan olisi estänyt heitä tarpeen vaatiessa menettelemästä itse parhaaksi näkemällään tavalla.

Nämä ja monet muut seikat osoittivat, ettei Hitleriä kiinnostanut Suomen pakkottamiseen mihinkään muodollisiin sopimuksiin. Hänelle riitti, kun Suomi hoiti leiviskänsä sotilaallisesti, ts. satoi omalle rintamalleen suuren määrän puna-armeijan joukkoja, jotka näin olivat poissa Saksan itärintamalta. Hitlerin päämajassa ei uskottu siihen, että Suomi voisi muuta kuin jatkaa sotaa Saksan rinnalla. Näin ollen maiden suhteiden kiristäminen paktivaatimuksilla oli täysin hyödytöntä. Suomen hallituksenkin kannalta Ribbentropin närkästys oli harmi-

157 Michael Bloch 1994, 379.

158 Pohjois-Afrikan rintaman sotilaallisista tapahtumista ks. esim. Warlimont 1962, 313 ja Weinberg 1994, 446.

159 Operaatio ”Zitadellen” suunnittelusta ja Kurskin taistelusta ks. esim. KTB OKW III/2, 1425–1428; Warlimont 1962, 333–334; Klink 1966, passim; Deutschland im zweiten Weltkrieg 3, 553–590; Glantz-House 1995, 162–166

ton asia niin kauan, kunnes se alkoi uhata viljatoimituksia. Asian siirrettyä sotilaslinjalle kesti kuitenkin vain neljä päivää, kunnes koko kysymys poistettiin päiväjärjestyksestä.

Epäilemättä yksi keskeisimpiä syitä sille, miksi Hitler ei jaksanut kiinnostua Suomen diplomaattisesta kiristämisestä erillisrauhan kieltävän julistuksen saamiseksi, piili siinä, että hän piti tällaisia julistuksia täysin turhanpäiväisinä. Hitler jos joku tiesi, etteivät tällaiset sopimukset painaisi vaa'assa mitään, mikäli valtion etu vaatisi toisensuuntaisia toimia. Esimerkiksi kesällä 1943 diktaattori osasi toisin kuin monet neuvonantajistaan haistaa palaneen käryä, kun Italian uusi hallitus vakuutteli maan pysyvän Saksan rinnalla loppuun saakka Mussolinin kukistumisesta huolimatta. Hän ei antanut lupauksille mitään arvoa vaan ryhtyi valmistelemaan vastatoimenpiteitä Italian antautumisen varalta. Kun italialaiset sitten syyskuun alussa antautuivat, oli Saksa valmis ja miehitti suurimman osan maata salamannopeasti.¹⁶⁰

Ribbentropin yllättävä mielenmuutos ei ollut ainoa kummallinen tapahtuma Suomen ja Saksan suhteissa noina kesäkuun loppupuolen päivinä. Vielä eriskummallisempi tapahtumasarja alkoi Kemistä 22.6., jonne Lapin maaherra Kaarlo Hillilä oli matkustanut tapaamaan Saksan Ilma-armeija 5:n komentajaa kenraalievosti Hans-Jürgen Stumpffia. Stumpff oli yksi Luftwaffen komentajan Hermann Göringin lähimpiä miehiä ja hyvin kiinnostunut myös poliittisista kysymyksistä, joten ei ollut ihme, että herrojen keskustelut hyvin nopeasti ajautuivat viime aikojen kansainvälisen politiikan tapahtumiin. Hillillä kertoi kuulleensa huhuja Saksan ja Neuvostoliiton välisistä rauhanneuvotteluista, joista Stumpff kiisti kuulleensa mitään. Yllättäen Stumpff kuitenkin tiedusteli, mitkä olisivat Suomen rajatavoitteet siinä tapauksessa, että Saksa ja Neuvostoliitto solmisivatkin rauhan. Halusiko se liittää Itä-Karjalan ja Kuolan niemimaan alueeseensa vai olisiko se valmis myös tyytymään vähempään? Asiasta ei ollut mahdollista keskustella virallista diplomaattista tietä pitkin, koska lopputuloksena silloin olisi vain täydellinen sekasotku. Hillillä luonnollisesti oli kuin puulla päähän lyöty, mutta tarjoutui toimittamaan tiedustelun henkilökohtaisesti presidentille. Stumpff innostui tästä niin paljon, että tarjoutui lainaamaan omaa lentokonettaan matkan suorittamiseen. Vastaus oli nimittäin saatava 26.6. mennessä, jolloin hän matkustaisi Saksaan Göringiä tapaamaan. Hillillä tarttuikin härkää sarvista ja lupasi lentää Helsinkiin heti seuraavana aamuna.

Sensuuripäällikkö Vilkuna järjesti Hillilälle pikavauhtia audienssin. Ryti olisi toivonut myös Waldenin ottavan osaa keskusteluun, mutta kenraali oli estynyt saapumasta näin lyhyellä varoitusajalla. 23.6. Hillillä sitten saapui presidentin kesäasunnolle Gäddragiin ja kertoi Stumpffin tiedustelusta. Ryti yllättävää kyllä päätti antaa vastauksen suoralta kädeltä, kenenkään kanssa siitä etukäteen neuvottelematta. Hän ei uskonut Saksan ja Neuvostoliiton rauhaan, mutta totesi kyllä yksityisesti ja luottamuksellisesti voivansa luonnostella Suomen tavoitteita tällaisen kehitysvaihtoehdon varalta. Ryti esitti kaksi eri vaihtoehtoa, joiden

.
160 Hitlerin ajattelusta tässä suhteessa ks. esim. Ahto 1980, 15.

hän katsoi olevan Suomelle hyväksyttäviä ja joista voitaisiin tarvittaessa jonkin verran tinkiäkin.

Rytin ensimmäisessä vaihtoehdossa Suomen rajat tulisivat kulkemaan nykyisiä rintamalinjoja pitkin lisättyinä koko Kalastajasaarenolla. Toinen vaihtoehto perustui ns. Kuusisen Suomen rajoihin, eli siihen rajalinjaukseen, joka Molotovin ja Otto-Ville Kuusisen hallituksen välisellä sopimuksella oli Suomen ja Neuvostoliiton välille tehty. Ellei Saksa ottaisi Leningradia haltuunsa, olisi tästä linjauksesta Leningradin turvallisuusintressien huomioonottamiseksi poikettava ja luovutettava Länsi-Kannakselta Neuvostoliitolle se alue, jota syksyn 1939 neuvotteluissa Suomen hallitus jo oli sille tarjonnut. Venäläiset saisivat myös Lavansaaren, Seiskarin ja Tytärsaaren, mutta Koivisto ja Suursaari pysyisivät Suomella. Jos Leningrad sen sijaan tulisi Saksalle, ei Kuusisen rajoista tingittäisi. Muurmännin rata ja Stalinin kanava oli joka tapauksessa pyrittävä muuttamaan Suezin kanavan kaltaiseksi kansainväliseksi kulkuväyläksi. Suomi toivoi Saksan ottavan Kuolan niemimaan haltuunsa ja halusi osallistua sieltä tapahtuvaan kalastukseen Jäämerellä. Myös Hiipinän fosfaattikaivokset tuli saada Suomen haltuun tai ainakin saksalais-suomalaiseen yhteiskäyttöön.

Ryti kehotti Hillilää puhumaan Stumpffille myös siitä piilevästä mutta aina 1800-luvulta periytyvästä eturistiriidasta, joka itäisellä Välimerellä piili Neuvostoliiton ja Englannin välillä. Mikäli Saksa vetäytyisi Balkanilla, saattaisi tämä vanha kiista herätä uudelleen henkiin ja heikentää liittoutuneiden keskinäistä sopua. Myös sellaiset terveiset tuli Stumpffille viedä, että mikäli Saksa todella ryhtyisi neuvottelemaan Moskovan kanssa, voisi se vihjata Suomen olevan valmis tinkimään eduistaan Leningradin turvallisuuden hyväksi. 26.6. Ryti vielä täydensi näitä ohjeitaan ilmoittamalla, että pohjoisessa Suomen raja olisi vedettävä 20. Vuoristoarmeijan rintamalinjaa pitkin.

Stumpffin rauhanpuuhien vakavasti otettavuudesta kertonee jotain se, että kun hän ja Hillilä 26.6. tapasivat, näki saksalaiskenraali kovasti vaivaa sen eteen, että olisi saanut Hillilän tunnustamaan toimineensa asiassa aloitteentekijänä. Niinpä oli sitten vielä puolin ja toisin toisteltava fraaseja ajatustenvaihdon henkilökohtaisuudesta ja luottamuksellisuudesta ennen kuin päästiin varsinaiseen asiaan. Stumpff vielä erikseen korosti, etteivät keskustelut saaneet kantautua sen paremmin Blücherin, Dietlin, Mannerheimin kuin kummankaan maan ulkoministeriönkään korviin. Hillilä luovutti Rytin vaihtoehdot sisältävän paperin ja kopion Kuusisen sopimuksesta. Stumpffilla ei ollut tietoa Saksan suunnitelmista Leningradin suhteen, joten myös Suomenlahtea ja Karjalan Kannasta koskevat kysymykset oli jätettävä auki.

Hillilä itseään ei ollut varma, mitä tapahtuneesta ajatella. Hän kuitenkin uskoi olevan todennäköistä, että Göring todella oli asian alullepanija. Toisaalta kyllä sekään ei ollut poissuljettua, että kyseessä oli saksalaisten ansa Suomen erillisrahasuunnitelmien selvittämiseksi. Stumpff joka tapauksessa ilmoitti nyt matkustavansa saamiensa tietojen kera Saksaan tapaamaan Göringää. Hänen oman kertomansa mukaan tapaaminen valtakunnanmarsalkan kanssa järjestyi ja tämä oli vieläpä luvannut esittää Hillilän muistion Hitlerille. Itse asiasta ei kuitenkaan koskaan tullut mitään, ja 21.7. Stumpff tavatessaan Hillilän vain la-

konisesti ilmoitti, että ”tällä kertaa puhuvat aseet”. Vaikka herrat vielä loppukesällä ja syksyllä muutamaan otteeseen asiasta puhuivat, hautautui koko ajatus vähitellen tärkeämpien tapahtumien alle.¹⁶¹

163 Hillilä-Stumpff-episodista laajemmin ks. Kaarlo Hillilän muistiinpanot 22. ja 26.6.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto; Manninen 1994, 227–248.

Keväällä ja kesällä 1943 saksalaiset yrittivät houkutella presidentti Risto Rytii vierailulle Hitlerin luo. Ryti tajusi, että toteutuessaan tällainen vierailu olisi ollut ulkopoliittisesti raskauttavaa ja tuhonnut Suomen erillissotateesin uskottavuuden. Niinpä hän kieltäytyi kutsusta ja jäi siten ainoaksi valtionpäämieheksi Saksan puolella taistelleissa maissa, joka ei missään vaiheessa käynyt Saksassa tapaamassa Führeriä. Kesäkuussa 1944 Rytin ei enää onnistunut välttää poliittista tahrautumista, kun hän joutui omista nimissään vakuuttamaan Hitlerille, ettei Suomi tekisi erillisrauhaa ilman Saksan suostumusta. Museovirasto. Valok. Pietinen.

■ Pitkä suvantovaihe

Pohdintaa ja sooloilua

Kivimäki ja Talvela protestoivat

Liittosopimustaistelun tauottua sekä suomalaisilla että saksalaisilla oli aikaa pohtia tapahtunutta. 30.6. Kivimäki laati ulkoministeriölle laajan raportin maiden suhteiden tilasta. Hän totesi tyytyväisenä, että Saksa edelleen toimitti Suomelle ”kaikkea, jonka varassa se elää”. Mikäli esimerkiksi saksalaisen voiteluöljyn tuonti loppuisi, Suomen talous pysähtyisi. Sotilastahojen yhteistoiminta sujui ”häiriintymättömässä asetoveruushengessä” ja myös kulttuurikontaktit olivat vilkkaita. Saksalaiset olivat tarkoin noudattaneet Hitlerin ohjetta olla puuttumatta Suomen sisäisiin asioihin. Kaikki ei kuitenkaan ollut kohdallaan; saksalaiset nimittäin katsoivat nyt, ettei Suomi antanut riittävää arvoa saamalleen avulle. Sen sijaan, että olisi kohdellut Suomea ”tavallisena liikekumppanina”, oli Saksa talouden alalla antanut sille ehdottoman suosituimmuusaseman, usein jopa omien kansalaistensa kustannuksella. Se ei kuitenkaan ollut saanut Suomesta kiitosta tai tunnustusta avustaan. Pahiten Saksassa herättivät epäluuloja ja tyytymättömyyttä Suomea kohtaan juuri julkiset erillisrauhapuheet. Epäluulo ei niinkään kohdistunut Linkomiehen hallitukseen kuin siihen mahdollisuuteen, että rauhanmahdollisuuksien jatkuva julkinen vatvominen aiheuttaisi hallituksenvaihdoksen ja rauhanopposition valtaukseen. Tältä varalta saksalaiset sanoivat nyt, että mikäli Suomi voisi lähteä omille teilleen, olisi myös Saksalla oikeus tehdä erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa ja jättää Suomi oman onnensa nojaan.

Kivimäki itsekin piti julkista keskustelua aroista ulkopoliittisista kysymyksistä kiittämättömänä Saksaa kohtaan:

”Suomen lehdistön kirjoituksia vihollismaiden lehdistö käyttää ilkamoiden hyväkseen propagandasodassa Saksaa vastaan ja tuottaa sille vahinkoa. Kysytään, miltä Suomesta mahtaisi tuntua, jos Saksan lehdistö Sovjetin osoitteella alkaisi kirjoitella siitä, ettei se tulevaisuudessa rauhanneuvotteluissa Venäjän kanssa tule kiinnittämään mitään huomiota Suomen etuihin. Suomi joutuisi täten maailman silmissä ulkopoliittisesti täysin eristetyksi. Saksa ei ole tätä tehnyt yhtä vähän kuin se marraskuussa 1940 taipui Molotovin houkutteluihin Suomea vastaan.”

Tuoreena esimerkkinä lähettiläs mainitsi Suomen Sosialidemokraatissa 27.6. julkaistun pääkirjoituksen, jossa kyseltiin rauhanehtojen perään ja varoiteltiin ”aseveljeyden yliarvioimisesta”. Kun AA juuri oli päättänyt suostua Suomen lisäviljapyyntöihin, oli kirjoitus kuin märkä rätki vasten Saksan kasvoja. Ulkopoliittikan julkinen käsittely ei ollut maan etujen mukaista, ja parlamentaarinen hallitus kyllä osaisi toimia ”ilman sanomalehdistön tukeakin”. Puheet sodan

käännekohtaan saapumisesta olivat varomattomia; taistelut itärintamalla jatkuivat, eikä maihinnousua lännessä ollut edes yritetty. Siksi ei myöskään tullut laskea sodan pikaisen päättymisen varaan. Sodan pitkittyminen sisälsi Suomen kannalta monia vaaroja, eikä vaikeuksia tullut lisätä tekemällä Saksa ”haluttomaksi puolustamaan meitä rauhanneuvotteluissa”. Näitä neuvotteluja odotellessa tuli pitää huoli Saksan taloudellisesta avusta, josta ”me kuitenkin olemme kokonaan riippuvia”.¹

Kenraali Talvela oli Kivimäen kanssa hyvin samoilla linjoilla. Raportissaan Mannerheimille hän totesi olevansa varma siitä, että nyt häviön kärsineet ”korkeat henkilöt” (joilla Talvela ilmeisesti tarkoitti Ribbentropia ja Himmleriä) tulisivat jatkamaan työskentelyään Suomea vastaan ja käyttäisivät hyväkseen kaikki sen virheet. Myös Talvela katsoi Sosialidemokraatin pääkirjoituksen olevan juuri tällainen virhe ja vielä erittäin arveluttava sellainen. AA oli siihen jo reagoinut, ja Talvela uskoi sen vaikutuksen tuntuvan pian myös sotilassuhteissa. Tällainen ”pikkumahtailu” oli täysin hyödytöntä ja vahingollistakin, varsinkin kun pääministeri juuri oli puheessaan tahtonut ”torjua tällaisen ajatuksen olemassaolon kansamme keskuudesta”. Närkästynyt kenraali valitti myös niitä vaikeuksia, joita tällaiset virheet aiheuttivat Suomen edustajille Saksassa:

”Herra Marsalkan ja Suomen hallituksen kannan mukaisesti olen luullut oikeaksi puhua kaikissa niissä piireissä, joilla luulen olevan merkitystä, siitä kuinka meihin täytyy voida luottaa tekojemme nojalla ilman muita sitoumuksia. Viittaamalla johtavien miestemme julkisiin puheisiin olen myös korostanut koko kansan mielialan olevan saman. Kun Suomessa kuitenkin tapahtuu jatkuvasti sanomalehtikirjoittelua tai muita ilmiöitä, jotka ovat aivan toista kuin todisteluni, se vie maan pois jalkojeni alta, ja se vaikutus, mikä toiminnallani voisi tässä suhteessa ehkä olla, menetetään. Joudun sitä paitsi henkilönä asemaan, joka on hyvin epämiellyttävä.”

Talvela korosti kyllä täysin ymmärtävänsä olevansa Saksassa vain sotilaallisena edustajana, jolle politiikka sinänsä ei kuulunut. Kun saksalaiset sotilashenkilöt kuitenkin aina silloin tällöin ottivat myös poliittiset asiat puheeksi, oli niihin vaikeaa olla kajoamattakaan. Nämä keskustelut olivat myös hyödyllisiä, sillä sodan aikana sotilaiden sana painoi myös politiikassa. Talvela korosti neuvotteleensa kaikista toimista etukäteen Kivimäen kanssa ja pyrkineensä aina esiintymään hallituksen linjan mukaisesti. Nyt hän kuitenkin Sosialidemokraatin kirjoituksen luettuaan oli tullut siihen tulokseen, että olisi parasta olla puhumatta muista kuin sotilasasioista. ”Tai ehkä olisi vielä parempi, että Herra Marsalkka kommentaisi minut täältä pois”, puhisi kenraali.²

1 Kivimäen raportti ulkoministeriölle 1.7.1943. UM 5 C5 1943: Polvinen 1979, 275.

2 Talvelan raportti Mannerheimille 29.6.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18, SA; Talvela 1977, 258–260.

Mannerheim sooloilee SS-pataljoonakysymyksessä

Vaikka liittosopimusvaatimus nyt poistuikin vähäksi aikaa kokonaan suomalais-saksalaisten suhteiden asialistalta, ei diplomaattisen harmonian kausi jäänyt pitkäikäiseksi. Ensimmäisen kylmän suihkun saksalaisille tarjoili itse Mannerheim. Suomalaisen SS-vapaaehtoispataljoonan palvelussopimus oli umpeutunut 1.5. ja heinäkuun alussa se kokoontuisi Hankoon, jolloin oli päätettävä osaston täydentämisestä ja mahdollisen uuden värväytymisen sallimisesta. Kuten edellä on käynyt ilmi, oli Mannerheim hallituksen kanssa neuvottelematta ilmoittanut saksalaisille 2.4. suostuvansa sekä täydentämiseen että uuteen värväytymiseen. Sen jälkeen marsalkka ei ollut asiaan puuttunut, mutta nyt, *Erklärung*-kysymyksen ratkettua ja ulkopoliittisen liikkumavaran sitä kautta palattua, hän toimi nopeasti. Tälläkään kertaa hän ei neuvotellut asiasta hallituksen kanssa.

27.6. Erfurth sai Mannerheimilta Hitlerille osoitetun muistion, jonka mukaan pataljoonan täydentämisestä uusilla miehillä ei tulisi mitään. Suomi tarvitsi kaikki sotilaansa itse, ja hallitus oli katsonut asevelvollisten vapauttamisen sodan aikana vieraan armeijan palvelukseen olevan juridisestikin kyseenalaista. Mannerheim pyysi, että Saksa nyt luopuisi koko osastosta. Se oli menettänyt poliittisen merkityksensä Suomen sotaan liittyessä, eikä sillä nyt väistämättä torsioksi jäävänä olisi enää edes symbolista arvoa. ”Erityisen rakastettavasti” esiintynyt Mannerheim kuitenkin korosti Erfurthille muistiota luovuttaessaan, ettei halunnut olla Saksalle epäystävällinen ja aiheuttaa vaikeuksia sille mahdollisesti suurellekin joukolle vapaaehtoisia, joka halusi uusia sopimuksensa. Asiallisesti muistio olisi tietenkin pitänyt osoittaa *Reichsführer-SS* Himmlerille. Mitä ilmeisimmin Mannerheim halusi kuitenkin korostaa suomalaisen vapaaehtoisosaston erikoisstatusta ja ohitti Himmlerin tarkoituksella.³

Tieto Mannerheimin ratkaisusta kantautui myös AA:han, ja Zechlin yritti kuumeisesti selvittää marsalkan yllättävän päätöksen taustoja. 1.7. hän raportoi kuulleensa eräältä SS-vapaaehtoistoimikunnan jäseneltä luottamuksellisesti (kyseessä lienee ollut toimikunnan puheenjohtaja Rolf Nevanlinna, jonka Zechlin tapasi 30.6. pääministeri Linkomiehen kenraali Dietlin kunniaksi järjestämällä illallisilla), että toimikunta oli saanut kuulla tapahtuneesta vasta jälkikäteen. Koska ratkaisu toimikunnan mielestä oli ollut tehtyjen sopimusten vastainen, oli se pyytänyt hallitusta puuttumaan asiaan. Linkomies oli valitellut Mannerheimin ratkaisua, mutta todennut, ettei asialle marsalkan erikoisaseman vuoksi olisi tehtävissä mitään. Saman kannan oli ottanut Ryti, johon toimikunta niin ikään oli ollut yhteydessä.⁴

3 Kriegstagebuch Erfurth 27.6.1943. KA; KTB/OKW III/2, 744–755; Jokipii 1968, 708–710; Jägerskiöld 1981, 387–388.

4 Zechlinin sähköiset nro 1386 ja 1387 AA:lle 30.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253775–253778; Zechlinin sähkö nro 1388 AA:lle 1.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253779; Kenraali Dietlin Helsingin-vierailun ohjelma 29.6.–1.7.1943. Kokoelma RH 20–20, kansio 59. Bundesarchiv-Militärarchiv; Jokipii 1968, 710–711.

Mannerheimin muistioon tutustuttuaan kenraali Jodl katsoi, että hengeltään hyvästä vapaaehtoisosastosta olisi enemmän hyötyä Suomen armeijan riveissä kuin pienenä ryhmänä jonkin saksalaisen osaston sisällä, ja oli siksi taipuvainen suostumaan Mannerheimin ehdotukseen. Kun keskustelut OKW:ssa kuitenkin vielä jatkuivat, alkoi asialle tulla kiire. Pataljoona oli ollut Hangossa jo kaksi päivää valmiina palaamaan Saksaan kun OKW 4.7. ilmoitti, että siitä luovuttaisiin. Erfurth sai huolehtia siitä, että pataljoona pidettäisiin Hangossa, kunnes joko *Reichsführer-SS* Himmler itse tai hänen valtuutettuna saapuisi jättämään sille hyvästit. Puhelinkeskustelussa Jodlin kanssa Erfurth sai kuulla Hitlerin, Himmlerin ja OKW:n päättäneen luopua osastosta, koska olivat halunneet säästää suomalaiset vapaaehtoiset omantunnonkonflikteilta. Erfurth kertoi tietonsa välittömästi täysin yllättyneelle mutta hyvin ilahuneelle Heinrichsille, joka kiitti saksalaiskenraalia sydämellisesti tämän menestyksellisistä ponnisteluista asiassa. Erfurth ymmärsi ratkaisun olevan Suomen päämajalle ja hallitukselle suuri helpotus, ja katsoi asian saaneen ”melko hyvän lopun”.⁵

Mannerheim aloitti kulisseyssä kovan taustapelin, jotta vastuu Suomen torjuvasta asenteesta Saksan sotilasjohdon silmissä lankeaisi poliittiselle johdolle. Hän korosti Erfurthille ensin Heinrichsin kautta 3.7. ja sitten itse 5.7. yrittäneensä loppuun saakka saada aikaan saksalaisia tyydyttävän ratkaisun. Hän oli huolestuneena odottanut Hitlerin vastausta muistioonsa ja matkustanut varta vasten Helsinkiin pääministerin luo saadakseen hallituksen sittenkin suostumaan siihen, että pataljoonaa voitaisiin täydentää. Pataljoona oli jo ollut Hangossa valmiina Saksaan laivattavaksi, ja vain noin 80 miestä oli puuttunut. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta oli kuitenkin halunnut kotiuttaa koko osaston, eikä hallitukseen ollut suostunut muuhun puolen vuoden mittaiseen uudelleenvärväytymiseen. Mannerheim oli turhaan yrittänyt taivutella Linkomiestä vuoden mittaisen sopimuksen kannalle. ”Minulla ei ollut mahdollisuutta ajaa tahtoani läpi hallitusmuodollisesti vastuullisia tahoja vastaan”, totesi marsalkka. ”Voimakkaista epäilyksistään huolimatta” hänen oli luovuttava täydennyksestä. SS-vapaaehtoistoimikunnan puheenjohtaja professori Nevanlinna oli tämän kuultuaan ollut ”hyvin kiihtynyt”.⁶

Mannerheimin yritykset eivät aluksi vaikuttaneet tuottavan tulosta. Erfurthin saamien tietojen mukaan SS piti juuri marsalkkaa pääsyyllisenä kysymyksen saamaan ratkaisuun. Lisäksi SS epäili Mannerheimin toipumislomallaan Sveitsissä tavanneen useita amerikkalaisia ja englantilaisia. Päiväkirjassaan Erfurth kuvailee näitä epäilyjä ”mielettömiksi”, mutta piti todennäköisenä, että niihin ”korkeilla saksalaistahoilla” uskottiin. Zechliniltä saksalaiskenraali sai kuulla, että Suomen poliittinen johto puolestaan sysäsi vastuuta Mannerheimin harteille. Saksan lähetystökin oli taipuvainen pitämään marsalkkaa vapaaehtoisasian ratkaisijana. Erfurth katsoi Zechlinin saaneen SS-vapaaehtoistoimikunnalta, jo-

5 Kriegstagebuch Erfurth 4.7.1943. KA; KTB/OKW III/2, 744–745; Jokipii 1968, 715–716. Pataljoonan lopettajaistilaisuudesta Hangossa ks. Jokipii 1968, 719–72.

6 Kriegstagebuch Erfurth 3. ja 5. 7.1943. KA; Jokipii 1968, 716.

ka oli hyvin pitkälti yhdysupseeri Konstantin Heldmannin⁷ antamien tietojen varassa, puolueellista informaatiota, eikä uskonut marsalkan syyllisyyteen. Mannerheimille aina lojaali saksalaiskenraali varmasti kertoi kaikki tietonsa myös marsalkalle itselleen, vaikka lähteet eivät sitä kerrokaan. 14.7. Heinrichs kertoi marsalkan olevan pahoillaan siitä SS-pataljoonan hajottamisen vuoksi Saksassa saamastaan syntipukin asemasta. Esikuntapäällikkö vihjasi Erfurthille, että tämä voisi raporteillaan pyrkiä hälventämään Saksan johdossa syntyntytä ärtymystä.⁸ Erfurth kirjoittikin asiasta Hitlerin adjutantti kenraali Rudolf Schmundtille kirjeen, jossa hän esitti oman käsityksensä Mannerheimin roolista vapaaehtoispataljoonan hajottamisessa. Vähän myöhemmin Schmundt kertoi Erfurthille pitäneensä kirjeen sisältöä niin tärkeänä, että oli näyttänyt sen Hitlelille, joka ”oli ollut samaa mieltä kaikissa kohdissa”.⁹

Lopulta Mannerheimin pyrkimykset onnistuivatkin, sillä SS-pataljoonan lakkauttamista seuranneet vastatoimet jäivät hyvin laimeiksi. Hitler ja OKW halusivat pitää suomalaiset tyytyväisinä, eikä itärintaman ratkaisutaistelujen (operaatio *Zitadelle* Kurskin luona) aattona riitelyyn yhden pataljoonan kohtalosta olisi ollut aikaakaan. Pienenä näpäytyksenä OKW toki ilmoitti, että suomalaisosaston poistumista tasoitettaisiin siirtämällä SS-divisioona Nordin poliisirykmentti Pohjois-Suomesta Balkanille. Tämä oli kuitenkin pelkkää retoriikkaa, sillä Hitler oli päättänyt siirrosta jo aiemmin. Mannerheim tiesi tämän ja kertoi Erfurthille olleensa ilmoituksesta lähinnä huvittunut. *Auswärtiges Amt*issa taas keskityttiin näihin aikoihin vain siihen, miten tietoa Saksan mittavasta vilja-avusta saataisiin levitettyä Suomessa mahdollisimman laajalle. Yllättävää kyllä, tieto pataljoonan lakkauttamisesta saavutti Ribbentropin vasta 14.7. eli kymmenen päivää tapahtuneen jälkeen. Myös tämä epäilemättä vaikutti merkittävästi siihen, että suomalaiset pääsivät asiasta niin vähällä.¹⁰

Suomen ja Saksan suhteiden kokonaisuuden kannalta olennaisinta SS-vapaaehtoispataljoonan hajottamisessa oli se, että Mannerheim ainakin osittain onnistui tavoitteessaan sysätä syy tapahtuneesta hallituksen niskoille. Jälleen kerran yhteistyöhaluinen Erfurth vetosi asiassa suoraan Hitleriin, eikä reitti tälläkään kertaa pettänyt. Kevään ja kesän 1943 diplomaattisen kriisin vaikutukset eivät loppujen lopuksikaan onnistuneet tahramaan Suomen ja Saksan välisiä sotilassuhteita. Melkoinen poliittisen akrobatian taidonnäyte oli se, että samaan aikaan Mannerheim onnistui SS-vapaaehtoispataljoonaa koskeneella ratkaisullaan kasvattamaan suosiotaan kotimaisen rauhanopposition piirissä. Siitä mar-

7 Valtiosihteeri Weizsäcker oli jo maaliskuussa 1943 valittanut Heldmannin liiasta poliittisesta aktiivisuudesta Suomen suunnalla *SS-Hauptamtin* kenraali Bergerille. *SS-Verbindungsstab Finnlandista* ja sen päällikkö SS-majuri Heldmannista ks. Jokipii 1968, 480–482; Ekberg 1991, 266.

8 Kriegstagebuch Erfurth 11., 13., 14. ja 30.7.1943. KA.

9 Kriegstagebuch Erfurth 7. ja 16.8.1943. KA.

10 KTB/OKW III/2, 744–745; Kriegstagebuch Erfurth 5.7.1943. KA; Clodiuksen sähkö nro 788 Saksan Helsingin-lähetystölle 30.6.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064712; Lähetystöneuvos Wagnerin raportti Ribbentropille 9.7.1943. ADAP. Serie E. Band VI, 239–240. Raportissa oleva Sonnleithnerin reunamerkintä kertoo Ribbentropille esittämisen ajankohdan. SS-divisioona Nordin poliisirykmentin siirrosta ks. Jokipii 1968, 716–717.

salkkaa voi tietysti kritisoida, ettei hän näytä uhranneen ajatustakaan hallituksen arvovallalle eikä näin ollen vaivautunut edes ilmoittamaan sille toimistaan etukäteen. Vaikka hänen toimintansa hallitusmuodon ja maan sisäisen marssi-järjestyksen kannalta tietysti oli hyvin kyseenalaista, itse lopputuloksesta tuskin oli hallituksellakaan valittamista.

”Wilhelmstrassen poliittinen vatsakatari”

Suomalais-saksalainen harmonia siis jatkui sotilassuhteissa, mutta Ribbentropille tarjoutui kiristysruuveja siviilipuolellakin. Edellä jo mainitussa Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa 27.6. vaadittiin rauhanehto- jen selvittä- mistä, varoiteltiin luottamasta liikaa aseveljeyteen Saksan kanssa ja puhuttiin käsillä olevasta sodan käännekohdasta, joka velvoitti lähentymään länsivaltoja. AA:n Clodius valitti kirjoituksesta Kivimäelle välittömästi ja totesi tällaisen kir- joittelun olevan sitäkin ärsyttävämpää ja käsittämättömämpää juuri nyt, kun Saksa jälleen kerran oli huomattavin omin uhrauksin luvannut auttaa Suomea. Kivimäki alleviivasi, ettei hallitus tietenkään hyväksynyt tällaista kirjoittelua, ja totesi sen olevan itselleenkin ”erityisen tuskallista”. Hän lupasi pyytää hallitusta estämään tällaiset julistukset. Päivää myöhemmin Kivimäki kertoikin Clodiuk- selle keskustelleensa asiasta puhelimesta Ramsayn kanssa. Myös ulkoministeri oli tuominnut pääkirjoituksen ja luvannut puhua sensuurista vastaavalle päämi- nisteri Linkomiehelle, jotta tällainen kirjoittelu saataisiin loppumaan. Kivimäki lupasi ottaa asian Suomessa myös itse esille, kun hän sinne muutaman päivän kuluttua matkustaisi.¹¹

Clodiuksen lisäksi Sosialidemokraatin kirjoituksesta närkästyivät myös Tal- vela ja Kivimäki, jotka juuri olivat kolmen kuukauden ajan parhaansa mukaan pyrkinet vakuuttamaan saksalaiset Suomen luotettavuudesta. Talvela piti kir- joitusta Suomen ulkopolitiikan kannalta äärimmäisen haitallisena.¹² Myös Ki- vimäki ymmärsi välittömästi viljatoimitusten jälkeen julkaistun kirjoituksen Saksassa herättämän katkeruuden. Hän esitti raportissaan, että hallitus kyllä sel- viäisi tehtävistään ilman lehdistön apuakin. Sodan käännekohdasta puhuminen oli hyvin varomatonta; itärintaman suuroffensiivi ei ollut alkanut, mairinnou- sua ei ollut tullut. Sotaonni vaihteli, eikä rauhaa ollut näköpiirissä. Oli typerää tällaisella ”julkisella ulkopolitikoinnilla” vaarantaa Saksan tuki, josta Suomi oli täysin riippuvainen.¹³

Kuin pisteeksi i:n päälle tuli 1.7. tapahtunut Suomalais-amerikkalainen yh- distyksen perustaminen, jonka *Wilhelmstrassella* aiheuttamaa vaikutusta Metz- ger myöhemmin muistelmissaan kuvasi ”poliittiseksi vatsakatariiksi”¹⁴. Pu-

11 Clodiuksen muistio nro 73 RAM:lle 29.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/ 253772-253773; Berliinin-lähetystö UM:lle 28.6.1943. UM Eba Berliini 1943; Clodiuksen sähkö nro 788 Saksan Helsingin-lähetystölle 30.6.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Hel- sinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064712.

12 Talvelan raportti Mannerheimille 29.6.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/ 18. SA; Talvela 1977, 258-260.

13 Kivimäen raportti UM:lle 30.6.1943. UM Eaa 1943 Berliini.

14 Metzger 1986, 180.

heenjohtajaksi valittiin entinen ulkoministeri, Helsingin Sanomien omistaja Eljas Erkko, varapuheenjohtajiksi kansanedustajat C.O. Frietsch ruotsalaisesta kansanpuolueesta ja Uno Hannula Maalaisliitosta. Yhdistyksen hallitukseen kuului edustajia kaikista puolueista IKL:ttä lukuunottamatta. Kun saksalaiset kuulivat tästä päivää myöhemmin, Erfurth ei ollut uskoa korviaan. Zechlin tiedotti AA:lle perustamisen tulleen täytenä yllätyksenä, sillä edes poliittisista tapahtumista parhaiten perillä olleet suomalaiset ”takuumiehet” eivät jostain syystä olleet tienneet siitä mitään. Zechlin epäili ulkoministeriön antaneen seuran perustamiselle hyväksyntänsä ja jopa olleen jollain lailla siinä osallisena. Otaksuma oli oikea, sillä perustamisidean takana olivat ulkoministeriön kansliapäällikkö P.J. Hynninen ja virkailija Ville Niskanen.¹⁵ Kaiken lisäksi Saksan Helsingin-lähetystön sotilasattasea Kitschmann sai Valtion Tiedotuslaitosta lähellä olleelta tiedottajaltaan kuulla, että myös pääministeri Linkomies oli tiennyt perustamisesta etukäteen.¹⁶

5.7. Clodius keskusteli asiasta lähetystöneuvos Lundströmin kanssa, joka nyt johti Berliinin-lähetystä Kivimäen lähdettyä pari päivää aiemmin lomalleen. Clodius valitteli, ettei Saksa ollut saanut Suomelta minkäänlaista julkista tunnustusta vastaantulostaan vilja-asiasta. Päinvastoin oli ensin tullut Sosialidemokraatin kirjoitus ja nyt ”suorastaan käsittämätön” Suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen perustaminen, jonka osa lehdistöstä oli vieläpä ottanut riemulla vastaan. Seuran perustamisesta oli vaikeaa ”ylipäättään edes diplomaattisin sanakääntein puhua”, kun amerikkalaiset koneet ”joka yö pommittavat Reinimaan lapsia palavalla fosforilla”. Tilanne oli sama kuin jos jossain länsiliittoutuneiden puolella taistelevassa pikkuvaltiossa perustettaisiin seura Saksan-suhteiden vaalimiseksi. Kaiken lisäksi seuran puheenjohtaja oli entinen ulkoministeri ja johtokunnassa istui useita kansanedustajia sekä muita julkisen elämän edustajia. Lehdistö oli käyttänyt tilaisuutta hyväkseen painottaakseen Yhdysvaltain-suhteiden vaalimisen tärkeyttä, olipa eräs lehti jopa kirjoittanut Amerikan olevan suomalaisille ”esikuva teknisen kulttuurin alueella”. Clodius toivotti suomalaiset tervetulleeksi katsastamaan tämän teknisen kulttuurin erinomaisuutta vaikkapa Kölnin tuomiokirkon raunioille. Suomalaisen ei tullutkaan ihmetellä, mikäli Saksa tulevissa kauppaneuvotteluista suhtautuisi heidän toiveisiinsa nihkeästi.¹⁷

- 15 Zechlinin sähke nro 1404 AA:lle 2.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253780–253781; Kriegstagebuch Erfurth 2.7.1943. KA; Viitala 1969, 114–115; UM Berliinin-lähetystölle 2.7.1943. UM Dca Berliini 1943; Frietsch 1945, 511–514; Jokipii 1968, 723–724; Perko 1971, 182. Berliinin lähetystölle 2.7. perustamisesta lähtenyt ilmoitus olikin juuri Niskasen käsialaa. Polvinen on tutkimuksessaan *Barbatossasta Teheraniin* virheellisesti esittänyt, että Blücher olisi yhdistyksen perustamisen seurauksena kutsuttu pois Suomesta. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä lähettiläs oli lähtenyt normaalille kesälomalleen jo 8.6., siis kolme viikkoa ennen yhdistyksen perustamista. Vrt. Polvinen 1979, 274.
- 16 Sotilasasiamies Kitschmannin ilmoitus Zechlinille 7.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6438/H065749.
- 17 Clodiuksen muistio nro 80 Ribbentropille 5.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253783–253785; Berliinin-lähetystö UM:lle 5.7.1943. UM Eba Berliini 1943; Talvelan raportti Mannerheimille 8.7.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA; Kivimäki 1965, 257; Polvinen 1979, 273; Seppinen 1983, 181.

Grundherr esitti Ribbentropille, että tämä kutsuisi Kivimäen luokseen ja esittäisi Suomen hallitukselle virallisen vastalauseen yhdistyksen perustamisesta¹⁸. Aivan näin raskaisiin toimenpiteisiin ei sentään ryhdytty, vaan Ribbentrop laittoi asialle AA:n poliittisen osaston johtaja alivaltiosihteeri Hencken. Tämä protestoi asiaa Lundströmille ja totesi, ettei Saksasta löytynyt minkäänlaista ymmärtämystä yhdistyksen perustamiselle. Oli groteskia, että Suomi halusi ”koko maailman edessä” kumartaa maata, joka toimitti Neuvostoliitolle aseita, ammuksia ja elintarvikkeita. Saksaa kohtaan Suomen käytös oli ”yksinkertaisesti luokatonta”. Suomen hallitus ei ollut ottanut siihen yhteyttä sen paremmin ennen yhdistyksen perustamista kuin sen jälkeenkään, vaikka Saksa juuri oli uhrautuvasti luvannut Suomelle vilja-apua. Hallitus oli varmasti ollut poliittisesti näin kauaskantoisesta tapahtumasta etukäteen tietoinen. Edes oppositiopoliitikot eivät olisi olleet niin vastuuttomia, että olisivat ryhtyneet tällaiseen toimeen hallituksen selän takana. Perustamisen salliminen oli räikeässä ristiriidassa Saksalle hiljattain annettujen Suomen ehdotonta lojaaliutta koskevien julistusten kanssa, saarnasi Hencke. Miten Suomen hallitus nyt hyvittäisi aiheuttamansa raskaat poliittiset vahingot? Lundström yritti puolustautua sillä, että muodollisesti hallitus astui kuvaan vasta yhdistyksen rekisteröinnin yhteydessä, jota ei toistaiseksi ollut tapahtunut.¹⁹

Zechlin esitti saman vastalauseen Helsingissä Ramsaylle päivää myöhemmin. Ramsay pahoitteli yhdistyksen perustamista, mutta totesi, ettei hallitus tai kukaan ministereistä ollut tiennyt asiasta etukäteen. Sen vuoksi myöskään Saksan kantaa ei ollut voitu tiedustella. Hän pyrki bagatellisoimaan koko asian ja myönsi virheekseen vain sen, ettei ollut asiasta jälkikäteenkään tiedottanut, koska oli katsonut, ettei tällaisella pienen ja merkityksettömän oppositior ryhmän perustamalla yhdistyksellä ollut mitään asiallista painoarvoa. Se toki oli totta, että tapahtunut oli ulkomailla aiheuttanut ”ikävästä propagandavaikutuksen”, olivathan nimet Erkkö, Hannula ja Frietsch laajalti tunnettuja. Ramsay sanoi ymmärtävänsä Saksan närkästyksen, mutta pyysi hyvitystoimenpiteiden harkittamiseen aikaa.²⁰

Ulkoministeriö ryhtyikin nyt tarmokkaasti lepyttelemään saksalaisia. Ramsayn ohella tähän operaatioon osallistuivat aktiivisesti yhdistyksen perustamiseen osalliset Hynninen ja Niskanen. Viimeksi mainittu oli lähettänyt perustamisesta tiedon Kivimäelle, ettei tämä joutuisi ikävästi yllätetyksi, niin kuin useasti aiemmin vastaavissa tilanteissa oli päässyt käymään. Ramsay kehotti Gripenbergiä vaikuttamaan Tukholmassa siihen suuntaan, ettei Ruotsissa pidettäisi liian suurta elämää SS-pataljoonan lakkauttamisesta ja muista Suomen viimeaikaisista ulkopoliittisen riippumattomuuden osoituksista. Saksan johdossa

.

18 Grundherrin muistio Ribbentropille 5.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253801–253804.

19 Hencken muistio nro 381 Ribbentropille 9.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253793–253796.

20 Hencken sähke nro 820 Zechlinille 8.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064757–H064758; Zechlinin sähke nro 1454 AA:lle 9.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253788–253789; Polvinen 1979, 274; Seppinen 1983, 181–182.

oli nyt Suomeen kohdistuvaa tyytymättömyyttä, mutta se kyllä menisi ohi, kunhan uusia ärsyttäviä tekijöitä ei ilmaantuisi. Hynninen kehotti Lundströmiä painottamaan Berliinissä sitä, ettei hallitus voinut olla suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen perustamisesta etukäteen tietoinen, koska laki ei edellyttänyt viranomaisten lupaa tällaisten kokousten pitämiseen. Suomi ei ollut sodassa Yhdysvaltain kanssa, joten hallitus ei voinut ryhtyä mihinkään pakkotoimenpiteisiin yhdistystä vastaan. Saksalaisten ei tullut yliarvioida yhdistyksen ja sen perustajien poliittista merkitystä. Lisäksi Berliinin-lähetystölle lähetettiin valittuja otteita Suomen lehdistön Saksan viljatoimituksia koskevista kiittävistä kirjoituksista. Siteeraamalla Uutta Suomea, Sosialidemokraattia, Ilta-Sanomia ja Ajan Suuntaa Lundström pystyisi Berliinissä osoittamaan, että Suomessa kyllä osatiin arvostaa Saksan apua. Samaan aikaan Valtion Tiedotuslaitos määräsi, että lehdistä oli poistettava kaikki sellainen, minkä Saksa saattoi käsittää ”vähänkään epäystävälliseksi tai epäluuloja herättäväksi”.²¹

Suomen ulkoministeriön näkökulmasta tarkasteluna se hengähdystauko, joka oli seurannut Ribbentropin päätöstä pakti- ja julistusvaatimuksista luopumista, oli nyt päättynyt. SS-vapaaehtoisosaston lakkauttaminen, Saksaa ärsyttävät lehtikirjoitukset ja Suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen perustaminen olivat tuhonneet sen orastavan sovinnon ja tasapainon ilmapiirin, joka jo hetken aikaa ehti maiden diplomaattisissa suhteissa vallita. Vaikka nämä Ribbentropia ärsyttävät tapahtumat olivat Ramsayn ja Kivimäen kannalta varmasti kiusallisia, oli niistä Suomelle myös hyötyä. Jokaisen tällaisen episodin yhteydessä nimittäin saatiin aina uusi todistus siitä, että vaikka Saksa ei hyväksynytäkään Suomen ulkopoliittista itsenäisyyttä ja demokratialle ominaisia julkisia kannanottoja, oli se valmis niitä joka tapauksessa sietämään. Tärkeintä tälläkin kertaa tietysti oli se, ettei Hitler ollut millään tavalla osoittanut tyytymättömyyttä pohjoista aseveljeä kohtaan.

Blücher ymmärtää Suomea

Blücherillä oli huvilallaan Garmisch-Partenkirchenissä aikaa ajatella asioita ja kirjoittaa useita Saksan Suomen-politiikkaa koskevia muistioita. Niissä esitetyt ajatukset erosivat melkoisesti Saksan virallisesta ulkopoliitikasta, ja omaa syrjäyttämistään Suomen-lähettilään paikalta melko varmana pitänyt Blücher laatikin ne lähinnä ”poliittiseksi testamentiksi seuraajalleni”. Hän korosti, että Suomea sitoi vain Linkomiehen puhe, joka vakuutteluistaan huolimatta ei ollut erillisrauhan kieltävä sitoumus. Suomi taisteli vain oman vapautensa ja turvallisuutensa puolesta. Suomen onnistunut torjuntataistelu paktivaatimuksia vastaan merkitsi Saksalle arvovaltatappiota, joka taatusti pantaisiin merkille myös Ruotsissa, Englannissa ja Yhdysvalloissa. Suomessa se antaisi uutta virtaa erillissotateesille ja rauhanoppositiolle. Lähettiläs itse ei kannattanut koko paktivaatimusta: ”Toinen vaatimus oli ristiriidassa sen poliittisen teesin kanssa, jon-

21 UM Berliinin-lähetystölle 2., 9. ja 10.7. 1943. UM Dca Berliini 1943; Ramsayn kirje Gripenbergille 6.7.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA; Perko 1971, 183.

ka itse keskusteluissa Wittingin kanssa sodan alussa kehitin ja jota en myöskään omasta puolestani milloinkaan ole desavoinut.” Kun hän pari viikkoa myöhemmin kirjasi ylös ajatuksiaan, totesi hän koko ”pohjoisen ajatuksen” mittavasta propagandasta huolimatta ajaneen Pohjoismaissa pahasti karille. Vaikka ajatus taiteilijoiden ja lukeneiston keskuudessa olikin saanut kannatusta, oli se poliitikoille ja kansalle jäänyt täysin vieraaksi. Tällaisten propagandististen hahmotelmien sijaan Saksan politiikan Pohjoismaissa tulisi perustua niiden omaleimaisuuden sekä demokraattisten ja yksilönvapautta kunnioittavien perinteiden kunnioittamiseen.²²

16.7. yhä Garmisch-Partenkirchenissä majaillut Blücher jatkoi tilanneanalyysiään. Suomi oli torjunut liittosopimuksen, kieltänyt omia SS-vapaaehtoisiaan värväytymästä uudelleen ja sallinut suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen perustamisen, listasi lähettiläs. Suomen kansan ylivoimaisen enemmistön tukeman hallituksen teesin mukaan Suomi kävi Neuvostoliiton hyökkäyksestä aiheutunutta puolustustaistelua, jolla ei ollut yhteyttä Saksan ja Neuvostoliiton sotaan. Ajatus ”germaanisten kansojen yhteisöstä”, johon SS-vapaaehtoisten värväminen perustui, ei ollut saavuttanut Suomessa vastakaikua. Suomalaiset eivät pitäneet itseään germaaneina ja natsi-Saksan pohjoismaihin suunnatussa propagandassa keskeisellä sijalla ollut ”pohjoinen ajatus” merkitsi heille pelkkää suurvallan pyrkimystä valta-alueensa laajentamiseen. SS:n edustama poliittinen maailmankatsomus ei muutenkaan ollut saanut Suomessa minkäänlaista jalansijaa. Vaikka saksalais-suomalainen aseveljeys ja amerikkalais-venäläinen liitto olivat asettaneet Suomen ja Yhdysvaltojen suhteet kovalle koetukselle, tunsu suuri osa suomalaisista kiitollisuutta ja sympatiaa amerikkalaisia kohtaan eikä halunnut maiden suhteiden katkeavan. Kaikki tämä puhui vastaansanomaton kieltään Suomessa vallitsevista Saksaan pidättyväisesti suhtautuvista poliittisista asenteista.

Juridiselta kannalta katsottuna Suomi oli säilyttänyt vapaat kädet. Se vaali tarkoin suhteitaan Yhdysvaltoihin, eikä sotatila Englannin kanssa käytännössä merkinnyt paljoakaan. Ero sekä idässä että lännessä sotivaan Saksaan oli huomattava: Suomi kävi vain yhden rintaman sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Suomessa pantiin paljon painoa hyvälle suhteille maailmankatsomukseltaan ja elintavoiltaan samanlaiseen Ruotsiin. Myös muita Pohjoismaita kohtaan vallitsi Suomessa ”lämmintressi”, mutta tässä kohtaa suomalaiset olivat varovaisempia välttääkseen ärsyttämästä Saksaa, joka miehitti niin Tanskaa kuin Norjakin. Kaiken kaikkiaan maan asema oli ristiriitainen:

”Suomi on sisimmässään demokraattinen poliittinen järjestelmä. Suomalainen demokratia on osoittautunut nykyisessä sodassa kestäväksi eikä ole mitään merkkejä siitä, että jokin toinen järjestelmä voisi saada maassa jalansijaa. Niinpä Suomi seisoo sotilaallisesti rintamassa autoritaaristen valtojen kanssa – kun on kyse sodasta itää vastaan –, mutta perustuslaillisesti se laskee itsensä demokraattisten kansakuntien joukkoon.”

22 Blücher Tagebuch 24.6. ja 7.7.1943. KA; Blücher 1950, 348–349; Ekberg 1991, 131.

Blücher tiesi hyvin, että ennen sotaa Suomen hyvinvointi oli ollut suuressa määrin riippuvainen viennistä erityisesti Englantiin ja rajoitetummassa mittakaavassa valtameren takaisiin maihin. Suomalaiset talouspiirit siten tuskin pitäisivät Saksan kaavaillemaa ”eurooppalaista suurtalousaluetta” maailmanmarkkinoita houkuttelevampana. Suomalaiset tunsivat solidaarisuutta muita pieniä kansoja kohtaan ja seurasivat huolestuneina tapahtumia Saksan miehittämällä alueilla, erityisesti Tanskassa, Norjassa ja Virossa.

Tästä kaikesta oli tehtävä se johtopäätös, ettei Suomi seissyt Saksan rinnalla suinkaan varauksettomasti, vaan oli monissa kysymyksissä eri kannalla ja kulki omia teitään, tähdensi Blücher. Oli kuitenkin myös monia sellaisia tekijöitä, jotka vaikuttivat Suomessa Saksan hyväksi. Tärkein näistä oli Neuvostoliitto. 1200 kilometrin mittaisen yhteisen rajan leimaama naapuruus 50 kertaa suurempaan kansakuntaan oli Suomelle todellinen elämän ja kuoleman kysymys. Tätä kysymystä suomalaiset olivat vuosien saatossa pyrkineet ratkomaan niin neuvottelemalla, sotimalla kuin Kansainliiton, Ruotsin tai länsivaltojen kaltaisiin kolmansiin tahoihin vetoamalla. Tällä hetkellä paras vastaus tähän suomalaisen ulkopoliittikan kohtalonkysymykseen näytti olevan liitto Saksan kanssa. Niin kauan kuin Suomessa oltiin tästä vakuuttuneita, ei ollut syytä pelätä heidän irtautumistaan Saksan koalitiosta, päätteli lähettiläs.

Toinen tärkeä tekijä oli Suomen taloudellinen riippuvaisuus Saksasta. Suomen lähes koko ulkomaankauppa kulki joko Saksaan, Saksan kontrolloimiin maihin tai Saksan kautta. Tästä oli poikkeuksena vain Ruotsin kanssa käytävä kauppa seitsemän prosentin kokonaisuudellaan, joten Saksalla oli Suomen ulkomaankaupassa lähes monopoliasema. Suomen väestön elintarvikehuolto ja tärkeimmät teollisuudenalat olivat suuresti riippuvaisia Saksan toimituksista. Näiden kahden perusmuuttujan, Neuvostoliiton uhan ja taloudellisen riippuvuussuhteen ohella oli toki muitakin tärkeitä Saksan hyväksi vaikuttavia tekijöitä. Tällaisina Blücher näki mm. suomalaisten ja saksalaisten sotilaiden ”yhteisessä taistelussa kasvaneen toveruuden” ja sen, ettei Saksa halunnut puuttua Suomen sisäisiin asioihin. Ne eivät kuitenkaan olleet merkitykseltään yhtä painavia kuin kaksi ensin mainittua.

Yhteenvetona Blücher totesi, ettei Saksan ja Suomen suhde ollut stabiili. Mihin suuntaan vaaka heilahtaisi, riippui ennen kaikkea yleisen sotatilanteen kehityksestä. Saksan paras keino vaikuttaa asiaan oli taloudellinen painostus:

”Se tarjoaa mahdollisuuksia erityisesti siksi, että viime vuosina suuri osa Saksan toimituksista on mennyt luotolla, jonka asiantilan ylläpitämiseen Suomella luonnollisesti on huomattavasti suurempi intressi kuin meillä. Saksan valtakunta ei ole mikään Punainen Risti, joka suorittaa toimituksia hyväntekeväisyysyystistä, vaan valtio, joka tähtää toimillaan poliittisiin tavoitteisiin. Toimituksia koskevat lupaukset ja niiden toteutus voidaan siksi ilman epäilyksiä valjastaa poliittisiin tarkoituksiin suomalaisen pitämiseksi Saksan leirissä.”

Blücher oli kuitenkin ennakkoluuloton ajattelija ja tajusi, ettei keppi välttämättä aina ollut porkkanaa parempi vaihtoehto. Niinpä yksi parhaista keinoista suomalaisiin vaikuttamiseksi olisi heidän erillisasemansa kunnioittaminen, hän ko-

rosti. Suomea ei tullut yrittää pakottaa sodan jatkamista koskeviin sopimuksiin. Kreml piti suomalaisia pahimpina vihollisinaan, ja tässä suhteessa heidän poliittinen liikkumavapautensa oli vieläkin pienempi kuin Saksalla. Mikäli Neuvostoliitto taas jonain päivänä olisi valmis tekemään suomalaisten kanssa sovinnon ja suostuisi heidän vähimmäisvaatimuksiinsa Hangon ja Viipurin jäämisestä Suomelle, täytyisi sen olla niin heikko, ettei Saksa enää tarvitsikaan Suomen armeijaa itärintamalla. Saksa saattoi myös aivan hyvin sallia sen, että Suomi ylläpiti suhteitaan Yhdysvaltoihin. Nykyisellään nämä suhteet olivat ”enemmän tai vähemmän teoreettiset luonteeltaan” ja suoria vahinkoja akselille niistä tuskin koitui. Olisi myös kunnioitettava suomalaisten omaleimaista demokraattista poliittista kulttuuria ja pidättäytyttävä kaikenlaisista ”pedagogisista kokeista”, joilla tähdättiin pohjoisen tai suurgermaanisen yhteisöajatuksen juurruttamiseen. Saksan ja Suomen suhteiden kannalta olisi erittäin hyödyllistä, mikäli Saksan suhteet muihin Pohjoismaihin voitaisiin normalisoida.

Lopuksi lähettiläs painotti, että tässä tapauksessa aika työskenteli Saksan hyväksi. Mitä pidempään Suomen talous- ja kulttuurielämä pysyisi eristettynä Yhdysvaltojen ja Englannin vaikutuksesta, sitä vahvemmaksi tulisi Saksan asema. Saksan oli tärkeää saada Suomi pysymään puolellaan. Myönnytyksiäkin oli varaa tehdä, sillä yhteistyön hedelmät kerättäisiin voitetun sodan jälkeen. Kun Saksa tunnustaisi Suomen suvereniteetin, voitaisiin maiden taloudelliset, kulttuuri- ja ennen kaikkea sotilaalliset suhteet järjestää niin, että kumpikin osapuoli hyötyisi niistä yhtä paljon.²³

Blücherin muistio on merkittävä todistus hänen omasta AA:n yleislinjaa huomattavasti sallivammasta Suomen-politiikastaan. Hän oli eri mieltä Ribbentropin kanssa oikeastaan kaikista merkittävimmistä Suomea koskevista kysymyksistä. Hän ei pitänyt paktivaatimuksia tarkoituksenmukaisina, vaan näki Neuvostoliiton oletettavasti kovissa rauhanehdoissa ja suomalaisten omanarvontunnossa parhaan ja ainoan todella kestävänsä takeen Suomen uskollisuudelle. Mikäli Neuvostoliitto tarjoaisi Suomelle hyväksyttäviä ehtoja, olisi sen pakko olla niin heikko, ettei Saksakaan enää Suomea tarvitsisi. Blücher osui näin asian ytimeen, joka monelta ainakin AA:ssa, mukaan lukien Ribbentrop, oli mennyt ohi. Saksa ei olisi hyötynyt liittosopimuksesta Suomen kanssa mitään vaan pikemminkin päinvastoin. Sitä ei olisi saatu ilman kiristystä, ja tällä taas olisi ollut selkeät riskinsä, koska suomalaiset eivät halunneet tulla poliittisessa mielessä niputetuiksi samaan ryhmään kansallissosialistisen Saksan kanssa. Saksallekin suomalaisista oli eniten hyötyä silloin, kun heidän annettiin kantaa kortensa yhteiseen kekoon vapaaehtoisesti.

23 Blücher Tagebuch 16.7.1943. KA.

Ribbentrop paitsiossa

Painostus tyssää heti alkuunsa

Suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen perustaminen tarjosi *Auswärtiges Amt*lle sopivan syyn ryhtyä uudelleen painostamaan Suomea. Liittosopimusvaatimusta ei toki tällä kertaa esitetty, mutta pelkkiin vastalauseisiin saksalaiset eivät tyytyneet. Ribbentrop halusi jonkinlaisen hyvityksen *Erklärung*-asiassa kärsimälleen arvovaltatappiolle, mutta pysytteli nyt kolhuistaan oppineena itse kokonaan taustalla. Hän laittoi asialle valtiosihteeri Steengrachtin, joka 4.7. pyysi Grundherrilta muistiota Suomen ja Saksan suhteiden peruskysymyksistä sekä ehdotusta näiden suhteiden korjaamiseksi Saksaa tyydyttävällä tavalla. Voitaisiko ajatella esimerkiksi valtakunnanulkoministerin ”henkilökohtaista keskustelua” joko Ramsayn tai pääministeri Linkomiehen kanssa? Olisiko kaikkien Saksan virallisten edustajien Suomen-vierailujen kieltäminen sovelias painostuskeino? Grundherrin tuli lausua käsityksensä myös siitä, oliko Suomella todellisia edellytyksiä sodasta irtautumiseen. Se, että valtakunnanulkoministeri joutui kysymään tätä alaiseltaan, osoittaa hänen heikkoa perehtyneisyyttään kokonaisstrategiseen tilanteeseen. Samalla se kertoo jotain myös hänen asemastaan, sillä luonnollisinta olisi ollut osoittaa tiedustelu sinne, missä asiantuntemusta löytyi, eli Hitlerin päämajaan. Toisaalta tällaisen kysymyksen esittäminen merkitsi sitä, että Ribbentrop piti Suomen irtautumista realistisena mahdollisuutena. Niinpä hän määräsi Clodiuksen pohdiskelemaan myös niitä taloudellisia painostusmahdollisuuksia, joita heinäkuun lopussa alkavat kauppaneuvottelut tarjoaisivat.²⁴

Grundherr sai muistionsa valmiiksi jo seuraavana päivänä. Hän ilmoitti pitävänsä sekä vierailujen kieltämistä että kauppaneuvotteluja sopivina painostuskeinoina, kunhan suomalaisille vain tehtäisiin selväksi, mistä oli kysymys. Pääministerin kanssa käytävien neuvottelujen hän ei sen sijaan uskonut tuottavan tulosta. Linkomies ja Ramsay halusivat kaikin keinoin välttää tällaiset keskustelut, ja toteutuessaankaan ne tuskin toisivat muutosta Suomen asenteeseen. Hallitus oli liiaksi sidoksissa eduskuntaan ja yleiseen mielipiteeseen ryhtyäkseen mihinkään radikaaleihin ulkopoliittisiin kurssinmuutoksiin. Sota oli ollut suomalaisille pettymys ja nyt he pyrkivät välttämään kaikkea sellaista, mikä liittäisi heidät suursotaan tai ärsyttäisi länsivaltoja. Suomella ei ollut liittosopimusta Saksan kanssa, ja vain akselivaltojen huomattava sotilaallinen menestys voisi pysäyttää sen asteittaisen ja varovaisen mutta silti vääjäämättömän poliittisen etääntymisen aseveljestyksensä. Toisaalta suomalaiset tajusivat olevansa elintarvikkeiden, aseiden ja Pohjois-Suomen puolustamisen suhteen Saksasta täysin riippuvaisia. Tämän ohella suomalaisten Neuvostoliittoa kohtaan tuntema epäluulo ja venäläisten joustamattomuus tekivät sodasta irtautumisen käytännössä mahdottomaksi. Suomen hallitus tulisi kyllä jatkamaan ulospääsyn et-

24 Hencken muistio nro 375 Grundherrille 4.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253800.

simistä, mutta nykyisissä poliittisissa ja sotilaallisissa oloissa sen ainoa vaihtoehto oli jatkaa sotaa Saksan rinnalla, totesi Grundherr yhteenvedossaan.²⁵ Häntä ei turhaan pidetty yhtenä AA: parhaista Suomen-asiantuntijoista, sillä analyysi osui oikeaan kaikissa merkittävässä kohdissaan.

Tämän jälkeen päätökset seurasivat toisiaan nopeasti. Ensin Hencke ilmoitti 8.7., että Blücher jäisi toistaiseksi Saksaan. Seuraavaksi tuli AA:n protokollapäällikkö Dörnbergiltä tieto, ettei näkyvien saksalaisten matkoja Suomeen pidetty nykyisessä poliittisessa tilanteessa soveliaina. Niinpä talousministeriön valtiosihteeri Friedrich Landfriedin, *Generalforstmeister* ja valtiosihteeri Friedrich Alpersin ja Berliinin ylipormestari Ludwig Steegin jo sovitut matkat peruutettaisiin ainakin toistaiseksi. Ribbentropin ohjeiden mukaan suomalaisille tuli todeta, ettei Saksasta tehtäisi virallisia vierailuja sellaiseen maahan, jossa perustettiin ystävyysseuroja sen kanssa sodassa olevan valtion kunniaksi. Valtakunnanulkoministeri kehotti valtiosihteeri Steengrachtia ja Saksan kauppaneuvotteluvaluuskunnan johtaja Schnurrea valmistelemaan myös taloudellisen kiristysruuvien käyttöä. Ribbentrop torjui myös suomalaisten toivomuksen käydä tulevat kauppaneuvottelut Helsingissä ja määräsi niiden paikaksi Berliiniin.²⁶

Saksan ulkoministeriö meni jopa niin pitkälle, että se yritti estää Suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen rekisteröitymisen. Ramsay ilmoitti Zechlinille 15.7., ettei yhdistys toistaiseksi ollut jättänyt rekisteröitymishakemustaan. Rekisteriviranomaiset olivat saaneet ohjeen ottaa yhteyttä ulkoministeriöön ennen hakemuksen ratkaisua. Ramsay totesi kuitenkin, ettei laki antanut rekisteröitymisen estämiseen paljonkaan mahdollisuuksia. Hallituksen oli myös huomioitava yleinen mielipide, eikä koviin otteisiin voitaisi turvautua. Yhdistystä koskevien lehtiartikkelien ilmestymisen Ramsay sentään lupasi yrittää estää.²⁷ Ramsayn skeptisyydestä lannistumatta AA pyysi Zechliniä hankkimaan Suomesta sellaisia mieluiten Suomen lain määräyksiin nojaavia lausuntoja, joilla Saksan vaatimusta yhdistyksen rekisteröitymisen kieltämisestä voitaisiin perustella.²⁸ Zechlin joutui kuitenkin vastaamaan, ettei tällaisia perusteluita ollut aikakaan Suomen yhdistyslaista löydettävissä.²⁹

Jälleen kerran suomalaisten ulkopoliittisella nuorallatanssilla oli myös onnea. Itärintaman ja Italian dramaattiset tapahtumat saivat AA:n nimittäin luopumaan painostustoimenpiteistään heti alkuun. Saksan Kurskin alueella heinä-

25 Grundherrin muistio Ribbentropille 5.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253801–253804.

26 Hencken sähke nro 820 Zechlinille 8.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064757–H064758; Dörnbergin sähke nro 822 Zechlinille 8.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/ H064762; Kriegstagebuch Erfurth 8. ja 13.7.1943. KA; Sonnleithnerin muistio Steengrachtille 11.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253798; Schnurren muistio Ribbentropille 16.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253810–253812; Polvinen 1979, 274–275; Seppinen 1983, 182.

27 Zechlinin sähke nro 1492 AA:lle 15.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253808.

28 Hencken sähke nro 852 Helsingin-lähetystölle 16.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6438/H065732.

29 Zechlinin sähke nro 1532 AA:lle 20.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253815–253816.

kuun alussa aloittama hyökkäys oli epäonnistunut; toisen maailmansodan suurimpien panssaritaistelujen jälkeen oli Saksan ylijohdon 15.7. annettava vetäytymiskäskey. Toiveet strategisen aloitteen kaappaamisesta takaisin ja Stalingradissa tahrantuneen maineen kiillottamisesta valuivat arojen hiekkaan. Kaiken lisäksi Saksan panssariase oli kärsinyt sellaisen suoneniskun, ettei offensiivista sodankäyntiä ainakaan pitkään aikaan voitu kuvitellakaan. Samaan aikaan länsiliittoutuneet olivat 10.7. nousseet maihin Sisiliassa, ja heinäkuun kuluessa alkoi yhä enemmän näyttää siltä, että akselin Rooman pää romahtaisi millä hetkellä tahansa. Saksa yritti turhaan peitellä ja vähätellä näitä vastoinkäymisiään liittolaistensa silmissä. Niinpä esimerkiksi Zechlin tiedotti AA:lle 15.7. mielialan Suomessa erityisesti saksalaisystävällisissä piireissä olevan masentunut. Lähetystön tiedottajat olivat kertoneet pääministeri Linkomiehen puhuneen pessimistisesti Italian tilanteesta.³⁰ Saksalaiset tajusivat, että diplomaattinen painostus tällaisessa tilanteessa olisi vain saanut suomalaiset entistä kiihkeämmin etsimään ulospääsyä kohtalonyhteydestään jatkuvien tappioiden kierteessä kouristelevaan Saksaan.

Painostustoimet peruutettiin kiireen vilkkaa. Jo 21.7. Ramsay saattoi tiedottaa Gripenbergille, että Saksan-suhteissa oli havaittavissa huomattavaa liennytystä. *Erklärung*-kysymys ja SS-pataljoona-asia olivat historiaa, ja jopa suomalais-amerikkalaisesta yhdistyksestä oli päästy yli. Zechlin esiintyi hyvin sopuisasti, kiitteli sanomalehtien viimeaikaista esiintymistä, Saksan vilja-avun saamaa positiivista vastaanottoa ja koko maassa vallitsevaa rauhallista mielialaa. Jopa Himmlerin suomalaisen SS-pataljoonan hajottamista koskeva päiväkäsky oli sävyltään hyvántahtoinen ja asiallinen³¹. Saksa oli taas tyytyväinen ja maiden suhteissa näytti kaikki olevan kunnossa. Ainoa asia, joka Ramsayta vaivasi, oli Blücherin nyt jo yli kuuden viikon mittaiseksi venynyt poissaolo. Hän ei kuitenkaan uskonut senkään takana olevan poliittisia syitä.³² Ramsayn optimistinen tilannearvio osui oikeaan, sillä päivää myöhemmin Saksan lähetystö sai AA:lta tiedon, ettei Ribbentrop enää vaatisi Suomelta suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen asiassa jatkotoimenpiteitä. Valtakunnanulkoministeri oli tällä välin ajautunut Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikan hoidossa yhä pahemmin sivuraiteelle: kun Hitler 18.7. matkusti Feltreen Venetsian lähelle tapaamaan Mussolinia, hän ei ottanut Ribbentropia mukaan eikä edes ilmoittanut tälle tapaamisesta etukäteen.³³ Kun suomalaisamerikkalainen yhdistys elokuussa jätti hakemuksensa rekisterivirastoon, ei siihen Saksassa enää reagoitu millään tavalla.³⁴

Kevät ja kesä 1943 osoittautuivat siten Suomelle todelliseksi ulkopoliittisten torjuntavoittojen ilotulitukseksi: USA:n välitystarjouksen käsittely, 110 juuta-

30 Zechlinin sähkö nro 1494 AA:lle 15.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253809.

31 Päiväkäsky siteerattuna in *extenso* Jokipii 1968, 720–721.

32 Ramsayn kirje Gripenbergille 21.7.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA.

33 Hencken sähkö nro 868 Helsingin-lähetystölle 22.7.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064804; Michael Bloch 1994, 379.

34 UM Berliinin-lähetystölle 7.8.1943. UM Dea Berliini 1943.

laisen hyväksyminen Suomen kansalaisiksi, liittosopimusvaatimusten menestyksellinen vastustaminen, SS-vapaaehtoisosaston lakkauttaminen ja sisäisen mielipideilmaston vapaus sekä sotaoloissa suhteellisen salliva lehdistönsensuuri oli kaikki onnistuttu toteuttamaan ilman vakavia vastatoimenpiteitä Saksasta. Suomen hallitus piti erillissotateesiä esillä niin uskottavasti kuin tosiasiat eli Suomen kiistämättömän riippuvuussuhteen Saksaan huomioiden oli mahdollista. Ramsayn ulkopoliittinen konsepti oli todistanut menestyksellisyytensä. Suomen hallitus oli enemmän tai vähemmän jatkuvasti tehnyt ulkopoliittisia siirtoja, jotka olivat ristiriidassa Ribbentropin ja AA:n edustajien suulla ilmaistun Saksan tahdon kanssa. Saksalaisten närkästyksen jälkihoito oli ramsaylaisessa diplomatiassa omintakeinen sekoitus tapahtuneen vähättelyä, ympäriryöreän jaarittelun ja hiustenhalkomisen täyttämiin loputtomiin neuvotteluihin perustuvaa uuvutustaktiikkaa, Suomen sotilaallisen panoksen erinomaisuuteen vetoamista, teeskenneltyä loukkaantumista sekä aivan hallitusmuodon antamien valtuuksien rajoilla liikkuvaa aseveliuskollisuuden vakuuttelua.

Ainoaksi erillissotateesin julkisivua rumentavaksi arveksi Suomen kevään ja kesän 1943 Saksan-politiikkaan jäi hallituksen ulkoasiainvaliokunnan 8.5. tekemä päätös suostua antamaan Suomen ulkopoliittista asennetta koskeva diplomaattinen nootti Ribbentropin vaatimassa muodossa. Hallituksen onni tässä ja monessa muussakin kysymyksessä oli se, että Suomen ja Saksan suhteet olivat paljon ja oikeastaan suurimmaksi osaksi muutakin kuin pelkästään kontakti ulkoministeriön ja AA:n välillä. Mikäli maa alkoi diplomaattisuhteiden linjalla todella polttaa jalkojen alla, voitiin asia aina siirtää sotilaslinjalle, jossa kaikesta tapahtuneesta huolimatta ei näkynyt jälkeäkään Ribbentropin ja hänen virastonsa virkamiesten osoittamasta kireydestä. Juuri tällainen manööveri pelasti Suomen sitoutumasta Saksaan lähemmin ja muodollisemmin touko- ja kesäkuussa 1943. Mannerheim ei epäillyt jyrätä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan Saksansuhteiden myöntäväisyyslinjaa, koska hän tiesi, että selkänöjanaan Ribbentropin vaatimusten vastustamiselle hänellä olivat tahrattomat ja kaikista painostusyrityksistä vapaat suhteet Hitlerin päämajaan. Hyvää ja arvokasta sivustatukea hän sai hallituksen Saksaan kriittisesti suhtautuneelta vähemmistöltä, erityisesti K-A. Fagerholmilta.

Mannerheim oli mestarillisesti, joskin Suomen sisäisen marssijärjestyksen ja hallituksen arvovallan kannalta arveluttavasti onnistunut säilyttämään suhteiden sotilaslinjan harmonian vieläpä tulenaran SS-vapaaehtoisosaston lakkauttamisen jälkeenkin. Tämän hän sai aikaan säilyttämällä ratkaisun kylmästi, totuudenvastaisesti ja keneltäkään lupaa kysymättä tai edes etukäteen ilmoittamatta hallituksen niskoille ja esiintymällä itse Saksan suuntaan SS-yhteistyön jatkamisen vannoutuneimpana kannattajana. Tämän silmänkääntötempun onnistumisesta on pitkälti kiittäminen hyväuskoista ja Mannerheimin persoonasta tietyllä tavalla positiivisesti sokaistunutta Erfurthia, joka antoi kontaktinsa auliisti käyttöön Hitlerin vakuuttamisessa marsalkan luotettavuudesta. Menettelytapa oli vähemmän kaunis, mutta kuten todettua, itse lopputuloksesta ei liene marsalkan yli kävelemäksi joutuneella poliittisella johdollaakaan ollut valittamista.

Akselin murtuminen tuo suomalaisille hengähdystauon

Oliko tilanne maiden suhteissa todella nyt vakiintunut niin, että Suomi selviäisi vastarinnastaan rangaistuksetta ja että sillä todella olisi, niin kuin näytti, aiempaa enemmän liikkumavaraa suhteessa Saksaan? Ensimmäisen todellisen testin tarjosivat 22.7. alkaneet kauppaneuvottelut. Saksalaisia hivenen arvelutti se, että Suomen neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja oli vaihtunut. Aiempi puheenjohtaja Rainer von Fieandt oli eronnut ja tilalle oli nimitetty toinen maa- ja metsätalousministeri N.A. Osara. Saksalaisille von Fieandtin ero oli valitettava asia, koska he pitivät tätä ”yhtenä harvoista absoluuttisen saksalaisystävällisistä” henkilöistä Suomessa. Pian kuitenkin myös Osara havaittiin kelvolliseksi, puhuivathan hänen puolestaan mm. Reserviupseeriliiton puheenjohtajuus ja jäsenyys SS-vapaaehtoistoimikunnassa, eikä tämä henkilövaihdos sitten haitannutkaan neuvotteluja millään lailla. Neuvottelujen tärkein kysymys olivat Saksan viljatoimitukset Suomelle. Osara esitti, että Saksa toimittaisi heti 80.000 tonnia viljaa ylimenokaudelle ennen Suomen oman sadon valmistumista.

Pahinta pelänneiden suomalaisten suureksi yllätykseksi saksalaiset ilmoittivat jo heti neuvottelujen ensimmäisenä päivänä suostuvansa Osaran esitykseen. Myötätuuli jatkui, kun kesken kauppaneuvottelujen 25.7. tuli tieto Mussolinin kukistumisesta. *Il Duce*n pakotti eroamaan hänen oman fasistipuolueensa suuri neuvosto. Hänet pidätettiin ja kuningas Victor Emanuel III nimitti marsalkka Pietro Badoglio uudeksi pääministeriksi. Päivää myöhemmin Schnurre tiedotti suomalaisten pyynnöt Ribbentropille ja ehdotti, että heille luvattaisiin 60.000 viljatonnia ja kehoitettaisiin loppuosan suhteen kääntymään Romanian puoleen. Ravintoministeriö oli antanut suostumuksensa 60.000 tonnin toimittamiselle, ja sen alle meneminen herättäisi Suomessa epäilyjä Saksan elintarviketilanteesta. Schnurre katsoi, että Mussolinin kukistuttua Suomen tyytyväisenä pitäminen oli poliittisesti suorastaan välttämätöntä. Neuvottelujen lopputulos muodostuikin täysin Schnurren ehdotuksen mukaiseksi. Saksa lupasi vielä auttaa Suomea lisäviljan saannissa Romaniasta. Toimituskauden 1943–44 loppuista viljamääristä neuvoteltaisiin Suomen oman sadon valmistumisen jälkeen. Myös muilla kaupan aloilla suomalaisilla oli kaikki syy tyytyväisyyteen. Kaiken kaikkiaan neuvottelut sujuivat nopeasti ja kitkattomasti, pääneuvottelija Osaran kuvauksen mukaan ”erittäin ystävällisessä hengessä”. Saksalaiset eivät maininneet SS-pataljoonaa tai suomalais-amerikkalaista yhdistystä sanallakaan, liittosopimuksesta puhumattakaan. Itse asiassa he eivät vaatineet edes sanan ”aseveljeys” mainitsemista neuvottelujen loppukommunikatiossa.³⁵

Ilkka Seppinen on Suomen sotavuosien ulkomaankauppaa koskevassa tutkimuksessaan esittänyt, että Saksan tarkoituksena olisi ollut huipentaa kevään ja kesän ulkopoliittinen painostus juuri näissä neuvotteluissa, ja että vain ”usko-

35 Schnurren sähke Ribbentropille 26.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253819–253821; ADAP; Kivimäen kirje Ramsaylle 30.7.1943 (kopio). T.M. Kivimäen koelma, kansio 1. KA.; Ramsayn kirje Gripenbergille 31.7.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6311. KA; Ramsayn selostus neuvottelujen kulusta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 4.8.1943. UM 110 A.3.c., kansio 5; Seppinen 1983, 185–186.

mattoman hyvä onni” Mussolinin kukistumisen muodossa pelasti Suomen. Schnurre oli kyllä 16.7. ilmoittanut Ribbentropille aikovansa painostaa suomalaisia, mutta tästä ei koskaan tullut mitään. Talvela osuikin oikeaan, kun hän raportissaan Mannerheimille arveli, että juuri ennen neuvottelujen alkua olisi ”ylimmältä taholta sittenkin tullut meille suosiollinen ohje”. Lupaus Suomen auttamisesta omaan satoon saakka annettiin jo ensimmäisenä neuvottelupäivänä, ei vasta Italian tapahtumien jälkeen, niin kuin Seppinen on esittänyt. Mussolinin kukistuminen sitten enää entisestään vahvisti saksalaisten jo aiemminkin myöntyvää asennetta. Pyyntö kääntyä Romanian puoleen johtui normaaleista kauppapoliittisista syistä, ei painostuspyrkimyksistä. Aloitteen tähän oli jo ennen neuvotteluja tehnyt Saksan ravintoministeriö, joka katsoi suorien viljatoimitusten Saksasta liiaksi kuormittavan jo valmiiksi alijäämäistä kauppasetta. Saksalaiset näkivät myös erityistä vaivaa sen puolesta, että Romania suostuisi toimittamaan mainitun viljamäärän Suomelle. Clodius ja Saksan Bukarestin-lähetystö saivat määräyksen vaikuttaa Romanian hallitukseen Suomelle suosiollisen ratkaisun aikaansaamiseksi.³⁶

Sen jälkeen kun Blücher oli 17.7. saanut Ribbentropilta tietää sittenkin palaavansa Suomeen, ryhtyi hän Garmisch-Partenkirchenissä pohtimaan tulevaisuutta. Suomen politiikan tulevan kehityksen kannalta tärkein muuttaja oli vastakkainasettelu Neuvostoliiton kanssa. Sen pohjalta määräytyisi, pysyisikö Suomi Saksan rinnalla vai yrittäisikö se hakeutua länsivaltojen sateenvarjon alle. Suomen ja Saksan suhteissa merkittävin tekijä puolestaan oli Suomen taloudellinen riippuvaisuus isommasta aseveljestään. Muilla seikoilla, olivatpa ne sitten Saksan kannalta myönteisiä, kuten Suomessa perinteisesti vallinnut saksalaismielisyys, tai negatiivisia, kuten maiden toisistaan poikkeavat uskonto-, rotuoppi- ja valtionäkemykset, oli tämän rinnalla vain vähän merkitystä. Suomea sitoi Saksan rinnalle vain tarve saada suojaa itää vastaan. Mikäli se ei enää tätä suojaa katsoisi saavansa tai tarvitsevansa, tultaisiin maiden suhteissa täysin uuteen ja ennalta-arvaamattomaan tilanteeseen. Vielä ei oltu niin pitkällä, mutta suomalaisten usko Saksan aseisiin oli hiipumassa. Sodan lopputuloksen ollessa hämärän peitossa he tietysti halusivat välttää sitoutumista liiaksi yhteen suuntaan, ja pyrkivät siksi varovaisesti etäänymään Saksasta. He yrittivät lähentyä Ruotsia ja USA:ta, ja pidättäytyivät arvostelemasta Englantia ja viime aikoina jopa Neuvostoliittoakin. He halusivat rajoittaa sotapanoksensa vain kaikkein välttämättömpään. Kuitenkin ainakin toistaiseksi Suomen rauhanpyrkimyksiä hilsivät sekä riippuvaisuus Saksasta että länsivaltojen ilmiselvä haluttomuus vaarantaa suhteitaan Neuvostoliittoon Suomen vuoksi. Oli kuitenkin selvää, että Suomi tulisi jatkamaan ”elastista politiikkansa” ulkomaisia edustustoja hyväkseen käyttäen. Blücher uskoi, että erityisesti Gripenberg ja Suomen

36 Seppinen 1983, 182–183; Talvelan raportti Mannerheimille 22.7.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrokortti F129/18. SA; Ks. myös muistiot Suomen ja Saksan hallitustoimikuntien 1.–6. istunnosta 22.–28.7.1943. UM 58 B 1 Saksa 38; Scherpenbergin-sähke nro 30 Helsingin-lähetystölle 5.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064859.

Washingtonin-lähettiläs Procopé käyttäisivät kaikki asemapaikkojensa tarjoamat mahdollisuudet tämän politiikan toteuttamiseen.³⁷

Blücher ei aikonut Suomeen palattuaan enää edes mainita *Erklärung*-kysymystä, vaan aloittaa täysin puhtaalta pöydältä. Saksalla oli monia syitä pitää Suomi leirissään. Suomalaiset puolustivat 600 kilometrin mittaista lohkoa itärintamalla, sallivat saksalaisten joukkojen läsnäolon maansa pohjoisosassa ja toimittivat Saksalle tärkeitä raaka-aineita kuten nikkeliä, kuparia, molybdeeniä ja puuta. Suomen avulla Saksa pystyi pitämään Neuvostoliiton sotalaivaston poissa Itämereltä ja Ruotsin puolueettomana. Saksa puolestaan suojasi Suomea Neuvostoliitolta, varusti sen armeijaa ja toimitti sille elintarvikkeita, hiiltä, terästä, kemikaaleja, lannoitteita ja koneita, ja vieläpä suureksi osaksi luotolla. Parhaiten Suomen erillisrauhapyrkimyksiä voitaisiinkin vastustaa tätä taloudellista riippuvaisuutta hyödyntämällä. Myös sillä, että Saksa normalisoisi suhteensa muihin pohjoismaihin ja idän miehitettyihin alueisiin, erityisesti Viroon, olisi edullisia vaikutuksia Suomessa. Tässä suhteessa olisi apua myös sodanjälkeistä Uutta Eurooppaa koskevan täsmällisen poliittisen ohjelman esittämisestä. Mikäli Suomi irtautuisi sodasta, Saksan olisi pakko vetää rintama Jäämereltä takaisin Itämerelle sekä luopua Petsamosta ja Norjasta, jolloin länsivallat voisivat huoltaa Neuvostoliittoa Murmanskin kautta täysin riskittä. Suomen irtautuminen vaikuttaisi muihin Saksan puolella taisteleviin valtioihin hyvin epäedullisesti. AA:n oli siksi Blücherin käsityksen mukaan ryhdyttävä positiiviseen poliittiseen offensiiviin vakuuttaakseen suomalaiset siitä, että heidän todella kannatti pysytellä Saksan kelmassa.³⁸

Blücher oli oikeassa. Pitääkseen Italian tapahtumista huolestuneet liittolaisensa rauhallisina oli Saksan aktivoitava ulkopolitiikkaansa. Zechlin tiedotti 27.7. Mussolinin eron vaikuttaneen ”syvästi ja epäedullisesti” Suomen yleiseen mielipiteeseen, joka nyt epäili Italian irtautuvan sodasta. Poliittinen johto oli kuitenkin toistaiseksi rauhallinen, olipa Ryti lehtimiehille jopa nimenomaisesti todennut, ettei tapahtuneella tulisi olemaan minkäänlaisia vaikutuksia Suomen ja Saksan suhteisiin. Tästä huolimatta Zechlin katsoi, etteivät hänen kontaktinsa ja kokemuksensa riittäisi tämän asian hoitamiseen. Hän ei tavannut Ramsayta kuin kerran tai kaksi viikossa, eikä tällä yleensä silloinkaan ollut oikeastaan mitään ilmoitettavaa. Blücherin oli nyt korkea aika palata asemapaikalleen. Myös Erfurth ja Grundherr olivat huolissaan Saksan lähetystön ja Suomen ulkoministeriön puuttuvasta kontaktista.³⁹

Talvela tiedotti Mannerheimille 2.8., että suuremmat tapahtumat olivat nyt työntäneet Saksan ja Suomen suhteet täydellisesti taka-alalle. Kivimäki puolestaan raportoi Mussolinin kukistumisen olleen Saksalle niin suuri poliittinen tappio, ettei sen kaikkia seurauksia voitu vielä edes ennakoita. Fasismien nujertuminen ”yhdessä vuorokaudessa” oli lyönyt diktatuurien lujuteen uskovat sak-

37 Blücher Tagebuch 22.7.1943. KA.

38 Blücher Tagebuch 30.7.1943. KA.

39 Zechlinin sähkö nro 1566 AA:lle 27.7.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253822; Kriegstagebuch Erfurth 30.7. ja 3.8.1943. KA; Talvelan raportti Mannerheimille 2.8.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA.

salaiset ällikällä ja antanut uutta virtaa oppositiolle. Berliinissä yleinen mielipide, jota Italian tapahtumien lisäksi rasittivat ilmapommitukset ja itärintaman suurhyökkäyksen epäonnistuminen, katsoi Saksan liittojärjestelmän natisen liittoksissaan: ”Poliittisessa katsannossa uskotaan Unkarin, Romanian ja Bulgarian, jos Italia joutuu pois pelistä, vetäytyvän syrjään”. Oman sotilaallisen tonttinsa esimerkillisesti hoitaneen Suomen osakkeet sen sijaan olivat nousussa; Kivimäki kertoi Saksassa jopa vitsailtavan ”jäljelle jääneestä akselista Berliini-Tokio-Helsinki”.⁴⁰

Ribbentrop määräsi Zechlinin kertomaan Ramsaylle 6.8. tapahtuneista saksalais-italialaisista neuvotteluista, joissa Ribbentrop ja Keitel olivat keskustelleet Italian uuden ulkoministerin Neopolitan Guariglian ja kenraalieversti Vittorio Ambrosion kanssa. Guariglia ja Ambrosio vannoivat, ettei marsalkka Badoglion tulo pääministeriksi muuttaisi Italian ulkopoliittikkaa mitenkään. Maan sisäinen tilanne oli nyt normalisoitunut, ja kaikki puheet rauhantunnusteluista olivat perättömiä. Uusi hallitus aikoi kaikin voimin jatkaa taistelua Saksan rinnalla voittoa loppuun saakka, ja tulisi ilmoittamaan kaikista mahdollista liittoutuneiden yhteydenotoista välittömästi Saksalle. Ribbentrop oli ilmoittanut Hitlerin haluavan auttaa Italiaa puolustautumaan, ja saksalaisten lisäjoukkojen sijoittamisesta maahan päästiin täyteen yksimielisyyteen. Suomeen lähdössä ollut Kivimäki sai Berliinissä kuulla Steengrachtilta samat vakuuttelut.⁴¹ Todellinen tilanne Italiassa oli tietenkin jotain aivan muuta kuin mitä Ribbentrop kertoi. Hän oli neuvotteluissa Badoglion hallituksen kanssa ehdottanut, että Italian kuningas, kruununprinssi, Badoglio ja kaikki maan korkeimmat ministrit ja kenraalit saapuisivat vierailulle Saksaan ”väärinkäsitysten eliminoimiseksi”. Tämä ehdotus ei saanut sen paremmin italialaisten kuin Hitlerinkään kannatusta. Julistuksistaan huolimatta Italian uusi hallitus etsi kuumeisesti rauhaa länsivaltojen kanssa ja Hitler puolestaan valmistautui miehittämään koko maan.⁴²

Uusia tyytymättömyyden aiheita

Näihin aikoihin alkoi pitkään hiljaisena pysyneellä rauhantunnustelurintamalla tapahtua. Neuvostoliiton Tukholman-lähetystö antoi Stalinin vuoden 1940 rajoihin pohjautuvat rauhanehdot Suomelle Aftonbladetin julkaistavaksi 31.7. ja toimitti välikäsien kautta Suomen hallitukselle viestin Moskovan neuvotteluhallusta. Kun Suomen hallitus otti vastauksensa pohjaksi Tarton rauhan rajat muutamin tarkistuksin, kuivui kontakti kokoon heti alkuunsa.⁴³ Saksalaiset ei-

40 Talvelan raportti Mannerheimille 2.8.1943. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA; Kivimäen raportit UM:lle 4. ja 6.8.1943. UM Eaa 1943 Berliini.

41 Ribbentropin sähke nro 941 Helsingin-lähetystölle 9.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064875–H064876; Steengrachtin sähke nro 948 Helsingin-lähetystölle 10.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064882–83; Gripenbergs dagbok 9.8.1943. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikro-kortti VAY 3439. KA.

42 Italian tapahtumista ks. esim. Kershaw 2001, 592–599; Jokipii 1992, 247–249; Woller 1996, 9–35; Michael Bloch 1994, 380–381.

43 Polvinen 1979, 229–233.

vät olleet asiasta täysin tietämättömiä, joskin heidän informaationsa olivat melko puutteellisia ja vääristyneitä. AA:n poliittisen osaston päällikkö Hencke tiedotti Helsingin-lähetystölle 9.8. ”hyvin varmasta lähteestä” kuullun tiedon, joka oli saapunut Berliiniin uutistoimisto Reuterin Tukholman-kirjeenvaihtajalta. Sen mukaan Suomen tärkeimmät sotilas- ja siviiliohjatjat olivat kokoontuneet yöllä 7.–8. elokuuta presidentinlinnaa ja pohdiskelleet keinoja Suomen sodasta irrottamiseksi. Mannerheimin mahdollisesta läsnäolosta tai kokouksen tuloksista ei ollut tietoa. Blücher sai nyt tehtäväkseen ryhtyä selvittämään asiaa. Samalla komennettiin lehdistöattasea Metzger välittömästi raportointikäynnille Berliiniin.⁴⁴

Erinäisiä yhtä sekavia ja epätarkkoja tietoja Suomen rauhantunnusteluista tuli myös Saksan pääturvallisuusvirasto RSHA:lta. Turvallisuuspalvelu oli saanut tietoonsa päämajan tiedusteluosaston päällikkö Aladár Paasosen ”tutulle suomalaiselle pankinjohtajalle”, joka todennäköisimmin oli erittäin saksalaismielinen Pehr Norrmén, kertoman tiedon, että Suomi oli Gripenbergin johdolla käynyt elokuun alussa neuvotteluja Neuvostoliiton edustajien kanssa. 13.8. taas oli Suomen johto pohtinut mahdollisuutta erillisrauhaan sekä sen seurauksia Suomen ja Saksan suhteille. Saman lähteen mukaan Tanner oli todennut Suomella olevan moraalinen oikeus neuvotella, koska Saksakin oli Suomelle ilmoittamatta käynyt samanlaisia keskusteluja. RSHA:n johtaja Ernst Kaltenbrunner toimitti tiedot kirjeitse *Reichsführer-SS* Himmlerille, josta ne kulkeutuivat myöhemmin AA:iin. Mihinkään toimenpiteisiin saksalaiset eivät kuitenkaan ryhtyneet.⁴⁵ OKW:lle RSHA ilmoitti saaneensa selville, että suomalaiset olivat varotoimena saksalaismiehitystä vastaan siirtäneet joukkoja rintamalla Lounais-Suomeen ja laskeneet rannikolle uusia miinakenttiä. Erfurth, jota OKW pyysi asian selvittämään, totesi nämäkin tiedot paikkansapitämättömmiksi.⁴⁶

Saksalaisten tietoon tulivat myös ne keskustelut, joita SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori kävi elokuun lopulla englantilaisen ammattiyhdistysjohtaja Arthur Deakinin kanssa Tukholmassa pidetyssä kuljetustyöväenliiton kokouksessa. Aloitteen tekijöinä asiassa olivat olleet Gripenberg ja Fagerholm, ja kaikki tapahtui Ramsayn tietä ja siunauksella. Wuori oli kuitenkin ylittänyt valtuutensa ja esittänyt hallituksen nimissä seitsemänkohtaisen rauhanohjelman, jonka Deakin puolestaan oli välittömästi tiedottanut Ison-Britannian Tukholman-lähetystölle.⁴⁷ Länsivaltojen lehdistön uutisoitua tapaamisen näkyvästi Ribbentrop määräsi Blücherin selvittämään, mistä oikein oli kyse.⁴⁸ Ramsay koros-

44 Hencken sähkö nro 939 Helsingin-lähetystölle 9.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtlerlasse 1943. 6437/H064872; AA:n lehdistöosaston päällikkö Paul K. Schmidin sähkö nro 934 Helsingin-lähetystölle 9.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtlerlasse 1943. 6437/ H064870.

45 Grundherr Berliinistä Helsingin-lähetystölle 27.8.1943 ja sen liitteenä ollut Kaltenbrunnerin päiväämätön kirje Himmlerille. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Geheimer Schriftwechsel. 6676/ H094047–H094049.

46 KTB OKW III/2, 997 (24.8.1943).

47 Viitala 1969, 118; Gripenberg 1960, 286; Tanner 1952, 97–98.

48 Sonnleithnerin sähkö Blücherille 23.8.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/ 253846.

ti Wuoren toimineen täysin omin nokkineen ja lupasi nuhdella tätä. Blücher tuhahti, että mikäli Wuori olisi ollut saksalainen, olisi hän saanut muutakin kuin pelkän nuhtelun.⁴⁹ Ulkoministeriö antoikin STT:n kautta välittömästi tiedonannon, ettei Wuori ollut toiminut hallituksen toimeksiannosta.⁵⁰ Tämä oli totuuden kaunistelua, sillä kansanedustajienkin piirissä oli yleisesti tiedossa, että Wuori toimi ainakin Tannerin ja mahdollisesti jopa koko hallituksen emissaarina.⁵¹

Tätä suurempi uutispommi oli kuitenkin rauhanopposition presidentti Rytille 20.8. luovuttama ns. 33:n kirjelmä, jossa joukko etupäässä sosialidemokraatteihin ja ruotsalaiseen kansanpuolueeseen lukeutuvia kansanedustajia ja yhteiskunnallisia vaikuttajia vaati hallitukselta toimia sodasta irtautumiseksi sekä Suomen ja USA:n suhteiden parantamiseksi. Sisärengas ei ollut tiedottanut rauhanasiassa ottamistaan askeleista eduskunnalle oikeastaan lainkaan, ja siksi monilla kansanedustajilla oli käsitys, ettei hallitus ollut ryhtynyt asiassa yhtään mihinkään. Kirjelmän voi nähdä myös oireena yleisemmästä mielialamuutoksesta. Valtion Tiedotuslaitoksen suorittamien mielipidetutkimusten mukaan Saksan voittoon suursodassa uskovat olivat kesän 1943 tapahtumien tuloksena jääneet vähemmistöksi, mutta vielä hyvin suuri osa väestöstä uskoi sen kuitenkin pystyvän ennen häviötään länsivalloille voittamaan Neuvostoliiton⁵².

Vaikka kirjelmän allekirjoittajat olivat keskenään sopineet ja Rytillekin luovutustilaisuudessa luvattu, ettei sitä saatettaisi julkisuuteen, julkaisi Dagens Nyheter sen Ruotsissa jo seuraavana päivänä. Pääministeri Linkomies antoi ensin määräyksen, ettei asiaa saisi Suomen lehdistössä käsitellä lainkaan, mutta muutti sitten mielensä Rytin, Ramsayn ja sensuuripäällikkö Vilkinsonan oltua toisella kannalla. Kirjelmä synnytti valtavan lehdistökeskustelun, jota hallitus koetti ohjailla toimittamalla lehtiin suuren määrän Valtion Tiedotuslaitoksen tuotantotoimiston laatimia artikkeleita. Osaksi tämä onnistuikin, sillä vaikka kirjelmän julkittulo oli kiusallinen osoitus sisäisten rintamalinjojen rakoilusta, tuomitsi valtaosa lehdistä opposition menettelyn.⁵³

Blücher raportoi välittömästi Berliiniin ja tiukkasi Ramsaylta lisätietoja. Ulkoministeri tuomitsi kirjelmän ja totesi, ettei allekirjoittajien joukossa ehkä Ernst von Bornia ja Uno Hannulaa lukuunottamatta ollut yhtään ministeriksi kelvollista poliitikkoa. Kokoomuslaisia ei ollut mukana, ei edes Erkki tai Paasikivi. Ulkoministeriö olikin ilmoittanut lähetystöille, ettei kirjelmälle tullut panna liikaa painoa. Vaikka askel tietysti ulkopoliittisesti oli epäsovelias, osoitti se

49 Blücherin sähke nro 1747 AA:lle 24.8.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253848, Blücherin sähke nro 1755 AA:lle 25.8.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253852; Blücher Tagebuch 24.8.1943.

50 Tanner 1952, 99; Polvinen 1979, 275.

51 Ks. esim. Väinö Voionmaan muistiinpano syyskuun alusta 1943. Väinö Voionmaan kokoelma, kansio 4. KA.

52 Jutikkala 1997, 239–240; Perko 1971, 155, 170–171.

53 Kirjelmästä ja suhtautumisesta siihen, laajasti ks. Viitala 1969, 120–148; Vilkinsona 1962, 94; Soikkanen 1977, 166–167; Jokisipilä 1997, 66; Perko 1971, 184. Jussila-Hentilä-Nevakiven *Suomen poliittisessa historiassa* todetaan virheellisesti kaikkien allekirjoittajien olleen kansanedustajia; todellisuudessa heitä oli ”vain” 20. Vrt. Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 198.

samalla, kuinka pieni ja vähämerkityksen rauhanoppositio tosiasiaa oli. Blücher varoitteli Suomen hallitusta antamasta periksi niille maan sisäisille virtauksille, jotka vaativat sitä julistamaan vain itsenäisyyden puolustamisen ja vuoden 1939 rajat Suomen virallisiksi sodanpäämääriksi. Tällainen askel, jota Berliinissä tiedettiin hallituksen harkitsevan, olisi vihollisvalloille selkeä heikkouden merkki.⁵⁴

33:n kirjelmän jälkihoitoon osallistui myös Mannerheim, joka lähetti henkilölääkärinsä Lauri Kalajan ja päämajan tiedotusosaston päällikön kapteeni Kalle Lehmuksen keskustelemaan asiasta Erfurthin kanssa. Kalaja kertoi marsalkan olevan tapahtuneesta ”hyvin vihainen”. Kirjelmän takana oli vain pieni ryhmä, mutta se osasi kääntää huomion puoleensa. Valitettavasti Suomessa sai jokainen kirjoitella mitä halusi. Venäläiset tulisivat taatusti tulkitsemaan kirjelmän osoitukseksi suomalaisten hiipuvasta taistelutahdosta. Myös Lehmus, joka upseeriutensa ohella tunnettuna sosialidemokraattina oli sopiva mies tällaista viestiä toimittamaan, tuomitsi kirjelmään osallistuneiden henkilöiden toiminnan. Hän korosti sosialidemokraattien enemmistölle olevan selvää, että hätäisesti tehty rauha hyödyttäisi vain kommunisteja, ja ettei minkäänlaiseen kiirehtimiseen ollut perusteita.⁵⁵

Linkomiehen irtiotto

Kun hallitus 33:n kirjelmän jälkikuohuissa 3. syyskuuta esitteli eduskunnalle ulkopoliittisia näkemyksiään, huomasi rauhanoppositio yllätyksekseen pääministerin puheissa aivan uusia painotuksia. Hänen viestinsä ytimessä olivat Suomen sodan erillisyys ja puolustuksellisuus, hyvät suhteet Pohjoismaihin ja Yhdysvaltoihin sekä rauhaan pyrkiminen. Linkomies toki muisti mainita myös Saksan ja sen antaman elintarvikeavun, mutta antoi ymmärtää maiden suhteen olevan ennen kaikkea ulkopoliittisen vaihtoehdottomuuden seurausta ja merkitykseltään lähinnä välineellinen. Saksan ulkoministeriössä puheeseen oltiin kuitenkin tyytyväisiä.⁵⁶

Ulkomaiset lehtimiehet olivat jo pitkään kättäneet Linkomieheltä hallituksen ulkopoliittisiin suunnitelmiin liittyvää haastattelua. Kööpenhaminalaisen Berlingske Tidende -lehden kirjeenvaihtaja Bent Sally oli elokuun lopulla oman lehtensä ja Svenska Dagbladetin nimissä toimittanut pääministerille tapaamispyynnön ja listan ulkomaista lehdistöä kiinnostavista kysymyksistä⁵⁷. Linkomies oli salaisessa eduskuntapuheessaan vastannut moniin näistä kysymyksistä, ja siksi hän halusi antaa sen julkisuuteen. Erityistä haastattelua ei näin enää olisi

54 Blücherin sähke nro 1734 AA:lle 21.8.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/253843–253844; Blücherin sähke nro 1745 AA:lle 23.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1943. 6438/H065864; Blücher Tagebuch 21. ja 23.8.1943, KA; Steengrachtin sähke no 987 Blücherille 21.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6437/H064925.

55 Kriegstagebuch Erfurth 27.8.1943.

56 Linkomiehen eduskuntapuhe kokonaisuudessaan ks. Salaiset keskustelut, 139–150. Saksa-alaisten reaktioista ks. esim. Blücher Tagebuch 8.9.1943. KA.

57 Sallyn kirje Linkomiehelle 16.8.1943. Edwin Linkomiehen kokoelma, kansio K2. KA.

tarvittu. Ulkoministeri Ramsay ja Mannerheimin sanansaattaja Walden kuitenkin pitivät puheen julkistamista liian vaarallisena Saksan-suhteiden ja erityisesti Berliinissä käynnissä olevien kauppaneuvottelujen kannalta. Linkomies taipui, mutta halusi manifestoida hallituksensa rauhantahtoa muin keinoin. Asiasta Ramsayta konsultoimatta hän antoi Valtion Tiedotuslaitoksen päällikölle Kustaa Vilkunalle tehtävän järjestää Sallyn ehdottama haastattelutilaisuus muutamalle luotettavimmalle ulkomaiselle sanomalehtimiehelle.⁵⁸

Tanskalaisen Sallyn lisäksi Vilkunan seulan läpäisivät ruotsalainen Bertil Svahnström⁵⁹ sekä yhdysvaltalainen Wilfrid Fleischer⁶⁰. Linkomies otti journalistit vastaan virkahuoneessaan lauantai-aamupäivällä 11. syyskuuta. Toimittajat olivat oppineet tuntemaan Linkomiehen lähinnä saksalaismielisen oikeiston kärkihahmona, eivätkä olleet uskoa korviaan, kun hän alleviivasi Suomen käyvän täysin omaa sotaansa, erillään suurvaltakamppailusta ja ilman minkäänlaisia liittosopimuksia. Suomi oli vapaa päättämään kohtalostaan itse. Suomalaiset olivat joutuneet Saksan kanssasotijoiksi tahtomattaan, ja heidän todelliset poliittiset sympatiansa suuntautuivat pohjoismaihin ja muihin demokraattisiin valtioihin. Juuri tällä hetkellä pohjoismaisen suuntauksen tiellä kyllä oli monia käytännön esteitä, mutta periaatteessa mikään pohjoismaisen yhteistyön muoto ei ollut liian pitkälle menevä. Hallitus pyrki ylläpitämään ja kehittämään suhteita myös Yhdysvaltoihin ja piti sotatilaa Iso-Britannian kanssa hyvin valitettavana. Linkomies toivoi anglosaksien huomioivan maailmantilanteen monimutkaisuuden ja Suomen aseman vaikeuden. Hän myönsi, että riippuvaisuus Saksasta asetti Suomen ulkopolitiikalle rajoituksia. Samalla hän kuitenkin antoi ymmärtää, ettei se estäisi rauhan solmimista, mikäli se maan vapauden ja itsenäisyyden turvaten olisi mahdollista. Ulkomaisen elintarviketuonnin katketessa Suomi pystyisi annoksia pienentämällä selviämään ominkin avuin ainakin puoli vuotta, arveli Linkomies.⁶¹

Keskustelun alkuperäisenä tarkoituksena oli tarjota lehtimiehille taustatietoa Suomen hallituksen näkökannoista, eikä sen julkaisemista ollut suunniteltu. Fleischer kuitenkin kokeili kepillä jäätä ja tiedusteli, saisiko lausunnot julkaista. Lehtimiesten ja läsnä olleen Vilkunan suureksi hämmästykseksi pääministeri vastasi myöntävästi. Linkomies on muistelmissaan kuvannut toimineensa ”enemmänkin jonkinlaisen pakkomielteen kuin kylmän harkinnan johdattamana”. Keskustelun kuluessa hän oli saanut mielijohteen, että voisi nyt korjata eduskuntapuheensa julkaisematta jäämisen ja viestittää julkisesti hallituksen tarkastelevan tilannetta realistisesti ja pyrkivän rauhaan.

58 Jokisipilä 1997, 71–72; Vilkuna 1970, 44–46; Herlin 1993, 183.

59 Bertil Svahnström (1907–1972), ruotsalainen lehtimies; Ruotsin tietotoimiston Berliinintuomittaja 1931–34, Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtaja Lontoossa ja Berliinissä 1936–40, Stockholms Tidningenin kirjeenvaihtaja 1940–57, Helsingissä 1943–44, Morgon-Bladetin ulkomaantuomittaja 1957–58.

60 Wilfrid Fleischer (1897–1981), amerikkalainen lehtimies ja radioreportteri; New York Herald Tribunen avustaja ja ABC-radioyhtiön kommentaattori 1942–46, New York Herald Tribunen Skandinavian-kirjeenvaihtaja 1946, CBC-radioyhtiön Skandinavian-päkirjeenvaihtaja 1947–48 ja vuodesta 1954, Yhdysvaltojen sanomalehtiattasea Tukholmassa 1949–53.

61 Ks. esim. Uusi Suomi 12.9.1943. Haastattelun sisällöstä ks. myös Vilkuna 1962, 79, 124–125, 139; Linkomies 1970, 274–276; Svahnström 1944, 310–312.

Pääministeri Edwin Linkomies antoi 11.9.1943 ulkomaisille lehtimiehille haastattelun, joka ulkopoliittisen avomielisyytensä vuoksi herätti suurta kohua niin Suomessa kuin ulkomaillakin. (Yhtyneiden Kuvalehtien kuva-arkisto)

Vasta haastattelun jälkeen hän tuli ajatelleeksi, millaisen vastareaktion hänen avomielisyytensä osassa kansaa ja eritoten tietysti Saksassa aiheuttaisi. Hän tajusi, että haastattelun vahingolliset vaikutukset oli minimoitava ja mahdollisesti estettävä sen julkaisu kokonaan. Hän kertoi asian puhelimesta hämmästyneelle Ramsaylle, jolle koko haastattelu tuli ikävänä yllätyksensä. Ramsay oli vain vähän aiemmin korostanut Blücherille 33:n kirjelmän takana olleen ryhmittymän poliittista merkityksettömyyttä, ja nyt itse pääministeri esitti samanlaisia ajatuksia! Hän käsitti heti, että ainakin haastattelun alkuperä olisi salattava. Linkomiehen lausunnot olisivat myrkyä lokakuussa alkaville suomalais-saksalaisille kauppaneuvotteluille. Linkomies piti kiinni haastattelussa esitettyjen ajatusten julkistamisesta, ja niinpä hän ja Ramsay sopivat, että jälkihoito rajoitettaisiin lausuntojen antajan nimen salaamiseen ja niiden pohjalta kirjoitettujen juttujen tarkistamiseen.

Linkomies määräsi tehtävään sensuuripäällikkö Vilkun. Tämä kehotti kirjeenvaihtajia käyttämään pääministeri nimen sijasta ilmaisua ”virallisten piirien puhemies”. Maatilalleen lähtöä tehnyt Linkomies ei halunnut ryhtyä itse tarkistamaan tekstejä, koska ne silloin olisivat saaneet liian autenttisen luonteen. Kun ennakkosensuurin suoritti toinen henkilö, voisi pääministeri väistää suuren osan kritiikistä syyttämällä tämän taitamattomuutta. Jutut läpäisivät Vilkun ennakkosensuurin lähes sellaisenaan. Seuraavana päivänä (12.9.) haastattelu ilmestyi komeasti otsikoituna kaikissa suurissa Kööpenhaminan ja Tukholman lehdissä. Kotimaassa sen julkaisivat tekstin Svahnströmiltä saanut Hufvudstadsbladet sekä Uusi Suomi, jonne haastattelun toimitti joko Vilkuna tai

lehteä lähellä ollut Linkomies itse. Muihin suomalaisiin lehtiin haastattelu tuli päivää myöhemmin.⁶²

Saksa reagoi välittömästi

Tapahunutta ei tietenkään pystytty salaamaan saksalaisilta kovinkaan pitkään. AA:n lehdistöosasto pani haastattelun merkille välittömästi, ja Saksan Tukholman-lähetystön lehdistöattasea Paul Grassman tiesi myös haastattelun todellisen henkilöllisyyden. Fleischer ja Svahnström, jotka Linkomiehen tavattuaan olivat matkustaneet Tukholmaan, eivät ilmeisesti olleet malttaneet pitää asiaa omana tietonaan. Grassman puolestaan informoi asiasta tšekäläistä kollegaansa Hans Metzgeriä, joka otti yhteyttä sekä Vilkunaa että Sallyyn saadakseen asiasta tarkempia tietoja. Vilkuna totesi Linkomiehen lausuneen vain ”joitakin kohteliaisuuksia” Ruotsin ja USA:n suuntaan ja kiisti lehtikirjoitusten paikkansapitävyyden. Sally sen sijaan korosti, että hänen kirjoituksensa vastasi pääministerin puheita 90-prosenttisesti.⁶³

Myös kotimaassa reagoitiin vahvasti. Sosialidemokraattiset ja ruotsinkieliset lehdet kiittelivät haastattelun ulkopoliittista realismia, mutta oikeistolehtien enemmistö kritisoi sitä ankarasti. Pelko haastattelun vaikutuksista Saksan-suhteisiin osoittautui oikeaksi, sillä jo maanantaina 13.9. Blücher protestoi asiaa Ramsaylle. Ulkoministerin myönnettyä haastattelun antajan olevan pääministeri itse lähettiläs kovensi sävyään ja vaati haastattelun välitöntä virallista dementoimista. Ramsay katsoi parhaaksi myötäillä ja myönsi tapahtuneen olevan käsittelemättömä. Hän lupasi ottaa pikaisesti yhteyttä Linkomieheen.⁶⁴

AA:ssa haastattelu laukaisi välittömästi joukon toimenpiteitä. Metzger sai valtiosihteeri Steengrachtilta käskyn saapua viipymättä Berliiniin raportoimaan ja lähettiläs Kivimäki kutsuttiin ensin Grundherrin ja sitten Steengrachtin puheille. Jälleen kerran Kivimäki joutui ikävään tilanteeseen ”housut kintuissa”, sillä hän ei ollut kuullutkaan koko haastattelusta. Vasta tiedusteltuaan asiaa Helsingistä hän saattoi ilmoittaa Grundherrille, ettei haastattelua tullut pitää ”autorisoituna deklaraationa”. Lehtimiehet olivat lisänneet juttuihinsa muista lähteistä saamia tietoja, spekulatioita ja suoranaisia virheitä.⁶⁵

Järeimmästä toimenpiteestä vastasi odotetusti Ribbentrop itse. Saksan kauppaluuskunnan johtaja lähettiläs Schnurren suosituksesta hän peruutti jo kertaalleen hyväksytyyn päätöksen 20 000 lisäviljatonnin toimittamisesta Suomeen.

62 Linkomies 1970, 275–277; Vilkuna 1970, 45; Svahnström 1944, 312–313; Blücherin sähkö nro 1745 AA:lle 23.8.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6438/H065864.

63 Schmidtin sähkö nro 1085 Helsingin-lähetystölle 12.9.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6438/H065032; Blücherin sähkö nro 1889 AA:lle 13.9.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland.. 642/253886–7; Metzger 1986, 183–185.

64 Jokisipilä 1997, 75; Blücherin sähkö nro 1888 AA:lle 13.9.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253885.

65 Metzger 1986, 186–187; Grundherrin sähkö nr. 1090 Helsingin-lähetystölle 14.9.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6438/H065041; Kivimäen kirje Ramsaylle 15.9.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; UIM Berliinin-lähetystölle 13.9.1943. UM Dea Berliini 1943.

Blücherille hän korosti, ettei suomalaisilla pitänyt olla itärintaman ja Välimeren sotilaallisen tilanteen vuoksi mitään syytä huoleen, ja kehotti lähettilästä jälleen muistuttamaan, että Suomi saattoi taata olemassaolonsa itsenäisenä valtiona vain Saksan rinnalla. Englantilaiset tai amerikkalaiset eivät nostaisi sormeakaan suojellakseen Suomea Neuvostoliitolta. Lähettilään tuli nyt kovasanaisesti tuomita julkinen rauhankeskustelu ja alleviivata sen Saksassa teemmää erittäin huonoa vaikutusta.⁶⁶

Blücher kävi vaatimassa Ramsaylta haastattelun dementoimista päivittäin. Hän kritisoi haastattelun virheellisiä tilastotietoja, Saksaa ja aseveljeyttä vähentelevää sävyä, rauhanasian julkista käsittelyä ja väitteitä Suomen liittoutumattomuudesta. Vaikei juridista liittosopimusta ollutkaan, oli Suomi aseveljeyden kautta Saksan kanssa moraalisisessa liitossa. Suomen hallituksen olisi pikaisesti joko irtisanouduttava koko haastattelusta tai julkaistava Linkomiehen eduskuntapuhe, jossa suhteita Saksaan oli käsitelty oikeassa valossa. Ramsay vastasi Linkomiehen kiistävän sanoneensa paljoakaan siitä, mitä lehdissä oli kirjoitettu. Pääministeri katsoi oikaisun kuitenkin vain tekevän asian entistä sekavamaksi. Blücher tiedotti AA:lle, että vaikka pääkaupungin lehdistön enemmistö oli hyväksynyt haastattelun, oli se herättänyt kansassa ja armeijassa myös paljon arvostelua.⁶⁷

Paine haastattelun oikaisemiseksi kasvoi päivä päivältä. Myös Suomen poliitikkaan yleensä ymmärtäväisesti suhtautuneet kenraalit Dietl ja Erfurth hämästelivät Linkomiehen avomielistä purkausta. 15.9. Linkomies ja Ramsay selvittivät tapahtunutta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle, jossa pääministeri joutui saksalaismielisten edustajien ankaran hyökkäyksen kohteeksi. Ratkaisevaksi muodostui hallituksen iltakoulu samana päivänä, jossa Linkomiestä kritisoivat erityisesti Reinikka, oikeusministeri Oskari Lehtonen ja maatalousministeri N.A. Osara. Suomen ja Saksan välisten kauppaneuvottelujen Suomen-valtuuskunnan johtajana toiminut Osara pelkäsi haastattelun romuttavan toiveet neuvottelujen onnistumisesta. Iltakoulun jälkeen Linkomies ja Ramsay päättivätkin, että oikaisu oli pakko esittää.⁶⁸

Iltakoulun jälkeen kello 22.30. he siirtyivät Linkomiehen virka-asuntoon, jonne oli kutsuttu myös haastattelua juhlimassa ollut Vilkuna. VTL:n päällikkö tarjoutui syntipukiksi, mutta Linkomies ei pitänyt tätä tarpeellisena. Linkomies kirjoitti korjaavan tiedonannon, jossa myönnettiin haastattelun henkilön olevan Suomen pääministeri. Samalla kuitenkin todettiin, etteivät lehtikirjoitusten sävy ja sanamuodot täysin vastanneet käytyä keskustelua. Toimittajat olivat myös li-

66 Schnurren muistio nro 36 Ribbentropille 13.9.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253892-6; Ribbentropin sähke nro 1091 Helsingin-lähetystölle 14.9.1943. AA. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253897.

67 Blücherin sähke nro 1895 14.9.1943 AA:lle. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253899-253900; Blücherin sähke nro 1909 AA:lle 15.9.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253903-4.

68 Sotilasiamies Kitschmannin sähke Dietlille 14.9.1943. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahterlasse 1943. 6438/H065037; Kriegstagebuch Erfurth 14.-16.9.1943. KA; Linkomies 1970, 279; Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 15.9.1943. Eduskunnan kirjasto; Voionmaa 1971, 260-261.

sänneet kirjoituksiinsa sellaisia elintarviketilannetta ja ulkomaankauppaa koskevia väitteitä, joita pääministeri ei ollut esittänyt. Huomionarvoisinta kuitenkin oli, ettei oikaisussakaan kiistetty haastattelun keskeisintä sisältöä, pääministerin lausuntoja Suomen vapaudesta itse päättää politiikastaan. Ramsayn ja Vilkinson tarkastettua tiedonannon se toimitettiin puoliltaöin Suomen Tietotoimistolle. Vilkinson kuvauksen mukaan helpottunut Linkomies kaatoi seurueelle drinkit ja totesi: ”Eiköhän jatketa VTL:n päällikön ilonpitoa!”⁶⁹

Seuraavana päivänä Blücher sähkötti oikaisun kommentein varustettuna Berliiniin. Ramsaylle hän totesi olevansa iloinen, että ongelmat näin saatiin selvitettyä. Blücher ilmoitti AA:lle pitävänsä oikaisua riittävänä, vaikka asiasta kaiken kaikkiaan jäikin ikävä jälkimaku. Lähes koko pääkaupungin lehdistö oli nimittäin hyväksynyt haastattelussa esitetyt näkemykset, pari lehteä jopa vetänyt suorat yhtäläisyysmerkit pääministerin puheiden ja erillisrauhan tavoittelun väliin. Linkomies horjui sympatioissaan Saksan ja länsivaltojen välillä. Ramsayn lähettiläs sitä vastoi katsoi ymmärtävän Saksan kannanottoja ja vaikuttaneen suuresti oikaisun syntyyn.⁷⁰ Sekä Linkomies että Ramsay katsoivat, että asia oli oikaisun myötä poistunut päiväjärjestyksestä, ja ettei tapahtunut ollut haitannut maiden kauppasuhteita. Ramsayn mielestä se, että saksalaisten kanssa päästiin näinkin vähällä ei kuitenkaan ollut pelkästään miellyttävää. Hän katsoi tapahtuneen osoittavan Saksan tuntevan itsensä heikoksi ja haluavan välttää kaikkia vaikeuksia pienemmän aseveljensä kanssa.⁷¹

Sally, Fleischer ja Svahnström närkästyivät kuvaustensa jälkikäteisestä oikomisesta suuresti. Fleischer totesi Uuden Suomen Tukholman-kirjeenvaihtaja Antero Vartialle sanomalehtimieskunniaansa loukatun ja lupasi ilmaista paheksuntansa julkisesti. Svahnström katsoi Linkomiehen pelästyneen kotimaista ja saksalaista reaktiota niin paljon, että nyt ”oman nahkansa pelastaakseen” syytti toimittajia lausuntojensa vääristelystä. Kaikki kolme toimittivat julkisuuteen oman vastineensa, joissa korostivat kuvausten vastanneen täysin käytyä keskustelua. Kivimäki sai ohjeet vastineissa esitettyjen väitteiden kumoamiseksi, ja asia pilkahteli esiin aina silloin tällöin koko lokakuun ajan. Kotimaassa jatkokeskustelulta leikkasi siivet sensuurin 17.9. antama kiello haastattelun kaikkinaisesta kommentoimisesta lehdistä.⁷²

Jodl seireeninä Mikkelissä

Suomen hallituksen ulkopolitiittiset vaikeudet jatkuivat Linkomiehen haastattelun oikaisusta huolimatta. Saksalaisilta tiedusteltiin pyydetyn 20 000 lisävil-

69 Vilkona 1970, 46; Linkomies 1970, 279; Soikkanen 1977, 168–169; Jokisipilä 1997, 76. Linkomiehen oikaisu löytyy painettuna Soikkasen em. teoksesta.

70 Blücherin sähköteet nro 1913 ja 1915 AA:lle 16.9.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253905–6; Blücher Tagebuch 16.9.1943. KA.

71 Ramsayn kirje Kivimäelle 18.9.1943 (kopio). Ramsayn kokoelma, kansio 5. KA; Ramsayn katsaus hallituksen iltakoulussa 22.9.1943. UM 110 A.3.c. kansio 5.

72 Puhelinkuunteluraportit Sally-Fleischer ja Vartia-US 16.9.1943. Edwin Linkomiehen koelma, kansio P3. KA; Svahnström 1944, 313; UM Berliinin-lähetystölle 9. ja 11.10.1943. UM Dca Berliini 1943; Schnurren sähköteet nro 2904 Ribbentropille 15.10.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253976; Rusi 1982, 285.

jatannon saantimahdollisuuksia, mutta AA:n kauppapoliittinen osasto ilmoitti asiassa olevan ”vielä muutamia kysymyksiä selvennettävänä”. Syyt paljastuvat Steengrachtin kirjeestä ravintoministeriön valtiosihteeri Herbert Backelle, joka mm. varastotilan puutteen vuoksi oli kannattanut Suomen toiveiden täyttämistä. Steengrachtin mukaan Hitler ja Ribbentrop olivat päättäneet evätä lisäviljan juuri Linkomiehen haastattelun vuoksi. Raskauttavin tekijä olivat puheet Suomen kyvystä selviytyä ainakin puolen vuoden ajan ilman ulkopuolista, so. Saksan, elintarvikeapua. Heinäkuussa tehdyn kauppasopimuksen nojalla oli Suomelle jo toimitettu 60 000 tonnia viljaa. Mikäli nyt vielä annettaisiin lisää, alkaisi Suomen hallitus tuntea itsensä yhä riippumattommaksi Saksasta ja tulisi vastaavasti alttiimmaksi liittoutuneiden vaikutusryityksille.⁷³

Alkoi jo näyttää siltä, että haastattelu vaarantaisi koko kauppaneuvottelut. Saksan kauppavaltuuskunnan johtaja Schnurre valitteli Kivimäelle, ettei enää ollut varma, pystyisikö vakuuttamaan esimiehensä Suomen vilpittömyydestä. Tähän asti Suomen auttaminen oli ollut helppoa, koska siihen oli ollut Hitlerin nimenomainen käsky, mutta nyt päämaja arvioi suhtautumistaan Suomeen uudelleen. Schnurre matkusti 14.10. Tukholmaan, jossa hänen tuli odottaa, kunnes mahdollinen matkakäsky Suomeen tulisi. Kuuden päivän odottelun jälkeen AA ilmoitti, että 21.10. alkaviksi suunnitellut kauppaneuvottelut siirtyisivät tuonnemmaksi ja Schnurre palasi Berliiniin.⁷⁴

Suomalais-saksalaisten suhteiden sotilasväylä noudatti tälläkin kertaa aivan omaa logiikkaansa. Mannerheim ilmeisesti ajatteli, että hyökkäys on paras puolustus, ja tähän tarkoitukseen Leningradin alueen tilanne tarjosi hyvän valtiokortin päämajan omalle diplomatialle. Sen saattoi iskeä pöytään aina, kun piti siirtää huomio pois Suomen erillisrauhakeskustelusta. Kun Sallassa toimineen saksalaisen XXXVI Armeijakunnan komentaja kenraali Karl Weisenberger syyskuun loppupuolella vieraili Etelä-Suomessa, sai hän kuulla niin Waldenin, Talvelan, linnoitustöitä johtaneen kenraali Edvard Hanellin kuin merivoimien komentaja kenraali Väinö Valveenkin maalailevan piruja seinille niistä raskaista seurauksista, joita saksalaisten vetäytymisellä Leningradin luota olisi Suomen rintamalle ja suomalaisten mielialoille.⁷⁵ Kun Saksan Helsingin-lähetystö puolestaan anoi lupaa lähettää Suomen rintamalle propagandakuvaajia filmaamaan materiaalia elokuvaan *Europa kämpft gegen den Bolschevismus*, torjui päämajan tiedotusosasto pyynnön suoralta kädeltä⁷⁶.

Pian suomalaiset saivatkin yllätyksekseen huomata, ettei AA:n uhkailu- ja kirstypolitiikalla sittenkään ollut Hitlerin tukea. *Führerin* tärkeimmän neuvonantajan kenraalieversti Jodlin vieraillessa Suomessa 14.10. kävi ilmi, että Saksan sotilasjohto edelleenkin oli Suomen-politiikassaan huomattavasti Ribben-

73 Berliinin-lähetystön sähke ulkoministeriölle 16.9.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Backe Steengrachtille 2.9.1943 ja Steengracht Backelle 25.9.1943. AA/St.S.F. 642/253863–253865; Salewski 1979, 390.

74 Berliinin-lähetystö UM:lle 14.10.1943. UM Eba Berliini 1943; Lundströmin puhelinsanoma Berliinistä 20.10.1943. UM Eba Berliini 1943; Seppinen 1983, 190.

75 Ahto 1980, 16; Talvela 1977, 463.

76 Perko 1974, 146.

tropia lempeämpi ja suvaitsevaisempi. Vierailun ensisijaisena motiivina oli rauhoitella Saksan itärintamalla kohtaamista vastoinkäymisistä huolestuneista suomalaisia. Jodl totesi äimistyneille Mannerheimille ja Heinrichsille, että Saksan sotilasjohto kyllä ymmärsi Suomen rauhanhalun, olihan jokaisen kansan ensimmäisenä velvollisuutena oman olemassaolonsa varjeleminen. Kenelläkään ei ollut oikeutta vaatia, että jonkin kansan olisi käytävä kuolemaan toisen puolesta. Niinpä Saksallakaan ei olisi mitään sitä vastaan, mikäli Suomi voisi Englannin ja USA:n avulla päästä turvalliseen rauhaan. Päinvastoin se olisi vain tyytyväinen, jos Suomi säästyisi enemmiltä uhrauksilta ja Lapin-divisioonat⁷⁷ voitaisiin irrottaa muualla käytettäväksi. Suomen erillisrauhan onnistumisen edellytyksenä olisi kuitenkin Saksan voitto Neuvostoliitosta, koska muuten Suomea odottaisi bolshevisoiminen Baltian mallin mukaisesti. Suomelle vähiten vaarallinen vaihtoehto tällä hetkellä oli jatkaa sotaa Saksan rinnalla. Saksa ei missään tapauksessa vetäytyisi Leningradin luota neuvottelematta siitä Suomen kanssa etukäteen. Suomalaiset saattoivat luottaa myös Saksan Lapissa olevien joukkojen pysyvän paikoillaan ”niin kauan kuin Suomen taistelu kaippaa niiden täällä oloa”. Kaiken kukkuraksi Jodl lupasi Suomen armeijalle lisää ase- toimituksia.⁷⁸

Jodlin lupauksella oli reaalista pohjaa, sillä Saksan varusteluteollisuuden tuotantoluvut olivat nyt korkeammalla kuin koskaan aikaisemmin. Vuonna 1942 varusteluministeriksi tulleen Albert Speerin johdolla tuotanto oli nyt järjestetty aiempaa tehokkaammin, eivätkä liittoutuneiden pommituksen olleet vielä ehtineet lamauttaa Saksan teollista potentiaalia.⁷⁹ Mannerheim luonnollisesti oli älykkääksi ja Suomelle myötämieliseksi jo entuudestaan tuntemansa saksalaisupseerin lausunnoista enemmän kuin hyvillään. Jodlin vierailu vahvisti Suomen sotilasjohdon jo aiemmin saamaa vaikutelmaa, että ”hän oli kunnan mies, joka vastoinkäymistenkin hetkellä otti huomioon vaikeutemme”. Myös Hitler oli tyytyväinen Jodlin tuomiin tietoihin, eikä hän sen jälkeen enää pitänyt Suomen sodasta irtautumisen uhkaa akuuttina.⁸⁰

Täysin ilman Hitlerin näpäytystä koko syksyn jatkuneesta erillisrauhakeskustelusta ei sentään päästy. Samaan aikaan kun Hitler Jodlin persoonassa antoi aseveljeyden auringon paistaa Mikkeliissä, kirjoitti hän Rytille Suomen politiikkaa terävästi arvostelevan kirjeen. Kuvaavaa suomalais-saksalaisten suhteiden kaksijakoisuudelle oli, että tälläkin kertaa Saksan tyytymättömyys ilmaistiin diplomaattis-poliittista, ei sotilaallista väylää pitkin. Hitler leimasi kirjeessään Suomen erillissotatesin kestävämmäksi. Suomen hallituksen hampaattomuus rauhanoppositiota vastaan ja lehdistön Saksalle epäystävällinen kirjoittelu vä-

.

77 20. Vuoristoarmeija olisi missä tahansa edustanut huomattavaa voimanlisää: se koostui yhdeksästä divisioonasta ja kaikkiaan 204 000 sotilaasta. Ks. KTB OKW IV/1, 891; Menger 1979, 299.

78 Heinrichsin muistiinpano 14.10.1943. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5615. KA; Heinrichs 1959, 331–333; Mannerheim 1952, 426–427; Polvinen 1979, 248–249; Turtola 1998, 200; Ziemke 1959, 250–251; Klink 1958, 407.

79 Jokipii 2002, 174–175; Saksan varusteluteollisuudesta ja sotataloudesta laajemmin ks. esim. Eichholz 1985, passim; Milward 1966, passim.

80 Mannerheim 1952, 426–428; Warlimont 1962, 427.

*Kenraali Alfred
Jodlin vieraillessa
Mikkelissä 14.10.1943
Suomen sotilasjohto
sai jälleen kerran
havaita, ettei
diplomaattisuhteissa
ilmennyt jännitys ollut
levinnyt
sotilasväylälle.
(Scheurig 1999)*

littivät ulkomaille kuvaa heikosta ja sotaan väsyneestä Suomesta. Saksa ei tulisi sallimaan sitä, että joku sen liittolaisista (joihin Hitler siis näin muutta mutkitta laski Suomenkin) vaarantaisi yhteisen rintaman. Suomi oli vahvassa kohtalon-yhteydessä Saksaan, jota se sai kiittää itsenäisyytensä säilymisestä. Pohjoismaisen yhteyden nimiin vannominen oli typerää, sillä nämä maat eivät pystyisi Suomea auttamaan.⁸¹

Hitler jatkoi Suomen poliittisen johdon arvostelua vielä Kivimäen vieraillessa hänen päämajassaan 26.10. Ribbentropin läsnä ollessa hän korosti, että aluelajennuksia enemmän nyt taisteltiin ”rodullisesta ja biologisesta ylivallasta Euroopassa”, ja maalaili kauhukuvia ”slaavilaisesta assimilaatiosta” ja pienten kansojen siirtämisestä Siperiaan. Vaara poistuisi vain Venäjän tuhoamisen myötä, ja siksi oli käsittämätöntä, että jotkut maat nyt halusivat irrottautua sodasta. Hitler ei tahtonut epäillä Suomen kansaa ja sotilaita, mutta maan johto oli ollut heikko. Se oli sallinut rauhankeskustelun jatkaa ja esiintynyt itsekin epäilyttävästi. ”Jos USA:n hallituksen jäsen puhuisi julkisesti erikoisrauhan tekemisestä Saksan kanssa, panisi Roosevelt hänet heti kiinni”, alleviivasi Hitler. Edes puolueettomissa maissa ei oltu niin hölläkätisiä kuin Suomessa. Jos Suomi voisi vapaasti solmia rauhan, saisi myös Saksa tehdä niin. Miltä Suomesta tuntuisi, jos Saksa nyt neuvottelisi itselleen rauhan suursodassa puolellaan taistelevista pienistä valtioista välittämättä? Saksa oli estänyt Venäjää nielaisemasta Suomen, ja siksi sillä oli oikeus vaatia lojaaliutta. Kritiikkinsä vastapainoksi Hitler heitti toiseen vaakakuppiin lupauksen olla vetäytymättä Leningradin rintamalta.⁸²

81 Hitlerin kirje Rytille 14.10.1943 kokonaisuudessaan ks. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5618. KA; Kriegstagebuch Erfurth 15.10. ja 23.10.1943. KA; Jägerskiöld 1981, 426–428.

82 Berliinin-lähetystö UM:lle 28.10.1943. UM Eba Berliini 1943; Kivimäen raportti UM:lle 30.10.1943. UM Eaa 1943 Berliini; Kivimäki 1965, 260–263; Hitlers Lagebesprechungen, 400–401; Polvinen 1979, 276.

Mannerheim ja Kivimäki tulevat Hitleriä vastaan

Jodlin Mikkelissä osoittama asenne oli Mannerheimille suuri helpotus. Erfurthin mukaan Heinrichs oli kertonut marsalkan ”kyyneleet silmissä” todenneen, että myös Waldenin olisi siitä kuultava. Heinrichs itse totesi myöhemmin Mannerheim-elämäkerrassaan, että marsalkan saksalaisten aikeita koskevat pelot vaimenivat Jodlin vierailun jälkeen.⁸³ Keväällä Mannerheim oli vaatinut hallitusta sinnikkäästi torjumaan Ribbentropin yksityisyritteliäisyydeksi tulkitsemansa liittosopimusvaatimukset. Vaikka tälläkin kertaa tyytymättömyys Suomea kohtaan oli kanavoitunut ennen kaikkea Saksan ulkoministeriöön, oli Hitlerin kirje muuttanut tilanteen. Toki diktaattori oli syyttänyt vain Suomen poliittista johtoa ja nimenomaisesti sulkenut Suomen kansan ja armeijan epäilyksiensä ulkopuolelle. Mannerheim kuitenkin katsoi nyt tarpeelliseksi noudattaa vastavuoroista joustavuutta ja lepytellä Saksaa vaientamalla sille vahingollinen julkinen keskustelu, jota sekä Jodl että Hitler olivat paheksuneet.

Marsalkka järjesti 21.10. eräänlaisen poliittisen johdon kurinpitopalaverin, johon hän Waldenin lisäksi oli kutsunut julkisilla esiintymisillään Saksaa ärsyttäneistä poliitikoista nimekkäimmät, Linkomiehen ja Tannerin (tämä oli esittänyt oman versionsa teemasta ”Suomella on vapaat kädet” puhuessaan Helsingin työväentalolla 24.9.1943), sekä eduskunnan puhemies Väinö Hakkilan. Mannerheim oli kutsunut kokouksen koolle päämajan tiedotusosaston päällikön Kalle Lehmuksen suosituksesta. Lehmus oli pitänyt tällaista kokousta parempana keinona hillitä julkista erillisrauhakeskustelua kuin ylipäällikön omissa nimissään sensuuriviranomaisille antamaa suoranaista kieltoa, jota Mannerheim oli ehtinyt sitäkin jo harkita. Sosialidemokraattien oikean laidan johtomies Hakkilan marsalkka mitä ilmeisemmin toivoi ryhtyvän eduskunnan sukapulaksi. Hän korosti ulkopoliittisen varovaisuuden tärkeyttä ja kyseenalaisti väärin ajoitettujen erillisrauhavaatimusten ja rauhantunnustelujen järkevyyden:

”Mihin ne olivat johtaneet? Eivät yhtään mihinkään. Askeltakaan lähemmäksi Moskovaa ei ollut päästy. Ruotsilta ei ollut saatu mitään tukea, ei liioin länsivalloilta. Kuitenkin oli saatu saksalaiset ärsyyntymään ja vaarannettu näin ainoa tosiasiallinen tuki, joka oli käytettävissä. Yritykset sodasta irtautumisen suuntaan olivat näissä oloissa ainoastaan huonotaneet Suomen asemaa.”

Rauhanasian jatkuva esillä pitäminen huononsi suhteita Saksaan, joka oli Suomen ainoa tuki, alleviivasi marsalkka. Sotilaspoliittisen kehityksen ollessa hämärän peitossa maan poliittisen johdon velvollisuutena oli ensi kädessä huolehtia puolustusvalmiuden ylläpitämisestä. Oli oltava kylmäverinen, odotettava ja ”pidettävä turpa kiinni”. Osaltaan marsalkan käsityksiin vaikuttivat ne lukuisat valitukset, joita rintamakomentajat olivat esittäneet julkisen rauhankeskustelun vaikutuksista joukkojen mielialoihin.⁸⁴

.

83 Kriegstagebuch Erfurth 14.10.1943. KA; Heinrichs 1959, 336.

84 Tannerin muistiinpanot 21.10.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 128–130; Heinrichs 1959, 333–335; Jägerskiöld 1981, 429; Lehmus 1971, 175; Perko 1971, 200.

Myös Kivimäki otti Hitlerin moitesaarnan vakavasti ja kantoi kortensa kekoon tämän lepyttelemiseksi. Hän oli jo aiemmin varoitellut hallitusta siitä, että Hitlerin suuttuttaminen saattaisi hetkessä muuttaa Saksan ystävällisen suhtautumisen Suomeen. Siksi oli vältettävä arvostelemasta sellaisia asioita, joiden tiedettiin olevan diktaattorille arkoja. Tässä Kivimäki lienee tarkoittanut ennen muuta niitä lukuisia protesteja, joita Suomen lehdistössä syksyllä 1943 julkaistiin Tanskan juutalaisten kohtelun johdosta. Saavuttuaan Helsinkiin marraskuun alussa hän luennoi sekä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle että lehdistön edustajille ulkopoliittisen pidättyväsyyden merkityksestä. Saksa oli yhtä vahva kuin aiemminkin, ja ulkopoliittikan hoito lehtien palstoilla tulisi varmuudella johtamaan rangaistustoimenpiteisiin. Elintarvikkeiden saannissa jo ilmenneet vaikeudet osoittivat, että Saksankin kärsivällisyydellä oli rajansa.⁸⁵

Loppusyksyllä diplomatian sotilaallinen komponentti tuli yhä tärkeämmäksi. Mannerheim ohitti hallituksen ja laittoi omat emissaarinsa töihin pönkittääkseen kuvaa Suomen aseveljuskollisuudesta. Heinrichs, Talvela ja useat muut korkeat upseerit käyttivät hyväkseen kaikki tarjoutuneet tilaisuudet korostaakseen saksalaisille Suomen lojaaliutta. Painavimman puheenvuoron käytti Walden vakuuttaessaan 22.10. Dietlille ”uskollisinta aseveljeyttä”. Puheet erillisrauhasta eivät pitäneet paikkaansa, olihan ”hellitämätön taistelu Venäjää vastaan Suomen pitkäaikainen päämäärä”. Saksalaisetkin tiesivät Waldenin esittävän vain Mannerheimin hyväksymiä, yleensä vieläpä marsalkalta itsestään lähtöisinkin olleita mielipiteitä, ja siksi näille toteamuksille pantiin suuri paino niin AA:ssa kuin OKW:ssakin.⁸⁶ Ainakin Dietlin kohdalla asevelirakkauden tunteet olivat molemminpuolisia ja vilpittömiä. Eräässä maaherra Hillilän kanssa samoihin aikoihin käymässään keskustelussa saksalaiskenraali nimittäin totesi, että hän olisi valmis alistumaan Mannerheimin komentoon ja liittämään armeijansa Suomen sotakoneistoon, mikäli venäläiset itärintamalla pääsisivät työnnyttämään Itämeren rannalle saakka ja 20. Vuoristoarmeija näin jäisi eristyksiin.⁸⁷

Hitler jyrää Ribbentropin

Hitlerin Rytille ja Kivimäelle ilmaisema närkästys oli kuitenkin ensi kädessä tarkoitushakuista poliittista peliä, jopa bluffia. Berliinin diplomaattipiireissä kauhutarinoita Hitlerin mielipuolisesta karjumisesta kuullut Kivimäki hämmästelikin diktaattorin poikkeuksellisen rauhallista ja hillittyä esiintymistä, ja erityisesti sitä, että Hitler suostui keskeyttämättä kuuntelemaan peräti puolen tunnin esitelmän demokratian vaatimuksista. Eri saksalaislähteistä saamiensa tietojen nojalla Kivimäki pitikin vierailuaan onnistuneena. Tulkinta oli oikea, sillä

85 Kivimäen ”Hajatietoja XXXI” Berliinistä 7.10.1943.UM Eaa 1943 Berliini; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 529 (muistikuva marraskuulta 1943). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

86 *Kriegstagebuch Erfurth* 19., 23. ja 24.9. sekä 23.10.1943. KA; Blücher *Tagebuch* 22.–23.10.1943. KA; Talvela 1977, 296–297; Ziemke 1959, 251.

87 Kaarlo Hillilän muistiinpano 16.10.1943. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

hänen lausuntonsa yhdessä Rytin kirjeen, jota Hitler oli Dietlille luonnehtinut ”höyhenenpehmeäksi” (*pflaumenweich*)⁸⁸, kanssa riittivät käynnistämään kauppaneuvottelut. Neuvottelut päättyivät 18.11. siihen, että Suomi sai pyytämänsä määrät niin viljaa kuin muitakin elintarvikkeita. Näin Hitler siis käveli kylmästi kiristystoimien kannalla olleen ulkoministerinsä yli.⁸⁹

Tosiasiaa Hitler, toisin kuin Ribbentrop, ymmärsi suomalaisten huolen omasta asemastaan. Diktaattori piti Suomen erillisrauhakeskustelun voimistumisen ensisijaisena syynä Saksan Pohjoisen armeijaryhmän *Heeresgruppe Nordin* vaikeuksia Leningradin luona. Hän tajusi, että armeijaryhmän vetäytyminen Narvajoki-Peipsijärvi-linjalle saattaisi jopa laukaista Suomen sodasta irtautumisen ja eristää 20. Vuoristoarmeijan Euroopan pohjoiskolkkaan. Tukea käsityksilleen Hitleriltä ei puuttunut, sillä syyskuussa niin Dietl, Erfurth ja Blücher kuin OKW:n operatiivinen osastokin varoittivat vetäytymisen mahdollisesti hyvinkin dramaattisista seurauksista Suomessa.⁹⁰ Toisaalta Hitler ei uskonut Neuvostoliiton olevan valmis tekemään rauhaa sellaisilla ehdoilla, jotka suomalaiset hyväksyisivät. Tämä oli pääteltävissä niistä tuloksista, joita lokamarraskuun Moskovan ulkoministerikonferenssista oli tullut julkisuuteen. Vain hyvin punnetonta vastarintaa amerikkalaisten taholta kohdaten varaukkoministeri Maksim Litvinov oli niputtanut Suomen yhdeksi Saksan satelliittivaltiota, joilta tulnaisiin vaatimaan ehdotonta antautumista.⁹¹ Liittosopimusta Saksan kanssa Suomi ei halunnut, mutta toisaalta sillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa sotaa. Näissä oloissa rauhankeskustelun sormien läpi katsominen oli huomattavasti riskittömämpää kuin ulkopoliittiset kiristystoimet, jotka turhaan jännittäisivät jousen liian kireälle ja saattaisivat synnyttää itärintaman tilanteen vuoksi jo muutenkin varpaillaan olevassa Suomessa ennalta-arvaamattomia vastareaktioita.

Hitlerin päämajassa Suomen-politiikasta ei milloinkaan tullut samanlaista arvovaltakysymystä kuin Saksan ulkoministeriössä. Osasyynsä tässä lienee jo näiden kahden toimijan arkitodellisuuden erilaisuudessa; *Wolffschanzessa* ratkottavana olleessa itärintaman mammuttimaisessa ongelmavyyhdessä Suomi oli vain pieni sivujuonne, kun taas Ribbentropin virastolta uhkasivat sodan synnyttämässä diplomaattisessa eristyksessä loppua työt. Todellisesta vallasta pitkälti jo syrjäytyneellä ja turhamaisella Ribbentropilla oli aikaa yrittää pönkittää laskevaa tähteään pohjoisen aseveljen kustannuksella. Hitlerille Suomi oli ennen kaikkea vain osa itärintaman sotilaallista kokonaisuhtälöä. Lisäksi hänellä oli täysi syy olla kanssasotijaansa tyytyväinen, seisoihan se omilla jaloillaan il-

88 Kivimäen muistelmateoksessa Hitlerin suuhun keskustelutilanteessa pantua määritelmää ”höyhenenkevyt epistola”, jota myöhemmin on viljalti siteerattu myös tutkimuksessa, ei löydy hänen raporteistaan tai sähköistään ulkoministeriölle. Onkin luultavaa, että hän on sen muistelmiinsa lisännyt tutustuttuaan Erfurthin päiväkirjamuistiinpanoihin. Käännös joka tapauksessa on epätarkka ja harhaanjohtava. Vrt. Kivimäki 1965, 260–1261; Kriegstagebuch Erfurth 2.12.1943. KA; Kivimäen raportti UM:lle 30.10.1943. UM Eaa 1943 Berliini.

89 Schnurren muistio 27.10.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 642/253996; Berliinin-lähetystö UM:lle 18.11.1943. UM Eba Berliini 1943; Seppinen 1983, 193–194.

90 Ks. esim. Ahto 1980, 16; Polvinen 1979, 246; Raunio 1996, 25–26; Ziemke 1959, 248.

91 Suomeen liittyvien kysymysten käsittelystä Moskovan konferenssissa ks. esim. Polvinen 1979, 281–283.

man aktiivista sotilaallista tekehengitystä toisin kuin Saksan liittolaisista useimmat ja vieläpä täysin omasta tahdostaan. Liittoutuneiden universaali vaatimus ehdottomasta antautumisesta oli paras tae Suomen asevelilojaaliudesta. Maiden suhteiden ajaminen kriisiin diplomaattisella painostuksella tai liittosopimusvaatimuksilla olisi näin suotuisien olosuhteiden vallitessa ollut Saksan kannalta täysin järjetöntä. Hitler oli ajattelussaan lähellä suosikkikenaaliaan Dietliä, joka lokakuussa vakuutteli Norjan valtakunnankomissaari Josef Terbovenille suomalaisten syvää venäläisvastaisuutta, nykyisen hallituksen taistelutahtoa ja suomalaisväestön enemmistön horjumatonta lojaaliutta Saksaa kohtaan⁹².

Suomen horjuvan uskon palauttamiseksi Hitler oli jo syyskuun lopulla, 33:n kirjelmästä ja Linkomiehen haastattelusta syntyneen diplomaattiset kriisin ollessa syvimmillään, päättänyt, että Leningradin luota vetäydyttäisiin vain äärimmäisen pakon edessä. Päätös toimitettiin kenraali Talvelan kautta välittömästi myös Suomen päämajan tietoon. Suomen irtautumisen varalta annettu ohje numero 50 puolestaan osoitti, ettei Hitlerillä ollut aikomustakaan seurata Suomessa Italian mallia. Suomen miehittämisen sijaan 20. Vuoristoarmeija sai käskyn käynnistää valmistelut pohjoiseen vetäytymiseksi ja Petsamon nikkelikaivosten suojaamiseksi. Tämän operaatio *Birken* toteuttamisen vaikeuden ymmärtänyt Dietl yritti turhaan suositella Hitlerille vaihtoehtona 20. Vuoristoarmeijan läpimurtoa etelään Itämeren rannalle.⁹³ Vaikka pienemmän aseveljen ulkopoliittisen uppiniskaisuuteen tuskastuneen AA:n piiristä ajoittain lingottiin suomalaisten silmille verhoituja uhkauksia maan miehittämisestä, ei Hitler ei missään vaiheessa edes harkinnut tällaista vaihtoehtoa. OKW:n johtoesikunnan varapäällikkö kenraali Walter Warlimont on kuvannut Hitlerin ajatuksenjuoksuja tässä yhteydessä näin:

”Huomionarvoisinta oli, että myös Hitler yhtyi tähän Italian ja Balkanin tapauksista perusteellisesti eroavaan ratkaisuun ilman mitään vastaväitteitä, pääasiassa kai, koska hänkään ei nähnyt mitään mahdollisuutta jäädä maahan ilman suomalaisten suostumusta tai jopa sen vastaisesti.”⁹⁴

AA:lle Hitlerin linjaukset tulivat täytenä yllätyksenä. Siviili- ja sotilastahojen Suomen-politiikan vastakohtaisuus valkeni Ribbentropille vasta marraskuussa, kun Helsingissä neuvottelemassa ollut Schnurre hänelle sähköitti asiasta. Schnurre kertoi saaneensa tietää, että OKW oli ensin Jodlin Suomen-visiitin jälkeen toimittanut Suomen armeijalle 30 rynnäkötykkiä ja nyt luvannut vielä lähes 100 raskasta tykkiä lisää. Tässä tilanteessa AA:n yritykset pitää Suomi ruodussa taloudellisella painostuksella olivat taistelua tuulimyllyjä vastaan, ja Schnurre ehdottikin, että ministeriö luopuisi vilja- ja raaka-ainetoimitusten jarruttamisesta. Ribbentrop määräsi AA:n talouspoliittisen osaston pohjoismaiden

92 Jägerskiöld 1981, 422; Ahto 1980, 25–26.

93 Hitlerin ohje 17.9.1943 ks. KTB OKW III/2, 1111; Wehrmachtführungsstab muistio 20.9.1943 ks. KTB OKW III/2, 1123; Hitlerin ohje N:o 50 ks. Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945, 231–232; Ahto 1980, 23; Erfurth 1951, 137; Ziemke 1959, 248–251; Menger 1979, 297–298; Polvinen 1979, 248; Terä 1967, 83–84.

94 Warlimont 1962, 426–427.

jaoksen päällikön Emil Wiehlin selvittämään, miksi OKW tietoisesti vei AA:n poliitikalta pohjan avokätisyydellään. OKW vastasi noudattaneensa pidättyväistä linjaa aina Jodlin Suomen-vierailuun asti. Tämän jälkeen siitä oli Hitlerin nimenomaisesta määräyksestä luovuttu.⁹⁵

Hitlerin päämaja jyräsi Suomelle antamallaan lupauksilla AA:n painostuslinjan totaalisesti: Leningradin luota ei vetäydytä, liittosopimusta ei vaadita, ase- ja elintarviketoimituksia ei supisteta. Ribbentrop yritti vielä marraskuussa painostaa Suomea liittosopimukseen, mutta ajatus oli kuolleena syntynyt. Suomen hallitus vastasi aloitteeseen jo tutuksi käyneellä viivyttelyllä ja kiertelyllä, eikä Ribbentropilla lopulta ollut muuta vaihtoehtoa kuin antaa asian olla.⁹⁶ Hitler oli sallivuudellaan vetänyt maton ulkoministerinsä jalkojen alta. AA jatkoi Suomen erillisrauhakeskustelun kovasanaista arvostelua, mutta mitään todellista selkänöjää sillä ei uhkauksilleen ollut. Kivimäen, Ramsayn ja hallituksen sinänsä ikävä rooli Ribbentropin raivon ukkosenjohdattimena oli lopulta melko harmiton. Hitler oli tottunut toimimaan itse omana ulkoministerinään ja ankkuroimalla Suomeen kohdistetun painostuksen omaan arvovaltaansa Ribbentrop siis lähinnä vain varmisti sen jäämisen tuloksettomaksi.

Linkomiehen haastattelusta spontaanisti käynnistynyt ulkopoliittinen prosessi osoittautui Suomen kannalta onnelliseksi. Haastattelun avulla oli samalla saatu sekä hallituksen rauhantahto ja sympatioiden todellinen suunta julkisesti manifestoitua että selvitettyä ulkopoliittinen liikkumavara suhteessa Saksaan. Nyt ja jo aiemmin keväällä saatujen kokemusten perusteella Suomen johto tiesi, että niin kauan kuin Saksan tyytymättömyys keskittyi pelkästään Ribbentropin johtamaan ulkoministeriöön, se oli Suomen kannalta suhteellisen vaaratonta. Tärkeimmäksi ulkopoliittiseksi areenaksi osoittautui vuosien 1940–1941 tapaan sotilaslinja, ja niin kauan suhteet siellä olivat kunnossa, ei hätää ollut. Kotimaisessa tutkimuksessa on erillissotateesin onnistuneen ylläpitämisen suurimpana syynä yleensä nähty se oveluus ja periksiantamattomuus, jolla diplomaattista viivytystäistelua Saksaa vastaan käytiin. Kuitenkin vähintään yhtä tärkeää oli, ettei Hitler katsonut Saksalle olevan mitään hyötyä erillissotateesin murskaamisesta. Mikäli hän olisi sitä päättänyt tosissaan yrittää, olisi tilanne muodostunut Suomelle äärimmäisen vaikeaksi. Hän ei kuitenkaan pitänyt suomalaisten irtautumista realistisena uhkatekijänä. ”Suomalaiset eivät voi hypätä kyydistä, loppujen lopuksi heidän on kuitenkin vielä puolustauduttava”, totesi hän 27.12. Zeitzlerille⁹⁷.

Kaiken kaikkiaan on todettava, etteivät suomalaiset kaikesta sinnikkyydestä ja oveluudestaan huolimatta olisi onnistuneet torjumaan Ribbentropin sopimusvaatimuksia, ellei heillä olisi ollut tukenaan saksalaisia ystäviä. Suomalaisesta tutkimuksesta tällaista näkemystä saa turhaan etsiä, ja muidenkin mai-

95 Schnurren sähke nro 2316 Ribbentropille 8.11.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/254022–254024; Lähetystöneuvos Horst Brenner Wiehllille 9.11.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/254021; Wiehlin muistio nro 138 Ribbentropille 13.11.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 642/254033; Seppinen 1983, 191–192.

96 Ks. esim. Polvinen 1980, 43–45; Tarkka 1987, 75.

97 Warlimont 1962, 407; Ziemke 1959, 251–252.

den tutkijoista lähinnä vain saksalainen Salewski on kiinnittänyt asiaan huomiota. Hänen mukaansa Ribbentropin painostuspyrkimykset kariutuivat loppukesästä ja syksystä 1943 alkaen eri saksalaistahoilla ilmenneeseen sisäiseen vastarintaan:

”Nyt kuitenkin muodostui hiljainen, mutta tehokas oppositio, johon kuuluivat *Auswärtiges Amt*issa lähettäjä Schnurre ja Grundherr, Helsingissä Blücher ja Zechlin sekä OKW:ssa Warlimont ja Jodl. He kaikki olivat yksimielisiä siitä, että elintarviketoimituksista kieltäytymisen täytyi tuoda mukanaan enemmän haittoja kuin hyötyjä. He operoivat asia-argumenteilla, mutta jonkin verran heidän muistioistaan paistoivat läpi myös moraaliset periaatteet. Lopulta Ribbentrop, jonka tähti vuonna 1944 laski nopeasti, hävisi, ja Suomi sai Saksan rinnalla käymänsä sodan loppuun saakka sen, mitä se vaati ja mitä Saksan valtakunta pystyi toimittamaan. Suurin ansio tästä lankeaa Schnurrelle, jonka väsymätön Suomen etujen puolustaminen ansaitsee kunniamaininnan saksalais-suomalaisien suhteiden historiassa.”⁹⁸

Salewskin hahmottelemaan ryhmään on vielä syytä lisätä erityisesti kaikista saksalaisista Suomeen myönteisimmin ja ymmärtävimmän suhtautunut kenraali Erfurth, joka ansaitsee toiminnastaan Suomen hyväksi ainakin yhtä suuren kunniamaininnan kuin Schnurre, sekä kenraali Dietl, joka hänkin johdonmukaisesti kontakteissaan OKW:n kanssa painotti Suomen etunäkökohtia. Viimeiseksi tähän ryhmään on pakko lisätä myös Hitler itse⁹⁹, sillä ilman hänen hyväksyntäänsä ei Suomeen olisi toimitettu grammaakaan viljaa eikä yhtäkään asetta. Huolimatta Suomen ulkopoliitikassaan osoittamasta Saksalle taatusti kiusallista itsenäisyydestä diktaattori vieläpä määräsi yleisesikuntapäällikkö Zeitzlerin toistuvista protesteista¹⁰⁰ huolimatta *Heeresgruppe Nordin* pysymään Virossa hintaan mihin hyvänsä. Mikäli hän olisi kumonnut tämän päätöksensä, olisivat Suomen edellytykset käydä menestyksellistä sotaa omalla rintamallaan romahtaneet hetkessä, kun Suomenlahden etelärannikko olisi joutunut puna-armeijan haltuun.

Se, että saksalaisten kanssa jälleen kerran päästiin näin vähällä, herätti Suomen johdossa jopa katteetonta optimismia. Ryti meni niin pitkälle, että totesi 3.11. Paasikiven kanssa keskustellessaan, ettei Saksa vastustaisi Suomen erillisrauhaa, mikäli maa jäisi puolueettomaksi eikä ryhtyisi taisteluun saksalaisia vastaan. Yhtenä mahdollisuutena Ryti näki sen, että saksalaiset poistuisivat Pohjois-Suomesta ja Norjasta vapaaehtoisesti ja Ruotsi miehittäisi nämä alueet. Hän uskoi saksalaisten pian tekevän rauhantarjouksen länsivalloille, ja jollei se johtaisi tulokseen, kääntyisi se Neuvostoliiton puoleen. On mahdotonta sanoa,

98 Salewski 1979, 390.

99 Yhtenä harvoista ruotsalaistutkija Allan Sandström on kiinnittänyt huomiota siihen, että Hitler sieti Suomen erillissotateesiä paljon paremmin kuin esimerkiksi Ribbentrop tai Keitel. Hän tajusi suomalaisten mukana pysymisen suuren merkityksen ja oli valmis sietämään näiden ulkopoliittista ”röyhkeyttä”, kunhan he vain pitivät armeijansa rintamalla. Sandström 1991, 142.

100 Warlimont 1962, 426.

mihin Rytin käsitykset perustuivat. Joka tapauksessa Paasikiven tulkinta niistä ”illuusioiden perässä juoksemisena” oli hyvin oikeaan osunut.¹⁰¹

Marras-joulukuussa 1943 Suomen sisärengas sai rohkaisua erillissotateesin mahdollisimman näkyvälle esillä pitämiselle myös liittoutuneiden suunnasta. Marraskuun alussa Moskovan ulkoministerikonferenssin tuloksena tosin julkaistiin kommuniquea, jossa Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Neuvostoliitto ilmoittivat vaativansa ehdotonta antautumista Saksalta ja kaikilta sen satelliiteilta. Kuitenkin jo viikkoa myöhemmin tuli Suomen hallitukselle Neuvostoliiton Tukholman-lähetystöstä tieto, ettei tämä vaatimus koskenut Suomea. Viesti piti paikkansa, sillä marras-joulukuun vaihteessa Teheranin huippukokouksessa Stalin vihjasi, ettei hän tulisi vaatimaan Suomelta ehdotonta antautumista. Churchillin pyydettyä neuvostodiktatoria osoittamaan lempeyttä Suomea kohtaan tämä totesi näiden kohdelleen venäläisiä aivan yhtä raa’asti kuin saksalaisetkin olivat tehneet. Samalla hän kuitenkin tunnusti, että itsenäisyytensä puolesta niin urheasti taistellut kansa ansaitsi tulla otetuksi huomioon. Näin Stalin, Churchill ja Roosevelt ainakin tässä vaiheessa näyttivät *de facto* tunnustavan Suomen erillissotateesin oikeutuksen.¹⁰² Suomen yleiseen mielipiteeseen liittoutuneiden huippukokouksista tihkuneilla tiedoilla tosin oli lähinnä masentava vaikutus. Usko länsivaltojen kykyyn ja haluun auttaa Suomea kärsi pahan kolauksen, mutta toisaalta tieto siitä, että Stalin vaati Moskovan rauhan rajoja, tiivistä sisäistä rintamaa ja lisäsi taistelutahtoa.¹⁰³

Aseveljeys natisee liitoksissaan

Kevään ja talven 1944 rauhantunnustelut

”Venäjän heikkouksilla on ohi. Tämän Venäjän heikkoudentilan aikana Baltian maat, Suomi ja Puola tulivat itsenäisiksi ja Puola ja Rumania käyttivät sitä hyväkseen ottaakseen osia Venäjältä. Mutta nyt on Venäjän heikkous ohi ja nyt Venäjä ottaa takaisin mitä on menetetty.”

– J.K. Paasikivi päiväkirjassaan 12.3.1944¹⁰⁴

Vuodenvaihteen 1943–1944 jälkeen liittosopimusvaatimus pysyi piilossa yllättävän pitkään. Tämä ei tietysti poistanut sitä tosiasiaa, että Saksa yhä oli hyvin vahva ja siten Suomen erillisrauhakaavailujen kannalta potentiaalisesti vaarallinen. Kaiken lisäksi Suomen poliittisella johdolla vaikutti myös olevan ainakin vielä tässä jonkin verran ylikorostunut näkemys Saksan mahdollisuuksista. Tämä käy ilmi niistä vastauksista, joita Ramsay ja Walden 7.1. antoivat Paasikivelle tämän tiedusteltua, miten liittoutuneiden pommitukset vaikuttivat Saksaan. ”Ei järin paljon”, kuului vastaus. Teollisuustuotantoon pommituksilla oli 0–10

101 J.K. Paasikiven päiväkirja 3.11.1943. Paasikivi 1991, 297–298.

102 Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 199; Polvinen 1979, 281; Tarkka 1977, 47–48; Tarkka 1987, 77–78; Jukka Seppinen 2001, 115–127.

103 Jutikkala 1997, 241.

104 J.K. Paasikiven päiväkirja 12.3.1944. Paasikivi 1991, 351.

prosentin vaikutus, ja vain joissakin tapauksissa 30 prosenttia. Waldenin mukaan nämä vauriot oli täydellisesti kompensoitu sitä kautta, että Saksan rintama oli lyhentynyt ja huolto näin ollen helpottunut. Liikenneverkostonkaan toimivuuteen pommeilla ei ollut suurta vaikutusta, koska korjaustyöt olivat nopeita ja helppoja. Saksan kansan moraalisiin pommituksilla ei ollut ollut minkäänlaista vaikutusta. Walden ei myöskään uskonut liittoutuneiden suurmaiinnousun onnistumisen mahdollisuuksiin.¹⁰⁵

Tammikuussa 1944 Suomen sotilaspoliittinen asema muuttui ratkaisevalla tavalla, kun puna-armeijan onnistui 19.1. heittää saksalaiset asemistaan Leningradin luota. Hitler oli tähän saakka torjunut kaikki *Heeresgruppe Nordin* ja maavoimien esikunnan vetoamukset vetäytymisestä lännemmäksi, koska katsoi siihen sisältyvän liikaa riskejä Suomen asenteen ja Itämeren herruuden säilyttämisen kannalta. Nyt asemista oli pakko lähteä, ja saksalaisjoukot perääntyivät aina Suomenlahdesta Peipsijärveen kulkevalle Panther-linjalle. Dietl kävi Hitlerin käskystä vakuuttamassa Mannerheimille, ettei saksalaisilla ollut mitään aikomusta perääntyä seuraavalla Narvan-linjalle. Nämä sanat jouduttiin syömään vain pari viikkoa myöhemmin. Suomalaisten rauhoitteluksi marsalkka Keitel pyysi Mannerheimilta ehdotusta, kuinka Saksa voisi kompensoida tapahtuneen Suomelle. Mannerheim esitti mittavan toivomuslistan tarvitsemastaan sotamateriaalista ja pyysi, että 20. Vuoristoarmeija vapauttaisi Uhtuan suunnalla olevan suomalaisdivisioonan.¹⁰⁶ Samoihin aikoihin lehdistöattasea Metzger vakuutteli suomalaisille ystävilleen, mm. sensuuripäällikkö Vilkunalle, että Hitler yhä ”tunsi erityisen suurta mielenkiintoa” Suomea kohtaan ja oli jopa valmis hyväksymään sen, että maa halusi viimeiseen saakka pitää suhteensa USA:han hyvinä.¹⁰⁷

Hitler osui oikeaan epäillessään Leningradin saarron murtumisen horjuttavan suomalaisten taistelutahtoa. *Heeresgruppe Nordin* vastoinikäymisten lisäksi tähän suuntaan vaikuttivat myös USA:sta Helsingin hallitukselle suunnatut kehoitukset rauhanneuvotteluihin ryhtymiseksi ja Neuvostoliiton helmikuussa suorittamat kolme mittavaa Helsingin pommitusta. Suomen hallitus päätti nyt soveltaa erillisrauhateesiä käytäntöön aloittamalla erillisrauhatunnustelut. Helmikuun alussa se ilmoitti neuvotteluhalunsa Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs Aleksandra Kollontaille, ja vähän myöhemmin Paasikivi lähti Tukholmaan tiedustelemaan tältä rauhannehtoja. Ehdot osoittautuivat koviksi: ennen kuin edes neuvottelut voisivat alkaa, olisi Suomen katkaistava suhteensa Saksaan ja internoitava maassa olevat saksalaisjoukot sekä saatettava kokonaisuudessaan voimaan vuoden 1940 rauhansopimus ja vedettävä joukkonsa siinä määriteltyjen rajojen taakse. Neuvotteluissa voitaisiin sitten keskustella Hangon ja Petsamon omistuksesta, demobilisaatiosta ja sotakorvauksista.¹⁰⁸

105 J.K. Paasikiven päiväkirja 7.1.1944. Paasikivi 1991, 308–309.

106 Polvinen 1980, 45–47; Ziemke 1959, 272–273; Klink 1979, 20–22; Jägerskiöld 1981, 474–475.

107 Kaarlo Hillilän muistiinpanot 7.–11.2.1944. Kaarlo Hillilän kokoelma, kotelo 11. Tasavallan Presidentin arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

108 Jokisipilä 1997, 82–97; Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 199–200; Soikkanen 1977, 180–185; Polvinen 1995, 352–358; Tarkka 1987, 82–83; Polvinen 1980, 16–18.

Eduskunta hylkää nämä ehdot, mutta valtuutti hallituksen jatkamaan yrityksiä rauhaan pääsemiseksi. Niinpä kontakti jatkui ja maaliskuun lopulla Paasikivi matkusti yhdessä ministeri Carl Enckellin kanssa Moskovaan keskustelemaan esitettyjen ehtojen tulkinna. Hankoa lukuunottamatta venäläiset eivät kuitenkaan tinkineet vaatimuksistaan tippaakaan. Talvisodan rauha piti saattaa voimaan, saksalaisjoukot oli internoitava kuukauden kuluessa ja kaiken lisäksi pöytäan iskettiin vielä 600 miljoonan dollarin sotakorvausvaatimus. 12.4. eduskunta oli yksimielinen siitä, ettei näitä ehtoja voitaisi hyväksyä. Kymmenen päivää myöhemmin neuvostohallitus ilmoitti Suomen katkaiseen rauhanneuvottelut.¹⁰⁹

Saksalaisille näistä tunnusteluista kerrottiin vasta jälkikäteen, yleensä silloin kun Blücher jo muita teitä oli tullut niistä tietoiseksi ja kysyi asiaa suoraan Ramsaylta. Vaikka Saksa tietysti protestoi Suomen rauhanneuvotteluja niin diplomaattista kuin sotilaallistakin väylää pitkin, olivat nämä protestit verraten ponnottomia, koska niitä ei tuettu minkäänlaisilla painotustoimenpiteillä. Saksan toimitukset kulkivat normaaliin tapaan koko neuvottelujen ajan, ja liittosopimusvaatimus pidettiin visusti piilossa. Koska tämän tutkimuksen tarkoituksena on valaista juuri liittosopimusproblematiikkaa osana Suomen ja Saksan suhteita, ei neuvottelujen aikana tapahtuneeseen suomalais-saksalaiseen yhteydenpitoon paneuduta tässä sen syvemmälle. Mitä ilmeisemmin Saksassa pelättiin painotustoimien tekevän suomalaiset alttiimmiksi hyväksymään ankaratkin rauhanehdot, ja siksi valittiin reagointistrategiaksi närkästynyt odottelu. Vastavetona protesteille niin Ramsay kuin Heinrichskin pitivät jatkuvasti esillä sitä aseman heikkenemistä, joka Suomelle koitui Saksan vetäytymisistä Suomenlahden eteläpuolella.¹¹⁰

Saksan johdon kannalta Suomen rauhantunnusteluilla oli myös myönteinen kääntöpuolensa. Koska tunnustelut olivat päättyneet tuloksettomina ja ilmeisen pysyvältä vaikuttavaan umpikujaan, ei suomalaisten lojaaliudesta enää tarvinnut olla huolissaan. He pysyisivät Saksan rinnalla, sillä heillä ei enää kerta kaikkiaan ollut muita vaihtoehtoja, ei ainakaan sellaisia, joita he pitivät hyväksyttävänä. Niin kauan kuin he pysyivät ase kädessään rintamalla, oli aivan yhdentekevää, mitä heidän päissään liikkui. Kenraali Dietlin ajattelu antanee tässä suhteessa hyvän kuvan myös Saksan sotilasjohdossa vallinneista näkemyksistä. Hän katsoi, että ainoastaan Suomen puolustuksen romahtaminen, Viron joutuminen puna-armeijan haltuun tai Moskovan ehtojen olennainen lieventyminen voisi johtaa erillisrauhaan Suomen ja Neuvostoliiton välillä.¹¹¹ Näistä kolmesta tekijästä voi katsoa keväällä 1944 reaalisena uhkana olleen vain Viron tilanteen, ja sen kehitys puolestaan oli Saksan omissa käsissä. Suomen rintamalla sotilaallinen tilanne oli ainakin toistaiseksi hyvin rauhallinen, eikä Moskova taastusti saatuaan itärintamalla aloitteen lopullisesti haltuunsa tulisi enää antamaan

109 Polvinen 1980, 27–37; Jokisipilä, 103–107; Polvinen 1995, 374–381; Moskovan neuvottelujen pöytäkirjan alkuperäinen suomenkielinen versio on julkaistu Linkomiehen muistelmien liitteenä. Linkomies 1970, 420–440. Ehdot kokonaisuudessaan ks. esim. Tervasmäki 1988, 151–152.

110 Suomalais-saksalaisista kontakteista neuvottelujen aikana ks. esim. Polvinen 1980, 48–56.

armopaloja uppiniskaisille suomalaisille. Stalin ilmoittikin liittolaisilleen 10.4., että Suomi tästä eteenpäin tulisi lukea Saksan satelliitiksi, jolloin ehdottoman antautumisen vaatimus koskisi myös sitä¹¹².

Hitler valmistautui Suomen irtautumiseen bolshevisminvastaisesta rintamasta, mutta toisin kuin Unkarissa maaliskuussa¹¹³, hänen strategiansa oli defensiivinen. 20. Vuoristoarmeija sai käskyn jatkaa operaatio *Birken* eli Petsamon nikkelikaivosten suojaksi vetäytymisen valmisteluja. 16.2. diktaattori käynnisti valmistelut Ahvenanmaan ja Suursaaren miehittämiseksi Suomen sodasta irtautumisen varalta. Nämä siirrot olivat välttämättömiä puna-laivaston sulkemiseksi Suomenlahden perukoille ja Luulajasta laivattavien malmikuljetusten turvaamiseksi. Nämä olivat ainoat Suomea koskevat valmistelut, eikä missään vaiheessa tehty suunnitelmia esimerkiksi maihinnoususta Etelä-Suomeen tai 20. Vuoristoarmeijan joukkojen siirtämisestä sinne.¹¹⁴ Suomen johto ei tietenkään voinut tätä tietää, ja se näyttää ainakin keväällä 1944 ottaneen Unkarin esimerkin mukaisen kehityksen mahdollisuuden myös Suomessa huomioon yhtenä vaihtoehdona. Yhtenä osoituksena tästä on Mannerheimin käskyllä 28.3. tapahtunut ns. osasto Hägglundin perustaminen suojaamaan pääkaupunkia siltä varalta, että hallitus tekisi rauhan ja Saksa ryhtyisi vastatoimiin. Samalla ryhdyttiin myös vahvistamaan Ahvenanmaan puolustusta.¹¹⁵

Myös tutkimuksessa on usein painotettu juuri Unkarin tapahtumia esimerkkinä siitä, että Saksa ei seuraisi toimeettomana syrjästä liittolaistensa yrityksiä irtautua yhteisestä rintamasta, ja että sillä myös oli riittävät sotilaalliset voimavarat tällaisten yritysten estämiseen voimakeinoin. Näin nähtynä Suomi menetteli viisaasti torjuessaan Moskovan ehdot, koska rauhan solmiminen olisi laukaissut Saksan sotilaallisen väliintulon. Tätä vastaan voi tietysti esittää kysymyksen, että miksi sitten ylipäätään haettiin neuvottelukontaktia, jos tilanne oli näin selvä? Suomen ja Unkarin aseman rinnastaminen toisiinsa ei kuitenkaan ole aivan ongelmatonta. Strategiselta kannalta ajateltuna sotilaallisessa painopistesuunnassa sijainnut Unkari oli Saksalle huomattavasti tärkeämpi kuin kaukana pohjoisessa ollut Suomi. Kaikista Hitlerin Suomen sodassa pysymisen tärkeyttä painottaneista lausunnoista huolimatta on selvää, että sodan lopullinen

111 Ahto 1980, 37. Samoilla linjoilla Dietlin kanssa oli myös propagandaministeri Goebbels. Vrt. Goebbels Tagebücher 1. ja 3.4.1944.

112 Manninen 1996a, 16–17.

113 Itse asiassa Hitler perusteli voimatoimia Unkarissa tarpeella estää siellä samanlaisen kehityksen toistuminen kuin Suomessa oli Paasikiven Tukholman-visiitistä käynnistynyt. Ks. Kershaw 2001, 624. Näkemyksellä oli tietyt perustelunsa, sillä Unkarissa seurattiin mielenkiinnolla ja toivorikkaana tapahtumia Suomessa. Ks. Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 530.

114 Polvinen 1980, 49–50. Polvinen on referoinut Heinrichsin ja Erfurthin keskustelua 28.3.1944, jossa saksalaiskenraali hänen mukaansa uhkasi Suomea Unkarin kohtalolla eli miehityksellä siinä tapauksessa, että maa yrittäisi irtautua sodasta. Polvinen on rakentanut kuvauksensa lähes yksinomaan Heinrichsin jälkikäteen Mannerheim-elämäkerrassaan esittämään kuvaukseen. Erfurthin päiväkirjan perusteella saksalaiskenraalin lausunnot eivät kuitenkaan olleet aivan niin jyrkkiä ja ehdottomia kuin Polvinen on esittänyt. Totuus lienee jossain Erfurthin ja Heinrichsin kuvausten välimaastossa. Vrt. Heinrichs 1959, 342–345 ja Kriegstagebuch Erfurth 28.3.1944. KA sekä Erfurth 1954, 83–87.

115 Ks. esim. Jägerskiöld 1981, 472; Tuompo 1968, 258; Seppälä 1991, 74; Polvinen 1980, 56–57.

ratkaisu tapahtuisi Keski-Euroopassa. Siksi Unkarin miehittäminen oli strateginen välttämättömyys. Lisäksi Hitler uskoi voivansa saada Unkarin lisäämään sotapanostaan nostamalla valtaan saksalaismielisen hallituksen. Miehitysvalmistelut oli aloitettu jo syyskuussa 1943. Amiraali Horthyn, johon Hitler ei missään vaiheessa luottanut samalla tavoin kuin Mannerheimiin tai Romanian Antonescuun, politiikka oli jo vuoden 1943 alusta tähdännyt unkarilaisjoukkojen täydelliseen vetämiseen itärintamalta.¹¹⁶

Unkarin-interventiolle oli siis kosolti perusteluja; sen sijaan Saksan olisi ollut täysin järjetöntä uhrata jo nyt ylikuormitettua sotapotentiaaliaan Suomeen kohdistuviin, lopputulokseltaan hyvin epävarmoihin voimatoimiin, kun *Heeresgruppe Nord*illa oli täysi työ pitää edes Baltia saksalaisten hallussa. Vaikka tutkimuksessa usein on korostettu Hitlerin äärimmäistä vastahakoisuutta peräntyä tuumaakaan kertaalleen vallatuilta alueilta, tajusi hänkin oikein hyvin, että tietyt alueet olivat kokonaisstrategiselta kannalta tärkeämpiä kuin toiset. Neuvostotiedustelun mukaan jo syyskuun lopulla 1943 oli *Wolfschanzessa* pidetty Kolmannen valtakunnan sotilasjohdon ja korkeimpien sotatalousvirkamiesten kokous, jossa oli hahmoteltu sitä aluetta, jonka hallussa pitäminen olisi sodan jatkamisen kannalta välttämätöntä. Ulkopoliittisten, strategisten ja taloudellisten pohdiskelujen nojalla päädyttiin rajaamaan Keski-Euroopasta alue, jonka katsottiin muodostavan taistelun jatkamisen alueellisen perustan. Sen ulkopuolelle jäivät Belfort-Seine-linjan eteläpuolinen Ranska, Norja Trondheimista pohjoiseen, *Suomi kokonaisuudessaan*, Italia lukuunottamatta Ljubljanan, Triesten, Udinen ja Bolzanon maakuntia, Kreeta, Kreikka, Romania, Bulgaria, Albania, Serbia, Kroatia ja itävallin itäpuolella sijaitsevat Neuvostoliiton länsiosat.¹¹⁷

Hitler oli neuvottelujen kestäessä esittänyt käsityksensä tilanteesta Stockholms Tidningenille myöntämässään haastattelussa. Lausuntoja lehtimiehille, varsinkin ulkomaisille, sodan aikana tuskin koskaan antaneelle Hitlerille askel oli hyvin poikkeuksellinen. Tämä 19.3. julkaistu haastattelu jäikin hänen elämänsä viimeiseksi. Hitlerin mukaan Moskovan Suomelle esittämien rauhan-ehtojen tarkoituksena oli ensin riistää suomalaisilta mahdollisuudet jatkaa vastarintaa ja sitten miehittää koko maa. Ehdot olivat köysi, johon suomalaiset myöhemmin voitaisiin hirttää. Se, että Moskovan oli valmis neuvotteluihin Suomen kanssa, oli puolestaan osoitus siitä, kuinka heikkoina se omia sotilaallisia näkymiään tällä hetkellä piti. Tästä huolimatta ei ollut pienintäkään epäilyä siitä, etteikö Neuvostoliiton lopullisena tavoitteena ollut ”Euroopan kaikkien ei-venäläisbolshevististen kansojen hävittäminen”. Suomea vastaan käyty hermosota oli vain yksi välivaihe tässä laajemmassa prosessissa.

USA:n ja Englannin Suomelle tarjoamien mahdollisten takuiden tarkoituksena oli vain tehdä alistuminen suomalaisille ”maukkaammaksi”, jatkoi Hitler. Käytännössä kaikki tällaiset takuut olivat utopistisia. Sen paremmin USA kuin Englantikaan ei pystyisi asettamaan voittoisalle Neuvostoliitolle mitään rajoji-

116 Warlimont 1962, 427; Hillgruber 1960, 665, 676.

117 Deutschland im zweiten Weltkrieg 4, 54.

tuksia vaikka haluaisikin. Tosin niillä ei ollut tällaisiin toimiin ”pienintäkään rehellistä halua”, koska niitä hallitsivat ”porvarillisten maskien alla” aivan samat voimat kuin Neuvostoliittoakin. Presidentti Woodrow Wilsonin aikanaan esittämien kauniiden lupausten ja Versaillesin rauhansopimuksen välinen ristiriita oli hyvä esimerkki siitä, kuinka paljon amerikkalaisten takaukseen kannatti luottaa. Puolan tapahtumat taas olivat todisteena Englannin luotettavuudesta. Molemmat maat olivat kaiken lisäksi niin pahassa sisäisessä kriisissä, että olennaisin kysymys niiden kohdalla oli, kuinka kauan ne itse pystyisivät estämään bolshevistisen vallankumouksen rajojensa sisällä. Ainoa tae kansakunnan olemassaololle oli sen oma voima, totesi Hitler haastattelunsa lopuksi.¹¹⁸ Loppu-toteamuksessaan hän tuli, tosin sitä varmasti itse tajuumattaan, hyvin lähelle tietä ulos sodasta etsineiden suomalaisten näkemyksiä.

Saksan asevientikielto – professoritason munaus?

4.4. Suomen armeijan edustajaksi Saksaan Talvelan tilalle tullut kenraali Hugo Österman tapasi Keitelin, jolloin keskusteltiin Saksan asetoimituksista Suomelle. Suomen rauhantunnusteluihin viitaten OKW:n päällikkö ilmoitti Hitlerin kantana, että sotatarvikkeiden vientiä voitaisiin jatkaa ainoastaan siinä tapauksessa, ettei Suomen pysymisestä yhteisessä rintamassa voinut olla epäilystäkään. Tämän vuoksi saksalaiset odottivat nyt Mannerheimilta vakuutusta siitä, että Suomi jatkaisi sotaansa Saksan rinnalla. Ilman tällaista vakuutusta Saksa ei pystyisi jatkamaan asetarvike- eikä muitakaan toimituksia. Österman toi viestin Mannerheimille Mikkeliin kahta päivää myöhemmin. Marsalkka vierasti tällaisen julistuksen antamista ja päätti turvautua jo aiemmin hyväksi havaitsemaansa epäviralliseen vakuutteluun omien asiamiestensä suulla. Heinrichsin, Talvelan ja Paasosen johdolla saksalaisten kanssa tekemisissä olleet korkeat suomalaisupseerit ryhtyivät nyt keskusteluisaan vakuuttelemaan Suomen päättäväisyyttä taistella loppuun saakka maan itsenäisyyden turvaamiseksi. Osaksi vakuuttelussa mentiin tietoisin ylilyönteihinkin, jotta saataisiin Suomen tukeminen näyttämään Saksalle houkuttelevammalta. Esimerkiksi Saksan Tukholman-sotilasasiamies ilmoitti Heinrichsin ja kenraali A. F. Airon valmistelevan sotilasvallankaappausta siltä varalta, että hallitus vastoin armeijan tahtoa solmisi aselevon.¹¹⁹

Mitään välittömiä käytännön seurauksia Keitelin ilmoituksesta esimerkiksi toimitusten supistumisen muodossa kuitenkin aiheutunut. Esimerkiksi 11.4. saapui Porin satamaan 1250 tonnin lasti, jossa oli mukana mm. saksalaisten lupama erä uusia lähipanssaritorjunta-aseita. Seurattuaan lähes toimeettomana¹²⁰ vierestä koko Suomen neuvotteluprosessin alusta loppuun Hitler määräsi vasta huhtikuun 19. päivä aseiden viennin Suomeen keskeytettäväksi. Toimenpiteen tarkoituksena ei enää voinut olla kiristää Suomea pysymään yhteisessä rinta-

118 Deutsche Notiz Büron teksti 19.3.1944. Ks. Domarus 1973, 2093–2094. Ks. myös Hillgruber 1983, 351.

119 Terä 1967, 88–91.

120 Hitler oli kyllä 10.3. antanut sotatarvikkeiden vientiä Suomeen koskevan kiellon, mutta peruutti sen jo kaksi päivää myöhemmin. Ks. esim. Terä 1967, 87.

massa, koska Suomen hallitus oli jo neljä päivää aiemmin ilmoittanut torjuvan-
sa Neuvostoliiton rauhanehdot. Sysäyksenä päätökselle oli ollut Uudessa Suo-
messa 17.4. julkaistu kahdeksan suomalaisen professorin protesti saksalaisten
suorittamaa Tarton yliopiston kokoelmien evakuoimista vastaan. Tuomo Polvi-
sen mukaan tämä oli Hitlerille viimeinen pisara:

”Kun tämä mielenilmaus esitettiin Hitlerille, oli tuloksena eräs kuului-
sista raivokohtauksista. Diktaattoria oli osuttu kaikkein arimpaan koh-
taan. Hänen itserakkauttaan oli loukattu. Suur-Saksan johtajaa, valtio-
miehistä ja taiteilijaa Adolf Hitleriä, joka omasta mielestään sai kansoinea-
miltei yksin kantaa harteillaan koko taakan Euroopan kulttuurin puolus-
tamiseksi ”idän raakalaisuutta” vastaan, syytettiin nyt, vieläpä ns. ase-
veljien taholta, enemmän tai vähemmän avoimesti samaisten kulttuuri-
arvojen ryöväämisestä. *Führerin* reaktion emotionaalinen kiihkeys ei
jättänyt toivomisen varaa. Aseiden vienti Suomeen kiellettiin heti.”

Tästä kiellosta oli lupa poiketa vain Suomen rintaman ylläpidon kannalta ehdot-
toman välttämättömien toimitusten osalta, eikä siitä saanut mainita suomalaisil-
le mitään. Päätös merkitsi sitä, että Suomen päämaja sai ainakin toistaiseksi
heittää hyvästit suunnitelmilleen tykistön modernisoinnista sekä uusien panssa-
rintorjunta-aseiden ja hyökkäysvaunujen hankkimisesta.¹²¹ OKW kuitenkin so-
velsi päätöstä ilmeisen vapaamielisesti, sillä aikavälillä 21.4.–28.5. se hyväksyi
Suomeen vietäväksi mm. 26.5 miljoonaa 7.62 millimetrin kiväärinpatruunaa,
320 000 kappaletta tykistön sytyttimiä, 200 tonnia trotyyliä, 5000 tonnia piikki-
lankaa sekä 18 kappaletta 150 millimetrin haupitsin sisäputkia. Näiden lisäksi
maahan saapui vientikiellon aikana tuliteriä Messerschmidt-hävittäjälentoko-
neita, aikavälillä 9.3.–10.5. yhteensä 30 kappaletta. Martti V. Terä onkin näiden
toimitusten perusteella tullut siihen tulokseen, ettei mitään asevientikieltoa ollut
olemassakaan. Pikemminkin oli kyseessä vain yleistilanteen vaikeuden sanele-
ma toimitusehtojen tiukentaminen.¹²²

Erfurth, Dietl ja Jodl pitivät toimitussulkua virheenä ja psykologiselta kan-
nalta vahingollisena ja yrittivät parhaansa mukaan puhua Suomen puolesta.
Heidän mukaansa jo sotilaalliset syytkin sanelivat sen, ettei suhteita Suomeen
tullut tarpeettomasti kiristää.¹²³ Erfurthille päätös oli myös melkoinen petty-
mys, sillä hän oli uskonut suomalais-saksalaisten suhteiden kireyden olevan
poistettavissa neuvottelutietä. Hän oli tässä mielessä jo pidemmän aikaa valmis-
telltut jonkin korkean suomalaisupseerin matkaa Saksan päämajaan, ja saanut
tähän myös OKW:n hyväksynnän. Nyt kuitenkin matka, jolle lähtemään oli va-
littu kenraali Heinrichs, tapahtuisi mahdollisimman epäedullisen tilanteen valli-
tessa, eikä hänelle voitu sen syistä etukäteen edes kertoa.

121 Polvinen 1980, 57–58; Kivimäki 1965, 263–264; Klink 1958, 409; Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 526. Martti V. Terä on tullut siihen tulokseen, ettei Suomen päämajalla todelli-
suudessa ollut mitään vakavassa mielessä tehtyä suunnitelmaa tykistön laajamittaiseksi uu-
simiseksi. Suunnitelman tarkoitus oli pikemminkin taktinen: tunnustella Saksan todellisia
voimavaroja ja saada perusteluja Suomen sodasta irtautumiselle. Vrt. Terä 1967, 26–30.

122 Terä 1967, 76–78, 92–95; Valtonen 1991, 16.

123 Warlimont 1962, 448.

28.4. Heinrichs ja Erfurth tapasivat Berchtesgadenissa Saksan maavoimien esikuntapäällikkö kenraalieversti Kurt Zeitzlerin, joka vakuutteli *Heeresgruppe Nordin* kyllä pysyvän paikoillaan Baltiassa. Seuraavana oli tapaamisvuorossa OKW:n päällikkö marsalkka Keitel, joka yllättäen aloitti kahvipöytäkeskustelun Heinrichsiin suunnatulla verbaalihyökkäyksellä. Nopeassa ja tauottomassa nuhdemonologissaan marsalkka kritisoi Suomen rauhantunnusteluja ankarasti ja totesi, että Saksassa taistelutahdoltaan horjuvaiset vähemmistöelementit nujerrettiin armotta. Osansa pyyhkeistä sai myös Suomen lehdistö, joka oli kehdannut ilmaista valittelunsa Unkarin Saksalta saaman kohtelun vuoksi. Miekan ja kynän oli totaalisisessa sodassa oltava samalla puolella¹²⁴, jolloin myös kynä olisi ase. Oli raskas ja kohtalokas virhe luulla, ettei Saksa pystyisi voittamaan sotaa. Saatuaan suunvuoron Heinrichs totesi rauhantunnustelujen olevan ymmärrettävä seuraus maan tilanteesta; Saksa oli suuri maa eikä se käynyt taistelua olemassaolonsa puolesta, mutta Suomen suhteen oli toisin. Moskovan ehtojen kovuus oli kuitenkin pikemminkin lujittanut kansan taistelutahtoa.

Seuraavaksi Heinrichs keskusteli kenraali Jodlin kanssa, jonka sävy oli aivan toinen kuin Keitelillä. Jodlin mukaan olisi hyvä, mikäli Suomesta tulisi jonkinlainen ”arvovaltainen selitys” siitä, etteivät Saksan antamat aseet koskaan joutuisi venäläisille. Samoin olisi avuksi, jos Heinrichs työskentelisi sen puolesta, että ”*Führerin* herkkyyttä suojeltaisiin” suomalaisten lehtien eurooppalaisen kulttuurin vaarantamista koskevilta syytöksiltä. Myöhemmin *Reichsführer-SS* Heinrich Himmlerin vastaanotolla Jodl lupasi kahden kesken Erfurthille auttaa tätä asevientikiellon purkamisessa. Ilmavoimien ja laivaston osalta kielto oli jo kumottu, totesi kenraalieversti ja lupasi hoitaa myös maavoimien toimitukset käyntiin. Vastapalvelukseksi hän pyysi Erfurthia hankkimaan ”arvovaltaisen ilmoituksen” siitä, ettei apu menisi hukkaan. Erfurth lupasi tehdä voitavansa, vaikka tiesi suomalaisten vieroksuvan kirjallisia sitoumuksia. Saksalaiskenraali pani tyytyväisenä merkille, että Keitelin työkeydestä loukkaantuneen Heinrichsin mieliala oli kohentunut: ”Ilmiselvästi Himmlerin kohtelias huomaavaisuus oli tehnyt hänelle hyvää.”¹²⁵

Heinrichs ja Erfurth veivät perille Jodlin terveiset ja suosituksen asetoimitusten oikeaa käyttöä koskevasta julistuksesta. Tässä vaiheessa myös aseidenvientikielto oli tullut suomalaisten tietoon, joskaan sitä ei virallisesti ollut vieläkään ilmoitettu. Mannerheim suhtautui julistusajatukseen ensin alkuun torjuvasti ja piti sitä oudoksuttavana:

”Sehän on täysin itsestäänselvää, että kaikki suomalaiset antaisivat mieluummin tappaa itsensä kuin luovuttaisivat aseitaan. Olen 26 vuoden ajan joka päivä ponnistellut sen eteen, että Suomen armeija olisi kunnolla aseistettu.”

124 Heinrichs on virheellisesti laittanut tämän ”Miekka ja kynä” -metaforan Jodlin suuhun. Ks. Heinrichs 1959, 351.

125 Kriegstagebuch Erfurth 27.–29.4.1944. KA; Heinrichsin kirjoitus ”Käynti Saksan päämajassa huhtikuussa 1944”. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/15. SA; Erfurth 1954, 113–124; Polvinen 1980, 60–62; Turtola 1988, 204–205; Heinrichs 1959, 351; Scheurig 1999, 273–274; Jägerskiöld 1981, 475–476; Ziemke 1959, 275; Klink 1958, 409. Heinrichsin em. kirjoitelma hivenen muokattuna julkaistiin Suomen Kuvalehdessä vuonna 1961.

Harkittuaan asiaa hän kuitenkin alkoi kallistua tällaisen ilmoituksen antamisen kannalle. Kun hän vielä kuuli Erfurthilta, joka oli 10.5. tavannut AA:n kauppasioiden ykkösneuvottelija Karl Schnurren, että OKW:n johtoesikuntakin parhaillaan etsi ulospäystä maiden suhteiden kireästä tilanteesta, antoi hän Heinrichsin tehtäväksi ilmoituksen luonnostelun. Schnurre oli kertonut Saksassa ymmärrettävän, että nyt Suomen-suhteissa ”jousi oli jännitetty liian kireälle”. Lähettilään oman käsityksen mukaan olisi tärkeintä ”palauttaa suomalais-saksalaisten suhteiden luottamus pohja”. Tanner oli samana päivänä painottanut Schnurrelle, että neuvotteluihin Moskovassa oli menty vain siksi, että saataisiin torjuttua rauhanaktivistien toiminnan haitalliset vaikutukset väestöön.¹²⁶

Mannerheim lähetti kirjeensä Hitlerille toukokuun 11. päivä. Koska kirje on Suomen ja Saksan suhteiden kannalta äärimmäisen merkittävä ja koska siitä aiemmassa tutkimuksessa on vain esitetty väistämätöntä tulkintaa sisältäviä referaatteja¹²⁷, tulkoon se tässä siteeratuksi kokonaisuudessaan:

” Suur-Saksan Valtakunnan Johtaja ja Wehrmachtin ylipäällikkö Adolf Hitler

Koko sodan ajan olen saanut Saksasta Suomen armeijalle aseita ja muuta sotamateriaalia. Niinpä on varustuksemme sitten talvisotamme päivien 1939 Saksan avulla ratkaisevasti parantunut erityisesti mitä tulee kenttätukistoon, myös raskaaseen, sekä panssaritorjunta- ja ilmatorjunta-aseistukseen.

Aivan erityisesti tästä materiaalitytilanteen parantumisesta on kiittäminen Saksan viime kuukausien toimituksia. Sen jälkeen kun Teidän OKW:nne päällikkö, herra kenraalisotamarsalkka Keitel, kehotti minua erään Pietarin alueen operaatioiden kehitystä koskevan tilannekatsauksen yhteydessä esittämään mahdollisia toiveita Suomen puolustuskyvyn vahvistamiseksi, seurasi asetoimitusten kausi, joka laajuutensa ja toteutuksensa nopeuden puolesta muodosti huippukohdan meidän vuosikymmenien kuluessa vastuuttomalla tavalla laiminlyödyssä varustelussamme.

Tunnen vilpittömtä tarvetta ilmaista Teille Saksan armeijan ylipäällikkönä omani ja Suomen armeijan rehellisen kiitoksen tästä suuresta avunannosta ja sitä kautta sotilaallista kykyämme kohtaan osoitetusta luottamuksesta.

Vaikkakaan emme vielä ole sitkeiden ponnistustemme lopullisessa tavoitteessa, olemme kuitenkin nyt Saksan avun ansiosta saavuttaneet sellaisen varustelutilanteen, jota viisi vuotta sitten tuskin uskallettiin toivoakaan. En halua tässä yhteydessä unohtaa sitä, että asetekninen kehitys on tällä välin jatkuvasti edistynyt, ja että vihollisella tänään on asevarustelu, joka suuresti ylittää kaikki aiemmat kuvitelmat. Siksi emme saakaan levätä, vaan meidän on tarkkaavaisesti ja energisesti ponnisteltava eteenpäin.

Joka tapauksessa muodostaa viimeksi kuluneiden kuukausien jakso mielestäni merkkipaalun pyrkimyksissä parantaa Suomen kansallista

126 Kriegstagebuch Erfurth 2., 9. ja 10.5.1944. KA; Erfurth 1954, 125 ja 128–131; Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 526; Polvinen 1980, 62.

127 Esimerkiksi Polvinen toteaa tutkimuksessaan *Teheranista Jaltaan* kirjeen jääneen ”yksityiskohtaiselta sisällöltään tuntemattomaksi”. Vrt. Polvinen 1980, 62.

varustelutasoa. Ymmärrän hyvin, että Saksasta saamamme aseet ja materiaali eivät ole mitään ylijäämiä ääriään myöten täynnä olevista varastoista. Niistä luopuminen ei ole koskaan ollut helppoa, ja tietoisuus tästä entisestään lisää kiitollisuuttani näistä toimituksista.

Haluaisin käyttää hyödykseni tämän tilaisuuden kiittäkseni esikuntapäällikköni hiljattain saamasta kutsusta Johtajan päämajaan sekä siitä perusteellisesta katsauksesta yleistilanteeseen, jonka kenraalievosti Jodl hänelle siellä esitti. Tiedän, että esikuntapäällikköni vierailun aikana otettiin vapaamuotoisessa keskustelussa puheeksi myös muita, sotilaalliseen alaan kuulumattomia, kysymyksiä. Ymmärrän sen, että monet meidän poliittisen elämämme ilmiöistä mahdollisesti vaikuttavat silmissämme omalaatuisilta ja jopa oudoilta. En halua esittää Teille tähän liittyen enempää selityksiä enkä myöskään mitään vakuutteluja, jotka eivät kuulu sotilaallisen ylipäällikön vaikutuspiiriin ja toimivaltaan. Mutta sen voin ja haluan vanhoja – mitä tahansa kohtalo eteemme sitten tuokin –, että ne aseet, jotka Saksa on meille hädän hetkillä ja täydellä luottamuksella meille toimittanut, tulevat kaikissa olosuhteissa kuulumaan ainoastaan meille.

Kohteliaiin terveisin ja suurimmalla kunnioituksella

Teidän
Mannerheim
Suomen Marsalkka
Suomen asevoimien ylipäällikkö¹²⁸ ”

Mannerheimin kirje oli täysin niiden toiveiden mukainen, jotka Jodl oli Heinrichille ja Erfurthille esittänyt. Se varmasti oli riittävän arvovaltainen ja sen lopussa selvin sanoin luvattiin, etteivät Saksan aseveljelleen toimittamat aseet milloinkaan joutuisi vihollisen käsiin. Lisäksi se sisälsi kauniin kiitoksen jo saadusta avusta sekä verhotun valittelun joistakin Suomen poliittisen elämän Saksalle vähemmän miellyttävistä piirteistä, joihin marsalkka ei kuitenkaan voinut puuttua, koska ne eivät kuuluneet hänen toimivaltaansa. Toisin kuin Ryti ja Ramsay omista vuotta aiemmin kaavailuissa julistuksissaan Mannerheim kunnioitti Suomen valtiosääntöä eikä halunnut lähteä tasapainoilemaan hallitusmuodon suomien oikeuksiensa rajamailla. Toisaalta ”poliittisen elämän” rajaaminen oman puhevalta-alueen ulkopuolelle oli täysin johdonmukainen Mannerheimin Saksan-kontakteissaan siihen saakka uskollisesti noudattaman linjan

128 Mannerheimin kirje Hitlerille 11.5.1944. Mikrokortti VAY 5613. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, KA. Soikkanen on *Valtioneuvoston historiassa* ajoittanut tämän kirjeen väärin todetessaan sen päivämääräksi 13.5.1944. Vrt. Soikkanen 1977, 193. Asiakirja on julkaistu myös *Akten zur deutschen auswärtigen Politik*-sarjassa. Ks. ADAP, Serie E. Band VIII, 34–35. Itäsaksalainen kirjoittajakooalitio esitti aikoinaan Mannerheimin kirjeen merkityksestä pitkälle menevän arvion. Sen mukaan kirje ”vahvisti suomalaisten militäärien päätöksen jatkaa sotaa Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla”. Samalla kirjoittajat kuitenkin myönsivät, ettei tämäkään voinut peittää näkyvistä sitä tosiasiaa, että liittolaisena Suomi oli hyvin epävarma ja altis vaikutuksille. Saksan sotilaallisten vastoinkäymisten jatkuessa olisi selvää, että rauhankysymys nousisi ennemmin tai myöhemmin uudelleen esiin. Siksi Saksan johto ei myöskään Mannerheimin vakuutteluista huolimatta halunnut toistaiseksi kumota Suomen suunnalle määräämäänsä toimituskieltoa. Vrt. Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 527.

kanssa. Tämä linja perustui nimenomaan politiikan ja sotilaskontaktien tiukalle ja tietoiselle erottamiselle toisistaan.

Marsalkka ei myöskään ollut ilmoittanut kirjeestään etukäteen poliittiselle johdolle saati sitten neuvotellut asiasta sen kanssa. Kuten valtioneuvoston toimintaa sota-aikana tutkinut Hannu Soikkanen on todennut, alkoi marsalkka ottaa Saksan-suhteiden hoitoa tästä eteenpäin yhä enemmän omiin käsiinsä. Hänen strategiansa Kolmannen valtakunnan kanssa toimimiseksi oli kaksijakoinen: yhtäältä hän pyrki laukaisemaan maiden välisissä suhteissa ilmennyttä jännitystä myönnytyksillä, mutta toisaalta hän halusi samaan aikaan osoittaa, ettei suostuisi kaikkiin saksalaisten vaatimuksiin. Mannerheimin ottaessa näin ulkopoliitiikan johtajan roolia itselleen korostui dualismi suhteessa presidenttiin ja hallitukseen. Tilanteen kärjistyminen siten edisti vallan keskittymistä ja sulki eduskunnan yhä suuremmissa määrin täysin tärkeimpien poliittisten ratkaisujen ulkopuolelle.¹²⁹

Mannerheimin kirjeelleen asettamat odotukset eivät kuitenkaan täysin täyttyneet. Jodl totesi Erfurthille, ettei kirjeen viimeinen lause ollut ”sittenkin hyvin varovaisen ja diplomaattisen muotoilunsa” vuoksi tehnyt hänen odottamaansa vaikutusta. Jodl kertoi myös turhaan yrittäneensä saada asevientikieltoa koskevan vaikenemismääräyksen kumottua. Hän oli jo luonnostellut puheohjeistuksen, jonka mukaan kyse ei ollut mistään vientikiellosta vaan Saksan armeijan kokonaistilanteen huomioimisesta. Aseita tarvittiin nyt kipeämmin muualla kuin Suomessa: useita saksalaisia, romanialaisia ja unkarilaisia armeijoita aseistettiin parhaillaan uudelleen. Hitler ei kuitenkaan ollut hyväksynyt tätä luonnosta, ja puhekielto pysyi voimassa. Jodl korosti, että Suomen ja Saksan suhteet eivät vielääkään olleet palanneet aivan normaaleiksi:

”Ärtymys Suomen hallituksen poliittisesta toimintavasta on vielä liian suuri ja syvä. Tässä yhteydessä täytyy muistaa, kuinka ystävällisesti Suomea on aina kohdeltu, kuinka kaikki suomalaisten toivomukset (viljantuonti) on heti täytetty, ja kuinka Hitler jopa henkilökohtaisesti lensi Suomeen kunnioittamaan marsalkkaa. Samaan aikaan kun kaikki liittolaisemme ovat jatkuvasti olleet kanssamme erittäin läheisessä poliittisessä ja sotilaallisessa kosketuksessa, aloitti Suomi meille mitään etukäteen sanomatta neuvottelut yhteisen vihollisen kanssa ja on jatkuvasti pyrkinyt korostamaan, että se käy vain omaa sotaansa eikä ole Saksan liittolainen. Pettymys on siksi suuri ja syystä.”¹³⁰

Mannerheimin kirjeen ohella Suomen päämaja koetti rauhoitella saksalaisia myös muilla tavoin. Esimerkiksi 20.5. Aladár Paasonen korosti Erfurthille rauhaneuvottelujen olleen välttämättömiä yhtenäisen kansallisen taistelurintaman luomiseksi. Enää ei kukaan voinut kuvitella, että Moskovasta voitaisiin saada

.

129 Ks. Soikkanen 1977, 193–194. Dualismista ks. myös Turtola 1994, 246. Jodlin elämäkerturi Bodo Scheurig on virheellisesti väittänyt, ettei sen paremmin Mannerheim kuin Rytikään suostunut antamaan julistusta siitä, etteivät Saksan toimittamat aseet joutuisi venäläisten käsiin. Vrt. Scheurig 1999, 274.

130 Jodlin kirje Erfurthille 18.5.1944. Siteerattu kokonaisuudessaan Kriegstagebuch Erfurth 19.5.1944. KA; Erfurth 1954, 136–137. Ks. myös Ziemke 1959, 275; Polvinen 1980, 62–63.

siedettävä rauha. Saksalaiskenraalin epäiltyä tätä Paasonen julisti, että ”rauhantunnustelut ovat nyt ohi eivätkä toistu”. Everstin mukaan suomalaiset ja saksalaiset ”istuivat nyt samassa junassa enemmän kuin koskaan”.¹³¹

Vaikka Suomen rauhan tie Moskovan neuvottelujen jälkeen vaikutti olevan täysin tukossa, alkoi keväällä 1944 näyttää siltä, että liittoutuneet olisivat valmiit soveltamaan ehdotonta antautumista lievempää kohtelua Saksan liittolaisiin laajemminkin. 12.5.1944 julkaistiin USA:n, Neuvostoliiton ja Ison-Britannian yhteinen vetoamus Unkarille, Romanianle, Bulgarialle ja Suomelle, jossa niitä kehoitettiin siirtymään liittoutuneiden puolelle. Mitä kauemman ne sotaa jatkaisivat, sitä ankarammat ehdot tulisivat aikanaan olemaan. Stalin oli vappuna antamassaan päiväkäskyssä jo ehtinyt esittämään saman ajatuksen omissa nimissään. Tämä osoittaa, että liittoutuneet tarkastelivat ei vain Suomea vaan myös kolmea Kaakkois-Euroopan maata ainakin osaksi erillistapauksina, joihin ei tullut soveltaa samoja menettelytapoja kuin Saksaan.¹³² Tämä epäilemättä on aiheuttanut ristiriitaisia paineita saksalaisten vaatimien vakuutusten kanssa tuskaillelle Suomen johdolle.

Mannerheim lupaa jatkaa taistelua ”mahtavan Saksan tuella”

Hitler vastasi Mannerheimille 30.5., ja Mikkelissä kirje oli päivää myöhemmin. Kirjeen alussa hän alleviivasi, kuinka Saksa oli joutunut ponnistamaan voimansa äärimmilleen useilla rintamilla taistellessaan ja ennen kaikkea suojatessaan ”vapaata Eurooppaa” puna-armeijan vyöryltä ja bolshevisoinnilta. Vastoinkäymisistään huolimatta Saksa ei milloinkaan antaisi periksi, vaan tulisi lopulta ottamaan voiton. Saksa oli kantanut sodan vaatimat uhrit horjumatta, ja oli siksi hyvin loukkaantunut Italian petoksesta ja siitä, että osa sen liittolaisista kuvitteli voivansa kulkea yhteisessä taistelussa omia teitään:

”Ei ole pienintäkään epäilystä siitä, että mikäli Saksa olisi vuonna 1940 maksanut Suomen tai tiettyjen romanialaisten tai unkarilaisten piirien näkökannan, ei tänään enää voisi olla olemassa sen paremmin Suomea kuin Romaniaakaan.”

Ei ollut kyse juridisten sopimusten loukkaamisesta, vaan siitä, että ”osa eurooppalaista kansanyhteisöä” oli käyttäytymisellään rohkaissut vihollista ja siten lisännyt yhteisen olemassaolontaistelun päävastuun kantajien uhreja. Suomen rauhantunnustelut eivät suinkaan olleet mikään sen sisäinen asia, vaan ne vaikuttivat kaikkiin taisteleviin osapuoliin, toisia vahvistaen, toisia heikentäen. Saksalaiset kyllä tajusivat, ettei nykyisessä taistelussa voitaisi tehdä minkäänlaisia kompromisseja ja taistelisivat viimeiseen saakka, mutta suomalaiset poliitikot olivat menettelyllään auttaneet heikentämään sen liittolaisten moraalista vastustuskykyä. Mikäli Neuvostoliitto voittaisi, eivät nämä poliitikot ehtisi pit-

131 Kriegstagebuch Erfurth 20.5.1944. KA; Erfurth 1954, 138.

132 Polvinen 1980, 40–41; Tarkka 1977, 47.

kään pohtia ”näennäisesti demokraattisen mutta todellisuudessa käsittämättömän” toimintansa seurauksia. Tässä sodassa hävinnyt osapuoli nimittäin tultaisiin ”tuhoamaan” ja ”repimään irti juurineen”. Edes ”niin sanotuissa lännen suurissa demokratioissa” ei Suomen tapahtumien kaltainen kehitys olisi ollut mitenkään mahdollinen. ”Mitä hyödyttää sotilaiden taistelu, jos politiikka tuhoaa sen, minkä miekka on valloittanut?”

Neuvostoliitto oli lyötävä, koska muuten se ennemmin tai myöhemmin toteuttaisi aikeensa ”hävittää eurooppalaiset kansat”, korosti Hitler. Sovintoa länsivaltojen kanssa ei voitaisi ajatellakaan, ennen kuin niille olisi aiheutettu tuhoisa tappio maihinnousuyrityksessä, jonka diktaattori uskoi varmuudella tulevan hyvin pian. Saksa oli täysin valmis tähän ratkaisutaisteluun, sillä se oli nyt keskittänyt vahvimmat joukkonsa ja moderneimmat taisteluvälineensä länteen. Tämä oli jouduttu tekemään osin itä- ja etelärintamien kustannuksella, ja sillä oli seurauksensa myös Saksan asetoimituksille Suomeen:

”Ennen kaikkea minulle ei ollut helppoa kaikesta ahdingosta idässä ja myös etelässä huolimatta yhä edelleen viivyttää moderneimpien taisteluvälineidemme käyttöönottoa, jotta voisimme maihinnousun hetkellä käydä taistelua parhaimmilla mahdollisilla inhimillisillä ja materiaalisilla voimilla ja siten myös voitonmahdollisuuksilla. Olen nyt vakuuttunut, että hyökkäyksen täytyy tulla ja se tulee nyt alkukesällä tai viimeistään kesällä. Silloin tulee palkkion aika myös minulle itselleni kipeimmistä kieltäytymisistä muilla sotänäyttämöillä. Teidän täytyy kuitenkin tästä syystä myös ymmärtää, Herra Marsalkka, että en usko voivani ottaa vastuuta yhdenkään aseiden ottamisesta pois meiltä nyt, kun seisomme kenttien koko maailmanhistorian ratkaisevimman taistelun edessä, ilman absooluuttista varmuutta, että se toisessa paikassa tulee ainakin yhtä positiiviseen ja yksiselitteiseen käyttöön.

Mikäli ottaisın tässä toisen kannan, olisi se velvollisuuksieni unohtamista ja sitä kautta rangaistavaa. Sotilaana, Herra Marsalkka, ette minun sijassani menettelisi toisin.”

Hitler kuitenkin toivoi, että Suomessakin käsitettäisiin nyt taisteltavan niin Saksan kuin Suomenkin kansan olemassaolosta. Hän oli varma, että mikäli ”Suomen politiikka näkisi asiat sellaisina kuin ne ovat”, Suomen armeija erinomaisen johtonsa alaisuudessa kyllä antaisi ”loputtoman arvokkaan lisän” taisteluun ”vapaiden kansakuntien” pelastumisen puolesta.¹³³

Yleensä Hitlerin kirjeen sisältöä on Suomessa tulkittu niin, että siinä diktaattori vahvisti, ettei suomalaisilla ollut toivoa saada aseita niin kauan kuin he eivät antaisi erillISRauhan kieltävää julistusta. Mistään tällaisesta kirjeessä ei kuitenkaan ollut puhe. Vaikka Hitler kritisoi kovasanaisesti Suomen rauhantunnusteluja, hän ei esittänyt mitään poliittisia vaatimuksia, vaan totesi aseavun supistu-

133 Hitlerin kirje Mannerheimille 30.5.1944. Mikrokortti VAY 5613, Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim. Kirje on siteerattu kokonaisuudessaan myös Erfurthin sotapäiväkirjassa. Ks. Kriegstagebuch Erfurth 1.7.1944. KA; Erfurth 1954, 195. Painettuna se löytyy myös Jägerskiöldin Mannerheim-biografiasta. Ks. Jägerskiöld 1981, 478–481; Mannerheimin ja Hitlerin kirjeenvähdosta ja sen taustoista ks. myös Irving 1983, 644–646; Klink 1958, 409.

misen syyksi välittömästi edessä olevan liittoutuneiden maihinnousun. Tämän vuoksi Saksa ainakin tällä hetkellä tarvitsi kaikki aseensa itse. Perustelu on täysin ymmärrettävä ja myös ilmeisen rehellinen.

Hitler oli jo syksyllä 1943 vakuuttunut siitä, että länsiliittoutuneet tulisivat yrittämään maihinnousua Ranskassa. 3.11. 1943 antamassaan ohjeessa numero 51 hän oli asettanut lännen etusijalle muihin sotänäyttämöihin nähden. Idässä saatettiin pakon edessä luopua suuristakin maa-alueista ilman, että siitä koituisi välitöntä riskiä Saksan ydinalueille. Lännessä tilanne oli aivan toinen, sillä siellä vihollisen maihinnousu johtaisi onnistuessaan nopeasti hyvin vakaviin seurauksiin. Hitler ryhtyikin keräämään länteen sellaisia voimia, että maihinnousun torjuminen olisi mahdollista. Kevään 1944 aikana hän siirsi järjestelmällisesti lisää joukkoja länteen niin, että siellä kesäkuussa 1944 oli yhteensä 54 divisioonaa. Nämä joukot olivat varustelun suhteen etusijalla itärintaman divisiooniin nähden, sillä aivan niin kuin Hitlerin toteamuksista Mannerheimille käy ilmi, hän katsoi suursodan ratkaisun tapahtuvan tässä maihinnousutaistelussa.¹³⁴

Alkuvuodesta 1944 alkaen Hitler oli täysin varma siitä, että maihinnousuyritys tulisi tapahtumaan lähikuukausien aikana. Marsalkka Erwin Rommelin johdolla Ranskan rannikolle pystytettiin nopeasti linnoitusten ketju ottamaan vastaan maihin pyrkivää vihollista. Niiden ja uusien parhailaan valmisteilla olevien asetyyppien avulla Hitler uskoi olevan mahdollista lyödä hyökkääjät takaisin mereen. Epäonnistuneen yrityksensä jälkeen länsiliittoutuneet tajuaisivat, ettei Saksa ollut voitettavissa, ja liittoutuneiden keskinäiset erimielisyydet nousisivat pintaan aiheuttaen lopulta lännen ja Neuvostoliiton välirikon. Saatuaan läntisen selustansa vapaaksi Saksa voisi sitten jälleen omistautua kaikilla voimillaan bolshevismiin murskaamiseen ja kenties saisi vielä amerikkalaiset ja brititkin avukseen. Tämä oli pähkinänkuoressa se ajatuskulku, jonka nojalla Hitler priorisoi lännen suunnan kaikkia muita rintamia tärkeämmäksi.¹³⁵

Olisi ylitulkintaa väittää Hitlerin halunneen tällä kirjeellään hoputtaa suomalaisia poliittiseen liittosopimukseen. Jos hän olisi sitä halunnut, hän varmasti olisi todennut sen suoraan ja kiertelemättä. Maihinnousun uhka oli reaalinen, eikä siihen vetoaminen ollut mikään taktinen tekosyy. Saksan kalustomenestykset talven 1943–44 taisteluissa olivat niin valtavia, ettei niitä mitenkään pystytty korvaamaan uudella tuotannolla. Siksi oli selvää, että valmistunut uusi kalusto voitiin jakaa vain sellaisille rintamosille, joissa sitä ehdottomasti tarvittiin ja joissa se tuli sodan kokonaispäämäärää ajatellen hyödyllisimpään mahdolliseen käyttöön. Saksan sotilasjohdon kannalta ajateltuna olisi ollut äärimmäisen hölmöä tässä tilanteessa lähettää aseita rauhalliselle Suomen rintamalle, jossa asemasotavaihe jatkui eikä akuuttia tarvetta lisämateriaalin saamiseen ollut. Mannerheim ei suinkaan ollut ensimmäinen, jonka pyynnöt Hitler torjui tulevan maihinnousurintaman ensisijaisuuden vedoten. Esimerkiksi Donin armeijaryh-

134 Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945, 270–274; Schramm 1962, 70; Förster-Helmert-Schnitter 1978, 335.

135 Ks. esim. Kershaw 2001, 615. Maihinnousun torjumisen valmisteluista laajemmin ks. Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 104–126.

män päällikkö Erich von Manstein sai useaan kertaan kuulla saman perustelun pyytäessään turhaan vahvistuksia omalle rintamalleen.¹³⁶ Kuten edellä jo useampaan otteeseen on käynyt ilmi, Hitler ei ylipäättäänkään ollut kiinnostunut poliittisista liittosopimuksista tai antanut niille arvoa.

Hitlerillä ei Saksan oman tilanteen ahdingostakaan huolimatta ollut kuitenkaan minkäänlaisia aikeita jättää Suomea vihollisen armoille. Valmiuksia Suomen auttamiseen kyllä oli, mikäli siihen ilmeni pakottavaa tarvetta. Niinpä Mannerheimin kirjekään ei jäänyt täysin ilman vaikutuksia. Kun myös Heinrichs oli kääntynyt erikseen aseiden vientisulun poistamiseksi Keitelin puoleen, päätti OKW 2.6., että ”pakottavasti tarvittavat yksittäistoimitukset” toteutettaisiin.¹³⁷

4.6.1944 marsalkka Mannerheim täytti 77 vuotta. Sekä Mannerheim itse että Heinrichs yrittivät hyödyntää juhlapäivän tarjoamia mahdollisuuksia Saksan lepyttelyyn. Erfurth kävi aamupäivällä marsalkan luona onnittelukäynnillä ja luovutti tälle samalla *Reichsführer-SS* Himmlerin lahjan, SS:n oman tehtaan valmistaman porsliinisen Karjalan karhun. Kaikkiin saksalaisiin kunniamerkeihinsä sonnustautunut marsalkka vei keskustelun Hitlerin kirjeeseen. ”Mitä minun vain tulee tehdä? Kuinka pystymme poistamaan Führerin ärtymyksen?”, tiedusteli Mannerheim. Erfurth korosti, ettei Hitlerin närkästys kohdistunut marsalkkaan tai Suomen armeijaan, vaan etupäässä yhteistä sodankäyntiä vahingoittaneisiin suomalaisiin poliitikoihin. Vaikka Suomen rauhantunnustelujen tarkoituksena olikin ollut vain ”sisäpoliittisen tilanteen selvittäminen ja lujittaminen”, olisi niistä tullut ilmoittaa etukäteen Saksalle. Tämä laiminlyönti oli horjuttanut Hitlerin luottamusta Suomen hallitukseen.

Mannerheim vastasi täysin ymmärtävänsä reaktion, mutta korosti olleen sisäpoliittisesti välttämätöntä osoittaa kansalle, ettei hyväksyttävää rauhaa ollut tarjolla. Saksan ”liian myöhäisen orientoinnin” syyksi Mannerheim arveli Ramsayn ja kevästä 1943 alkaen Suomea kohtaan kaunaa kantaneen Ribbentropin välisen jännitteen. Tilanne oli kuitenkin nyt muodostunut kestävämmäksi:

”Mikäli emme enää saa Saksasta yhtään aseita, tullaan meidät lyömään. Jos olisimme tienneet, että Saksa eräänä päivänä kieltäisi meiltä aseet, emme olisi milloinkaan edes päättäneet liittyä sotaan. Usko Saksan voittoon, mutta myös Saksan apuun on sallinut meidän lähteä tälle tielle. Suomen poliittiset olot eivät yksinkertaisesti salli mitään muuta tietä kuin sen, jonka hallitus ja yleinen mielipide, jota eduskunta edustaa, yhteisymmärryksessä löytävät.”

Marsalkka tunnusti, että Hitler, *Wehrmacht*, Saksan lehdistö ja koko Saksan kansa olivat aina suhtautuneet Suomen kansaan ystävällisesti ja hyväntahtoisesti. Oli valitettavaa, ettei sama yhteisymmärrys vallinnut maiden diplomaattien ja poliitikkojen välillä. Erfurth ei uskonut, että vaikeudet nytkään olisivat ylitytsemättömiä, mutta katsoi olevan välttämätöntä, että ne nyt ratkaistai-

136 Terä 1967, 22–23; Manstein 1964, 524–525 ja 610–612.

137 KTB OKW IV/1, 873–874 (2.6.1944).

siin poliittista tietä. ”Sotilaathan eivät tee politiikkaa, vaan ainoastaan toteuttavat sitä.”

Keskustelu päättyi tähän, koska Mannerheimin oli lähdettävä rautatieasemalle vastaanottamaan Helsingistä saapuvaa poliittista johtoa. Juhlapäivällisillä Erfurth keskusteli Rytin kanssa, mutta he eivät edes sivunneet Suomen ja Saksan suhteita. Aterian jälkeen sen sijaan Heinrichs veti Erfurthin sivuun puhua-seen vielä Hitlerin kirjeestä. Yleisesikuntapäällikkö hämmästeli, miksi sotilaat, ensin hänet Berchtesgadenissa ja nyt marsalkka Hitlerin kirjeessä, oli asetettu vastuuseen Suomen politiikasta. Miksi Hitler nyt vaatii ”ehdotonta varmuutta” suomalaisten asenteesta, kun marsalkka juuri oli kirjeessään esittänyt siitä selkeän vakuutuksen? Erfurth totesi vaatimuksen tarkoittavan poliittista johtoa, jonka nyt oli ehdottomasti annettava Hitlerille jonkinlainen vakuutus asenteestaan. Viesti oli tullut sotilasväylää pitkin siksi, että diplomaattinen tie oli Suomen rauhantunnustelujen vuoksi tukossa. Luottamus Suomen hallitukseen oli horjunut, mutta Hitlerin ja Mannerheimin välit olivat yhä luottamukselliset. Heinrichs vakuutti ainakin päämajan käsityksenä olleen, että tunnustelujen tarkoituksena oli ainoastaan ollut vakuuttaa maan sisäinen oppositio rauhan saamisen mahdottomuudesta. Erfurth esitti, että asia hoituisi nopeimmin Hitlerin ja Rytin keskustelulla, mutta mikäli presidentti ei haluaisi tarttua asiaan itse, voisi myös joku muu tarvittavilla valtuuksilla varustettu sopiva henkilö, mieluiten Mannerheim, tulla kyseeseen. Aloitteen oli joka tapauksessa tullava Suomen puolelta. Heinrichs totesi tällaisten vakuutusten antamisen olevan hyvin vaikeaa. Hänen mukaansa oli myös epäsuotavaa kuormittaa hyviä sosialissuhteita tällaisilla arkaluontoisilla poliittisilla kysymyksillä.¹³⁸

Mannerheim lähetti seuraavana päivänä Hitlerille diplomaattista kaunopuheisuutta ja punnittuja sanakäänteitä täyteen ladatun kiitossähkeen, joka sekini oli osa Suomen päämajan projektia Saksan diktaattorin epäluulojen voittamiseksi:

”Pyydän saada lausua kunnioittavan ja lämpimän kiitokseni siitä kunniansoituksesta, joka Suur-Saksan Valtakunnan ja Saksan asevoimien johtajan rakastettavien onnentoivotusten muodossa on tullut osakseni. Erityisen korkealle arvostan hyväntahtoisia toivotuksia henkilökohtaisen hyvinvointini puolesta. Pystyükseni tässä iässä johtamaan armeijaa, minkä tulen myös jatkossa Suur-Saksan Valtakunnan ja sen johtajan mahtavaan tukeen luottaen tekemään, tarvitsen tietysti kaikki voimani ja terveyteni. Rohkenen tässä yhteydessä tuoda julki syvän kiitollisuuteni Teiltä saamastani kirjeestä.

Vilpittömällä kunnioituksella ja parhain toivotuksin Teille henkilökohtaisesti

Vapaaaherra Mannerheim”¹³⁹

138 Kriegstagebuch Erfurth 4.6.1944. KA; Heinrichsin muistiinpano 7.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Erfurth 1954, 148–155; KTB OKW IV/1, 874 (5.6.1944); Jägerskiöld 1981, 481–482; Polvinen 1980, 63.

139 Mannerheimin sähke Hitlerille 5.6.1944. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 511. KA; Hitlerin onnitelusähke ja Mannerheimin vastaussähke siteerattuna ks. myös Kriegstagebuch Erfurth 4.6.1944. KA ja Erfurth 1954, 155.

Sähkeen toiseksi viimeinen virke sisälsi varovaisesti muotoillun ja tavanmukaiseen kohteliaisuuteen verhotun mutta silti yksiselitteisen lupauksen taistelun jatkamisesta Saksan rinnalla, viimeinen puolestaan kytki sähkeen Hitlerin 30.5. lähettämään kirjeeseen viestittäen sen olevan vastaus myös siinä esitettyihin vaatimuksiin.

Lisäponntta vakuutteluille oli antamassa saksalaisille hyvin tuttu mies, Mannerheimin luottomies kenraali Talvela. Tavatessaan Erfurthin 5.6. aamupäivällä hän myönsi suomalaisten tehneen virheitä ja käyttäytyneen epäkiitollisesti Hitleriä kohtaan. Kirjallista sopimusta Saksan kanssa Suomen hallitus ei ollut tehnyt eikä tulisi tekemään, koska se tiesi, ettei eduskunta antaisi sille hyväksyntäänsä. Erfurthin esitettyä ajatuksen Rytin ja Hitlerin keskustelusta Talvela toteasi pitävänsä marsalkkaa presidenttiä sopivampana vaihtoehtona. Mannerheim ei tarvitsisi valtakirjaa poliittiselta johdolta, sillä ”kun marsalkka jotain lupaa, hän myös pitää sen, ja Suomi pitää Mannerheimin lupauksia itseään sitovina”.¹⁴⁰ Saksalaiset saivat juuri näihin aikoihin myös erään hyvin konkreettisen osoituksen siitä, että Mannerheim todellakin pyrki ottamaan toiminnassaan huomioon Saksan edut. Helsingin Sanomat oli nimittäin 23. ja 26.5. julkaissut Uljas Rauanheimon kaksiosainen artikkelin ”Saksan ilmasota Englantia vastaan 1940–1941”, jossa syytettiin Saksaa rajoittamattoman ilmasodan aloittamisesta. Mannerheim puuttui asiaan kovalla kädellä: Rauanheimo asetettiin sota-oikeudessa tuomiolle maalle vahingollisesta toiminnasta ja artikkelin lehteen päästänyt sensori erotettiin tehtävistään.¹⁴¹

Suomen päämaja sai kuin saikin asevientikiellon osittain puretuksi. Lähteistä ei ilmene, mikä tässä yhteydessä oli ratkaisevinta, mutta voi olettaa juuri Mannerheimin kiitossähkeen vakuuttelujen painaneen vaa’assa eniten. Hitler päätti, että Suomen lentoasetta koskevat toiveet täytettäisiin. Merkittävintä kuitenkin oli hänen määräyksensä siitä, että mikäli Suomen rintama olisi uhattuna, olisi apua toimitettava välittömästi.¹⁴² Erfurthin tietoon tätä päätöstä tosin ei saatettu. OKW:ssä lienee ollut epäilyjä siitä, pystyisikö hän salaamaan hyvät uutiset ihailemaltaan Mannerheimilta. Suomalaiset oli parasta pitää asiassa pimennossa, jotta ei ruokittaisi heidän poliittisen riippumattomuutensa tunnetta, joka jo niin monesti aiemminkin oli aiheuttanut Saksalle kiusallisia tilanteita. Erfurth sai 6.6. kuulla kenraali Jodlilta, ettei Hitler ollut ottanut kantaa marsalkan syntymäpäivänä käytyihin keskusteluihin, vaan vaikutti yhä odottavan suomalaisilta ”poliittista julistusta tai tunnustelua”. Jodlin käsityksen mukaan luottamuskriisi olisi ratkaistavissa vain poliittista tietä.¹⁴³

Seuraavana päivänä Erfurth ja Heinrichs jatkoivat keskusteluja tilanteesta. Saksalaiskenraali huomautti ”mielihyvällä todenneensa”, että Mannerheim oli syntymäpäiväonniteluista kiittäessään kiittänyt Hitleriä myös tämän aiemmin

140 Kriegstagebuch Erfurth 5.6.1944. KA; Erfurth 1954, 156–157.

141 Perko 1971, 215; Erfurth 1951, 169.

142 KTB OKW IV/1, 874. Hitlerin päätöksen tarkkaa päivämäärää ei ole OKW:n sotapäiväkirjassa mainittu, mutta se on varmuudella ajoitettavissa välille 5.–6.6.1944.

143 Kriegstagebuch Erfurth 6.6.1944. KA; Erfurth 1954, 157.

lähettämistä kirjeestä. Marsalkan puolelta kirje ei enää vaatinut jatkotoimepiteitä, eikä hänen tullut esimerkiksi Suomen hallituksen näkökantoja uudessa kirjeessä puolustelemalla saattaa myös itseään alttiiksi Hitlerin katkeruudelle. Johonkin ”aloitteeseen” tai ”kontaktinottoon” suomalaisten oli kuitenkin Hitlerin mielipahan poistamiseksi ryhdyttävä, mutta se olisi poliitikkojen asia. Erfurth totesi, että sotilaiden oli nyt kokonaan vetäydyttävä tästä poliittisesta kriisistä. Heinrichsin mukaan myös Suomen päämaja piti asiaa Mannerheimin sähkeen jälkeen omalta osaltaan loppuunkäsittelynä. Erfurth ei enää puhunut mitään vierailusta Hitlerin luona tai tarpeesta korvata Ramsay ja Blücher toisilla henkilöillä.¹⁴⁴ Näin Mannerheim oli onnistunut pyrkimyksissään ja pystynyt jälleen kerran kanavoimaan Saksan tyytymättömyyden yksinomaan maan poliittista johtoa koskevaksi.

Blücher ja Ripken taistelevat viljatoimitusten puolesta

Kuten totuttua sotilassuhteiden myötätuulen vaikutukset eivät juurikaan tuntuneet siviilisektorilla. Itse asiassa Saksan ulkoministeriö ei edes tiennyt Hitlerin Mannerheimille lähettämistä kirjeestä, ajatustenvaihdon sisällöstä puhumattaakaan. Kun Blücher oli turhaan pyytänyt Berliinistä tietoja asiasta, onnistui hän lopulta saamaan Erfurthilta referaatin kirjeestä.¹⁴⁵ Viljatoimitukset Suomeen olivat AA:n määräyksestä yhä pysäytyksissä. Vaikka lähettiläs Schnurre oli 27.5. todennut Berliinissä Kivimäelle, että asia varmasti järjestyisi aivan lähipäivinä, ei mitään tietoa asiasta ollut Helsinkiin tullut. Ramsay katsoi Blücherin aina tehneen parhaansa hälventääkseen ”korkeamman tahon” Suomeen kohdistuvia epäluuloja ja tyytymättömyyttä, ja päätti ottaa asian puheeksi tämän kanssa. Omalta osaltaan hallitus pyrki helpottamaan tilannetta antamalla 31.5. sensuurimääräyksen, jonka mukaan lehdistä oli entistä tarkemmin siivottava kaikki Saksaa vastaan suunnattu kirjoittelu. Ulkopoliittisiin syihin vedoten Ramsay suositteli lehdille myös liian suurien otsikoiden välttämistä 6.6. alkaenesta Normandian maihinnoususta uutisoitaessa.¹⁴⁶

Ramsay oli oikeassa, sillä samaan aikaan Blücher yritti aivan omasta aloitteestaan taivuttaa AA:ia käynnistämään toimitukset. Lähettiläs korosti, että boikotin jatkaminen aiheuttaisi Suomessa vakavan elintarvikepulan, mutta ei toisi mukanaan mitään positiivisia seurauksia. Se ei tekisi suomalaisia Saksalle kuuliisemmiksi, vaan luultavasti vain pakottaisi nämä etsimään apua muualta. Blücher piti varmana, että Ruotsi tulisi Suomen avuksi ja länsivallat antaisivat tälle täyden hyväksyntänsä lyödäkseen kiilaa Suomen ja Saksan väliin. Mikäli näin kävisi, ”ei yksikään poliittisesti merkittävä suomalainen” puolustaisi Saksan asennetta ja asettuisi sen puolelle. Mikäli elintarviketoimituksia ylipäätään

144 Heinrichsin muistiinpano 7.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Kriegstagebuch Erfurth 7.6.1944. KA; Erfurth 1954, 158.

145 Blücherin sähke nro 949 AA:lle 3.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159345; Kriegstagebuch Erfurth 7.6.1944. KA; Erfurth 1954, 158.

146 Ramsayn kirje Gripenbergille 2.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA; Perko 1971, 203; Ölander 1958, 170–171.

oli pakko käyttää poliittiseen painostukseen, soveltuisi tähän tarkoitukseen huomattavasti paremmin suomalaisten ylimenokautta varten esittämä pyyntö 30 000 lisäviljatonnista, johon vielä ei ollut vastattu.¹⁴⁷

Ramsay alkoi olla todella huolissaan, sillä aika oli käymässä vähiin. Mikäli tietoa Saksan avusta ei pian tulisi, olisi kulutus sopeutettava käytettävissä oleviin varastoihin, mikä merkitsisi leipäannosten puolittamista. Hän tapasi Blücherin seuraavan neljän päivän aikana kolmasti (5., 7. ja 8.6.), ja joka kerralla keskustelun pääaiheeksi nousi juuri viljakysymys. Edes liittoutuneiden mairhinnoususta Normandiassa ei puhuttu kuin ohimennen. Ramsay alleviivasi tilanteen vakavuutta ja korosti toimitusten perustuvan jo tehtyihin sopimuksiin. Kivimäki oli pitänyt asiaa esillä jo huhtikuusta alkaen, ja Schnurre oli luvannut Saksan antavan vastauksensa toukokuun loppuun mennessä. Viljan saaminen ajoissa jakeluun olisi jo nyt vaikeaa, vaikka Saksa tekisi päätöksensä hetikin, sillä kuljetuskapasiteettia riitti vain 7000 tonnille viikossa. Lisäksi armeijalle oli varattava sen kolmen kuukauden kulutusta vastaava määrä. Ellei ilmoitusta Saksan avusta tulisi tämän viikon aikana, olisi leipäannokset 15.6. alkaen puolitettava. Miten hallitus perustelisi asian kansalle? Olisiko rehellisesti vain todettava, ettei Saksa pystynyt pitämään kiinni sopimusvelvoitteistaan? Vai kenties jopa, ettei se halunnut pitää niistä kiinni? Miten Suomi ylipäättään selviäisi viljapulasta ja sen epäedullisista poliittisista vaikutuksista? Blücher valitteli olevansa asiassa pelkkä välikäsi ja ehdotti, että Kivimäki palaisi pikaisesti Berliiniin neuvotellakseen asiasta Ribbentropin kanssa. Hän lupasi kuitenkin yrittää saada asiaan selvyyttä.¹⁴⁸

Blücher todella yritti kaikkensa saadakseen asian järjestymään. Hän tiedotti Ramsayn huolenilmaisut sanatarkasti Berliiniin ja kehotti sekä AA:ia että lähettiläs Schnurrea ottamaan suomalaisten toivomukset huomioon. Kun minkäänlaista vastausta ei kuulunut, hän ilmoitti AA:lle hyvin yksiselitteisesti näkemyksensä siitä, mitä tapahtuisi, jos Saksa nyt pakottaisi Suomen puolittamaan leipäannoksensa:

”Suomen väestöstä on puoli miljoonaa aseissa. Siviiliväestö on sijoitettu sodankäynnin kannalta tärkeisiin töihin. Osa väestöstä hyödyttää työllään Saksan sotataloutta hyvin tärkeillä alueilla. 125 grammalla leipäannos aiheuttaisi aliravitsemuksen ja vaikuttaisi raskaasti Suomen armeijan iskuvalmiuteen ja kotirintaman suorituskykyyn. Koska suomalaiset pitävät hallussaan 900 kilometrin maakaistaletta itärintamalla, turvaavat Dietlin armeijan huollon ja puolustavat Itämeren yhdessä omien voimiemme kanssa ilmassa ja merellä, tulee viljatoimitusten pidättäminen sodankäynnin alueella lyömään meitä itseämme vastaan.”

147 Blücherin sähke nro 948 AA:lle 2.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159344; Blücher Tagebuch 2.6.1943; Polvinen 1980, 66–67.

148 Ramsayn kirje Gripenbergille 6.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA; Blücherin sähke nro 956 AA:lle 5.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159346; Blücherin sähke nro 966 AA:lle 7.6.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063487; Blücherin sähke nro 970 AA:lle 8.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159348; Blücher Tagebuch 5. ja 7.6.1944. KA; Kriegstagebuch Erfurth 7.6.1944. KA; Erfurth 1954, 158. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 98; Terä 1967, 60.

Siinä suhteessa tämä Blücherin ilmoitus, joka lähetettiin tiedoksi myös OKW:lle ja OKH:lle, oli liioiteltu, että Suomen armeijan iskukykyyn Saksan viljan saapumatta jäämisellä ei olisi ollut vaikutusta. Valtion Viljavarasto oli nimittäin keväällä varannut puolustusvoimille varmuusvaraston, joka turvasi viljansaannin aina uuteen satoon saakka¹⁴⁹. Tämä tosiasia epäilemättä hillitsi myös Mannerheimin halua puuttua viljakysymykseen.

Blücher yritti hyödyntää myös Suomen sotilasjohdon Saksassa nauttimaa arvostusta. Hän kertoi Ramsayn käyneen 5.6. monituntisen keskustelun Mannerheimin ja Waldenin kanssa, ja esitti oletuksenaan, että ulkoministerin esiintyminen viljakysymyksessä perustui tässä tapaamisessa sovittuihin suuntaviivoihin. 7.6. Blücher saattoi ilmoittaa Ramsaylle, että Schnurren vastaus ”oli tulossa”, joskaan sen täsmällistä ajankohtaa tai sisältöä hän ei vielä osannut kertoa.¹⁵⁰

Lähettilään jatkuvat yhteydenotot saivat AA:n lopulta liikkeelle. Schnurren varamies lähetystöneuvos Ripken laati viljatoimituksia koskevan muistion, jonka hän 8.6. lähetti Ribbentropin ministeritoimistoon. Muistion oli tarkoitus toimia pohjana asian esittelyssä Hitlerille. Ripken perusteli laajasti, miksi Saksan ei tullut käyttää Suomen hallituksen ahdinkoa sen pakottamiseksi erillisrauhan kieltävään sopimukseen. Sopimusta ei voitaisi tehdä ilman eduskuntaa, ja asian käsittely siellä vain rikkoisi keväisten rauhantunnustelujen epäonnistumisen luoman yhtenäisrintaman. Vasemmistososialistit käyttäisivät tilaisuuden takuuvarmasti hyödykseen ja virittäisivät keskustelun rauhanmahdollisuuksista uudelleen. Onnistuessaankin eduskuntakäsittely veisi niin kauan, ettei hallitus voisi välttyä leipäannosten leikkaamiselta. Mikäli näin raskaaseen toimenpiteeseen jouduttaisiin turvautumaan, ei hallitukselle jäisi muuta vaihtoehtoa kuin julistaa sen johtuvan Saksan sopimusrikkomuksesta. Tällaisella julistuksella olisi väistämättömiä negatiivisia seurauksia; Suomen kansa menettäisi luottamuksensa Saksaan ja Ruotsi yrittäisi apuaan tarjoamalla työntyä Suomen ja Saksan väliin. Ruotsin lehdistö taas tekisi asiasta sensaation ja julistaisi Saksan nyt pettäneen liittolaisensa, vaikka se itse samanaikaisesti vaati Ruotsilta tiukasti sopimusten mukaisia toimituksia. Ennenmin tai myöhemmin Suomi myös vastaisi Saksan sopimusrikkomuksiin ryhtymällä kaventamaan Saksan sodankäynnille tärkeiden toimitusten kuten nikkelin, kuparin ja puun toimituksia. ”Pitäisi olla ilman muuta selvää, että jo pelkkä nikkeli- ja kuparitoimitusten viivästyminen vaikuttaisi raskaasti varusteluolosuhteemme”, painotti Ripken. Luvattu 40 000 viljatonnin toimitukset oli siksi käynnistettävä heti. Uusi ja soveliaampi mahdollisuus poliittiseen painostukseen tarjoutuisi pian, kun ryhdyttäisiin neuvottelemaan Suomen vielä tarvitsemasta 50 000 tonnista.¹⁵¹

149 Ks. Terä 1967, 56–57.

150 Blücherin sähkö nro 956 AA:lle 5.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159346; Blücherin sähkö nro 969 AA:lle 8.6.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063486; Blücherin sähkö nro 974 AA:lle 9.6.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063489; Blücher Tagebuch 7.6.1944. KA; Terä 1967, 60. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 98.

151 Lähetystöneuvos Ripkenin muistio nro 30 Ribbentropille 8.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159349–159351. Ks. myös Menger 1988, 165.

Blücher ja Ripken osoittivat vilja-asian käsittelyssä huomattavaa omatoimisuutta ja älyllistä riippumattomuutta. Tietoisuus siitä, että Ribbentrop halusi noudattaa Suomen suhteen tiukkaa painostuslinjaa, ei estänyt heitä suosittelimesta kirjallisesti ja omalla nimellään täysin päinvastaisia ratkaisuja. He pyrkivät asia-argumentein vakuuttamaan esimiehensä siitä, ettei viljatoimitusten jarruttaminen ollut Saksan edun mukaista, vaan päinvastoin tulisi vaikuttamaan kokonaissotaponnistusten kannalta negatiivisesti. Vaikka Ribbentrop toistaiseksi vaikenä asiassa kokonaan, olivat Blücherin ja Ripkenin rohkeat kannanotot tärkeitä. Virkamiesten järkisyillä operoiva linja tarjosi merkittävän vastapainon valtakunnanulkoministerin lähinnä arvovaltanäkökohtien ja oman aseman pönkittämisen sanelemalle painostuspolitiikalle.

■ Rytin-Ribbentropin-sopimus

Tulihevetti

Suurhyökkäys ja Ribbentropin taipuminen

”Venäläisten suurhyökkäykseen oleellisena kuulunut alkuvaihe perustui jo ensimmäisen maailmansodan kokemusten perusteella useilla tahoilla esitettyyn toteamukseen, että massiivinen tykistötulen keskitys murskaa ja tappaa kaiken. Se mitä mahdollisesti jää fyysisesti tappamatta, on niin perusteellisesti henkisesti järkytetty, ettei sillä ole ainakaan lähi-vuorokausina mitään taistelullista arvoa.”

– Everstiluutnantti Martti V. Terä puna-armeijan hyökkäystaktiikasta¹

Sotilaallinen ja sitä kautta poliittinenkin tilanne joutuivat kuitenkin Suomessa rajun mullistuksen kouriin ennen kuin Ribbentrop ehti vastata edellä käsiteltyihin Blücherin ja Ripkenin muistioihin. Karjalan Kannaksen suomalaisjoukot joutuivat 9.6. todelliseen tulihevettiin. Heidän asemiaan moukaroit kaikkiaan yli tuhat lentokonetta ja 5000 tykkiä, joita hyökkäyksen painopistesuunnassa oli vain 4–5 metrin välein toisistaan. Tätä massiivista valmistelua seurasi 10.6. kaikkiaan 26 jalkaväkidivisioonan ja yli 20 panssariprikaatin tai -rykmentin vyöry kohti Viipuria. Hyökkäykseen osallistui kaikkiaan 260 000 puna-armeijan sotilasta ja 600 panssarivaunua; elävässä voimassa mitattuna hyökkääjän ylivoima oli ainakin kuusinkertainen, sotamateriaalissa vielä enemmän. Jo 10.6. hyökkäyskiilan kärkeen heitetyt läpimurtotaisteluihin erikoistuneet joukot ajoivat suomalaiset rajuin rynnäköin pois asemistaan.

Nyt oli siis sekä Saksalla että Suomella sotilaallisesti kädet enemmän kuin täynnä töitä, Saksalla Normandiassa, Suomella Karjalan Kannaksella. Saksalaisten kokemukset itärintamalta kertoivat, että puna-armeija pääsi läpimurtoon aina, kun se sitä tosissaan yritti. Hyökkäyskonsepti oli yksinkertainen: ensin selvitettiin tehokkaan tiedustelun avulla otollisin hyökkäyskohta ja sen jälkeen iskettiin siihen kaikella voimalla. Suomalaisten kannalta voimasuhteet eivät todellakaan luvanneet hyvää. Kenraali L.A. Govorovin Leningradin rintamalla ja kenraali K.A. Meretskovin Karjalan rintamalla puna-armeijalla oli yhteensä peräti 450 000 sotilasta, 10 000 tykkiä ja kranaatinheitintä, yli 800 panssarivaunua sekä 1500 lentokonetta. Tätä vyöryä vastaan suomalaisilla oli heittää kaikkiaan 268 000 miestä, 2000 tykkiä ja kranaatinheitintä, 110 panssarivaunua ja 200 lentokonetta.²

1 Terä 1967, 150.

2 Seppälä 1998, 153–154; Oesch 1956, 152–154; Menger 1988, 195; Pajari 1982, 203; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 29; Seppälä 1991, 90.

Stalin oli suomalaisten kanssa käytyjen rauhanneuvottelujen päätyttyä umpikujaan päättänyt, että Suomi olisi pistettävä kuriin sotilaallisin keinoin, Karjalan Kannaksella ja Aunuksessa toteutettavalla suurhyökkäyksellä. Ensimmäinen isku annettaisiin Karjalan Kannaksella painopisteenä Viipurin suunta. Viimeistään Viipurin valtaus saisi suomalaiset vetämään apujoukkoja Kannakselle Aunuksen ja Maaselän kannaksilta, jolloin myös näillä rintamilla ryhdyttäisiin hyökkäykseen. Sortavalan luona perääntyvät suomalaiset jäisivät mottiin näiden kahden hyökkäyskiilan väliin. Operaation onnistuminen romahduttaisi Suomen puolustuksen, avaisi neuvostojoukoille tien sen tärkeimpiin taloudellisiin ja asutuskeskuksiin ja pakottaisi suomalaiset luopumaan myös poliittisesta vastarinnasta. Puna-armeijan yleisesikunnassa arvioitiin, että saksalaisia kevyemmin aseistetut ja heikommin koulutetut suomalaiset voitettaisiin ”suhteellisen lyhyessä ajassa”.³

Neuvostoliiton täysillä kierroksilla toiminut varusteluteollisuus ei ollut pystynyt vain korvaamaan kaikkia tappioita, vaan myös huomattavasti kasvattamaan puna-armeijan materiaalisia reservejä. Niinpä neuvostojohdolla oli kesän 1944 kynnyksellä itärintamalla käytettävissään 6.5 miljoonaa sotilasta, yli 80 000 tykkiä ja kranaatinheitintä, 8000 panssarivaunua ja 12 000 lentokonetta ratkaisevan iskun antamiseksi Saksalle. Puna-armeijan päämajassa huhti-toukokuussa 1944 tehdyn yleissuunnitelman mukaisesti pääisku Saksaa vastaan tapahtuisi Valko-Venäjällä itärintaman keskiosaa vastaan.⁴

Karjalan Kannaksella asemasotavaiheen suhteellinen rauhallisuus vaihtui hetkessä karuimpaan mahdolliseen sodan todellisuuteen. Jonkinlaista tuntumaa rintamaolosuhteisiin antaa Valkeasaaren lohkolla iskun alle pahiten jääneessä Jalkaväkirykmentti 1:ssa taistelleen Arvo Tuomen järkyttävä kuvaus:

”Siellä oli kauhea kaaos. Jalkaväkimiehet juoksivat kuka minnekin. Viuhollisen tulitus oli jatkuvaa ja kuivan hiekkannummen pöly oli niin sakeaa, ettei eteensä nähnyt ja se esti kaiken tähytyksen. Linjat menivät sekaisin. - - - Yhteydet katkesivat puhelinkaapeleiden katketessa ja aseet hautautuivat hiekkään tai menivät epäkuntoon. - - - Suurin osa taistelua ja yhteyshaudoista sortui, korsut hajosivat. - - - Tulitus oli yhtä jylinää, eikä yksittäisiä laukauksia erottanut kuin ehkä aivan vierestä. - - - Se oli tiheää, tarkkaa ja lamaannuttavaa. Pommi- ja maataistelukoneita tuli taivas mustanaan, eikä niiden lukumäärää osannut laskea. Kun yksi aalto meni, niin jo toinen tuli perässä. Mukaan liittyivät myös vihollisen lukuisat panssarivaunut, joiden suojassa tuli jalkaväkiosastoja. - - - Seuraavat 10 tuntia tulitettiin määrättyjä maaleja myös suorasuuntaustykeillä tuhoten etulinjojen asemia. Maa myrskysi. Kranaattivyöry liikkui viiden kilometrin pituisena laineena etulinjasta selustaan ja takaisin. Se nostatti vavahdellessaan kymmeniin metreihin kohoavan savu- ja hiekkapilven. Oli pysyvä hämärä. Räjähdysaallot kuurouttivat miehiä, joita hautautui hiekkään elävinä ja kuolleina. Tykistön tulivalmistelun lisäksi oli ilmahyökkäys pommein ja maataistelukonein. Asemiin iskey-

3 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen suunnittelusta ja tavoitteista ks. esim. Manninen 1996a, 17; Menger 1988, 195; Valtonen 1991, 20; Štemenko 1980, 322–324.

4 Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 28.

tyi jatkuvasti 50x100 metrin suuruisia ulvovia urkupyssymattoja, jotka järkyttivät sotilaita. - - - Puoli tuhatta meistä katosi, ilmeisesti suurin osa kaatuen tai hautautuen asemiinsa. Linjoja ei enää ollut, sillä venäläisiä tuli läpi joka paikasta. Ne jotka kykenivät, pakenivat taakse pölyn ja räjähdys savun seassa. Avoimessa pusikkomaastossa oli vaikea edetä yhtään turvallisesti, koska joka puolelta ammuttiin. Venäläiset juoksisivat paikoitellen ohitsemme, yrittäessämme löytää suojaa painaumista tai kuopista. - - -

Monet miehistä olivat sokkitilassa ja tajuttomuuteen asti väsyneitä. Osa kuitenkin lähti kulkemaan omin jaloin kohti selustaa. Suurin osa raskaasta kalustuksesta on menetetty. Taisteluhaudat olivat romahtaneet, tulenjohtopaikoista ei ollut mitään jäljellä, ampumatarvikkeet vähissä, viimeisetkin reservit oli sidottu etulinjaan. Ei annettu edes teoreettista mahdollisuutta selviytymiseen. Tuntui mahdottomalta, että siinä myllyryksessä joku vielä säilyi hengissä. - - - Rajajoen tuntumassa ryhmitettiin puolustukseen muutaman tunnin ajaksi. Viivytystaisteluja käytiin edelleen mm. Kivisillan kohdalla. Kivisillan eteläpuolella puolustus pirstoutui, asemat hajosivat, aseet ja ampumatarvikkeet tuhoutuivat, yhteys lähimpäänkin taistelupariin kävi mahdottomaksi, päällystöstä suurin osa kaatui. Ei voinut kuin paeta. Sotilaiden joukossa oli karjan kanssa pakenevia siviilejä.”⁵

JR 1 ei voinut kestää sitä, mitä ei mikään muukaan osasto missään taistelussa sitä ennen tai sen jälkeenkään ollut kestänyt. Tällaista taustaa vasten ei olekaan ihme, että kaikista Suomen armeijassa vuosina 1941–44 tapahtuneista 15 000 rintamakarkuruustapauksesta peräti 11 500 tapahtui kesällä 1944⁶.

Saksan lähetystön ja Erfurthin tiedot tapahtuneesta olivat aluksi yhtä hataria ja puutteellisia kuin kaikilla muillakin. Siitä toki voitiin olla varmoja, että jotain suurta oli tekeillä, tykkien jyly nimittäin kuului sekä Mikkeliin että Helsinkiin saakka. Niin kenraali Erfurthille kuin sotilasattasea Kitschmannillekin ääni toi mieleen ensimmäisen maailmansodan valtavan tykistöromputulen. Viimeksi mainittu ja Metzger luulivat ensin, että puna-armeija oli aloittanut suurhyökkäyksen Suomenlahden eteläpuolella *Heeresgruppe Nordia* vastaan, mutta sieltä kerrottiin äänten tulevan Leningradin pohjoispuolelta. Kitschmann otti välittömästi yhteyttä suomalaiseen yhdysupseeriinsa marjuri Åke Slööriin, joka vahvisti tiedon puna-armeijan hyökkäyksestä Karjalan Kannaksella. Tämän yksityiskohtaisempia tietoja saksalaiset eivät onnistuneet saamaan, koska Suomen päämajassakin vasta odoteltiin luotettavia ilmoituksia tapahtumista yksittäisiltä rintamaloikoilta.⁷

Vielä 10.6. mennessä suurhyökkäys ei ehtinyt suuremmin vaikuttaa Suomen ja Saksan poliittisten suhteiden hoitoon. Helsingissä ollut Kivimäki sähkötti aamulla 9.6. Berliinin-lähetystöön ohjeen lähetystösihteeri Hans Martolalle, että tämän olisi ilmoitettava saksalaisille Suomen hallituksen tarvitsevan vas-

5 Tuomi 2002.

6 Turtola 1984, 33; Menger 1988, 196.

7 Kitschmannin muistelmäkäsikirjoitus, 132. Kokoelma RH 67, kansio MSg 2/3317. Bundesarchiv-Militärarchiv; Metzger 1986, 240–241; Kriegstagebuch Erfurth 10.6.1944. KA; Erfurth 1954, 159–160.

tauksen vilja-asiaassa maanantaihin 12.6. mennessä, koska muussa tapauksessa päätös leipäannoksen puolittamisesta olisi tehtävä 13.6. Asia tuli mieluiten esittää lähettiläs Schnurrelle, tai jos tämä olisi estyneenä, AA:n kauppapoliittisen osaston Wiehlille. Mikäli kumpikaan ei ollut tavattavissa, tuli Martolan esittää ilmoitus poliittisen osaston päällikkö Henckelle. Kivimäki ei siis ilmeisesti joko luottanut Grundherrin yhteistyöhaluun tässä asiassa tai sitten ei uskonut hänellä olevan riittävästi arvovaltaa AA:n organisaatiossa. Martolan tuli sanoa, että koska asia oli viivästynyt, pienempi supistus annoksissa ei enää auttaisi, ja että hallitus tekisi voitavansa kansan mielialojen rauhoittamiseksi. Karjalan Kannaksen tapahtumista lähettiläs ei maininnut mitään.⁸

Seuraavana päivänä Blücher sai saman ilmoituksen Ramsaylta, joka pelkäsi viljan epäämisen pudottavan suomalaisten suhtautumisen Saksaan pitkäksi aikaa pakkasen puolelle. Samalla hän mainitsi puna-armeijan yhä vain lisäävän aktiviteettiaan Kannaksella. Hyökkäyksen todellista tarkoitusta ei kuitenkaan vielä tiedetty. ”Ainakin se on demonstraatio”, totesi Ramsay. Blücher lupasi käydä vielä seuraavana päivänäkin lähetystössä tarkistamassa, olisiko vastausta vilja-asiaassa saapunut, vaikka olikin sunnuntai.⁹ Myös Dietl ja Hillilä tapasivat 10.6., mutta eivät edes sivunneet Suomen rintaman tapahtumia, vain pohtivat Normandian maihinnousua. Dietlin mukaan maihinnousu voisi ratkaista koko sodan; mikäli se onnistuisi, olisi Saksa hävinnyt, jos taas liittoutuneet lyötäisiin takaisin, olisi Saksalla ainakin ”mahdollisuus selviytyä”. Dietl pyysi Hillilää järjestämään seuraavaksi viikoksi tapaamisen Rytin kanssa, minkä Hillilä teki. Ryti itse oli kesäkuun alussa pyytänyt Dietliä saapumaan luokseen. Kenraaliversti oli lojaalisti pyytänyt Hitlerin lupaa tähän poliittisluontoiseen tapaamiseen ja saanut sen 7.6. Ryti puolestaan halusi pitää vierailun mahdollisimman yksityisluontoisena ja ilmoitti, ettei Dietlillä saisi olla mukanaan edes lähettiupseeria.¹⁰

11.6. mennessä tilanne muuttui, kun punainen vyöry Karjalan Kannaksella yltyi yltymistään ja alkoi siten saada yhä suurempaa ulkopoliittistakin merkitystä. Blücher ilmoitti AA:lle nyt olevan syytä arvioida myös viljakysymystä uudessa valossa. Mikäli Saksa nyt jättäisi lupaamansa viljan toimittamatta, tul-taisiin se vihollistaholta esittämään Berliinin tikariniskuna ahdingossa olevan liittolaisen selkään.¹¹ Saman päivän aikana todettiin myös OKW:ssa, että Suomen rintamalla oli käynnissä suurhyökkäys, jonka tarkoituksena oli pakottaa suomalaiset rauhanneuvotteluihin. Erfurthilta saapui Suomen päämajan kiireellinen pyyntö keskeytyksissä olevien ammustoimitusten uudelleen käynnistämi-

8 Kivimäki Berliinin-lähetystölle (tuolloin siirrettynä Neuruppiiniin) 9.6.1944. UM Dca Berliini 1943.

9 Blücherin sähke nro 982 AA:lle 10.6.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063491; Blücher Tagebuch 10.6.1944 KA; Erfurth 1954, 159–160.

10 Hillilän kirje Rovaniemeltä Pakaslahdelle 10.6.1944. UM 110, Aaro Pakaslahden yksityisarkisto, kansio I; KTB OKW IV/1, 874.

11 Blücherin sähke nro 985 AA:lle 11.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159352; Polvinen 1980, 66–67.

sestä, ja Dietl anoi 14 000 lomalaisensa palauttamista, koska odotti hyökkäystä myös omalla rintamallaan.¹²

Seuraavana aamuna (12.6.) Ramsay totesi Blücherille, ettei Kannaksella ollut kysymys mistään demonstraatiosta, vaan täysimittaisesta suurhyökkäyksestä. Lopullisista tavoitteista ei ollut tietoa, mutta Ramsay uskoi Neuvostoliiton nyt tähtäävän vuoden 1940 rajojen palauttamiseen. Venäläiset olivat saavuttaneet Länsi-Kannaksella mittavan läpimurron, ja ainakin osa väestöstä oli evakuoitava. Mikäli Saksa nyt tällaisessa tilanteessa pakottaisi Suomen pienentämään leipäannoksiaan, tekisi se äärimmäisen huonon vaikutelman koko maassa. Vielä tällöin Blücherin oli myytävä ei-oota, mutta puolilta päivin tilanne muuttui. Ribbentrop antoi vastauksensa Ripkenin muistioon ja kaikkien yllätykseksi suostui viljatoimitusten uudelleen käynnistämiseen ja koko luvatus 40 000 tonnin toimittamiseen. Ripken ilmoitti ratkaisusta puhelimesta Blücherille, joka tiedotti päätöksen välittömästi Ramsaylle. Ulkoministeri otti tiedon vastaan iloisena siitä, että jälleen kerran oli yhdestä ahdingosta Saksan kanssa selvitty leipäannoksia pienentämättä ja ”ilman minkäänlaisia poliittisia myönnytyksiä”. Sensuurimääräyksiä rikkoneen ruotsinkielisen rauhanoppositiion äänitorven Svenska Pressenin lakkauttamista hän ei sellaiseksi laskenut.¹³ Samoihin aikoihin ilmoitti AA:n valtiosihteeri Steengracht uutisen Berliinissä myös Suomen lähetystön asiainhoitaja Lundströmille. Viimeksi mainittu hyödynsi samalla tilaisuuden kysyä, toimittaisiko Saksa nyt myös loput lupaamastaan sokerierästä, noin 8000 tonnia. Tähän ei valtiosihteeri kuitenkaan osannut vastata.¹⁴

Blücher katsoi, että auttamispäätöksellä oli nyt tehtävä mahdollisimman tehokkaasti propagandaa. Yhden käyttökelpoisen työrukkasen tähän tarjosi piispa Theodor Heckel, Saksan evankelisen kirkon ulkomaanviraston johtaja, joka juuri oli saapunut Suomeen osallistuakseen kirkolliskokoukseen Tampereella. Blücher antoi piispalle ulkopoliittikkaa koskevan puheohjeistuksen ja korosti Suomen kevättalven rauhantunnusteluillaan pettäneen Saksan luottamuksen raskaasti, minkä vuoksi Saksassa siitä saakka oli vallinnut tietty epäluulo Suo-

12 KTB OKW IV/1, 874, 878, 880; Kriegstagebuch Erfurth 11.6.1944. KA; Erfurth 1954, 160–162; Jägerskiöld 1981, 498–499.

13 Blücher Tagebuch 12.6.1944. KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 12.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA; Ramsayn selvitys eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa 14.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 6. KA. Svenska Pressenin lakkauttamisesta ks. esim. Jägerskiöld 1981, 482.

14 Steengrachtin muistio nro 149 Ripkenille 12.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159353; Seppinen 1983, 211–212. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 121. Propagandaministeri Goebbels, joka yleensä oli yllättävän hyvin perillä Suomen tilanteesta, vaikuttaa suurhyökkäyksen aikana pudonneen tässä suhteessa kärryiltä pahemman kerran, sillä hänen päiväkirjansa Suomea koskevat merkinnät ratkaisun päiviltä vilisevät erilaisia asia- ja aikavirheitä. Esimerkiksi 13.6. hän kirjoittaa Hitlerin parhaillaan painostavan Suomea liittosopimukseen viljatoimitusten avulla, 23.6. hän puolestaan toteaa neuvostojoukkojen jättäneen Viipurin jo kauas taakseen ja marssivan kohti Helsinkiä, 24.6. hän taas toteaa suomalaisten ilmaiseen Ribbentropille olevansa ”valmiit kaikkeen”. Monasti hän vaikuttaakin saaneen AA:sta vääriä informaatiota, jonka tarkoituksena on vain ollut pönkittää ulkoministeriön asemaa Saksan sisäisessä valtataistelussa esittämällä se todellisuutta vaikutusvaltaisempaan. Melko turvallisesti voi olettaa, että näiden tietojen lähde oli Ribbentrop itse. Goebbels oli itse vierailulla Hitlerin päämajassa 21.6., mutta muuten hän oleskeli Berliinissä ja vaikuttaa olleen aika lailla sivussa tärkeimmistä ulkopoliittisista informaatiovirroista. Vrt. Goebbels Tagebücher 13.–29.6.1944.

men politiikkaa kohtaan. Tästä huolimatta Saksa oli nyt Suomen jouduttua sotilaalliseen ahdinkoon viipymättä antanut sille luvatut viljatonnit. Lisäksi Saksa oli luvannut kattavaa ja mahdollisimman pikaista aseapua, erityisesti panssari-taistelussa tarvittavaa aseistusta. Suomalaisten tuli huomata, ettei Saksa jättänyt sitä hädän hetkellä pulaan, mutta he eivät saaneet luulla, että apua annettaisiin ”kaikissa olosuhteissa ja heidän omasta käytöksestään riippumatta”.¹⁵

Mannerheim pyytää ja saa apua OKW:lta

12.6. alkoi myös Saksan-suhteiden Mikkelin näyttämöllä tapahtua. Jotain tilanteen vakavuudesta kertoo sekin, että Mannerheim kutsui Erfurthin henkilökoh-taisesti luokseen sen sijaan, että olisi hoitanut asian totuttuun tapaan Heinrichsin kautta. Marsalkka pyysi saksalaiskenraalia välittämään OKW:lle pyynnön sotilaallisen avun lisäämisestä. Luftwaffen tuli ottaa vastuulleen alue linjan Terijoki-Termola-Roikajärvi etupuolella Kiviniemeen johtavaan rautatiehen saakka Leningradin suunnassa sitoakseen ja tuhotakseen puna-armeijan huolto-yhteyksiä. Mannerheim pyysi pikaisesti lähettämään tähän saakka pidätetyt len-tokoneet, panssarintorjuntatykit ja rynnäkkötykit. Jo saman päivän aikana Erfurth saattoi ilmoittaa, että edellisenä päivänä pyydettyt ammustoimitukset olivat jo matkalla. Lisäksi OKW oli määrännyt Suomeen annettavaksi 12 patte-ria 88 mm:n ilmatorjuntatykkeitä, joita Suomesta oli pyydetty jo aiemmin.¹⁶ Hit-ler suostui Mannerheimin pyyntöön jo seuraavana päivänä ja poisti asetoimitus-kiellon kokonaisuudessaan. ”Niin kauan kuin suomalainen taistelee, tulee hän saamaan apua; heti kun hän alkaa neuvotella, toimitukset keskeytetään”, kiteytti diktaattori nyt Suomen-poliittisen linjansa. Tästä eteenpäin Saksan maa-, meri- ja ilmavoimat auttoivat Suomea sen minkä pystyivät, jotta aseveli saisi puna-armeijan suurhyökkäyksen pysäytettyä. 20. Vuoristoarmeijan alueelta siirrettiin Etelä-Suomeen yksi hävittäjä- ja taistelukoneryhmä. Saksan merivoimien johto tarjosi apuaan Suomen etelärannikon turvaamiseksi ja ryhtyi nopeasti siirtä-mään yksikköjään sinne.¹⁷

Aamulla 13.6. kenraali Dietl lensi Helsinkiin tapaamaan Rytä. Vielä viisi päivää aiemmin Dietl oli ilmoittanut OKW:lle aikovansa sanoa Rytille Saksan toivovan Suomelta erillisrauhan kieltävää poliittista selvitystä. Ilmeisesti suur-hyökkäyksen alku oli kuitenkin vakuuttanut hänet siitä, että Suomi kyllä pysyisi yhteisessä rintamassa ilman julistuksiakin. Niinpä hän ei ottanut asiaa lainkaan puheeksi. Ryti tarkasteli Suomen sotilaallista tilannetta kaikesta huolimatta rau-hallisesti ja luottavaisesti, ja toivoi, että VT-asema kestäisi. Suomi tarvitsi taiste-lussaan ennen kaikkea rynnäkkötykkeitä, hävittäjä- ja taistelulentokoneita sekä raskaan tykistön ammuksia. Englantilaisiin lehtitietoihin nojautuen Ryti piti

15 Blücher Tagebuch 13.6.1944. KA; Murtorinne 1975, 188–189.

16 Kriegstagebuch Erfurth 12.6.1944. KA; Erfurth 1954, 162–163; KTB OKW IV/1, 874; Warlimont 1962, 448.

17 KTB OKW IV/1, 882–883; Valtonen 1991, 13–14; Irving 1983, 646; Klink 1961, 33; Menger 1988, 201; Goebbels Tagebücher 13.6.1944; Polvinen 1980, 67.

kuitenkin mahdollisena, että Neuvostoliiton hyökkäys oli enemmänkin poliittinen demonstraatio kuin todellinen yritys sotilaallisen ratkaisun aikaansaamiseksi. Vierailun aikana Rytille tuli Berliinistä Kivimäen viesti, jonka mukaan Saksa oli luvannut antaa kaiken Suomen tarvitseman avun. Ryti katsoi, ettei Saksassa aina ollut ymmärretty suomalaisen demokratian olemusta. Dietl kirjasi muistiinpanoihinsa Rytin Suomen poliittisen järjestelmän toiminnasta antaman mielenkiintoisen kuvauksen:

”Suomen demokratialla on omintakeinen luonne. Maanviljelijädemokratia, vähän kaupunkiväestöä. Suomalainen maanviljelijä on aina ollut vapaa ja haluaa tulla kuulluksi. Kansa on ylivoimaiselta enemmistöltään nationalistista ja venäläisvastaista. Hallituksen on kuitenkin kuultava eduskuntaa. Hän itse ei ujostele kriisitilanteissa itsenäistä toimintaa hallituksen päässä ja eduskunnan kanssa sopimista vasta sitten. Näin hän oli menetellyt jo talvisodassa.”

Rytin viimeisin toteamus oli lähes oraakkelimainen, jos sitä ajattelee myöhemmän kehityksen valossa. Ei ole tietoa siitä, ottiko Dietl 22.6. Hitlerin tavatessaan tämän Rytin ilmaiseman valmiuden eduskunnan sytyttämiseen puheeksi, mutta jos otti, sillä on hyvinkin saattanut olla vaikutuksensa Ribbentropin Helsingin-matkaan. Maihinnoususta puhuttaessa Ryti totesi, ettei hän ymmärtänyt Englannin politiikkaa. Joka tapauksessa tämä sota merkitsi brittiläisen imperiumin loppua. Itärintamalla Ryti odotti seuraavaksi hyökkäystä Suomenlahden eteläpuolella ja korosti Narvan rintaman pitämisen merkityksen olevan Suomelle ratkaiseva.¹⁸

Presidentin luota Dietl jatkoi välittömästi Saksan lähetystöön. Blücherin lisäksi paikalla oli myös kenraali Erfurth, jonka Dietl oli haettanut Mikkelistä omalla lentokoneellaan. Suomen kolme tärkeintä saksalaista keskustelivat nyt sotilaallisesta tilanteesta ja sen vaikutuksista maiden suhteille. Blücher, joka Helsingistä käsin ei vielä ollut ehtinyt saada oikeaa kuvaa puna-armeijan suurhyökkäyksen todellisesta voimasta, totesi heti kärkeen olevansa sen alkamisesta tyytyväinen. Hyökkäys oli sulkenut erillisrauhan kannattajien suut, eikä kukaan enää ajatellut eroamista Saksasta, varsinkin kun vilja- ja sotamateriaalitoimitukset taas kulkivat tasaisena virtana. Dietlin ja Erfurthin tiedoista lähettiläs kuitenkin pian ymmärsi, että erillisrauhakeskustelun loppuminen oli tilanteen vakavuuden huomioiden varsin laiha lohtu. Neuvostoliitto haki nyt tosissaan sotilaallista ratkaisua. Erfurthin mukaan Suomen kestäminen riippui paljolti Saksan avusta, sillä maan omat puutteelliset mies- ja materiaalivoimavarat eivät riittäisi näin laajamittaisten taistelujen käymiseen kovinkaan pitkään. Hän ja Dietl olivat yksimielisiä siitä, että niin suomalaisten kuin saksalaistenkin oli syytä alkaa varautua pahimpaan. Suomen oli aloitettava valmistelut Itä-Karjalan tyhjentämiseksi, koska rintaman siirtyminen Karjalan Kannaksella uhkasi

18 Dietlin sähke Jodlille 14.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; KTB OKW IV/1, 874; Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki 136.1944. RM 7, kansio 1803. Bundesarchiv-Militärarchiv; Jägerskiöld 1981, 473, 499.

siellä olevien joukkojen selustaa. Mikäli puna-armeijan vyöryä ei onnistuttaisi pysäyttämään, olisi Suomen vedettävä joukkonsa ydinalueidensa suojaksi vuoden 1940 rajoille. Blücher protestoi voimakkaasti tätä ajatusta vastaan. Vapaaehtoinen luopuminen Karjalasta, joka suomalaisten silmissä oli ollut koko sodan tavoite, romahduttaisi taistelutahdon ja kypsyttäisi yleisen mielialan nopeasti hyväksymään kovatkin rauhanehdot. Dietl vastasi, ettei vaikeita päätöksiä tullut kavahtaa, mikäli kokonaistilanne niitä vaati.¹⁹

Illalla saksalaisenraalit lensivät Mikkeliin. Alun perin Dietlin tarkoituksena oli ollut vain viedä Erfurth perille ja jatkaa sitten itse Rovaniemelle, mutta huonon lentosään vuoksi myös hän joutui jäämään päämajakaupunkiin. Hotelli Kalevassa hän tapasi Waldenin ja kävi sen jälkeen lyhyellä tervehdyskäynnillä Heinrichsin luona. Aamulla kaikki kolme kävivät Sairilassa tapaamassa Mannerheimia, joka oli yllättävästä vierailusta hyvillään. Hän korosti Dietlille olevansa erittäin huolestunut tilanteesta Karjalan Kannaksella. Suomalaisten oli siirrettävä sinne viimeisetkin käytettävissä olevat sotilaansa ja siksi hän pyysi takaisin 20. Vuoristoarmeijalle alistettuja neljää suomalaispataljoonaa. Sekä marsalkan että Heinrichsin arvion mukaan hyökkäys tällä kertaa oli huomattavasti voimakkaampi kuin talvisodassa. Nyt he ymmärsivät myös Saksan viime kuukausien vaikeudet itärintamalla, mutta valittivat samalla, ettei Kannaksella ollut tilaa samanlaiseen liikkuvaan sodankäyntiin. Mikäli toinen asema menettäisiin, olisi myös Syvärin ja Maaselän rintamat jätettävä, korosti Heinrichs kahden kesken Dietlille. He olivat yhtä mieltä siitä, ettei nyt tullut roikkua kiinni yksittäisissä alueissa, vaan oli varmistettava maan ydinalueiden puolustus kaikissa olosuhteissa. Linja Viipurista Laatokan lounaisrannalle ja siitä pohjoiseen olisi siksi ehdottomasti pidettävä viimeisenä rintamana.²⁰

Tehdessään lähtöä Rovaniemelle Dietl kertoi Erfurthille lyhyesti vaikutelmistaan keskusteluista suomalaisten kanssa:

”Temperamenttinen ja aina optimistinen Dietl ei ymmärtänyt suomalaisen viileää asiallisuutta lainkaan. Hänestä Heinrichsin realistinen tilanearviointi ja marsalkan huolestunut kaikkien mahdollisuuksien arviointi olivat syvää pessimismia eikä hän luottanut Suomen sotilasjohtoon paljoakaan. Hän vaikutti suuresti epäilevän suomalaisten ”määrätietoisuutta”. Varoitin häntä muodostamasta asioista väärää kuvaa. Hän oli saapunut suomalaisten luo yllättäen ja onnellisesti valittuna ajankohdantana, eikä hänen tullut aliarvioida suomalaisten tapaa pitäytyä vain toisasiioissa ja olla uskottelematta mitään sen paremmin itselleen kuin muillekaan. Olen ollut Suomen päämajassa riittävän pitkään ollakseni va-

19 Blücherin sähke nro 996 AA:lle 13.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159357; Blücher Tagebuch 13.6.1944. KA; Dietlin sähke Jodlille 14.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; Kriegstagebuch Erfurth 13.6.1944. KA; Erfurth 1954, 163–166.

20 Dietlin sähke Jodlille 14.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; KTB OKW IV/1, 874; Kitschmannin muistelmatmuistelmäkäsikirjoitus, 133–134. RH 67, kansio MSg 2/3317. Bundesarchiv-Militärarchiv; Kriegstagebuch Erfurth 14.6.1944. KA; Erfurth 1954, 167–169; Erfurth 1951, 211; Heinrichs 1959, 363–364; Jägerskiöld 1981, 499; Menger 1988, 199; Zienke 1959, 280.

kuuttunut siitä, että marsalkka Heinrichsin tukemana tulee hallitsemaan nykyisen kriisin, mikäli se ylipäätään on mahdollista.”²¹

Erfurth ei onnistunut vakuuttamaan keskustelukumppaniaan, pikemminkin päinvastoin. Heti Rovaniemelle päästyään Dietl nimittäin lähetti Jodlille raportin, jossa hän ilmoitti Erfurthin toimivan Mikkeliissä liiankin varovaisesti ja kehotti asettamaan hänen rinnalleen ”erityisen aktiivisen ja ensiluokkaisen” kakosmiehen. Kerrottuun Suomen päämajan mielialoista hän totesi pitävänsä välttämättömänä, että ”Suomen niskan jäykistämiseksi” sille annettaisiin nyt kaikki mahdollinen materiaaliapu. Samalla oli vaadittava Suomen päämajaa ryhtymään VT-aseman murtumisen varalta kaikkiin maan ydinalueiden suojaamisen vaatimiin toimenpiteisiin. Vaarallisinta olisi, mikäli operatiiviset välttämättömyydet nyt laiminlyötäisiin Karjalan vuoksi.²² Dietl oli niin huolissaan tapahtumien kehityksestä, ettei katsonut pelkän sähköinformaation enää riittävän. Hän oli jo pidempään kaavailnut matkustavansa Saksaan raportoidakseen Suomen tilanteesta henkilökohtaisesti suoraan Hitlerille. Nyt tämä matka oli pakko tehdä. Dietl määräsi adjutanttinsa hoitamaan asian käytännön järjestelyt. Useiden puhelinkeskustelujen jälkeen Hitlerin adjutanti kenraali Schmudt ilmoitti 15.6., että Dietl olisi tervetullut saapumaan 18.6. ensin kurssille Sonthofenin ”poliittisen indoktrinaation opistoon” ja heti sen jälkeen Berchtesgadeniin.²³

Dietl oli tulkinnut tilanteen aivan oikein, sillä VT-asema murtui jo samana päivänä, aamulla Sahakylässä ja illalla keskellä Kuuterselkää. Mannerheim ymmärsi oikein hyvin, että ellei käännettä parempaan pian tulisi, eivät apuvoimat ehtisi perille ennen kuin olisi jo liian myöhäistä. Hänen oli nyt jostain löydettävä itselleen mies, joka pistäisi sulun punaiselle tulvalle. Sotahistorioitsija Helge Seppälän mukaan ”romahduksen partaalla” ollut marsalkka muisti tässä vaiheessa ”omapäisen mutta tehokkaan” kenraali K.L. Oeschin, talvisodan sankarin ja Viipurin valloittajan. Oesch sai nyt vastuulleen koko Karjalan Kannaksen sotänäyttämön ja käskyn ”järjestää asiat”. Erfurthin päiväkirja tarjoaa mielenkiintoista lisävalaistusta tähän nimitysprosessiin. Kun saksalaiskenraali iltapäivällä 14.6. vieraili Heinrichsin luona, kertoi hän OKW:lta saamiensa ohjeiden mukaisesti 20. Vuoristoarmeijan ryhtyneen rakentamaan rintamansa taakse vetäytymisasemia. Sen jälkeen hän otti puheeksi Suomen armeijan komentojärjestelyt. Yhä uusien divisioonien saapuessa Karjalan Kannakselle täytyi taistelutoimien johtamisen Mikkelistä käsin käydä yhä hankalammaksi. Erfurth katsoi, että Suomen päämajan oli joko perustettava Kannakselle eteentyönnetty komentopaikka tai sitten annettava vastuu siellä olevan armeijakunnan johdolle. Heinrichs myönsi tämän todeksi, ja totesi menevänsä keskustelemaan asiasta

21 Kriegstagebuch Erfurth 14.6.1944. KA; Ks. myös Erfurthin sotapäiväkirjan painettua versioita sekä Heinrichsin Mannerheim-teosta, joissa sisällöltään hivenen erilaiset käännökset. Vrt. Erfurth 1954, 167–168; Heinrichs 1959, 364.

22 Dietlin sähkö Jodlille 14.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; Jägerskiöld 1981, 500; Menger 1988, 200.

23 Dietl-Hermann 1951, 267; Knabe 1979, 160.

marsalkan kanssa saman tien. Hän itse ei halunnut tehtävää ottaa, ja katsoi muista ehdokkaista ainoastaan kenraali Oeschin tulevan kyseeseen. Muutaman tunnin kuluttua Heinrichs soittikin Erfurthille, että Mannerheim oli päättänyt perustaa Karjalan Knnakselle koordinoivan elimen. Sen johtoon marsalkka oli määrännyt juuri kenraali Oeschin, jonka seuraajaksi Aunuksen rintamalle tulisi kenraali Talvela Saksasta. Talvelan seuraajaksi Berliiniin puolestaan lähti kenraali Hugo Österman.²⁴

”Elämä on tänään helpompaa kuin eilen”

”Saat nähdä, että viivytysvaiheen päättyessä alkaa VKT-linjalla torjuntavaihe. Silloin ilmavoimien lentopommituksilla ja tykistöryhmien tuella saamme tilanteen hallintaamme. Näin olen uumoillut muistellessani Sotakorkeakoulun oppeja. Vetäytyminen palvelee etujamme ja heikentää vastaavasti hyökkääjän toimintaedellytyksiä. Vielä me tästä suosta nousemme! Sano minun sanoneen jo tässä vaiheessa!”

– Lentorykmentti 4:n komentaja everstiluutnantti Birger Gabrielsson kapteeni Joppe Karhuselle Lappeenrannan lentokentällä 15.6.1944.²⁵

Erfurth oli 13.6. Saksan avunantopäätöksen jälkeisissä helpottuneissa tunnelmissa tiedottanut OKW:lle, että tilanne Karjalan Kannaksella näytti jonkin verran lujittuneen VT-asemaan siirtymisen myötä. Joukkojensiirrot olivat alkaneet vaikuttaa ja myös Suomenlahden rannikkorintamaa oli huomattavasti vahvistettu. Hitler ei kuitenkaan ollut vakuuttunut siitä, että suomalaisten rintama kestäisi puna-armeijan rynnistyksen. 14.6. hän päätti, ettei Dietlin pyyntöön 20. Vuoristoarmeijan lomalaisten palauttamisesta suostuttaisi, vaan nämä pidettäisiin Saksassa valmiina reservinä operaatio *Tannea* varten. OKW oli Suomen tilanteesta huolissaan ja pelkäsi myös, että tieto vetäytymisasemien rakentamisesta Lapissa vaikuttaisi suomalaisiin negatiivisesti. Erfurth kuitenkin rauhoitteli asiaa tiedustellutta kenraali Warlimontia ja totesi, että suomalaisilla nyt oli aivan muita huolia.²⁶

Illalla 14.6. Erfurth välitti OKW:lle Suomen päämajan kiireellisen pyynnön panssarien lähitorjunta-aseiden saamiseksi. Warlimont lupasi huolehtia asiasta. Seuraavana aamuna ”väsyneen ja rasittuneen näköinen” Heinrichs totesi tilanteen Karjalan Kannaksella entisestään kiristyneen. Mannerheim pyysi Erfurthia nyt vielä kertaalleen tekemään kaiken mahdollisen Saksan asetoimitusten nopeuttamiseksi. Saksalaiskenraali kääntyi asiassa Dietlin armeijan puoleen, ja jo seuraavana yönä lähti Lapista neljä Junkers 52 -kuljetuskonetta tuomaan Suomen rintamalle 50 panssarikauhua, 600 panssarikahun ammusta, 250 panssarirykkiä sekä 15 miehen koulutusosastoa opettamaan niiden käyttöä. Keskus-

24 Seppälä 1998, 155–156; Oesch 1956, 94–96; Kriegstagebuch Erfurth 14.6.1944. KA; Erfurth 1954, 167–169.

25 Karhunen 1985, 171.

26 KTB OKW IV/1, 879–880; Kriegstagebuch Erfurth 14.6.1944. KA; Erfurth 1954, 167–169; Erfurth 1951, 213.

teltuaan OKW:n Helsingissä olleen kuljetusupseerin kapteeni Kochin kanssa Erfurth kehotti suomalaisia lähettämään kaikki liikenevät laivansa heti Saksan lastausatamiin.²⁷

Hitlerin avunantopäätöksen vaikutukset alkoivat näkyä nopeasti. Panssari-nyrkkejä rahdattiin kuudella Junkers 52 -koneella, jotka liikeneivät Rastenburgin ja Immolan lentokentän välillä 12.–16.6. Kesäkuun 16.–17. päivinä *Heeresgruppe Nordin* alueelta puolestaan saapui Immolaan ”Taisteluosasto Kuhlmei”, johon kuului yksi syöksypommittajaryhmä (määrävahvuus 32 Junkers Ju-87 -syöksypommittajaa), yksi hävittäjäryhmä (määrävahvuus 32 Focke Wulf Fw 190 -hävittäjää) sekä tiedustelulentue (kahdeksan Messerschmidt Me 109 -tiedustelukonetta). Samana päivänä Suomi sai lisää kipeästi kaipaamiaan panssarin lähitorjunta-aseita myös vesitse Etelä-Suomen satamiin torpedovenneiden kyydissä, kaikkiaan 9000 panssarinyrkkiä ja 5000 panssarikauhua. Kaiken kukkuraksi ilmoitti ilmavoimien yhdysupseeri majuri Pauli Ervi Saksasta, että Luftwaffen johto oli vapauttanut Suomeen vietäväksi 242 BF 109- hävittäjäkonetta ja 180 moottoria niihin.²⁸ Heinrichs totesikin huokaisten Erfurthille, että ”elämä on tänään helpompaa kuin eilen”. Mannerheimilta saamiensa ohjeiden mukaisesti yleisesikuntapäällikkö esitti kuitenkin samalla myös pyynnön, että Saksa toimittaisi lisää rynnäkkötykkeitä ja panssarivaunuja. Warlimont vakuutti puhelimesta Erfurthille, että OKW tulisi antamaan Suomelle kaiken mahdollisen avun. Kuitenkin esimerkiksi *Heeresgruppe Nordin* alueelta tulleet lentolaivueet voisivat toimia Suomen rintamalla vain sillä edellytyksellä, että tilanne armeijaryhmän omalla alueella säilyisi muuttumattomana.²⁹

Erfurthin ja Warlimontin lisäksi myös Dietl teki hartiavoimin töitä sen eteen, että Suomi saisi mahdollisimman runsasta ja nopeaa apua. Saatuaan tietää pääsevänsä tapaamaan Hitleriä hän laati välittömästi tapaamista varten muistion, jossa hän heti kärkeen korosti suomalaisten sitoutuneen taistelun jatkamiseen torjumalla Neuvostoliiton rauhanehdot. Puna-armeijan hyökkäys oli kyllä vaikuttanut heihin voimakkaasti, mutta silti päällimmäisinä tunteina yhä olivat pelko ja epäluulo Neuvostoliittoa kohtaan. Se oli tae siitä, että suomalaiset jatkaisivat taistelua ainakin niin kauan kuin heidän oma rintamansa ja Saksan rintama Narvassa kestäisivät. Suomi tarvitsi nyt apua, ja Saksan oli ”kiedottava se itseensä” antamalla kaikki mahdollinen apu, ennen kaikkea puna-armeijan ylivoimaisia ilmavoimia ja panssareita vastaan. Suomalaisiin oli valettava lujutta, mutta samalla heitä oli vaadittava ryhtymään myös kaikkiin tilanteen vaatimiin puolustuksellisiin toimenpiteisiin. Taistelu Karjalasta oli lopetettava ja keskityttävä Suomen ydinalueiden pelastamiseen. Syvärin ja Maaselän rintamat oli jä-

27 Kriegstagebuch Nr. 3 des AOK 20 15.6.1944, Anlage Nr. 5. RH 20–20, kansio 75. Bundesarchiv-Militärarchiv; AOK 20:n ilmoitus OKW:lle 15.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; Kriegstagebuch Erfurth 14.–15.6.1944. KA; Erfurth 1954, 168–171; Erfurth 1951, 213.

28 Valtonen 1991, 14, 16–17; Karhunen 1985, 171–172; Pajari 1982, 214; Kriegstagebuch Erfurth 16.6.1944. KA; Kitschmannin muistelmäkäsikirjoitus, 133. RH 67, kansio MSG 2/3317. Bundesarchiv-Militärarchiv; Erfurth 1954, 171–173; Turtola 1998, 205; Käkelä 2000, 389; Polvinen 1980, 67.

29 Kriegstagebuch Erfurth 16.6.1944. KA; Erfurth 1954, 171–173.

tettävä ja muodostettava yhtenäinen puolustuslinja Viipurista Laatokan luoteisrannalle ja siitä maastoa hyödyntäen pohjoiseen. Tämän onnistuessa voisi myös 20. Vuoristoarmeija jäädä pääosin nykyisiin asemiinsa ja säästyisi operaatio *Birkeltä*, jonka onnistuminen oli kuljetusvaikeuksien, ilmaston ankaruuden, Ruotsin epävarman asenteen, harvan tieverkoston ja ilmahyökkäyksille altistavan yöttömän yön vuoksi äärimmäisen epävarmaa.

Dietlin mukaan Suomen rintaman sotilaallisen johdon tuli nyt olla mahdollisimman yhtenäinen, sillä ”eristetyllä sotänäyttämöllä saattaa kriittisessä tilanteessa johtaa vain yksi”. Sitä hän ei maininnut, tarkoittiko hän tällä ”yhdellä” Mannerheimia, itseään vai kenties jotain kolmatta henkilöä. Hän joka tapauksessa toivoi lähempää yhteyttä kenraali Erfurthiin sekä toisti ajatuksensa aktiivisen ja kyvykkään kakkosmiehen nimittämisestä tämän rinnalle. Hän oli päättänyt myös esittää Hitlerille vielä kertaalleen pyynnön lomalaistensa palauttamisesta, koska työvoimapulan ja vaikeiden maasto-olosuhteiden jo muutenkin vaivaamalta 20. Vuoristoarmeijalta puuttuivat reservit käytännössä kokonaan. Erityisen toivottavaa lomalaisten paluu oli siksi, että Suomi tulisi todennäköisesti vetämään saksalaisen komennon alla vielä toistaiseksi olevat pataljoonansa pois. Dietl toivoi saavansa alueelleen myös lisää hävittäjäkoneita, koska puutteellinen ilmasuoja aiheutti jatkuvasti kipeitä menetyksiä laiva- ja rautatiekuljetuksissa ja kasvavassa määrin myös huoltotarvikkeissa.³⁰

Dietl ei puhunut muistiossaan minkäänlaisista poliittisista sitoumuksista. Hänen päivää myöhemmin Kaarlo Hillilän kanssa käymänsä keskustelu, jonka sisällön Hillilä välittömästi tiedotti Ramsaylle, osoittaa, että hän päinvastoin aikoi toimia niin, ettei mitään sopimuksia tarvittaisi:

”Dietl johti kahden kesken keskustelun Suomen ja Saksan välisiin suhteisiin ja hän mainitsi, että Führer on tuntenut epäluuloa Suomea kohtaan ja että tämä epäluulo on aiheutunut siitä, että Führer on ollut Suomen oloista ja mielialoista väärin orientoitu. Suomesta saamansa tiedot hän on saanut Blücherin kautta, joka ei tunne Suomen oloja, kun taas Dietl tuntee suomalaiset ja Suomen olot. Lähtiessään nyt 17/6 Führerin luo saadakseen itselleen lisää vahvistuksia, aikoo Dietl vaikuttaa siihen suuntaan, että Führerin epäluulot hälvenisivät.”

Kenraalieversti korosti myös sitä, että vaikka hän itse oli vakaumuksellinen kansallissosialisti, ei hänelle ikinä ollut käynyt mielessäkään ”ruveta tätä oppia Suomessa saarnaamaan”. Hän kyllä ymmärsi ja hyväksyi sen, että demokratia oli Suomelle soveliaain ja paras hallitusmuoto, vaikka se ei Saksaan sopinutkaan.³¹ Dietlin halu auttaa ei tietenkään kummunnut vain hänen sympatioistaan suomalaisia kohtaan, vaan hänellä oli myös oma lehmä ojassa. 20. Vuoristoarmeija saattoi välttyä hankalan operaatio *Birken* toteuttamiselta vain, mikäli Suomi pysyisi sodassa ja sen rintama kestäisi.³²

30 Dietlin 16.6. päivätty muistio tapaamista Hitlerin kanssa varten. RH 20–20, kansio 87; Dietl-Hermann 1951, 267; Ziemke 1959, 280.

31 Hillilän kirje Ramsaylle 17.6.1944. UM 110 A kansio 7.

32 Ahto 1980, 42.

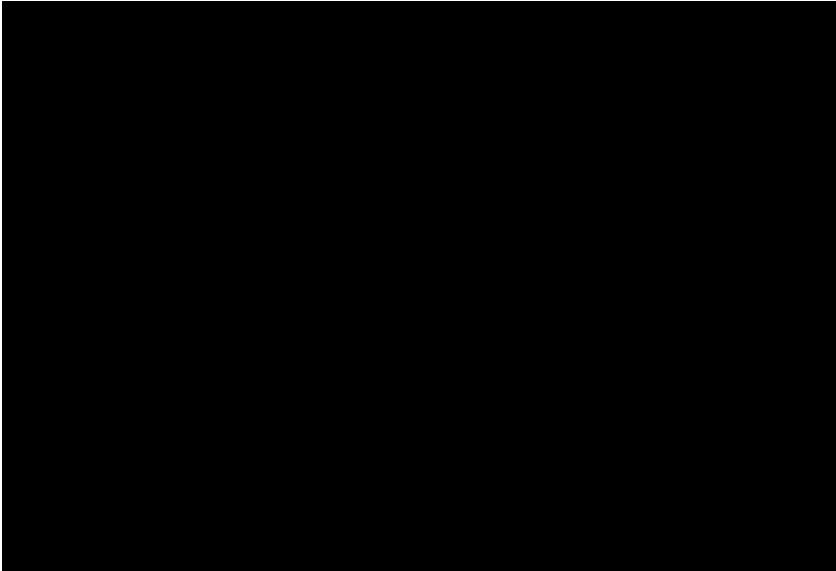
Tapahtumat poliittisella rintamalla

*Auswärtiges Amt*issa ei tiedetty mitään Saksan armeijan mittavista ponnisteluis- ta Suomen auttamiseksi. Ramsayn ja Blücherin tavatessa 14.6. liikkui keskuste- lu pääasiassa taloudellisissa kysymyksissä. Ramsay valitteli Ruotsin kanssa juuri solmitun kauppasopimuksen vaatimattomuutta. Ruotsin vienti Suomeen oli arvoltaan vain 9 miljoonaa kruunua, eikä se myöntänyt minkäänlaista luot- toa. Luottoa ei ollut saatavissa myöskään USA:sta, jolle Suomi vakiintuneen käytännön mukaan tulisi seuraavien päivien aikana jälleen maksamaan yhden velkaerän. Sotilaallisesta tilanteesta Ramsay totesi ainoastaan, että Mannerheim oli ”hyvin rauhallinen” ja käytti kaiken tarmonsaa saadakseen tilanteen Karjalan Kannaksella järjestykseen. Taistelu oli nyt ainoa vaihtoehto.³³

Kun Ryti ja Mannerheim puolilta päivin keskustelivat tilanteesta, totesi mar- salkka ajattelevansa luopumista koko Kannaksen linnoituslinjasta ja siirtymistä taistelemaan avomaastossa. Sekä kenraali Oesch että IV Armeijakunnan ko- mentaja kenraali Taavetti Laatikainen olivat suositelleet tätä vaihtoehtoa. Suu- ren tykistö-, lentokone- ja miesylivoiman turvin vihollinen hyökkäsi jatkuvasti ja oli onnistunut jo paikoin onnistunut puhkaisemaan suomalaisten linjat. Ryti kysyi kiertelemättä, oliko marsalkan käsityksen mukaan nyt ryhdyttävä rauhan- keskusteluihin. Vastaus oli ”jonkin verran epämääräinen”, mutta Ryti käsitti sen myönteiseksi. Vähän myöhemmin samana päivänä Walden esitti valtioneuvos- tolle katsauksen sotilaallisiin tapahtumiin. Myös hän painotti rintamatilanteen synkkyyttä; ”läpimurto oli täydellinen” eikä jatkossakaan käännettä parempaan ollut odotettavissa. Sisärenkaassa alettiin nyt pohdiskella hallituksen vaihdosta ja Mannerheimin asettamista myös poliittiseen johtoon. Ajatuksen marsalkan pääministeriydestä esitti Walden, ja iltapäivän mittaan se sai niin Rytin, Linko- miehen, Ramsayn kuin Tannerinkin hyväksynnän. Mannerheim kuitenkin kiel- täytyi ottamasta tehtävää vastaan, kun Ryti sitä hänelle iltapäivällä tarjosi, ja suositteli siihen Waldenia, jota myös Linkomies ja Ramsay olivat pitäneet mah- dollisena.

Illalla hallituksen ulkoasiainvaliokunta saksalaismielistä Reinikkaa lukuun ottamatta kokoontui Ramsayn virka-asunnolle. Rauhan saamisen välttämättö- myydestä oltiin yhtä mieltä. Se kuitenkin edellyttäisi hallituksen vaihtamista, sillä Moskova tuskin kelpuuttaisi nykyistä edes keskustelukumppaniksi. Mikäli Mannerheim aiottiin saada mukaan, oli hänelle pääministeriyden lisäksi pystyt- tävä lupaamaan myös presidenttiys. Valiokunta hahmotteli menettelytavan, jol- la marsalkasta tehtäisiin ensin pääministeri ja sitten presidentti. Ensін Linko- miehen hallituksen tilalle tulisi uusi Mannerheimin johtama. Sitten Ryti eroaisi ja marsalkka saisi väliaikaisesti myös presidentin tehtävät hoitaakseen. Hallitus laatisi presidentinvaalia koskevan lakiesityksen, joka antaisi uuden presidentin valinnan eduskunnan tehtäväksi. Vaali suoritettaisiin välittömästi lain tultua vahvistetuksi, jolloin Mannerheimista tulisi presidentti kolmessa päivässä. Lin-

33 Blücher Tagebuch 14.6.1944. KA.

*Kesäkuussa 1944
Mannerheimilla oli
ainoa toimiva
yhteydenpitoväylä
Hitlerin päämajaan.
Ryti ja muu
poliittinen johto
olivat ajautuneet
Saksan-suhteissaan
sivuraiteille. Kuva
Immolan kentältä
4.6.1942. (Susanna
Leveelahden kuvat)*

komies esitti suunnitelman Rytille, joka vastustelematta lupasi matkustaa Mikkeliin ja tarjota presidenttiyttä Mannerheimille.³⁴

Seuraavana päivänä Ramsay kertoi Karjalan Kannaksen vaikeasta tilanteesta Blücherille ja totesi, että väestö evakuoitaisiin nyt kaikilta Vuoksen eteläpuolisilta alueilta Viipuri mukaan lukien. Lähettiläs viittasi samana päivänä Suomen rintamalle saapuneisiin saksalaisiin lentokoneisiin ja kysyi pirullisesti, protestoivatko erillissotatesin kannattajat nyt Saksan apua vastaan. Ramsay naurahti ja myönsi koko teesin olleen alunperinkin enemmän ”teoreettista laatua”. Blücher painoi päälle ja totesi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen olevan loogista seurausta Suomen ”puolella sydämellä” käymästä sodasta. Moskova oli suomalaisista lehdistä ja eduskuntakeskustelusta saanut käsityksen, että maan vastarinta murtuisi yhdellä kunnon iskulla. Ramsayn mukaan erillisrauhakeskustelu päinvastoin nyt osoitti hyötynsä; enää ei ollut tarvetta puheisiin ja spekulatioihin, vaan kaikki suomalaiset, jopa eduskunnan ulkoasiainvaliokunta, tiesivät, että nyt oli taisteltava. Hän katsoi Neuvostoliiton hyökkäyksen tavoitteena olevan vuoden 1940 rajojen saavuttamisen. Utta amerikkalaista välitystarjousta Ramsay piti hyvin epätodennäköisenä.³⁵

Ryti matkusti autolla Mikkeliin ja keskusteli iltapäivällä Mannerheimin kanssa kahden tunnin ajan tarvittavista poliittisista siirroista. Marsalkka vastusti jyrkästi ajatusta omasta presidenttiydestään ja korosti tehneensä tässä asiassa jo vuonna 1919 virheen asettuessaan presidenttiehdokkaaksi. Hänen paikkansa oli

34 Rytin muistiinpanot 15.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Ramsayn muistiinpanot 15.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Tannerin muistiinpanot 15.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Rytin muistelmäkäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Tanner 1952, 263–266; Soikkanen 1977, 195; Paavolainen 1989, 272–273; Seppälä 1981, 252–254.

35 Blücherin sähke nro 1013 AA:lle 16.6.1943. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159360; Blücher Tagebuch 16.6.1944. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 128.

päämajassa, politiikassa hänestä ei olisi mitään hyötyä. Hallituksenvaihdosta hän kyllä kannatti suositellen Waldenia jälleen pääministeriksi ja eversti V.A. Kotilaista hänen tilalleen puolustusministeriksi. Ramsayn tuli jäädä ulkoministeriksi uuteenkin hallitukseen. Mannerheim korosti sotilaallisen tilanteen olevan ”varsin kriittinen” ja oli erityisesti huolissaan siitä, onnistuisiko Aunuksen joukkojen poisvetäminen. Suurten tappioiden ja materiaalien menetysten vuoksi oli nyt välttämätöntä saada tehokasta apua Saksasta. Marsalkka kertoi varsin ylimalkaisesti, että ”saksalaiset sotilasviranomaiset” olivat luvanneet ”jonkin verran lentovoimia” ja että myös panssarintorjunta-aseita oli tulossa.³⁶ Itse asiassa hän ei missään vaiheessa kesäkuun kriisiä vaikuta antaneen poliittiselle johdolle juurikaan tätä tarkempia tietoja saksalaisten lupaaman avun laadusta ja määrästä.

17.6. Ramsay totesi Blücherille tilanteen Karjalan Kannaksella olevan yhä vakava, mutta nyt jo jonkin verran rauhallisempi. Asetelma oli vaarallisin Länsi-Kannaksella, jossa vihollinen oli työntynyt pisimmälle. Blücherin mukaan oli turhaa luulla puna-armeijan pysähtyvän vuoden 1940 rajoille, sillä Neuvostoliitto tavoitteli nyt koko Suomea. Ramsay kertoi USA:n antaneen lähtöpassit Suomen Washingtonin-lähetystön koko henkilökunnalle, mutta päättäneen silti jättää diplomaattiset suhteet voimaan. Asainhoitaja Edmund Gullion ei ollut osannut kertoa ratkaisun syistä mitään tarkempaa, mutta Ramsay piti ilmeisenä, että kaiken taustalla oli Suomen kansainväliseen eristämiseen pyrkivän Neuvostoliiton painostus. Blücher totesi, että se ”hätäuloskäynti”, jonka monet suomalaiset poliitikot olivat luulleet USA:sta löytyvän, oli nyt siis lopullisesti sulkeutunut. Ilman tulossa olevia vaaleja Roosevelt olisi luultavasti katkaissut myös diplomaattiset suhteet kokonaan. Nyt hänen oli kuitenkin otettava huomioon amerikkansuomalaisten tunteet. Joka tapauksessa USA:n veto Suomen nykyisessä ehdinkotilanteessa oli täysin brutaali, korosti Blücher. Ramsay tyytyi vain toteamaan, ettei kukaan politiikasta perillä ollut suomalainen enää laskenut USA:n varaan mitään.³⁷

17.6. illalla Blücher tiedotti AA:lle puna-armeijan edenneen jo kaksi kolmasosaa matkasta vanhalta pääpuolustuslinjalta Viipuriin, eikä jäljellä olevakaan matka maaston suhteen tarjonnut panssareille erityistä haastetta. Nyt oli kyse siitä, pystyisikö Suomi pitämään Viipurin hallussaan ja täytyisikö Itä-Karjalassa olevat joukot vetää takaisin. Vaikka kotirintama ulkoisesti olikin rauhallinen, alkoi levottomuuden merkkejä jo näkyä.³⁸

36 Rytiin muistiinpanot 16.6.1944. Risto Rytiin kokoelma, kansio 10. KA; Rytiin muistelma-
sikirjoitus, L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Soikkanen 1977, 195–196; Turtola
1994, 283; Mannerheim 1952, 448; Juva 1957, 542–543.

37 Blücher Tagebuch 17.6.1944. KA; Blücherin sähköiset nro 1021, 1023 ja 1024 AA:lle
17.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159362–159364. Ks. myös ADAP.
Serie E. Band VIII, 130 (sähke nro 1021).

38 Blücherin sähkö nro 1028 AA:lle 17.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/
159365; Blücher Tagebuch 17.6.1944. KA.

Sotilaallinen tilanne heikkenee edelleen

Saksan avusta huolimatta toivottua käännettä parempaan ei rintamalla kuitenkaan vaikuttanut tulevan. Erfurth kirjoitti 17.6. päiväkirjaansa tilanteen Karjalan Kannaksella pahentuneen ja suomalaisten perääntyvän yhä kiihtyvällä vauhdilla kohti Viipuria. Mikäli puna-armeijan vyöryä ei pysyttäisi pysäyttämään Viipuri-Vuoksi-linjalle, olisi poliittinen kriisi väistämätön. Myös OKW:ssa oli samana päivänä käsitelty Suomen tilannetta, ja Hitlerin puheille menossa ollut Warlimont pyysi Erfurthilta puhelimitse tarkennuksia. Warlimontin käsityksen mukaan Karjalan Kannaksella oli nyt vaara, että vihollinen valtaisi Viipurin ja sulkisi siellä olevan 15 kilometrin levyisen maakannaksen. Tällöin ainoaksi perääntymistieksi Vuoksen yli pohjoiseen jäisi yksi ainoa silta Kivi-niemessä. Ainakin puolet suomalaisista joukoista joutuisi jättämään raskaat aseensa ja sotatarvikkeensa taistelukentälle, mikä väistämättä lamaannuttaisi Suomen vastarintakyvyn. Erfurth kertoi Warlimontille tilanteen viimeisen vuorokauden aikana edelleen heikentyneen ja perääntymisen yhä jatkuvan. Suomalaisten tarkoituksena oli ryhmittää kaikki vielä jotakuinkin taistelukykyiset joukot Viipuri-Vuoksi-linjalle ja kaivautua siellä puolustukseen yhdessä Laatokan itäpuolelta saapuvien joukkojen kanssa.

Warlimont piti Aunuksen ja Maaselän rintamien hyvin rakennettujen asemien vapaaehtoista luovuttamista epäilyttävänä. Eikö puna-armeija voisi työntyä läpi myös taemmista asemista, ellei sitä nyt millään lailla yritettäisi viivyttaa tai heikentää? Erfurthin mukaan nyt oli välttämätöntä keskittää kaikki liikenevät voimat Karjalan Kannakselle, sillä Suomen kohtalo ratkaistaisiin juuri siellä. Itä-Karjala oli pelkkä sivusotänäyttämö. Siellä liikkuva sodankäynti toki oli mahdollista, mutta Kannaksella tätä liikkumavaraa ei ollut. Erfurth pyysi OKW:ta toimittamaan Suomelle hyökkäysvaunuja. Kun hän iltapäivällä tapasi Heinricshin, vaikutti tämä yllättäen kuitenkin suhtautuvan tilanteeseen täysin rauhallisesti. Päivä oli sujunut ”melko rauhallisesti”, suomalaisten linjat olivat nyt paremmassa järjestyksessä ja niiden tukena oli toimintavalmis tykistö. Yleisesikuntapäällikkö kertoi Mannerheimin olevan ”vakava, mutta rauhallinen”. Joukot tajusivat tilanteen vakavuuden ja kuri oli hyvä.³⁹

Poliittinen johto Helsingissä sai kuitenkin huomata, että päämaja oli todellisuudessa kaikkea muuta kuin rauhallinen. Myöhään 17.6. lauantai-illalla ilmoitettiin Mikkelistä presidentti Rytille, että rintamalta saapui yhä synkempiä tietoja. Tappioiden masentamien joukkojen taistelutahto oli heikko ja vihollinen eteni jatkuvasti. Mikäli poliittinen johto aikoi tehdä jotain tilanteen helpottamiseksi, olisi se syytä tehdä heti, sillä kysymys ei ollut enää päivistä, vaan tunneista. Ryti otti Mannerheimin viestin tosissaan, ja vaikka oli myöhäinen lauantai-ilta, hän kutsui hallituksen ulkoasiainvaliokunnan Tamminiemeen. Puolilleöin kestäneen eri vaihtoehtojen punnitsemisen jälkeen katsottiin olevan välttämätöntä vaihtaa hallitusta ja ryhtyä rauhantunnusteluihin. Waldenia yritettiin suostutella uudeksi pääministeriksi, mutta hän kieltäytyi jyrkästi. 18.6. ulkoasiainvaliokunta kokoontui vielä kahdesti Tamminiemessä, ja jälkimmäisen kokouksen jälkeen

39 Kriegstagebuch Erfurth 17.6.1944. KA; Erfurth 1954, 173–174; KTB OKW IV/1, 879.

päätettiin, että Ramsay yrittäisi muodostaa uuden hallituksen. Ainakin Linkomiehen, Tannerin ja Reinikan oli jäätävä uuden hallituksen ulkopuolelle.⁴⁰

Blücher ei enää jaksanut uskoa suomalaisten selviävän tilanteesta omin avuin. Kesäkuun 18. päivänä hän sai ”salaiselta lähteeltään” jatkuvasti tietoja Suomen hallituksen sisäisistä neuvotteluista. Niiden mukaan hallitus kyllä halusi jatkaa taistelua, mutta katsoi sen onnistuvan vain, mikäli Saksa lähettäisi omia joukkojaan Suomen rintamalle tai ryhtyisi itse kevennyshyökkäykseen Narvan rintamalla. Blücher sai kuulla päämajan edustajan kuvailleen rintamatilannetta hallitukselle ”erittäin kriittiseksi”, minkä jälkeen hallitus oli valtuuttanut Rytin esittämään ”Suomen sotilaalliset toiveet” Saksan lähettiläälle. Blücherin ”salainen lähde”, kuka hän sitten tällä kertaa olikin, väitti kuitenkin liikoja, sillä mitään tällaista päätöstä ei ollut tehty. Lähettiläs odotti Rytin yhteydenottoa myöhäiseen iltaan saakka, mutta kun sitä ei kuulunut, hän pyysi Erfurthia järjestämään Hankoon niin paljon laivoja, että tarvittaessa kaikki Saksan kansalaiset voitaisiin kuljettaa pois Suomesta. Päivää myöhemmin hän ilmoitti AA:lle, että neljän päivän kuluessa kalustoa olisi niin paljon, että olisi mahdollista kuljettaa koko noin tuhannen ihmisen suuruinen saksalainen siirtokunta Danzigiin. Suomen kansalaisuuden ottaneiden saksalaisten ja saksalaismielisten suomalaisten joukosta halukkaita lähtijöitä löytyisi vielä varmasti paljon enemmänkin, mutta heidän laivaamisensa tuskin olisi mahdollista. Kutakin yksittäistapausta oli kuitenkin syytä erikseen harkita.⁴¹

Suomen päämaja otti nyt kaikki mahdolliset väylät käyttöön. Yleensä tapahtumien keskiöstä melko lailla sivusta ollut Saksan sotilasasiamies Kitschmann, joka oli suurhyökkäyksen alettua saanut päivittäin kuulla sen aiheuttamasta huolestumisesta yhdysupseeri majuri Slööriltä, keskusteli 18.6. puolustusministeri Waldenin kanssa. Tämä totesi suoraan ja kiertelemättä, ettei Suomen päämaja uskonut olevan mahdollista pysäyttää vihollisen etenemistä ”ilman riittävän voimakasta tukea Saksasta joukkojen ja sotamateriaalin muodossa”. Walden pyysi Kitschmannia omia väyliään pitkin tukemaan päämajan pyyntöä useamman saksalaisen divisioonan, yhden rynnäkkötykkiprikaatin ja toisen taistelulentokonelaivueen saamisesta. Kitschmannille Waldenin tapaaminen oli jonkinasteinen järkytys:

”En ollut milloinkaan aiemmin tavannut henkilökohtaisesti korkeasti arvostamaani puolustusministeriä sellaisessa tilassa. Hän oli sinä lyhyenä aikana, jolloin en ollut häntä tavannut, silminnähden vanhentunut.”

Tapaaminen sai Kitschmannin lähettämään asiasta attaseaosastolle yleisesikunnan päällikölle osoitetun sähkeen. Siinä hän korosti myös *Heeresgruppe Norden*

40 Rytin päiväkirja 17.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Rytin muistiinpanot 18.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin muistelmakäsikirjoitus. L.A. Punttilan kokoelma, kansio 11. KA; Tanner 1952, 268–269; Ramsayn puolustuspuhe sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA.

41 Kriegstagebuch Erfurth 18.6.1944. KA; Erfurth 1954, 174–175; Blücherin sähkeet nro 1031 ja 1036 AA:lle 18.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159366–159367; Blücherin sähke nro 1038 AA:lle 19.6.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 243/159368; Blücher Tagebuch 18.6.1944. KA.

ja Saksan Itämeren-laivaston joutuvan vaaraan, mikäli puna-armeijan menestys Suomen rintamalla jatkuisi. Yhtä lailla oli odotettavissa, että sodan lopettamista vaativat piirit Helsingissä aktivoituisivat uudelleen. Saksan oli siis omankin etunsa nojalla syytä todella tehdä kaikkensa Suomen auttamiseksi.⁴² Kitschmannin Waldenista tekemät havainnot olivat oikeita. Puolustusministeri oli tilanteessa, joka varmasti lähenteli inhimillisen sietokyvyn rajoja. Valtion ja armeijan huolten lisäksi hänellä oli kannettavanaan vain kolme päivää aiemmin tullut tieto poikansa Laurin kaatumisesta Siiranmäen taisteluissa. Muu poliittinen johto yritti turhaan taivutella täysin uupunutta puolustusministeriä ryhtymään uudeksi pääministeriksi.⁴³

Kun Blücher seuraavana aamuna tapasi Ramsayn, oli ulkoministeri hänen mielestään ”masentuneempi ja alakuloisempi kuin koskaan ennen”. Tilanne Karjalan Kannaksella oli hyvin vakava ja vaikutti siltä, ettei ylivoimaisten ilma-voimien ja panssarien tukeman puna-armeijan nopea eteneminen ollut pysäytettävissä millään. Blücher ihmetteli mielessään yhä, miksei virallista avunpyyntöä ollut esitetty ja yritti turhaan tiukata Ramsaylta, oliko hallituksessa käsitelty asiaa. Ramsay ei kuitenkaan edes vihjannut siihen suuntaan, että Suomi olisi toivonut Saksan apua. Vaikka tilanne oli vakava, aselevosta tai erillisrauhasta ei ollut edes keskusteltu, hän vakuutteli. Blücher ei tätä niellyt, vaan tiedotti AA:lle Ramsayn esiintymisen ja Linkomiehen 18.6. pitämän radiopuheen⁴⁴, jossa Saksaa ei mainittu lainkaan, viittaavan siihen, että hallitus halusi salata jotain isommalta aseveljeltä. Samalla hän katsoi omien vaikutuskeinojensa loppuneen:

”Sotilaallinen kehitys on edennyt niin, etteivät poliittiset keinot enää riitä tasapainon palauttamiseksi. Vain Saksan sotilaallinen apu, joka on riittävän laajaa ja nopeaa venäläisten etenemisen pysäyttämiseksi, voi saattaa tilanteen ennalleen.”⁴⁵

Blücher ei toisin sanoen enää tässä vaiheessa pitänyt mahdollisena Suomen ehdinkotilan hyväksikäyttämistä minkäänlaisten poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Se, ettei Suomi näinkään kriittisessä tilanteessa ollut esittänyt virallista avunpyyntöä, oli konkreettinen osoitus sen täydellisestä haluttomuudesta mihinkään sellaisiin poliittisiin keskusteluihin, jotka saattaisivat tuoda liittosopimusvaatimuksen jälleen esille. Mikäli Saksa nyt avun antamisen sijaan vaatisi sitoumuksia, lähtisi Suomi omille teilleen ja pyrki rauhanneuvotteluihin.

Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan ulkopuoliset ministerit pääsivät lausumaan käsityksensä tilanteesta ensimmäisen kerran maanantaina 19.6. aamupäivällä pidetyssä valtioneuvoston yksityisessä istunnossa. Walden esitti sotilaallisen katsauksen, josta kävi ilmi, ettei toivottua käännettä parempaan ollut tapah-

42 Kitschmannin muistelmakäsikirjoitus, 135. RH 67, kansio MSg 2/3317. Bundesarchiv-Militärarchiv.

43 Seppälä 1981, 256–257.

44 Linkomiehen radiopuheesta ks. esim. Jokisipilä 1997, 113–114 ja Jokipii 1989, 33.

45 Blücherin sähkö nro 1039 AA:lle 19.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159369; Blücher Tagebuch 19.6.1944. KA; Blücher 1950, 378.

tunut. Linkomies kertoi ulkoasiainvaliokunnan ja presidentin keskusteluista ja totesi, että nykyisen hallituksen olisi väistyttävä rauhanneuvotteluihin pääsemiseksi. Maalaisliittolaisministerit ja kokoomuksen Oskari Lehtonen pelkäsivät hallituskenvaihdon aiheuttavan sisäisiä erimielisyyksiä ja murentavan puolustustahtoa. Ensinnäkin olisi yritettävä saada Saksasta lisäapua. Ramsay painotti, ettei hallitus voinut tehdä juuri muuta kuin omalta osaltaan tukea niitä esityksiä, joita sotilasväylää pitkin oli Saksalle jo tehty. Walden kertoi päämajan jo pyytäneen ”kaikkea ajateltavaa apua”, minkä ansiosta oli saatu viitisenkymmentä lentokonetta. Vielä pari viikkoa aiemmin saksalaiset olivat suhtautuneet Suomen pyyntöihin täysin kielteisesti, mutta nyt oli tilanne muuttunut. Linkomies totesi kaikesta huolimatta olevan jo nyt selvää, ettei Saksa voisi Suomea ratkaisevalla tavalla auttaa. Hän lopetti istunnon ilmoittamalla jättävänsä hallituksensa perustelemattoman eroanomuksen välittömästi, jolloin presidentti voisi nimittää uuden hallituksen vielä samana päivänä. Tätä ennen maalaisliittolaiset ministerit halusivat kuitenkin vielä neuvotella asiasta eduskuntaryhmänsä kanssa.⁴⁶

Mannerheim valitsee Saksaan tukeutumisen

Suomesta Saksaan palannut Kivimäki keskusteli Berliinissä 19.6. valtiosihteeri Steengrachtin kanssa. Hän alleviivasi Suomen tilanteen vakavuutta, mutta vakuutti suomalaisten taistelevan viimeiseen saakka. Mikäli häviö tulisi, olisi se yksinkertaisesti seurausta siitä, että suomalaisten aseistus oli sekä määrällisesti että teknisestikin riittämätöntä. Avainasemassa niin strategisesti kuin mielialojenkin kannalta oleva Viipuri saattaisi kukistua jo lähipäivinä, eikä sisämaassa kaikkien keskitysten jälkeen enää joukkoja juurikaan ollut. Maassa pelättiin nyt sitä, ettei kriisistä enää omin voimin selvitäisi. Omana käsityksenään Kivimäki esitti, että ainoastaan Saksan kevennyshyökkäys itärintaman pohjoisosissa voisi tuoda Suomen tilanteeseen todellista helpotusta. Steengracht ei halunnut ryhtyä keskustelemaan sotilaallisista asioista, mutta huomautti Saksan jo tukeneen Suomea taistelukoneita toimittamalla. Kivimäki vakuutti Suomen hallituksen olevan tästä avusta hyvin kiitollinen, mutta korosti rintamatilanteen olevan edelleen äärimmäisen vakava. Erittäin ystävällisesti esiintynyt Steengracht ei luvannut mitään, mutta totesi toivovansa, että Saksan vilja- ja sokeritoimitukset saapuisivat perille ja että taisteluissa tapahtuisi onnellinen käänne. Kivimäki sähköitti Ramsaylle, että jos hallitus haluaisi nyt esittää Saksalle joitakin ”tärkeitä ilmoituksia”, olisi asialle parasta laittaa Suomen sotilaallisista mahdollisuuksista täysin selvillä oleva korkea sotilashenkilö. Suomen armeijan nykyinen edustaja Saksassa, kenraali Hugo Österman oli ”väsyneessä kunnossa” ja tehtävään sopimaton.⁴⁷ Kivimäki otti siis laskuissaan huomioon sen, että Suomi oma-aloitteisesti nyt tarjoaisi Saksalle poliittista sopimusta vastineeksi

46 Oikeusministeri Oskari Lehtosen muistiinpanot 19.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Rytin päiväkirja 19.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn muistiinpanot 19.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA.

47 Steengrachtin sähke Ribbentropille 19.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159370; Kivimäki UM:lle 19.6.1944. UM Eba Berliini 1943.

lisätystä sotilaallisesta avusta. Tällöin olisi loogisinta tehdä se sotilasväylää pitkin, jolloin tulos aiempien kokemusten valossa olisi myönteinen huomattavasti suuremmalla todennäköisyydellä.

Poliittisella sisärenkaalla ei kuitenkaan ollut aikomustakaan esittää Saksalle mitään ilmoituksia, vaan se valmistautui hallituksen vaihdokseen ja rauhantunustelujen käynnistämiseen. Mannerheim oli kuitenkin tällä välin tullut siihen tulokseen, että Saksalle oli sittenkin esitettävä avunpyyntö. Ramsay oli jo saanut hallituslistansa käytännössä katsoen valmiiksi, kun päämajasta iltapäivällä 19.6. ilmoitettiin sotilaallisen tilanteen olevan ”suhteellisesti ottaen stabilisoitumassa”. Näytti mahdolliselta saada vetäytyminen loppumaan ja järjestää puolustus linjalle Viipuri-Kuparsaari-Vuoksi-Taipale. Tämän vuoksi hallituksen vaihtamisesta tulisi ainakin toistaiseksi luopua. Se aiheuttaisi vain turhaa yleistä levottomuutta ja ennen kaikkea voisi häiritä elintärkeitä materiaalitoimituksia Saksasta.⁴⁸ Mannerheimin ilmoitus herätti poliittisessa johdossa närkästyksen sekaista ihmetystä; niin Tanner kuin Linkomieskin katsoivat marsalkan jälleen kerran kääntäneen kelkkansa täysin ja muuttuneen vuorokauden kuluessa ”syvimmästä pessimististä suureksi optimistiksi”.⁴⁹

Mannerheimin käsitys tilanteen vakiintumisesta perustui päämajan tiedusteluosaston samana päivänä laatimaan vihollistilannekatsaukseen, joka on mielenkiintoisuutensa vuoksi syytä siteerata tässä kokonaisuudessaan:

”Offensiivi on nyt kehittymässä yleisoffensiiviksi, sillä kuluneen viikon aikana on vihollinen koonnut myös Aunuksen kannakselle hyökkäysryhmän operaation tukemiseen tarvittavien ilmavoimien ollessa parhailaan kokoontumassa. Toistaiseksi ei näytä siltä, että vihollinen olisi ryhtynyt offensiiviin päämääränään maamme valloittaminen kokonaisuudessaan, koska se silloin epäilemättä jo aikaisemmassa vaiheessa olisi ryhtynyt tehokkaampaan sitomiseen itärintamillamme, varsinkin kun sillä Saksan itärintaman taistelutauon ja lännessä tapahtuneen maihinnousun vuoksi olisi meikäläisittäin arvioiden rajattomasti joukkoja käytettävissään, koska ei voida olettaa vihollisen siinä määrin aliarvioineen taisteluvoimaamme ja taistelutahtoaamme, että se olisi luullut nyt keskitettyjen voimien riittävän maamme valloittamiseen. Voimien määrä ja käyttö osoittavat selvästi, ettei vihollinen ainakaan tähän asti ole halunnut sitoa enemmän voimia operaatioon maataamme vastaan kuin mitä välttämätön tarve vaatii. - - - Taisteluiden kulusta sekä Kannaksella että lännessä lähinnä riippuu ryhtyykö vihollinen jatkamaan offensiivia ensimmäiset strategiset päämäärät saavutettuaan vai asettuuko se toistaiseksi puolustukseen jollekin saavuttamalleen linjalle.”⁵⁰

Hämmästyttävän rauhallinen ja viileä katsaus on valtavassa kontrastissa niiden paniikinomaisten ja sekavien tunnelmien kanssa, joissa Mannerheimin antaman

48 Henrik Ramsayn muistiinpanot 19.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 19.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 20.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA; Jägerskiöld 1981,504; Polvinen 1980, 71; Heinrichs 1959, 371–376; Mannerheim 1952, 446–449; Soikkanen 1977, 196–197.

49 Tanner 1952, 273; Linkomies 1970, 338–339.

50 Siteeraus sotahistorioitsija Ari Raunion artikkelista. Raunio 1996, 28–29.

tilanteen kriittisyyttä korostaneen sotilaallisen informaation varassa ollut poliittinen johto tilannetta Helsingissä arvioi. Katsauksessa todettiin yksiselitteisesti, etteivät puna-armeijan Suomea vastaan heittämät voimat riittäisi maan valloittamiseen. Tästä tosiasiaista sitten varsin selvänäköisesti vedettiin yleistilannetta ja vihollisen kokonaisvoimavaroja koskeviin arvioihin nojautuen se johtopäätös, *ettei Neuvostoliiton suurhyökkäyksen tavoitteena voinut olla Suomen valloittaminen*. Ei liene kovinkaan yllättävää, ettei tästä tilannearviosta näy olosuhteiden kaikkinaista katastrofaalisuutta korostavassa suomalaisessa muistelmakirjallisuudessa jälkeäkään. Hyökkäyksen ylivoimasta ja nopeasta etenemisestä huolimatta on selvää, että suomalaisten hallittu vetäytyminen VKT-asemaan oli puna-armeijalle paha takaisku. Govorovin tavoitteena oli nimenomaisesti ollut suomalaisjoukkojen lyöminen ja niiden vetäytymisen estäminen.

Mikkelissä oli jo jonkin aikaa pohdittu sitä, olisiko Saksalle esitettävä virallinen avunpyyntö ja kuinka paljon apua tulisi pyytää. Yhdessä edellä siteeratun tilannearvion kanssa nämä pohdiskelut muodostivat perustan Mannerheimin päätökselle torpedoida uuden Ramsayn hallituksen muodostaminen ja kääntyä Saksan puoleen. Heinrichs, jonka Saksa-asiantuntemukseen Mannerheim oli vuosien saatossa oppinut täydellisesti luottamaan, laati asiasta muistion, joka oli otsikoitu ”Onko anottava saksalaisia divisioonia?”. Heti kärkeen yleisesikuntapäällikkö totesi, että jos apua pyydettiin, oli sitä pyydettyä runsaasti. Esimerkiksi kahden divisioonan tulo ei auttaisi Suomea ulos pulasta vaan vain pitkittäisi kuolinkamppailua. Avun oli oltava tuntuvaakin senkin takia, että Saksa todennäköisesti vaatisi vastasuorituksiksi poliittista sopimusta. Maan kohtalon sitomisesta ”ehkä uppoavaan” laivaan olisi saatava kunnon hinta. Suurhyökkäyksen torjumiseen tarvittiin kuudesta kahdeksaan divisioonaan joukkoja ja lisää sotamateriaalia, ja kaiken lisäksi tämän avun olisi tultava ajoissa. Ajan säästämiseksi olisi tällöin oma-aloitteisesti jo avunpyynnön yhteydessä tarjottava liittosopimusta. Heinrichs kiteytti valittavana olevat vaihtoehdot:

”Suomella on siis kaksi tietä. Joko asettua alttiiksi rauhanneuvottelujen tuloksettomasta aloittamisyrityksestä aiheutuville vaaroille tarkoituksella päästä voittavalle puolelle tai ainakin irti häviävästä puolesta ennen suurta lopputilitystä. Tämä voi johtaa väliaikaiseen venäläiseen miehitykseen, repressalioihin y.m. Se voi taata meille paremman aseman suursodan lopullisessa selvityksessä, mutta varma tämä ei ole. Toinen tie, pakti Saksa kanssa ja tehokas apu sieltä pelastaisi maamme väestön arvaamattomista kärsimyksistä, mutta voisi johtaa siihen, että Suomi loppurauhassa tuomitaan Saksan rinnalla ja ankarasti.”

Muistionsa loppuksi yleisesikuntapäällikkö korosti valinnan olevan niin tärkeä, että se olisi alistettava presidentin ja hallituksen päätettäväksi. Lisäksi ratkaisu oli tehtävä ennen uuden hallituksen muodostamista, koska se voisi vaikuttaa ministerivalintoihin ratkaisevasti.⁵¹

51 Heinrichsin päivämätön muistio ”Onko anottava saksalaisia divisioonia?”. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA. Muistioon jälkikäteen lisätyssä reunahuomautuksessa Heinrichs toteaa esittäneensä sen Mannerheimille joko 18. tai 19. kesäkuuta. Ks. myös Turvola 1988, 208–209.

Nyt Mannerheim siis noudatti yleisesikuntapäällikkönsä ohjetta ja kehotti poliittista johtoa pidättäytymään uusista siirroista, jotta voisi katsoa pelinsä Saksan kanssa loppuun saakka. Hän oli lopullisesti tehnyt valintansa rauhanneuvotteluihin pyrkimisen ja taistelun jatkamisen välillä jälkimmäisen vaihtoehdon hyväksi. Suomalaisten urheaan puolustautumiseen hyvin tunteenomaisesti suhtautunut Erfurth toki oli yrittänyt ilman eri pyyntöäkin kaikkensa piennempää aseveljeä auttaakseen. 19.6. hän ilmoitti Jodlille, että Suomen menestyksellisen vastarinnan mahdollisuudet Viipuri-Vuoksi-linjalla olivat parhaimmillaankin epävarmat. Ellei perääntymistä pystyittäisi pysäyttämään tälle linjalle edes joksikin aikaa, saattaisi seurauksena olla niin sotilaallinen kuin poliittinenkin kriisi. Pitääkseen tämän aseman suomalaiset tarvitsivat lisää panssarintorjunta-aseita ja taistelulentokoneita, sillä muun itärintaman tavoin myös täällä puna-armeijan menestys perustui siihen, että se heitti peliin valtavat määrät hyökkäysvaunuja, lentokoneita ja tykistöä. Erfurthin huolestuneisuus kasvoi, kun hän sai päivällä Blücheriltä kuulla Suomen hallituksen olleen istunnossa koko edellisen päivän. Istunnon tuloksista ei ollut kuulunut mitään muuta kuin että hallitus piti tilannetta hyvin vakavana. Samana päivänä sotilasasiamies Kitschmannin informoima 20. Vuoristoarmeijan esikunta, josta Saksaan matkustanut Dietl oli poissa, puolestaan kehotti alaisiaan komentajia varautumaan poliittisiin yllätyksiin ja mahdollisesti jopa Suomen luhistumiseen.⁵²

Iltayhdeksältä Erfurth sai Heinrichsilta kutsun saapua luokseen. Yleisesikuntapäällikkö aloitti luomalla lähes inhorealisticen katsauksen sotilaalliseen tilanteeseen Viipurin luona. VKT-aseman pitämisen mahdollisuudet näyttivät heikoilta, vaikka Mannerheim olikin käskenyt kenraali Oeschia puolustamaan sitä kynsin hampain. Maasto tarjosi vihollisen panssarikiiloille loistavia hyökkäysväyliä Talin seudulla ja Viipurista itään, ja vasta Näättälässä kaupungin itäpuolella saattoi puolustuslinjaa kuvata edes jollain lailla panssarinkestäväksi. Heinrichs sanoi pelkäävänsä, että historia tuomitsisi Suomen sotilasjohdon siitä, ettei se ollut vetäytynyt Maaselän ja Aunuksen rintamilta ajoissa eli silloin, kun saksalaiset tyhjensivät Pähkinälinnan ja luopuivat Leningradin saarrosta. Mikäli venäläispanssarit työntyisivät nyt läpi VKT-asemasta ja sen jälkeen sen taakse talvisodan jälkeen rakennetusta Salpa-linjastakin, olisi tie vapaana aina Etelä-Suomeen saakka. Erfurth ikuisti Heinrichsin pessimistiset pohdiskelut päiväkirjaansa:

”Muutamassa tunnissa’, sanoi Heinrichs mietteläästi, ’saattavat hyökkäysvaunut silloin olla luonamme Mikkelissä’. Tilanne siis on hyvin vakava. Suomi tuskin kestäisi sotaa pitkään ilman apua. Heikosti nauraen hän sanoi sitten: ’On kyllä olemassa ihmisiä, jotka ovat sitä mieltä, että Suomi käy omaa sotaansa’.”

Heinrichs kysyi nyt saksalaiskenraalilta suoraan, pitikö Saksa Suomen sodassa pysymistä niin tärkeänä, että se olisi valmis vielä lisäämään apuaan. Suomi tar-

52 Kriegstagebuch Erfurth 19.6.1944. KA; Erfurth 1954, 175–177; KTB OKW IV/1, 879–880, 883; AOK 20 XVIII., XXXVI. ja XIX (Geb.)A.K.:n esikunnille 19.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; Polvinen 1980, 71.

vitsisi Karjalan Kannaksen joukkojen selustatueksi kuusi divisioonaa joukkoja Salpa-linjalle sekä panssariprikaatin, syöksypommittajia sekä panssaritorjunta- ja ilmatorjuntatykkejä rintamalle. Oliko Saksalla edellytyksiä näin runsaan avun antamiseen ja halusiko se sen tehdä? Ei tarvinnut olla kaksinenkaan sotilaallinen asiantuntija ymmärtääkseen, että länsiliittoutuneiden ja puna-armeijan pihtiotteessa rimpuilevan Saksan oli lähes mahdotonta täyttää tämän mittaluokan avunpyyntöä. Suomen päämajassakaan ei tästä varmasti vallinnut mitään epäselvyyttä. Ylimoitettun avunpyynnön yhtenä motiivina lieneekin ollut testata, riittäisivätkö Saksan voimavarat aseellisiin vastatoimiin, mikäli Suomi yrittäisi irtautua. Erfurth kertoi saksalaisten käsittävän täysin Suomen tilanteen vakavuuden. Kenraali Warlimont oli jopa ihmetellen tiedustellut Erfurthilta, eikö Mannerheim vieläkään ollut esittänyt minkäänlaista avunpyyntöä. Erfurth kertoi itse jo miettineensä mahdollisia avustuskeinoja ja tulleensa siihen tulokseen, että avun määrää tärkeämpää nyt oli sen nopeus ja tehokkuus. Hän suosittelee, että Suomi rajoittaisi pyyntönsä koskemaan vain kipeimmin kaipaamaan panssaritorjunta- ja ilmatorjunta-aseita, koska näitä voitaisiin toimittaa elävää voimaa helpommin ja nopeammin. Hän lupasi kuitenkin välittömästi tiedottaa Heinrichsin pyynnön kokonaisuudessaan Saksan päämajaan.⁵³

Vaikka Heinrichs ei pyynnön esittämisen yhteydessä millään tavalla ilmaissut saaneensa sille Mannerheimin suostumusta, toimi hän nimenomaisesti marsalkan käskystä ja valtuuttamana. Mannerheim-biografiassaan hän toteaa, että marsalkan nimi pidettiin piilossa mahdollisimman pitkään siltä varalta, että avunpyyntö ilmenisi turhaksi, tai että tämä muuttaisi mielensä.⁵⁴ Monimutkaisempi kysymys sen sijaan on se, oliko Mannerheimilla minkäänlaista valtuutusta hallitukselta⁵⁵, sillä asiaa koskevat lähteet ovat puutteellisia ja osin ristiriidassa keskenään. Ramsayn ja Rytin muistiinpanoista kesäkuun 19. päivältä käy ilmi, että Mannerheim neuvotteli erikseen heidän kummankin kanssaan mahdollisuudesta saada Saksasta lisää apua. Keskustelujen sisällöstä ei niiden perustella voi kuitenkaan todeta paljoakaan. Myöhemmissä, mitä ilmeisemmin sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten tehdyissä muistiinpanoissaan Ryti jättää kysymyksen osin avoimeksi, mutta korostaa pohdiskelujen ”epäpoliittisuutta”:

”. . . myöhemmin Ylipäällikkö keskusteli presidentin kanssa, jolloin lienee todettu, että Ylipäällikkö voisi tietysti sotilaallisesti ottaa asian esille kenraali Erfurthin kanssa, mutta vain edellyttäen, että poliittiset seuraukset eivät tulisi puheenalaisiksi.”⁵⁶

53 Heinrichsin muistiinpanot 20.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Kriegstagebuch Erfurth 19.6. ja 20.6.1944. KA; Erfurth 1954, 175–179; KTB OKW IV/1, 880; Tannerin muistiinpanot 23.7.1944 (lyhennelmä Päämajan Saksan aseapua koskevasta muistiosta). Väinö Tannerin kokoelma, mikrokortti VAY 1739. KA; Heinrichs 1959, 372–373; Turtola 1988, 210; Menger 1988, 202; Polvinen 1980, 71.

54 Heinrichs 1959, 373.

55 Professori Seppo Hentilä on *Suomen poliittisessa historiassa* ottanut asiaan yllättävän yksiselitteisen kannan toteamalla, että ”Mannerheim sai Rytiltä valtuudet pyytää apua myös Saksalta”. Vrt. Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 202. Myös Menger on korostanut Rytin aktiivista osuutta tapahtumissa; presidentti antoi sinunsa avunpyynnölle, kun taas hallitus ”ei halunnut tarttua kuumaan rautaan”. Vrt. Menger 1988, 201.

56 Rytin päiväkirjamuistiinpanot 19.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

Yleisesikuntapäällikkö Heinrichs antoi myöhemmin samasta keskustelusta kuvauksen, jonka mukaan Ryti ei ollut asettanut keskusteluille minkäänlaisia poliittisia sen paremmin kuin muitakaan rajoituksia:

”Sotilaallinen tilanne oli sellainen, että päättäväiset ja nopeat toimenpiteet suuntaan tai toiseen näyttivät ehdottoman välttämättömiltä. Sotamarsalkka oli todennäköisesti kesäkuun 19. päivänä, mutta kenties jo 18:ntena, saanut puhelimitse joko presidentiltä suoraan tai Waldenin välityksellä tiedon, että presidentti hyväksyi hänen aikeensa: olkoot seuraukset mitkä tahansa, nyt oli pyrittävä yhteyteen Saksan sotilasjohdon kanssa ja otettava selvää, voisiko Saksa antaa meille heti ja riittävästi apujoukkoja.”⁵⁷

Rytin mukaan Mannerheim siis sai valtuudet keskustella Erfurthin kanssa vain niin, etteivät ”poliittiset seuraukset” tulisi puheeksi, Heinrichsin mukaan taas ”olkoot seuraukset mitkä tahansa”. Ero on huomattava, sillä niin kuin Mannerheim itsekin muistelmissaan huomauttaa, tämä keskustelu ”oli alkuna niihin tukaliin neuvotteluihin, jotka lopuksi johtivat ns. Ribbentropin sopimukseen”⁵⁸. Sekä Linkomiehen että Tannerin muistelmakuvaukset näyttäisivät vahvistavan Rytin väitteen. Linkomies toteaa hallitukselle olleen täysin selvää, että häviämään tuomittu Saksa pystyisi parhaimmillaankin antamaan vain tilapäistä apua. Hallitus ymmärsi, että jos se olisi pyytänyt apua, olisi Saksa vaatinut ehtona poliittista sitoumusta, eikä sillä ollut pienintäkään halua sitoa maan kohtaloo uppoavaan laivaan:

”Sen vuoksi annoimme keskustelujen Saksalta saatavasta sotilaallisesta avusta kulkea päämajan kautta. Päämajahan oli jatkuvassa yhteydessä Saksan sotilasjohdon kanssa, ja se siis saattoi neuvotella tällaisista kysymyksistä rutiiniasioina niiden saamatta poliittista leimaa.”⁵⁹

Tanner on kaunistellut asioita esittämällä aloitteen tulleen Erfurthilta. Kun tämä oli keskustellut Heinrichsin kanssa, oli Tannerin mukaan ”puhe itsestään siirtynyt koskemaan Suomen tarvitsemaa aseapua”. Saksalaisenraali oli todennut Suomen olevan ”kuolemanvaarassa” ja omasta aloitteestaan pyytänyt OKW:lta niitä 6–8 divisioonaa ja lisäaseita, joita Mannerheim oli ilmoittanut Suomen tarvitsevan.⁶⁰

Hitler auttaa ehdolla, että VKT-linja pidetään

Vaikka herrat olivat eronneet vasta myöhään illalla, pyysi Heinrichs Erfurthin uudelleen luokseen jo varhain aamulla 20.6.. Hän loi lyhyen katsauksen rintamatilanteeseen ja kertoi suomalaisten joukkojen todennäköisesti jo saman päivän aikana siirtyvän kaikkialla VKT-linjaan. Sitten hän palasi edellisillan kes-

57 Heinrichs 1959, 372.

58 Mannerheim 1952, 448.

59 Linkomies 1970, 340.

60 Tanner 1952, 273.

kusteluun ja korosti nyt nimenomaisesti puhuneensa täysin Mannerheimin tien ja toimeksiannosta. Marsalkka oli harkinnut Erfurthin vastaehdotusta pelkän aseavun pyytämisestä, mutta halusi pitää kiinni myös taustavarmistukseksi sijoitettavaa kuutta divisioonaa koskevasta pyynnöstään. Hän kuitenkin hyväksyi myös Erfurthin ehdottaman toimintalinjan, ja pyysi saksalaiskenraalia nyt ”edustamaan OKW:n suuntaan kumpaakin toivetta”. Omintakeinen pyyntö osoittaa Mannerheimin halunneen pelata Saksan avun suhteen täysin varman päälle.

Tässä vaiheessa keskustelu katkesi, kun Erfurthille tuli puhelu Warlimontilta, joka ei vielä ollut kuullut suomalaisten avunpyynnöstä. Erfurth kertoi sen olevan tulossa ja painotti erityisesti olevansa nyt ”valtuutettu ilmoittamaan”, että myös Mannerheim seisoi ”kokonaan ja täysin” sen takana. Oli myös todennäköistä, että marsalkka oli pyytänyt ja saanut toimilleen hallituksen hyväksynnän. Herrojen välille kehkeytyi mielenkiintoinen keskustelu, jonka Erfurth merkitsi muistiin päiväkirjaansa:

”Warlimont ilmoitti, että Führer on valmis toimimaan sähkössäni Jodlille esitettyjen suositusten mukaisesti. Huomautin hänelle siihen, että tilanne täällä oli tällä välin kehittynyt edelleen, sillä nyt oli marsalkkakin esittänyt selkeitä avunpyyntöjä. Olin saanut monista merkeistä sen vaikutelman, että suomalaiset ovat aikeissa lähentyä meitä myös poliittisesti. Warlimont vastasi tähän: ’Sehän olisi oikein kaunista’. Sitten hän kiinnitti huomioita Führerin epäilyksiin, jotka koskivat Itä-Karjalan tyhjentämistä ilman pakkoa. Saksan kokemukset itärintamalla puhuivat sitä vastaan. OKW:llä ei kylläkään ollut mitään mahdollisuutta vaikuttaa Suomen ylipäällikön päätöksiin. Mutta minä voisin kuitenkin yrittää ottaa asian esille, koska Führer piti sitä hyvin tärkeänä.”

OKW:n ylijohdon sotapäiväkirjan mukaan Erfurth ilmoitti varmana tietona, että Mannerheim oli pyytänyt ja saanut avunpyynnölleen hallituksen valtuutuksen. Päiväkirjamuistiinpanoissaan ja muistelmissaan kenraali esittää asian varauksellisemmin, ja Heinrichs, joka Mannerheim-elämäkerrassaan kommentoi Erfurthin sotapäiväkirjan kuvausta, ihmettelee, mistä tämä sai ajatuksen suomalaisten halusta lähentyä Saksaa myös poliittisesti.⁶¹ Lähteiden perusteella kuitenkin ainakin se on selvää, että Erfurthilla kyllä oli täydet perusteet esittäessään OKW:lle olettamuksen suomalaisten todennäköisestä myöntäväisyydestä myös politiikan alueella, olihan Heinrichs vain päivää aiemmin avoimen sarkastiseen sävyyn arvostellut näkemystä Suomen sodan erillisyydestä. Erfurth tiesi, ettei lausunnoissaan aina varovainen esikuntapäällikkö sortuisi mihinkään ulkopoliittiseen yksityisyritteliäisyyteen, vaan esittäisi ainoastaan Mannerheimin hyväksymiä näkemyksiä. Jos taas marsalkka oli ottamassa etäisyyttä erillissotateesistä, ei hallitukseen pystyisi siitä pitämään uskottavasti kiinni.

Odotellessaan tietoa Hitlerin suhtautumisesta Mannerheimin avunpyyntöön Erfurth keskusteli puhelimitse OKW:n kuljetusupseerin kanssa Saksan kansa-

61 Kriegstagebuch Erfurth 20.6.1944. KA; KTB OKW IV/1, 880; Erfurth 1954, 177–179; Erfurth 1951, 218–219; Heinrichs 1959, 372–373; Polvinen 1980, 72–73.

laisten Suomesta pois kuljettamiseen liittyvistä asioista. He sopivat jopa tunnusanasta, jonka Erfurth sähköitse ilmoittaisi siinä tapauksessa, että kuljetuskalustoa Hangossa tarvittaisiin. Iltapäivällä Heinrichs kyseli turhaan Hitlerin ratkaisun perään. ”Masentuneelta vaikuttanut” yleisesikuntapäällikkö kertoi tilanteen vihollisen tykistön ja lentoaseen pahasti ahdistamalla Viipurin lohkolle olevan epäselvä. Moskovan radiossa oli väitetty neuvostojoukkojen jo tunkeutuneen kaupunkiin. Erfurth yritti puhua Itä-Karjalan tyhjentämistä vastaan, mutta Heinrichs valitteli vain sitä, ettei Syvärin ja Maaselän asemia ollut jätetty jo aikaisemmin. Päätös oli ollut pakko tehdä, koska muuten puna-armeija olisi marssinut Suomen armeijan pääosan selustaan.⁶²

Samaan aikaan Hitler mietti, miten edetä Suomen suhteen. Hän katsoi aseveljen ahdinon olevan niin paha, että oli syytä ottaa huomioon myös Suomen luhistumisen mahdollisuus, ja määräsi siirryttäväksi valmiustilaan Ahvenanmaan ja Suursaaren miehittämisen (operaatiot *Tanne Ost* ja *Tanne West*), toteuttamisen varalta. Kaksi laskuvarjojääkäripataljoonaa Danzigissa ja Gotenhafenissa saivat käskyn valmistautua lähtöön kohti Suomea. Lisäksi 20. Vuoristoarmeijan lomalaisista tuli koota rykmentti, jota tarvittaessa voitaisiin käyttää Hangon miehittämiseen. Nämä siirrot olivat kuitenkin toistaiseksi vain pelkkiä varoitoimenpiteitä, eikä lähtökäskyä tullut. Sen sijaan Hitler päätti Mannerheimin avunpyynnön vastaanotettuaan lähettää Suomeen 303. Rynnäkkötykkiprikaatin ja rynnäkkötykein vahvistetun 122. Jalkaväkidivisioonan *Heeresgruppe Nordin* reserveistä. Dietlin armeija sai määräyksen yhden taistelulentolaivueen luovuttamisesta ja muiden avunantomahdollisuuksien tutkimisesta. Lisäksi Hitler kehotti kiirehtimään ja mahdollisuuksien mukaan myös lisäämään muita sotamateriaalitoimituksia Suomeen ja käyttämään kuljetuksiin rahtialusten ohella myös sotalaivoja. Käsky lisätoimituksista tulikin jo samana päivänä, sisältäen mm. 500 panssarikauhua ja 150 000 käsikranaattia.⁶³ Saksan laivasto sai määräyksen lähettää Suomenlahden pohjukkaan kevyitä taistelualuksia, mukana myös kuusi sukellusvenettä, tukemaan Suomen laivaston taistelua puna-armeijan vasenta sivustaa vastaan. Raskas risteilijä *Prinz Eugen* lipui seitsemän saattoaluksensa kanssa valmiusasemiin Turun saaristoon liittyäkseen tarvittaessa taisteluihin Suomenlahdella. Laivasto-osaston ilmasuojaa varmistamaan lähetettiin Turkuun myös tusinan verran Focke Wulf 190 -taistelulentokoneita. Ilmatorjuntaristeilijä *Niobe* puolestaan liittyi vahvistamaan Kotkan kaupungin ilmatorjuntaa.⁶⁴

Warlimont ilmoitti päätöksen Erfurthille puhelimitse. ”Führer haluaa auttaa”, mutta edellytyksenä oli VKT-linjan pitäminen, jota Erfurthin tuli mahdollisimman painokkaasti vaatia. Saksalaisten joukkojen sijoittaminen Salpa-linjaan ei siksi tulisi kysymykseenkään. Tällä hetkellä pyydettyä kuutta divisioonaa ei voitaisi lähettää, mutta se saattaisi olla mahdollista myöhemmin. Erfurth sai

62 Kriegstagebuch Erfurth 20.6.1944, KA; Erfurth 1954, 177–179; Erfurth 1951, 218.

63 KTB OKW IV/1, 883–884, 893; Erfurth 1951, 225; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 30. Operaatio Tannesta ks. Gersdorff 1961, 143–186.

64 Suomen sota 9, 134–137; Valtonen 1991, 14; KTB/OKW IV/1, 886.

määräyksen pitää sotilaspoliittista tilannetta erityisen tarkasti silmällä. Välittömästi keskustelun jälkeen Erfurth antoi Heinrichsille alustavan ilmoituksen Saksan avusta. Kun herrat illansuussa tapasivat, saksalaiskenraali ilmoitti lopullisen vahvistuksen saapuvan sähköitse todennäköisesti yön aikana. Siinä todetaisiin, ettei kuuden divisioonan lähettäminen kannattanut, koska ennen niiden saapumista rintama olisi joko murtunut tai vakiintunut. Muukin apu olisi merkityksetöntä, ellei puna-armeijaa pystyttäisi pysäyttämään VKT-linjalle, joka luonnonolosuhteidensa puolesta tarjosi parhaan ja ainoan mahdollisuuden onnistuneeseen torjuntataisteluun. Mikäli tämä linja kestäisi, toimittaisi Saksa Suomeen yhden rynnäkötkyprikaatin, syöksypommittajalavueen ja muita osastoja rintamatilanteen vaatimusten mukaan. Sotamateriaalitoimitusten kesä- ja heinäkuun erien, joihin kuului mm. 30 rynnäkötkykkiä, lähettämistä kiirehdyttäisiin. Omana lisäyksenään Erfurth totesi jatkoavun riippuvan myös ”poliittisen tilanteen kehityksestä Helsingissä”, sen enempää tätä täsmentämättä. Heinrichs tulkitse tämän tarkoittavan neuvotteluja poliittisesta liittosopimuksesta. Suuremmalla todennäköisyydellä Erfurth kuitenkin tarkoitti sitä, että apu lakkaisi, mikäli Suomi ryhtyisi rauhanneuvotteluihin. Heinrichs valitteli VKT-linjan pitämistä koskevan ennakkoehdon tuntuvan kohtuuttomalta ja katkeralta erityisesti nyt, kun juuri oli tullut tieto Viipurin menettämisestä.⁶⁵

On huomionarvoista, että Erfurth ei kertonut Heinrichsille eikä välttämättä itsekään saanut tietoa Hitlerin päätöksestä lähettää materiaaliavun ohella Suomeen myös yksi jalkaväkidivisioona. Oliko 122. Jalkaväkidivisioonan tarkoituksena siis saapua Helsinkiin suomalaisille etukäteen ilmoittamatta, ikään kuin varmistukseksi siltä varalta, että Suomi sittenkin päättäisi irtautua sodasta? Oliko sen tehtävänä tarvittaessa panna Suomessa toimeen vallankaappaus ja nostaa valtaan hallitus, joka suostuisi jatkamaan sotaa Saksan rinnalla? Tällaisella vaihtoehdolla spekuloitiin jo tapahtuma-ajankohtana, ja myöhemmin muutama tutkijakin ovat esittäneet tämänsuuntaisia arveluja⁶⁶. Totuuden nimissä on kuitenkin sanottava, että 122. divisioona oli taisteluarvoltaan niin heikko ja vallankaappaukseen osallistumaan halukkaiden suomalaisten määrä niin olematon, ettei tällaisilla suunnitelmilla ollut onnistumisen mahdollisuutta.

Suomen päämajassa ilmoitus Hitlerin myönteisestä päätöksestä otettiin tietysti äärimmäisen tyytyväisenä vastaan. Tieto tulossa olevasta avusta vahvisti päivää aiemmin tehtyä positiivista tilannearviota. Heinrichsin poliittista johtoa varten 20.6. laatimassa rintamatilannekatsauksessa avunpyyntöä edeltäneille päiville ominainen toivottomuus on korvautunut orastavalla optimismilla ja heräävällä luottamuksella omiin selviytymismahdollisuuksiin:

65 Kriegstagebuch Erfurth 20.6.1944. KA; Erfurth 1954, 177–179; KTB OKW IV/1, 880, 883–884; Heinrichsin muistinpäätös 20.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Heinrichsin sotasyllisysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama todistusmuistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Erfurth 1951, 218–219; Heinrichs 1959, 374–375; Menger 1988, 202; Turtola 1998, 207; Polvinen 1980, 71.

66 Ks. esim. Suomi 1986, 454; Ekberg 1991, 261–262.

” Käynnissä oleva venäläinen suurhyökkäys on huolestuttavalla tavalla muuttanut sotilaallisen tilanteemme. Sen jälkeen, kun saksalaisten rintama Nevalla luhistui, oli sotilaallinen asemamme – lähinnä Karjalan kannaksen suhteen – ilmeisen uhan alaisena. Tämä pakotti ryhmitysmuutoksiin, jotka vielä jatkuivat, kun vihollinen aloitti hyökkäyksen. Vihollisen taitava johto sekä erikoisesti tykistön, hyökkäysvaunuuseen ja ilmavoimien ylivoimaisuus johtivat alkumenestyksiin, joiden pakotuksesta askel askelelta siirryimme yleiselle linjalle Viipuri-Vuoksi.

Yli kaksi vuotta kestäneen tauon jälkeen ovat joukkomme näinä viikkoina saaneet yhtäjaksoisesti kestää rajuja taisteluja. Vihollisen uusien aseiden vaikutukseen on tänä aikana vähitellen totuttu. Sitä mukaa kun puolustus on siirtynyt helpommin puolustettavaan Suomen maastoon, on armeijassa jälleen herännyt Talvisodan henki. Mutta tällä kertaa emme taistele yksin. Saksalaisia yksiköjä on kiirehtinyt rinnallemme. Niillä on osuutensa vihollisen ilmavoimille ja panssareille tuottamiimme tappioihin, jotka ovat huomattavat. Viime päivien menestykselliset torjuntataistelut ja puolustusvoimiemme ilman suurempia häiriöitä jatkuva keskitys on ollut omiaan kohottamaan itseluottamusta ja mielialaa.

Tästä huolimatta on tilanne, vihollisen ylivoiman taustaa vasten katsottava erittäin vakavaksi.⁶⁷ ”

Lausunto lähetettiin vielä samana päivänä erikoislähetin mukana Helsinkiin. Suhteellisen toiveikkouden ohella lausunnossa on huomionarvoisinta Saksalle jo tässä vaiheessa joukkoavusta lausuttu kiitos Taisteluissahan oli toistaiseksi vasta lento-osasto Kuhlmeij, sillä 122. Divisioona ja 303. Rynnäkötkykkiprikaati olivat vasta matkalla Suomeen. Mielenkiintoista on, että kun Linkomies vajaan kahta viikkoa myöhemmin kertoi radiossa Rytin-Ribbentropin-sopimuksen synnystä, esitti hän sotilaallisen katsauksen, joka oli sanatarkka siteeraus tästä Heinrichsin lausunnosta. Ainakaan tässä valossa tarkasteltuna sopimus ei siis vaikuttanut tällä aikavälillä sotilaalliseen tilanteeseen millään tavoin.

”Jumalan ja Hitlerin avulla”

Samana päivänä kun tieto Hitlerin päätöksestä auttaa Suomea saapui Mikkeliin, yritti Blücher Helsingissä kuumeisesti päästä selville Suomen johdon ulkopolittisista aikeista. Puoliltapäivin hän tiedotti Berliiniin suurhyökkäyksen tappioiden murentaneen pahasti suomalaisten itseluottamusta. Kansan parissa oli yleinen näkemys, että mikäli Viipurista jouduttaisiin luopumaan, ei taistelun jatkamisella enää olisi tarkoitusta. Puolueet toimivat kiihkeästi ja useilla tahoilla harkittiin hallituksen vaihtamista. Myös Paasikivi oli ”kerännyt joukkonsa ympärilleen”: J.W. Kedon, Sylvi-Kyllikki Kilven, Atos Wirtasen, Urho Kekkonen ja Mauno Pekkalan. Huhuttiin, että Ramsaysta tulisi pääministeri ja Gripenbergistä ulkoministeri. Kerrottiin myös, että Saksa olisi torjunut Suomen kahta divisioonaa koskevan avunpyynnön, mikä oli ollut hyvin vahingollista ja lisännyt pessimismää. Blücherillä ei tietoa avunpyynnöstä ollut, mutta hän oli saanut

67 Heinrichs 1959, 369; Jägerskiöld 1981, 505–506.

”hyvästä lähteestä” tietää, että Mannerheim aikoi sellaisen Hitlerille esittää. Erfurth oli siis tällä kertaa pitänyt lähettilään pimennossa ja jättänyt ilmoittamatta, että näin oli jo tapahtunut.⁶⁸

Blücher meni tapaamaan Rytiä saadakseen tilanearviolleen vankempaa pohjaa. Presidentti vakuutti säilyttäneensä hermonsä hyvin ja kertoi juuri kuulleensa Mannerheimilta peräännyttämisen sujuvan nyt hyvässä järjestyksessä. Oli turha väittää, niin kuin nyt jotkut olivat tehneet, että Suomen olisi käynyt paremmin, jos se olisi keväällä hyväksynyt Moskovan rauhanehdot. Mistä kerran vapaaehtoisesti luovuttaisiin, sitä ei enää koskaan saataisi takaisin. Mikäli Suomen armeija lyötäisiin, olisi silloin tietysti selvitettävä myös se, olisiko tuhoutuminen vältettävissä rauhan solmimisen kautta. Blücher totesi, ettei Neuvostoliitto antaisi hänille vihollisilleen minkäänlaista armoa. Suomalaisen tuli muistaa ja ottaa myös politiikassaan huomioon se, että heillä nyt toisin kuin talvisodassa oli puolellaan Saksa liittolaisineen. ”Mutta eihän Saksa voi vaatia, että Suomen kansa vuodattaa itsensä sen puolesta kuiviin taistelussa 40-kertaista vihollista vastaan!” protestoi Ryti. Blücher mainitsi kuulleensa kaupungilla huhun, jonka mukaan Saksa olisi torjunut Suomen kahta divisioonaa koskevan avunpyynnön. Ryti kiisti tämän, mutta myönsi sotilasjohtojen parhailaan neuvottelevan lisätystä avusta. Hän kertoi myös suunnitelmista uudistaa hallitusta, jolloin Ramsaysta todennäköisesti tulisi pääministeri ja ainakin Linkomies ja Tanner väistyisivät. Saksalaisten kammoaman Paasikiven osanoton uuteen hallitukseen, mitä Blücher erikseen kysyi, Ryti torjui mahdottomana. Rauhaa kannattava valtioneuvos oli johtavien poliitikkojen joukossa yksinäinen susi, eikä hänellä ollut takanaan kansan tukea, eduskunnasta nyt puhumattakaan.

Konkreettisten keskustelunaiheiden puuttuessa keskustelu muuttui loppua kohden vailla liittymäkohtaa käytännön todellisuuteen olevaksi suurpoliittiseksi taivaanrannanmaalailuksi, niin kuin Rytin ja Blücherin keskustelut usein. Ryti totesi uskovansa, että Saksan uudet aseet hyvinkin saattaisivat murtaa sotaväsymyksen riuduttamien brittien taistelutahdon lopullisesti. Englannilla ei ollut ensimmäisen maailmansodan jälkeen ollut johtajanaan yhtäkään suurta valtiomiestä, ja samoin kuin Ranska ja Italia, myös se saisi nykyisen sodan tuloksena hyvästellä suurvalta-asemansa. Blücherin muistiinpanojen mukaan Rytin käsitys ”suuren persoonallisuuden” johtaman Saksan tilanteesta oli toinen:

”Hitler on Saksalle tärkeä mies. Joskus Führer on kuitenkin edennyt ehkäpä liian kovalla vauhdilla. On ihailtavaa, kuinka hän esimerkiksi uusien aseiden käyttöönotossa oli odottanut ratkaisevaa hetkeä. Presidentti päätti keskustelun siteeraamalla Svinhufvudia. Kun Svinhufvud oli karkoitettu Siperiaan, hän oli todennut palaavansa Jumalan ja Hindenburgin avulla. Hän – Ryti – sanoi nyt minulle, että hän tulisi selviytymään Jumalan ja Hitlerin avulla.”⁶⁹

68 Blücherin sähke nro 1043 AA:lle 20.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159371; Blücherin sähke nro 1051 AA:lle 20.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159373.

69 Blücher Tagebuch 20.6.1944. KA; Blücherin sähke nro 1055 AA:lle 20.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159374; Blücher 1950, 379. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 135–136; Menger 1988, 205; Deutschland im zweiten Weltkrieg 5, 527.

Rytin luota Blücher jatkoi Ramsayn puheille, joka nyt suhtautui sotilaalliseen tilanteeseen luottavaisemmin kuin päivää aiemmin. Moskovan radiossa oli todettu suomalaisten taistelevan leijonien lailla, ja nyt ainakin puna-armeijan ryntäyksen viivyttäminen näytti mahdolliselta. Blücherin kysyttyä aikeista uudistaa hallitusta Ramsay totesi, ettei asia ollut enää ajankohtainen. Gripenbergin, jonka Blücher oli hiljattain nähnyt Helsingissä, Ramsay kertoi olevan käymässä Suomessa yksityisasiassa. Hänestä ei siis ollut kaavailtu ulkoministeriä sen paremmin kuin Paasikivestä pää- tai mitään muutakaan ministeriä.⁷⁰

Mannerheim johtaa ulkopoliittikkaa

Mannerheimin ja hallituksen erilaiset toimintalinjat

Mannerheimin muutettua mielensä hallituskysymyksessä Ryti katsoi, että hallituksen oli otettava tarkempi selko siitä, mitä päämajassa oikein tapahtui. Kuultuaan Waldenin olevan lähdössä Mikkeliin lentokoneella hän soitti Tannerille ja kehotti tätä lähtemään puolustusministerin mukaan. Ministerit saapuivat Mikkeliin hieman ennen puoltapäivää ja tapasivat Mannerheimin, Heinrichsin, kenraali Airon ja eversti Paasosen. Marsalkka loi ensin yleiskatsauksen sotilaalliseen tilanteeseen. Viipuri voitaisiin menettää ”millä hetkellä tahansa”, eikä ollut varmaa, että Itä-Karjalasta nyt vedetyt joukot ehtisivät ajoissa Karjalan Kanakselle. Jos Viipurista jouduttaisiin luopumaan, olisi vetäydyttävä Luumäkeen Salpa-linjalle. Nyt oli joko haettava rauhaa tai esitettävä avunpyyntö Saksalle. Mannerheim kannatti avun pyytämistä, sillä se olisi ”reilua peliä” Saksaa kohtaan, kun taas rauhaan pyrkiminen epäonnistuessaankin polttaisi sillat etelään lopullisesti. Hän kertoi omaa osuuttaan asiassa sen tarkemmin kuvailematta ”kenraali Erfurthin Saksaan lähettämän avunpyynnön” sisällöstä ja totesi vastauksen saapuvan minä hetkenä hyvänsä. Tanner vastusti Saksan puoleen kääntymistä voimakkaasti. Hän vertasi tilannetta talvisodan loppuvaiheeseen, jolloin länsivallat tarjosivat Suomelle apua. Nyt enemmän kuin silloinkaan apu ei olisi riittävä eikä ehtisi saapua ajoissa. Myös kenraali Airo esitti tilannekatsauksen, joka osaltaan tuki Mannerheimin johtopäätöksiä ja jonka Tanner merkitsi muistiin sarkasmin värittämällä huolestuneisuudella:

”Jos hänellä olisi joukkoja Viipurissa, jos hän saisi Itä-Karjalasta kaksi divisioonaa ja jos Saksa lähettäisi kuusi divisioonaa Luumäen linjalle, ei meillä olisi mitään hätää. (kursivoinnit Tannerin.MJ)”

Tannerin ja Waldenin palattua Helsinkiin hallituksen ulkoasiainvaliokunta koontui Tamminiemessä kello 17. Mitään päätöksiä ei tehty, vaan päätettiin odottaa Saksan päämajasta Erfurthille saapuvaa vastausta, jolta tosin ei uskallettu suuria odottaa.⁷¹

70 Blücher Tagebuch 20.6.1944, KA; Blücher sähke nro 1049 AA:lle 20.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159372; Blücher 1950, 379.

71 Tanner 1952, 274–275.

Seuraavana aamuna Erfurth antoi Heinrichsille kirjallisen yhteenvedon OKW:n vastauksesta. Avun edellytyksenä oli Viipuri-Vuoksi-linjan pitäminen, mitä ilman kaikki apu olisi täysin hyödytöntä. Mikäli Suomen sotilasjohto sitoutuisi tähän ennakkoehtoon, saisi Suomi seuraavan avun:

1 täysvahvuinen rynnäkötykkiprikaati
1 taistelulentokonelaivue Pohjois-Suomesta
30 rynnäkötykkiä
40 PAK 40 -panssarintorjuntatykkiä (75 mm)
10 000 ammusta panssarirykkeihin
10 000 laukausta 152 mm:n raskaaseen kenttähaupitsiin mallia 444
25 000 laukausta 152 mm:n raskaaseen kenttähaupitsiin mallia 423
35 000 laukausta 155 mm:n raskaaseen kenttähaupitsiin mallia 440
15 000 laukausta 150 mm:n raskaaseen kenttähaupitsiin mallia 18

Lisäksi OKW lupasi harkita mahdollisuutta lähettää Suomeen myös lisää saksalaisia joukkoja.⁷²

Heinrichs totesi vihollisen ottaneen Viipurin edellisiltana haltuunsa. Erfurth ei katsonut tämän sinänsä valitettavan menetyksen vaikuttavan kokonaistilanteeseen paljoakaan. Heinrichs kertoi Suomen päämajan aikovan esittää vastalauseensa OKW:n vaatimukselle Viipuri-Vuoksi-linjan pitämisestä ”poleemisella pitkäkööllä muistiolla”. Heinrichsin luonnoksen nähtyään Erfurth esitti voimakkaita epäilyjä ja suositteli lähettämään vain ”Mannerheimin lämminsaunaiseen kiitoksen”. Nyt ei kannattanut protestoida, sillä olihan Saksa ryhtynyt nopeisiin avustustoimiin siitä huolimatta, että huhut jatkuvasti kertoivat rauhaa kannattavan ryhmän voimistumisesta. Erfurthin tiedusteltua Heinrichsin käsitystä hallituksenvaihdoksesta vastasi esikuntapäällikkö, ettei pitänyt sitä nyt ajankohtaisena. Siihen ryhtymällä vain turhaan alleviivattaisiin sotilaallisen taka-iskun vakavuutta.

Tässä kohtaa keskustelu katkesi Erfurthille tulleeeseen puheluun. Soittaja oli jälleen kenraali Warlimont, joka vielä korosti Viipuri-Vuoksi-linjan pitämisen välttämättömyyttä. Hän halusi tietää, oliko Erfurth nähnyt uusia merkkejä muutoksesta Suomen poliittisessa tilanteessa. Erfurth ei Heinrichsin kuullen voinut antaa tähän kunnan vastausta, joten myöhemmin päivällä hän ilmoitti sähköitse sisäpoliittisen kriisin jatkuvan yhä. Otettuaan puhelinyhteyden OKW:iin hän sai kenraali Horst von Buttlarilta kuulla, ettei päätöstä Suomen auttamisesta vielä ollut tehty. Se riippui kokonaan tilanteesta itärintamalla, jossa odotettiin puna-armeijan suurhyökkäystä alkavaksi vuorokauden sisällä. Erfurthin tiedusteltua näyttikö tilanne muilla rintamilla paremmalta vastasi Buttlar: ”Eipä juuri voi niin väittää”. Saksan sotilaallisen tilanteen ohella Erfurthia huolestuttivat tiedot

72 Heinrichsin sotasyllisysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Tannerin muistiinpanot 23.7.1944 (lyhennelmä Päämajan Saksan aseapua koskevasta muistiosta). Väinö Tannerin kokoelma, mikrokortti VAY 1739. KA; Heinrichs 1959, 375–376.

Helsingissä kiertelevistä Rytin ja hallituksen eroa koskevista huhuista, ja hän ryhtyi kaikessa hiljaisuudessa valmistelemaan oman päämajansa siirtämistä länteen.⁷³

Hallitus käänsi jälleen katseensa Mannerheimiin. Sotilaallinen tilanne oli tällä välin siltä osin yhä vaikeutunut, että puna-armeija oli 21.6. aamulla aloittanut hyökkäyksensä myös Laatokan pohjoispuolisella Karjalan rintamalla. Ryti, Linkomies, Ramsay ja Walden lensivät iltapäivällä päämajaan, jossa he saivat kuulla yksityiskohtaisen sotilaallisen katsauksen. Perääntyminen oli toistaiseksi pysähtynyt ja joukkojen mieliala palannut tasapainoon. Mikäli Itä-Karjalasta vedetyt joukot ehtisivät Karjalan Kannakselle ajoissa, voitaisiin linja Kivisilta-Suonenvedenpohja-Vuoksi pitää ainakin jonkin aikaa. Ramsayn pyydettyä tarkennusta totesi kenraali Airo puhuttavan noin 10 päivästä, mitä Mannerheim kuitenkin piti liian optimistisena arviona. Marsalkka uudisti toivomuksensa hallituksenvaihdoksen lykkäämisestä ja painotti Saksan avun saamisen tärkeyttä.⁷⁴

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta ja Ryti kokoontuivat iltaseitsemältä Ramsayn virka-asunnolle keskustelemaan Mikkelin visiitin tuloksista. Linkomies piti yhä välttämättömänä, että hallitusta vaihdettaisiin ja aloitettaisiin rauhanneuvottelut Moskovan kanssa. Ryti ja Tanner kannattivat tätä voimakkaasti. Walden oli vastaan, koska ellei uusi hallituskaan pääsisi neuvotteluihin, olisi turhaan katkaistu väliä Saksaan ja jäätäisiin täysin oman onnen nojaan. Istuvan hallituksen oli selvitettävä Neuvostoliiton neuvotteluhaluukkuus. Kun kesken kokouksen vielä tuli tieto siitä, etteivät maalaisliittolaiset Viljami Kalliokoski ja Väinö Kaasalainen sittenkään olleet halukkaita tulemaan uuteen Ramsayn johtamaan hallitukseen, ilmoitti Walden yksiselitteisesti, ettei tulisi osallistumaan näin epävarmaan yritykseen. Päätökseksi tuli, että Moskovan valmius rauhanneuvotteluihin pyrittäisiin välittömästi selvittämään. Ruotsin ulkoministeriön kautta ilmoitettaisiin Neuvostoliiton Tukholman-lähetystölle Suomen olevan valmis katkaisemaan suhteet Saksaan ja irtautumaan sodasta. Kaiken tuli tapahtua salaisesti, ja nykyinen hallitus eroaisi vasta, ellei neuvotteluihin muuten päästäisi.⁷⁵

Seisoiko myös Mannerheim tämän tunnustelupäätöksen takana? Yllättävää kyllä lähteiden perusteella vaikuttaisi siltä, että hänen kantaansa ei asiassa kysytty, ja että hän sai tietää siirrosta vasta Neuvostoliiton vastauksen saavuttua 23.6. Ainoastaan Ramsayn sotasyllisyysoikeudenkäynnin puolustuspuheessa on väitetty tunnustelun tapahtuneen Mannerheimin suostumuksella⁷⁶, mutta sen suhteen on muistettava puolustuspuheiden yleinen ”puhtaaksi pesemisen tendenssi”, joka erityisen selvästi tuli esiin Mannerheimia koskevissa kuvauksissa. Sekä Heinrichs Mannerheim-biografiassaan että Mannerheim itse muis-

73 Kriegstagebuch Erfurth 21.6.1944. KA; Erfurth 1954, 180–181.

74 Rytin päiväkirja 21.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn muistiinpanot 21.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Linkomies 1970, 338–339; Seppälä 1991, 92.

75 Rytin päiväkirja 21.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Tannerin muistiinpanot 21.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 277–279.

76 Ks. Ramsayn puolustuspuhe sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA.

telmissään (joiden jatkosotaa käsittelevä osio tosin on Heinrichsin käsialaa sekin⁷⁷) esittävät tapahtuneen niin, että Neuvostoliiton mainittu ilmoitus saapui ilman edeltäviä toimia Suomen puolelta, ts. Moskovalle edullisesti kehittyneen rintamatilanteen pohjalta syntyneenä spontaanina aloitteena⁷⁸. Tämä tukee johdopäätöstä hallituksen ja päämajan toimintalinjojen välillä tässä vaiheessa vallinneesta perustavaa laatua olevasta erosta. Mannerheim halusi pelata pelin Saksan kanssa loppuun saakka, ja tähän kuvioon ei hallituskenvaihdos rauhantunnusteluista puhumattakaan istunut, kun taas Ryti ja hallituksen ulkoasiainvaliokunta pitivät parhaana hallituksen vaihtamista neuvottelujen käyntiin saamiseksi. Vaikka Mannerheim Waldenin välityksellä kaatoi suunnitelmat hallituksen uusimisesta, jäi istuvalle hallitukselle vielä mahdollisuus kääntyä itse neuvostohallituksen puoleen, jonka mahdollisuuden se myös halukkaasti käytti. Sotilaallisen lisäavun välttämättömyyttä voimakkaasti korostaneen marsalkan saattoi hyvin ennakoida suhtautuvan kielteisesti tällaiseen aloitteeseen, joka paljastuessaan olisi romahduttanut toiveet Saksan tuesta. Mitään juridista tai poliittistakaan pakkoa ei hänen puoleensa kääntymiseen ollut, joten hallitus päätti toimia marsalkalta kysymättä.

Samaan aikaan kun Ryti ja ulkoasiainvaliokunta päättivät kääntyä neuvostohallituksen puoleen ja pyytää rauhanneuvottelujen aloittamista, viimeisteli Mannerheim kiitossähkönsä Hitlerille. Se sai lopulta seuraavan sanamuodon, joka yleisen merkittävyytensä vuoksi tulkoon tässä kokonaan siteeratuksi:

” Valtakunnankansleri ja Saksan asevoimien ylipäällikkö
Adolf Hitler

Olen saanut saksalaiselta kenraalilta päämajassani tietää Saksan periaatteellisesta valmiudesta avunantoon syntyneessä kriittisessä tilanteessa. Vaikka voikin olla epäilyksiä edellytyksistä saada elävän voiman resurssimme oikea-aikaisesti kootuksi tiettyyn paikkaan vihollisen hyökkäyksen lopulliseksi vastaanottamiseksi, tulen päättäväisesti tekemään kaikkeni. Suur-Saksan Valtakunnan Johtajan nykyisellä hädän hetkellä kuten aina ennenkin osoittama tahto auttaa meitä on täyttänyt minut kiitollisuudella. Erityisesti tahtoisin lausua kunnioittavan ja lämpimän kiitokseni jo järjestetystä välittömästä avusta eri muodoissaan.

Vapaaherra Mannerheim
Suomen Marsalkka⁷⁹

Sähke oli taattua ovelaa Mannerheimia. Marsalkka myönsi Suomen sotilaallisen tilanteen vakavaksi, mutta lupasi tehdä kaiken mahdollisen vihollisen hyökkäyksen torjumiseksi. Se, mikä oli mahdollista, riippui tietysti käytettävissä

77 Heinrichs kirjoitti muistelmien jatkosotaa käsittelevät osat vuonna 1948. Hänen ohellaan Mannerheimin muistelmien kirjoittajina olivat Aladár Paasonen sekä G.A. Gripenbergin marsalkalle suosittelema maisteri, kirjastonhoitaja Emerik Olsoni. Aiheesta laajemmin ks. Manninen 1996b, 55–68.

78 Vrt. Heinrichs 1959, 377 ja Mannerheim 1952, 450.

79 Mannerheimin sähke Hitlerille 21.6.1944. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 511. Ks. myös Kriegstagebuch Erfurth 21.6.1944. KA; Erfurth 1954, 181.

olevista voimavaroista eli joukoista ja aseista, ja tähän Hitler saattoi vaikuttaa antamalla lisää apua. Lausuttuaan kiitokset Hitlerin vuosien saatossa antamasta avusta Mannerheim mielenkiintoisella tavalla antoi erityiskiitokset ”jo järjestetystä välittömästä avusta”. Muotoilusta saattoi päätellä sähkeen lähettäjän luotavan siihen, että lisää apua oli tulossa.

Ulkopolitiikan sooloilijat

Saksan lähetystön ovi kävi näinä kriittisinä päivinä tiuhaan, kun hallituksen toimetmuuteen tuskastuneet poliitikot kävivät tunnustelemassa Saksan apuvalmiutta. 21.6. kävi Blücheriä tapaamassa IKL:n Bruno Salmiala, joka heti kärkeen kysyi suoraan, onko Suomen hallitus esittänyt Saksalle virallista pyyntöä sotilaallisesta avusta. Lähettiläs kieltäytyi vastaamasta ja korosti asian kuuluvan yksinomaan sotilastahoille. Saksalaisten sotilaidenkaan puoleen ei kannattanut kääntyä, sillä ”Saksassa kaikkia sotilaallisia asioita käsitellään aina salaisesti”. Salmiala lisäsi löylyä ja tiedusteli, että eikö ainakin nykyistä saksalaisystävällisempi hallitus voisi odottaa saavansa Saksasta sotilaallista apua. Blücher torjui tämänkin kysymyksen, mutta totesi ”vaikuttavan oikealta, että Suomella tällaisena aikana olisi peräsimessä saksalaisystävällistä väkeä”, varsinkin keväisten rauhantunnustelujen Saksan johtavissa henkilöissä herättämien epäluulojen jälkeen. Suomella ei ollut toivoa sen paremmin USA:n tuesta kuin erillisrauhastakaan, joten ainoaksi turvaksi jäi Saksa. Salmiala korosti ymmärtävänsä saksalaisten närkästyksen täysin ja tuomitsi erillisrauhateorian. Hän piti parhaana, että Linkomies eroaisi ja tilalle astuisi Ramsay, joka oli aina tajunnut Saksan olevan Suomen ainoa turva.⁸⁰

Toinen aktiivinen Saksan-ystävä oli kokoomuksen kansanedustaja Paavo Virkkunen, joka omalla henkilökohtaisella avunpyyntökäynnillään Saksan lähetystössä käydessään vakuutteli Blücherille puolueensa seisovan ulkopoliittisen Saksan-suuntauksen takana loppuun saakka.⁸¹ Maalaisliiton kansanedustajat Juho Niukkanen ja Uno Hannula puolestaan ottivat yhteyttä Hans Metzgeriin ja tiedustelivat, oliko Suomen hallitus pyytänyt Saksalta lisää apua. Metzgerin mukaan enempää ei ollut pyydetty kuin mitä jo oli tullut. Hän vakuutteli Saksan kyllä selviävän sodasta ja koetti turhaan urkkia tietoja mahdollisista hallituksenvaihdosaikeista.⁸² Saksan avusta liikkui näinä päivinä monenlaisia huhuja, joista osa oli varsin viljejä ja katteettoman optimismin värittämiä. Kokoomuksen kansanedustaja Toivo Horelli kertoi Suomalaisella Klubilla lähimmille edustajatovereilleen 21.6., että IKL:n edustaja oli Blücherin neuvosta käynyt tapaamassa Saksan sotilasasiamiestä eversti Kitschmannia. Tämä oli

80 Blücher Tagebuch 21.6.1944. KA; Blücherin sähke nro 1060 AA:lle 21.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159380.

81 Paavo Virkkusen muistinpäytäjä 23.6.1944, Paavo Virkkusen kokoelma, kansio 42. Helsingin yliopiston kirjasto.

82 Niukkanen ”Muistinpäytäjä 1941–44 sotaa koskevista keskusteluista”. Juho Niukkanen koelma, kansio 10. KA; Liukkonen 2002, 106. Tämä keskustelu tuli pääministeri Linkomiehenkin tietoon. Ks. Linkomies 1970, 343.

puolestaan kertonut, että Göring oli määrännyt Suomeen lähetettäväksi kokonaisen panssaridivisioonan, ja että saksalaisia joukkoja oli koko ajan matkalla Hankoon, Kotkaan ja muihin suomalaisiin satamiin.⁸³

Jos Salmialaa, Virkkusta ja muita suoraan Saksan puoleen kääntyneitä voidaan syyttää epälojaaliudesta omaa hallitusta kohtaan, oli myös lähettiläs Kivimäen käyttäytyminen tässä suhteessa vähintäänkin merkillistä. Tavatessaan Grundherrin 21.6. hän kertoi kuulleensa juuri Ramsaylta puhelimesta tilanteen Suomen rintamalla olevan erityisen vakava. Puna-armeijan joukot olivat yöllä vallanneet Viipurin ja olivat nyt edenneet jo kaupungin länsipuolelle. Kivimäki kertoi suurhyökkäyksen tulleen suomalaisille täytenä yllätyksenä. Samalla kun runsaasti sotilaita oli ollut maatoihin lomaautettuina, oli puna-armeija moukaroinut murtokohtia armottomin tykistö- ja pommikonekeskityksin työntäen hyökkäysvaunukiilansa väkisin linjojen läpi. Suomen armeijalta puuttui kunnollinen panssarintorjuntavälineistö, eikä valtavan materiaaliyivoiman turvin eteenpäin jyräävää vihollista voitu pysäyttää pelkällä urheudella. Kivimäen mukaan Suomen päämaja toivoi *Heeresgruppe Norden*in ryhtyvän kevennyshyökkäykseen, joka parantaisi Suomen tilannetta oleellisesti, ja harkitsi korkean upseerin lähettämistä keskusteluihin Saksan päämajaan. Sähkeessään ulkoministeriölle Kivimäki sen sijaan kertoi Grundherrin esittäneen, että Saksassa ”korkeita militärejä tilanteen selostajina tervehdittäisiin ilolla”. Saksan lentokoneapu oli ollut erittäin arvokas perääntymisen viivyttämisessä, ja siitä oltiin Suomessa äärimmäisen kiitollisia. Kivimäki mainitsi hallitusremontin olevan ilmeisesti työn alla, mutta ei osannut kertoa mitään yksityiskohtaisempaa. Grundherr totesi Saksassa katsottavan, että Suomi itse oli provosoinut suurhyökkäyksen omilla erillisrauhaan tähtäävillä pyrkimyksillään. Tärkeintä oli nyt se, että Suomi kertoisi näkemyksistään ja aikeistaan AA:lle täysin avoimesti. Kivimäki lupasi tämän hallituksensa nimissä.⁸⁴ Lähettiläs oli ilmiselvästi päättänyt pelata riskillä, sillä hänellä ei ollut minkäänlaisia valtuuksia sen koommin hallituksen lupaus-ten kuin päämajan toivomustenkaan esittämiseen. Kohde oli kuitenkin huonosti valittu, sillä virastona AA oli todellisesta vaikutusvallasta syrjäytynyt, eikä vähämerkityksisestä pohjoismaiden deskistä vastannut Grundherr ollut merkittävä toimija edes sen piirissä. Niin kuin odottaa saattoikin, Kivimäen aloitteellisuus jäi pelkäksi huitaisuksi ilmaan vailla käytännön seurauksia.

Mistä Hitler ja Dietl puhuivat 21.–22.6.1944?

Fuschlin linnassa majailleella Ribbentropilla ei vielä 21.6. iltapäivällä ollut aavistustakaan siitä, että hän vain vajaata vuorokautta myöhemmin matkustaisi Suomeen. Hänen ajatuksensa askartelivat suomalais-amerikkalaisten suhteiden kimpussa ja hän hoputti Blücheriä kehottamaan Ramsayta lyömään passit Helsingissä olevien amerikkalaisdiplomaattien kouraan ja vaatimaan heitä poistu-

83 Oskari Lehtosen muistiinpano 21.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA.

84 Grundherrin muistiinpano 21.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159383; Kivimäki UM:lle 21.6.1944. UM Eba Berliini 1943.

maan maasta välittömästi. Suomen Washingtonin-lähettiläs Hjalmar Procopé henkilökuntineen nimittäin oli USA:n taholta joutunut 19.6. juuri tällaisen koh-
telun uhriksi, eikä Ribbentropin mielestä tässä suhteessa voitu ajatellakaan mi-
tään muuta kuin täyttä vastavuoroisuutta. Ribbentrop kehotti Blücheriä myös
olemaan ryhtymättä Saksan kansalaisten evakuoimisasiassa mihinkään toimen-
piteisiin, ettei syntyisi vaikutelmaa, että Saksa oli hylkäämässä Suomen.⁸⁵

21.6. Erfurth ilmoitti OKW:lle Hitlerin apupäätöksen herättäneen Suomessa
niin runsaasti ”iloa ja helpotusta”, ettei hallituksenvaihdosta enää tarvinnut pe-
lätä. Saksan päämajassa ryhdyttiin nyt miettimään, mitä muuta Suomen hyväksi
voitaisiin vielä tehdä. Dietlin armeijasta, joka muuten olisi ollut loogisin vaihto-
ehto, voitiin antaa vain tilapäistä lentoaseapua, koska sen voimat nykyisellään-
kin riittivät pitkän rintamaosuuden puolustamiseen vain juuri ja juuri. Lisäksi
oli varauduttava myös siihen, että puna-armeija ryhtyisi hyökkäykseen pohjoi-
sessakin. 20. Vuoristoarmeija itsekin ei periaatteessa ollut halukas jakamaan
vähä voimavarojaan suomalaisten kanssa, mutta ilmoitti voivansa hätäapuna
antaa yhden konekivääripataljoonan ja puolet varastossa olevista panssarin-
torjunta-aseistaan. Dietl saapui Berghofiin kuvailemaan tilannetta itse 21.6.,
vietettyään ensin alaisineen kolme päivää Sonthofenin ”poliittisen indoktrinaa-
tion opistossa” kuunnellen Himmlerin, Keitelin ja Rosenbergin puheita.
OKW:n sotapäiväkirjan mukaan myös hän alleviivasi sitä, ettei 20. Vuoristoar-
meijan voimia voitu antaa suomalaisten tueksi sen omaa rintamaa vaarantamat-
ta. Lappiin kaavailtuja uusia asemia tärkeämpää oli nyt linnoittaa olemassa ole-
va Sohjana-asema kunnolla. Dietl totesi odottavansa ”niin poliittista kuin soti-
laallistakin yhteisymmärrystä suomalaisten kanssa”.⁸⁶

Hivenen toisenlaisen kuvauksen Dietlin visiitistä Berchtesgadenissa antaa
brittihistorioitsija David Irving teoksessaan *Hitler's War*. Tähän kuvaukseen on
kuitenkin syytä suhtautua kriittisesti, ensinnäkin Hitlerin puolustelijana hyvin
kyseenalaista mainetta näyttäneen Irvingin itsensä⁸⁷ vuoksi, ja toiseksi siksi, et-
tei hänen teoksestaan käy kunnolla ilmi, mihin lähteisiin nojautuen hän on tul-
kintansa rakentanut. Irving kertoo Hitlerin kesäkuun 21. päivän illalla ilmai-
seen Dietlille pettymyksensä siitä, että Mannerheim oli perääntynyt niin pitkäl-
le länteen. Dietl ei ollut ollenkaan samaa mieltä:

”Dietl muuttui punaiseksi kasvoiltaan, iski nyrkkinsä punamarmoriseen
karttapöytänsä ja torjui Hitlerin arvostelun tyypillisenä ”nojatuli-
kenraalille”, jota ei minkäänlainen maasto-olosuhteisiin liittyvä asiantuntemus
rasittanut; hän lentäisi takaisin Suomeen ja antaisi Mannerheimille täy-
den tukensa. Kenraalin poistuttua salista Hitler kääntyi tyrmistyneen esi-
kuntansa puoleen ja huudahti, ”Hyvät herrat – tuollaisista kenraaleista
minä pidän!”

85 Ribbentropin sähköiset nro 1336 ja 1339 Blücherille 21.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs.
Finnland. 243/159381–159382; Polvinen 1980, 69–70. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII,
138.

86 KTB OKW IV/1, 880–881, 883; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 30; Dietl-Hermann
1951, 217.

87 Kattava esitys David Irvingin historiatulkintojen tendenssimäisyyksistä ja niiden taustalla
olevista kyseenalaisista poliittisista motiiveista ks. Richard J. Evans: *Telling Lies About
Hitler. The Holocaust, History and The David Irving Trial*. London 2002.

Irving lienee käyttänyt yhtenä lähteenään Hitlerin adjutanttin Nicolaus von Belowin muistelmateosta, jossa siinäkin keskitytään pääosin kuvaamaan Dietlin poikkeuksellisen suoran esiintymistyylin Hitleriin tekemää positiivista vaikutusta. Mielenkiintoisinta Belowin kuvauksessa on se, että sen mukaan Hitler näyttäisi lähes suoralta kädeltä hyväksyneen Dietlin vaatimukset sotilaallisen avun lisäämisestä. Below ei tosin täsmennä sitä, pyysikö Dietl apua itselleen vai suomalaisille, mutta voi olettaa kyseessä olleen nimenomaan jälkimmäiset, olihan tilanne 20. Vuoristoarmeijan rintamalla muuttumaton. Belowin mukaan Hitler olisi halunnut puhua Suomessa ilmenneestä erillisrauhan vaarasta, mutta kenraalilla olikin muita huolia:

”Hän oli nimittäin saanut tietää, että Hitler oli hyvin heikosti perillä olosuhteista Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Norjassa, joten siitä oli syntynyt hänelle väärä tilannekuva. Olimme yllättyneitä Dietlin käyttämästä selvästä ja terävästä esitystavasta. Hän ei antanut minkään häiritä itseään. Hitler ei puhunut paljoakaan, hyväksyi kylläkin hänen esittämänsä vaatimukset ihmisten ja materiaalin täydentämiseksi.”⁸⁸

Neljäs kuvaus löytyy Dietlin lesken ja hänen adjutanttinsa yhdessä kirjoittamasta kenraalieverstin elämäkerrasta. Ilmiselvät virheellisydet asettavat kuitenkin tämänkin kuvauksen uskottavuuden koetukselle. Ensinnäkin siinä väitetään Dietlin saapuneen Berghofiin vasta 22.6., ja toiseksi todetaan keskustelun olleen kahdenkeskinen. Kuvaus perustuukin niihin tietoihin, jotka kenraalieversti keskustelusta samana iltana Grazissa antoi adjutantilleen. Hitler oli voimakkaasti painottanut ”tähän saakka niin uskollisen aseveli Suomen” sodassa pysyttämisen tärkeyttä. Saksan rintaman eteläosan repeytyttyä Italian luhistuttua ei ”poliittisista syistä” nyt voitu sallia rintaman pohjoisosan heikentämistä. Dietl sen sijaan oli jo pitkään ollut sitä mieltä, että Saksan tulisi siirtää pääosa Suomessa, Norjassa ja Tanskassa olevista taistelukykyisistä joukoistaan itärintamalle. Pohjoisista rintamanosista ei tullut luopua, mutta joukkojen määrä siellä oli supistettava puolustuksen vaatimaan minimiin. Pohjoismaissa olevien 600 000 miehen lisäksi Saksa salli sotilaidensa ”maata auringossa Kreetalla ja narrata kaloja Igeanmerellä”, kun puna-armeija samaan aikaan jyräsi kohti Berliiniä. Näin suora puhe oli Hitlerille liikaa. Hän löi nyrkkinsä pöytään ja puolusti tekemiään ratkaisuja raivokkaasti:

”Dietl, Te olette urhea sotilas, mutta politiikasta Te ette ymmärrä yhtään mitään. Tulemme vielä saamaan jalkeille riittävästi divisioonia lopullisen voiton varmistamiseen, mutta rintamaa pohjoisessa ei saa heikentää, koska vain siten Suomi pysyy rinnallamme. Lähetän valtakunnan-ulkoministerin vielä tänään Helsinkiin, ja Te tullette myös lentämään sinne ottaaksenne osaa ratkaiseviin keskusteluihin.”

Hitler esitettyä vielä joitakin lisäkysymyksiä tilanteesta Dietlin rintamalla ja vakuuteltua lopullisen voiton varmuutta audienssi päättyi. Kenraalieversti lähti

.
88 Below 1998, 498.

Salzburgiin tapaamaan vaimoaan, jolla oli mukavia uutisia. Ribbentrop nimittäin oli tällä välin järjestänyt asiat niin, ”todennäköisesti Adolf Hitlerin tietämättä”, että Dietl saattoi vielä yöpyä kotikaupungissaan Grazissa ja tavata lapsensa ennen paluutaan Suomeen.⁸⁹

Vielä neljäskin kuvaus on olemassa. Sen reitti on niin omintakeinen ja monipolvinen, että siihenkin on pakko suhtautua kriittisesti. Lapin läänin maaherra Kaarlo Hillilä lähetti heinäkuun lopulla Ramsaylle kirjeen, jossa hän kertoi Dietlin adjutantilta, ruhtinas Windischgraezilta kuulemansa kertomuksen kenraalieverstin visiitistä Hitlerin luo. Windischgraezille sen oli kertonut Dietlin ykkösadjutantti eversti Kurt Hermann, joka puolestaan oli kuullut sen kenraalieverstin mukana Berchtesgadenissa ja myös viimeisellä lennolla olleelta yli-luutnantti Altmarkilta juuri ennen kun tämä oli kuollut koneen törmäyksessä saamiinsa vammoihin. Mikäli tämä versio pitää paikkansa, kumoaa se kaikki väitteet Hitlerin painostuksesta ja osoittaa koko sopimuksen kiristysepisodin olleen täysin Ribbentropin yksityisyritteliäisyyttä:

”Tultuaan Führerin päämajaan, oli Dietl viety neuvotteluun, jossa kaikki päämajan tärkeimmät henkilöt olivat olleet koolla. Tässä seurassa, Hitler mukaan luettuna, oli vallinnut epäluulo Suomea kohtaan. Dietl oli saanut tilaisuuden esittää näkökantansa Suomesta ja oli hän puhunut siinä 1 ½ tuntia seurauksella, että puheen jälkeen oli oltu vakuuttuneita siitä, että Saksan on autettava Suomea. Välittömästi tämän jälkeen oli Hitler antanut määräyksen kutsua von Ribbentrop päämajaan. Hänen tultuaan oli tämä heti saanut määräyksen lähteä Suomeen ilmoittamaan siitä, että Saksa antaa Suomen välttämättömästi tarvitsevan avun.”

Dietl oli esittänyt Hitlerille pyynnön, että hän itse saisi henkilökohtaisesti ilmoittaa avunantopäätöksestä Mannerheimille. Hitler oli tähän suostunutkin, mutta Ribbentrop oli suostutellut Dietlin matkustamaan ensin Graziin, jotta pääsisi itse ensin ilmoittamaan asian Helsingissä Suomen hallitukselle.⁹⁰

OKW:n johtoesikunnan sotapäiväkirja esittää päätöksen syyksi yhtäältä Mannerheimin kirjeen ja toisaalta tiedot sitä ennen käydyistä Suomen johdon neuvotteluista:

”Sillä välin oli yöllä 21.–22.6. lähtenyt Marsalkalta Führerille kirje, jota oli edeltänyt keskustelu hänen, presidentin ja kahden ministerin välillä (saksalaisen kenraalin ilmoitus 22.6.). Sitä kautta kävi selville, että suomalaiset olivat valmiita liittämään itsensä tiiviimmin Valtakuntaan. Siksi Valtakunnanulkoministeri lähti 22.6. Suomeen.”

Päiväkirjan mukaan Hitler myös pyysi Dietliltä, että tämä Suomen mahdollisen luhistumisen sattuessa pyrkisi houkuttelemaan suomalaisia joukko-osastoja liit-

89 Dietl-Hermann 1951, 267–268. Tätä kuvausta on suomalaistutkijoista siteerannut esim. Polvinen. Ks. Polvinen 1980, 73–75.

90 Hillilän kirje Ramsaylle 28.7.1944. UM 110 A kansio 7. Myös Goebbelin päiväkirjoista löytyy kuvaus Dietlin käynnistä päämajassa, mutta se perustuu ilmeisesti AA:n kautta tulleisiin mahdollisesti Ribbentropilta itseltään lähtöisin olleisiin tietoihin. Goebbels oli vierailun tapahtuessa itse Berliinissä. Vrt. Goebbels Tagebücher 23.6.1944.

tymään 20. Vuoristoarmeijaan. Nämä hän voisi sitten ryhmittää puolustukseen oman armeijansa eteläiselle sivustalle. Samalla Hitler mainitsi, että Suomessa olevia saksalaisia joukkoja varten tultaisiin panemaan kokoon yhteinen armeijanesikunta.⁹¹

Tiettyä osaa Hitlerin päätöksessä lähettää Ribbentrop Helsinkiin saattoi näytellä myös Saksan Tukholman-lähettiläs Hans Thomsenilta yöllä 21.–22.6 saapunut tieto, jonka mukaan ruotsalaisen lentoyhtiö ABA:n kone seiso i lähtövalmiina kahden suomalaisneuvottelijan kuljettamiseksi Moskovaan.⁹² Ribbentropin tulon syitä muistelmissaan pohdiskellut Linkomies taas piti mahdollisena aloitteen tekijänä Metzgeriä, joka saksalaismielisten suomalaispolitiikkojen kanssa keskusteltuaan oli saattanut vihjaista AA:lle mielialojen Suomessa nyt olevan kypsää poliittisten vaatimusten läpiajamiseen. Hallituksen vastuun asiassa Linkomies kiistää kokonaan ja on siinä täysin oikeassa. Hallitus ei ollut pyytänyt Saksan sotilaallisesta apua eikä, niin kuin Linkomies jatkaa, ”ollut toiminnallaan edes välillisesti voinut antaa virikettä tällaiseen matkahankkeeseen”. Poliittisen johdon kädet olivat tässä asiassa puhtaat.⁹³

Metzger joutui sodan jälkeen tekemään selkoa osuudestaan Ribbentropin matkaan brittiläisille sotilasviranomaisille, kun hän oli vangittuna Tanskassa. Tuolloin hän kategorisesti totesi, ettei hänellä ollut minkäänlaista osuutta siihen, että Saksan valtakunnanulkoministeri saapui yllättäen Suomeen.⁹⁴ Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä puolestaan epäiltiin hyvissä suhteissa Saksan lähetystöön olleiden Reinikan ja Antti Kukkosen vuotaneen tietoja hallituksen keskusteluista ja jopa omin päin valmistelleen Ribbentropin vierailua. Kumpikin kuitenkin kiisti osuutensa, eikä oikeusneuvos Onni Petäyksen johtama tutkijakuntakaan onnistunut löytämään viitteitä heidän syyllisyydestään. Metzger palasi vielä aiheeseen vuonna 1986 julkaistuissa muistelmissaan, joissa hän edelleen kiisti osuutensa. Samoin on myöhemmissä haastatteluissaan tehnyt myös Antti Kukkonen.⁹⁵

91 KTB OKW IV/1, 881, 892. Ks. myös Valtonen 1991, 15; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 444. Tässä suhteessa pisimmälle menee amerikkalaistutkija Ziemke, joka toteaa, että ”21.6. Mannerheim tiedotti Hitlerille, että Suomi olisi valmis solmimaan kiinteämmät suhteet Saksaan”. Vrt. Ziemke 1959, 282.

92 Thomsenin sähke nro 1520 AA:lle 21.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159377. Tutkijoista Menger on kytkenyt Ribbentropin saapumisen nimenomaan Thomsenin viestiin ja niihin samoihin aikoihin AA:lle menneisiin Blücherin viesteihin, joissa ennakoitiin uuden hallituksen olevan syntymässä hetkenä minä hyvänsä. Ks. Menger 1988, 200–201.

93 Linkomies 1970, 349.

94 Hans Metzgeriä koskevat tutkinta- ja kuulusteluasiakirjat. Forsvarets efterretningstjeneste, B-Arkivet / pk. 94. Tanskan valtionarkisto.

95 Jokisipilä 1997, 152; Metzger 1986, 244–245; Virkkunen 1985, 289 (Virkkusen suorittama Kukkonen haastattelu siteerattuna); Maalaisliiton järjestösihteeri Elias Rintalan suorittama haastattelu. Keskustan ja maaseudun arkisto; Antti Kukkonen vuonna 1971 laatima muistio ”Eräs jatkosodan vaihe”. Antti Kukkonen arkisto, kotelo 5. Joensuun Maakunta-arkisto; Liukkonen 2002, 107–108. Sotasyllisyysskysymystä tutkinut Tarkka ei ole ottanut Kukkonen ja Reinikan mahdolliseen syyllisyyteen lopullista kantaa, mutta toteaa, että ”jokin tällainen yhteys onkin saattanut olla”. Tähän suuntaan viittäisi se, että Kukkonen oli talvella 1942 pyytänyt Blücheriltä suostumusta tietojen vaihtoon hänen ja Metzgerin välillä. Vrt. Tarkka 1977, 174.

Ruotsalainen journalisti Bertil Svahnström, joka toimi vuodet 1943–1944 Stockholms Tidningenin Helsingin-kirjeenvaihtajana ja jolla oli hyvät suhteet moniin suomalaisiin poliitikoihin, on vuonna 1944 julkaistussa *Hakkorsets Tidevarv* -teoksessaan nimennyt juuri Metzgerin syylliseksi Ribbentropin yllättävään saapumiseen. Selostettuaan hallituksen päätöstä tiedustella Moskovan rauhannehtoja hän jatkaa:

”Mutta maalaisliittolaiset, jotka kuuluivat saksalaisten uskollisimpiin ystäviin Suomessa, olivat hyvin levottomia. He katsoivat aiheelliseksi – tukeudun tässä kohtaa ehdottoman uskottaviin tietoihin – tiedottaa Saksan lähetystölle Suomen rauhansuunnitelmista. Kontaktin lähetystöön tarjosi sekä suomea että ruotsia puhuva lehdistöättäsea Metzger, jonka sanotaan olleen erityisen hyvää pataa maalaisliittolaisten kanssa. Metzger näki mahdollisuutensa – ja Ribbentropin –, raportoi päällikölleen heti ja kehotti tätä saapumaan välittömästi Helsinkiin – ennen kuin venäläisten vastaus ehtisi saapua ja suomalaiset tehdä päätöksen rauhan puolesta.”

Svahnström kertoo Metzgerin sopimuksen synnyttyä jopa saaneen Ribbentropilta ”valppaudesta” erityisen kiitoskirjeen.⁹⁶

Tutkijoista Menger on katsonut Ribbentropin Suomeen tulon olleen reaktio Mannerheimin 19.6. esittämään avunpyyntöön. Saksa halusi näin hyödyntää otollisen tilanteen Suomen sitomiseksi tiukemmin rinnalleen myös poliittisesti.⁹⁷ Tämän johtopäätöksen uskottavuutta heikentää se, että Hitler vastasi avunpyyntöön myönteisesti jo 20.6. Miksi hän olisi tehnyt näin, jos tarkoituksena nyt oli painostaa Suomea poliittisiin kannanottoihin? Yksikään saksalainen sotilaslähde ei kytke valtakunnanulkoministerin matkaa Hitlerin lupaamaan apuun.

Ribbentrop saapuu

Kun Blücher 22.6. palasi aamuratsastukseltaan kotiin, oli häntä odottamassa erittäin kiireellinen *citissime*-sähke, jossa todettiin Ribbentropin seurueineen lentävän Helsinkiin vielä samana päivänä. Visiitin varsinaista syytä ei mainittu, mutta todettiin valtakunnanulkoministerin haluavan keskustella presidentti Rytin kanssa jo samana päivänä. Lisäksi vaadittiin pitämään käynti täysin salassa.⁹⁸ Saksan lähetystössä ihmeteltiin sähkeen lakonista sanamuotoa, joka ”avasi portit kaikille villeimmillekin spekulatioille”. Lähetystöneuvos Kreutzwald pelkäsi Ribbentropin tulon merkitsevän jopa Suomen miehittämistä, olivathan raskaat panssariristeilijät *Prinz Eugen* ja *Admiral Hipper* lipuneet samana päivänä Helsingin satamaan.⁹⁹ Blücherille, joka ei todellakaan lukeutunut Ribbentropin suosikkeihin, ilmoitus oli joka tapauksessa epämiellyttävä yllätys. Hän ei

96 Svahnström 1944, 353–356.

97 Menger 1988, 202.

98 Blücher 1950, 380.

99 Metzger 1986, 245; Jägerskiöld 1981, 508.

ollut tottunut ottamaan vastaan näin korkeita vieraita, ja myös seurueen suuri koko tuotti vaikeuksia. Lähetystörakennus oli vaurioitunut pommituksissa, eikä majoittautumista 26 kilometrin päässä olevalle Kilon huvilalle voitu epäkäytännöllisyyden ja tilanpuutteen vuoksi ajatellakaan. Niinpä hän varasi kolmesta eri hotellista huoneet 15 hengelle, hälytti vaimonsa sekä palvelijansa kaupunkiin hoitamaan käytännön järjestelyjä ja lähti itse tapaamaan Ramsayta.¹⁰⁰

Blücher saapui ulkoministerin työhuoneeseen vähän ennen kello kahtatoista. Hän kertoi Saksan ulkoministerin olevan tulossa vielä saman iltapäivän aikana, ja pyysi pitämään vierailun ehdottomasti salassa. Ramsayn tiedusteltua vierailun tarkoitusta lähettiläs totesi, ettei sitä tiennyt ja ettei itsekään ollut saanut matkasta minkäänlaista ennakkovaroitusta.¹⁰¹ Ritarikadulta Blücher jatkoi Tamminiemeen Rytin luo ja ilmoitti Ribbentropin haluavan keskustella hänen kanssaan. Hämmästynyt presidentti vastusteli todeten, ettei voisi tällä hetkellä lähteä Suomesta minnekään. Lähettilään kerrottua, ettei mihinkään tarvitsisi-kaan lähteä, koska Ribbentrop itse saapuisi Suomeen, oli presidentin tyrmistys täydellinen. Toivuttuaan hän vastasi tietysti suostuvansa ottamaan korkean vieraan vastaan.¹⁰²

Samoihin aikoihin Saksan ulkoministerin tulosta sai tietää myös Valtiollisen poliisin päällikkö Paavo Kastari, jolle asian kertoi Saksan Itämeren-tiedustelun johtaja *Fregattenkapitän* Alexander Cellarius. Ilmeisesti Blücherin toimeksianosta Cellarius pyysi Kastaria ”ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin” Ribbentropin turvallisuuden takaamiseksi. Cellariuksen poistuttua koko lailla ymmällä ollut Kastari soitti Linkomiehelle kysyäkseen ohjeita. ”Ei tehdä mitään”, vastasi pääministeri, mistä Kastari päätteli vierailun olevan poliittiselle johdolle varsin vastenmielinen. Ryhtymättä mihinkään toimiin hän vakuutti Cellariukselle Ribbentropin olevan Suomessa täysin turvassa.¹⁰³

Erfurthillekaan ei etukäteen ilmoitettu Ribbentropin tulosta. 22.6. aamulla Heinrichs kertoi hänelle poliittisen johdon visiitistä päämajassa, jonka yhteydessä oli käynyt ilmi, että huhut hallituksenvaihdoksesta olivat vailla pohjaa. Mannerheim oli tehnyt sotilaallisen tilanteen vakavuuden presidentille ja ministereille täysin selväksi. Muuten päivä oli kulunut Hitlerille lähetettävän kiitos-sähkeen sanamuodoista neuvotellessa. Marsalkka oli ensin halunnut rehellisesti ja katteetonta optimismia välttämällä todeta Viipuri-Vuoksi-linjan pitämisen olevan epävarmaa. Erfurth kertoi, että yksi *Heeresgruppe Nordin* divisioona oli saanut käskyn valmistautua Viipurin alueelle siirrettäväksi. Rynnäkkötykkiprikaatin ensimmäinen puolisko saapuisi iltapäivällä Helsingin satamaan, josta se

100 Blücher 1950, 380–381

101 Ramsayn muistiinpano 22.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Ramsayn kirje Gipenbergille 29.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA.

102 Blücher 1950, 381; Rytin päiväkirja 22.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Rytin muistelmakäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Risto Rytin puolustus, 112.

103 Paavo Kastarin 21.10.1964 L.A. Puntilalle antama haastattelulausunto. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 21. KA. Cellariuksen *Abwehr Kriegsorganisation Finnland* tai *Büro Cellarius*, niin kuin se paremmin tunnettiin, oli ainoa sodan aikana Suomessa toiminut Saksan virallinen tiedusteluelin. Sen varsinaisena tehtävänä oli seurata lähinnä Baltian tapahtumia, ja vasta Ribbentropin Suomen-vierailun jälkeen Suomesta tuli päähuomion kohde. Ks. Ekberg 1991, 263.

*Valtakunnan-
ulkoministeri
Ribbentrop lensi
22.6.1944 Helsinkiin
neuvottelemaan
Suomen poliittisen
johdon kanssa.
(Virkkunen 1985)*

siirrettiäisiin rautateitse Lappeenrantaan. OKW oli antanut alustavat käskyt kaikille Suomeen määrätuille osastoille, ja rintamalle niitä voitiin odottaa 27.6. alkaen. Sodanjohdollisesti ne alistettaisiin Mannerheimille, mutta hallintoasiat kulkisivat Erfurthin kautta. Saksalaiskenraali katsoi mielialojen Suomen päämajassa jonkin verran kohonneen. Erityisesti saksalaisten Stuka-syöksypommittajien vaikutus oli ollut tuntuva niin materiaalisesti kuin moraalisestikin. Mannerheim kertoi, kuinka suomalaiset sotilaat Talissa olivat puhjenneet hurraa-huutoihin Stukien käydessä vihollisen kimppuun.¹⁰⁴

Rytin ja ulkoasiainvaliokunnan tavatessa puoli kahdelta iltapäivällä kukaan ei lausunut halaistua sanaa Ribbentropin tulosta. Keskustelu pyöri hallituskysymyksen ympärillä, sillä Walden oli aamupäivällä ilmoittanut olevansa sittenkin valmis osallistumaan uuteen hallitukseen. Puoliltapäivin oli kuitenkin tullut tieto, että samana päivänä ilmestyneessä ruotsalaisessa Ny Dag -kommunistilehdessä, jonka tiedettiin yleensä olevan melko hyvin perillä Neuvostoliiton Tukholman-lähetystön mielipiteistä, myös Ramsay oli niputettu ”Hitlerin kannattajien kompromettoituun ryhmään”. Ramsay katsoi asian olevan omalta osaltaan sillä selvä, ja myös Walden perääntyi aiemmalle kannalleen. Tanner otaksui puolustusministerin torjuvan kannan perustuvan keskusteluihin hallituksen

104 Heinrichsin mp 22.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Kriegstagebuch Erfurth 22.6.1944. KA. Ks. myös Turtola 1988, 207–208.

vaihtamista johdonmukaisesti vastustaneen Mannerheimin kanssa, ja oli todennäköisesti oikeassa. Kokouksen jälkeen Ryti ilmoitti Tannerille ”suurena salaisuutena”, että Ribbentrop oli tulossa Suomeen. ”Se vielä puuttui, nyt menee kaikki sekaisin”, totesi Tanner.¹⁰⁵ Valiokunnan jäsenistä pimentoon jätettiin ainoastaan saksalaismielisin jäsen Reinikka, jonka ennenkin tiedettiin vuotaneen arkaluontoisia asioita oman puolueensa samoin ajatteleville ja IKL:n jäsenille.

Lopullinen vahvistus Ribbentropin tulosta saatiin kello 18.45 illalla, kun hänen koneensa oli lähtenyt Riikasta kohti Helsinkiä¹⁰⁶. Kymmenen Messerschmidt-hävittäjän saattama komea nelimoottorinen Focke-Wulf-Condor laskeutui Malmin lentokentälle iltakahdeksalta. Saksan lähetystöstä häntä vastassa olivat Blücher, Zechlin, Kreutzwald ja Metzger, suomalaisista Ramsay ja ulkoministeriön protokollapäällikkö Rafael Hakkarainen. Tapansa mukaan Ribbentropilla oli mukanaan melkoinen joukko avustajia: valtakunnanulkoministerin lisäksi koneesta laskeutuivat hänen oikeudellinen neuvonantajansa lähetystöneuvos Günther Altenburg, hänen adjutanttinsa Limpert ja Brenner, kaksi naissihteeriä, kaksi turvallisuuspoliisia, henkilölääkäri, miespalvelija sekä kahdesta ohjaajasta, asentajasta ja lentoemännästä koostunut miehistö. Ribbentrop ja Limpert majoittuivat lähetystöön, muut Kämpiin ja Seurahuoneelle.¹⁰⁷

Ribbentropin tulopäivänä oli operaatio Barbarossan alkamisesta kulunut tasan kolme vuotta. Saksan kannalta vuosipäivä sujui kuitenkin mahdollisimman synkissä merkeissä, sillä aivan niin kuin Hitler oli ounastellutkin, Stalin ei voinut vastustaa kiusausta käynnistää suurhyökkäyksensä itärintamalla juuri tänä päivänä. *Heeresgruppe Mitten* asemiin iskeytyi 2 500 000 sotilaan, 5000 panssarivaunun ja 5300 lentokoneen punainen hyökyaalto. Virheellisen tiedustelunsa perusteella saksalaiset olivat odottaneet offensiivisia itärintaman eteläosissa keskittäen kaikki reservinsä ja valtaosan panssaridivisioonistaan sinne. Seurauksena tästä puna-armeijalla oli hyökkäyssuunnassa miehissä kaksinkertainen ja panssareissa peräti viisinkertainen ylivoima. Saksan 3. Panssariarmeija, 4. Armeija ja 9. armeija olivat suuressa vaarassa jäädä saarroksiin, mutta *Heeresgruppe Mitten* komentajan marsalkka Ernst Buschin vetoamukset Hitlerille vetäytymiskäskyn antamiseksi kaikuivat kuuroille korville. Busch esitti myös, että *Heeresgruppe Nordia* vedettäisiin taaksepäin Baltian rintamalta, jolloin sieltä voitaisiin vapauttaa voimia itärintaman keskiosiin. Hitler torjui yhtä jyrkästi tämänkin ehdotuksen. Hän perusteli päätöstään nimenomaisesti sillä, ettei hän halunnut pettää Karjalassa taistelevia suomalaisia päästämällä puna-armeijan joukkoja näiden sivustaan.¹⁰⁸

105 Tanner 1952, 281–282; Ramsayn kirje Kivimäelle 30.6.1944. UM 110 C 1 Saksa.

106 Rytin muistipannot 22.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA.

107 Metzger 1986, 246–247; Blücher 1950, 381; Sonntleithner 1989, 166.

108 Goebbels Tagebücher 22.6.1944; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 35–37; Kershaw 2001, 646–647; Irving 1983, 642–648; Seppälä 1991, 101–102.

Keskustelut alkavat

Ribbentrop ja Blücher ajoivat kaupunkiin kahdestaan lähetystön virka-autossa. Lähettilästään ”varsin yliolkaisesti” kohdellut ulkoministeri tiedusteli jo automatkalla, löytyisikö Suomesta 1000 ”poliittisesti luotettavaa päättävää miestä”, joiden avulla voisi toimeenpanna vallankaappauksen, ”jos niikseen tulisi”. Blücher kammoksui ajatusta tällaisesta quisling-hankkeesta ja perusteli laajasti, miksi siitä ei voisi tulla mitään. Suomessa vain kolme prosenttia väestöstä voitiin lukea ”autoritäärisen järjestelmän kannattajiksi”, eikä heidän joukostaan löytynyt sen enempää päättäväisiä tai luotettavia kuin johtajiksi soveltuviakaan henkilöitä. Loput 97 prosenttia olivat demokraatteja, ja heidän kanssaan oli tehty yhteistyötä puoluekantaan katsomatta. Lähetystö oli pyrkinyt kaikin tavoin kunnioittamaan maan demokraattista järjestelmää, eikä sisäisiin asioihin ollut milloinkaan sekaannuttu. Näin toimimalla oli Suomi tähän saakka onnistuttu pitämään Saksan rinnalla ilman laillisesti sitovia sopimuksiakin. Aseveljeyden jatkuminen vaati kuitenkin sitä, että suomalaiset yhä uskoisivat Saksan voittoon. Parasta propagandaa olivat Saksasta toimitetut elintarvikkeet ja raaka-aineet, joilla Suomen talouselämä pidettiin käynnissä. Lähettilään vastaus oli Ribbentropille niin suuri pettymys, että hän tiedusteli jopa inhoamaansa turvallisuuspalvelu SD:ää Suomessa edustaneelta Alarich Brossilta, pystyisikö tämä toimeenpanemaan *putschin*, jolla nostettaisiin valtaan saksalaismielinen ja sodan jatkamista janoava hallitus. Edes Bross ei pitänyt tällaista yritystä sen paremmin mahdollisena kuin järkevänäkään. Ainoa keino saattaa uudelleen voimaan läheisimmät mahdolliset siteet Suomen ja Saksan välillä oli antaa Suomelle riittävää sotilaallista apua, hän korosti.¹⁰⁹

Illalla Ribbentrop, Altenburg ja Blücher ajoivat Tamminiemeen, jossa heitä vastassa olivat presidenttipari ja ulkoministeri Ramsay. Gerda Ryti, jolle suuriin eleisiin mieltynyt Ribbentrop ojensi huvilan juhla-saliin astuessaan 144 punaista ruusua, vetäytyi pian seurasta ja herrat jatkoivat yleisluontoista keskustelua viisistään. Ribbentrop kertoili näkemyksiään Neuvostoliitosta. Hän kuvaili sitä suurta vaikutusta, jonka ”kokonaisten mantereiden puitteissa ajatteleva” Stalin oli häneen tehnyt. Neuvostodiktattoria ei edes miljoonien ihmishenkien menettäminen heilutellut, joten oli turha kuvitella hänen säästävän Suomeakaan. Ainoana vaihtoehtona niin Saksalle kuin Suomellekin oli päättäväisen vastarinnan jatkaminen, sillä puna-armeijan voittaessa ”me kaikki saisimme laukauksen niskaan”. Tunnin rupattelun jälkeen Ryti ja Ribbentrop siirtyivät jatkamaan keskustelua kahden kesken presidentin työhuoneeseen. Salonkiin jääneet Ramsay, Altenburg ja Blücher tajusivat olevansa statisteja, mutta ainakaan viimeksi mainittua asetelma ei vaikuttanut suuresti haittaavaan:

”Kului tunti toisensa perästä. Keskustelu, joka oli meidän kolmen jäljelle jääneen kesken aluksi sujunut vilkkaana, väsähti väsähtämistään.

109 Blücher 1950, 381–382; Metzger 1986, 248; Michael Bloch, 397, 500. Bross esitti kertomuksensa Ribbentropin ehdotuksista brittiläisen tiedusteluelin CSDIC:n kuulustelijoille joulukuussa 1945. Ks. myös Polvinen 1980, 75.

Mutta ulkona, suurten ikkunaruu-
tujen takana luonto esitti kaikkein
upeinta väriloistoaan, joka on pohjolan juhannuksen tenhon salaisuus ja
jonka valtaan antauduimme sitä suuremmassa määrin kuta pitemmälle
aika kului.”¹¹⁰

Päästyään Rytin kanssa kahden kesken perinpohjaisesti valmistautunut Ribbentrop aloitti heti teatraalisen monologin vakuuttaakseen presidentin Saksan voiton väistämättömyydestä. Hän pomppasi vähän väliä ylös tuoliltaan, ”huitoi käsillään, korotti ääntään ja esiintyi kuin näyttämöllä, ikään kuin olisi puhunut vähintään 20.000 ihmiselle”, kuvaili Ryti myöhemmin. Saksalla oli runsaasti uusia tehokkaita aseita, reservit olivat suuret ja kasvaisivat edelleen, sotatarviketeollisuus työskenteli täysillä ja elintarviketilanne oli turvattu, mainosti valtakunnanulkoministeri. Englanti oli väsynyt sotaan ja keskinäiset epäluulot hiersivät Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välejä. Ryti ei tätä niellyt, vaan totesi liittoutuneiden olevan Saksaan verrattuna ylivoimaisia niin sotilaallisen suorituskyvyn, teollisuustuotannon, voimavarojen kuin lukumääränkin suhteen. Tekninen kehitys tekisi uusilla aseilla saadun edun nopeasti tyhjäksi. Tulevaisuus näytti synkältä, sillä kylmät tosiasiat puhuivat Saksaa vastaan. Viron joutuminen venäläisille altistaisi Helsingin ilmapommituksille ja mairinnousuyrityksille sekä tekisi yhteydet Saksaan hyvin hankaliksi. Suomen olisi tällöin lähes mahdotonta jatkaa taistelua. Ribbentrop vastasi, että rauhanneuvotteluihin ryhtyminen merkitsisi Suomelle tuhoa. Venäläiset ymmärsivät vain ”kylmää terästä”, ja sitä heille pystyi tarjoamaan ainoastaan Saksa. Mikäli puna-armeija ei nyt pääsisi tulokseen, olisi se menettänyt sodan, sillä se oli heittänyt peliin kaikki reservinsä. Saksa tulisi pitämään huolen siitä, ettei se pääsisi tavoitteisiinsa.

Ribbentrop arvosteli kovasanaisesti Suomen rauhantunnusteluja ja erityisesti Paasikiveä. Ryti puolusti Paasikiveä todeten tämän olleen Tukholmassa ja Moskovassa hallituksen asialla. Suomella ei ollut varaa noin vain torjua Neuvostoliiton rauhantunnusteluja. Siksi oli selvitetty, mitä niiden takana piili. Mikäli rauha olisi ollut saatavissa hyväksyttävillä ehdoilla, olisi se myös tehty. Seuraavaksi Ribbentrop syytti Suomea siitä, ettei se ollut sulkenut Yhdysvaltain lähetystöä, josta käsin harjoitettiin Saksan-vastaista vakoilua. Suomalaiset poliitikot olivat mielistelleet Yhdysvaltoja lausumatta Saksasta sanaakaan. Hitlerin täytyi saada selvyyttä Suomen asenteesta, jotta hänen ei tarvinnut pelätä aputoimitusten joutuvan Neuvostoliiton haltuun. Ryti totesi, ettei Suomi ollut halunnut suuttua Yhdysvaltoja, koska Neuvostoliitossa oli vihollista aivan riittävästi. Vakoilu oli valitettava asia, mutta ei niin suuri, että sen takia olisi kannattanut katkaista elintärkeitä suhteita USA:han. Saksan apu kyllä tulisi oikein käytetyksi, sillä suomalaiset tajusivat taistelevansa elämästä ja kuolemasta. Yleinen mielipide suhtautui torjuvasti ”kiinteämpiin poliittisiin suhteisiin Suomen ja Saksan välillä”, ja sellaisten vaatiminen aiheuttaisi vain hajaannusta ja vahinkoa.

Lopuksi Ryti tiedusteli, mitä lisäapua Saksa nykyisessä kireässä tilanteessaan voisi Suomelle antaa. Ribbentrop totesi Saksan voivan toimittaa lentokoneita,

110 Blücher 1950, 382–383; Virkkunen 1985, 290.

erityisesti erilaisia pommikoneita sekä kaksi tai ehkä kolmekin rynnäkkötykkiprikaatia, joilla pystyttäisiin pitämään kurissa noin 500 vihollispanssarivaunua. Lisäksi ”voitiin myös ajatella” yhden tai kahden jalkaväkidivisioonan lähettämistä ja sotamateriaalitoimitusten kiirehtimistä entisestään. Näin laajan avun pitäisi riittää turvaamaan Suomen rintamat. Keskustelu päättyi kello kahdelta yöllä ilman, että Ribbentrop olisi täsmentänyt, mitä Suomen tuli avun saadaksesen tehdä. Hän kertoi odottavansa tietoja Erfurthilta ja Dietliltä.¹¹¹

Blücherin mukaan Ribbentrop näytti maratonkeskustelusta huolimatta ”raikakaalta ja rasittumattomalta”, kun taas yötyöhön tottumaton Ryti oli kasvoiltaan tuhkanharmaa ja lopen uupunut. Niin virkeä valtakunnanulkoministerikään ei ollut, että olisi matkalla lähetystyöhön kertonut keskustelujen tuloksista lähettälälleen. Blücher tulkitsi vaitonaisuuden osoitukseksi siitä, ettei Ribbentrop ollut onnistunut puristamaan velvollisuutensa hallitusta ja eduskuntaa kohtaan kirikkaasti tiedostavalta Rytiltä minkäänlaisia lupauksia tai takeita.¹¹²

Suomi joutuu entistä ahtaammalle

Aamulla 23.6. Erfurth ilmoitti Heinrichsille saaneensa yöllä tietää, että Saksan 122. Jalkaväkidivisioonaa ja yksi armeijakunnan esikunta siihen kuuluvine joukkoineen olivat saaneet lähtökäskyn Suomeen. Käsky oli tullut maavoimien esikunnasta OKH:sta, eikä OKW ollut ilmoittanut näistä kuljetuksista mitään. Vähän tämän jälkeen saksalaiskenraali kuuli Blücheriltä, että Ribbentrop oli Helsingissä ja että tämä halusi puhua hänen kanssaan ”ehdottomasti vielä samana iltapäivänä”. Erfurth, jonka oli ollut tarkoitus lähteä Lappeenrantaan vastaanottamaan saksalaista rynnäkkötykkiprikaatia, ryhtyi valmistelemaan lentoa pääkaupunkiin. Juuri hänen ollessaan lähdössä kentälle soitti Heinrichs, joka Mannerheimin toimeksiannosta pyysi lisätietoja Suomeen tulossa olevasta armeijan esikunnasta. Kenraali vastasi tämän ilmeisesti tarkoittavan sitä, että Suomeen oli tulossa myös lisää saksalaisjoukkoja. Samalla hän ilmoitti matkustavansa Lappeenrannan sijaan Helsinkiin tapaamaan Ribbentropia.¹¹³

Pahaenteinen tieto armeijaesikunnasta synnytti Mikkeliissä kuumeista toimintaa. Mannerheim soitti välittömästi Ramsaylle, jonka luona sattumalta oli myös puolustusministeri Walden. Marsalkka korosti, että mikäli hallitus ei haluaisi saksalaisia apujoukkoja, olisi päätös tehtävä nopeasti, sillä pian niitä ei enää ehdittäisi peruuttaa. Tälläkin avulla ”voisi olla sotilaallinen merkityksensä”, sil-

111 Rytin muistiinpanot 22.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin päiväkirja 22.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Rytin muistelmakäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Risto Rytin puolustus, 112–114; Turtola 1944, 299; Polvinen 1980, 75–76.

112 Blücher 1950, 383.

113 Kriegstagebuch Erfurth 23.6.1944. KA; Heinrichsin muistiinpano 23.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Erfurth 1954, 183–186; Heinrichs 1959, 378. Turtola on Heinrichs-elämäkerrassaan venyttänyt alkuperäistä lähdetietoa äärimmäisyyksiin väittäessään, että ”sotilaallisen avun varjolla oli Suomeen lähetettävä saksalainen armeijakunnan esikunta, joka voisi syrjäyttää Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon, mikäli tilanne Saksan kannalta sitä vaatisi.” Aivan näin suoraviivainen ei Saksan sodanjohdon suunnitelma sentään ollut. Vrt. Turtola 1998, 207.

lä se varmasti kohottaisi joukkojen mielialaa. Tuskin olisi myöskään ”poliittisesti epäedullista”, mikäli perääntyminen Saksan avun turvin saataisiin edes muutamaksi päiväksi pysähtymään. Neuvotteluihin ei ollut mitään mieltä ryhtyä, jos joukot jatkuvasti perääntyisivät ”olemattomalta linjalta toiselle”. Jo puoliltapäivin Mannerheim tiesi kertoa Heinrichsille, että hallitus oli asettunut Saksan avun vastaanottamisen kannalle. Vain Tanner oli pyytänyt miettimisaikaa iltaan saakka.¹¹⁴

Ryti ja hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontuivat keskustelemaan kello 11. Kokouksen alusta myöhästynyt Ramsay ilmoitti saapuessaan Gripenbergin juuri tiedottaneen puhelimitse pääkohdat Neuvostoliiton vastauksesta Suomen neuvottelupyyntöön. Moskova oli valmis neuvotteluihin, mutta vaati ennen sitä Suomelta ilmoitusta antautumisesta. Vastauksen tarkka sanamuoto saataisiin myöhemmin Tukholmasta saapuvan kuriirin mukana. Ramsayn ilmoitus herätti pettymystä ja tyrmistystä, eikä rauhanneuvotteluihin tällaisen vastauksen jälkeen katsottu olevan enää mitään mahdollisuuksia. Kun Tanner kuitenkin neuvoi välttämään turhaa kiirehtimistä ja odottamaan kirjallista ilmoitusta asiasta, päätettiin kokoontua uudelleen kuriirin saapumisen jälkeen.¹¹⁵

Päivällä Blücher kertoi Ramsaylle Erfurthin ja Dietlin olevan tulossa Helsinkiin iltapäivällä, mutta korosti, että ”keskustelut poliittisista kysymyksistä” voitaisiin kyllä aloittaa jo ennen sitä. Ramsay ihmetteli, minkähänlaisista poliittisistä keskusteluista mahtoi olla kysymys. Hän ja presidentti olivat kyllä mietinneet Ribbentropin yöllä esittämiä asioita, mutta mistään toimenpiteistä ei ollut ollut puhe. Lähettiläs pyysi häntä saapumaan lähetystöön iltakuudelta, jolloin Ribbentrop voisi ”konsentroidussa muodossa” selostaa käsityksiään.¹¹⁶

Erfurth tapasi Ribbentropin ja Blücherin iltapäivällä Saksan lähetystössä. Alun perin tapaamiseen oli odotettu myös Dietliä, mutta tämä ei saapunut. Ribbentrop kertoi Hitlerin haluavan ”yksiselitteisen ja kompromissittoman” selvityksen Suomen ja Saksan suhteista:

”Führer vaatii Suomen selkeää ja virallista tunnustautumista (*Bekanntnis*) Saksalle. Mikäli tätä ei tapahdu, on olemassa vaara, että Führer keskeyttää kaiken luvatus ja osaksi jo annetun aseavun. Tämä ei vaikuttaisi ainoastaan jo saapuneihin ja vielä matkalla oleviin joukko-osastoihin, vaan myös asetoimituksiin sekä jopa myös Dietlin armeijan tilanteeseen. Führer ei usko voivansa enää vastata Saksan kansalle lisäsotamateriaalin antamisesta epävarmalle asialle. Suomen erillissotateoriaa ei enää voida puolustella, sillä pyyntöä lisätystä aseavusta ei ole esittänyt ainoastaan sotilaallinen vaan myös poliittinen johto.”

114 Heinrichsin muistiinpano 23.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Heinrichs 1959, 378–379; Turtola 1988, 208.

115 Ramsayn muistiinpanot 23.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 23.6.1944. Riasto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Tannerin muistiinpanot 23.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 283–284; Turtola 1994, 292.

116 Ramsayn muistiinpanot 23.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 23.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Blücher 1950, 383.

Hitler oli määrännyt Suomeen kaksi rynnäkkötykkiprikaatia ja yhden rynnäkkötykkiosastolla varustetun jalkaväkidivisioonan. Hän oli valmis antamaan myös lisäapua, mikäli tilanne sitä vaati ja se muut sotanäyttämöt huomioiden oli mahdollista.

Ribbentrop kertoi myös keskustelustaan Rytin kanssa. Presidentin epäiltyä Saksan avun riittävyttä ja Suomen omia sotilaallisia mahdollisuuksia keskustelu oli ajautunut kuolleeseen pisteeseen. Tämän vuoksi Erfurthin oli vakuutettava Mannerheim siitä, että Saksan apu riittäisi pelastamaan Suomen, ja saatava tämä esittämään hallitukselle avun vastaanottamista koskeva vetoamus. Ribbentrop uskoi marsalkan kyllä ymmärtävän Saksan avun välttämättömyyden, kunhan Erfurth saisi hänet tajuamaan, että Suomen ratkaisun hetki oli nyt koittanut. Samalla kenraali voisi tunnustella sitä, olisiko Mannerheim halukas ottamaan myös Pohjois-Suomen saksalaiset joukot komentoonsa, jolloin hän saisi myös saksalaisen esikuntapäällikön. Ribbentrop kertoi pohtineensa tätä vaihtoehtoa myös Hitlerin päämajassa ”ohimennen” Jodlin kanssa.¹¹⁷

Erfurthia tällainen suunnitelma ihmetytti, ja hän epäili sen olevan lähtöisin yksin Ribbentropista. Asia vaivasi häntä vielä myöhemminkin niin paljon, että hän seuraavana talvena Saksaan palattuun selvitti sen oikean laidan OKW:n asiakirjoista. Niistä kävikin ilmi, että idean isä oli omia poliittisia tarkoituksiperiään ajanut Ribbentrop. OKW:ssa sotilaallisesti epätarkoituksenmukaisena pidetty suunnitelma oli katsottu toteuttamisen arvoiseksi vain siinä tapauksessa, että Mannerheim suostuisi alistamaan armeijansa saksalaisen ylijohdon alle ja ottaisi Mikkeliin rinnalleen saksalaisen komentajan. ”Jos vähänkin tunsin Suomen oloja”, tajusi tällaisten vaatimusten mahdottomuuden, katsoi Erfurth. Joskus vuodenvaihteessa 1941–42 Mannerheim olisi kenties vielä voinut hyväksyä tällaisen ”suurpiirteisen tarjouksen” ilman mainittuja lisäehtoja, mutta nyt oli liian myöhäistä. Kokonaistilanne oli heikentynyt niin, ettei marsalkka uhraisi hetkeäkään tällaisten tarjousten harkitsemiseen.

Ulkoministerin lähettäminen Helsinkiin oli Hitleriltä niin suuri panostus, ettei sellaiseen enää toista kertaa ryhdyttäisi, korosti Ribbentrop Erfurthille. Mikäli suomalaiset eivät nyt taipuisi, olisi Saksan ja Suomen aseveljeys lopussa. Aikaa oli enää vain yksi päivä, sillä 25.6. Ribbentropin oli ehdottomasti matkustettava Bulgariaan. Erfurth ei uskonut sen paremmin Mannerheimin kuin hallituksenkaan olevan halukas suostumaan Saksan vaatimuksiin, mutta piti asian omana tietonaan ja lupasi Ribbentropille yrittää parhaansa. Iltapäivällä lähetystöön tuli käsky, että hän saisi toimia yksin Ribbentropin sotilaallisena neuvonantajana, koska Dietl jäisi muutamaksi päiväksi Hitlerin luo. Todellisuudessa Dietl oli samana aamuna menehtynyt lento-onnettomuudessa häntä kuljettaneen koneen törmättyä vuorensinämään lähellä Semmeringiä¹¹⁸. Kenraalieverstin kuolemasta sai tietää vain Ribbentrop, ja häntä kehoitettiin pitämään

.

117 Kriegstagebuch Erfurth 23.6.1944. KA; Erfurth 1954, 183–186; Erfurth 1951, 221; Menger 1988, 203.

118 Dietl-Hermann 1951, 270–274. Brittitutkija Irving väittää Hitler-elämäkerrassaan virheellisesti, että kaikki koneessa olleet olisivat saaneet surmansa onnettomuudessa. Lentomekkanikko Meyer ja radisti Huber selvisivät törmäyksestä hengissä. Vrt. Irving 1983, 646.

asia toistaiseksi salassa. Niinpä niin Saksan Helsingin-lähetystön henkilökunta, kenraali Erfurth kuin 20. Vuoristoarmeijan esikuntakin olivat toistaiseksi siinä käsityksessä, että Dietl tosiaan yhä viipyi Hitlerin päämajassa.¹¹⁹

Saksalaiset saivat havaita, etteivät kaikki Suomessa eivät olleet yhtä varovaisella ja pidättyväisellä linjalla kuin hallitus ja Mannerheim. Samaan aikaan kuin Ribbentrop, Erfurth ja Blücher keskustelivat, vieraili kokoomuksen kansanedustaja Aarne Honka Saksan laivastoasiamies Reimar von Boninin luona. Herrat olivat tuttuja entuudestaan ja keskustelu siksi hyvin vapautunutta ja ennakkoluulotonta. Honka pyysi laivastoasiamieheltä tietoja Saksan aseavusta Suomelle, koska mitkä tahansa positiiviset tiedot tässä asiassa olisivat ”juuri nykyhetkellä hyvin merkittäviä kansanedustajien mielialan kannalta”. Hongalla mitä ilmeisimmin oli mielessään tilanne, jossa eduskunta joutuisi äänestämään Saksalle vastasuorituksena avusta annettavasta poliittisesta sitoumuksesta. Tässä pelissä lupaus tuntuvasta tuesta olisi vahva kortti, joka varmasti kääntäisi monen epäilevän tuomaan pään. Laivastoasiamies kuuli, että myös sotilasasiamies Kitschmannin luona oli käynyt kaksi IKL:n kansanedustajaa samanlaisella viisi- tai kuusivuotisella. Vaikka näillä käynneillä tuskin oli mitään todellista vaikutusta tapahtumiin, aivan viaton puuhastelua ne eivät kuitenkaan olleet. Laivastoasiamies kirjoitti päiväkirjaansa kuulleen toistuvasti Suomen oikeistopiirien edustajilta ajatuksen, että Saksan ”tulisi vihdoinkin ’unkarisoida’ Suomi”, siis miehittää maa!¹²⁰

Ramsay saapui Saksan lähetystöön täsmälleen sovittuna aikana ja keskusteli Ribbentropin kanssa tunnin ajan. Valtakunnanulkoministeri kertoi Saksan kyllä olevan valmis antamaan Suomelle ”kaiken mahdollisen avun”, mutta haluavan samalla myös selvyuden aseveljen asenteesta. Syynä tähän hän mainitsi Suomen Neuvostoliiton kanssa käymät rauhanneuvottelut. Hitler voisi toimittaa Suomelle aseita vain, mikäli oli varmaa, että niitä käytettäisiin tehokkaasti ja että ne eivät joutuisi väärin käsiin. Ellei Suomi sitoutuisi näihin ”selkeisiin linjoihin”, täytyisi Saksan johtajan ottaa kysymys Suomen auttamisesta uuden harkinnan alaiseksi ja mahdollisesti jopa lopettaa koko apu. Ribbentrop halusi nyt keskustelua Suomen todellisesta taisteluvalmiudesta sekä siitä muodosta, jolla sen asenne saataisiin selväksi.¹²¹

Rytin ja Tannerin tästä keskustelusta antamat kuvaukset eroavat merkittävästi ja mielenkiintoisella tavalla Ramsayn asiaa koskevista muistiinpanoista. Ensin mainittujen, jotka siis eivät olleet itse tilaisuudessa läsnä ja saivat ensi käden tietonsa asiasta tuoreeltaan Ramsaylta itseltään, mukaan valtakunnanulkomi-

119 Kriegstagebuch Erfurth 23.6.1944. KA; Erfurth 1954, 183–186; Erfurth 1951, 211; Lähettiläs Ritterin sähkö nro 1303 Ribbentropille 23.6.1944. AA. Botschafter Ritter. Finnland. 5686 H/ E412840–E412841; Blücher 1950, 383; Dietl-Hermann 1951, 274; Polvinen 1980, 76.

120 Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki 23.6.1944. RM7, kansio 1803. Bundesarchiv-Militärarchiv.

121 Ramsayn muistiinpanot 23.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Risto Rytin muistiinpanot 23.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Risto Rytin muistelmäkäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Risto Rytin puolustus, 115; Tanner 1952, 284–285.

nisteri vaati jo tässä keskustelussa, että Suomen olisi tehtävä selkoa poliittisesta asenteestaan *julkisesti*. Ramsayn muistiinpanoista tätä vaatimusta ei kuitenkaan löydy.

Kun hallitus Helsingissä vielä odotteli Ribbentropilta täsmällistä esitystä siitä, mitä Suomelta nyt itse asiassa vaadittiin, oltiin Mikkelissä jo pari askelta pidemmällä kuten niin monta kertaa aiemminkin. Heinrichs ryhtyi luonnostelemaan Saksalle annettavaa vakuutusta. Tähän hän mitä ilmeisimmin oli saanut käskyn Mannerheimilta, joka oli jo tajunnut, mitä Ribbentrop oli saapunut hakemaan. Ennakoimalla vaatimukset ja esittämällä oma ehdotus vakuutuksen sisältöön voitaisiin ainakin yrittää vaikuttaa. Heinrichs hahmotteli nelikohtaisen vakuutuksen:

1. Suomi jatkaa taistelua päättäväisesti siihen saakka, kunnes sen olemassaolo ja itsenäisyys on turvattu.
2. Saksasta saamaamme sotamateriaalia ei tulla missään olosuhteissa luovuttamaan Saksan vihollisille, vaan se käytetään tehokkaasti taisteluun yhteistä vihollista Venäjää vastaan.
3. Suomen mahdollisuudet toteuttaa taistelunsa riippuvat ratkaisevassa määrin Saksan materiaali- ja joukkoavusta.
4. Lausumaa ei julkaista.

Mannerheimille laatimassaan muistiossa Heinrichs totesi, että mikäli Saksa lupaisi mahdollisuuksiensa mukaan auttaa Suomea tulevaisuudessakin, voisi Suomikin vakuuttaa jatkavansa taistelua yhteistä vihollista vastaan ”niin kauan kuin tämä ylipäänsä on sille mahdollista”. Tällaiset molemminpuoliset vakuutukset olisivat loogisia ja vastavuoroisuudeltaan samanarvoisia. Kumpikin sitoutuisi tekemään voitavansa, mutta ei enempää. Erillisrauhan kieltävän lupauksen Suomi voisi antaa ainoastaan siinä tapauksessa, ettei Saksakaan asettaisi omalle vakuutukselleen mitään reunaehtoja. Lupauksen olisi oltava avoimen valtakirjan kaltainen, eli Saksan oli luvattava antaa ”kaikki se mitä me taistelua varten tarvitsemme”, ei ainoastaan sitä, mikä sille itselleen oli mahdollista.¹²²

Neuvostoliiton vastausta kirjallisena tuovan kuriirin piti alunperin saapua jo ennen kuutta, mutta se viivästy, koska tätä kuljettanut lentokone oli joutunut tekemään pakkolaskun Turun seudulle. Vihdoin kello 21.30 Rytillä ja ulkoasiainvaliokunnalla oli edessään Moskovan kirjallinen vastaus. Karu teksti oli kova isku neuvotteluhaaveille:

”Kun Neuvostoliitto useat kerrat on joutunut suomalaisten pettämäksi, toivomme Suomen hallitukselta saavamme presidentin ja ulkoministerin allekirjoittaman selityksen, että Suomi on valmis antautumaan ja pyytä-

122 Heinrichsin päiväämätön saksankielinen luonnos julistukseksi Suomen ja Saksan suhteista. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Heinrichsin päiväämätön muistio vakuutusten antamisesta Saksalle. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Turtola ei jostain syystä ole noteerannut näitä asiakirjoja Heinrichs-elämäkerrassaan. Vrt. Turtola 1998, 207–213.

mään rauhaa Neuvostohallitukselta. Jos saamme Suomen hallitukselta tämänkaltaisen asiakirjan, on Moskova valmis ottamaan Suomen valtuuskunnan vastaan.”

Mielipiteet jakautuivat nyt kahtia. Ryti ja Tanner, jotka olivat harkinneet asiaa kahdestaan jo ennen kokousta, olisivat olleet valmiita jatkamaan keskusteluja, muut taas katsoivat jatkon tältä pohjalta mahdottomaksi. Tanner alleviivasi sotilaallisten näkymien heikkoutta. Saksa ja Suomi häviäisivät sodan, eikä taistelua jatkamalla saavutettaisi muuta kuin turhaa hävitystä ja tarpeettomia ihmisuhreja, ja lopulta olisi kuitenkin antauduttava. Siksi keskustelut antautumisehdoista Moskovan kanssa oli aloitettava nyt. Poliittisia sitoumuksia Saksan kanssa ei saanut missään tapauksessa tehdä, vaan päinvastoin oli torjuttava sen tarjoama apu. Hallituksen oli ilmoitettava Neuvostoliitolle haluavansa rauhaa ja ystävällisiä suhteita maiden välille, mutta tehtävä selväksi, ettei Suomen itsemäärämisöikeuden ja suvereniteetin vaarantavia ehtoja voitaisi hyväksyä. Samalla olisi pyydettävä Yhdysvalloilta apua antautumisvaatimuksen kumoamiseksi.

Sekä Ryti että Tanner esittivät oman ehdotuksensa vastaukseksi Neuvostoliitolle, mutta kannatusta ei tullut. Linkomies, Ramsay, Walden ja Reinikka katsoivat, ettei keskustelua enää voitaisi jatkaa, koska jo vastaaminenkin kielisi valmiudesta antautua. Linkomies painotti, ettei Suomen kansaa saataisi mitenkään taivuteltua antautumaan. Taistelua oli siis jatkettava ja apua Saksasta otettava, kun sitä kerran oli tarjolla. Reinikka oli samaa mieltä. Ratkaisun laajakantoisuuden vuoksi oltiin kokouksen aikana useaan otteeseen puhelinyhteydessä Mannerheimiin. Marsalkka katsoi Neuvostoliiton vaatimuksen tarkoittavan nimenomaan antautumista ehdoitta, kapitulaatiota, ja kehotti pitämään vastauksen ehdottoman salaisena. Kun asiassa ei katsottu voitavan edetä ilman laajempaa keskustelua Mannerheimin kanssa, päätettiin, että Ryti, Ramsay ja Walden matkustaisivat seuraavana päivänä päämajaan.¹²³

Suomalaisessa historiantutkimuksessa on pitkään kiistelty siitä, oliko Neuvostoliiton antautumisvaatimukseksi tulkittu vastaus tarkoitettu otettavaksi kirjaimellisesti vai ei. Asiaa selvittäneistä Martti Turtola on Ryti-elämäkerrassaan esitellyt laajasti Venäjän federaation ulkoasiainministeriön arkistosta Moskovasta löytämänsä, lähetekirjelmän mukaan 28.6. päivätyä asiakirjaa, jonka nojalla näyttäisi siltä, että neuvostohallitus oli tosissaan. Asiakirja on salainen luonnos Suomelle tarjottavaksi antautumissopimukseksi, joka Turtolan mukaan toteutuessaan ”olisi merkinnyt Suomen täydellistä sotilaallista, taloudellista, poliittista ja yhteiskunnallista alistamista Neuvostoliitolle” aina siihen saakka, kunnes maiden välinen rauhansopimus olisi solmittu.¹²⁴ Saksalaistutkija Man-

123 Rytin muistiinpanot 23.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin muistelmakäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Risto Rytin puolustus, 114–115; Ramsayn muistiinpanot 23.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Tannerin muistiinpanot 23.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Linkomies 1970, 346; Tanner 1952, 286–287; Polvinen 1980, 68; Turtola 1994, 292–293; Juva 1957, 544. Ryti ja Tannerin luonnokset vastaukseksi Neuvostoliitolle löytyvät mm. Rytiin arkistokokoelmasta. Ks. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

124 Turtola 1994, 294–298.

fred Menger taas on painottanut uhkavaatimuksen tavoitteena vain olleen välttää se kevättälvella tapahtuneen vaihtoehdon toistuminen, etteivät neuvottelut johtaisikaan tulokseen. Aivan niin kuin Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs Kollontai Suomen hallitukselle viestitti, kyse oli vain siitä, että taistelutoimet nyt lopetettaisiin. Tämä näkökohta ei Mengerin mukaan kuitenkaan saanut Helsingissä osakseen asiaankuuluvaa huomiota.¹²⁵

Vallitsevaksi tulkinnaksi näyttäisi muodostuneen se, ettei asiaa kerta kaikkiaan ole vielä tarpeeksi selvitetty. Helge Seppälä, joka yleensä on arvioinut Suomen johdon toimia poikkeuksellisen ankaralla kritiikillä ollakseen vanhemman polven suomalaistutkija, toteaa monien neuvostoliittolaistutkijoiden esittäneen, että Moskova vaati vain vihollisuuksien keskeyttämistä. Tämä on hänen mukaansa kuitenkin turhaa jälkiviisautta, koska Suomen johdolla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin arvioida vaatimusta sen tekstin mukaan. Tuoreimmista tulkit-sijoista Max Jakobson on todennut Moskovan pyrkineen ennen kaikkea ”rauhaanpakottamiseen sanan varsinaisessa merkityksessä”, kun taas Seppo Hentilä tietoisesti välttää *Suomen poliittisessa historiassa* ottamasta kantaa neuvosto-hallituksen vastauksen todellisiin motiiveihin.¹²⁶

Jälkikäiteistä varmuutta asiaan lieneekin mahdotonta saada. Siltä osin Suomen sisärenkaan toimintaa kuitenkin voi arvostella, että Moskovan vaatimukseen jätettiin kokonaan vastaamatta ja näin varmistettiin kontaktin epäonnistuminen. Suomen aseman tukaluuden huomioiden tämä vaikuttaa turhalta ylimielisyydeltä ja selkeältä diplomatian keinojen hyödyntämisen laiminlyönniltä. Vastaaminen ei olisi maksanut mitään, ja kukaties sitä kautta olisikin saatu kaivattua lisäselvitystä. On muistettava, että esimerkiksi huhtikuussa neuvotteluku- ltu Moskovaan tuli sen jälkeen, kun kontaktin luultiin jo lopullisesti katkenneen eduskunnan hylättyä Paasikiven Tukholmasta tuomat ehdot.

Mikkelissä käy vilске

24.6. Suomen hallitus ei ollut ainoa Mannerheimin pakeille pyrkijä. Erfurth starttasi Malmin lentokentältä kohti Mikkeliä jo aamuyhdeksältä, mutta tänäkään lento ei sujunut kommelluksitta. Lentäjä nimittäin eksyi huonossa säässä ja teki onnekkiaan hätälaskun pienelle pellolle välttääkseen ajautumasta puna-armeijan asemien yläpuolelle. Erfurth ja lentäjä jalkautuivat sateen piiskaamaan maalaismaisemaan saadakseen selville, missä olivat. Kuultuaan tarkan sijaintinsa tapaamaltaan paikalliselta asukkaalta herrat palasivat koneelle. Hyvin vaivalloisen nousun jälkeen matka jatkui Mikkeliin, jonne kone viimein laskeutui kello yhdeltä iltapäivällä.

Tuntia myöhemmin Erfurth tapasi Mannerheimin ja Heinrichsin, jotka jo olivat ehtineet huolestua saksalaiskenraalin viipymisen vuoksi. He keskustelivat puolentoista tunnin ajan Saksan mahdollisesta avusta ja sen laajuudesta. Erfurth korosti, että Suomen oli tehtävä ratkaisunsa jo samana iltana. Mannerheim lu-

125 Menger 1988, 203.

126 Seppälä 1991, 93; Jakobson 1999, 349; Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 202.

pasi tehdä poliittiselle johdolle selväksi, ettei maa selviäisi nykyisestä kriisistä ilman Saksan sotilaallista apua. Poistuttuaan Mannerheimin luota Erfurth kuuli Rytin, Ramsayn ja Waldenin juuri laskeutuneen Mikkelin lentokentälle. Hän oli tyytyväinen, että oli ehtinyt marsalkan puheille ensin ja näin pystynyt valmistelemaan marsalkkaa keskusteluun poliittisen johdon kanssa.¹²⁷

Erfurthin visiitti teki tehtävänsä. Mannerheim ja Heinrichs korostivat poliittiselle johdolle parhaansa mukaan Saksan aseiden, joukkojen ja sotatarvikkeiden jatkuvan saamisen välttämättömyyttä. Saksasta oli jo tulossa rynnäkötkäprikaati ja ”kovasti tavaraa”, mm. lentokoneita, mutta lisää kuitenkin tarvittiin. Rintamatilanne oli yhä hyvin jännittynyt ja puna-armeijan hyökkäykset jatkuivat ankarina. Saksan sotilasjohto oli ilmoittanut ”jonkinlaisen poliittisen selvitäksen saamisen” olevan tarpeen, koska asioiden käsittely muuten saattaisi hankaloitua ja viivästyä, kertoi Mannerheim.¹²⁸

Tällä välin Helsingissä Linkomies ja Tanner valottivat tilannetta eduskuntaryhmien puheenjohtajille, eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle ja puhemiehille sekä tunnustelivat samalla eduskunnassa vallitsevia mielipiteitä. Ministerien selostukset olivat kuitenkin varovaisia ja ylimalkaisia, eikä Neuvostoliiton antautumisvaatimusta tai Ribbentropin maassaoloa edes mainittu. Linkomies totesi niin rauhaan pääsemisen kuin sodan jatkamiselle välttämättömän avun saamisenkin näyttävän erittäin vaikealta. Hallituksella ei ollut tietoa Neuvostoliiton neuvotteluhaluista. Ruotsin lehdistön mukaan Moskova ei halunnut neuvotella ainakaan nykyisen hallituksen kanssa, mutta muutoksiin ei ryhdyttäisi ennen kuin rintama oli saatu vakiinnutetuksi. Saksan apu oli osoittautunut riittämättömäksi, ja joukkojen saaminen sieltä oli hyvin epävarmaa. Tanner totesi Suomella olevan kolme vaihtoehtoa: jatkaa taistelua omin voimin, pyytää Saksan epävarmaa apua tai antautua Neuvostoliitolle. Saksaan turvautuminen rikkoisi välit Yhdysvaltoihin ja veisi maan sodan jälkiselvittelyissä Saksan kanssa samaan kelkkaan. Ryhmäpuheenjohtajien lausuntojen perusteella eduskunta vaikutti jakautuvan kahtia: maalaisliitto, kokoomus ja IKL halusivat jatkaa soata Saksan tuella, sosialidemokraatit, ruotsalaiset ja edistyspuolue taas kannattivat rauhanehtojen tiedustelua.¹²⁹

Tässä välissä tulkoon kuvatuksi se lähinnä agenttitarinalta kuulostava tapahtumakuvaus, jonka Saksan lähetystön lehdistöattasea Hans Metzger on muistelmissaan esittänyt omasta roolistaan noina kriittisinä päivinä. Metzger väittää itse keksineensä ajatuksen Ribbentropin vaatimusten kuittaamisesta Rytin hen-

127 Kriegstagebuch Erfurth 24.6.1944. KA; Erfurth 1954, 186–188; Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki 24.6.1944. RM7, kansio 1803. Bundesarchiv-Militärarchiv.

128 Ramsayn muistiinpanot 24.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Rytin muistiinpanot 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin muistelmäkäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Risto Rytin puolustus, 115.

129 Paavo Virkkusen muistiinpanot 24.6.1944. Paavo Virkkusen kokoelma, kansio 42. Helsingin yliopiston kirjast; J.O. Ikolan päiväkirja 24.6.1944. Vaasan Maakunta-arkisto; Tannerin muistiinpanot 24.6.1944. Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 289; Linkomies 1970, 351–352. Tanner on muistelmissaan erheellisesti todennut myös Ramsayn olleen tässä kokouksessa läsnä.

kilökohtaisella kirjeellä Hitlerille keskustellessaan 23.6. Antti Kukkosen ja Tyko Reinikan kanssa. Viimeksi mainittuja idea epäilytti, koska he eivät usko-
neet tällaisen lupauksen olevan ”yleispätevästi sitova”. Metzgeriä tämä ei hai-
tannut, vaan hän totesi keskustelukumppaneilleen:

”Hyvät herrat, me tahdomme kaikin keinoin saada aikaan, että Saksa lä-
hettää lisää aseita ja joukkoja Suomeen. Jos nyt sattuisi niin, että Rytin
Hitlerille kirjoittamalla kirjeellä voisimme toteuttaa tämän hartaan
toivomuksemme, niin antakaamme Rytin Herran nimessä ensin kirjoit-
taa se kirje ja vasta sitten mahdollisesti tapella kysymyksestä, onko tämä
kirje Suomelle sitova vaiko ei.”

Metzger jatkaa kertomalla syöttäneensä ”keittämämme sopan” Ribbentropille
päivää myöhemmin Kaivopuiston penkillä. Hän korosti juhannuksen väistä-
mättä viivästyttävän asian käsittelyä Suomen valtiokoneiston eri portaissa,
mikä taas vallitsevassa sotilaallisessa tilanteessa voisi olla kohtalokasta. Toi-
saalta kiirettä oli syytä pitää siksikin, että aseiden lisätoimitukset olivat jo käyn-
nissä. Mikäli suomalaiset tajuaisivat apua tulevan joka tapauksessa, eivät he oli-
si halukkaita maksamaan siitä minkäänlaista poliittista hintaa. Tämä vaikutti
tulevan Ribbentropille yllätyksenä, ja niinpä hän alkoi kallistua Metzgerin esit-
tämän ratkaisumallin kannalle.¹³⁰

Metzgerin kuvauksen uskottavuutta heikentää se tosiseikka, että kaikki tari-
nassa esiintyvät kolme henkilöä ovat myöhemmin johdonmukaisesti ja jyrkästi
kiistäneet oman osallisuutensa Rytin-Ribbentropin-sopimuksen syntyyn,
Metzger brittiläisille kuulustelijoilleen Tanskassa heti sodan jälkeen¹³¹, Kukko-
nen ja Reinikka puolestaan sotasyllisyysoikeudenkäynnissä ja muissa myö-
hemmissä puheenvuoroissaan¹³². Ajatus asian hoitamisesta Rytin henkilökoh-
taisella kirjeellä ei myöskään ollut aivan sellainen tuore neronleimaus kuin
Metzger antaa lukijoidensa ymmärtää. Tässä lehdistöattasea on kuitenkin hy-
vässä seurassa, sillä niin Mannerheim kuin Linkomieskin (Ramsayn ohella)
ovat omissa muistelmissaan pyrkineet ottamaan kunnian vakuutuksen muodos-
ta itselleen¹³³. Kuten edeltä on käynyt ilmi, oli tämä ajatus ponnahtellut tasaisin
väliajoin esiin liittosopimusvaatimukseen liittyvissä suomalais-saksalaisissa
keskusteluissa aina keväästä 1943 alkaen. Metzger oli itsekin puhunut siitä jo
runsasta kahta kuukautta aiemmin sensuuripäällikkö Kustaa Vilkunalle¹³⁴. Mi-
käli asia todellisuudessa oli niin kuin Metzger väittää, vaikuttaisi hän tehneen
todellisen ”täydellisen rikoksen”, sillä yksikään toinen ajankohdan tapahtumiin
vaikuttaneista sen paremmin saksalaisista kuin suomalaisistakaan toimijoista ei
näytä saaneen mitään vihiä hänen ratkaisevasta osuudestaan.

130 Metzger 1986, 250–253. Metzgeristä ks. myös professori Jukka Nevakiven kriittinen artik-
keli. Nevakivi 1983, 33–34.

131 Ks. Hans Metzgeriä koskevat tutkinta- ja kuulusteluasiakirjat. Forsvarets efterretning-
stjeneste, B-Arkivet / pk. 94. Tanskan valtionarkisto.

132 Ks. nootissa 543 mainitut lähteet.

133 Ks. Mannerheim 1952, 450; Linkomies 1970, 352, 356–357.

134 Vilkun muistiinpano 18.4.1943. Kustaa Vilkun kokoelma, kotelo 9. Tasavallan Presi-
denti Arkistosäätiö / Urho Kekkosen arkisto.

Tilanteen vaatimuksista keskusteltiin myös Rovaniemellä. 20. Vuoristoarmeijasta tiedotettiin OKW:lle ja sotilasasiamies Kitschmannille mielenkiintoisesta keskustelusta maaherra Hillilän kanssa 24.6. iltapäivällä. Saksalaiset panivat painoa maaherran puheille, sillä hänellä tiedettiin olevan läheiset suhteet maan ylimpään johtoon ja erityisesti presidentti Rytiiin. Juuri useamman päivän Helsingin-vierailulta palannut Hillilä oli avoimesti kertonut matkansa liittyneen hallituksenvaihdokseen. Hän kertoi Rytin tiedustelleen hänen halukkuuttaan sisäministeriksi ja totesi vastanneensa olevansa valmis siihen vain siinä tapauksessa, että uudesta hallituksesta tulisi ”totaalisen sodan hallitus”¹³⁵. Kysymys oli vielä ratkaisematta, ja saattoi käydä niinkin, että Ramsay ottaisi ulkoministerin tehtävien lisäksi myös pääministerin salkun hoitaakseen. Hillilä ei halunnut jättää Suomen poliittisen johdon asenteesta mitään epäselvyyttä:

”Tannerin mahdollinen ero hallituksesta ei merkitse mitään. Sosialistien johtajana hän voisi vaikuttaa totaalisen sodan puolesta kenties vielä paremminkin kuin tähän saakka, mikäli ei olisi sidottu hallitukseen. Hillilä painotti, että presidentti oli ehdottomasti sodan jatkamisen kannalla. Suomen täytyi jatkaa taistelua, mikäli se ei halunnut muuttua bolshevistiseksi.”

Hillilä korosti sotilaallisen tilanteen olleen viikon keskivaiheilla hyvin kriittinen, kun ”suomalaisosastot olivat panssaripelon vaivaamina taistelleet huonosti”. Saksan kevennyshyökkäys Narvan rintamalla olisi äärimmäisen tervetullut, sillä Suomen armeijan sotilaallinen kestävyys oli todella kovilla modernisti varustettua puna-armeijaa vastaan.¹³⁶

Soutamisen ja huopaamisen ja kaikkinaisen epätietoisuuden jatkuessa Helsingissä oli kenraali Heinrichs Mikkelissä jatkuvasti pari askelta tapahtumien edellä. 24.6. hän laati Mannerheimille perusteellisen muistion siitä, mitä julkinen vakuutus Saksan rinnalla loppuun saakka taistelemisesta Suomelle voisi merkitä. Heti kärkeen hän painotti, ettei tällaisella vakuutuksella todennäköisesti olisi valtiosäännön mukaista sitovuutta, mikäli sen antaisi vain presidentti tai hallitus. Koska vakuutus näin ollen oli juridiselta pätevyydeltään kyseenalainen, tulisi se julkistaa vain siinä tapauksessa, että Suomi joutuisi sen rikkomaan. Myös nimenomaista muotoilua ”Saksan rinnalla” tulisi välttää, olivathan Saksan sodankäynnin päämäärät Suomelle niin virallisesti kuin todellisuudessakin hämärän peitossa. Hitlerin puheissaan mainostama ”bolshevismien kukistaminen” saattoi olla Saksan kaltaiselle suurvallalle sopiva maailmanpoliittinen tavoite, mutta ”vain oman existenssissä ja riippumattomuutensa puolesta” taiste-

135 Termin ”totaalinen sota” käyttö oli Hillilältä melko läpinäkyvää saksalaisten suosion kalastelua, sillä Suomessa ei tällaista ilmaisuja juuri kukaan käyttänyt. Termin alkuperä oli propagandaministeri Goebbelsin 18.2.1943 Stalingradin taistelun jälkitunnelmissa pitämässä puheessa, jossa hän vannoi ehdottoman kuuliaisuuden ja sotaponnistusten äärimmäisen radikalisoimisen nimiin. Goebbelsin termistä tuli sodan loppuvuosina yksi Saksan propagandan käytetyimmistä iskusanoista. Goebbelsin puheesta ks. esim. Moltmann 1964, 13–43; Fetscher 1998, 104–122.

136 AOK 20 OKW:lle 24.6.1944. RH 20–20, kansio 87. Bundesarchiv-Militärarchiv; Raunio 1996, 30.

leva Suomi tekisi itsensä vain naurunalaiseksi tällaisia ideologioita päämääriä julistamalla. Heinrichs tunnusti, että jatkuvasti kapenevista mies- ja materiaali- resursseistaan Suomelle apua antavalla Saksalla oli moraalisen oikeus saada edes jonkinlainen varmuus siitä, ettei pohjoinen aseveli ”jo huomenna” luopuisi taistelusta ilman todella pakottavaa syytä. Hän esitti muistionsa lopuksi oman hahmotelmansa vakuutukseksi Saksalle:

”Suomi on päättäväinen jatkamaan taistelua yhteistä vihollista Venäjää vastaan niin kauan kuin maamme existenssin ja sen riippumattomuuden turvaaminen vaatii ja voimamme sallivat. Riippuu siis ratkaisevasti Saksan taholta odotettavasta avusta (sen nopeasta saannista, tehosta ja riittävydestä), voiko Suomi taistella asiansa (oman asiansa) puolesta ”loppuun saakka” vai onko meidän, vasten tahtoamme, pakko luopua taistelumme ennenkuin sen päämäärä, isänmaan olemassaolo ja riippumattomuus on turvattu.”

Lisäksi voitaisiin vakuuttaa, ettei Suomi luovuttaisi saamaansa sotamateriaalia ”millekään Saksan viholliselle” vaan käyttäisi sen mahdollisimman tehokkaasti taistelussa Neuvostoliittoa vastaan.¹³⁷ Heinrichsin muistiossa uutta ja merkittävintä oli Suomen taistelun jatkumisen kytkeminen Saksan apuun. Siinä ikään kuin käännettiin koko Ribbentropin Helsinkiin saapumisen myötä syntynyt uhkaava asetelma pääläelleen. Paras tapa vetää matto Saksan apua kaupitelleen Ribbentropin jalkojen alta olisi ryhtyä itse myymään Suomen sotilaallista mukanaoloa yhteisessä rintamassa. Tällöin kysymys oli loppujen lopuksi siitä, kumpi tarvitsi toista enemmän, Suomi Saksaa vai Saksa Suomea. Heinrichsin suunnitelma, joka muistutti melkoisesti Ramsayn otteita kevään ja kesän 1943 viljakriisin yhteydessä, olisi voinut onnistuakin, ellei Ribbentrop olisi viime hetkillä onnistuneesti käyttänyt Hitler-korttia vaatimustensa läpiajamiseen.

Erillissotatesin haaksirikko

Ribbentropin onnistunut uhkapeli

Ribbentrop oli henkilökohtaisesti Suomeen saapumalla heittänyt peliin koko arvovaltansa. Jos hän nyt onnistuisi puristamaan pohjoiselta aseveljeltä erillisrauhan kieltävän sopimuksen, olisi se komea lisä hänen ansioluettelonsa, johon ei viime vuosina enää ollut suuria diplomaattisia voittoja kertynyt. Jos hän sitä vastoin epäonnistuisi tehtävässään, saisi hän heittää lopulliset hyvästit valta-asemalleen. Hitlerillä ei olisi mitään käyttöä sellaiselle ulkoministerille, joka ei saisi edes pientä Suomea järjestykseen. Niinpä suomalaisten jähmeys ja jahkailu tuli Ribbentropille erittäin ikävä yllätyksenä. Suomen-vierailu oli kestänyt jo kaksi päivää, eikä hänellä vielääkään ollut mitään tuloksia näytettävänä Berliinin ja Saksan päämajan suuntaan.

.
¹³⁷ Heinrichsin 24.6. päivätty muistio. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Ks. myös Turtola 1988, 211–212.

24. kesäkuuta kärsimätön Ribbentrop tiedusteli iltapäivän kuluessa puhelimitse Erfurthilta vähän väliä, eivätkö suomalaiset vieläkään olleet tehneet Saksan avun suhteen mitään ratkaisua. Hän halusi varmistua erityisesti siitä, että Erfurth todella oli tehnyt tilanteen Mannerheimille täysin selväksi. Kun mitään ei tapahtunut, kiirehti Ribbentrop tapahtumien edelle ja ilmoitti Jodlille puhelimitse Suomen hallituksen kyllä olevan valmis antamaan erillisrauhan kieltävän julistuksen, kunhan vain Mannerheim antaisi sille hyväksyntänsä ja ilmoittaisi sen olevan sotilaallisesti tarkoituksenmukaista. Mannerheimille voitaisiin ikään kuin vastalahjana tarjota kaikkien Suomessa olevien joukkojen, siis myös saksalaisten, ylipääällikkyyttä. Ribbentrop jopa toimitti OKW:lle tätä koskevan kirjallisen ehdotuksen.¹³⁸

Hitlerillä ja Jodlilla ei ollut syytä epäillä ulkoministerin ilmoitusta, ja niinpä Erfurth, joka omalla tahollaan oli myös kontaktissa OKW:n kanssa, sai kolmelta iltapäivällä Jodlilta kuulla Suomen hallituksen olevan valmis julistamaan ”haluavansa asettua ehdottomasti Saksan rinnalle, mikäli sotilaallisen tilanteen kehitys tämän vain suinkin sallisi ja vakiintuminen olisi lähiaikoina mahdollista”. Erfurthin tuli nyt ”kannustaa Suomen johtoa” ja korostaa Mannerheimille, ettei Karjalan Kannaksen hyökkäys ollut mikään suuroffensiivi, vaan pelkkä osaoperaatio, jonka suomalaiset kyllä lujalla vastarinnalla ja Saksan avun turvin saisivat lyötyä takaisin. Myös puna-armeijan raskaat tappiot ja itärintamalla alkanut suuroffensiivi puhuivat sen puolesta, että toiminta Suomen suunnalla alkaisi piakkoin laantua.

Erfurth yritti parhaansa mukaan oikoa Ribbentropin antamia tietoja ja korosti Jodlille, ettei mikään Suomen hallitus haluaisi ottaa vastuulleen Saksan vaatimaa poliittista sitoumusta. Mitkään Mannerheimin sotilaalliset lausunnot eivät vapauttaisi presidenttiä ja hallitusta poliittisesta vastuusta. Marsalkan tuntien myös koko Suomen alueen ylipääällikkyyden tarjoamista hänelle oli parasta vielä harkita uudelleen. Kysymys oli hyvin arkaluontoinen ja marsalkalla oli tällä hetkellä liikaa vaikeita kysymyksiä ratkaistavanaan. Jodl uskoi ”suomalaisten sotilaiden erinomaisuuden” yhdessä Saksan avun kanssa kyllä riittävän ”kaikkisa olosuhteissa” rintaman vakiinnuttamiseen. Lopuksi Jodl tiedusteli, oliko Suomeen kantautunut mitään tietoja Dietlistä, johon Erfurth vastasi kieltävästi.¹³⁹

Ribbentropin jatkuvaan ahdisteluun kyllästyneen Erfurthin ei kuitenkaan auttanut muu kuin ryhtyä testaamaan Jodlin suunnitelman onnistumismahdollisuuksia. Hän soitti Heinrichsille, joka juuri oli neuvottelussa Mannerheimin, Rytin ja Ramsayn kanssa. Erfurth kertoi, että Saksan päämajassa uskottiin Suomen hallituksen olevan nyt valmis ”jonkinlaisen vakuutuksen tai julkilausuman” antamiseen, kunhan Mannerheim vain esittäisi sellaisen sotilaallisen tilannearvion, joka riittäisi tällaisen toimenpiteen tueksi ja saisi sen näyttämään ”oikeutetulta ja perustellulta”. Saksalaisenraali ilmoitti Heinrichsille myös

138 Kriegstagebuch Erfurth 24.6.1944. KA; Erfurth 1954, 186–188; KTB OKW IV/1, 881. Saksalaisten aiemmista yrityksistä saada Mannerheim ottamaan koko Suomen rintama johdettavakseen ks. esim. Lehmus 1967, 106–197.

139 Kriegstagebuch Erfurth 24.6.1944. KA; Erfurth 1954, 186–188; KTB OKW IV/1, 881.

Jodlin arvioineen tilanteen Suomen rintamalla kyllä lopulta kääntyvän parempaan suuntaan. Heinrichs vastasi, että Jodlin käsitys ”tilanteesta Helsingissä” ei ollut oikea. Enemmän kuin mistään sotilaallisista lausunnoista kysymys oli politiikasta, vaikeuksista löytää Suomelta vaaditulle julistukselle sellainen sanamuoto, jonka suomalaiset itsekin voisivat hyväksyä. Erfurth totesi olevansa samaa mieltä. Heinrichsin puhelinkeskustelusta laatiman muistiinpanon perusteella Jodlilla kuitenkin oli ainakin jonkinlaista valmiutta tulla asiassa suomalaisia vastaan:

”Kenraali Erfurth lausui lopuksi, että Jodl oli käskinnyt sanomaan terveisiä minulle ja huomauttamaan, että olisi hyvin tärkeätä, että jonkinlaiseen Formulierungiin päästään Helsingissä, pääasia ei olisi, että siinä (Formulierungissä) lausutaan ehdottomasti juuri ne tai ne sanat, vaan että Hallituksemme osoittaa halua ja pyrkimyksiä jonkinlaisen lausuman löytämiseen ja että löydetään sellainen.”

Ilansuussa Heinrichs tiedotti Erfurthille, että Mannerheim oli esittänyt oman näkemyksensä tilanteesta poliittiselle johdolle ”hyvin energisesti”. Keskustelija Ribbentropin kanssa jatkettaisiin vielä samana iltana. Heinrichs lupasi myös ottaa Suomen joukkojen yhteisen ylipäällikkyyden puheeksi Mannerheimin kanssa, vaikka pitikin epäilyttävänä sitä, että näin jouduttaisiin Suomen ylipäällikön käskyvalta-alue venyttämään aina Norjaan saakka. Erfurth tiedotti OKW:lle, että vaatimus poliittisesta sitoumuksesta törmäisi Suomen eduskunnassa suuriin vaikeuksiin. Eduskuntaa kuitenkin voitaisiin asiassa Suomen hallitusmuotoa loukkaamatta sivuuttaa.¹⁴⁰

Hitler piti nyt tilannetta Suomen suunnalla tarkoin silmällä. Tavatessaan Dietlin seuraajaksi nimittämänsä kenraalievosti Lothar Rendulicin 24.6. illalla hän totesi Suomen olevan tällä hetkellä Saksalle ”kenties tärkein alue Euroopassa”. Suomen ja Norjan kalottialue oli ainoa paikka koko maanosassa, jossa länsiliittoutuneet ja Neuvostoliitto voisivat saada maayhteyden toisiinsa, ja tämän Hitler halusi kaikin keinoin estää. Sivustahyökkäys pohjoisesta vaarantaisi lisäksi sekä Saksan herruuden Itämerellä että ainoan sen käytössä yhä olevan nikkeli-aioksen, jotka kummatkin olivat kokonaissodankäynnin kannalta elintärkeitä. Hitlerin strategia perustui sodan loppuvaiheessa sille olettamukselle, että liittoutuneiden sisäiset erimielisyydet tulisivat vielä hajottamaan koko liittoutuman. Tästä syystä niiden kontakteja oli pyrittävä vaikeuttamaan ja estettävä niiden joukkoja pääsemästä yhteyksiin keskenään. Samasta syystä hän pyrki loppuun saakka pitämään saksalaisjoukot Balkanilla englantilaisten ja venäläisten välissä.

Sotilaallisilla vastoinkäymisillä olisi vakavia vaikutuksia Suomen poliittiseen tilanteeseen, jatkoi diktaattori tilannearviotaan. Rauhanoppositio oli voimistunut ja vaati hallitusta ryhtymään rauhantunnusteluihin. Sen valtaansaapääsy merkitsisi ”käytännössä Suomen loppua”. Hitler ei puhunut Rendulicille halais-

.

140 Heinrichsin muistiinpano puhelinkeskustelusta Erfurthin kanssa 24.6.1944. UM 110 C 1 Saksa; Kriegstagebuch Erfurth 24.6.1944. KA; Erfurth 1954, 187–188.

tua sanaa mistään poliittisista sitoumuksista, vaan korosti toiveita kriisin ratkaisemisesta yhä olevan huolimatta ulkomaisen propagandan voimakkuudesta ja opposition kuumeisesta toiminnasta. Ribbentropin esityksen Mannerheimin nimittämisestä koko Suomen rintaman ylipäälliköksi hän tyrmäsi epätarkoituksemukaisena. Marsalkalla oli liikaa kansainvälisiä sidoksia ja toisaalta hän vaikutti olevan kiinnostunut etupäässä vain Etelä-Suomen kohtalosta. Tilanteen ollessa näin epäselvä oli syytä varautua myös huonoimpiin kehitysvaihtoehtoihin. Saksan päämaja jatkoi operaatio *Tannen* valmisteluja ja pohti myös sitä, voitaisiinko Hanko tai jokin muu paikka Suomen rannikolta tarvittaessa vallata tukikohdaksi Suomenlahden sulkemiseksi. Tätä tarkoitusta varten muodostettiin 20. Vuoristoarmeijan palaamassa olevista lomalaisista Danzigiin erillinen taisteluryhmä.¹⁴¹

Hallitus jakaantuu kahtia

Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan oli ollut 24.6. määrä kokoontua kuulemaan Rytin, Ramsayn ja Waldenin Mikkelin kuulumisia jo puoli kuudelta, mutta vielä kerran huono lentosää puuttui peliin. Lentäjän eksyttyä herrat laskeutuivat Malmille pari tuntia aiottua myöhemmin ja kokous pääsi alkamaan vasta puoli yhdeksältä illalla. Päämajan terveisinä kerrottiin rintamatilanteen nyt vaikuttavan hieman lohdullisemmalta. Antautumisen sijaan sotilasjohto suosittelikin taistelun jatkamista ja Saksan tarjoaman avun vastaanottamista. Mannerheim oli korostanut avun saamisen olevan armeijan kestämissä kannalta ratkaisevaa. Ramsay esitti luonnoksensa Saksalle annettavaksi vastaukseksi, joka pohjautui pitkälti Heinrichsin aiemmin päivällä esittämään ehdotukseen. Siinä todettiin Suomen päättäneen jatkaa taistelua Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla. Tähän se tarvitsi kuitenkin välttämättä lisää sotilaallista apua Saksalta, sillä tähän mennessä luvatus toimitukset eivät riittäisi. Suomessa kuitenkin luotettiin siihen, että Hitler pitäisi lisäapua koskevan lupauksensa. Valiokunnassa luonnosta pidettiin muuten hyvänä, mutta ilmaisu ”Saksan rinnalla” haluttiin poistettavaksi.¹⁴²

Maan asiat olivat nyt sillä mallilla, ettei auttanut katsoa kelloa tai kalenteria. Niinpä presidentti ja hallitus kokonaisuudessaan kokoontuivat juhannuspäivän iltana puoli kymmeneltä yksityiseen istuntoon, jossa ulkoasiainvaliokunnan ulkopuoliset ministerit saivat tarkan selostuksen viime päivien tapahtumista. Kokous kesti lopulta yli puolen yön, kun suurin osa ministereistä halusi lausua oman käsityksensä parhaasta menettelytavasta. Walden esitti yksityiskohtaisen ja yllättävän optimistisen katsauksen rintamatapahtumiin. Vihollinen ryhmitti parhaillaan joukkojaan uudelleen eikä vaikuttanut pyrkivän enää pidemmälle. Todennäköisinä syinä tähän olivat itärintamalla 22.6. alkanut yleishyökkäys ja

141 Rendulic 1952, 238–240; Rendulic 1965, 345–346; KTB OKW IV/1, 881, 882, 891; Menger 1988, 200; Ahto 1980, 44–45.

142 Ramsayn muistiinpanot 24.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Tannerin muistiinpanot 24.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 290.

raskaat tappiot Suomen rintamalla. Suomea vastaan ei enää yksinkertaisesti riittänyt joukkoja. Suomalaisten tappiot suurhyökkäyksen aikana olivat noin 12 000 miestä, venäläisten yli neljä kertaa suuremmat. Nykyisten linjojen pitäminen saattaisi onnistua, sillä joukkojen siirrot vahvistivat Kannaksen puolustusta jatkuvasti. Lisäksi Saksasta, jonka avusta tietysti oltiin nyt entistä riippuvaisempia, oli luvassa ”niin paljon materiaalin täydennystä, että pitäisi riittää”. Yllätyksiä voisi tietysti sattua, mutta kun joukkojen taisteluhenkikin oli erinomainen, vaikutti tilanne kaiken kaikkiaan lupaavalta. Joukkoapua Saksalta oli kuitenkin saatava lisää. Puna-armeijan ylivoima oli niin tuntuva, ettei tähän mennessä saadulla yhdellä divisioonalla pitkälle pötkittäisi.

Ramsay jatkoi kertomalla hallituksenvaihdoksen vaiheista. Sotilasjohto katsoi, ettei siihen tullut ryhtyä ennen rintaman vakiintumista. Neuvostohallitukselta oli nyt tullut antautumisvaatimus, ja oli saatu selville, ettei Suomen hallituksen kokoonpanolla ollut vaikutusta sen neuvotteluhaluunkuuteen. Viisainta oli siis jatkaa nykyisellä miehityksellä. Saksa auttaisi Suomea sillä ehdolla, että Suomi ilmoittaisi jatkavansa taistelua loppuun asti. Tähän mennessä saatu apu eli kaksi rynnäkötkyprikaatia, yksi jalkaväkidivisioona ja lentokoneet oli tullut Saksan omasta aloitteesta maiden sotilasjohtojen keskinäisten keskustelujen tuloksena, eikä siihen ollut liittynyt minkäänlaisia poliittisia neuvotteluja. Ramsay korosti Saksan jatkuvien ase- ja sotamateriaalitoimitusten välttämättömyyttä ja suositteli vaaditun ilmoituksen antamista. Samaa mieltä oli myös päämaja. Lopuksi Ramsay luki Heinrichsin muistioon perustuvan ehdotuksensa vastaukseksi Saksalle. Sen keskeisissä kohdissa vakuutettiin, että ”Suomi taistelee omaa puolustustaisteluaan niin kauan kuin sen voimat yleensä riittävät”, ja että ”aseet tai apu, joka saadaan, efektiivisesti käytetään taistelussa Venäjää vastaan eikä kalustoa luovuteta”.

Linkomies otti hoitaakseen varsinaisen likaisen työn eli juntaamisen Saksan avun ottamisen ja vaaditun vakuutuksen antamisen puolesta. Vaihtoehtoina olivat antautuminen ja taistelun jatkaminen joko omin voimin tai Saksan tuella, hän korosti. Päämaja oli tehnyt selväksi, että ilman apua olisi nopeasti edessä antautuminen. Sitoumus oli vain lupaus avun käyttämisestä Neuvostoliittoa vastaan. Saksan vaatimus ei ollut kohtuuton, ja antautua voitaisiin myöhemminkin. Länsivaltojen reaktiota ei kannattanut miettiä, sillä niiden silmissä taistelun jatkaminen olisi aivan yhtä suuri synti, tapahtui se sitten omin avuin tai Saksan tukemana. Oikeusministeri Oskari Lehtonen korosti suomalaisten olevan syytä toivoa Saksan voittoa. Liittoutuneiden voitto merkitsisi ”ryssän voittoa Euroopassa” ja Suomen likvidoinnista. Linkomies luki Moskovan vastauksen ja vannotti pitämään sen salassa, jotta saksalaiset eivät saisi tietää neuvottelujen olevan tukossa. Kun asialla kaiken lisäksi oli kiire, sitä ei annettaisi eduskunnan käsiteltäväksi. Kyseessä ei ollut mikään valtiosopimus, vaan pelkkä ilmoitus, jota ei julkaistaisi. Ryti antaisi sen ”käsikirjeenä ilman HR:n [Henrik Ramsay. MJ] varmennusta”.

Toinen kansanhuoltoministeri, sosialidemokraatti Jalo Aura nosti kissan pöydälle ja kysyi, voitaisiinko tämän jälkeen enää puhua erillissodasta. On ollut turhaa puhua tähänkin asti, kuului Linkomiehen lakonisen yksiselitteinen vastaus. Sosialidemokraatti Aaltonen valitti sotilasjohdon sortuneen suurhyökkäystä

edeltäneissä tilannearvioissaan liikaan optimismiin ja vastusti voimakkaasti sitoumuksen tekemistä. Saksa ei enää pystyisi antamaan sotilaallisesti merkittävää apua. Poliittisesti apu kuitenkin sitoisi Suomen Saksaan entistä pahemmin ja romuttaisi sodan oletettavien voittajien eli länsivaltojen myötätunnon sitä kohtaan. Saksa häviäisi sodan, eikä sillä ollut toivoa rauhaan pääsemisestä. Niinpä Suomenkin edessä vähän ajan kuluttua olisi antautuminen. Ellei Saksa auttaisi Suomea ilman poliittisia sitoumuksia, olisi haettava tukea Yhdysvalloista. Tanner tuki Aaltosta ja korosti, että yli puolet eduskunnasta oli rauhan kannalla.

Tässä vaiheessa istunto keskeytettiin, jotta sosialidemokraatit voisivat neuvotella keskenään. Ramsay ei jäänyt odottelemaan neuvottelun tulosta, vaan lähti näyttämään vakuutusluonnosta Saksan lähetystöön. Kymmentä minuuttia vaille puolen yön istuntoa jatkettiin, vaikka ulkoministeri olikin poissa. Kävi ilmi, että sosialidemokraattiset ministerit halusivat ennen ratkaisua neuvotella eduskuntaryhmänsä kanssa. Ilmoitus herätti kovasanaista arvostelua puoluepolitiikan asettamisesta maan edun edelle. ”Ottavatko herrat vastuun toimitusten lakkaamisesta näin tärkeällä hetkellä?”, tiedusteli kimpaantunut Walden. Sota-aikana ministerin oli kyettävä tekemään nopeitakin ratkaisuja ilman muiden neuvoja, opasti kollegojaan puolestaan maalaisliiton Reinikka. Oli pelkästään kohtuullista, että avun antaja saisi lupauksen siitä, että apu käytettäisiin oikein. Linkomies totesi huolellisen harkinnan ja eduskuntaryhmän konsultoimisen olevan normaalioloissa itsestäänselvyys. Moskovan antautumisvaatimus oli kuitenkin muuttanut asian. Kansa ei olisi valmis antautumaan nyt eikä kolmenkaan viikon päästä, vaan hakisi apua sieltä, mistä sitä on saatavissa. Kun nyt vielä muutama päivä viivyteltäisiin, saataisiin seuraavaksi pyytää apua Saksalta lakki kourassa.

Asiasta ehdittiin väitellä parikymmentä minuuttia, kun Ramsay ilmoitti puhelimitse Ribbentropin hylänneen luonnoksen. Linkomies totesi olevansa valmis pidemmällekin menevään sitoumukseen, kun antautumista parempaa vaihtoehtoa ei ollut tarjolla. Walden, Kalliokoski, Reinikka, Kaasalainen ja K. J. Ellilä ilmoittivat välittömästi olevansa samaa mieltä. Linkomies piti ratkaisua jopa niin tärkeänä, että Rytin olisi tehtävä se hallituksestakin riippumatta. Ramsayta kehoitettiin pyrkimään siihen, ettei Saksa keskeyttäisi toimituksia keskustelujen sitoumuksesta vielä jatkuessa. Asian käsittelyä päätettiin jatkaa seuraavana päivänä.¹⁴³

Ribbentrop esittää vaatimuksensa

Ribbentrop oli hylännyt Ramsayn esittämän luonnoksen suoralta kädeltä. Se oli hänen mukaansa aivan liian ylimalkainen eikä tiukan paikan tullen velvoittanut

143 Oskari Lehtosen muistiinpanot 24.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Kalle Kaupin muistiinpanot 24.6.1944. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 21. KA; Ramsayn muistiinpanot 24.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Tannerin muistiinpanot 24.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Rytin muistiinpanot 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin päiväkirja 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Risto Rytin puolustus, 115; Tanner 1952, 290–294.

Suomea mihinkään. Suomen oli turha toivoa apua Saksasta ilman selkeää julkista irtisanoutumista erillisrauhasta. ”Joko Suomi käyttää Saksan apua ja taistelee, jolloin tämä on tunnustettava myös julkisuudessa, tai Suomi hylkää tämän avun”, alleviivasi valtakunnanulkoministeri.¹⁴⁴ Vaikka Ribbentrop ei sitä ääneen sanonutkaan, hänen penseään suhtautumiseensa vaikutti epäilemättä myös se, että hänet itsensä oli suomalaisten kaavailuissa sivuutettu kokonaan. Niinpä hän löi tiskiін oman ehdotuksensa Rytin kirjeeksi, joka Hitlerin sijaan oli osoitettu hänelle itselleen! Ribbentropin valitsemat sanamuodot eivät jättäneet selittelyille sijaa:

”Luonnos presidentti Rytin kirjeeksi valtakunnanulkoministerille

Viitaten keskusteluihin kanssanne haluaisin lausua tyytyväisyyteni siitä, että Saksa tulee vastaamaan Suomen hallituksen toiveisiin aseavusta ja antaa Karjalan kannaksella venäläisten hyökkäyksiä torjuvalle Suomen armeijalle saksalaisia joukkoja ja materiaalista apua. Olen lisäksi saanut tiedon Teidän Valtakunnanhallituksen nimissä antamista lupauksista, että Saksan Valtakunta tulee myös tulevaisuudessa antamaan Suomelle kaiken mahdollisen sotilaallisen avun lyödäkseen venäläisten hyökkäyksen takaisin Suomen alueelta yhdessä Suomen armeijan kanssa.

Saan vakuuttaa Teille tässä yhteydessä, että Suomi on päättänyt käydä sotaa Neuvostoliittoa vastaan yhdessä Saksan kanssa niin kauan, kunnes se uhka, jolle Suomi Neuvostovenäjän kautta on alttiina, on eliminoitu. Täten Suomen valtio sitoutuu suhteessa Saksan Valtakuntaan tekemään aselevon ja rauhan Neuvostovenäjän kanssa vain yhdessä Saksan Valtakunnan kanssa. Suomen hallitus ei myöskään tule käymään ilman Saksan Valtakunnan etukäteistä suostumusta minkäänlaisia keskusteluja aselevosta tai rauhasta Neuvostovenäjän kanssa, ja se tulee pitämään huolen siitä, että muutkaan henkilöt tule toimimaan siihen suuntaan.”¹⁴⁵

Kirje yksinään ei kuitenkaan vielä ollut tarpeeksi, sillä sitä ei ollut tarkoitettu julkaistavaksi. Ribbentrop vaati myös, että julkisuuteen olisi annettava neuvotelijan keskeisen tuloksen sisältävä seuraavanlainen kommunikkea:

”Suomi käy päättäväisesti sotaa Neuvostovenäjää vastaan yhdessä ja aseveljeydessä Saksan kanssa ja tulee laskemaan aseensa vasta sitten, kun tästä vallitsee yhteisymmärrys Saksan Valtakunnan kanssa, ja kun Suomeen idästä kohdistuva uhka on eliminoitu ja maan itsenäisyys on turvattu.”¹⁴⁶

Vaikka kirje ja kommunikkea yhdessä olisivat helpostikin riittäneet lopulliseksi kuoliniskuksi henkitorissaan kituvalle Suomen erillisotatesille, halusi Ribbentrop pelata varman päälle. Rytin oli tiedotettava sopimuksesta myös radio-

144 Ramsayn muistiinpano 24.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Risto Rytin puolustus, 115.

145 Saksalaisten luonnos Rytin kirjeeksi Ribbentropille 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

146 Saksalaisten kommunikkealuonnos 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA. Asiakirja löytyy myös ulkoministeriön arkistosta ks. UM 110 C 1 Saksa.

puheessa Suomen kansalle. Viimeiseksi Ribbentrop esittikin puheen ydinkohdaksi kaavailemansa lausuman:

”Suomi on päättänyt käydä yhdessä Saksan kanssa ja aseveljeydessä sen kera sotaa Neuvosto-Venäjää vastaan. Sen avun jälkeen, jota Saksa on meille antanut taistelussamme bolshevismia vastaan, on Suomen itsessään selvä velvollisuus laskea aseensa vasta sitten kun siitä on olemassa yksimielisyys Saksan valtakunnan kanssa.”¹⁴⁷

Suomen poliittinen johto sai nyt hyvää tuntumaa niistä kummallisista työajoista, joita Saksan valtakunnanulkoministeri noudatti. Vaikka kello oli jo liki puolenyön, lähtivät Ribbentrop, Altenburg, Blücher ja Ramsay Saksan lähetystöstä Tamminiemeen tapaamaan presidentti Rytii. Keskustelut jatkuivat pitkälle yöhön, mutta tulokseen ei päästy. Ryti ja Ramsay pitivät sinnikkäästi kiinni siitä, ettei Suomi voisi antaa sitoumusta Saksan vaatimassa muodossa. Hallitusmuodon mukaan sille olisi saatava eduskunnan hyväksyntä, jonka saaminen nykyisissä oloissa olisi ”lievimmin sanoen kyseenalaista”. Jo pelkkä eduskuntakeskustelu tällaisen sitoumuksen antamisesta muodostaisi valtavan riskin maan sisäisen rintaman kestävyydelle ja taistelutahdon ylläpitämiselle. Saksa saattoi ilman julistuksiakin olla varma Suomen taistelutahdosta, taistelihan se elämänsä puolesta. Ribbentrop torjui suomalaisten argumentit ja jankutti, ettei Saksa voisi toimittaa aseita ja joukkoja ilman varmuutta siitä, että ne todella käytettäisiin taisteluun Neuvostoliittoa vastaan. Saksalaiset väläyttivät Rytin kirjettä Hitlerille mahdollisena väylänä tällaisen vakuutuksen esittämiseen. Kun tunti-kausien väentökään ei tuonut asiaan minkäänlaista yhteisymmärrystä, päätettiin puoli neljältä, että kello 14 seuraavana päivänä Ramsay ja ulkoministeriön kansainvälisen oikeuden asiantuntija Erik Castrén jatkaisivat yhdessä Altenburgin ja Blücherin kanssa molempia osapuolia tyydyttävän ratkaisun etsimistä.¹⁴⁸

Hitlerin mukaan vetäminen murtaa suomalaisten vastarinnan

Ulkoasiainvaliokunta kokoontui jatkamaan asian käsittelyä jo seuraavana aamuna. Tunnelma oli uhkaava, sillä puna-armeija oli samana aamuna ryhtynyt uudelleen yrittämään strategista läpimurtoa, nyt Talin maastossa Viipurin itäpuolella. Tunnin tykistö- ja ilmapommitusvalmistelujen jälkeen alkanut vahvojen panssarivoimien ja maataistelukoneiden tukema jalkaväkihyökkäys uhkasi murtaa IV Armeijakunnan puolustuslinjan, mutta reservien avulla eteneminen saatiin pysähtymään.¹⁴⁹ Ramsayn luettua Ribbentropin ehdotuksen presidentin kirjeeksi Tanner totesi välittömästi, ettei eduskunta tulisi sitä hyväksymään. Jos hallitus päättäisi siihen suostua, saisi se tehdä sen ”omalla vastuullaan presiden-

147 Luonnon presidentin radiopuheeksi. UM 110 C 1 Saksa. Ks. myös Blücher 1950, 385.

148 Ramsayn muistiinpanot 24.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Rytin päiväkirja 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Risto Rytin puolustus, 115–116; Blücher 1950, 384.

149 Oesch 1956, 108–109.

tin kanssa”, ja silloinkin ilman sosialidemokraattisten ministerien tukea. Tannerin ”kovin hätäiseksi” kuvaaman istunnon aikana oltiin puhelinyhteydessä niin Saksan lähetystöön, Mannerheimiin kuin lähettiläs Kivimäkeenkin, mutta mitään päätöstä ei tehty.¹⁵⁰

Vielä tässä vaiheessa Ramsay suhtautui melko optimistisesti mahdollisuuksiin selvittää tilanteesta antamatta mitään sitovia julkisia vakuutuksia. Lähettiläs Gripenberg, joka oli kuullut Ruotsin ulkoministeriön kansliapäällikkö Erik Bohemanilta Ribbentropin saapuneen Helsinkiin, tiedusteli Ramsaylta yhdeltä iltapäivällä puhelimesta, oliko asia todella näin. ”Siltä vaikuttaa”, kuului vastaus. Gripenbergin ounasteltua tästä kaiketi koituvan myös joitain seurauksia, Ramsay totesi, ettei se ollut ollenkaan varmaa. Ribbentropin tulosta ei hänen mukaansa vielä kannattanut vetää mitään johtopäätöksiä.¹⁵¹

Tilanne kuitenkin muuttui pian puhelun jälkeen, kun Blücher ilmoitti Ramsaylle, ettei aiottua oikeusasiantuntijoiden neuvottelua voitaisikaan järjestää. Ramsayta pyydettiin saapumaan keskustelemaan Ribbentropin kanssa puoli kolmelta. Tuolloin valtakunnanulkoministeri kertoi keskustelleensa puhelimesta Hitlerin kanssa, joka oli kieltänyt tekemästä minkäänlaisia kompromisseja suomalaisten kanssa. Ellei Suomi antaisi ”täydellistä julkista selvitystä” poliittisesta asenteestaan, ei Saksa antaisi sille enää ”yhtään tykkiä tai panssarivaunua” ja vetäisi myös matkalla olevan avun pois. Nykyisessä tilanteessa tärkeintä oli maiden keskinäinen luottamus, ja Hitler katsoi sen olevan aikaansaataavissa vain ”julkisella selvityksellä” (*Klarstellung*). Suomen oli hyväksyttävä Ribbentropin edellisiltana esittämä ehdotus sellaisenaan, koska se oli ”joka kohdalta Führerin hyväksymä”. Tätä ilmoitusta seuranneessa ”pitkässä ja vakavassa keskustelussa” Ramsay luetteli vielä kertaalleen kaikki perustelut sille, miksi Suomi ei voisi antaa vaaditun kaltaista julistusta, mutta turhaan. Ribbentrop ei taipunut, ja alleviivasi Suomen kieltäytymisen johtavan myös myös elintarviketoimitusten katkaisemiseen. Vakuutus oli sitäkin tarpeellisempi, kun Ribbentropille oli edellisen yön keskustelujen tuloksena syntynyt vaikutelma, että Rytin ja Ramsay halusivat vain pikaista rauhaa. Blücher yritti vielä esittää oman kompromissiehdotuksensa, mutta Ribbentrop torjui sen suoralta kädeltä.¹⁵²

Tapahtumat olivat nyt saaneet Suomen kannalta ratkaisevan käänteen, kun Hitlerin nimi oli vedetty esille. Valta-asemaltaan heikoksi tiedetyn Ribbentropin vaatimukset olisi vielä voitu torjuakin, mutta *Führerin* tahdon vastustaminen oli aivan eri asia. Tähän saakka oli voitu spekuloida sillä, että koko liittosopimuspainostuksessa oli kysymys pelkästä valtakunnanulkoministerin yksityisyrteilläisyydestä, jota ei tarvinnut ottaa sen vakavammin kuin edellisenä keväänä-

150 Tannerin muistiinpanot 24.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 294.

151 Gripenbergs dagbok 25.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti VAY 3445. KA.

152 Rytin päiväkirja 25.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn puolustuspuhe sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Risto Rytin puolustus, 116; Heinrichsin muistiinpano 25.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Ramsayn kirje Gripenbergille 29.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA.

kään. Kun nyt tuli ilmoitus itsensä Hitlerin tinkimättömästä asenteesta, vaikutti Suomen neuvottelu- ja viivyttelyvara hetkessä supistuneen olemattomiin.

Ramsay jatkoi Saksan lähetystöstä kello viideksi Tamminiemeen, jossa Ryti ja hallituksen ulkoasiainvaliokunta olivat koolla. Valiokunnan enemmistö katsoi, että vaadittu sitoumus oli nyt pakko antaa. Vaikean sotilaallisen tilanteen vuoksi Saksan apua oli kertakaikkisen välttämätöntä saada. Ainoastaan Tanner oli sitä mieltä, ettei Ribbentropin vaatimuksiin tullut taipua. Hän totesi sitoumuksen johtavan ilmiriitaan eduskunnan kanssa, koska ainakin sosialidemokraatit, ruotsalainen kansanpuolue ja edistyspuolue vastustaisivat sitä. Muiden mielestä sopimuksen hylkääminen johtaisi yhtä lailla hajaannukseen ja maan puolustustahdon vakavaan heikkenemiseen. Ryti ilmoitti, ettei hän allekirjoittaisi sopimusta ilman eduskunnan suostumusta, koska se olisi lainvastaista. Päätökseksi tuli, että asia esiteltäisiin samana iltana hallitukselle kokonaisuudessaan ja sitten seuraavana päivänä eduskunnalle. Eduskunnassa se esitettäisiin tilanneselostuksena, ei lakiesityksenä. Siinä todettaisiin hallituksen kantana olevan, että Saksan vaatimukset olisi hyväksyttävä. Jos eduskunta olisi eri mieltä, hallitus eroaisi. Hallituskriisi alkoi näyttää väistämättömältä, sillä mikäli eduskunta vastoin ennako-odotuksia hyväksyisikin hallituksen kannan, johtaisi se mitä todennäköisimmin sosialidemokraattisten ministerien eroon.¹⁵³

Seuranneessa valtioneuvoston yksityisessä istunnossa Ramsay kertoi neuvotteluista Ribbentropin kanssa ja siitä, että aiemmin päivällä itse Hitler oli puuttunut asian käsittelyyn vaatimalla Suomelta nopeaa ja selkeää vastausta. Edessä oli suuria vaikeuksia tehtiinpä sopimus tai ei, hän ennusti. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kuitenkin katsoi Saksan vaatimuksiin suostumisen vähemmän vaaralliseksi kuin Moskovan vaatiman ehdottoman antautumisen. Taistelun jatkaminen yksin oli tuomittu epäonnistumaan. Mikäli sopimusta ei tehtäisi, kaikki Saksan toimitukset lakkaisivat, kotirintaman tilanne muuttuisi kaoottiseksi, rintama murtuisi ja maa joutuisi Neuvostoliiton armoille. Varsinaista sotilaallista käännettä sopimuksella ei saavutettaisi, mutta saataisiin ainakin ostettua kallista lisäaikaa ja päästäisiin mahdollisesti suotuisampaan asemaan rauhanneuvotteluja ajatellen. Toisaalta sitoutuminen Saksaan tuhoaisi erillissotateesin, katkaisisi suhteet Yhdysvaltoihin, viilentäisi välejä Ruotsin kanssa ja lisäisi sisäistä hajaannusta. Ryti ei suostuisi allekirjoittamaan sopimusta ilman eduskunnan suostumusta ja myös ulkoasiainvaliokunta halusi käyttää parlamentaarista tietä.

Linkomies esitteli Ribbentropin ehdotukset presidentin kirjeeksi, kommunikaksi ja radiopuheen ydinkohdaksi. Hänkin pelkäsi sisäisen hajaannuksen kärjistyvän, oli ratkaisu mikä tahansa tahansa. Hallitus ei kuitenkaan nykyisessä tilanteessa voinut muuta kuin esittää eduskunnalle sopimuksen hyväksymistä. Hallituksen tiedonanto sisältäisi myös sotilaallisen katsauksen ja ilmoituksen siitä, että Neuvostoliitto oli vaatinut ehdotonta antautumista. Saksan apu ei ai-

153 Tanner 1952, 295–296; Rytiin päiväkirja 25.6.1944. Risto Rytiin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn muistiinpano 25.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Risto Rytiin puolustus, 116; Turtola 1994, 299.

nakaan huonontanut maan asemaa, eikä ollut järkeä kieltäytyä siitä muoto-seikkojen vuoksi. ”Sitoumuksen hylkäämisestä ei meille ulkomailla mitään makseta, ja sen vuoksi se ei myöskään ole mitään eikä merkitse mitään”, jyrisi pääministeri. Välit Ruotsiin tuskin heikkenisivät, eikä Rooseveltia enää voitu pitää Suomen ystävänä sen jälkeen kun hän oli 23.6. julistanut, ettei ”USA:n ulkopoliittikkaa voida ostaa 148.000 dollarilla”. Jos hallitus nyt aiheuttaisi Saksan avun lakkaamisen torjumalla Ribbentropin vaatimukset, syytettäisiin sitä olosuhteiden kurjistuessa maan etujen vastaisesta toiminnasta.

Reinikka, Kalliokoski, Kaasalainen ja Lehtonen ilmoittivat välittömästi hyväksyvänsä ulkoasiainvaliokunnan kannan. Reinikan mukaan erillissodasta puhuminen oli aiheuttanut jo niin paljon harmia, että se vihdoin olisi lopetettava. Ehrnroothin ja Tannerin käsityksen mukaan olisi vielä pitänyt yrittää ottaa tarkempi selko siitä, mitä Moskovan antautumisvaatimus todella piti sisällään. K.J. Ellilä ja N.A. Osara pitivät asian eduskuntaan viemistä vaarallisena. Keskustelun päätteeksi järjestettiin asiasta äänestys, jossa sitoumuksen antamista kannatti kymmenen porvarillista ministeriä ja vastusti viisi sosialidemokraattia. Edistyspuolueen Kalle Kauppi pidättäytyi äänestämästä. Valtioneuvosto päätti, että seuraavana päivänä kello 14 eduskunnalle esitettävässä tilanneselostuksessa ilmoitettaisiin hallituksen kannattavan vaaditun sitoumuksen antamista.¹⁵⁴

Samppanjakaupiaan viimeinen suuri bluffi?

Mutta oliko Ribbentrop todella ollut yhteydessä Hitleriin niin kuin hän väitti, vai oliko sittenkin kyseessä epätoivoisen samppanjakaupiaan uhkarohkea bluffi viimeisen ulkopoliittisen voiton saavuttamiseksi ja vanhan valta-aseman palauttamiseksi? Eikö hänen Berchtesgadenissa saamansa toimeksiannon mukaisesti tullut sittenkin vain ilmoittaa Saksan jatkavan Suomen auttamista totuttuun tapaan? Mikään ensi käden lähde ei vahvista sitä, että väitettyä puhelin-keskustelua Ribbentropin ja Hitlerin välillä olisi koskaan käyty. Blücher toteaa muistelmissaan, että 25.6. ”saapui Hitleriltä lähetystöön uusi määräys”, mutta tarkempaa kuvausta sen muodosta ja saapumisreitistä hän ei anna. Lisäksi hänen kuvauksensa näiden ratkaisevien päivien osalta on muutenkin niin epätarkka, ettei sille voida kovinkaan suurta painoarvoa. Sotilasasiamies Horst Kitschmann puolestaan toteaa julkaisemattomassa muistelmakäsikirjoituksessaan, että Hitler tiedotti näkemyksensä sähköitse. Tällaista sähköttä kuitenkin ei kuitenkaan arkistoista löydy, ja mitä todennäköisemmin Blücherillä ja Kitschmannillaakaan ei ollut Hitlerin määräyksestä mitään sen konkreettisempaa tietoa. Ainoaksi lähteeksi, joka puhuu sen puolesta, että Ribbentrop-Hitler-keskustelu todella tapahtui, jää siis Ribbentropin oma kertomus.¹⁵⁵

154 Oskari Lehtosen muistiinpanot 25.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Tanner 1952, 296–299; Rytin päiväkirja 25.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Ramsayn muistiinpanot 25.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Risto Rytin puolustus, 116–117; Linkomies 1970, 353–354.

155 Blücher 1950, 384; Kitschmannin muistelmakäsikirjoitus, 139. RH 67, kansio MSg 2/3317; *Auswärtiges Amtin* arkiston virkailija Fleischerin kirje tekijälle 28.3.2001.

Ainakaan *Auswärtiges Amt*issa ei ollut varauduttu mihinkään painostustoi-
miin, vaan päinvastoin valmisteltiin Suomen vaikean tilanteen vuoksi huomata-
tavaa lisäapua ilman poliittisia tai muitakaan vastasuorituksia. Lähetystöneuvos
Ripken laati 22.6. muistion Suomen leipäviljatarpeen tyydyttämisestä uuteen
satoon saakka, joka vielä samana päivänä toimitettiin Suomeen Ribbentropille.
Hän totesi elintarvike- ja maatalousministeriön jo näyttäneen vihreätä valoa
50 000 lisäviljatonnin toimittamisesta Suomeen. Ripken korosti 12.6. vapautet-
tun 40 000 tonnin erän riittävän vain heinäkuun loppuun, ja suositteli lisäerän
välitöntä myöntämistä. Muuten Suomen kaupungeissa syntyisi elokuussa huol-
tokatkoksia, jotka kireän rintamatilanteen vuoksi vaikuttaisivat hyvin epäedul-
lisesti ja heikentäisivät suomalaisten vastarintakykyä. Ripken pyysi Ribben-
tropia nyt ilmoittamaan, voitaisiinko suomalaisille luvata heidän pyytämänsä
määrät.¹⁵⁶

Vaikuttaa hyvin vahvasti siltä, ettei OKW:ssakaan tiedetty Ribbentropin ulti-
maatumista mitään. Miten muuten olisi selitettävissä se, että OKW 25.6., kuul-
tuaan 303. Rynnäkkötykkiprikaatin saapuneen kokonaisuudessaan Suomeen,
antoi hyväksyntänsä osaston välittömälle siirtämiselle taistelutehtäviin? Miksi
OKW olisi tällaisella päätöksellä tietoisesti heikentänyt valtakunnanulko-
ministerin kiristyspolitiikan tehoa? Samaan aikaan kun Ribbentrop uhkaili Suo-
mea kaiken avun katkaisemisella oltiin Saksan päämajassa tyytyväisiä siitä, että
jo kolmasosa 122. Jalkaväkidivisioonan taisteluosastoista oli Tallinnassa val-
miina, jolloin divisioonan voitiin laskea saapuvan Suomeen 28.6. OKW päätti
myös siirtää *Generalkommando V AK*:n itärintaman eteläosista Suomeen, jotta
se voisi ottaa johtoonsa kaikki Suomen armeijan yhteyteen sijoitetut saksalais-
osastot.¹⁵⁷

OKW:n sotapäiväkirjan mielenkiintoinen kuvaus Suomen avustamispäätök-
sen syntyhistoriasta viittaa sekin vahvasti siihen suuntaan, ettei Saksan sodan-
johdolla ollut osuutta Suomen poliittisessa painostamisessa:

”Kun Saksan ylin johto tästä [6.6. alkaneesta Normandian maihinnou-
susta ja 22.6. itärintamalla käynnistyneestä Neuvostoliiton suurhyök-
käyksestä.MJ] huolimatta päätti sotamateriaali-avun lisäksi antaa Suo-
melle myös joukkoja Karjalan rintaman tueksi, tapahtui tämä tietoisena
siitä, että Suomen poliittinen asenne toistaiseksi oli selkiytymätön; selvi-
tys Saksalle edullisessa mielessä (*Klärung im prodeutschen Sinne*) saa-
vutettiin vasta 27.6. Kuitenkin juuri tämän avun antamisella luotiin poh-
ja saksalais-suomalaiselle sopimukselle.”¹⁵⁸

Saksan antamalla aseavulla siis ei sotapäiväkirjankaan mukaan ollut liittymä-
kohtia poliittisiin sopimuksiin. Lisäksi tässä kohdassa on merkillepantavaa se,
että materiaaliavun ja joukkoavun välille on tehty selkeä ero. Kirjaimellisesti
tulkittuna tässä näytettäisiin todettavan, että materiaaliapu olisi juossut joka ta-

156 Ripkenin muistio nro 45 Ribbentropille 22.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland.
243/159386–159387.

157 KTB OKW IV/1, 884.

158 KTB OKW IV/1, 883.

pauksessa, ja että lopulta joukkoapuakaan ei tehty riippuvaiseksi ”pro-saksalaisessa mielessä annetuista julistuksista”. Kun apu sitten oli luvattu ja annettu, ta-soitti se kyllä tietä poliittisen sopimuksen synnylle, mutta muuta kytkentää niiden välillä ei ollut. Mannerheim-tutkija Jägerskiöld on venyttänyt tämän ”pohjustus”-tulkinnan huippuunsa toteamalla Saksan heti suurhyökkäyksen alusta alkaen antaman avun tarkoituksena olleen vain taivutella Suomi ”lopultakin avoimesti Saksan ja sen sodan tukijaksi”¹⁵⁹. Argumentti on epälooginen. Miksi suomalaiset olisivat muuttaneet kantaansa poliittiselle sopimuksille suopeamaksi, kun näin tuntuvaa apua tuli muutenkin?

Hitleriä käsittelevistä erikoistutkimuksista ei ole saatavissa minkäänlaista valaistusta tähän kysymykseen. Ian Kershawin ylistetyssä Hitler-elämäkerrassa ei koko Ribbentrop-episodia mainita sanallakaan, eikä David Irvingin *Hitler's War* -teos ole yhtään sen hyödyllisempi. Myös Joachim Festin Hitler-elämäkerta vaikenee asiasta täysin, kuten myös Michael Burleigh'n tuore Kolmannen valtakunnan historian yleisesitys. Edes Hitlerin elämästä tarkan ”lukujärjestyksen” vuosilta 1932–1945 laatinut Max Domarus ei mainitse Hitlerin antaneen ulkoministerilleen enää mitään käskyjä Helsinkiin lähettämisen jälkeen.¹⁶⁰

Koska halusin kuulla asiasta parhaan mahdollisen asiantuntijan mielipiteen, tiedustelin asiaa suoraan Kershaw'ita itseltään. Hänkin katsoi, että aloitteen tekijänä Suomen painostuksessa oli Ribbentrop. Samalla hän kuitenkin uskoi, että ulkoministeri todella hankki toimilleen Hitlerin hyväksynnän, jonka saaminen kaiken lisäksi oli todennäköisesti helppoa. Sitä Kershaw ei pitänyt mahdollisena, että Ribbentrop olisi toiminut täysin omin päin:

”Asiakirjatodisteiden puuttuessa vastaus on väistämättä otaksuma. En usko Ribbentropin 25.6.1944 Suomen hallitukselle esittämän väitteen, että hän oli keskustellut puhelimesta Hitlerin kanssa, olleen täysin totuudenvastainen, enkä olisi taipuvainen sivuuttamaan kuvausta pelkkänä Ribbentropin hämäyksenä. Se, ettei puhelinkeskustelua merkitty muistiin, ei todista, ettei sitä olisi käyty. Pikemminkin arvelisin, että Ribbentrop todella puhui Hitlerin kanssa, alleviivaten itse parhaana pitämänsä toimintalinjaa ja saaden sille Hitlerin hyväksynnän, ilman että asiasta olisi käyty pitkiä keskusteluja. Hitler oli omaksunut kovan linjan suhteessa muihin irtautumassa olleisiin liittolaisiin (esimerkkinä Unkari), eikä Ribbentropin olisi tarvinnut olla kovinkaan aloitteellinen saadakseen Hitlerin valtuutuksen omille kaavailuilleen. En usko, että Ribbentrop olisi näin arkaluontoisessa kysymyksessä uskaltanut tehdä mitään sellaista, jonka seurauksena hän olisi saattanut joutua Hitlerin rai-von kohteeksi.”¹⁶¹

Kershaw'n näkemys kieltämättä on looginen ja perusteltu, mutta siitä huolimatta olen taipuvainen olemaan asiasta eri mieltä. On vaikeaa kuvitella, että Hitler olisi pelkän Suomen diplomaattisen julistuksen saadakseen ollut valmis ottamaan niitä ilmiselviä ja suuria riskejä, joita Suomen kiristämiseen liittyi. Saksa-

159 Vrt. Jägerskiöld 1981, 507–508.

160 Tarkemmat tiedot mainituista teoksista lähdeluettelossa.

161 Ian Kershaw'n kirje tekijälle 23.7.2002.

laiset eivät nimittäin voineet olla mitenkään varmoja siitä, että tällainen kiristys johtaisi heidän kannaltaan positiiviseen tulokseen. Yhtä hyvin olisi saattanut käydä niinkin, että suomalaiset olisivat katsoneet joutuneensa Saksan petoksen uhreiksi ja vetäneet siitä johtopäätöksensä, ts. tehneet rauhan Neuvostoliiton kanssa. Tällainen kehitysvaihtoehto olisi tietysti ollut Saksan kannalta äärimmäisen epäedullinen, sillä aivan samoin kuin Suomi oli riippuvainen isomman aseveljen vientitoimituksista, myös Saksa tarvitsi välttämättä tiettyjä tuotteita Suomesta. Vaikka Suomen toimitusten osuus Saksan kokonaistuonnista olikin suhteellisen pieni, olivat Suomen vientituotteet Saksan sotataloudelle strategisesti elintärkeitä, itse asiassa korvaamattomia. Erityisesti tämä päti tietysti varusteluteollisuuden välttämättä tarvitsemaan nikkeliin, josta peräti 80 prosenttia tuli Suomesta. Hitler olikin itse todennut, että Suomen nikkelitoimitusten päätymisellä voisi olla ”sodan lopputulokseen ratkaisevasti vaikuttavia seurauksia”¹⁶². Niinpä nikkelitoimitusten jatkuminen oli pyritty varmistamaan myös Suomen irtautumisen varalta, ja tässä varmasti olisi onnistuttukin.

Vaikka Kolojoki olisikin pysynyt saksalaisten käsissä, olisi aseveljeyden päättymisen syystä tai toisesta kuitenkin merkinnyt Saksan kokonaistuonnista 13 prosenttia edustaneiden Outokummun kuparikaivosten tuotannon menettämistä. Tämä olisi ollut kova isku Saksan sotateollisuudelle, joka välttämättä tarvitsi kuparia niin ammustuotannossa kuin panssariajoneuvojen ja lentokoneidenkin valmistuksessa. Samoin olisi saatu heittää hyvästit Mätäsvaaran kaivoksesta louhitulle molybdeenille, jolla Saksa tyydytti neljäsosan tämän esimerkiksi panssarilevyjen hitsauksessa ja varusteluteollisuuden käyttämien työkalujen valmistuksessa tarvittavan aineen tarpeestaan. Mennyttä olisivat olleet myös ne keskimäärin 2.37 miljoonaa kuutiometriä puuta vuodessa, jota Suomi toimitti esimerkiksi kaivospölkkyinä, kuitupuuna, sahatavarana, lentokonevanerina, parakkeina ja puutaloina. Puunjalostusteollisuus ruokki Saksaa lisäksi sellulosealla, puuhiokkeella, pahvilla ja paperilla.¹⁶³

Suomen painostaminen, joka jatkuessaan ja kärjistyessään olisi väistämättä johtanut sen Saksaan suuntautuvan viennin supistumiseen ja jopa tyrehtymiseen kokonaan, olisi siten kalahtanut bumerangina saksalaisten omaan otsaan. Kaikki asioista perillä olleet saksalaiset, kuten Blücher, Schnurre, Ripken, Erfurth, Jodl ja mitä todennäköisimmin myös Hitler, tajusivat tämän. Vain Ribbentrop oli joko riittävän tietämätön ja asiantuntematon tai niin voitonvarma, että katsoi Suomen kiristämisen parhaaksi menettelytavaksi. Hitler itsekin oli arvostellut ulkoministeriään siitä, että tämä otteissaan sortui usein ”liikaan jäykkyyteen ja joustamattomuuteen”¹⁶⁴.

Tämä yksityisyritteliäisyys Suomen-politiikassa ei suinkaan ollut ainut niistä tempuista, joilla Ribbentrop yritti viimeisinä sotavuosina kohentaa asemiaan Kolmannen valtakunnan sisäisissä valtakamppailuissa, eikä läheskään sieltä

162 Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–45, 195.

163 Suomen merkityksestä Saksan sotataloudelle ks. esim Menger 1974, 45–51 ja Jäger 1969, 232–242, 290.

164 Goebbels Tagebücher 6.6.1944; Michael Bloch 1994, 408.

erikoislaatusimmasta päästä. Sodan jälkeen RSHA:n ulkomaantiedustelun päällikkö Walter Schellenberg kertoi brittikuulustelijoilleen Ribbentropin ehkä kaikkein hurjimmasta suunnitelmasta. Valtakunnanulkoministeri oli hänelle kertonut ehdottaneensa Hitlerille Stalinin likvidoimista perustellen tätä sillä, että ilman Stalinia neuvostohallitus ei saisi kansaa enää jatkamaan sotaa. Hän oli itse ilmoittautunut vapaaehtoiseksi tehtävään. Suunnitelman mukaan Saksa ryhtyisi Neuvostoliiton kanssa rauhanneuvotteluihin, jolloin Ribbentrop pääsisi lähietäisyydelle neuvostodiktatuurista ja voisi ampuu tämän! Ribbentropin kertoman mukaan Hitler oli harkinnut ehdotusta pitkään, mutta lopulta hylännyt sen liian uhkarohkeana.¹⁶⁵

Suomalaisista vain Heinrichs näyttää pitäneen Ribbentropin vaatimuksia alusta saakka hämähäksinä. Mannerheim oli keuhällä 1943 vaatinut hallitusta torjumaan Ribbentropin vaatimukset juuri sillä perusteella, ettei Hitler seissyt niiden takana. Sama mahdollisuus kävi nytkin hänen mielessään, mutta sotilaallisen tilanteen tukaluuden vuoksi hän piti parhaana jättää valtakunnanulkoministerin kortit tällä kertaa katsomatta. Ainakin myös Linkomies, Walden ja Tanner näyttävät pohdiskelleen asiaa. Linkomies totesi kokoomuksen eduskuntaryhmässä 27.6., ettei hän uskonut Ribbentropin hämähäksien. Apua ei olisi saatu ilman Rytin kirjettä. Asia nousi esille myös päivää myöhemmin hallituksen iltakoulussa. Walden totesi Saksan asetoimitusten jatkuneen täydellä höyryllä jo kahden viikon ajan. Miten oli mahdollista, että samaan aikaan kun Ribbentrop esitti Helsingissä uhkauksia Suomen aputoimitusten lopettamisesta, vyöryivät Suomeen tarkoitettua materiaalia täynnä olleet junat Saksassa kohti laivaussatamia? Linkomies toisti näkemyksensä, ettei uskonut valtakunnanulkoministerin bluffanneen. Asetoimituksia jatkettiin ilmeisesti joko siksi, että oltiin varmoja Suomen taipumisesta, tai siksi, että saksalaiset ”aikoivat hoitaa asiat muulla tavalla”. Tällä Linkomies tarkoitti ilmeisesti vallankaappausyritystä saksalaismielisten suomalaisten tuella.¹⁶⁶ Tanner puolestaan järkeili sosialidemokraattien eduskuntaryhmässä 26.6., että Saksalle oli niin paljon hyötyä Suomesta esimerkiksi nikkelin muodossa, että apua pitäisi kyllä tulla ilman sitoumuksiakin. Ajan mittaan tämä käsitys yleistyi varsinkin sopimusta vastustaneiden kansanedustajien keskuudessa, ja 19.7. sosialidemokraattien Oskari Reinikainen sanoi asian Ramsaylle suoraan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa: sopimus oli ollut turha, koska Saksan olisi muutenkin itsensä vuoksi ollut pakko auttaa Suomea.¹⁶⁷

Heinrichsin yhden miehen sota sopimusta vastaan

Kenraali Heinrichs oli koko ajan sitä mieltä, että Ribbentrop huijasi. Neuvottelujen keuhässä hän tuli yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että sopimusvaatimukset

.

165 Schellenbergin kertomuksesta ks. Irving 1983, 610; Michael Bloch 1994, 395.

166 Oskari Lehtosen muistiinpanot 27.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirja 27.6.1944. Porvarillisen Työn arkisto; J.O. Ikolan päiväkirja 27.6.1944. Vaasan Maakunta-arkisto.

167 Voionmaa 1971, 356, 367–368.

olisi kylmästi torjuttava, eivätkä valtakunnanulkoministerin uhkailutkaan saaneet häntä muuttamaan mieltään. Mannerheimille laatimassaan muistiossa hän totesi suoraan, että erillisrauhan kieltävän julkisen sitoumuksen tekeminen ja pitäminen oli mahdotonta. Uskoa Saksan voittoon ei löytynyt sen paremmin kansasta kuin eduskunnastakaan, ja siksi hallitus kaatuisi välittömästi, mikäli se kytkisi maan kohtalon Saksaan tällaisilla julkisilla lupauksilla. Yhtä kirkas tosiasia oli kuitenkin myös se, ettei Suomi tulisi toimeen ilman Saksan apua. Saksalaisilla tietysti oli oikeus vaatia edes jonkinlaista varmuutta siitä, että sen antama apu käytettäisiin tehokkaasti. Siksi voitaisiin vakuuttaa, että ”Suomi taistelee niin kauan kuin se on sille mahdollista, mikä oleellisesti riippuu Saksasta saatavasta avusta”. Saksalle oli näin tehtävä selväksi, että sen aseapu parhaimmillaankin riittäisi kauppahinnaksi vain taistelun jatkamisesta, ei mistään enemmästä. Poliittista sopimusta Saksan ei kannattanut yrittää kiristää, sillä jos apua ei tulisi, Suomi laskisi aseensa.

Heinrichs uskoi, että jatkamalla taistelua Saksan avulla voitaisiin olosuhteiden muuttuessa saada Neuvostoliitolta ”vähemmän kohtuuttomat” rauhanehdot kuin jos nyt heti antauduttaisiin. Vastasuorituksena avusta ei kuitenkaan tullut antaa mitään poliittisia sitoumuksia, sillä Saksalla ei todellisuudessa ollut keinoja pakottaa Suomea juuri mihinkään:

”Että Saksa todella toteuttaisi v.Ribbentropin uhkauksen ja jättäisi meidät kokonaan ilman tukea (myös materiaali-alalla) ei tunnu todennäköiseltä, koska se vahingoittaisi Saksan omia intressejä. Mutta jos sittenkin niin kävisi antaisi tällainen asenne Saksan taholta meille entistä paremman moraalisen oikeuden etsiä toista tietä pelastusta.

Ei ole todennäköistä, että Saksa, kieltäytyessämme paktista, ryhtyisi vieläkin jyrkempiin vastatoimenpiteisiin, esim. okkupation [miehityksen.MJ] muodossa. Okkupatio murtaisi luultavasti ennen pitkää ei vain sisäisen vaan myös aseellisen rintamamme Venäjää vastaan, mikä ei voi olla Saksan intressien mukaista. Olettaen, että Saksa väärän tilannearvostelun pohjalla sittenkin ryhtyisi okkupation, ei tästä ehkä olisi yksinomaan kielteisiä seurauksia Suomen kohtalolle. Se voisi olla meille jonkinlainen ”alibi” sodan kerran päättyessä. Missään tapauksessa ei nyt ole syytä alistua v.Ribbentropin vaatimuksiin paktiin nähden.”¹⁶⁸

Heinrichs uskoi Ribbentropin suitsimisen olevan ongelman ratkaisun avain. Hän tulkitsi Saksan painostuksen samanlaiseksi valtakunnanulkoministerin henkilökohtaiseksi profiilinkohotusyritykseksi kuin mistä oli ollut kyse edellisen vuoden keväällä ja lopulla. Samoin kuin tuolloin, olisi tilanne nytkin ratkaistavissa vetoamalla Saksan sotilasjohtoon ja kuvaamalla sille sekä Suomen sotilaallinen ahdinkotila että kaikenlaisten sitovien julistusten tiellä olevat sisäpoliittiset ja perustuslailliset vaikeudet mahdollisimman rehellisesti ja avoimes-

168 Heinrichsin päivämätön muistio. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. Ks. myös Turtola 1998, 212–213. Turtola on Heinrichs-elämäkerrassaan ajoittanut muistion sen sisällyksen perusteella aikavälille 24.–25.6.1944. Melkoisella todennäköisyydellä muistio on syntynyt 25.6., koska ennen sitä Ribbentrop ei ollut esittänyt vaatimuksiaan ultimaatumien muodossa.

ti. Sopivimpana vetoamuksen kohteena Heinrichs näki kenraali Jodlin, joka monia kertoja aiemminkin oli osoittanut pitkälle menevää joustavuutta ja ymmärtäväisyyttä Suomen poliittista erikoisasemaa kohtaan. Jodl oli vähän aiemmin lähettänyt Heinrichsille tiedonannon sotilaallisesta tilanteesta, jonka hän toivoi tämän välittävän myös Suomen hallituksen tietoon. Tähän tiedonantoon vastaaminen ei herättäisi kenenkään epäluuloja, ja samalla voitaisiin vedota liittosopimusvaatimusten lopettamiseksi.

Heinrichs ryhtyi työhön ja laati lyhyen viestin, jonka Erfurth saisi toimittaa perille. Aluksi hän kiitti Jodlia tämän kirjeessä esitettyistä terveisistä ja tiedoista sekä ilmoitti välittäneensä tämän sotilaallisen tilannearvion myös hallitukselle. Sitten hän siirtyi varsinaiseen asiaan:

”Omasta puolestaan hän [Heinrichs.MJ] haluaisi tuoda kenraalieverstin tietoon, että eräs valtakunnanulkoministerin tämänpäiväinen lausunto täällä on ymmärretty niin, ettei vaadittaisi vain suomalaisten neuvotteluhaluutta, vaan jopa muodoltaan ja sisällöltään jo lukkoon lyödyn julistuksen hyväksymistä. Kieltäytyminen merkitsisi Saksan juoksevien aputoimitusten lopettamista.

Kenraali Heinrichs pyytää saada tuoda esille, että vastuullisen sotilaallisen johdon käsityksen mukaan halutun muotoinen julistus epäilemättä synnyttäisi kansan keskuudessa mitä vakavinta poliittista hajaannusta ja erimielisyyttä ja sitä kautta asettaisi Suomen rintaman pitävyyden suureen vaaraan.

Hän kysyy, eikä yhteisen sotilaallisen intressin ja monivuotisen aseveljeyden huomioiden kuitenkin neuvottelumahdollisuus ja myös Suomen näkökantojen huomioiminen voisi päästä voitolle.”¹⁶⁹

Illalla Heinrichs kutsui Erfurthin luokseen. Helsingin ja Mikkelin ulkopoliittisen todellisuuden eroja kuvastaa hyvin se, että keskustelun alkajaisiksi Erfurth aivan oma-aloitteisesti tarjosi Suomelle joukkoapua *Heeresgruppe Nordista* Suursaaren puolustuksen vahvistamiseksi. OKW oli pelännyt saaren jäävän joukkosiirtojen vuoksi liian heikosti miehitetyksi ja kehottanut Erfurthia ottamaan asian esille. Heinrichs torjui saksalaispelot ja totesi, ettei vahvistuksia tarvittu. Siirtyen poliittiseen tilanteeseen hän kertoi Ribbentropin kieltäytyneen enää keskustelemasta julistuksen muodollisesta puolesta, mikä Suomessa oli tulkittu ultimaatumiksi. Heinrichs esitti luonnoksensa kirjeeksi Jodlille pyytäen Erfurthia tukemaan sitä ja toimittamaan sen perille. Hän kertoi Mannerheimin pelkäävän Ribbentropin vaatimuksiin suostumisen kärjistävän sisäpoliittisen tilanteen äärimmilleen, aiheuttavan halluskriisin ja jopa herättävän henkiin vuoden 1918 vastakkainasettelun valkoisten ja punaisten välillä sekä samalla tietenkin romahduttavan myös sotilaallisen puolustuskyvyn. Tämä olisi vielä estettävissä, mikäli Erfurth nyt puuttuisi asiaan ja saisi aikaan Jodlin välintulon.

Tällä kertaa suomalaisten pyyntöihin yleensä hyvin suopeasti suhtautunut Erfurth kuitenkin yllättäen kieltäytyi auttamasta. Hän ei halunnut sekaantua ul-

169 Heinrichsin luonnos kirjeeksi Jodlille 25.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA. Sen paremmin Heinrichs itse Mannerheim-biografiassaan kuin Heinrich-elämäkerturi Turtolakaan eivät mainitse tätä vaihetta teoksissaan lainkaan.

Kenraali Erik Heinrichs vastusti Ribbentropin vaatimuksiin suostumista alusta saakka, mutta joutui taipumaan Mannerheimin oltua toista mieltä. (Brantberg 1998).

kopoliittisiin kysymyksiin, jotka kuuluivat ohjeensa suoraan Hitleriltä saavan Ribbentropin toimivaltaan. Sotilaana hän ei voinut puuttua poliittisiin neuvotteluihin, eivätkä sitä Hitler ja OKW:kaan taatusti olisi hyväksyneet. Hän ei myöskään uskonut tällaisen vetoomuksen johtavan tuloksiin. Vastauksen kuultuaan Heinrichs poistui lyhyeen neuvonpitoon Mannerheimin kanssa. Vähän ajan kulluttua hän palasi vakavana saksalaiskenraalin luo ja ilmoitti korostetun muodolliseen ja viralliseen tyyliin seisaaltaan, että marsalkka oli päättänyt luopua yhteydenotosta Jodliin. Eduskunta oli kutsuttu koolle seuraavaksi päiväksi kuulemaan presidentti Rytin ilmoitusta. Kenraalit erosivat jäätävissä tunnelmissa. Heinrichs oli hävinnyt yhden miehen sotansa sitoumuksen antamista vastaan. Erfurth päätti lähteä seuraavana aamuna Helsinkiin tavatakseen sinne saapuvan Rendulicin ja ”ollakseen lähempänä poliittisia tapahtumia”.¹⁷⁰

Rendulicia Erfurth ei kuitenkaan tavannut. Kuultuaan Dietlin seuraajan tulosta Ribbentrop oli nimittäin pyytänyt Jodlilta, että Rendulic pidettäisiin toistaiseksi Königsbergissä Suomen poliittisen tilanteen herkkyyden vuoksi. Tieto Dietlin kuolemasta ja huonot uutiset itärintamalta voisivat vaikuttaa epäedullisesti käynnissä oleviin poliittisiin neuvotteluihin, perusteli Ribbentrop pyyn-

170 Kriegstagebuch Erfurth 25.6.1944. KA; Erfurth 1954, 188–190; Heinrichsin muistiinpano 25.6.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA.

töään.¹⁷¹ Oikeammin kyse lienee ollut siitä, ettei Ribbentrop halunnut Saksan päämajan pääsevän perille tapahtumista Suomessa. Koko hänen kiristyspolitiikkansa onnistuminen riippui siitä, että hän sai toimia Suomessa yksin ja suomalaisten ahdinkotilaan suopeammin suhtautuvien tahojen, kuten esimerkiksi OKW:n, häiritsemättä. Hän oli jo juonimalla onnistunut viivyttämään Dietlin paluuta Suomeen yhdellä päivällä, joka sitten hänen kannaltaan kuin taivaan lahjana tulleen lento-onnettomuuden ansiosta osoittautui ratkaisevaksi. Samaan suuntaan ovat spekuloineet myös Dietlin elämäkerturit, vaimo Gerda-Luise Dietl ja adjutantti Kurt Hermann. Heidän mukaansa Dietlillä oli ”taistelussa Suomen kansan sielusta” huomattavasti enemmän vaikutusvaltaa kuin Ribbentropilla. Mikäli hän olisi saanut olla läsnä kesän 1944 neuvotteluissa, olisi lopputulos saattanut hyvinkin olla toisenlainen, he arvioivat.¹⁷²

Mikäli Rendulic nyt olisi saapunut Helsinkiin ennen kuin Ryti olisi allekirjoittanut kirjeensä, olisi Ribbentropin etsikköaika ollut käytetty. Kätten ulottuvilla ollut suuri henkilökohtainen ulkopoliittinen voitto olisi saattanut karata, mikäli Hitlerin arvoasteikossa huomattavasti Ribbentropia korkeammalla ollut Rendulic olisikin päättänyt viheltää pelin poikki ja määrätä suomalaisten painostamisen lopetettavaksi. Mikäli sopimus olisi syntynytkin, olisi ainakin osa kunniaa tuolloin langennut Rendulicille. Niinpä Ribbentrop oli vakaasti päättänyt estää kenraalin saapumisen viime hetkellä asioita sotkemaan ja tavalla tai toisella varastamaan koko show’n.

Linkomies pudottaa eduskunnan pois kuviosta

Mannerheim piti hallituksen päätöstä pyytää sopimukselle eduskunnan hyväksyntää suurena virheenä. Keskustellessaan hallituksen istunnon jälkeen Rytin kanssa puhelimesta hän edelleen voimakkaasti korosti Saksan avun välttämättömyyttä ja painotti, ettei neuvotteluja missään tapauksessa saanut päästää katkeamaan. Samalla hän kuitenkin varoitti jyrkästi viemästä asiaa eduskuntaan, koska siinä tapauksessa jouduttaisiin kertomaan Moskovan antautumisvaatimuksesta, joka näin väistämättä kantautuisi myös saksalaisten korviin. Ribbentropin käsissä tieto tuosta antautumisvaatimuksesta olisi valttikortti, jolla hän voisi pakottaa Suomen ”mihin tahansa”. Rytiiä marsalkan perustelut eivät kuitenkaan vakuuttaneet. Hän uskoi eduskunnan hyväksyvän sopimuksen, jos sille avoimesti selitettäisiin ”tosiasiallinen tilanne ja kaikki asiaan vaikuttavat seikat”.¹⁷³

171 Kriegstagebuch Erfurth 26.6.1944. KA; Erfurth 1954, 190–191.

172 Ks. Dietl-Hermann 1951, 239.

173 Rytin muistiinpanot 25.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 10. KA; Rytin muistiinpanot 26.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32; KA; Risto Rytin puolustus, 117; Rytin muistelmäkäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Linkomies 1970, 357–358; Heinrichs 1959, 379–381; Mannerheim 1952, 450–451; Turtola 1994, 300. Goebbelsin päiväkirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että Tukholman kautta jonkinlainen tieto Neuvostoliiton vaatimuksista Saksalle kulkeutuikin. Tosin on todettava, että oli vain päivien kysymys, milloin saksalaiset olisivat päässeet asiasta perille Suomen hallituksessa ja eduskunnassa olevien informaatiokanaviensa välityksellä. Vrt. Goebbels Tagebücher 24.6.1944.

Mannerheim ei antanut periksi. Maanantai-aamuna 26.6. hän soitti Linkomiehelle tämän kotiin ja korosti maan tilanteen äärimmäistä vakavuutta. Niin raskasta kuin se olikin, ei voitu muuta kuin taipua Ribbentropin vaatimuksiin. Tärkeintä oli kuitenkin pitää huoli siitä, ettei sopimus saisi liian sitovaa muotoa. Olisiko siis mahdollista järjestää niin, että eduskunta antaisi luottamuslauseen vain pienellä enemmistöllä osan edustajista ollessa poissa äänestyksestä, jolloin sopimuksen takana ei olisi eduskunnan ehdotonta enemmistöä? Tällöin voitaisiin myöhemmin selittää, ettei ratkaisu ollut eduskunnan todellinen tahto, ja purkaa sitoumus hallitusta vaihtamalla. Linkomies totesi tällaisen manööverin onnistumisen olevan hyvin epävarmaa ja ajatteli itseksensä, että tällainen tempupuilu olisi lähinnä ”rikkiviisasta sofismia”. Eduskunnan enemmistö, oli se sitten ehdoton tai ei, tekisi päätöksestä joka tapauksessa sitovan. Toinen Mannerheimin esittämä vaihtoehto oli se, että eduskunta ilmoittaisi jättävänsä asiansa hallituksen päätettäväksi, koska ei tuntenut asian yksityiskohtia. Eduskunnan täydellistä syrjäyttämistä marsalkka ei ottanut Linkomiehen kanssa puheeksi.¹⁷⁴

Mietittyään asiaa hetken aikaa Linkomies kuitenkin tajusi, että Mannerheimin ehdottama taktikointi oli välttämätöntä, mikäli asia ylipäätään haluttiin alistaa eduskunnalle. Sopimuksen liian sitovuuden välttämistä paljon painavampi peruste äänestyksen manipuloimiselle oli se, että eduskunnan hyväksyvistä kannasta oli saatava etukäteinen varmuus. Ei nimittäin ollut mitään takeita siitä, että kansanedustajien enemmistö asettuisi hallitusta tukemaan. Kirjoittaessaan eduskunnalle annettavaa selostusta virkahuoneessaan Linkomies alkoi pohtia, mitä tapahtuisi, jos eduskunnan enemmistö äänestäisikin sitoumuksen antamista vastaan. Tällöin hallituksen olisi erottava, ja parlamentaarisen käytännön mukaisesti olisi hallitusta vastustaneiden puolueiden, tässä tapauksessa siis lähinnä sosialidemokraattien ja ruotsalaisten, muodostettava uusi hallitus. Pahimmillaan tämä saattaisi maan sekä Neuvostoliiton että Saksan armoille:

”Tämä hallitus tietysti tarttuisi neuvostohallituksen antautumiskehotukseen ja johtaisi kenties asiat lopulta antautumiseen. Toiselta puolen taas nousisi varsin voimakas sisäinen mielipide tällaista hallitusta vastaan. Sitä voisivat saksalaiset käyttää hyväkseen, ja näin maan asiat saattaisivat joutua täydelliseen sekasortoon.”

Eduskunnan kannasta oli siis pakko saada etukäteinen varmuus, muuten ei asiaa voitaisi sinne viedä. Linkomies kutsui Tannerin luokseen ja kertoi tälle Mannerheimin ehdotuksista. Pystyisikö Tanner antamaan takeet siitä, että riittävän moni sosialidemokraatti pidättäytyisi äänestyksestä, jolloin sopimuksen läpimenon varmistuisi? Tanner ei hyväksynyt tällaista järjestelyä, ja korosti sosialidemokraattien joka tapauksessa lähtevän hallituksesta, mikäli sopimus tehtäisiin. Linkomies piti tätä täysin vastuuttomana:

174 Linkomies 1970, 354–355; Ramsayn muistiinpanot 26.6.1944. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA; Tanner 1952, 300–301; Jokisipilä 1997, 119.

”Mutta mistä siinä tapauksessa saadaan maalle hallitus? Eivät sosialidemokraatit ja ruotsalaiset kahden kesken voisi maata hallita. Sellainen hallitus kaatuisi heti.”

Vastahakoisesti Tanner lupasi selvittää äänestystaktikoinnin onnistumismahdollisuudet. Vähän myöhemmin myös ”huolestuneen ja rasittuneen näköinen” presidentti Ryti pyysi häntä tekemään voitavansa sen puolesta, että eduskunta puoltaisi ratkaisua. Sitoumus oli annettava, sillä armeijaa ei voitu jättää ilman aseapua. Tanner ei luvannut Rytillekään muuta kuin ”harkita asiaa ja tunnustella mielialoja eduskunnassa”.¹⁷⁵

Linkomies käsitti, ettei sosialidemokraatteja saataisi mukaan minkäänlaiseen taktikointiin. Tunnin harkinnan jälkeen hän ilmoitti Tannerille, ettei uskaltaisi näissä oloissa tuoda asiaa eduskuntaan lainkaan. Kielteinen päätös aiheuttaisi erittäin vaikean sisäisen hajaannuksen, sillä kaatuvan hallituksen tilalle olisi mahdotonta saada uutta elinkelpoista koalitiota. Nykyisessä kohtalokkaassa tilanteessa ei mitään voitu jättää sattuman varaan, joten hallituksen ja presidentin oli otettava Saksalle annettava sitoumus yksin vastuulle. Tanner ei uskonut Rytin tähän suostuvan. Linkomies uskoi pystyvänsä taivuttelemaan presidentin ja ilmoitti eduskuntaan, ettei hallituksella ainakaan iltapäiväistunnossa ollut mitään esitystä annettavanaan.¹⁷⁶

Tämän jälkeen Linkomies ajoi Tamminiemeen ja ilmoitti Rytille päättäneensä olla viemättä sopimusta eduskuntaan. Ryti esitti vastaväitteitä ja totesi, että jo hallitusmuoto edellytti eduskuntakäsittelyä. Linkomiehen mukaan ”häätä ei lutenut lakia” eikä tällainen ”luonteeltaan henkilökohtainen lupaus” välttämättä edellyttänyt eduskunnan myötävaikutusta. Tulevaisuutta ajatellen oli itse asiassa etua siitä, ettei eduskunta ollut asian kanssa missään tekemisissä. Kun Ryti yhä vastusteli, iski Linkomies viimeisen korttinsa pöytään:

”Lopuksi minun täytyi esittää suoranainen uhkavaatimus. Sanoin päättäneeni, etten näissä oloissa missään tapauksessa veisi asiaa eduskuntaan ja että siis minun oli vielä samana päivänä jätettävä eronpyyntöni, mikäli hän ei suostunut ehdotukseeni. En näet voinut vastata politiikan johtamisesta, jollei meneteltäisi sillä tavoin, kuin minä katsoin maan edun ehdottomasti vaativan.”

Lopulta Ryti suostui sillä edellytyksellä, että Linkomies hankkisi oikeuskanslerin ja jonkun kansainvälisen oikeuden asiantuntijan lausunnot siitä, että presidentti saattoi antaa lupauksen ilman eduskuntaa. Tämä Linkomiehen oli helppo luvata, olihan Erik Castrén jo keväällä 1943 laatinut vastaavan asiakirjan. Ribbentropin vaatiman puheen pitäminen sen sijaan oli liikaa Rytillekin, ja näin se lankesi pääministerille. Palattuaan valtioneuvostoon Linkomies haastatteli kaikkia sitoumuksen antamista puoltaneita ministereitä ja havaitsi näiden olevan valmiit saattamaan asian päätökseen myös ilman eduskuntaa. Kehotettuaan

175 Linkomies 1970, 355–356; Tannerin muistiinpanot 26.6.1944. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Tanner 1952, 300–301; Jokisipilä 1997, 119; Hakalehto 1973, 254.

176 Linkomies 1970, 356; Tanner 1952, 301–302; Jokisipilä 1997, 120.

Ramsayta asettumaan yhteyteen Castrénin kanssa hän ilmoitti eduskuntaan, ettei hallituksella ollut mitään ilmoitettavaa myöskään iltatunnuksessa.¹⁷⁷

Myyttejä

Myytti eduskunnan syrjäyttämisen jaloista motiiveista

”En ymmärrä, mikä helvetinmoinen yksipäisyys on vinyt hallituksen kannanottoihin, jotka aina ovat olleet väärällä pohjalla.”

– Urho Kekkonen kuultuaan hallituksen päättäneen tehdä sopimuksen Saksan kanssa¹⁷⁸

Kun sotasyllisyysoikeudenkäynnin tutkijakunnan johtaja oikeusneuvos Onni Petäys 18.10.1945 kuulusteli Mannerheimia tämän kotona Kaivopuistossa, korosti marsalkka Rytin-Ribbentropin-sopimuksen muodon tavoitteena nimen omaan olleen välttää Suomen sitomista Saksaan valtiona. Tässä yhteydessä Mannerheim esitti myös legendaariseksi tulleen luonnehdintansa Rytin menettelystä kansalaisurotekona.¹⁷⁹ Itse oikeudenkäynnissä samaa argumenttia käyttivät erityisesti Ryti ja Ramsay. Valitsemalla sitoumukselle henkilökohtaisen kirjeen muoto varmistettiin heidän mukaansa myös se, että lupaus olisi helpommin purettavissa. Rytin ja Ramsayn kuvaukset eivät kuitenkaan kerro koko totuutta. Ilman avainasemassa olleen pääministeri Linkomiehen väliintuloa asia olisi nimittäin tullut eduskunnan ratkaistavaksi iltapäiväistunnuksessa 26.6. Ramsay myönsi tämän samana iltana Blücherille:

”Linkomies on heittänyt kaiken voimansa ja arvovaltansa peliin ratkaisun puolesta. Hänelle henkilökohtaisesti lankeaa suuri ansio [sopimuksen] syntymisestä.”

Myös Linkomies itse korosti heti ratkaisun jälkeen mielellään ansioitaan eduskunnan syrjäyttämässä.¹⁸⁰ Totta onkin, että hän kyllä teki lopullisen ratkaisun, mutta varsinaisena aloitteentekijänä tässäkin kysymyksessä oli Mannerheim. Marsalkalla oli aloitteelleen useita eri perusteluita: Neuvostoliiton antautumisvaatimuksen salaaminen saksalaisilta, sopimuksen läpimenon varmistaminen ja sen liiallisen sitovuuden välttäminen. Linkomies suhtautui skeptisesti marsalkan ehdotuksiin eduskunnan äänestyksen manipuloimisesta, ja hylkäsi ajatuksen havaittuaan sen toteuttamisen hyvin vaikeaksi ellei mahdottomaksi. Hänen

177 Linkomies 1970, 356–357; Turtola 1996, 95; Skyttä 1979, 224; Jokisipilä 1997, 120. Turtola on Ryti-elämäkerrassaan arvellut, että Castrén ”lähetettiin ilmeisesti Mannerheimin pyynnöstä käännyttämään uppiniskaista presidenttiä”. Missään lähteissä ei kuitenkaan mainita tapaamista presidentin ja Castrénin välillä. Vrt. Turtola 1994, 300.

178 Suomi 1986, 454.

179 Ks. esim. Tarkka 1977, 164; Turtola 1994, 301.

180 Ks. esim. L.A. Puntilan muistiinpanot 8.7.1944. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 227. KA; Kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirja 27.6.1944. Porvarillisen Työn Arkisto; Aarno Tuurnan muistiinpanot 27.6.1944. Aarno Tuurnan kokoelma, kansio 2. KA; Oskari Lehtosen muistiinpanot 27.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA.

ainoana motiivinaan oli varmistaa sopimuksen synty, ja tähän yhtälöön eduskunta ei istunut, ei manipuloinnin kanssa eikä ilman.

Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä tapahtumat tietysti kannatti kuvata niin, että hallitus oli ikään kuin suojellut eduskuntaa jättämällä sen syrjään asian käsittelystä. Eduskunnan siunaamana sopimus olisi nimittäin sitonut kaikkia valtiolimiä ja eikä siitä irtautuminen olisi onnistunut vain ”hattua ja pukua” (Tan-nerin termi) eli presidenttiä ja hallitusta, vaihtamalla. Näin ollen Rytin ja hallituksen voitiin katsoa tehneen maalle, kansalle ja erityisesti kansanedustajille korvaamattoman palveluksen uhratessaan oman nimensä Saksalle annetussa lupauksessa.

Tässä uhrautumistulkinnassa on kuitenkin vakavia aukkoja. Selkein niistä on se, että jos asia todella olisi tullut eduskuntaan, ei koko sopimusta milloinkaan olisi syntynyt. Erityisen aktiivisena eduskunnassa oli esiintynyt maalaisliiton Urho Kekkonen, joka ulkoasiainministeriön poliittisen osaston päällikkö Asko Ivalolta, sensuuripäällikkö Kustaa Vilkunalta ja Paavo Kastarilta saamiensa tietojen nojalla oli koko ajan melko hyvin perillä tapahtumista. Hänen kokoon- kutsumanaan oli jo 22.6., ennen kuin Ribbentropin tulosta ja hänen vaatimuk- sistaan tiedettiin mitään, pidetty erityinen ”rauhan harrastajain kokous”, jossa todettiin käyneen välttämättömäksi irtautua Saksasta. Kekkonen oli varhain aamulla 26.6. laatinut eduskunnan iltapäiväistuntoa varten luonnoksen päiväjär- jestykseen siirtymisen sanamuodoksi:

”Johdonmukaisesti kannattaen sitä politiikkaa, jonka mukaan maamme käy maailmansodasta erillistä puolustussotaa Neuvostoliittoa vastaan, eduskunta torjuu suunnitelmat maan saattamisesta nykyistä läheisem- pään sotilaalliseen ja poliittiseen yhteistyöhön Saksan kanssa. Luottaen siihen, että hallitus pyrkii toiminnassaan toteuttamaan eduskunnan täten ilmaisevan tahdon sekä etsimään keinot Suomen irrottamiseksi mah- dollisimman kunniallisin ehdoin sodasta, eduskunta siirtyy päiväjärjes- tykseen.”

Päivän mittaan Kekkosen luonnoksesta neuvoteltiin sosialidemokraattien, edis- tysmielisten ja ruotsalaisten kanssa, ja se päätettiin hyväksyä yhteisesti esittä- väksi. Yhdessä nämä kolme ryhmää muodostivat eduskunnan enemmistön, ja Kekkosen omien laskelmien mukaan ponsi olisi voittanut hallituksen kannan. Sopimuksella ei näin ollen olisi ollut mitään läpimenon mahdollisuuksia, ja petty- mys ja narkästyys sen vastustajien keskuudessa olikin suuri, kun illalla kuultiin, ettei hallituksen tiedonantoa esitettäisikään. Tämän ymmärrettiin heti merkit- sevän sitä, että eduskunta oli päätetty tietoisesti sivuuttaa. Sopimuksen vastustajat pitivät tätä hallitusmuodon vastaisena ja jopa vallankaappauksena. Kekkonen kii- rehti laatimaan asiasta välikysymystekstin, jonka hän päiväsi jätettäväksi 27.6. Yhteensä 70 kansanedustajaa allekirjoitti sen, mutta sitä ei milloinkaan jätetty. Rauhanoppositiota tutkineen Heikki Mikko Viitalan mukaan tämä johtui siitä, että sosialidemokraattien rauhanoppositioon kuuluvat edustajat olivat pelänneet, että sopimus kuitenkin kaikesta huolimatta tulisi eduskuntakäsittelyssä hyväksy- tyksi. Ratkaisevassa paikassa rauhanoppositioin rohkeus ei siis riittänyt sen testaa- miseen, olisiko se saanut välikysymyksensä taakse tarvittavat 31 kansanedustajaa

lisää.¹⁸¹ J.K. Paasikiven saamien tietojen mukaan eduskunnan enemmistö ei yksinkertaisesti vain ollut uskaltanut ottaa sopimuksen torjumista vastuulleen.¹⁸²

Mitä suurimmalla todennäköisyydellä Kekkonen osui laskemissaan oikeaan. Sosialidemokraattien, ruotsalaisen kansanpuolueen ja edistyksen yhteenlaskettu edustajamäärä oli 109, ja heidän lisäksi sopimusta vastustaneiden ryhmään on laskettava ainakin maalaisliiton Kekkonen, Uno Hannula ja Yrjö Schildt. Hallituksen olisi siis luottamuslauseen saadakseen täytynyt pystyä ”käännyttämään” tästä ryhmästä puolelleen peräti 13 edustajaa. Välikysymyksen suhteen tilanne on hivenen monimutkaisempi, koska se oli poliittisena aseena huomattavasti hallituksen omasta aloitteestaan esittämään tiedonantoon annettua vastausta järeämpi. Kaiken kaikkiaan voimasuhteet olivat kuitenkin sellaiset, ettei hallituksella ollut muita vaihtoehtoja kuin pitää eduskunta tapahtumien ulkopuolella. Vain näin saatiin Rytin-Ribbentropin-sopimus syntymään ja ylipäätään hallitus pidetyksi toimintakykyisenä. Mannerheim, joka kaavaili sopimuksesta myöhemmin irtauduttavan vetoamalla siihen, ettei se ollut eduskunnan ja kansan todellinen tahto¹⁸³, oli enemmän kuin oikeassa. Se ei ollut milloinkaan ja vähäisimmässäkään määrin eduskunnan ja kansan tahto, vaan ainoastaan niiden tahojen, jotka siitä muodollisesti olivat vastuussa, eli presidentin ja lievemmissä määrin hallituksen. Tämä tosiasia selittää osaksi myös sen, miksi hallituksen täytyi 27.6. sensuurimääräyksellä kieltää lehdistöä esittämästä sopimuksesta minkäänlaisia omia mielipiteitä¹⁸⁴.

Juridisesti tarkasteluna Rytin menettely loukkasi selkeästi Suomen valtiosisäisiä menettelytapa- ja toimivaltanormeja. Tutkimuksessaan valtionpäämiehen asemasta Suomessa Antero Jyränki on todennut Rytin-Ribbentropin-sopimuksen kaikista tapahtuma-ajankohtana ja myöhemmin esitetyistä varauksista huolimatta olleen valtiosopimus, johon sitoutuessaan Ryti ylitti valtiosäännön presidentille suomat oikeudet:

”Selitys oli sitoumuksen luontoinen; vaikka se annettiin yksipuolisena, siinä viitattiin Saksan hallituksen tarjoamaan aseelliseen (joukot ja sotamateriaali) sekä muuhunkin apuun (viljatoimitukset). Tosiasiassa kysymys oli *kansainvälisestä välipuheesta*. – Ministeristön enemmistö suositteli selityksen antamista, ja päätös antamisesta tehtiin presidentin esittelystä. Valtiosisäisten normien vuoksi välipuhe sai presidentin antaman yksipuolisen ja henkilökohtaisen selityksen muodon. - - - Tosiasiassa vahvoja syitä voidaan esittää sen puolesta, että *selitys perusti sellaisen kansainvälisen velvoitteen, johon presidentti Rytillä ei ollut oikeutta sitoutua ja samalla sitoa Suomen valtiota edes omaksi toimikaudukseen ilman eduskunnan suostumusta*.”¹⁸⁵

181 Väinö Voionmaan muistiinpano 22.6.1944. Väinö Voionmaan kokoelma, kansio 4. KA; Suomi 1986, 454–456; Voionmaa 1971, 358; Viitala 1994, 12; Tarkka 1977, 32–33. 22.6. pidetyssä ”rauhan harrastajain kokouksessa” olivat Kekkonen lisäksi läsnä ainakin Väinö Voionmaa, Yrjö Schildt, Lennart Heljas, C.O. Frietsch, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Atos Wirtanen, Juho Pyy, Kullberg ja Ragnar Furuholm.

182 J.K. Paasikiven päiväkirja 27.6.1944. Paasikivi 1991, 421.

183 Tanner 1952, 300–301; Linkomies 1970, 354–355.

184 Viikuna 1962, 149–150; Perko 1971, 216.

185 Jyränki 1981, 266. Historiantutkijoista Menger on korostanut, ettei sopimus kaikesta huolimatta ollut mikään pelkkä paperinpala, vaan sillä oli Suomen sodankäynnin kannalta kiistattomia ja hyvin ongelmallisia seurauksia. Ks. Menger 1988, 206.

Uhrautumistulkintaa vastaan soti myös se yhtäkkisyys, jolla suunnitelmat 26.6. aamupäivän aikana muuttuivat. Itse asiassa vielä aamulla edes kukaan sisäreunakaaseenkaan kuuluneista ei osannut aavistaa, tietämisestä nyt puhumattakaan, ettei eduskuntaa tulnaisi asiassa kuulemaan lainkaan. Vielä aamupäivällä Ramsay totesi Blücherille asian tulevan eduskuntakäsittelyyn, kertoi jopa olevansa sen tuloksesta hyvin huolestunut. Sekä Rytin, Ramsayn että Tannerin muistiinpanot vahvistavat syrjäyttämispäätöksen syntyneen vasta päivän mittaan. Puhheet ratkaisun takana olleesta pitkästä harkinnasta ja sopimuksen sitovuuden vähentämisestä sen motiivina ovat siten pelkkää jälkikäteistä kaunistelua. Niin presidentille, hallitukselle kuin päämajallekin tärkeintä oli saada sopimus hyväksytyksi ja Saksan apu varmistettua. Tämän tavoitteen rinnalla muut motiivit olivat toissijaisia.

Ainakin yhtä paljon kuin hallituksen tietoisesta pyrkimyksestä, oli sopimuksen lopullinen muoto seurausta myös sattumasta, hyvästä onnesta ja erityisesti Ribbentropin joustavuudesta tai pikemminkin välinpitämättömyydestä tai tietämättömyydestä. Tapahtumia avoimimmin muistelmissaan kuvannut Linkomies onkin todennut tämän kiertelemättä:

”Meidän oli annettava tuo meiltä vaadittu lupaus. Muuta mahdollisuutta ei kerta kaikkiaan ollut. Pyrkimys oli nyt vain suunnattava siihen, että lupaus tulisi mahdollisimman vapaamuotoiseksi ja mahdollisimman vähän sitovaksi. Siinä pyrkimyksessä Ramsay pääsikin varsin hyvään tulokseen. Hän sai Ribbentropin suostumaan siihen, ettei lupaus saanut varsinaisen valtiosopimuksen muotoa, vaan Ryti antoi sen henkilökohtaisesti. Tämä oli erittäin tärkeä saavutus, ja siitä saadaan olla Ramsaylle kiitollisia. Tilanne oli sellainen, että meidän olisi ollut pakko tehdä suoranainen valtiosopimuskin, jos Ribbentrop olisi pysynyt sitä koskevassa vaatimuksessaan.”¹⁸⁶

Ulkopuolisuus auttaa usein menneisyyden tarkastelussakin löytämään asioihin aivan uudenlaisia ja hedelmällisiä näkökulmia. Ruotsalainen journalisti ja vapaa kirjoittaja Allan Sandström esittää Suomen jatkosotaa käsittelevässä tutkimuksessaan varsin mielenkiintoisen spekulatiion Suomen valtionjohdon motiiveista. Hänen mukaansa on virhe ajatella, että suomalaiset olisivat alusta saakka suunnitelleet sopimuksen sellaiseksi ovelaksi Ribbentropin nenästä vetämiseksi, kuin minä se myöhemmin esitettiin ja myös nähtiin. He kyllä olivat etukäteen tietoisia siitä, että sopimuksesta saattoi vapautua valtionpäämiestä vaihtamalla, mutta itse tapahtuma-ajankohtana monenlaiset eri kehitysvaihtoehdot olivat vielä täysin avoinna. Merkittävin näistä vaihtoehdoista oli se, että Saksa pyrki rauhaan. Kesällä 1944 monet Euroopassa odottivat, että Saksan johto vetäisi johtopäätökset täysin väistämättömältä näyttävästä tappiosta. Jotkut asettivat toiveensa myös Saksan rauhanoppositioon, jonka olemassaolo Suomessakin tunnettiin. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen voi nähdä myös reaktiona näihin tietoihin. Se edellytti molempia osapuolia hankkimaan toiselta etukäteisen

.
186 Linkomies 1970, 352.

suostumuksen rauhantunnusteluihin, jolloin Saksakaan ei rauhaan pyrkiessään voisi jättää Suomen oman onnensa nojaan.¹⁸⁷

Ramsay taistelee loppuun saakka

Ramsay oli jo ehtinyt ilmoittaa Blücherille sopimuksen tulevan eduskunnan käsittelyyn. Kello 14 hän ilmoitti, että tästä sittenkin oli päätetty luopua. Koska eduskunnan enemmistön kielteisestä kannasta ei ollut epäilystäkään, allekirjoitaisi Ryti kirjeen yksin hallituksen suosituksesta. Sosialidemokraatit Tanner mukaan lukien tulisivat tämän vuoksi eroamaan hallituksesta, eikä ruotsalainen kansanpuolue enää pitäisi Ramsayta ja Ehrnroothia edustajinaan.

Kun itse suuri kysymys, sopimuksen tekeminen, näin oli ratkennut, mukautui Ramsay nopeasti uuteen tilanteeseen ja ryhtyi jo ajattelemaan tulevaisuutta. Erillissotateesi oli mennyttä, mutta eduskunnan syrjäyttäminen tarjosi kiistämättömiä mahdollisuuksia sopimuksen sitovuusasteen lieventämiseksi. Vaikka mistään suuresta muutoksesta ei ollutkaan kyse, oli ulkoministerin ilmiselvä velvollisuus yrittää loppuun saakka. Niinpä Ramsay otti Ribbentropin jo lopulliseksi julistamat sanamuodot vielä kertaalleen puheeksi, luottaen siihen, että valtakunnanulkoministeriltä nyt löytyisi yksityiskohdissa enemmän joustavuutta, kun hän itse pääasiassa oli saanut tahtonsa läpi. Muutamalla sopivasti valitulla muutoksella olisi mahdollista alleviivata Rytin lupauksen henkilökohtaista luonnetta entisestään ja tehdä mahdollisesti jo piankin edessä oleva sopimuksesta irtautuminen helpommaksi.

Ramsay ehdotti, että kirjeen kohta ”yhdessä Saksan kanssa” (*gemeinsam mit Deutschland*) korvattaisiin ilmaisulla ”Saksan rinnalla” (*an der Seite Deutschlands*). Samoin hän pyysi ne kaksi kohtaa, jossa käytettiin ilmaisua ”Saksan valtakunnanhallituksen suostumus” (*Zustimmung der Deutschen Reichsregierung*), muutettaviksi muotoon ”yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnanhallituksen kanssa” (*in Einvernehmen mit Deutschen Reichsregierung*). Blücher lupasi esittää muutosehdotukset Ribbentropille. Radiopuheesta Ramsay totesi Rytin olevan ”asiallisesti samaa mieltä”, mutta pitävän itsellään oikeuden ilmaisujen valitsemiseen. Alkuperäisen saksankielisen version ajatus tulitaisiin tietenkin säilyttämään. Yllättävää kyllä Blücher ei protestoinut, kun Ramsay totesi kommunikatsioonin voivan jäädä toistaiseksi kokonaan avoimeksi.

Keskustelun aikana Ramsay sai puhelimitse tiedon, että hallituksen istunto alkaisikin vasta seitsemältä illalla alun perin aiotun puoli neljän sijaan. Näin Tannerille jäisi vielä aikaa yrittää taivutella oma puolueensa sopimuksen taakse, jolloin asia ehkä sittenkin voitaisiin tuoda eduskuntaan. Tämäkin manööveri osaltaan nakertaa sen tulkinnan uskottavuutta, että eduskunnan syrjäyttäminen olisi tapahtunut tietoisien harkinnan tuloksena eikä olosuhteiden pakosta. Kovin

187 Ks. Sandström 1991, 185.

todennäköistä sosialidemokraattien kääntyminen ei kuitenkaan ollut, eikä jatkon kannalta lopputuloksella ollut juurikaan merkitystä:

”Ulkoministeri sanoi minulle [Blücherille.MJ] luottamuksellisesti, ettei Tannerin kanssa ollut syntynyt mitään konfliktia, vaan oli vain keskusteltu siitä, että hallituksen erotessa hänen tulisi ryhtyä lojaalin opposition johtajaksi. Oli mahdollista, että Tanner tällä tavoin pystyisi edelleen vahvistamaan otettaan sosialistisesta puolueesta.”

Keskusteltuaan Rytin kanssa Blücher ilmoitti Ramsaylle saksalaisten hyväksyvän kirjeeseen ehdotetut muutokset. Peruskysymyksen ratkettua eivät detaljit enää vaikuttaneet valtakunnanulkoministeriä juurikaan kiinnostavan. ”Se on täysin yhdentekevää” (*Das ist mir Wurst*), kerrottiin hänen lopulta tokaiseen, sanamuodoista käytyyn kädenvääntöön läpeensä kyllästyneenä¹⁸⁸. Tästä välinpitämättömyydestä rohaistuneina Ramsay ja Linkomies ujuttivat niin kirjeeseen, kommuniketaan kuin radiopuheeseenkin vielä lisää muutoksia ja saksalaisilta enää erikseen lupaa kysymättä. Niinpä nämä kolme asiakirjaa lopullisessa asussaan olivat huomattavasti Ribbentropin alkuperäisiä ehdotuksia lievämpiä.

Blücher pyysi Ramsayta vielä tekemään kaikkensa sen puolesta, että kysymys nyt todellakin saataisiin loppuun käsitellyksi. Iltakuuteen mennessä varmistui, että sosialidemokraattien eduskuntaryhmä vastusti sopimusta yksimielisesti ja vaati sen käsittelyä eduskunnassa. Jos valtioneuvosto ratkaisisi asian yksinään, olisi puolueen harkittava uudelleen mukana oloaan hallituksessa. Ramsay ilmoitti Blücherille, että kaikki lailliset muodot oli nyt otettu huomioon ja Ribbentrop saisi Rytin kirjeen Hitlerille vielä samana iltana valtioneuvoston lopullisen käsittelyn jälkeen. Presidentin sijaan radiopuheen pitäisi pääministeri.¹⁸⁹

Blücher palasi hyvien uutisten kanssa Saksan lähetystöön, jossa Ribbentrop oli juuri ruokailemassa seurueensa ja muun henkilökunnan kanssa. ”Herra valtakunnanulkoministeri, taistelu on voitettu, saatte kirjeenne tänä iltana”, julisti lähettiläs. Metzgerin kuvauksen mukaan koko pöytäseurueen valtasi iloinen tunnelma, ja pitkään havittelemansa diplomaattisen voiton saavuttanut korkea vieras intoutui näyttämään itsestään aivan uuden puolen:

”Nyt Ribbentropilta putosi tuossa tuokiossa pois se huonon tuulen naamio, jota hän – paitsi kävelyillämme Kaivopuistossa – oli meille näyttänyt koko Helsingissä olonsa ajan ja hänestä tuli yhtäkkiä oikea ”salonkileijona”, joka kertoi kaikenlaisia kaskuja Englannin, Ranskan, Italian ja Venäjän historiallisista ja vielä elossa olevista suurmiehistä.”¹⁹⁰

Blücher sai tehtäväkseen sopia Linkomiehen kanssa tapaamisen seuraavaksi aamuksi, sillä Ribbentrop halusi ennen paluutaan käydä tervehtimässä myös Suomen pääministeriä, jota ei ollut tavannut visiittinsä aikana kertaakaan. Yhä lähetystössä ollutta Erfurthia vapautunut valtakunnanulkoministeri puolestaan

188 Linkomies 1970, 353.

189 Blücher Tagebuch 26.6.1944. KA; Blücher 1950, 386–387; Tanner 1952, 302–303.

190 Metzger 1986, 253–254.

pyysi ottamaan yhteyttä Mikkeliin, sillä hän halusi piipahtaa kohteliaisuus-käynnillä myös Mannerheimin luona Suomen päämajassa. Saksalaisenraali sopi vierailun yksityiskohdista välittömästi puhelimesta Heinrichsin kanssa. Mikkeliin lennettäisiin suomalaisella koneella ja Ribbentropin seurueena matkustaisivat hänen adjutanttinsa, Erfurth ja Altenburg. Viimeiseksi Erfurth otti yhteyttä OKW:n Warlimontiin ja ilmoitti poliittisen kriisin päättyneen.¹⁹¹

Ratkaisu

”Aseapua tarvittiin, ja hintana sille oli sen suhteen tunnustaminen, jonka liittoutuneet väittivät olevan olemassa, ja joka todellisuudessakin oli olemassa.”

– Henrik Ramsay kirjeessään G.A. Gripenbergille 5.7.1944¹⁹²

Valtioneuvoston yksityinen neuvottelu alkoi kello 19. Ryti perusteli laajasti sitoumuksen antamisen ja eduskunnan syrjäyttämisen välttämättömyyttä. Eduskuntakäsittely olisi lopputuloksesta riippumatta synnyttänyt Saksan avun kannattajien ja vastustajien välille vakavan poliittisen rintamajaon, joka olisi sodan kriittisimpänä hetkenä lamaannuttanut armeijan ja jakanut kansan kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin. Sopimuksesta kieltäytyminen olisi pahimmassa tapauksessa voinut johtaa avun kannattajien Saksan tuella toimeenpanemaan vallankaappausyritykseen. Spekulointi aiheesta olisi joka tapauksessa jatkunut vuosikymmeniä ja avun kannattajat olisivat syyttäneet ratkaisun tekijöitä ”maan myymisestä ryssille”. USA:n Turkin-lähettiläs Laurence Steinhardt oli äskettäin kertonut Suomen lähettiläs Aarno Yrjö-Koskiselle Ankarassa amerikkalaisten yrittäneen taivutella Stalinia luopumaan hyökkäyksestä Suomeen, mutta epäonnistuneen. Muualta kuin Saksasta tukea ei siis ollut saatavissa.

Kun eduskunnan hyväksynnästä ei ollut varmuutta, oli presidentin velvollisuutena antaa lupaus omissa nimissään, jatkoi Ryti. Näin varmistettiin myös elinkelpoisen poliittisen vaihtoehdon säilyminen tulevaisuudessa. Ottamalla apu ei menetettäisi mitään, sillä antautumista huonompia ehtoja ei voitaisi saada. Ratkaisu ei myöskään muuttanut Suomen taistelun luonnetta eikä ”asiallista tilannetta” ylipäättäenkään:

”Suomalaiset taistelevat kuten ennenkin vapautensa, itsenäisyytensä ja maansa puolesta. Saksalaiset auttavat tässä taistelussa. Nimenomaan sanotaan, että apua anotaan venäläisten Karjalassa tekemän hyökkäyksen takaisinlyömiseksi ja bolshevikkuihkan torjumiseksi. Saksalaiset eivät myöskään mitenkään sotkeudu sisäisiin asioihimme. Me emme taistele saksalaisten intressien puolesta, vaan ainoastaan omiemme. Sitoumus koskee vain minua henkilökohtaisesti. Maa vapautuu siitä vaihtamalla presidenttiä, johon aina olen valmis.”

191 Linkomies 1970, 360; Kriegstagebuch Erfurth 26.6.1944. KA; Erfurth 1954, 190–191; KTB OKW IV/1, 882; Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki 26.6.1944. RM7, kansio 1803. Bundesarchiv-Militärarchiv.

192 Ramsayn kirje Gripenbergille 5.7.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA.

Myös Linkomies perusteli eduskunnan syrjäyttämistä hallituspuolan uhalla ja Saksan avun välttämättömyydellä. Hallituksen velvollisuutena oli hoitaa maan asiat parhaalla mahdollisella tavalla, eikä hän pääministerinä voinut ottaa sopimuksen hylkäämisestä seuraavaa kaaosta vastuulleen. Suurta apua Saksasta ei ollut odotettavissa, mutta nykyisessä pakkotilanteessa tarvittiin kaikki mitä voitiin saada. Vaikka presidentin lupauksen saattoi katsoa moraalisesti velvoittavan hänen seuraajansakin, kirjaimellisesti tulkittuna se satoi vain Rytii henkilökohtaisesti. Menettely oli täysin lainmukainen, korosti Linkomies ja vetosi Cast-rénin lausuntoon, joka oli jaettu ministereille ennen istunnon alkua. Myöskään läsnä olleilla ”kruununjuristeilla”, eli oikeusministerillä ja apulaisoikeuskanslerilla ei ollut huomautettavaa sitoumuksen laillisuudesta.

Ryti kertoi olleensa itse henkilökohtaisesti eduskuntaan viemisen kannalla ja myönsi nyt valitun tien tuntuvan vastenmieliseltä. Kun oikeusasiantuntijat kuitenkin olivat antaneet sille siunauksensa eikä eduskunnan kannasta voitu saada mitään varmuutta, oli hän valmis ottamaan vastuun ratkaisusta. Sisäistä kaaosta ei saanut päästä syntymään eikä armeija saanut sortua siksi, ettei ”kivenheiton päässä oleva saksalainen apu” tullut perille. Ryti korosti ottavansa ratkaisun vastuulleen siinäkin tapauksessa, että eduskunnan hyväksynnästä sittenkin vielä saataisiin etukäteinen varmuus, koska näin sidottaisiin maata vähiten. Näin siis myös hän oli tajunnut sen, että eduskunta joka tapauksessa olisi tulevaisuutta ajatellen parasta pitää syrjässä koko sopimusprosessista. Lopullisessa muodossaan lupaus olisi mahdollisimman vähän sitova, ja presidentti voisi purkaa sen eroamalla tehtävistään.

Tanner ei ollut vakuuttunut sen paremmin menettelyn laillisuudesta kuin sen järkevyydestäkään. Valtioneuvoston virallisessa istunnossa hän ehdottikin, ettei sopimusta tehtäisi. Hän saneli pöytäkirjaan kielteisen kannanottonsa, jossa hän esitti, että asia olisi alistettava eduskunnan ratkaistavaksi. Muut sosialidemokraattiset ministerit tukivat Tanneria ja edistyksen Kauppi esitti oman kielteisen lausuntonsa. Enemmistön kanta voitti kymmenellä äänellä kuutta vastaan ja hallitus päätti suositella sitoumuksen antamista presidentille. Heti perään pidetyssä presidentin esittelyssä ei enää keskusteltu eikä esitetty eriäviä mielipiteitä. Ryti päätti valtioneuvoston enemmistön kannan mukaisesti hyväksyä ja allekirjoittaa Hitlerille menevän kirjeen. Asia oli loppuun käsitelty.¹⁹³

Kello 22.15. presidentti luovutti kirjeen Tamminiemessä Ribbentropille, joka vakuutti Saksan nyt ”käytettävissä olevien mahdollisuuksien mukaan” täyttävän Suomen asetoivomukset. Viimeiseksi naulaksi kolmen vuoden ajan vaihtelevalla menestyksellä vaalitun erillissotateesin arkkuun lyöty asiakirja oli lopulta saanut seuraavan muodon:

.
193 Linkomies 1970, 358–360; Tanner 1952, 303–304; Salainen pöytäkirja valtioneuvoston istunnosta 26.6.1944. UM Cac Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelystä 1941–1944; Oskari Lehtosen muistiinpanot 26.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Rytin päiväkirja 26.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Rytin muistiinpanot 26.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Turtola 1994, 300.

”Suur-Saksan Valtakunnan Johtaja
Adolf Hitler

Korkeutenne!

Viitaten kanssanne käytyihin keskusteluihin haluan lausua tyydytykseni siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen hallituksen toivomuksen, joka koskee aseellista apua, ja että se, huomioon ottaen venäläisten hyökkäykset Karjalassa, viipymättä antaa apua Suomen sotavoimille lähettämällä saksalaisia joukkoja ja materiaalia. Lisäksi olen todennut Valtakunnanulkoministerin antaman lupauksen, jonka mukaan Saksan valtakunta tulevaisuudessakin tulee antamaan Suomelle kaikkea sen omiin mahdollisuuksiin kuuluvaa apua, lyödäkseen yhdessä Suomen sotavoi-
mien kanssa venäläisten Suomea vastaan tekemän rynnistyksen takaisin.

Saan tässä yhteydessä vakuuttaa Teille, että Suomi on päättänyt käydä Saksan rinnalla sotaa Neuvostovenäjää vastaan siksi, kunnes se uhka, jolle Suomi on alttiina Neuvostoliiton taholta, on poistettu.

Huomioon ottaen sen aseveljen avun, jota Saksa antaa Suomelle nykyisessä vaikeassa asemassaan, selitän Suomen tasavallan presidenttinä, etten muuta kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli, että nimitämäni Suomen hallitus tai kukaan muukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin neuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa.”¹⁹⁴

Saatuaan kirjeensä Ribbentrop palasi Saksan lähetystöön, jossa hän, Altenburg ja Blücher vielä viskilasien ääressä tekivät yhteenvedon monimutkaisista neuvotteluista. Vuoden ja kolmen kuukauden ponnistelujen jälkeen saavutettu diplomaattinen voitto luonnollisesti piti valtakunnanulkoministerin mielialan korkealla. Blücherin melkoiseksi hämmästykseksi hän ”jopa kävi aivan avomieli-
seksi ja rupesi puhumaan toisista asioista”.

Lieneekö syynä ollut tämä myöhäinen istunto viskin parissa, edeltäneiden päivien raskaat neuvottelut vai mikä, mutta seuraavana aamuna ei Ribbentropissa Linkomiehen mukaan näkynyt jälkeäkään hänelle luonteenomaisesta korskeudesta. Hän ei myöskään enää jaksanut ”kehittää minkäänlaista puhuttavaa”, vaan Linkomies sai pääosin olla äänessä yksin. Sen Ribbentrop sentään vielä ennen lähtöään varmisti, että luvattu radiopuhe pidettäisiin, ja vakuutteli Saksan avun riittävyyttä ja nopeutta. Päästyään valtioneuvostoon aamiaiselle Linkomies kertoikin ministeritovereilleen valtakunnanulkoministerin vaikuttaneen aivan ”tavalliselta ihmiseltä”. Siinä Ribbentrop kyllä pysyi tyylilleen uskollisena, että hän ikään kuin kiitoksena sopimuksesta lähetti Gerda Rytille 100 tummanpunaista ruusua sekä Vera Linkomiehelle ja Karin Ramsaylle 100 vaaleaa neilikkaa kummallekin.¹⁹⁵

194 Rityn kirje Hitlerille 26.6.1944. UM 110 C 1 Saksa. Kirje tai otteita siitä on julkaistu kymmenissä suomenkielisisä tutkimuksissa. Saksaksi ks. esim. Aspelmeier 1967, 133.

195 Blücher 1950, 387–388; Linkomies 1970, 360–361; Oskari Lehtosen muistiinpanot 27.ja 28.6.1944. Oskari Lehtosen kokoelma, muistikirja 3. KA; Rytin päiväkirja 27.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

Valtioneuvostosta Ribbentrop suunnistikin sitten Malmin lentokentälle ja sieltä kohti Saksaa, sillä Mikkelin visiitti oli viime hetkellä peruuntunut. Mannerheim oli yön aikana miettinyt Ribbentropin visiitin mahdollisia poliittisia implikaatioita ja tullut siihen tulokseen, ettei hänen tarvinnut enää tällaisella tapaamisella mainettaan tahrata. Ei haittaisi, vaikka Ribbentrop ottaisi vierailun viime hetken perumisen loukkauksena, sillä sopimukset oli nyt tehty ja lupaukset annettu. Hän herätti adjutanttinsa ja käski tämän ilmoittaa saksalaisille, ettei hän voisi ottaa Ribbentropia vastaan. Aamuvarhaisella Saksan lähetystöön saapuikin sähkö, jossa Mannerheim kohteliain sanakääntein kieltäytyi kunniastavata Suur-Saksan ulkoministeri:

”Korkeutenne!

Syvästi pahoitellen on minun tänä aamuna ilmoitettava, että katson velvollisuudekseni omistaa kaiken huomioni rintamatilanteelle, joka yön aikana on yllättäen ja vakavasti kärjistynyt. Olin mitä vilpittömimmin iloinnut Teidän Korkeutenne edessä olevasta vierailusta, ja samalla kun vielä kerran kiitän rakastettavasta aikomuksesta rohkenen lausua toivomuksen, että minun silti olisi mahdollista tavata Teidät ei liian kaukaisessa rauhallisemmassa tilanteessa.”¹⁹⁶

Erfurth ja Blücher koettivat parhaansa mukaan lohdutella vierailun peruuntumisesta pettynyttä valtakunnanulkoministeriä mm. sillä, että säätiedotusten mukaan lentosää Mikkelin suunnassa oli erittäin huono. Kello yhdeltätoista Ramsay, Blücher ja Erfurth katselivat Malmilla, kun Ribbentropin Focke-Wulf Condor nousi ilmaan ja kaarsi kohti etelää. Visiitti Helsingissä jäi Ribbentropin viimeiseksi vierailuksi vieraan maan pääkaupunkiin. Mannerheimin toivomaa ”ei liian kaukaista rauhallisempaa tilannetta” ei koskaan tullut, eikä marsalkka liene ollut siitä lainkaan pahoillaan.¹⁹⁷ Mielenkiintoista kyllä, hän ei maininnut sähköessään käytyjä neuvotteluja ja syntyneitä sopimusta millään lailla eikä lausunut Ribbentropille kiitoksen sanaa Saksan aseavusta. Hän oli ilmiselvästi päättänyt pitää itsensä johdonmukaisesti loitolla koko sopimusprosessista ja kaikesta kanssakäymisestä Saksan ulkoministerin kanssa.

Mitä lopulta luvattiin?

Se sinnikkyys, jolla Ramsay oli vääntänyt kättä kirjeen sanamuodoista, ei todellakaan ollut mennyt hukkaan. Hänen ansiostaan lopullinen versio nimittäin oli huomattavasti lievämpi kuin Ribbentropin 24.6. esittämä ja lopulliseksi julista-

.

196 Mannerheimin Ribbentropille 27.6.1944. Gustaf Mannerheimin arkisto, kansio 511. KA; Heinrichs 1959, 381; Jägerskiöld 1981, 509. Ks. myös AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159393 ja ADAP. Serie E. Band VII, 141; Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 444.

197 Kriegstagebuch Erfurth 27.6.1944. KA; Erfurth 1954, 191–192; Blücher 1950, 388; Rytin päiväkirja 27.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Michael Bloch 1994, 371.

ma saksalaisten alkuperäinen ehdotus.¹⁹⁸ Niin kuin edellä on käynyt ilmi, ”yhdessä Saksan kanssa” korvattiin ilmaisulla ”Saksan rinnalla”, ja ”Saksan valtakunnan suostumus” muutettiin pelkäksi ”yhteisymmärrykseksi”. Jo nämä muutokset olivat selkeä lievennys sopimuksen sitovuuden asteeseen. Ne olivat kuitenkin vielä pelkkää kosmetiikkaa verrattuna siihen omavaltaiseen uudelleenmuokkaukseen, jonka kirjeen viimeinen kappale Ramsayn käsissä koki.

Ribbentropin alkuperäisen version loppuosa oli kuulunut seuraavasti:

”Täten Suomen valtio sitoutuu suhteessa Saksan Valtakuntaan tekemään aselevon ja rauhan Neuvostovenäjän kanssa vain yhdessä Saksan Valtakunnan kanssa. Suomen hallitus ei myöskään tule käymään ilman Saksan Valtakunnan etukäteistä suostumusta minkäänlaisia keskusteluja aselevosta tai rauhasta Neuvostovenäjän kanssa, ja se tulee pitämään huolen siitä, etteivät muutkaan henkilöt tule toimimaan siihen suuntaan.”¹⁹⁹

Lopullisessa kirjeessä lupaus ”Suomen valtion sitoutumisesta” oli muuttunut Suomen presidentin selitykseksi, jonka henkilökohtaista luonnetta alleviivattiin entisestään läpi kappaleen johdonmukaisesti käytetyllä yksikön ensimmäisellä persoonalla. Saksan suostumuksen tai yhteisymmärryksen etukäteisyydestä ei enää puhuttu mitään, ja ilmaisu ”Suomen hallitus” oli korvautunut muotoilulla ”nimittämäni Suomen hallitus”. Jos tekstin tulkitisi kirjaimellisesti, niin kuin diplomaattisen asiakirjan kyseessä ollessa tulee tehdä, ensi näkemältä melko triviaaleilta tuntuvat muutokset vesittivät lupauksen sitovuutta olennaisesti. Kun Ramsay sotasyllisyysoikeudenkäynnissä painotti pyrkinensä valitsemaan kirjeelle sanamuodot, jotka ”johdonmukaisesti säilyttäisivät kirjelmän henkilökohtaisen laadun”²⁰⁰, hän ei todellakaan liioitellut. Sanamuotojen puolesta kyseessä oli vain presidentin henkilökohtainen lupaus, ei enempää. Kokonaan toinen, valtiosääntö- ja kansainvälisen oikeuden alaan kuuluva kysymys tietysti on se, kuinka pitkälle presidentin kirjeen voitiin katsoa velvoittavan Suomea valtiona.

Neuvotteluista julkisuutta varten laaditun kommunikation suhteen Ramsay onnistui vielä paremmin. Luottaen siihen, ettei Ribbentrop kirjeen saatuaan enää jaksaisi puuttua kommunikation sisältöön, päätti Ramsay esittää oman ehdotuksensa vasta silloin. Laskelmointi osui oikeaan, ja valtakunnanulkoministeri hyväksyi seuraavan muotoilun:

198 Professori Hentilä antaa *Suomen poliittisessa historiassa* suurimman ansion Saksan sopimusvaatimusten tiukasta loppuun saakka vastustamisesta Rytille, Mannerheimille ja Linkomiehelle. Oikeudenmukaisempaa olisi ollut tässä yhteydessä mainita Ramsay, joka hoiti suurimman osan neuvotteluista Ribbentropin kanssa ja jonka osuus ratkaisevien päivien diplomaattisessa vastarinnassa oli huomattavasti em. herroja mittavampi. Vrt. Jussila-Hentilä-Nevakivi 2000, 202. Jukka Seppinen, joka muuten suhtautuu Ramsayhin varsin kriittisesti, tuo omassa tutkimuksessaan hänen keskeisen ulkopoliittisen johtajan roolinsa hyvin esille. Vrt. Jukka Seppinen 2001, 406.

199 Saksalaisten luonnos Rytin kirjeeksi Ribbentropille 24.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

200 Ramsayn puolustuspuhe sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 14. KA.

”Saksan valtakunnan ulkoministeri von Ribbentrop on tehnyt vierailun Suomen hallituksen luokse.

Tämän vierailun aikana keskusteltiin Saksaa ja Suomea kiinnostavista kysymyksistä sekä erityisesti Suomen hallituksen esittämästä aseapua koskevasta toiveesta. Saksan hallitus on julistanut olevansa valmis täyttämään tämän Suomen hallituksen toiveen.

Keskusteluja, jotka käytiin yhtäältä Valtakunnanulkoministerin ja toisaalta presidentti Rytin ja Suomen ulkoministeri Ramsayn välillä, leimasi armeijoiden välisen aseveljeyden ja kummankin kansan välisen ystävyuden henki.

Kaikissa kysymyksissä saavutettiin täydellinen yksimielisyys Saksan valtakunnanhallituksen ja Suomen hallituksen näkemysten välillä.”²⁰¹

Vaikka toteamus kaiken kattavasta yksimielisyydestä epäilemättä tuntui suomalaisista epämiellyttävältä, jätti se huomattavasti enemmän tilaa spekuloinnille ja jälkikäteisille selittelyille kuin Ribbentropin ehdotus, jossa nimenomaisesti todettiin Suomen laskevan aseensa vasta yhdessä Saksan kanssa. Goebbels, jonka propagandaministeriö tietenkin pyrki ottamaan kommunikasta irti kaiken mahdollisen, totesikin, ettei se aivan vastannut saksalaisten alkuperäisiä odotuksia, mutta oli toki sellainen, etteivät suomalaiset voisi irtautua yhteisestä rintamasta ”tänään tai huomenna”²⁰². Asiakirjoista kolmas, radiopuhe, jäi Linkomiehen harteille, mutta niin kuin vajaan viikon kuluttua kävi ilmi, Linkomies ei todellakaan jäänyt tässä jälkikäteisessä luistelussa pekkaa pahemmaksi.

Lisäksi on pantava merkille vielä se, että niin kuin Linkomies jo aiemmin oli kaavaillut, jätti Ramsay Rytin kirjeen varmentamatta omalla allekirjoituksellaan, vaikka hallitusmuoto sitä asian esitelleeltä ministeriltä aina edellytti. Näin sopimuksen sitovuus entisestään väheni sen kautta, että se tiukasti tulkiten oli lainvastainen ei vain syntyvaltaan vaan myös muodoltaan. Sopimuksen varmentamatta jättäminen oli tempu, jota oli yritetty aiemminkin pienten valtioiden ja Hitlerin Saksan keskinäisessä diplomatiassa. Tshekkoslovakian presidentti Emil Hácha oli maaliskuussa 1939 yrittänyt jättää *Wehrmachtin* joukkojen esteetöntä maahantuloa koskevan asiakirjan ilman varmennusta, mutta Hitler oli pakottanut ulkoministeri Frantisek Chvalkovskyn varmistamaan presidentin allekirjoituksen. Hänessä oli herännyt epäily, ettei varmentamaton asiakirja olisi Tshekkoslovakian lain mukaan sitova.²⁰³ Se, että vastaava menettely Rytin tapauksessa meni läpi ilman vastalauseita, on jälleen yksi osoitus siitä, ettei Hitler joko tiennyt tai välittänyt Ribbentropin puuhista Suomessa mitään.

Autoritääriiseen päätöksentekoon tottuneen Ribbentropin mieleen epäilykset Rytin antaman lupauksen todellisesta sitovuudesta eivät vaikuta pätkähtäneen. Ruotsalaistutkija Sandström lienee osunut lähelle totuutta todetessaan, että natsi-Saksassa demokratian vaatimusten ja muotojen tuntemus ei nähtävästi ollut tarpeeksi suuri, jotta olisi herännyt mitään epäilyksiä²⁰⁴. Ainakin osa totuutta

201 Kommunikea 27.6.1944, UM 110 C 1 Saksa.

202 Goebbels Tagebücher 29.6.1944.

203 Linkomies 1970, 359–360. Tshekkoslovakian tapauksesta ks. esim. Kershaw 2001, 170–172 ja Ahto 1980, 45.

204 Sandström 1991, 182.

saattaa piillä myös niissä erityisesti suomalaisessa tutkimuksessa esitetyissä tulkinnoissa, joiden mukaan Ribbentrop tyytyi Rytin kirjeen sanamuotoon, koska minkään sitovamman kannanilmaisun puristamiseksi suomalaisilta Saksalla ei enää ollut keinoja²⁰⁵.

Enemmän kuin juridisesta hiusten halkomisesta Ribbentrop oli kiinnostunut siitä, että sopimus saisi nopeasti ja runsaasti julkisuutta. Yllättävää kyllä, Suomen olot ja poliittisen järjestelmän hyvin tuntenut Blücherkään ei aluksi tajunnut sanamuotoihin sisältynyttä takaporttia. 27.6. hän totesi varmuutta uhkuen Altenburgille, että ”suomalaiset pitäisivät kyllä kiinni antamastaan vakuutuksesta”. Kitschmannilla ja Metzgerillä sen sijaan ei ollut mitään illuusioita siitä, etteivätkö ”sodassa ja rakkaudessa” eli tässä tapauksessa Suomen ja Saksan suhteissa, olleet kaikki keinot sallittuja. Toisaalta Kitschmann ei kyllä jaksanut uskoa siihenkään, että jalkaväkidivisioonan ja rynnäkkötykkiprikaatin lähettäminen Suomeen olisi muuta kuin ”lyhytaikainen aputoimenpide”. Hänen myöhemmän kuvauksensa mukaan

”asioista perillä olleiden lähetystön jäsenten joukossa tuskin oli ketään, joka olisi vakavissaan voinut uskoa presidentin kirjeessä annettujen vakuutusten luotettavuuteen. - - - Suomen johdolta vaadittu vakuutus muistutti syntyolosuhteidensa puolesta liikaa kiristystä, jotta sen olisi voinut odottaa pitävän edellytysten muuttuessa.”²⁰⁶

Myytti sopimuksen sotilaallisesta välttämättömyydestä

Kaikki neljä sopimuksen syntyyn keskeisimmän vaikuttaneista suomalaisista eli Ryti, Mannerheim, Linkomies ja Ramsay, vakuuttelivat jälkeenpäin, että tehty ratkaisu pelasti Suomen itsenäisyyden. Heidän näkemyksensä mukaan ilman Saksalta sopimuksen ansiosta saatua apua Suomen ainoiksi vaihtoehdoiksi olisivat jääneet joko suora antautuminen Neuvostoliitolle tai sitten tuhoutuminen ilman ulkopuolista apua ylivoimaista vihollista vastaan käydyssä taistelussa. Kummastakin näistä vaihtoehdoista olisi välittömänä seurauksena ollut maan miehittäminen ja sitten vähän myöhemmin muuttuminen Neuvostoliiton satelliittivaltioksi samaan tapaan kuin Unkarissa, Romaniassa, Bulgariassa, Puolassa ja Tsekkoslovakiassa tapahtui.

Myös aikalaiskäsityksissä kuva sotilaallisesta pakkotilanteesta sopimuksen solmimiseen on elänyt vahvana. Osaltaan tähän vaikuttivat jo tapahtuma-ajankohtana lähinnä oikeistolehdistössä julkaistut uutiset, joissa Saksan avun merkitystä taistelutapahtumien saamaan käänteeseen korostettiin. ”Monelle elossa olevalle rintamamiehelle symbolisoi muistoissa vielä tänäkin päivänä jokainen Stuka taivaalla, jokainen Sturm-panssari, jokainen panssarikauhu ja panssari-nyrkki sitä sotilaallista apua, joka tuli Rytin allekirjoittaman Ribbentrop-sopimuksen perusteella”, kiteytti Martti Turtola tämän suhtautumistavan osuvasti

205 Ks. esim. Polvinen 1980, 78.

206 Blücher 1950, 388; Metzger 1986, 255–259; Kitschmannin muistelmakäsikirjoitus, 141–142. RH 67, kansio MSg 2/3317; Polvinen 1980, 78.

vuonna 1994. Kenraali Adolf Ehrnrooth puolestaan on todennut arvostavansa Rytin suomalaisten presidenttien karkijoukkoon erityisesti siksi, että hän teki tämän sopimuksen. Ilman sopimuksella saatua apua, johon Ehrnrooth virheellisesti laskee niin panssarintorjunta-aseet, lentokoneet kuin rynnäköitytkin, suurhyökkäyksen torjuminen olisi ollut vieläkin vaikeampaa kuin se oli.²⁰⁷

Aihetta vähemmän tunnepitoisesti lähestynyt tutkimus ei ole tehnyt aivan yhtä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä, mutta myös sen valtavirralla on ollut ominaista sopimuksen suuren sotilaallisen merkityksen korostaminen. Vuosikymmenien saatossa käsitys sopimuksen sotilaallisesta ja poliittisesta välttämättömyydestä on kanonisoitunut vallitsevaksi näkemykseksi, jonka asema ainakin akateemisen yhteisön ulkopuolisten maallikkojen historiatulkinnoissa vaikuttaa horjumattomalta. Kun itse olen lukuisissa aiheita käsittelevissä esitelmissäni ja puheissani yrittänyt tätä vallitsevaa tulkintaa kritisoida, on vastaanotto varsinkin vartuneempien kuulijoiden keskuudessa usein ollut jäätävä.

Huolimatta suuresta voimastaan vallitseva tulkinta ei voi esittää tuekseen sen paremmin alkuperäislähteitä kuin dokumentoituja tutkimustuloksiakaan. Miten tällainen myytti pääsi syntymään ja miksi se on jatkanut elämäänsä näihin päiviin saakka? Yhden parhaista ja vakuuttavimmista selityksistä olen saanut Osmo Kolehmaiselta, joka teki sopimuksen sotilaallisesta merkityksestä pro gradu-tutkielman Helsingin yliopiston poliittisen historian laitokselle vuonna 1974. Kolehmainen, joka myöhemmin toimi puolustusministeriön tiedotuspäällikkönä, jätti aihepiirin tutkimisen graduunsa mutta on yhä samalla kannalla avun sotilaallisen merkityksen suhteen kuin tuolloin:

”Tähän asti kumoamaton käsitys Saksan aseavun merkityksestä syntyi tietenkin lähinnä rintamamiesten keskuudessa. He eivät tietenkään pysyneet erittelemään esimerkiksi pst-aseiden suhteen, etteikö niiden saapuminen rintamille taistelujen kuumimmassa vaiheissa johtunut juuri tuosta sopimuksesta (tai paremminkin Rytin kirjeestä).

Sodan jälkeen vaikuttivat myös tietynlaiset psykologiset taustavoimat samaan suuntaan. Neuvostoliitto mahtavana ja kunniastaan arkana suurvaltana ei mielellään viljellyt käsitystä, että pieni Suomi omin voimin olisi voinut torjua heidän suurhyökkäyksensä. Sitä ei sotilaskunnia varmaankaan sallinut. Mutta asia on toinen, kun pieni vastustaja solmi sopimuksen itse pahan voimien kanssa, ja sitä kautta sai torjuntaan riittävästi voimaa. Tämä käsitys oli tärkeä myös sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Näyttihän Ryti syyllisemmältä, jos sopimuksen aseapu konkreettisesti vaikutti Neuvostoliiton uhrien määrään.

Suomen kommunistinen puolue toisaalta pyrki mahdollisimman paljon omista syistään himmentämään Suomen armeijan mainetta. Torjuntavoitto omin avuin ei sopinut tähän kuvaan. Liitto pahan voimien kanssa selitti torjuntavoiton ja sopi paremmin kuvaan.”²⁰⁸

Valitettavasti Kolehmaisesta tutkielman *Ryti-Ribbentrop-sopimuksen merkitys rintamatilanteen vakiintumiseen Karjalan kannaksella 1944* hautautui valmis-

207 Perko 1971, 220; Turtola 1994, 302; Ehrnrooth 1994, 86–88, 123.

208 Osmo Kolehmaisesta kirje tekijälle 29.7.2002.

tumisensa jälkeen valtiotieteellisen tiedekunnan kirjaston hyllyyn eikä sitä julkaistu missään muodossa, vaikka niin olisi työn sisällön ja sen johtopäätösten merkittävyyden huomioiden ehdottomasti tullut tehdä. Suomen ja Saksan suhteita tutkineista sen on kelpuuttanut lähteekseen vain saksalainen Manfred Menger²⁰⁹, eikä tekijä aiheesta itsekään enää yhtä artikkelia lukuun ottamatta pidemmälle jatkanut. Työn laadusta tämä ei johdu, sillä se on äärimmäisen pätevää ja pilkuntarkkaa tutkimusta, jonka professori Keijo Korhonenkin palkitsi arvosanalla *eximia cum laude approbatur* ja Helsingin yliopisto pienellä stipendillä.²¹⁰ Julkaisemattomuuden ohella suurin syy Kolehmaisien tutkielman jäämiseen vaille ansaitsemaansa huomiota saattaakin piillä siinä, etteivät hänen keskeiset johtopäätöksensä ole mitenkään yhteen sovittavissa tutkimuksen valtaviiran kanssa.

Kolehmainen ampuu jo työnsä johdannossa alas käsityksen sopimuksen ansiosta saadun suuresta merkityksestä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnassa:

”Tärkeimmäksi [Saksan] aseavuksi osoittautuivat ennen sopimusta saadut panssarinyrkit ja panssarikauhut. Sopimuksen teon jälkeen Suomen saama sotamateriaali jäi suurhyökkäyksen torjunnan kannalta vähäarvoiseksi, koska se tuli liian myöhään.”²¹¹

Suuri osa suurhyökkäyksen torjumiseen käytetyistä lähipanssarintorjunta-aseista olisi periaatteessa ollut suomalaisten käytettävissä jo hyökkäyksen ensimmäisestä päivästä alkaen. Nimittäin jo huhtikuun 11. päivänä oli Porin satamaan saapunut 1700 kappaletta panssarinyrkejä sekä 300 panssarikauhua ja niihin kuhunkin kymmenen raketiammusta. Aseet oli pitänyt toimittaa Saksasta jo helmikuussa, mutta laivausvaikeuksien vuoksi tulo viivästyi. Saksalaisarvioiden mukaan tällainen määrä pst-aseita riitti noin tuhannen panssarivaunun taistelukyvyttömäksi tekemiseen eli yhden kokonaisen suurhyökkäyksen torjumiseen. Arvio oli kuitenkin liian optimistinen ja tarkoitettu kaiketi lähinnä kottamaan suomalaisten taisteluhenkeä, sillä *Wehrmacht*issa saman määrän sai jokainen divisioona. Siitä huolimatta ne olisivat rintamalle siirrettyinä merkinneet varsin huomattavaa voimanlisää suomalaisten puutteelliseen panssarintorjuntavalmiuteen.

Päämaja kuitenkin määräsi nämä uudet aseet salassa pidettäviksi. Ne varastoitiin armeijakuntiin, eikä niitä saanut luovuttaa alemmille organisaatioportaille kuin koulutustarkoituksiin. Salaaminen oli kuitenkin turhaa, sillä puna-armeija oli saanut näitä aseita runsaasti sotasaaliiksi jo Saksan itärintaman kevättalven 1944 taisteluissa. Salailusta seurasi, että panssarintorjuntaosastojen koulutuksessa näiden uusien aseiden käyttämiseen oli suurhyökkäyksen alkaessa pahoja puutteita. Vasta 22.5. aloitettiin Tuusulan päällystökoulussa ensimmäinen kouluttajakurssi, jossa 78 upseeria perehdytettiin uusiin aseisiin niin,

209 Ks. Menger 1988, 201, 207–208.

210 Osmo Kolehmaisien kirje tekijälle 29.7.2002.

211 Kolehmainen 1974, 5.

että he sitten pystyivät opettamaan miehistölle niiden käyttöä. Kesäkuun 17. päivään mennessä näitä kurseja ehdittiin järjestää neljä kappaletta. Käsky uusia pst-aseita käyttävien osastojen perustamisesta annettiin vasta kesäkuun alkupäivinä. Aseiden jako rintamalle ja käyttökoulutus pääsivät käyntiin pääosin vasta suurhyökkäyksen jo alettua. Osansa asiassa on myös sillä, että Suomen armeijan panssarinhäijorijuntaan tarkoitetuista joukoista peräti kaksi kolmannesta suoritti jotain muuta kuin varsinaista tehtäväänsä. Hyökkäysvaiheen ja asemasodan aikana lähitorjuntatehtäviä oli ollut vähän, jolloin osastoja oli ryhdytty käyttämään täydennyksiin ja niille annettiin muita tehtäviä.²¹²

Sopimuksella saadun aseavun merkityksen vähäisyyttä suurhyökkäyksen torjunnassa korostaessaan Kolehmainen ei ole täysin yksin, sillä saman havainnon ovat tehneet myös monet tunnetummat historian tutkijat, esimerkiksi Martti Turtola Ryti- ja Heinrichs-elämäkerroissaan, Sakari Virkkunen Ryti-biografiasaan ja Hannu Valtonen lento-osasto Kuhlmeysta koskevassa tutkimuksessaan. Samalla he ovat kuitenkin korostaneet, että ilman sopimuksella saatua apua Suomen olisi ollut mahdotonta jatkaa taistelua edes siinä lieventyneessä tilanteessa, joka Suomen rintamilla heinäkuun puolivälin jälkeen vallitsi. Tietoisuus siitä, mitä oli tulossa, vaikutti myös siihen, kuinka paljon materiaalia uskallettiin heittää tuleen. Lisäksi sopimuksella ja sen myötä tulleella avulla oli taisteleviin joukkoihin kannustava psykologinen vaikutus, jonka merkitystä armeijan itseluottamuksen palautumisessa ei tule aliarvioida.²¹³ Tämän näkemyksen mukaan sopimuksella saatu apu muodosti Suomen armeijalle välttämättömän selkänöjan, johon se saattoi nojata sillä aikaa kun tietä rauhaan vielä etsittiin. Kolehmainen repii rikki tämänkin käsityksen ja esittää sopimuksen sotilaallisesta kokonaismerkityksestä varsin karun loppuarvion:

”Varasto-, tuotanto- ja kulutusluvut puolestaan todistavat, että Suomi olisi ampumarvikkeiden ja raaka-aineiden osalta pystynyt käymään sotaa aselepoon saakka ilman sopimuksen johdosta tullutta melko runsasta Saksan aseapua. Loppupäätelmänä on pakko todeta, että rintamatilanteen vakiintumisen kannalta Ryti-Ribbentrop-sopimuksen merkitys supistui *lähes olemattomaksi* [kursivointi MJ]”²¹⁴

Kolehmaisen tärkeimpänä analyysityökaluna on Saksan avun jakaminen kolmeen osaan: ennen Rytin-Ribbentropin-sopimusta tulleseeseen (-26.6.1944), so-

212 Terä 1967, 33–34; Käkelä 2000, 389, 393–394, 448–449; Turtola 1994, 302–303. Saksan osuudesta Suomen panssarintorjunta-aseistuksen kehittämisessä laajemmin ks. Käkelä 2000, 351–358.

213 Vrt. Turtola 1988, 214; Turtola 1994, 302–304; Virkkunen 1985, 300–301; Valtonen 1991, 15. Saksalaisavun psykologista merkitystä korostaneista tulkinnoista ks. myös esim. Killinen 1983, 213; Sandström 1991, 167; Polvinen 1980, 80. Kotimaisista sotahistorioitsijoi-stamme oppositiotulkintoja edustava Helge Seppälä on harvinainen poikkeus. Hän on todennut kaunistelematta, että ”tosiasiassa Rytin kirjeen vaikutus jäi siihen, että toistaiseksi vaatimattomat saksalaiset joukot jäivät Suomeen ja sotatarviketoimitukset jatkuivat entiseen tapaan.” Ks. Seppälä 1991, 96. Uusimmassa tutkimuksessa Jukka Seppinen on tehnyt vakavan yrityksen sopimuksen sotilaallisen välttämättömyyden arvioimiseksi, ja tulee sille kannalle, että sopimus oli välttämätön ainakin elintarvike- mutta mahdollisesti myös ase-toimitusten jatkumisen vuoksi. Vrt. Jukka Seppinen 2001, 330–331.

214 Kolehmainen 1974, 98.

pimuksen teon ja Neuvostoliiton suurhyökkäyksen päättymisen välisenä aikana tulleeeseen (26.6.–15.7.1944) sekä suurhyökkäyksen päättymisen ja aselevon solmimisen välisenä aikana tulleeeseen (15.7.–4.9.1944).²¹⁵

Sopimuksen teon välttämättömyyttä arvioitaessa on hyvä palauttaa mieliin myös Martti V. Terän sotilaallinen analyysi kesäkuun kriisistä ja sen syistä. Terä korostaa, että Suomen ahdinkotila oli ulkoisia tekijöitä enemmän seurausta siitä, että sotilasjohto oli laiminlyönyt asemasotavaiheen tarjoamat mahdollisuudet maan puolustuskyvyn kehittämiseen. Esimerkkeinä hän mainitsee mm. oman ampumarviketuotannon tehottomuuden, em. viivytelyn pst-aseiden käyttöönnotossa ja niiden tehokkaan keskitetyn käytön estäneen ”demokraattisen” jakoperiaatteen sekä lentokonehankintojen tarpeettoman supistamisen. Lisäksi hän kritisoi sotilasjohtoa siitä, ettei suurhyökkäyksen uhkaa otettu riittävän vakavasti ja valmennettu joukkoja tarpeeksi sen varalta. Saksalaisilta oli saatu yksityiskohtaisia tietoja Neuvostoliiton hyökkäystaktiikasta itärintamalla, mutta niitä ei käytetty hyväksi. Suurimman sodanjohdollisen virheen hän kuitenkin näkee joukkojen ja kaluston, erityisesti tykistön, epätarkoituksenmukaisessa ryhmittelyssä. Näin ollen kesti kohtalokkaat 2–3 viikkoa, ennen kuin oma puolustuksellinen voima saatiin uudelleen ryhmitetyksi ja pystyttiin siirtymään todella tehokkaaseen ja keskitettyyn puolustukseen. Terä on vakuuttavasti ja asiantuntevasti esittänyt, miten suurhyökkäys olisi käytettävissä olleilla voimilla pystytty pysäyttämään jo aiemmin. Poliittista johtoa Terä arvostelee siitä, ettei se estänyt julkista rauhankeskustelua, joka levitti henkisellevälmiudelle vahingollista hermostuneisuutta niin taisteleviin joukkoihin kuin kotirintamallekin.²¹⁶

Kolehmaisien ja Terän johtopäätökset vaikuttaisivat saavan tukea Mannerheimin ja sotilasjohtoon tilannearvioista. Niiden valossa tarkasteluna sotilaallinen kokonaistilanne ei nimittäin näytä lainkaan niin kriittiseltä kuin poliittisen johdon tai myöhempien tutkijoiden kuvauksissa. Mannerheim-biografi Jägerskiöldin mukaan marsalkka suhtautui jo ennen sopimuksen solmimista melko luottavaisesti omien joukkojen puolustusmahdollisuuksiin. Puna-armeijan suurhyökkäyksen mahdollisuudet ratkaisun aikaansaamisen olivat hänen näkemyksensä mukaan ”vain rajalliset”. Venäläisten tuntuvaa materiaaliyivoimaa tasoitti se tosiseikka, ettei sotilaiden taistelutahto ollut parhain mahdollinen. Siksi nyt kannatti vain keskittyä puolustuksen vakiinnuttamiseen ja odottaa aikaa, jolloin edellytykset neuvotteluille olisivat paremmat.²¹⁷

Olemme edellä jo tutustuneet päämajan tiedusteluosaston vihollistilannekatsaukseen 19.6., Heinrichsin rintamatilannekatsaukseen 20.6. ja Waldenin muulle hallitukselle 24.6. esittämään rintamaselostukseen, jotka kaikki vaikuttivat varsin rauhallisilta ja jopa luottavaisilta. Se tietysti on täysin selvää, ettei Suomi

215 Kolehmainen, 23–25, 85–97. Suomalaisitutkijoista Valtonen on sillä kannalla, että on tietystä mielessä on perusteltua olla tekemättä tällaisia rajauksia ja nähdä koko Saksan apu sopimuksesta johtavana, koska sopimuksesta kieltäytyminen olisi johtanut jo annetunkin avun peruuttamiseen. Vrt. Valtonen, 16.

216 Terä 1967, passim.

217 Jägerskiöld 1981, 506–507.

olisi selvinnyt jatkosodasta ja varsinkaan kesän 1944 kurimuksesta ilman Saksan antamaa apua. Sopimuksen ansiosta saadun avun merkitystä arvioitaessa on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, ettei sitä sekoiteta Saksan muuhun apuun, joka olisi ollut suomalaisten käytettävissä joka tapauksessa. Tapahtuma-ajankohtana sotilasjohdon tiedot kyllä riittivät tämän eron hahmottamiseen, kun taas hallituksessa saatettiin olla taipuvaisia sellaiseen ajatteluun, että Ribbentropin vastustaminen vaarantaisi Saksan avun kokonaisuudessaan.

Suomen sotilaallisen ahdinkotilan syvyyttä arvioitaessa täytyy pitää mielessä myös itärintaman kokonaistilanne. Siinä tapahtui Ribbentropin tulopäivänä ratkaiseva muutos, kun puna-armeija lopetti taistelutauon ja aloitti massiivisen yleishyökkäyksen saksalaisia joukkoja vastaan. Ribbentrop itsekin totesi kuukautta myöhemmin Goebbelsille, että ilman diplomaattista taitoa tämä käänne olisi romahduttanut hänen neuvotteluasemansa Helsingissä kokonaan ja yritykset suomalaisten pitämiseksi yhteisessä rintamassa olisivat epäonnistuneet²¹⁸. Suomen kannalta hyökkäys oli suuri helpotus, koska tämän jälkeen oli selvää, ettei Neuvostoliitto enää voinut uhrata rajattomasti voimia, aikaa ja energiaa suomalaisia vastaan. Vaikka taistelut yhä jatkuivat kovina, palasi Suomen rintama neuvostojohtoon kokonaisstrategisissa arvioissa siksi sivusotänäyttämöksi, jota se oli koko asemasodan ajan ollut. Puna-armeijan yleisesikunnassa (*stavka*) toiminut kenraali S.M. Štemenko on osuvasti havainnollistanut tätä suhtautumistapaa kuvatessaan itärintaman viimeisen kuuden kuukauden taistelutapahtumia:

” Kun vihollisen 1941 aloittama hyökkäys oli toden teolla saatu pysähtymään, eivät *stavka* ja yleisesikunta kiinnittäneet erityistä huomiota tähän sotänäyttämöön. Koko niiden ajattelu kohdistui Saksan voimien voittamiseen pääsotänäyttämöllä. Siellä ratkaistiin toinen maailmansota ja siellä oli löydettävissä tie fasistipedon luolaan. Tärkeintä oli murskata *Wehrmacht* – fasismin päävoima. Ja sitten (kuten *stavka* ajatteli) tapahtuisi Saksan satelliiteille (myös Suomelle) sama mikä tapahtuu puun oksille kun puu on kaadettu.”²¹⁹

Puna-armeija oli Suomen rintamalla saavuttanut minimimitavoitteensa eli Viipurin valtauksen ja Itä-Karjalan tyhjentämisen suomalaisista ja saattoi kääntää katseensa kohti Keski-Eurooppaa, jossa suursota ratkaistaisiin. Suomen-offensiivi oli toissijainen operaatio, jonka Stalin järjesti vain täyttämään sen ajan, joka jäi länsiliittoutuneiden maihinnousun ja itärintaman suurhyökkäyksen aloittamisen väliin. Hän halusi odottaa varmistuakseen siitä, että maihinnousu oli todella tehty vakavassa mielessä ja nähdäkseen, oliko sillä onnistumisen edellytyksiä. Maihinnousun menestyksellisyys sai Neuvostoliiton luopumaan Suomen-sotaretkestään ja keskittämään kaikki pyrkimyksen saksalaisten lyömiseen. Tähän Stalinin päätökseen tiedolla Rytin-Ribbentropin-sopimuksen syntymisestä on saattanut olla tiettyä vahvistavaa vaikutusta. Neuvostodiktattori sai huomata suomalaisten mieluummin jopa luopuvan huolellisesti varjele-

218 Goebbels Tagebücher 23.7.1944.

219 Štemenko 1980, 314–317. Ks. myös Ziemke 1959, 284–288.

mastaan erillissotateesistä pystyäkseen jatkamaan taistelua ja välttämään ehdotoman antautumisen. Tämän toki ei olisi pitänyt tulla hänelle minkäänlaisena yllätyksenä, olihan hän jo talvisodassa ja keväätalven 1944 neuvotteluissa saanut hyvää tuntumaa suomalaisten päättäväisyydestä puolustaa itsenäisyyttään äärimmäisen kovaankin hintaan. Niinpä voi spekuloida myös sillä, esittikö Stalin antautumisvaatimuksensa jopa pakottaakseen suomalaiset kiinteämpään poliittiseen siteeseen Saksan kanssa. Tekemällä Suomesta Saksan liittolaisen muodollisestikin hän heikensi maan länsivalloissa nauttimaan sympatiaa ja varmisti sen, etteivät nämä olisi kovinkaan innokkaita sekaantumaan tuleviin rauhanneuvotteluihin Suomen ja neuvostohallituksen välillä.

Olisiko Ribbentrop pystynyt toteuttamaan uhkauksensa?

”Saksmannille olisi ollut vain lyötävä nyrkki pöytään, sillä heidän olisi oman etunsa vuoksi pitänyt antaa apua ilman mitään poliittista hintaa.”
– K.J. Ståhlberg 29.6.1944²²⁰

Mitä olisi tapahtunut, jos Ribbentropin vaatimukset olisi torjuttu ja hän todella olisi toteuttanut uhkauksensa tulevan avun lakkauttamisesta ja myös käynnissä olevien toimitusten takaisin vetämisestä? Saksan valtakunnanulkoministerillä ei ollut minkäänlaisia valtuuksia puuttua sotilaallisiin kysymyksiin, joten hänen olisi täytynyt ensin hyväksyttää avun peruuttaminen OKW:ssa, joka puolestaan mitä todennäköisimmin ei olisi uskaltanut ryhtyä tämän suuruusluokan toimenpiteeseen ilman Hitlerin hyväksyntää. Peruutuskäsky olisi pitänyt ensin tietenkin käsitellä, hyväksyä ja välittää OKW:sta eteenpäin.

Edellyttäen, että hyväksyntä olisi tullut eikä muitakaan mutkia matkaan olisi ilmaantunut, olisi käskyn toimeenpano voinut alkaa aikaisintaan joskus iltapäivällä 27.6. Jotta matkalla oleva apu olisi saatu peruutettua, olisi käsky tietenkin pitänyt jakaa eteenpäin Danzigin, Memelin, Stettinin, Königsbergin ja Lyypekin laivaussatamiin kaikkiin erikseen ja myös Itämerellä kohti Suomea purjehtiiviin saksalaisiin laivoihin. Suomalaisilla miehistöillä varustettujen suomalaislaivojen käännäminen takaisin Saksaan lastiaan purkamaan sen sijaan olisi ollut käytännössä äärimmäisen hankalaa. Suomen satamissa ja siirtokuljetuksissa kohti rintamaa olevan avun takaisin vetämiseen Etelä-Suomessa olevien saksalaisten voimat ja motivaatiokaan tuskin olisivat riittäneet, sillä se ei olisi onnistunut ilman voimankäyttöä. Rintamalle jo ehtineen materiaaliavun pois ottaminen oli tietysti täysin mahdotonta.

Joukko-osastojen takaisin vetäminen olisi luonnollisesti käynyt huomattavasti materiaaliapua helpommin. Lento-osasto Kuhlmeyn nopea siirtäminen takaisin Suomenlahden eteläpuolelle ei olisi tuottanut vaikeuksia sen enempää kuin Tallinnassa vasta Suomeen siirtämistä odottavan 122. Divisioonan kulje-

220 Voionmaa, 365. Ks. myös Virkkunen 1985, 298, jonka mukaan Ryti oli 26.6. ennen sopimuksen allekirjoittamisesta käynyt tapaamassa Mehiläisen sairaalassa hoidettavana ollutta Ståhlbergiä ja tarjonnut tälle pääministerin paikkaa. Syntymässä olleesta sopimuksesta herrat eivät sen sijaan keskustelleet sanallakaan.

tuskäskyn peruminenkaan. Kokonaan toinen tilanne sen sijaan oli 303. Rynnäkkötykkiprikaatin suhteen, sillä se oli 25.6. alistettu Suomen IV armeijakunnan komentajalle ja osallistui jo seuraavana päivänä Talin-Ihantalan seudulla ankaariin taisteluihin. Osaston irrottamiseen rintamalta olisi ensimmäisen kerran tujoutunut realistinen mahdollisuus vasta 29.6., mutta silloinkaan siirrossa ei Saksan kannalta olisi juurikaan ollut järkeä. Kolmenkymmenen 25 tonnin painoisen Stu-40 rynnäkkötykin siirtäminen Helsinkiin olisi nimittäin vaatinut sellaisen määrän rautatiekalustoa, ettei suomalaisilla olisi ollut juurikaan mahdollisuuksia eikä varsinkaan halua asian järjestämiseen. Näin ollen tykit olisivat mitä todennäköisimmin saaneet maata tyhjän panttina Lappeenrannan ratapihalla, elleivät suomalaiset sitten olisi ottaneet niitä sotasaaliikseen.

Suurimpana aukkona Ribbentropin kiristysyhtälössä on kuitenkin pidettävä sitä, että sen onnistuminen riippui täysin Saksan päämajan eli viime kädessä Hitlerin tuesta. On pidettävä hyvin kyseenalaisena sitä, olisivatko diktaattori ja OKW:n johto antaneet hyväksyntänsä tällaiselle toimenpiteelle. Olihan Hitler jo 12.6.1944 todennut apua annettavan niin kauan kuin Suomi taistelee, eikä tässä suhteessa mikään ollut muuttunut. Suomen jättäminen oman onnensa nojaan olisi sotilaalliselta kannalta katsottuna myös ollut äärimmäisen typerää, sitoihan elämästään kynsin hampain taistelevan ”sankarikansan” armeija pohjoiseen peräti 50 divisioonaa puna-armeijan joukkoja ja siten kevensi huomattavasti pahoissa vaikeuksissa olevan *Wehrmachtin* sotilaallista kuormaa itärintamalla.

Kun asiaa pohtii tarkemmin, alkaa yhä vahvemmin tuntua siltä, ettei Ribbentropin uhkaus voinut olla mitään muuta kuin yksityisyritteliästä bluffia. Uhkauksen toteuttaminen olisi nimittäin synnyttänyt Saksalle sellaisen määrän uusia vaikeuksia, että aseveli Suomen ulkopoliittinen omapäisyys ja kurittomuus olivat niihin verrattuna varsin pieni kiusa. Tuloksena olisi vähintään ollut Suomen ja Saksan suhteiden kiristyminen äärimmilleen ja todennäköisesti myös aseellisia yhteenottoja, sillä matkalla olevan avun vetäminen takaisin olisi tuskin onnistunut ilman voimatoimia. Aseveljeyden päättymisen olisi merkinnyt 20. Vuoristoarmeijan huoltoyhteyksien katkeamista ja sen jäämistä eristyksiin. Saksan johto oli vakuuttunut siitä, että tehdessään erillisrauhan Suomi joutuisi puna-armeijan miehittämäksi, tai ainakin joutuisi taipumaan kaikkiin Neuvostoliiton aluevaatimuksiin. Näin ollen myös Itämeren herruus olisi Suomen irtauduttua ollut mennyttä. Saksan sotataloudelle elintärkeän malmin laivaaminen Ruotsista olisi käynyt jollei nyt mahdottomaksi niin ainakin äärimmäisen hankalaksi, ja puna-armeijan sotalaivat olisivat päässeet iskemään *Heeresgruppe Nordin* selustaan ja Saksan rannikoille. Saksan erittäin vaikean kokonaistilanteen huomioiden on äärimmäisen epätodennäköistä, että kukaan saksalaisista olisi vakavasti harkinnut näin suuria riskejä sisältäviin toimenpiteisiin ryhtymistä.

Tätä taustaa vasten onkin täysin loogista, etteivät saksalaiset olleet tehneet mitään valmisteluja siltä varalta, että Suomelle annettava apu todella lakkautettaisiin ja juoksevatkin toimitukset vedettäisiin takaisin. Aputoimitusten laajuuden huomioiden kyseessä olisi ollut niin suuri operaatio, että ilman huolellista etukäteissuunnittelua se olisi törmännyt ylitsepääsemättömiin logistisiin, orga-

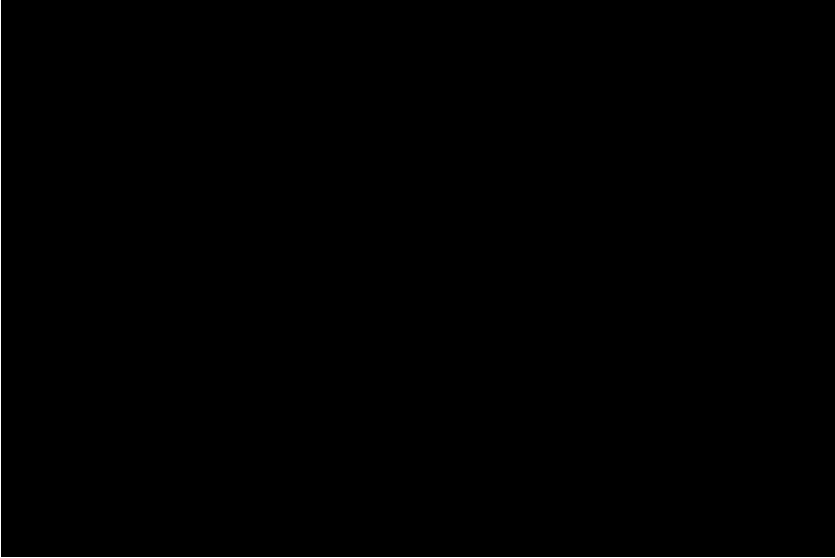
nisatorisiin ja viestiteknisiin vaikeuksiin. Asiasta vastaavia saksalaistahoja ei itse asiassa ollut komennettu edes minkäänlaiseen valmiustilaan tämän vaihtoehdon varalta. Tosiasiassa Saksalla ei ollut Suomen avun lakkauttamiseen sen paremmin intressejä kuin mahdollisuuksiakaan.

Hitlerin päämajassakin valmisteluja oli tehty ainoastaan siltä varalta, että Suomi luhistuisi. Missään vaiheessa ei tehty edes alustavia kaavailuja sellaisesta suuren mittakaavan sotilaallisesta väliintulosta kuin mitä Italiassa ja Unkarissa oli toteutettu. Pisimmälle menevä suunnitelma tässä suhteessa oli kenraali Warlimontin 26.6.1944 päivätty ”Tutkielma taistelun jatkamisesta Etelä- ja Keski-Suomen alueella Suomen luhistumisen tapauksessa”. Sen mukaan taistelun jatkaminen Suomessa oli Saksan oman sodankäynnin kannalta ratkaisevan tärkeitä. Perusteluina Warlimont esitti juuri Petsamon nikkelin, Ruotsin malmin, Itämeren punalaivaston eristämisen ja 20. Vuoristoarmeijan huollon. Suunnitelman mukaan saksalaisten olisi Suomen puolustuksen murtuessa otettava haltuunsa Suomen etelärannikko tai ainakin Helsingin ja Turun seudut. 20. Vuoristoarmeijan komentaja ottaisi komentoonsa koko Suomen alueen ja Suomen meri- ja ilmavoimat sekä sotataloudellisesti tärkeät tuotantolaitokset pyritäisiin saamaan saksalaisten haltuun. Itärajalla vetäydyttäisiin Salpa-linjalle ja jatkettaisiin puolustautumista siellä.

Warlimontin tutkielma ei kuitenkaan ollut mikään varsinainen miehityssuunnitelma, sillä siinä todettiin suoraan operaation onnistumisen perusedellytyksenä olevan, että huomattava osa Suomen puolustusvoimista (yhteensä 6–8 divisioonaa) asettuisi vapaaehtoisesti jatkamaan taistelua saksalaisen johdon alla. Mitään uusia voimia Saksasta tai itärintamalta operaatioon ei ollut osoittaa, vaan saksalaisten osuuden hoitaisivat 20. Vuoristoarmeija sekä suurhyökkäyksen aikana Suomen avuksi lähetetyt saksalaisosastot. Suunnitelma jäi pöytälaatikkoasteelle, kun uhka Suomen luhistumisesta vastarinnan lujittuessa väheni. Suunnitelmaa kokonaisuudessaan on pidettävä hyvin epärealistisena, koska sen perusedellytyksen, suomalaisten vapaaehtoisen mukanaolon, täyttymiseen on hyvin vaikea uskoa. Pikemminkin yritys suunnitelman toteuttamiseksi olisi tuottanut tavoiteltuun verrattuna täysin päinvastaisen lopputuloksen, eli aseellisia yhteenottoja suomalaisten ja saksalaisten välillä Suomen sisällä, jotka lopulta olisivat johtaneet täysin kaotoiseen tilanteeseen ja avanneet oven punarmeijalle työntyä maan sisäosiin. Niinpä koko suunnitelmaa onkin pidettävä enemmän sotilaalliseen esikuntatyöhön normaalisti kuuluvana erilaisten kehitysvaihtoehtojen ja tulevaisuusskenaarioiden kartoittamisena kuin minään vakavasti otettavana käytännön toiminnan ohjenuorana.²²¹

Kesällä 1944 Saksa oli heikentynyt jo niin paljon, etteivät sotilaalliset vastatoimet irtautumaan pyrkiviä liittolaisia vastaan enää seuranneet mitenkään au-

221 Kenraali Warlimontin *Studie über die Fortführung des Kampfes im süd- und mittelfinnischen Raum im Fall eines Zusammenbruches Finnlands* 26.6.1944. RW 4, kansio 639. Bundesarchiv-Militärarchiv. Warlimontin suunnitelmasta laajemmin ks. Terä 1967, 175–180. Ks. myös Ahto 1980, 49–50; Menger 1981, 144–145; Menger 1979, 298; Raunio 1996, 31–32. Suomalaista natsismia tutkinut Henrik Ekberg on liioitellut suunnitelman merkitystä todetessaan sen olleen Hitlerin ja Dietlin 22.6. käymän keskustelun tärkein tulos. Vrt. Ekberg 1991, 262.

Hitlerin suosikin ja suomalaisiin hyvin myönteisesti suhtautuneen kenraali Dietlin kuolema saattoi muuttaa kesän 1944 tapahtumia paljonkin. 4.6.1942 oteussa kuvassa pöytäseurana ulkoministeri Rolf Witting. (Susanna Levelelahden kuvat)

tomaattisesti edes Keski-Euroopassa, jossa niiden toteuttaminen oli huomattavasti helpompaa ja yksinkertaisempaa kuin Suomessa. Siten esimerkiksi Bulgaria muutti ulkopoliittista suuntaustaan ilman, että saksalaiset olisivat miehittäneet maan. Puuttuvien resurssien lisäksi Saksan vaa'assa tässä tapauksessa painoi myös se, että omien joukkojen turvallinen vetäytyminen Romaniasta ja Bulgariasta edellytti maan olojen pysymistä vakaina. Mikäli Saksa olisi ryhtynyt miehitykseen tai toimeenpannut bulgarialaisten oikeistopiirin tuella valankaappauksen, olisi tämä vaarantunut. Kun Bulgaria sitten lopulta 5.9.1944 julisti Saksalle sodan, eivät saksalaiset enää tehneet mitään.²²² Tilanne Suomessa oli hyvin samanlainen, tietysti sillä erotuksella, että Suomella kaiken lisäksi oli toimintakykyinen ja vahva oma armeija.

Hitlerillä oli näinä päivinä tärkeämpääkin pohdittavaa kuin se, saisiko Ribbentrop puristettua suomalaisilta jonkin muodollisen lupauksen, jolla ei kuitenkaan tosipaikan tullen olisi mitään merkitystä. Kun hän 21.6., siis samana päivänä kun päätös Ribbentropin Suomeen lähettämisestä syntyi, tapasi propagandaministeri Goebbelsin, ei koko keskustelussa mainittu Suomea kuin vain keran täysin ohimennen. Ribbentropista tai mahdollisista liittosopimusvaatimuksista ei puhuttu sanaakaan.²²³ Warlimont on muistelmissaan kuvannut hyvin Saksan päämajassa kesäkuun loppupuolella 1944 vallinneita synkkiä mielialoja. Itärintaman keskiosa oli Neuvostoliiton 22.6. aloittaman suurhyökkäyksen jälkeen romahtanut muutamassa päivässä ja *Heeresgruppe Nord* uhkasi jäädä eristyksiin Baltiaan. Saksalaisjoukkojen voimat eivät riittäneet enää myöskään pysäyttämään ylivoimaisten länsiliittoutuneiden joukkojen etenemistä Italiassa. Saksan ilmatila oli täynnä vihollisen pommikoneita, ja kansallissosialismin ”pääkaupunkia” Müncheniä vastaan tehdyt ilmaiskut näkyivät ja kuuluivat aina

222 Bulgarian tapahtumista ks. esim. Hoppe 1978, 611.

223 Goebbels Tagebücher 22.6.1944.

Berchtesgadeniin saakka. Dietlin hautajaisissa 1.7., joihin Hitlerkin osallistui, saattajista tuntuikin siltä, että sankarikenraalin ohella oltiin laskemassa haudan lepoon koko Kolmatta valtakuntaa.²²⁴

Olisiko Suomessa voitu ajautua vallankaappaukseen tai sisällissotaan?

Rytin-Ribbentropin-sopimusta on sen sotilaallisen ja poliittisen välttämättömyyden lisäksi perusteltu sillä, ettei Suomen sisäinen tilanne jättänyt valtionjohdolle muita mahdollisuuksia. Pari viikkoa tapahtumien jälkeen Ramsay pohdiskeli kirjeessään Gripenbergille niitä mahdollisia seurauksia, joita sopimuksen torjumisella olisi voinut olla. Tuloksena olisi Ramsayn mukaan hyvinkin saattanut olla sisällissota tai osittainen saksalaismiehitys. Kansan bolshevisminvastaisuus olisi ajanut suuren osan väestöstä jatkamaan taistelua saksalaisten puolella siinä tapauksessa, että apu olisi torjuttu ja tehty rauha. Seuraukset tästä olisivat olleet kauhistuttavat. Koko kansa olisi rauhan kannalla vasta sitten, kun kaikki toivo olisi mennyt. Hallituksen tehtävänä olisi säilyttää kansa yhtenäisenä ja lujana niin pitkään kuin mahdollista.²²⁵ Esimerkkinä tutkimuksessa esitetyistä näkemyksistä siteerattakoon Jägerskiöldiä, jonka kanssa samankaltaisia tulkintoja ovat esittäneet monet muutkin. Hänen mukaansa Ribbentropin vaatimusten torjuminen olisi johtanut rintaman murtumiseen ja laajamittaiseen perääntymiseen. Venäläiset olisivat miehittäneet laajoja alueita maan itäosista, saksalaiset puolestaan Helsingin ja etelärannikon. Tämä olisi puolestaan johtanut kansakunnan sisäisen rintaman romahtamiseen ja Quisling-hallituksen valtaannousuun.²²⁶

Pelko siitä, että Ribbentropin vaatimusten torjuminen olisi aiheuttanut sisällissodan, on liioiteltu ja perustuu suurelta osin tapahtuma-ajankohtana vallinneiden olosuhteiden virheelliseen arviointiin. Lähtökohtana tällaisessa käsityksessä on se oletamus, että Ribbentropin vaatimusten torjuminen olisi automaattisesti romuttanut Suomen puolustustaistelun onnistumisen edellytykset. Kun sotilaat olisivat saaneet tietää Saksan valtakunnanulkoministerin vaatimusten ja sitä kautta myös hänen tarjoamansa sotilaallisen avun torjumisesta, olisi heidän moraalisensa romahtanut, kun taistelua ei kerta kaikkiaan olisi ollut mahdollista käydä menestyksellisesti käytettävissä olevilla voimavaroilla. Armeija olisi pitänyt valtiojohdon menettelyä tikanpistona omaan selkäänsä ja ryhtynyt etsimään syyllisiä, jolloin tilanne olisi kärjistynyt aseellisiksi yhteenotoiksi sodan jatkamista kannattavien ja rauhaa haluavien välille. Samaan aikaan Saksa olisi tehnyt intervention ja värvännyt suuret määrät taistelua jatkamaan halukkaita sotilaita riveihinsä. Sitten tämä maasta polkaistu uusi suomalais-saksalainen armeija olisi ryhtynyt käymään kahden rintaman sotaa yhtäältä idästä päälle vyöryvää puna-armeijaa ja Sisä-Suomessa rauhaa Neuvostoliiton kanssa haluavia suomalaisia vastaan.

224 Warlimont 1962, 465.

225 Ramsayn kirje Gripenbergille 10.7.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA.

226 Jägerskiöld 1981, 508.

Tällainen visio sisältää niin monia vääriä oletuksia, että sitä on pidettävä täysin epärealistisena. Todellisuudessa Ribbentropin vaatimusten torjumisella ei olisi ollut armeijan materiaaliseen puolustusvalmiuteen minkäänlaisia välittömiä vaikutuksia. Kaikki ne Saksasta tulleet aseet, jotka osoittautuivat merkityksellisiksi suurhyökkäyksen torjunnassa, olivat tuossa vaiheessa jo rintamakäytössä. Lento-osasto Kuhlmeytä lukuunottamatta saksalaisen joukkoavun poisvetämisellä ei silläkään olisi ollut välittömiä konkreettisia vaikutuksia puolustustaistelun onnistumiseen. Osasto Kuhlmeyn poistuminen kyllä olisi vaikeuttanut suomalaisten taistelua ja sitä kautta varmasti herättänyt kirpeätä arvostelua, mutta sisällissodan syttymiseen sekään tuskin olisi riittänyt. Aseellisen vastarinnan romahtamisen sijaan tuloksena Ribbentropin vaatimusten torjumisesta olisi siis pikemminkin ollut se oivallus, että käytettävissä olevatkin voimavarat riittivät menestykselliseen torjuntataisteluun.

Saksalaisten edellytykset Suomen tai edes sen osien miehittämiseen olivat hyvin vähäiset. Suomeen saapuneen korkeintaan keskinkertaisen 122. Jalkaväkidivisioonan voimin se ei olisi onnistunut, ja 20. Vuoristoarmeijan divisioonien käyttämisellä tällaisiin tehtäviin taas olisi riskeerattu Petsamon nikkeli, joka loppujen lopuksi oli Saksalle tärkeämpi asia kuin Suomen pysyminen yhteisessä rintamassa. Lisäksi suomalaisten vastaisen rintaman avaaminen etelän suuntaan olisi aiheuttanut 20. Vuoristoarmeijalle vaarallisen sivustauhan, sillä sen itäpuolella oli vahvoja puna-armeijan voimia. Saksalaiset eivät siis olisi voineet jatkaa taistelua Suomen alueella ilman suomalaisten itsensä myötävaikutusta, ja juuri tämä on sisällissota/vallankaappaus-teorioiden kaikkein heikoin kohta²²⁷. Kun ottaa huomion sen kuuliaisuuden, jolla armeija syksyllä 1944 käänsi aseensa entistä liittolaista kohtaan, on hyvin vaikeaa kuvitella, että samat sotilaat vain kolmea kuukautta aiemmin olisivat olleet valmiit sellaiseen tottelemattomuuteen, jota saksalaiskomennon alle siirtyminen olisi edellyttänyt. Kun rauha syyskuussa tehtiin, ei juuri kukaan suomalainen aivan yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta²²⁸ loikannut saksalaisten puolelle, vaikka Saksassa tällaisella mahdollisuudella oli paljonkin spekuloitu.

Lisäksi teoretisointi sisällissodan mahdollisuudesta sisältää sen oletuksen, että sodan jatkamista haluava osa suomalaisista olisi automaattisesti syyttänyt avun tyrehtymisestä Suomen johtoa. Eikö pikemminkin olisi ajateltavissa, että he olisivat syyttäneet siitä Saksaa, joka hädän hetkellä ryhtyi kiristämään elämästään taistelevaa pienempää aseveljeä ja sitten hylkäsi sen, kun ei saanut ajettua vaatimuksiaan läpi? Myös tavallisen väestön ja sotilaiden keskuudessa ymmärrettiin, että oli tärkeää pitää oma sota erillään Saksan käymästä suurvaltasodasta. Suomen johdolla olisi ollut käytettävissään paljon hyviä argumentteja perustellakseen kansalle, miksi kannatti ennemmin jatkaa taistelua vaikka il-

.....
227 Rauhanoppositiion kärkihahmoihin kuulunut Urho Kekkonen pohdiskeli näinä päivinä mielenkiintoisesti, että rauhanasian kannalta olisi voinut olla jopa hyväksi, mikäli saksalaiset olisivat nostaneet maassa valtaan nukkehallituksen. Tämä olisi jakanut kansan niin pahasti, että taistelun jatkaminen olisi käynyt kerta kaikkisen mahdottomaksi. Vrt. Suomi 1986,454

228 Kaiken kaikkiaan näitä loikkareita oli 15 kappaletta! Ks. Menger 1981, 153.

man Ribbentropin lupaamaa apua kuin antaa Saksan romuttaa siihen saakka suhteellisen menestyksekkäästi varjeltu kuva Suomen sodan erillisyydestä.

Silti on tietysti mahdotonta kiistää sitä suurta positiivista vaikutusta, joka tiedolla Saksan lupaamasta avusta oli mielialoihin Suomessa. Kannaksen läpimurto oli tullut omien linjojen lujuuteen luottaneelle väestön enemmistölle todella pahana shokkina. Luottamus hallitukseen ja sotilasjohtoon sekä viralliseen tiedotustoimintaan horjui ja huhumyllyt jauhoivat. Eino Jutikkalan mukaan tunnelma pääkaupungissa oli paniikinomainen, ja välittömästi Viipurin menetyksen jälkeen levisi jopa ajatus antautumisesta ehdoilla millä hyvänsä, koska ”puna-armeija kuitenkin kohta marssisi Helsinkiin”. Ainoa mahdollinen pelastus nähtiin Saksassa, jonka tukeen nyt myös ”ideologisesti saksalaisvastaiset tahot” panivat toivonsa. Kun sitten varmuus Saksan avusta saatiin, lisääntyi turvallisuuden tunne huomattavasti. Erillisrauha- ja hallituksenvaihdoshuhut vaimenivat sekä tiedot Saksan joukkojen ja aseiden saapumisesta levisivät ja paisuivat aina epätodellisiin mittoihin asti, kuten edellä siteerattu kansanedustaja Horellin kertomus ryhmätovereilleen hyvin osoittaa. Jutikkala ei täsmennä sitä, *mistä* Saksan avusta tarkalleen ottaen oli kyse, mutta hän ajoittaa ratkaisevan mielialojen rauhoittumisen kesä-heinäkuun vaihteeseen. Näin ollen kyse ei voinut olla Rytin-Ribbentropin-sopimuksen ansiolla saadusta avusta, jota alkoi maahan saapua vasta myöhemmin. Saksan avun psykologista kokonaisvaikutusta ei tule yliarvioida, koska aivan niin kuin Jutikkalakin toteaa, olivat käsitykset avun hyödyllisyydestä aina voimakkaasti sidoksissa arvioijan omaan poliittiseen kantaan ja Saksan sotaonnen vaihteluihin muilla rintamilla.²²⁹

Saksan avun merkitys

Mitkä tekijät aiheuttivat sen, että Suomen armeijan onnistui VKT-asemassa pysäyttää puna-armeijan suurhyökkäys, jonka torjuminen etuasemassa ja VT-asemassa oli osoittautunut tyystin mahdottomaksi? Tärkeimpiä syitä olivat joukko- ja materiaaliirtojen myötä kasvaneet jalkaväen ja tykistön määrän sekä ryhmitystiheyden kasvu, tykistön tehokas ja keskitetty käyttö erityisesti vihollisen panssarivoimia vastaan, maaston muuttuminen puolustajalle suotuisammaksi, organisaatiomuutosten ja yleistilanteen kohentumisen myötä parantunut sodanjohto, joukkojen taistelutahdon koheneminen, panssarintorjunnan tehostuminen, oman ilmatoiminnan vilkastuminen sekä ampumatarvikkeiden ja niiden valmistamiseen tarvittavien raaka-aineiden riittävä saanti kasvaneen kulutuksen kattamiseksi. Kannaksen puolustusta johtanut kenraali K.L. Oesch on arvioinut sotilaallisen kääntein syitä seuraavasti:

”Talin-Ihantalalan suurtaistelua lähinnä seuranneena aikana suomalaisten puolustuksen voima oli suurelta osin tykistössä ja panssarintorjunnan suunnittelussa käytössä. Kannaksen joukkojen komentajan erikoisen huomion kohteena oli mahdollisimman tehokkaan tykistötulen keskittä-

.
229 Mielialoista suurhyökkäyksen aikana ks. Jutikkala 1997, 248–250.

minen uhanalaisimpaan maastoon, tarpeellisin panssarintorjunta-asein vahvistetun jalkaväen tukemiseksi, sillä vain täten oli mahdollista saada aikaan kestävä sulkua läpimurtoon pyrkivän vihollisen ponnistuksille. Suurin uhka ja kovin painostus oli noin 6 km leveällä rintamanosalla Ihantalan maastossa, johon näiden erikoistoimenpiteiden johdosta voitiin keskittää n. 13–14 kevyen ja 10 raskaan patteriston, yhteensä hiukan yli 250 tykin tuli. Se oli suurin tykistön keskitys koko sotiemme aikana. Nyt oli tykistöllämme kuten yleensä jatkosodan aikana kunnollista tykistökalustoa ja riittävästi ammuksia. Monet hyökkäykset torjuttiinkin Ihantalan taistelukentillä tykistövastavalmistelulla tai torjuntatulella tai molemmilla yhteisesti, sillä ammuskulutusta ei tarvinnut rajoittaa, kuten Talvisodassa säännöllisesti oli ollut asian laita. Tehokkaina vaikuttivat panssarintorjunnassa uudet saksalaiset panssarinlähitorjunta-aseet, panssarinyrkit ja -kauhut sekä saksalaiset rynnäkötykit. Torjuntataistelun onnistumiseen vaikuttivat myös tehokkaasti sekä suomalaiset että saksalaiset ilmavoimat, erityisesti saksalaiset syöksypommittajat, jotka saivat aikaan huomattavaa tuhoa venäläisten lihavissa panssarivaunu- ja tykistöryhmyksissä.²³⁰

Mikä oli Rytin-Ribbentropin-sopimuksella saadulla avun vaikutus näihin teki-
jöihin? Tutkimuksessa vallitsee yksimielisyys siitä, että tärkein osa Saksan apua
olivat panssarinyrkit ja -kauhut. Lähes 700 hyökkäysvaunun tukemana kohti
Suomea vyörynyt puna-armeijan hyökkäys oli tuonut Suomen panssarintorjun-
nan puutteet räikeästi esiin. Suurhyökkäyksen torjunnassa käytetyt panssari-
nyrkit ja -kauhut oli kuitenkin kaikki toimitettu ennen sopimuksen solmimista,
suurin osa jo 19.6. mennessä. Sopimuksen ansiosta saadut panssarintorjunta-
aseet saapuivat maahan vasta 20.7., jolloin suurhyökkäys oli jo päättynyt.

16.6. Suomeen saapunut lento-osasto Kuhlmeij oli Hitlerin vastaus Manner-
heimin 12.6. lähteneeseen lentoapua Karjalan Kannakselle koskevaan pyyn-
töön. 122. jalkaväkidivisioona ja 303. Rynnäkötykkiprikaati puolestaan saa-
puivat marsalkan 19.6. esittämän avunpyynnön ansiosta. Koska nämä osastot
jatkoivat toimintaansa Suomessa vielä Rytin-Ribbentropin-sopimuksen solmi-
misen jälkeenkin, voidaan niiden panos siltä osin tietyin perustein laskea myös
sopimuksen tiliin, olisihan Ribbentropin uhkaus merkinnyt niiden pois vetämi-
stä, ellei sopimusvaatimukseen olisi suostuttu.

Osasto Kuhlmeij oli taktiseen lentotukeen ihanteellisesti soveltuva iskuryh-
mä. Tämä ”lentävä nyrkki” suoritti ensimmäiset taistelulentonsa jo 17.6., ryn-
näkötykkiprikaati puolestaan heitettiin tuleen 25.6. Kuhlmeijn yhteensä seit-
semästäkymmenestä koneesta oli Stuka Ju-87 -syöksypommittajia 32, Focke-
Wulf 190- ja Jabo-hävittäjäpommittajia saman verran sekä Me-109-tiedustelu-
koneita kuusi. VKT-aseman ankarimpien taistelujen aikana 22.6.–18.7. osaston
osuus pudotetuista pommeista oli 40 prosenttia. Kesä- ja heinäkuun aikana alas
ammutuista 1198:sta neuvostokoneesta Kuhlmeijn tilille laskettiin 151. Vihol-
liskoneiden tuhoamisessa sen vajaan 13 prosentin osuutta kokonaisuudesta ei
voi pitää ratkaisevana, mutta pommituksissa osaston merkitys oli varsin huo-

.
230 Oesch 1956, 111–112. Ks. myös Terä 1967, 137–141; Koskimaa 1993, 182–184.

mattava. Valtaosan pommeistaan osasto pudotti sopimuksen jälkeen. Erityisesti Talin-Ihantalan ratkaisutaisteluissa sen rooli oli huomattava. Se teki kiivasrytmiä hyökkäyksiä vihollisen panssari-osastojen ja tykistön kimppuun sekä esti sitä rakentamasta Talin tuhottujen siltojen paikalle kenttäsiltaa. Talin-Ihantalan taisteluissa Kuhlmeyn koneet vastasivat peräti 63 prosentista neuvostojoukkojen niskaan pudotetuista pommeista. Vuosalmen taisteluissa tämä osuus oli 43 prosenttia.²³¹ Näiltä osin Rytin allekirjoituksella oli kiistämätöntä sotilaallista merkitystä. Tämä tietysti sillä edellytyksellä, että sopimuksesta kieltäytyminen olisi aiheuttanut osaston vetämisen pois Suomesta, mitä ei lähteisiin nojautuen voi vahvistaa mutta mitä kylläkin on pidettävä mahdollisena. Samalla on kuitenkin huomautettava, että suomalaisten linjat alkoivat kestää jo 22.6. Kuhlmeyn sopimuksen teon jälkeen pudottamien pommien vaikutus olikin vain osa monella eri osa-alueella yhtäaikaisesti tapahtunutta yleisempää positiivista käännettä.

Entäpä sitten paljon puhuttu osasto Kuhlmeyn puolustajien moraalialkohottava vaikutus? Legendaarisina ovat elämään jääneet kuvaukset suomalaissotilailta, jotka vaaroista välittämättä nousivat ylös poteroistaan hurraamaan ja heiluttamaan, kun Stukat moottorit ulvoen syöksyivät puna-armeijan asemien, panssarien ja joukkojen kimppuun. Saksalaiskoneet olivat kuitenkin ehtineet kohottaa suomalaisten taistelumoraalia jo kymmenen päivän ajan ennen sopimuksen tekoa. Toisin sanoen joukot olivat jo tottuneet Kuhlmeyn läsnäoloon, jolloin sen moraalialkohottava vaikutus tietenkin tasaantui. Rintaman alkaessa 22.6. lähtien kestää vähentyi Saksan lentoavun merkitys mielialojen kohottajana myös sitä kautta, että sen rinnalle ilmaantui muitakin positiivisia tekijöitä. Rintamajoukkojen mielialaraporteissa käänne ajoitetaankin heti VKT-asemaan vetäytymisen jälkeiseen aikaan ja osin jopa vetäytymisen loppuvaiheeseen.

122. Jalkaväkidivisioonan ensimmäiset osat saapuivat Virosta Suomeen jo kaksi päivää ennen sopimuksen allekirjoittamista. Divisioonan osuus oli merkittävä Viipurinlahden torjuntataisteluissa 4.–10. heinäkuuta, mutta VKT-aseman torjuntavoittoihin sen vaikutus jäi myöhäisen etulinjaan saapumisen vuoksi vähäiseksi. Tarvittaessa Viipurinlahdella olisi voitu käyttää myös alueella reservissä ollutta suomalaisten 10. Divisioonaa ja sitten Ihantalan suunnan alettua rauhoittua myös 11. Divisioonaa. Saksalaisdivisioonan antamaa apua ei siten voi pitää mitenkään korvaamattomana.

303. rynnäkkötykkiprikaati tuhosi ainoastaan kolme neuvostopanssaria, joskin se tietysti myös tuki jalkaväkiosastoja²³². Näin ollen sen merkitys kuitenkin jäi kaikkea muuta kuin ratkaisevaksi. Periaatteessa 30 rynnäkkötykkiä olisi kyllä keskitetysti käytettynä merkinnyt puolustukselle merkittävää lisävoimaa, mutta mitä ilmeisimmin tämän prikaatin osuus suurhyökkäyksen torjunnassa jäi hyvin vaatimattomaksi. Baltian rintamalla loppuun ajettu osasto täytyi sijoit-

231 Osasto Kuhlmeyn osuudesta Suomen taisteluissa ks. esim. Valtonen 1991, 23–24, 59; Pajari 1982, 219, 226; Seppälä 1991, 98–99.

232 303. rynnäkkötykkiprikaatista ja sen osallistumisesta Suomen taisteluihin ks. Käkelä 1996, 211–220, 272.

taa etulinjan taakse kiinteiksi pst-pesäkkeiksi, jolloin siitä saatu hyöty jäi murto-osaan teoreettisesta maksimista. 303. Rynnäkkötykkiprikaatin vuoksi Rytin-Ribbentropin-sopimusta ei todellakaan olisi kannattanut tehdä.

Tarvikelaji	9.6.–26.6.	27.6.–18.7.	19.7.–7.9.	Yhteensä
Panssarinyrkit	10 312	-	13 800	24 112
Panssarikauhut	564	-	940	1 504
Panssarikauhujen ammukset	5 650	-	9 400	15 050
75K/40 panssaritorjuntatykit	-	40	43	83
Stu-40 rynnäkötykit	-	15	15	30
Kenttätykit	-	-	128	128
Ilmatorjuntatykit	-	72	136	208
Käsikranaatit	-	150 000	-	150 000
75 mm:n ammukset	-	22 010	91 190	113 200
150–155/H:n ammukset	-	67 189	70 202	137 391
40 mm:n it-tykin ammukset	-	164 160	145 880	310 040
76 mm:n it-tykin ammukset	-	113 272	153 989	267 261
88 mm:n it-tykin ammukset	-	54 001	-	54 001
AZ-sytyttimiä	183 000	-	100 000	283 000
Sytyttimien osia	300 000	-	211 448	511 448
Pohjanalleja	-	200 000	-	200 000
105H/33 hylsy	-	-	80 090	80 090
Me-109 hävittäjät	29	25	27	81

Taulukko 1. Yhteenveto Saksan tärkeimmistä aseavusta kesän 1944 aikana²³³

Saksan kesän 1944 aikana Suomelle antama aseapu kiistämättä oli huomattavaa. Yhteensä Saksa toimitti kesäkuun lopun ja syyskuun alun välillä Suomeen 28 860 tonnia sotamateriaalia, josta 3 142 tonnia kesäkuussa, 16 224 tonnia heinäkuussa, 7 400 tonnia elokuussa ja 2 094 tonnia syyskuussa. Aiemmin vastaaviin määriin oli päästy vain sodan alkuvaiheessa 1941. Itse asiassa pelkästään heinäkuussa 1944 toimitettiin saman verran materiaalia kuin koko vuoden 1942 aikana ja kaksi kertaa niin paljon kuin vuonna 1943. Suurin osa sopimuksen jälkeen tulleesta avusta saapui kuitenkin liian myöhään vaikuttaakseen enää suurhyökkäyksen ankarimpaan vaiheeseen. Sopimuksen teon ja Neuvostoliiton suurhyökkäyksen päättymisen välisenä aikana Suomeen ei tullut ainoatakaan kenttätykkiä, panssarinyrkkiä tai -kauhua. Näin ollen Talin-Ihantalan torjuntataistelun suurella tykistömäärällä ja VKT-asemassa puna-armeijan panssarivainuista lähitorjunta-aseilla saadulla yliotteella ei ollut mitään tekemistä sopimuksen kanssa.

Jo aiemmin sovitulla 44 Messerschmidt-hävittäjälentokoneen toimittamisella Suomeen aikavälillä 18.6–2.7. ei silläkään ollut mitään liittymäkohtaa sopimukseen. Niin kuin Saksan lentoaseapua Suomelle tutkinut Valtonen on todennut, ensimmäinen ”ribbentropilainen” Messerschmidt-hävittäjä Suomeen saa-

233 Kolehmainen 1974, 85–97 ja liitteet 15a, 16b ja 16c.

pui vasta 24.8., ja kaiken kaikkiaan niitä ehti Suomeen saapua vain 10 kappaletta. Vuonna 1944 Saksan varustelutuotanto sai valmiiksi 2000–4000 hävittäjäkonetta joka kuukausi. Samaan aikaan maan polttoainetuotanto oli kuitenkin romahtanut pommitusten ja aluemenetysten vuoksi, eikä syksyllä 1944 polttoainetta ollut enää edes koelentojen vaatimaa määrää. Koneita jouti siis vientiinkin. Suomella taas oli polttoainetta yllin kyllin; sitä riitti kesän 1944 taisteluihin sekä Lapin sotaan ja sodan jälkeenkin sotavarastoilla pyöritettiin ilmavoimia pari vuotta, siviililento-yhtiötäkin vuoden verran.²³⁴

Päämaja oli asettanut tavoitteeksi, että ampumatarvikkeita olisi varastossa kuuden kuukauden kulutusta vastaava määrä. Kotimaisen tuotannon tehostamisesta huolimatta tähän tavoitteeseen ei kuitenkaan läheskään kaikkien aseiden osalta päästy. Pahimmat vajaukset löytyivät kenttätukien ammuksista, 9 mm:n konepistoolin patruunoista ja 120 mm:n kranaatinheittimen laukauksista. Monissa tutkimuksissa onkin korostettu sitä suurta merkitystä, joka Saksan ampumatarvikeavulla Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnassa oli.

Ampumatarvike	Varastot 1.7.1944 ja heinä-elokuun kotimainen tuotanto yhteensä	Heinä-elokuun kulutus yhteensä	Ylijäämä
Panssarinyrkit	10 414	2 302	8 112
Panssarikauhujen ammuksiset	7 328	1 878	5 450
Käsikranaatit	711 975	145 000	566 975
9 mm:n konepist. patruunat	158 000 000	28 000 000	130 000 000
75 mm:n tykkien ammuksiset	335 703	105 000	230 703
105 mm:n tykkien ammuksiset	361 061	135 800	225 261
152 mm:n tykkien ammuksiset	173 348	46 687	126 661
155 mm:n tykkien ammuksiset	166 050	42 600	123 450
150H/40 -tykin ammuksiset	50 000	20 000	30 000
20 mm:n it-tykin ammuksiset	423 383	204 933	218 450
40 mm:n it-tykin ammuksiset	232 052	147 589	84 463
75 mm:n it-tykin ammuksiset	22 142	3 868	18 274
76 mm:n it-tykin ammuksiset	110 243	1 002	109 241
88 mm:n it-tykin ammuksiset	50 354	1 383	48 971
Lentopommit	4 462 tn	955 tn	3 507 tn

Taulukko 2. Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta riippumattomien ampumatarvikkeiden (varastot 1.7.1944 ja heinä-elokuun 1944 kotimainen tuotanto) riittävyys heinä-elokuun kulutukseen²³⁵

Taulukon 2 luvut osoittavat, että maassa 1.7. olleet varastot ja oma tuotanto olisivat helposti riittäneet kattamaan koko heinä- ja elokuun kulutuksen. Suurhyökkäyksen aikaisen kulutushuipun tultua ohitetuksi olisi ylijäämien turvin aseesta riippuen voitu jatkaa taistelua 3–6 kuukauden ajan, eli karkeasti ottaen

234 Valtonen 1991, 16–17; Pajari 1982, 125.

235 Kolehmainen 1974, 100–111 ja liitteet 18–22.

vuoden 1944 loppuun. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen ansiosta saaduilla amputarvikkeilla ei siis voi väittää olleen merkitystä sen paremmin suurhyökkäyksen torjunnan kuin maan puolustuskyvyn pidemmän aikavälin ylläpitämisenkään kannalta.

Esitettyään tulkintaansa tukevat numerotiedot vastaansanomattomalla tarkkuudella ja perusteellisuuella, Osmo Kolehmainen päättää tutkimuksensa murskaavaan johtopäätökseen sopimuksen sotilaallisesta merkityksestä:

”Jos ei lasketa mukaan lento-osasto Kuhlmeyn aineellista ja moraalista vaikutusta 26.6.1944 jälkeen, niin Rytin-Ribbentropin-sopimus rintamatilanteen vakiintumisessa kesällä 1944 oli lähes merkityksetön. - - - Näin ollen voidaan pitkälle yhtyä päämajan tiedotustoimisto 2:n päällikön, majuri A. Rautavaaran käsitykseen, jonka hän ilmaisee IV ja V AK:n alueille tekemästä matkasta laatimassaan raportissa. Matka oli tapahtunut 4.–10.7.-44. Raportissaan maj. Rautavaara toteaa, että saksalaisavun merkitystä liioitellaan ja että *Kannas olisi kestänyt ominkin voimin* [kursivointi MJ].”²³⁶

Entäpä sitten leipäviljakysymys? Päämajan huolto-osasto oli 15.2.1944 laske-
nut maan leipäviljavarastojen kooksi 181 512 tonnia. Saksasta viljaa ehti vielä
ennen Ribbentropin huhtikuun alussa määräämää toimituskieltoa saapua
20 000 tonnia ja sitten kiellon purkamisen jälkeen ennen sopimusta 4 200 ton-
nia. Leipäviljan kulutus oli 35 000 tonnia kuukaudessa, joten helmikuun puoli-
välissä Suomella voi laskea olleen noin puolen vuoden kulutusta vastaavat
leipäviljavarastot riippumatta siitä, olisiko sopimus Saksan kanssa tehty tai ei.
Näillä varastoilla olisi selvitty elokuun alkuun, jolloin Ruotsi sitoutui toimitta-
maan Suomelle kuuden kuukauden kulutusta vastaavan viljamäärän. Mikäli
siviiliväestön kulutuksen säännöstelyä olisi jonkin verran kiristetty, olisi omien
varastojen turvin ollut mahdollista selviytyä myös seuraavaan satoon asti. Rytin-
Ribbentropin-sopimuksen ei siis voi katsoa olleen välttämätön leipäviljati-
lanteenkaan vuoksi.²³⁷

236 Kolehmainen 1974, 99. Jukka Seppinen on poleemisessa Paasikivi-tutkimuksessaan mennyt huomattavasti Kolehmaistakin pidemmälle ja lähtenyt etsimään syyllisiä tapahtuneeseen. Hänen mukaansa niin Suomen sotilaallinen kuin poliittinen johtokin tekivät vuonna 1944 raskaita virheitä. Kaikkein kohtalokkain näistä oli se, että sodanjohdon laiminlyöntien vuoksi armeija joutui vastaanottamaan Neuvostoliiton suurhyökkäyksen valmistautumattomana eikä näin ollen saanut sitä ajoissa pysäytettyä, mikä sen olisi kyllä voimiensa puolesta pitänyt pystyä tekemään. Tämä laiminlyönti johti sitten Rytin-Ribbentropin-sopimukseen, Karjalan menettämiseen ja maan poliittisen elämän joutumisen Neuvostoliiton tukeman ääri-
rivasemmiston haltuun sodan jälkeen. Seppisen väitteet ovat mielenkiintoisia ja jotkut hänen johtopäätöksistään jopa plausiabeleja, mutta kokonaisuutena arvioiden hänen teoriassaan on niin paljon jossittelua ja niin monia kovia väitteitä ilman lähteiden tarjoamaa selkänajoa, että siihen on pakko suhtautua historiantutkijan terveellä epäluulolla. Hän vaikuttaa kehittävänsä jonkinlaista omaa versiotaan tikarinpistolegendasta todetessaan, että ”poliittisesti Suomi hävisi sodan, vaikka armeija oli yhä lujassa kunnossa syyskuussa 1944”. Vrt. Seppinen 2001, 412–413.

237 Kolehmainen 1974, 112–113; Menger 1988, 218.

■ Aseveljeyden loppusuora

Selityksiä ja taktikointia

Jälkihoitoa

Neuvottelut Ribbentropin kanssa oli pyritty käymään mahdollisimman salassa, ja niinpä Suomen ulkomaanedustustoillekin niistä tiedotettiin vasta sopimuksen syntymisen jälkeen. Illalla 26.6. saapui Suomen lähetystöihin eri puolilla maailmaa lakoninen ilmoitus:

”Tiedoksenne Ribbentrop saapui tänne 22.6. Keskustelujen tuloksena Ryti kirjeessä Hitlerille vakuuttaa Suomi ei laske aseita muutoin kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa. Saksa puolestaan lupaa antaa heti apua lähettämällä joukkoja materiaalia. Huomautamme joutuneet pakotilaan koska Saksalta muuten ei apua saatavissa toisaalta osoittautunut ei mahdollisuutta rauhautumiseen.”¹

Edes sisärenkaan ”ulkojäsenet” Kivimäki ja Gripenberg eivät olleet tietoisia tapahtuneesta ennen tätä. Kivimäki oli ratkaisusta melkoisen hämmästynyt ja piti sitä ilmeisen epäonnistuneena. Kirjeessään Ramsaylle hän totesi, etteivät saksalaisetkaan journalistit, ulkomaisista nyt puhumattakaan, ymmärtäneet, miksi Suomi nyt oli suostunut pakettiin kun sen oli onnistunut sitä näin kauan vältellä. Oliko eduskunnan syrjäyttäminen tapahtunut sattumalta vai tarkoituksella? Eikö Rytin asema sen vuoksi kävisi ennen pitkää kestävämmäksi, tiedusteli Kivimäki.² Myös Gripenberg oli äimistynyt saatuaan ulkoministeriön ilmoituksen aamulla 27.6. eteensä. Hän yritti pitkin päivää tavoittaa Ramsayta sekä Ritarikadulta että kotoa saadakseen tarkempia tietoja, mutta turhaan.³

Ramsay valotti tapahtunutta tuoreeltaan Paasikivelle, joka 27.6. saapui tapamaan häntä. Hänen mukaansa Saksan tahtoon taipuminen oli ollut ainoa vaihtoehto. Venäläiset olivat vaatineet antautumista, koska heidän tavoitteenaan oli ”tehdä meistä loppu”. Vallitsevassa tilanteessa oli tärkeintä saada jatkuvaa aseapua Saksasta, koska muussa tapauksessa oma taistelu olisi loppunut välittömästi. Saksa piti Suomen rintamaa tärkeänä ja oli luvannut auttaa myös joukkojen muodossa. ”Aluksi noin 2 divisioonan verran, mutta se on alku, ja voi tulla enemmän”, maalaili Ramsay. Hän uskoi Saksan avun riittävän ainakin siihen, että voitettaisiin aikaa, mikä oli tärkeää, koska sodassa tilanteet saattoivat muuttua nopeastikin. Hän piti Saksan vaatimusta erillisrauhan kieltävästä sitoumuk-

1 UM kaikille lähetystöille 26.6.1944. UM 110 C 1 Saksa.

2 Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohdat 573 (27.6.1944) ja 574 (2.7.1944). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA.

3 Gripenbergs dagbok 27.6.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 3445. KA

sesta täysin ymmärrettävänä, eihän olisi ollut järkeä antaa apua maahan, joka kuitenkin pian tekisi rauhan. Samalla hän kuitenkin alleviivasi, että hän itse ja Walden olivat suostuneet menettelyyn vain siksi, että Mannerheim oli sitä kannattanut. Paasikiveltä ei ymmärtämystä herunut. ”Teitä tullaan kiroamaan, kun olette vieneet maan tähän”, pauhasi valtioneuvos.⁴

Yhtäläisenä yllätyksenä tapahtunut tuli jopa Ribbentropin omalle virastolle. AA:n pohjoismaiden deskiä hoitanut Grundherr soitti aamulla 28.6. Blücherille tiedustellakseen, mitä valtakunnanulkoministerin Suomen-visiitillä oikein oli tapahtunut. Lähettiläs toimitti Grundherrille neljän sivun kuvauksen ratkaisevien päivien tapahtumista ja neuvottelujen kulusta, jossa hän korosti niin kirjeen, kommunikation kuin pääministerin tulevan puheenkin sanamuodoista päästyn yhteisymmärrykseen vasta pitkien ja monimutkaisten neuvottelujen jälkeen. Suhteellisen yksinkertaisista teksteistä ei todellakaan käynyt ilmi, kuinka suuren vaivannäön takana ne kaikki olivat. Saksan kannatti nyt varautua siihen, että sosialidemokraatit nyt eroaisivat hallituksesta Tannerin ponnisteluista huolimattakin. Blücher ei halunnut käydä ennustamaan, miten tämä vaikuttaisi Suomen sisäpoliittiseen tilanteeseen ja taistelutahtoon.⁵

Suomalaiset diplomaatit saivat nyt ulkoministeriön käskystä tehdä voitavansa Rytin-Ribbentropin-sopimuksen taustan valottamiseksi ja sen sitovuuden vähättelemiseksi. Asemamaassa käymissään keskusteluissa heidän tuli kertoa Neuvostoliiton antautumisvaatimuksesta ja korostaa, että ”valtiollisen ja kansallisen elämän tuhon” uhatessa apu oli otettava sieltä mistä sitä oli saatavissa.⁶ Järjestely koski ainoastaan sotilaallista apua, eikä sillä ollut vaikutuksia Suomen sisäisiin oloihin tai demokraattiseen järjestelmään. Asioiden hoito maassa oli yhtä tiukasti omien viranomaisten käsissä kuin ennenkin, ja sisäinen tilanne oli täysin rauhallinen. Tukholman muuta väittävät huhut ulkoministeriö leimasi täysin perättömiksi.⁷

Kuitenkin vielä toistaiseksi Ribbentrop oli tyytyväinen. 30.6. hän lähetti Ramsaylle Berliinistä kiittosähkeen Suomessa saamastaan ystävällisestä vastaanotosta, jossa hän ikään kuin varmuuden vuoksi vielä kertasi, mistä oli sovittu:

”Erinäiset keskustelumme johtivat tilanteen täydelliseen selkiytymiseen. Tulevaisuudessa Saksan ja Suomen kansat tulevat uskollisina ase-
tovereina (*Waffengefährten*) taistelemaan bolshevikkien hyökkäystä vastaan ja olen täysin vakuuttunut, että vaikka edessämme vielä on kovia taisteluita, on lopputuloksena oleva voitto ja kansojemme vapaus.”⁸

.

4 J.K. Paasikiven päiväkirja 27.6.1944. Paasikivi 1991, 421–422.

5 Blücherin sähke nro 1090 Grundherrille 28.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159394. Ks. myös Blücher Tagebuch 28.6.1944. KA.

6 UM kaikille lähetystöille 28.6.1944. UM 110 C 1 Saksa.

7 UM kaikille lähetystöille 1.7.1944. UM 110 C 1 Saksa.

8 Ribbentropin sähke Ramsaylle 30.6.1944. UM 110 C 1 Saksa.

Sosialistit päättävät jäädä hallitukseen

Ratkaisun jälkeen leijui hallituksen hajoamisen uhka akuuttina ilmassa, sillä sopimusta vastustanut sosialidemokraattien eduskuntaryhmä vaati ministeriensä eroa. 27.6. Linkomies vetosi Tanneriin, jotta puolue pysyisi hallituksessa. Päivää myöhemmin Ryti, jonka lääkäri Pauli Soisalo oli maksasairauden vuoksi heti Ribbentropin poistuttua määrännyt 10 vuorokauden pakkolepoon, pyysi sairasvuoteeltaan Tanneria tekemään asiassa kaikkensa.⁹ Myös Mannerheim pani käännytystyöhön yhden omista miehistään, päämajan tiedotusosaston sosialidemokraattisen päällikön Kalle Lehmuksen, joka näinä kriittisinä päivinä vetosi useihin sosialidemokraattien johtajiin sen puolesta, ettei puolue lähtisi hallituksesta¹⁰. Blücher luonnollisesti seurasi hallituskriisin vaiheita tarkkaan ja tiedotti asiasta AA:iin parhaimmillaan useita kertoja päivässä. Erityisen tärkeää saksalaisille oli, että Tanner pysyisi hallituksessa.¹¹

Aluksi näyttikin täysin varmalta, että sosialidemokraatit jättäisivät hallituksen. Niin puoluetoimikunta kuin SAK:n työvaliokuntakin suosittelivat sosialistiministereille eroamista. Ratkaisevaksi muodostui kuitenkin eduskuntaryhmän kokous 29.6., joka äänin 36–26 päätti, että puolue jäisi hallitukseen toistaiseksi. Päätöstä edelsi pitkä ja kiivas keskustelu. Ratkaisevina perusteina enemmistöllä oli maan vaikea tilanne ja siitä kumpuava tarve säilyttää kansan sisäinen yhtenäisyys. Äänestämästä pidättäytyi tai poissa kokouksesta oli peräti 23 edustajaa, mikä osaltaan selittyi sillä, etteivät puolueen rauhanoppositioon kuuluneet jäsenet halunneet olla myötävaikuttamassa tällaisen päätöksen syntyä.¹²

Täysin säröttömäksi kansallinen yksimielisyys ei kuitenkaan jäänyt. Vaikka sosialidemokraatit jäivät hallitukseen, halusi puolue tehdä erityisesti kannattajilleen selväksi, ettei se hyväksynyt hallituksen enemmistön Rytin-Ribbentropin-sopimukseen liittyvää kantaa ja sopimuksen yhteydessä valittuja menettelytapoja. Niinpä eduskuntaryhmä antoi julkisuuteen tiedonannon, jossa hallituksen linja tuomittiin ja selitettiin ryhmän päätöksen taustalla vaikuttaneita tekijöitä:

”Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä katsoo tarpeelliseksi täten tiedoittaa maan työväestölle, etteivät näinä aikoina maassamme sattuneet sotilaalliset ja poliittiset tapaukset ole järkyttäneet puolueemme johdonmukaisesti omaksumaa peruskatsomusta, joka sisältää, että kansamme nykyisessä sodassa puolustaa yksinomaan oman maamme itsenäisyyttä ja vapautta.

Kesäkuun 28. päivänä julkaistiin tiedonanto Suomen ja Saksan välisistä aseapua koskevista neuvotteluista ja niiden tuloksista. Näissä neuvotteluissa tapahtuneeseen ratkaisuun suhtautui eduskuntaryhmämme, yhdenmukaisesti hallituksessa olevien puoluetoverien kanssa, kieltei-

9 Virkkunen 1985, 299; Rytin muistiinpanot 27.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Tanner 1952, 308, 311.

10 Lehmus 1971, 190.

11 Blücher Tagebuch 29.6.1944. KA; Blücherin sähkö nro 1101 AA:lle 30.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159402.

12 Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän ratkaisevasta kokouksesta ks. esim. Tanner 1952, 313–314; Voionmaa 1971, 364–365; Soikkanen 1977, 205–206.

sesti. Hallitusta kehoitettiin myös alistamaan sopimus eduskunnan käsiteltäväksi. Hallitus ratkaisi kuitenkin asian eduskuntaa kuulematta sos.dem. jäsenten vastustaessa ratkaisua.

Puolueen johdonmukaisesti edustama kanta Suomen sodan luonteesta olisi vaatinut teolla osoittamaan, että puolue ei hyväksy tapahtunutta käännettä. Tällaisessa tilanteessa oli eduskuntaryhmämme velvollisuutena harkita, onko sen edustajien tämän jälkeen kuuluttava hallitukseen. Perusteellisen, useampana päivänä tapahtuneen harkinnan tuloksena on ollut, että ryhmä on kehoittanut heitä toistaiseksi pysymään paikoillaan. Hallituksesta eroaminen olisi helposti voitu tulkita väärin. Maamme puolustaminen uhkaavaa vaaraa vastaan on tämän hetken tärkein tehtävä, jota kaikkien yhteiskuntapiirien on tuettava.”¹³

Sosialidemokraattien päätös jäädä hallitukseen oli erittäin merkittävä. Aina Rytin-Ribbentropin-sopimuksen solmimisesta saakka ilmassa leijunut hallituspuolan uhka oli nyt väistynyt ja kansallisen yksimielisyyden murtuminen ainakin toistaiseksi vältetty. Suomen tilannetta syksyllä 1944 analysoineen Silvo Hietanen mukaan kielteinen päätös olisi aiheuttanut väistämättä sisäisen ja mahdollisesti myös sotilaallisen rintaman romahduksen. Myös saksalaiset olisivat saattaneet käyttää tilannetta hyväkseen toimenpannakseen maassa vallankaappauksen rauhaa vastustavien suomalaispiirien avulla. Edes Mannerheimin arvovalta ei olisi tässä tapauksessa riittänyt tilanteen rauhoittamiseen.¹⁴ Siitä, ettei näin käynyt, on jälkimaailman ensi kädessä kiittäminen Väinö Tanneria, joka onnistui taivuttelemaan eduskuntaryhmänsä hallituksen taakse esittämällä valittavana olleen vain joko Neuvostoliiton ehdottomaan antautumisvaatimukseen taipumisen tai Ribbentropin vaatimuksiin suostumisen. Kalle Lehmus onkin verannut Tannerin esiintymistä Rytin toimintaan sopimuksen allekirjoittajana; yhtä lailla kumpikin tietoisesti uhraisi itsensä maan puolesta¹⁵.

Tämän jälkeen niin Ryti, Linkomies kuin Blücherkin saattoivat huokaista helpotuksesta. Päivää myöhemmin sanoutui vielä ruotsalaisen kansanpuolueen eduskuntaryhmä omasta puolestaan irti hallituksen menettelystä ja ilmoitti, ettei se enää pitänyt Ramsayta ja Ehrnroothia edustajinaan¹⁶. Näin oli tultu varsin mielenkiintoiseen tilanteeseen: hallitus oli hajoamatta onnistunut julkisesti romuttamaan siihen astisen ulkopoliittikkansa keskeisimmän opinkappaleen eli erillissotateesin. Sosialidemokraattisen ja ruotsalaisen kansanpuolueen eduskuntaryhmien julkilausumista tuli kuitenkin ilmi myös se tosiasia, että ainakin 51.5 prosenttia (103 edustajaa kahdesta sadasta) Suomen kansaa edustavasta eduskunnasta tosiasiaassa vastusti Saksalle annettua sitoumusta ja oli yhä edelleen sitä mieltä, että Suomi taisteli täysin omaa Saksan taistelusta riippumatonta sotaansa.

.

13 Tanner 1952, 314–315.

14 Hietanen 1996, 109–115.

15 Lehmus 1971, 190.

16 Soikkanen 1977, 206.

Mannerheimin taktinen lisäävunpyyntö

Saksalaiset saivat nopeasti huomata, ettei suomalaisilla enää ollut tarvetta ylenmääräiseen kohteliaisuuteen aseveljiään kohtaan, kun he nyt olivat saaneet varmuuden Saksan tuesta. Ensimmäisen kerran tämä näkyi Ribbentropin Mannerheimilta saamista rukkanissa, mutta selvimmin tuoreen liittokumppanin äkisti kylmentyneen asenteen sai tuntea Dietlin seuraaja Lothar Rendulic. Kun hän astui ensimmäistä kertaa Junkers-koneestaan Mikkelin lentokentälle, ei vastassa ollut edes kunniakomppaniaa. Heinrichs pahoitteli tätä normaalista käytännöstä huomattavasti poikennutta menettelyä sillä, ettei rintamatilanne sallinut edes tätä määrää miehiä irrotettavaksi taistelutehtävistä. Rendulic kertoi Mannerheimille Dietlin kohtalosta ja vakuutti Hitlerin auttavan Suomea. Pessimistisen vaikutelman tehnyt Mannerheim ihmetteli, mitä joukkoja Saksalla voisi nykytilanteessa olla tähän tarkoitukseen käytettävissään. Puna-armeijan yleishyökkäys itärintamalla asetti Suomen nyt kaiken lisäksi etelästä tapahtuvan saarroituksen uhan alaiseksi. Mikkelistä saksalaisenraali lensi Helsinkiin varta vasten Rytii tapaamaan, mutta presidentti kieltäytyi sairauteensa vedoten ottamasta häntä vastaan.¹⁷

Mannerheim pyrki parhaansa mukaan osoittamaan saksalaisille, ettei tähän mennessä saatu apu riittänyt suurhyökkäyksen pysäyttämiseen. Osaksi tämä tietysti oli sopimuksen tulevaan purkamiseen tähtäävää taktiikkaa, mutta osaksi myös aitoa huolta rintaman kestämisestä. 28.6. hän kertoi puhelimesta Rytille, että vihollisen panssarivaunuja oli päässyt linjojen läpi enemmän kuin oli aluksi luultu. Taistelut jatkuivat kiivaina, eivätkä vastahyökkäykset ottaneet onnistuakseen. Tilanne rintamalla oli yhä niin jännittynyt, että yleisen perääntymiskäskyn antaminen saattoi osoittautua pakolliseksi, korosti marsalkka.¹⁸ Erfurth koetti omalta osaltaan rauhoitella Mannerheimia ja ilmoitti, että luvattu toinen rynnäkkötykkiprikaati (393.) olisi kuljetusvalmiudessa seuraavana päivänä, jolloin sitä ryhdyttäisiin kiireellisesti siirtämään Suomen rintamalle.¹⁹ Ilo tästä oli kuitenkin vahvasti enenaikainen, sillä heti seuraavana päivänä Erfurthin oli pakko kertoa, että osasto olikin siirretty itärintamalle. Vähän myöhemmin sen tilalle osoitettiin kyllä toinen (rynnäkkötykkiprikaati numero 2020), mutta tämän osaston laivaus saattoi alkaa vasta 17. tai 18. heinäkuuta.²⁰

Mannerheim ja Heinrichs tajusivat Saksan olevan itärintamalla niin pahoissa vaikeuksissa, että kaiken sen avun, mitä siltä aiottiin saada, olisi tultava mahdollisimman pian, koska muuten sitä ei todennäköisesti saataisi koskaan. 30.6. Mannerheim antoi Erfurthille muistion, jossa hän totesi olevansa suuresti kiitol-

17 Kriegstagebuch Erfurth 28.6.1944. KA; Erfurth 1954, 192–194; Rendulic 1952, 244–245; Jägerskiöld 1981, 501; Lehmus 1971, 212–213.

18 Rytin muistiinpanot 28.6.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

19 Heinrichsin sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA.

20 Heinrichsin sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Tannerin muistiinpanot 23.7.1944 (lyhennelmä Päämajan Saksan aseapua koskevasta muistiosta). Väinö Tannerin kokoelma, mikrokortti VAY 1739. KA; Rytin muistiinpanot 4.7.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

linen saksalaisesta jalkaväkidivisioonasta ja kahdesta rynnäkkötykkiprikaatista. Samalla hän kuitenkin ”katsoi velvollisuudekseen” ilmoittaa, että ”jotta Saksan avun merkitys olisi aiottu, olisi sitä laajennettava”. Tarvelistan kärjessä olivat toinen jalkaväkidivisioona ja kolmas rynnäkkötykkiprikaati.²¹

Ramsay antoi sotilasjohdolle diplomaattista sivustatukea ja pyysi samana päivänä Blücheriä tekemään kaikkensa Suomen lisäapupyynnön tukemiseksi. Taistelut jatkuvat erittäin kovina, ja Saksan pikaista tukea kaivattiin nyt kipeästi. Suomen kaikki divisioonat olivat nyt pelissä, mutta sekään ei näyttänyt riittävän, sillä venäläiset saivat jatkuvasti materiaali- ja miehistötäydennyksiä. Päivää myöhemmin Ramsay vielä uudisti pyyntönsä. Blücher ilmoittikin asian heti Berliiniin. Ribbentropin omaatuntoa tietokouraisi, sillä hän muisti vielä hyvin Helsingissä antamansa suurisuuntaiset lupaukset. Ilmeisesti hänen vaa’assaan painoi myös juuri tullut tieto siitä, että USA oli katkaissut diplomaattiset suhteensa Suomeen. Nyt oli hyvä tilaisuus osoittaa suomalaisille, että toisin kuin Washington, Saksa ei jättäisi heitä Neuvostoliiton armoille. Ribbentrop laittoi asialle sotilaallisiin kysymyksiin erikoistuneen avustajansa lähettiläs Karl Ritterin, jonka hän tiesi pystyvän tinkimättömästi edustamaan AA:n intressejä kontakteissa sotilasjohdon kanssa. Ritter sai käskyn käsitellä suomalaisten pyynnön ja suositella OKW:lle pikaista suostumista siihen. Parhaillaan Salzburgissa ollut Ritter siirsi tehtävän kuitenkin eteenpäin lähettiläs Schnurrelle.²²

Vastaanotettuaan Mannerheimin pyynnön Hitler päätti 1.7. ensiapuna pitää Suomessa jo olevan rynnäkkötykkiprikaatin täydessä vahvuudessa ja laajentaa 122. divisioonan rynnäkkötykkiosaston heti tilanteen salliessa prikaatiksi.²³ Lopullinen vastaus vaati kuitenkin enemmän harkinta-aikaa, sillä OKW:n joh-toesikunta ei ollut täysin vakuuttunut siitä, että Suomen avuntarve todella oli niin pakottava kuin väitettiin. Saksalaisten saamien tietojen mukaan Suomella oli vielä käytössään suuret reservit, suuremmat kuin Saksalla millään sotänäyt-tämöllä. Niinpä Erfurthilta pyydettiin asiantuntijalausuntoa suomalaisten jouk-kojen ja ennen kaikkea reservien tilanteesta ja taisteluarvosta.²⁴

Linkomiehen paljon odotettu puhe

Rytin kirjeestä Hitlerille ei ollut annettu julkisuuteen tietoja, eikä ylimalkaisen kommuneankaan perusteella ollut oikein mahdollista päätellä, mistä juhan-nusneuvotteluissa Helsingissä oli tarkalleen ottaen sovittu. Niinpä oli selvää,

-
- 21 Kriegstagebuch Erfurth 30.6.1944. KA; Erfurth 1954, 194–195; Heinrichsin sotasyllisyys-oikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Tannerin muistiinpanot 23.7.1944 (lyhennelmä Pääma-jan Saksan aseapua koskevasta muistiosta). Väinö Tannerin kokoelma, mikrokortti VAY 1739. KA; Menger 1988, 208.
 - 22 Blücher Tagebuch 30.6.1944. KA; Lähetystöneuvos Brennerin sähke lähettiläs Ritterille 1.7.1944. AA. Botschafter Ritter. Finnland. 5686H/E412839; Lähettiläs Ritterin sähke Schnurrelle 1.7.1944. AA. Botschafter Ritter. Finnland. 5686H/E412837; Blücherin sähke nro 1102 AA:lle 30.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159403; Blücherin sähke nro 1112 AA:lle 1.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159410.
 - 23 KTB OKW IV/1, 885.
 - 24 Kriegstagebuch Erfurth 2.7.1944. KA; Erfurth 1954, 196–198.

että saksalaiset kohdistivat Linkomiehen luvattuun puheeseen suuria odotuksia ja pyrkivät kaikkiin keinoin varmistamaan, että se todella sisältäisi sovitut sanamuodot. Vaikka Ribbentrop itse aamulla 27.6. oli ottanut Linkomieheltä henkilökohtaisesti asiaa koskevan lupauksen, määräsi hän heti Saksaan palattuaan apulaisensa Altenburgin vielä soittamaan asiasta Blücherille. Tämä alleviivasi Ramsaylle useaan otteeseen sitä, kuinka ”ratkaisevan tärkeänä” Ribbentrop piti, että sovittu kohta muodostaisi pääministerin puheen ydinkohdan. Ramsay kertoi osallistuvansa puheen kirjoittamiseen itsekin ja lupasi pitää huolen asiasta. 29.6. Blücher vannotti myös Linkomiestä pitämään sopimuksesta kiinni.²⁵

Eriyisen tyytyväisyyden aiheen Ribbentropille antoi se, että USA katkaisi diplomaattisuhteensa Suomeen 30.6. Yleisesti tämän on esitetty johtuneen nimenomaan Saksalle annetuista sitoumuksista, mutta todellisuudessa se oli vain osatekijä prosessissa, joka oli alkanut jo aikaisemmin. Yhdysvaltain Moskovan-suurlähettiläs Standley oli nimittäin keskusteluissaan venäläisten kanssa jo 7.6. todennut USA:n aikovan katkaista suhteensa Suomeen. 19.6. tapahtunut Suomen Washingtonin-lähetystön henkilökunnan karkottaminen oli ollut ensimmäinen askel tällä tiellä, ja nyt Rytin-Ribbentropin-sopimus tarjosi sopivan tilaisuuden lyödä viimeinen naula suomalais-amerikkalaisten diplomaattisuhteiden arkkuun.²⁶

Pian alkoi kuitenkin Saksan ulkoministerin niskaan tulla kylmää vettä. 30.6. aamulla oli useissa Tukholman lehdissä tietotoimisto Associated Pressin uutinen, jonka mukaan Ramsay oli ehtinyt vielä ennen suhteiden katkaisua esittää USA:n asiainhoitaja Gullionille julistuksen. Siinä Suomen ulkoministeri oli kertonut hallituksen ottaneen kyllä selvää Neuvostoliiton rauhanehdoista, mutta niiden osoittautuneen mahdottomiksi hyväksyä. Suurhyökkäyksen voimasta huolestunut sotilasjohto oli ”ylipuhunut” hallituksen pyytämään Saksalta apua. Mikäli hyökkäys onnistuttaisiin pysäyttämään, ryhdyttäisiin rauhaa hakemaan uudelleen. Julistuksensa lopussa Ramsay oli nimenomaisesti kiistänyt, että Ribbentropin kanssa tehty sopimus olisi sisältänyt mitään erillissrauhan kieltävää klausuulia. Suomi oli sitoutunut ainoastaan olemaan hyväksymättä niitä ehtoja, joita Moskova oli tarjonnut. Sähkeessään Blücherille Altenburg kuvasi julistuksen sisältöä ”todelliseen asiantilaan verrattuna hölynpölyksi” ja vannotti lähettilästä vielä kertaalleen pitämään huolen siitä, että Linkomies noudattaisi sopimusta. Käsky oli lähtöisin Ribbentropilta itseltään. Ramsay kiisti koko uutisen ja kertoi USA:n asiainhoitajan olleen siitä yhtä hämmästyneenä kuin hän itsekin.²⁷ Gullion oli kyllä tavannut Ramsayn, mutta mistään edellä mainitun kaltaisesta julistuksesta ei ainakaan lähteisiin ole jäänyt jälkiä²⁸.

25 Blücher Tagebuch 28. ja 29.6.1944, KA; Blücherin sähke nro 1114 AA:lle 1.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159415; Blücher 1950, 388.

26 Manninen 1996a, 17.

27 Altenburgin sähke nro 1394 (Berliinistä jatkettu numerolla 769) Blücherille 30.6.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159400–159401; Blücherin sähke nro 1114 AA:lle 1.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159415.

28 Ks. esim. Polvinen 1980, 78–79.

Odotettu päivä koitti 2.7. Linkomiehen puhe sisälsi seuraavan kohdan:

”Ottaen huomioon avun, jota Saksa antaa meille taistelussamme bolshevismia vastaan, on Suomen itsestään selvä velvollisuus laskea aseensa vasta sitten, kun siitä on olemassa yhteisymmärrys Saksan kanssa. Luonnostaan näet lankeaa, ettemme samalla aikaa kun otamme vastaan Saksan apua, voi hautoa taistelun lopettamiseen tähtääviä aikomuksia. Senhän kieltäisi jo rehellisyyden vaatimus, jota Suomen kansa enemmän kuin kenties mikään muu kansa on tottunut noudattamaan.”

Näin oli Ribbentropin vaatimus täytetty. Saksalaisten hämmästykseksi Linkomiehen soinnukas ääni kuitenkin vielä jatkoi samasta aiheesta, tällä kertaa esittäen Suomen uskollisuudelle reunaehtoja, joiden täytyminen Saksan sotilaallisen ahdingon huomioiden oli enemmän kuin epätodennäköistä:

”Mitään muuta ei tapahtuneeseen ratkaisuun sisälly. Ulkomailta esitetyt ilkeämieliset väitteet, että muka olisi tapahtunut sellaista, joka merkitsisi vierasta sekaantumista sisäisiin asioihimme tai sitä, ettemme enää olisi isäntiä omassa talossamme, ovat täydellisesti perättömiä. Saksan avun vastaanottaminen ei muuta taistelun luonnetta. Me käymme sitä edelleenkin Suomea vastaan suunnatun hyökkäyksen ja Suomea uhkaavan vaaran torjumiseksi. Taistelumme onnistumiseksi on mainitsemani yhteisymmärrys Saksan kanssa tarpeen. Tähän johtopäätökseen on tultu siinä mielessä, että Saksasta saadaan riittävää apua Karjalan ja koko Suomeen kohdistetun uhan poistamiseksi.”²⁹

Pääministerin viesti oli selvä: Suomen oli ollut pakko tehdä sitoumus, mikäli se halusi jatkaa taistelua. Ratkaisua eivät olleet sanelleet mitkään sotilaalliset tai poliittiset kuvitelmat, eikä se lisännyt Saksan vaikutusvaltaa maassa tai muuttanut sodan puolustuksellista luonnetta mitenkään. Toteamus siitä, että avun olisi riitettävä ”Karjalaan ja koko Suomeen kohdistetun uhan poistamiseen”, oli tietysti täysin epärealistinen ja sellaiseksi tarkoitettukin. Karjala oli mennyttä, sillä jo pitkään oli ollut selvillä, että neuvostohallitus tulisi vaatimaan ainakin talvisodan rauhan rajoja. Puna-armeija vyöryi kohti Eurooppaa koko itärintaman leveydeltä, ja ottaisi pian myös Suomenlahden etelärannikon haltuunsa. Vaikka saksalaiset olisivat keskittäneet kaikki liikenevät voimavaransa Suomen auttamiseen, heidän olisi ollut mahdotonta täyttää Suomen pääministerin avulle asettamia reunaehtoja. Saksalaisista Linkomiehen puheen oveluuden vaikuttaa havainneen ainoastaan suomea täydellisesti osannut Metzger. Sen sijaan esimerkiksi propagandaministeri Goebbels piti puhetta suorastaan loistavana.³⁰

Hitlerin vastaus

Presidentti Rytö ja puolustusministeri Walden keskustelivat sotilaallisesta tilanteesta 3.7. Rytö pyysi Waldenia kehottamaan Mannerheimia vaatimaan saksalai-

29 Ks. esim. US 3.7.1944 ja Jokisipilä 1997, 123–124. Linkomiehen puheen teksti kokonaisuudessaan ks. Linkomies 1954, 99–108.

30 Metzger 1986, 256; Goebbels Tagebücher 3.7.1944.

silta apua. Hän ei uskonut ilman lisääpua olevan mahdollista pitää VKT-linjaa, jonka saksalaiset itsekin olivat todenneet viimeiseksi linjaksi, jolla menestysk-sellistä puolustustaistelua voitaisiin käydä. Walden totesi apua jo kenraali Erfurthin kautta pyydetyn, mutta saksalaiskenraalin mukaan hänen yhdysmie-hensä Saksan päämajassa ei ollut vielä uskaltanut edes esitellä asiaa Hitlerille. Ryti korosti, että asia tuli ”hoitaa häikäilemättömästi, jotta siitä on oikein mus-taa valkoisen päällä joka antaa meille perusteita vapautua puolestamme sitou-muksesta olla tekemättä erikoisrauhaa”.³¹

Rytin terveiset menivät perille, sillä samana iltana Heinrichs ja Erfurth kävi-vät pitkän ja vakavan keskustelun Saksan sotilaallisen avun riittävydestä. Heinrichs kertoi Mannerheimin olevan hyvin huolissaan, kun Saksasta ei enää ollut tullut tietoja uusista joukko-osastoista ja kun jo luvattujenkin yhtymien saapuminen oli viivästynyt. Sotilaana marsalkka totta kai ymmärsi Saksan so-danjohdon vaikean tilanteen, mutta hän itse oli vastuussa vain Suomesta. Suo-malaiset olivat todellisessa pakkotilanteessa, sillä toisin kuin Saksan armeija he taistelivat jo nyt omalla ”vanhasuomalaisella maaperälläään”. Jokainen uusi soti-laallinen takaisku synnyttäisi Helsingissä poliittista liikehdintää. Viipuri-Vuok-si-linjan tarjoamat edut oli nyt käytetty ja uudet läpimurrot pakottaisivat luopu-maan asemasta. Mannerheimille tilanne oli erityisen kiusallinen:

”Marsalkka oli valtuuttanut Heinrichsin ilmoittamaan minulle [Erfurt-hille.MJ], ettei poliittista paktia Saksan kanssa olisi syntynyt ilman hän-
nen väliintuloaan. Ilman sitä Ryti ja hallitus eivät olisi milloinkaan suos-
tuneet siihen. Hän oli sanonut presidentille ja ministereille: ‘Nyt ei auta
filosofoida. Tarjottu aseapu on otettava vastaan, kuka sitä sitten tarjoaa-
kin.’ Sopimusta ei kuitenkaan ollut tehty pelkästään uudelleen käynnis-
tyneiden asetoimitusten vuoksi; Saksasta oli tultava tuoreita joukko-
osastoja. Näiden pois jääminen ei ainoastaan heikentäisi rintamatilan-
netta, vaan myös horjuttaisi marsalkan arvostusta presidentin ja hallituk-
sen silmissä.”

Erfurthin tuli siksi tehdä kaikkensa, jotta Saksasta tulisi lisää joukkoja. Hein-
richsilla oli esitettävänä myös aivan uusi avunpyyntö. Koska suuret määrät
ammustarvikkeita oli perääntymisvaiheessa menetetty, tarvitsi Suomi nyt lisää
kiväärin- ja pistoolinpatruunoita. 7.62 millimetrin patruunoita arvioitiin olevan
varastossa enää yhteensä 85 miljoonaa, mikä kulutuksen ollessa suuri oli liian
vähän. Erfurthin tuli nyt selvittää, oliko Saksalla näitä sotasaalisvarastoina, vai
olisiko tarkoituksenmukaisempaa vaihtaa osa Suomen armeijan kivääreistä sak-
salaisiin. Erfurth tajusi *Heeresgruppe Mitte*ä kohdanneesta katastrofista saa-
miensa tietojen perusteella, että tässä tilanteessa Suomen toiveiden täyttäminen
olisi äärimmäisen vaikeaa, mutta lupasi yrittää.³² Enemmän kuin mikään aito
avunpyyntö Heinrichsin tiedustelu lienee ollut pikemminkin yritys tältä osin
päästä perille Saksan todellisista jäljellä olevista voimavaroista ja kyvystä aut-

31 Rytin muistiinpanot 3.7.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA.

32 Kriegstagebuch Erfurth 3.7.1944. KA; Erfurth 1954, 198–200; KTB OKW IV/1, 885; Erfurth 1951, 226–227.

taa Suomea. Todellisuudessa Suomen armeijalla nimittäin oli heinäkuun alussa varastoissaan 180 miljoonaa kappaletta näitä kiväärinpatruunoita, mikä määrä suurhyökkäyksen aikaisen mittavan kulutuksen jatkuessakin olisi helposti riittänyt yli puoleksi vuodeksi.³³

Hitler ei ollut pitänyt kiirettä Rytin kirjeeseen vastaamisessa. Itse asiassa Saksan päämajasta ei ollut kuulunut minkäänlaista reaktiota Rytin-Ribbentropin-sopimukseen, vaikka sen synnystä oli kulunut jo yli viikko. OKW ei ollut kontakteissaan suomalaisten kanssa edes rivien välissä viitannut tapahtuneeseen. Hyvän ja loogisen mahdollisuuden asian esille ottamiseen olisi tarjonnut esimerkiksi se sähkeenvaihto, joka 27.6. käytiin Keitelin ja Mannerheimin välillä liittyen Rendulicin nimitykseen 20. Vuoristoarmeijan komentajaksi. Keitel kuitenkin tyytyi vain toistamaan aseveljeyden vuosina jo tutuiksi käyneet fraasit ”yhteisen taistelun jatkamisesta” ja ”yhteisestä kohtalonkamppailusta”, eikä hänen sähkeestään ole mitenkään pääteltävissä, että maiden suhteet olisivat jollakin tavalla muuttuneet. Mannerheim, joka ei vielä tässä vaiheessa tiennyt Dietlin kuolemasta, puolestaan keskittyi vastauksessaan valittelemaan baijerilaiskenraalin siirtymistä pois Suomesta ja ylistämään tämän ”ylivertaisia sotilasominaisuuksia”, ”avointa aseveljellistä ajattelutapaa” ja Pohjois-Suomen väestön keskuudessa nauttimaan ”ulkolaiselle poikkeuksellista suosiota”.³⁴

Johtuiko tämä sitten Linkomiehen puheen odottelusta, halusta pitää suomalaiset varpaillaan vai yksinkertaisesti kahden rintaman sodanjohdon aiheuttamasta ajanpuutteesta, mutta kului kokonaista kahdeksan päivää ennen kuin Hitler antoi kuulua itsestään. Hänen vastauksensa Rytille oli korostetun ystävällinen, mutta lupauksissaan realistinen:

”

Päämajassa, 4.7.1944

Herra Presidentti!

Kiitän Teidän Korkeuttanne kirjeestä kesäkuun 26. päivältä, jonka nojalla olen saanut tietää, että Suomi on päättänyt käydä sotaa Saksan rinnalla Neuvostovenäjää vastaan, kunnes Neuvostovenäjän Suomelle aiheuttama uhka on eliminoitu, ja että Te tulette solmimaan aselevon ja rauhan Neuvostovenäjän kanssa vain yhteisymmärryksessä Saksan kanssa.

Olen ottanut tiedon tästä ilmoituksesta vastaan innokkaan tyytyväisenä ja olen vakuuttunut, että tämä päätös tulee vaikuttamaan Suomen kansaan edullisesti.

Tässä yhteydessä haluaisin vahvistaa Teidän Korkeudellenne valtakunnanulkoministeri von Ribbentropin antaman lupauksen, että Saksa Suomen hallituksen toivomuksen mukaisesti antaa ja tulee antamaan Suomen armeijalle kaiken sille mahdollisen sotilaallisen aseavun. Myös

33 Kesäkuussa 1944 kulutus oli 28 miljoonaa ja heinäkuussa 21 miljoonaa patruunaa. Lisäksi kotimainen teollisuus tuotti joka kuukausi 8–10 miljoonaa patruunaa lisää, joten heinäkuun 1944 varastoilla omalla tuotannolla lisättynä olisi käyty suurhyökkäysintensiiteetin taisteluita vuoden verran. Kolehmainen 1974, liitteet 19, 20 ja 21.

34 Keitelin sähke siteerattuna Kriegstagebuch Erfurth 27.6.1944. KA; Erfurth 1954, 193; Mannerheimin sähke Keitelille 27.6.1944. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 511. KA.

taloudellisella alueella Valtakunta tulee tukemaan Suomea sille annettujen mahdollisuuksien mukaan.

Sen lisäksi haluaisin vakuuttaa Teille, Herra Presidentti, että katson myös Suomen etujen velvoittavan itseäni, ja etten tule tekemään Neuvostoliiton kanssa minkäänlaisia sopimuksia sopimatta ilmoittamatta siitä Suomen hallitukselle ja ilman Suomen suostumusta kaikissa sitä itseään koskevissa kysymyksissä.

Samalla kun vielä kertaalleen tuon julki tyydytykseni Helsingissä käytyjen juhannuskeskustelujen hyvästä tuloksesta, lausun toivomuksen, että sen myötä bolshevismin vastaiseen kohtalonyhteyteen liittyneiden kansojemme historiassa alkaa yhä tiiviimmän taisteluyhteyden ja ystävyyden aikakausi, ja että tämä henki vaikuttaa kaikilla maitamme koskettavilla alueilla ja saa ilmauksensa myös julkisuudessa. Horjumaton vakaumukseni on, että kaikista vaikeuksista ja vastoinkäymisistä huolimatta yhteinen taistelumme Euroopan puolesta tulee päättymään voittoon.

Pyydän Teitä, Herra Presidentti, vastaanottamaan ystävällinen yhteenkuuluvuuden tunteeni ilmaus.

Adolf Hitler ”35

Hitler siis sanoutui nyt myös omasta puolestaan irti erillisrauhasta. Huomionarvoista on, että hän puhui pelkästä ”sotilaallisesta aseavusta” mainitsematta joukkoopua lainkaan, ja lupasi näin itse asiassa vähemmän kuin Ribbentrop Helsingissä. Rytin kirjeessähän oli nimenomaisesti viitattu ”saksalaisiin joukkoihin” osana sitä apua, mitä Saksa tulisi toimittamaan. Lisäksi Hitler totesi niin aseita kuin taloudellistakin apua annettavan Saksan ”mahdollisuuksien mukaan”, mikä tietysti kriteerinä on täysin tulkinnanvarainen ja jättää melkoisen takaportin lupauksesta luistamiselle, mikäli se osoittautuisi tarpeelliseksi.

Ramsay perustelee tehtyä ratkaisua

Ramsay näki erityistä vaivaa perustellakseen ratkaisua hyvälle ystävälleen Gripenbergille, jolle hän tiesi ratkaisun olleen äärimmäisen kova pettymys. Hän toivoi lähettilään myös tekevän selkoa sen todellisista syistä Ruotsin poliittiselle johdolle ja korostavan, että suomalaiset yhä olivat herroja talossaan. Erillissota-teesistä oli luovuttava, koska Suomi ei kyennyt käymään sotaa omin päin, korosti Ramsay kirjeessään lähettiläälle. Sopimuksen torjuminen olisi vaarantanut elintärkeät ase-, ammus- ja elintarviketoimitukset. Ehdottoman antautumisen uhan edessä oli puolustauduttava viimeiseen saakka. Ideologiat, sympatiat, sanahelinä ja muotoseikat olivat toisarvoisia, kun vaakalaudalla oli kansan elämä. Menettävää ei juuri ollut, sillä niin Neuvostoliitto, Iso-Britannia kuin USA:kin olivat jo aiemmin julistaneet Suomen natsien satelliitiksi, eikä Ruotsistakaan ollut konkreettista tukea saatavilla. ”Itse asiassa mehän vain vahvistimme olemassa olevan todellisen asiantilan, sillä emme olisi missään olosuhteissa voi-

.
35 Hitlerin kirje Rytille 4.7.1944. UM 110 C 1 Saksa.

neet solmia rauhaa ilman Saksan suostumusta tai ilman sotaa Saksaa vastaan”, totesi ulkoministeri.

Demokratiaa ei ollut uhrattu, sillä perustuslaki antoi presidentille mahdollisuuden toimia tällaisessa kysymyksessä eduskuntaa kuulematta. Eduskunta saattoi halutessaan kaataa hallituksen välikysymyksellä, mutta tämä ei välttämättä olisi järkevää:

”Hallitus on halunnut ottaa kaiken vastuun ja riskin itselleen, jotta eduskuntaa ei sotkettaisi tähän vaikeaan ratkaisuun. En voi kehitellä tätä ajatusta pidemmälle, mutta mikäli älykäs ihminen rauhallisesti miettii kysymystä loppuun saakka, pitäisi hänen nähdä, että hallitus on toiminut silmämääränään kansan paras, siis demokraattisesti sanan varsinaisessa merkityksessä.”

Hallitus tiesi, ettei kukaan olisi ollut valmis ottamaan avun torjumista vastuulle. Kansanedustajien enemmistö olisi ”kaikella todennäköisyydellä” tukenut sopimusta, jolloin eduskunta olisi vedetty mukaan vastuuseen. Saksan avun tehokkuudesta ei kannattanut elätellä mitään illuusioita, mutta jo nyt syöksypommittajien ja pst-aseiden saattoi todeta olleen ”ratkaisevan merkittäviä”.³⁶ Näin Ramsay kiteytti hyvin ne perusteet, joilla sopimuksen välttämättömyyttä myöhemmin perusteltiin: oman sotilaallisen voiman riittämättömyys, Saksan toimitusten jatkumisen turvaaminen, Neuvostoliiton antautumisvaatimus sekä länsivaltojen ja Ruotsin tuen puuttuminen. Erillissotateesin uskottavuuden kannalta erityisen mielenkiintoinen on hänen johtopäätöksensä siitä, että sopimus itse asiassa vain vahvisti maiden suhteen tosiasiallisen luonteen. Kuten edellä näimme, samankaltaisia toteamuksia oli jo aiemmin esittänyt pääministeri Linkomies.

Suomen Bernin-lähettiläs Tapio Voionmaa ei ollut lainkaan vakuuttunut siitä, että sopimus Saksan kanssa oli sen paremmin järkevä kuin välttämätönkään. Hän ihmetteli sähköissään ulkoministeriölle, oliko ehdoton antautuminen todella ollut ainoa vaihtoehto sopimukselle. Eikö taistelua olisi voitu jatkaa omin voimin, jolloin olisi säilytetty sen ”puhtaasti kansallinen luonne”? Joka tapauksessa sopimus oli liian kova hinta Saksan väistämättä rajalliseksi jäävästä avusta, merkitsihän erillissotatilan irtisanoutuminen ”sotaliittoa” Saksan kanssa. Voionmaan mukaan ainakin Sveitsissä uskottiin Suomen ratkaisun johtuneen Saksan sotilaallisesta painostuksesta.³⁷ Suomen hallitus sai kritiikkiä melko yllättäviltäkin tahoilta. 5.7. Romanian varapääministeri Mihai Antonescu esitti marsalkka Ion Antonescun, Romanian kansan ja omat valittelunsa Suomen ”nykyisten suurten vaikeuksien” johdosta, ja totesi samalla pelkäävänsä, että Helsingissä Saksalle annettu lupaus osoittautuu kohtalokkaaksi virheeksi. Hän katsoi suomalaisten käsittäneen asevelilojaaliuden vaatimukset ”liian ortodoksisesti”.³⁸

36 Ramsayn kirjeet Gripenbergille 4. ja 5.7.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA; Polvinen 1980, 79.

37 Bernin-lähetystö UM:lle 5.7.1944. UM 110 C 1 Saksa.

38 Bukarestin-lähetystö UM:lle 5.7.1944. UM 110 C 1 Saksa.

Suomalaisten oli koko Ribbentropin visiitin ajan onnistunut salata saksalaisilta kontakti Moskovaan ja sieltä tullut antautumisvaatimus. Vasta 6.7. Blücher kysyi vahvistusta kuulemilleen huhuille, joiden mukaan Suomi oli pyytänyt Ruotsin hallitusta toimimaan välittäjänä neuvostohallituksen suuntaan. Tämän Ramsay kiisti, mutta kertoi antautumisvaatimuksesta. Hänen mukaansa kuitenkin jo kymmenen päivää ennen tätä ilmoitusta oli saatu varmuus siitä, että neuvostohallitus vaati ehdotonta antautumista eikä suostuisi edes neuvottelemaan Linkomiehen hallituksen kanssa. Ramsay siirsi keskustelun Saksan itärintaman keskiosien tapahtumiin, joilla hän pelkäsi olevan hyvin epäedullisia vaikutuksia Suomelle elintärkeään Baltian tilanteeseen. Blücher selitteli *Wehrmachtin* vastoinkäymisiä vaikealla maastolla ja totesi saksalaisten valmistelevan vetäytymistä puolustukseen helpompiin aseisiin Tonavan taakse. Neuvostoliitossa oli jo havaittavissa hajaannusta rintaman takana, ja oli vain ajan kysymys, milloin se siirtyisi myös puna-armeijaan.³⁹ Blücher tuskin uskoi tähän yhtään sen enempää kuin Ramsykaan.

Hitler myöntää lisäapua

OKW:n vastaus Mannerheimin uusimpaan avunpyyntöön saapui Erfurthille 5.7. Hitler ei pettänyt liittolaistaan tälläkään kertaa. Suomelle luvattiin kaksi rynnäkkötykkiprikaatia, joista ensimmäinen 10.7., toinen myöhemmin ilmoitettavana ajankohtana. Lisäksi Saksa toimittaisi tästä eteenpäin kuukausittain kymmenen Panzer IV -hyökkäysvaunua, 15 rynnäkkötykkiä, 30 kappaletta 75 millimetrin panssarintorjuntatykkiä ja kertasuorituksena 4000 ammusta 50 millimetrin panssarintorjuntatykkeihin. Edelleen lisättäisiin 152 millimetrin kenttähaupitsien toimitusmäärä 12:sta peräti 36:een kuukaudessa. Ilmatorjunta-aseiden toimitusaikataulun Hitlerin päämaja lupasi ilmoittaa myöhemmin. Divisioonien lähettämistä Saksan omien rintamien kireä tilanne sen sijaan ei ainaakaan tällä hetkellä sallinut. Kenraali Warlimont selvitti Erfurthille puhelimesta Hitlerin anteliaisuuden taustaa:

”Hitler askarteli itse hyvin perusteellisesti suomalaisten toiveiden parissa. Hän tietää, ettei voi täyttää kaikkia toivomuksia, mutta on antanut sen, minkä on pystynyt. Ja se on ollut hänelle varsin vaikeata. Hän valitsee, ettei hänellä juuri nyt ole mahdollisuuksia lähettää yhtä lisädivisioonaa. Korvauksena hän kuitenkin lähettää paljon raskaita aseita.”

Erfurth osui varmasti oikeaan päätellessään, että Hitlerin avokätisyys tuli Heinrichille yllätyksenä.⁴⁰ Mannerheimille vastaus varmasti oli pettymys, sillä hän oli toivonut siitä itselleen taktista keppihevosta, jonka avulla voitaisiin pyrkiä irti Rytin lupauksesta. Marsalkka lienee laskenut sen varaan, ettei Saksa

39 Blücherin sähkö nro 1145 AA:lle 6.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063523; Blücher Tagebuch 6.7.1944. KA.

40 Kriegstagebuch Erfurth 5.7.1944. KA; Erfurth 1954, 201–203; KTB OKW IV/1, 886; Erfurth 1951, 227.

enää pystyisi ahdingossaan toimittamaan Suomelle lisäapua, jolloin voitaisiin todeta saksalaisten jättäneen omat sopimusvelvoitteensa täyttämättä ja Rytin-Ribbentropin-sopimuksen sitä kautta rauenneen.

Iltapäivällä 8.7. Mannerheim ja Heinrichs tapasivat Erfurthin. Marsalkka kiitti saksalaiskenraalia niistä ”korvaamattomista palveluksista”, joita tämä oli viime viikkoina tehnyt Suomen armeijalle tukemalla OKW:lle esitettyjä avunpyyntöjä. Hän toivoi voivansa laskea Erfurthin tuen varaan myös tulevaisuudessa, sillä Suomen rintamatilanne oli yhä huolestuttava. Vihollisen uudelleenryhmittäminen viittasi jopa mahdolliseen uuteen suuroffensiiviin. Alituiset hyökäykset kuluttivat pahasti Suomen armeijan voimia, ja siksi Saksan jatkuvat aputoimitukset olivat äärimmäisen välttämättömiä. Erfurth lupasi tehdä kaikkensa ja vakuutti kaikkien saksalaistahojen pyrkivän auttamaan Suomea niin nopeasti ja runsaasti kuin suinkin mahdollista.⁴¹ Saksan päämajassa ei kuitenkaan enää pidetty tilannetta Suomen rintamalla samalla tavoin akuuttina kuin suurhyökkäyksen huippukohtana. 9.7. Hitler kumosi viisi päivää aiemmin laivastolle määräämänsä valmistilan Suursaaren miehittämiseksi vedoten ”Suomen asenteen lujittumiseen”.⁴²

Niin kuin useasti aiemminkin AA:ssa ei tiedetty Hitlerin Suomea koskevista päätöksistä mitään. Kun Kivimäki 5.7. korosti Grundherrille, että Suomen olisi rintamatilanteen yhä kiristyttyä välttämättä saatava Saksasta lisäapua, ei tämä osannut muuta kuin luvata toimittavansa pyynnön Ribbentropille.⁴³ Omasta puolestaan valtakunnanulkoministeri teki kaikkensa, jotta suomalaiset tuntisivat olonsa tyytyväisiksi. AA ilmoitti 7.7. Saksan antavan Suomelle 30 000 tonnia viljaa ylimenokaudelle ennen uuden sadon valmistumista. Päivää myöhemmin tuli suomalaisten tädeksi yllätykseksi vielä tieto 20 000 lisätonnin myöntämisestä. Näin oli Ramsayn toukokuussa Schnurrelle jättämä toivomusohjelma täytetty viimeistä piirtoa myöten ja Suomen viljatilanne sitä myöten turvattu aina lokakuun puoliväliin saakka.⁴⁴

10.7. Ramsay kehui Hitlerin vastauskirjeen sisältöä Blücherille ”erittäin tyydyttäväksi”. Lähettiläs tiedusteli, kunnioittaisivatko sopimusta vastustaneet suomalaiset, joita hän tiesi olevan runsaasti, tehtyä ratkaisua tyytymättömyydestään huolimatta. Ramsay totesi suomalaisten enemmistön pitävän sopimusta ”asiallisesti hyvänä”, mutta olevan samalla tyytyväisiä siitä, ettei heidän itsensä tarvinnut sitä tehdä. ”Valtiot eivät harjoita hyväntekeväisyyttä keskinäisissä suhteissaan”, kuittasi Blücher. Tilannekatsauksessaan AA:lle hän totesi Karjalan Kannaksen kahden ensimmäisen puolustuslinjan murtumisen olleen paha

41 Kriegstagebuch Erfurth 8.7.1944. KA; Erfurth 1954, 204–206.

42 KTB OKW IV/1, 893.

43 Grundherrin muistiinpano 5.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159421; Wehrmachtführungsstab/Amt Ausland muistio 17.7.1944. RW 5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv.

44 Berliinin-lähetystö UM:lle 7. ja 8.7.1944. UM Eba Berliini 1943. Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittämisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohdat 575 (7.7.1944) ja 576 (8.7.1944). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Blücher Tagebuch 8.7.1944. KA; Ramsayn kirje Gripenbergille 12.7.1944. G.A. Gripenbergin kokoelma, mikrokortti KAY 6315. KA.

kolaus suomalaisten itsetunnolle. Saksan ”väliintulo” oli kuitenkin auttanut es-tämään tilanteen edelleen kärjistyksen, sillä se oli palauttanut armeijan itse-luottamuksen ja parantanut kotirintamalla esiintyneen defaitismin. Blücher ei uskonut kenenkään kyseenalaistavan erillisrauhan kieltävää sitoumusta, vaikka se ”monissa poliittisissa piireissä” olikin epäsuosittu. Erillisrauhakeskustelu olikin nyt vaiennut kokonaan. Suomalaisten päähuomio suuntautui itärintamalle, jossa venäläisten pelättiin työntyvän Itämerelle ja ottavan Suomenlahden etelärannikon haltuunsa.⁴⁵

Lopun alku

Saksa vetää joukkonsa pois

10.7. Ribbentrop käski Blücherin ilmoittaa suomalaisille, että näille tultaisiin toimittamaan useita rynnäkkötykkiprikaateja lisää, joista ensimmäinen tulisi jo 14.7. Mitään asiallista pohjaa ilmoitukselle ei ollut, sillä Hitlerin päämajassa ei tällaista päätöstä ollut milloinkaan tehty. Hämmästynyt sotilasasiamies Kitschmann tiedustelikin asian todellista laitaa OKW:lta. Ilmeisesti Ribbentrop, jolla ei ollut minkäänlaisia valtuuksia esittää sotilaallista apua koskevia lupauksia, veti tämän valkoisen valheen hatustaan vain suomalaisia rauhoitellakseen.⁴⁶

Tällä välin Suomen sotilaallisessa asemassa tapahtui huomattava muutos, sillä Stalin määräsi suurhyökkäyksen lopetettavaksi 12.7., vaikka Leningradin rintaman joukot eivät olleet päässeetkään tavoitteeseensa. Heinäkuun alkupäivinä Viipurinlahdella hyökännyt 59. Armeija ja Talin-Ihantalan suunnan 21. Armeija siirtyivät puolustukseen. Heinäkuun puolivälissä keskeytettiin myös Vuosalmella läpimurtoon pyrkineen 23. Armeijan hyökkäys. Samaan aikaan puna-armeijan joukkoja siirrettiin jatkuvasti Suomen rintamalta *Heeresgruppe Nordin* alueelle, 26.7. mennessä kaikkiaan jo kymmenen divisioonan verran. Suomen armeijan oli näin onnistunut pysäyttää Neuvostoliiton suurhyökkäys vuoden 1940 rajojen itäpuolelle.⁴⁷ OKW reagoi Suomen rintamatilanteen vakiintumiseen nopeasti. Heinäkuun puolivälissä se katsoi, ettei perusteita uuden joukkoavun lähettämiseksi enää ollut, varsinkin kun tilanne itärintamalla kiristyi kiristymistään. Puna-armeijan siirrettyä runsaasti joukkojaan pois Suomen suunnalta oli siitä selkeästi tullut sivusotana näyttämö. Näiden pohdiskelujen nojalla Hitlerin päämaja ajoi heinäkuun jälkipuoliskolla Saksan sotilaallisen läsnäolon Etelä-Suomessa lopullisesti alas. 12.7. tehtiin päätös Suomeen määrätyn armeijanesikunnan (*Generalkommando V*) siirtämisestä itärintamalle, koska

45 Blücher Tagebuch 10.7.1944. KA; Blücherin sähke nro 1172 AA:lle 11.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159434.

46 Ribbentropin sähke nro 1483 Blücherille 10.7.1944.AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159431; OKH:n attasheosaston sähke Wehrmachtführungsstab/Amtsgruppe Auslandille 11.7.1944. RW 5, kansio 402. Bundearchiv-Militärarchiv.

47 Suurhyökkäyksen päättymisestä ks. esim. Platonov 1976, 178; Raunio 1996, 25; Seppälä 1991, 101; Polvinen 1980, 80–81.

Suomessa ollut yksi ainoa saksalainen divisioona ei sitä tarvinnut.⁴⁸ Tämä oli suomalaisille selvä merkki siitä, ettei lisäjoukkoja enää ollut tulossa.

17.7. Hitler määräsi, että rynnäkötykkiprikaati 202, joka jo oli satamassa odottanut laivausta Suomeen, siirrettiisiin itärintamalle. Päivää myöhemmin myös tilalle osoitettu rynnäkötykkiprikaati 261 koki saman kohtalon. Samalla Hävittäjälentue 54:n toinen ryhmä vedettiin Suomesta pois. Näiden osastojen tilalle ei enää osoitettu edes kompensatioita. 20.7. OKW ilmoitti, että myös aiemmin luvattu rynnäkötykkiosasto 1299 lähetettäisiin itärintamalle. Erfurth vahvisti Heinrichsille tiedon, ettei Saksa itärintaman kehityksen vuoksi voisi ainakaan toistaiseksi antaa Suomelle joukkoapua. Seuraavana päivänä tuli OKW:sta siirtökäsky myös lento-osasto Kuhlmeyle. Samalla luvattiin kuitenkin vahvistaa Suomeen vielä jäävää taistelukoneryhmää ja lähettää yksittäisiä uusia rynnäkötykkeitä. 24.7. Warlimont totesi puhelimesta Erfurthille, että Hitler oli tehnyt päätöksen Suomelle tarkoitettujen osastojen lähettämisestä itärintamalle ”hyvin vastahakoisesti”. Diktaattori oli vakuuttanut, että tilanteen mahdollisesti kiristyessä Suomi kyllä saisi apua. Korvaukseksi saapumatta jääneistä ja pois vedetyistä joukoista Hitler lisäisi sotamateriaalitoimitusten määrää.⁴⁹

AA:ssa työskenneltiin Ribbentropin uusien linjausten mukaisesti nyt kovasti sen eteen, että Suomi todella saisi apua. Ulkoministeriöstä korostettiin OKW:n suuntaan jatkuvasti suomalaisten huolta avun riittävydestä. 12.7. AA painotti Suomen tarvitsevan Saksan apua ”aivan erityisen kiireellisesti”. OKW ei kuitenkaan vaivautunut edes ilmoittamaan Suomea apua koskevia päätöksiään Ribbentropin virastolle. Niinpä sekä Ramsay ja Blücher että Kivimäki ja Steengracht jatkoivat keskusteluja rynnäkötykkiprikaatista vielä viikon sen jälkeen, kun Hitler oli jo määrännyt osaston itärintamalle. Saksalaiset puolustautuivat sillä, että venäläiset olivat siirtämässä joukkojaan pois Suomen suunnalta, jolloin prikaatia tarvittiin kipeämmin itärintamalla, jossa se hyödyttäisi myös Suomea enemmän.

Kun Blücher ja Grundherr olivat useissa raporteissaan kertoneet suomalaisien pelkäävän puna-armeijan uutta offensiivia ja olevan hyvin pettyneitä rynnäkötykkiprikaatin saapumatta jäämisestä, oli Ribbentropin käännyttävä OKW:n puoleen ja selvitettävä asian todellinen laita. Vasta 26.7., siis viikko päätöksen jälkeen, valtakunnanulkoministeri tiesi ilmoittaa prikaatin siirrosta itärintaman pohjoislohkolle. Perusteluina olivat Suomen rintaman vähäisempi paine sekä Suomen heinäkuussa jo saamat ja vielä tulossa olevat lähes 50 yksittäistä rynnäkötykkiä. Ribbentrop pyysi välittämään tiedon Ramsaylle ja pyytämään ymmärrystä ”Saksan hieman vaikealle tilanteelle”. Seuraavan valmistuvan rynnäkötykkiprikaatin Suomi sitten kyllä saisi. Steengracht säesti Ribben-

48 Heinrichsin sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA.

49 KTB OKW IV/1, 886–887; Heinrichsin sotasyllisyysoikeudenkäyntiä varten kirjoittama muistio Saksan aseavusta 19.12.1945. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA; Kriegstagebuch Erfurth 21. ja 24.7.1944. KA; Erfurth 1954, 220–221 ja 223; Polvinen 1980, 85; Pajari 1982, 229. Lento-osasto Kuhlmeyn tavaroiden evakuoiminen Utista jatkui maiden välirikoon saakka, ja pommeja jäi vielä Neuvostoliitolle sotasaaliinakin luovutettavaksi.

tropia ja valitteli Kivimäelle, ettei Saksa ollut voinut itärintaman kriisin vuoksi täyttää lupauksiaan heti. Tämän kriisin voittamisesta olisi kuitenkin välillistä etua myös Suomelle, ja luvattu apu toimitettaisiin heti tilanteen helpottaessa.⁵⁰

Saksan sodanjohdon suunnitelmat kulkivat kuitenkin aivan toiseen suuntaan kuin Ribbentropin aiovitukset. Se katsoi voivansa tukea Suomea ase- ja materiaaliavulla, mutta ei joukoilla, joita tarvittiin kipeämmin itärintamalla. 28.7. Erfurth sai puhelinsoiton OKW:n johtoesikunnasta kenraali Buttlarilta. OKW halusi tietää, miten suomalaiset reagoisivat 122. Divisioonan lähtöön. Erfurth esitti asian Heinrichsille ja korosti siirron olevan myös Suomen edun mukaista:

”On olemassa riski, että Narvan armeijaryhmää ei saada vahvistetuksi riittävän nopeasti, varsinkin kun rata Tilsitistä Riikaan on tuhottu. Mikäli apua ei tulisi ajoissa, syntyisi luultavasti vaara, että Narvan armeijaryhmä murtuisi ja puna-armeija työntyisi Tallinnaan saakka. Sitä kautta vaarantuisivat kuitenkin myös suomalaisten asemat.”

Kuukausi sitten oli Suomi ollut pulassa ja Saksa auttanut, nyt asetelma oli kääntynyt toisin päin, jatkoi Erfurth. Puna-armeija oli lopettanut hyökkäyksensä Karjalan Kannaksella ja siirsi joukkoja sieltä Narvan rintamalle. Heinrichs toteasi venäläisten kyllä tarvittaessa pystyvän hyvien liikenneyhteyksiensä avulla erittäin nopeastikin uuteen voimienkeskitykseen. Erfurth piti tätä hyvin epätoiminnäköisenä ja toteasi puna-armeijan nyt pyrkivän ratkaisemaan sodan keskitämällä kaikki voimansa Saksaa vastaan. Mikäli näin kuitenkin kävisi, saattoi Suomi luottaa Saksan apuun. Lopulta Heinrichskin myönsi: ”Me olemme venäläisiltä turvassa”. Samana iltana Heinrichs ilmoitti Mannerheimin valittavan kovin, mikäli 122. Divisioonaa vedettäisiin Suomesta. Siirto vaikeuttaisi Suomen puolustusta ja kertoisi ikävällä tavalla Saksan itärintamalla kohtaamien vaikeuksien suuruudesta. Hän ei kuitenkaan uskonut sillä olevan mitään poliittisia vaikutuksia.⁵¹ Kiistaton tosiasia kuitenkin oli, että 122. Divisioonan myötä Etelä-Suomen alueelta poistui se ainoa sotilaallinen voima, jota hyväkseen käyttäen Saksa olisi vielä voinut pyrkiä voimakkein estämään Suomen sodasta irtautumisen. Tätä taustaa vasten oli pelkästään hyvä asia, ettei Saksa pystynyt lähettämään Suomelle enempää joukkoapua. Nyt Etelä-Suomi oli vapaa saksalaisista ja tie tarvittaville poliittisille muutoksille auki.

50 Wehrmachtführungsstab/Amt Ausland muistio 17.7.1944. RW 5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv; Blücherin sähke nro 1232 AA:lle 19.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159446; Blücherin sähke nro S4 AA:lle 22.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063536; Ramsayn muistinpäätös 28.7.1944. UM 110 C 1 Saksa; Grundherrin muistinpäätös 24.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159458; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehittämisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 583 (24.7.1944). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Ribbentropin sähke nro 1615 Blücherille 26.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159461; Kivimäen kirje Ramsaylle 27.7.1944. T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 1. KA.

51 Kriegstagebuch Erfurth 28. ja 29.7.1944. KA; Erfurth 1954, 224–226 ja 227–229; KTB OKW IV/1, 887; Polvinen 1980, 85.

Päivää myöhemmin sitten Warlimont ilmoittikin, että divisioona laivattaisiin itärintaman tilanteen kärjistyksen vuoksi välittömästi Helsingistä Tallinnaan. Ikään kuin lohdutuksena Hitler antoi määräsi vielä toimittamatta olevat yksittäiset rynnäkötkit ja panssarivaunut lähetettäväksi Suomeen mahdollisimman pian. Päivää myöhemmin Erfurth sai asiaa koskevan puheohjeistuksen. Hänen tuli painottaa Mannerheimille, että divisioonasta olisi Suomenkin taistelun kannalta enemmän hyötyä osana *Heeresgruppe Nordia* kuin yksinäisenä osastona Suomen rintamalla. Mikäli Suomen tilanteen kehitys sitä vaatisi, Hitler kyllä oli valmis harkitsemaan Suomen auttamismahdollisuuksia uudelleen. Luvattuihin asetointeihin päätös ei vaikuttanut millään lailla ja ne toteutettaisiin täysimääräisinä. Myös 303. Rynnäkötkkiprikaati jäisi yhä Suomeen.⁵²

AA oli tässä vaiheessa pudonnut lopullisesti kärryiltä. 28.7. Blücher vielä lupaili Ramsaylle, että 122. Divisioonan rynnäkötkkiosasto laajennettaisiin prikaatiksi, ja että luvattu toinen rynnäkötkkiprikaati lähetettäisiin heti itärintaman pohjoisosan tilanteen helpottaessa!⁵³ Blücher ei taatusti vetänyt näitä OKW:n tuoreiden päätösten kanssa täydellisessä ristiriidassa olleita lupauksia omasta hatustaan. Koska Erfurthillakaan ei ollut mitään syytä johtaa lähettilästä harhaan, ainoaksi vaihtoehdoksi jää, että virheelliset tiedot olivat peräisin suoraan Ribbentropilta. Tämä kuvastaa hyvin sitä täydellistä arvovaltapaisiota, johon AA oli Kolmannessa valtakunnassa ajautunut. Ribbentrop halusi säilyttää kasvonsa suomalaisten silmissä, olihan hän vain kuukautta aiemmin antanut näille mahtipontisia lupauksia avusta. Kun OKW:lla ei kuitenkaan ollut tarvetta eikä halua ilmoittaa Suomen apua koskevia päätöksiään Ribbentropille, hänelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin napata tiedot omasta päästään. Itse annetuin valtuuksin esiintyminen sotilaallisissa kysymyksissä ei toki ollut hänelle mitenkään vierasta, niin kuin edellä on havaittu.

Polttopisteessä itärintaman tilanne

Saksalaisten puheet itärintaman kriittisestä tilanteesta eivät todellakaan olleet liioittelua. Näinä viikkoina *Wehrmachtia* nimittäin kohtasi idässä katastrofi, jonka rinnalla Stalingradkin kalpeni. Neuvostoliiton 22.6. aloittaman offensiivin seurauksena itärintaman keskiosaan oli syntynyt valtava aukko, jota hyödyntäen puna-armeijan eteni yli 300 kilometriä Puolaan ja Itä-Preussin rajoille. Kun Berghofiin kesäkuun lopulla saapunut *Heeresgruppe Mitten* komentaja kenraali Busch pyysi Hitleriä vetämään myös *Heeresgruppe Nordia* taaksepäin, jotta sieltä voitaisiin siirtää voimia itärintaman keskiosaan, tämä kieltäytyi Suomen tukemiseen vedoten ja vapautti Buschin tehtävistään. Tilalle hän nimitti yhden ”palomiehistään”, kovan linjan miehenä tunnetun ja katastrofien korjaamisen erikoistuneen kenraali Walter Modelin.

52 Warlimont Erfurthille 29. ja 30.7.1944. RW5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv; KTB OKW IV/1, 887; Ziemke 1959, 286–287.

53 Ramsayn muistiinpanot 28.7.1944. UM 110 C 1 Saksa; Blücherin sähke nro S 5 AA:lle 28.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063544.

30.6. esikuntapäällikkö Kurt Zeitzler pyysi Viron tyhjentämistä ja *Heeresgruppe Nordin* vetämistä lyhyemmälle Väinäjoen linjalle. Hitler ei halunnut kuullaakaan tästä, sillä se olisi merkinnyt Suomen hylkäämistä Neuvostoliiton armeille. ”Minä kannan vastuun, ette te”, hän puhkui. Vielä samana päivänä Zeitzler kärsi hermorumahduksen ja katosi kuin maan nielemänä. Yhtä kategorisesti Hitler heinäkuun alussa torjui eristyksiin joutumista pelkäävän *Heeresgruppe Nordin* komentaja kenraaliversti Johannes Friessnerin vetäytymispyynnöt. 7.7. hän hylkäsi myös Modelin anomuksen saada neljä divisioonaa Baltian rintamalta. Yhtä vakaasti hän torjui Modelin anomuksen *Heeresgruppe Nordin* taaksepäin vetämisestä reservien muodostamiseksi, jälleen Suomeen vedoten. Heinäkuun puoliväliin tultaessa *Heeresgruppe Mitte* oli menettänyt kaiken kaikkiaan 28 divisioonaa eli noin 350 000 miestä.⁵⁴

Saksan sodankäynti oli heinäkuuhun 1944 mennessä ajautunut niin pahaan negatiiviseen kierteseen, ettei paluuta enää ollut. Varustelutuotanto kyllä oli vielä huipussaan, mutta jatkuvat perääntymiset ja ilmahyökkäykset heikensivät raaka-aineiden saantia, mikä puolestaan kutisti tuotantoa ja heikensi sen laatua. Tämä taas tietenkin vaikutti rintamatapahtumiin aiheuttaen yhä uusia aluemenetyksiä. Varustelutekniset ongelmat, raaka-ainereservien vähäisyys, kuljetusvaikeudet ja muut vastaavat ongelmat kavensivat Saksan sodanjohdon operatiivisen vapauden minimiin. Tilanteen tosiasiallista katastrofaalisuutta ei pystytty kättkemään suomalaisiltakaan. Niinpä Blücherinkin korviin Suomessa kantautui yhä useammin tietoja siitä kasvavasta huolesta, jota Saksan ja erityisesti sen itärintaman tilanne aiheutti. Ramsay piti asiaa jatkuvasti tapetilla ja tuskaili joutuneensa sitä koskevien tiedustelujen ristituleen, kun jo Berliinin lehdistäkin oli todettu Virossa ja Latviassa olevien saksalaisjoukkojen saattavan pian joutua eristyksiin. 12.7. Blücher pyysi AA:ta toimittamaan lisätietoja sotilaallisesta tilanteesta.⁵⁵

Mannerheim halusi tietysti saada mahdollisimman tarkan kuvan Saksan itärintaman katastrofin laajuudesta ja tulevaisuudennäkymistä. 13.7. hän toimitti kenraali Hugo Östermanin kautta AA:n sotilasasiamiesoston päällikkö Schuchardtille kirjeen, jossa hän korosti itärintaman keskiosan tapahtumilla voivan olevan vakavia vaikutuksia niin *Heeresgruppe Nordille* kuin Suomellekin. Suomen päämajan oli nyt saatava tietää, kuinka suuria voimia Saksalla oli itärintaman keski- ja pohjoisosissa käytettävissään ja miten nämä voimat oli ryhmitelty. Millaisia strategisia reservejä Saksalla oli näiden alueiden vakauttamiseksi ja missä? Erityisesti suomalaisia kiinnosti se, oliko Saksan aikomuksena vetäytyä Baltiasta. Mikä oli se viimeinen puolustuslinja, jolle perääntymisen itärintamalla pysäytettäisiin, ja oliko tätä linjaa jo ryhdytty linnoittamaan?

54 Deutschland im zweiten Weltkrieg 6, 30–48; Irving 1983, 690; Kershaw 2001, 647–650; Philippi-Heim 1962, 250; Polvinen 1980, 83–84; Bullock 1958, 447–448; Seppälä 1991, 101–102.

55 Blücherin sähke nro 1140 AA:lle 5.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063522; Blücherin sähke nro 1160 AA:lle 8.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063527; Blücher Tagebuch 8. ja 12.7.1944. KA; Blücherin sähke nro 1175 AA:lle 12.7.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063531.

Mitä muita linnoitettuja puolustuslinjoja Saksalla oli itärintamalla käytettävissä? Mannerheim lupasi käsitellä annettavia vastauksia ehdottoman salaisesti ja vain ylimmän sodanjohdon piirissä.⁵⁶

Jodl ei antanut Mannerheimin tiedusteluun kirjallista vastausta, mutta ohjeisti Schuchardtin 17.7. Östermanille annettavaa suullista tiedonantoa varten. Saman ohjeen saivat myös Erfurth ja Kitschmann. Sen mukaan *Heeresgruppe Mittellä* ja *Heeresgruppe Nordilla* oli yhteensä runsaat seitsemän armeijakuntaa. Alueella olevien saksalaisdivisioonien määrä oli puna-armeijan suurhyökkäyksen alkamisen jälkeen vähentynyt vain noin kymmenellä, koska laajoja tappioita kärsineet osastot olivat saaneet nopeita täydennyksiä itärintaman muilta osilta ja keskusreserveistä. Reservit olivat tällä hetkellä ohuet, mutta parantivat siirtojen avulla jatkuvasti. Armeijaryhmien alueille oltiin parhaillaan siirtämässä 10–15 divisioonaa ja viidestä kuuteen pienempää osastoa, ja ne olisivat taisteluvalmiita heinäkuun lopussa ja elokuun alussa. Baltian maat pyritäisiin pitämään hallussa kaikilla käytettävissä olevilla voimilla; ”jokaista jalanlevyyttä maata puolustettaisiin”. Taaimmainen puolustuslinja kulki reittiä San – Veiksel – Itä-Preussin raja, ja sen rakentaminen oli ollut käynnissä jo pitkään. Jodlin ilmoitus toimitettiin puheohjeistukseksi myös lähettiläs Blücherille, joka oli toistuvasti pyytänyt lisätietoja sotilaallisesta tilanteesta.⁵⁷ Myös AA kantoi kortensa kekoon suomalaisten rauhoittelemisessa. Steengracht korosti Kivimäelle 19.7., että Neuvostoliiton menestys itärintamalla perustui ainoastaan siihen, että hyökkäyksen painopistealue oli tullut saksalaisille yllätyksenä. Tilanne oli kuitenkin nyt saatu hallintaan, eikä pelkoa puna-armeijan etenemisestä Riikaan tai Königsbergiin ollut. Hitler oli ilmoittanut, että Baltiaa puolustettaisiin viimeiseen asti. Päätöksensä diktaattori oli tehnyt ”muun muassa Suomen etuja ajatellen”.⁵⁸

Suomalaisten huoli ei jäänyt Hitleriltä huomaamatta. 18.7. hän kieltäytyi antamasta vetäytymislupaa Narvasta *Heeresgruppe Nordin* komentajalle kenraali Friessnerille, joka varta vasten oli saapunut päämajaan sitä pyytämään. Armeijaryhmän voimat eivät enää riittäneet asemien hallussa pitämiseen, valitti Friessner, mutta Hitler ei taipunut. Vetäytyminen Baltiasta merkitsi Suomen uhraamista, Itämeren herruuden menettämistä ja luopumista sekä Ruotsin malmista, Petsamon nikkelistä että Viron palavasta kivistä. Krimin luovutus etelässä oli Turkin asenteen muuttumisen kautta heijastellut Saksalle epäedullisia vaikutuksia niin Espanjaan, Portugaliin, Bulgariaan, Romaniaan kuin Unkariinkin. Hitlerillä ei ollut pienintäkään aikomusta päästää samanlaista vaikeuksien lumivyöryä valloilleen myös pohjoisessa. Narvan rintama oli pidettävä Saksan hallussa hinnalla millä hyvänsä.⁵⁹

.

56 Schuchardtin sähke OKW:n Amtsgruppe Auslandille 13.7.1944. RW5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv.

57 Jodlin sähke Amtsgruppe Auslandille 17.7.1944. RW5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv; OKW:n *Wehrmachtführungsstab*in puheohjeistus Helsingin-lähetystölle 21.7.1944. RW 5, kansio 402. Bundesarchiv-Militärarchiv.

58 Kivimäen raportti UM:lle 20.7.1944. UM Eaa 1944 Berliini.

59 Klink 1961, 54; Polvinen 1980, 83–84.

Friessner sai väistyä. Hänen tilalleen tuli 23.7. viimeinen vielä käytettävissä ollut Hitlerin palomiehistä, kenraali Ferdinand Schörner. Yhdessä Modelin ja Rendulicin kanssa hän muodosti Hitlerin suosikkikenraalien triumviraatin, joka heitettiin aina sinne, missä tilanne oli pahin. He olivat osoittaneet pystyvänsä ruoskimaan masentuneihin miehiin ”tinkimätöntä kansallissosialistista taisteluhenkä” ja kääntämään täysin epätoivoiseltakin näyttäviä tilanteita edukseen. Schörnerin ohella *Heeresgruppe Nordia* auttamaan lähti kolme sukellusvenettä lisää. Näilläkään toimenpiteillä ei kuitenkaan pystytty estämään väistämätöntä. 23.7. neuvostojoukot valtasivat Pskovin Peipsijärven eteläpuolella ja kolme päivää myöhemmin Narvan. *Heeresgruppe Nordin* katastrofi täydellistyi, kun neuvostojoukot 29.7. työntyivät Riikan luona Itämeren rannalle ja katkaisivat armeijaryhmän kaikki maayhteydet. Tapahtuneella oli konkreettisia seurauksia myös Suomessa; Lufthansa lopetti Suomen ja Saksan välisen lentoliikenteen, eikä suoria puhelinyhteyksiäkään enää ollut.⁶⁰

Suurimman hyödyn tästä Hitlerin sotilaalliselta kannalta ajateltuna lähes järjettömästä jääräpäisyydestä, joka nyt uhkasi koitua kokonaisen armeijaryhmän kohtaloksi, sai Suomi. Esimerkiksi tutkija Jukka Tarkka on katsonut, että juuri saksalaisten odotettua sinnikkäämmäksi osoittautunut vastarinta Baltiassa sai Neuvostoliiton luopumaan ehdottoman antautumisen vaatimuksestaan Suomelle. Suomen miehittämiseen tarvittuja joukkoja kaivattiin nyt huomattavasti kipeämmin kilpajuoksussa Berliiniin. ”Suomi oli jo kypsä, mutta Neuvostoliitolla oli tarve kypsyttellä sotilaallisesti vielä arvokkaampia hedelmiä muualla, joten Suomen kysymys sai jäädä myöhemmin tehtävän poliittisen ratkaisun varaan”, toteaa Tarkka.⁶¹

Pakolliset siirrot

Näin oli Suomen johto heinäkuun viimeisiin päiviin tullessa katsonut Saksan kortit loppuun. Saksalaisia joukkoja ei enää olisi Suomen rintamalle tulossa eikä akuuttia tarvetta materiaaliapuunkaan ollut, koska suurin osa Rytin-Ribbentropin-sopimuksella saadusta avusta oli saapunut vasta suurhyökkäyksen päättymisen jälkeen ja näin mennyt varastoihin. Maan sotilaallinen asema oli vakautunut ja parani jatkuvasti, itse asiassa armeija oli nyt vahvempi kuin koskaan ennen⁶². Saksan alamäki sen sijaan jyrkkeni jyrkkenemistään: armeijaryhmistä pohjoinen oli eristyksissä, keskinen tuhottu ja eteläinen perääntynyt Romaniaan saakka. Maihinnousurintamalla saksalaisten vasen sivusta oli amerikkalaisjoukkojen läpimurron seurauksena luhistunut. Jopa siihen saakka hämmästyttävän yhtenäisenä pysynyt Saksan sisäinen rintama oli alkanut osoittaa hajoamisen merkkejä. Konkreettisimpana osoituksena tästä tietysti oli eversti

60 Ks. esim. Kershaw 2001, 630; KTB OKW IV/1, 859, 887; Ahto 1980, 44; Ziemke 1959, 286–287.

61 Tarkka 1977, 51. Ks. myös Ziemke 1959, 288.

62 Tappioista huolimatta kohosi divisioonien ja prikaatien yhteenlaskettu kirjavahvuus täydennyksien ansiosta kesällä 1944 yli 10 000 miehellä. Saksalainen materiaaliapu oli palauttanut Suomen puolustusvoimien materiaallisen taistelukyvyn kesäkuun alkua paremmalle tasolle. Varastoissa oli syyskuun alussa 3–6 kuukauden ampumatarvikkeet. Ks. Raunio 1996, 35–36.

Claus von Stauffenbergin laajan upseerisalaliiton tuloksena 20.7. suorittama atentaatti Hitleriä vastaan, josta diktaattori kuitenkin kuin ihmeen kaupalla selvisi⁶³. Rytin-Ribbentropin-sopimus oli tehnyt tehtävänsä ja muuttunut turhaksi ulkopoliittiseksi rasitteeksi. Siitä oli päästävä eroon, ja se taas ei käynyt päinsä muuten kuin presidenttiä ja hallitusta vaihtamalla.

Varsinkin Tanner oli pitänyt hallituksenvaihdosta vireillä aina heinäkuun puolivälistä lähtien. Tällä oli taustansa neuvostohallituksen Tukholman kautta 14.7. tullessa ilmoituksessa, jonka mukaan Moskova olisi valmis rauhaan suurin piirtein aiemmin ilmoittamiensa ehtojen pohjalta, kunhan sitä ennen Ryti ja Linkomiehen hallitus eroaisivat⁶⁴. Ensimmäisen ratkaisevan askeleen otti kuitenkin kukapa muu kuin Mannerheim. Kun Ryti, Linkomies ja Tanner illalla 24.7. olivat kokoontuneina keskustelemaan tilanteen vaatimuksista, saapui hallitukselle Mannerheimin kirje, jossa marsalkka esitti lopullisen arvionsa siitä, oliko Saksa täyttänyt oman puolensa sopimuksesta. Mikäli lisääpua ei enää tulisi, olisi pakko suorittaa ”ulkopoliittisen tilanteenarvostelumme perinpohjainen tarkistus”. Mielenkiintoisinta kirjeessä on Mannerheimin tulkinta, jonka mukaan sopimuksessa oli ollut kyse pelkästä joukkoavusta. Marsalkka toisin sanoen tässä myöntää sen, ettei sopimuksella saadulla aseavulla ollut merkitystä suurhyökkäyksen torjumiseen:

”Otaen huomioon, että Saksan meille antama ja myönnettävästi koko sodankäynnillemme ratkaisevan merkityksellinen materiaaliapu on saatu jo tätä ennen, ja jatkuvasti sodan alusta alkaen, niin esiintyy uutena ja varsinaisena vastaprestationa Saksan taholta joukkojen lähettämisen muodossa meille luvattu avustus. Onko tämä apu niissä mittasuhteissa, mihin se nyt itse asiassa on supistunut, todella katsottava kohtuulliseksi vastasuoritukseksi Suomelta vaaditulle poliittiselle sitoumukselle, on kysymys, johon oheisen muistion tutkiminen antaa aihetta, ja jonka kysymyksen pyydän saada Herra Presidentin harkintaan alistaa.”

Kirjeen liitteenä oli muistio, jossa Saksan sopimuksen nojalla toimittama joukkoapu saapumis- ja lähtöpäivineen oli yksityiskohtaisesti lueteltu.⁶⁵

Linkomies tulkitsi Mannerheimin kirjeen verhotuksi kehotukseksi sekä Rytille että hallitukselle väistyä syrjään rauhanneuvottelujen tieltä. Tanner sen sijaan näki kirjeessä jopa eräänlaista vastuunpakoilua:

”Tämä oli uusi veto Mannerheimin puolelta. Nyt kun hän saksalaisen avun turvin oli saanut rintaman vakiinnutetuksi, hän jätti poliittisen johdon asiaksi etsiä ulospääsyä sekavasta tilanteesta.”⁶⁶

63 Laaja ja tuore esitys salaliitosta ja atentaatista ks. Kershaw 2000, 652–684.

64 Menger 1988, 207; Seppälä 1991, 107; Polvinen 1980, 82.

65 Mannerheimin kirje Rytille 23.7.1944. Risto Rytin kokoelma, kansio 32. KA; Linkomies 1970, 367; Tanner 1952, 328–329; Turtola 1994, 301–302. Saksalaiset olivat kesäkuussa 1944 esittäneet Suomen päämajalle pyynnön saada lähettää sotakirjeenvaihtajia Suomen rintamalle seuraamaan sitä, kuinka taistelut Saksan antaman avun turvin sujuivat. Mannerheim torjui pyynnön suoralta kädeltä vedoten Suomen armeijan pidättyväiseen tiedotuspolitiikkaan. Todellinen syy tietenkin piili siinä, ettei haluttu antaa materiaalia Saksan aseveljeyttä koskevalle propagandalle. Ks. Perko 1974, 161.

66 Tanner 1952, 329.

Ratkaiseva keskustelu käytiin 28.7. Rytin ja Tannerin välillä. Aikaa ei enää ollut paljon, sillä *Heeresgruppe Nord* oli menettänyt Narvan päivää aiemmin. Tultuaan siihen tulokseen, etteivät nykyinen presidentti ja hallitus voisi tehdä mitään rauhan hyväksi, lähtivät he yhdessä Waldenin kanssa päämajaan pyytämään Mannerheimia presidentiksi. Jo pitkään oli nimittäin ollut selvillä se, ettei muita realistisia seuraajakandidaatteja Rytille löytynyt. Tällä kertaa Mannerheim ei enää vastustellut. Hän valitti sitä, että hänen oli täytynyt vaatia sopimuksen tekoa ja eduskunnan syrjäyttämistä. ”Sotilaallinen tilanne silloin oli katastrofaalinen ja vain saksalaisen avun turvin oli mahdollista saada taisteluhenki armeijassamme nousemaan ja käänne eduksemme tapahtumaan”, selitti marsalkka kantaansa. Ryti totesi, ettei asiassa juuri valitella kannattanut. Vastuu sopimuksesta oli joka tapauksessa presidentin aivan riippumatta siitä, mitä neuvoja kukin oli antanut. Nyt oli tullut aika siirtyä eteenpäin.⁶⁷

Kun Erfurth kuuli, että Waldenin seurassa päämajassa oli käynyt myös Ryti, hän ihmetteli, miksi hänelle oli kerrottu vain puolustusministeristä. 30.7. hän kysyi asiaa suoraan Heinrichsilta, joka myönsi Rytin ja Tannerin olleen lyhyellä käynnillä ilmoittamatta kuitenkaan mitään visiitin syystä. Erfurthin epäilykset heräsivät. ”Illalla 28.7. on ilmeisesti siis Sairilassa ollut koolla kruununneuvosto, ja suomalaiset ovat ilmiselvästi pyrkineet salaamaan vierailun ja neuvonpidon aiheen minulta”, pohti hän päiväkirjassaan. Hän päätti lähteä Helsinkiin ottamaan selkoa tilanteesta.⁶⁸

Seuraavana päivänä Erfurth keskusteli Blücherin kanssa Rytin ja Hitlerin kirjeenvaihdosta. Kenraali kysyi lähettilään käsitystä siitä, miten Rytin-Ribbentropin-sopimuksen sitovuuden laita olisi ollut, mikäli attentaatti Hitleriä vastaan olisi onnistunut. Blücherin mukaan tällä ei kansainvälisen oikeuden mukaan olisi ollut minkäänlaista vaikutusta sopimuksen sitovuuteen, koska *Führer* oli puhunut koko Saksan kansan nimissä. Rytinkään sitoumus ei ollut henkilökohtainen, koska hän oli kirjoittanut kirjeen hallituksen suosituksesta ja pääministeri oli toistanut lupauksen radiossa.⁶⁹

Samaan aikaan oli Mannerheimin valitsemista presidentiksi tarkoittava lakiesitys jo valtioneuvoston käsiteltävänä. Esitys herätti epäilyjä ja vastustusta sodan jatkamista kannattaneiden ministerien keskuudessa. Varmistaakseen myös näiden tuen esitykselle Linkomies joutui turvautumaan melkoiseen totuuden vääristelyyn. Hän totesi, ettei Rytin kirje Hitlerille ollut vaihdoksen syynä, ja ettei muutos tulisi millään lailla vaikuttamaan Suomen ja Saksan suhteisiin. Esitys hyväksyttiin valtioneuvoston virallisessa istunnossa elokuun 1. päivänä ja samalla todettiin Rytin ero tapahtuneeksi. Kirjelmässään valtioneuvostolle Ryti perusteli eroaan maan korkeimman johdon keskeyttämisen tarpeella sekä omalla raskaan vastuun ja työtaakan vuoksi heikentyneellä terveydentilallaan.⁷⁰ Tämä

67 Rytin puolustus, 123–124; Tanner 1952, 336–340.

68 Kriegstagebuch Erfurth 29.–30.7.1944. KA; Erfurth 1954, 227–230; Blücher Tagebuch 31.7.1944. KA.

69 Kriegstagebuch Erfurth 31.7.1944. KA; Erfurth 1954, 230–231.

70 Tannerin muistiinpanot 31.7.1944. Tannerin kokoelma, kansio 42. KA; Linkomies 1970, 369–371; Hirvikallio 1958, 128–129; Soikkanen 1977, 208.

ei suinkaan ollut mikään veruke, sillä Ryti oli sairastellut jo pitkään ennen eroaan⁷¹. Kun Mannerheimista 5.8. tuli presidentti, hän ei luopunut armeijan ylipääällikkyydestä, vaan hoiti kumpaakin tehtävää aina vuoden loppuun saakka. Näin hänen valta-asemansa oli tosiasiallisesti lähes diktatorinen.

Presidentinvaihdos oli yritetty pitää mahdollisimman salassa saksalaisilta. 31.7. Ramsay valitteli Blücherille 122. Divisioonan vetämistä pois Suomesta. Oli vaikeaa sanoa, mikä vaikutus siirrolla olisi Suomen yleiseen mielipiteeseen. Blücher koetti parhaansa mukaan todistella, että Saksa kyllä tulisi saamaan aloitteen sodassa takaisin itselleen. Sotateollisuus kävi täysillä kierroksilla, V1-rakettiaseet kylvivät kauhua Lontooseen ja myös sukellusvenesota saataisiin pian uudelleen käyntiin. Itärintamalla puna-armeija taas törmäisi pian sellaiseen puolustusmuuriin, jota sen olisi mahdotonta läpäistä. Ramsayn tiedusteltua tämän muurin maantieteellistä sijaintia lähettiläs ei kuitenkaan osannut vastata.⁷²

Samantyyppisen käänteen tulon näytti uskovan myös Hitler. Tilannekatsauksessaan samana päivänä hän totesi, että kunhan vallitseva ”moraalinen kriisi” saataisiin voitettua, pystyisi Saksan armeija kyllä lyömään neuvostojoukot. Saksan sotateollisuus tuotti teknisesti yhä kehittyneempiä aseita, kun taas venäläiset olivat tässä suhteessa polkeneet paikoillaan. Tarvittiin näyttävä sotilaallinen menestys tai ainakin ”todella ratkaisevanlaatuinen vastarintatoimi”, joka vakuuttaisi liittolaiset ja puolueettomat maat Saksan kestävydestä. Tämän jälkeen he eivät ”liikauttaisi sormeaankaan” irtautuakseen Saksasta. Nimeltä Hitler mainitsi Turkin ja Suomen.⁷³

Ramsay ilmoitti Rytin erosta Blücherille 1.8. iltapäivällä perustellen sitä juuri vallan keskittämisen tarpeella ja Rytin heikolla terveydellä. Samanaikaisesti Heinrichs ilmoitti tapahtuneen Mikkelissä Erfurthille. Yllätynyt Blücher totesi perustelujen kaikesta huolimatta kuulostavan kevyiltä, kun kyseessä oli näin ratkaiseva muutos. ”Ajat ovat niin kohtalokkaat, että kaikki valta täytyy keskittää yksiin käsiin”, totesi Ramsay, mutta korosti samalla, ettei tästä tullut vetää mitään pidemmälle meneviä johtopäätöksiä. Siirto ei merkinnyt ulkopoliittista muutosta eikä se ollut seurausta Rytin tekemästä sopimuksesta. Sellaiset väitteet olivat pelkkää kannunvalantaa. Aloite oli tullut presidentiltä itseltään, ja totutun tavan mukaan myös hallitus jättäisi eronpyyntönsä. Raportissaan AA:lle Blücher totesi, että vielä oli liian aikaista arvioida ratkaisun todellista taustaa. Ilmiselvästi hänellä kuitenkin jo oli pahoja aavistuksia, sillä hän suositteli, että Saksan lehdistö alleviivaisi Mannerheimin aina tukeneen Rytin politiikkaa. Samalla olisi hyvä luoda historiallinen katsaus niihin monenlaisiin palveluksiin, joita Ryti oli Suomelle tehnyt ja korostaa hänen merkitystään valtiomiehenä. Eron synnä tulisi mainita Rytin terveys sekä se, että nykytilanne ”vaatii sotilasta peräsimeen”.⁷⁴

71 Jokipii 1989, 34.

72 Blücherin sähke nro S 12 AA:lle 31.7.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159467; Ramsayn muistiinpanot 31.7.1944. UM 110 C 1 Saksa; Blücher Tagebuch 31.7.1944. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 243 (alaviite 5).

73 Hitlers Lagebesprechungen, 588–589.

74 Blücherin sähkeet nro S 17 ja S 18 AA:lle 1.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159468–159470; Blücherin sähke nro S 19 AA:lle 1.8.1944. AA. Deutsche Gesandt-

Presidentinvaihdos herättää saksalaisten epäilyt

Blücher ymmärsi heti, että presidentin vaihtumisella tulisi mitä todennäköisimmin olemaan kauaskantoisia seurauksia myös Suomen ja Saksan suhteille. Hän ryhtyi kuumeisesti selvittelemään asiaa ja lähetti 1.8. AA:lle peräti viisi pitkää asiaa käsittelevää sähköttää. Laajan tuttavaverkostonsa ansiosta hän ei ollut pelkäästään virallisen informaation varassa. Niin kuin monesti aiemminkin, myös nyt hänellä oli hyvä lähellä hallitusta ollut ”salainen lähteensä”, jonka antamat tiedot ohjasivat hänet nopeasti ratkaisun todellisten motiivien jäljille. Tietolähteen mukaan Ryti oli kahdelle ministerille todennut eronsa johtuvan vasemmistososialistien ja ruotsalaisten osoittamasta epäluottamuksesta ja Saksan vastoin käymisten heikentämisestä sotilaallisista tulevaisuudennäkymistä. Tanner puolestaan oli todennut Rytin eron helpottavan ”selviytymistä” vasemmistososialisteista puolueen sisällä. Ramsay oli kysyttäessä kieltänyt kontaktit viholliseen ja USA:han. Eräs ministeri katsoi Mannerheimin pääsevän Rytiiä helpommin neuvotteluihin joko länsivaltojen tai Neuvostoliiton kanssa, mikäli Saksa romahhtaisi idässä. Ryti kaiketi oli katsonut paremmaksi erota kuin menettää kaiken. Presidentin itsensä samainen tietolähde oli kertonut varoitelleen, ettei uusi hallitus saisi tehdä sitä virhettä, että riistäisi Suomelta juhannuskeskustelujen hedelmät. ”Saksa pelasti Suomen”, oli Ryti todennut.⁷⁵

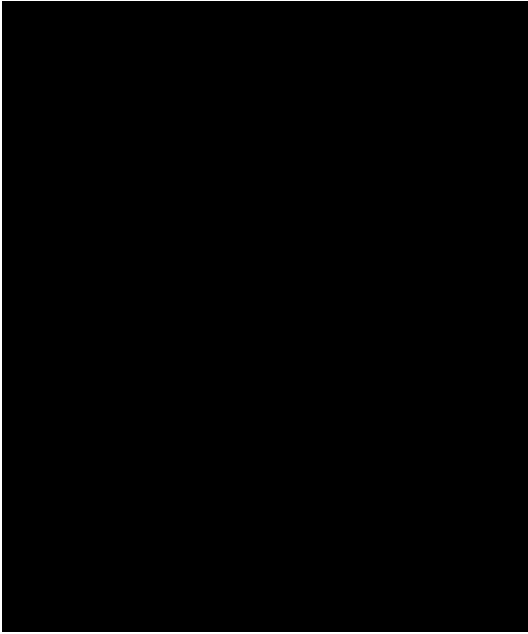
Eräältä toiselta informaattorilta Blücher kuuli Linkomiehen nimenneen ”presidenttikriisin” syyksi Saksalle annettuun sitoumukseen tyytymättömien sosialidemokraattien jo kaksi viikkoa jatkuneet erouhkaukset. Tyytymättömyyttä oli kärjistänyt Saksan itärintamalla kohtaama katastrofi. Ryti oli päättänyt erostaan keskusteltuaan Linkomiehen, Tannerin ja Waldenin kanssa. Tiedotajan mukaan Linkomies piti tärkeänä, että Saksa lähettäisi mahdollisimman pian marsalkan arvoisen upseerin Mannerheimin ”selkärankaa jäykistämään”. Samoin oli pääministeri katsonut välttämättömäksi, että Mannerheim julistaisi päiväkäskyssään jatkavansa tähän astista politiikkaa.⁷⁶ Huhut levisivät nopeasti. Goebbelin korviin kantautui tieto, että Ryti olisi ”tekemässä tilaa rauhaan valmiille johdolle”. Suomalaisiin jo pitkään epäluuloisesti suhtautunut propagandaministeri ei ollut kovinkaan yllättynyt. ”Suomalaisiin ei pidemmän päälle voi luottaa”, totesi hän päiväkirjassaan. ”Sen jälkeen kun me muutama viikko sitten saimme heidät palautetuksi ruotuun, alkavat he nyt jälleen ratsastaa erikoisreittejä.”⁷⁷

... ..
schaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063548; Blücher Tagebuch 1.8.1944. KA; Kriegstagebuch Erfurth 1.8.1944. KA; Erfurth 1954, 232; Heinrichsin ilmoitus Erfurthille 1.8.1944. Erik Heinrichsin kokoelma, kansio PK 1172/18. SA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 269–270.

75 Blücherin sähkötti nro S 20 AA:lle 1.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063550; Blücher Tagebuch 1.8.1944. KA; Menger 1988, 215.

76 Blücherin sähkötti nro S 21 AA:lle 1.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159474. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 270. Polvinen on jättänyt mainitsematta kyseessä olleiden väitetyt pääministerin lausunnot, ja esittää asian ikään Blücher olisi esittänyt marsalkkatason vierailun omana ajatuksenaan. Vrt. Polvinen 1980, 87.

77 Goebbelin Tagebücher 2.8.1944.

*Kovaotteinen kenraalieversti
Lothar Rendulic, Dietlin
seuraaja ja yksi Hitlerin
"palomiehistä". Kuva
sotavankeusajalta.*

Myös kenraalieversti Rendulic oli yllättynyt Rytin erosta. Hän uskoi 122. Divisioonan poisvetämisellä olleen päätöksessä suuri osuus. Keskustellessaan OKW:n johtoesikunnan kenraali Horst von Buttlarin kanssa puhelimesta hän totesi suomalaisten olevan hyvin herkkiä, kun oli kyse aseapua koskevien lupauksen pitämättä jättämisestä. Buttlar oli hämmästynyt ja totesi, ettei Suomen päämaja ollut esittänyt asiasta minkäänlaisia valituksia. Hän lupasi kuitenkin välittää Rendulicin käsitykset Jodlille. Myös Blücher totesi Rendulicille, ettei 122. Divisioonan poisvetämisellä juurikaan ollut poliittista merkitystä. Se kyllä oli mahdollista ja todennäköistäkin, että Saksalle vihamieliset tahot käyttäisivät sitä propaganda-aseenaan.⁷⁸ Maaherra Kaarlo Hillilä puolestaan korosti ulkoministeriöstä saamiensa ohjeiden mukaisesti 20. Vuoristoarmeijan esikuntapäällikkö Herman Hölterille, että ”tässä tilanteessa on ennen aikaista tehdä mitään poliittisia johtopäätöksiä”.⁷⁹

Saksan lähetystö ja Erfurth olivat hyvää vauhtia saamassa Rendulicista itselleen vartenotettavan kilpailijan Saksan Suomen-politiikan muotoilussa. Kenraalieversti oli ollut jo Suomeen tullessaan hyvin kiinnostunut asemamaansa poliittisista olosuhteista, eikä hän nyt niihin kuukauden ajan perehdyttyään halunnut jättää maiden suhteita pelkästään Blücherin ja Erfurthin hoidettavaksi. Hillilä kuvasi häntä ”erittäin viisaaksi, täysin kylmäksi, fanaattiseksi natsiksi”, ”diplomaatiksi” ja ”politiikasta erittäin kiinnostuneeksi”.⁸⁰ Vakaumukselliseksi

78 Kriegstagebuch Nr. 5 AOK 20, allekirjoittamaton muistiinpano ”Präsidentenwechsel in Finnland”. RH 20–20, kansio 89. Bundesarchiv-Militärarchiv; Blücherin sähkö nro S 25 AA:lle 2.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159476.

79 Hillilän kirje Rovaniemeltä Ramsaylle 4.8.1944. UM 110 kansio 7.

80 Hillilän kirje Rovaniemeltä Ramsaylle 31.7.1944. UM 110 kansio 7.

natsiksi tämä itävaltalaiskenraali, joka sodan jälkeen sai Suomessa raakalaismaisen miehen maineen Lapin hävittäjänä, oli sangen outo lintu, sillä hän oli lakitieteen tohtori ja antiikin historian asiantuntija.⁸¹ Toisin kuin edeltäjänsä Dietl, joka vankkumattomasta kansallissosialismistaan huolimatta oli poliittisesti ollut suomalaisille melko harmiton hahmo, Rendulicilla oli halua ja kykyä tarttua myös ulkopoliittisiin kysymyksiin. Dietlistä hänet erotti myös se, ettei hänellä ollut minkäänlaisia sympatioita Suomea kohtaan.

OKW:n johtoesikunnalle lähettämässään sähkössä Rendulic nimesi Rytin eron syiksi Saksalle annetun sitoumuksen ja sen nojalla saadun sotilaallisen avun riittämättömyyden herättämän arvostelun. Rendulic ei luottanut Mannerheimiin, vaan totesi tämän hyvinkin saattavan ryhtyä neuvottelemaan rauhasta. Hän korosti 122. Divisioonan siirron olevan poliittisesti haitallista ja suositteli sen jättämistä maahan. Miten tahansa poliittiset ja sotilaalliset tapahtumat kehityisivätkin, olisi hyvä jättää divisioona ”Saksan korsettitaivoksi Etelä-Suomeen”. Osaston läsnäolo vaatisi suomalaisia ottamaan aseveljensä huomioon ja sulkisi pois ”petollisten yllätysten” mahdollisuuden. Rendulic suositteli ”Suomen päämajassa suurta luottamusta nauttivan Jodlin” välitöntä lähettämistä sotilaspoliittisiin neuvotteluihin Mannerheimin kanssa. Jodlin tulisi myös pysyä maassa niin kauan, kunnes kysymys 122. Divisioonan pois kuljettamisesta olisi selvitetty.⁸² Alaisilleen Rendulic totesi Suomen ulkopoliittikan suunnan olevan nyt hämärän peitossa. Oli mahdollista, että Saksaan sidotun Rytin täytyi väistyä ”angloamerikkalaisen” poliittisen suuntauksen tieltä. Kaikki mahdollisuudet olivat auki, myös Suomen erillisrauha. Operaatio *Birken* toteuttamiseen olikin energisesti valmistauduttava.⁸³

Niin kuin odottaa saattoikin, saksalaisista rauhallisimmin tapahtuneen otti Erfurth. Hän tulkitsee Rytin katsoen olleensa liian sidottu aiempaan politiikkaansa ja vailla sitä riittävää toimintavapautta, joka sotilaallisen tilanteen edelleen heikentyessä voisi olla välttämättä tarpeen. Mannerheim sen sijaan ei ollut sidottu. Erfurth sai 2.8. Blücheriltä kirjeen, jossa lähettiläs korosti Rytin lupauksen olevan yhtä lailla sitova myös hänen seuraajalleen. Kenraali ei kuitenkaan uskonut tästä asiasta löytyvän täyttä yhteisymmärrystä suomalaisten ja saksalaisten välillä. Saksan näkökannan heikkous piili hänen käsityksensä mukaan siinä, ettei eduskunta ollut osallinen sitoumukseen.⁸⁴

Saadakseen tapahtuneesta varmaa ensi käden tietoa Blücher hankkiutui elokuun 2. päivänä suoraan Rytin puheille. Ensivaikutelma ei luvannut hyvää: lähettilään mukaan presidentti näytti ”surkealta” ja ”kuluneelta”. Ryt kiisti, että hänen eronsa olisi johtunut sisäpoliittisista vaikeuksista tai tien raivaamisesta uudenlaiselle ulkopoliitikalle. Vaikea tilanne yksinkertaisesti vaati ”sotilaallisen elementin” nostamista etualalle, ja oli vain hyvä, että nyt myös siviilisektori

81 Rendulicista ks. esim. Ahto 1980, 44.

82 Rendulicin sähkö OKW:n *Wehrmacht*-führungsstabille 3.8.1944. RH 20–20, kansio 101. Bundesarchiv-Militärarchiv; KTB OKW IV/1, 889; Ahto 1980, 51–53; Raunio 1996, 34.

83 Rendulicin sähkö 18., 19. ja 36. Geb.A.K.:lle 3.8.1944. RH 20–20, kansio 101. Bundesarchiv-Militärarchiv.

84 Kriegstagebuch Erfurth 2.8.1944. KA; Erfurth 1954, 232–234.

oli Mannerheimin johdossa. Ryti korosti olevansa ”liian väsynyt valtionpäämiehen tehtävään”. Hän ja Mannerheim olivat olleet yksimielisiä kaikissa tärkeissä kysymyksissä ja marsalkka oli hyväksynyt myös Saksalle annetun sitoumuksen. ”Saksan apu pelasti Suomen”, korosti Ryti. Ilman sitä venäläiset olisivat luultavasti päässeet Helsinkiin saakka. Kotirintamalla vain harvat tiesivät, kuinka kriittinen tilanne oli ollut.⁸⁵

Rytin ero aiheutti kuumeista pohdintaa myös OKW:ssa. Saksan sodanjohto päätti noudattaa Rendulicin suositusta korkean upseerin lähettämisestä Mannerheimin luo. Tehtävään ei kuitenkaan määrätty Jodlia, vaan *Heeresgruppe Nordin* komentaja marsalkka Ferdinand Schörner. 3.8. Erfurthille tuli keskellä yötä puhelimitse ilmoitus siitä, että Schörner oli juuri saanut Hitleriltä ja Keitelilta käskyn matkustaa heti aamulla Mannerheimin luo kertomaan oman rintamansa tilanteesta ja ”vahvistamaan marsalkan ja Suomen asennetta”. Samalla Schörner antaisi ajan tasalla olevat vastaukset Mannerheimin 13.7. esittämiin itärintaman tilannetta koskeviin kysymyksiin. Hänellä olisi lisäksi tuomina tietoa siitä, että myös OKW:n päällikkö marsalkka Keitel saapuisi Suomeen aivan lähiaikoina. Vaikka Hitler oli monesti saanut havaita Schörnerin ihmeitä tekevän vaikutuksen rintamakomentajana, ei hänellä ollut mitään illuusioita tällä visiitillä saavutettavien poliittisten tulosten suhteen. Goebbelsin saamien tietojen mukaan *Führer* toivoi lähinnä vain ”toistaiseksi vielä kertaalleen pystyvän estämään suomalaisen kriisin puhkeamisen”.⁸⁶

”Yhtä hämmästyttävä kuin outokin tapaus”, ajatteli Erfurth mielessään Schörnerin vierailusta ja totesi, ettei uskaltaisi nyt yöllä häiritä Helsinkiin matkustanutta marsalkkaa. Hän lupasi yrittää järjestää tapaamisen, joskin oli varma siitä, ettei sisäpoliittisten ongelmien kimpussa painiskeleva Mannerheim yllätysvisiitistä juurikaan ilahtuisi. Heinrichs hoiti yön ja aamun aikana tapaamiseen liittyvät käytännön järjestelyt ja lensi yhdeksältä yhdessä Erfurthin kanssa kohti Helsinkiä. Moottorivian takia Utissa tehdyn välilaskun vuoksi herrat laskeutuivat Malmille vasta yhdeltätoista, jolloin Schörner oli jo saapunut.

Schörner esitti Mannerheimin erikoisjunassa optimistisen katsauksen armeijaryhmänsä tilanteeseen ja pyrki kaikkiin keinoin todistelemaan, ettei tilanne itärintamalla suinkaan ollut toivoton. Baltian huolto meritse ja ilmaitse oli varmistettu ja se kyllä pysyisi saksalaisten hallussa. *Heeresgruppe Nordilla* oli käytettävissään tähän tehtävään ”enemmän kuin riittävät voimat”, ja syyskuun alkuun mennessä sitä vahvistettaisiin vielä 10 uudella jalkaväkidiivisionalla ja 11 panssariprikaatilla. Rintaman keskiosissa oli käynnissä mittavia linnoitustöitä ja myös menetetyt asemat tultaisiin ottamaan takaisin. Keskustelu päättyi ravintolavaunussa nautittuun aamiaiseen, jolla oli mukana myös puolustusministeri Walden.

85 Blücherin sähke nro S 23 AA:lle 2.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159475; Blücher Tagebuch 2.8.1944. KA; Blücher 1950, 400–401. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 271.

86 Kriegstagebuch Erfurth 3.8.1944. KA; Erfurth 1954, 234–237; Goebbels Tagebücher 4.8.1944; Menger 1988, 214; Polvinen 1980, 87.

Mannerheimin rauhallisuus teki Schörneriin vaikutuksen. Blücherille, joka sai Ribbentropilta tehtäväkseen ottaa selvää keskustelujen tuloksista, Schörner totesikin marsalkan olleen ”virkeä, selkeä ja päättäväinen”. Kahden kesken hän ihmettelikin Erfurthille, miksi hänen oli täytynt ”pää kolmantena jalkana” kii-ruhtaa Suomeen. Erfurth katsoi Hitlerin ja OKW:n levottomuuden perustuvan vääriin tietoihin ja totesi tällaisen pikavisiitin vain viestivän hermostuneisuudesta ja heikkoudesta. Matkalla lentokentälle hän kuunteli äimistyneenä, kun Schörner ylisti Hitlerin murhayrityksen positiivisia vaikutuksia. ”Vihdoinkin totaalaisesta sodasta tulee totta!”, julisti kovan linjan marsalkka. Sekä hän että Erfurth raportoivat OKW:lle ja Blücher AA:lle, että keskustelut Mannerheimin kanssa olivat onnistuneet hyvin. Ainakin Ramsayn tietojen mukaan tunne oli ollut molemminpuolinen; Mannerheim oli saanut Schörneristä ”hyvän henkilökohtaisen vaikutelman” ja ollut vierailuun ”hyvin tyytyväinen”. Erfurth piti kuitenkin koko vierailuajatusta sikäli epäonnistuneena, ettei uskonut tällaisilla siirroilla olevan Mannerheimiin juurikaan vaikutusta.⁸⁷

Suomen poliittisessa johdossa tapahtuneet muutokset herättivät epäilyjä muuallakin kuin OKW:ssa. Mannerheimiin hyvin epäluuloisesti suhtautunut propagandaministeri Joseph Goebbels katsoi marsalkan tehneen ”todellisen valtiokaappauksen” pakottamalla Rytin ja Tannerin syrjään ja nimittämällä itsensä presidentiksi. Hän uskoi marsalkan ryhtyvän aseleponeuvotteluihin Moskovan kanssa oikopäätä ja suhtautui skeptisesti väitteisiin, joiden mukaan Mannerheim ei tulisi solmimaan ”kansallisen kunnian” kanssa ristiriidassa olevaa rauhaa:

”Sillä, että Suomen hallitus vielä hiljattain antoi sanansa vastineeksi aseavustamme, ei ole Mannerheimille minkäänlaista merkitystä. Herrat kenraalit yleensäkin eivät vaikuta juurikaan kunniasanoja pitävän.”

”Petturimaisille marsalkoille” kunnia oli hyvin vaikea ja kiistanalainen käsite, eikä heille tuottanut vaikeuksia siitä tarvittaessa tinkiä. ”Aina sama näytelmä: kun antaudutaan, sen tekevät kenraalit tai marsalkat”, manasi propagandaministeri päiväkirjassaan. Näin oli käynyt Saksassa 1918, Ranskassa 1940, Italiassa 1943 ja tätä oli yritetty myös Kolmannessa valtakunnassa 20.7. Nyt sama tapahtuisi Suomessa.⁸⁸

Blücher kuuli epävirallisia kanaviaan pitkin yhä huolestuttavampia uutisia. Pari päivää Rytin eron jälkeen hän sai tietää sosialidemokraattisen puolueen lähes kokonaisuudessaan kääntyneen Saksalle annetun sitoumuksen vastustajiksi. Suurimpana syynä tähän olivat Saksan valtavat sotilaalliset vastoinkäymiset. Neuvostoliitto oli yhtäkkiä lopettanut propagandansa Suomea vastaan, ja Ruot-

87 Kriegstagebuch Erfurth 3. ja 7.8.1944. KA; Erfurth 1954, 234–237 ja 240–241; KTB OKW IV/1, 888; Ribbentropin sähke nro 1708 Blücherille 3.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159481; Blücherin sähke nro S 35 AA:lle 4.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159483; Blücherin sähke nro S 36 AA:lle 5.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159485; Killinen 1983, 219–220; Menger 1988, 215; Raunio 1996, 33; Ziemke 1959, 287–288; Polvinen 1980, 87.

88 Goebbels Tagebücher 3., 4. ja 17.8.1944; Polvinen 1980, 87.

sin kautta tuli jatkuvasti vakuuttelija Moskovan neuvotteluhaluista. Ulkopoliittinen toimintavapaus oli palautettava, ja siksi sosialistit olivat kannattaneet presidentiksi Mannerheimia, joka toisin kuin Ryti ei ollut sitonut itseään poliittisesti. Vielä toistaiseksi poliittista suunnanmuutosta ei ollut odotettavissa, mutta presidentinvaihdos mahdollisti tarvittaessa nopeankin toiminnan, analysoi Blücher sähkönsä AA:lle.⁸⁹ Saksan laivastoasiamies Reimar von Bonin oli ennustuksissaan rohkeampi; hän ilmoitti 3.8. Saksan merivoimien johdolle, että Suomi solmisi aselevon kahden viikon sisällä. Sotilasasiamies Kitschmann puolestaan ennakoivat suomalaisten pyrkivän nyt irtautumaan sitoumuksestaan vetoamalla siihen, ettei Saksa ollut toimittanut apua lupaamassaan laajuudessa. Samanlaisia viestejä tuli OKW:lle myös RSHA:lta, joka perusti käsityksensä Tukholmassa liikkuviin huhuihin. Kaiken tämän lisäksi ilmoitti Gestapo havainneensa, että Suomen lähetystön huvilassa Neuruppinissa jo pakattiin laukkuja!⁹⁰

Minkäänlaisia virallisia ilmauksia Mannerheimin presidenttiyden myötä aseveljeyteen hiipinyt epäluuloinen pohjavire ei kuitenkaan vielä saanut, pikemminkin päinvastoin. Hitler lähetti marsalkalle äärimmäisen kohteliaasti muotoillun onniteluserähkeen presidentiksi valinnan johdosta, ja Mannerheim vastasi ainakin yhtä sydämelliseen tapaan:

”Pyydän Teitä vastaanottamaan lämpimimmän kiitokseni niistä rakastettavista onnentoivotuksista, jotka minulle osoititte Tasavallan presidentiksi nimitykseni johdosta. Samalla kun kiitollisena muistelen sitä ymmärtäväistä tukea, joka viime vuosina Teidän taholtanne on osaksemme tullut, rohkenen toivoma ymmärtämystä ja tukea maalleni myös tulevaisuudessa. Vilpittömimmin menestyksen toivotuksin maailmanhistorialliselle taistelulenne yhteistä vihollista vastaan ja suuren kansanne tulevaisuudelle uskollisesti Teidän

Vapaaherra Mannerheim”⁹¹

Ainakaan tämän sähköksen perusteella Hitlerillä ei ollut mitään syytä epäillä pohjoisen aseveljen lojaaliutta.

Mannerheimin Hitleriä kohtaan osoittama kohteliaisuus, joka kaiketi tässä vaiheessa suurimmaksi osaksi oli enää pelkkää diplomaattista taktikointia, uposi ainakin Erfurthiin. 4.8. hän lähetti OKW:lle laajan analyysin Suomen tapahtumien poliittisesta merkityksestä. Hänen mukaansa presidentinvaihdoksen syyt piilivät ”sisäpoliittisissa sotkuissa”, joihin hän mainitsi mm. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen epäsuosion, opposition voimistumisen, vihollispropagandan vaikutuksen ja väitteet Saksan aseavun riittämättömyydestä. Ryti oli aina pitänyt nopeista ratkaisuista, ja luopuminen presidenttiydestä Mannerheimin hyväksi oli ensi kädessä vain ”taitava shakkisiirto opposition yllättämiseksi”.

89 Blücherin sähkö nro S 29 AA:lle 3.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159479; Blücher Tagebuch 31.7.1944. KA.

90 Menger 1988, 214–216.

91 Mannerheimin sähkö Hitlerille 8.8.1944. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 511. KA.

Hallitusta muodostaessaan marsalkka varmasti tekisi oppositiolle joitakin myönnytyksiä, mutta rintamatilanteeseen tapahtuneella ei olisi minkäänlaista vaikutusta. Erfurth ei kerta kaikkiaan pitänyt mahdollisena sitä, että Mannerheim solmisi rauhan. Päivää myöhemmin Blücher taas raportoi, ettei Mannerheim ollut uuden pääministeri Antti Hackzellin mukaan vihjannutkaan siihen suuntaan, että maan ulkopoliittinen suunta tulisi jotenkin muuttumaan.⁹²

Kädenvääntö sopimuksen sitovuudesta

Kulissien takainen taisto Rytin-Ribbentropin-sopimuksen juridisesta pätevyydestä leimahti täyteen liekkiin pian presidentinvaihdoksen jälkeen. Sekä saksalaiset että suomalaiset suhtautuivat tähän väittelyyn ilmeisen vakavasti ja näkivät suurta vaivaa osoittaakseen oman juridisen tulkintansa pätevämmyyden. Jo 4.8. sotilasasiamies Kitschmann varoitteli, että suomalaiset tulisivat pyrkimään irti sopimuksesta väittämällä, ettei Saksa ollut pitänyt lupauksiaan. Tästä oli hyvänä esimerkkinä Suomen päämajan ulkomaanosaston laatima katsaus suurhyökkäyksen ratkaisutaiisteluihin, jossa Saksan apua ei mainittu sanallakaan. Kaksi päivää myöhemmin Blücher tiedotti, että myös ”Suomen johtavissa poliittisissa piireissä” katsottiin, että Rytin sitoumus oli henkilökohtainen eikä näin velvoittanut Mannerheimia. Blücher lupasi taistella tätä näkemystä vastaan sekä korostaa Rytin antaneen lupauksensa valtionpäämiehenä ja hallituksen suostumuksella, jolloin se sitoi koko valtiota. Ribbentrop antoi lähettilänsä ponnistuksille ja sopimuksen sitovuutta koskevalle tulkinnalle täyden siunauksensa.⁹³

Aihetta pohtivat muutkin kuin suomalaiset ja saksalaiset. 7.8. Ruotsin ulkoministeriön kansliapäällikkö Erik Boheman kertoi Gripenbergille kuulleensa Englannin ja Yhdysvaltain Tukholman-lähettiläiden olevan vakuuttuneita, että Suomi vielä voisi saada ”suhteellisen tyydyttävät rauhanehdot”, mikäli presidentti tai hallitus heti julkisesti ilmoittaisi, ettei katsonut Rytin lupauksen enää sitovan itseään. Boheman kehotti toimittamaan tämän tiedon välittömästi Mannerheimille ja totesi Ruotsin Berliinin-lähettiläs Arvid Richertin arvelleen, että Saksa ei tulisi reagoiminaan tällaiseen julistukseen Suomelle ”vaarallisella tavalla”. Maiden välisten diplomaattisuhteiden katkeaminen olisi nykytilanteessa Suomelle vain eduksi.⁹⁴

Ribbentrop tiedotti oman yksilöidyn käsityksensä sopimuksen sitovuudesta Blücherille 10.8. Hän kehotti lähettilästä vastustamaan ”kaikella painokkuudella” käsitystä, ettei Rytin lupaus sitonut hänen seuraajaansa. Hallitus, joka

92 KTB OKW IV/1, 889; Blücherin sähke nro 1285 AA:lle 9.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159499; Polvinen 1980, 87.

93 KTB OKW IV/1, 889; Attasheaosaston sähke OKW:n Amtsgruppe Auslandille 14.8.1944. RW 5, kansio 403. Bundesarchiv-Militärarchiv; Blücherin sähke nro 1267 AA:lle 6.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159488; Brennerin sähke nro 1746 Helsingin-lähetystölle 8.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159493; Menger 1988, 216.

94 Gripenberg UM:lle 7.8.1944. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5617. KA.

pyrkisi tällaisella ”lainopillisella tulkintatemppuilulla” irtautumaan juhlallisesta vakuutuksesta menettäisi kansainvälisen luottamuksensa peruuttamattomasti. Ajatus, että valtionpäämiesten välinen lupaustenvaihto voisi jotenkin olla luonteeltaan vain henkilökohtaista, oli mieletön ja täydessä ristiriidassa kaikkien yleisten oikeusperiaatteiden kanssa. Ainoastaan perustuslakia radikaalisti muuttava vallankumous voisi tällaisen sitoumuksen kumota. Perustuslain puitteissa tapahtuvalla valtionpäämiehen ja hallituksen vaihdoksella ei ollut mitään vaikutusta aiempien sopimusvelvoitteiden sitovuuteen. Rytö oli antanut julistuksensa nimenomaisesti Suomen presidenttinä, joten kansainvälisoikeudellisesti hänen lupauksensa sitoi koko valtiota. Tätä eivät voisi mitkään Suomen hallitusmuotoon perustuvat argumentit kumota.

Suomen hallitusmuodon 33 § edellytti eduskunnan suostumusta vain rauhan-sopimuksen solmimisessa, Ribbentrop korosti. Se ei estänyt presidenttiä aloittamasta rauhanneuvotteluja tai asettamasta rauhanteolle muitakin ehtoja kuin eduskunnan suostumus, tässä tapauksessa yhteisymmärryksen Saksan kanssa. Lopullinen päätös rauhasta oli presidentin, eikä eduskunta voisi häntä siihen pakottaa. Kysymys siitä, oliko Rytö toiminut valtiosääntöoikeudellisesti oikein, oli puhtaasti Suomen sisäinen asia. Sopimuksen tekemisen jälkeen siihen ei enää voitu vedota keskusteluissa Saksan kanssa. Kansainvälisen oikeuden kannalta sitoumus oli velvoittava aivan siitä riippumatta, oliko sen synty tapa Suomen hallitusmuodon mukainen vai ei. Virassa toimiva presidentti oli sen antanut ja siten peruuttamattomasti sitonut myös Suomen valtion. Mikään valtio ei voisi sallia sitä, että toisen valtion virallisen edustajan antaman lupauksen sitovuus tehtäisiin jälkikäteen riippuvaiseksi hallitusmuodon toimivaltakysymyksistä.⁹⁵

14.8. Blücher kävi ensimmäisen laajemman keskustelun uuden ulkoministeri Carl Enckellin kanssa. Hän piti pitkän luennon Saksan ja Suomen aseveljeyden vaiheista alkaen Molotovin visiitistä Berliiniin marraskuussa 1940 päätyen Rytin ja Hitlerin kirjeenvaihtoon. Aseveljeyttä ei aluksi ollut sinetöity kirjallisella sopimuksella vaan verellä, mikä teki siitä sitäkin velvoittavamman. Hiljattain liittosuhde oli tullut myös kirjallisesti vahvistetuksi, painotti Blücher ja luki tueksi otteita sekä Rytin kirjeestä että Hitlerin vastauksesta. Rytin erottua oli ”ei-vastuunalaisissa suomalaisissa piireissä” kuitenkin ryhdytty väittämään, ettei hänen lupauksensa enää velvoittanut Suomea. Blücher halusi siksi nyt esittää ”Saksan johtavan kansainvälisen oikeuden auktoriteetin” Friedrich Gausin näkemyksen asiasta, johon valtakunnanulkoministeri Ribbentrop täysin yhtyi. AA:n oikeudellisen osaston päällikkö ja todellinen harmaa eminenssi Friedrich Gaus oli Ribbentropin tärkein liittolainen ja oikea käsi ulkoministeriön sisällä. Erityisen arvokas Gaus oli AA:n etujen puolustajana Kolmannen valtakunnan hallintoa leimanneissa jatkuvissa toimivaltakiistoissa eri virastojen välillä. Gausin mukaan ei ollut kysymystäkään siitä, etteikö Rytin lupaus sitonut Suomen valtiota kokonaisuudessaan ja siten myös hänen seuraajaansa. Valtionpäämiehen tekemän sitoumuksen purkaisu vain vallankumous eikä aina sekään.

95 Ribbentropin sähke nro 1765 Blücherille 10.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159502–159503. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 310–312; Menger 1988, 216.

Puheet Rytin-Ribbentropin-sopimuksen vaikutuksen lakkaamisesta eivät olleet Suomen arvolle sopivia, sillä pikkuvaltion tuli aina pitää kiinni laillisuudesta. Kiistely hallitusmuodon tulkinnasta oli Suomen sisäinen asia, johon Saksa ei halunnut puuttua. Saksalle Rytin lupaus oli yksiselitteinen valtiotoimi. Enckell pysytteli hyvin pidättyväisenä ja lupasi tiedottaa Saksan näkemykset Mannerheimille, jonka toimivaltaan tämä asia kuului. Turhautunut Blücher lausui lopuksi toivovansa, että ulkoministeri tulevaisuudessa olisi puheliaampi.⁹⁶

Suomen ulkoministeriö värväsi sopimuksen sitovuuden kiistämiseen maan parhaat voimat eli Rafael Erichin ja Erik Castrénin. Erich, todellinen valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden grand old man, oli toiminut mm. Suomen edustajana Haagin pysyvässä kansainvälisessä tuomioistuimessa, lähettilläänä Bernissä, Tukholmassa ja Roomassa, Helsingin yliopiston professorina ja pääministerinä. Ulkoministeriön neuvottelevana virkamiehenä työskentelevää Castrénia taas pidettiin Suomen johtavana valtiosääntöoikeuden asiantuntijana. Sodan jälkeen hänkin päätyi ensin Helsingin yliopiston kansainvälisen ja valtiosääntöoikeuden professoriksi ja sitten Haagin tuomioistuminen jäseneksi. Kummankin herran muistio Rytin-Ribbentropin-sopimuksen juridisesta pätevytydestä valmistui 15.8. Samana päivänä saksalaiset olivat laittaneet sekä Helsingin että Turun lentokentät tarkkailuun siltä varalta, että suomalainen rauhanvaltuuskunta olisi lähdössä Moskovaan. Blücher suositteli myös, että Saksan Tukholman-lähetystö ryhtyisi tässä mielessä tarkkailemaan Gripenbergin liikkeitä.⁹⁷

Castrén totesi heti kärkeen Rytin kirjeen sanamuotoa muutetun Suomen valtion sijaan vain presidentistä puhuvaksi juuri siksi, että Suomen valtiosäännön mukaan presidentin oikeus toimia ilman eduskuntaa oli tällaisessa kysymyksessä riidanalainen. Lopullisessa henkilökohtaisessa muodossaan sitoumus velvoitti Suomen valtiota vain Rytin kautta ja hänen toimikautensa ajan. Koko sitoumus perustui presidentin oikeuteen olla käyttämättä lain hänelle suomaa aloiteoikeutta rauhantekoon. Castrén, joka virkansa puolesta oli ollut läsnä monissa sopimukseen liittyneissä neuvotteluissa, totesi saksalaisten itsensä laatineen myös muutetun tekstin. Näin ollen uuden sanamuodon merkityksen täytyi olla heille täysin selvä, olihan Suomen valtiosäännön presidentin vallalle asettamat rajoitukset heille moneen kertaan selvitetty. Se, ettei ulkoministeri varmistanut kirjeen lopullista versiota allekirjoituksellaan, korosti entisestään sitoumuksen henkilökohtaista luonnetta. Saksalla ei missään tapauksessa ollut oikeutta vaatia sopimuksen nojalla enempää kuin mitä Suomi tahtoi antaa. Asian tärkeyden huomioiden tässä tuskin oli tapahtunut väärinkäsitystä.

Sopimuksen teon aikana tehty tulkinta oli se, mikä satoi, vaikka sanamuoto jättäisi tilaa muillekin. Rytin sitoumukselle valitsema henkilökohtainen muoto teki valtiosääntöpohdiskelut turhiksi. Kirjeessä mainittu ”Venäjän uhka” tulisi

96 Blücherin sähke nro 1308 AA:lle 14.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159508; Blücher Tagebuch 14.8.1944. KA; Enckellin muistiinpanot 14.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA; Menger 1988, 216–217. Ribbentropin ja Gausin suhteesta ks. esim. Broszat 1981, 297.

97 Blücherin sähkeet nro 1312 ja 1313 AA:lle 15.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159509–159510; Polvinen 1980, 89.

torjutuksi siinäkin tapauksessa, että Suomi katsoisi Neuvostoliiton tarjoamat rauhanehdot siedettäväksi. AA:n juridinen asiantuntija tohtori Gaus oli todennut valtionpäämiehen selityksen sitovuuden olevan täysin riippumaton siitä, oliko se annettu valtiosäännön määrittelemän toimivallan rajoissa vai ei. Castrén myönsi, että huomioiden ”valtioiden välisen keskinäisen luottamuksen tärkeyden” tämä kanta oli hyvin perusteltu. Kysymys ei kuitenkaan ollut riidaton, ja niinpä monet kansainvälisesti arvostetut asiantuntijatkin olivat sillä kannalla, etteivät valtionpäämiehen valtiosäännön vastaisesti solmimat sopimukset sido valtiota. Johtavat suomalaiset asiantuntijat Rafael Erich, Kaarlo Kaira ja Yrjö Puhakka katsoivat, ettei valtiosopimuksen sitovuus ollut riippuvainen eduskunnan hyväksynnästä, kun kyse oli sodan aloittamisesta tai rauhan solmimisesta. Rytin lupauksessa ei kuitenkaan ollut kyse kummastakaan näistä, vaan pelkäämään ”sodan jatkamisesta”.⁹⁸ Castrénin muistio toimitettiin epävirallisesti myös eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Tarkoituksena lienee ollut tynnyntellä hallituksen menettelyä valtiosäännön vastaisena pitänyttä rauhanoppositiota.⁹⁹

Erich puolestaan katsoi, ettei sopimuksen syntyhetken ”ankaraa pakkotilaa” voitu oikeudellisesti arvioida. ”Valtioiden elämässä sattuu tapauksia, jolloin ylivoimaiset seikat ja valtion elinedut vaativat poikkeuksia säädetystä oikeudesta”, hän totesi. Kuitenkin ”sotaliitto- eli allianssisopimukset” sisältävät sellaisia valtion kohdistuvia velvoitteita, ettei presidentti voisi niitä hallitusmuodon mukaan solmia ilman eduskunnan suostumusta. Tämän suostumuksen saamiseksi ei eduskunnan yksinkertainen tai myönteisesti perusteltu päiväjärjestykseen siirtyminen vielä riittänyt. Rytin-Ribbentropin-sopimus oli ”sekä muodoltaan että sisällöltään erikoislaatuinen ja outo”. Kirjeen antaminen ilman ulkoministerin vahvennusta rikkoi hallitusmuodon määräystä, jonka mukaan presidentin päätösten on aina oltava voimaan tullakseen esittelevän ministerin varmentamia. Hallitusmuodon mukaan Ryti ei olisi voinut antaa hallitusta ja eduskuntaa sitovaksi tarkoitettua lupausa toimivaltaansa ylittämättä, ja mitä ilmeisemmin hänen tarkoituksenaan olikin ollut sitoa vain itsensä henkilökohtaisesti. Sinällään menettely kyllä oli Suomen valtiosääntöoikeuden vastainen. Ellei Ryti olisi eronnut, olisi Suomen valtiovallan toimintavapaus sotaa ja rauhaa koskevissa kysymyksissä ollut sidottu. Mikäli eduskunta olisi kieltäytynyt tähän sidonnaisuuteen alistumasta, olisi voinut syntyä vaikeita ristiriitoja.

Erich myönsi, että hallituksen valta oli sodan aikana kasvanut eduskunnan kustannuksella. Suomalais-saksalainen aseveljeys, jota hallitus ei missään vaiheessa ollut virallisesti myöntänyt poliittiseksi liittosuhteeksi, oli syntynyt salassa ja ilman eduskuntaa. Näin ollen voitaisiin väittää Rytin nyt Hitlerille antaman lupauksen vain rakentavan tälle aiemmalle pohjalle ja esittävän sitä koskevia päätelmiä. Tämä olisi kuitenkin väärin, sillä Rytin-Ribbentropin-sopimus loi uusia, ”todelliselle sotaliitolle ominaisia velvoituksia”. Näin ollen sen mer-

98 Erik Castrénin muistio 15.8.1944. UM 110 C 1 Saksa. Ks. myös Tarkka 1977, 33.

99 Tarkka 1977, 32–33. Lokakuussa 1944 lausunto toimitettiin myös valvontakomissiolle. Saattekirjelmässä todettiin Rytin toimineen hyvässä uskossa ja toimivaltaansa rikkomatta. Sopimuksen henkilökohtaisella muodolla oli nimenomaan pyritty siihen, että eduskunta ja hallitus voisivat mahdollisimman helposti vapautua sitoumuksesta. Mt., 69–70.

kitystä ja kantavuutta oli arvioitava aseveljeyden syntytavasta riippumatta. Yleisten oikeusperiaatteiden mukaan muodollisesti virheellinen ja toimivallan ylityksen sisältävä vakuutus oli mitätön. Kansainvälisessä politiikassa oikeudelliset näkökohdat kuitenkin jäivät usein valtopoliittisten laskelmien jalkoihin.

Vaikka ei haluttaisikaan vetää mitään johtopäätöksiä sopimuksen syntytytavan, sisällön ja muodon poikkeuksellisuuden vaikutuksista sen sitovuuteen, ei Rytin vakuutusta voinut sen paremmin valtiosääntöoikeuden kuin kansainvälisen oikeudenkaan kannalta pitää hänen seuraajaansa tai uutta hallitusta velvoittavana, korosti Erich. Saksalaiset tulisivat todennäköisesti väittämään, ettei valtionpäämiehen antaman lupauksen valtiosääntöisellä, siis maan omien lakien mukaisella, pätevyydellä ollut vaikutusta sen kansainväliseen sitovuuteen. Erich myönsi tällaisen tulkinnan olevan yleinen, mutta totesi jo toimivaltaylitysten ja muotovirheiden riittävän sen kumoamiseen. Tämän lisäksi oli erityisesti huomioitava se, kuinka laajaksi sitoumuksen antaja itse on sen tarkoittanut, eli onko hän pyrkinyt sitomaan koko valtiovaltaa vai pelkästään itsensä valtionpäämiehenä.

Erich pohdiskeli myös sitä, miten hallitus voisi julkisuudessa perustella, ettei Rytin lupaus sitonut hänen seuraajansa tai uutta hallitusta. Arvostelmia ja johtopäätöksiä oli esitettävä ”verraten lyhyesti” ja vältettävä tarpeettomasti asettamasta kesäkuun tapahtumia ja päätöksiä ”epäedulliseen valoon”. Ei saanut myöskään päästää syntymään käsitystä, että Suomi yrittäisi verukkeilla luikerrella irti sitoumuksistaan. Erich esitti joukon argumentteja, joilla Suomen tulkintaa voitaisiin puolustella. Oli totta, että Ryti oli kirjeessään luvannut Suomen jatkavan taistelua, kunnes Neuvostoliitosta uhkaava vaara oli poistettu. Tämän vaaran jatkuminen tai lakkaaminen oli kuitenkin täysin tulkinnanvaraista. Lisäksi Rytin on täytynyt olla selvillä siitä, että tällainen toteamus voisi olla luonteeltaan vain ”ohjelmallinen” eikä siten luonut Suomen valtiovallalle mitään sellaista uutta velvoitusta, jota ei voitaisi johtaa eduskunnan ja hallituksen aiemmista päätöksistä.

Kirjeen lupaukset oli annettu minä-muodossa, mikä entisestään korosti sitä, että Rytin tarkoituksena oli ollut sitoutua tiettyyn politiikkaan vain omasta puolestaan. Halutessaankaan hän ei olisi voinut hallitusmuotoa rikkomatta sitoa muita valtioelimiä. Muodoltaan ja sisällöltään poikkeuksellista, ilmiselvässä hätätilanteessa annettua lupausta ei saanut tulkita ainakaan sen antajan tarkoitusta laajemmalle. Ahtaastikin tulkittuna se kuitenkin oli Suomen valtiosäännön kannalta outo, ja ellei Ryti olisi eronnut, olisi seurauksena saattanut olla valtiosääntökonflikti ja vaikea hallituskriisi. Yhteenvetona Erich totesi, ettei ollut olemassa mitään oikeudellisia esteitä sille, että Rytin seuraaja ja uusi hallitus poikkeaisivat hänen antamastaan lupauksesta. Sopimuksen edellytysten voisi katsoa rauenneen myös siinä tapauksessa, ettei Saksa pystyisi pitämään lupausiaan Suomen sotilaallisesta tukemisesta. Jos taistelun jatkaminen osoittautuisi Suomelle ylivoimaiseksi ja välittömään hengenvaaraan johtavaksi, ei sitoumuksen noudattamista voitaisi vaatia, vaikka se olisi juridisesti moitteetonkin.¹⁰⁰

.
100 Rafael Erichin muistio 15.8.1944. UM 110 C 1 Saksa.

Kun juristit Mannerheimin toimeksiannosta miettivät keinoja irtautua sitoumuksesta, teki Walden hartiavoimin töitä vakuuttaakseen saksalaiset siitä, ettei Suomella ollut minkäänlaista aikomusta lopettaa sota. 16.8. hän korosti omasta aloitteestaan sekä kenraali Rendulicille että sotilasasiamies Kitschmannille, ettei huhuissa Tukholman kautta käynnissä olevista rauhanneuvotteluista ollut mitään perää.¹⁰¹ Ulkoministeri Enckell taas vakuutti Blücherille, ettei Mannerheim ollut antanut hallitukselle minkäänlaisia rauhan etsimistä koskevia toimeksiantoja. Hän korosti presidentin ja ulkoministerin työnjaon muuttuneen sikäli, että marsalkka otti ulkopolitiikassa edeltäjänsä aktiivisemmän roolin. Blücher valitti olevansa täysin ulkoministerin antaman informaation varassa, koska oli mahdotonta ylläpitää kontaktia Mikkelissä olevaan presidenttiin. Samana iltana Suomen tärkeimpien saksalaisten triumviraatti eli Blücher, Erfurth ja Rendulic kokoontui Saksan lähetystössä. Lähettiläs laskeskeli eduskunnan voimasuhteiden olevan nykyisellään 120–80 rauhanpuolueen hyväksi ja tuskaili sitä tiedotuspimentoa, johon hän oli hallituksenvaihdoksen seurauksena joutunut. Kontakti ”vastahakoiseen” Enckelliin oli heikko, ja Mannerheim oli täysin tavoittamattomissa. Matkustaminen päämajaan olisi ollut liian epätavallista, eikä marsalkka Helsingissä ollessaankaan juuri liikahtanut erikoisjunastaan.¹⁰²

Suuret kotkat lentävät jälleen

OKW:n johtoesikunta oli jo presidentinvaihdoksesta alkaen hoputtanut Erfurthia ryhtymään valmistelemaan marsalkka Keitelin vierailua Mannerheimin luo. Saksalaiskenraali oli toppuutellut esimiehiään ja kehottanut näitä ”odottamaan jonkin aikaa”, mutta 6.8. OKW:n ilmoitettua asian olevan nyt äärimmäisen kiireellinen joutui hän ottamaan visiitin puheeksi Heinrichsin kanssa. Tämä oli jo tehnyt tunnusteluja, ja totesi marsalkan haluavan ensin hoitaa pakottavimmat tehtävänsä pois tieltä. Neljä päivää myöhemmin Heinrichs siten ilmoitti, että Mannerheim olisi valmis ottamaan Keitelin vastaan Mikkelissä elokuun 14. ja 17. päivän välisenä aikana. 12.8. Warlimont ilmoitti Erfurthille, että vierailu tapahtuisi 16.8. Hän mainitsi eri tahoilta tulleen pyyntöjä laajentaa tähän keskusteluun osallistuvien piiriä. Mm. kenraali Rendulic oli ilmoittanut aikovansa saapua paikalle ja ehdottanut järjestettäväksi ”laajempaa tilannekatsausta”. Warlimont jätti Erfurthin harkintaan, olisiko tämä tarkoituksenmukaista ja suostuisiko myös Mannerheim tähän. Marsalkkaa ajatus osallistujien piiriin laajentamisesta ei sytyttänyt, sillä hän halusi käyttää vierailuun varatut muutamat tunnit mahdollisimman tehokkaasti.¹⁰³ Berliinissä amiraali Bürkner

.

101 Kriegstagebuch Erfurth 16.8.1944. KA; Erfurth 1954, 246–247; Blücherin sähke nro 1321 AA:lle 16.8.1944. 243/159514; Blücher Tagebuch 15.–16.8.1944. KA; Laivastoasiamies von Boninin ilmoitus OKW:n Amtsgruppe Auslandille 18.8.1944. OKW, mikrofilmi F 12/890. SA; Menger 1988, 216.

102 Blücherin sähke nro 1320 AA:lle 16.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159513; Kriegstagebuch Erfurth 16.8.1944. KA; Erfurth 1954, 246–247; Enckellin muistiinpano 16.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 328; Menger 1988, 216–217.

103 Kriegstagebuch Erfurth 6., 10. ja 12. ja 14.8.1944. KA; Erfurth 1954, 239–240, 243–244 ja 245–246.

ilmoitti tiedon Keitelin vierailusta Talvelalle, joka otti sen tyytyväisenä vastaan. Nyt oli kyse Suomen kansan pitämisestä sodassa, ja siinä OKW:lta saadut mahdollisimman tarkat tiedot olisivat avuksi, totesi suomalaiskenraali.¹⁰⁴

Lopulliseksi vierailupäiväksi tuli 17.8. Aamuyhdeksältä Malmin lentokentällä Keitelia olivat saksalaisista vastaanottamassa Erfurth, Rendulic, Blücher, kaikki Saksan sotilasasiamiehet sekä suuri määrä erilaisia adjutantteja ja apu-upseereita. Erfurthia väenpaljous ärsytti. Tällaiset tilaisuudet vetivät aina puoleensa pätemisen tarpeen riivaamia henkilöitä, joiden läsnäololle ei ollut minäänlaista asiallista tarvetta, hän valitti päiväkirjalleen. Keitelin Kondor laskeutui puoli kymmeneltä, ja 45 minuutin välilaskun jälkeen seurue jatkoi Ju 52 -koneella kohti Mikkeliä. Tervetuliaisseremonioiden jälkeen Mannerheim, Keitel, Erfurth ja päämajan koko kenraalikunta menivät marsalkan työhuoneeseen. Keitel ojensi Mannerheimille tammenlehvän Saksan Kotkan Ansioritarikunnan Kultainen Suurristiin ja Heinrichsille saman ansiomerkin ilman tammenlehvää. Dekorointien jälkeen päästiin asiaan, Keitelin sotilaalliseen katsaukseen tilanteesta Saksan eri rintamalla.

Keitelin tehtävä oli epäkiitollinen, sillä Saksan aseiden konkurssia ei enää pystynyt kätkemään paraskaan taikuri. Liittoutuneet olivat onnistuneen maihinnousun jälkeen työntyneet jo Pariisin reunamille ja ryhtyneet Etelä-Ranskassa toiseen hyökkäykseen. Saksalaiset oli työnnetty oli jo lähes kokonaan pois Italiasta ja idässä puolestaan puna-armeija kolkutteli Varsovan portteja. OKW:n päällikkö kuitenkin yritti sinnikkäästi selitellä *Wehrmachtin* vaikeuksia parhain päin ja vakuutella vetäytymisten ajan olevan nyt ohi. Esimerkiksi Italian rintamalla Firenze oli joutunut liittoutuneiden haltuun niin nopeasti vain siksi, että Hitler oli halunnut säästää tämän ”taidearteiden kaupungin” tuholta. Tilanteen Ranskassa Keitel myönsi pahaksi. Vaikeuksia ei niinkään tuottanut vihollisen maajoukkojen vahvuus, vaan sen pommi- ja maataistelukoneet. Jalkaväki oli yhä heikompaa kuin saksalaisten; parhaita olivat ranskalaiset, sitten uusiseelantilaiset ja kanadalaiset, heikoimpia olivat englantilaiset ja amerikkalaiset. Vihollisen ilmaherruus kuitenkin rajoitti operatiivista vapautta pahoin, vaikeutti reservien siirtoja ja hankaloitti viestiyhteyksiä ”usein ratkaisevasti”. Kenraali Model oli kuitenkin nyt lentänyt Ranskaan ja ryhtyisi johtamaan vastahyökkäystä Pariisin luona.

Pisimpään Keitel puhui itärintaman tilanteesta, koska tiesi sen kiinnostavan suomalaisia eniten. Hän tunnusti *Heeresgruppe Mitten* vastoinkäymisten olleen ”romahdusmaisia”, mutta korosti tilanteen olevan nyt vakiintumassa. Karpaattien rintama kestäisi varmasti ja Puolassa tultaisiin vihollinen ajamaan takaisin Veikselin itäpuolelle. Varsovan kapina kukistettaisiin lähipäivinä ja kaupunki hävitettäisiin. Baltian rintaman tilanteen parantamiseksi oli tällä hetkellä käytettävissä viidestä seitsemään panssariyhtymää ja kolme jalkaväkidivisioonaa, ja myöhemmin vielä 15 uutta divisioonaa lisää. Keitel oli vakuuttunut siitä, että maayhteys *Heeresgruppe Nordiin* saataisiin palautetuksi.

104 Bürkner OKW:n Amtsgruppe Auslandille 12.8. OKW, mikrofilmi F 12/890. SA; Talvelan sähke päämajalle 12.8.1944. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F 129/18. SA.

Sotateollisuuden vaikeudet oli nekin nyt voitettu. Sukellusvenelaivastoa varustettiin parhailtaan uudelleen pian alkavaa uutta upotussotaa varten, Keitel ilmoitti. Suomenlahden sulut pidettäisiin voimassa 24 *U-Bootin* avulla. Lentokoneiden tuotanto oli kasvanut jatkuvasti yli 3500 hävittäjään kuukaudessa ja koulutettua lentomiestä riitti. Suomelle luvattu ase- ja joukkoapu oli ”vakavasti saksalaisen sotilasjohdon mielessä”, alleviivasi Keitel ja lupasi itse henkilökohtaisesti valvoa, että pohjoinen aseveli saisi materiaalia jatkuvasti. Keitel jopa uhosi Saksan pystyvän jatkamaan sotaa vaikka 10 vuotta. Me emme siihen valittavasti pysty, vastasi Mannerheim.

Tarkkavaistoinen ja suomalaiset hyvin tuntenut Erfurth ei katsonut Keitelin suurieleisen esityksen uponneen kovinkaan vastaanottavaiseen maaperään. Erfurthin kuvaus on hupaisa:

” Minulle syntyi vaikutelma, ettei Keitelin ja hänen kuulijoidensa välille syntynyt kontaktia. Viileästi ja asiallisesti ajatteleville suomalaisille Keitelin lausunnot olivat aivan liian optimistisia. Epäsuhta viimeaikaisten kuukausikaupalla jatkuneiden takaiskujen ja Keitelin esittämien ennustusten välillä oli liian suuri. Koska Keitel oli Mannerheimin kehoitusta odottamatta aloittanut esityksensä heti kunniamerkkien jaon jälkeen ja koska kaikki läsnäolijat seisoivat hyvin ahtaasti yhteen sulloutuneina marsalkan pienessä työhuoneessa, ei tilanne ollut otollinen Mannerheimin ja Keitelin väliseen keskusteluun. Marsalkka ei Keitelin lopetettua esittänytkään enää lisäkysymyksiä, vaan tyytyi kevyen kehottavan kumarruksen saattelemana vain toteamaan: ”No niin, nyt voisimmekin sitten siirtyä pöydän ääreen”. Keitelin puheiden vaikutus Mannerheimiin oli ilmiselvästi ollut hyvin pieni.”

Lounaan jälkeen Mannerheim, Keitel ja Heinrichs vetäytyivät marsalkan työhuoneeseen keskustelemaan. Mannerheim ilmoitti haluavansa nyt puhua Suomen poliittisessa johdossa tapahtuneiden muutoksien vaikutuksista Suomen ja Saksan suhteisiin. Aluksi hän kertasi Ribbentropin keväällä 1943 esittämän liittosopimusvaatimuksen vaiheita ja ihmetteli, mihin tällainen epäluottamuslause Suomea kohtaan oli perustunut.

”Aloite, joka raukesi Suomen vastahuomautuksiin, oli omansa herättämään oudoksumista. Suomen armeija oli viimeistä piirtoa myöten suorittanut sodan alkaessa yhteisissä yleisesikuntaneuvotteluissa sille suunnitellut operatiiviset tehtävät ja muuta sen lisäksi. Kaikki tämä oli tehty ilman mitään poliittista tai sotilaallista liittosopimusta tai muuta sopimusta.”

Mannerheim piti käsittämättömänä, että kaiken tämän jälkeen vaadittiin poliittista paktia.

Suomenlahden etelärannikon ollessa saksalaisten hallussa suurin osa Suomen armeijan joukoista oli voitu sijoittaa ”puolustuslinjoillemme Itä-Karjalaan”, jatkoi marsalkka. *Heeresgruppe Norden* rintaman luhistuminen oli muuttanut tilanteen totaalisesti, eikä ryhmitystä enää ehditty muuttaa ennen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkua. Ylivoimainen vihollinen pakotti suomalaiset muutamassa päivässä luopumaan kahdesta hyvin varustetusta peräkkäisestä

puolustuslinjasta Karjalan Kannaksella. Suurten vaikeuksien jälkeen torjuvaan puolustukseen ryhmittäminen vihdoinkin onnistui VKT-linjalla.

Mannerheim kertoi 19.6. pyytäneensä ”ensi kerran sodan aikana” Saksalta sotamateriaalin lisäksi myös joukkoapua. Vähän tämän jälkeen Ribbentrop saapui Helsinkiin ja vaati jälleen liittosopimusta uhaten ei vain joukkoavun tulematta jäämisellä vaan myös materiaali-lähetysten lopettamisella. Hätään joutuneen aseveljen tällaista kohtelua ei voinut pitää viisaana, huomautti Mannerheim. Pakkotilanteessa Rytin allekirjoitti kirjeensä Hitlerille yksin ja ilman varmennusta, koska eduskunta ”ei olisi suostunut sitomaan maamme kohtaloa tällaisella vakuutuksella”. Tieto sitouksesta oli sitten levinnyt yhä laajemmalle tehden Rytin ja hallituksen aseman kestävämmäksi. Luottamuskriisin poistaminen ei onnistunut ilman presidentin ja hallituksen vaihdosta, sillä eduskunnan enemmistö ei hyväksynyt Rytin Saksalle antamaa lupaus. Niin oli marsalkka itse joutunut ottamaan myös presidentin tehtävät vastuulleen. Mannerheim ei katsonut Rytin lupauksen velvoittavan enää itseään; Suomen hallitus oli nyt saanut toimintavapautensa takaisin. Ratkaisulla ei kuitenkaan ollut liittymäkohtaa rauhankysymykseen, josta eduskunta ei ollut päättänyt mitään suuntaan eikä toiseen.

Keitel totesi heti kärkeen, ettei hänellä ollut valtuuksia poliittisten kysymysten käsittelyyn. Jos Hitler olisi halunnut poliittista ajatustenvaihtoa hän olisi lähettänyt jonkun toisen. Keitel korosti tulleeensa tapaamaan Suomen armeijan ylipäällikköä, ei presidenttiä. Hän kuitenkin totesi ”lienevän ymmärrettävää”, ettei omien vaikeuksiensa kanssa painiskelevä Saksa voinut ilman noin vain lähettää aseita maalle, joka jo kahdesti oli salaisesti suorittanut rauhantunnusteluja. Hän muistutti jo keväällä Saksassa todenneensa Heinrichsille, että ”tällaiset jatkuvat rauhanpuuhut” olivat erittäin arveluttavia myös kansan taistelutahdon kannalta. Suomalaisten tulkintaa sopimuksen sitovuuden lakkaamisesta hän ei voinut pitää oikeudellisesti hyväksyttävänä. Automaattisesti kohti lentokenttää Keitel mainitsi Heinrichsille, että Saksan sotilasjohdon kesäkuussa Suomelle esittämä ehto Viipuri-Vuoksi -linjan pitämisestä oli ollut ennen kaikkea poliittisten syiden sanelema. Saksa oli halunnut saada selville, aikoivatko suomalaiset puolustautua vai eivät. Ellei Suomi olisi tuohon linjaan sitoutunut, ei Saksankaan olisi kannattanut sen puolesta voimiaan tuhlaa. Toisaalta avun antaminen kyllä olisi ollut käytännössäkin mahdotonta, jos Suomen armeija olisi menettänyt maan etelärannikon hallinnan.¹⁰⁵

Paluulennolla Helsinkiin Keitel kertoi Erfurthille ”kovasti kiihtyneenä”, mitä Mannerheim oli hänen kanssaan puhunut. Erfurth oli tyytyväinen, ettei suomalaisia ollut koneessa enää mukana, niin paljon OKW:n päällikkö näytti ärsyyntyvän jo pelkästä Mannerheimin kanssa käydyn keskustelun muistelemisesta-

105 Heinrichsin muistiinpano 18.8.1944. Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5615. KA; Kriegstagebuch Erfurth 17. ja 19.8.1944. KA; Erfurth 1954, 247–250 ja 252–256; Allekirjoittamaton muistiinpano Keitelin vierailusta. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 609. KA; KTB OKW IV/1, 890; Blücherin sähkö nro 1339 AA:lle 18.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159521. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 329; Menger 1988, 217; Ziemke 1959, 288–289; Polvinen 1980, 89–90.

kin. Erfurth rauhoitteli Keitelä ja totesi Mannerheimin toteamusten toistaiseksi olevan ”täysin akateemisia” luonteeltaan. Tulevan kehityksen suunta riippui kokonaan sotilaallisesta tilanteesta ja sen muutoksista. ”Täytyy odottaa, kuinka asiat jatkossa kehittyvät”, lausui kenraali. Malmilla hän hyvästeli Keitelin ja katsoi, kuinka Kondoriin Mannerheimin toimeksiannosta lastattiin myös korillinen rapuja. Kenties marsalkka pyrki tällä ”rakastettavalla eleellä” tasoittamaan Keitelin pettymystä siitä, että vierailu oli ollut Saksalle poliittinen epäonnistuminen, arveli Erfurth. Olivatko syynä sitten ravut vai matkan aikana tapahtunut tunteiden tasaantuminen, niin Saksaan päästyään Keitel kuvaili vierailun sujuneen ”myönteisemmin kuin oli odotettu”. Goebbelsinkin saamien tietojen mukaan vierailu oli olennaisesti parantanut Suomen ja Saksan suhteiden ilmapääpiiriä.¹⁰⁶ Hitlerille Mannerheimin ilmoitus ei vaikuta tulleen kovinkaan suurena yllätyksenä. Keitelin raportoitua keskusteluistaan Suomen ylipäällikön kanssa hän ei saanut raivokohtausta, vaan sanoi jo odottaneensa jotain tällaista. ”Kun sotilaat alkavat tehdä politiikkaa, ei siitä ole mitään hyvää odotettavissa. Mannerheim on erinomainen sotilas, mutta huono poliitikko”, totesi Hitler resignoituneesti.¹⁰⁷

Efurth tajusi oikein hyvin, mihin suomalaiset olivat pyrkimässä, mutta toisin kuin esimiehensä, hän ei halunnut heitä siitä tuomita. Pari päivää vierailun jälkeen hän pohti tapahtunutta päiväkirjassaan viileän analyttisesti ja selvänköisesti:

”Suomalaisten ja saksalaisten välillä vallitsee suuri erimielisyys seuraavassa kysymyksessä: Sitovatko uutta hallitusta sen edeltäjän tekemät sitoumukset vaiko ei? Saksalaisten käsityksen mukaan vastaus on kyllä, suomalaisten mukaan ei. Olen tarkastellut tältä näkökulmalta jo presidentti Rytin eroa ja hallituksenvaihdosta viimeisen kymmenen päivä aikana, olisivathan muutokset ilman tätä motiivia olleet käsittämättömiä. Blücher ja Auswärtiges Amt tukeutuvat kansainvälisoikeudellisiin periaatteisiin, minä pysyttäydyn historiallisessa käytännössä (esim. Englannin historia, jossa toistuvasti on lopetettu epämiellyttäväksi muuttuneiden sopimusten ja liittojen voimassaolo hallitusta vaihtamalla). Autoritäärinen valtio kaiketi myös ajattelee eri tavalla kuin demokraattinen valtio. Aika tulee näyttämään, mihin suomalaisten vaatima toimintavapaus johtaa.”

Kun Erfurth samana iltapäivänä puhui Keitelin visiitistä vielä Heinrichsin kanssa, leimasi viimeksi mainitun esiintymistä outo kaksijakoisuus. Hän esitti samassa keskustelussa saksalaiskenraalille tapahtuneesta kaksi aivan päinvastaita, keskenään täydellisessä ristiriidassa olevaa tulkintaa. Toisaalta hän korosti, ettei Mannerheim ollut halunnut irtisanoutua Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta ja ettei mikään tulisi muuttamaan Suomen ja Saksan suhteissa. Lähes samaan hengenvetoon hän kuitenkin painotti, että Rytin sitoumus oli lakannut vaikut-

.
106 Kriegstagebuch Erfurth 17.8.1944. KA; Erfurth 1954, 247–250; Goebbels Tagebücher 19.8.1944.

107 Menger 1988, 217; Hillgruber 1983, 351; Polvinen 1980, 91.

tamasta ja hallitus saanut toimintavapautensa takaisin. Heinrichs näytti jättävän Erfurthin päätettäväksi, kumman tulkinnan tämä halusi valita. Tällainen ”kaksilla korteilla peluu” oli Mannerheimille, jonka toimeksiannosta Heinrichs tietysti puhui, hyvin tyypillinen toimintatapa, joskaan se ei yleensä tapahtunut yhden ja saman kannanoton sisällä. Näin marsalkka sitoi itseään mahdollisimman vähän, mutta loi samalla itselleen kuitenkin takaportteja, jotka saattoivat myöhemmin osoittautua tarpeellisiksi.

Heinrichsin mukaan Rytin asema oli muodostunut kestävämmäksi kolmesta syystä. Ensinnäkin hän oli toiminut Suomen valtiosäännön vastaisesti sitoumusta tehdessään. Toiseksi tilanne Saksan rintamalla oli kesäkuun lopun jälkeen kehittynyt hyvin huonoon suuntaan. Kolmanneksi Suomen kansa oli kyllä valmis taistelemaan itseään puolustakseen, mutta ei Saksalle annettujen sitoumusten vuoksi. Rytin ero oli mitätöinyt sopimuksen ja palauttanut Suomen toimintavapauden, totesi Heinrichs, ja tuki sanomaansa lukemalla muistiinpanoistaan Mannerheimin Keitelille asiasta esittämät toteamukset.

Tämän todettuaan esikuntapäällikkö ryhtyi kuitenkin vesittämään sanomaansa pala palalta. Mannerheimin lausuntoja ei tullut pitää kategorisena irtisanoutumisena sopimuksesta, sillä hän oli ainoastaan halunnut esittää kronologisen kuvauksen Rytin eroon johtaneista tapahtumista. Ehkäpä tämä ei olisi ollut edes tarpeen, koska Keitel ei ollut saapunut maahan poliittisena neuvottelijana. Marsalkka oli kuitenkin katsonut olevan kunniatonta olla kertomatta Suomessa tapahtuneista ”sisäpoliittisista muutoksista”. Kaikki mahdollisuudet olivat yhä avoimina, ja ratkaisevinta olisi kehitys Saksan rintamalla. Mikäli Saksan hyökkäys Baltiassa onnistuisi, liittoutuneet kärsisivät Pariisin luona tappion tai *Wehrmachtin* sodankäynti uusien aseiden kautta kokisi vallankumouksen, kuituisi rauhanystävien piiri Suomessa kokoon. Jos taas Baltia menetettäisiin, puna-armeija onnistuisi lamauttamaan Itämeren laivaliikenteen tai tapahtuisi ”muita suuria onnettomuuksia”, kasvaisi rauhanhalu eduskunnassa nopeasti.

Ei ollut kuitenkaan mitään tietoa siitä, olisiko Suomen vapauden ja itsenäisyyden takaava rauha Neuvostoliiton kanssa edes mahdollinen, eikä mitään tunnusteluja ollut tehty, korosti Heinrichs. Hän myönsi olleen virhe, ettei Ramsay ollut keväällä ajoissa tiedottanut rauhantunnusteluista Blücherille, ja vakuutti Mannerheimin kyllä ilmoittava ajoissa mahdollisesta uudesta kontaktista Moskovaan. Saksalaisenraali totesi pyrkineensä raporteissaan OKW:lle kaikin keinoin kiistämään ja oikomaan Helsingissä alituisen kierteleviä vahingollisia huhuja. Tämä oli kuitenkin mahdollista vain, mikäli hän edelleen saisi oikeita ja riittäviä tietoja. Muussa tapauksessa oli olemassa vaara, että hän menettäisi OKW:ssa maineensa. Heinrichs lupasi jatkaa tiedotuskäytäntöä ja ennakoii Blücherin ja Enckellin suhteen säilyvän etäisenä, jolloin sotilasväylällä tulisi yhä enemmän myös poliittisia kysymyksiä käsiteltäväksi. ”Hyvin paljon jäisi siis riippumaan meistä”, totesi Heinrichs.¹⁰⁸

Keitelin vierailusta Saksassa julkaistussa tiedonannossa puhuttiin pelkästään Mannerheimin ja Heinrichsin saamista kunniamerkeistä. Mikkelissä käydyistä

108 Kriegstagebuch Erfurth 19.8.1944. KA; Erfurth 1954, 252–256; KTB OKW IV/1, 890.

sotilaallisista tai poliittisista keskusteluista ei mainittu sanaakaan. Keitelin toettiin ojentaneet kunniamerkit ”Führerin toimeksiannosta” kunnianosoitukse-
na Suomen armeijan hiljattain käymästä ”voitokkaasta puolustustaistelusta”.¹⁰⁹ Suomen lehdistössä todettiin Keitelin vain saapuneen maahan, tavanneen presi-
dentin ja lentäneen takaisin. Blücher ihmetteli tätä lakonisen jäätävää sävyä ja
pyysi Erfurthilta kuvausta tapaamisen ilmapiiristä. Samalla hän tiedusteli ken-
raalin käsitystä siitä, oliko marsalkan sopimuksen sitovuutta koskevilla huo-
mauksilla muuta kuin ”juridista ja teoreettista merkitystä”. Häntä kummas-
tutti se, ettei Enckell ollut puhunut hänelle asiasta yhtään mitään.¹¹⁰

Kivimäelle Mannerheimin irtisanoutuminen Rytin-Ribbentropin-sopimuk-
sesta tuli täytenä yllätyksenä, eikä hän sitä täysin hyväksynyt. Hänen mieles-
tään olisi ollut parempi todeta Suomen vetäytyvän sitoumuksesta siksi, ettei
maa jaksanut enää taistella, varsinkin kun Saksan lupaama apu oli jäänyt tule-
matta. Hän piti Mannerheimin menettelyä ”advokatyyrinä” ja ”kauneusvirhee-
nä Suomen ulkopoliitikassa”.¹¹¹ Vähän aiemmin Enckellille lähettämässään
muistiossa lähettiläs oli varoitellut olemasta vielä liian varma Saksan häviöstä.
Olisi parempi odottaa neljästä kuuteen viikkoa, jona aikana Saksa voisi vielä
voittaa aloitteen itärintamalla takaisin itselleen. Mahdollisista rauhantunnuste-
luista olisi syytä kertoa saksalaisille avoimesti ja yritettävä saada heidät ymmär-
tämään Suomen vaikea tilanne. Muussa tapauksessa Saksa voisi katsoa tunnus-
telut Rytin-Ribbentropin-sopimuksen rikkomiseksi, lopettaa Suomen auttami-
sen ja vetää joukkonsa Baltiasta. Oli otettava huomioon myös se vaihtoehto, että
neuvottelut eivät johtaisikaan tulokseen, jolloin Saksan apua yhä tarvittaisiin.¹¹²

Blücher oli kuullut Kivimäen varoittaneen hallitusta rauhanneuvotteluista.
Jos Saksan onnistuisi pysäyttää puna-armeijan offensiivi ja ryhtyä vastahyök-
kävukseen, voisi Moskova olla valmis erillisrauhaan. Suomen ei kannattanut tä-
män vuoksi ainakaan vielä heittää menemään sympatioitaan Saksassa, oli Kivi-
mäki neuvonut.¹¹³ Vielä samana päivänä kun maiden suhteet katkaistiin valitti
Kivimäki sähköissään ulkoministeriölle sitä, että samaan aikaan kun Suomi sai
Saksasta aseita ja viljaa, se ei kertonut aseveljelleen mitään ulkopoliittisista ai-
keistaan.¹¹⁴

19.8. Kivimäki selitti Blücherille Rytin-Ribbentropin-sopimuksesta Suomes-
sa käytyä keskustelua toteamalla, ettei pienessä valtiossa ulko- ja sisäpolitiikkaa
voinut erottaa toisistaan. Neuvostoliiton ehtojen selvittäminen voisi olla sisäpo-
liittisesti edullista, sillä ne todennäköisesti osoittautuisivat yhtä ankariksi kuin
maaliskuussakin. Tavoilleen uskollisesti Kivimäki esitti omavaltaisesti pitkälle
menevän ulkopoliittisen kannanoton:

.

109 Deutsche Notiz-Büron teksti 20.8.1944, siteerattu teoksessa Domarus 1973, 2142–2143.

110 Blücherin sähkö nro 9 Erfurthille 19.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Draht-
berichte 1944. 6436/ H063445; Blücherin sähkö nro 1344 AA:lle 19.8.1944. AA. Deutsche
Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063446.

111 Kivimäen muistikuva elokuulta 1944. Oikeuskanslerinviraston kokoelma, kansio EA166
”Sotasyllisyysjuttu”. KA

112 Kivimäen muistio Enckellille 11.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA.

113 Blücherin sähkö nro 1335 AA:lle 17.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/
159518.

114 Berliinin-lähetystö (Neuruppin) UM:lle 2.9.1944. UM Eba Berliini 1943.

”Suomen hallitus ei ole tähän mennessä tehnyt rauhankysymyksessä mitään. Suomen hallitus on nyt odottavalla kannalla. Marsalkka ei varmasti ryhtyisi mihinkään ratkaiseviin toimenpiteisiin informoimatta siitä aseveljeyden hengen mukaisesti Saksan hallitusta etukäteen.”

Blücherin painotettua saksalaisten pitävän Rytin-Ribbentropin-sopimusta nyt yhtä velvoittavana kuin ennenkin tyytyi Kivimäki vain toteamaan, että ”juristeilla oli tästä erilaisia käsityksiä” sen tarkemmin kantaansa täsmentämättä.¹¹⁵

Enckell ei vielä 21.8. ottanut Blücherin kanssa Mannerheim-Keitel-tapaamista sanallakaan esille. Kun taas Blücher ei ollut saanut asiaa koskevaa puheohjeistusta, oli hänenkin vaiettava. Puhuessaan toistuvia takautumia ulkoministerivuosiinsa 1918–1919 tehneellä Enckellillä ei ollut 45 minuutin keskustelussa mitään ilmoitettavaa ja konkreettisiin kysymyksiinkin hänen vastauksensa olivat hyvin epätarkkoja, valitti Blücher. Näin ollen hän ei vielä neljä päivää Keitelin vierailun jälkeenkään ollut siitä virallisesti tietoinen! Hän pyysi Ribbentropilta asiaan liittyviä lisätietoja ja ohjeita.¹¹⁶

Ribbentrop vastasi 23.8. Hän korosti Mannerheimin ja Keitelin tapaamisen olleen luonteeltaan sotilaallinen, ei poliittinen. Erfurth oli välittänyt marsalkan Rytin kirjeen sitovuutta koskevat lausunnot jyrkempinä kuin ne tosiasiaissa olivat olleet. Mannerheim oli vain sivunnut sitoumuksen kansainvälisoikeudellista pätevyyttä, ei antanut mitään asiaa koskevaa virallista lausuntoa. Saksalla ei ollut mitään intressiä antaa näille lausunnoille ”ulkoapäin” jotakin erikoismerkitystä ja sitä kautta muuttaa niitä ”poliittiseksi tosiasiaksi”, korosti Ribbentrop ja kehotti Blücheriä vaikenemaan koko asiasta. Sen sijaan sitä tuli korostaa, että ”valtakunnanhallitus täysin itsestäänselvästi ja ilman pienintäkään epäilystä lähtee siitä, että valtionpäämiesten välinen kirjeenvaihto muodostaa maiden välille lopullisen sirteen”, ”taisteluyhteyden elämästä ja kuolemasta”.

Ribbentrop halusi myös oikaista sitä kuvausta, jonka Mannerheim oli Keitelille hänen Helsingin-vierailustaan esittänyt. Hän kiisti jyrkästi käyttäneensä Suomen hätätilaa hyväkseen:

”Pyydän Teitä muistuttamaan suomalaisia siitä, että he tänä kesänä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua kääntyivät Saksan puoleen toistuvilla kiireellisillä avunpyynnöillä, ja että Führer sen johdosta oli ollut välittömästi valmis antamaan tehokasta sotilaallista tukea. Että me siinä yhteydessä sitten edellytimme Suomelta vakuutusta, että se solmisi aselevon ja rauhan vain yhteisymmärryksessä Saksan kanssa, oli pelkkä itsestäänselvyys.”

Vain vähän aikaisemmin suomalaiset olivat Saksan selän takana neuvotelleet Moskovan kanssa ja rauha olisi epäilemättä syntynytkin, ellei Kreml olisi aset-

115 Blücherin sähke nro 1349 AA:lle 19.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159523; Blücherin sähke nro 10 Erfurthille 20.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063449–H063450; Kriegstagebuch Erfurth 20.8.1944. KA; Erfurth 1954, 256; Blücher Tagebuch 20.8.1944. KA.

116 Blücherin sähke nro 1359 AA:lle 21.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159526; Blücher Tagebuch 21.8.1944. KA; Enckellin muistiinpanot 21.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA.

tanut ”sietämättömiä” ehtoja. Saksan oli täytynyt saada varmuus siitä, ettei sen toimittamia aseita jonain päivänä käännettäisi sitä itseään vastaan. ”Siksi on täysin absurdia väittää, että me olisimme käyttäneet Suomen hätätilaa hyväksemme”, puhisi Ribbentrop.¹¹⁷

Samana päivänä juuri Berliiniin palannut Kivimäki korosti AA:n valtiosihtööri Steengrachtille Saksan pelastaneen Suomen tuholta. Kerratessaan Rytin-Ribbentropin-sopimuksen vaiheita hän korosti Rytin allekirjoittaneen sen ”yksin ja henkilökohtaisesti” siksi, ettei eduskunnan myönteisestä kannasta voitu saada etukäteistä varmuutta. Hän perusteli Rytin eroa samaan tapaan kuin Ramsay oli Helsingissä Blücherille tehnyt. Hän mainitsi myös, että juristit parhailaan kiistelivät Rytin lupauksen sitovuudesta. Suomen toimintavapauden palautuminen ei suinkaan merkinnyt irtautumista Saksasta, vaan maiden suhteiden paluuta sopimusta edeltäneeseen, luottamukseen perustuvaan tilaan. Kivimäki korosti useaan otteeseen, ettei Suomen hallitus ollut tehnyt rauhansiassa minkäänlaisia aloitteita. Ilman Saksan apua tai Baltian joutuessa puna-armeijan haltuun Suomi jäisi täysin yksin, painotti Kivimäki. Keväällä rauhanehdoista saadun esimaun perusteella suomalaiset eivät elätelleet minkäänlaisia illuusioita erillisrauhasta.

Sisäpoliittisesti rauhantunnusteluista saattaisi kuitenkin olla jopa hyötyä, laskeskeli Kivimäki, koska silloin havaittaisiin Moskovan ehtojen mahdottomuus. Ratkaisu oli marsalkan kädessä, eikä hänen aikeistaan ollut tietoa. Kivimäki toivoi Saksan suhtautuvan Suomen vaikeuksiin yhtä ymmärtäväisesti kuin tähänkin asti. Ribbentropin ohjeiden mukaisesti Steengracht hyökkäsi voimakkaasti sitä käsitystä vastaan, ettei Rytin lupaus sitoisi myös Mannerheimia. Hän luki ääneen AA:n oikeudellisen osaston päällikkö Gausin muistion, jossa todettiin valtioiden välisten sopimusten kansainvälisoikeudellisen pätevyyden olevan täysin riippumattomia valtiosääntötulkinnoista. Suomen ja Saksan oli ”marsmittava samaan suuntaan” ja seistävä yhdessä loppuun saakka, koska Neuvostoliiton ainoana tavoitteena oli koko Euroopan bolshevisointi. Oli tärkeää, että Suomen hallitus tiedottaisi kaikista aikeistaan Saksalle etukäteen. Valtiosihtööri julisti Saksan siirtyneen ”totaaliseen sotaan”, joka näkyi ”lukemattomina” uusina divisioonia, varustelutuotannon kasvuna ja uusina käänteentekevinä aseina. Esimerkiksi postinkantokertojen vähentäminen yhteen päivässä toi armeijalle 100 000 miestä lisää, konduktöörien poistaminen junista puolestaan 200 000! Ennen pitkää Saksa ottaisi sodassa aloitteen takaisin käsiinsä ja ryhtyisi offensiiviin kaikilla rintamilla. ”Silminnähden vaikuttanut” Kivimäki totesi, ettei Suomessa toivottu mitään muuta hartaammin kuin sitä, että Saksa pian taas saisi itärintamalla suuria voittoja ja kääntäisi tilanteen lopullisesti edukseen.¹¹⁸

.

117 Ribbentropin säike nro 997 Blücherille 23.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159534–159536. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 337–338; Menger 1988, 216.

118 Steengrachtin muistio nro 220 Ribbentropille 23.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159527–159532; Kivimäki UM:lle 23. ja 24.8.1944 (kaksi eri sähkettä). UM Eba Berliini 1943; Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 595 (muistikuva elokuun viimeiseltä viikolta 1944). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Kivimäki 1965, 266. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 339–341.

Waldenin tavoin myös Talvela oli saanut Mannerheimilta käskyn vakuutella saksalaisille, ettei Suomella ollut mitään aikomusta tehdä rauhaa. Tavatessaan sotilasiamies Kitschmannin 23.8. hän dementoi kaikki rauhanhuhut vedoten keskusteluihinsa Mannerheimin, Waldenin ja Kivimäen kanssa. Talvela kuitenkin myönsi sodan jatkamista vastustavan opposition olevan voimakas, ja valitelli, ettei ”sen toimintavapautta demokraattisessa maassa voitu samalla tavoin rajoittaa kuin autoritäärisesti hallitussa valtiossa”.¹¹⁹ Samana päivänä autoritäärinen Romania hyväksyi liittoutuneiden aselepoehdot ja katkaisi suhteensa Saksaan. Hitler reagoi tähän pommittamalla Bukarestia. Saksalaisjoukot tekivät myös epäonnistuneen yrityksen vallata kaupunki, ja tämän seurauksena Romania julisti Saksalle sodan 25.8.1944.¹²⁰

Mannerheim oli presidentiksi tultuaan syrjäyttänyt AA:n kokonaan suomalais-saksalaisten suhteiden hoidosta. Hän ei ottanut lähettiläs Blücheriä vastaan eikä pyrkinyt minkäänlaiseen kontaktiin myöskään Ribbentropin kanssa. Valinta oli tietoinen, sillä marsalkalle oli kevään ja syksyn 1943 sekä kesän 1944 aikana käynyt täysin selväksi, ettei Ribbentropin suunnalta ollut odotettavissa mitään hyvää. Osaltaan tämä mykkäkoulu Saksan ulkoministeriön kanssa oli epäilemättä seurausta myös siitä, että Mannerheim näin halusi manifestoida suhtautumistaan Ribbentropin aikaansaamaan suomalais-saksalaisiin sopimukseen. Niinpä AA sai virallisesti tietää hänen lausunnoistaan Keitelille vasta 25.8., runsaan viikon jälkijunassa. Ulkoministeri Enckell perusteli viivytystä sillä, että suomalaiset olivat halunneet kunnioittaa Mannerheimin ja Keitelin keskustelujen luottamuksellisuutta, mitä varmasti Saksassakin arvostettiin. Samassa keskustelussa Enckell myös totesi Blücherille, ettei Rytin lupaus sitonut Mannerheimia, koska sitä ei ollut alistettu eduskunnalle. Kivimäki oli jo vuonna 1943 kertonut Ribbentropille, ettei tällaista lupausta voitaisi antaa ilman eduskuntaa, joka ei ollut siihen suostuvainen. Lisäksi Ryti oli nimenomaisesti todennut lupauksen olevan henkilökohtainen. Suomelle tämä oli elintärkeä kysymys, Saksalle ei, painotti Enckell. Mannerheim oli tehnyt asian täysin selväksi keskustellessaan Keitelin kanssa, eikä hänen näkemyksensä oikeutusta voitu kyseenalaistaa. Kivimäki sai tehtäväkseen tehdä saman ilmoituksen Steengrachtille.¹²¹

27. elokuuta Mannerheim totesi Erfurthille tilanteen olevan huono. Heinrichs puolestaan valitelli Tarton joutumista puna-armeijan haltuun ja painotti, että ”pian olisi jotain tapahduttava”.¹²² Nyt Ribbentropkin ymmärsi, että Manner-

.

119 Kitschmannin raportti attasheosastolle 23.8.1944. OKW, mikrofilmi F12/890. SA.

120 Schröder 1972, 760–761; Hillgruber 1960, 678; Michael Bloch 1994, 411.

121 Blücherin sähke nro 1380 AA:lle 25.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159540–159541; Blücherin sähke nro 1384 AA:lle 26.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063462; UM Berliinin-lähetystölle 25. ja 26.8.1944. UM Dca Berliini 1943; Blücherin sähke nro 11 Erfurthille 26.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/ H063463–64; Kriegstagebuch Erfurth 26.8.1944. KA; Erfurth, 259–260; Blücher Tagebuch 25.8.1944. KA; Enckellin muistiinpano 25.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA; Kivimäen kirje Enckellille 29.8.1944. UM 110 C 1 Saks. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 359–360. Myös propagandaministeri Goebbels sai tiedon asiasta vasta 25.8., mikä osoittaa hänen tälläkin kertaa olleen yksinomaan AA:sta tulneiden tietojen varassa. Vrt. Goebbels Tagebücher 25.8.1944.

122 KTB OKW IV/1, 890; Blücherin sähke nro 1396 AA:lle 28.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063471.

heim oli tosissaan. 28.8. hän antoi Steengrachtille ohjeet Kivimäen tapaamista varten. Suomen lähettiläs ei ollut vielä päässyt tekemään virallista ilmoitustaan sopimuksen raukeamisesta AA:lle, kun sekä Steengracht, AA:n poliittisen osaston päällikkö Hencke että pohjoismaiden osaston johtaja Grundherr olivat olleet estyneitä tapaamasta häntä¹²³. Valtiosihteerin tuli korostaa Mannerheimin sopimustulkinnan olevan ”hyvin oudoksuttava”. Saksan hallitus piti itsestään selvänä, että Rytin lupaus oli Suomea kokonaisuudessaan sitova ja lopullinen. Valtionpäämiesten kirjeenvaihto oli valtiosopimusten korkein ja juhlallisin muoto, ja valtio-oikeudellisten peruseriaatteiden mukaan sen rikkominen oli raskain mahdollinen sopimus- ja luottamusrikkomus. Steengrachtin tuli esittää sopimuksen juridisesta statuksesta samansuuntainen lausunto, kuin minkä Ribbentrop 10.8. oli Blücherille toimittanut. Lisäksi Steengrachtin tuli painottaa, ettei Rytin ollut allekirjoittaessaan sanallakaan viitannut siihen, että hänen lupauksensa olisi luonteeltaan henkilökohtainen, vaikka Enckell niin väittikin. Sellainen viittaus olisi ollut täydessä ristiriidassa käytyjen neuvottelujen luonteen ja tarkoituksen kanssa. Ribbentrop tiedotti asiasta myös Blücherille.¹²⁴

Kivimäki ja Steengracht tapasivat seuraavana päivänä. Lähettilään tehtyä ilmoituksensa Steengracht esitti paperista lukien Ribbentropin vastaväitteet. Hän ei suostunut luovuttamaan paperia, koska ”tällaisten asiakirjojen vaihtaminen ei sovellu meidän maittemme välisiin ystävällisiin suhteisiin”. ”Juridinen väittely ei kuulu hallitusten välisiin keskusteluihin”, vastasi puolestaan Kivimäki ja totesi voivansa esittää ainoastaan henkilökohtaisen käsityksensä asiasta sen perusteella, mitä itsekkin juristina ajatteli ja mitä oli sopimuksen synnystä kuullut. Rafael Erichin muistioon vedoten hän totesi Rytin ylittäneen valtuutensa antaessaan sitoumuksen ilman eduskuntaa ja kaiken lisäksi vielä varmentamattomana. Suomessa ”kaikki” katsoivat Rytin sitoutuneen vain henkilökohtaisesti ja toimikautensa ajaksi. Ribbentropin alkuperäiseen, Suomen valtiota velvoittaneeseen, luonnokseen Suomen puolelta vaaditut ja saksalaisten hyväksymät muutokset osoittivat tämän ”evidenttisesti”.

Juridisten argumenttiensa kaiuttua kuuroille korville Steengracht laitto Ribbentropin paperin syrjään ja vetosi ”paperisopimuksista riippumattomaan” aseveljeyteen. Vaikka hän itse olisi ollut valmis luopumaan Baltiasta, halusi Saksan sodanjohto sitä puolustaa ja näin auttaa myös Suomea. ”Ettekö voi luottaa siihen, että 2–3 kuukauden kuluttua Saksa on lyönyt Venäjän”, kysyi valtiosihteerin. Puna-armeija voisi silloin olla jo Ruotsin rajalla, vastasi Kivimäki. Suomalaisia oli niin vähän ylivoimaista vihollista vastassa, ettei Saksan mittaavakaan aseapu auttaisi loputtomiin. Kirjeessään Enckellille lähettiläs suositteli, että todettaisiin sopimuksen menettäneen merkityksensä sotilaallisen tilanteen heikentymisen ja Saksan avun riittämättömyyden vuoksi.¹²⁵

.

123 Berliinin-lähetystö (Neuruppin) UM:lle 28.8.1944. UM Eba Berliini 1943.

124 Ribbentropin sähke nro 1882 Steengrachtille 28.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159550–159552; Ribbentropin sähke nro 1890 Blücherille 29.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. 243/159556. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 375.

125 Kivimäen kirje Enckellille 29.8.1944. UM 110 C 1 Saksa; Berliinin-lähetystö (Neuruppin) UM:lle 29.8.1944. UM Eba Berliini 1943; Steengrachtin muistiiapano nro 223 29.8.1944.

Saksalaisten epäilyt osuivat naulankantaan, sillä Suomen ja Saksan aseveljeyden lopettaneet ratkaisut tehtiin juuri näinä päivinä. 25.8. Mannerheim ja uuden hallituksen sisärengas olivat Tukholman kautta tiedustelleet Neuvostoliiton valmiutta rauhanneuvotteluihin. Vastaus tuli 29.8. Sen mukaan Suomen oli heti katkaistava suhteensa Saksaan ja vaadittava sen joukkoja poistumaan maasta syyskuun 15. päivään mennessä. Mikäli saksalaiset eivät kunnioittaisi tätä määräaika, oli heidät riisuttava aseista ja luovutettava sotavankeina liittoutuneille. Näiden ehtojen täytyessä Moskova oli valmis aloittamaan neuvottelut Suomen kanssa.

Samaan aikaan kun Mannerheim vielä ylläpiti Saksan suuntaan yhä ohuempaksi ja repaleisemmaksi käyvää aseveljeyden kulissia, teki hän hartiavoimin töitä varmistaakseen sisäpoliittisen selustansa ja kaikkien poliittisten ryhmien tuen Saksan koalitiosta irtautumiselle. Hänen kutsumanaan kokoontui Tammi-niemessä 30.8. omaksuttavaa linjaa pohdiskelemaan neuvottelukokous, joka kokoonpanoltaan oli kenties koko sota-ajan arvovaltaisim. Uuden hallituksen pää- ja ulkoministerien lisäksi paikalla olivat kaikki ne henkilöt, jotka keskeisimmin olivat vaikuttaneet Suomen viime vuosien poliittiseen linjaan: Mannerheim, Ryti, Linkomies, Ramsay, Tanner, Walden ja Heinrichs. Kaikki kannattivat Neuvostoliiton ennakkoehtojen hyväksymistä, vaikka kukaan ei uskonutkaan saksalaisten poistamisen onnistuvan määräaikaan mennessä. Asia oli sitä myöten selvä. 2.9. pääministeri Hackzell esitti Moskovan vaatimukset eduskunnalle ja ilmoitti hallituksen kannattavan niihin suostumista sekä rauhanneuvotteluihin ryhtymistä. Seuranneessa äänestyksessä hallituksen kanta voitti 108–45. Ratkaisu merkitsi Suomen ja Saksan runsaat kolme vuotta kestäneen aseveljeyden päättymistä. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen erillisrauhaneuvotteluja ehkäisevä voima kesti näin ollen vain 68 päivää.¹²⁶

Tiimalasi tyhjenee

Elokuun loppuun tultaessa Mannerheimin emissaarien vakuuttelut eivät enää estäneet saksalaisia näkemästä sitä, että aika aseveljeyden tiimalasissa oli käymässä vähiin. Kenraali Österman, saksalaismielisydessään yksi suomalaisen upseerikunnan vankimpia, ei halunnut pelata aseveljien kanssa mannerheimilaista kaksoispelejä. ”Toivottavasti sinulla on silmät ja korvat auki ja näet, mitä peliä täällä pelataan”, varoitteli hän laivastoasiamies Boninia. Kaikki Suomen saksalaiset olivat vakuuttuneita siitä, että jotain oli tapahtumassa. Missä ja milloin, sitä ei vielä käynyt sanominen, kirjasi Kitschmann sotapäiväkirjaansa.¹²⁷ Samoihin aikoihin Blücher raportoi suomalaisten käsitysten suursodan tilanteesta huonontuvan päivä päivältä niin, että hallitus saattaisi tehdä erillisrauhan suhteen nopeitakin päätöksiä. Yleinen mielipide oli jo mukautunut Karjalan ja

AA. Büro des Staatssekretärs. Finland. 243/159557; Talvelan raportti Mannerheimille 30.8.1944. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA.

126 Jokisipilä 1997, 130–132; Polvinen 1980, 97–98, 102–103; Soikkanen 1977, 213–214.

127 Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki 30.8.1944. RM7, kansio 1803. Bundesarchiv-Militärarchiv.

Petsamon luovuttamiseen, eikä edes Moskovan tiukkuus maassa olevien saksalaisten karkottamisen ja Suomen armeijan demobilisaation suhteen enää ollut mikään taie Suomen sodassa pysymiselle. Olipa kuulunut sellaisiakin tietoja, että suomalaiset harkitsivat ryhtyvänsä tahallisiin provokaatioihin saadakseen syyn katkaista suhteet Saksaan.¹²⁸

30.8. alkaen alkoi saksalaisille sitten eri suunnista tihkua tietoja, joiden mukaan Moskova oli ilmoittanut olevansa valmis rauhanneuvotteluihin sillä edellytyksellä, että Suomi katkaisisi suhteensa Saksaan ja vaatisi sen joukkoja poistumaan alueeltaan syyskuun 15. päivään mennessä. Elokuun viimeisenä päivänä Enckell ilmoitti Mannerheimin toimeksiannosta Blücherille, että Tukholman kautta oli käynnissä ”tiettyjä tunnusteluja” neuvostohallituksen suuntaan. Lähettiläs tivasi, oliko toimelle Rytin-Ribbentropin-sopimuksen määräämällä tavalla hankittu Saksan valtakunnanhallituksen suostumus. Enckell totesi, ettei tämä suomalaisten näkemyksen mukaan ollut tarpeen. Seurasi pitkä väittely ”asian oikeudellisesta, moraalaisesta ja poliittisesta puolesta”, jossa Enckell totesi maan sisäisen paineen kasvaneen niin kovaksi, ettei muuta vaihtoehtoa enää ollut. Eduskunnan enemmistö halusi rauhaa eikä Suomen rintama kestäisi uutta offensiivisia, varsinkin kun näytti siltä, että saksalaiset menettäisivät Baltian. Lopulta Blücher heitti pyyhkeen kehään ja tiedusteli AA:lta, minkä maan edustustolle Saksan etujen valvonta uskottaisiin, kun suhteet katkeaisivat.¹²⁹

Syyskuun 1. päivänä murtui se tiedotuspimento, jossa AA oli suhteessa Mannerheimiin ollut, eivätkä uutiset olleet hyviä. Blücherin ”takuumies” kertoi suosittelensa marsalkalle taistelun jatkamista ajan voittamiseksi. Mannerheim ei uskonut näin olevan mitään saavutettavissa. Hänellä oli ”kaikki syyt toivoa Saksan voittoa”, mutta sotilaana ei voinut nähdä, miten se olisi mahdollista. Suomelle olisi erittäin tärkeää, että saksalaiset pysyisivät Baltiassa, mutta se ei tulisi heiltä enää pitkään onnistumaan. Suomella ei juuri ollut vaihtoehtoja. Talvisodan päivät olivat ohi, eikä kansan taistelutahto pysyisi ikuisesti yllä. Enemmistö odotti Mannerheimilta rauhaa.¹³⁰

Mannerheim pysyi Saksan-suhteiden hoidossa tyylilleen uskollisena loppuun saakka. Syyskuun toisena päivänä hän vielä puoliltapäivän söi aamiaista Erfurthin ja Rendulicin kanssa. Vastaanotto oli yhtä vieraanvarainen kuin aina ennenkin, eikä politiikkaa kosketeltu sanallakaan. Kovakasvo Rendulic, joka oli varma suomalaisten kulissien takaisista rauhanpuuhista, ei kuitenkaan malttanut säilyttää aseveljellistä julkisivua aivan yhtä hyvin. ”Suomalaiset ja saksalaiset sotilaat ovat maailman parhaita”, totesi kenraali, ja jatkoi pahaenteisesti: ”Mikäli niiden täytyisi taistella toisiaan vastaan, olisi kaatuneita 90 prosenttia.”

128 Blücherin sähköet nro 1404 ja 1409 AA:lle 30.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159559–159560; Blücherin sähkö nro 14 Erfurthille 30.8.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063467.

129 KTB OWK IV/1, 894; Blücherin sähköet nro 1410, 1411 ja 1412 AA:lle 31.8.1944. AA. Büro des Staatssekretärs. Finnland. 243/159561–159563; Blücher Tagebuch 31.8.1944. KA; Enckellin muistiinpanot 31.8.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 392.

130 Blücherin sähkö nro 1415 AA:lle 1.9.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063476.

Mannerheim reagoi Rendulicin provokatiivisiin puheisiin vuoroin vaikenemalla, vuoroin yrittämällä ohjata keskustelua muille raiteille. Pääosin aterointi sujui kuitenkin harmonisesti. Erfurth, joka oli kuullut Moskovan ennakkoehtojen saapuneen yöllä, ehtikin päivän kuluessa tiedottaa OKW:lle, ettei uskonut suomalaisten niitä hyväksyvän. Rendulicille ”rehdin ja kunniallisen” Mannerheimin vaikeneminen kuitenkin kertoi kaiken tarpeellisen. Kenraalieversti oli tapaamisen jälkeen varma siitä, että Suomi tekisi kaikkensa päästäkseen rauhaan, tarvittaessa jopa kääntäisi aseensa saksalaisia vastaan. Hän tiedotti käsityksensä myös OKW:lle ja kehotti varautumaan siihen, että suurin osa armeijasta tulisi noudattamaan Mannerheimilta saamiaan käskyjä, mitä ne sitten olisivatkin.¹³¹

Mannerheim odotti kaikessa rauhassa iltaan saakka, jotta kuriirikone Saksaan ehtisi lähteä, ja lähetti sitten adjutanttinsa eversti Ragnar Grönvallin Erfurthin luo. Grönvall ojensi hämmästyneelle saksalaiskenraalille kirjeen, joka oli osoitettu Hitlerille ja jossa ilmoitettiin Suomen katkaisevan suhteensa Saksaan. Kirjeessä Mannerheim toivoi ymmärtämystä Suomen ratkaisua kohtaan ja painotti, ettei muita vaihtoehtoja enää ollut. Yleistilanteen vuoksi Saksa ei enää pystyisi sitä auttamaan, eikä maa enää kestäisi toista puna-armeijan suurhyökkäystä koko kansakunnan olemassaolon vaarantumatta. Eduskunnan ja kansan enemmistö halusi rauhaa, eikä tätä mielipidettä voinut olla huomioimatta. Kenties Hitlerin odotettavissa olevaa raivoisaa suhtautumista ennakoiden Mannerheim lopetti kirjeensä kauniiseen tunnustukseen saksalaisille aseveljille heidän asenteestaan suomalaisia kohtaan ja vetoomukseen korrekten välien säilyttämisestä myös diplomaattisten suhteiden katketessa:

”Saksalaisen aseveljemme muisto tulee täällä säilymään. Saksalaiset eivät Suomessa suinkaan ole olleet vieraan sortovallan edustajia, vaan avunantajia ja aseveljiä. Mutta sellaisenakin vieraan asema on aina vaikea ja paljon vaativa. Voin vakuuttaa Teille, että kaikkien kuluneiden vuosien aikana Suomessa ei ole tapahtunut mitään, mikä voisi saada meidät näkemään saksalaiset joukot tunkeilijoina tai sortajina. Uskon, että saksalaisen armeijan käyttäytyminen Pohjois-Suomen paikallista väestöä ja kotimaisia viranomaisia kohtaan tulee samanlaatuisiin olosuhteisiin verrattuna säilymään historiassa ehkäpä ainutlaatuisena esimerkkinä korrekteista ja sydämellisistä suhteista. - - - Katson velvollisuudekseni saattaa kansani irti sodasta. En voi ehkä tahdo milloinkaan kääntää omasta tahdostani aseitamme – joita meille niin auliisti toimitettiin – saksalaisia vastaan. Toivon, että Te, vaikka ette voisikaan hyväksyä ottamaani askelta, kuitenkin samalla tavoin kuin minä ja kaikki suomalaiset haluatte ja pyritte toimimaan siten, että tähänastisten suhteiden purkaminen voisi tapahtua vailla kaikkea suinkin vältettävissä olevaa kärjistämistä.”¹³²

131 Kriegstagebuch Erfurth 2.9.1944. KA; Erfurth 1954, 265–270; Erfurth 1951, 248; KTB OKW IV/1, 895; Rendulic 1965, 365; Ahto 1980, 59–60; Ziemke 1959, 289–290; Polvinen 1980, 127.

132 Mannerheimin kirje Hitlerille 2.9.1944. Gustaf Mannerheimin kokoelma, kansio 503. KA; Kriegstagebuch Erfurth 2.9.1944. KA; Erfurth 1954, 268–270; Erfurth 1951, 248–249; KTB OKW IV/1, 895; Hillgruber 1983, 352; Polvinen 1980, 127.

Tutkija Ohto Manninen on todennut Rytin sitoumuksesta irti sanoutumisen jopa tuottaneen Mannerheimille kunniasyistä vaikeuksia. Siksi marsalkka kävi asiasta lukuisia neuvotteluja juristien kanssa, pyrki mahdollisuuksien mukaan myös etukäteen valmistelemaan saksalaisia ja ilmoitti asiasta lopulta tässä korostetun kohteliaassa kirjeessä Hitlerille.¹³³

Samaan aikaan kuin Erfurth toipui hämmästyksestään Mikkelissä, ojensi Enckell Helsingissä Blücherille ulkoministeriön ilmoituksen samasta asiasta:

”Suomen kansan pakottava toivo rauhasta ja Suomea uhkaava vaara vapautensa menettämisestä ovat saaneet hallituksen ryhtymään toimiin aselepo- ja rauhanneuvottelujen aloittamiseksi, ja eduskunta on kyseiset toimenpiteet hyväksynyt.

Saksan taistelu sodanpäämääriensä eteen on Koillis-Euroopassa osunut yksiin Suomen vapaustaistelun kanssa ja kuluneina kolmena sota-vuotena on Saksa meitä usein uhrautuvalla tavalla tukenut ja auttanut.

Kun Suomen elinintressit kuitenkin vaativat mahdollisimman pikaista rauhaa ehdoilla, jotka takaavat maan itsenäisyyden, ei enää ole mahdollista, että Suomen valtionaluetta hyödynnetään Saksan sotatavoitteihin.

Liittoutuneiden suurvaltojen taholta vaadittiin siksi ehtona rauhanneuvottelujen aloittamiselle, että Suomen täytyy julkisessa selityksessä ilmoittaa, että suhteet Saksaan katkaistaan, että Saksaa pyydetään vetämään joukkonsa Suomen valtialueelta kahden viikon kuluessa, ja että, mikäli viimeksi mainittu ei ole tapahtunut 15. syyskuuta mennessä, joukot riisutaan aseista ja luovutetaan.

Suomen hallitus katsoo olevansa pakotettu täyttämään asetetut ehdot ja eduskunnan mainitun päätöksen mukaisesti tullaan vaadittu julkinen selitys tänään antamaan.

Maidemme välisen monivuotisen aseveljeyden nimissä toivoo Suomen hallitus Saksan taholta suopeaa ymmärtämystä niille vaikeuksille, joiden vallitessa pyrimme turvaamaan vapautemme tulevaisuudessa.”

Blücherin mukaan Enckell oli ilmoitusta tehdessään ”hyvin surullinen ja hänellä oli kyyneleet silmissään”. Lähettiläs esitti kovasanaisen protestin tällaista ”ennenkuulumatonta toimintatapaa” ja siihen sisältyvää sopimusrikkomusta vastaan. Enckell valitteli ilmoituksen sanamuotoja, jotka olivat neuvostohallituksen sanelemia. Blücher lopetti keskustelun varoittamalla Suomea ”ennalta-arvaamattomista seurauksista”.¹³⁴

Ribbentrop pyysi Blücheriä lähimpine alaisineen tutkimaan mahdollisuuksia organisoida Suomessa ”partisaaniliike” neuvostomiehityksen varalta. Löytyisikö lähetystön henkilökunnan tai muiden Suomessa olevien saksalaisten joukosta henkilöä tämän liikkeen johtoon, tiedusteli valtakunnanulkoministeri ja kehotti Blücheriä vielä ennen lähtöään järjestämään tätä liikettä varten piilotetun radioyhteyden Saksaan. Lähettiläs ei innostunut esimiehensä ajatuksista ja ke-

133 Manninen 1997, 51.

134 Blücherin sähkö nro 1434 AA:lle 2.9.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063477–H063478; Enckellin ilmoitus Blücherille 2.9.1944. UM 110 C 1 Saksa; Enckellin muistiinpanot 2.9.1944. Carl Enckellin kokoelma, kansio 5. KA. Ks. myös ADAP. Serie E. Band VIII, 407–408.

hotti häntä luopumaan koko suunnitelmasta. Mannerheimin vastaisesta oppositiosta ei ollut merkkiäkään eikä Suomen saksalaisten joukossa ollut ketään sellaista henkilöä, joka tällaisen tehtävän olisi voinut ottaa. Lähes kaikki suomalaiset katsoivat Saksan hävinneen sodan ja ainoana vaihtoehtona olevan tehdä rauha.¹³⁵

Blücher kävi Ribbentropin toimeksiannosta kuitenkin varoittamassa Mannerheimia aseiden laskemisen kohtalokkaista seurauksista. ”Jääkylmästi” esiintynyt marsalkka totesi kerran uskoneensa siihen, että Neuvostoliitto olisi Saksan tuella voitettavissa. Näin ei kuitenkaan ollut käynyt, ja nyt itänaapuri oli hyvin vahva ja Suomi puolestaan hyvin heikko. ”Paha keitto on nyt lusikoitava loppuun”, totesi Mannerheim. Lisäviivyttely olisi aiheuttanut välikysymyksiä eduskunnassa. Lopuksi marsalkka lausui ”arvostavia sanoja aseveljeydestä” ja lupasi antaa 20. Vuoristoarmeijan käyttöön kaiken käytettävissä olevan kuljetuskaluston.¹³⁶

Vastarintaliikkeen perustamista Suomeen¹³⁷ havittelivat muutkin kuin Ribbentrop. Syyskuun 4. päivänä aina kovien otteiden nimiin vannonut Rendulic ehdotti OKW:lle toimenpiteitä ”Suomen kansallisen yhtenäisyyden murentamiseksi ja hajottamiseksi” ja vastarintaliikkeen organisoimiseksi, koska se helpotaisi 20. Vuoristoarmeijan vaikeaa tilannetta. Ensimmäiseksi olisi varmistettava se, etteivät suomalaiset sotilaat ryhtyisi taistelemaan saksalaisia vastaan. Tätä tarkoitusta varten Rendulic ehdotti Talvelan kutsumista Rovaniemelle.¹³⁸

Heeresgruppe Nordin piirissä oli pohdittu 27. Jääkäripataljoonan uudelleen perustamista, ja Himmler puolestaan halusi ottaa Suomesta ”odotettavissa olevat vapaaehtoiset” SS-joukkoihin. Sekä SS-johtaja Gottlob Berger että RSHA:n päällikkö Ernst Kaltenbrunner olivat jo presidentinvaihdoksesta alkaen suosittelleet Himmlerille pikaisia vastatoimia Suomessa. Bergerin mukaan Suomen irtautumisyrityksiin tuli vastata pystyttämällä maahan kenraali Östermanin tai kenraali Talvelan johtama sotilasdiktatuuri. Hänen mukaansa Talvela oli siirretty takaisin Berliiniin juuri siksi, ettei hänellä olisi tilaisuutta tartuttaa ”jyrkän venäläisvastaista asennettaan” sotilaihin. Himmler oli näyttänyt vihreää valoa näille korkealentoisille suunnitelmille 8. elokuuta. Hän kaavaili mm. väestönsiirtoja Baltiaan ja ”ennennäkemättömän kiivasta partisaanisotaa” maahan marssivaa puna-armeijaa vastaan. Vetoamukset taistelun jatkamiseksi oli suunnattava ”absoluuttisen saksalaisystävällisille” tahoille, joita Himmlerin käsityksen mukaan olivat kokoomus, maalaisliitto, IKL, AKS, Aseveliliitto, lotat, jääkärit ja suomalaiset SS-miehet.¹³⁹ Suomen tilanteesta Himmleriä, Bergeriä ja

135 Ribbentropin sähke nro 1949 5.9.1944. ADAP. Serie E. Band VIII, 425; Blücherin sähke nro S 61 AA:lle 7.9.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. 6436/H063483; Polvinen 1980, 128–129.

136 Blücherin sähke nro S 55 AA:lle 6.9.1944. AA. Deutsche Gesandtschaft Helsinki. Drahtberichte 1944. H063481–H063482; Kriegstagebuch Erfurth 6.9.1944. KA; Erfurth 1954, 278–279.

137 Hyvä kokonaisuus saksalaisten pyrkimyksistä muodostaa Suomeen vastarintaliike ks. Menger 1981, 141–154. Ks. myös Jokipii 2002, 158–160.

138 Rendulicin sähkeet OKW:n *Wehrmacht*-führungsstabille 4. ja 5.9.1944. Nürnbergin sotasyllisyysoikeudenkäynnin Suomea koskevia asiakirjoja, mikrofilmi ”Saksa 7”. KA; Ahto 1980, 51–53; Raunio 1996, 32.

139 Menger 1981, 145–146; Polvinen 1980, 128.

Kaltenbrunneria sata kertaa paremmin perillä ollut Erfurth tajusi tällaiset suunnitelmat hölmöyteen saakka utopistisiksi ja Suomen oloille täysin vieraiksi. Yhtään *Wehrmacht*iin haluavaa suomalaisvapaaehtoista ei ollut ilmoittautunut.¹⁴⁰

Vakoilua Suomessa tutkinut Jukka Rislakki on teoksessaan *Erittäin salainen* vuodelta 1982 väittänyt, että Saksan vallankaappaus- ja sabotaasihankkeille olisi ollut Suomessa ”halukkaita auttajia yllin kyllin”. Tällaiset väitteet ovat sensaatiohakuisuutta, jolla ei ole mitään pohjaa todellisissa tapahtumissa. Rislakki esittää suomalaisen vastarintaliikkeen organisoimisesta ja toiminnasta varsin lennokkaan kuvauksen, jota ei turha lähdekriittisyys rasita. Hän poimii ilmiöitä ja tapahtumia suomalais-saksalaisten suhteiden äärimmäisestä marginaalista, jossa monenlaiset eksentrikot ja höyrypääät pääsivät toteuttamaan itseään, ja esittää ne ikään kuin valtakunnallista merkitystä omaavina.¹⁴¹

AA:n vastatoimet kutistuivat jälleen kerran ponnettomaksi varjonyrkkeilyksi myös siksi, ettei Hitlerin päämajasta löytnyt niille mitään tukea. Warlimontin mukaan Hitlerin Mannerheimia ja suomalaisia kohtaan tuntema kunnioitus esti häntä edes harkitsemasta Italian ja Unkarin mallin mukaisia sotilaallisia vastatoimia. Tämä menee jo romantisoinnin puolelle, sillä minkäänlaisia materiaali-siakaan edellytyksiä interventiolle ei enää ollut olemassa. Hitler määräsi 3.9. keskipäivän tilannekatsauksessa, että ”jatko-toimenpiteiden oli tapahduttava hyvän yhteisymmärryksen vallitessa”. Osoituksena tästä hän kumosi määräyksen suomalaisten laivojen pidättämisestä saksalaisissa satamissa ja antoi käskyn luopua operaatio *Tannen* suorittamisesta, johon tosin ei kyllä enää olisi ollut joukkojakaan. 20. Vuoristoarmeija sai lähtökäskyn kohti Pohjois-Norjaa.¹⁴² Hitlerin sotilaallinen oikea käsi, kenraali Jodl, puolestaan kutsui Talvelan luokseen ja ”oli sydämellinen, kuten aina, huolenaan vain Suomen menestys”. Siinä missä Himmler oli halunnut Talvelan ryhtyvän Suomen *Führer*iksi, tarjosi Jodl hänelle nyt paikkaa Rendulicin esikunnassa salaisena asiamiehenä maiden välillä. Talvela kieltäytyi, mutta myönsi jonkinlaisen yhteyden säilymisen armeijoiden välillä kyllä olevan suotavaa, ettei turhaan ajauduttaisi tarpeettomiin yhteenottoihin. Jodl kiitteli suomalaisten suopeata suhtautumista poistuviin saksalaisiin ja ”vakuutti olevansa aina valmis auttamaan, mikäli voi”. Toisin kuin esimerkiksi Goebbels tai Himmler, hän ei halunnut kuvata Suomen menettelyä petokseksi.¹⁴³ Yllättävää kyllä, samalla kannalla oli myös Hitler. Syyskuun 4. päivänä hän totesi Japanin lähettiläs Oshimalle, että ”koska Suomi luopui taistelusta vasta voimiensa kuluttua loppuun, se ei ollut syyllistynyt petturuuteen”¹⁴⁴.

140 Kriegstagebuch Erfurth 8.9.1944. KA; Erfurth 1954, 281–283.

141 Vrt. Rislakki 1982, 185, 290–296.

142 KTB OKW IV/1, 898; Menger 1979, 300; Warlimont 1962, 502; Polvinen 1980, 127–128; Vehviläinen 1982, 167.

143 Talvelan sähkö Mannerheimille 5.9.1944. Paavo Talvelan kokoelma, mikrofilmi F129/18. SA; Jokipii 2002, 159; Menger 1981, 149–151; Scheurig 1999, 298.

144 Michael Bloch 1994, 412. Bloch on käyttänyt lähteenään USA:n kansallisarkistossa Washingtonissa säilytettävää diplomaattista raporttia Hitlerin ja Oshiman keskustelusta 4.9.

Saksalaiset eivät enää elokuussa olleet katsoneet järkeväksi turvautua edes taloudelliseen painostukseen, koska se pikemminkin olisi vauhdittanut kuin jarruttanut Suomen irtautumista yhteisestä rintamasta. Suomi taas oli hoitanut omat sopimusvelvoitteensa moitteettomasti, joten siitäkään ei tekosyytä painostustoimiin saatu. Niinpä maiden suhteet pysyivät talouden alalla täysin normaaleina ja korrekteinä loppuun saakka, ja ase- ja viljatoimitukset kulkivat niin kuin oli sovittu. Jopa valmistelutyöt syyskuussa aloitettavaksi aiottuja hallitusvaltuuskuntien talousneuvotteluja oli hoidettu samaan tapaan kuin aina ennenkin. Vielä 2. syyskuuta lähti Suomeen määrätty kuljetus Danzigin satamasta.¹⁴⁵

Ribbentrop, jonka ”vuosikausiin ainut ulkopoliittinen menestys” (Goebbelin ilmaisu) Suomen katkaistessa näin irtautuessa valui tyhjiin, torjui ehdottomasti Kivimäen pyynnön saada hyvästellä ystävänsä AA:ssa. Suomalais-saksalaisten suhteiden sotilasväylällä harmonia sen sijaan säilyi loppuun saakka. Erfurthin ”Suomen sotapäiväkirjan” viimeinen merkintä syyskuun 13. päiväältä kuvastaa tätä hyvin:

”Voi hyvin, kaunis maa Suomi. Ottakoon Jumala Sinut suojiinsa tulevina vaikeina aikoina! Tiemme eroavat nyt, mutta ystävytemme tulee edelleen kestäväksi.”¹⁴⁶

Suomen ajoitus sodasta irtautumiselle oli yhtään liioittelematta mestarillinen, joskin välttämättömät puitteet tälle ajoitukselle muodosti maan muihin Saksan puolella taistelleisiin valtioihin edullinen sijainti. Irtautuminen nimittäin tapahtui sen muutaman viikon aikana, jolloin Saksa oli jo heikentynyt siinä määrin, ettei se enää pystynyt ryhtymään sotilaallisiin eikä oikein muihinkaan vastatoimiin, mutta oli kuitenkin vielä niin vahva, että Neuvostoliitto joutui keskittämään kaikki voimansa sen lyömiseen. Näin ollen Moskova oli valmis lopettamaan taistelut Suomen rintamalla heti, kun sotilaalliset minimitavoitteet oli saavutettu. Rauhanteosta ei ehtinyt kulua kahta viikkoakaan, kun *Heeresgruppe Nord* ryhtyi vetäytymään Virosta. 27.9. puna-armeija oli ottanut haltuunsa koko Suomenlahden etelärannikon. Mikäli Suomi vielä tällöin olisi ollut sodassa Neuvostoliiton kanssa, olisi maan asema ollut hengenvaarallinen, aivan niin kuin eversti Paasonen 19.9. totesikin hallituksen käsitellessä Neuvostoliiton esittämiä ankaria rauhanehtoja¹⁴⁷.

145 Menger 1988, 218; Kolehmainen 1974, liite 16a.

146 Kivimäen *Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan suhteiden kehitymisestä 1.6.1940–11.9.1944*, kohta 599 (muistikuva 11.9.1944). T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2. KA; Goebbeln *Tagebücher* 3.9.1944; *Kriegstagebuch Erfurth* 13.9.1944. KA; Erfurth 1954, 287.

147 Raunio 1996, 37.

■ Tutkimuksen keskeiset johtopäätökset

Ellei Saksa olisi kesällä 1941 hyökännyt Neuvostoliittoon, ei Suomen jatkosotaakaan olisi milloinkaan syttynyt, ei ainakaan sellaisessa muodossa kuin sitten tapahtui. Ilman Saksan sotavoimien tarjoamaa strategista tukea ja siltä saatua mittavaa ase- ja elintarvikeapua Suomen olisi ollut mahdotonta käydä sotaa. Tämä on tutkimuksessa auliisti myönnetty, mutta samalla on jatkuvasti korostettu sitä, ettei Suomen ja Saksan välillä ollut minkäänlaista yhteistä sodankäyntiä koskevaa poliittista liittosopimusta, ja että Suomi kävi Saksan sotatavoitteista täysin riippumatonta omaa erillistä sotaansa. Tämän erillissotateesin uskottavuutta syö pahasti kuitenkin se tosiasia, että Suomen historiaa vuosina 1941–1944 on kerta kaikkiaan mahdotonta tarkastella ottamatta jatkuvasti huomioon Saksan vaikutusta. Kuten saksalaishistorioitsija Walter Hubatsch on todennut, oli Suomen kohtalo kaikissa tuon ajanjakson ratkaisukohtissa sidottu Saksan kohtaloon¹. Erillissotatulkintaa kannattavat tutkijat ovat tästä huolimatta nähneet Rytin-Ribbentropin-sopimuksen ja sen jälkeisen lyhyen muodollisen liittolaisuuden vaiheen vain pakon sanelemina poikkeamina Suomen johdonmukaisesti noudattamalta ulkopoliittiselta linjalta, jonka punaisena lankana oli pitää mahdollisimman suurta etäisyyttä Saksaan. Samalla on kuitenkin korostettu sopimuksen sotilaallista välttämättömyyttä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnassa. 1990-luvun alusta alkaen on tosin yhä useammin siirrytty painottamaan Suomen armeijan omia ansioita torjuntavoitossa ja mainitsemaan koko sopimus vain ohimennen.

Monimutkainen prosessi

Suomen erillissotateesin romuttumiseen ja Rytin-Ribbentropin-sopimuksen syntyyn johtanut prosessi oli pitkä, monivaiheinen ja äärimmäisen monimutkainen. Sen alkupisteenä oli Saksan armeijan Stalingradissa kärsimä katastrofaalinen ja itärintaman voimasuhteet mullistanut tappio, joka sai myös Suomen poliittisen johdon vakuuttuneeksi siitä, että maan olisi syytä ryhtyä etääntymään Saksasta ja etsimään tietä rauhaan. Siksi uusi Linkomiehen hallitus tarttuikin hanakasti USA:n 20.3.1943 esittämään välitystarjoukseen. Tässä vaiheessa ei kuitenkaan vielä katsottu rauhantunnusteluihin voitavan ryhtyä Saksan tietämättä, ja niinpä ulkoministeri Ramsay lensi Berliiniin informoimaan Saksan valtakunnanulkoministeri Ribbentropia USA:n tarjouksesta. Tämä havaittiin nopeasti raskaaksi virhearvioinniksi. Ribbentropilta ei herunut minkäänlaista ymmärtämystä Suomen rauhantunnusteluille, vaan päinvastoin hän vaati kat-

1 Hubatsch 1961, 16.

kaisemaan kaikki kontaktit ja solmimaan erillisrauhan kieltävän poliittisen liittosopimuksen. Ennen tätä tapaamista liittosopimusajatusta ei ollut oikeastaan edes sivuttu suomalais-saksalaisissa keskusteluissa.

Painostuksen ensimmäinen akuutti vaihe osui keväeseen ja kesään 1943. Se oli johtaa tulokseen toukokuun alussa, kun hallituksen ulkoasiainvaliokunta päätti suostua antamaan diplomaattisen julistuksen Ribbentropin vaatimassa sanamuodossa. Mannerheimin väliintulo ja muun hallituksen, erityisesti sosiaaliministeri Fagerholmin, vastustus kuitenkin sai valiokunnan vetämään ehdotuksensa takaisin. Ribbentropilla ei väitteistään huolimatta ollut painostukselleen Hitlerin tukea, ja niinpä hän lopulta antoi koko asian sillä erää raueta. Ainoa, mitä saksalaisille jäi kolmen kuukauden diplomaattisesta kädevännöstä käteen, oli pääministeri Linkomiehen 16.5. esittämä puhe, jossa hän totesi Suomen mieluummin taistelevan viimeiseen mieheen kuin antautuvan Neuvostoliitolle.

Huomionarvoista on, ettei maiden suhteissa vallinnut jännitys levinnyt lainkaan sotilaskontakteihin. Sotilasväylää pitkin ei kertaakaan esitetty selväsanaita tai edes verhottuakaan liittosopimusvaatimusta. Hitlerin päämaja ei missään vaiheessa osoittanut kiinnostusta Ribbentropin yrityksiä kohtaan, eikä ilmaissut niille millään lailla tukeaan. Itse asiassa *Auswärtiges Amt*n harjoittaman diplomaattisen painostuksen ollessa huipussaan Suomeen virtasi sotatarviketoimituksia täysin häiriöttömästi ja sovitun aikataulun mukaisesti. Liittosopimuksen vaatiminen pohjoiselta aseveljeltä oli Kolmannen valtakunnan sisäisissä valtakiiostoissa jo syvälle suohon vajonneen Ribbentropin yksityisprojekti, josta hän havitteli itselleen poliittista keppihevosta saadakseen takaisin aiemman arvotuksensa ja valta-asemansa. Vuoden 1943 kahden erillisen painostusyrityksen osalta tämä on täysin kiistatonta, mutta kolmannen, 22.–26.6.1944 tapahtuneen menestyksellisen yrityksen suhteen asia ei ole aivan yhtä selvä. Hitler oli todennut 12.6.1944 antavansa Suomelle apua niin kauan kun se taistelee; mikäli se sen sijaan alkaisi neuvotella rauhasta, apu katkaistaisiin. Hitlerin tämän päätöksen nojalla OKW suhtautui myönteisesti Mannerheimin esittämiin pyyntöihin lisäystä sotilaallisesta avusta. Avun ehdoksi asetettiin VKT-linjan pitäminen, mitä Mannerheim lupasikin kaikin voimin yrittää.

Tässä Saksan Suomen-politiikan sisäisessä ristiriitaisuudessa tai oikeamminkin usean erilaisen Suomen-poliittisen linjan rinnakkaiselossa ei sinänsä ole mitään ihmeellistä tai erikoista. Hitler oli nimittäin vuosien saatossa luonut taitavilla machiavellistisillä valtapoliittisilla shakkisiirroilla eri instanssien jatkuvaan keskinäiseen valtataisteluun ja juonitteluihin perustuvan kaoottisen hajoita ja hallitse -järjestelmän, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli taata hänen oma korvaamattomuutensa ja riistää mahdollisilta kilpailijoilta realistiset toiminta-edellytykset. Mitä pidemmälle sota eteni, sitä selvemmäksi kävi, että tällä järjestelmällä oli kohtalokkaita puutteita, ja että se oli vakava haittatekijä taistelussa päättäväistä ja hyvin organisoitua vihollista vastaan. Sisäiset kamppailut ja intrigit veivät sen energian ja tarmon, joka olisi tarvittu taistelussa ulkoista vihollista vastaan, ja johtivat lopulta lähes täydelliseen hallinnolliseen anarkiaan.²

2 Ks. esim. Fest 1973, 923; Mommsen 1978, 37.

Suomalaisessa historiankirjoituksessa on kuitenkin usein esitetty, että Saksa olisi toiminut suhteissaan Suomeen johdonmukaisesti ja jonkun jo kauan aiemmin lukkoonlyödyn suunnitelman mukaan, tavoitteenaan pienemmän aseveljen alistaminen tai ainakin tottelevaisena pitäminen. Todellisuudessa Kolmannen valtakunnan linjaukset niin ulkopoliitikassa kuin monessa muussakin asiassa muistuttivat enemmän kaaosta kuin mitään harkittua ja järjestelmällistä toimintaa. Saksalaisen sotahistorioitsija Walter Hubatschin mukaan onkin väärin luulla, että Hitlerin Saksan valtiokoneisto olisi toiminut ”johdonmukaisesti ja armottomasti kuin tarkoin suunniteltu ja moitteettomasti käyvä kellonkoneisto”³. Järjestelmän leimaa-antavimpana piirteenä oli pikemminkin erilaisten klikkien ja ryhmäkuntien jatkuva valtataistelu, jossa pidemmän aikavälin harkitut tavoitteet usein kylmästi sivuutettiin omaneduntavoittelun sanelemien lyhytnäköisten valtapoliittisten pyrkimysten tieltä.

Tämä hajanaisuus näkyi Suomen ja Saksan suhteissa siten, ettei Saksan tosiasiallinen valta suhteessa Suomeen tullut missään vaiheessa aseveljeyttä läheläkään sitä, mitä se potentiaalisesti olisi voinut olla. Suomi oli kiistattomassa riippuvuussuhteessa isompaan aseveljeensä, ja tätä tosiasiaa hyödyntäen Saksan olisi ollut verrattain helppoa pakottaa Suomi ehdottomaan ulkopoliittiseen kuuliaisuuteen. Tämä potentiaalinen valta ei kuitenkaan milloinkaan realisoitunut, koska Saksalla ei ollut Suomessa yhtenäistä julkisivua. AA:n kautta välittyvä Ribbentropin linja ja Saksan sotilasjohdon ulkopoliittinen linja olivat Suomessa lähes jatkuvassa ristiriidassa keskenään, ja suomalaiset oppivat ajan mittaan myös hyödyntämään tätä asiantilaa. Saksan muihin liittolaisiin verrattuna he säilyttivätkin itsemääräämisoikeutensa hämmästyttävän hyvin. Tämä ei kuitenkaan saa estää näkemästä sitä tosiasiaa, että erityisesti kesällä 1944 liikku-mavaraa olisi ollut tarjolla vielä enemmänkin. Toisin kuin maan poliittinen joh-to, marsalkka Mannerheim ja yleisesikuntapäällikkö Heinrichs tajusivat tämän, mutta marsalkka halusi pelata varman päälle eikä suostunut yleisesikuntapääl-likkönsä suosituksiin Ribbentropin vaatimusten vastustamisesta.

Illuusio Rytin-Ribbentropin-sopimuksen välttämättömyydestä

Käsitys Rytin-Ribbentropin-sopimuksen sotilaallisesta välttämättömyydestä on väärä. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kannalta merkityksellinen aseapu tuli jo ennen sopimusta ja siitä riippumatta. Sopimuksen allekirjoittamisen hetkellä Suomella oli varastoissa niin paljon aseita ja ammuksia, että niillä olisi pystytty jatkamaan taistelua vuoden 1944 loppuun. Karjalan Kannaksella saavutettu torjuntavoitto ei perustunut miltään osin sopimuksella saatuun apuun, vaan joukkojen ryhmitystiheyden kasvuun, suotuisampaan maastoon, lisääntynee-seen tykistötoimintaan ja onnistuneeseen panssaritorjuntaan. Vain ilmasodassa voi sopimuksella katsoa lento-osasto Kuhlmeyn kautta olleen selvää vaiku-tusta suurhyökkäyksen torjuntaan. Mikäli sopimus olisi torjuttu ja tämä osasto

.
3 Hubatsch 1961, 3.

vedetty pois, olisi se kuitenkin ehtinyt sitä ennen toimia Suomen rintamalla kymmenen päivän ajan. Sotilaallinen käänne parempaan oli tapahtunut osaksi jo 21.–22.6. ja lopullisesti 1.7., joten tälläkään ei olisi ollut käänteentekevää vaikutusta.

Ennen Rytin-Ribbentropin-sopimusta kolmen vuoden ajan saadun mittavan ja jatkuvan aseavun ohella merkittävien Saksaan liittyvä sotilaallinen tekijä Suomen torjuntavoiton onnistumisessa oli Hitlerin päätös roikkua kynsin hampain kiinni Narvan rintamassa. Vaikka saksalaiset mielellään niin väittivät, hän ei suinkaan tehnyt sitä vain Suomen vuoksi. Baltian menetys olisi nimittäin merkinnyt Saksalle todellisen strategisen Pandoran lippaan aukeamista. Itämeren herruuden menettäminen olisi merkinnyt luopumista Ruotsin malmista ja Viron palavasta kivistä. Lapissa olleen 20. Vuoristoarmeijan huoltaminen Pohjois-Suomen satamien kautta olisi käynyt mahdottomaksi ja sukellusvenelaivasto olisi menettänyt koulutus- ja tukialueensa. Kaiken lisäksi puna-armeijan laivasto olisi päässyt iskemään *Heeresgruppe Nordin* selkään ja jopa Saksan rannikoille. Se, että päätös samalla tuli tukeneeksi Suomen taistelua ja estäneeksi sitä muuttumasta eteenyönnytyksi saarekkeeksi Neuvostoliiton vastaisessa rintamassa, oli Saksan näkövinkkelistä pelkkä myönteinen sivuvaikutus.

Hitler olisi pyrkinyt pitämään *Heeresgruppe Nordin* Baltiassa joka tapauksessa täysin riippumatta siitä, mitä Suomi teki tai oli tekemättä. Näin ollen tämä Suomelle strategisesti ensiarvoinen tuki oli poliittisesti täysin ilmaista, eikä Hitler kytenykään sitä millään lailla esimerkiksi Rytin-Ribbentropin –sopimukseen. Puna-armeijan täytyi jakaa Leningradin luona olevat voimansa kahtia taistellessaan sekä Suomen armeijaa että *Heeresgruppe Nordia* vastaan. Edes kesäkuun suurhyökkäyksen aikana se ei voinut iskeä kaikella voimallaan Suomen kimppeun, koska sen samalla oli vahdittava sivustaansa Narvan rintamalla.

Mikäli saksalaiset olisivat luopuneet Baltiasta aikaisemmin, olisi Neuvostoliitto voinut suurhyökkäyksessään hyödyntää myös Suomenlahden etelärannikkoa. Sanomattakin on selvää, että esimerkiksi Karjalan Kannaksella taistelevien suomalaisjoukkojen selustaan tehty maihinnousu tai suoraan Helsinkiin kohdistunut isku olisivat muuttaneet taistelun luonteen ja mitä todennäköisimmin myös sen lopputuloksen täydellisesti. Sitkeällä vastarinnallaan *Heeresgruppe Nord* esti tämän ja aiheutti sen, että puna-armeijan hyökkäys Suomen rintamalla jouduttiin keskeyttämään ennen tavoitteiden saavuttamista. Kilpajuoksu kohti Berliiniä oli alkanut ja Stalin tarvitsi kaikki liikenevät voimat saksalaisten työntämiseen pois Baltiasta. Leningrad oli joka tapauksessa nyt turvattu ja hetken painopistealueena ollut Suomen rintama palasi puna-armeijan operatiivisissa laskelmissa toisarvoiseksi sivusotanäyttämöksi. Unohtaa ei sovi tietenkään myös sitä, että Suomen rajojen puolustaminen oli usean sadan kilometrin osalta Saksan 20. Vuoristoarmeijan hallussa.

Sopimuksen sotilaallisen välttämättömyyden ja Suomen rintamalla vallinneen ahdinkotilanteen korostajat tuntuvat täysin unohtaneen, ettei Suomen puolustuksen syvyys loppunut VKT-linjaan. Itse asiassa kaikkein vahvin puolustuslinja, vuosina 1940–1941 ja 1944 rakennettu Suomenlahdelta Jäämerelle ulotunut Suomen Salpa eli Salpa-linja sijaitsi vasta sen takana ja jäi näin ollen kokonaan käyttämättä. Se oli strategisesti tärkeimmällä välillä Suomenlahden ran-

nikko – Lappeenranta täysin yhtenäinen kulkien myös vedessä. Betonisia tai kallioon louhittuja linnoituspesäkkeitä siinä oli 728, puisia korsuja peräti 3000. Taistelu- ja yhteyshautoja oli kaivettu 350 kilometrin matkalle. Yhteensä 200 kilometrin mittainen kivieste koostui keskimäärin kolme tonnia painaneista kivistä, joita oli yhteensä 350 000. Kaivettua panssariestettä oli 130 kilometriä, piikkilankaestettä taas 315 kilometriä. VKT-aseman menettäminen ei siis vielä olisi merkinnyt puna-armeijan paraatimarssia Helsinkiin, niin kuin usein tunnutaan kuvittelevan. Tietoisuus tämän massiivisen puolustusrakennelman olemassaolosta lienee ollut yksi suurimpia syitä sille, miksi puna-armeija heinäkuun puoliväliin tultaessa päätti luopua jatkamasta hyökkäystä.

Rytin-Ribbentropin-sopimuksen solmimiseen ei ollut myöskään poliittista pakkoa, vaikka niin Ribbentrop kuin myöhempi historiankirjoituskin on asian niin esittänyt. Hitlerin päämaja ei missään vaiheessa ilmaissut tukeaan Ribbentropin liittosopimusvaatimuksille sen jälkeen, kun Suomen rauhantunnustelujen seurauksena 19.4.1944 määrätty osittainen asevientikielto Suomeen oli suurhyökkäyksen alettua purettu. Sotilasväylää, joka maiden suhteiden hoidossa oli huomattavasti poliittista arvovaltaisempi ja merkittävämpi, pitkin ei milloinkaan tullut vaatimuksia liittosopimuksesta. Mistään ei ole löytynyt ensi käden lähdeä, joka vahvistaisi Ribbentropin suomalaisille esittämän väitteen, että Hitler todella olisi katkaissut kaikki Saksan toimitukset Suomeen, ellei sopimusta olisi tehty. Vaikka tämä ei vielä sinänsä tarkoita, etteikö se olisi ollut mahdollista, sotii Ribbentropin väitettä vastaan monta muutakin tosiasiaa. Hitler oli 12.6. yksiselitteisesti todennut, että Suomea autetaan niin kauan kuin se jatkaa taistelua. Asetoimitukset jatkuivat keskeytymättöminä koko sen ajan, kun Ribbentrop oli Helsingissä, eikä niiden katkaisemiseksi ollut tehty minkäänlaisia järjestelyjä tai edes varosuunnitelmia. Niin OKW:n johtoesikunnan päällikkö kenraali Jodl kuin 20. Vuoristoarmeijan komentaja kenraalileversti Dietlkin, jotka kummatkin olivat Hitlerin henkilökohtaisessa arvohierarkiassa huomattavasti Ribbentropia korkeammalla, olivat päinvastoin toistuvasti va-kuutelleet Saksan auttavan Suomea ilman minkäänlaisia poliittisia sitoumuksia.

25.6. mennessä Ribbentrop ei tiukasta äänensävyistään huolimatta ollut esittänyt vaatimuksiaan selkeässä ja kategorisessa muodossa. Itse asiassa hän otti liittosopimusvaatimuksen ensimmäistä kertaa esille vasta sen jälkeen, kun oli 23.6. kuullut Dietlin kuolleen lento-onnettomuudessa. Tämän jälkeenkin hän totesi vain, että ellei sopimusta syntyisi, ”pidättäisi Hitler itselleen oikeuden harkita” toimituksia Suomeen uudemman kerran. Aluksi oli myös puhe ainoastaan lisäävun epäämisestä, ei jo käynnissä olevien toimitustenkin peruuttamisesta. Vasta 25.6. Ribbentrop, väittäen saaneensa ohjeet Hitleriltä puhelimesta, esitti vaatimuksensa ultimaatumien muodossa ja nyt koskien kaikkia toimituksia. Tuolloin hän oli saanut varmuuden siitä, ettei Dietlin tilalle lähetettäisi ketään, vaan hän saisi käydä keskustelut suomalaisten kanssa loppuun saakka yksin. Hitlerin ihaileman ja suomalaisten vaikeaan asemaan hyvin ymmärtäväisesti suhtautuneen kenraalin jäätyä saapumatta Ribbentrop oli vapaa ajamaan omia tarkoituksiperiään.

Kun asiaa miettii Saksan näkökulmasta, oli Suomen nurkkaan ahdistaminen niin poliittiselta kuin strategiseltakin kannalta mieletöntä. Saksalle ei ollut juuri

mitään hyötyä muodollisesta liittosopimuksesta Suomen kanssa. Ei ollut epäilystäkään siitä, etteikö pohjoinen aseveli jatkaisi taistelua, kunhan se vain saisi lupauksen sotilaallisesta avusta. Sen sijaan poliittiseen liittosopimukseen tähännyt uhkavaatimus olisi hyvin saattanut aiheuttaa erillissotatesissään kynsin hampain roikkuneen maan irtautumisen yhteisestä rintamasta. Suomen irtautuminen taas olisi merkinnyt Saksalle itärintaman pohjoisosissa ja Lapissa sellaista vaikeuksien ketjureaktiota, että on hyvin vaikeaa uskoa Hitlerin olleen valmis ottamaan tätä riskiä pelkästään poliittisten arvovaltasyiden takia. Myös propagandamielessä hyöty sopimuksesta oli pieni, kohtelivathan liittoutuneet Suomea julkisissa kannanotoissaan Saksan liittolaisena jo sitä ennenkin.

Saksan omien intressien valossa Ribbentropin menettely oli jopa hölmöä ja propagandankin kannalta tuotti oikeastaan päinvastaisen vaikutuksen kuin valtakunnanulkoministeri oli aikonut⁴. Rytin-Ribbentropin-sopimuksen solmimiseen saakka saksalaisten toiminta Suomen suunnalla oli näyttänyt suorastaan hyveelliseltä uhrautumiselta pienen aseveljen vuoksi. Mittavan avun antaminen oli pahassa ristiriidassa Saksan omien etujen kanssa, olisihan se samanaikaisesti tarvinnut kaikki liikenevät materiaaliset resurssinsa omien armeijoidensa käyttöön Normandiassa, itärintamalla ja Italiassa. Kiristämällä saatu sopimus tahraisi kuvan tästä pyyteettömästä ja uhrautuvasta auttamisesta ja varmisti sen, että suomalaiset tilaisuuden koittaessa hyppäisivät Saksan kyydistä ilman suurempia moraalisia omantunnontuskia. Mikäli Saksan tavoitteena oli varmistaa Suomen pysyminen yhteisessä rintamassa mahdollisimman pitkään, oli Rytin-Ribbentropin-sopimus siihen mahdollisimman huonosti valittu keino.

Ensi käden asiakirjalähteiden puuttuessa on tietysti mahdotonta aukottomasti todistaa, että Ribbentropin uhkaukset avun lopettamisesta olivat oli pelkkää bluffia. Tähän suuntaan epäsuorasti viittaavaa ja lähdearvoltaan painavaa todistusaineistoa on kuitenkin niin runsaasti, että tällainen johtopäätös on lähes väistämätön. Dietlin kuoltua Ribbentrop tajusi tilaisuuteensa koittaneen ja ryhtyi runnomaan vaatimustaan läpi. Ensin hän valheellisesti ilmoitti OKW:lle, jonka tiesi olevan jatkuvassa kontaktissa Mannerheimin kanssa, Suomen hallituksen olevan valmis sopimukseen kunhan vain myös marsalkka pitäisi sitä tarkoituksemukaisena. Kun tämäkään siirto ei riittänyt ulkoministeri Ramsayn ja presidentti Rytin vastarinnan murtamiseen, väitti Ribbentrop 25.6. itsensä Hitlerin vaatineen sopimusta vastineeksi Saksan avusta. Hän laski sen varaan, ettei suomalaisilla olisi keinoja eikä uskallustakaan testata Hitlerin nimissä esitetyn vaatimuksen paikkansapitävyyttä. Mannerheimin suunnittelema ja Heinrichsin jo valmiiksi kirjoittamakin vetoamus kenraali Jodlille olisi romahduttanut Ribbentropin korttitalon, mutta tässä kohtaa marsalkankin kantti petti ja hän luopui sen lähettämisestä.

Sopimusta ei ollut pakko tehdä sen paremmin sisäpoliittistenkaan syiden vuoksi, vaikka historiankirjoituksessa onkin usein väitetty, että Ribbentropin vaatimusten torjuminen olisi aiheuttanut Suomessa Saksan tuella toteutetun

4 Samalle kannalle on omassa tutkimuksessaan asettanut amerikkalaistutkija Ziemke. Ks. Ziemke 1959, 283.

vallankaappauksen tai jopa sisällissodan. Mikäli sopimus olisi alistettu eduskunnalle, olisi se tullut hylätyksi. Jos hallitus olisi tämän seurauksena eronnut eikä jatkamaan halukkaita ministereitä olisi löytynyt, olisi Rytin suunnitelmien mukaan jatkettu virkamieshallituksella. Edellä esitetyn bluffitulkinnan pitäessä paikkansa ainoa seuraus tällöin olisi ollut se, että Ribbentrop olisi menettänyt kasvonsa. Jos taas Saksan apu todella olisi lakannut, olisi havaittu omienkin voimien riittävän suurhyökkäyksen torjuntaan. Toisin kuin talvisodassa, jolloin taistelua käytiin todella yksin, olisi nyt kuitenkin ollut käytettävissä Saksalta jo saatu mittava apu, jota saksalaiset eivät tietenkään olisi saaneet enää peruutetuksi aivan riippumatta siitä, mitä Ribbentropille vastattiin. Elintarvikevarastotkin olisivat riittäneet siihen saakka, että tilanne Ruotsin avun ja oman sadon valmistumisen kautta olisi helpottanut.

Väitteet siitä, että Saksa olisi voinut toimeenpanna Suomessa taistelun jatkamista kannattavan paikallisen väestön ja sotilaiden avulla vallankaappauksen, ovat yliampuvia ja epärealistisia. Ensinnäkään Saksalla ei ollut voimia tällaisen kaappauksen toimeenpanemiseen. Ainoa käytettävissä ollut saksalainen joukko-osasto, 122. Divisioona, oli taisteluarvoltaan heikko sekä vailla operatiivista johtoa ja huoltoyhteyksiä. Voimien siirtäminen 20. Vuoristoarmeijasta Etelä-Suomeen taas olisi ollut mahdotonta kuljetuskapasiteetin puutteen ja Petsamon nikkeli-kaivosten suojaamisen tärkeyden vuoksi. 17.9.1943 päivätyssä ohjeessaan numero 50 Hitler oli jo määrittänyt strategisen peruslinjauksen Suomen irtautumisen varalta. Se oli defensiivinen eikä siihen kuulunut suunnitelmia Suomen miehittämisestä. Ratkaisevinta kuitenkin oli se, ettei tällaista kaappausta tukemaan halukkaita suomalaisia olisi löytynyt kuin korkeintaan kourallinen. Kun suhteet Saksaan runsasta kahta kuukautta myöhemmin katkaistiin, se ei synnyttänyt minkäänlaista sisäpoliittista myllerrystä. Saksan puolelle liittymään valmiita vapaaehtoisia ei maasta yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta löytynyt. Päinvastoin, niin kuin vähän myöhemmin kävi ilmi, upseeristo ja sotilaat olivat kansallisen tulevaisuuden varjelemiseksi valmiit kääntämään aseet saksalaisiakin vastaan.

Tärkein väylä suomalais-saksalaisten suhteiden hoidossa vuosina 1943–1944 oli sotilaslinja. Tässä suhteessa tilanne oli täysin verrattavissa vuoteen 1941, jolloin tämä poliittiset päätöksentekoinstanssit tyystin sivuuttanut mekanismi luotiin. Viimeistään Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua Suomen ulkoministeriön ja *Auswärtiges Amtin* välinen suhteiden hoidon diplomaattinen linja oli täysin toissijainen. Suomen poliittinen johto oli itse asiassa tullut pelanneeksi itseensä lopullisesti ulos jo kevättalven 1944 rauhanneuvottelujen yhteydessä. Se, että Ribbentrop ylipäätään saapui 22.6.1944 Helsinkiin liittosopimusta vaatimaan, ei olekaan missään sopusoinnussa sen Suomen ja Saksan suhteiden kokonaiskuvion kanssa, jossa kaikki tärkeimmät asiat aina ja poikkeuksetta hoidettiin sotilaslinjaa pitkin. Kuten jo todettua, tätä tärkeintä väylää pitkin liittosopimusvaatimuksia ei missään vaiheessa tullut.

Lisäksi on otettava huomioon se varsinkin suomalaisessa tutkimuksessa aivan liian vähälle huomiolle jäänyt tosiseikka, että suomalaisilla oli johtavien saksalaisten joukossa monia ystäviä. Tärkeimpinä täytyy tietysti mainita Suomeen ja erityisesti Mannerheimiin lähes kriittittömällä ihailulla suhtautunut

kenraali Erfurth ja lähettiläs Blücher, joka ajoittaisesta hankaluudestaan huolimatta väsymättä yritti perustella Suomen aseman vaikeutta esimiehilleen Berliinissä. Heidän lisäksi oli vielä monia muitakin saksalaisia, joilta löytyi ymmärtämystä Suomen tilanteelle: sotilaista merkittävimmin kenraalit Jodl ja Dietl, *Auswärtiges Amt*issa lähettiläät Schnurre ja Grundherr sekä lähetystöneuvos Ripken. Niin kiusallista kuin se nykypäivän tietämyksen valossa onkin, on tähän ryhmään nostettava myös Hitler itse. Hän suostui koko aseveljeyden ajan tukemaan Suomea taloudellisesti ja sotilaallisesti vaatimatta siitä suomalaisten kammoaman poliittisen liittosopimuksen hintaa. Suurimmaksi osaksi tämä tuki totta kai tähtäsi ensi kädessä Saksan omien etujen edistämiseen ja perustui kylmään laskelmointiin. Aivan kaikkea ei kuitenkaan voi selittää pelkillä kalkyyleillakaan, sillä ajoittain Hitler osoitti suorastaan hämmästyttävää pitkämielisyttä ja ymmärtämystä erillissotateesillään ja ulkopoliittisella riippumattomuudellaan elämöinyttä pienempää aseveljeä kohtaan. Osittain tämä saattoi johtua jostain vaikeasti määriteltävästä tunneperäisestä myötämielisyydestä. Suurempana syynä mitä todennäköisimmin oli kuitenkin se korostetun saksalaisystävällinen ja Suomen aseveliuskollisuutta alleviivannut politiikka, jota Suomen päämaja marsalkka Mannerheimin johdolla toteutti. Hitler arvosti Mannerheimia ja pani hänen sanoilleen huomattavasti enemmän painoa kuin Suomen poliittisen johdon linjauksille. Mannerheim tiesi tämän ja käytti sitä aivan tietoisesti hyväkseen.

Mannerheimin avainasema

Mannerheimin avainasema erillissotateesin tietoisessa karille ajamisessa on kiistaton. Hänellä oli keneen tahansa muuhun verrattuna käytössään ylivoimainen tiedonhankintaverkosto niin sotilaallisten kuin poliittistenkin asioiden suhteen, ja niinpä hän aina tiesi enemmän kuin kukaan muu. Sotilaallisen tiedustelukoneiston lisäksi hänellä oli ainutlaatuinen henkilösuhteiden verkosto, jonka avulla hän pysyi tapahtumien tasalla aivan toisin kuin esimerkiksi varsinkin sotilaallisista tapahtumista syrjässä ollut Helsingin hallitus. Mikkelissä marsalkalla oli käytettävissään kenraali Heinrichsin mittava Saksan-asiantuntemus ja auliina kanavana Saksan suuntaan häneen alistuvalla ihailulla suhtautunut ja asioita melkein enemmän suomalaisesta kuin saksalaisesta näkökulmasta tarkastellut mutta yhdysupseerina äärimmäisen pätevä kenraali Erfurth. Yhtäläisellä ihailulla ja lämmöllä Mannerheimiin suhtautui myös Lapin saksalaisjoukkojen komentaja kenraalieversti Dietl, jolla Hitlerin henkilökohtaisena suosikina oli poikkeuksellisen hyvät yhteydet aivan Saksan huipulle. Saksaan marsalkka oli taitavasti sijoittanut tuntosarvikseen kenraali Talvelan, joka vankan saksalaismielisenä pääsi Saksan sotilasjohdon kanssa nopeasti luottamuksellisiin väleihin ja sai siten hankittua runsaasti arvokasta lisätietoa. Lisäksi on muistettava, että Mannerheim tunsikin Saksan sotilasjohtajat Hitleristä alkaen henkilökohtaisesti ja nautti näiden keskuudessa suurta arvostusta. Niinpä hän pystyi tarvittaessa ottamaan näihin yhteyttä henkilökohtaisestikin kaikki väliportaat ohittaen.

Mannerheimin vaikutusvalta ei kuitenkaan loppunut Saksan-suhteisiin. Hallituksesta hänellä oli erittäin läheinen kontakti tietysti puolustusministeri Waldeniin, jota yleisesti pidettiin eräänlaisena Mannerheimin poliittisena edunvalvojana, mutta myös ulkoministeri Ramsayhin, sukulaiseensa ja pitkäaikaiseen ystävänsä⁵. Myös Suomen ulkomaanedustuksen tärkein ikkuna länteen, Tukholman-lähetystö, oli Mannerheimin lähipiiriin kuuluvan henkilön eli G.A. Gripenbergin miehittämä⁶. Kun tähän lisää vielä lähes päivittäisinä keskusteluina ilmenneet tiiviit yhteydet presidentti Rytiin, oli selvää, ettei politiikankaan alalla päässyt tapahtumaan juuri mitään niin, etteikö Mannerheim olisi ollut siitä tietoinen. Kaikki edellä mainitut tekijät yhdessä takasivat hänelle niin paljon näkyvää ja näkymätöntä vaikutusvaltaa, että hänellä oli pysyvä etulyöntiasema niin sotilaallisia kuin poliittisiakin ratkaisuja tehtäessä.

Mannerheimin vahva asema oli perua jo talvisodan jälkeiseltä ajalta, jolloin hän yleistilanteen vaatimusten ja ilmeisesti myös laajojen poliittisten piirien kannatuksen vuoksi jäi hoitamaan ylipäällikkyyttä, vaikka hänen juridisesti olisi rauhan tultua tullut luovuttaa valtuutensa takaisin presidentille. Tilanne oli vuosina 1943–44 ja erityisesti kriittisenä kesänä 1944 hyvin samankaltainen kuin jatkosodan syntyvaiheessa 1941. Molempina ajankohtina eduskunta ja suuri osa hallitustakin oli syrjässä todellisesta ratkaisuvallasta, sillä maan ulkopoliittikkaa hoiti ylipäälliköistä, presidentistä, pääministeristä, ulkoministeristä, puolustusministeristä ja sosialistijohtaja Tannerista muodostunut pieni sisären gas. Myös vuosina 1943–1944 tärkein informaatio liikkui sotilaslinjaa pitkin ja korosti Mannerheimin asemaa, joka nyt oli presidentin, hallituksen ja eduskunnan kustannuksella entisestään vahvistunut siitä, mitä se oli ollut vuonna 1941. Tuolloin ylipäällikön valta-asema sisäpiirissä oli vielä ollut ”presidentin rinnalla”, ja eduskunta oli päässyt hallitusmuodon mukaisesti päättämään sodasta ja rauhasta.⁷

Kesällä 1944 oli mennyttä se Jokipiin *Jatkosodan synnyssä* kuvailema ”mallikelpoinen työnjako” Rytin ja Mannerheimin välillä, jossa siviiliasiat lankesivat presidentin ja sotilasasiat marsalkan hoidettaviksi. Varsinkin Rytin mutta myös koko muun poliittisen johdon asema oli Mannerheimille alisteinen, ja monessa ratkaisussa sotilasjohto asetti poliitikot tapahtuneiden tosiasioiden eteen. Kun jo hallituksen sisäpiirin ulkopuoliset ministerit olivat syrjässä vaikutusvallasta ja tärkeimmistä informaatiovirroista, oli eduskunnan tilanne luonnollisesti vielä paljon heikompi. Sisäpiiri syrjäytti sen tietoisesti lähes kaikesta vaikutusvallasta keväätalven 1944 rauhantunnustelujen jälkeen ja erityisesti Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua ja asetti sen kaiken lisäksi myös tiedotuspimentoon. Näin ollen kansanedustajat eivät päässeet lausumaan käsitystään Saksalle annetun sitoumuksen tarkoituksenmukaisuudesta lainkaan, eivätkä itse asiassa kuulleet koko asiasta ennen kuin ratkaisu oli jo tehty. Kaiken kaikkiaan on todettava, ettei Suomen sotavuosien tosiasiallinen päätöksentekojär-

5 Mannerheimin läheisistä väleistä Ramsayhin ks. esim. Jägerskiöld 1981, 65.

6 Mannerheimin ja G.A. Gripenbergin suhteesta ks. Jägerskiöld 1981, 369–370.

7 Mannerheimin aseman poikkeuksellisuudesta ks. myös Jokipii 1996, 84–105.

jestelmä ollut sopusoinnussa maan hallitusmuodon ja demokratian pelisääntöjen kanssa. Niin tämän järjestelmän luoneet henkilöt kuin suurin osa myöhemmistä tarkastelijoistakin ovat kuitenkin korostaneet sitä, että toiminnan lähtökohtana ja motiivina aina oli maan kokonaisuus. Sota-ajan vaatimukset kerta kaikkiaan olivat sellaiset, että tärkein informaatio ja päätösvalta oli pakko pitää mahdollisimman pienen piirin käsissä. Aina ei kuitenkaan voi välttyä vaikutelmalta, että ulkopoliitikassa ja varsinkin Saksan-suhteiden hoidossa mentiin hallitusmuodon venyttämässä ja salailussa joskus pidemmälle kuin mitä oli ehdottoman välttämätöntä.

Jokipii ei halunnut vuonna 1941 tehtyjen ratkaisujen osalta kyseenalaistaa sitä, etteikö sotakabinetti olisi yrittänyt parhaansa mukaan toimia maan etujen mukaan ja jopa huomioida maan yleisen mielipiteen aina silloin kun se oli mahdollista. Ratkaisuihin vaikuttava informaatio oli luonteeltaan sellaista, etteivät maan ulkopoliitikasta vastuussa olleet henkilöt katsoneet voivansa jakaa sitä kuin suppealle piirille, ja siksi heidän oli vain ”katsottava eteensä ja tartuttava toimeen”.⁸ Pitkälti tästä oli kysymys myös vuosina 1943–44, mutta sotakabinetin ansioksi on luettava, että oltuaan koko sodan ajan syrjässä eduskunta pääsi osallistumaan sekä Yhdysvaltain välitystarjouksen käsittelyyn keväällä 1943 että Moskovan kanssa käytyihin neuvotteluihin keväällä 1944.

Kiistämättömäksi kauneusvirheeksi hallituksen (ja tietysti Mannerheimin) politiikkaan jää kuitenkin se, ettei Rytin-Ribbentropin-sopimusta alistettu eduskunnan käsiteltäväksi. Ratkaisun tehneet ovat jälkepäin kaunistelleet tapahtumia väittämällä ensisijaisena motiivinaan olleen taata eduskunnan uskottava toimintakyky myös siinä vaiheessa, kun Saksasta ja sille annettusta lupauksesta jouduttaisiin sanoutumaan irti. Tämä on kuitenkin liioittelua, sillä niin Mannerheimin kuin häntä tukemaan asettuneiden sisärenkaan poliitikkojenkin ensimmäisenä tavoitteena oli vain varmistaa sopimuksen synty. Eduskunta oli pidettävä asiasta syrjässä ennen kaikkea sen vuoksi, ettei sopimus siellä olisi ikinä mennyt läpi. Eduskunnan kielteisen kannan jälkeen olisi nähty, olivatko Ribbentropin uhkaukset Saksan kaiken avun katkaisemisesta muuta kuin tyhjää puhetta, mutta näin pitkälle sisärengas ei tietyistä epäilyistään huolimatta halunnut asioita päästää. Suurhyökkäys taas olisi pystytty torjumaan siinäkin tapauksessa, että Saksan apu olisi lakannut. Näin ollen Rytin-Ribbentropin-sopimuksen teko oli Suomen sisärenkaalta selkeä poliittinen virhe, joka jätti ikävän tahrnan muuten olosuhteet huomioiden suorastaan hämmästyttävän uskottavasti ylläpidettyyn kuvaan Suomen erillisestä sodasta.

Rytin-Ribbentropin-sopimus heijasti yleisemminkin ajankohdan autoritaristista poliittista kulttuuria, joka nojasi hegeliläiseen valtiokäsitykseen. Suomen valtionpäämiehen asemaa tutkinut Jyränki nimeää Suomen sotavuosien valtiollisen johtoteologian keskeisiksi piirteiksi julkisen keskustelun välttämisen, autoritaarisen vaatimuksen luottamuksesta suppeaan poliittiseen johtoryhmään ”maan edun” valvojana, tietojen salaamisen ja yleisen mielipiteen yhdensuun-

8 Sotakabinetin toiminnasta sekä poliittisen ja sotilaallisen johdon suhteesta vuonna 1941 ks. Jokipii 1988, 620–622.

taistamisen viranomaisten toimin. Nämä kaikki piirteet olivat kiistattoman selvästi läsnä Rytin-Ribbentropin-sopimuksen synnyssä ja sen sisäpoliittisessa jälkihoidossa. Myös välirauhansopimuksen jälkeen syksyllä 1944 toteutetussa ulkopoliittisessa suunnanmuutoksessa jouduttiin turvautumaan pitkälti tämän saman johtoideologian sanelemiin keinoihin. Jyränki puhuuakin ”valtioideologioiden autoritaarisesta juonteesta”, joka perustuu auktoriteettiin, yhteiskunnallisten ristiriitojen olemassaolon kieltämiseen ja käsitykseen ainoan oikean mielipiteen ilmaisevan auktoriteetin olemassaolosta.⁹

Suomalaisen historiankirjoituksen pysyviä teemoja on ollut sen korostaminen, kuinka demokraattinen valtiojärjestelmämme pysyi koskemattomana ja toimivana läpi koko sodan. Tätä käsitystä vastaan kuitenkin puhuu eduskunnan ja osan hallitustakin asteeltaan osittaisesta täydelliseen vaihdellut syrjäyttäminen. Samoin voi kyseenalaistaa sen, kuinka hyvin ajoittain raskaisiinkin otteisiin turvautunut sensuuri ja valtiojohtoinen mielipiteenohjailu soveltuu yhteen demokratian peruseräkkeiden kanssa. Kaikkein arveluttavimpana piirteenä demokratian kannalta erottuu kuitenkin Mannerheimin ylikorostunut rooli sodanjohdon ohella myös politiikassa. Hän päätti omin päin tai ainakin ratkaisi suunnan monissa sellaisissa kysymyksissä, jotka hallitusmuodon mukaan olisivat kuuluneet hallitukselle, ja mikä raskauttavinta, osassa tapauksia eduskunnalle. On usein korostettu sitä, että Mannerheim oli ainoa henkilö, joka saattoi viedä kansakunnan eheänä rauhaan 1944. Jos yksi mies oli näin korvaamaton, miten toimiva silloin oli demokratia tai mihin demokratiaa oikeastaan tarvittiin? Näiden kysymysten polttavuutta ei yhtään vähennä se seikka, että myöhempi kehitys hallitusratkaisuihin ja eduskuntavaaleihin sitten osoitti todeksi sen johtopäätöksen, että demokraattinen päätöksentekokoneisto todella oli kestänyt sodan rasitukset. Oliko näin pitkälle viety vallan keskittäminen todella välttämätöntä ja ennen kaikkea, oliko se paras mahdollinen ratkaisu?

Mannerheimin toimia vuosina 1943–44 leimasi sotilaallinen ja poliittinen varman päälle peluu. Suomalaisessa historiankirjoituksessa on paljon korostettu sitä riippumattomuutta ja pidättyvyyttä, jota Mannerheim suhteessa saksalaisiin osoitti. Jägerskiöldin mukaan Hitler piti Mannerheimia ”ritarillisesti uskollisena Saksan ystävä” ja luotettavana liittokumppanina lähinnä siksi, että oli ”romanttisuuteen taipuvainen”¹⁰. Siitä hän vaikenee, että omissa ja lähipiirinsä kontakteissa saksalaisten kanssa marsalkka teki kaikkensa juuri tällaista käsitystä vahvistaakseen. Samaan aikaan kun esimerkiksi Ramsay kävi *Auswärtiges Amtin* edustajien kanssa loputtomia kädenvääntöjä välttääkseen käyttämästä erillissotatieteiden kanssa ristiriidassa olevia sanamuotoja, saattoi Mannerheim keskusteluissaan Erfurthin ja Dietlin kanssa tai erilaisten emissaariensa suulla esittää huomattavan paljon pidemmälle meneviä kannanilmaisuja. Toisin kuin Ramsayta, häntä ei edes kollegiaalinen kontrolli kahlinnut, parlamentaarisesta nyt puhumattakaan. Myös äärimmäinen taktikointi, säästeliäs tiedottaminen ja nopeat kannanmuutokset olivat marsalkan toimintatavalle ominaisia. Erityisen

9 Jyränki 1971, 350, 370–372.

10 Jägerskiöld 1981, 92–93.

hyvin tämä näkyi keväällä ja kesällä 1943 SS-vapaaehtoispataljoonan palvelusitoumusten uusimista koskevassa asiassa. Mannerheim antoi saksalaisten ensin ymmärtää osaston pysyvän Saksassa, mutta muutti sitten äkisti kantansa. Kesusteluissaan saksalaisten kanssa hän laittoi koko ratkaisun kylmästi hallituksen ja erityisesti pääministeri Linkomiehen tiliin.

Ilman Mannerheimin aktiivisia toimia Rytin-Ribbentropin-sopimus olisi jäänyt syntymättä. Marsalkan elämäkerturi Jägerskiöldin väittämä, jonka mukaan Mannerheim aina kunnioitti poliittisen johdon toimivaltaa ja päätöksiä, on vuosien 1943–1944 tapahtumien ja erityisesti Saksan-suhteiden hoidon valossa varsin romantisoitu. Toisaalta Jägerskiöld kuitenkin myös toteaa, että marsalkan arvovalta oli niin suuri, ettei hallitukseen asetunut häntä mielellään vastustamaan.¹¹ Heinrichs ilmoitti marsalkalle yksiselitteisesti, että sopimusta kannattaisi tehdä, ellei Saksasta sen avulla saataisi viittä tai kuutta divisioonaa joukkoapua. Saksalaisten lausuntojen ja omien tilannearvioiden nojalla Mannerheimille oli täysin selvää, ettei Saksa pystyisi antamaan näin laajaa apua, mutta siitä huolimatta hän kategorisesti vaati poliittista johtoa taipumaan Ribbentropin vaatimuksiin. Hän oli, joskaan ei yksin, myös vaatimassa, ettei Neuvostoliiton antautumisvaatimukseen vastattaisi lainkaan vaan jatkettaisiin taistelua. Näin jäi selvittämättä niiden lähettiläs Kollontain kautta tulleiden tietojen todenperäisyys, ettei vaatimus sittenkään välttämättä tarkoittanut ehdotonta antautumista.

Samoin Mannerheim hautasi Heinrichsin esittämän ajatuksen yhteydenotosta kenraali Jodliin Ribbentropin esittämän uhkavaatimuksen poistamiseksi. Marsalkka olisi taatusti onnistunut murtamaan tällaiseen yritykseen skeptisesti suhtautuneen Erfurthin vastarinnan. Tällöin olisi selvinnyt se, oliko valtakunnanulkoministerillä Suomen painostamiseen todella Hitlerin valtuutus, vai oliko kyseessä pelkkä bluffausyritys, niin kuin Heinrichs hyvin perustein epäili. Siinäkin tapauksessa, että valtuutus oli totta, olisi Ribbentropia huomattavasti vaikutusvaltaisempi ja Hitlerin erityisesti sotilaallisena neuvonantajana korkealle arvostama Jodl voinut saada liittosopimusvaatimuksen kumotuksi. Mannerheim olisi voinut vielä yrittää myös vedota suoraan Hitleriin ja korostaa itse jo aiemmin antamiaan vakuutuksia taistelun jatkamisesta, mutta sitäkin hän ei tehnyt. Johtopäätöksenä kaikesta tästä on todettava, että marsalkka ilmiselvästi *halusi*, että Ribbentropin vaatima sitoumus annettaisiin. Joko omia voimavaroja koskevien laskelmien virheellisyyden tai sotilaallisen varman päälle pelaamisen vuoksi hän päätti olla ottamatta sitä riskiä, joka Ribbentropin vaatimusten torjumiseen liittyi. Vaikka hänen täytyi tajuta, ettei apu ehtisi perille ennen kuin ratkaisu Suomen rintamalla suuntaan tai toiseen olisi jo tapahtunut, ei edes Rytin henkilökohtaisen kunnian säästäminen painanut vaa’assa riittävästi sopimuksen torjumiseksi.

Mannerheim oli omasta puolestaan luvannut saksalaisille pysyttää Suomen armeijan VKT-linjalla ja jatkaa taistelua niin kauan, kuin Narvan rintama olisi saksalaisten hallussa. Hän antoi nämä lupaukset siitä huolimatta, että tiesi Mos-

11 Ks. Jägerskiöld 1981, 64. Hyvä esitys Jägerskiöldin Mannerheim-elämäkertasarjan tendenssimäisyyksistä ja niiden taustoista ks. Meinander 1996, 69–82.

kovan kevään rauhanneuvotteluissa esittämien ehtojen perusteella, että ne olivat sovittamattomassa ristiriidassa Neuvostoliiton tavoitteiden kanssa. Sekä Mikkelissä että Hitlerin päämajassa tajuttiin oikein hyvin, ettei niskan päälle pääsyt neuvostohallitus tulisi ainakaan tinkimään vaatimuksistaan. Niinpä nämä Mannerheimin lupaukset merkitsivät käytännössä aivan yhtäläistä lupausta jatkaa taistelua Saksan rinnalla kuin Rytin myöhempi kirjekin.

Miksi Mannerheim sitten vaati hallitusta antamaan Ribbentropin haluaman vakuutuksen, vaikka hänellä oli selkeä etukäteiskäsitys siitä, ettei saatavalla avulla tulisi juurikaan oleman merkitystä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnan kannalta? Todennäköisesti hänen keskeisimpänä motiivinaan oli pyrkimys rakentaa Suomelle tuleviin rauhanneuvotteluihin mahdollisimman edulliset neuvotteluasetelmat. Vahvin hihaässä tuolloin olisi tietysti iskukykyinen armeija. Samalla marsalkka tuli pohjustaneeksi myös omaa poliittista tulevaisuuttaan, sillä hän tiesi jo kesäkuussa saavansa pian hoidettavakseen myös presidentin tehtävät. Virkaa oli hänelle jo suorastaan tyrkytetty, mutta hän ei ollut halunnut ottaa sitä vastaan sotilaallisen tilanteen ollessa vielä epäselvä. Saksalle annettavaa sitoumusta puoltamalla hänen oli nyt mahdollista vaikuttaa niihin edellytyksiin, joiden vallitessa hän aikanaan presidenttinä joutuisi johtamaan maan rauhanneuvotteluihin. Olisi ollut hämmästyttävää, ellei hän olisi tätä vaikuttamismahdollisuutta käyttänyt, kun se hänelle tarjoutui.

Yhtenä merkittävänä vaikuttimena Mannerheimilla varmasti myös oli tietoisuus siitä, ettei asemasodan tarjoamaa mahdollisuutta maan puolustuskyvyn vahvistamiseksi ollut täysimittaisesti hyödynnetty. Niin kuin sotahistorioitsija Martti V. Terä on osoittanut¹², johtuivat monet suurhyökkäyksen aikaisen puolustuksen vaikeuksista ennen hyökkäystä tapahtuneista kiistattomista laiminyönneistä ja virhearvioinneista, joista vastuu ensi kädessä tietenkin oli armeijaa lähes sotilasdiktaattorin valtuuksin johtaneen Mannerheimin. Ilman näitä virheitä puna-armeijan suurhyökkäys olisi voitu saada pysäytetyksi jo aikaisemmin jolloin mihinkään neuvotteluihin Ribbentropin kanssa ei edes olisi tarvinnut ryhtyä, sodan jatkamista koskevien vakuutusten antamisesta puhumattaakaan. Näin tarkasteluna marsalkan toiminta sopimuksen syntyprosessissa vaikuttaa moraalisesti entistä kyseenalaisemmalla, paikkailihan hän omien laiminyöntiensä jälkiä poliittisen johdon kunnian ja selkänahan kustannuksella.

Neuvostoliitto oli viimeksi kuluneen viiden vuoden aikana saanut havaita länsinaapurinsa uppiniskaisuuden useaan otteeseen. Mikäli suomalaiset mielsivät heille esitetyt vaatimukset kohtuuttomiksi tai kun heihin kohdistettu painostus ylitti tietyn rajan, heidän kynnyksensä tarttua aseisiin ei ollut korkea. Neuvostojohto oli oppinut, ettei Suomi kavahtanut sen paremmin taistelua kuin liian kovina pitämiensä rauhanehtojen torjumistakaan. Niin kauan kuin pientäkin toivoa oli, he mieluummin taistelisivat kuin alistuisivat, ja toivoa oli tietysti sitä enemmän, mitä vahvempi armeija oli. Neuvostojohto tiesi tämän ja otti sen laskuissaan myös huomioon. Ulkoministeri Molotovin kahta vuosikymmentä myöhempi toteamus valaisee asiaa mielenkiintoisella tavalla:

.

12 Ks. kappale ”Myytti sopimuksen sotilaallisesta välttämättömyydestä” edellä.

”Kuinka Suomea sääliinkin! Viisaasti tehtiin, kun sitä ei yhdistetty takaisin meihin. Siinä olisi ollut koskaan parantumaton haava. Ei itse Suomi – vaan tämä haava olisi antanut aiheen ryhtyä toimiin neuvostovaltaa vastaan. Siellähän ihmiset ovat sängen itsepäisiä, sängen itsepäisiä. Siellä olisi ollut sängen vaarallinen vähemmistö.”¹³

Tässä yhtälössä oli pelkästään hyvästä, etteivät sopimuksen nojalla Saksasta saadut aseet enää ennättäneet rintamalle suurhyökkäyksen vielä ollessa käynnissä. Kasvattaessaan Suomen armeijan asevarastoja ne samalla levensivät sitä selkänokjaa, johon Suomen valtuuskunta tulevissa rauhanneuvotteluissa saattoi nojata. Näin ajateltuna Saksan aseiden katkeamattoman tuonnin aina syyskuun alkupäiviin saakka mahdollistanut Rytin-Ribbentropin-sopimus oli erittäin onnistunut veto.

Mannerheimin sotilaallinen varman päälle peluu ei kuitenkaan ollut vailla hätävarjelun liioittelun piirteitä, varsinkin kun se tapahtui hallituksen ja erityisesti presidentti Rytin kustannuksella. Jägerskiöld onkin melkoisesti kaunistellut todellisuutta todetessaan Mannerheim toimineen Rytii kohtaan aina lojaalisti ja korrektisti¹⁴. Niin kuin edellä nähtiin, olisi sotaa materiaalisten edellytysten puolesta voitu jatkaa vuoden 1944 loppuun saakka ilman sopimuksella saatua apuakin. Mannerheim kuitenkin tajusi, ettei taistelua voitaisi missään tapauksessa jatkaa näin kauan, vaikka sotamateriaali olisi siihen riittänytkin. Suomen oli pakko olla vähintään rauhan kynnyksellä siinä vaiheessa, kun saksalaiset menettäisivät Suomenlahden etelärannikon, koska silloin Karjalan Kannaksen torjuntataisteluissa hankittu strateginen etu olisi käytetty. Huoltoyhteyksien ylläpitäminen Saksaan tulisi äärimmäisen vaikeaksi ja koko Etelä-Suomi olisi alttiina etelästä tuleville hyökkäyksille. Suomen johdolla ei ollutkaan mitään epäselvyyksiä siitä, etteikö rauhaan pyrittäisi heti tilanteen salliessa. Näin ollen oli myös selvää, ettei valtaosaa varastossa olleesta sotamateriaalista enää sen paremmin ehdittäisi kuin tarvitsisikaan käyttää.

Mannerheimin toiminta Rytin-Ribbentropin-sopimuksen yhteydessä vahvistaa täysin sen luonnekuvauksen, jonka Heinrichs myöhemmin marsalkasta antoi. Sen mukaan mikään ei ollut Mannerheimille vieraampaa kuin sellaisten määräysten antaminen, jotka sitoivat kehityksen kulkua ajallisesti pidemmälle kuin mitä oli mahdollista nähdä:

”Mannerheimin vastenmielisyyksien liian pitkälle ulottuvia määräyksiä kohtaan oli vaistomaista. Tämä vaistomainen vastenmielisyyksien oli sotilaallinen hyve, mutta kuten kaikilla mitaleilla silläkin oli toinen puolensa. Hän tahtoi säilyttää toimintavapautensa mahdollisimman pitkään, jotta hänellä olisi sitten tarvittaessa käytettävissään useita vaihtoehtoja, voidakseen soveltaa useampaa kuin vain yhtä ajatusta, mutta tämä vei hänet joskus vaarallisen lähelle sellaista asennetta, minkä hän on itse tuominut puhuessaan kahden jäniksen samanaikaisesta ajamisesta.”¹⁵

13 Manninen 1996a, 22.

14 Jägerskiöld 1981, 65. Rytin elämäkerturi Turtola puolestaan on todennut presidentin poliittisen ja henkisen yksinäisyyden kulminoituneen Saksalle annetussa lupauksessa, josta hän joutui kantamaan vastuun aivan yksinään. Ks. Turtola 1994, 245.

15 Heinrichs 1959, 392.

Kaksi jänistä olivat tässä tapauksessa yhtäältä Suomen armeijan johtaminen ja maan sotilaallisen puolustuskyvyn varmistaminen ja toisaalta tuleva toiminta presidenttinä ja maan ulkopolitiikan johtajana, jonka Mannerheim tiesi varmuudella osakseen tulevan lähitulevaisuudessa. Omalta kannaltaan hän onnistui tavoitteessaan sataprosenttisesti. Neuvostoliiton suurhyökkäys pysäytettiin, jolloin saatiin paremmat lähtökohdat rauhanneuvotteluihin, mutta samalla varmistamalla Saksan avun jatkuminen Rytin-Ribbentropin-sopimuksella pidettiin armeijan puolustuskyky korkealla tasolla siltä varalta, että sitä vielä suuressa mittakaavassa tarvittaisiin joko venäläisiä tai saksalaisia vastaan. Pakottamalla (siitähän loppujen lopuksi voi katsoa olleen kysymys) Rytin antamaan omissa nimissään vakuutuksen Saksalle hän maksimoi käytettävissään olevien vaihtoehtojen määrän. Rauhanneuvottelujen alkaessa Suomen armeija oli voimakkaampi kuin milloinkaan aiemmin, mutta marsalkka itse ei ollut joutunut taaraamaan nimeään tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Mitalin kääntöpuolena olikin se, että Mannerheim oli minimoinut erityisesti Rytin mutta myös hallituksen poliittisten vaihtoehtojen määrän pyrkiessään varmistamaan sen, että pääsisi itse johtamaan maan rauhaan marsalkka-presidenttinä mahdollisimman edullisissa olosuhteissa.

Aivan mahdotonta ei tietysti ole sekään, että Mannerheimin sitoumusta puoltava kanta yksinkertaisesti perustui laskuvirheeseen. Päämaja oli saattanut suurhyökkäyksen myötä räjähdysmäisesti kasvaneen ammusten kulutuksen ja menetettyjen aseiden suuren määrän vuoksi seota varastolaskuissaan ja nähdä ase- ja ammustilanteen synkempänä kuin se todellisuudessa oli. Tämän mahdollisuuden olemassaoloon viittaa presidentti Rytin kertomus keskustelusta puolustusministeri Waldenin kanssa juhannuksen aluspäivinä. Walden oli ”aivan murtuneena” ilmoittanut, ettei varastot kumisivat tyhjiyttään ja ettei edes kiväärinpanoksia ollut enää kuin seitsemän miljoonaa, mikä riittäisi vain noin viikoksi. Ammustilanteesta koko sodan ajan tarkoin selvillä ollut Ryti laski nopeasti päässään, ettei tämä voinut mitenkään olla mahdollista. Pian kävikin ilmi, että jo yksistään keskusvarastossa oli 80 miljoonaa panosta.¹⁶ Kaiken kaikkiaan on kuitenkin hyvin vaikeaa kuvitella, että Mannerheim, jolla toisin kuin puolustusministerillä oli pääsy kaiken relevantin sotilaallisen informaation lähteille ja käytettävissään maan parhaat sotilaalliset asiantuntijat, olisi sortunut näin amatöörimäiseen virheeseen.

Sopimuksen seuraukset

Ruotsissa ja länsivalloissa Rytin-Ribbentropin-sopimus romahdutti erillissotaatesin uskottavuuden rippeetkin. Tosin on todettava, ettei näissä maissa ollut mitään illuusioita Suomen tosiasiallisesta poliittisesta liikkumavarasta sitä ennenkään, ts. tapahtunut ikään kuin vain vahvisti sen tosiasian, että Suomi oli Saksan *de facto* -liittolainen. Ilman vaikutuksia erillissotateesi ei kuitenkaan

16 Rytin muistelmakäsikirjoitus. L.A. Puntilan kokoelma, kansio 11. KA; Virkkunen 1985, 285–286.

jäänyt; sitä käytettiin menestyksellisesti Suomen käymän sodan erillisluonteen, vaikkakin teoreettisen, julkisuudessa pitämiseen. Muista pohjoismaista ja USA:sta löytyi kyllä ymmärtämystä Suomen vaikealle tilanteelle, joskaan tahtoa ja mahdollisuuksiakaan pidemmälle meneviin konkreettisiin toimenpiteisiin suomalaisten hyväksi ei ollut. Erityisesti Ruotsin ja länsivaltojen sympatian ylläpitäjänä erillissotatesillä kuitenkin oli kiistatonta merkitystä. Myös se, ettei USA edes Rytin-Ribbentropin-sopimuksen jälkeen julistanut Suomelle sota, kieli siitä, että Washingtonissa kaikesta huolimatta tunnustettiin ainakin tiettyyn rajaan saakka Suomen käymän taistelun erillisuus suursodasta. Tätä voikin pitää yhtenä suurimmista saavutuksista Suomen sota-ajan diplomatiassa.

Todettakoon vielä lopuksi, ettei Rytin-Ribbentropin-sopimuksen välttämättömyyden kriittinen tarkastelu tarkoita sopimuksen syntyyn vaikuttaneiden henkilöiden motiivien kyseenalaistamista. On varmaa, että niin Mannerheim, Ryti kuin hallituskin pyrkivät tekemään maan edun mukaisia ratkaisuja, kukin omista lähtökohdistaan ja omien tietojensa varassa. Ryti kirjasi vuonna 1942 muistiin seuraavan mietelauseen:

”...Mutta millään sukupolvella ei ole onnen erilaisuudesta huolimatta oman mukavuutensa, ryhdittömyytensä tai itsekkyytensä vuoksi oikeutta antaa alttiiksi sitä, mitä se edellisiltä sukupolvilta on perinnöksi saanut.

Valistuneiden ihmisten suuri etuoikeus on siinä, että he näkevät, hyväksyvät ja ovat valmiit toteuttamaan yleistä etua silloinkin, kun se on heidän omien etujensa vastaista.”¹⁷

Tämänkään tutkimuksen jälkeen ei ole mitään syytä epäillä sitä, etteikö Ryti olisi pyrkinyt toimimaan tämän moraalisen ohjenuoran mukaisesti myös 26.6.1944. Uskoakseni samankaltaiselta pohjalta ponnisti kaikkien Suomen ratkaisuihin merkittävästi vaikuttaneiden henkilöiden poliittinen itseymmärrys.

Erillissotatesin puolesta puhuu se tosiseikka, että Suomen johdon onnistui pitää selkeää etäisyyttä Hitleriin, mistä vain osa on selitettävissä Suomen ja Saksan maantieteellisellä välimatkalla. Hitlerin ja eri liittolaisjohtajien tapoamisten määrän vertailu tukee selkeästi Suomen erillissotatesin uskottavuutta ja sen alistussuhteen lievyyttä muihin liittolaisiin verrattuna. Romanian Ion Antonescun Hitler tapasi sotavuosina 20 kertaa, Benito Mussolinin 15 kertaa, Italian ulkoministeri Galeazzo Ciano 14 kertaa, Unkarin valtionjohtoa 11 kertaa (Miklos Horthyn neljästi, ministereistä Pál Telekin ja Ferenc Szalasin kunkin kaksi kertaa, László Bardossyn, Miklos Kallayn ja Döme Sztójayn kunkin kertaalleen), Bulgarian kuninkaan Boris III:n seitsemän kertaa sekä Slovakian Josef Tison ja Kroatian Ante Pavelicin kummatkin neljä kertaa.¹⁸ Suomen luvut näyttävät vertailussa hyvin pieniltä: Mannerheim kaksi kertaa, Ryti kerran. Vaikka mukaan laskettaisiin vielä Rytin ja Ramsayn tapoamiset Ribbentropin kanssa, ei sekään muuta sitä tosiasiaa, että Suomi näin tarkasteltuna oli muihin

17 Krohn 1971, 5.

18 Ks. Ránki 1985, 203–204.

Suomella ei ollut osuutta natsi-Saksan toimeenpanemaan juutalaisten kansanmurhaan. Karttakuva Euroopassa murhattujen juutalaisten maantieteellisestä jakautumisesta. Daniel Goldhagenin vuonna 1996 julkaistusta teoksesta *Hitler's Willing Executioners* (Mark Stein Studios).

Saksan liittolaisiin verrattuna silmiinpistävä itsenäisyys. Toinen merkittävä ero Suomen ja Saksan muiden liittolaisten välillä oli se, että Suomi oli ainoa maa, joka operoi itärintamalla itsenäisesti. Muiden maiden armeijat oli suljettuina kokonaisuuksina liitetty Saksan armeijoihin ja alistettu sen sodanjohdolle.¹⁹ Suomen tietoisesta politiikasta ohella tämä asiantila oli tietysti seurausta myös maantieteellisistä realiteeteista.

19 Doerr 1953, 275; Hillgruber 1960, 664–665.

Tässä yhteydessä täytyy myös mainita se yksi erittäin merkittävä ero, joka yhtäältä Suomen sekä toisaalta Romanian ja Unkarin osallistumisessa Saksan koalitioon toisen maailmansodan aikana on. Tämä ero liittyy maiden suhtautumiseen ja käytännön osallisuuteen ”juutalaiskysymyksen lopullisessa ratkaisussa”. Unkarilaisen historioitsija György Ránkin mukaan Romania ja Unkari, joissa juutalaisvihalla oli pitkät ja vahvat perinteet, olivat Hitlerin kanssa tässä kysymyksessä samalla kannalla ja osallistuivat *Endlösungin* toimeenpanoon halukkaasti ja aktiivisesti. Suomen ainoaksi tahraksi juutalaiskysymyksessä jää kahdeksan Saksan vaatiman juutalaispakolaisen luovuttaminen vuonna 1942. Tätä valitettavaa episodua lukuun ottamatta Suomella ei ollut minkäänlaista liittymäkohtaa Euroopan juutalaisväestön joukkomurhaan.²⁰

On selvää, että Suomen ja Saksan sodanpäämäärissä sekä niiden käymän taistelun luonteessa oli valtava ero. Kun saksalaisille Neuvostoliitto edusti kommunismin ideologialla ja terrorilla koossa pidettyä alempiarvoisten rotujen konglomeraattia, tarkasteli Suomi sitä ”vain” imperialistisena suurvaltana, jonka valtapyrkimyksiä piti vastustaa. Saksa kävi itärintamalla kaikkia kansainvälisen oikeuden määräyksiä halveksivaa ja mittakaavaltaan ennennäkemätöntä rotuideologista tuhoamissotaa tarkoituksenaan elintilan valtaaminen sekä neuvostoyhteiskunnan johtavien kerrosten murhaaminen ja muiden täydellinen alistaminen. Rintamalla tämä näkyi sodankäynnin täydellisenä barbarisoinnana. Heti sodan ensimmäisistä päivistä alkaen täysin aiheettomat ja mieltävaltaiset sotavankien joukkoteloitukset ja kidutus olivat arkipäivää itärintaman kummallakin puolella. Goebbelin propagandakoneisto oli aina natsien valtaannoususta saakka valmentanut saksalaismiehiä taisteluun ”juutalais-bolshevistisia ali-ihmisiä” vastaan. Sotilaille korostettiin sitä, ettei kyseessä ollut mikään tavallinen sota, vaan maailmankatsomuksellinen kamppailu kahden sellaisen rodullisen ryhmän välillä, jotka eivät milloinkaan voisi elää sovinnossa keskenään. Saksalaisjoukkojen julmuudet saivat ajoittain sellaisia mittasuhteita, että osa rintamakomentajistakin pelkäsi niiden johtavan täydelliseen kurin ja moraalin romahtamiseen.²¹

Tässä rotusodassa Suomi ei ollut mukana, ja eikä sen joukoissa näkynyt merkkejä tällaisesta suhtautumisesta viholliseen. Saksalaishistorioitsija Michael Salewski onkin Suomen ja Saksan aseveljeyttä arvioidessaan antanut suomalaisille erityisen tunnustuksen siitä, että nämä onnistuivat säilyttämään moraalisen integriteettinsä tilanteessa, jossa inhimilliset arvot tuntuivat häviävän kokonaan suursodan temmellykseen:

”Kaiken sen mukaan, mitä tiedämme, suomalaiset eivät tienneet Saksan Venäjän-politiikan tästä ulottuvuudesta mitään. Se oli heidän kohtalonsa, mutta lopulta kuitenkin ehkä myös heidän onnensa: he saattoivat jät-

20 Ránki 1985, 228. Suomesta luovutetuista kahdeksasta juutalaispakolaisesta ks. Suominen 1979 ja Rautkallio 1985, kummatkin passim. Juutalaiskysymyksen roolista Suomessa laajemmin ks. esim. Rautkallio 1989, passim.

21 Itärintaman sodankäynnin erikoisluonteesta ja barbarisoinnista ks. Bartov 2001, 103, 114–115; Martin 1976, 97; Hillgruber 1972, 133–153.

tää taistelulentän pystyssä päin, kun taas saksalaiset kärsivät sotilaallisen tappion ohella myös moraalisen.”²²

Oma ansionsa Suomen onnistuneesta irtautumisoperaatiosta on annettava myös Suomen lehdistölle, jonka kirjoittelusta saksalaiset valittivat sitä useammin, mitä pidemmälle sota eteni. Kuten Saksan kuvaa Suomen lehdistössä jatkosodan vuosina tutkinut Touko Perko on korostanut, oli lehdistön sensuurista huolimatta levittämällä monipuolisella informaatiolla suuri ansio siinä, että kansa syksyllä 1944 oli kypsä vastaanottamaan kovatkin ehdot. Erityisesti vuonna 1943 ulkopoliittiseen Saksan-suuntaukseen selvän oppositioasenteen omaksuneilla Helsingin Sanomilla, Suomen Sosialidemokraatilla ja Hufvudstadsbladetilla oli tässä suhteessa merkittävä rooli. Lehdet pitivät huolen siitä, ettei Saksan miehityshallinnon toimista Tanskassa, Norjassa ja Virossa vaiettu, vaikka aseveljiä oltiinkin. Samaten korostettiin sensuurin sallimissa rajoissa myös demokraattisten maiden leiriin kuuluneen Suomen taistelun erilaisuutta itärintaman ideologioiden kuolinkamppailusta.²³

Varsinkin sodan jälkeisestä tilanteesta käsin tarkasteluna erillissotateesi näyttäisi siis illusorisuudestaan huolimatta täyttäneen tarkoituksensa erinomaisesti. Toisin kuin muista Saksan puolella taistelleista itäeurooppalaisista valtioista, Suomesta ei tullut kommunistiseen yksipuoluejärjestelmään perustuvaa kansandemokratiaa. Suomen demokraattinen järjestelmä kesti sekä sodan että sen jälkiselvittelyt vahingoittumattomana. Hyvin suuri merkitys tässä tietysti oli myös sillä, ettei Suomi joutunut sodan missään vaiheessa sen paremmin Neuvostoliiton kuin Saksankaan miehittämiseksi. Edellinen havaitsi maan valtauksen hinnan liialliseksi kesän 1944 taisteluissa, jälkimmäisellä taas ei enää ollut siihen voimia siinä vaiheessa, kun voimatoimenpiteet Suomea vastaan tulivat ajankohtaisiksi.

Saksan muihin kanssasotijoihin verrattuna Suomen asiat olivat sodan päätyttyä varsin hyvällä tolalla. Yleispoliittisesti ja sotasyllisyyskysymyksessä Suomi pääsi vähemmällä kuin yksikään muu hävinneistä maista. Esimerkiksi Bulgariassa joulukuussa 1944 alkaneessa sotarikosoikeudenkäynnissä tuomittiin kuolemaan sijaishallitsijat, 22 ministeriä, kahdeksan kuninkaan neuvonantajaa ja 68 parlamentaarikkoa. Sotarikosartiklan nojalla langetettiin kuolemantuomio kaikkiaan kahdelle tuhannelle ja yli 10 vuoden vankeusrangaistus 3600:lle bulgarialaiselle. Syytekohtina olivat mm. sopimusten teko sotaa käyvien maiden kanssa ja Neuvostoliittoa vastaan tähdätty toiminta. Romaniassa kuolemaan tuomittiin toukokuussa 1945 diktaattori Antonescu, sodanaikaiset varapää-, ulko- ja sotaministerit sekä joukko maan korkeinta poliisijohtoa. Unkarissa, jossa sotarikosten tutkiminen tuli erillisten kansantuomioistuinten tehtäväksi, lan-

22 Salewski 1979, 379, 383. Michael Salewskin Suomen ja Saksan aseveljeyden keskeiset piirteet sinänsä erinomaisesti tavoitavassa artikkelissa on yksi pieni mutta sitäkin tökerömpi virhe. Hän nimittäin väittää (s. 391) Suomen irtautuneen sodasta antautumalla (”kapitulieren”).

23 Perko 1971, 227–228.

getettiin vuoden 1948 alkuun mennessä kaikkiaan 295 kuolemantuomiota, joista lopulta 138 pantiin täytäntöön.²⁴

Suomessa ei ketään tuomittu kuolemaan. Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä tuomituista vain lyhimmän tuomion saaneet joutuivat kärsimään yli puolet rangaistuksestaan ja suurin osa armahdettiin ennen tuomion täyttymistä. Viimeinenkin tuomituista pääsi vapaalle jalalle vuonna 1949, kun presidentti Paasikivi armahti edeltäjänsä Rytin. Vapauduttuaan kaikki jatkoivat virkauraansa, osalle myönnettiin huomattavia akateemisia ja valtiollisia kunnianosoituksia ja osa vieläpä palasi politiikkaankin. Ainoana poikkeuksena on presidentti Ryti, jonka jo aiemmin reistaillut terveys heikentyi vankila-aikana siinä määrin, ettei paluu työelämään enää onnistunut. Hän ei myöskään ehtinyt enää elinaikanaan saada virallista tunnustusta maan hyväksi pääministerinä ja presidenttinä tekemistään uhrauksista. Rytinkin kohtalon traagisuus on kuitenkin suhteellista, kun sitä vertaa muihin vastaavassa asemassa toimineisiin Saksan puolella sotineiden valtioiden johtajiin. Romaniassa, Bulgariassa ja Unkarissa Neuvostoliitto toimeenpani täydelliseen poliittiseen puhdistukseen tähdänneen suursota-oikeudenkäynnin, Suomessa kysymys oli jostain paljon lievemmästä. Suomessa vallanvaihto tapahtui verettömästi, ilman yhtäkään teloitusta.

Mistä tämä Suomen erilainen kehitys sitten johtui? Oliko syynä Suomen johdon sodan aikana kiistatta onnistuneesti osoittama ulkopoliittinen riippumattomuus vai kenties sittenkin Neuvostoliiton tietoinen politiikka? Paradoksaalista kyllä, kaikkein merkittävimmät tunnustukset erillissotateesilleen Suomi sai Saksalta ja Neuvostoliitolta. Totuuden nimissä on todettava, että Hitlerin johdolla saksalaiset sietivät suomalaisten väitteitä sotansa erillisyydestä paljon pidemmälle kuin heidän objektiivisesti katsoen olisi tarvinnut. Saksa kyllä tarvitsi Suomen mukanaoloa yhteisessä rintamassa sekä joitakin sen toimittamia teollisuustuotteita ja raaka-aineita, mutta riippuvuus toiseen suuntaan oli paljon suurempi. Ilman Saksaa Suomi olisi vuosina 1941–1944 ajautunut lähelle tuhoutumista, mutta Saksaa Suomen puuttuminen Neuvostoliiton vastaisesta koalitiosta ei olisi heilauttanut suuntaan eikä toiseen. Kun huomioi tosiasialliset voimasuhteet, ei erillissotateesi ole täysin vailla koomisiakaan piirteitä, niin kuin amerikkalaistutkija Earl F. Ziemke jo vuonna 1959 pani merkille:

”- - suomalaisten oli pakko turvautua verukkeisiin, vaatien itselleen erikoisstatusta kanssasotijoina ja puhuen saksalaisista ystävistään aseveljinä mieluummin kuin liittolaisina. Nämä semanttiset erottelut, jotka päällisin puolin tarkasteluina vain onnistuivat luomaan jotakuinkin hullunkurisen kuvan pienestä Suomesta taistelemassa Neuvostoliittoa vastaan ja teeskentelemässä lievää yllättyneisyyttä havaitessaan myös saksalaiset samoissa puuhissa, todellisuudessa olivat todisteita voimista, jotka tulivat vaikuttamaan Suomen koko sodankäyntiin. Tunnustukseksi saksalaisille on todettava, että oli suurimmaksi osaksi heidän epätavallisen ja heille itselleen hyödyttömän pidättyväisyyden ansiota, että suomalaiset saivat pelattua riippumatonta peliä siinä määrin kuin tapahtui.”²⁵

24 Tarkka 1977, 64–65.

25 Ziemke 1959, 203–204.

Suomessa siirtymisen rauhan vallanvaihtoiheen tapahtui ilman yhtäkään teloitusta. Ribbentropin ruumis kuvattuna Nürnbergissä 16.10.1946. (Weitz 1992)

Neuvostoliitto puolestaan toteutti Saksassa ja Saksan puolella taistelleissa nyt omaan valtapiiriinsä jääneissä pienemmissä valtioissa rauhanehtojen, sotarikoksyyntymyksen ratkaisun ja sodan muiden jälkiselvittelyjen suhteen hyvin ankaraa politiikkaa. Tähän verrattuna sen linja Suomessa oli joustava, jopa lempeä, vaikka se ei tietenkään kovia uhrauksia tehneiden ja oman taistelunsa oikeutukseen uskoneiden suomalaisten silmissä siltä näyttänytkään. Neuvostoliiton ja Saksan sota oli ollut kahden totalitaristisen ideologian maailmankatsomuksellinen ja suurvaltapolitiittinen jättiläiskamppailu. Suomen tosiasiallinen liittolaisuus Saksan kanssa ei muuttanut sitä tosiasiaa, että Neuvostoliiton ja Suomen välinen sota oli vain tämän kamppailun sivutuote. Se oli ”vain” sotilaallinen sota, jossa ideologisilla seikoilla rintamalinjan molemmin puolin käytetystä propagandistisesta retoriikasta huolimatta oli vain hyvin vähän merkitystä. Neuvostoliitto ei ollut käynyt sotaa Suomen valtiollista järjestelmää vastaan, ja tämä näkyi sekä syksyn 1944 rauhanehdoissa että myöhemmin sotasyllisyyskysymyksen saamassa ratkaisussa.

Yksi suuri syy Stalinin suhteelliseen joustavuuteen Suomen suunnalla olivat ne karvaat opetukset, jotka hän oli saanut suomalaisten halusta puolustaa itsenäisyyttään ja heidän sotilaallisesta suorituskyvystään. Tästä pääsemme viimeiseen ja ratkaisevimpaan tekijään: Suomen armeijaan, joka niin talvi- kuin jatkosodassakin puolustautui hämmästyttävällä sinnikkyydellä materiaalisesti ylivoimaista vihollista vastaan. Ratkaiseva vaikutus torjuntataistelun onnistumiseen oli sillä, että sotilaat kokivat maansa puolustamisen ja sen vaatimien äärimmäisten uhrausten arvoiseksi. Sama päti tietysti kansaan kokonaisuudessaan; mikäli sisäinen rintama olisi pahasti rakoillut, olisi taistelu ennemmin tai myöhemmin muuttunut toivottomaksi. Toisin kuin Saksassa ja kaikissa sen puolella taistelleissa pienissä maissa, Suomessa ei ollut organisoitua kommunistista tai mitään muutakaan omaan hallituksen ja sen johtamaan taisteluun vihamielisesti suhtautunutta vastarintaliikettä. Sisäisen rintaman kestävyuden ja puolustustahdon yllä pysymisen syytä haettaessa on syytä kääntää katse 1920-

ja 1930-luvuilla tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen, lainsäädännölliseen ja taloudelliseen kehitykseen, jonka ansiosta koko kansakunta saattoi talvisodan syttyessä kokea maansa puolustamisen tärkeänä, mielekkäänä ja arvokkaana tehtävänä. Myöhemmässä tarkastelussa hämmästyttävän onnelliseksi osoittautunut suurpoliittinen kehitys²⁶ ja oman armeijan torjuntavoitot olivat tämän historiallisen taustan ohella ne peruskivet, joille Suomen irtautuminen sodasta itsenäisenä valtiona perustui.

26 Kulttuurisen ja ulkopoliittisen saksalaissuuntauksen kärkinimiin sodan aikana lukeutunut Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinna esitti tästä mielenkiintoisen vertailevan historiallisen analyysin vuonna 1976, sodanaikaiseen ulkopoliittikkaan liittyneiden suurimpien tunnekuohujen jo laannuttua: ”Ken ennakkoluulottomasti haluaa katsella sota-ajan tapahtumia, jälkiviisauttakin harjoittaen, tuskin voi tulla muuhun tulokseen kuin että maamme sotilaallisen kuntonsa ja hallituksensa taitavuuden ansiosta suoritui vaikeuksista niin hyvin kuin suinkin on ajateltavissa. Meille suojelemaan kohtalon osuutta ei myöskään tule unohtaa. Ensimmäisessä maailmansodassa saavuttamallaan menestyksellä Saksa oleellisesti myötävaikutti Venäjän vallankumouksen puhkeamiseen ja tsaarivallan kukistumiseen, joka välillisesti siten johti Suomen itsenäistymiseen. Saksa oli silloin meitä tukemassa, mutta sortui heti sen jälkeen. Siten maamme säästyivät negatiivisilta vaikutuksilta, joihin Saksan voitto olisi saattanut johtaa. Merkkillisellä tavalla samankaltainen näytelmä toistui toisessa maailmansodassa.” Ks. Nevanlinna 1976, 157–158.

Lähdeluettelo

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Auswärtiges Amt*, Politisches Archiv, Berliini (AA)
- (asiakirjat löytyvät Kansallisarkistosta jäljenteinä)
 - Botschafter Ritter
 - Büro des Staatssekretärs
 - Akten betr. Finnland
- Deutsche Gesandtschaft Helsinki
- Drahterlasse
 - Drahtberichte
 - Geheimer Schriftwechsel
- Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg
20. Gebirgsarmee AOK. Akten 1943–1944. (RH 20–20)
- ”Meine Jahre als Militärattache bei der Deutschen Gesandtschaft in Helsinki 1941–1944.” Saksan Helsingin-lähetystön sotilasiamies eversti Horst Kitschmannin julkaisematon kirjoitus vuodelta 1962. (RH 67/MSg 2/3317) (Kitschmannin muistelmäkäsikirjoitus)
- Kriegstagebuch des Marineattachés Helsinki. (RM 7/1803)
- Oberkommando der Wehrmacht/
Wehrmacht- führungsstab (RW 4)
- Oberkommando der Wehrmacht/
Amt Ausland/Abwehr (RW 5)
- Eduskunnan kirjasto, Helsinki
- Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1943–1944
- Helsingin yliopiston kirjasto
- Edwin Linkomiehen kokoelma
 - Paavo Virkkusen kokoelma
- Institut für Zeitgeschichte, München
- Records and documents relating to the Third Reich
- (brittitutkija David Irvingin keräämä asiakirjakokoelma)
- Joensuun Maakunta-arkisto
- Antti Kukkosen arkisto
- Kansallisarkisto, Helsinki (KA)
- Wipert von Blücherin päiväkirja 1943–1944 (Blücher Tagebuch)
 - Carl Enckellin kokoelma
 - Waldemar Erfurthin sotapäiväkirja 1943–1944 (Erfurth Kriegstagebuch)
 - Grensholm-kokoelma/Gustaf Mannerheim
 - G.A. Gripenbergin kokoelma
- Antti Hackzellin kokoelma
 - T.M. Kivimäen kokoelma
 - Oskari Lehtosen kokoelma
 - Edwin Linkomiehen kokoelma
 - Gustaf Mannerheimin kokoelma
 - Juho Niukkanen kokoelma
 - Nürnbergin sotasyllisyysoikeudenkäynnin Suomea koskevia asiakirjoja
 - Oikeuskanslerinviraston kokoelma
 - L.A. Puntilan kokoelma
 - Henrik Ramsayn kokoelma
 - Risto Rytin kokoelma
 - Väinö Tannerin kokoelma
 - Aarno Tuurnan kokoelma
 - Väinö Voionmaan kokoelma
 - Bernahrd Wuolteen kokoelma
- Keskustan ja maaseudun arkisto
- Maalaisliitto/Keskustapuolueen veteraanihaastattelut
- Porvallisen Työn Arkisto, Helsinki
- Kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirjat
- Sota-arkisto, Helsinki
- Erik Heinrichsin kokoelma
 - Walter Hornin kokoelma
 - Oberkommando der Wehrmacht (F12)
 - Paavo Talvelan kokoelma
 - Rudolf Waldenin kokoelma
- Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki (UM)
- 5 C 5 Berliinin-lähetystön raportteja
 - 110 Jatkosota
 - Cac Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelystä 1941–1944
 - Dca Menneet sanomat: Berliini
 - Eaa Berliinin-lähetystön raportteja
 - Eba Saapuneet sanomat: Berliini
- Tanskan valtionarkisto, Kööpenhamina
- Hans Metzgeriä koskevat tutkintaja kuulusteluasiakirjat
- Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö,
- Urho Kekkosen arkisto, Orimattila
- Kaarlo Hillilän kokoelma
 - Kustaa Vilkkunan kokoelma
- Vaasan Maakunta-arkisto
- J.O. Ikolan päiväkirjat

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Etelä-Saimaa 18.7.2001.
Helsingin Sanomat 9.6.1994, 14.9.1999.
Nykypäivä 16.11., 14.12.2001 ja 11.1.2002.
Uusi Suomi 13.4., 13.5., 12.9.1943.

SUULLISESTI TAI KIRJALLISESTI TIETOJA ANTANEET

Arkimies, Risto
Auswärtiges Amt, Politisches Archiv, Bonn ja
Berliini
Bundesarchiv, Koblenz ja Berliini
Irving, David
Kershaw, Ian
Kolehmainen, Osmo
Lehdistö, Leo
Nevakivi, Jukka
Rigsarkivet, Kööpenhamina
Riksarkivet, Tukholma
Rislakki, Jukka
Soikkanen, Timo
Weizsäcker, Richard von

JULKAISTU ALKUPERÄISAINEISTO

Akten zur deutschen auswärtigen Politik. 1918–1945. Serie E 1941–1945. Bände V–VIII (1.1.1943–8.5.1945). Bonn 1978–1979. (ADAP)
Domarus, Max: Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945 II. Leonberg 1973.
Erfurth, Waldemar: Sotapäiväkirja vuodelta 1944. Porvoo 1954. (Erfurth 1954)
Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942–1945. Herausgegeben von Helmut Heiber. Stuttgart 1962.
Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945. Herausgegeben von Walther Hubatsch. Frankfurt 1962.
Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928, eingeleitet und kommentiert von G.L. Weinberg. Stuttgart 1961.
Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945 (KTB OKW). Band III–IV. Herausgegeben von Percy Ernst Schramm. Frankfurt 1961–1963.
Hassell, Ulrich von: Die Hassell-Tagebücher 1938–1944. Aufzeichnungen vom Anderen Deutschland. Berlin 1988.
Linkomies, Edwin: Ihmishengen tie. Valikoima puheita. Helsinki 1954.
Linkomies, Edwin: La Finlande en 1943. Nouvelle Revue de Hongrie 2/1943.
Paasikivi, J. K.: Jatkosodan päiväkirjat 11.3.1941–27.6.1944. Toim. Kauko I.

Rumpunen. Porvoo-Helsinki-Juva 1991.
Picker, Henry (hrsg.): Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–1942. Bonn 1951.
Risto Rytin puolustus. Toimittanut Kyösti Lallukka. Helsinki 1989.
Salaiset keskustelut. Eduskunnan suljettujen istuntojen pöytäkirjat 1939–1944. Toimittanut Aatos Wirtanen. Lahti 1967.
Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler II. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1942–1944. Herausgegeben und erläutert von Andreas Hillgruber. Frankfurt am Main 1970.
Tuompo, W.E.: Päiväkirjani päämajasta 1941–1944. Toimittanut Tauno Kuosa. Porvoo 1968.
Voionmaa, Väinö: Kuriiripostia 1941–1946. Helsinki 1971.
Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Teil II. Band 7–13. Januar 1943 – September 1944. München 1993–1995. (Goebbels Tagebücher)
Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950. Herausgegeben von Leonidas E. Hill. Ludwigsburg 1974.

KIRJALLISUUS

Ahto, Sampo: Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944–1945. Hämeenlinna 1980.
Ainola, Olli: Aateveljet. Suomen kulttuuri-eliitti viihtyi natsien kanssa. Image 7/1999.
Ainola, Olli: Suomettumisen esikoulu. – Bäckman, Johan (toim.): Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. Juva 2001.
Aspelmeier, Dieter: Deutschland und Finnland während der beiden Weltkriege, Hamburg 1967.
Bartov, Omer: The Eastern Front, 1941–45. German Troops and the Barbarisation of Warfare. Wiltshire 2001.
Bartov, Omer: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich. – The Third Reich. The Essential Readings. Edited by Christian Leitz. Cornwall 1999.
Below, Nicolaus von: Hitlerin adjutantina 1937–1945. Jyväskylä 1998.
Bloch, Charles: Das Dritte Reich und die Welt. Die deutsche Aussenpolitik 1933–1945. Paderborn 1992.
Bloch, Michael: Ribbentrop. Reading 1994.
Blücher, Wipert von: Suomen kohtalonaikojä. Muistelmia vuosilta 1935–1944. Porvoo 1950.
Broszat, Martin: Der Staat Hitlers. München 1969.
Broszat, Martin: The Hitler State. The foundation and development of the internal structure if the Third Reich. London 1981.
Bullock, Alan: Hitler. Tyrannin nousu ja kukistuminen. Helsinki 1958.
Burleigh, Michael: The Third Reich. A New History. London 2000.

- Churchill, Winston S.: The Second World War. London 1989.
- Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg IV. Herausgegeben von Militärgeschichtliches Forschungsamt. Stuttgart 1983.
- Deutschland im zweiten Weltkrieg. Band 3–6. Berlin 1974–1985.
- Dietl, Gerda-Luise – Herrmann, Kurt: General Dietl. München 1951.
- Doerr, Hans: Verbindungsoffiziere. Wehrwissenschaftliche Rundschau 1953.
- Döscher, Hans-Jürgen: Das Auswärtige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der "Endlösung". Berlin 1987.
- Ehnröoth, Adolf – Lehtonen, Marja-Liisa: Kenraalin testamentti. Juva 1994.
- Eichholz, Dietrich: Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft 1939–1945. Band II: 1941–1943. Berlin 1985.
- Ekberg, Henrik: Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944. Schildts. Ekenäs 1991.
- Erfurth, Waldemar: Suomi sodan myrskyssä 1941–1944. Porvoo 1951.
- Erkkilä, Veikko: Väiettu sota. Helsinki 1998.
- Evans, Richard J.: Telling Lies About Hitler. The Holocaust, History and The David Irving Trial. London 2002
- Fagerholm, K.-A.: Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Favorin, Martti – Heinonen, Jouko: Kotirintama 1941–1944. Helsinki 1972.
- Fest, Joachim C.: Hitler. Eine Biographie. Ludwigsburg 1973.
- Fetscher, Irving: Joseph Goebbels im Berliner Sportpalast 1943. „Wollt ihr den totalen Krieg?“. Hamburg 1998.
- Frietsch, C.O.: Suomen kohtalonvuodet. Helsinki 1945.
- Förster, Jürgen: Stalingrad. Risse im Bündnis 1942/43. Freiburg 1975.
- Gemzell, Carl-Axel: Raeder, Hitler und Skandinavien. Lund 1965
- Gersdorff, Ursula von: Der Operationsplan "Tanne". – Operationsgebiet östliche Ostsee und der finnisch-baltische Raum. Hrsg. von Militärgeschichtliche Forschungsamt. Stuttgart 1961.
- Glantz, David M. (ed.): The Initial Period of War on the Eastern Front. London 1993.
- Glantz, David M. – House, Jonathan: When Titans Clashed. How the Red Army Stopped Hitler. Kansas 1995.
- Gripenberg, G.A.: Lontoo-Vatikaani-Tukholma. Suomalaisen diplomaatin muistelmia. Porvoo 1960.
- Haataja, Lauri (toim.): Ja kuitenkin me voimme: sodan muisto ja perintö. Helsinki 1994.
- Haavikko, Paavo: Päämaja – Suomen hovi. Smedjebacken 1999.
- Haffner, Sebastian: Hitler. Reunamerkitöjä. Keuruu 1982.
- Haffner, Sebastian: Von Bismarck zu Hitler. Ein Rückblick. München 1989.
- Hakalehto, Ilkka: Väinö Tanner. Taipumattoman tie. Helsinki 1973.
- Hauner, Milan: Hitler. A Chronology of his Life and Time. London 1983.
- Heinrichs, Erik: Mannerheim Suomen kohtaloissa II. Suomen marsalkka. Keuruu 1959.
- Hentilä, Seppo: Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990. Suomen Historiallinen Seuran Historiallisia Tutkimuksia 183. Helsinki 1994.
- Herlin, Ilkka: Ajopuuteorian kaksi käytäntöä. Yliopisto 19/1995.
- Herlin, Ilkka: Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Viikunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta. Keuruu 1993.
- Hiedanniemi, Britta: Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallisosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940. Keuruu 1980.
- Hietanen, Silvo: Suomi syksyllä 1944. – Kronlund, Jarl (toim.): Sodasta rauhaan. Suomen Sotahistorian Komission julkaisu ja VI. Helsinki 1996.
- Hildebrand, Klaus: Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945. Stuttgart 1995.
- Hildebrand, Klaus: Deutsche Aussenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma? 4. Auflage. Stuttgart 1980.
- Hill, Leonidas E.: The Wilhelmstrasse in the Nazi Era. Political Science Quarterly 1967.
- Hillgruber, Andreas: Die „Endlösung“ und das deutsche Ostimperium als Kernstück des rassenideologischen Programms des Nationalsozialismus. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 2/1972.
- Hillgruber, Andreas: Einbau der verbündeten Armeen in die deutsche Ostfront 1941–1944. Wehrwissenschaftliche Rundschau 10/1960.
- Hillgruber, Andreas: Hitler ja Suomi. Kanava 5/1983.
- Hillgruber, Andreas: Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940–1941. Frankfurt a.M. 1965.
- Hirvikallio, Paavo: Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919–1950. Porvoo 1958.
- Hoppe, Hans-Joachim: Deutschland und Bulgarien 1918–1945. – Funke, Manfred (hrsg.): Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches. Düsseldorf 1978.
- Hubatsch, Walter: Saksa ja Skandinavia toisessa maailmansodassa. Historiallinen Aikakauskirja 1/1961.
- Hölter, Hermann: Die Probleme des deutsch-finnischen Koalitionskampfes. Wehrkunde 8/1953.
- Irving, David: Hitler's War 1942–1945. London 1983.
- Jacobsen, Hans-Adolf: 1939–1945. Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten. Darmstadt 1961.
- Jacobsen, Hans-Adolf: Nationalsozialistische Außenpolitik 1933–1938. Frankfurt a.M. 1968.
- Jacobsen, Hans-Adolf: The Structure of Nazi

- Foreign Policy 1933–1945. – Leitz, Christian (ed.): *The Third Reich. The Essential Readings*. Cornwall 1999.
- Jacobsen, Hans-Adolf*: Zur Rolle der Diplomatie im 3. Reich. – Schwabe, Klaus (Hrsg.): *Das diplomatische Korps 1871–1945*. Boppard am Rhein 1985.
- Jacobsen, Hans-Adolf*: Zur Struktur der NS-Außenpolitik 1933–1945. – Funke, Manfred (hrsg.): *Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches*. Düsseldorf 1978.
- Jakobson, Max*: Väkiavallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I. Keuruu 1999.
- Johansson, Alf W.*: Europas krig. Militär tänkande, strategi och politik från Napoleontiden till andrea världskrigets slut. Kristianstad 1998.
- Jokipi, Mauno*: Edwin Linkomies pääministerinä. – Pysy lujana omalla maalla! Erkki Lehtiselle omistettu juhlaKirja. Jyväskylä 1989.
- Jokipi, Mauno*: Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet. Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 848. Jyväskylä 2002.
- Jokipi, Mauno*: Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41. Keuruu 1988.
- Jokipi, Mauno*: Mannerheimin rooli 1939–1944. – Asein, aattein ja opein. Scripta Historica. Oulu 1996.
- Jokipi, Mauno*: Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia. Tapiola 1968.
- Jokipi, Mauno*: Suomalaiset Saksan historiaa tutkimassa. Snellman-instituutin arkistojulkaisu 4/1995. Kuopio 1995.
- Jokipi, Mauno*: Suomen tie rauhaan 1944. – Nygård, Toivo (toim.): Suomen sisä- ja ulkopoliittisia ongelmia itsenäisyyden alun ja toisen maailmansodan aikana. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Suomen historian julkaisuja 8. Jyväskylä 1981.
- Jokipi, Mauno*: Suomi Saksan koalitiiossa toisen maailmansodan aikana. – Ahvenainen, Jorma – Tiainen, Jorma O. (toim.) Itä-Eurooppa. Muutosten tausta. Jyväskylä 1992.
- Jokisipilä, Markku*: Die Sonderkriegsthese als Havarie oder Meisterstück eines ausserpolitischen Täuschungsmanövers? Finland und Deutschlands Bündnisvertragsforderungen 1943–1944. – Deutschland und Finland im 20. Jahrhundert. Herausgegeben von Edgar Hösch, Jorma Kalela und Hermann Beyer-Thoma. Wiesbaden 1999. (Jokisipilä 1999c)
- Jokisipilä, Markku*: Edwin Linkomiehen poliittinen toiminta 1943–1946. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 8. Turku 1997.
- Jokisipilä, Markku*: ”Hitlerin avulla idän barbaareja vastaan”. Tulkintoja suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 13. Turku 1999. (Jokisipilä 1999b)
- Jokisipilä, Markku*: Holokausti ja revisionismi. Kanava 6/2000.
- Jokisipilä, Markku*: Suomalaiset SS-miehet ja natsien hirmutyöt. Ilta-Sanomat 23.7.1999 (Jokisipilä 1999a).
- Juntila, Marianne*: Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Bibliotheca Historica 61. Helsinki 2001.
- Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka*: Suomen poliittinen historia 1809–1999. 3. uudistettu painos. Juva 2000.
- Jutikkala, Eino*: Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka. Juva 1997.
- Jutikkala, Eino*: The impossible happened thrice. Www-dokumentti Suomen ulkoasiainministeriön Virtual Finland-verkkosivuilla <http://virtual.finland.fi> (sivuilla käyty 20.7.2002)
- Juva, Einar W.*: Rudolf Walden 1878–1946. Porvoo 1957.
- Jyränki, Antero*: Presidentti. Tutkimus valtiopäämiehen asemasta Suomessa v. 1919–1976. Juva 1981.
- Jäger, Jörg-Johannes*: Die wirtschaftliche Abhängigkeit des Dritten Reiches vom Ausland dargestellt am Beispiel der Stahlindustrie. Berlin 1969.
- Jägerskiöld, Stig*: Suomen marsalkka. Gustaf Mannerheim 1941–1944. Keuruu 1981.
- Karhunen, Joppe*: Torjuntavoitto Kannaksella 1944. Helsinki 1985.
- Kehrig, Manfred*: Die 6. Armee im Kessel von Stalingrad. – Förster, Jürgen (hrsg.): Stalingrad. Ereignis-Wirkung-Symbol. München 1992.
- Kershaw, Ian*: Hitler 1936–1945: Nemesis. London 2001.
- Kershaw, Ian*: The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation. Second Edition. London 1989.
- Kersten, Felix*: Himmlerin henkilöäkinä. Muistelmia Kolmannesta valtakunnasta vv. 1939–1945. Hämeenlinna 1947.
- Killinen, Kullervo*: Miekka tuppeen. Poliittisen ja sotilaallisen johdon dualismi Suomen sodissa 1939–1944. Porvoo 1983.
- Kivimäki, T.M.*: Suomalaisen politiikan muistelmia. Porvoo 1965.
- Kley, Stefan*: Hitler, Ribbentrop, und die Entfesselung des zweiten Weltkrieges. Paderborn 1996.
- Klinge, Matti*: Katsaus Suomen historiaan. Neljäs uudistettu painos. Keuruu 1995.
- Klink, Ernst*: Das Gesetz des Handelns. Die Operation ”Zitadelle” 1943. Stuttgart 1966.
- Klink, Ernst*: Deutsch-finnische Waffenbrüderschaft 1941–1944. Wehrwissenschaftliche Rundschau 9/1958.
- Klink, Ernst*: Die deutsch-finnische Zusammenarbeit 1944. – Operationsgebiet östliche Ostsee und der finnisch-baltische Raum. Herausgegeben vom Militärges-

- schichtlichen Forschungsamt. Stuttgart 1961.
- Klink, Ernst:* Saksalais-suomalaisen aseveljeyden loppuvaihe Pohjois-Suomessa 1944. Historiallinen Aikakauskirja 2/1979.
- Kluke, Paul:* Nationalsozialistische Europa-ideologie. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 3/1955.
- Knabe, Konrad:* Die schweigende Front. Dietl's Kampf im hohen Norden 1940–1944. Leoni am Starnberger See 1979.
- Knopp, Guido:* Hitler. Eine Bilanz. München 1997.
- Korhonen, Arvi:* Barbarossa-suunnitelma ja Suomi. Jatkosodan synty. Toinen painos. Porvoo 1961.
- Koskimaa, Matti:* Veitsen terällä. Vetäytymisen Länsi-Kannakselta ja Talin-lhantalan suurtaistelu kesällä 1944. Porvoo 1993.
- Krohn, Aarni:* Kuka on tuo mies. Valtiomiehen kirjoittamattomat muistelmat. 2. painos. Jyväskylä 1971.
- Käkelä, Erkki:* Laguksen rynnäkötykit. Rynnäkötykkipataljoona 1943–1944. Porvoo-Helsinki-Juva 1996.
- Käkelä, Erkki:* Marskin panssarintuhoajat. Suomen panssarintorjunnan kehitys ja panssariyhitymän panssarintorjuntayksiköiden historia. Porvoo 2000.
- Lehmus, Kalle:* Kolme kriisiä. Tapiola 1971.
- Lehmus, Kalle:* Tuntematon Mannerheim. Katkelmia sodan ja politiikan poluilta. Helsinki 1967.
- Linkomies, Edwin:* Henrik Ramsay ulkoministerinä. Valvoja 1958.
- Linkomies, Edwin:* Sotiemme historiaa. Arvostelu C.L. Lundinin teoksesta Finland in the second world war. Valvoja 1957.
- Linkomies, Edwin:* Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–1944. Helsinki 1970.
- Loock, Hans-Dietrich:* Nordeuropa zwischen Aussenpolitik und "großgermanischer" Innenpolitik. – Funke, Manfred (Hrsg.): Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches. Düsseldorf 1976.
- Lukacs, John:* The Hitler of History. New York 1998.
- Lundin, Charles Leonard:* Suomi toisessa maailmansodassa. Jyväskylä 1960.
- Luostarinen, Heikki:* Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö. Jyväskylä 1986.
- Lyytinen, Jaakko:* Myytti nimeltä Suomi. Ylioppilaslehti 10/1999.
- Mannerheim, Gustav:* Muistelmat. Toinen osa. Helsinki 1952.
- Manninen, Ohto:* Die deutsch-finnische "Waffenbrüderschaft" – Realität oder Mythos? – Jäntti, Ahti – Holtkamp, Marion (Hrsg.): Schicksalsschwere Zeiten. Marschall Mannerheim und die deutsch-finnischen Beziehungen 1939–1945. Berlin 1997.
- Manninen, Ohto:* Kuinka rauhaan päädyttiin. – Kronlund, Jarl (toim.): Sodasta rauhaan. Suomen Sotahistorian Komission julkaisu ja VI. Helsinki 1996. (Manninen 1996a)
- Manninen, Ohto:* Mannerheimin muistelmin synty. – Meinander, Henrik (toim.): "Scripta Mannerheimiana. Puheenvuoroja Mannerheim-kirjallisuudesta & Valikoiva bibliografia. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 58. Jyväskylä 1996. (Manninen 1996b)
- Manninen, Ohto:* Molotovin cocktail – Hitlerin sateenvarjo. Toisen maailmansodan historian uudelleenkirjoitusta. Helsinki 1994.
- Manstein, Erich von:* Verlorene Siege. Frankfurt am Main 1964.
- Martin, Bernd:* Verhandlungen über separate Friedensschlüsse 1942–1945. Militärgeschichtliche Mitteilungen 2/1976.
- Meinander, Henrik:* Mitä Jägerskiöld tähän sanoisi! Poimintoja itsenäisyysaikaa koskevasta Mannerheim-tutkimuksesta. – Meinander, Henrik (toim.): Scripta Mannerheimiana. Puheenvuoroja Mannerheim-kirjallisuudesta & Valikoiva bibliografia. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 58. Jyväskylä 1996.
- Menger, Manfred:* Das militärpolitische Verhältnis zwischen Deutschland und Finnland im Herbst 1944. Militärgeschichte 3/1979.
- Menger, Manfred:* Deutsche Bemühungen um eine pronazistische finnische Widerstandsfront im Jahre 1944. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1981.
- Menger, Manfred:* Deutschland und der finnische "Sonderkrieg". – Wegner, Bernd (hrsg.): Zwei Wege nach Moskau. Vom Hitler-Stalin Pakt zum "Unternehmen Barbarossa". München 1991.
- Menger, Manfred:* Deutschland und Finnland im zweiten Weltkrieg. Genesis und Scheitern einer Militärallianz. Berlin 1988.
- Menger, Manfred:* Suomen merkityksestä fasisistiselle sotataloudelle. – Saarinen, Hannes – Turtola, Jussi (toim.): Suomalaisten ja DDR:läisten historiantutkijoiden Espoossa 23.–25.8.1974 pitämän toisen seminaarin esitelmät. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja. Helsinki 1974.
- Metzger, Hans:* Poliittiset aseveljet. Kolmannen valtakunnan edustajana jatkosodan Suomessa 1941–1944. Keuruu 1986.
- Michalka, Wolfgang:* Vom Antikominternpakt zum euro-asiatischen Kontinentalblock: Ribbentrops Alternativkonzeption zu Hitlers aussenpolitischem "Programm". – Michalka, Wolfgang (Hrsg.): Nationalsozialistische Aussenpolitik. Darmstadt 1978.
- Milward, Alan S.:* Die Deutsche Kriegswirtschaft 1939–1945. Stuttgart 1966.
- Myllyniemi, Seppo:* Suomi sodassa 1939–1945. Keuruu 1982.

- Moltmann, Günter*: Die Genesis der Unconditional-Surrender-Forderung. – Hillgruber, Andreas (Hrsg.): Probleme des Zweiten Weltkrieges. Köln 1967.
- Moltmann, Günter*: Goebbels' Rede zum Totalen Krieg am 18. Februar 1943. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1964.
- Mommsen, Hans*: Ausnahmezustand als Herrschaftstechnik des NS-Regimes. – Funke, Manfred (hrsg.): Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches. Düsseldorf 1978.
- Murtorinne, Eino*: Veljeyttä viimeiseen saakka. Suomen ja Saksan kirkkojen suhteet toisen maailmansodan aikana 1940–44. Mikeli 1975.
- Nevanlinna, Rolf*: Muisteltua. Keuruu 1976.
- Neulen, Hans Werner*: Europa und das 3. Reich. Einigungsbestrebungen im deutschen Machtbereich 1939–1945. München 1987.
- Nevakivi, Jukka*: Maanalaista diplomatiaa. Helsinki 1983.
- Oesch, K.L.*: Suomen kohtalon ratkaisu Kanaksella v. 1944. Helsinki 1956.
- Paasivirta, Juhani*: Suomi ja Eurooppa 1939–1956. Sotien ja murrosten ajanjakso. Hämeenlinna 1992.
- Paasonen, Aladár*: Marsalkan tiedustelupäällikkönä ja hallituksen asiamiehenä. Tapiola 1974.
- Paavolainen, Jaakko*: Väinö Tanner – patriootti. Elämäkerta vuosilta 1937–1966. Helsinki 1989.
- Pajari, Risto*: Jatkosota ilmassa. Juva 1982.
- Peltovuori, Risto*: Saksa ja Suomen talvisota. Keuruu 1975.
- Peltovuori, Risto*: Sankarikansa ja kavaltajat. Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Historiallisia Tutkimuksia 208. Helsinki 2000.
- Perko, Touko*: Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944. Porvoo 1971.
- Perko, Touko*: TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944. Keuruu 1974.
- Philippi, Alfred – Heim, Ferdinand*: Der Feldzug gegen Sowjetrußland 1941–1945. Stuttgart 1962.
- Pihkala, Erkki*: Kuinka jatkosota kestettiin taloudellisesti. – Vehviläinen, Olli (toim.): Jatkosodan kujanjuoksu. Juva 1982.
- Platonov, S.P.*: Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944. Helsinki 1976.
- Polvinen, Tuomo*: Barbarossasta Teheraniin. Suomi kansainvälisessä politiikassa I: 1941–1943. Juva 1979.
- Polvinen, Tuomo*: J.K. Paasikivi 1939–1944. Valtiomiehen elämäntyö 3. Juva 1995.
- Procopé, Hj. J.*: Fällande Dom som friar. Dokument ur Finlands krigsansvarighetsprocess. Eksjö 1946.
- Ränki, György*: Hitlers Verhandlungen mit osteuropäischen Staatsmännern, 1939–1944. – Deutsche Frage und europäisches Gleichgewicht. Festschrift für Andreas Hillgruber zum 60. Geburtstag. Hrsg. von Klaus Hildebrand und Reiner Pommerin. Köln 1985.
- Rautkallio, Hannu*: Ne kahdeksan ja Suomen omatunto. Espoo 1985.
- Rautkallio, Hannu*: Suomen juutalaisten aseveljeys. Jyväskylä 1998.
- Raunio, Ari*: Aseet vaikenevat. – Kronlund, Jarl (toim.): Sodasta rauhaan (toim. Jarl Kronlund). Suomen Sotahistorian Komission julkaisuja VI. Helsinki 1996.
- Reinhardt, Klaus*: Das Scheitern des deutschen Blitzkriegskonzeptes vor Moskau. – Rohwer, Jürgen – Jäckel, Eberhard (hrsg.): Kriegswende Dezember 1941. Koblenz 1984.
- Rendulic, Lothar*: Gekämpft – gesiegt – geschlagen. Heidelberg 1952
- Rendulic, Lothar*: Soldat im stürzenden Reichen. München 1965.
- Ribbentrop, Joachim von*: Zwischen London und Moskau. Erinnerungen und letzte Aufzeichnungen. Leoni am Starnberger See 1953.
- Rich, Norman*: Resistance and collaboration: dilemmas and paradoxes. – Deutsche Frage und europäisches Gleichgewicht. Festschrift für Andreas Hillgruber zum 60. Geburtstag. Hrsg. von Klaus Hildebrand und Reiner Pommerin. Köln 1985.
- Rislakki, Jukka*: Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Vaasa 1982.
- Rusi, Alpo*: Lehdistöensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944. Kokemäki 1982.
- Salewski, Michael*: Ideas of the National Socialist Government and Party. – Lipgens, Walter (ed.): Documents on the History of European Integration. Vol. I. Berlin 1985.
- Salewski, Michael*: Staatsräson und Waffenbrüderschaft. Probleme der deutsch-finnischen Politik 1941–1944. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 27 (1979).
- Salminen, Esko*: Propaganda rintamajoukoissa. Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana. Keuruu 1976.
- Sandström, Allan*: Fortsättningskriget 1941–1944. Uddevalla 1991.
- Scheurig, Bodo*: Alfred Jodl. Gehorsam und Verhängnis. Schnellbach 1999.
- Schmidt, Paul*: Statist auf diplomatischer Bühne 1923–1945. Erlebnisse des Chefdolmetschers im Auswärtigen Amt mit den Staatsmännern Europas. Bonn 1949.
- Schramm, Percy Ernst*: Hitler als militärischer Führer. Erkenntnisse und Erfahrungen aus dem Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht. Frankfurt 1962.
- Schröder, Josef*: Deutschland und seine Bundesgenossen im Zweiten Weltkrieg. Ein Beitrag zu Hitlers Kriegszielpolitik. – Quellen und Forschungen aus italienische

- Archiven und Bibliotheken. Herausgegeben von Deutschen Historischen Institut in Rom. Band LII. Tübingen 1972.
- Schwartz, Paul*: This man Ribbentrop. New York 1943.
- Seabury, Paul*: Die Wilhelmstrasse. Die Geschichte der deutschen Diplomatie 1930–1945. Frankfurt am Main 1956.
- Seabury, Paul*: Ribbentrop and the German Foreign Office. Political Science Quarterly 4/1951.
- Seppälä, Raimo*: Rudolf Walden. Isänmaan mies. Keuruu 1981.
- Semmler, Rudolf*: Goebbels – The Man next to Hitler. London 1947.
- Seppinen, Ilkka*: Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939–1944. Tammisaari 1983.
- Seppinen, Jukka*: Paasikiven aikakauteen. Jyväskylä 2001.
- Seppälä, Helge*: Asemasodasta katkeraan rauhaan. Falun 1991.
- Seppälä, Helge*: Karl Lennart Oesch. Suomen pelastaja. Jyväskylä 1998.
- Shirer, William L.*: The Rise and Fall of The Third Reich. Reading 1998.
- Siltala, Juha*: Isien teot, Hamletin sanat. – Haataja, Lauri (toim.): Ja kuitenkin me voimme: sodan muisto ja perintö. Helsinki 1994.
- Skyttä, Kyösti*: Ei muuta kunniaa. Risto Rytin kujanjuoksu 1939–1945. 5. painos. Helsinki 1979.
- Snyder, Louis L.*: Encyclopedia of the Third Reich. Kent 1998.
- Soikkanen, Hannu*: Sota-ajan valtioneuvosto. Valtioneuvoston historia 1917–1966 II. Helsinki 1977.
- Sonnleithner, Franz von*: Als Diplomat im "Führerhauptquartier". Aus dem Nachlass. Dießen 1989.
- Štemenko, S.M.*: Kohti Berliiniä. Neuvostoliiton viimeiset taistelut Hitlerin armeijoita vastaan toisessa maailmansodassa. Hämeenlinna 1980.
- Suomen sota. Osa 9. Sotahistoriallinen tutkimuslaitos. Kuopio 1960.
- Suomi, Juhani*: Urho Kekkonen 1936–1944. Myrriysmies. Keuruu 1986.
- Suominen, Elina*: Kuoleman laiva s/s Hohenhörn. Helsinki 1979.
- Svahnström, Bertil*: Hakkorsets tidevarv. Stockholm 1944.
- Talvela, Paavo*: Sotilaan elämä. Muistelmat II. Jyväskylä 1977.
- Tanner, Väinö*: Suomen tie rauhaan 1943–44. Helsinki 1952.
- Tarkka, Jukka*: 13. artikla. Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospolitiikka vuosina 1944–1946. Porvoo 1977.
- Tarkka, Jukka*: Ei Stalin eikä Hitler. Suomen turvallisuuspolitiikka toisen maailmansodan aikana. Keuruu 1987.
- Tervasmäki, Vilho*: Mannerheim. Valtiomies ja sotapäällikkö talvi- ja jatkosotien käännekohtissa. Hämeenlinna 1988.
- Terä, Martti V.*: Kesäkuun kriisi 1944. Helsinki 1967.
- Turtola, Martti*: Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali. Keuruu 1988.
- Turtola, Martti*: Pääministeri. – Tommila, Päiviö – Heikkilä, Hannu (toim.): Edwin Linkomies suomalainen vaikuttaja. Keuruu 1996.
- Turtola, Martti*: Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta. Keuruu 1994.
- Turtola, Martti*: Sotilaallinen ratkaisu. – Suomi 1944. Sodasta rauhaan. Helsinki 1984.
- Tuomi, Arvo*: Valkeasaaren taistelut. Www-dokumentti Salon seudun sotaveteraanit ry:n verkkosivuilla. http://www.netti.fi/sssvev/tuomi_arvo.htm (sivulla käyty 30.7.2002).
- Ueberschär, Gerd R.*: Hitler and Finland 1939–1941. Die deutsch-finnischen Beziehungen während des Hitler-Stalin-Paktes. Wiesbaden 1978.
- Ueberschär, Gerd R.*: Koalitionskriegführung im Zweiten Weltkrieg. Probleme der deutsch-finnischen Waffenbrüderschaft im Kampf gegen die Sowjetunion. – Militärgeschichte. Probleme – Thesen – Wege. Stuttgart 1982.
- Uino, Ari*: Presidenttipeliä sodan varjossa. Kokoomuspuolue ja vuoden 1943 presidentinvaali. – Suomalainen. Päiviö Tommila 60 vuotta. Keuruu 1991.
- Vahe, Juha*: Kenraali Paavo Talvela sodan ja rauhan tehtävissä. Helsinki 1994.
- Valtonen, Hannu*: Lento-osasto Kuhlmeij. Jyväskylä 1991.
- Vehviläinen, Olli*: Saksan ja Suomen irtautuminen jatkosodasta. – Vehviläinen, Olli (toim.): Jatkosodan kujanjuoksu. Juva 1982.
- Viitala, Heikki Mikko*: Rauhanoppositio. Pori 1969.
- Viitala, Heikki*: Ribbentrop-Ryti-Kekkonen. Savon Sanomat 7.9.1994.
- Viljanen, Lauri*: V.A. Koskenniemi. Suomen kirjallisuus VI. Keuruu 1967.
- Vilkuna, Kustaa*: Linkomiehen rohkea haastattelu. Suomen Kuvalehti 39/1970.
- Vilkuna, Kustaa*: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944. Keuruu 1962.
- Virkkunen, Sakari*: Mannerheim. Marsalkka ja presidentti. Keuruu 1989.
- Virkkunen, Sakari*: Ryti. Myrskyajan presidentti. Keuruu 1985.
- Visuri, Pekka – Forsberg, Tuomas*: Saksa ja Suomi. Pohjoismainen näkökulma Saksan kysymykseen. Juva 1992.
- Warlimont, Walter*: Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939–1945. Grundlagen, Formen, Gestalten. Frankfurt 1962.
- Wegner, Bernd*: Auf dem Wege zur pan-germanischen Armee, Militärgeschichtliche Mitteilungen 2/1980.
- Wegner, Bernd*: Ein "Weg ins Chaos"? Deutschland und der finnische Kriegsausritt 1944 im Spiegel der Goebbels-Tagebücher. – Pro Finlandia 2001.

- Festschrift für Mandred Menger. Hrsg. ·
 Deutsch-Finnische Gesellschaft e.V. ·
 Reinbek 2001. ·
- Wegner, Bernd*: Finnland und der Zweite ·
 Weltkrieg – eine historische Ortsbe- ·
 stimmung. Kommentar zum Vortrag von ·
 Prof. Dr. Mauno Jokipii. – Jäntti, Ahti – ·
 Holtkamp, Marion (Hrsg.): Schicksal- ·
 sschwere Zeiten. Marschall Mannerheim ·
 und die deutsch-finnischen Beziehungen ·
 1939–1945. Berlin 1997. ·
- Weinberg, Gerhard L.*: A World at Arms. The ·
 Global History of World War II. Cambridge ·
 1994. ·
- Weitz, John*: Joachim von Ribbentrop. Hitler's ·
 Diplomat. London 1992. ·
- Weizsäcker, Ernst von*: Erinnerungen. ·
 Augsburg 1950. ·
- Woller, Hans*: Die Abrechnung mit dem ·
 Faschismus in Italien 1943 bis 1943. Mün- ·
 chen 1996. ·
- Zechlin, Walter*: Diplomatie und Diplomaten. ·
 Stuttgart 1935. ·
- Ziemke, Earl F.*: The German Northern Theater ·
 of Operations 1940–1945. Washington ·
 1959. ·
- Ölander, Ragnar*: Krig och censur. Helsingfors ·
 1958. ·
- Österman, Hugo*: Neljännesvuosisata elämäs- ·
 täni. Porvoo 1966. ·
- MUUT LÄHTEET**
- Hentilä, Seppo: History Politics and ‘Public ·
 Uses of History’ in Finland. Esitelmä ·
 Södertörnin yliopistossa Tukholmassa ·
 31.8.2002. ·
- Kolehmainen, Osmo: Ryti-Ribbentrop-sopi- ·
 muksen merkitys rintamatilanteen ·
 vakiintumiseen Karjalan kannaksella 1944. ·
 Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. ·
 Helsingin yliopisto 1974. ·
- Liukkonen, Petrus: ”Yhden kortin varassa”. ·
 Antti Kukkoson suhteet ja suhtautuminen ·
 Saksaan sekä niihin vaikuttaneet tekijät ·
 vuosina 1940–1944. Yleisen historian pro ·
 gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2002. ·
- Lääketieteen musta historia. Suomen TV1:n ·
 MOT-sarjassa 7.9. ja 14.9.1998 lähetetty ·
 dokumentti. Toimittaja Olli Ainola. Doku- ·
 mentin käsikirjoitus ja siinä käytetyt asia- ·
 kirjat luettavissa internet-osoitteissa [http://](http://www.yle.fi/mot/070998) ·
www.yle.fi/mot/070998 ja [http://yle.fi/mot/](http://yle.fi/mot/140998) ·
[140998](http://yle.fi/mot/140998). (sivuilla käyty 15.3.2000) ·

Zusammenfassung

Am Morgen des 22.6.1941 wälzte sich die Armee des von Adolf Hitler geführten nationalsozialistischen Deutschland in der größten Militäraktion der Weltgeschichte auf das Territorium der Sowjetunion, in einer Stärke von drei Millionen Soldaten, 3600 Panzern, 7000 Geschützen, 2500 Flugzeugen, 600.000 motorisierten Fahrzeugen und 625.000 Pferden. Nach einer dreitägigen diplomatisch-taktischen Neutralität schloß sich ihr – in Übereinstimmung mit im Frühjahr 1941 geführten Verhandlungen – auch das kleine nördliche Finnland an, dessen wichtigstes Ziel die Rückeroberung der im sog. Winterkrieg 1939/40 an die Sowjetunion verlorengegangenen Gebiete war. Mit der Verteidigung der nördlichen Teile Finnlands, auf einer 600 km langen Linie von Kuusamo bis Petsamo, wurde die von General Eduard Dietl befehligte deutsche 20. Gebirgsarmee betraut. Obwohl Finnland seine Kriegsbeteiligung vorab mit Deutschland vereinbart hatte und die Generalstäbe ihre militärischen Aktionen synchronisiert hatten, gab es zwischen Finnland und Deutschland keinerlei förmlichen politischen Vertrag bezüglich des Krieges. Finnland hatte sich zwar im November 1941 als einziges demokratisch regiertes Land dem Antikomintern-Pakt angeschlossen, aber diesem kann man keine große politische oder militärische Verbindlichkeit beimessen.

Im Sommer und Herbst 1941 sah es so aus, als ob die Wehrmacht unaufhaltsam bis Moskau vorstoßen würde. Bis zum Herbst waren die Reihen der Roten Armee um nicht weniger als sechs Millionen Soldaten – gefallen, verwundet, verschollen oder in deutsche Kriegsgefangenschaft geraten – dezimiert worden. Auf dem nördlichen Nebenkriegsschauplatz der Ostfront erreichte auch Finnland bis Dezember 1941 all seine Ziele und noch mehr darüber hinaus. Es eroberte die im Winterkrieg verlorenen Gebiete zurück und stieß in Ostkarelien weit auf sowjetisches Gebiet vor, bis hin zum Svir, bis Petrozavodsk und Medvežjegorsk.

Die deutsche Armee mußte allerdings bald bemerken, daß sie ihren Gegner unterschätzt hatte. Die Erwartungen eines raschen Vormarschs auf Moskau und eines vollständigen Zusammenbruchs der Sowjetunion erwiesen sich als unrealistisch. In den Kämpfen vom Herbst 1941 und Winter 1942 demonstrierte die Rote Armee trotz ihrer gewaltigen Verluste, daß sie zur gleichen modernen und totalen Kampftätigkeit wie Deutschland in der Lage war. Deutschland stieß in seiner Kriegführung auch auf schwierige logistische Probleme, denn ein großer Teil der Truppen an der Ostfront hing an langen und komplizierten Nachschubverbindungen. Die Hoffnung, die Sowjetunion mit der im Westen erfolgreichen Blitzkriegsstrategie zu besiegen, war vorüber, und nachdem die USA im Dezember 1941 in den Krieg eingetreten waren, stand Deutschland ein Ermattungskrieg gegen die stärkste Koalition der Weltgeschichte bevor. Bei der Offensive in den südlichen Abschnitten der Ostfront im Sommer 1942 konnte die Wehrmacht große Erfolge verbuchen, aber gleichzeitig wurden ihre Nachschubverbindungen aufs äußerste gedehnt. Das letzte Ziel der Offensive, der So-

wjetunion die Rohstoff- und Ölvorkommen im Kaukasus zu entreißen, wurde nicht erreicht. Im September 1942 mußte Hitler eingestehen, daß eine Vernichtung der Roten Armee mit Angriffsoperationen nicht gelingen würde.

Die deutsche Heeresgruppe Nord blieb vor Leningrad stecken, und der schon vorab versprochene Zusammenschluß mit den am Svir stehenden finnischen Truppen kam nicht zustande. Im Dezember 1941 ging die finnische Armee zum Stellungskrieg über und schickte nach Jahreswechsel ein Drittel ihrer Soldaten nach Hause. Anders als bei den übrigen Mitkriegführenden Deutschlands, die in den mittleren und südlichen Teilen der Ostfront kämpften, verlief bei den Finnen das Jahr 1942 im wesentlichen im Zeichen eines Gewehr-bei-Fuß-Stehens und Abwartens. Die Deutschen brachten bei den Finnen vergeblich Wünsche nach einer offensiven Kriegführung und einer Beteiligung an der Leningrad-, Murmansk- und Soroka-Operation vor. Die finnische Führung wollte sich in nichts verwickeln lassen, was nicht unmittelbar den eigenen Kriegszielen des Landes diene.

Je mehr Deutschland an der Ostfront in Schwierigkeiten geriet, desto stärker waren die Finnen bestrebt, die sog. Separatkriegsthese herauszustellen, derzufolge Finnland seinen eigenen, vom Krieg der Großmächte gänzlich getrennten Verteidigungskrieg führte. Sie betonten, nur durch Schicksal und die schwierige geographische Lage des Landes an die Seite Deutschlands geraten zu sein. Sie seien nur Deutschlands „Waffenbrüder“ oder „Mitkriegführende“, keine Verbündeten wie beispielsweise Italien, Rumänien oder Ungarn. Bündnisverträge gab es zwischen den beiden Ländern nicht. Finnland kämpfe nur für seine Selbständigkeit und seine Existenz, und dieser Kampf habe keine Anknüpfungspunkte an die Kriegsziele von Hitlers Deutschland. Mit diesen Beteuerungen versuchte man vor allem den westlichen Alliierten und den skandinavischen Ländern, zu denen als demokratische Staaten man ideologische Nähe empfand, zu demonstrieren, daß Finnland kein Satellit Deutschlands war, sondern über seine Politik selbst bestimmte.

In Wirklichkeit war die Separatkriegsthese natürlich ein völlig illusorisches Gedankengebäude, denn Finnland war in seinem Krieg gänzlich von der Unterstützung Deutschlands abhängig. Zur Aufrechterhaltung der finnischen Lebensmittelversorgung, Industrieproduktion, Landwirtschaft wie auch des materiellen Ausrüstungsstands der Armee brauchte man die deutschen Lieferungen unbedingt. Außerdem war die von der deutschen Heeresgruppe Nord und der 20. Gebirgsarmee gebotene strategische Unterstützung für Finnland im Kampf gegen die Sowjetunion lebenswichtig. Es ist nicht übertrieben zu konstatieren, daß Finnlands Schicksal 1941–1944 in allen entscheidenden Punkten an Deutschland gebunden war. Hätte Hitler nicht im Sommer 1941 die Sowjetunion angegriffen, wäre auch der finnische sog. Fortsetzungskrieg niemals ausgebrochen, wenigstens nicht in der Form, wie es dann geschah. Ohne Deutschlands strategische Unterstützung und seine massive Waffen- und Lebensmittelhilfe wäre es für Finnland unmöglich gewesen, Krieg zu führen.

Vor diesem Hintergrund ist es geradezu verblüffend, wie weit Deutschland die öffentliche Propagierung der Separatkriegsthese durch die finnische Seite tolerierte. Es gelang den Finnen, das Bild von ihrem getrennten Krieg bis zum

26. Juni 1944 ziemlich erfolgreich aufrechtzuerhalten. An diesem Tag versicherte der finnische Präsident Risto Ryti Hitler in einem persönlichen Brief, daß er ohne vorherige Zustimmung Deutschlands keinen Separatfrieden mit der Sowjetunion schließen werde. Danach war die Rede von einem Separatkrieg Makulatur. Warum band Finnland in den letzten Momenten seines eigenen Krieges sein Schicksal auf diese Weise an das dem Untergang entgegengehende Deutschland, wenn es ihm zuvor drei Jahre lang gelungen gewesen war, den Abschluß jeglicher offizieller Bündnisverträge zu vermeiden?

Den unmittelbaren Hintergrund des Geschehens bildet der von der Sowjetunion am 9.6. mit starker Übermacht begonnene Großangriff auf der karelischen Landenge, der rasch zum Zusammenbruch der beiden ersten finnischen Verteidigungslinien und zur gefährlichen Schwächung der militärischen Lage des Landes führte. In dieser Situation sah es die finnische Führung als ihre wichtigste Aufgabe an, den Fortgang der deutschen Waffenhilfe zu sichern, notfalls auch durch den Abschluß eines einen Separatfrieden verbietenden Vertrags, wie man ihn bis dahin abgelehnt hatte. Der Anfangspunkt dieses Zusammenbruchsprozesses der Separatkriegsthese liegt allerdings viel weiter zurück als in den folgenschweren Tagen des Juni 1944. Die Betrachtung ist bis zur ersten Hälfte des Jahres 1943 auszudehnen, bis zur Katastrophe, die Deutschland in Stalingrad widerfuhr, die die Lage an der Ostfront umwälzend veränderte und auch die finnische Führung von der Notwendigkeit überzeugte, zum Frieden zu gelangen.

Am 20.3.1943 boten die USA Finnland ihre Dienste an, um einen Kontakt mit der Sowjetunion zu organisieren. Die neue finnische Regierung unter Edwin Linkomies, die Anfang März ihr Amt angetreten hatte, erfaßte den Wendepunktcharakter der Ereignisse an der Ostfront und griff eifrig nach diesem Vermittlungsangebot. Gleichzeitig sah sie allerdings Deutschland trotz der von ihm erlittenen Rückschläge immer noch als so stark an, daß man nicht hinter seinem Rücken zu Verhandlungen schreiten könnte. So beschloß die Regierung, Außenminister Henrik Ramsay zu schicken, um seinen deutschen Amtskollegen Joachim von Ribbentrop über den Kontakt zu informieren, m.a.W. dessen Zustimmung zu den finnischen Friedenskontakten zu erbitten. Dies erwies sich als schwerer Fehler. Ribbentrop verlangte von Finnland, alle auf einen Frieden abzielenden Gespräche abubrechen und, was das Schlimmste war, mit Deutschland einen Bündnisvertrag abzuschließen, der das Verbot eines Separatfriedens enthielt. Ribbentrop behauptete, auch Hitler wünsche von Finnland einen Vertrag, was freilich nicht stimmte.

Die finnische Regierung schickte sich unter Leitung Ramsays und des Botschafters in Berlin T.M. Kivimäki an, einen diplomatischen Abwehrkampf zu führen, um einen Vertragsschluß zu vermeiden. Gleichzeitig begann sie allerdings schon zu eruieren, wie man eine solche Zusicherung in einer juristisch möglichst wenig bindenden Form geben könnte. Die Finnen begriffen, daß Deutschland im Bedarfsfall über die Mittel verfügte, Finnland zur Befolgung seines Willens zu drängen. Auch die finnische Militärführung versuchte Deutschland nach besten Kräften zu beschwichtigen, bemerkte aber zu ihrer Überraschung, daß in den militärischen Beziehungen keine Spur von der

Schroffheit der diplomatischen Linie zu sehen war. Tatsächlich meinte der Chef des Wehrmachtführungsstabs im Oberkommando der Wehrmacht, General Alfred Jodl, am 14.4.1943 zum Vertreter der finnischen Armee in Deutschland, General Paavo Talvela, daß kein Volk von einem anderen Volk verlangen könne, seinetwegen zu sterben. Jodl äußerte Verständnis dafür, daß Finnland sich für den Fall einer deutschen Niederlage die Möglichkeit bewahren wollte, mit Hilfe der USA Frieden zu schließen. Jodl zufolge waren die Beziehungen zwischen Finnland und Deutschland ganz genauso gut wie zuvor. Hieraus zog der Oberbefehlshaber der finnischen Armee, Marschall C.G.E. Mannerheim, völlig zutreffend den Schluß, daß Ribbentrops Linie des Druckausübens nicht Hitlers Unterstützung hatte.

Das Auswärtige Amt drängte Finnland drei Monate lang zu einem Vertrag. Anfang Mai 1943 wäre es damit beinahe erfolgreich gewesen, als der Außenausschuß der finnischen Regierung die Herausgabe einer diplomatischen Erklärung beschloß, die einen Separatfrieden ablehnte. Hintergrund des Beschlusses war die verschärfte Getreidesituation, die ohne deutsche Lieferungen nicht zu beheben war, und diese wiederum hatte Ribbentrop abzubrechen gedroht. Mannerheims Intervention und der Widerstand der übrigen Regierungsmitglieder ließen den Ausschuß jedoch seine Meinung ändern. Obwohl die Diskussionen über unterschiedliche diplomatische Stellungnahmen noch weitergingen, hatte sich Mannerheims Linie durchgesetzt. Der Marschall sah in den Forderungen eine eigenmächtige Initiative des in den innerdeutschen Machtkämpfen kompromittierten Ribbentrop, mit denen dieser seine eigene Stellung zu verbessern suchte, und forderte folgerichtigerweise, daß man Deutschland keinerlei Deklarationen geben sollte. Es stellte sich auch bald heraus, daß die Konfrontation mit Ribbentrop trotz der scharfen Töne des AA keine unmittelbaren und konkreten Gegenmaßnahmen zur Folge hatte. Ein Teil des Verdienstes fällt auch dem deutschen Botschafter in Helsinki, Wipert von Blücher, und dem Leiter der deutschen Handelsdelegation, Karl Schnurre, zu. Sie hielten es nicht für sinnvoll, Druck auf Finnland auszuüben, und empfahlen Ribbentrop, damit aufzuhören. Auch General Waldemar Erfurth, der Vertreter der deutschen Wehrmacht im finnischen Hauptquartier, tat sein Bestes, um die Beziehungen zwischen den beiden Ländern zu normalisieren.

Letztlich blieb Ribbentrop keine andere Alternative, als die Forderung fallenzulassen. Er mußte sich mit einer von Linkomies am 16.5. gehaltenen Rede begnügen, in der es hieß, Finnland werde lieber bis zum letzten Mann kämpfen als vor der Sowjetunion zu kapitulieren. Die Spannungen in den diplomatischen Beziehungen griffen in keiner Phase auf die militärischen Beziehungen über, wo sie wirklichen Schaden hätten anrichten können. In der Tat bekam Finnland alle Lieferungen von Kriegsmaterial aus Deutschland während der gesamten Phase des Drucks gänzlich den Verträgen entsprechend und ohne Störungen. Hitler hatte ganz offensichtlich kein Interesse daran, die Finnen zu Verträgen zu erpressen, sondern es reichte ihm, daß sie ihren Krieg gut führten. Dies fand zusätzliche Bestätigung im Laufe des Sommers 1943, als Finnland bei der Auflösung seines SS-Freiwilligenbataillons, der Gründung einer finnisch-amerikanischen Gesellschaft wie auch bei der öffentlichen Friedensdiskussion ohne

jede wirkliche Repressalie von deutscher Seite davonkam. In den Verhandlungen über ein Handelsabkommen vom Juli, die das logischste Forum für eine solche Bestrafung gewesen wären, setzten die Finnen tatsächlich all ihre Wünsche durch.

Im Herbst 1943 flammte die öffentliche Debatte über einen Separatfrieden in Finnland so richtig auf. Zu allem Überfluß konstatierte Premierminister Linkomies in einem Interview mit ausländischen Journalisten, daß Finnland mit allen Mitteln den Frieden anstrebe, und daß es die skandinavischen Länder und die anderen demokratischen Staaten als seine wirkliche und natürlichste Bezugsgruppe ansehe. Auch der Sozialistenführer Väinö Tanner stellte öffentlich fest, daß Finnland freie Hand habe, sofort einen Frieden anzustreben, sobald sich nur die Gelegenheit dazu eröffne. Diese Stellungnahmen brachten das Auswärtige Amt natürlich in Rage, und Botschafter Blücher suchte Ramsay Tag für Tag auf, um dagegen zu protestieren.

Ribbentrop reagierte, indem er eine von ihm schon bewilligte zusätzliche Lieferung von 20.000 Tonnen Getreide an Finnland strich, aber auch diesmal hatte er keinen Rückhalt von Hitler. Die finnische Militärführung bekam hierfür einen augenfälligen Beleg, als General Jodl während seines Finnlandbesuchs am 14.10. zur Verblüffung seiner Gastgeber bekanntgab, Deutschland hätte nichts dagegen, wenn Finnland mit Hilfe der Westmächte zu einem Separatfrieden käme. Er versprach auch, daß Deutschland Finnland so viele Waffen liefern werde wie möglich, und daß sich die Deutschen vor Leningrad nicht zurückziehen würden, ohne darüber vorab mit Finnland zu verhandeln.

Ganz ohne Tadel von Hitler kam man allerdings nicht davon. In einem Brief an Präsident Risto Ryti vom 14.10. rügte der Diktator die finnische These vom Separatkrieg und die öffentliche Friedensdebatte in scharfen Worten; er betonte, Deutschland werde seinen Verbündeten nicht erlauben, die gemeinsame Front zu gefährden. Mannerheim hielt es daraufhin für das beste, die Deutschen zu beschwichtigen, und forderte die politische Führung dazu auf, die Behandlung der Friedensfrage in der Öffentlichkeit zu unterbinden. Gleichzeitig versuchte er mit seinen eigenen Äußerungen und durch seinen Stab die finnische Loyalität gegenüber Deutschland zu betonen.

Wenn Hitler auch die politische Führung Finnlands kritisierte, so handelte es sich dabei in erster Linie doch nur um zweckorientiertes politisches Spiel ohne konkrete Folgen. Anders als Ribbentrop verstand Hitler die Sorge der Finnen und sah als ihren Hauptgrund die Schwierigkeiten der deutschen Heeresgruppe Nord im für Finnland strategisch lebenswichtigen Leningrader Gebiet an. Außerdem glaubte er nicht daran, daß die Sowjetunion zu einem Frieden unter Bedingungen bereit sein könnte, die die Finnen akzeptieren würden. Er war an einem Bündnisvertrag mit den Finnen nicht interessiert, weil er glaubte, sie würden den Krieg ohnehin auf jeden Fall fortsetzen. Aus Hitlers Perspektive war es erheblich weniger riskant, bei der finnischen Separatkriegsthese ein Auge zuzudrücken, als eine außenpolitische Erpressung zu betreiben, die in diesem Land unvorhersehbare Gegenreaktionen hätte auslösen können.

Anders als in Italien und Ungarn war Hitlers strategische Grundlinie hinsichtlich Finnlands defensiv. Am 17.9. gab er eine Direktive für den Fall heraus, daß

Finnland aus dem Krieg ausscheiden sollte; darin bekam die 20. Gebirgsarmee die Aufgabe – statt Finnland zu besetzen –, einen Rückzug nach Norden zur Sicherung der Nickelgruben von Petsamo vorzubereiten. Er versuchte, die Finnen mit positiven Mitteln in der gemeinsamen Front zu halten, und versprach ihnen zusätzliche Materialhilfe sowie strategische Unterstützung im Leningrader Gebiet. Hitler sah in Finnland einen wertvollen politischen Verbündeten und wollte diesen vorsichtig behandelt sehen.

Ribbentrop erneuerte seine Forderung nach einem Pakt Ende 1943 noch einmal, aber auch diesmal nahm Hitlers entgegengesetzte Linie ihm alle Aussichten auf Erfolg. Hitler gab unzweideutig bekannt, daß Deutschland Finnlands wegen bei Leningrad bleiben und seinem Bundesgenossen auch ohne politische Verträge alle versprochenen Waffen- und Lebensmittellieferungen zukommen lassen werde. Der Diktator betrachtete Finnland rationaler als Ribbentrop, der seine eigene geschwächte Autorität auf Kosten des nordischen Waffenbruders zu heben bestrebt war. Finnland war in der gesamten Gleichung der Ostfront nur ein kleiner Nebenstrang, und Hitler war mit seinem Bundesgenossen zufrieden, stand dieser doch militärisch auf eigenen Füßen, noch dazu freiwillig. Aus Sicht des deutschen Hauptquartiers wäre es in dieser Situation geradezu verückt gewesen, die Beziehungen zwischen den beiden Ländern durch Bündnisvertragsforderungen in eine Krise zu treiben.

Im Januar 1944 änderte sich Finnlands Lage entscheidend, als die Heeresgruppe Nord sich vor Leningrad zurückziehen mußte. Danach fiel es der Roten Armee erheblich leichter, ihre Kräfte auf der karelischen Landenge gegen die Finnen zu konzentrieren. Hitler begriff, daß das Geschehene den Kampfeswillen der Finnen erschütterte, und beteuerte ihnen gegenüber, Deutschland werde das Südufer des Finnischen Meerbusens unter Kontrolle behalten. Außerdem versprach das OKW, Finnland zusätzliche Materialhilfe zu liefern, um das Geschehene zu kompensieren.

Diese Versprechen hinderten die Finnen nicht daran, die These vom Separatfrieden in der Praxis zu realisieren und mit der Sowjetregierung über einen Frieden zu verhandeln. Staatsrat J.K. Paasikivi fuhr im Auftrag der finnischen Regierung im Februar zunächst nach Stockholm, um die Friedensbedingungen der Sowjetunion einzuholen, und dann Ende März nach Moskau, um ihre Interpretation zu erörtern. Die auf der Grundlage der Situation des Jahres 1940 aufbauenden Bedingungen erwiesen sich jedoch als so hart, daß das finnische Parlament sie zurückwies.

Die Deutschen hatte man über diese Verhandlungen nicht vorab in Kenntnis gesetzt, und sie protestierten sowohl auf diplomatischem als auch auf militärischem Wege dagegen. Die Proteste blieben allerdings matt, da sie nicht durch konkrete Sanktionen bekräftigt wurden. Offensichtlich befürchtete man in Deutschland, daß eigener Druck die Finnen nur geneigter machen würde, die Bedingungen Moskaus zu akzeptieren; daher hielt man es für besser, die Entwicklung der Ereignisse lediglich zu verfolgen.

Nachdem Finnlands Verhandlungen gescheitert waren, mochte Deutschland sicher sein, daß das Land weiterkämpfen würde. Für alle Fälle ordnete Hitler jedoch an, daß die 20. Gebirgsarmee ihre Rückzugsvorbereitungen fortsetzen

sollte, und setzte Vorbereitungen zur Besetzung der Ålandinseln sowie der Insel Suursaari (Hogland) in Gang, damit man die Ostsee bei Bedarf weiter vor der sowjetischen Flotte abgeschlossen halten könnte. Am 19.4. verfügte Hitler, der während des gesamten finnisch-sowjetischen Verhandlungsprozesses untätig geblieben war, einen Stop des Waffenexports nach Finnland. Partiiell resultierte dies aus dem Wunsch, Finnland zu bestrafen, partiiell aus der Notwendigkeit, alle neuen Waffen für den Fall einer möglichen Landung der Alliierten im Westen zu konzentrieren. Das Lieferverbot war allerdings kein vollständiges, sondern Finnland erhielt auch in dieser Zeit u.a. große Mengen an Panzerabwehrwaffen, Munition und Flugzeugen.

Die Deutschen betonten nun, daß man die Lieferungen nur dann fortsetzen könne, wenn Finnland eine offizielle Versicherung abgäbe, daß die von Deutschland gelieferten Waffen niemals in die Hand des Feindes fielen. Mannerheim versprach dies am 11.5. in einem Brief an Hitler. In seiner Antwort beklagte Hitler, daß er angesichts der drohenden Landung der Alliierten keine einzige Waffe anderswohin geben könne, sofern sie nicht in einen mindestens ebenso nützlichen Gebrauch komme. Er schloß aber mit der Bemerkung, daß man sofort Hilfe schicken würde, falls die finnische Front bedroht wäre. Von politischen Verträgen sprach er mit keinem Wort. Ribbentrop zog erneut eine schärfere Linie als der Diktator und untersagte die Getreidelieferungen an Finnland vollständig.

Die Diskussionen über die Lieferungen an Finnland gerieten aber bald in den Schatten größerer Ereignisse. Am 6.6. begannen die Alliierten ihre Landung in der Normandie, und drei Tage später schritt die Rote Armee zum Großangriff an der finnischen Front. Die sowjetische Kriegsleitung hatte entschieden, Ruhe in Richtung Finnland zu schaffen, bevor der Wettlauf nach Berlin anfangen würde. Die vorderste Linie der Finnen zerbrach schon am 10.6., und die militärische Lage des Landes sah äußerst bedrohlich aus.

Am 12.6. bat Mannerheim Deutschland dringlich um zusätzliche militärische Hilfe. Hitler hob das Waffenlieferungsverbot auf und kündigte an, Finnland werde so lange Hilfe bekommen, wie es nur den Kampf fortsetze. Auch Ribbentrop nahm das Verbot bezüglich der Getreidelieferungen wieder zurück. Ein großes Verdienst um diese für Finnland positiven Beschlüsse fällt v. Blücher, Erfurth und Dietl zu, die sich mit aller Kraft dafür einsetzten, daß Finnland in seiner Bedrängnis alle mögliche Unterstützung erhielt. Vorerst jedoch sah die militärische Lage auf der karelischen Landenge noch sehr schlecht aus, denn am 16.6. brach auch die zweite Verteidigungsstellung der Finnen, und der Rückzug setzte sich fort.

Die Auswirkungen von Hitlers Beistandsbeschuß wurden rasch spürbar. Finnland bekam die dringend benötigten Waffen zur Panzernahbekämpfung als Luft- und Torpedoboottransporte, insgesamt 9000 Panzerfäuste und 5000 Panzerschrecks. Am 16.6. kam vom Gebiet der Heeresgruppe Nord der über 70 Flugzeuge starke Kampfverband Kuhlmei in Finnland an. Panzerabwehrwaffen und Flugzeuge kamen auch aus den Kräften der 20. Gebirgsarmee.

Zur selben Zeit war man in der politischen Führung Finnlands nahezu in Panikstimmung. Regierung und Präsident hatten kein klares Bild von der Lage an

der Front, und Mannerheim gab nur sehr spärlich Informationen über die Verhandlungen mit den Deutschen und die von ihnen versprochene Hilfe. Die politische Führung sah einen Wechsel der Regierung als unumgänglich an, um zu Friedensverhandlungen zu gelangen. Man bot Mannerheim zunächst das Amt des Premierministers und dann das Präsidentenamt an, aber er lehnte beides mit dem Argument ab, daß sein Platz an der Spitze der Armee sei. Letztlich beschloß man, daß Ramsay die Bildung einer neuen Regierung versuchen würde.

Bis zum 19.6. hatte sich die Lage an der Front so weit stabilisiert, daß Mannerheim es für möglich hielt, die Rote Armee zu stoppen, sofern man nur zusätzliche Waffen und vielleicht auch Truppen von Deutschland bekäme. Der Marschall wandte sich erneut an das deutsche Hauptquartier und bat um sechs Divisionen, eine Panzerbrigade, Sturzkampfbomber sowie Panzer- und Luftabwehrkanonen. Im finnischen Hauptquartier stellte man sich sicher nicht einmal vor, daß Deutschland so reichlich liefern könnte. Teilweise dürfte der Zweck des Ersuchens darin bestanden haben, zu testen, ob die deutschen Ressourcen zu bewaffneten Gegenmaßnahmen gegen ein seine Loslösung vom Krieg betreibendes Finnland ausreichen würden. Erfurth übermittelte das Hilfsersuchen an das OKW und meinte, die Finnen seien nun vielleicht auch bereit, irgendeine verbindliche Absage an einen Separatfrieden zu geben.

Hitler kam zu dem Ergebnis, daß man Finnland jetzt alle mögliche Unterstützung zukommen lassen mußte. Die gewünschten Divisionen hatte Deutschland nicht zu geben, aber die finnischen Bitten um Kriegsmaterial konnte man ziemlich gut erfüllen. Das OKW beorderte nach Finnland eine Infanteriedivision (die 122.), eine Sturmgeschützbrigade (die 303.), ein Kampffliegergeschwader, 30 Sturmgeschütze, 40 Panzerabwehrkanonen und reichlich Munition für schwere Artillerie. Hitler forderte dazu auf, die Materiallieferungen zu beschleunigen und zu erhöhen. Die deutsche Flotte schickte leichte Kriegsschiffe, U-Boote, den schweren Kreuzer „Prinz Eugen“ mit sieben Geleitschiffen sowie einen Luftabwehrkreuzer in den Finnischen Meerbusen. Bedingung für die Hilfe war allerdings, daß die dritte finnische Verteidigungslinie, die sog. VKT-Linie, standhalten würde.

An dieser Stelle gingen die Handlungslinien der Helsinkier Regierung und Mannerheims auseinander. Der Marschall beschloß zunächst zu versuchen, gestützt auf die deutsche Hilfe die Frontsituation zu stabilisieren, und erst danach irgendwelche politischen Züge zu unternehmen. Die pessimistischere Regierung sah es dagegen als unvermeidlich an, sich um Friedensverhandlungen zu bemühen. Am 21.6. beschloß die politische Führung dann auch, Moskau davon in Kenntnis zu setzen, daß Finnland dazu bereit sei, seine Beziehungen zu Deutschland abubrechen und aus dem Krieg auszuschneiden. Überraschenderweise scheint, den Quellen nach zu urteilen, nach Mannerheims Standpunkt in der Angelegenheit gar nicht gefragt worden zu sein. Zur selben Zeit, als die Regierung sich an den Kreml wandte, kündigte Mannerheim Hitler gegenüber an, er werde alles tun, damit die VKT-Linie in finnischer Hand bleibe.

Nun avancierte das deutsche Hauptquartier zum Brennpunkt der Ereignisse. Dietl, der über die Lage in Finnland äußerst besorgt war, hatte Hitler um eine Audienz gebeten, weil dieser seiner Ansicht nach nur über unzureichende Infor-

mationen zu Finnland verfügte. Er traf Hitler am 21.6. in Berchtesgaden und trat nachdrücklich dafür ein, daß Deutschland Finnland alle erdenkliche Unterstützung zukommen ließ. Hitler entschied dann auch, ihn gemeinsam mit Ribbentrop nach Finnland zu schicken. Dem Kriegstagebuch des OKW zufolge war Hitlers Absicht nun, als Gegenstück zur verstärkten Hilfe Finnland dazu zu bringen, sich enger an Deutschland anzuschließen.

Allen anderen Quellen zufolge, die von dem Treffen berichten, war Hitler nach Dietls Ausführungen davon überzeugt, daß die Gewährung möglichst schneller und umfangreicher militärischer Hilfe das einzige Mittel war, Finnland in der gemeinsamen Front zu halten. Um den Finnen Zutrauen einzuflößen, entschied er, Dietl und Ribbentrop gemeinsam nach Helsinki zu schicken und sie verkünden zu lassen, daß Deutschland seinen Bundesgenossen nicht im Stich lassen werde. Ribbentrop hatte Dietl jedoch dazu überredet, vor seiner Rückkehr nach Finnland noch einen Besuch in seiner österreichischen Heimat zu unternehmen. So konnte der Reichsaußenminister am 22.6. nach Helsinki aufbrechen. Im Licht der späteren Ereignisse macht diese Überredungsoperation Ribbentrops den Eindruck eines bewußten Taktierens, um die eigenen Ziele zu erreichen.

Die Gesamtsituation an der Ostfront veränderte sich am Tag von Ribbentrops Ankunft dramatisch, als die Sowjetunion eine Großoffensive gegen die deutsche Heeresgruppe Mitte begann. Die Rote Armee konnte mit vielfacher Übermacht angreifen, denn die Deutschen hatten aufgrund fehlerhafter Aufklärung ihre Reserven in den südlichen Teilen der Ostfront zusammengezogen. Eine hohe Zahl an deutschen Truppen war in Gefahr, eingekesselt zu werden, aber Hitler lehnte einen Rückzug hartnäckig ab. Er begründete seine Entscheidung ausdrücklich damit, daß er die Finnen nicht verraten wolle, indem er den Feind in ihre Flanke eindringen ließe. Als Folge der Offensive entstand im Mittelteil der Ostfront eine gewaltige Lücke, von der aus die Rote Armee in den folgenden Wochen bis an die Grenzen Polens und Ostpreußens vorstieß. Die Heeresgruppe Mitte verlor in den Kämpfen insgesamt 350.000 Mann.

Gleich nach seiner Ankunft erkundigte sich Ribbentrop bei v. Blücher und dem Vertreter des Sicherheitsdienstes in Finnland, Alarich Bross, ob in Finnland die Möglichkeit bestünde, einen Staatsstreich durchzuführen und eine Quisling-Regierung an die Macht zu hieven. Sowohl v. Blücher als auch Bross betonten, dies sei im demokratischen Finnland völlig unmöglich. In seinem ersten Gespräch mit Präsident Ryti in der Nacht vom 22. zum 23.6. trat Ribbentrop reichlich theatralisch auf, betonte die Gewißheit des deutschen Sieges und tadelte in harten Worten die finnischen Friedenssondierungen. Präzise Forderungen legte er hier noch nicht vor.

Am folgenden Tag gingen die Gespräche weiter, nun zwischen Ribbentrop und Ramsay. Auch Dietl hätte an den Verhandlungen teilnehmen sollen, aber der General war am selben Morgen bei einem Flugzeugabsturz in der Nähe des Semmering ums Leben gekommen. Von dem Geschehnis wurde nur Ribbentrop informiert. Den anderen teilte man mit, Dietl bleibe noch einige Tage in Hitlers Hauptquartier. Man fürchtete, der Tod des in Finnland sehr geschätzten Generals würde sich negativ auf die Stimmungen auswirken; daher beschloß man die

Sache geheimzuhalten. Ribbentrop erklärte Ramsay, Deutschland sei durchaus bereit, Finnland zu helfen, wolle aber zuerst Klarheit über die politische Haltung des Waffenbruders bekommen. Andernfalls müsse Hitler neu einschätzen, ob die Unterstützung Finnlands Sinn mache. Noch immer äußerte sich Ribbentrop nicht konkret dazu, wie die Finnen die Klarheit ihrer Haltung demonstrieren sollten.

In Mannerheims Hauptquartier hatte man die Ereignisse schon so weit vorausgesehen, daß Generalstabschef Heinrichs den Entwurf für eine Deutschland anzubietende Versicherung verfaßte. In dieser Deklaration, die geheim bleiben sollte, hieß es, daß Finnland für die Gewährleistung seiner Unabhängigkeit und Sicherheit kämpfe und dafür garantiere, daß die ihm anvertrauten Waffen nicht in die Hand der Russen gerieten. Zugleich konstatierte man allerdings, daß das Gelingen des Kampfes wesentlich vom Ausmaß der deutschen Unterstützung abhängt. Der Entwurf enthielt auch kein präzises Versprechen, keinen Separatfrieden zu schließen.

Am 23.6. traf auch die Moskauer Antwort auf das Verhandlungersuchen der finnischen Regierung ein. Ihr zufolge hatte Finnland zunächst zu deklarieren, daß es zu kapitulieren und die Sowjetunion um Frieden zu bitten bereit sei. Der Außenausschuß der Regierung und der Präsident interpretierten dies als Forderung nach bedingungsloser Kapitulation. Daher gab man auf diese Ankündigung nicht einmal eine wie auch immer geartete Antwort. Gleichzeitig blieb der Wahrheitsgehalt der von der sowjetischen Botschaft in Stockholm gekommenen Informationen ungeklärt, denen zufolge es nur um eine Beendigung des Kampfes gehe, nicht um eine Kapitulation.

Einen Tag später suchte General Erfurth im Auftrag Ribbentrops Mannerheim auf, um diesen zwecks Durchsetzung der deutschen Forderungen auf die finnische Regierung einwirken zu lassen. Von irgendwelchen Verpflichtungen war nicht die Rede, aber der Marschall versprach, der Regierung gegenüber die Unverzichtbarkeit der deutschen Hilfe zu betonen. Nach dem Treffen mit Erfurth sprach der Marschall dann auch mit dem Präsidenten und dem Außenminister und berichtete, daß die deutsche Militärführung „eine Art von politischer Erklärung“ wünsche. Ohne eine solche könne sich der Erhalt der von Finnland dringend benötigten Hilfe erschweren und verlangsamen.

Ribbentrop wurde ungeduldig, denn die Verhandlungen waren schon zwei Tage ohne konkrete Ergebnisse verlaufen. Er erkundigte sich in kurzen Abständen bei General Erfurth, ob die Finnen in der Sache immer noch keine Entscheidung getroffen hätten. Hatte Mannerheim der politischen Führung die Lage wirklich ausreichend klar gemacht? Als nichts zu passieren schien, beschloß Ribbentrop, die Initiative selbst in die Hand zu nehmen, und begann ein gewagtes Spiel hinter den Kulissen. Er teilte dem OKW mit, daß die finnische Regierung eingewilligt habe, eine einen Separatfrieden ausschließende Deklaration zu geben – unter der Bedingung, daß Mannerheim sie als unvermeidlich bezeichne. Der Reichsaußenminister bat nun das OKW, so zu agieren, daß der Marschall eine derartige Feststellung trafe. Als Gegengeschenk könne man ihm den Oberbefehl auch über die in Nordfinnland stationierten deutschen Truppen anbieten.

Das OKW hatte keinen Grund, an dieser Ankündigung zu zweifeln, und so erhielt Erfurth die Aufforderung, Mannerheim noch einmal zu bereden, daß er an die Regierung appellierte. Erfurth versuchte, Ribbentrops Behauptungen richtigzustellen, und betonte, daß keine finnische Regierung die Verantwortung für das Eingehen einer politischen Verpflichtung gegenüber Deutschland auf sich zu nehmen wünsche. Er übermittelte Mannerheim jedoch die Grüße des OKW und bekam am Abend zu hören, daß der Marschall in seinen Gesprächen mit der politischen Führung mit großem Nachdruck für die Notwendigkeit der deutschen Unterstützung eingetreten sei.

Die Regierung in ihrer Gesamtheit behandelte Ribbentrops Forderungen am Abend des 24. Juni. Dabei wurden alle Minister auch von der sowjetischen Kapitulationsforderung in Kenntnis gesetzt, und davon, daß Mannerheim eine Fortsetzung des Kampfes gestützt auf die von Deutschland erhaltene Hilfe befürwortete. Ramsay stellte seinen Entwurf für eine Deutschland vorzulegende außenpolitische Erklärung dar. Darin hieß es, Finnland werde seinen Kampf so lange fortsetzen, wie seine Kräfte reichten, und es wurde versichert, man würde die von Deutschland erhaltene Hilfe effektiv verwenden. Premierminister Linkomies betonte, die einzigen Alternativen seien nun, sich auf Deutschland zu stützen oder zu kapitulieren. Die Sache wurde jedoch noch nicht entschieden, weil die sozialdemokratischen Minister mit ihrer Parlamentsfraktion konferieren wollten.

Ramsay ging noch am selben Abend zu Ribbentrop, um ihm seinen Deklarationsentwurf vorzustellen; dieser lehnte den Entwurf jedoch auf der Stelle als zu allgemein gehalten und von zu geringer Verbindlichkeit ab. Entweder Finnland nehme Deutschlands Hilfe an und gebe die geforderte Erklärung ab, oder es weise die Hilfe eben zurück, betonte Ribbentrop. Ramsay wurde nun mit drei von Ribbentrop abgefaßten Dokumententwürfen konfrontiert: für einen Brief Rytis an den Reichsaußenminister, für ein für die Öffentlichkeit gedachtes Kommuniqué sowie für eine Radioansprache des Präsidenten. In all diesen Texten wäre Finnland als Staat daran gebunden worden, Frieden nur gemeinsam mit Deutschland zu schließen und keinerlei auf einen Frieden abzielende Gespräche zu führen.

Ribbentrop, Ryti und Ramsay diskutierten über diese Vorschläge in den frühen Morgenstunden des 25.6., fast vier Stunden lang. Die Finnen hielten beharrlich daran fest, daß man derartige Zusicherungen nicht ohne das Parlament abgeben könne. Eine parlamentarische Behandlung der Frage wäre von ihrem Ausgang her äußerst unsicher und würde die nationale Einmütigkeit zunichtemachen. Als man zu keinem Einverständnis kam, beschloß Ribbentrop, schärferes Geschütz aufzufahren. Am Nachmittag gab er bekannt, er habe Hitler am Telefon von der Situation in Finnland berichtet, und dieser habe untersagt, jegliche Kompromisse zu machen. Die von Ribbentrop am Abend zuvor vorgelegten Entwürfe seien unverändert zu akzeptieren. Anderenfalls werde Deutschland alle Waffenlieferungen abrechnen und auch seine schon unterwegs befindliche Hilfe zurückziehen.

Das von Ribbentrop in Hitlers Namen vorgelegte Ultimatum brach den Widerstand der finnischen Regierung. Der Staatsrat beschloß mit 10 gegen 5 Stim-

men (bei einer Enthaltung), dem Parlament die Abgabe der von Deutschland geforderten Verpflichtungserklärung vorzuschlagen. Aber stand Hitler wirklich hinter dieser Forderung, oder handelte es sich doch nur um einen Bluff Ribbentrops? Keine Quelle bestätigt, daß das behauptete Telefongespräch tatsächlich geführt worden wäre. Wenn man Hitlers und Ribbentrops frühere Aktionen und die übrigen Quellen berücksichtigt, sieht es vielmehr so aus, als habe der Reichsaußenminister nach Art des Jahres 1943 ganz auf eigene Verantwortung gehandelt. Angesichts ihrer militärischen Notlage wagten die Finnen diesmal jedoch nicht, ihm in die Karten zu schauen.

Hitler hatte auch keinen Grund, jetzt dazu überzugehen, von den um ihr Leben kämpfenden Finnen Verträge zu erpressen. Es ist schwer vorstellbar, daß Hitler dazu bereit gewesen wäre, die augenfälligen und großen Risiken einzugehen, die mit einem Druckausüben auf Finnland verbunden waren. Die Finnen hätten sich von Deutschland verraten sehen und Frieden schließen können. Dann hätte Deutschland sich von den finnischen Exportgütern, von denen ein Teil für die deutsche Kriegswirtschaft lebenswichtig war, verabschieden müssen.

Ribbentrops Druck stand auch in starkem Widerspruch dazu, daß die zusätzlichen Hilfslieferungen Deutschlands schon seit zwei Wochen in vollem Gang waren. Warum hätte das OKW die Finnen so freigiebig unterstützt, wenn die Absicht bestand, sie zu einem Vertrag zu erpressen? Hitler hatte, ohne auch nur auf die Möglichkeit eines Bündnisvertrags hinzuweisen, zwei umfangreiche Hilfsbeschlüsse schon vor Ribbentrops Eintreffen in Helsinki gefaßt. Ribbentrop wiederum stellte seine Forderung in präziser und ultimativer Form erst in der Phase, als er von Dietls Tod erfahren hatte und sich sicher sein konnte, die Verhandlungen mit den Finnen bis zum Schluß allein zu führen. Es wurden auch von keiner deutschen Stelle irgendwie geartete Vorkehrungen getroffen, die Lieferungen an Finnland zu stoppen. Auf der Grundlage von all diesem muß man es als sehr wahrscheinlich erachten, daß das Druckausüben auf Finnland Ribbentrops persönliches Projekt war.

Von den Finnen scheinen nur Mannerheim und Heinrichs diese Möglichkeit bedacht zu haben. Heinrichs widersetzte sich einer Einwilligung in Ribbentrops Forderungen in der Tat von Anfang an, eben aus diesem Grund. Er schlug sogar vor, Mannerheim solle Jodl einen Brief schicken, um das Bedrängen zu beenden. Der Marschall wollte jedoch hinsichtlich der deutschen Hilfe auf Nummer Sicher gehen und lehnte den Gedanken ab. So blieb der Wahrheitsgehalt von Ribbentrops Ultimatum ungeprüft.

Mannerheim setzte gemeinsam mit Premierminister Linkomies auch durch, daß die Angelegenheit ohne das Parlament erledigt werden würde, das nach der finnischen Verfassung unzweifelhaft dafür zuständig gewesen wäre. Im nachhinein behauptete man, dies sei vor allem deswegen geschehen, weil man das wichtigste Staatsorgan unbefleckt habe bewahren wollen. In Wirklichkeit war das vorrangige Motiv jedoch, das Zustandekommen des Vertrags sicherzustellen, denn die Vorausberechnungen deuteten darauf hin, daß er im Parlament niemals durchgekommen wäre.

In seiner entscheidenden Sitzung beschloß der Staatsrat mit 10-6 Stimmen, daß Präsident Ryti die Zusicherung ohne Anhörung des Parlaments in einem

persönlichen Brief an Hitler abgeben würde. Außenminister Ramsay war es zu verdanken, daß die endgültige Form des Briefes erheblich milder war als Ribbentrops ursprünglicher Vorschlag. Ramsay glaubte, daß Ribbentrop, wo er nun in der Hauptsache seinen Willen bekommen hatte, sich nicht mehr mit Details wie Formulierungen abgeben würde, und er behielt recht. So blieben in der endgültigen Version des Briefs wie auch des Kommunikués und der Radioansprache erheblicher Interpretationsspielraum und Hintertüren, auf die man sich später würde berufen können, um sich von dem gegebenen Versprechen zu befreien.

An der entscheidenden Stelle des Briefes stellte Ryti fest:

„In Anbetracht der waffenbrüderlichen Hilfe, die Deutschland Finnland in seiner gegenwärtigen schweren Situation gewährt, erkläre ich als Präsident des finnischen Staates, dass ich nur im Einvernehmen mit der Deutschen Reichsregierung Frieden mit der Sowjetunion schliessen und nicht zulassen werde, dass die von mir ernannten finnischen Regierungen oder sonstigen Persönlichkeiten Waffenstillstands- oder Friedensbesprechungen oder diesen Zwecken dienende Verhandlungen ohne Einvernehmen mit der Deutschen Reichsregierung führen.“

Ungeachtet allen Auslegungsspielraums der Formulierungen war das Reden von einem Separatkrieg von nun an zwecklos. Ein konkretes Indiz dafür bekamen die Finnen am 30.6., als die USA ihre Beziehungen zu Finnland abbrachen.

Insbesondere die an der Entscheidung am stärksten beteiligten Finnen, aber auch der überwiegende Teil der späteren Forscher haben den Ryti-Ribbentrop-Vertrag als militärische, außen- und innenpolitische Notwendigkeit für Finnland angesehen. Tatsächlich bestand aber zur Vertragsschließung keinerlei Zwang. Finnland hätte den Krieg bis Ende 1944 mit den Waffen fortsetzen können, die es zum Zeitpunkt der Unterzeichnung von Rytis Brief in seinen Beständen hatte. Die dank des Vertrags erhaltene Hilfe hatte auch keine entscheidende Bedeutung bei der Abwehr der sowjetischen Großoffensive. In der Phase, als diese Hilfe Mitte Juli in Finnland einzutreffen begann, war die Großoffensive schon beendet. Von der deutschen Truppenhilfe hatte einzig der Fliegerverband Kuhlmei einen spürbaren Einfluß auf die Abwehr des Großangriffs, aber auch diesen kann man nicht als entscheidend ansehen. Auch wegen der Getreidesituation hätte man den Vertrag nicht zu schließen brauchen, denn mit den eigenen Vorräten und der Hilfe Schwedens hätte man sehr wohl bis zum Abschluß des Waffenstillstands durchgehalten.

Ribbentrop hätte auch keine Mittel gehabt, um seine Drohung, die schon gewährte Hilfe rückgängig zu machen, zu realisieren. Zu alledem ist als sehr fraglich zu betrachten, ob das OKW seinen Segen dazu gegeben hätte, die Finnen ihrem Schicksal zu überlassen, selbst wenn diese einen Vertrag verweigert hätten. Zu militärischen Gegenmaßnahmen hätten die in Finnland befindlichen deutschen Kräfte ebenfalls nicht ausgereicht. Behauptungen, wonach Deutschland mit Hilfe der am stärksten deutschfreundlich gesinnten Gruppierungen in der finnischen Gesellschaft und Armee einen Staatsstreich im Land hätte durchführen können, entbehren jeglicher Realitätsgrundlage. Zu den klarsten Bewei-

sen hierfür gehören die schmerzlose Loslösung von Deutschlands Seite, die sich nur gut zwei Monate später vollzog, sowie die Tatsache, daß die Armee beim Erhalt des entsprechenden Befehls bereit war, ihre Waffen auch gegen die Deutschen zu richten.

Hitler beantwortete Rytis Brief am 4.7. und distanzierte sich seinerseits von der Möglichkeit eines Separatfriedensschlusses. Interessanterweise versprach er zwar, Finnland jede mögliche Waffenhilfe zu gewähren, erwähnte aber Truppenhilfe mit keinem Wort, d.h. er versprach im Grunde weniger als Ribbentrop. Außerdem stellte er fest, Deutschland werde „jede ihm mögliche“ Hilfe leisten, was natürlich als Kriterium völlig unterschiedlich interpretierbar war. Den ganzen Juli über behielten die Finnen die Lage der Heeresgruppe Nord genau im Auge, um die Friedenssondierungen zum richtigen Zeitpunkt einleiten zu können. Mannerheim erbat noch einmal zusätzliche Hilfe von Hitler, aber diesmal nur noch, um später demonstrieren zu können, daß Deutschland seine Hilfsversprechen an Finnland nicht eingehalten habe.

Die Sowjetunion beendete ihre Großoffensive auf der karelischen Landenge am 12. Juli. Die militärische Lage Finnlands stabilisierte sich, aber die deutsche Heeresgruppe Nord war isoliert, die Heeresgruppe Mitte vernichtet, und die Heeresgruppe Süd hatte sich bis Rumänien zurückgezogen. Auch in der Normandie waren die Deutschen in großen Schwierigkeiten. Aus Sicht der Finnen hatte der Ryti-Ribbentrop-Vertrag seinen Zweck erfüllt und sich in eine unnötige außenpolitische Last verwandelt, von der man schleunigst loskommen mußte.

Präsident Ryti trat zurück und das Parlament verabschiedete ein Ausnahmegesetz, auf dessen Grundlage Mannerheim Anfang August seine Nachfolge antrat. Das zentralste Motiv des Wechsels war ausdrücklich, das Land von den Belastungen der bisherigen Außenpolitik zu befreien und den Weg für Friedensverhandlungen zu ebnen. Der Verdacht der Deutschen erwachte sofort und erhielt auch bald Bestätigung, als die finnischen Führungspersonen in ihren Redebeiträgen darlegten, daß das von Ryti an Deutschland gegebene Versprechen Mannerheim nicht mehr binde.

Über die Verbindlichkeit des Vertrags wurde den ganzen August über zwischen finnischen und deutschen Rechtsexperten heftig gerungen. Wichtiger als diese juristische Haarspalterei war allerdings, daß Mannerheim sich in seinem Gespräch mit dem am 17.8. in Finnland zu Besuch befindlichen Chef des OKW, Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel, von Rytis Versprechen rundheraus los sagte. Am 25.8. schließlich erklärte auch der neue Außenminister Carl Enckell gegenüber v. Blücher, daß das von Ryti abgegebene Versprechen hinfällig geworden sei. Jetzt sahen auch die Deutschen bereits, daß der Sand im Stunden glass der Waffenbrüderschaft zu verrinnen begann.

Finnland erkundigte sich schon am 25.8. nach der Bereitschaft der Sowjetunion zu Verhandlungen und erhielt vier Tage später eine Antwort, derzufolge man die Verhandlungen beginnen könne, falls Finnland zuvor seine Beziehungen zu Deutschland abbräche und die Deutschen zum Verlassen des Landes bis spätestens 15.9. aufforderte. Am 30.8. beschloß die finnische Führung, diese Vorbedingungen zu akzeptieren. Das Parlament billigte die Entscheidung am

2.9. mit 108-45 Stimmen. Die gut dreijährige Waffenbrüderschaft zwischen Deutschland und Finnland war beendet. Die Separatfriedensverhandlungen vorbeugende Wirkung des Ryti-Ribbentrop-Vertrags hielt somit nur 68 Tage an.

Zusammenfassend ist zu sagen, daß es Finnland – gemessen an der Tiefe des tatsächlichen Abhängigkeitsverhältnisses – geradezu verblüffend gut gelang, das Bild von seinem eigenen separaten Krieg aufrechtzuerhalten. Hitler unterstützte Finnland während der gesamten Dauer der Waffenbrüderschaft wirtschaftlich und militärisch, ohne dafür den Preis eines politischen Bündnisvertrags zu verlangen. Zum größten Teil beruhte diese Unterstützung natürlich auf kühler Berechnung von Deutschlands eigenen Interessen, aber zeitweise zeigte Hitler wirklich große Geduld mit dem viel Lärm um seine außenpolitische Unabhängigkeit machenden Finnland. Partiiell mag dies aus emotionaler Sympathie hergerührt haben, aber am wahrscheinlichsten lag der Grund in Mannerheims betont deutschfreundlicher und die Waffenbrüder treue betonender Politik. Hitler schätzte Mannerheim und legte auf seine Worte erheblich mehr Gewicht als auf die Handlungslinien der politischen Führung Finnlands. Mannerheim wußte dies und nutzte es ganz bewußt aus.

In den finnisch-deutschen Beziehungen gab es stets zwei Kanäle, den diplomatischen und den militärischen. Die Finnen schafften es geschickt, die Unzufriedenheit der Deutschen ausschließlich auf die diplomatische Linie zu kanalisieren, von wo sie wegen der schwachen Machtstellung Ribbentrops nicht wirklich konkreten Schaden ausrichten konnte. Auf dem bedeutendsten Kanal, dem militärischen, gab es kaum jemals Äußerungen deutscher Unzufriedenheit. Für Hitlers Hauptquartier reichte es aus, wenn die Finnen nur ihren militärischen Pflichten nachkamen und in den nördlichen Teilen der Ostfront große Mengen an Truppen der Roten Armee banden. Neben diesen militärischen und strategischen Zielen war die Frage eines förmlichen Bündnisvertrags absolut zweitrangig. Verträge waren letzten Endes ja doch nur bloßes Papier – wer hätte das besser gewußt als Hitler.

Der Ryti-Ribbentrop-Vertrag bleibt damit ein unangenehmer Fleck auf der finnischen Separatkriegsthese, die man trotz ihrer Unglaubwürdigkeit bis zu einem gewissen Grad als begründet ansehen kann. Zu dem Vertrag war man weder militärisch noch politisch gezwungen, aber es gelang Ribbentrop, die Finnen zu täuschen und sie dies glauben zu machen. Gleichzeitig wurde er selbst jedoch auch getäuscht, denn die Finnen verwässerten die endgültige Form des Versprechens, so daß es in seiner juristischen Verbindlichkeit äußerst fragwürdig wurde.

In den deutsch-finnischen Beziehungen überragte in den Kriegsjahren eine Gestalt alle anderen. Marschall Mannerheim handhabte diese Beziehungen souverän und gab auf dem militärischen Weg oft so weit gehende Deutschland zu gefallen suchende politische Stellungnahmen ab, daß sie aus dem Mund der Regierung wirklich belastend gewesen wären. In Ermangelung politischer Verantwortlichkeit konnte er ziemlich frei agieren, aber man kann sein Handeln aus der Perspektive der Regierung beim besten Willen nicht immer als korrekt und loyal betrachten. Am klarsten zeigt sich dies gerade bei dem in dieser Untersuchung behandelten Aspekt, die These vom Separatkrieg bewußt Schiffbruch erleiden zu lassen.

Mannerheim wußte, daß er nach Rytis Abgang auch die Aufgaben des Präsidenten anvertraut bekommen würde. So wollte er auf Nummer Sicher gehen und drängte die Regierung dazu, die von Ribbentrop geforderte Versicherung abzugeben, obwohl er nur zu gut wußte, daß die dank des Vertrags erhältliche Hilfe nicht mehr in Finnland eintreffen würde, bevor die Situation schon in der einen oder anderen Richtung entschieden war. Außerdem wußte er oder ahnte zumindest, daß Ribbentrops Forderungen nicht Hitlers volle Unterstützung hatten, so daß ihre Zurückweisung ohne weiteres möglich gewesen wäre. Ganz offensichtlich dachte er schon an die bevorstehenden Friedensverhandlungen, bei denen eine gut ausgerüstete Armee natürlich ein starker Trumpf sein würde. Die Kehrseite der Medaille war, daß er seine Stellung auf Kosten der politischen Führung sicherte.

Ungeachtet des Ryti-Ribbentrop-Vertrags behielt der Kampf Finnlands mindestens in zwei wichtigen Punkten seinen eigenständigen Charakter. Der erste davon ist, daß Finnland keinen Anteil am Massenmord an den europäischen Juden hatte, obwohl es an der Seite Deutschlands kämpfte. Anders als beispielsweise in Rumänien und Ungarn, wo es in beiden Ländern eine starke Tradition des Antisemitismus gab und die beide an der Umsetzung der „Endlösung“ aktiv mitwirkten, hat Finnland sich in dieser Hinsicht nicht zu schämen.

Der zweite Aspekt, bei dem die Eigenständigkeit des finnischen Krieges klar hervortritt, sind die deutlichen Unterschiede, die es im Kampf gegen die Sowjetunion zwischen den Deutschen einerseits, den Finnen andererseits gab. Für Deutschland war der Krieg an der Ostfront ein barbarischer rassenideologischer Vernichtungskrieg. Für die Finnen war die Sowjetunion hingegen „nur“ eine imperialistische Großmacht, deren Machtstreben man im Namen der Sicherung der eigenen Unabhängigkeit abwehren mußte. Die Finnen konnten erhobenen Hauptes von der Front nach Hause zurückkehren, während die Deutschen neben der militärischen Niederlage auch noch eine moralische erlitten.

Übersetzung Kai Hendrik Patri

Henkilöhakemisto

Pieni n-kirjain numeron perässä tarkoittaa, että nimi on mainittu kyseisellä sivulla olevassa alaviitteessä, k-kirjain puolestaan mainintaa kuvatekstissä.

- Aaltonen, Aleksi 165, 320, 321
Adenauer, Konrad 78n
Aho, Lauri 129n
Ainola, Olli 24, 24n
Airo, A.F. 245, 290, 292
Albedyll, von, majuri 143, 166, 194
Albrecht, Erich 133
Aleksanteri Suuri 62
Alpers, Friedrich 216
Altenburg, Günther 303, 304, 323, 343, 345, 348, 373
Altmark, yliluutnantti 298
Ambrosio, Vittorio 222
Antonescu, Ion 32, 34, 36, 56, 107, 155, 244, 378, 435
Antonescu, Mihai 378
Arkimies, Risto 24
Aura, Jalo 320
Backe, Herbert 175, 177, 188, 192, 231
Badoglio, Pietro 219, 222
Bardossy, László 435
Beckerle, Adolf 132n
Below, Nicolaus von 297
Berger, Gottlob 113, 207n, 417
Bloch, Michael 22, 38
Blücher, Wipert von 18, 19, 22, 58, 59, 63, 65–71, 73, 74, 76–79, 79n, 82–85, 91, 92, 108–112, 115, 117–122, 126–132, 134, 134n, 135, 143–157, 159–163, 164k, 164–166, 170, 172–181, 183–187, 191–194, 196, 197, 200, 209, 211–214, 216, 217, 220, 221, 223–225, 227–230, 236, 239, 242, 257–261, 264, 265, 267, 268, 272–275, 277, 278, 282, 288–290, 294–296, 299n, 300, 301, 303, 304, 306, 307, 309, 323, 324, 326, 329, 337, 340–342, 345, 346, 349, 368–370, 372, 373, 379–382, 384–386, 389–391, 391n, 392, 393, 395–399, 402, 403, 406–414, 416, 417, 426, 453, 454, 456, 458, 463
Boheman, Erik 324, 397
Bonin, Reimar von 58, 86, 309, 396, 403, 413
Boris III 32, 34, 36, 155, 435
Bormann, Martin 47, 78, 102
Born, Ernst von 224
Bracher, Karl Dietrich 38
Braun von Stumm, Gustav 71
Brenner, ulkoministeri Ribbentropin adjutantti 303, 343
Bross, Alarich 49, 49n, 187n, 304, 304n, 458
Broszat, Martin 21, 39
Burleigh, Michael 25, 328
Busch, Ernst 303, 384
Buttlar, Horst von 291, 383, 392
Bürkner, Leopold 87, 136, 136n, 156, 166, 194, 196, 402
Castrén, Erik 141, 142, 142n, 143, 145, 323, 336, 337, 337n, 399, 400
Cellarius, Alexander 74, 301, 301n
Chvalkovsky, Frantisek 348
Churchill, Winston 46, 61, 90, 95, 240
Ciano, Galeazzo 131, 435
Clodius, Karl 175–177, 188, 189, 192, 195, 199, 208, 209, 215, 220
Deakin, Arthur 223
Dekanosov, Vladimir 119n
Dietl, Eduard 22, 57, 62, 69, 72, 200, 205, 229, 235–237, 239, 241, 242, 243n, 246, 264–272, 282, 286, 295–298, 298n, 299, 306–309, 317, 318, 333, 334, 357n, 358k, 359, 371, 376, 393, 424, 425, 427, 430, 450, 456–458, 461
Dietl, Gerda-Luise 22, 297, 298, 334
Dietrich, Otto 81
Dirksen, Herbert von 60
Domarus, Max 328
Dörnberg, Alexander von 92, 191, 216
Döscher, Hans-Jürgen 21, 133
Ehrnrooth, Adolf 25n, 27, 27n, 350
Ehrnrooth, Leo 81, 128, 161, 163, 175, 185, 326, 341, 370
Ekberg, Henrik 357n
Ellilä, K.J. 321, 326
Enckell, Carl 103, 242, 398, 399, 402, 407–409, 411–414, 416, 463
Endén, Rauno 7
Engel, Gerhard 55, 166
Erfurth, Waldemar 18, 22, 58, 58n, 62, 72, 72n, 73, 73n, 74, 75, 82, 86–88, 108, 111, 112, 114, 115k, 117, 126, 128–130, 134, 135, 138, 171, 179, 180k, 183, 184, 185n, 190, 193, 197, 205–207, 209, 218, 221, 223, 225, 229, 234, 236, 236n, 239, 243n, 246–251, 252n, 254–257, 263, 264, 266–269, 269n, 270–272, 276, 277, 282–287, 289–293, 296, 298, 301, 302, 306–309, 312, 313, 317, 318, 329, 332, 333, 342, 343, 346, 371, 372, 375, 379, 380, 382–384, 386, 389, 390, 392–397, 402–409, 411, 414–416, 418, 419, 426, 427, 430, 431, 453, 456–460
Erich, Rafael 141, 142n, 399–401, 412
Erkkilä, Veikko 24
Erkko, Eljas 209, 210, 224
Ervi, Pauli 271
Fagerholm, K-A. 78–81, 146, 159, 161, 163, 195, 218, 223, 421
Fest, Joachim 22, 38, 45, 328
Fieandt, Rainer von 84, 85, 219
Fleischer, Wilfrid 226, 226n, 228, 230

- Frenckenberg, Erich von 117
 Friessner, Johannes 385–387
 Frietsch, C.O. 209, 210, 339n
 Furuhjelm, Ragnar 339n
 Gabrielsson, Birger 270
 Gaus, Friedrich 398, 399n, 400, 410
 Goebbels, Joseph 9, 18, 19n, 47, 56, 57, 57n, 69, 75, 82, 102n, 131, 134, 147, 155, 171, 243n, 265n, 298n, 315n, 334n, 348, 354, 358, 374, 391, 394, 395, 406, 411n, 418, 419, 437
 Goldhagen, Daniel 436k
 Goltz, Rüdiger von der 97, 128, 130
 Govorov, L.A. 261, 281
 Grassman, Paul 228
 Gripenberg, G.A. 18, 85, 162, 182, 197, 210, 217, 220, 223, 288–290, 293n, 307, 324, 343, 359, 367, 377, 397, 399, 428, 428n
 Grundherr, Werner von 77, 78, 78n, 79, 79n, 80–82, 84, 91, 103, 111, 119–121, 126, 130, 165–168, 172, 173, 189, 192, 195, 196, 199, 200, 210, 215, 216, 221, 228, 239, 264, 295, 368, 380, 382, 412, 427
 Grönvall, Ragnar 415
 Guariglia, Neopolitan 222
 Gullion, Edmund 75, 373
 Göring, Hermann 47, 57, 74, 75, 75n, 112, 131, 199–200, 295
 Haataja, Lauri 26
 Hacha, Emil 36, 348
 Hackzell, Antti 49, 397, 413
 Haffner, Sebastian 22, 38, 42, 43
 Hakkarainen, Rafael 303
 Hakila, Esko 141
 Hakila, Väinö 69, 80, 234
 Hanell, Edvard 231
 Hannula, Uuno 65, 209, 210, 224, 294, 339
 Hassel, Ulrich von 60
 Heckel, Theodor 265
 Hedin, Sven 97n
 Heinrichs, Erik 15, 18, 21, 22, 50, 55, 58, 65, 72, 72n, 73, 86, 87, 89n, 111, 112, 114, 136, 140, 146, 159, 183, 184, 185n, 186, 190, 191n, 206, 207, 232, 234, 235, 242, 243n, 245–247, 247n, 248, 249, 254–257, 266, 268, 269, 269n, 270, 271, 276, 281, 281n, 282–288, 290–293, 293n, 301, 306, 306n, 307, 310, 312, 313, 315–320, 330–332, 332n, 333, 333k, 343, 352, 353, 371, 375, 379, 380, 382, 383, 389, 390, 394, 402–407, 411, 413, 422, 425, 427, 431, 433, 459, 461
 Heldmann, Konstantin 207, 207n
 Heljas, Lennart 65, 339n
 Hencke, Andor 133, 134, 199, 210, 216, 222, 264, 412
 Hentilä, Seppo 25, 26, 26n, 224n, 283n, 312, 347n
 Herlin, Ilkka 36
 Herrmann, Kurt 22, 297, 298, 334
 Hietamies, Laila 24
 Hietanen, Silvo 370
 Hildebrand, Klaus 21, 38
 Hilgenfeldt, Erich 122
 Hill, Leonidas 21, 132, 132n
 Hillgruber, Andreas 21, 38, 52n, 106
 Hillilä, Kaarlo 18, 52n, 182n, 199–201, 201n, 235, 264, 272, 298, 315, 315n, 392
 Himmler, Heinrich 47, 56, 60, 67n, 74, 86, 87, 113, 131, 132, 146, 164k, 196, 204–206, 217, 223, 247, 254, 296, 417, 418
 Hindenburg, Paul 289
 Hitler, Adolf 9, 10, 12, 17, 21, 22, 24, 25, 27–29, 30k, 31n, 32, 33, 35–39, 39n, 40, 42, 43, 43n, 44–48, 48k, 49, 50, 53–55, 55n, 56–61, 63, 64, 67, 67n, 68, 72, 75, 76, 80, 81, 86–88, 94–96, 96k, 97, 97n, 98, 98n, 101, 102, 102n, 103–108, 111, 112, 115, 118, 119n, 120, 120n, 122, 131–134, 138, 139, 139k, 140, 141, 143–146, 150, 155, 156, 158, 160, 165, 166, 168, 171, 176, 181–186, 188–192, 192n, 193–199, 199n, 200, 202k, 203, 205–207, 211, 215, 217, 218, 222, 231–236, 236n, 237–239, 239n, 241, 243, 243n, 244, 245, 245n, 246–255, 255n, 256, 256n, 257, 259, 264, 265n, 266, 267, 269–272, 274k, 276, 284–289, 293–299, 299n, 300–303, 305, 307, 308, 308n, 309, 314–319, 322–326, 328–330, 333, 334, 342, 344, 345, 348, 355–357, 357n, 358, 358k, 359, 362, 363, 371, 372, 374, 376, 377, 379–382, 384–390, 394–396, 398, 400, 405, 406, 408, 409, 411, 415, 418, 418n, 421–427, 430–432, 435, 437, 439, 450–465
 Holma, Harri 79, 174
 Holsti, Rudolf 128
 Honka, Aarne 309
 Honkajuuri, Mauri 186, 187, 187n
 Horelli, Toivo 76, 78, 80, 85, 294, 361
 Horn, Walter 63n, 165
 Horthy, Miklos 32, 34, 36, 43n, 79, 107, 155, 197, 244, 435
 Hubatsch, Walter 21, 36n, 420, 422
 Huber, kenraali Dietlin lentokoneen radisti 308n
 Hurttä, Mikko 65
 Huttunen, Oiva 145, 175
 Hynninen, P.J. 209–211
 Hölder, Hermann 392
 Ikola, J.O. 64
 Irving, David 19, 22, 296, 296n, 297, 308n, 328
 Ivalo, Asko 161, 338
 Jacobsen, Hans-Adolf 21, 38, 48
 Jagow, Dietrich von 132n
 Jakobson, Max 11n, 312
 Jodl, Alfred 22, 46, 86–88, 112, 136–139, 139n, 139k, 140, 143, 144, 146, 156, 166, 196, 198, 206, 230–232, 233k, 234, 237–239, 246, 247, 247n, 249, 250, 250n, 256, 269, 282, 285, 308, 317, 318, 329, 332, 333, 386, 392–394, 418, 424, 425, 427, 431, 453, 454, 461
 Jodl, Ferdinand 86
 Jokipii, Mauno 8, 20, 21, 21n, 22–25, 35, 36, 51, 114, 428, 429
 Jokisipilä, Essi 8
 Jokisipilä, Luukas 8
 Jokisipilä, Pirkko 8
 Jokisipilä, Rainer 8
 Junila, Marianne 25

Jussila, Osmo 224n
 Jutikkala, Eino 26, 361
 Jyränki, Antero 339, 429, 430
 Jüttner, Hans 113
 Jäckel, Eberhard 38
 Jägerskiöld, Stig 21, 89n, 127n, 252n, 328, 353, 359, 430, 431, 431n, 433
 Järvinen, Mandi 8
 Järvinen, Pirjo 8
 Kaasalainen, Väinö 292, 321, 326
 Kaira, Kaarlo 141, 142n, 400
 Kalaja, Lauri 143, 225
 Kalela, Jorma 7
 Kallay, Miklos 435
 Kallio, Kyösti 64, 67
 Kalliokoski, Viljami 14, 292, 321, 326
 Kaltenbrunner, Ernst 223, 417, 418
 Karhunen, Joppe 270
 Karonen, Vesa 27
 Kasche, Siegfried 132n
 Kastari, Paavo 301, 338
 Kauppi, Kalle 128, 326, 344
 Keitel, Wilhelm 46, 58, 87, 136, 143, 156, 190, 190n, 191, 198, 222, 239n, 241, 245, 247, 248, 254, 296, 376, 376n, 394, 402–409, 411, 463
 Kekkonen, Urho 18, 25, 161, 288, 337–339, 339n, 360n
 Kershaw, Ian 8, 17, 22, 25, 328
 Kersten, Felix 67n, 196
 Keto, J.W. 165, 288
 Killinen, Kullervo 171
 Killinger, Manfred von 132n
 Kilmister, Lemmy 8
 Kilpi, Sylvi-Kyllikki 65, 288, 339n
 Kitschmann, Horst 58, 73, 74, 82, 86, 209, 263, 277, 278, 282, 294, 309, 315, 326, 349, 381, 386, 396, 397, 402, 403, 411, 413
 Kivimäki, T.M. 18, 50, 52, 56, 67, 67n, 68, 73, 78–80, 83, 90–92, 98n, 102n, 103, 112, 113, 115, 115k, 116, 134, 140, 142, 143, 146, 155n, 159, 160, 163, 165–169, 171, 176, 177, 182, 187–192, 192n, 193–196, 203, 204, 208–211, 221, 222, 228, 230, 231, 233–235, 236n, 238, 257, 258, 263, 264, 267, 279, 295, 324, 367, 380, 382, 383, 386, 408–412, 452
 Klinge, Matti 15
 Klink, Ernst 21, 52n, 87n
 Koch, kapteeni, OKW:n kuljetusupseeri Suomessa 271, 285
 Kolehmainen, Osmo 8, 350–353, 366, 366n
 Kollontai, Aleksandra 241, 312, 431, 459
 Korhonen, Arvi 73
 Korhonen, Keijo 351
 Koskenniemi, V.A. 74, 75, 75n
 Kotilainen, V.A. 275
 Kreuzwald, Reiner 126, 300, 303
 Kukkonen, Antti 19, 57, 76, 79, 79n, 145, 146, 161, 187n, 299, 299n, 314
 Kullberg, suomalaisen rauhanopposition edustaja 339n
 Kultanen, Auli 7
 Kustaa II Adolf 72
 Kuusinen, Otto-Ville 95, 200
 Laatikainen, Taavetti 273
 Landfried, Friedrich 147, 216
 Laval, Pierre 105, 155
 Lehdistö, Leo 19n
 Lehmus, Kalle 225, 234, 369, 370
 Lehti, Marko 7
 Lehtonen, Kai R. 8
 Lehtonen, Oskari 8, 19, 229, 279, 320, 326, 344
 Lenin, V.I. 12
 Limpert, Ribbentropin adjutantti 303, 343
 Lindroos, Ilari 7
 Linge, Heinz 102, 103
 Linkomies, Edwin 7–9, 18–20, 37n, 65, 78, 79, 79n, 80, 80n, 81–84, 87, 89, 89n, 100, 108–110, 114, 117, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 129n, 130, 144–146, 156, 158–161, 164, 168, 168n, 169–175, 178–180, 182, 183, 186–189, 191–194, 195n, 197, 200, 203–206, 208, 209, 211, 215, 217, 224–227, 227k, 228–230, 230n, 231, 234, 237, 238, 242n, 273, 274, 277, 278, 278n, 279, 280, 284, 288, 289, 292, 294, 294n, 299, 301, 311, 313, 314, 320, 321, 325, 326, 330, 334–337, 340, 342, 344, 345, 347n, 348, 349, 368–370, 373, 374, 374n, 376, 378, 379, 388, 389, 391, 391n, 413, 420, 421, 431, 452, 454, 460, 461
 Linkomies, Vera 345
 Linkomies-Pohjala, Sinikka 8
 Litvinov, Maksim 236
 Ludin, Hans 132n (lisää en noottiin)
 Ludwig XIV 72
 Lukacs, John 22
 Lundin, Charles Leonard 37, 37n
 Lundström, Edwin 103, 154, 175, 176, 192, 209–211, 265
 Luther, Martin 132
 Lyytinen, Jaakko 12n
 Mackensen, Hans-Georg von 59, 80
 Mannerheim, C.G.E. 9, 11n, 13, 16, 18, 20–22, 27, 27n, 32, 34, 50–52, 52n, 55n, 56, 58, 58n, 62, 62n, 64, 65, 65n, 67–69, 72, 74–76, 83, 86–89, 89n, 90, 98n, 101, 108, 111–114, 117, 122, 127–129, 139, 140, 143, 144, 155, 159, 160, 163, 166, 168, 171, 173, 174, 179, 182–184, 190, 190n, 192, 192n, 193, 195–197, 200, 204–208, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 231, 232, 234, 235, 241, 243, 243n, 244, 245, 247–249, 249n, 250, 250n, 251, 252, 252n, 253–255, 255n, 256, 257, 259, 266, 268, 269, 269n, 270–274, 274k, 275, 276, 279–281, 281n, 282, 283, 283n, 284–286, 289–293, 293n, 294, 296, 298, 299n, 301–303, 306–315, 317, 317n, 318, 319, 324, 330–332, 332n, 333, 333k, 334, 335, 337, 337n, 339, 343, 346, 347n, 349, 353, 362, 368–372, 374–376, 379, 380, 383–386, 388, 388n, 389–391, 393–397, 399, 402–418, 421, 422, 425–428, 428n, 429–431, 431n, 432–435, 453, 454, 456–461, 463–465
 Manninen, Ohto 416
 Manstein, Erich von 254
 Martola, Hans 263, 264
 McClintock, Robert 89, 93, 112, 122–126
 Menger, Manfred 8, 21, 31, 55n, 171, 283n,

- 299n, 300, 311, 312, 339n, 351
- Meretskov, K.A. 261
- Metzger, Hans 18, 19, 19n, 59, 79n, 81, 81n, 82, 89n, 119, 145, 146, 161, 181, 182, 182n, 187n, 197, 208, 223, 228, 241, 263, 294, 299, 299n, 300, 303, 313, 314, 314n, 342, 349, 374,
- Meyer, kenraali Dietlin lentokoneen mekaanikko 308n
- Model, Walter 384, 387, 403
- Molotov, Vjatseslav 28, 33, 46, 96, 97, 200, 203, 398, 432
- Mommsen, Hans 39
- Montgomery, Bernard Law 44
- Mussolini, Benito 107, 120, 155, 199, 217, 219–221, 435
- Mäkelä, Taru 24
- Neulen, Hans Werner 33, 35, 105n
- Neurath, Konstantin von 60
- Nevakivi, Jukka 19n, 224n, 314n
- Nevanlinna, Rolf 75, 129, 205, 206, 441n
- Niskanen, Ville 209, 209n, 210
- Niukkanen, Juho 294
- Normén, Pehr 223
- Oesch, Karl Lennart 18, 25n, 269, 270, 273, 282, 361
- Olsoni, Emerik 293
- Osara, N.A. 219, 229, 326
- Oshima, Hiroshi 418, 418n
- Paananen, Väinö 75
- Paasikivi, J.K. 22, 49, 79, 100n, 124, 125, 160, 224, 239–242, 243n, 288–290, 305, 312, 339, 366n, 367, 368, 439, 455
- Paasonen, Aladár 62, 64, 65, 69, 73, 74, 86–88, 117, 137, 223, 245, 250, 251, 290, 293n, 419
- Pakaslahti, Aaro 78, 192
- Patri, Kai Hendrik 8
- Paulus, Friedrich von 44
- Pavelic, Ante 155, 435
- Pekkala, Mauno 288
- Peltovuori, Risto 25
- Perko, Touko 438
- Pernaa, Ville 7
- Petäys, Onni 299, 337
- Polvinen, Tuomo 20, 31n, 55n, 92, 94n, 95n, 101, 120n, 124, 139n, 159, 168, 168n, 185n, 191n, 195n, 209n, 243n, 246, 248n, 298n, 391n
- Procopé, Hjalmar 63, 220, 296
- Puhakka, Yrjö 400
- Puntilla, L.A. 13, 14n
- Pyy, Juho 339n
- Quisling, Vidkun 36n, 155
- Ramsay, Henrik 13, 18, 22, 71, 76, 78, 80–82, 82k, 83, 85, 89, 89n, 90–95, 95n, 96–98, 98n, 99, 100, 100n, 101, 102n, 103, 108–115, 117–127, 127n, 128, 129, 131, 135, 137, 138, 140–154, 156–158, 160–165, 168, 171, 173–183, 186, 188, 190, 191, 193–195, 197, 200, 208, 210, 211, 215–218, 221–224, 226–230, 238, 240, 242, 249, 254, 257–259, 264, 265, 272–275, 277–281, 283, 288–290, 292, 294, 295, 298, 301–304, 306, 307, 309–311, 313, 313n, 314–317, 319–321, 323–325, 330, 337, 340–343, 346, 347, 347n, 348, 349, 359, 367, 368, 370, 372, 373, 377–380, 382, 384, 385, 390, 391, 395, 407, 410, 413, 420, 425, 428, 428n, 430, 435, 452, 454, 457–460, 462
- Ramsay, Karin 345
- Rangell, J.W. 50, 52, 62, 67, 76, 76n, 79, 80, 82, 145, 146, 179
- Ránki, György 437
- Rantakari, K.N. 144
- Rauanheimo, Uljas 256
- Raunio, Ari 280n
- Rautavaara, A. 366
- Reinikainen, Oskari 330
- Reinikka, Tyko 80, 89, 89n, 110, 119, 126, 128, 145, 146, 156, 160, 187n, 229, 273, 277, 299, 299n, 303, 311, 314, 321, 326
- Rendulic, Lothar 18, 318, 333, 334, 371, 376, 387, 392, 393, 393n, 394, 402, 403, 414, 415, 417, 418
- Ribbentrop, Joachim von 9–16, 18–19, 19n, 28, 31, 33, 37, 38, 47, 47n, 57–60, 60n, 67, 67n, 68, 70, 71, 73, 76–78, 81, 84, 85, 89–95, 95n, 96–98, 98n, 99–102, 102n, 103–108, 110–112, 115–119, 119n, 120, 120n, 121–127, 131, 132, 132n, 133–136, 138–142, 142n, 143, 146, 147, 149–153, 156–163, 166–169, 172–178, 181–185, 185n, 186, 188, 189, 191–195, 195n, 196–200, 204, 207, 207n, 208, 210, 211, 214–220, 222, 223, 228, 229, 231, 233–239, 239n, 254, 258–261, 265, 265n, 267, 284, 288, 295–298, 298n, 299, 299n, 300, 301, 301n, 302, 302k, 303–310, 313, 314, 316–319, 321–331, 331n, 332, 333, 333k, 334–347, 347n, 348, 349, 352, 354–356, 358–362, 364, 366, 366n, 367–374, 376, 377, 379–384, 387–389, 395–399, 399n, 400, 404–406, 408–414, 416, 417, 419–426, 429–433, 433n, 434, 435, 440k, 452–456, 458–465
- Rich, Norman 36, 36n
- Richert, Arvid 397
- Ripken, lähetystöneuvos Saksan ulkoministeriössä 259, 260, 261, 265, 327, 329, 427
- Rintelen, Emil von 19, 92, 95n, 103, 147, 157, 166, 167
- Rislakki, Jukka 19n, 418
- Ritter, Karl 372
- Rommel, Erwin 253
- Roosevelt, Franklin 46, 95, 233, 240, 326
- Rosenberg, Alfred 47, 139, 296
- Rumpunen, Kauko I. 8
- Rusi, Alpo 89n
- Ryti, Gerda 304, 345
- Ryti, Risto 9–19, 21, 25, 26, 28, 32, 34, 37, 50, 51n, 52, 52n, 56, 62, 67–69, 74, 76–80, 87, 89, 90, 107, 112, 117, 119, 120, 122, 123, 125, 127–129, 140, 141, 142n, 143–146, 155, 156, 158–160, 165, 171, 178–180, 183–186, 193, 201, 202, 205, 221, 224, 232, 235, 236, 239, 240, 249, 250n, 255, 256, 261, 264, 266, 267, 273, 274, 274k, 276, 277, 279, 283, 283n, 284, 288–290, 292, 293, 300–311, 313–315, 317, 319–325, 330, 334, 334, 336, 337, 337n, 338–

- 344, 347n, 348–350, 352, 352n, 354, 355n, 359, 361–363, 365, 366, 366n, 367–377, 379, 380, 387–400, 400n, 401, 405–414, 416, 420, 422–426, 428–435, 439, 452, 454, 457–465
- Räisänen, Maija 7
- Saarela, Olli 24
- Salewski, Michael 21, 31, 35, 36, 239, 437, 438n
- Sally, Bent 225, 226, 228, 230
- Salmiala, Bruno 294, 295
- Salovaara, Väinö V. 78
- Sana, Elina 24
- Sandström, Allan 239n, 340, 348
- Schellenberg, Walter 132, 330, 330n
- Scherpenberg, Hilger van 154, 192
- Scheurig, Bodo 22, 139, 250n
- Schildt, Yrjö 339, 339n
- Schirach, Baldur von 102
- Scholl 126
- Scholz-Klink, Gertrud 122
- Schmidt, Paul K. 81, 146
- Schmundt, Rudolf 197, 207, 269
- Schnurre, Karl 19, 70, 71, 76, 84, 85, 103, 178, 189, 192, 195, 216, 219, 220, 228, 231, 237, 239, 248, 257, 258, 259, 264, 329, 372, 380, 427, 453
- Schröder, Joachim 21
- Schuchardt, eversti, AA:n sotilasiamies-osaston päällikkö 165, 166, 385, 386
- Schwerin-Krosigk, Lutz von 121, 122, 126–131
- Schörner, Ferdinand 387, 394, 395
- Screen, J.E.O. 21
- Seppinen, Ilkka 70, 155n, 168, 176, 219, 220
- Seppinen, Jukka 11n, 37n, 100n, 347n, 352n, 366n
- Seppälä, Helge 269, 312, 352n
- Sibeliu, Jean 128
- Siltala, Juha 26
- Skyttä, Kyösti 21
- Slöör, Åke 263, 277
- Snellman, J.V. 169
- Soikkanen, Hannu 20, 89n, 94n, 159, 168, 168n, 230n, 249n, 250
- Soikkanen, Timo 7, 37n
- Soisalo, Pauli 369
- Sonnleithner, Franz von 146, 207n
- Speer, Albert 47, 232
- Stalin, Josif 46, 68, 74, 75, 95, 97, 104, 222, 240, 243, 250, 251, 262, 303, 304, 330, 343, 354, 355, 381, 423, 440
- Standley, William 46, 373
- Stauffenberg, Claus von 388
- Steeg, Ludwig 216
- Steengracht, Adolf von 47n, 133, 134, 167, 187–189, 191, 192, 194, 199, 215, 216, 222, 228, 231, 265, 279, 382, 386, 410–412
- Steiner, Felix 190, 193
- Steinhardt, Laurence 343
- Stemenko, S.M. 354
- Stumpff, Hans-Jürgen 199–201, 201n
- Stählberg, K.J. 355, 355n
- Sundman, Svante 136
- Svahnström, Bertil 66, 226, 226, 227, 228, 230, 300
- Svinhufvud, P.E. 128, 289
- Syberberg, Hans-Jürgen 30k
- Szalasi, Ferenc 435
- Sztojaj, Döme 435
- Talas, Onni 80
- Talvela, Paavo 18, 48k, 50, 52, 52n, 62, 73, 74, 75, 86–88, 92, 103, 112–114, 128, 136–140, 143, 144, 146, 156, 165, 166, 184, 192–194, 196, 203, 204, 208, 220, 221, 231, 235, 237, 245, 256, 270, 403, 411, 417, 418, 427, 453
- Tanner, Väinö 18, 50, 52, 62, 64, 65, 67, 76, 79, 81, 89, 89n, 90, 98n, 102n, 110, 117, 124–126, 128, 129, 144, 157, 159, 161, 165–168, 168n, 169, 174, 223, 224, 234, 248, 273, 277, 280, 284, 289, 290, 292, 302, 303, 307, 309, 311, 313, 313n, 315, 321, 323–326, 330, 335, 336, 338, 340–342, 344, 368–370, 388, 389, 391, 395, 413, 428, 454
- Tarkka, Jukka 142n, 299n, 387
- Taylor, Henry J. 51n
- Teleki, Pal 435
- Terboven, Josef 134, 237
- Terä, Martti V. 31, 101, 102n, 246, 246n, 261, 353, 432
- Thomsen, Hans 299, 299n
- Tiso, Josef 36, 155, 435
- Tuomi, Arvo 262
- Turtola, Martti 12, 13, 22, 142n, 306n, 310n, 311, 331n, 332n, 337n, 349, 352, 433n
- Tschammer und Osten, Hans von 122
- Tähkämaa, Juha 7
- Törhönen, Lauri 24
- Ueberschär, Gerd 107
- Valtonen, Hannu 352, 353n, 364
- Valve, Väinö 231
- Vannas, Mauno 32
- Vares, Vesa 7
- Vartia, Antero 230
- Victor Emanuel III 219
- Viitala, Heikki Mikko 338
- Vilkuna, Kustaa 50n, 51n, 85, 119, 145, 146, 160, 161, 174, 181, 182n, 199, 224, 226–230, 241, 314, 338
- Virkkunen, Paavo 294, 295
- Virkkunen, Sakari 21, 22, 55n, 352
- Voionmaa, Tapio 378
- Voionmaa, Väinö 65, 339n
- Wagner, Richard 128
- Walden, Lauri 278
- Walden, Rudolf 20, 50, 51, 62, 64, 65, 68, 73, 76, 83, 89, 90, 110, 115k, 117, 126, 128, 129, 157, 159, 160, 163, 164k, 182–184, 201, 226, 231, 234, 235, 240, 241, 259, 268, 273, 275–279, 284, 290, 292, 293, 302, 306, 311, 313, 319, 321, 330, 353, 368, 374, 375, 389, 391, 394, 402, 411, 413, 428, 434
- Warlimont, Walter 18, 86, 237, 239, 270, 271, 276, 283, 285, 286, 291, 343, 357, 357n, 358, 359, 382, 384, 402, 418
- Washington, George 72
- Wegner, Bernd 8, 21–23, 37, 38
- Weisenberger, Karl 231
- Weitz, John 22, 38

Weizsäcker, Ernst von 20, 83, 84, 90–92, 103, 115, 116, 133, 134, 147, 207n
 Welles, Sumner 63
 Wiehl, Emil 70, 83, 84, 103, 133, 238, 264
 Wilson, Woodrow 245
 Windischgraez, ruhtinas 298
 Wirtanen, Atos 288, 339n
 Witting, Rolf 50, 52, 57, 62, 62n, 63, 65, 66, 68, 70, 74, 76, 76n, 77, 78, 80–83, 87, 126, 145, 146, 179, 212, 358k
 Woermann, Ernst 134
 Wuolle, Bernhard 127, 129
 Wuori, Eero A. 165, 168, 169, 223, 224
 Yrjö-Koskinen, Aarno 78, 343
 Zechlin, Erich 19, 82, 119–123, 125, 126, 132, 193, 197, 205, 206, 209, 210, 216, 217, 221, 222, 239, 303
 Zechlin, Walter 59
 Zeitler, Kurt 156, 166, 238, 239, 247, 385
 Ziemke, Earl F. 299n, 425n, 439
 Österman, Hugo 245, 270, 279, 385, 386, 413, 417